DE INDISCHE GIDS.

DE INDISCHE GIDS.

Staat- en Letterkundig Maandschrift.

Directeur; C. E. VAN KESTEREN,

Waarnemend Redacteur: R. A. VAN SANDICK.

MET VELER MEDEWERKING.

TWINTIGSTE JAARGANG.

I.

AMSTERDAM. J. H. DE BUSSY. — 1898.

KONINKLIJK INSTITUUT VOOR TAAL-, LAND- & VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

INHOUD VAN DEN TWINTIGSTEN JAARGANG, EERSTE DEEL.

Pag.

De Socialisten en het Atjeh-debat; door Alex. 1

De Suikerindustrie in haar verhouding tot de wetgeving in Indië en Nederland; door J. P. Th. van Nunen. 23

Varia:

Java's bevloeiïngen in de Tweede Kamer. 35
De watervoorziening van Soerabaja 55
De denkbeelden van den nieuwen afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Groen van Waarder, over Indië 59

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagblad-artikelen 65

De heer Chailley-Bert in *Cosmopolis* over „De Europeesche Maatschappij op Java". Een hartig woordje van het *Handelsblad* tot den afgevaardigde van Amsterdam, den heer Groen van Waarder. — Het *Handelsblad* over „De inlandsche aristocratie". — Iets over decentralisatie, naar aanleiding eener te Soerabaja opgerichte vereeniging, in het *Handelsblad*. — Luctor in *Insulinde* over de vraag: „Welke voordeelen levert de exploitatie van petroleumbronnen op Java aan den Staat en aan de inlandsche bevolking. — Het *Handelsblad* over de rijtuigenbelasting der inlanders op Java".
De heer P. H. van der Kemp, in de *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië* over „De sluiting van het Londensch tractaat van 1814".
Het vonnis van het Hoog Militair Gerechtshof tegen de luitenants Lutje en Bosch, besproken: door Sowidjojo in *Insulinde;* door Mr. M. C. Piepers, in de *Avondpost*, en door den luitenant E. A. A. van Heekeren in de *Telegraaf*.

Koloniale Literatuur:

Een boek voor houders van Indische petroleum-waarden (J. P. de Stoppelaar; De petroleum-industrie) 85
Een troost bij het lezen van prulwerken op koloniaal gebied (Dr. M. Greshoff; Deugdelijkheid en onderzoek van papier). 87
Een Indische roman met een strekking (A. le Clercq; De controleur van Tjiworo). 89

Nog altijd Samalangan; Repliek van den gep. kapt. P. G. Bode 94

Wetenschap en Industrie:

De aanstaande Nederlandsche diepzee-expeditie in den Indischen Archipel . . . 100
Het Internationaal Koloniaal-Instituut. 102
De oorsprong der slavernij 103
Tapijtindustrie in Japan 103
De suikerindustrie op Cuba 104
Een nieuw eiland in de Chineesche zee 104
Het onderwijs van de inlandsche bevolking in Fransch-Azië 105

De Berlitz-methode en het Maleisch; door Dr. A. A. Fokker. 106

Financiëel Overzicht 113

Pag.

De nieuwe regeling van het Privaatrecht der Chineezen in onze Koloniën; door Prof. Dr. J. J. M. de Groot 133

Bevloeiïng uit schrik? door R. A. van Sandick 150

De zegen der gouvernements koffiecultuur 159

Varia:

De wet op de postspaarbank in Ned.-Indië 170
Een gedenkteeken voor Buys-Ballot 174
Indië's vertegenwoordiging op de nationale tentoonstelling van vrouwenarbeid . 175

Koloniale Literatuur:

Internationaal Fransch en Engelsch 181

De heer J. H. F. Kohlbrugge over Tao; door Henri Borel 182

't Kan verkeeren! Naar aanleiding van van Gorkom's artikelen over Beri-Beri; door E. van Dieren, arts. 185

Het Rijks Ethnographisch Museum. Nabetrachting; door Mr. L. Serrurier. 187

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 192

Totok, in het weekblad *Hollandia* over de duitenquaestie. — Mr. S. van Houten, in de *Avondpost* over het aftreden van den minister van marine. — Het *Algemeen Handelsblad*, over een nota in het Voorloopig Verslag der Eerste Kamer betreffende de Indische financiën in 1893 en thans. — Prof. van Hamel, in het *Tijdschrift voor Strafrecht*, en de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* over „Vrijlating tegen borgtocht" en andere wijzigingen in ons strafstelsel, wenschelijk gebleken na de uitspraak in zake de Costa Rica Packet. — Het *Algemeen Handelsblad* over „De Indische handelsstatistiek". — De *Kerkelijke Courant* over Dr. Kuyper's klachten over gemis aan godsdienstvrijheid voor Protestanten in Indië. — Het *Handelsblad*. Luctor's beschouwingen in *Insulinde* bestrijdende, over „De voordeelen van de petroleum-exploitatie op Java". — De heer E. B. Kielstra, in de *Tijdspiegel* over „De gevangenneming van Dipa Negara door generaal de Kock".

De behandeling der inboorlingen in de Duitsche Koloniën; door F. S. A. de Clercq 209

Wetenschap en Industrie:

Asch van klapperdoppen 224
De handel in kapok 225

Vroegere Indische poëzy; door S. Kalff (I) 227

Financiëel Overzicht 246

De vuurtoren „Diamantpunt - in project", (*Met een schetskaart*) door W. Cornelis. 261

De proef op de som, door L. Wessels. 267

De Opiumfabriek der regie, in Indië of in Nederland, door F. W. Neuhaus. 276

Varia:

De afschaffing van het uitvoerrecht van suiker in Ned.-Indië 280
Inlandsche grooten bij de inhuldiging der Koningin 295
Een Oost-Indische kiesvereeniging. 299
Een volstrekt verbod tot invoer van vee uit Java in Nieuw-Zeeland 301
't Is maar een koloniaal 302

Pag.

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 305

Wijlen de heer H. J. Bool, over de vraag „Hoe Java in ons bezit is gekomen", in de *Tijdspiegel*. — „De keuze van arbiteeren bij geschillen tusschen Staten", in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. — De Oost-Indische Kiesvereeniging te 's-Gravenhage: besproken door de *Nieuwe Rotterdamsche Courant;* door de *Arnhemsche Courant;* door *Insulinde;* door de *Zaanlandsche Courant;* door het weekblad *Vooruitgang*.
Het *Algemeen Handelsblad* over de opleiding van Indische jongelieden tot officier.

Koloniale Literatuur:

„Een nieuwe Javaansche spraakkunst"; door dr. A. A. Fokker 317
Het handboek voor cultuur- en handelsondernemingen 329
Een oud-gast over onze Oost 329
Schoolplaten van Nederlandsch-Indië 330

Een poging tot oprichting eener Maatschappij tot ontginning van Petroleumbronnen in Ned.-Indië in 1866; door R. A. van Sandick 333

Wetenschap en Industrie:

De oorsprong van koraal-atollen 344
Tatoeëeren in Europa 344
De natuurlijke voortbrengselen van Queensland 345
Een Duitsch hotel te Aden 346
De toaripi in Britsch Nieuw-Guinea 347
Walvisschen voor blinde klippen aangezien 349
Het eeuwfeest van Ida Pfeiffer 349
Uitvoer van zwavel uit Italië 349
De reis van Dr. Schauinsland naar den Stillen Oceaan 350

Keuring in Nederland van benoodigdheden voor den Indischen dienst . . 351

Vroegere Indische poëzy; door S. Kalff (*Slot*) 356

Financiëel Overzicht 376

Advies over de ontworpen „Nieuwe regeling van den privaatrechtelijken toestand der Chineezen; door W. P. Groeneveldt 389

Grieven en wenschen van ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur op Java en Madoera; door R. A. van Sandick 401

Cultures op Java en Ceilon; door Jhr. Mr. J. K. W. Quarles van Ufford 412

De opleiding der technische ambtenaren bij het boschwezen in Nederl.-Indië; door A. H. Berkhout 421

Varia:

Rampen van hooger hand: De aardbeving te Ambon en de uitbarsting van den Lamongan 424
Belangrijke wijzigingen in de rechtsbedeeling van Inlanders 431
De kansen eener stoomvaartlijn tusschen Nederl.-Indië en Bangkok 441
Hoe hoog de ethnographie in Nederland staat aangeslagen 447
Lijkenschennis ter bemachtiging van menschenoogen 448

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 450

Eenige opmerkingen over „De definitieve marine-begrooting" in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* en van den heer Mac. Leod in het *Nieuws van den Dag*. — Het *Handelsblad* over de pretensiën van „Indo-Europeanen". — Hetzelfde blad over „Den Raad van Indië". — De „koloniale kroniek" van Jhr. Mr. J. K. W. Quarles van Ufford in de *Economist*. — De heer S. Cohen Fzn. in *Insulinde* over „magangs".

Pag.

Een te sluiten contract tusschen de petroleum-maatschappij „Moeara Enim" en de „Standard Oil Company". — De beweging op de Beurs, volgens de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. — Beroep van *Insulinde* op de tusschenkomst der Regeering. — De bevoegdheid daartoe van de Regeering, bepleit in het *Vaderland*. — Het *Algemeen Handelsblad* over „de tusschenkomst der Regeering". — Oordeel van het *Vaderland* over laatstgenoemd artikel. — De heer J. Deen geeft een antecedent aan. — De *Kroniek* over de „Standard Oil Company".

Koloniale Literatuur:

Misplaatst vertrouwen 464
De indrukken van een Totok 473

Het slotwoord over Samalangan; door R. L. Kellermann, met nawoord van de Redactie 477

Wetenschap en Industrie:

Het eiland Ruby 479
Invloed van Mimosa op Kokospalmen 479
Britsch Nieuw-Guinea 480
Cultuur van klapperboomen 481

Poeleh Weh; Een memorie van toelichting; door W. C. Nieuwenhuijzen 483

Financiëel Overzicht 505

Het Imâmaat; door Dr. Th. W. Juynboll 517

De wijzigingen in het groot ambtenaars-examen; door R. A. van Sandick 544

Varia:

Het Ontwerp-Mijnwet van den Minister Cremer 553
Resultaten van de Spaarbank voor Inlanders te Modjowarno over 1897 597
Het officiëel Rapport over de aardbeving te Amboina 599

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 608

Het *Algemeen Handelsblad* over een rede in de Eerste Kamer van den afgevaardigde van der Biessen en over de keuze van diens adviseur, wijlen den heer van Herwerden. — Beschouwingen over „'t Is maar een Koloniaal", in het *Vaderland*, in het *Nieuws van den Dag* en in de *Tijd*. — Het Indische mijnontwerp-Cremer, besproken in het *Algemeen Handelsblad* en in het *Nieuws van den Dag*. — Het *Algemeen Handelsblad* oppert het denkbeeld van een ultimatum aan Panglima Polim. — Kritiek daarop door Alex. in *Insulinde*. — Repliek van het *Algemeen Handelsblad*. — „De voorgenomen tocht naar Pedir"; door Max. in het *Algemeen Handelsblad*. — Het opstel van kolonel Hooyer over Pedir in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*.

Koloniale Literatuur:

Brieven van R. P. Le Cocq d'Armanville 624

Wetenschap en Industrie:

Sporen van groote voeten op Malaka 625
Bestuurskosten van Britsch Nieuw-Guinea 626
Gezondheidstoestand van Manilla 626
De heer Chailly-Bert over onze Koloniën 626
Caoutchouc 627
Duitsch Nieuw-Guinea (1896/97) 628

Financiëel Overzicht 630

Pag.

H. J. Bool, herdacht in zijne werkzaamheid op koloniaal gebied 645

Een Keurkorps; door J. F. H. Schultz 681

Reliefworks en landbouwcrediet; door G. F. H. van Huls 696

Naar aanleiding van de benoeming van den heer F. Fokkens tot waarnemend resident van Timor en Onderhoorigheden 699

Varia:

De afschaffing der kortingen ten behoeve van particuliere schuldeischers op tractementen en pensioenen van ambtenaren 702
Nog eens: 't Is maar een koloniaal. 703
De Ethnographie en Artis 706

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 708

Jhr. Mr. J. K. W. Quarles van Ufford, in de *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Indië*, over Academische proefschriften over koloniale onderwerpen.
Het Indische mijnontwerp-Cremer, door den heer Reinier D. Verbeek besproken in *De Indische Mercuur*. — Hetzelfde onderwerp behandeld door den Soerabajaschen correspondent der *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. — Opmerkingen van P. H. in hetzelfde blad. — Bespreking in *De Standaard*. — Het *Algemeen Handelsblad* over staatsspoorweg-exploitatie in Nederlandsch-Indië naar aanleiding eener opmerking van Prof. Mr. M. W. F. Treub in de *Vragen des Tijds*. — Het *Algemeen Handelsblad* over de vervanging der Chineesche officieren door bezoldigde wijkmeesters. — Dr. V. van der Plaats in *Zonneschijn* over „Hygiene in de tropen". — Het *Algemeen Handelsblad*, uit de berichten van het jaar 1889 concludeerende, dat het concentratiestelsel in Atjeh destijds reeds slechte resultaten gaf. — De *Standaard*, uit den zeeslag van Cavite lessen puttende voor de Indische verdediging.

Koloniale Literatuur:

Ahmed ibn Hanbal and the Mihna, by Walter M. Patton; door Dr. Th. W. Juynboll. 722
Twee werkjes over de cultuur en de bereiding van thee op Java 725

Wetenschap en Industrie:

De suikerindustrie op Formosa (*met een schetskaart*) 727
De voedingsmiddelen in Noordwest-Australië 736
Een Engelsch oordeel over China 738

Dr. Mathaut over de geneeskunde in Japan. 741

De weggeslagen brug van den heer De Munnick; door H. J. Verdam . 746

Een huwelijksreis (*naar het Engelsch-Indisch*); door Flora Annie Steel . 748

Financiëel Overzicht 759

De Socialisten en het Atjeh-debat.

I

Toen in den avond van den 24sten Augustus j.l. bekend werd, dat de heer H. H. van Kol gekozen was tot lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal voor het hoofdkiesdistrict Enschedé, hebben velen, ook al deelen zij in menig opzicht niet de politieke en sociale denkbeelden, die door den heer Van Kol worden voorgestaan, zich verheugd over die keuze.

De heer Van Kol toch had zich reeds geruimen tijd doen kennen als een veelzijdig begaafd man, die over veel werkkracht en energie beschikt en die door zijn veeljarig verblijf op Java goed op de hoogte is van vele Indische toestanden.

Hoewel wij niets willen afdingen op de kunde en de bekwaamheden van hen, die in de Tweede Kamer voor „Indische specialiteiten" gelden, kon toch met eenigen grond verwacht worden, dat de heer Van Kol in dat opzicht voor die Kamer eene groote aanwinst mocht worden genoemd.

En die verwachting is blijkens de bij de behandeling van de Indische begrooting voor het dienstjaar 1898 gehouden debatten, niet beschaamd.

Met het oog op het doel van dit artikel zou het te ver voeren dit in den breede aan te toonen.

Wij volstaan daarom met te dien opzichte te verwijzen naar de gevoerde debatten en vestigen hier slechts de aandacht op de door hem, men kan het noemen, gevoerde pleidooien voor verbetering van de verloskundige hulp in Indië, de verbetering van de drinkwatervoorziening van Soerabaia en de voortzetting van de werken ten behoeve van de irrigatie van de Solo-vallei.

Het is een genoegen de woorden naar aanleiding van die onderwerpen, door den geachten afgevaardigde van Enschedé gesproken, te lezen en te herlezen.

Wat een steun, een machtige steun kan van dezen afgevaardigde worden verwacht, waar het geldt dringende en noodzakelijke verbeteringen in den toestand van den inlander in de eerste plaats en in dien van de overige bewoners van Nederlandsch-Indië in het algemeen aan te brengen.

Gelet op dit alles, is het jammer, dubbel jammer, dat dit bekwame Kamerlid zulk een eigenaardig standpunt inneemt ten opzichte van het Atjeh-vraagstuk.

Door zijn langen duur is de Atjeh-oorlog niet populair; men heeft beweerd dat daarom de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij, waarvan de heeren Van Kol en Troelstra lid zijn, van de Atjeh-kwestie gebruik wil maken om propaganda te maken voor hare beginselen.

Dat kunnen wij niet aannemen; daarvoor staat de persoon van den heer Van Kol bij ons te hoog aangeschreven. Hij is bezield met een heiligen ernst voor de belangen van het volk. Evenals elkeen ziet hij in het groote Landsbelang, dat betrokken is bij den Atjeh-oorlog:

„hij (de Atjeh-oorlog) is een kanker geworden waaraan gansch „Indië en Nederland aan ziel en lichaam lijden; die kanker „moet worden uitgesneden, er moet een einde aan dien oorlog „worden gemaakt." (*Handelingen*, bladz. 115).

En waar hij zoo spreekt, zal hij niet ter wille van een partijbelang met 's Landsbelang gaan spelen.

De heer Van Kol meent:

1° dat de oorlog met Atjeh onrechtvaardig is begonnen (zooals hij heeft willen aantoonen in zijn eerste redevoering op 16 November) en daarom een verder voortzetten ongerechtvaardigd blijft („Is onrecht dan geen onrecht meer, omdat wij het 25 jaren lang herhaalden." (*Handelingen* bladz. 156) en

2° dat een verder voortzetten van den oorlog met Atjeh is tegen 's Landsbelang.

Hij eindigt dan ook (*Handelingen* bladz. 159):

„Wij moeten zoo snel mogelijk terug uit Atjeh, waar wij nooit „een voet hadden moeten zetten. Er is geen enkele geldige reden „te vinden voor het aanvangen, voortzetten en volhouden van dien

„bloedigen veroveringskrijg, die volslagen doelloos en nutteloos „is geworden. In plaats van zich neer te leggen bij het „fait „accompli" moeten alle krachten worden ingespannen, om dat „onrecht te doen eindigen. De oorlog is onnoodig; hij kan zonder „eenig gevaar onmiddellijk worden gestaakt en beëindigd. Eene „commissie zal dit nader kunnen toelichten."

Nu daargelaten dat voor al deze uitspraken niet het noodige bewijs is geleverd, moet den heer Van Kol in ernst gevraagd worden: zou de geachte afgevaardigde meenen dat door een onmiddellijk terug trekken uit Atjeh zijn doel bereikt wordt?

Dat dit het geval niet zal zijn, en dat de heer Van Kol blijkbaar van de Atjehsche toestanden eene verkeerde voorstelling heeft, hopen wij in het vervolg van dit artikel aan te toonen.

Zooals bekend is heeft de heer Van Kol onmiddellijk bij den aanvang van de algemeene beschouwingen, betreffende de begrooting van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1898 eene motie voorgesteld luidende:

„De Kamer, overwegende dat de oorlog met Atjeh als een „nationale ramp moet worden beschouwd;

„overwegende dat het wenschelijk is de natie in te lichten, om„trent de beteekenis van den oorlog voor Nederland en Neder„landsch-Indië;

„overwegende dat de herhaalde wisseling onzer gedragslijn in „Atjeh, zonder dat in den loop vau 24 jaren het einde van den „oorlog is bereikt, de vraag doet rijzen, of het volhouden van den „oorlog wel wenschelijk en mogelijk is;

„verzoekt de Regeering eene onpartijdige commissie te benoemen, „die binnen een jaar rapport zal uitbrengen over de moreele, „politieke en financiëele gevolgen van den oorlog sedert zijn aan„vang, over de vermoedelijke gevolgen der thans gevolgde tactiek „en over de mogelijkheid en wenschelijkheid den oorlog te „beëindigen met behoud onzer volkenrechtelijke stelling op „Sumatra." (*Handelingen* bladz. 115).

In de toelichting, die de aanbieding van deze motie vooraf ging, sprak de heer Van Kol geen enkel woord van wantrouwen in het politiek beleid van dezen Minister van Koloniën in zake Atjeh.

„Hoe zulks (namelijk: een einde aan den oorlog maken) moet „geschieden, wanneer en op welke wijze, behoort door eene com- „missie van onpartijdige en onafhankelijke mannen te worden „beslist. Deze commissie, met zorg gekozen, waarin mannen „van verschillende richting, doch door geen enkel persoonlijk „belang aan den oorlog verbonden, door de Regeering worden „benoemd, moet licht brengen waar thans duisternis heerscht. „Het doel moet niet zijn eene aanklacht van personen, die vaak „het product waren der omstandigheden en die werden mede- „gesleept door den waan van den dag, doch het eenig doel is „onderzoek der zaken, blootlegging der werkelijke gevolgen van „dezen bloedigen veroveringskrijg." (*Handelingen* bladz. 115).

Het is mij met velen niet duidelijk waarom de heer Van Kol in deze zijn toevlucht genomen heeft tot het voorstel, om eene commissie te benoemen.

Ongetwijfeld zijn vele commissies zeer nuttig werkzaam, maar het zal den heer Van Kol niet onbekend zijn hoe de volksmond, dikwijls onbillijk, oordeelt over het commissoriaal maken van eene of andere zaak.

Men moet daarom met het instellen van commissies zuinig zijn.

Maar wat nu speciaal deze commissie betreft, het wil mij voorkomen dat aan deze commissie vele bezwaren in den weg stonden.

Vooreerst wat betreft de benoembaarheid van de leden: onpartijdig, onafhankelijk, geen persoonlijk belang bij den oorlog.

Dan: de wijze waarop die commissie, wil zij in elk opzicht haar taak vervullen, zal moeten werkzaam zijn.

De Minister heeft terecht in zijn antwoord op die groote bezwaren gewezen; en al had Zijne Excellentie misschien beter gedaan de Russen en Zwitsers als toekomstige leden van de commissie niet te noemen, het moet worden toegegeven, dat het zeer moeilijk, zoo niet onmogelijk zou zijn gebleken voor de Regeering om leden, die aan alle vereischten voldoen, te vinden.

Dat het werk van commissies soms geruimen tijd, naar het oordeel van velen, te veel tijd in beslag neemt is wel oorzaak geweest dat de voorsteller van de motie een termijn heeft gesteld, waar binnen de door hem bedoelde commissie met haar arbeid gereed moest zijn.

Wij willen hier buiten bespreking laten of die termijn van één jaar voldoende is of te kort zou zijn gebleken.

Maar de geachte afgevaardigde van Sliedrecht (Dr. A. Kuyper) had ongetwijfeld gelijk, toen hij, de motie-Van Kol besprokende, zeide:

„Ik begrijp dus niet hoe de geachte spreker (de heer Van „Kol), op zijn standpunt zelf het initiatief kan nemen, om „zulk een zijns inziens schandelijken ongerechtigden toestand „nog misschien een paar jaar te bestendigen." (*Handelingen*, bladz. 121).

Het karakter van de motie onderging den volgenden dag eene geheele verandering door de rede van den geachten afgevaardigde van Tietjerksteradeel, den heer Troelstra.

„Er is gezegd dat deze motie vijandig staat tegenover de „Regeering, dat wij, bij aanneming van deze motie, aan deze „Regeering vertrouwen ontzeggen. Dat doen wij. Wij ont- „zeggen aan deze Regeering, aan dezen Minister van Koloniën „in zake Atjeh ons vertrouwen." (*Handelingen*, bladz. 141).

De Minister, dien dag de sprekers beantwoordende, kon terecht er op wijzen, dat er een verschil bestond tusschen den heer Van Kol en zijn mede-afgevaardigde Troelstra.

Waarom had anders de heer Van Kol zich bij de toelichting van zijne motie niet duidelijker uitgedrukt? Hij improviseert niet als de heer Troelstra, maar hij leest vlug en met luider stem zijne rede voor. Dat is dus een vooraf goed overdacht stuk.

In zijn rede van 18 November verklaarde daarop de geachte afgevaardigde van Enschedé:

„de Minister heeft de meening uitgesproken, dat er tusschen „mijn mede-afgevaardigde Troelstra en mij verschil zou bestaan „over de strekking der ingediende motie. Dit verschil bestaat „*niet*, daar ik — welke verwachtingen ik ook van den Minister „heb gehad, wat verschillende hervormingen betreft — evenals „de heer Troelstra vijandig sta tegenover zijne Atjeh-politiek „en met de motie zeer zeker een protest tegen die politiek „bedoel." (*Handelingen*, bladz. 156).

Daarmede was het karakter van de motie geheel veranderd: het was een motie van wantrouwen geworden.

De radicale leden, die de motie hadden gesteund, verklaarden

zich, na de nadere verklaring van den voorsteller der motie, bij monde van den heer Ketelaar tegen de motie.

Deze houding, die volkomen correct was, bezorgt hen van „Nellie" (Mevrouw Van Kol) het verwijt, dat zij „den storm „hoorende, dapper in hun schulp kropen". (*De Vrouw*, 1897, No. 11.)

Natuurlijk mag niet betwijfeld worden, dat het inderdaad de bedoeling van den heer Van Kol van het begin af is geweest, dat de motie zou zijn een motie van wantrouwen in het politiek beleid van den Minister van Koloniën in zake Atjeh. Maar zooals hierboven reeds werd medegedeeld, moet het bevreemding wekken, dat van die bedoeling niets bleek in de eerste rede van den heer Van Kol, waarbij hij de motie aanbood.

De grondtoon van het oordeel der socialistische Kamerleden was: de oorlog is onrechtvaardig begonnen. Zooals hierboven reeds werd opgemerkt, gaf dit den heer Kuyper aanleiding om te zeggen: dan gaat uwe motie niet ver genoeg.

Ja, zegt de heer Troelstra den volgenden dag, dat doet ze ook niet. Maar eene motie: „Trekt u terug uit Atjeh!" zou verkeerd begrepen worden, omdat de volks-opinie in zake den Atjeh-oorlog op zulk een dwaalspoor is gebracht, dat het Nederlandsche volk het niet goed zou begrijpen als eene dergelijke motie werd voorgesteld. (*Handelingen*, blz. 141.)

Maar er was meer. Ook in een ander opzicht ging de motie niet ver genoeg.

„Als hij (de heer Van Kol) zich echter plaatst op het stand-
„punt, dat hij ontwikkelde en oordeelt dat, dewijl die oorlog
„onrechtvaardig in zijn aanvang was, we ons hoe eer hoe beter
„uit heel Atjeh moeten terugtrekken, dan zou ik hem willen
„vragen, of hij dan niet nog veel verder moet gaan en niet zou
„moeten voorstellen, om kortweg ons geheele koloniaal bezit
„aan de inlanders terug te geven. Immers de historie bewijst,
„hoe de verwerving van koloniaal bezit steeds gepaard is gegaan
„met daden van hebzucht en baatzucht. Zelfzucht is eigenbaat,
„toch hebben ook in vroeger eeuwen bij de verwerving van
„ons koloniaal bezit, helaas, maar al te groote rol gespeeld,"
(*Handelingen*, blz. 121) merkte de heer Kuyper op.

Die consequentie was de heeren Van Kol en Troelstra te kras. Niet alzoo den heer Van der Zwaag, lid van den Socialistenbond.

„Daarom wensch ik ernstig tegen het voortduren van den

„Atjeh-oorlog te protesteeren en ik zou zelfs werkelijk tot de „conclusie komen, waartoe, volgens den heer Kuyper, de heer „Van Kol had moeten komen, *indien het mogelijk ware* in deze „Kamer zoo iets te doen, ik zeg niet met goed gevolg, maar „krachtens ons *kunnen* binnen den kring, waarin wij als het „ware te dezen opzichte zijn opgesloten. De heer Kuyper heeft „erkend, dat wij niet alleen in Atjeh trachten in te dringen „krachtens het recht van den sterkste, maar dat wij al onze „buitenlandsche bezittingen hebben ingepalmd krachtens dit „beginsel en dat wij geen enkel recht zouden kunnen doen „gelden, dat aan billijkheid zou zijn ontleend. De heer Van Kol, „uitgaande van zijne praemissen, moest dan ook volgens den „heer Kuyper komen tot de conclusie: wij trekken ons niet „alleen uit Atjeh terug, maar overal, waar wij ons onrechtmatig „hebben ingedrongen. Dit ben ik volkomen met hem eens en „als de heer Kuyper mij een middel aan de hand kan doen, „om daartoe in deze Kamer een voorstel te doen, als hij mij „duidelijk kan maken dat onze bevoegdheid als leden der Kamer „het toelaat, dan zal ik niet nalaten een dergelijk voorstel te „doen. (*Handelingen*, blz. 124.)

De heer Kuyper beantwoordde den spreker op zijn kalme, welsprekende wijze den 18den November:

„Met den heer Van der Zwaag kan het debat kort zijn. Hij „heeft den lof verdiend van consequentie waar hij zegt: „wat „hebben wij aan onze Koloniën? Zoo wij er van af konden „komen, ben ik bereid mede te werken om ons gansche koloniaal „bezit er aan te geven.

„Heeft echter, zoo veroorloof ik mij te vragen, die geachte spreker, er zich rekenschap van gegeven, welke achteruitgang „en verarming het voor onze nationale toestanden ten gevolge „zoude hebben, indien het, ten gevolge bij voorbeeld van een oorlog „met eene vreemde Mogendheid, eens werkelijk tot dien harden „slag voor ons vaderland kwam?

„Heeft hij er zich al verder rekenschap van gegeven hoe „indien we, naar zijn stelsel, onze Koloniën eens loslieten, de „begeerlijke schat van ons koloniaal bezit bijna zeker een „Europeeschen oorlog tusschen de groote koloniale Mogendheden „zoude ten gevolge hebben, die zich aanstonds van twee „kanten te gelijk op die schoone, door ons prijsgegeven Kolo- „niën zouden werpen.

„Eindelijk: heeft hij er zich rekenschap van gegeven, welke „toestand in Indië en elders zou geboren worden, indien „alle Europeesche Mogendheden saam zich uit hun Koloniaal „bezit terugtrokken?" (*Handelingen*, bladz. 161).

Deze woorden kalm en met klem uitgesproken, werden onder een zeer ongewone stilte aangehoord en maakten indruk.

Men werd gedrongen om te trachten zich een denkbeeld te vormen van de nationale ellende, die ontstaan zou als ons de Koloniën eens ontvielen.

Met den geachten afgevaardigde van Schoterland, den heer Van der Zwaag, was het niet alzoo.

Op hem misten die woorden geheel hunne uitwerking.

Na een kort woord van den heer Verhey, erlangt de heer van der Zwaag het woord en zegt onder meer:

„De heer Kuyper vroeg of ik mij wel rekenschap had ge- „geven van de gevolgen voor onze natie, wanneer wij onze „bezittingen kwijt raakten. Daarop antwoord ik, dat wij ons „ten allen tijde rekenschap geven van de practische gevolgen, „die de toepassing van onze beginselen voor de toekomst zal „kunnen hebben. Ik geloof dat het grootste gedeelte van ons „volk dat verlies niet zou gevoelen.

„Van vermindering van algemeene welvaart ten gevolge van „het verlaten der Indische bezittingen zou dáárom al reeds „geen sprake zijn, omdat daarvan alléén profiteeren de groot- „kapitalisten, maar de burgerij en de proletariërs er bedroefd „weinig van krijgen, zelfs de afgevallen kruimels worden nog „zorgvuldig nagekeken. Het zou dus alleen op benadeeling uit „kunnen loopen van die jongetjes, die in de peper- en koffie- „tuinen van den verren buurman zijn gedrongen, om daaruit „de voordeelen te behalen, en waar bij het behalen van die „voordeelen zich ook minder aangename zaken voordoen, „daar moeten zij, die de voordeelen behalen, ook zelfs de kosten „maar betalen, welke die minder aangename dingen medebren- „gen." (*Handelingen*, bladz. 163).

De beide leden van de sociaal-democratische Arbeiderspartij, de heeren Van Kol en Troelstra, lieten den heer Van der Zwaag op dit standpunt wijselijk alleen staan.

Ik zal niet trachten dien geachten afgevaardigde tot eene andere

meening te brengen aangaande het groote belang van Koloniën, niet alleen voor de groot-kapitalisten, maar ook voor de groote menigte, die haar werk vindt door die kapitalisten, en daarmede haar kost verdient.

Ik laat liever de appreciatie van het gesprokene door den geachten afgevaardigde van Schoterland aan den lezer over; het zou buiten het kader van dit artikel vallen om daarover nu voort te gaan.

Het behoeft nauwelijks vermeld te worden dat de heer van der Zwaag ook na de wijziging van het karakter der motie, zich daarvóór uitsprak.

Maar keeren wij tot het debat terug. De heer Kuyper is over zijn rede betreffende Atjeh op 16 November (*Handelingen*, blz. 120 en 121) niet alleen aangevallen door den heer van der Zwaag, maar ook door de beide andere socialistische Kamerleden.

Het eerst in de zitting van 17 November door den heer Troelstra.

De heer Kuyper had onder meer opgemerkt, dat naar zijn meening een debat over de rechtvaardigheid of niet-rechtvaardigheid van den Atjeh-oorlog niet meer is van onzen tijd, althans bij de algemeene beschouwingen over de Indische begrooting. De geachte afgevaardigde schijnt daarbij het woord verjaring gebruikt te hebben, dit woord nemende in overdrachtelijken zin.

Men zou geneigd zijn te meenen dat de spreker ten deze niet misverstaan kon worden. Jaren lang en ook nu weer in dezelfde rede houdt hij vol dat de Atjeh-oorlog onrechtvaardig begonnen is.

Maar niettegenstaande dat ziet de geachte afgevaardigde, naar onze meening zeer juist, in, dat daarmede de *actueele politiek op dit oogenblik* weinig of niets te maken heeft. Door het gedurende vele jaren beoorlogen van Atjeh zijn wij in een toestand geraakt ten opzichte niet alleen van het overige Indië, maar ook van de bewoners van Atjeh zelf, dat nu niet volstaan kan worden met de redeneering: Nederland is den oorlog met Atjeh onrechtvaardig begonnen, daarom moet het zoo snel mogelijk het Atjehsch grondgebied verlaten.

De heer Kuyper licht dat in het slot van het gedeelte van zijne rede, dat over Atjeh handelt, zeer duidelijk toe. (*Handelingen*, bladz. 121).

Maar wat niet mogelijk schijnt is toch soms mogelijk.

De heer Troelstra begint den heer Kuyper te kapittelen over

het door dezen gebruikte woord: „verjaring". En ofschoon hij zelf zegt dat: „het *schijnt* dat de heer Kuyper dit wil toepassen op „staatsrechterlijke zaken" gaat de geachte afgevaardigde daarop door alsof dr. Kuyper dat bedoeld heeft. (*Handelingen*, bladz. 140).

Zooals wij hierboven zagen, was het de bedoeling in het geheel niet en het was den geachten afgevaardigde van Sliedrecht gemakkelijk, om in zijn repliek den 18^den^ November zich op dien aanval te verdedigen. (*Handelingen*, bladz. 162).

Het wil ons voorkomen, dat de heer Troelstra de zaak, die de socialistische Kamerleden voorstonden, geen goed gedaan heeft door zijn optreden den 17^den^ November.

Ware zijn rede (*Handelingen*, bladz. 138 tot 141) uitgesproken in eene volksvergadering, dan kan het niet betwijfeld worden of hij zou daarmede groot succes gehad hebben, en hij zou zelfs zijn toegejuicht door hen, die bij eene nadere beschouwing het toch niet met hem eens zijn.

De geachte afgevaardigde spreekt met een vuur en eene bezieling, die onwillekeurig meesleept.

Toevallig kwam ons dezer dagen in handen het keurige werkje van Gustave Le Bon: „Psychologie des foules." (Paris. Félix Alcan. 1895).

Leest men daarin het hoofdstuk: „les meneurs des foules et leurs moyens de persuasion," dan frappeert het hoe het optreden van den heer Troelstra bijna geheel beantwoordt aan hetgeen van een volksredenaar geëischt wordt. En de middelen zijn: „l'affirmation, la répétition et la contagion. L'affirmation pure et simple, dégagée de tout raisonnement et de toute preuve, est un des plus sûrs moyens de faire pénétrer une idée dans l'esprit des foules."

De „argumentation" behoort dus geheel achterwege te blijven.

Maar de toestand verandert voor een redenaar geheel als hij spreekt in eene vergadering tegenover personen, die later het door hem gesprokene à tête reposée kunnen overwegen om daarna hun besluit te nemen. En dan treedt wel de „argumentation" op den voorgrond.

De heer Troelstra begon zijn rede met:

„Dien indruk (dien het debat over den Atjeh-oorlog op hem „gemaakt heeft) kan ik kortelijk samenvatten in deze woorden: „de Kamer is radeloos, de partijen zijn redeloos en onze positie „in Atjeh schijnt reddeloos te zijn."

De Kamer is radeloos.

Wordt dit punt door den heer Troelstra bewezen? In geenen deele.

Hij zegt zelf, dat er de meest mogelijke eenstemmigheid heerscht over het hoofdpunt: Atjeh moet onderworpen worden.

Over de wijze, hoe dat doel te bereiken, heerscht inderdaad verschil van opvatting.

Maar zal dit verschil niet altijd bestaan?

Dat kan immers niet anders; de oorlog is toch geen wiskunstig probleem.

Nu willen wij toegeven dat het voor niet-militaire Kamerleden soms moeielijk is om uit te maken of aan het stelsel, dat de Minister voorstaat, adhaesie moet worden geschonken. Maar wij willen toch ook aannemen, dat, gelet op het groote belang dat de Atjeh-oorlog voor den Lande heeft, vele leden, zoo niet alle, zich goed op de hoogte stellen van alles betrekkelijk dien oorlog, teneinde zich een oordeel te vormen over de te volgen gedragslijn.

De heeren Kuyper, Verhey, van Vlijmen, Bahlmann en andere hebben dan ook met redenen omkleed aangegeven, waarom zij zich met de richting, die de Minister wil volgen, kunnen vereenigen.

De eenigste spreker, uitgenomen de socialistische Kamerleden, die den heer Troelstra had kunnen doen twijfelen, was de heer Pijnacker Hordijk. (*Handelingen*, blz. 117.)

In het tweede gedeelte van dit artikel zal over de door den Minister aangegeven gedragslijn en de minder juiste voorstelling van den laatstgenoemden spreker worden gehandeld.

Van radeloosheid was dan ook bij de Kamer weinig te ontdekken.

„De partijen zijn redeloos."

Ook hierin sloeg de geachte afgevaardigde den bal mis door den heer Kuyper, klaarblijkelijk hier aangesproken als leider van de anti-revolutionaire partij, inconsequentie te verwijten.

Er kan hier volstaan worden met te verwijzen naar de beide redevoeringen van den heer Kuyper. (*Handelingen*, blz. 120 en 121, blz. 161 en 162.)

„Onze positie in Atjeh schijnt reddeloos te zijn."

Hier drukt de heer Troelstra zich voorzichtiger uit. Deze uitspraak wordt zwak gemotiveerd met een kort beroep op de woorden van den heer Pijnacker Hordijk.

Wij willen aannemen dat de heer Troelstra in het vuur van zijne improvisatie vergeten heeft mede te deelen, op welke andere gronden hij tot zulk een wanhopige uitspraak komt.

Het is van algemeene bekendheid, dat de socialisten vooraan staan in de rijen van hen, die de waarheid in de eerste plaats lief hebben.

Zoowel de heer Van Kol als de heer Troelstra hebben eene verkeerde voorstelling van den waren toestand op Atjeh. Wij houden ons overtuigd, rekening houdende met de bovenvermelde karakter-eigenschap, dat een juiste schets van dien toestand hun beiden welkom zal zijn.

Hierboven werd reeds geschreven dat de heer Troelstra beter zou hebben gedaan ware hij niet in dit debat opgetreden. Behalve de bovenbehandelde uitspraken en de uitdrukkelijke verklaring aan het slot zijner rede, dat de motie-Van Kol bedoelde te zijn eene motie van wantrouwen in het beleid van den Minister van Koloniën in zake Atjeh, komt in de rede van den geachten afgevaardigde van Tietjerksteradeel nog eene beschouwing voor over de politieke en oeconomische beteekenis van den Atjeh-oorlog van 's heeren Troelstra's standpunt bezien. Dit gedeelte moet den indruk maken, dat spreker van het Nederlandsch kapitaal voor de ontwikkeling van Nederlandsch-Indië weinig heil verwacht.

De Minister wees er in zijn dienzelfden dag gehouden rede terecht op, dat er een aanzienlijk verschil bestond tusschen deze meening van den heer Troelstra en hetgeen zijn mede-afgevaardigde Van Kol geschreven had in zijn brochure: „Land en volk op Java".

Den volgenden dag was de heer Van Kol genoodzaakt te verklaren, dat er tusschen hen beiden op dat punt geen meeningsverschil bestaat. Zij denken dus eenstemmig zooals de heer Van Kol in zijne brochure heeft geschreven (bladz. 32 der brochure).

„Geld en kapitaal is er noodig. Geld om spoorwegen en „irrigatie-werken aan te leggen, geld om fabrieken te bouwen, „industrieën te scheppen, het groot-bedrijf in den landbouw in „te voeren, die nog in alle opzichten zoo ontzaggelijk veel „moet verbeterd worden en nog in zijn kindsheid verkeert. De „natuurlijke hulpbronnen van volkswelvaart moeten tot ont„wikkeling komen, het thans overbevolkt Java moet millioenen „nieuwe bewoners kunnen voeden".

Er moet dus worden aangenomen dat de heer Troelstra misverstaan is, doordat hij minder gelukkig is geweest in de keuze van zijn woorden. Dit kan zeer licht gebeuren, omdat, zooals reeds is medegedeeld, de heer Troelstra improviseert.

De Minister beantwoordde dien dag verschillende sprekers. Zijn op vele punten uitstekend betoog wordt hier onbesproken gelaten en wij volstaan met te verwijzen naar de *Handelingen* blz. 142—152.

Den volgenden dag (18 November) zette de Minister zijn rede voort en gaf nog eenige nadere toelichtingen.

Den avond tevoren had de heer Van Kol zich ten nutte gemaakt om een tweede redevoering op schrift te stellen.

Het klonk eenigszins vreemd de heer Van Kol in het begin van zijn rede nogmaals te hooren herhalen, dat de Minister gezegd had, dat „de Minister Cremer over sommige bestuurszaken wel „eens anders zal spreken dan het Kamerlid Cremer zulks deed", nadat juist tevoren de Minister een geheele andere toelichting aan die woorden had gegeven.

Met deze nadere toelichting van dengeen, die de woorden gebezigd had, hield de heer Van Kol geen rekening; de redevoering was den avond tevoren opgesteld, zoo werd ze voorgelezen.

Die tweede redevoering was lang zoo gelukkig niet als de eerste.

Na gewezen te hebben op het vele, dat nog in Indië verricht moet worden, en na zich solidair verklaard te hebben met zijnen mede-afgevaardigde Troelstra, komt de heer Van Kol tot de conclusie: dat al die nuttige uitgaven moeten achterwege blijven want.... Atjeh moet verwoest worden!

En op de wijze als door Multatuli meermalen geschiedde, wordt kort daarop herhaald:

„want Atjeh moet verwoest worden".

Maar nu moet toch in gemoede worden gevraagd, is dit waar? Wie wil Atjeh „verwoesten"? In het vervolg van de rede van den geachten afgevaardigde van Enschedé komt meermalen de uitdrukking voor, dat er op Atjeh eene „guerre à outrance" wordt gevoerd.

Voeren wij eene „guerre à outrance"?

Hoe kan de heer Van Kol zich hebben laten verleiden om zulks te beweren!

De heer Van Kol gaat toch niet alleen af op courantenberichten, maar heeft zich hoe dan ook, zoo goed mogelijk op de hoogte gesteld van hetgeen op Atjeh voorvalt.

Wij kunnen ons voorstellen, dat een eenvoudig burger, die telkens in de couranten leest dat er vijf, zes, dan weer tien huizen verbrand zijn en dat eenige van de vijanden gesneuveld

zijn, zoo langzamerhand het idee krijgt: „het schijnt dat geheel Atjeh verbrand en uitgemoord wordt", en dus aan eene verwoesting begint te denken. Maar wij kunnen ons niet voorstellen, dat een volksvertegenwoordiger, die alle berichten op de kaarten kan nagaan, die alle verslagen nauwkeurig kan bestudeeren, tot dat denkbeeld komt.

Maar waarom het dan uitgesproken?

Op blz. 158 van de *Handelingen* lezen we eenige toelichting: „Want dan is de verwoesting van Atjeh, het uitroeien der Atjehers, „en dat wordt ten slotte de onderwerping, een redelooze gruwel. „Wie het volkskarakter kent, weet dat elke Atjeher, die sneuvelt „aan zijn talrijke bloedverwanten den plicht der weerwraak oplegt; „al is het jaren later, de trouw aan de „vendetta" eischt het „dooden der vijanden die hem versloegen".

Welnu, u zijt te eenen male omtrent dat volkskarakter verkeerd ingelicht; u kent dat niet. Die ridderlijke „vendetta" van de Korsikanen bestaat bij hen niet. Of hoe is het anders mogelijk dat ons bestuur op Atjeh de belangrijkste berichten om hoofden der tegenpartij onschadelijk te maken en hunne benden afbreuk te doen juist ontvangt van de Atjehers. En hoe is het anders mogelijk dat de troepen nu met rust worden gelaten in streken waar vroeger veel gevochten is, waar de afstammelingen wonen van hen, die toen gevallen zijn.

Er heerscht een zeer verkeerde voorstelling van Atjeh en het Atjehsche volk.

Toen in 1873 de oorlog met Atjeh werd begonnen, stond het geheele volk als één man tegenover ons.

Van lieverlede is die toestand veranderd. Door ons vooruitdringen en later terugtrekken, wat zich eenige malen heeft herhaald, heeft de bevolking beurtelings met ons bestuur er met de vijandelijke benden kennis gemaakt. En die kennismaking is ten nadeele van de laatste uitgevallen, die het minste vergrijp, de geringste hulp door de bevolking aan ons verleend zwaar en wreed straften; nog gezwegen van het op groote schaal innen der sabilgelden, de gelden voor den „prang sabil" (heiligen oorlog), die zij de bevolking afpersten en afstalen. Door haar optreden hebben de vijandelijke benden de bevolking van de vallei van Groot-Atjeh van zich vervreemd. Die bevolking is den oorlog moede; zij verlangt naar rust. De schildering die de Minister gaf van den toestand en den geest der bevolking in de drie Sagi's

van Groot-Atjeh, en die hij verkregen had uit niet-ambtelijke bronnen, is, zooals natuurlijk ook verwacht mocht worden, volkomen waar. (*Handelingen*, blz. 151).

En dat die bevolking, slechts langzamerhand ons gaat vertrouwen is onze eigen schuld; door ons weifelend optreden van vroeger, waardoor zij, na ons diensten te hebben bewezen, door ons terugtrekken weer werd overgeleverd aan de woede der vijandelijke benden, hebben wij bij haar wantrouwen gewekt.

Nu zij gaat inzien dat het ditmaal ernst is met ons optreden, nu keert vertrouwen weer.

En voor zoover de XXII Moekim betreft, heeft daartoe in niet geringe mate toe mee gewerkt, de aanleg van een trambaan naar Indrapoeri.

En wij zeggen het den heer Bahlmann na: gaat in die richting verder, totdat de vijandelijke benden hare machteloosheid ingezien en het hoofd in den schoot leggen. En dan zal ook in vredestijd van de uitgevoerde werken partij getrokken worden, ten bate van het Atjehsche volk zelf.

Keeren wij nog even tot die tweede redevoering van den heer Van Kol terug. Aan het slot geeft de geachte afgevaardigde eene opsomming van hen, die rechtstreeks door den Atjeh-oorlog buitengewone inkomsten hebben.

„En dan valt het niet te ontkennen, dat terwijl duizenden „en millioenen zware nadeelen lijden, er toch enkele honderden „zijn, wien de oorlog geen windeieren legt, die er reeds millioenen „van hebben genoten en die bij „bestendiging van het tegen- „woordig beleid er nog millioenen van zullen genieten."

En daarna volgt de opsomming (*Handelingen*, bladz. 158).

In de eerste plaats moet worden opgemerkt dat gevraagd kan worden hoe ontzaggelijk veel daarvan terecht komt in de zakken van het proletariaat, waarover de heeren het zoo druk hebben; maar, hieraan moeten wij onmiddellijk toevoegen, om niet misverstaan te worden, dat dit natuurlijk geen reden geacht wordt, waarom men gerechtigd zou zijn die groote uitgaven desnoods onnoodig te doen. Integendeel. Maar er wordt zoo dikwijls geschermd met het groote bedrag dat de Atjeh-oorlog ons land gekost heeft en gewezen op de personen, die *rechtstreeks* daardoor meer inkomsten hebben; maar dan wordt nagelaten te wijzen op de nog veel grootere groep van personen, die *daardoor indirect* meer inkomsten genieten.

Nog eens, dit is geen reden om onnoodige uitgaven van Staatswege gedaan, goed te keuren, maar als men zich waagt aan eene opsomming van hen, die direct van die uitgaven voordeel hebben, dan eischt de billijkheid verder te gaan en ook hen in beschouwing te nemen, die daarvan weer indirect genieten.

Op eene tweede vraag: „waarom de heer Van Kol dit puntin het debat heeft gebracht?" zullen wij niet trachten een antwoord te vinden.

Maar van veel meer belang dan hetgeen de heer Van Kol in zijn tweede redevoering heeft gezegd, is hetgeen hij willens en wetens (want hij stelt zijne redevoeringen op schrift) daarin *niet* gezegd heeft.

De Minister had den voorgaanden dag een zin voorgelezen uit het boekje van den heer Van Kol: „Land en volk van Java, voorkomende op bladz. 63:

„Multatuli's in vertrouwelijk gesprek geuiten eisch: „de Hol-„landers er uit!" zouden wij diep betreuren. Want al liet en „laat het Hollandsch bestuur veel te wenschen over, al hebben „wij het rechtmatig vonnis uitgesproken over Holland's wanbe-„heer en ons vaak geschaamd tot het blanke ras te behooren, „één feit is onloochenbaar en dat is: dat het slechtste Hollandsche „bestuur beter is dan het beste inlandsche, dat wij kennen.

„De Hollanders er uit" zou beteekenen: de tirannie ten troon „verheffen, de knevelarijen vernieuwd, de barbaarschheid terug-„gevoerd en de bevolking aan roof en plundering overgeleverd."

Het is waar, de Minister merkte het ook op, dat dit geschreven is met het oog op Java, maar er is geen enkele geldige reden aan te voeren, dat de schrijver een andere meening zou moeten zijn toegedaan, waar het geldt Atjeh.

„Het slechtste Hollandsche bestuur is beter dan het beste „inlandsche, dat wij kennen."

En was de heer Van Kol het niet eens met den Minister, beschouwde hij dat de Minister zijne vroeger geuite woorden misbruikte, dan had de heer Van Kol niet mogen nalaten, waar hij zich 's avonds kalm neerzet om eene bestrijding van de rede van den Minister op te stellen, om ook tegen dit gedeelte een protest neer te schrijven.

Dat protest is niet vernomen.

En hiermede kunnen wij van de gevoerde debatten afstappen.

Het lot der motie-Van Kol is bekend, zij werd met 72 tegen 3 stemmen (die der heeren Troelstra, Van Kol en van der Zwaag) verworpen.

II.

Hierboven is de vraag gesteld: zou de heer Van Kol meenen dat door een onmiddellijk terugtrekken uit Atjeh zijn doel bereikt wordt?

Alvorens tot de behandeling van die vraag over te gaan, dringt zich een andere vraag op den voorgrond: *mogen wij* op dit oogenblik Atjeh wel verlaten?

De heeren Van Kol en Troelstra leggen den nadruk op de onrechtvaardigheid, waarmede in 1873 de oorlog op Atjeh is begonnen.

Toegegeven voor het oogenblik, dat die oorlog onrechtvaardig begonnen is, zullen zij toch moeten erkennen dat de toestanden gedurende de 24 jaren, dat Atjeh voor een gedeelte door ons bezet is, voor een groot deel zijn gewijzigd.

Hierboven werd reeds de aandacht gevestigd op den veranderden toestand voor de bevolking van de vallei van Groot-Atjeh. Verlaten wij die vallei, een groot bloedbad zal daarvan het gevolg zijn. De heer Van Kol kan dit ontkennen, maar dan moet ik den geachten afgevaardigde verwijzen naar de geschiedenis. De bevolking van Merassa en de streken om Kota-Radja zal de bestraffende hand van de terugkeerende benden zwaar, zeer zwaar gevoelen.

De Minister heeft in het vervolg zijner rede gewezen op de tractaten, die door ons gesloten zijn met 62 kuststaten. (*Handelingen*, bladz. 155). Die kunnen, zonder kwaden trouw, ook niet te niet gedaan worden.

En de heer Van Kol zelf zou dat niet willen, want duidelijk verklaart hij in zijn tweede redevoering, die van 18 November:

„Waar wij kiezen moeten tusschen strijdende belangen der „verschillende klassen, zij eerst de inlander, dan de Indo Euro„peaan en eerst daarna de Hollander aan het waakzaam oog „der Regeering aanbevolen." (*Handelingen*, bladz. 156).

Zijn deze redenen al gewichtig genoeg, hierbij komen nog vele andere.

De Minister heeft reeds de aandacht gevestigd op de internationale verwikkelingen, die het gevolg kunnen zijn van de zeerooverijen der Atjehers (*Handelingen*, bladz. 147). Nu de Minister er niet in geslaagd is daardoor de heer Van Kol tot eene andere meening te brengen, zullen wij het allerminst beproeven. In zijne tweede redevoering komt de geachte afgevaardigde er op terug en, onder opmerking dat de zeeroof der Atjehers geen motief is geweest voor het beginnen van den oorlog, beweert hij dat die zeeroof beter zou kunnen worden tegengegaan, naar zijne meening, door Poeloe Bras of Poeloe Weh te bezetten en de Atjehsche kust te laten bekruisen door eenige snelvarende inlandsch getuigde vaartuigen.

Terecht werd daartegen aangevoerd door den heer Verhey dat de praemissen door den heer Van Kol vooropgesteld, hem moeten beletten om zelfs te denken aan eene inbezitneming van Poeloe Weh of Poeloe Bras; die eilanden behooren ons ook niet.

Maar behalve dit, hoe lang zou dat bekruisen wel moeten duren; en de vaartuigen zullen toch vaartuigen moeten zijn met stoomvermogen.

Maar er zou nog een veel ergerlijke toestand geboren worden, als wij Atjeh verlieten. De heer Van Kol, die te goed op de hoogte is van Indische toestanden, weet zeer wel van de groote vrees, die de inlanders van de Westkust en van de Oostkust van Sumatra koesteren voor de Atjehers. En waarom zijn zij zoo bevreesd? Dat komt omdat bij hen nog de herinnering levendig is aan hetgeen in vroegere jaren, ja eeuwen, van de Atjehsche rooverbenden is ondervonden, die benden, die onbarmhartig, fel en wreed optraden. Vandaar het woord, dat de heer Van Kol zelf heeft uitgesproken: (*Handelingen*, bladz. 156) „Wie Atjeh overwint moet machtig en krachtig zijn."

Welnu, wij, ons van Atjeh terugtrekkende, geven daardoor den Atjehers gelegenheid, om weer hun invallen aan Oost- en Westkust van Sumatra te herhalen. Wij zullen dan toch gedrongen zijn om die inboorlingen te beschermen en de Atjehkrijg zal dus enkel van plaats veranderen. En hierbij zou de heer Van Kol in de eerste rijen van de verdedigers staan, want (hierboven werd het reeds aangehaald): „eerst de belangen van den inlander."

In de laatste plaats een enkel woord over ons prestige in

Indië. O, wij weten wel dat daarmede veel, te veel zelfs en soms op wonderbaarlijke wijze wordt geschermd.

Het is niet waar, dat de inlander in het algemeen ons bestuur waardeert; maar een kind waardeert ook dikwijls niet de opofferingen, die de ouders zich voor bestwil en welzijn getroosten.

Als de heer Van Kol in Augustus 1894 en in Maart 1896 in Indië was geweest, dan zou hij zich overtuigd kunnen hebben hoe in vele streken van Indië de inlander zich verheugde over den loop der gebeurtenissen, omdat deze ons bestuur moeilijkheden berokkenden; hoe er een geest van onwil in hem voer, die leidde tot lijdelijk verzet.

De inlander in het algemeen is nog niet overtuigd van het door den heer Van Kol gesproken woord: „het slechtste Hollandsche bestuur is beter dan het beste inlandsche, dat wij kennen".

En als wij Atjeh verlaten, omdat wij de voortzetting van den oorlog niet gerechtvaardigd achten, dan zal de inlander daarin niet zien een daad van rechtvaardigheid, maar een daad getuigende van ons onvermogen, van onze zwakheid.

En al willen wij ons niet wagen aan eene voorspelling dat daarvan verwikkelingen en onlusten in andere gedeelten van den Indischen Archipel het gevolg zullen zijn, hetgeen zeer goed mogelijk is, het kan niet ontkend worden, dat de mindere eerbied van den inlander voor ons bestuur dan de taak van dat bestuur aanmerkelijk zal verzwaren, ja zelfs het invoeren van hervormingen en verbeteringen voor een geruimen tijd zal tegenhouden.

Inderdaad mij mogen Atjeh op dit oogenblik niet verlaten, hoe ook gedacht wordt over het aanvangen van den oorlog. Het standpunt door den heer Kuyper ingenomen is volkomen juist: er moet rekening gehouden worden met den toestand op *dit* oogenblik.

Er heerscht nog in zoo velerlei opzicht eene verkeerde voorstelling aangaande dien toestand.

Voortdurend wordt herhaald dat de Atjeh-oorlog 24 jaar heeft geduurd en dat cijfer maakt indruk.

Maar is dat wel waar? Wordt hier niet hetzelfde misbruik gemaakt als wel meer het geval is met statistieke cijfers? Geeft ook niet hier het noemen van het cijfer een verkeerden indruk?

Onze troepen zijn 24 jaren op Atjeh, maar de oorlog heeft niet zoo lang geduurd.

Toen in weerwil van andere adviezen (Van Heutsz, „De onderwerping van Atjeh," bladz. 28) in Juni 1884 tot de concentratie werd besloten, werd een toestand in het leven geroepen, gedurende welken men geen stap nader kwam tot de bereiking van zijn doel. En die toestand had 50, 60 jaar kunnen worden volgehouden, men zou steeds even ver gebleven zijn van het doel: de onderwerping van Atjeh aan onzen wil.

Gelukkig heeft het niet zoo lang geduurd voordat zulks werd ingezien. Met behoud van het grond-idee, werd in 1892 getracht door medewerking van Toekoe Oemar eene verbetering in den toestand te brengen. Ook dit mislukte en moest naar onze meening mislukken.

„Het Atjehsche volk zal zich slechts onderwerpen en ontzag „toonen aan hem, die voelen laat de macht te bezitten om zijn „wil te doen eerbiedigen". (Van Heutsz).

In Maart 1896 werd de oorlog wederom opgevat en binnen het jaar zijn wij het doel, het einddoel meer genaderd, dan wij het in 1882 en later waren.

Gaat het nu aan om zonder meer te spreken van den Atjeh-oorlog, die reeds 24 jaar duurt?"

Maar er is meer: Er heerscht blijkbaar geen juiste voorstelling hoe de toestand op dit oogenblik op Atjeh is.

Hoe is het anders mogelijk, dat de heer Pijnacker Hordijk (*Handelingen*, bladz. 117) het beschieten van de posten der geconcentreerde linie vroeger en het beschieten nu van onze vestiging te Gleieng en in Lepong in één adem noemende, daaruit concludeert, dat er in den toestand geen noemenswaardige verbetering is gekomen!

Het was zijn broeder, de vroegere Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, nu lid der Eerste Kamer der Staten-Generaal, Mr. C. Pijnacker Hordijk, die in het najaar van 1896, onder opmerking, dat hij, nog geen vertrouwen kon schenken aan de nieuwe, ten opzichte van Atjeh gevolgde gedragslijn, den Minister verzocht eene zoo nauwkeurig mogelijke kaart van Atjeh over te leggen.

Aan dat verlangen is sedert voldaan en ook in den handel zijn goede kaarten verkrijgbaar, o. a. „Kaart van het gebied bezet in Groot-Atjeh met de nederzettingen Lepoeng en Lehoeng en eene overzichtskaart, samengesteld door L. W. J. K. Thomson" ('s Gravenhage, J. Smulders en Co. October 1897).

Nemen wij die kaart ter hand en lezen wij daarbij de Atjeh-verslagen, dan behoeft de groote verbetering in den toestand voor niemand een geheim te zijn.

Vroeger: Kota-Radja met een kring van posten op een korten afstand daarom heen, (de zoogenaamde geconcentreerde stelling) bezet door onze troepen; die posten beschoten door de benden, die bij verschillende gelegenheden zelfs tusschen die posten door, zich in dat kleine gebied trachten te nestelen, of ons in dat gebied schade toebrachten;

Daarna: gedurende de medewerking van Toekoe Oemar met zijn hulpbenden, voor die postenlinie, een linie op enkele gedeelten twee liniën van tijdelijke posten, gedeeltelijk door onze troepen en door de hulpbenden bezet; toen ook nog beschieting van onze posten;

Nu: het geheele gebied binnen de vroegere geconcentreerde linie en nog ver daarbuiten gezuiverd van vijanden en rustig; troepenmachten gelegerd te Indrapoerie, Gleieng en Selimoen op verren afstand van Kota-Radja om daar de benden op te zoeken in haar schuilplaatsen en hen te dwingen van verder verzet af te zien; en evenzoo een troepenmacht te Tjot-Mantjang en een in Lohong aan de Westkust; en in die richting wordt voortgegaan de vijandelijke benden terugdrijvende en de goedgezinde bevolking tegen hen beschermende.

Op het overzichtskaartje laat zich het succes dat het gevolg is van de nu gevolgde gedragslijn nog duidelijker waarnemen.

Als men dus, gelet op den toestand van *dit* oogenblik van oordeel is dat het gebiedend noodzakelijk is dat Atjeh aan onzen wil moet worden onderworpen, dan moet men den Minister steunen wat betreft de wijze waarop nu in Atjeh tegen de vijandelijke benden wordt opgetreden.

Maar door enkelen wordt het liedje gezongen: het gouvernement heeft geen geld en geen troepen, om eenigen tijd die gedragslijn te volgen.

Zij voeren geen cijfers aan, maar laten het bij deze apodictische uitspraak.

Geen geld? Maar er was wel geld om jaarlijks eenige millioenen te besteden aan de geconcentreerde linie, die ons geen schrede verder bracht, zooals thans vrij algemeen erkend wordt; en er zou nu niet wat meer geld te bekomen zijn voor den Nederlandschen

Staat om gedurende eenigen tijd krachtig op te treden, een optreden, dat ons steeds in Indië het doel heeft doen bereiken!

En geen troepen? Er waren vroeger wel troepen genoeg om het groot aantal geëvacueerden in die jaren (voor een groot deel een gevolg van den moreel-verzwakten toestand, waarin die troepen in de posten van de geconcentreerde linie in de laaggelegen Atjeh-vallei verkeerden) te vervangen; en er zouden nu geen troepen genoeg zijn, daargelaten of voor de onderwerping der vijandelijke benden nog gedurende geruimen tijd veel troepen noodig zullen zijn, nu een groot gedeelte van de bezettingstroepen beschikbaar komt voor de veldtroepen, en de gezondheidstoestand zooveel beter is!

ALEX.

De Suikerindustrie in haar verhouding tot de wetgeving in Indië en Nederland.

Geen tak van nijverheid grijpt op zooveel verschillende wijzen in, in het openbaar leven als de suikerindustrie. Bij haar zijn minstens vijf groote belangen betrokken om van de mindere belangen te zwijgen en wel 1°. die der schatkist, 2°. die der suikerconsumenten, 3°: die der fabrikanten, 4°. die der landbouwers en 5°. wat Nederland betreft, die der raffinadeurs.

En daar zoowel voor de riet- als voor de bietsuiker de verhouding tot de wetgeving van zeer groot belang is, wil ik hieromtrent een en ander mededeelen ook in verband met de gedragslijn, welke door de Regeering van andere landen tegenover de suikerindustrie gevolgd wordt.

Een essentieel punt van verschil bestaat er schier overal, wat de wetgeving aangaat, tusschen de riet- en de bietsuiker. Dit is verklaarbaar.

De beetwortelsuikerindustrie dankt haar allereerste oorsprong aan het continentaal stelsel in het begin dezer eeuw, toen het verbod van invoer van koloniale productie — w. o. de suiker — in schier alle landen van Europa, den prijs van dit artikel tot zoo'n hoogte deed stijgen, dat de vraag rees of niet op andere wijze in de behoefte daaraan kon worden voorzien. Het spreekt evenwel van zelf, dat de uitkomsten dezer pogingen aanvankelijk van weinig beteekenis waren, zoodat de bietsuikerindustrie vooral na de opheffing van het continentaal stelsel en de daarop gevolgde daling van de prijzen der koloniale producten, totaal onbestaanbaar zou geweest zijn, als zij niet van regeeringswege ware gesteund geworden, wat te gemakkelijker viel omdat het artikel „suiker" al ras als een goed belastingobject werd beschouwd en

de ondersteuning der industrie derhalve geschieden kon uit de opbrengst van den accijns op haar product.

Door de groote vorderingen welke achtereenvolgens èn de industrie èn de beetwortelcultuur maakten, werden deze in den strijd om het bestaan steeds krachtiger, te meer omdat de regeeringshulp in stede van in dezelfde mate te verminderen, veelal nog toenam, met uitzondering evenwel van Nederland, alwaar ten vorigen jare een greep in de wetgeving op dit punt werd gedaan zoo kras, dat daardoor de bietindustrie in Nederland in gevaar zal kunnen raken, te meer omdat die wetswijziging toevallig gepaard ging aan een aanzienlijke daling der suikerprijzen.

Voor de suikerindustrie op Java werd in het geheel niets gedaan van regeeringswege. Daar maakte die industrie nu reeds tweemaal een crisis door eerst in 1884, en nu weder in den loop van dit jaar. De eerste crisis van 1884 heeft voor Java in zooverre goede gevolgen gehad, dat men daar toen leerde inzien, dat de tot dien tijd gevolgde werkwijze irrationeel en verouderd was en er uit de grondstof veel meer te halen was, dan tot dusver er uit verkregen werd.

En toen de daarvoor noodige installaties en veranderingen waren aangebracht, kon Java de concurrentie weder volhouden, te meer omdat na 1884 de suikerprijzen in doorsneê weder verbeterden.

Ten gevolge van de enorme toename der productie van bietsuiker, gingen de prijzen in 1896 en 1897 echter weder terug tot een standpunt zoo laag, als te voren nooit was aanschouwd. Het gevolg hiervan is, dat thans de rietsuikerindustrie ook op Java, voor een deel reeds noodlijdend is geworden en dat, als er in het premiën-stelsel voor de bietsuiker geen verandering komt en mitsdien de overproductie van het artikel een duurzaam karakter mocht aannemen, de koloniën voor een goed deel van het produceeren van suiker zullen moeten afzien. Trouwens, dit schijnt de bedoeling te zijn, welke bij sommige staatslieden bestaat. Zoo kon men b. v. bij de behandeling van de jongste suikerwet in den Duitschen Rijksdag uit den mond van den hoogleeraar Dr. Paaschen reeds vernemen, dat de suikerpremiën er op moesten worden ingericht om aan de rietsuiker de concurrentie onmogelijk te maken.

En dat het dezen weg opgaat is nu reeds te zien. Verschillende Engelsche koloniën moeten hun productie van suiker reeds inkrimpen en het is, als de omstandigheden niet veranderen, te

verwachten, dat ook Java denzelfden weg zal moeten opgaan. Hoezeer overigens de rietsuiker door de biet reeds overvleugeld is, kan blijken uit de volgende productiecijfers, uitgedrukt in tonnen van 1000 kilo:

	Rietsuiker.	Bietsuiker.
1850	1.277.000	204.000
1860	1.292.000	351.000
1870	1.663.000	480.000
1880	1.791.000	1.801.000
1888	2.371.000	2.663.000
1892/'93	3.119.000	3.375.000
1894/'95	3.579.000	4.440.000

Na 1894/'95 nam de productie van bietsuiker nog verder toe en bereikte in de afgeloopen campagne 1896/'97 zelfs nagenoeg het cijfer van 5.000.000 ton. Die van rietsuiker toont sinds 1894 een vermindering, wat echter mede moet toegeschreven worden aan den opstand op Cuba.

Java, dat sinds 1884 zijn kracht gezocht heeft in het aanbrengen van verbeteringen en, in verband daarmede, het verminderen der productiekosten, bleef de laatste jaren, wat zijn productie betreft, nagenoeg stationnair. Maar zooals ik daareven opmerkte, zal ook daar inkrimping niet achterwege kunnen blijven als er geen verandering komt in de prijzen.

Immers, wanneer men nagaat de prijzen, waarvoor de Javasuiker uit den afgeloopen oogst is verkocht en die vergelijkt met de huidige productiekosten, dan blijkt, dat de meeste fabrieken op Java daarvoor niet werken kunnen omdat er thans voor hen verlies is in plaats van redelijke winst. Wel schijnt het dat vele dezer fabrieken zullen trachten hun productiekosten nog meer te beperken, maar met vrij groote zekerheid kan toch worden voorspeld, dat tal van fabrieken op Java dit, bij de suikerprijzen van het laatste jaar, *niet* in genoegzame mate zullen *kunnen* doen, om op den duur zonder verlies te arbeiden.

Het gevolg hiervan zal wezen, dat het Nederlandsch kapitaal hetwelk in de suikerindustrie op *Java* gestoken is, voor een deel weinig of geen rente meer zal afwerpen en voor een ander deel grootendeels zelfs verloren zal zijn.

En dit is nog het ergste niet.

Even goed als de Nederlandsche boer heeft de Javaansche landbouwer tegenwoordig een overgroot belang bij de suikerindustrie,

wat men dadelijk beseffen zal als men bedenkt, dat, sinds den opstand op Cuba, *Java* nummer één staat op de lijst der rietsuiker produceerende landen, en dat het met zijn productie van circa 500,000 ton per jaar $^1/_7$ van de rietproductie en $^1/_{16}$ van de wereld-suikerproductie levert.

Zulk een industrie nu mag de Regeering niet aan haar lot overlaten, niet alleen met het oog op de groote belangen welke daarbij betrokken zijn, maar ook en vooral omdat de ondergang der suikerindustrie op Java een debacle zou doen ontstaan, waarvan de gevolgen in economischen en dus ook in politieken zin niet zouden zijn te overzien.

Dit blijkt het best als men even een blik werpt op de voordeelen welke de bietindustrie in Nederland voor de bevolking afwerpt en daarbij overweegt dat de voordeelen voor de bevolking op Java toch zeker nagenoeg even groot zijn, met dit kapitale onderscheid echter, dat Java 5 maal meer suiker produceert dan Nederland en daar het voordeel voor de bevolking derhalve ook ongeveer 5 maal grooter is dan hier.

Blijkens een becijfering door den heer S. G. J. Heerma van Voss gemaakt in een ten vorigen jare verschenen brochure, getiteld: „De Beetwortelindustrie een algemeen belang", wordt er in Nederland (gemiddeld in de laatste jaren) alleen aan werkloonen met de bietindustrie verdiend *f* 9,200,000 's jaars en zou er, bij een eventueel te niet gaan dezer industrie, ontstaan erger dan een *vrijwillige* werkstaking van 6000 bootwerkers een *gedwongene* van 60,000 beetwerkers.

Met zulke cijfers voor oogen kan men het best nagaan, wat een opheffing of zelfs maar een kwijning der suikerindustrie op Java voor de bevolking aldaar zou te beteekenen hebben.

Waarom de Regeering, waar zulke groote belangen op het spel staan, tot kort geleden althans, voor het dreigend gevaar zoo onverschillig bleek?

Omdat Indië, zoowel door ministers als volksvertegenwoordigers, ja, door de natie in het algemeen, nog maar al te veel beschouwd wordt als het rijke Indië, dat geen hulp noodig heeft niet alleen, maar zelfs altijd meer kan opbrengen; omdat men zich nog maar niet kan los maken van vroegere toestanden toen er nog zooveel suikerlords zich uit Indië kwamen vestigen in den Haag en Arnhem; omdat men vergeet, dat in dien tijd de rietsuiker in alle opzichten nog de meerdere was van de biet, doch dat daarin verandering is

gekomen sedert de laatste van deze twee zich zoo ontzaggelijk ontwikkelde niet alleen, maar ook *behalve in Nederland*, steeds ruimere inkomsten trok uit de schatkist.

Hoe het in dit opzicht gesteld is, wil ik even nagaan door in het kort aan te halen, wat er van staatswege in eenige der voornaamste bietsuiker produceerende staten voor de industrie wordt gedaan.

Om te beginnen met Duitschland als het voornaamste onder de suiker produceerende landen — met een productie, die in 1896/97 den 1,800,000 ton reeds overschreed — zij hier aangestipt, dat daar voor suiker, die wordt uitgevoerd, of in entrepôts neergelegd een premie wordt verleend naar den aard der suiker van 2.50 mark, 3.00 mark of 3.50 mark, gemiddeld dus 3 mark of circa *f* 1.80 per zak van 100 kilogram. Voorts zijn in Duitschland nagenoeg alle spoorwegen in handen van den staat en op die spoorwegen wordt voor het vervoer van beetwortelen, suiker, pulp, melasse en alle ingrediënten die van en naar de suikerfabrieken worden vervoerd een vermindering van de vracht toegestaan van $^2/_3$ met het gevolg, dat terwijl b.v. de vracht van Goes naar Rozendaal per waggon van 10.000 Kg. beetwortelen bedraagt *f* 14.50, voor hetzelfde vervoer in Duitschland slechts *f* 5.— vracht behoeft betaald te worden. Deze steun is berekend geworden op *f* 0.55 per 100 kilo suiker, welk bedrag gevoegd bij de daareven genoemde som van *f* 1.80 een totaal vormt van *f* 2.25, welke in Duitschland *voor iederen zak* geproduceerde suiker door de Regeering wordt uitgegeven.

De Oostenrijksche Regeering stelt jaarlijks negen millioen florijnen beschikbaar voor uitvoerpremiën der suiker, hetgeen bij een (gemiddelden) uitvoer van 600.000 ton een bedrag vormt van circa *f* 1.80 per zak. Hierbij dient voorts nog opgemerkt, dat er in Oostenrijk — evenals in andere landen, Nederland natuurlijk uitgezonderd — een surtaxe op de suiker bestaat. Sinds lang maakt het suikercartel hiervan gebruik om de prijzen voor de binnenlandsche consumptie te bepalen, waarvan uiteraard voor de industrie vrij belangrijke voordeelen het gevolg zijn.

In België, zou als men neemt accijns en bevolking, de accijnsopbrengst gelijk kunnen zijn aan Nederland d. i. circa 20 millioen francs. Toch eischt de schatkist hiervan slechts 6 millioen frs. voor zich, zoodat de resteerende 14 millioen dienen als steun voor de industrie hetgeen bij een (gemiddelde) productie van

250.000 ton per jaar een premie daarstelt van 5.60 frs. per zak van 100 kilo.

Frankrijk spant onder de Europeesche landen ongetwijfeld de kroon in het steunen van zijn suikerindustrie. Kon deze vroeger reeds berekend worden op 7.50 frs. per zak, nu daarbij gekomen is een uitvoerpremie van 2.50 frs. wordt er in Frankrijk niet minder dan 10 frs. subsidie per zak suiker, van staatswege verleend.

Van andere landen zal ik maar zwijgen omdat daar de toestand in hoofdzaak dezelfde is, evenals, voor een deel ten minste, in rietsuiker produceerende landen zooals b.v. Argentinië en de Vereenigde Staten van Noord-Amerika (Louisiana) alwaar de steun welke de industrie, alleen door het inkomend recht dat in Amerika van suiker geheven wordt, berekend wordt op ƒ 7,50 per 100 kilo, terwijl hier nog ter loops wordt aangestipt dat de rietsuiker der Sandwichs-eilanden — ongeveer 170,000 ton 's jaars — denzelfden steun geniet, omdat zij van het betalen van inkomende rechten in de Vereenigde Staten is vrij gesteld.

Laat ik thans nagaan hoe in Nederland en in Indië de wetgeving zich tegenover de suikerindustrie gedraagt.

Volgens de jongste Nederlandsche wet houdende bepalingen omtrent den accijns op de suiker, genieten de beetwortelsuikerfabrikanten een afschrijving op den accijns welke binnen 8 jaren afloopt tot ƒ 1,30 per zak met dien verstande nog wel, dat het totaal dier afschrijvingen voor de gezamenlijke fabrikanten niet meer zal bedragen dan ten hoogste ƒ 1,700,000, zoodat bij een productie grooter dan circa 130,000 ton voor het meerdere in het geheel geen afschrijving zal verleend worden.

Op zeer korten termijn worden derhalve de accijnswinsten der Nederlandsche bietfabrikanten van circa ƒ 3,75 per zak — zooals zij vóór de jongste wet waren — teruggebracht tot, *in het gunstigste geval* ƒ 1,30 per zak van 100 kilo, d. i. dus getierceerd.

Bij de beraadslagingen over deze wet in de Staten-Generaal was iedereen het er over eens, vond het ten minste bij niemand tegenspraak, dat de bietencultuur een onmisbare factor in het landbouwbedrijf geworden is niet alleen, maar ook dat die cultuur sinds jaren de belangrijkste kurk was, waarop de landbouw in de streken waar zij gedreven wordt, drijft; dat door die cultuur in verband met de industrie aan tienduizenden een goed betaald werk wordt aangeschaft en zulks vooral in een seizoen als voor de plattelandsbevolking elders het werk eindigt; dat honderden

binnenschippers het voornaamste deel van hun bestaan vinden in het bieten-, pulpe-, en suikertransport enz.

Niemand waagde het dan ook om in zijn redeneeringen zoo ver te gaan, dat hij, door de hand van de industrie geheel af te trekken, haar de keel zou willen afsnijden d. i. haar onmogelijk maken. Maar deed men feitelijk wel anders?

Ziet men kan een tegenstander zijn van alle bescherming, maar geen verstandig man zal dit ooit zóó opvatten, dat waar die eenmaal bestaat en een zeer bloeiende industrie heeft in het leven geroepen, aan alle hulp van staatswege *plotseling* een eind moet worden gemaakt, zóó dat onder de leus „vivent les principes" zoo'n industrie ten doode wordt opgeschreven. En heeft de tierceering der premiën niet veel van een dergelijk ruw en ondoordacht ingrijpen van staatswege, te meer als men daarbij bedenkt dat dientengevolge de steun, welke de bietindustrie geniet en genieten *moet* wil zij blijven bestaan, in *Nederland* veel geringer wordt dan in *alle* overige landen.

Men moet voorzeker al een groot vertrouwen hebben in het beleid, de energie en de krachtsinspanning van de Nederlandsche suikerfabrikanten om te durven veronderstellen, dat zij onder dergelijke omstandigheden het hoofd boven water zullen houden, d. i. den strijd in het internationale kamp zullen volhouden.

Dat de wetgevende macht in Nederland onlangs ter zake overging tot zulke diep ingrijpende maatregelen moet, ik herhaal het, volstrekt niet worden toegeschreven aan een vijandige gezindheid tegen landbouw en industrie.

Er was m. i. grootendeels slechts *principiën-reiterei* in het spel, waarvoor onze Nederlandsche staatslieden vaak zoo'n groote voorliefde koesteren.

Hiervan wil ik nog een eigenaardig staaltje aanhalen. De Nederlandsche suikerraffinadeurs vinden hun voornaamste clientèle op de Engelsche markt, zoodat zij hun product inrichten naar de behoefte van die markt. Nu wordt er in ons land veel Duitsche melis ingevoerd, die ongeveer van dezelfde qualiteit is als het Nederlandsch geraffineerd doch minder afgewerkt en van iets minder fraaie tint. Deze suiker kan door de Duitschers in Nederland worden verkocht voor lageren prijs dan ons geraffineerd, vooral omdat de Duitsche raffinadeurs *f* 2 per zak uitvoerpremie krijgen. Een amendement om van dit — en ander — vreemd geraffineerd *f* 1 invoerrecht per 100 kilo te heffen werd verworpen

niettegenstaande in onze geheele wetgeving bepaald is, dat, waar een accijns geheven wordt op het binnenlandsch verbruik daarnaast en daarboven nog invoerrecht op het artikel geheven wordt. Zoo bedraagt b. v. de accijns op het gedistilleerd *f* 63 maar daarnaast en daarboven heeft men nog een invoerrecht van *f* 3.50. Op het zout is een accijns van *f* 3 en de surtaxe d. i. het invoerrecht boven den accijns is *f* 1. Bij de bieren en azijnen is de accijns *f* 1 en het invoerrecht met den accijns *f* 3 d. i. een surtaxe van *f* 2 boven den accijns of een bescherming van 200 percent enz. Dat het evengenoemd amendement desniettemin verworpen werd, al was die verwerping niet alleen in strijd met de belangen eener vaderlandsche industrie maar ook met alle logika en consequentie kwam alléén daar van daan, dat onze Kamer somtijds een hartstochtelijke liefde koestert voor de consumenten, waarbij zij, even als met alle hartstochten het geval is, vaak het hoofd verliest. Bovendien aan ieder „consumeeren" moet „produceeren" voorafgaan. Handelde men in andere landen evenals bij ons en lette men alleen op de consumenten zonder acht te geven op de productie, dan zou er weldra niet veel meer te consumeeren overschieten.

Maar er is meer.

Terwijl de Kamer ongeneigd bleek om den Nederlandschen raffinadeurs ook maar den geringsten steun te verleenen tegenover haar vreemde (Duitsche) concurrenten, bleek zij daarentegen wel geneigd om dien steun te verleenen ten koste van eigen (Nederlandsche) producenten.

Door den heer Tydeman werd een amendement voorgesteld om § 4 van art. 67 der suikerwet te schrappen, waarbij bepaald wordt, dat voor het berekenen der afschrijving volgens § 2 A en § 3 voor uitgeslagen suiker van 98 pCt. of hooger gehalte, 100 kilogram slechts voor 75 kilogram wordt in aanmerking gebracht.

Bij aanneming van dit amendement zou het den bietsuikerfabrikanten mogelijk geweest zijn suiker in de comsumtie te brengen, die het thans ingevoerd Duitsch geraffineerd, zonder dat daarvoor eenige bescherming noodig was, kon vervangen en waardoor mitsdien, *volgens het eenstemming gevoelen der commissie van Rapporteurs*, aan het publiek een dienst bewezen zou worden.

Toch werd het amendement verworpen. Waarom dan toch zal men vragen? Het antwoord hierop is moeielijk, maar iedereen heeft wel eens opgemerkt, dat elke vergadering somtijds neiging

vertoont om *alles* te verwerpen wat niet van het Bestuur uitgaat, zonder zich dikwijls rekening te geven van hetgeen zij doet. En het schijnt mij doe, dat onze Tweede Kamer op dat oogenblik in eenzelfde stemming verkeerde.

Alvorens van de Nederlandsche suikerwetgeving af te stappen moet ik hier nog aanteekenen, dat bij de jongste wet de accijnsafschrijving voor onze raffinadeurs binnen 4 jaren met circa de helft zal verminderen d. i. voor elke 100 kilogram wordt terug gebracht van *f* 0.34 tot *f* 0.19 met dien verstande nog wel, dat die afschrijving ten slotte voor de gezamenlijke raffinadeurs niet meer zal mogen bedragen dan *f* 250,000 's jaars.

Laten wij thans eens nagaan in welke verhouding onze Javaansche suikerindustrie tegenover de wetgeving staat.

In Indië is er voor de suikerindustrie in het geheel geen kwestie van iets te krijgen, maar alleen van te betalen zóó zelfs dat Java, het eenige land op de wereld is, waar van de suiker nog een uitvoer*recht* geheven wordt.

Men kent de bezwaren welke in het algemeen tegen het heffen van uitvoerrechten bestaan, bezwaren, die ook in onze Tweede Kamer meermalen ten sprake kwamen en daar met zooveel juistheid en talent werden uiteengezet, dat die uitvoerrechten sinds lang zijn afgeschaft, *wat Nederland aangaat*.

Dat men hetzelfde niet deed voor *Indië*, voor zoover men daar te doen had met artikelen, welke voor de producenten goede winsten afwerpen, laat ik daar. Maar waar het de suikerindustrie geldt, die op Java tegenwoordig zoo'n hoogst moeielijken tijd doorleeft en die elders van Staatswege gesteund wordt met uitvoerpremiën als anderszins, daar is het toch bepaald onbillijk en onrechtvaardig om die industrie in Indië te *belasten* met een uitvoerrecht. En daarbij blijft het niet. Zoo worden b. v. de met suikerriet beplante sawahs aangeslagen in hoogste klasse der landrente, wat te verdedigen was in een tijd toen de suiker nog zeer groote voordeelen afwierp, doch wat geheel onverdedigbaar is nu veeleer het tegendeel het geval is, d. i. nu de industrie in doorsnede eerder verlies dan winst oplevert.

De ongunstige toestand van de suikerindustrie op Java wettigt derhalve volkomen de opheffing der daarop drukkende onbillijke lasten en met name van het uitvoerrecht. En zulks te meer omdat, afgescheiden van zeer lage suikerprijzen, die industrie nog met andere bezwaren te kampen heeft.

In de eerste plaats heb ik hier op het oog de serehziekte in het suikerriet, ter bestrijding waarvan reeds zooveel offers gevergd zijn en nog gevergd worden. Daarbij is in den laatsten tijd nog een nieuwe ziekte in het riet gekomen, de dongkellan-ziekte genaamd, welke zich reeds in verscheidene residenties, vooral in het oosten van Java, vertoond heeft; het riet sterft daarbij uit, blijkt geen sap te bevatten en voor niets anders dan voor ampas (brandstof) geschikt te zijn. Hier komt nog al iets bij. De scherpe concurrentie maakt het vooruitbetalen van huurpenningen voor de gronden, welke de Javaansche suikerindustrie noodig heeft gebiedend noodzakelijk, waarbij het vaak voorkomt, dat op die wijze gelden worden voorgeschoten, waarvan, door gemis aan een voldoende wettelijke regeling, later weinig of niets terecht komt.

Men behoeft derhalve waarlijk geen protectionist te zijn om in veel punten verbetering te wenschen in den toestand der Javaansche suikerindustrie. Zoo kan er niemand iets tegen hebben op een behoorlijke en billijke regeling der verhouding tusschen de huurders en de verhuurders van gronden. Dat de landrente van met suikerriet beplante sawahs, in de tegenwoordige omstandigheden vastgesteld moet worden volgens de *laagste* klasse van aanslag behoeft evenmin betoog. En dat ook het bestrijden der sereh en andere ziekten, waardoor het suikerriet geteisterd wordt, *in de eerste plaats* een voorwerp behoort te zijn van de aanhoudende zorg der *Regeering*, die voor dit doel ook veruit over de meeste hulpmiddelen beschikken kan, kan evenmin worden tegengesproken. De indische Regeering moet er derhalve niet tegen opzien om, zoo noodig, op haar kosten bibittuinen te doen aanleggen en in ieder geval het vervoer van bibit kosteloos of voor een zeer laag tarief op de staatsspoorwegen te doen plaats hebben en voor het transport van suiker zoo billijk mogelijke tarieven vast te stellen. Men denke maar eens wat, zooals wij boven zagen, de Duitsche Regeering in dit opzicht doet en waaraan de Nederlandsche Regeering niet alleen wat Indië maar ook wat Nederland betreft, wel een voorbeeld mocht nemen.

Dat eindelijk het uitvoerrecht afgeschaft dient te worden is een zoo gebiedende eisch des tijds, dat na de minister van koloniën met een voorstel daartoe voor den dag is gekomen, dat voorstel m. i. reeds bij voorbaat verzekerd is door de Staten-Generaal te worden aangenomen.

In het voorafgaande heb ik mij in hoofdzaak bezig gehouden

met den toestand der suikerindustrie op Java èn met het oog op het karakter van dit tijdschrift èn omdat de laatste Nederlandsche suikerwet nog van te jongen datum is om de gebreken daarvan nu reeds *in haar vollen omvang* te overzien, wat niet wegneemt, dat het, met het oog op de groote belangen welke bij de bietenindustrie vooral voor de arbeidende klasse betrokken zijn en in verband met het internationaal karakter van het suikervraagstuk waardoor de concurrentie van het buitenland bij dezen tak van industrie scherper is dan bij ieder andere, — wenschelijk is, dat ook in Nederland aan de industrie al die faciliteiten worden verleend, welke mogelijk zijn ten einde haar in staat te stellen in de toekomst den strijd tegen haar vreemde concurrenten vol te houden. Zoo moet er b. v. tegenwoordig voor bieten welke uit het noorden des lands naar het centrum der industrie worden vervoerd *f* 25.— per ton aan vracht op de staatsspoorwegen betaald worden. En zonder nu protectionist te wezen zal men moeten toegeven, dat het alleszins wenschelijk zou zijn dat tarief te verlagen.

De tegenstelling van belangen tusschen de koloniale rietsuikerindustrie en de Nederlandsche beetwortelnijverheid, welke dikwijls gehoord wordt, is door mij niet gemaakt, omdat naar het mij voorkomt, daarvoor geen redenen bestaan.

Wel wordt er vaak beweerd, dat, tengevolge der Nederlandsche wetgeving de Javasuiker van onze markt geweerd wordt, maar men zal mij moeten toegeven, dat, al werd ook de suikeraccijns in Nederland geheel afgeschaft en al kwam, hetzij met hetzij zonder die afschaffing de Nederlandsche beetsuikerindustrie geheel te bezwijken, het nog, in den tegenwoordigen tijd, zeer onzeker zou zijn, dat de suiker welke onze natie voor haar behoefte noodig heeft, dan uit Java zou worden betrokken. Maar al was dit ook zóó, dan nog vormt de suiker, welke Nederland behoeft, slechts een zeer klein bedrag van den totaal uitvoer van Java.

Hetzelfde geldt van een andere bewering welke nu en dan wordt gehoord en die aldus luidt: door de toekenning van premien aan de bietindustrie wordt de productie van suiker kunstmatig en voortdurend vermeerderd, wat een daling der prijzen ten gevolge heeft waarvan de Javaansche suikerindustrie de dupe is. Zeker, als door afschaffing der Nederlandsche premie die afschaffing ook in alle andere landen kon verkregen worden, dan zou dit argument zeer krachtig zijn. Maar iedereen weet maar al te goed

dat hierop geen uitzicht bestaat veeleer op het tegendeel, terwijl men ook weet, dat de steun welke de Nederlandsche Regeering aan de bietsuikerindustrie in de toekomst staat te verleenen, *veel geringer* is, dan de hulp welke die industrie in *alle andere* bietsuiker produceerende landen geniet. En zelfs al maakte men de bietindustrie in Nederland totaal onmogelijk, beteekent dan nog onze productie — circa 100,000 ton per jaar — genoeg om het cijfer daarvan van invloed te doen zijn op de prijzen ter wereldmarkt?

Er bestaat derhalve, dunkt mij, geen enkele reden om de Indische en de Nederlandsche suikerindustrie tegenover elkaar te plaatsen. Veeleer moeten zij, naast elkaar geplaatst worden, zij het dan ook dat ieder op zijn terrein behoort te strijden, en wel in de allereerste plaats om met talent, beleid en energie de eigen industrie zoo krachtig mogelijk te maken opdat zij zooveel doenlijk onafhankelijk zij van regeeringshulp. Maar waar, ten gevolge van maatregelen door andere Regeeringen genomen het water soms aan de lippen komt en waar het bovendien in confesso is, dat zoowel op Java als in Nederland de suikerindustrie een schier onmisbare factor der volkswelvaart uitmaakt, daar mag, ja, daar moet men er niet tegen opzien om de aandacht van al degenen, wie zulks aangaat te vestigen op de middelen, welke er toe kunnen leiden om de pogingen, welke in deze van particuliere zijde worden aangewend, *waar noodig en mogelijk* van staatswege te doen steunen.

VAN NUNEN.

VARIA.

JAVA'S BEVLOEIINGEN IN DE TWEEDE KAMER.

De wind is gedraaid!

In het **Voorloopig Verslag** vinden wij (onder *onderafdeeling* 75) het volgende aangeteekend:

„Terwijl enkele leden het wegens den huns inziens ongunstigen toestand van de Indische financiën noodig achtten de uitgaven voor nieuwe bevloeiingswerken zooveel mogelijk te beperken, spraken anderen de verwachting uit, dat de tegenwoordige Minister, getrouw aan de meermalen door hem uitgesproken meening, niet zou aarzelen de noodige gelden voor zulke werken aan te vragen. De aanleg van bevloeiingen behoorde naar hunne meening met de verbetering van het verkeer tot de meest doeltreffende middelen om den economischen toestand der bevolking te verbeteren. Men zou omtrent dit punt gaarne eenige nadere verklaring van den Minister ontvangen.

„Naar aanleiding van deze beschouwingen werd de vraag gesteld, of voor de uitvoering der bevloeiingswerken, waarvoor gelden worden aangevraagd, wel voldoend personeel in Indië aanwezig is.

„Door eenige leden werd opnieuw aangedrongen op het heffen van waterrecht voor de velden, die door den aanleg van irrigatiewerken van water worden voorzien. Zij achtten zoodanige heffing niet alleen billijk, maar zagen daarin ook een geschikt middel om de productiviteit der bevloeiingswerken te controleeren".

In de **Memorie van Antwoord,** ingediend den 5den November kon de **Minister van Koloniën** nog de volgende hoopvolle beschouwingen houden.

Daar de Minister de uitgaven voor bevloeiingswerken tot de zeer doeltreffende middelen rekent om den economischen toestand der bevolking te verbeteren, zal hij niet aarzelen de daarvoor noodige gelden aan te vragen, tenzij nog dringender belangen zulks tijdelijk mochten verhinderen.

Uit een bij deze memorie gevoegde nota van wijziging blijkt dat de Minister, nu de inkomsten uit het koffie-monopolie in 1898 beloven ruimer te zullen vloeien dan in de laatste jaren het geval was, vrijheid vindt om tot bespoediging van de voltooiing der werken tot bevloeiing van de Solo-vallei aanzienlijk meer aan te vragen, dan waarop bij de ontwerp-begrooting werd gerekend. Hij wenscht verder de Staten-Generaal in de gelegenheid te stellen om zich te verklaren omtrent een nieuw irrigatiewerk, waarvan de voorbereiding thans zoover gevorderd is, dat er in 1898 een aanvang mede gemaakt kan worden.

Voor meer bijzonderheden verwijzende naar het rapport der bij Indisch besluit van 23 Januari jl. no. 5 ingestelde commissie voor het onderzoeken van de rentabiliteit van voorgenomen irrigatiewerken, dat met zijn bijlagen (waaronder twee calques) hierbij ter inzage voor de leden wordt aangeboden, zij omtrent dit werk, dat de verbetering der bevloeiing en afwatering in de districten Waroedjajeng en Kertosono der residentie Kediri bedoelt en waarvan reeds meermalen in de Koloniale Verslagen is melding gemaakt (zie laatstelijk dat van 1896 bladz. 138) het volgende aangeteekend.

Het irrigatiegebied waarin de werken zullen worden uitgevoerd, heeft eene oppervlakte van ruim 34000 bouws, waarvan de bouwvelden, die grootendeels uit van regen afhankelijke sawahs en tegallans bestaan, eene oppervlakte innemen van ruim 21,000 bouws. Slechts eene oppervlakte van ruim 5100 bouws hiervan wordt vrij voldoende bevloeid. Na de uitvoering van de geprojecteerde werken, zullen de nu aanwezige 3700 bouws tegallan en ruim 600 bouws rawah (moeras) tot sawah kunnen worden gemaakt en zal mitsdien eene oppervlakte van ruim 25,000 bouws sawah en erven van levend water zijn voorzien. De landrente, die in deze districten gemiddeld netto ƒ 58,000 opbrengt, zal na voltooiing der werken gaandeweg kunnen klimmen tot ƒ 135,700, eene vermeerdering dus van ƒ 77,700, hetgeen voor de inlandsche bevolking der beide districten eene vermeerdering van inkomsten van ± ƒ 700,000 beduidt. Van de bedrijfsbelasting wordt eene meerdere opbrengst van ƒ 5300 verwacht. [1]) De kosten van het werk, door de ontwerpers bij gedeeltelijke uitvoering in heerendienst — de kunstwerken en een gedeelte van het hoofdkanaal zullen in vrijen arbeid worden uitgevoerd — op ƒ 1,343,000 geraamd, kunnen door toepassing van eenige door de reeds genoemde commissie in haar rapport aanbevolen wordende bezuinigingen tot ƒ 1,018.000 teruggebracht worden en zullen over tien jaren zijn te verdeelen. Uit de voorafgaande cijfers volgt dus, dat voor de geraamde som van ruim een millioen een werk kan tot stand gebracht worden, waarvan gaandeweg eene jaarlijksche vermeerdering van inkomsten te wachten is van ƒ 77,700 aan landrente en ƒ 5300 aan bedrijfsbelasting of tezamen van ƒ 83,000, waarvan echter afgaan de exploitatie- en onderhoudskosten ten bedrage van ƒ 12,500. De netto-opbrengst wordt dus geraamd op ƒ 70,500, vertegenwoordigende ± 7 pCt. van het aanlegkapitaal, wanneer dit niet vermeerderd wordt met rente gedurende den aanleg.

Voor de hierbedoelde bevloeiingswerken wordt geene verhooging van onderafdeeling 75 der begrooting aangevraagd, omdat te verwachten is dat de uitgaven, noodig om er in 1898 een aanvang mede te kunnen maken, ook zonder verhooging der begrooting zullen gevonden kunnen worden uit de op die onderafdeeling aangevraagde som. Zooals de ondervinding geleerd heeft, werken er namelijk verschillende omstandigheden toe mede dat de uitvoering van het werkplan hier en daar vertraging ondervindt, zoodat er allicht fondsen beschikbaar blijven om een werk te beginnen, waarvoor geene fondsen op het werkplan voorkomen.

1) In het rapport der commissie wordt ook nog gerekend op eene opbrengst van ƒ 4900 als vermeerdering van canon der in de streek aanwezige erfpachtsperceelen, in verband met de waterverschaffing. Het is intusschen nog onzeker of de werken aan deze perceelen ten goede zullen komen zoodat de som van ƒ 4900 hier verwaarloosd wordt.

Hoewel het onderwerp niet uitdrukkelijk in de betrekkelijke stukken is aangeroerd, mag uit het voorstel van de Indische regeering, om in 1898 met het hierboven besproken nieuwe bevloeiingswerk een aanvang te maken, worden afgeleid dat het niet aan personeel voor de uitvoering der onderhanden irrigatiewerken ontbreekt.

Afgescheiden van de practische bezwaren die zich in Indië tegen de invoering van een waterrecht verzetten, is bij de beoordeeling dezer aangelegenheid in het oog te houden dat, waar de irrigatiewerken gedeeltelijk in onbetaalden arbeid door de bevolking zelf worden tot stand gebracht, het niet billijk zou zijn deze voor het haar aldus verschafte water nog een waterrecht te doen betalen en dat te minder, daar de Staat reeds door hoogere opbrengst der landrente zijn deel krijgt van de voordeelen, die de verbeterde bevloeiing aan de landbouwende bevolking schenkt.

Tot zoover de der discussie voortbereidende schrifturen.

Bij de algemeene beraadslagingen, in de zitting van 16 December, wees de heer **van Kol** dat er in het tijdvak 1892—1899 waarschijnlijk *f* 21.773.000 aan bevloeiingswerken zal zijn uitgegeven, uit de *gewone uitgaven*, terwijl dit productieve werken zijn, waarvoor overal ter wereld wordt geleend. Door die bevloeiingswerken met kracht door te zetten zou de rijstoogst zeer belangrijk kunnen toenemen.

* * *

In de zitting van 16 November gaf de heer **Bahlmann** aan den Minister op irrigatiegebied een advies.

Deze afgevaardigde zeide toen het volgende:

„Verleden jaar zeide de heer Cremer: wij moeten desnoods het aanleggen van nieuwe sporen of nieuwe irrigatiewerken uitstellen, doch alles toestaan om tot eene beëindiging van den Atjeh-oorlog te komen. En in plaats dat deze Minister die woorden opvolgt, brengt hij 3 in plaats van 4 recherche-vaartuigen op de begrooting.

„Het is hier misschien de plaats te memoreeren de opmerking voorkomende in het eindverslag der Commissie van Rapporteurs.

„De Minister brengt een nieuwen post op de begrooting voor nieuwe irrigatiewerken, omdat er kasruimte genoeg is, maar de Kamer kan niet met juistheid beoordeelen hoe groot het bedrag als eerste termijn voor dat werk zal zijn.

„Ik geef den Minister dus in overweging om nog bij de algemeene beschouwingen mede te deelen welk bedrag er onder afdeeling 75 schuilt voor dat nieuwe irrigatiewerk.

„Zij die het oordeel omhelzen van den vroegeren mede-afgevaardigde uit Amsterdam, dat wij desnoods niet moeten voortgaan met den aanleg van irrigatiewerken, maar het daarvoor te gebruiken geld liever moeten besteden voor de pacificatie van Atjeh, zullen het mij eens zijn, dat wij beter doen het geld te besteden voor recherche-vaartuigen".

* * *

De heer **van Karnebeek** wees in dezelfde zitting op de vermindering van inkomsten en vermeerdering van uitgaven op de Indische begrooting. De

Minister geeft bovendien toe dat er aan het einde van 1898 een tekort van 46 millioen zal zijn.

Wat de uitgaven betreft, hebben wij o. a. *de bevloeiing in Kediri.*

* * *

De heer **Bastert** wees in de zitting van 17 November eveneens op het tekort van 46 millioen, dat weldra vermeerderd zal worden, dank zij den ongelukkigen afloop der koffieveilingen op 16 Nov. Hij acht den toestand der Indische financiën bedenkelijk.

De begrooting van dezen Minister wordt beschouwd als een credietwet, omdat ze reeds in een vergevorderd stadium van voorbereiding was, toen hij aan het bewind kwam. Maar wanneer ze te beschouwen is als een credietwet, dan had de Minister b. v. niet moeten voorstellen een nieuwe verhooging bij art. 75 (bevloeiingswerken), waarbij thans een hooger cijfer van *f* 450.000 wordt geraamd, vergeleken bij het vorig jaar. En, als of dit nog niet genoeg ware, heeft de Minister aan dien post nog toegevoegd een bedrag van *f* 900.000 voor nieuwe irrigatiewerken in Kediri.

* * *

De heer **van Vlijmen** wijdde uit over den ellendigen toestand van den Javaanschen landbouw. Hij schrijft diens geringe welvaart toe aan het feit dat de Javaan in handen valt van woekeraars. Verwijzende naar geschriften en lezingen van de heeren Fokkens en Groeneveldt, meent hij dat landbouwcrediet urgent is. Wanneer men zegt dat op te richten landbouwbanken geld zullen kosten, dan stelle men daartegenover dat jarenlang millioenen gevoteerd zijn voor irrigatiewerken. Wat heeft de Javaan aan goede bevloeiing en een rijken oogst, wanneer de oogst en de ploegdieren niet zijn eigendom zijn, maar hij die moet afstaan aan de woekeraars?

Daarom verdedigt deze afgevaardigde het volgende denkbeeld: laat de post voor irrigatiewerken een belangrijke vermindering ondergaan en neem eerst maatregelen om den Javaan te ontrukken aan de handen, aan de macht van de woekeraars.

* * *

De **Minister van Koloniën**, de heer Cremer, beantwoordt in dezelfde zitting de aangehaalde sprekers aldus:

„Met het leenen voor de productieve werken, moeten wij zeer voorzichtig zijn, zooals, helaas, de ervaring mij kort geleden nog heeft geleerd. Terwijl ik vroeger ook de meening was toegedaan, dat bijv. bij irrigatiewerken zonder veel gevaar het grootste deel uit leening zou kunnen gevonden worden, ga ik daaraan eenigszins twijfelen. Voor de spoorwegen echter onderschrijf ik de stelling van den heer van Kol ten volle.

„Een zeer onaangename mededeeling is met een van de laatste mails tot mij gekomen, namelijk dat de werken aan de Solo-vallei, die in de Kamer door den Minister van Dedem met zooveel warmte en vuur zijn verdedigd en waarmede de Kamer zich ook heeft vereenigd, vooropzettende het principe, dat daarvoor ook zou kunnen worden geleend; dat die werken, die men meende, dat behoorlijk waren geraamd, naar het schijnt een groote tegenvaller en dat zij veel meer zullen kosten dan de daarvoor geraamde 18 millioen. Geen klein bedrag meer, maar een *zeer* belangrijk bedrag, dat, naar ik vrees,

op de begrootingen der eerste jaren een blijvenden zwaren druk zal uitoefenen, omdat, waar het principe vaststond, dat de 18 millioen die wij daarin zouden steken, zouden kunnen worden geleend, het nu nog moet worden bewezen of dit meerdere nog altijd onder dezelfde categorie van uitgaven zal vallen.

„Ik zal hieromtrent op dit oogenblik geen verdere mededeelingen doen, omdat er eene commissie van deskundigen door den Gouverneur-Generaal naar de werken gezonden is om te rapporteeren over de nieuwe raming door den uitvoerder gegeven, over de wijze waarop de vorige raming is geschied en waarop de werken worden uitgevoerd en over de mogelijke middelen om op zuiniger wijze de verdere uitvoering te kunnen ter hand nemen. Hangende dit onderzoek zou het voorbarig zijn verdere mededeelingen te doen. Wel wil ik niet den indruk verheelen — Ik zou dit tegenover de Kamer eene struisvogelpolitiek achten, die ik niet wensch te voeren — dat dit punt zeer ernstige aandacht vraagt."

Verder wees de Minister er op, dat het niet gemakkelijk is om in Indië's behoeften te voorzien. Ook zonder Atjeh, zouden leger en vloot groote sommen verslinden. Een jaar geleden had de Minister, als Kamerlid, gezegd dat de toestand in Indië eerst gezond kan worden wanneer de Atjeh-quaestie is opgelost. Daarbij blijft hij ook thans. „Maar — zoo gaat hij voort — toen wist ik niet dat wij tevens twee zulke groote tegenvallers zouden hebben, als die van de irrigatiewerken in de Solo-vallei en de daling van den koffieprijs met 10 cent, die ons ruim 5 millioen zal kosten."

* * *

In de zitting van 18 November beantwoordde de **Minister van Koloniën** de heeren Bahlmann en Bastert op deze wijze:

„De eereplaats onder de vragen die ik onbeantwoord heb gelaten is de vraag door den heer Bahlmann gedaan, omdat zij ook voorkomt in het Eindverslag van de Commissie van Rapporteurs. De afgevaardigde wenschte dat ik reeds nu te kennen zou geven of ik een apart artikel voor het nieuwe irrigatiewerk in Kediri op de begrooting zou brengen of wel, dat ik de som zou noemen die in het art. 75 begrepen is voor dat nieuwe werk. Ik was voornemens het laatste te doen en de som van *f* 100 000 te noemen, maar de belangrijke tegenvaller bij het groote werk der Solo-vallei, die ik gisteren mededeelde, heeft mij tot nadenken gestemd, en hangende het onderzoek dat dienaangaande door den Gouverneur-Generaal wordt ingesteld, onbekend met de gevolgen van dat onderzoek en de regeling van de werkkrachten, die een ingrijpen in dat belangrijke werk ten gevolge kan hebben, in aanmerking nemende dat op verzoek van mijn ambtsvoorganger drie bekwame Oost-Indische ingenieurs van den waterstaat naar West-Indië gezonden zijn, ben ik niet overtuigd, dat dat werk naar behooren zal kunnen worden ondernomen en ik trek dus het voorstel terug dat ik bij de Memorie van Antwoord heb gedaan.

„Ik wensch er nadrukkelijk op te wijzen dat dit niet beteekent dat ik dat werk niet op de begrooting zal brengen en ik hoop dat de berichten uit Indië mij in de gelegenheid zullen stellen dat te doen bij Nota van Wijziging, zoodat men de beslissing afzonderlijk kan nemen, of bij de volgende begrooting. Ik doe dat niet hoofdzakelijk wegens financieele redenen, want verandering in den post brengt het niet, het is alleen omdat ik af wil wachten wat de bevinding van den Gouverneur-Generaal zal zijn in zake de Solo-vallei.

„In de tweede plaats ben ik den heer Bastert het antwoord schuldig gebleven op vragen die hij deed naar aanleiding van het sluiten van leeningen. Hij heeft gesproken van een hypothecaire leening op de Indische spoorwegen. Het komt mij voor dat het niet overeenkomstig de beslissing zou zijn in de Kamer genomen in zake de Solo-vallei en andere irrigatiewerken in het algemeen.

„Er is eene bepaalde beslissing, dat niet alleen voor de spoorwegen, maar ook voor de productieve irrigatiewerken zal worden geleend. Ik wensch er niet toe mede te werken om op die beslissing terug te komen.

„Eene speciale leening voor de Indische spoorwegen acht ik niet in het belang van de irrigatiewerken. De andere nadeelen aan eene hypothecaire leening verbonden, zal ik daarom niet in het licht stellen.

„Wanneer eene leening zal geschieden en welke omstandigheden daarvoor gunstig zullen zijn, wensch ik te overleggen met mijn ambtgenoot van Financiën, die daarvan natuurlijk meer op de hoogte is."

* * *

In den verderen loop der zitting zeide naar aanleiding van het bovenstaande de heer **Pijnacker Hordijk**:

„Ik heb den indruk gekregen dat de Minister al te zeer ontmoedigd is door de Jobstijdingen uit Amsterdam over de belangrijke daling van den koffieprijs en uit Buitenzorg over de veel hoogere raming voor de waterwerken in de Solo-vallei.

„Door de laatste is de Minister tot de overtuiging gekomen, dat de kosten voor bevloeiingswerken slechts gedeeltelijk uit eene leening mogen worden gekweten.

„Hoe eene onjuiste raming van kosten tot die conclusie kan leiden is mij niet duidelijk, en te minder, omdat de waterwerken in de Solo-vallei niet alleen voor irrigatie, maar ook voor het ontwateren, het droogleggen van moerasgronden en het verleggen van den benedenloop van de Solo-rivier naar Sidajoe Lawas moeten dienen.

„Ik hoop dat die tegenspoed 's Ministers vertrouwen in het groote nut van irrigatiewerken niet zal verzwakken. Uit hetgeen hij zooeven in zijne aanvullingsrede heeft gezegd meen ik te mogen opmaken dat het niet het geval is, al vindt hij in de teleurstelling bij de werken in de Solo-vallei ondervonden, dan ook aanleiding om *vooreerst* af te zien van het bevloeiingsplan voor de districten Waroedjageng en Kortosono der residentie Kediri".

Tot dusver de algemeene beraadslaging.

Wij zijn nu genaderd tot de eigenlijke beraadslaging over artikel 75: bevloeiings- en afwateringswerken, bruggen, wegen en andere waterstaatswerken *f* 8.519.000.

Wij geven hieronder een overzicht van de discussiën, naar aanleiding van dit begrootingsartikel, over bevloeiingen.

De heer **Bahlmann**: In de eerste plaats heb ik mij te kwijten van een plicht van dankbaarheid aan den Minister voor hetgeen hij, naar aanleiding van eene vraag, door mij aan de Regeering gericht bij de algemeene beschouwingen naar aanleiding van art. 75, gedaan heeft. De Minister heeft ons toen medegedeeld dat er op dit oogenblik geene sprake van kan zijn om over te

gaan tot de tenuitvoerlegging van een nieuw irrigatiewerk, en dat onder deze onderafdeeling voor dat werk eene som schuilt van *f* 100.000. Wanneer dus de Minister dit werk zou willen uitvoeren, zou onder deze onderafdeeling als eerste termijn voor 1898 eene som begrepen zijn van *f* 100.000. Nu heeft de Minister gezegd, dat hij er niet toe zal overgaan om dit werk ten uitvoer te leggen, dat hij er van afziet om er in 1898 mede te beginnen, maar dat hij zich de bevoegdheid voorbehoudt om het bij eene suppletoire begrooting in te dienen. Zou het nu niet rationeeler zijn dat de Regeering deze onderafdeeling verminderde met een bedrag van *f* 100.000? Ik doe deze vraag omdat ik vanzelf moet komen tot eene andere quaestie, die de Minister ook bij de algemeene beschouwingen heeft behandeld, n.l. de quaestie van de Solo-vallei.

Wij allen, en de Minister misschien niet het minst, zijn onder den indruk van de tijding, dat de werken voor de verlegging van de Solo-rivier en voor de irrigatiewerken in de Solo-vallei zoo ontzettend tegenvallen.

Indertijd heeft de Minister van Dedem dit werk, toen hij het verdedigde, geraamd op 11 millioen, en nu zegt deze Minister: het zal belangrijk tegenvallen. Maar wij hebben niet van hem vernomen welke som thans geraamd wordt tot voltooing van dit werk. Ik heb de *Handelingen* nagelezen, maar gevonden dat de Minister een cijfer genoemd heeft. Nu zou het mij zeer wenschelijk toeschijnen, dat de Minister ons mededeelde: 1°. in hoeverre de oorspronkelijke raming van den Minister van Dedem overschreden zal worden, en 2°. met welk bedrag?

Het werk van de Solo-vallei, waartoe besloten is, bestaat, naar mijne bescheiden meening, uit twee onderdeelen. Wij hebben in de eerste plaats te doen met een irrigatiewerk in de Solo-vallei, en in de tweede plaats met de verlegging van den mond der Solo-rivier. Nu staan deze twee zaken wel met elkander in verband, maar zou de Minister bij deze gelegenheid niet kunnen zeggen, waar de grootste tegenvaller schuilt? Ligt die in de verlegging van den mond der rivier of in het irrigatiewerk? Zie, wanneer wij dit weten, en wanneer in hoofdzaak de verlegging van den mond tegenvalt, zou ik den Minister wel in overweging willen geven of het dan niet beter is met dit werk heelemaal uit de scheiden, en zich alleen te contenteeren met het irrigatiewerk van de Solo-vallei? Het is treurig, dat die groote waterstaatswerken die wij in den laatsten tijd ondernomen hebben hier te lande, altijd, wat de raming betreft, tegenvallen. Wij hebben dat ondervonden met het Merwede-kanaal, met den Rotterdamschen Waterweg, en nu weer gedeeltelijk bij de verlegging van den Maasmond, en wij zullen te dien opzichte nog meer treurige ondervinding opdoen. Juist dit vooruitzicht en de ondervinding die wij te dien opzichte verkregen hebben, doen mij huiveren om in het vervolg mijne stem te geven aan deze zaken. Wanneer ik de zekerheid had dat wij bijv. met eene hoogere raming van 4 à 5 millioen, misschien 6 millioen van de zaak definitief af waren, zou ik zeggen: enfin, als men over den hond komt, komt men ook over den staart. Maar wanneer het vooruitzicht bestaat dat het misschien 12 tot 20 millioen zal tegenvallen en in hoofdzaak hierdoor dat wij door de verlegging van den mond, door het doorsteken van de heuvelenreeks aan de noordkust van Java, zoo'n tegenvaller hebben, doordat wij er op gerekend hadden dat men dit werk met groote excavatoren zou kunnen tot stand brengen, terwijl nu blijkt, dat de gesteld-

heid van den grond dier heuvelenreeks eene andere is dan waarop men gerekend had, dat die grond bij voorbeeld niet alleen uit zand en klei bestaat, maar dat men ook met rotsen te doen heeft, zoodat men wellicht moet overgaan tot het gebruiken van dynamiet, dan zeg ik: liever ten halve gekeerd dan ten heele gedwaald.

Ik hoop dat de Minister het mij niet euvel zal duiden: maar de zaak is van zooveel belang dat ik mij verplicht rekende eenige nadere inlichtingen aan Zijne Excelentie te vragen.

* * *

De heer **Van Kol:** De heer Bahlmann is, blijkens hetgeen hij zooeven zeide, onder den indruk van de tijdingen welke omtrent de werken in de Solo-vallei zijn gekomen. Het is wel wat vlug zich ongerust te maken, alsvorens nadere bijzonderheden bekend zijn en vooral vóór nadere rapporten uit Soerabaija zullen zijn aangekomen. Maar zou het zoo erg zijn indien het waar was dat het werk op 18 millioen geschat, enkele millioenen meer kostte? Wij kennen het groote nut van het werk; het is één van de prachtigste werken die in Indië en wellicht in andere koloniën tot heden zijn uitgevoerd.

Ik meen dat de heer Bahlmann zijne oude neiging gevolgd heeft en eenigszins vlug is met schrappen, met voor te stellen om te overwegen of wij niet zouden ophouden met een werk, waaraan reeds tonnen en tonnen zijn besteed. Wanneer de verbetering der afwatering, afgezonderd van de irrigatie, tegenvalt, kan men dat nog niet uitsluitend op het zondenregister der irrigatiewerken stellen.

Wij weten dat de hoofdzaak is de landstreek van de overstroomingen der Solo-rivier te bestrijden. De bevolking had 147 K.M. dijken voortdurend te onderhouden, had vaak doorbraken te dichten, duizenden, ja honderdduizenden dagdiensten in heerendiensten gepreasteerd, en toch, bijna jaar in jaar uit werden 30.000 bouws vernield of overstroomd.

Het was oorspronkelijk alleen de bedoeling de overstroomingen tegen te gaan. Bij de verdere opnemingen van het terrein, toen eene nieuwe monding van de Solo-rivier gezocht werd, bleek tevens de wenschelijkheid om door iets meer uit te geven, te gelijkertijd eene ontzaglijke oppervlakte van water te voorzien, om namelijk rivierwater aan 230.000 bouws te verschaffen, dus aan meer dan 150.000 H.A.

Het irrigatiewerk is dus niet en was ook nooit de hoofdzaak bij de werken in de Solo-vallei. Dat echter tegenvallen mogelijk is bij alle groote werken die tot stand komen, waarvoor in Indië vooral alle reden is, weten wij. Ik weet niets van de redenen van dat tegenvallen, maar ik, die met belangstelling dat werk heb gevolgd, ben er ook door teleurgesteld. Ik kan de oorzaak niet vermoeden, maar het is toch wel mogelijk dat de doorgraving de groote nadeelen, de zware vergissing ten gevolge heeft gehad. Maar wij weten toch dat het juist in Indië is dat men de meest verrassende uitkomsten krijgt bij grondverzetting, dat men instortingen krijgt door de vulkanische vorming van den bodem, en men soms vlak naast boringen op moeilijk te bewerken rotsen stuit. Het is uiterst moeilijk in Indië zulke harde grondsoorten, die, wars van allerlei theorieën, door vulkanische werking tot stand gekomen, te doen springen. Indien dit een feit is, is het in geen geval eene reden om onrust te verwekken. Was het de bedoeling eene blaam te werpen op eene der nuttigste werken in Indië, dat zijn de irrigatiewerken, waarvan ik de ver-

dediging altijd gaarne op mij zal nemen? Wij weten echter dat juist zij het groote geheim vormen om Java vruchtbaar te maken.

Voornamelijk, zoo niet uitsluitend, zijn de irrigatiewerken, het middel om den rijkdom van den bodem te vergrooten en de welvaart der bevolking te vermeerderen. Aan bevloeiingswerken bestaat nog een schromelijk gebrek.

Wij weten hoe de padi-cultuur de cultuur bij uitnemendheid is, hoe de inlander leeft met die plant, hoe hij zijn leeftijd telt met het aantal oogsten die hij heeft bijgewoond, hoe de uitkomsten op plaatsen, waar geene industrie bestaat, uitsluitend bestaat in de padi-cultuur.

Wij weten, en ik heb het persoonlijk bijgewoond, hoe deerlijk de toestanden zijn, wanneer de regen enkele weken uitblijft, hoe er dan hongersnood kan komen, zooals ik meermalen zelf heb bijgewoond, hoe men dan getuige kan zijn van de diepe ellende, welke door irrigatiewerken had voorkomen kunnen worden.

De mislukking van de niet bevloeide velden is niet gemakkelijk onder cijfers te brengen. In 1895 was van de velden die water hadden 1,5 pCt. mislukt en van die, welke van regen afhankelijk waren 5,9 pCt. mislukt of viermaal meer.

Van die duizenden bouws die zoogenaamd bevloeid zijn, is de irrigatie ellendig en gebrekkig. Van 2 800 000 bouws zal door het *algemeen irrigatieplan* slechts 577 000 worden bevloeid of ongeveer. *een vijfde* der reeds nu beplante oppervlakte.

In elk geval zal dan nog $^2/_5$ van alle tegenwoordige sawah's van den regen afhankelijk zijn.

De voortgang is langzaam. Het irrigatieplan was een stap in de goede richting, een van die feiten, welke met gulden letteren in de koloniale geschiedenis mogen worden opgeschreven. Na 1890 heeft men echter van de 37 millioen, welke voor deze en voor de Solo-werken noodig waren, slechts 15 millioen uitgegeven. In 5 jaren heeft men dus $^2/_5$ van dat werk voltooid.

Er moet dus meer geld en personeel van Regeeringswege worden beschikt en op spoed worden aangedrongen. En daarbij heeft men niet alleen thans met den tegenwoordigen toestand te rekenen, maar ook jarenlang verzuim goed te maken. Vóór 1885 heeft men niets gedaan voor de irrigatie, en zijn er slechts in dat tijdperk een paar werken op te noemen, omdat men gedwongen werd en geen andere keuze had.

Een der grootste werken zijn de irrigatiewerken te Glappan (1848), eenvoudig een gevolg van den aldaar heerschenden hongersnood: vervolgens in 1872 de werken te Demak, na een tijd van schaarschte.

Van 1872—1885, dus in 13 jaren tijds, is slechts $1^1/_2$ millioen voor irrigatiewerken uitgegeven: eene luttele som, waar zoovele duizenden bouws op bevloeiing wachten

Van 1885—1889 heeft men iets meer of 1,6 millioen uitgegeven, omdat men er door den nood toe gedwongen was. Zelf heb ik bijgewoond, hoe soms verschillende werken tot stand kwamen.

Wanneer de inlandsche dammen niet te weerhouden waren, en de heerendiensten al te zwaar werden, zoodat men slechts te kiezen had òf de streek woest te laten worden, òf gelden te verstrekken, eerst dan werd eenig geld aan irrigatiewerken uitgegeven.

Gelukkig is sinds 1889 daarin eene radicale verandering gekomen. Maar,

al is later dat zoogenaamde irrigatie uitgevoerd, dan nog zal er veel te doen zijn, en zullen er nog tal van behoeften onvervuld gebleven zijn. Men mag toch niet schriel zijn op gelden, die zulke groote voordeelen opleveren.

In 1885 was het verschil tusschen de velden die bevloeid en niet bevloeid werden, dat de eerste 32 pikols padi opleverden tegen 20 pikols op de laatstgenoemde; dus een verschil van 12 pikols per bouw.

Dit komt vrij wel overeen met de resultaten op Ceylon, waar de meerdere oogsten op 33 pCt. werden opgegeven.

Een bewijs van het groote voordeel der irrigatie is, dat enkele jaren geleden eene particuliere onderneming in de Vorstenlanden bij een plan voor de irrigatie uit de Progo heeft voorgesteld, *f* 6 — *f* 9 per bouw jaarlijks bij te dragen.

Èn de Regeering, èn particulieren, èn inlanders worden door bevloeiingswerken bevoordeeld, maar de Regeering niet het minst.

Waar de landrente op plaatsen, in Soerabaija, waar bevloeiingswerken zijn, gemiddeld (volgens controleur Schmalhausen) *f* 12 en *f* 15 bedraagt, is die op plaatsen waar geene irrigatiewerken zijn *f* 3 en zelfs *f* 2.

Het is dus hoogst wenschelijk dat sneller nitvoering gegeven worde aan de irrigatieplannen.

Ik moet het echter betreuren dat dezelfde geachte spreker, die nu weer toonde weinig hart voor de irrigatiewerken te hebben, in 1895 zeide „met genoegen gezien te hebben dat dit jaar geen nieuwe plannen voor irrigatie zijn aanhangig gemaakt."

Wanneer wij de lijdensgeschiedenis van die werken nagaan, dan zien wij dat zij eerst tot stand gekomen zijn nadat zij letterlijk geen langer uitstel duldden; dat het uitstel van $^1/_3$ tot $^1/_2$ eeuw geduurd heeft. Er is dus alle reden om de zaak thans met energie aan te pakken.

Gaarne zou ik wenschen dat de Indische regeering, die een onderzoek naar de rentabiliteit der irrigatiewerken deed instellen, tevens omtrent het al of niet noodige van nieuwe bevloeiingswerken rapport uitbracht. Duizenden bouws toch blijven geheel onvruchtbaar, dienen alleen tot schuilplaats van wilde dieren en bevatten geene dorpen soms uren ver in den omtrek, alleen omdat daar het water ontbreekt om die streken vruchtbaar te maken. Er is wel *wat* gedaan voor irrigatie, maar *niet genoeg*, gelijk ik later nog duidelijker zal doen uitkomen. Wij zijn verplicht om die zaak krachtig aan te pakken, ook om de rentabiliteit van den grond grooter te doen maken.

Ik erken dat het moeilijk is om invloed uit te oefenen op het meer of minder gebruik van heerendiensten. Maar toch, heerendiensten zouden voorloopig wenschelijk zijn, bijv. bij de *tertiaire* waterleidingen, die het water direct op de sawah's brengen. Indien men toch alles, het bouwen van de prise d'eau, de hoofdleiding, de secondaire leidingen en de tertiaire leidingen in vrijen, dat is: betaalden arbeid deed verrichten, dan zou de opbrengst van de belasting van alle Javanen ten goede komen alleen aan de bewoners van dergelijke geïrrigeerde streek. Het is billijk, dat hij die van het water geniet en niet in geld kan betalen, door arbeid daarin bijdraagt.

Ik zal hierbij een enkel feit noemen.

Enkele jaren geleden zijn door mij de eerste voorstellen gedaan om water uit de Pemali-rivier te trekken, dat ongeveer 42 000 bouws woesten en reeds

ontgonnen grond in sawah's herschapen zou. Mijne berekening voor prise d'eau, hoofdleiding enz. was 7 ton. Men wenschte de secondaire leiding in vrijen arbeid te maken, zoodat ik berekende dat de kosten tot $1^1/_2$ millioen zouden klimmen. Volgens het rapport blijkt dat cijfer 2 millioen te zijn, daar men blijkbaar veel meer in vrijen arbeid wilde uitvoeren. Ook bij de *Sampean*-werken gaf het graven der tertiaire leidingen in heerendienst eene besparing van $^1/_3$ der uitgaven. Dan zou men voor hetzelfde geld bijna het dubbele aantal sawah's kunnen bevloeien en een aantal rijstvelden meer in het leven kunnen roepen.

Ook voor de inkomsten van de schatkist behoeft men niet bevreesd te zijn. De billijkheid toch zou eischen, dat bij toenemende productie er meer landrente zal worden opgebracht en dat zal mogelijk zijn, omdat toenemende oogsten ook grooter baten zullen afwerpen. Wanneer van die meerdere baten bijv. $^1/_5$ bestemd werd voor landrente, dan zou van het overschietende $^4/_5$ ten bate komen van den Javaan.

Het is echter eene fout als men te veel blijft hangen aan de cijfers die men *ziet*, en vergeet wat men *niet ziet*; en niet let op de indirecte voordeelen welke uit de irrigatiewerken zullen voortvloeien. Het aantal aanvragen om concessiën zal toenemen; fabrieken zullen verrijzen, waar nu werkloosheid heerscht; de loonen zullen stijgen, karrevoerders zullen werk vinden, de bedrijfsbelasting zal stijgen, het verbruik van Europeesche artikelen, — dit moet den heer Bahlmann genoegen doen — toenemen.

Manufacturen, brandstoffen zullen in toenemende mate verbruikt worden, de middelen van den inlander zullen ruimer worden, de invoerrechten zullen meer opbrengen en de hoofdgelden gemakkelijker opgebracht kunnen worden, zout zal meer afzet vinden en, wat mij aan eene zijde wel spijt, ook de opiumopbrengst zal meer dan nu de schatkist ten goede komen.

Maar boven alles zal de industrie en de bevolking er wel bij varen en zich sterk kunnen ontwikkelen, daar zij bevrijd zal worden van den overlast van hoog water, van overstroomingen en de nadeelige gevolgen die aan zulke catastrophen zijn verbonden. Het zal echter goed zijn, in geen geval de gronden tweemaal in het jaar met padi te beplanten, wat in Indië, bij gemis aan bemesting, vooral wanneer padi geplant wordt, zoo hoogst schadelijk werkt, waardoor ziekte in de gewassen ontstaat, waarvan weder minder opbrengst een noodzakelijk gevolg is. Doch het allergrootste voordeel van irrigatiewerken is wel dit, dat er geene of bijna geene vrees meer behoeft te bestaan voor mislukking van den oogst.

Als nu de heer Lieftinck beweert dat er geen hooger landrente zal kunnen geheven worden dan thans plaats heeft, dan bewijst dit slechts dat de landrenteheffing zooals die nu geschiedt, overdreven zwaar is, wat door ieder erkend zal worden.

Ik heb dan ook bijgewoond dat men de velden onbeplant heeft gelaten, en liever afstand deed van de vruchten, dan de landrente te betalen die de waarde van de productie overtrof. Dat alles kan beter worden bij eene andere waterverdeeling. Maar wat tot nog toe wel wat veel vergeten wordt, dat is, behalve de betere verdeeling van het water op de sawah's, ook te letten op het water dat van boven valt.

Ik bedoel daarmede de tergende boschbranden die bij elken oostmoesson

voorkomen. Wij weten dat in de Preanger ter gelegenheid van feesten soms drie bergtoppen in brand stonden. Er zijn plaatsen waar thans niets dan wat alang-alang groeit, terwijl men vroeger kon loopen onder de schaduw van de oerwouden.

Men heeft gezien dat er gedurende den oostmoesson zware boschbranden plaats hadden, zonder dat de politie er iets aan deed of er zin in scheen te hebben om er op te letten, en de jagers in hun wanbedrijf te storen. Men kent den grooten invloed van de bosschen, en weet dat door de ontwouding de bandjirs steeds zwaarder worden. De bandjirs sleepen steeds meer groote boomstammen, steenen en gruis met zich mede. Eerlang zal men gedwongen zijn de bergen van Java te herwouden, waartoe reeds pogingen in het werk zijn gesteld. Thans laat men met gekruiste armen moedwillig de bosschen vernielen.

Het gaat niet aan, zooals de voorganger van dezen Minister deed, om alleen te letten op de rente, die de irrigatiewerken zullen afwerpen. Men schijnt vastgesteld te hebben dat de irrigatiewerken 6 pCt. moeten opbrengen, 4 pCt. voor rente van het kapitaal en 2 pCt. om in 50 jaar het daaraan bestede kapitaal in te lossen. Doch moet men hier ook niet letten op de meerdere opbrengst, de grootere welvaart, de meerdere productie van den bodem en op de toeneming van de rijkdommen van Java? Men moet niet alleen de *voordeelen* van de irrigatie in aanmerking nemen, maar ook letten op de *nadeelen*, die er door worden afgewend.

Thans worden geheele landstreken, ten gevolge van het gemis van irrigatiewerken bezocht door misgewas, waardoor de landrente moet worden afgeschreven. Moet ook op Java, evenals in Britsch-Indië, de hongersnood zijne intrede doen?

Heeft men bij den aanleg van bruggen, wegen, havens en spoorwegen ook gelet op de winst, die men daardoor verkrijgen zou? Heeft men bij den aanleg van de zeehavens hier te lande, die millioenen gekost hebben, gelet op de rente, of heeft men oog gehad op de groote belangen die, zoo niet voor het algemeen dan toch voor groote groepen van inwoners, daarbij betrokken waren?

Men moet dus den aanleg van de irrigatiewerken niet uitstellen, maar dien met alle kracht aanpakken, om de draagkracht van den Javaan te verhoogen, zijne welvaart te vermeerderen. Dit is, dunkt mij, een billijke eisch, die aan de Regeering mag worden gesteld.

Ten slotte wijs ik op een artikel in het weekblad *Insulinde*, van 23 November waarin de bekende Indische specialiteit van Gorkum het volgende schrijft: „Heerschappij over het water. Ze was, is en blijft voor een tropenland, de groote eisch, wenscht men de meest mogelijke zekerheid omtrent het welslagen van een oogst, stel men er ook prijs op, dat de landbouwer met lust en vertrouwen zich geheel aan zijn bedrijf zal geven.

„Ook de tevredenheid der bevolking telt mede, bij de overweging of er kapitale sommen zullen worden geofferd en waar deze in de eerste plaats tot strekking hebben haar algemeene welvaart te verzekeren en te bevorderen, daar lijdt het geen twijfel, dat wij mild mogen en moeten zijn.

„Te lang werd er meer gedacht aan 't nemen dan aan 't geven. Daar is een schuld gewassen die zonder dralen een afdoening vordert, en eere de

Regeering, die dit beseft en gevoelt niet alleen, maar ook haar hooge plicht begrijpt en tot ernstig aanpakken en doorzetten drijft."

* * *

De heer **Pijnacker Hordijk:** Ik heb in deze Kamer zoo dikwijls mijne meening uitgesproken over de groote voordeelen van de irrigatie, dat ik op dit oogenblik het voorbeeld van den mij voorafgeganen spreker niet behoef te volgen om in een lang betoog die voordeelen nog eens uiteen te zetten.

Ik wensch mij bij deze onderafdeeling dan ook te bepalen tot eene korte opmerking naar aanleiding van het antwoord van den Minister op den aandrang van eenige leden in het Voorloopig Verslag, om alsnog over te gaan tot het heffen van waterrecht voor de velden, die door den aanleg van irrigatiewerken van water worden voorzien. De Minister is blijkbaar met dit denkbeeld niet ingenomen en wel om twee redenen; vooreerst wegens de practische bezwaren, die zich in Indië tegen de invoering van een waterrecht verzetten, en in de tweede plaats omdat, zoo lees ik in de Memorie van Antwoord, bij de beoordeeling van deze aangelegenheid in het oog is te houden dat, waar de irrigatiewerken gedeeltelijk in onbetaalden arbeid door de bevolking zelve worden tot stand gebracht, het niet billijk zou zijn deze voor het haar aldus verschafte water nog een waterrecht te doen betalen, en dat te minder, daar de Staat reeds door hoogere opbrengst der landrente zijn deel krijgt van de voordeelen, die de verbeterde bevloeiing aan de landbouwende bevolking schenkt.

De practische bezwaren worden niet door den Minister aangegeven en ik kan ze dan ook niet weerleggen. Het is zeker mogelijk dat het denkbeeld van waterrecht te heffen daarop zal afstuiten, maar ook, en dit acht ik waarschijnlijker, dat die bezwaren, bij eenigen goeden wil, wel te overwinnen zullen zijn. Wat het tweede argument betreft, moet ik opmerken, dat de Minister zich in de bedoeling van de leden, die dit punt in het Voorloopig Verslag ter sprake brachten, heeft vergist. Dit is althans te mijnen aanzien het geval. Het ligt toch volstrekt niet in mijne bedoeling, dat bij de invoering van een waterrecht de lasten voor de bevolking zouden worden verzwaard, maar wel om de belasting, die geheven wordt als landrente, berekend onder andere naar de productiviteit van den grond, vóór dat de bevloeiing tot stand kwam, te scheiden van de belasting, die extra gevorderd kan worden over de meerdere opbrengst van den grond ten gevolge van de irrigatie. Ik wil dus geene verhooging, maar wel eene splitsing van lasten, vooral ook, hoewel het natuurlijk voor den belastingschuldige op hetzelfde neerkomt, om te kunnen nagaan welke meerdere belasting geheven kan worden, als rentevergoeding van de kapitalen, die voor de bevloeiingswerken zijn besteed.

Ik herhaal, dat bij mij in geen enkel opzicht het denkbeeld om waterrecht te heffen in geen enkel opzicht verzwaring van lasten beoogt. Dat de belasting stijgt in verhouding van de meerdere opbrengst van den grond, spreekt van zelf. Wanneer ik den voorgaanden spreker, den heer van Kol, goed heb verstaan, dan meent ook hij dat de landrente belangrijk meer kan opbrengen, zoodra de gronden over voldoende irrigatiewater kunnen beschikken. Ik vertrouw hiermede het bij den Minister bestaande misverstand te hebben weggenomen.

Vroeger is hier het denkbeeld om waterrecht te heffen reeds meermalen

ontwikkeld, maar ook, naar ik meen, in overweging gegeven, om voor elk eenigszins belangrijk eene rekening aan te houden, waarin tegenover rente en amortisatie van het aanlegkapitaal, de verhooging der landrente zou staan, geleidelijk stijgende al naarmate de vruchtbaarheid van den grond door voortdurende irrigatie toenam; uit die rekening is dan na te gaan of de voordeelen van den inlandschen sawah-bezitter, door de irrigatie zijner velden tot eene zooveel grootere opbrengst aan belasting hebben geleid, dat de schatkist door den aanleg van het bevloeiingswerk geen directe schade lijdt.

Indirect profiteert zij er zeker van en de draagkracht van den inlander wordt verhoogd.

* * *

De heer **Cremer**, *Minister van Koloniën*: De heer Balhmann heeft mij in overweging gegeven om den post met *f* 100,000 te verminderen, omdat ik toch geene uitvoering wensch te geven aan de plannen voor bevloeiingswerken in Kediri in het aanstaande jaar, maar dien post slechts op de begrooting heb aangebracht om eene beslissing van de Kamer mogelijk te maken.

Ik moet tegenover dezen wenk verwijzen naar hetgeen in de Memorie van Beantwoording ten aanzien van dit werk gezegd is:

„Voor de hierbedoelde bevloeiingswerken wordt geene verhooging van onderafdeeling 75 der begrooting aangevraagd, omdat te verwachten is dat de uitgaven, noodig om er in 1899 een aanvang mede te kunnen maken, ook zonder verhooging der begrooting zullen gevonden kunnen worden uit de op die onderafdeeling aangevraagde som. Zooals de ondervinding geleerd heeft, werken er namelijk verschillende omstandigheden toe mede dat de uitvoering van het werkplan hier en daar vertraging ondervindt, zoodat er allicht fondsen beschikbaar blijven om een werk te beginnen, waarvoor geene fondsen op het werkplan voorkomen."

Wanneer ik dit werk niet van de begrooting had afgenomen, dan had ik door eene som te noemen de Kamer kunnen laten beslissen of het zou worden uitgevoerd, aan de Indische regeering overlatende het werk aan te vangen op den tijd die haar, in verband met de werkzaamheden aan de andere nog onderhanden zijnde werken, het meest geschikt zou voorkomen. Waar echter niets voor dit werk op de begrooting gebracht is, valt wegens het achterwege laten daarvan ook niets van de begrooting af te nemen. Deed men het wel, het gevolg zou zijn, dat minder krachtig aan de onderhanden genomen werken zou kunnen worden gearbeid, werken in noot 10 van den toelichtenden staat vermeld. Ik geloof niet dat dit wenschelijk is; het zou vertraging geven zonder eenig nut, want die werken moeten toch worden afgedaan.

Van groot belang is de quaestie door beide geachte sprekers behandeld, van den tegenvaller bij de werk in de Solo-vallei. De eerste geachte spreker wenscht gaarne het bedrag van dien tegenvaller te weten. Ik geloof niet dat het goed zoude zijn daarop nu reeds een rechtstreeksch antwoord te geven, omdat de zaak nog in onderzoek is. Wel heb ik eene raming van den ingenieur met de werkzaamheden belast, doch die raming is nog in behandeling. Zooals ik reeds in mijne eerste redevoering heb gezegd, heeft de Gouverneur-Generaal, naar aanleiding van die hooge raming, eene commissie benoemd om een onderzoek in te stellen en, zooals de Raad van Indië den Landvoogd heeft geadviseerd, zal dit onderzoek niet alleen gelden de stukken,

maar zal ter plaatse zelve een onderzoek worden ingesteld. Er zal dus eenige tijd verloopen eer de commissie cijfers zal kunnen noemen; een onderzoek naar zulk een groot werk moet serieus geschieden.

De commissie heeft de opdracht na te gaan:

1°. of bij het opmaken van het oorspronkelijk ontwerp geene technische fouten zijn begaan, waarvoor zij die dat ontwerp hebben opgemaakt en onderzocht verantwoordelijk behooren te worden gesteld;

2°. of bij hetgeen tot dusver is uitgevoerd met het noodige overleg en beleid en de vereischte spaarzaamheid is te werk gegaan;

3°. of er mogelijkheid bestaat om door het aanbrengen van rationeele bezuinigingen het eindcijfer van de nieuwe raming te verminderen.

Ik geloof dat de geachte afgevaardigde mij zal toegeven, dat het daarom beter is het rapport van die commissie af te wachten.

Doch, zegt de geachte afgevaardigde, nu de zaak in onderzoek is en wij staan voor zoo groot verschil in de raming, is het nu ook beter het werk te staken, althans gedeeltelijk. Die vraag is ook terloops in Indië behandeld, maar men heeft daar overwogen, dat, nu reeds 11 millioen aan dat werk besteed is, het niet zou aangaan het te staken, waardoor men ten slotte niet zoude verkrijgen.

De vraag is verder gedaan, of het werk niet kan worden uitgevoerd, met weglating bijv. van de doorgraving van de noordelijke kalkheuvels, door niet te maken de nieuwe monding voor de Solo-rivier.

Ik geloof echter, dat dit een zoo inhaerent deel is van het geheele werk, dat aan weglating daarvan niet kan worden gedacht. Op de vraag of wellicht aan die werken de overschrijding van de raming is te wijten, kan ik intusschen een pertinent antwoord geven, althans, afgaande op de raming van den ingenieur met het werk belast, is de voornaamste tegenslag in dit werk eene te lage raming van de eenheidsprijzen, en niet een tegenvaller in het werk zelf. Men heeft zich, wat de eenheidsprijzen van het grondverzet betreft, geregeld naar werken in de buurt uitgevoerd, vooral naar die aan de Porrongwerken in Soerabaija; maar nu is gebleken dat men daar goedkooper werkkrachten kon krijgen dan hier, in eene minder bewoonde streek, en op deze omstandigheid schijnt niet gerekend te zijn. De hoofdoorzaak van de foutieve raming ligt dan ook zeer bepaaldelijk in de raming van het grondverzet van het hoofdkanaal en de secundaire kanalen. Daarop is het verschil in de raming 116 pCt., terwijl dit bij de kunstwerken in het hoofdwerk en de secundaire werken 45 pCt. bedraagt. Voor den afzonderlijk geraamden post voor de doorgraving voor de nieuwe Solo-rivier bedraagt het verschil slechts $16^1/_2$ pCt. Tegenover dezen tegenslag staat echter dat in plaats van het oorspronkelijk geraamde aantal van 220 000 bouws voortaan 229 000 bouws zullen worden geïrrigeerd. De geachte afgevaardigde uit Enschedé heeft dan ook niets te veel gezegd, toen hij beweerde, dat voor het belang van de bevolking dit werk hooger staat dan alle andere werken van dien aard in en zeker dan vele buiten Nederlandsch-Indië ondernomen. Daarom zou eene staking — zelfs eene gedeeltelijke — van het werk een hoogst treurigen indruk maken op de bevolking, die nu reeds rekent op het tot stand komen van het werk, dat 229 000 bouws bebouwbaar zal maken. Ik voor mij heb dan ook geen oogenblik aan staking gedacht; integendeel, wanneer de commissie

verslag heeft uitgebracht en de Indische Regeering eene beslissing zal hebben genomen, zou ik nog krachtiger aan het werk doen arbeiden — en dit ligt ook in de bedoeling van de Indische Regeering — opdat zoo spoedig mogelijk de directe en de indirecte baten van dit zoo hoogst nuttige werk kunnen genoten worden.

Ik geloof hiermede een duidelijk antwoord gegeven te hebben aan den heer Bahlmann.

Wat nu betreft het pleidooi voor irrigatiewerken gehouden door den geachten afgevaardigde uit Enschedé, daarmede kan ik in hoofdzaak instemmen maar ik geloof niet, dat de andere sprekers het woord hebben gevoerd om het nut van irrigatiewerken te betwisten, wel om de quaestie der uitvoering te bespreken. Nu moet ik er toch op wijzen, dat, waar wij het er over eens zijn dat irrigatiewerken op Java tot een van de grootste behoeften van dit land gerekend mogen worden, op hen die met de uitvoering belast zijn, eene groote, schoone, maar ook zeer verantwoordelijke taak rust, en dat het voornamelijk in de handen van de directie der burgerlijke openbare werken op Java ligt om de gunstige stemming, die te dezen opzichte in Nederland en in de Volksvertegenwoordiging bestaat, te doen voortduren. De geachte afgevaardigde zal het met mij eens zijn, dat wanneer een plan als dat van den Minister van Dedem aan de Kamer wordt voorgesteld, onder bijvoeging van eene berekening nopens de rentabiliteit waarop de Volksvertegenwoordiging het ondernemen van een dergelijk werk heeft kunnen toestaan, ook al moest daarvoor geld worden geleend, men daaraan den eisch mag stellen dat dergelijke berekening op eene goede basis rust en de raming niet beduidend van de werkelijkheid afwijkt. Het spreekt vanzelf dat bij zulke werken, gelijk ook in Nederland geschiedt, tegenvallers kunnen voorkomen, maar een eerste eisch is toch dat bij de vaststelling van eenheidsprijzen, waardoor de raming van een werk voornamelijk wordt beheerscht, van den aanvang af rekening worde gehouden met streken die in andere omstandigheden verkeeren dan die waarmede vergelijking wordt gemaakt.

Ik zal geen veldtocht openen tegen het verdienstelijke korps, zooals wij dat gezien hebben onder den Minister Sprenger van Eyk, van den Gouverneur-Generaal van Rees en den heer de Gelder, als lid van den Raad van Indië, die onder dat korps eene groote opruiming gehouden hebben, die echter ten gevolge heeft gehad dat later weder vele nieuwe krachten in het korps zijn opgenomen. Ik geloof niet dat er aanleiding bestaat om op dergelijke wijze dit nuttige korps in de war te brengen, maar ik hoop in het belang van de zaak die het hier geldt, dat bij dit korps het besef zal voorzitten, dat zij de zaak van de irrigatie eene onberekenbare schade toebrengen, wanneer hunne ramingen onbetrouwbaar blijken.

Zij die de irrigatiezaken bestudeeren kunnen die studie spoedig weder voortzetten, daar ik eergisteren het besluit heb geteekend waarbij het verslag van de burgerlijke openbare werken over 1896, aan den drukker wordt gegeven.

De laatste geachte spreker heeft gezegd dat het werk in Kediri, blijkens de Memorie van Antwoord, een rente van 7 pCt. zou afwerpen; hij heeft echter een groote factor weggelaten. Aangenomen dat een dergelijk werk met geleend geld wordt ondernomen — en bij den tegenwoordigen stand der

geldmiddelen is dit waarschijnlijk — en dat, zooals berekend, voor het werk een tijd van 10 jaar noodig is, dan is de rente gedurende dien tijd niet onbeteekenend en zal op die berekening van 7 pCt. wel zijn af te dingen.

De geachte afgevaardigde zeide dat mijn voorganger een bepaalden eisch ten aanzien van de rentabiliteit, van irrigatiewerken had gesteld, werd daaraan niet voldaan dan zou het werk niet moesten worden ondernomen.

Ik kan mij op dit oogenblik niet herinneren of dat juist is, ik geloof het nauwelijks, maar dit wil ik wel zeggen, dat ik dien eisch niet allereerst zal stellen. Ik meen evenwel dat er bij den geachten afgevaardigde een klein misverstand bestaat. Wanneer men met een werk bij de Kamer komt, zegt men er gewoonlijk bij of het een werk is waarvoor zal kunnen worden geleend of niet. Is de rentabiliteit bewezen en aangetoond, dan zegt men: er kan voor worden geleend: is de rentabiliteit niet bewezen, dan moet het werk uit de gewone middelen worden betaald. Maar èn in het eerste èn in het tweede geval zal het werk kunnen worden uitgevoerd, wanneer op behoorlijke gronden door de Indische Regeering is aangetoond, dat het voor de bevolking een nuttig werk is. Dit is mijn denkbeeld in deze belangrijke quaestie.

Wat de geachte afgevaardigde verder zeide over het voorkomen van stortvloeden en bandjirs, en dat de Regeering met gekruiste armen de ontwouding der bergen aanziet, die de oorzaak er van zijn, moet ik toch dien geachten afgevaardigde er aan herinneren wat hier een vorig jaar over de boschcultuur is in het midden gebracht en welke aanzienlijke uitbreiding ten bate van het in stand houden der bosschen op Java het korps voor het boschwezen is gegeven. De geachte afgevaardigde zal dan ook niet kunnen volhouden, dat deze zaak door de Regeering lijdelijk wordt aangezien. Integendeel heeft mijn voorganger in deze een grooten stap voorwaarts gedaan.

* * *

De heer **Mackay**: Slechts een kort woord naar aanleiding van het zooeven door den heer van Kol gesprokene. Hem hoorend, zou men in de meening verkeeren, dat de zaak der irrigatie hier nog voor het eerst moest ter sprake komen en veel oppositie in deze Kamer zou ontmoeten.

Niets is toch onjuister. Sedert lang, maar vooral in den laatsten tijd, is de groote meerderheid het daarover eens en is men overtuigd, dat onder de werken, die ten nutte van de bevolking kunnen verricht worden, de irrigatiewerken eene eerste plaats innemen, en de daarvoor gevorderde gelden zijn daarvoor op ruime schaal toegestaan.

Maar — en terecht is dit ook door den Minister opgemerkt — niets doet de zaak zelve meer kwaad, dan dat wij telkens voor zulke groote teleurstellingen, waar het de ramingen geldt, worden geplaatst, als waarvan hier sprake is.

Wanneer ons wordt verzekerd, dat het werk zeer ernstig is onderzocht en geraamd en wij alsdan bij de begrooting de aangevraagde som toestaan, dan kan het niet anders, of het goed vertrouwen wordt geschokt en wordt men huiverig gelden voor nieuwe werken toe te staan als wij soms na eenige jaren hooren, dat de ramingen veel te laag zijn geweest en wij met een geheel anderen prijs te doen hebben.

Nu is dit een punt, waarover de heer van Kol wel wat heel licht is heen-

gesprongen. Hij zegt: men kan zich vergissen en, nu ja, ik geef toe vergissen is menschelijk.

Wanneer wij hier te doen hadden met een verschil van 10 pCt. zou ik er natuurlijk geen woord van zeggen. Bij zulk een werk kan eene dergelijke vergissing mogelijk zijn en wij kunnen zulks bedekken met den mantel der liefde.

Wanneer een van ons eene fout maakt bij optellen of aftrekken dan zal men zeggen dat kan den beste gebeuren, maar wanneer een boekhouder bij voortduring eene fout maakt in het op- of aftrekken zegt men niet meer: vergissen is menschelijk, maar dan zal in de meeste gevallen die boekhouder wel zijn langsten tijd als boekhouder hebben gehad.

Zoo gaat het ook met ingenieurs. Wij hebben te doen met deskundigen; van hen moeten wij voorlichting verkrijgen en hebben wij recht te vorderen, dat wij op hunne begrootingen kunnen afgaan.

Nu hebben wij hier te doen met eene groote misrekening. Lag het aan de gesteldheid van den bodem, die men niet had kunnen voorzien, dan zou ik er niets van zeggen.

Wanneer men te doen had met moeilijkheden waarop men niet had kunnen rekenen, bijv. dat ontdekt was dat de gesteldheid van den ondergrond geheel anders was dan men had mogen verwachten, zoodat het bij het volvoeren van werk gebleken was dat men bij de uitgraving niet met de gewone werkmiddelen kon volstaan, maar tot andere werktuigen de toevlucht moest nemen, dan zou het wat anders zijn. Uit hetgeen de Minister ons echter gezegd heeft, blijkt dat dit niet het geval is, maar dat het groote verschil daaraan is toe te schrijven, dat de eenheidsprijzen niet juist zijn geraamd en deze meer dan het dubbele blijken te bedragen. De minister heeft tevens gezegd, dat er reeds voor 11 millioen is verwerkt, maar dan wensch ik te vragen: hoe is het mogelijk dat, terwijl reeds $^3/_5$ van de geheele geraamde som verwerkt is, eerst nu de mededeeling ons bereikt, dat er nog zeer veel geld boven de raming noodig zal zijn, dewijl men zich vergist heeft met de eenheidsprijzen? Dat moet toch kort na den aanvang der werkzaamheden gebleken zijn en bekend zijn geweest. Toch is men stil doorgegaan: en eerst na jaren, nu men $^3/_5$ heeft verwerkt, eerst nu komt men ons zeggen: de ingenieurs hebben zich totaal vergist. Als reden waarom de Minister meent dit werk niet te moeten staken, maar er mee te moeten doorgaan, heeft hij opgegeven dat wij niet kunnen staken, daar er reeds 11 millioen verwerkt is. Dit dunkt mij is een gevaarlijk argument, want dan zou men er toe moeten komen te vragen: wat is dan de reden dat wij niet vroeger zijn gewaarschuwd en met de misrekening in kennis gesteld? Het is mogelijk, dat deze pas korten tijd geleden aan het licht is gekomen. Waar men met zulke fouten te doen heeft, meen ik dat wij er recht op hebben dat wij reeds terstond bij ontdekking daarvan er mede worden in kennis gesteld en er op gewezen, dat het werk onmogelijk kan volvoerd worden met de daarvoor toegestane gelden. Ik herhaal, het geldt hier niet eene overschrijding met 10 pct., maar het zou mij zeer meevallen wanneer het geene overschrijding wordt met 10 millioen of meer.

* * *

De heer **Conrad:** Mijnheer de Voorzitter! Ik heb straks van het woord

afgezien, omdat ik met het eerste gedeelte der rede van den heer van Kol meeging, en meende dat het geraden was onze meening omtrent hetgeen er gebeurd is bij deze werken op te schorten, totdat wij een volledig rapport van den Minister daaromtrent hebben ontvangen.

Ik zou nu alleen aan den Minister willen verzoeken of hij zoo spoedig mogelijk aan de Kamer wil mededeelen het volledig rapport van de werken voor de verlegging van den mond der Solo-vallei, bij wijze van verslag, en als eene aanvulling van het jaarverslag omtrent de openbare werken over het jaar 1896, dat thans ter perse is gelegd. Wanneer de Minister zoo goed zou willen zijn ons bij bijzonder verslag mede te deelen hetgeen in de Solo-vallei heeft plaats gehad, zouden wij deze zaak in haar geheel kunnen beoordeelen. Tot zoolang zou ik meenen, dat wij ons oordeel moeten opschorten over hetgeen geschied is. En wanneer de Minister aan mijn wensch zou willen voldoen, zou ik hem willen verzoeken daarbij te voegen de reden, waarom de openbare aanbesteding, die in Nederland beproefd is, is mislukt. Bij eene rede, die ik in 1893 gehouden heb over de werken in de Solo-vallei heb ik er bijzonder op aangedrongen, dat de Nederlandsche aannemers, die overal, de geheele wereld door, groote werken uitvoeren, ook in de gelegenheid zouden worden gesteld mede te dingen naar werken die in Indië worden uitgevoerd. Uit het Verslag van 1895 blijkt dat inderdaad een bestek is opgemaakt voor werken tot het maken van eene nieuwe monding aan de Solo-rivier, doch er staat eenvoudig met enkele woorden bij vermeld, dat de aanbesteding is mislukt, zoodat het geheele op bijna 19 millioen geraamde werk uitgevoerd moet worden in eigen beheer. Dat woordje *zoodat* vond ik vreemd; dat is geen argument. Wanneer de Minister zoo goed wil zijn ons een verslag te doen toekomen en er de reden bij te voegen waarom deze aanbesteding mislukt is, zouden wij over de geheele zaak een grondig oordeel kunnen vellen.

* * *

De heer **Cremer**, Minister van Koloniën: Mijnheer de Voorzitter! Wat betreft de opmerking van den heer Mackay is het ook mij opgevallen dat de Indische Regeering eerst zoo laat gewezen is op de overschrijding van de begrooting.

Ik kan geen voldoend antwoord geven op die opmerking, omdat ik nog geene opheldering daaromtrent heb ontvangen. Wellicht ligt het hieraan, dat in het begin, toen het werk met minder kracht werd aangevat, gemakkelijk werklieden te krijgen waren, maar dat ten gevolge van krachtiger werken eerst eene langzame, daarna eene misschien snelle stijging van werkloonen is ontstaan, die eindelijk proportiën heeft aangenomen welke de aandacht van de directie der burgerlijke openbare werken hebben getrokken.

Wat betreft de vraag van den heer Conrad; ik wil gaarne de publicatie van het ontvangen rapport overwegen. Ik wil daaromtrent intusschen nog geen bepaalde toezegging doen, maar evenals ik het mijn plicht achtte om, zoodra deze belangrijke zaak tot mijne kennis kwam, daarvan aan de Kamer mededeeling te doen bij het openbaar debat, kan men verzekerd zijn dat ik ook in deze zaak geene geheimzinnigheid zal betrachten, als blootlegging in 's lands belang te achten is. Dit zelfde geldt ook van de redenen waarom de aanbesteding mislukt is, want ik kan die nu niet aangeven.

De beraadslaging wordt gesloten en onderafd. 75 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

* * *

De groote belangstelling, die, naar ons gebleken is, de artikelen van den heer Liefrinck en den heer Melchior in de laatste twee jaargangen van dit tijdschrift hebben gevonden, gaf ons het recht het behandelde in de Tweede Kamer over Java's bevloeiingen uitvoerig te behandelen.

De hoofdschotel daarvan is de „tegenvaller" zooals de Minister zich uitdrukt, ondervonden bij de uitvoering der op 19 millioen begrootte Solo-vallei-werken. Er zijn geen cijfers genoemd; volgens particuliere inlichtingen schat men de grootte van dien tegenvaller *thans* reeds op ongeveer 10 millioen.

Men kan in dezen thans niet anders doen dan af te wachten, wat de nadere, door den Minister toegezegde inlichtingen aan den dag zullen brengen. Ontwerper van die werken is de oud-genie-officier, thans ingenieur 1e klasse der B. O. W., J. L. Pierson, die reeds bijna tien jaren achtereen vóór de opmaking van zijn project in diezelfde streek was werkzaam geweest en technische ondervinding over ontwerpen en uitvoering van belangrijke waterstaatswerken aldaar had opgedaan bij de Porrong-werken, de dam te Sedajoe, de keningwerken en bij de uitgebreide opnamen ten behoeve van dit project. Aan denzelfden ingenieur, die het project gemaakt had, is de uitvoering opgedragen. En omdat zijn werk zich uitstrekte over twee waterstaatsafdeelingen, heeft men hem geheel vrijgesteld van eenigerlei contrôle van de zijde van waterstaats-afdeelingschefs.

De heer Pierson is dus in alle opzichten de verantwoordelijke persoon.

Dat groote waterstaatswerken meer kosten dan de raming, is tot nu toe in Indië een zeldzaamheid geweest.

Bij Nederlandsche groote werken is men daaraan meer gewoon, en men heeft daar niet de gewoonte onmiddellijk den ingenieur die het project opmaakte ontzettend hard te vallen. Het *esprit de corps* van de waterstaatsingenieurs *in patria* is wel zoo groot, dat men, om slechts een enkel sterk sprekend voorbeeld te noemen, in het *Gedenkboek van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs* (door ons, wat Indië betreft besproken in de Octoberaflevering, jaarg. 1897, blz. 1349), een lofrede aantreft op den ontwerper van het plan van de doorgraving van den Hoek van Holland als Nieuwe Waterweg van Rotterdam naar Zee. Dit werk was door dien ingenieur, wijlen den heer Caland, begroot op 3 millioen. Het heeft thans 36 millioen gekost.

Het feit, dat die waterweg ten slotte een schitterend succes is, weegt in dezen zwaarder dan iets anders.

Evenmin hebben wij ooit vernomen dat aan den genialen bouwmeester van het Rijks Museum kwalijk is genomen, dat dit monumentale gebouw zoo veel duurder is uitgevallen.

Zullen wij, in overeenstemming met die handelwijze, *a priori* den heer Pierson niet veroordeelen, het is zeker dubbel jammer voor Java's bevloeiingen in 't algemeen, dat de raming voor de Solo-werken belangrijk overschreden zal moeten worden. En de moedelooze toon van den Minister van Koloniën is alleszins verklaarbaar.

DE WATERVOORZIENING VAN SOERABAJA.

Onder de vele zaken, die dringend afdoening eischen, doch die doodgeschreven worden, is de watervoorziening van Soerabaja een der voornaamste.

Ze bleef gedurende een kwart eeuw aanhoudend in behandeling, met die echt Hollandsche degelijkheid, waaraan we nog eens te gronde zullen gaan.

Ze is een doorloopende acte van beschuldiging tegen de centralisatie, dien vloek van Indië. En thans, na 25 jaren, zijn we nog niet aan het einde, dank zij de steeds wisselende inzichten van de Indische regeering en de elkaar in bonte rij opvolgende Ministers van Koloniën!

Wij willen thans mededeelen, wat er in de Tweede Kamer over gezegd is.

Bij de beraadslaging over hoofdstuk II, afdeeling VI: (departement der burgerlijke openbare werken, in de zitting van 24 November) 1897 zeide de heer **van Kol** ongeveer het volgende:

Ik had reeds het plan gevormd om de quaestie van de betere watervoorziening van Soerabaja ter sprake te brengen, toen ik een telegram kreeg van ingezetenen dier plaats, om toch met kracht op verbetering van den toestand aan te dringen. Met des te meer genoegen vervul ik derhalve dezen plicht.

Ieder die den toestand kent, weet hoe groot de behoefte in Soerabaja aan eene betere watervoorziening is. Reeds 24 October 1872 werd een gouvernementsbesluit genomen, waarbij maatregelen zouden worden voorbereid om een watervoorziening te Soerabaja tot stand te brengen. Kort daarop werd eene prijsvraag uitgeschreven en in 1876 de prijs toegekend aan de Delftsche professoren Henket, Steuerwald c. s., welke filtratie van het Kalimaswater aanraden.

Het schijnt echter, dat de uitgaven daarvoor gevorderd, aan de opvolgende Regeeringen te hoog toeschenen. De zaak is daarop weder enkele jaren blijven rusten, totdat in Juni 1888 de Regeering, na herhaalden aandrang van de bevolking en ook van elders, opnieuw de voorwaarden mededeelde, waarbij — omdat de Regeering niet zelve het werk wenschte uit te voeren — de concessie aan eene particuliere maatschappij, welke daarop, zou willen ingaan, zou worden verleend. In 1889 kwam daarop eene maatschappij tot stand, aan welker hoofd de heer Birnie stond. Bij gouvernementsbeluit van 28 September 1890 is de concessie verleend en heeft de maatschappij den voorrang verkregen boven elke andere; zij heeft een waarborgkapitaal gestort, een deskundig ingenieur uit Nederland doen komen, projecten en alle dergelijke onkosten gemaakt. Evenwel, de zaak bleef rusten. Toch is spoed noodig. Nog kort geleden ontving ik brieven, waarin werd gezegd: „de inlanders sterven weder als ratten aan de cholera".

Wij weten allen dat Soerabaja eene van de ongezondste plaatsen van Java is: Soera Boewaja, rivier der krokodillen. En waar krokodillen zijn, worden lijken gevonden en moet dus de sterfte groot zijn. Ook nu weder kan men telkens berichten lezen dat de sterfte aan cholera dagelijks toeneemt, en dat dus te vreezen staat dat eene epidemie, die de plaats dikwerf zoo vreeselijk heeft geteisterd, opnieuw zal uitbreken. En wij weten allen hoe groot de rol het drinkwater daarbij, in Indië meer nog dan elders, speelt. Is het niet bekend hoe nog niet zoo lang geleden Semarang, Batavia en vooral Cheribon

den naam hadden van koortsnesten, onder de ambtenaren de „chinine secties" werden genoemd, en hoe zij thans vrij gezond zijn, wellicht, uitsluitend als gevolg van het betere drinkwater, door het boren van artesische putten verkregen? Vroeger werd van de drie groote plaatsen op Java Soerabaja beschouwd als de gezondste, daarop volgde Semarang, terwijl Batavia werd beschouwd als de ongezondste plaats. Nu is de volgorde veranderd: Batavia het gezondste, daarop volgt Semarang en Soerabaja, dat vroeger aan het hoofd stond, staat thans onder aan. En Soerabaja is de grootste stad in Indië, een centrum van handel en groote scheepvaart. Het zal bovendien een oorlogshaven zijn, wij hebben er marine-etablissementen en een garnizoen en voor de talrijke bevolking kan de toestand zonder betere watervoorziening niet verbeteren.

De vorige Minister van Koloniën, de heer Bergsma, heeft een jaar geleden, den 24sten November 1896, ook betreurd „de vertraging" van die betere watervoorziening.

Er is wel reden om die vertraging te betreuren, wanneer wij zien, dat de zaak nu reeds een kwart eeuw, van 1872 tot heden, hangende is. Aan plannen heeft het niet ontbroken: 1°. Filtratie van het rivierwater, wat echter volgens het laatste hygiënische congres geen voldoenden waarborg geeft, dat alle smetstoffen genoegzaam zijn geneutraliseerd, waardoor derhalve niet voortdurend steriel water kan worden verkregen; 2° men heeft putten willen maken aan de oevers van de Kalimas; 3°. de Dortsche petroleum-maalschappij heeft er zich in gemengd, maar ook zonder gevolg; 4°. Chineezen hebben concessiën aangevraagd, en 5°. zijn er tal van concessiën geweest, maar nu blijkt, dat alle aanvragen om artesische putten te boren onmogelijk, filtratie van rivierwater onvoldoende en het boren van putten volslagen ondoelmatig is; dat wij thans enkel voor het eenvoudige feit staan, dat gebleken is, dat alleen bronwater in voldoende mate aan de gezondheidseischen van Soerabaja kan voldoen. En nu hebben wij slechts met twee plannen te maken het Kasriplan en het Oemboelan-plan. Het water uit de Oemboelan-bron is overvloediger en zuiverder, zooals de scheikundige Koppeschaar heeft aangetoond; het bevat geen organische stoffen en is vrij van bacteriën, wat nog niet bewezen is van het andere water. Het Oemboelan-plan is duurder, het zal *f* 400,000 meer kosten op een totale uitgave van 2⅕ millioen. Het plan wordt dus één zesde duurder, maar daartegenover staat, dat één zesde meer inwoners goed water zullen krijgen. In de landstreek gelegen tusschen Oemboelan en Porrong, die streek van Bangil en Pasoeroean dus, een bekende koortsachtige streek, waar voortdurend malaria heerscht, waar cholera zich dikwijls vertoont, zullen bij toepassing van het Oemboelan-plan 30,000 à 40,000 inwoners water bekomen en in het andere geval niet. In elk geval heeft men slechts te kiezen tusschen twee plannen, doch welk plan het ook moge winnen, men kieze toch eindelijk zonder langer dralen.

Verder zou het wenschelijk zijn deze drinkwater-voorziening in eigen beheer te nemen, opdat de zaak weder niet afhankelijk worde van de belangen van particuliere maatschappijen, waar het de gezondheid van de inwoners van Soerabaja geldt.

Hadden wij gemeente-exploitatie, reeds lang zou ten laste van de gemeentekas in drinkwaterbehoefte voorzien zijn; maar zoolang wij die niet hebben, zal de Staat die voorziening op zich moeten nemen. Dan alleen zal het al-

gemeen belang gebaat worden, terwijl, als eene maatschappij de zaak in handen krijgt, het particulier belang op den voorgrond treedt.

Naar het schijnt willen beide maatschappijen zonder subsidie de drinkwatervoorziening bezorgen; zij willen de noodige gelden uitgeven, den inlanders de vereischte hoeveelheid water geven en beide op gelijke voorwaarden de concessie van de Regeering aanvaarden. Mocht de Staat de exploitatie niet op zich nemen, welnu, dan geve men haar aan die maatschappij, die ons het meeste en zuiverste water zal geven en die het grootst aantal inlanders aan water zal helpen.

Naar het schijnt is een deskundige die plannen aan het overwegen, — zie Memorie van Antwoord —, maar ik had het wenschelijker geacht ze aan meerdere specialiteiten ter overweging te geven, omdat wrijving van gedachten allicht meer gegevens verschaft ter beoordeeling van de zaak.

Ook ware het wenschelijk geweest niet een Nederlandsch deskundige te kiezen, maar een Indisch ingenieur, die meer bezig is geweest aan de watervoorziening in Indië, zooals er verschillende ingenieurs zijn. Deze zijn beter bekend met de eischen der bevolking, de plaatselijke toestanden en oeconomische omstandigheden. Ook moet men niet vergeten, dat, al moet in de eerste plaats gelet worden op het belang van den inlander, ook het belang van de schatkist niet uit het oog mag worden verloren. En waar men gebonden is aan toezeggingen van de Regeering aan hen die reeds in 1890 het recht van voorrang hebben verkregen, die duizenden guldens hebben uitgegeven, daar hebben dezen zeer zeker een moreel recht op voorrang en anders op schadevergoeding. Het zal ook wenschelijk zijn om, waar de Regeering niet zelve de concessie in handen wenscht te nemen, maar haar geeft aan eene particuliere maatschappij, te zorgen dat een gedeelte van de overwinst boven een zeker percentage in de schatkist vloeie.

Vooral is het dringend noodig dat wij kunnen hopen, dat, wanneer over eenige jaren de plannen tot decentralisatie werkelijk zijn geworden en gemeentebesturen zijn opgericht, de gemeenten het recht zullen hebben om over te nemen wat zij nooit losgelaten zouden hebben, indien thans reeds gemeentebesturen bestonden.

Ik geloof dat wij genoeg hebben aan woorden en beloften gedurende eene kwart eeuw; deze Minister zal, ik ben er van overtuigd zijne beste krachten inspannen om de grootste stad van Nederlandsch-Indië te voorzien van het goede drinkwater, waarnaar zij reeds jaren heeft gesnakt.

Hierop repliceerde de heer **Cremer,** Minister van Koloniën: Met het zooeven behandelde onderwerp is de Minister die voor u staat niet heel gelukkig geweest. Het vorige jaar heeft ook hij als Kamerlid op spoed in deze aangedrongen en toen hij de portefeuille overnam was een van zijne eerste vragen naar dit onderwerp. Toen is hem gebleken dat in April van dat jaar alle bescheiden uit Indië ontvangen, betreffende de drinkwaterleiding voor Soerabaja, in handen gesteld zijn van een Nederlandschen deskundige. Het bleek mij toen dat deze zaak in Indië lang heeft getraineerd; dat daarover met adviseeren veel tijd verloren is gegaan en verder dat voor het hier gevraagde advies geen termijn was gesteld, maar daaromtrent wel eene mondelinge belofte was gedaan. Nadat eene onwillekeurige vertraging was

ontstaan, werd het advies tegen 1 Juli beloofd, maar de adviseur heeft zich aan dien datum niet gehouden. Ik heb later ernstig overwogen of ik de stukken moest terug vragen of wel ze in handen moest laten van den adviseur. Ik heb tot het laatste besloten, want een deskundig advies is ongetwijfeld noodig. Gelijk de geachte afgevaardigde heeft gememoreerd zijn er nu slechts twee plannen aanhangig: voorziening uit de Kasri- en uit de Oemboelan-bron. Men dient nu wel te overwegen, dat welken weg men inslaat, hetzij men neemt particulieren aanleg, eene concessie dus, hetzij tot aanleg van Staatswege wordt overgegaan, de mogelijkheid voorzien moet worden, dat in het eerste geval de Indische Regeering of eventueel een gemeentebestuur van Soerabaja, in het andere geval zoodanig gemeentebestuur de zaak later overneemt. Daarom moet de verantwoordelijkheid voor de keuze van het stelsel niet aan particulieren overgelaten worden, maar moet de Regeering zorgen, dat het plan gekozen wordt dat in de toekomst voor exploitatie en onderhoud de voordeeligste voorwaarden belooft.

Het advies van een Nederlandschen deskundige op dit gebied was noodig, want men heeft wel artesische waterleidingen gemaakt in Indië, maar dit was met standpijpen en hier wordt bedoeld levering van water aan huis èn aan standpijpen, dit laatste voor hen die de levering aan huis niet betalen kunnen of willen.

Hier had men dus voor Indië iets geheel nieuws, en aangezien op dit punt in den laatsten tijd in Nederland veel gedaan is, was de hulp van een Nederlandsch deskundige, die van dergelijke leidingen veel praktijk had, noodzakelijk.

De Indische ingenieur, die van Regeeringswege plannen had gemaakt om water te leven aan Soerabaja uit de Kasribronnen, werd door den Nederlandschen deskundige geraadpleegd en een gedeelte van de vertraging die in den laatsten tijd weer te betreuren viel, ligt juist in dit overleg, omdat bedoelde ingenieur eenigen tijd ongesteld is geweest en, daar hij niet in 's Gravenhage woonde, dus niet in staat was, de afgesproken conferenties te doen doorgaan.

Het Indische plan was: levering van water aan Soerabaja tot op een zeker punt van regeeringswege en distributie van dit water door particulieren, na bekomen concessie. Dit stelsel wordt evenwel nergens anders toegepast en zal dus wel in de practijk niet uitvoerbaar zijn.

Nu staat de zaak aldus. Het eerste gedeelte van het rapport is eindelijk in mijne handen gekomen, maar niet nog het tweede gedeelte, zoodat ik voor het oogenblik daaraan nog niet veel heb. Met vrij groote zekerheid mag ik er echter wel op vertrouwen, dat deze maand het geheele rapport zal zijn ingezonden.

Dan zal eerst de vraag moeten overwogen worden of de exploitatie zal geschieden van Regeeringswege of door particulieren.

Ik wil wel zeggen, dat mijn voorganger alleen het oog had op het verleenen van concessie en dus ook de vragen aan den deskundige in dien geest had gesteld. Maar ik heb hem nu gelegenheid gegeven om de schuld, die hij op zich geladen heeft door telkens te laten wachten, goed te maken door hem ook eene vraag ter beantwoording voor te leggen in zake gouvernementsexploitatie, waarvoor ik — dit wil ik gaarne bekennen — veel meer gevoel, mits de kosten niet te hoog en het uitstel niet te groot zullen zijn. Daarna dient overwogen te worden, welke beslissing genomen moet worden.

Ik geef den geachten spreker van zooeven volkomen toe, dat de aanvragers der concessie voor de Oemboelan-bron een zeker voorrecht genieten, omdat zij reeds zoolang te voren met de Regeering hierover hebben onderhandeld. Hoe de beslissing evenwel zal uitvallen, kan ik uit den aard der zaak niet zeggen, maar wel dit, dat, hoe ook de beslissing zal zijn, in de eerste plaats zal worden gedacht aan den spoed, in deze zoo noodig, in de tweede plaats aan de voorkeur die een der beide plannen uit het oogpunt van de voordeeligste exploitatie verdient en in de derde plaats natuurlijk, dat welk plan wordt uitgevoerd, water zal worden geleverd, niet alleen aan de betalende menschen in hunne woningen, maar ook in ruime mate aan de bevolking, die het niet kan betalen.

DE DENKBEELDEN VAN DEN NIEUWEN AFGEVAARDIGDE UIT AMSTERDAM, DEN HEER GROEN VAN WAARDER, OVER INDIË.

Het is niet aan iedereen gegeven, om verstand te hebben van Indische onderwerpen.

Niemand zal het ooit aan een lid der Tweede Kamer kwalijk nemen, indien hij bij de behandeling der Indische begrooting zwijgt.

Wanneer men echter meent het woord te mogen voeren, is het niet onbillijk te eischen dat er bij den spreker ten minste eenige, zij het dan ook nog zoo geringe voorbereiding is.

„In de zitting van 17 November zeide het geachte lid, **Groen van Waarder**, o. a. het volgende bij de „Algemeene Beraadslaging".

„Gaarne wil ik aannemen dat de Minister op goede gronden eene bemoedigende, bijna optimistische toelichting op zijne begrooting ten beste geeft, maar het wil mij daaronder niet gelukken de bezwaren te verdrijven die zich bij eene nadere betrachting bij mij hebben opgedaan ten aanzien van de kwade kansen en de verantwoordelijkheid die ten laste van ons Nederlandsch financiewezen zal komen wegens het beheer onzer Oost-Indische koloniën, die voor onzen Staat een lastpost in het groot dreigen te worden, zooals onze West-Indische koloniën dat sinds jaren in het klein zijn.

„Nu is het wel tamelijk gemakkelijk, en in de gegeven omstandigheden nog de beste weg, de nadeelige saldo's van verscheiden voorafgaande jaren, alsmede die van het loopend en volgend dienstjaar, door het sluiten eener leening een eerlijk onderkomen te bezorgen, maar niets waarborgt ons — althans neemt voor mij den twijfel weg — dat wij in verder volgende dienstjaren opnieuw voor nadeelige saldo's zullen staan, die dan weder met opvolgende leeningen zullen moeten worden bezworen.

„Wij kunnen onze bezwaren te dezen aanzien wel met *redeneeringen* ondervangen, zooals, dat wij voor al die opgenomen leeningen zullen debiteeren, zoo voor kapitaal als rente, maar op de balans onzer Staatsrekening komt het mij voor, dat een dergelijke credietpost niet dan onder bijzondere reserve

— liefst pro memorie — onder de activa moet worden opgenomen, althans toekomstige geldgevers der aangeboden leening zouden met een waarborg van het voordeelig slot van rekening dat Indië mocht opleveren, al weinig tevreden zijn en het geld vermoedelijk in den zak houden; alléén en uitsluitend de Nederlandsche Staat is goed en betrouwbaar genoeg zich tot borg voor kapitaal bij zelfs kleine rente en afiossing te stellen; en dat moge nu zeer vleiend voor de hechtheid en soliditeit van ons Nederlandsch financiewezen zijn, maar dreigt niettemin de grondslagen waarop het gevestigd is, te verstoren.

„En wat staat er nu tegen al den last, al de kwade kansen van financieele en zelfs internationale verwikkelingen over van dat zoogenaamd bezit der Oost-Indische koloniën? Niets anders dan dat wij de eer, maar ook den last van administratie dier uitgestrekte bezittingen hebben. Nu wil ik wel erkennen dat dit recht van beheer en administratie hare voordeelen medebrengt, niet alleen dat wij duizenden onzer medeburgers en landskinderen er een nuttig en eervol bestaan mede kunnen verschaffen, maar ook gewichtige indirecte belangen; doch overigens is de productiviteit dier bezittingen, waar zij als handels- en nijverheids-terrein geëxploteerd worden, ter beschikking van den algemeenen internationalen wereldhandel en wereldverkeer, waarin Nederland alléén voor zooveel een deel verkrijgt als de concurrentie met andere handeldrijvende en zeevarende natiën haar dat gunt en zij in dien strijd weet te verkrijgen.

„Met velen en evenzoo met hunne verzuchting, zie ik wel eens terug naar den tijd dat wij te dien aanzien, door tariefwetgeving, een voorrecht of voorsprong genoten; maar internationale overeenkomsten en tractaten die wij niet konden ontgaan om in toe te treden, hebben ons die voorrechten doen ontvallen en een beletsel opgeworpen die het nagenoeg onmogelijk maakt op dien weg van vroegere bevoorrechte tariefwetgeving terug te treden; moeten wij daarin dan willens of onwillens berusten, en kan ik, wèl beschouwd onder de tegenwoordig heerschende internationale verhoudingen die nog zoo diep niet betreuren, dan vermeen ik dat wij bij het gemis onzer vroegere voorrechten met te hooger recht aanspraak mogen maken en doen gelden, dat zij die onze Indische bezittingen tot het exploitatieveld voor hun handel en nijverheid kiezen en daartoe vinden eene bescherming van veiligheid, orde en dienstvaardig verkeer, voor het doen hunner zaken, door het betalen van invoerrechten op artikelen van verbruik en internationale nijverheid, en uitvoerrechten op producten met en door den arbeid der inlanders op den weelderigen bodem gekweekt of als delfstoffen aan den grond ontwoekerd, een rechtvaardig verschuldigden cijns offeren als bijdrage tot de kosten om die Indische landen voor hunne zaken van handel en nijverheid beschikbaar te stellen en toegankelijk te maken.

„Nu veronderstel ik, dat het u vermoedelijk allen bekend is dat er in den laatsten tijd eene strooming zichtbaar is — ik weet niet hoe diep zij gaat — om het thans, mijns inziens, matig tarief van in- en uitvoerrechten in onze Oost-Indische gewesten te verlagen, zelfs voor sommige artikelen geheel op te heffen; ik acht dat — onder verwijzing naar het zooeven aangevoerde — ten eenenmale ongepast, niet alléén omdat wij door de steeds stijgende uitgaven, waaronder die voor verbetering van handelswegen

en havens een groot deel uitmaken, ook naar bestendiging en vermeerdering van inkomsten moeten uitzien.

„Wij beseffen en erkennen dat in de landen onzer inwoning in dit noordelijk halfrond het heffen van uitvoerrechten te eenenmale schadelijk is tot bevordering der welvaart, die handel en nijverheid verspreiden, en het heffen van invoerrechten op artikelen van verbruik of grondstoffen ter nadere verwerking in de minst mogelijke mate, en dan nog met de meeste omzichtigheid moet geschieden. **In het zuidelijk halfrond, waar onze koloniën liggen**, zijn de toestanden en verhoudingen geheel anders; het schijnt aldaar meer moeilijk te gaan belastingen te heffen op den man af. Wij hebben nog gisteren gehoord dat men ginds geene vermogingsbelasting heeft of gemeentelijke lasten oplegt; daartoe zullen wel goede redenen bestaan, die ik wel eenigszins vermoed, maar waarin ik mij thans niet wensch te verdiepen; maar is het dan niet billijk dat zij die met de handels- en nijverheidsartikelen hunner invoeren en uitvoeren winsten maken of althans beoogen, ook een belastingpenning offeren over de waarde of het bedrag der kapitalen die zij daarin omzetten?

„Waar ik straks mijne bezwaren uitte over de in toekomstige dienstjaren eveneens te verwachten nadeelige sloten onzer Indische rekeningen, en waar ik te vergeefs zoek naar eenige aanwijzing om daar afdoende verbetering in te brengen, daar gevoel ik mij te meer verplicht den Minister ernstig en met nadruk in overweging te geven, de thans bestaande bronnen der middelen van inkomsten te handhaven, zooals wij die in de begrooting zien genoemd, en inzonderheid pal te staan tegen den aandrang tot vermindering van die, welke hunne bijdragen leveren uit dien wereldhandel en wereldnijverheid, die onze Indische koloniën tot arbeidsveld hunner zaken kiezen".

* * *

Wij hebben het noodig gevonden acht woorden te spatiëeren. Zij zijn niet ontleend aan een courantenverslag, maar aan de officiëele *Handelingen*. Wij deelen dat uitdrukkelijk mede, omdat wij eigenlijk verwacht hadden, dat zij daarin door den geachten afgevaardigde, die toch zeker den avond van den 17den November zijn rede in proef heeft nagezien, zouden zijn geschrapt. Wij hadden verondersteld, dat er wel een der medeleden van den heer Groen van Waarder was, die hem den vriendschapsdienst zou bewezen hebben, hem zulk een advies te geven.

Nu dit echter niet het geval is, dienen wij den afgevaardigde van Amsterdam VI toch aan te bevelen eens te zoeken of hij thuis niet een kaartje van Indië heeft of desnoods een atlasje bezit, waarin een kaart van Azië is. Hij zal ons dan misschien het genoegen willen doen daarop een enkelen blik te slaan. Hij zal dan ontwaren dat Nederlandsch-Oost-Indië zich uitstrekt van 6° Noorderbreedte tot 11° Zuiderbreedte, en dat het dus een erge geographische bok is te spreken van een kolonie in het Zuidelijk Halfrond. Als hij echter die moeite niet wil nemen, en ons op ons woord niet gelooft, zouden we hem dan mogen vragen of hij nooit gehoord heeft van „Max Havelaar", waarin gesproken wordt van Indië als „den gordel van smaragden die zich slingert **om** den evenaar." Misschien dringt het tot hem door dat slingeren moeilijk is wanneer men steeds bezuiden dien evenaar blijft!

Wij hebben menigmaal geklaagd over gebrek aan aardrijkskundige kennis van *vreemdelingen*, die schreven over Indië. De Nederlandsche spreker van het gevleugelde woord: „Nederlands Koloniën liggen in het Zuidelijk Halfrond" durven wij wel een titel van „wereldkampioen in het schieten van geographische bokken" toekennen.

* * *

Wat het overige van de rede des heeren Groen van Waarder betreft, niemand minder de minister van koloniën, de heer Cremer zelf ontheft ons van de moeite er nog veel over te zeggen.

De **Minister van Koloniën** maakte namelijk in dezelfde zitting van 17 November de opmerking dat de heer Groen van Waarder door zijn spreken scheen te weerleggen, dat de conservatieve partij in de Tweede Kamer was uitgestorven. Men zou hem eigenlijk kunnen begroeten als de „waardige opvolger van een vroegeren afgevaardigde der residentie. Deze afgevaardigde van Amsterdam meende dat Indië een lastpost voor ons was geworden. De millioenen die noodig zijn, zeggen hij en de heeren VanVlijmen en Bastert, worden slechts in naam ten laste van Indië geleend, want Nederland zal ten slotte de lasten daarvan dragen. De lasten daarvan dragen! Ik geloof dat zij die dit zeggen, toch eigenlijk doen wat men noemt: schreeuwen vóórdat zij geslagen zijn. Want is dit ooit voorgekomen? Ik kan mij voorstellen, dat bij een zeer roekeloos beleid die tijd voor Nederland eens zou kunnen aanbreken; maar is hier niet dikwerf betoogd en aangetoond, dat de toestand nog zoo slecht niet is, en kunnen wij tegenover het tekort van 90 millioen, hetwelk wellicht door de mindere opbrengst van de koffie kan stijgen tot 95 millioen, niet stellen 130 millioen alleen aan spoorwegen?

„Nu zegt de heer Bastert; ja, maar dat is een bezit hetwelk niet realiseerbaar is. Ik spreek dit ten sterkste tegen. Zoo noodig zou het waarlijk niet moeilijk zijn eene financieele combinatie te vinden, die de spoorwegen overnam, voor veel meer zelfs dan de schuldenlast van 90 millioen. Uit een oeconomisch en financieel oogpunt zoude natuurlijk zulk eene overneming niet te verdedigen zijn, maar ik haal slechts aan om aan te toonen, hoe onjuist de bewering van den geachten afgevaardigde is, dat het bezit der spoorwegen niet realiseerbaar is.

„De geachte afgevaardigde uit Amsterdam zeide verder, het eenige belang, hetwelk Nederland bij het bezit der koloniën nu heeft, is de last van het regeeren en administreeren, waardoor alleen enkele jongelieden als ambtenaar, officier of anderszins kunnen geplaatst worden. Ik vraag den geachten afgevaardigde van het eilanden-district van Amsterdam, zoo ging de Minister van koloniën voort, of hij op zijn eiland gezeten, nooit eens daarbuiten heeft rondgezien. Het schijnt hem geheel ontgaan te zijn, van hoe grooten invloed Indië is op de oeconomische ontwikkeling van Nederland; hoe treurig het er met Nederland zoude uitzien als wij Indië niet hadden. Ik zal er geen woord verder over spreken; maar het verwondert mij zeer, dat de geachte afgevaardigde uit de hoofdstad dergelijke opinies niet heeft verkondigd, toen hem door de vooruitstrevende kiesvereenigingen de candidatuur voor deze Kamer werd aangeboden. *Ik meen mij toch te herinneren, dat in de reglementen dier vereenigingen in een geheel anderen geest over Indië wordt gesproken.*"

Onze hulde aan den Minister van Koloniën voor zijn hartige, en zoo volkomen door den patiënt verdiende terechtwijzing! We hebben er wel eens op gewezen dat de koloniale programmen van vooruitstrevende en andere liberalen bij de verkiezingen vaag waren en niet genoeg zeiden. Nooit hadden wij echter kunnen denken dat een afgevaardigde, die immers zulk een program onderteekende door de aanvaarding eener candidatuur, het zou wagen bij de eerste, beste gelegenheid dat program te verloochenen.

Als deze afgevaardigde eenig besef heeft van verantwoordelijkheid, kan hij, dunkt ons, niet anders doen dan zijn ontslag nemen als afgevaardigde.

* * *

In de zitting van 24 November begon het geweten van dezen afgevaardigde te knagen. Bovendien meende hij te moeten aantoonen dat hij verkeerd begrepen was.

Bij de „algemeene beraadslaging over de middelen in Nederland" had het volgende parlementaire gesprek plaats.

De heer **Groen van Waarder**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund bij deze nog eens terug te komen op mijne rede van Woensdag jl. Ik was toen verhinderd den Minister van repliek te dienen, omdat ik noodzakelijk elders moest zijn.

Deze staat van middelen ziet er met een cijfer van ontvangst in Indië van 113½ millioen en in Nederland van 21½ millioen, tezamen 135 millioen, vrij gunstig uit.

Let men nu daarop dat in de laatste vier jaren de inkomsten stijgende zijn, dan laat het zich begrijpen dat de Minister vol goeden moed, optimistisch gestemd is; maar iedere medaille heeft hare keerzijde, en zoo werpt ook het cijfer van 146 millioen uitgaven op die 135 millioen van ontvangsten wel eenige schaduw.

De oorlog die in Atjeh gevoerd wordt.....

De **Voorzitter**: Ik moet den geachten spreker verzoeken niet meer in de eigenlijke algemeene beraadslagingen terug te treden; de middelen, die in dit wetsontwerp genoemd worden in het bijzonder zijn aan de orde.

Een terugtreden in de algemeene beraadslagingen kan ik niet toelaten.

De heer **Groen van Waarder**: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor dat deze middelen, hier op den staat genoemd, niet zoo optimistisch stemmen, zooals ik reeds bij de algemeene beraadslaging deed opmerken.

De Minister wijst op 10½ millioen voor buitengewone uitgaven, die gerekend kunnen worden rentabel te zijn. Ik veroorloofde mij toen te zeggen dat dit een eenigszins dreigende lastpost was.

De Minister heeft dat woord „lastpost" eenigszins uit het verband mijner rede, zoo in het voorafgaande als wel het volgende gerukt en daarop te mijnen koste voortgeborduurd, miskennende de bedoeling mijner woorden.

Wanneer ik spreek van een „dreigenden financieelen lastpost", dan zoude ik dat van onze West-Indische koloniën niet kunnen zeggen: die zijn immers sinds tal van jaren een financieele lastpost. Doch daarmede zoude ik volstrekt niet bedoelen die koloniën prijs te geven. Evenmin als eenig lid dezer Kamer,

zou ik het dulden dat een duim gronds ons van die koloniën ontnomen werd, niet alleen om het prestige van ons koloniaal volksbestaan, maar ook om de materieele voordeelen die het oplevert, zoo directe als indirecte, en die ik ook Woensdag ll. noemde voor onze Oost-Indische koloniën.

Ik vond daarom aanleiding om den Minister te waarschuwen niet te vrijgevig te zijn met afschrijvingen of verminderingen der inkomsten die voor de staathuishouding der koloniën zoo dringend noodzakelijk zijn en herhaal thans die waarschuwing nog eens met klem, al moet ik vreezen daardoor opnieuw eene onverdiende terechtwijzing van den Minister te zullen ontvangen. Ik doe voor niemand onder in waardeering van het bezit onzer koloniën.....

De **Voorzitter**: Dit zijn algemeene beschouwingen die ik werkelijk tot mijn leedwezen niet verder mag toelaten. De geachte spreker komt in replieken, die hij had kunnen leveren bij de algemeene beraadslaging over de geheele Indische begrooting.

De heer **Groen van Waarder**: Mijnheer de Voorzitter! Daartoe was ik verhinderd, maar ik schik mij naar uw wensch en besluit met de verklaring, dat de interpretatie door den Minister gegeven naar het door mij gebezigd woord „lastpost" niet in het minst mijne bedoeling uitdrukte.

* * *

Een wanhopige, doch geheel mislukte poging om zichzelf te rehabiliteeren! Wij willen er nu verder hier het zwijgen toe doen. In onze „Revue" komen wij op blz. 00 nog op deze spiksplinternieuwe „liberale" koloniale specialiteit terug.

v. S.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

15 December 1897.

INHOUD.

De heer Chailley-Bert in *Cosmopolis* over „De Europeesche Maatschappij op Java".

Een hartig woordje van het *Handelsblad* tot den afgevaardigde van Amsterdam, den heer Groen van Waarder. — Het *Handelsblad* over „De inlandsche aristocratie" — Iets over decentralisatie, naar aanleiding eener te Soerabaja opgerichte vereeniging, in het *Handelsblad*. — Luctor in *Insulinde* over de vraag: „Welke voordeelen levert de exploitatie van petroleumbronnen op Java aan den Staat en aan de inlandsche bevolking. — Het *Handelsblad* over „De rijtuigenbelasting der inlanders op Java".

De heer P. H. van der Kemp, in de *Bijdragen tot de Taal- Land- en Volkenkunde van Nederl.-Indië* over „De sluiting van het Londensch tractaat van 1814".

Het vonnis van het Hoog Militair Gerechtshof tegen de luitenants Lutje en Bosch, besproken: door Sowidjojo in *Insulinde*; door Mr. M. C. Piepers, in de *Avondpost*, en door den luitenant E. A. A. van Heekeren in de *Telegraaf*.

De heer Chailley-Bert gaat in *Cosmopolis* van December voort met zijn „Les Hollandais à Java". Praatte hij in een vorig artikel (zie onze vorige „Revue" bl. 1577) over de Javanen, thans heeft hij het over „de Europeesche Maatschappij op Java".

Een wonderlijk beeld wordt ons hier gegeven van den „planteur Hollandais".

„Van den eenen kant van het eiland tot het andere, ontmoet de reiziger den Hollandschen planter. Soms is het een groote grondeigenaar, erfgenaam of, wat gebruikelijker is, kooper van een van die groote domeinen, die in het begin dezer eeuw door Daendels en door de Engelschen, tijdens hun overheersching, vervreemd zijn tegen klinkende munt; duizenden bunders behooren hem; duizenden boeren betalen hem schatting. Meestal is het slechts een huurder; hij heeft soms op langen termijn (erfpacht) voor een jaarlijkschen huur een concessie, waarvan het gouvernement het eigendom behoudt; soms huurt hij voor eenige jaren, met toestemming van het bestuur, ondervreembare gronden van inlanders, waarop hij éénjarige planten kweekt: suikerriet of tabak. Grondeigenaars, erfpachters of landhuurders bouwen gewoonlijk op eigen grond hun huis."

Het leventje van dien planter wordt nu vervolgens in die mate door onzen Franschen vriend geïdealiseerd, dat het absoluut niet meer gelijkt. Het komt ons voor dat deze reiziger in Indië zich meer speciaal onder de gouvernementsambtenaren bewogen heeft; hij heeft ten minste geen flauw begrip van den vreeselijken strijd om het bestaan van de groote meerderheid der Europeesche

particulieren op Java, kampende tegen geldzorgen, misoogsten, en lage productprijzen. Hij heeft slechts op den schijn gelet, toen hij hun leven als een idylle afschilderde, en hij is zoo vrij, met beminnelijke oppervlakkigheid, geheel over het hoofd te zien, dat de landeigenaar, erfpachter, huurder, die eigen zaken met eigen geld drijft, een witte raaf is. Hij vergeet, bij het bespreken van den „Hollandschen planter", geheel en al, dat de ideale positie van dezen op Java alleen dan juist zou kunnen zijn, als hij met eigen kapitaal een eigen zaak dreef. Thans, nu de particulier op Java bijna nooit eigenaar is van zijn land, maar eenvoudig administrateur, die bij minder goede resultaten door een cultuurmaatschappij of handelslichaam onmiddellijk zal worden afgezet, nu hij hoogstens eerste employé is in Indië eener in Holland zetelende naamlooze vennootschap, nu blijft er van het beeld van Chailley-Bert niets goeds meer over.

Wij eindigen met een citaat. Op bladz. 782 van *Cosmopolis* schrijft de heer Chailley-Bert een zeer waar woord, dat wij de vrijheid nemen in de oorspronkelijke taal van den schrijver aan te halen.

„La Hollande ne saurait s'imaginer combien les choses de l'Insulinde demeurent ignorées de nous. Depuis un siècle et plus les Hollandais ont écrit sur leur empire d'Orient des milliers de volumes, qui constituent le plus riche trésor ou puisse puiser l'historien et l'homme d'Etat; mais par un patriotisme étroit et fâcheux, ils ont tenu, pour faire honneur à leur patrie, à écrire tant de précieux ouvrages dans leur langue que l'Europe ignore, et l'Europe, en conséquence, ne sait presque rien de leur oeuvre. Elle vit sur quelques informations fragmentaires qui cessent d'être vraies au moment précis où elles atteignent le grand public; elle retarde toujours de quelques vingt ans sur les problèmes de l'heure présente."

De laatste opmerking is juist: maar ze is op de geestige artikelen van den heer Chailley-Bert even goed van toepassing als op de meeste werken van vreemdelingen over Indië. Het mag wel eens gezegd worden, dat het niet voldoende is voor een Franschman, om een vluchtig reisje over Java te maken. Al wordt hij ook nog zoo vriendelijk ontvangen door de Hollandsche ambtenaren, al geven ze hem alle mogelijke inlichtingen, toch zal zijn werk groote fouten bevatten, als hij diep in wil gaan.

Onze landgenoot Justus van Maurik heeft dat beter begrepen. „Zijn Indrukken van een tôtôk" hebben niet de pretensie diep door te dringen; hij weet dat hij aan de oppervlakte gebleven is. En hij geeft zijn indrukken, met de uitdrukkelijke bijvoeging, dat hij „als een totok in Indië kwam en als een totok wegging."

Een dergelijke zelfkennis is onzen Franschen schrijver vreemd. Hij meent doorgedrongen te zijn tot het intieme. Zelfbedrog, anders niet! Zijn beschrijving van den Hollandschen planter is niet twintig jaar, zooals hij van zijn collega's schrijft, maar minstens vijftig jaar ten achteren, als ze ooit juist geweest is.

En nu ten slotte zijn klacht dat wij Hollanders in het Hollandsch schrijven over Indië. We willen ons hiervan niet afmaken met het spreekwoord „dat elk vogeltje zingt zooals het gebekt is". Maar de ondervinding heeft ons — in de vorige maand gaven we er een enkel staaltje van op bldz. 1579 — meermalen geleerd, dat de redactiën van buitenlandsche groote tijdschriften,

die zoo gaarne klakkeloos oppervlakkige reisindrukken over ons Indië van hun landgenooten opnemen, steeds weigeren de door ons gezonden, in hun taal geschreven, verbeteringen van notoire fouten op te nemen.

Er blijft ons dus niets anders over dan op deze plaats te protesteeren, in de onaangename stemming, die eigenaardig gewekt wordt door de overtuiging dat *onze* lezers de fouten, waarop wij wijzen, zelf wel gevonden hebben, wanneer ze de artikels in vreemde tijdschriften lazen, doch dat de lezers van *Cosmopolis* en dergelijken nimmer eenige kennis zullen dragen van de bezwaren, tegen die beschouwingen ingebracht.

De behandeling der Indische begrooting in de Tweede Kamer gaf dit jaar slechts in zeer geringe mate aanleiding tot leading-artikelen in de Nederlandsche dagbladpers. De Kameroverzichten der voornaamste bladen bevatten meest slechts een min of meer objectieve weergeving van de debatten, en we meenen hierover te kunnen zwijgen.

We maken hierop echter één uitzondering. Wij willen de aandacht vestigen op een, naar onze meening, volkomen verdiende berisping, aan den nieuwen afgevaardigde uit Amsterdam, Groen van Waarder, uitgedeeld door het *Handelsblad* van 19 Nov., naar aanleiding van zijn allertreurigste *maidenspeech*, waarover we in onze rubriek *Varia*, op bladzijde 59 het een en ander mededeelen.

Het doet ons genoegen dat het *Handelsblad* niet schroomt tot dezen allerzonderlingsten vooruitstrevenden liberaal, die de eer heeft Amsterdam te vertegenwoordigen, een hartig woordje te zeggen.

„De minister van koloniën heeft — zoo zegt het *Handelsblad* — aan een der Amsterdamsche afgevaardigden, den heer Groen van Waarder een „uitbrander" gegeven, die waarlijk niet onverdiend was.

„Getuigde het niet van een zeer bekrompen opvatting van ons koloniaal bezit, te beweren dat bij het behoud of het verlies onzer koloniën niet veel meer op het spel zou staan dan de gelegenheid voor sommige jongelieden om in Indië een baantje te krijgen? Vooral nu wij door de afschaffing van differentieele rechten den voorsprong missen dien we weleer hadden? Weet die afgevaardigde dan niet, dat het grootste deel der Indische producten nog altijd naar Nederland komt en kent hij de beteekenis van het koloniaal bezit niet voor onzen handel en scheepvaart? Juist op de „Eilanden", waar de heer Groen is gekozen, komt het zoo duidelijk uit welk belang het bezit van Insulinde voor ons volk heeft.

„En gaat het aan, Indië als een dreigenden „lastpost" voor te stellen, nu alleen voor de Indische staatsspoorwegen — die ongeveer 4 millioen opbrengen — tot en met 1898 130 millioen zullen zijn uitgegeven, terwijl de Indische schuld die nu 44 millioen bedraagt, slechts tot 90 millioen behoeft verhoogd te worden en tevens de kosten van zoovele andere groote werken en van den Atjeh-oorlog geheel bestreden zijn?

„De *maidenspeech* van den heer Groen heeft dan ook in de Kamer algemeen verbazing gewekt, en niet minder ergernis bij de partijgenooten onder wier vlag hij mede is gekozen."

De heer Groen van Waarder aanvaarde hier ter plaatse tevens de ergernis van allen, die Indië een warm hart toedragen, dragers overigens van de meest

verschillende politieke kleuren van Nederland. Een protestmeeting van alle Amsterdamsche kiezers, zelfs zijner politieke tegenstanders, zou zeker niet uitblijven, wanneer ons kiezersvolk niet zoo onverschillig ware voor Indië.

* * *

Het *Handelsblad* van 12 December schrijft over „De inlandsche aristocratie in Indië.

De talrijke „vorstentelgen" in Indië hebben voor een groot deel eene slechte reputatie. Zonder fortuin, en wegens hunne afkomst te trotsch of te lui om op eerlijke wijze aan den kost te komen, trachten zij op andere manier in hunne geenszins bescheiden behoeften te voorzien. Velen haten ons bestuur, dat hen op de vingers ziet en hunne zucht tot exploitatie van den minderen man tracht tegen te gaan; was ons bestuur er niet, dan waren zij nog de machthebbenden van weleer!

Naar aanleiding van de recente verbanning naar Muntok van een Pangeran uit het geslacht Pakoe Alam, omdat hij opium smokkelde, zelfs van den pachter een toelage kreeg, een geheime arakstokerij hield, in leen ontvangen goederen verpandde, merkte de heer Daum in het *Bataviaasch Nieuwsblad* op, dat hem het gebeurde niet verwonderde. Zeker, hij had enkele personen van voorname inlandsche afkomst gekend die werkelijk brave, fatsoenlijke lieden waren, maar de meeste inlandsche pangerans en al de soort van lieden waarmede vele Nederlandsche staatslieden koketteeren vormen een verachtelijk zootje; het zijn individuen wier leven niet alleen een aaneenschakeling is van ongerechtigheden, maar die ook ons gezag ondermijnen.

Het *Handelsblad* verklaart dat het met dien uitval geheel eens is, met uitzondering van den uitval tegen „de Nederlandsche staatslieden", die „onbegrijpelijk" wordt genoemd. Het is een groot staatkundig belang, dat van regeeringswege zooveel mogelijk er toe wordt meegewerkt dat de verarmde inlandsche aristocratie zich een eervol bestaan verwerft. Men moge streng optreden tegen hen die zulks verdienen, maar strekke ook de reddende hand uit naar de zwakken.

Onder de bovenbedoelde vorstentelgen zijn intusschen ook goede. Zij, zegt het Indische blad, verdienen dubbel waardeering, wijl de toestand voor hen het moeielijkst is en — eigenaardig geval! — zij lichter in conflict komen met gouvernementsambtenaren, die soms verzot zijn op schijnbare onderdanigheid en zelfs een bescheiden verdediging van een eigen, eerlijke meening niet kunnen uitstaan.

Hier wordt, volgens het *Handelsblad*, de vinger gelegd op een wond, die te veel wordt verwaarloosd. Wellicht omdat men, de goede eigenschappen van verreweg de meeste ambtenaren van het binnenlandsch bestuur erkennende, van uitzonderingen niet te veel notitie nemen wil; niet genoeg bedenkende dat één vlieg de geheele zalf bederven kan. Eén ondoordachte uitdrukking, in jeugdigen overmoed geuit, kan in het gemoed van een ontwikkeld inlander een wond veroorzaken, die na jaren nog pijn doet.

„Wij gelooven dat er reeds veel ten goede veranderd is. Particulieren en ambtenaren beschouwden dertig, veertig jaar geleden den inlander met een ander oog dan thans. Om de minste vergrijpen werd officieel de rottingstraf toegepast, en de particulieren volgden dat voorbeeld. Men schold en sloeg bij

de minste aanleiding . . . dat was de beste wijze om tegenover „die bruine, luie rakkers" het prestige te handhaven! Van dergelijke houding is nu geen sprake meer. „Wie er zich nog aan schuldig maakt, kan zeker zijn dat de algemeene afkeuring hem treft".

Wij moeten hier de opmerking maken dat er een meer voor de hand liggende reden is dan die „algemeene afkeuring". Wij bedoelen de voor Europeanen hoogst onaangename inmenging der justitie. Uit vrees voor „een klapzaak", zooals men in Indië zegt, houdt menigeen zijn handen of voeten thuis. Doch hoe dit zij, het Amsterdamsche blad heeft gelijk in de hoofdzaak: de inlanders worden door de bank thans meer als menschen, vroeger wel eens als beesten behandeld.

Of onze ambtenaren en particulieren in Indië al even ver gevorderd zijn op den weg van fatsoenlijken omgang, vooral met ontwikkelde inlanders als onze schoolmeesters met hun leerlingen, mag nog wel een weinig betwijfeld worden; velen *ja;* enkelen *neen*. Het is ook niet te verwonderen; voor alle dergelijke veranderingen is veel tijd noodig. Maar men doet een goed werk, als men ze zooveel mogelijk helpt bespoedigen, ook door het vermelden van afschrikwekkende voorbeelden.

Uit een „briefwisseling met verschillende personen in Indië" wil het *Handelsblad* een paar dier voorbeelden noemen, uit het leven gegrepen.

„De zoon van een regent was leerling op de Hoogere Burgerschool en met de vacantie bij zijn vader thuis. Hij stond in geen opzicht bij zijne Europeesche makkers achter; gedroeg zich onberispelijk en was een goed ontwikkelde knaap.

„De regent ontving bezoek van een Europeesch koopman, die al spoedig naar den zoon informeerde. Deze werd geroepen, en wilde, toen hij de voorgalerij inkwam, op Javaansche wijze al kruipend naderen. De bezoeker begon te lachen en zeide: „kom jongen, dat behoeft ge voor mij toch niet te doen, wij kennen elkaar immers al veel te goed; kom hier naast mij zitten". Het drietal voerde daarop een gezellig gesprek.

„Een oogenblik later komt de assistent-resident binnen, die allen groet, ook den leerling der Hoogere Burgerschool de hand geeft, plaats neemt en door zijne aanwezigheid de gezelligheid verhoogt. Maar weder eenige oogenblikken later verschijnt de adspirant-controleur, die zoo min bij zijne begroeting als verder van den jongen man notitie neemt.

„Als laatstaangekomene blijft de adspirant-controleur ook het langst zitten. Toen de andere bezoekers vertrokken waren, vroeg de jongeling, die wel begreep dat hij overcompleet was eindelijk: „Mijnheer mag ik opstaan?" De jeugdige ambtenaar zei niets, maar knikte toestemmend en toen hem daarop zeer beleefd in het Hollandsch goeden dag gezegd werd, wist hij niet beter te doen dan te antwoorden met een kort *tabé* (Maleische groet.)

Dat *tabé* sneed onzen vriend door de ziel. Later zei hij nog wel eens: „ik heb van vele Hollanders vriendschap ondervonden; ik houd van de Hollanders .... maar dat *tabé* zal ik nooit vergeten. Waarom moest die ambtenaar mij zoo vernederen; had de adsistent-resident hem dan niet het goede voorbeeld gegeven hoe hij zich had te gedragen.

Het *Handelsblad* voegt er bij: zulke ambtenaren weten niet hoeveel kwaad zij stichten, hoe zij allen *wezenlijken* eerbied verliezen, allen vertrouwelijken omgang onmogelijk maken.

Er zijn al wat vreemde begrippen geweest omtrent de wijze waarop het „prestige" moest worden gehandhaafd! In plaats van dat te bevorderen door beschaafde vormen, door tact, door ijver en kennis, zijn er nòg wel personen die in het belang van het „prestige" allereerst gesteld zijn op uiterlijk eere betoon en zich daarmede in het oog van den ontwikkelden inlander belachelijk maken.

Of wat is het anders, wanneer een ambtenaar in de Preanger Regentschappen eischt dat men hem in het Soendaneesch toespreekt, ofschoon hij deze taal zóó gebrekkig verstaat dat hij er zich bijna niet in kan uitdrukken en niet begrijpt wat men hem zegt? Een regent gevraagd waarom die ambtenaar dat vorderde, antwoordde: „hij is gesteld op eerbiedsbetuigingen; in het Soendaneesch hangt alles daarvan aan elkaar, en als de inlander die taal spreekt, neemt hij ook alle vormen in acht die daarmee als saamgeweven zijn"....

Het vermoeden is gewettigd dat die regent in zijn hart den ambtenaar uitgelachen heeft, en menig inlander met hem.

En zou het anders gegaan zijn met dien ambtenaar in de nabijheid van Batavia, die, jarenlang in Java's binnenland doorgebracht hebbende, ook op zijn nieuwe standplaats vorderde, dat de inlander hem kruipend naderde? „Zulke dingen zijn toch al te mal in dezen tijd", schreef verder een vriend in Indië.

Beschaafde, verstandige ambtenaren doen zulke dingen niet. Ter wille van ons „prestige" was het te wenschen dat allen beschaafd en verstandig waren!

Met de strekking van dit artikel betuigen we onze instemming. De voorbeelden van het *Handelsblad* zouden met vele te vermeerderen zijn. We herinneren ons nog steeds, uit een vroegere periode, met ergernis de aanmatigende, we durven wel zeggen ploertige houding van sommige ambtenaren B. B. tegenover Raden Mas Ismangoen Dono Winoto, die nota bene zelf groot-ambtenaarsexamen gedaan had, en van wien die heeren eischten dat dat hij als inlander hun in het Maleisch, immers niet in die meest aristocratische van alle talen, het Hollandsch, zou toespreken. Een behandeling, die hem noopte om aanvrage te doen om in een Staatsblad-Europeaan te worden veranderd. Eerst toen *dat* geschied was, hield die even belachelijke als betreurenswaardige prestige-waanzin geheel op.

* * *

Het *Handelsblad* betuigt (3 Dec.) haar ingenomenheid met de oprichting der „Vereeniging tot bevordering der belangen van Soerabaja", die, in haar oproeping tot medewerking, wijst op „dit ontegenzeggelijk groote nadeel der bestaande centralisatie: dat kleinere, meer locale behoeften niet voldoende in het oog kunnen worden gehouden.

De bestuursorganisatie van Indië is er nog niet op berekend de centrale regeering voldoende voor te lichten, en dit is noodig om bij haar de overtuiging te vestigen dat voorziening in alle behoeften, van één middelpunt uit, gaandeweg onmogelijk worde. Het *status quo* te handhaven zonder groote stoornis in den gang van zaken, is thans meestal het bereikbaar ideaal van den ambtenaar van binnenlandsch bestuur; alleen politiezorg wordt dientengevolge de eerste plicht geacht. Het *Amsterdamsche blad* schrijft nu naar aanleiding hiervan het volgende:

„Inderdaad, zoo gaat het op den duur niet. Er *moet* gaandeweg in Ned.-Indië decentralisatie komen, zoodat plaatselijke belangen door plaatselijke collegiën behartigd worden.

Daarbij zijn vele bezwaren te overwinnen. Wij gelooven niet dat het wenschelijk is aan de Indische maatschappij van Nederland uit de hervorming op te dringen; vooral omdat men, op historischen grond zeker niet ten onrechte, zal vreezen dat er een adder onder het gras schuilt, en het er niet het minst om te doen zoude zijn de plaatselijke behoeften niet langer uit de algemeene kas maar uit de opbrengst van nieuwe belastingen te bestrijden, m. a. w. den ingezetenen nieuwe lasten op te leggen, ten bate der Indische geldmiddelen.

„Die vrees moet ongegrond blijken. De Indische ingezetenen moeten ervaren dat door plaatselijke organen van bestuur de plaatselijke behoeften *beter* kunnen worden behartigd dan tot dusver. Dan zullen zij zelf grooten prijs gaan stellen op decentralisatie.

„De vereeniging te Soerabaja nu kan, wanneer zij in haar kring steun vindt, er zeer belangrijk toe medewerken dat de vooroordeelen verdwijnen en het pad geëffend wordt tot de noodige hervorming. Uit haar moet gaandeweg een gemeentebestuur groeien. Wij hopen dat het publiek te Soerabaja dat beseffen zal."

We begrijpen heel goed de groote moeilijkheid bij het oprichten van gemeentebesturen in eenige hoofdplaatsen van Indië. Een college uit enkel Europeanen, die b. v. te Soerabaja vijftien maal minder in aantal zijn dan de inlanders, zou een zeer eigenaardige decentralisatie zijn. Een van inlanders met Europeanen, Chineezen en andere vreemde Oosterlingen samen te stellen, elk dezer volken vertegenwoordigd naar hun getalsterkte, ziet er wel democratisch en modern uit, maar zou vrijwel in strijd zijn met onze historische rol als orang blanda: want er zou dan in dat college slechts één, hoogstens twee Europeanen zitten. De gemeenteraad te laten benoemen door de regeering, gehoord de gewestelijke respectievelijk plaatselijke autoriteiten, is misschien het eenige, wat voorloopig als uitvoerbaar beschouwd zal worden. Maar zal men daar openbare zittingen hebben zooals in Europa? Zoo niet wat een eigenaardig soort gemeenteraad zal men dan bezitten. Zoo ja, wat zal dan de behandeling van gemeentezaken schril afsteken tegen die der algemeene belangen, waarover men in Indië nooit iets hoort, in Nederland echter hoort uitwijden in een tot oordeelen volmaakt onbekwaam parlement. Suriname, Curaçao zelf, bezit koloniale staten met verkozen leden. Nederlandsch Oost-Indië verkeert in een toestand van volslagen onmondigheid. Het is in het Nederlandsche parlement slechts vertegenwoordigd als toevalligerwijze een oud-Indisch-gast na zijn terugkeer in Nederland zich dáár zoo op den voorgrond plaatst, dat hij in aanmerking komt als candidaat van de een of andere Nederlandsche politieke partij. Men zou het een bespottelijk denkbeeld vinden dat ooit een Javaan lid der Tweede Kamer was en mee zou stemmen over de Hoogere Burgerschool te den Helder. En toch is het niets minder dwaas dan dat Mr. P. J. Troelstra mee zou stemmen, laat staan dan mee praten, over de Indische begrooting!

Doch dit in het midden gelaten: de geschiedenis der watervoorziening van Soerabaja is een treffend voorbeeld van het nadeel der centralisatie. En 1

is de formule voor gemeenteraden moeilijk te vinden, onmogelijk is ze zeker niet. Onmogelijk is nooit iets wat dringend noodzakelijk is!

* * *

„Welke voordeelen levert de exploitatie van petroleumbronnen op Java aan den Staat en aan de inlandsche bevolking", is de titel van een opstel van Luctor in *Insulinde* van 14 December. De schrijver, die blijkbaar op Java goed heeft rondgekeken, wijst op het kenmerkend onderscheid eener landbouwonderneming en een petroleum-exploitatie.

Java's bodem levert voor de teelt en bereiding van handelsgewassen voortdurend een dankbaar arbeidsveld op aan Europeesche kennis, kapitaal en energie; met behulp van deskundige administrateurs en opzichters en de noodige gelden voor de aanschaffing van inlandsche arbeiders krijgen de aandeelhouders, redelijke, dikwijls mooie dividenden. Landbouw en nijverheid brengen vertier en levendigheid aan, schenken meerdere waarde aan de arbeidskrachten en den grond van den inlander en mogen in sommige opzichten als een zegen voor Java worden beschouwd — al moet ons de opmerking van het hart, hoe jammer het is, dat de behaalde winsten grootendeels naar Nederland vloeien en er dus meer uit Java wegvloeit, dan er binnenkomt.

Hoe anders is het met de ontginning van petroleumbronnen! Hier geldt het niet het in het aanzijnroepen van een waardevol product door een deskundigen en verstandig beoefenden landbouw of industrie, niet het productief maken van grond, niet het verhoogen van de waarde van den arbeid door den Inlander gepresteerd — het betreft hier eenvoudig het weghalen en zich toeëigenen van een stof, die reeds bestaat en, behoudens een vrij eenvoudige zuivering, aanstonds marktwaarde heeft, bovendien steeds gewild is.

De verhouding tusschen de noodige uitgaven en de inkomsten is bij deze exploitatie doorgaans buitensporig gunstig — veel meer dan de rentestandaard als normaal aanwijst. 't Is waar — men waagt zijn geld met de kans het geheel of gedeeltelijk te verliezen, maar het risico is gering, omdat men zich wel zal wachten aandeelen te nemen in een onderneming welke niet althans eenige kans van slagen aanbiedt. Waar nu zooveel wordt. althans kan worden verdiend, rijst de vraag, welk voordeel die exploitatie oplevert èn aan den Staat èn aan de inlandsche bevolking, in het algemeen en plaatselijk? Deze vraag mag voorzeker worden gesteld, omdat beiden een natuurlijk recht hebben op den rijkdom, dien de bodem bevat; waar nu de vreemde kapitalist in de gelegenheid wordt gesteld dien rijkdom te eigen bate te doen exploiteeren, is het niet anders dan billijk, dat die vrijgevigheid behoorlijk wordt vergolden.

Te meer heeft deze vraag grond, omdat Java's bevolking, voor zooveel de inlandsche betreft, nog in den staat van onmondigheid verkeert; de op haar toepasselijke wetgeving wordt gemaakt niet met hare medewerking, zij heeft geen stem daarbij, beslissend noch adviseerend. De wetgever is een opgedrongen macht, voorgelicht door de pers en deskundigen, doch die altijd niet-inlanders zijn, en somtijds groot belang hebben bij vrijgevige bepalingen, zoodat de gegeven adviezen niet altijd in overeenstemming kunnen zijn met de nooden en wenschen der geregeerden; te veel wordt het eigenbelang in het openbaar bepleit! Zwaar en moeilijk is dus de taak van de Regeering, waar zij te zorgen heeft, dat de wetten in de eerste plaats strekken tot heil des lands,

doch ook voortdurend Europeesche energie en intellect zullen blijven aanlokken om zich aan Java's ontwikkeling te wijden.

De schrijver gaat nu de voornaamste bepalingen na, die de mijnontginningen thans regelen (*Stbl.* 1873, No. 217a, art. 5 en volgende, juncto *Stbl.* 1892, No. 154.)

De indirecte gevolgen, welke de mijnontginning aan Java oplevert, liggen wel in het tot stand komen van nieuwe centra, vermeerderd verkeer, gelegenheid voor kleinhandelaren om wat te verdienen, toenemende dividenden van spoor- en tramondernemingen, vermeerdering van sommige belastingen, en zoo zullen er met eenig zoeken nog wel meerdere zijn op te noemen.

Belangrijker is voor ons de vraag, welke directe gevolgen de exploitatie voor anderen dan die concessionarissen oplevert, met name hoe groot het aandeel van den Staat is en wat de bevolking als haar aandeel erlangt.

Aangezien de productie van Java-petroleum in verhouding tot de geheele productie onbeduidend is, zal de markprijs, zooals de ervaring trouwens leert, niet noemenswaard dalen, de verbruiker dus evenveel moeten betalen. Het verbruik neemt dan ook niet toe, althans de begrooting voor 1897 verwacht geen hoogere opbrengst van den accijns dan in 1896 werd geraamd.

De opbrengst van het vast recht en cijns worden geschat op *f* 29.600 en alhoewel nog niet elke concessie reeds het 4e exploitatiejaar bereikte, zal men wel willen toegeven dat dit sommetje in het niet verzinkt bij de reusachtige winsten welke reeds behaald zijn. Deze aan den Staat te betalen cijns beteekent dan ook meer de erkenning van de souvereiniteit, zooals de canon bij erfpacht, dan een billijk aandeel in de winst, en dat, terwijl bij Staatsexploitatie de opbrengst zoude kunnen strekken om den oorlogstoestand in Atjeh grootendeels, zoo niet geheel te bekostigen, dan wel om allerlei noodige en nuttige openbare werken tot stand te brengen!

Noch de Staat, noch de ingezetenen in het algemeen profiteeren bij de exploitatie van petroleumbronnen.

Hoe is het nu met de plaatselijke bevolking?

Luctor bedoelt niet te constateeren hoevele kwartjes en halve guldens worden uitgegeven voor arbeidsloon, maar na te gaan of zij van de in *haren* grond gevonden schatten althans een bescheiden gedeelte krijgt.

Wanneer iemand recht heeft gekregen ergens mijnbouwkundige opsporingen te doen, dan spreekt het van zelf, dat hij bij de plaatselijke bevolking navraag doet naar vermoedelijke vindplaatsen van mineralen; de aanbrengers krijgen dan een geschenk, waarvan het bedrag in het niet verzinkt bij de som, waarvoor de „ontdekker" zijn rechten verkoopt of in een vennootschap inbrengt. Men kan hiertegen aanvoeren, dat het der bevolking indertijd vrijstond zelve het recht op opsporing aan te vragen, maar men vergete niet, dat zij niet op de hoogte is van de bestaande bepalingen, en, ook al kent zij die, zonder aansporing van anderen, geen voldoend initiatief bezit tot het doen der noodige stappen — op dat gebrek aan energie komt de schrijver straks terug. Menigeen heeft een aardig kapitaaltje verworven, door indertijd een gezegeld request in te dienen en met behulp van een premie, aan de bevolking betaald, de vindplaatsen leeren kennen; een premie welke echter steeds zoo weinig mogelijk zal bedragen. De bevolking beseft ten eene male, hoeveel geld zij met die wetenschap had kunnen maken, doch een ander is met de opbrengst gaan strijken. Zeker, Luctor ontkent niet,

dat de eigenlijke onderzoeker soms was toegerust met eenige geologische kennis, welke hem in staat stelde de waarde eener streek uit een mijnbouwkundig oogpunt te taxeeren; doch te weten, waar ergens de vermoede schatten liggen, is meer een zaak van plaatselijke ervaring. Men leert hieruit weder hoezeer de Europeaan door zijn ontwikkeling bevoorrecht is boven den inlander, maar ook hoe gemakkelijk het eerstgenoemde valt, den ander een vlieg af te vangen.

Wat de eigenlijke ontginning betreft, wordt het volgende opgemerkt. Weliswaar kan de bezitter van den grond, wanneer hij overigens in de termen valt bij voorkeur de concessie bekomen, zelfs mogen eenige grondbezitters ter zake een vennootschap aangaan. Maar hij *valt* zelden in de termen, 1° omdat hij geen voldoende kapitaal en kennis voor de exploitatie bezit, (en wie zou hun het eerste willen voorschieten), 2° omdat de uitgestrektheid van het grondbezit wel zelden voldoende zal zijn voor een behoorlijke exploitatie; terwijl in streken met communaal bezit de dessa de bezitster is en voor exploitatie dus alle dessa-leden een vennootschap zouden moeten aangaan.

Maar zelfs voor het geval een inlander aan al de gestelde voorwaarden voldoen kon, dan nog zal een concessie-aanvraag door hem wel een hooge uitzondering blijven. Onze geheele bestuursinrichting berust op de gelijkstelling van den inlander met een onmondig persoon, die onder de gestrenge voogdij der hoofden en ambtenaren staat en van dezen geheel afhankelijk is. Zijn zijn meerderen tegen hem of zijn aanvraag gekant, dan kan hij er verzekerd van zijn dat zij het hem lastig zullen maken met herhaalde oproepingen, met futiliteiten, en in het gunstige geval zullen van de eventueele winst de noodige tantièmes moeten worden afgezonderd om al die boven hem gestelde machten te bevredigen. Die onmondigheid doodt alle energie, zoo die er is, wekt niet op tot zelfstandigheid!

Den inlander rest dus niets anders, dan goedschiks of kwaadschiks toe te laten, dat een ander de schat voor zijn neus weghaalt en om de overtuigende bespiegelingen te houden over den stelregel, dat kennis en rijkdom macht zijn. Nu zou men denken, dat hij voor den tijdelijken of definitieven afstand van zijn grond een schadeloosstelling mag bedingen, welke althans eenigszins rekening houdt met hare verborgen waarde. Dit nu is niet het geval: *Stbl.* 1892, No. 154 zegt immers, dat waar onteigening moet plaats hebben, deze moet geschieden op den voet der bepalingen op de onteigening ten algemeenen nutte: de inlander heeft dus slechts aanspraak op een schadeloosstelling gelijk aan de waarde, die de grond voor *hem* heeft, aldus de bovengrond wordt onteigend. Immers hij is eenvoudig bezitter, het Gouvernement is de eigenaar; aan het laatste komt dus toe al wat zich in den grond bevindt.

De schrijver constateert dus dat de inlandsche grondbezitter als zoodanig geen voordeel trekt uit de mijnontginning van anderen.

Men stelle zich den toestand nu goed voor: al erkent de inlander, al heeft zich althans neergelegd, bij de bepaling, dat het Gouvernement eigenaar van den grond is, te eer omdat zijn bezitsrecht hem steeds gewaarborgd blijft en hij er in den regel niet in wordt belemmerd met zijn grond te doen, wat hij wil, er in te graven, dezen van aard te doen veranderen enz., het maakt op hem niettemin een vreemden indruk, wanneer zijn grond wordt onteigend tegen een vrij geringe som, welke geen verband houdt met de waarde van de mineralen;

en een ander, bovendien doorgaans een niet-inlander, vervolgens ten eigen bate uit den bodem mag halen, wat hij wil. Wel is waar ziet hij hetzelfde gebeuren met de djatibosschen, welke ook door en ten bate van anderen worden omgehakt, niettegenstaande de dessaman zich daarop een soort recht toekent, maar toch weet hij ook wel, dat de Europeesche houtcontractant een redelijke som aan den lande betaalt en overigens die bosschen door het laatste in stand worden gehouden!

Bij de mijnontginning niets van dat al. Hier geeft de wet aan ieder, die een zeker kapitaal bezit, een natuurlijken schat voor altijd weg; aan menschen, die bovendien de opbrengst naar elders voeren, terwijl noch de Staat noch de inboorlingen daarvan noemenswaard profiteeren.

Het billijkheidsgevoel van den inlander en van alle weldenkenden zal daartegen in stilte protest aanteekenen. Zelfs de overweging, dat de maatschappelijke rijkdom door mijnontginning wordt vermeerderd, dat deze zoovele andere industrieën o. a. machinefabrikage, doet bloeien en aan tal van handen werk verschaft, dat misschien eens overproductie kan intreden, welke de winsten zal doen dalen, kan de bewering niet te niet doen, hierboven geuit. Gold onze mijnwetgeving een land dat zelfbestuur heeft, dan zou men er vrede mede kunnen hebben, maar wij Nederlanders beschikken over het goed dat ons niet toebehoort, doch ons is toevertrouwd om het te beheeren voor den inlander, voor Java zelf. Waar onze Regeering een landsvaderlijk karakter heeft en moet hebben, omdat hare roeping hier een opvoedende is, daar mag en kan de wetgeving niet zoodanig zijn, dat zij aan anderen toelaat Java's schatten weg te voeren, doch daar moet de exploitatie van mijnen in de allereerste plaats het land zelf baten opleveren.

Deze beschouwing betreft niet alleen petroleum, doch alle mineralen, welke geen noemenswaardige bewerking behoeven te ondergaan, om marktwaarde te hebben, zooals o. m. steenkool, geslagen metalen. Daarvan ook vraagt Luctor voor Java een herziening der mijnwetgeving, in dien geest, dat de belangen van de rechthebbenden op den grond, zoowel als van den Staat beter worden verzekerd.

Wij zijn zoo uitvoerig in ons referaat, omdat de door Luctor ontwikkelde beschouwing gedeeld wordt door velen in Indië, die meenen dat de regeling der petroleumconcessiën groote ontevredenheid wekt bij den inlandschen *orang tani*, en die, met Luctor, de regeling onbillijk noemen.

Het korps van het mijnwezen, dat uit individueel hoogst verdienstelijke technici bestaat, heeft in de laatste jaren een zeer lijdelijke rol gespeeld bij het op zoo groote schaal ontdekken van exploiteerbare of ten minste veelbelovende petroleumontginningen op Java, zoo goed als van goudontginningen op Celebes. De voor den Staat zoo ongunstige constellatie dat het rijksmijnwezen niet, particulieren daarentegen wel, de voordeelen der ontginning hebben beseft, is voor een groot deel schuld aan den huidigen toestand.

Maar die hooghartige onverschilligheid van het mijnwezen voor 's rijks financiën, waarschijnlijk geboren uit den echt wetenschappelijken, zuiver geologischen geest, die uit het in de geleerde wereld zoo gunstig bekende *Jaarboek van het Mijnwezen* op elke bladzijde blijkt, doet ons een zwaar hoofd hebben in de regeling, die Luctor in plaats van de bestaande wenscht in te voeren.

Zij komt op het volgende neder:

»Het mijnbouwkundig onderzoek wordt als regel verricht door den dienst van het mijnwezen. Ten einde echter het particulier initiatief op te wekken, kan voorts aan iederen vinder van delfstoffen een aandeel in de later eventueel te maken winst wordt toegekend.

„In alle gevallen behoort de inlandsche grondbezitter b. v. door middel van een voorschot van den Staat of van particulieren, die daartoe genegen zijn, in de gelegenheid te worden gesteld om desverkiezende door deskundigen de gevonden mijn te doen exploiteeren. Aan den Staat komt een zeker deel van de zuivere winst toe, telken male te bepalen.

„Wenscht de grondbezitter niet te exploiteeren, dan wordt de ontginning publiek uitbesteed tegen een naar gelang der omstandigheden te betalen retributie *a* aan den Staat, *b* aan den rechthebbende op den grond. Immers onwil van dezen laatsten mag niet een hinderpaal zijn voor het aan den dag brengen en ontginnen van de schatten, die de bodem bevat."

Wij hebben met dezen voorslag geen vrede. Het mijnwezen heeft tot nu toe blijken gegeven meer op de zuiver wetenschappelijke dan op de mercantiele zijde van Indische mijnbouwvraagstukken te letten. Particulieren zijn het, die den stoot gaven aan den groei, naar wij hopen weldra den bloei van de Indische mijnexplotatie. Daarom verwachten wij op grond van dit antecedent eerder stilstand dan vooruitgang, als het mijnwezen de taak, door de particulieren thans met koortsachtigen ijver verricht, ter hand neemt. Het rechts instituut der „Bergfreiheit", in de mijnwetgeving van het geheele vaste land van Europa aangenomen, berust op een afzonderlijk eigendomsrecht van boven- en ondergrond. Niet de inlandsche grondbezitter maar de souverein, ten onzent de Staat, heeft den eigendom der mineralen, in den bodem verborgen, hoe vreemd dit den inlander ook moge schijnen. De Staat zou dus zeer zeker het recht hebben die zelf te ontginnen. Hij zou dan moeten beginnen de ontginbare lagen ook zelf op te sporen. Moet hij dit echter aan de particuliere industrie overlaten, dan is het zaak dat hij niet te inhalig zij en de indirecte voordeelen die hem toevallen niet te laag aansla. Besliste tegenstanders zijn we van elke aanbesteding op mijnbouwkundig gebied. We hebben, tijdens de befaamde plannen der uitbesteding van het Ombiliënkolenveld onder den minister Sprenger van Eijk, hieromtrent in de *Vragen des Tijds* onze opinie, die sedert niet veranderd is, uiteengezet.

* * *

Een opmerking, te dezer plaatse gemaakt (December-aflevering, jaarg. 1896, bl. 159) over een artikel in het *Handelsblad* geeft dat dagblad (14 Dec.) aanleiding tot een overzicht der rijtuigenbelasting op Java.

We brengen even in herinnering, dat wij niet met het *Handelsblad* durfden meegaan, waar het tot meerdere welvaart van den Javaan meende te mogen concludeeren uit het feit, dat de rijtuigbelasting in de laatste tien jaren verdubbeld was, terwijl de bevolking slechts met 20 pCt. toenam.

Wij vroegen namelijk: „Geschiedt de aanslag precies op de wijze als vroeger? Zijn de rijtuigen ook heel veel goedkooper geworden, zoodat ze, inclusief de belasting, belangrijk minder kosten dan vroeger?"

Wij stellen het zeer op prijs dat het *Handelsblad* ons op die eerste vraag volledig inlicht.

Vóór 1885 was de belasting op rijtuigen van inlanders drukkend. Ingevolge

de publicatie van 1 Nov. 1851 moest betaald worden: *f* 25 voor een kar op veeren, *f* 50 voor een rijtuig op twee, *f* 100 voor een rijtuig op vier wielen. Inlandsche ambtenaren genoten alleen dàn vrijstelling voor één rijtuig, wanneer zij er meer dan een hadden.

Met ingang van 1885 (Stbl. 1885, No. 25) verkregen alle inlandsche ambtenaren, die voor hun dienstwerk rijtuig dienen te houden, vrijstelling verleend voor één rijtuig (en wel, wanneer zij meer dan één hebben, voor het hoogst belaste). En de belasting werd bepaald op *f* 12 voor een rijtuig (vervoermiddel op veeren), op twee wielen, *f* 36 voor elk ander rijtuig.

Deze bepalingen zijn sedert onveranderd gebleven; alleen zijn sinds 1887 ook de vaccinateurs opgenomen in de lijst van hen die vrijstelling voor één rijtuig genieten, en is sedert 1894 de betaling in eens vervangen door de betaling *in vier termijnen*. Men kan dus wel zeggen dat de aanslag (altijd sedert 1885) „precies op dezelfde wijze" geschiedt als vroeger.

Of de rijtuigen ook „heel veel goedkooper geworden zijn" is aan het *Handelsblad* onbekend, maar zij meent dat te mogen betwijfelen.

„Daartegenover staat in ieder geval dat bij de toeneming van spoor- en tramwegen niet overal dezelfde behoefte aan rijtuigen bestaat als in vroeger tijd."

Eén opmerking zij ons hier vergund. Wij gelooven dat het tegendeel het geval is.

De spoor- en tramwegen hebben het rijtuigverkeer over groote afstanden vrij wel gefnuikt. Maar ze hebben het aanzijn geschonken van een veel grooter rijtuigverkeer over kleine afstanden, voor aan- en afvoer van passagiers. Op de kleinste spoorweghalte zijn tegenwoordig karretjes te vinden, die op een vrachtje hopen. De spoorweg- en tramwegen, die zulk een reusachtigen omkeer gebracht hebben en nog zullen brengen in de reisgewoonte op Java, zijn dus op zich zelf naar onze meening, de oorzaak van een vermeerdering van rijtuigverkeer. En dit maakt ons huiverig de gestadige vermeerdering der rijtuigbelasting als een criterium voor welvaart te gebruiken.

„Die voortdurende, geleidelijke gestijging der belasting (in de gouvernementsresidentiën op Java, zonder Madura) blijkt uit de volgende aanslagcijfers van 1885—1895: *f* 117,998, 143,484, 161,932, 176,376, 189,668, 196,741, 213,960, 229,595, 245,116, 262,270, 279,573.

„Wijst dit niet op belangrijke ontwikkeling van het inlandsch vervoerwezen? Geven de vermelde cijfers niet een sterk vermoeden van toenemende welvaart? Wij begrijpen waarlijk niet, wat daartegen is in te brengen. Niemand zal beweren dat er thans meer fiscaliteit werdt betracht dan b.v. van 1885—'88 en evenmin dat in de eerste jaren vele rijtuigen van de belasting vrijliepen, want deze bestond reeds sedert lang. Onder het oude, verbazend hooge tarief bracht zij (van 1880—'84) ongeveer *f* 210,000 's jaars op."

Deze cijfers zijn zeker zeer merkwaardig! Een belangrijke ontwikkeling van het inlandsche vervoerwezen is er — we zijn dit volkomen eens met het *Handelsblad* — zonder twijfel uit af te leiden.

Verder dan een „vermoeden" van toenemende welvaart zouden wij echter in geen geval willen gaan. We constateeren dan ook, dat het *Handelsblad* zich niet stellig bevestigend durft uitdrukken en we staan dus feitelijk in dezen niet zoo heel ver van elkaar.

* * *

Wij behandelden in de Revue der November-aflevering (Jaargang 1897) een overdruk van Mr. Heeres ontvangen over „de afstand der Kaap in 1814", zijnde oorspronkelijk een rede gehouden op een gewone maandelijksche vergadering van de „Maatschappij van Letterkunde" te Leiden in April 1897, doch eerst zes maanden later in de *Handelingen* dier Maatschappij verschenen. Wij pleegden toen het verzuim geen gewag te maken van een belangwekkende verhandeling, die geheel aan hetzelfde onderwerp gewijd is van den heer P. H. Van der Kemp, die tot titel heeft: „De sluiting van het Londensch tractaat van 1814" en die overgedrukt is uit de *Bijdragen tot de Taal- Land- en Volkenkunde van Nederl.-Indie*, 6de Volgr., deel III.

Deze verhandeling, geheel onafhankelijk van den arbeid van Mr. Heeres samengesteld, is daarvan een goede aanvulling. De schrijver bespreekt daarin ook de bedoelde rede van Mr. Heeres, die — zooals de heer Van der Kemp het uitdrukt — „ten doel had te betoogen, dat de grove beschuldigingen, alsof Nederland indertijd De Kaap „„verkocht"" zou hebben ten eenenmale onjuist was". „In dat betoog slaagde de geachte spreker", naar het den heer Van der Kemp voorkwam „volkomen".

Toch haalt de heer Van der Kemp als „der historie getrouw" de volgende zinsnede aan uit George Mr. Call's „Geschiedenis van Zuid-Afrika" (1897).

„In de omstandigheden, waarin de nieuwe koning van de Nederlanden zich bevond, had hij bijna geene keus, en dus werd er een overeenkomst met hem gesloten, waarbij hij voor de som van zes millioen ponden sterling de Kaap-Kolonie en eenige Hollandsche provinciën in Zuid-Amerika afstond aan Groot-Brittanje."

Wij zouden den heer Van der Kemp willen vragen of dit niet heel veel heeft van verkoopen!

Intusschen is het oordeel van den heer Van der Kemp over onze staatslieden, die de Kaap dan niet „verkocht" zouden hebben, beslist ongunstig.

Hij zegt dat onze onderhandelaars zwak zijn geweest waar zij zich sterk hadden kunnen toonen; mocht het geen resultaat gehad hebben, wij zouden dan toch tegenover de geschiedenis meer verantwoord zijn geweest.

Dat de teruggave van *al* onze koloniën een ongehoorde daad van edelmoedigheid van Engeland geweest zou zijn, zooals prof. Tellegen aan Falck toegaf, kan de schrijver ook toegeven, te meer, wijl overzeesche bezittingen in algemeenen zin genomen niet zulk nationale deelen van het moederland uitmaken, als, naar bestaande opvattingen, bij den vrede behooren te worden verlaten, wanneer zij tijdens den oorlog bezet werden. „Doch men zou een althans voor het nageslacht verdienstelijk standpunt ingenomen hebben, door er op te wijzen, dat men bij het woord-koloniën diende te onderscheiden, dat toch De Kaap de éénige werkelijke Nederlandsche kolonie was, dat men aldus een stuk van ons moederland voor immer wegreet, en dat zulke zaken zich niet door geld lieten goedmaken. Een ernstig verzet zou ons wellicht niets geholpen hebben: toegegeven; maar onder den indruk dáárvan zou men zich dan toch wel dubbel bedacht hebben, om ten slotte bovendien met den afstand van die andere Nederlandsche koloniën aan te komen, waaromtrent Van Nagell zich zoo verontwaardigd heeft betoond; zonder vrucht, maar door eigen schuld. — Voor zulk een onderscheid tusschen kolonie en kolonie hadden toch onze staatslieden geen geopend oog, evenmin voor de ondermijning van

hun standpunt door het grage aannemen van geld. Wij waren arm, 't is waar, en indien wij geld volstrekt wilden hebben, dan hadden wij moeten doen, gelijk onze onderhandelaars deden. Doch dat was geenszins — hetzij te hunner eere gezegd — het geval; zij stelden de geldquaestie slechts als alternatief."

Onze staatslieden, Falck in de eerste plaats, juichten echter het tractaat uitbundig toe, niet alleen wegens de *préambule* van het tractaat, waartegen inderdaad niets te zeggen was, maar ook van wege artikel I, *waarbij ons volk in de luren werd gelegd*: maar dit was juist het doelwit, het oogmerk van de redactie, die inhield dat over De Kaap en de West-Indiën de hooge contracteerende partijen zich het recht voorbehielden een supplementaire conventie te sluiten overeenkomstig hun wederzijdsche belangen. Zoo luidde de officieele redactie, die door ons werd toegejuicht, terwijl feitelijk èn De Kaap èn drie der West-Indische kolonies reeds feitelijk waren afgestaan. Men vreesde echter, (ten onrechte zooals later bleek, want ons volk trok er zich niets van aan) „geschreeuw op de beurs", als bekend werd dat we die koloniën zoo voetstoots, zonder protest aan het „edelmoedige" Engeland hadden gegeven!

Op die „edelmoedigheid" werpt trouwens de heer Van der Kemp zelf een eigenaardig licht door in herinnering te brengen de befaamde *in bewaargeving* dier koloniën aan Engeland door den Stadhouder Willem V.

Onze staatslieden hebben dat argument, zeker een pijnlijke herinnering aan den vader van den Souvereinen Vorst, tegenover Engeland, in 't geheel niet te berde gebracht. Toch zou die oprakeling haar weldadige uitwerking niet gemist hebben, waar *Engelands staatslieden zelf* reeds hadden erkend dat Engeland zich eigenlijk van de Kaap, Ceylon en Cochin met onderhoorigheden *door verraad* had meester gemaakt. Als treffend bewijs van hun goed inzicht in dezen haalt de heer Van der Kemp een zinsnede aan uit een brief van Lord Malmesbury aan Lord Grenville in 1798, over de onderhandelingen met ons te Rijssel.

„Je ne pouvais guère, il est vrai, me dissimuler qu'elles n'avaient pas été prises de trop bon jeu, qu'elles se trouvaient à nous par un peu de trahison, par ce qu'elles l'étaient par la connivence d'une autorité, qui n'existait déjà plus en Hollande, mais, ce n'était pas de droit qu'il s'agissait, c'était de prétentions." En wat meer is, de *préambule* van het tractaat van 1814, door Castlereagh zelven gesteld en door ons als een fraaie redactie gecomplimenteerd, erkende — zij het ook middellijk — dat de koloniën eigenlijk *in bewaring* waren genomen; onwillekeurig werd dit door de Engelsche staatslieden ook erkend, waar zij *onze* afstanddoeningen telkens als *sacrifices* verklaarden te beschouwen; en uitdrukkelijk had lord Minto bij de verovering van Indië bij proclamatie verkondigd, dat de bezetting slechts viel te beschouwen als *het verleenen eener bescherming.*

Wij staan in dezen geheel aan de zijde van den heer Van der Kemp.

Wij hebben Engelands „edelmoedigheid" geprezen, terwijl wij het recht zouden hebben gehad Engelands hebzucht — of erger, immers het willen behouden van een depôt — te laken. En we houden nog vol, dat we onze landgenooten aan de Kaap in 1814 op schandelijke wijze in de steek gelaten hebben, zonder dat er één stem vóór hen opging. Hebben we De Kaap niet letterlijk „verkocht", we hebben gaarne in den afstand berust en er even gaarne geld voor geaccepteerd. We protesteerden wel tegen den afstand van de West-Indische koloniën, niet tegen dien van de Kaap.

Dat is nu eenmaal niet goed te praten. Wij vinden dat alles nog steeds een der meest teekenende kenmerken van de kortzichtigheid onzer toen toongevende politici en van onze nationale verbastering in 't begin dezer eeuw.

Een groot deel der Indische pers toonde niet alleen diep medelijden met de luitenants Lutje en Bosch, na het bekend worden van een veroordeelend vonnis van het Hoog Militair Gerechtshof voor feiten, gepleegd op Atjeh in September 1896, en hoopt dat de gouverneur-generaal hun gratie zal geven, maar bovendien werd de uitspraak zelve, die het vrijsprekend vonnis van den krijgsraad vernietigde en „verbeterde", in min of meer sterke bewoordingen afgekeurd.

Indische correspondenten van de *Avondpost* en het *Nieuws van den Dag* schreven naar hun bladen geheel in dienzelfden geest. En hun meening wordt gedeeld door den bekenden onbekende, die zich Sowidjojo noemt, en die in *Insulinde* van 30 November het volgende schrijft:

„Er is in onze koloniën in Azië een vonnis gewezen tegen twee leden van het officierskorps van het N.-I. leger, zoo streng, zoo schokkend het billijkheidsgevoel, dat toch ook in verband staat met recht en rechtvaardigheid, dat een gevoel van medelijden met de veroordeelden schier een ieder bezielt. Ik bedoel het vonnis van het Hoog Militair Gerechtshof in Nederlandsch-Indië, waarbij de luitenants Lutje en Bosch werden veroordeeld tot een jaar gevangenis en vervallenverklaring van den militairen stand wegens diefstal.

„Wat hebben die officieren wel gedaan om voor dieven te worden uitgemaakt? Er was een excursie gelast tegen een Atjehsche kampong en bij die gelegenheid hebben die twee officieren, niettegenstaande den last tegen rooverij te waken, zich eenige zaken en, volgens de berichten, ook geld toegeeigend. Laten wij beginnen met te verklaren, dat dit heel verkeerd van die officieren was. Toch zag de colonne-commandant de zaak niet zoo ernstig in en weigerde dan ook aanvankelijk tegen die beide luitenants een klacht in te dienen. De klacht werd een paar dagen later opgemaakt op last."

„Ik moet beamen, dat het een loffelijk streven is om aan het zoogenaamde *rampassen* een einde te willen maken. Wij zijn echter nog niet zoo ver gevorderd, dat het rampassen reels tot de uitzonderingen behoort. De mensch leeft niet, maar wordt geleefd, d. w. z. hij staat in hooge mate onder den invloed van heerschende denkbeelden. Welnu in het Indisch leger wordt het rampassen vrij wel als een niet ongeoorloofde daad beschouwd. Is dat wel zoo erg te verwonderen? De militair toch bereikt met levensgevaar een kampong, hij treft daar geld en kostbaarheden aan en weet, dat van al die oorlogsbuit hem geen cent zal toegekend worden, tenzij hij zich zelfs iets toeeigent. Dit is niet goed en dat er tegen gewaakt wordt vind ik opperbest, maar is dat diefstal in den gewonen, lagen vorm? Ik geloof, dat een ieder dit zal ontkennen, al zijn dan ook de constitutieve vereischten voor het misdrijf aanwezig".

„Het moet bij het bekend worden van het hoogergenoemde vonnis velen, ook hooggeplaatste officieren, eenigszins vreemd te moede zijn geweest. Zij moeten zoo bij zich zelven gedacht hebben: „dat vonnis had ook mij kunnen treffen, als die twee jonge menschen dieven zijn, ben ik het ook." Weet men b.v. wat bij de zoo hoog geprezen Lombok-expeditie aan den strijkstok is blijven hangen?

„Men heeft weer z.g. een voorbeeld willen stellen, God betere 't, en juist dat is zoo schreeuwend onbillijk. Wilde men kort en goed den militairen aan het verstand brengen, dat de schatkist die buit broodnoodig heeft en dat het niemand vrij staat over eens anders eigendom te beschikken, ook niet in den oorlog, dan moet men toch den noodigen tijd nemen om dit juiste beginsel ingang te doen vinden. Strenge disciplinaire straffen kunnen reeds dadelijk worden toegepast, maar men bega geen zedelijken moord op slachtoffers van heerschende denkbeelden, alvorens men weet, dat het door hen gepleegde tot de uitzonderingen behoort.

„Hoe men het door de beide genoemde officieren gepleegde als diefstal heeft kunnen qualificeeren is mij een raadsel, want men heeft in het Crimineel Wetboek strafbepalingen tegen het maraudeeren bij vreedzame inwoners. Dit is een Europeesch denkbeeld, dat in de Indische oorlogen niet opgaat. Nu behoorden die goederen, welke bij die officieren gevonden werden, aan een z.g. bevriend hoofd. Niet zoo een als Toekoe Oemar, neen, een heuschen, echten amice. Waar de autoriteiten zich al zoo vergissen in het al of niet bevriend zijn, is het daar te verwonderen, dat ondergeschikten al die vriendschap een beetje wantrouwen en hen allen over één kam scheren, een standpunt, dat misschien nog zoo zwak niet is?

„De krijgsraad sprak de beide officieren vrij en toonde daarmede het ten laste gelegde in de eerste plaats niet bewezen te achten en in de tweede plaats de verdachten niet onwaardig te achten als officier te blijven. Het meest treffende van alles is wel, dat twee luitenants, onwaardig om officier te zijn, ruim een jaar in die betrekking nog dienst hebben gedaan. De oude mannetjes, die in Batavia in het Hoog Militair Gerechtshof zitting hebben, hebben 't weer eens welletjes gemaakt.

„Ik wil dit betoog besluiten met het eerbiedig verzoek aan ZEx. den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië om niet te gedoogen, dat twee officieren, leden van een korps staatsdienaren, welks verdiensten ook ZEx. meermalen zeide te waardeeren, door een gruwelijk vonnis moreel vermoord zullen worden".

* * *

Alles behalve homogeen met de hier ontwikkelde zienswijze is Mr. M. C. Piepers, die vindt dat deze luitenants eigenlijk den strop waardig waren. Deze oud-vice-president van het Hooggerechtshof schrijft in de *Avondpost* van 7 December een zeer heftig artikel, onder het opschrift „Ziekelijk rechtsgevoel", gericht tegen hen die het vonnis van het Hoog Militair Gerechtshof afkeuren. Wij geven hieronder daarvan een overzicht.

Twee officieren roofden eenige kostbaarheden en een zeker aantal dollars bij het doorzoeken van het huis van een Atjehsch hoofd. Zij schroomden niet zoo te handelen tegenover het uitdrukkelijk verbod van hunne compagniescommandant, zij, officieren, naar eer en plicht gehouden zorg te dragen dat hunne inferieuren dat bevel niet overtraden! Zeker, roof behoort ook, gelijk allerlei soort van gruwelen, tot de verschijnselen, in den oorlog niet ongewoon; toch strekt die altijd ook dan ook zeer weinig tot eer van een leger, maar vooral niet van een officierskorps, want men kan geen man van eer zijn en een dief tegelijkertijd, waar of hoe de diefstal ook plaats vinde. Erger wordt

dit nog, indien er van een bizonder laag soort van diefstal sprake is; die ter gelegenheid van een huiszoeking door den daarmede belasten ambtenaar nu is in Indië lang niet ongewoon, maar dan ook algemeen gebrandmerkt als een der vuile praktijken van de lagere politiebeambteu; geen hooger, aan den officiersrang te assimileeren besturend ambtenaar b v. zal zich, ook al mocht zijne eerlijkheid overigens niet zeer hoog staan, lichtelijk tot zoo iets verlagen. En bovenal, wanneer officieren daarbij zoo opzettelijk en brutaal tegenover hunne minderen alle begrip van discipline met voeten treden, door aldus openlijk de bevelen van hunnen superieur niet op te volgen. Dit laatste alleen zou in een leger waar goede krijgstucht heerscht voldoende zijn, om zulke personen onwaardig te verklaren langer officier te blijven. Een leger zonder krijgstucht echter is niet veel meer dan eene min of meer gegalonneerde rooversbende.

Maar er is meer! „Elk militair, zegt art. 188 van het Crimineel Wetb. v. h. Krijgsvolk te lande, die dengene, bij wien hij als *sauvegarde* geplaatst is, berooft, zal met den strop worden gestraft". Zoo iets is dus naar zuiver militaire opvatting niet alleen een zeer zwaar, maar ook een zeer eerloos misdrijf. Eilieve, wat voor verschil is er nu tusschen den militair, die dengene berooft wien zijn superieur hem gelast had juist daartegen te beschermen, en zulk eenen, nog wel een officier, die, waar zijn superieur verboden had iemand te berooven, naar eer en plicht gehouden was zulk een persoon daartegen te beschermen, indien zijn inferieuren soms dat bevel wilden overtreden, en dan van de gelegenheid gebruik maakt om zelf zulk een roof te begaan?

Wegens dit feit werden dan ook die officieren voor den krijgsraad terechtgesteld. Doch niettegenstaande de feiten niet twijfelachtig waren, sprak die krijgsraad hen vrij. Dit maakt inderdaad eenen zeer treurigen indruk. Want al kan men verzeker niet elk officier daarvoor aansprakelijk stellen, toch blijkt hieruit dat de begrippen van eer en plicht, ook als beëedigd rechter, bij een aantal officieren in Atjeh — want de meerderheid in dien krijsraad staat natuurlijk niet alleen — zeer sterk zijn aangetast, en daarnevens ook dat van discipline, van gehoorzaamheid aan de gegeven orders, en dat nog wel op het oorlogsterrein. „Subordinatie, zegt art. 80 van hetzelfde Wetboek, is het wezen en de ziel van den militairen dienst"; waarlijk, als de langdurigen oorlogstoestand dit begrip zelfs bij de officieren zóó heeft doen verslappen, dan is het ook daarom wenschelijk, dat aan dien toestand spoedig een einde komen en tegen die bandeloosheid weder eens met verscherpte tucht kunne worden opgetreden.

Tegen zulke krijgsraadvonnissen is echter bij de wet voorzien, die dan het Hoog Militair Gerechtshof opdraagt beter recht te spreken. Zoo worden feiten als die misschien in de Dreyfus-zaak hebben plaats gevonden niet zoo licht mogelijk. En zoo is het dan geschied, dat wat laag, eerloos en misdadig was begaan naar de wet is gestraft; dat personen, niet waardig den officiersrang te bekleeden, uit de gelederen zijn verwijderd. Daarom wordt nu die rechter verguisd. Dat groote publiek in Indië, juist niet de élite der Europeanen, staat op een laag standpunt. Evenals het gepeupel der groote steden altijd partij trekt tegen de politie, scheldt dat Indische publiek gaarne den rechter uit. Bovenal echter wanneer deze een Europeaan straft, wegens roof of geweld tegen den Inlander of vreemden Oosterling — want met alle dezulken gevoelt het instinctief dadelijk zijn geestelijke solidariteit. Dit speelt ook hier weder

zijn rol; heel wat anders zou men hooren, gold het eens een roof door een inlander begaan ten laste van een Europeaan.

De redactie van de *Avondpost*, geeft een naschrift. Daarin noemt ze het optreden van Mr. Piepers tegen haar Indischen briefschrijver wel wat al te hardhandig, maar in den grond der zaak is ze het toch volkomen met hem eens.

Zij oordeelt het forsche woord van Mr. Piepers zeer à propos, „vooral nu het geschetter over de zaak in Indië ook reeds weerklank heeft gevonden in een deel der Nederlandsche Pers. Een onzer meest invloedrijke bladen pleitte nog dezer dagen clementie voor de beide delinquenten, in dien geest van ziekelijke weekhartigheid, die tot de eigenaardige symptomen der helaas meer en meer veldwinnende zedelijke ontaarding behoort. Dat blad deed daarbij — in de vurige hoop dat zijn woord nog niet te laat zou komen — een beroep op den Gouverneur-Generaal, dat deze van het hem toegekende recht van gratie zou gebruik maken.

Gelukkig is, volgens de *Avondpost*, de Gouverneur-Generaal Van der Wijck te veel gezagsman, dan dat men beducht zou behoeven te zijn dat hij aan die smeekbede gehoor zal geven en een onherstelbaren slag zal toebrengen aan de krijgstucht, zonder welke geen leger ter wereld het kan stellen, vooral niet in oorlogstijd.

Wat is dat voor een rechtsgevoel, dat het zware, op geen enkelen redelijken grond te vergoelijken misdrijf dier beide officieren als niet zoo heel erg doet voorstellen! Zelfs al kon de speciale, voor de oorlogspraktijk pasklaar gemaakte burgerlijke moraal, die men wil doen gelden, hier worden toegepast, dan nog zou uit een militair oogpunt de verwijdering der beide officieren uit het leger een dringende noodzakelijkheid zijn. Hoe zou men ondergeschiktheid kunnen vorderen van minderen tegenover superieuren, die de krijgstucht zoo schaamteloos met voeten hebben getreden?

Doch ook afgezien van de zeer verzwarende omstandigheden, waarop Mr. Piepers nadruk legde, draagt het misdrijf, op zich zelf beschouwd, wel degelijk een smadelijk karakter. Het argument waarmede men de opvatting ingang tracht te doen vinden, dat de beide officieren zich niet aan gemeenen diefstal zouden hebben schuldig gemaakt, druischt tegen alle recht en rede in. Niet om zich te verrijken, alleen om curiosa machtig te worden, heet het, beginnen zij het misdrijf. Strekt dat te hunner verontschuldiging of maakt dat hunne schuld niet juist veel zwaarder? Tot welke consequenties voert die eerste opvatting! Een arme drommel bij voorbeeld, die uit nooddruft steelt, zou volgens die opvatting meer strafschuldig en ook zedelijk meer te veroordeelen zijn dan lieden die *pour leur bon plaisir* diefstal plegen!

* * *

De *Avondpost*, die veel militaire lezers heeft, handelde, naar onze meening, niet heel fraai, toen ze een haar aangeboden protest tegen het door haar als hoofdartikel geplaatste stuk van Mr. Piepers weigerde op te nemen. Het verscheen daarop in de *Telegraaf*.

De schrijver, de 1ste luitenant der infanterie van het Nederlandsch-Indisch leger E. A. A. van Heekeren, meent dat Mr. Piepers op een schandelijke wijze de eer en het plichtsgevoel van het Indisch officierscorps bespreekt, welks laag standpunt zou moeten blijken uit de gevoelens van de meerderheid der leden van den krijgsraad, die de beide officieren vrijsprak. De redactie van

de *Avondpost* ontzag zich niet in het algemeen hare instemming met die lastertaal te betuigen.

Al dadelijk moet het een ieder opvallen, dat zelf de meest scherpzinnige rechtsgeleerde onmogelijk een dergelijk oordeel, wil het de waarde van een gemotiveerde meening hebben, kan uitspreken zonder inzage van de processtukken gehad te hebben. Dat de hoogere rechter in deze zaak een andere meening had, doet niets ter zake. Hoe vaak komt het niet voor in de civiele rechtsspraak, dat de lagere rechter iemand tot zware straffen veroordeelt en de hoogere rechter den veroordeelde vrijspreekt?

Niemand zal het dan in zijn hoofd krijgen de eer en het plichtsgevoel van een der betrokken colleges in twijfel te trekken. Evenmin als dit geschiedde toen een officier, die bij een duel een ander had verwond, door het Hoog Militair Gerechtshof werd vrijgesproken, haast geheel op billijkheidsgronden. In dien tijd had ook de heer Piepers zitting in dat college. Niemand, die weet hoe men daardoor de betrokken categorie personen kwetst zal lichtvaardig eer- en plichtsgevoel in twijfel trekken.

De schrijver stelt nu de vraag: Hoe kan iemand, die in den Haag verblijft, weten, dat voor den krijgsraad in Kotaradja het wettig en overtuigend bewijs in deze zaak geleverd was?

De aanhaling van art. 188 C. W. heeft hier geen zin en is voor een rechtsgeleerde nog al kras. De beide officieren waren in geenen deele als *sauvegarde* in de betrokken kampong geplaatst.

Zelfs de treurige Dreyfus-zaak wordt er met de haren bijgesleept. Schoone houding voor een rechtsgeleerde om, terwijl de bedoelde zaak nog in onderzoek is, zich er zoo over uit te laten.

De schrijver treedt verder niet in een beoordeeling van de billijkheid van het bekende vonnis van het I. H. M. G. Hij wenscht alleen te protesteeren tegen de wijze, waarop de heer Piepers den lageren militairen rechter in Indië besprak. De heer Piepers kan, naar het schijnt niet anders dan op hoogst kwetsende wijze zich uiten. Dit werd eenigen tijd geleden in een rechtskundig blad reeds scherp en terecht gelaakt.

Gaat men het geheele beleedigende stuk na, dan treft men veel groote woorden, veel beleedigingen aan het adres der Indische officieren, maar al heel weinig motieven aan, waarop die beleedigingen steunen.

* * *

Het komt ons voor, dat wij, zonder kennisgeving der processtukken van Krijgsraad en Hoog Militair Gerechtshof, geen zaakkennis genoeg kunnen bezitten, om in deze quaestie een behoorlijk gemotiveerd oordeel uit te spreken. De verdachtmaking eenerzijds van den krijgsraad, anderszijds van het hoogere rechtscollege is dus in elk opzicht voorbarig, immers berustende op het „gevoel", niet op positieve feiten.

KOLONIALE LITERATUUR.

EEN BOEK VOOR HOUDERS VAN INDISCHE PETROLEUM-WAARDEN.

De petroleum-industrie, in het bijzonder die van Nederlandsch Oost-Indie; Overzicht bewerkt ten behoeve van houders van Petroleumwaarden; door L. P. de Stoppelaar. — Amsterdam, J. H. de Bussy, 1897.

De houders van Indische petroleumwaarden schuilen tegenwoordig in Nederland overal en in alle maatschappelijke kringen. Mochten wij de belangstelling van Nederland in Indië afmeten naar de vraag naar Indische petroleumaandeelen, dan zouden we ons niet zoo menigmaal behoeven te ergeren over bedroevende feiten, waaruit groote onverschilligheid van onze landgenooten tegenover Indië blijkt.

In alle geval, al is de getoonde belangstelling in Indische petroleum hoofdzakelijk een financieele, ze werkt toch mee tot populariseering van Indië in Nederland.

Het boek van den heer de Stoppelaar zal aan velen welkom zijn, die toch wel *iets* meer over petroleum willen weten dan de koers van aandeelen en obligatiën.

De eerste 136 bladzijden zijn gewijd aan algemeene zaken.

Achtereenvolgens worden behandeld: de aard en het ontstaan van het mineraal; geschiedenis en geographie; het boren; de petroleumterreinen, niveaux en bronnen; technologie en bijproducten; transport en opslag.

Het meer bijzonder aan Nederlandsch-Indië gewijde gedeelte bevat drie hoofdstukken: ontwikkeling der petroleum-industrie in Nederlandsch Oost-Indië; oprichting eener petroleum-maatschappij in Ned. Oost-Indië; overzicht der Nederlandsche petroleum-maatschappijen.

Over dat bijzondere gedeelte nog een enkel woord.

Het spreekt van zelf, dat de eereplaats bij de beschrijving van de ontwikkeling dezer industrie gegeven wordt aan de „Koninklijke", en terecht wordt hulde gebracht aan de energie van wijlen den heer A. J. Zijlker, die, door het eerst de aandacht te vestigen op den rijkdom van den bodem in het Sultanaat Langkat aan aardolie, de grondlegger geworden is van de Indische petroleum exploitatie, en die in 1883 een Langkat-concessie aanvroeg en verkreeg.

Wij missen hier ongaarne de vermelding van den naam van den rijks mijn-ingenieur R. Fennema, wiens rapport over de petroleumterreinen (te vinden in het *Jaarboek van het mijnwezen*, Jaargang 1890. technisch en administratief gedeelte), nadat de terreinen door den concessionaris verlaten werden, een der voornaamste, zoo niet het voornaamste feit is, in de geheele petroleum

geschiedenis. Want dat rapport gaf den stoot aan de oprichting der „Koninklijke Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen."

Er wordt in dit werk op bladzijde 147 een woord van lof gewijd aan den directeur der maatschappij in 1890 en 1891, aan wiens technische en van ernstige studie getuigende opzet deze maatschappij voor een groot deel hare latere, financieel schitterende resultaten dankt. Maar de rechtvaardigheid eischt te bedenken dat het rapport van Fennema het kapitaal er toe gebracht heeft in deze voor Indië geheel nieuwe industrie te participeeren. Het wetenschappelijk onderzoek van het rijksmijnwezen, door de regeering welwillend verleend aan den concessionaris, moge uit den aard der zaak verricht zijn niet met de meest volmaakte Amerikaansche toestellen; de latere boringen door de „Koninklijke" zelf verricht mogen doeltreffender zijn geweest, het is een eisch der billijkheid te constateeren, dat, zonder het rapport van Fennema, het kapitaal schuw gebleven zou zijn, zooals het dit te voren was.

De Java petroleumindustrie heeft haar opkomst direct te danken aan den gewezen rijksmijningenieur Adriaan Stoop, die door een technische reis naar Amerika, waartoe de regeering hem uitzond, dit onderdeel van den mijnbouw heeft leeren kennen.

De „Dordtsche-Petroleum-Maatschappij", later „Dordtsche Petroleum-Industrie-Maatschappij" heeft evenzeer schitterende resultaten gehad, die zeker voor een niet gering deel te danken zijn aan de *technische* kennis van dezen bekwamen ingenieur.

Zooals het gewoonlijk gaat in zaken, die groote winsten afwerpen, de wetenschappelijke technicus treedt op den achtergrond en de administratieve directie op den voorgrond. De schrijver gaat hierin zelfs zóóver van op bladzijde 173 over de leiding eener in wording zijnde petroleummaatschappij het volgende te zeggen.

„De leiding van den arbeid (in Indië) behoort in handen te zijn van een ontwikkeld, beschaafd persoon, die het volle vertrouwen van den ondernemer verdient. Deze persoon moet het vooruitzicht hebben, om later als administrateur der onderneming of als directeur der vennootschap op te treden.

„Kennis van mijnbouw is geen vereischte. Het is echter wenschelijk, dat dat hij op administratief gebied geen vreemdeling is en tevens dat hij elementair onderlegd is in werktuigkunde en in scheikunde; zoo mogelijk moet getracht worden een persoon te verkrijgen, die in Indië geweest is en de Maleische taal voldoende machtig is."

Zooals men ziet: de schrijver schat degelijke technische opleiding niet hoog.

Nu willen wij gaarne aannemen, dat eigenlijke mijnbouwkundige kennis in de meeste petroleumzaken minder noodzakelijk is, dan organiseerend talent, kennis van taal en volk. Maar de behoorlijke installatie van een zuiveringsinrichting en de emballage vorderen inderdaad degelijke technisehe kennis. Het dan slechts „wenschelijk" te achten dat het hoofd der zaak in Indië „elementair onderlegd is in werktuigkunde en scheikunde", komt ons wel wat heel optimistisch voor.

Het rapport van den heer Stoop [1]) over zijn studiereis naar Amerikaansche petroleumontginningen is waarschijnlijk door den schrijver herhaaldelijk ge-

[1]) Te vinden in het *Jaarboek v. h. Mijnwezen*, Jaarg. 1888, techn. en adm. 1ste ged.

bruikt. Hij noemt die bron echter in 't geheel niet. De schrijver zegt in de voorrede: „Erkend wordt dat in het buitenland werken verschenen zijn, welke op wetenschappelijke wijze het onderwerp behandeld hebben; slechts een uittreksel uit die werken bieden wij aan, vermeerderd met eenige gegevens omtrent het petroleumbedrijf in onze koloniën." Gaarne hadden wij een opgave van die buitenlandsche werken gehad, waarbij dan zeker de door ons aangehaalde rapporten van landgenooten niet behoorden te worden vergeten.

Een tweede druk, die wij aan dit werk durven voorspellen, zal in een en ander wel verbetering brengen. Dan zal de schrijver ook goed doen sommige cijfers over onderdeelen nog eens goed te bekijken.

Over 't algemeen genomen echter is dit boekje een werkelijke aanwinst op het gebied der Indische nijverheidsliteratuur.

EEN TROOST BIJ HET LEZEN VAN PRULWERKEN OP KOLONIAAL GEBIED.

Over de deugdelijkheid en het onderzoek van papier; door Dr. M. Greshoff, onderdirecteur-scheikundige van het Koloniaal Museum te Haarlem. Leiden, J. M. N. Kapteijn, 1897.

Wanneer men denkt aan de reusachtige hoeveelheid schrift, die de dagbladpers aflevert, aan de vele weekbladen, tijdschriften en boeken, aan de ontzaglijke massa officieele stukken, in de archieven van de ministeries van koloniën en oorlog, der departementen van algemeen bestuur, der secretarie, en der gewestelijke en plaatselijke bureaux in Indië, aan de overstelpende hoeveelheid notarieele acten, officieele stukken en particuliere brieven, dan vermoedt men dat de een of andere koloniale specialiteit in de 20ste eeuw, die een behoorlijke bronnenstudie zal willen maken van een koloniaal onderwerp van onzen tijd, karrevrachten van gedrukten en paperassen tot zijn beschikking zal hebben.

Welnu, er is vrij groote zekerheid dat er van alles wat door het thans de pen voerende geslacht op papier gebracht is reeds in de eerste tientallen jaren der volgende eeuw nagenoeg niets over zal zijn.

Terwijl de oudste boeken en de nog vele eeuwen oudere manuscripten uit de Middeleeuwen, ja zelfs nog ettelijke eeuwen ouder, nog in goeden staat in de bibliotheken en archieven verkeeren, begint de gedrukte en ongedrukte literatuur over den Fransch-Duitschen oorlog reeds te verdwijnen.

De orthodoxe manier van papier vervaardigen uit lompen, liefst van sterk hennep en linnen, zonder gedoe met chemicaliën, die de Arabieren ons leerde in de 8ste eeuw, is duizend jaar lang zonder verandering gevolgd. Dat papier is onverwoestbaar, als het goed bewaard wordt.

Omstreeks 1850 bleek het dat er geen mogelijkheid meer was om zooveel lompen of afval der vezelindustrie te krijgen dat er ook maar in de verste verte een hoeveelheid papier kon worden gefabriceerd, voldoende voor de zoo snel stijgende vraag naar couranten. Men gebruikte nu bamboe, spartegras, en stroo, tot in 1860 het geniale denkbeeld ontstond om hout te gebruiken. Thans worden millioenen kilogrammen houtpapier afgeleverd. En al het

papier, waarvoor hout gebruikt wordt, is onbestendig; in die mate dat het na korten tijd spoorloos verdwijnt.

De geleerde van de 20ste eeuw zal dus niet te zuchten hebben onder den berg paperassen uit onzen tijd; hij zal over vele onderwerpen absoluut niets, over anderen slechts een paar stukken vinden, die toevalligerwijze gedrukt of geschreven waren op houtvrij papier.

Wij zeggen, toevalligerwijze, omdat er noch in Indië, noch hier te lande een of andere contrôle wordt uitgeoefend op papier dat bestemd is het einde van deze eeuw behoorlijk te overleven.

Dr. M. Greshoff, onderdirecteur-scheikundige van het koloniaal museum te Haarlem, heeft over dit onderwerp een zeer belangwekkende brochure geschreven.

Volgens zijn ervaring is het met de ambtelijke papieren wanhopig gesteld; en dat in een land waar temperatuur en vochtigheidstoestand der lucht toch reeds zoo gemakkelijk tot papierbederf aanleiding geven en het gebruik van goede grondstoffen dus dubbel noodig is. Het Indische gouvernement gebruikt echter, voor kostbare documenten, papier slechter dan het slechtste couranten-papier.

Reeds in 1892 zijn door den heer A. H. Berkhout in het Weekblad *de Ingenieur* (Nos. 49—52) aardige staaltjes daaromtrent medegedeeld, die echter, volgens de meening van Dr. Greshoff, nog steeds actueel zijn, in een artikel getiteld „Ons papier".

Dr. Greshoff citeert daaruit het volgende:

„Helaas blijkt de roem van ons Hollandsch handpapier niet meer ten volle gewettigd te zijn. Het tegenwoordig in Nederland en Nederlandsch-Indië verstrekte gezegeld papier biedt niet de noodige zekerheid voor duurzaamheid en stevigheid aan. Met de registers van den burgerlijken stand, van het kadaster, wetenschappelijke werken enz. zal het mede, wat papier aangaat, wel bedenkelijk gesteld zijn. Voor documenten worden in Indië somtijds machinale buitenlandsche papiersoorten gebruikt van buitengemeen inférieure qualiteit. In het kort, ernstige belangen worden bedreigd en daarbij mag een misplaatst gevoel van vaderlandsliefde, of struisvogelpolitiek, niet tot zwijgen manen."

De heer Berkhout drong reeds in 1892 aan op de vestiging van een Rijksproefstation voor papier.

In de vergadering van de „Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid", den 14den Juli 1897 te Breda gehouden, werd door Dr. Greshoff een rede gehouden, die in de hier besproken brochure afgedrukt is, ter inleiding van het onderwerp „Papier-controle". Als vrucht van die rede en der daarna gevoerde discussiën is door Directeuren een adres aan den minister van binnenlandsche zaken gezonden, om op de oprichting van zulk een Rijkspapierproefstation aan te dringen.

Het komt ons voor dat deugdelijke papier-controle voor Indië nog urgenter is dan voor Nederland. Omdat de ondervinding ons, en ieder die ooit in Indië was, wel geleerd heeft dat de bekende tand des tijds daar knagender is dan hier.

Die controle nu kan niet geschieden op het gezicht of op het gevoel, zooals vele ambtenaren beweren. Ze dient langs wetenschappelijken weg te geschieden en daarom bevelen ook wij een rijksinrichting voor papier-controle ten sterkste aan.

EEN INDISCHE ROMAN MET EEN STREKKING.

De controleur van Tjiworo; oorspronkelijke Indische roman; door A. le Clercq; een bijdrage tot de Kennis van het Leven onzer Jongelui in Nederlandsch-Indië. — Motto: Ein freies Leben führen wir. (Schiller). 2 deelen. — Amersfoort, bij G. J. Slothouwer.

Wij kondigen hier niet dikwijls een Indischen roman aan. Niet uit gebrek aan die soort van koloniale literatuur, ook niet omdat de Indische roman als zoodanig ons onsympathiek zou zijn, maar eenvoudig omdat de dagelijksche gebeurtenissen op politiek en sociaal gebied ons belangrijker voorkomen.

„De Controleur van Tjiworo" is een eersteling. De schrijver heeft als onderwijzer in binnenplaatsjes van Java gewoond en daar sterke indrukken gekregen over het „scharrelen" van onze jongelui. Hij is sedert naar patria teruggekeerd wegens ziekte en afgekeurd voor den Indischen dienst. Die indrukken, later verwekt, hebben hem verleid een theorema op te stellen. Om dat theorema ingang te doen vinden, kiest hij een vorm, die inderdaad veel aantrekkelijks heeft en waaraan „Max Havelaar", „Uncle Tom's Cabin" en „Baboe Dalima" hun ontstaan te danken hebben: den roman. Hij schildert ons in schrille kleuren hoe een volbloed Hollandsch ambtenaar B.B., die in het begin van het boek al een verwaand heer blijkt te zijn, zich een Javaansch weesje koopt van haar pleegmoeder, de vrouw van een assistent-wedono in zijn district. Een „prawang betoel, kandjeng!" zooals zij hem verzekert. De wijze waarop hij dit meisje behandelt en de gevolgen daarvan, zijn wel geschikt om bij den Nederlandschen werkman verachting te kweeken voor den Indischen ambtenaar. Dat begreep het Weekblad *De Controleur*, die deze episode uit het boek gelicht en als feuilleton aan zijn lezers heeft voorgezet. Het begin van die geschiedenis is door den schrijver verdienstelijk behandeld: we voelen dat dit op waarneming berust. Ongelukkigerwijze speelde al spoedig „Max Havelaar" hem parten. Zijn Javaansch meisje moest een Adinda zijn en hij schafte zich, om niet beneden het origineel te blijven, niet één, maar twee Saidjah's aan, die achtereenvolgens beiden reine en heilige liefde, zonder spoor van zinnelijke drift, voor dat meisje gevoelen en die achtereenvolgens amok maken en, in de „schrikwekkende Javaansche gaffels" gevangen, worden doodgeslagen. En, of dit nog niet genoeg is, laat de schrijver het Javaansche maagdje eerst de vreeselijkste haat koesteren tegen den Europeaan, die haar gekocht en onteerd heeft; een haat die echter veertien dagen later is veranderd in groote liefde. Als nu de controleur haar, in zwangeren staat, wil doen trouwen met zijn magang, loopt ze weg, verbergt zich zóó goed dat ze onvindbaar is, en verstoort het verlovingsfeest van den controleur door diens meisje met een kris te steken. De controleur zelf krijgt een por van den tweeden platonischen minnaar, die daarop een der reeds genoemde amokmakers wordt. Die gelijkheid van lot wekt echter bij de verloofde van den controleur geen enkele zachte aandoening op. Integendeel, zij wil in 't geheel niets meer van den controleur weten, noch haar vader, de administrateur eener suiker-

fabriek. De controleur wordt na zijn verwonding zelfs niet eens opgenomen in het huis waar zijn verloving werd gevierd, toen hij gewond werd.

Wij vinden dat in alle geval zeer weinig Indisch! Het is hondsch in de eerste plaats, zeer onwaarschijnlijk in de tweede plaats, dat een vader den zwaar gewonden verloofde zijner ongeveer tegelijk gewonde dochter laat dragen naar de woning van een zijner employés, als hij zelf in de administrateurswoning woont. Maar die verbazing houdt op, wanneer men het gesprek leest, dat administrateur en resident naar aanleiding van dit geval te zamen houden en dat als de strekking van het boek te beschouwen is, immers tot toelichting van die stelling zijn zonder twijfel de gebeurtenissen gegroepeerd.

„Wij weten niet aan wie we onze dochters in dit land uithuwelijken, mijn vriend!" spreekt de resident gemoedelijk. „De jongelui hier te lande zijn scharrelaars, die eenmaaal uitgeboemeld, hun bruine huishoudsters op straat zetten en zich een blanke levensgezellin kiezen. Ze worden, wat ze in hun banale taal „verkikkerd" noemen, en bieden onzen meisjes hart en hand, na de njai en veelal het kind of de kinderen, gedurende het concubinaat bij haar verwekt, met gevulde handen naar haar kampong te hebben teruggestuurd. Vele huishoudsters laten zich intusschen niet zoo gewillig verdrijven en in dergelijke gevallen blijven ze met haar kroost den jongelieden een blok aan het been of wreken zich later op hun vrouwen of verloofden, gelijk ook hier gebeurd is! Zoo is in ons Indië vrij algemeen de toestand en ik geef gaarne toe, dat die uit de omstandigheden geboren werd. Onbeperktheid van geldmiddelen, veel vrije tijd, de prikkelbaarheid van het gestel, in verband met de verleiding en de hitte van dit land, een gemis aan huwbare Europeesche meisjes, en nog zoo vele omstandigheden meer, riepen dien toestand in het leven en, zouden we geneigd zijn te zeggen: geven hem recht van bestaan! Ik zal daarom de Indische jongelingschap niet te hard beoordeelen, wanneer ze het althans niet al te bont maakt, zooals onze controleur dit o. a. deed. De oorzaak van het kwaad schuilt elders en wel daar waar men het niet zoeken zou: namelijk bij de Regeering zelve. In mijn rapporten aan mijn Directeur te Batavia heb ik mijn zienswijze meermalen onomwonden blootgelegd, maar altijd vergeefs. Er is een middel, dat het kwaad wel niet met wortel en tak zou uitroeien, doch waardoor men het ten minste in zijn voortgang stuiten, in zijn omvang beperken zou. Dat is, het uitzenden van alleen gehuwde ambtenaren en officieren voor den Indischen dienst. In mijn rapporten heb ik er nadrukkelijk op gewezen en met voorbeelden gestaafd, hoe hierdoor de schatkist gebaat en het zedelijk gehalte van ambtenaren en officieren verbeterd zou worden. Mijn meer dan twintigjarig verblijf in deze Koloniën heeft me tot de ervaring gebracht, dat gehuwde lieden in Indië er het best aan toe zijn en dus de meeste kans hebben gezond en krachtig te blijven in dit afmattend, verzwakkend klimaat. Dit zijn alzoo de beste en meest aanbevelenswaardige dienaren van het Gouvernement. Ik weet niet, of daarvan ooit eenige statistiek openbaar geworden is, maar voor me zelven heb ik er menigmaal een opgemaakt van de vele Europeanen, die ik op mijn onderscheidene standplaatsen gekend heb. De vergelijking viel altijd ten nadeele van de ongehuwden uit. De meeste ziektegevallen komen voor onder de celibatairen en hen, die na een celibatair leven van eenige jaren, in den echt traden. Ik spreek hierbij nog niet eens van al de geheime ziekten, die

— ik zou haast zeggen — in Indië een conditio sine qua non zijn van den ongehuwden staat.

„Dat alles is ook zeer begrijpelijk resident!" betoogt de administrateur nu op zijn beurt. „Indië is voor ons Westerlingen een gevaarlijk land, waar velen met kalme, gelijkmatige levenswijze en een gestadig waken over hun gezondheid, zelfs nog niet aarden kunnen. Het is dus duidelijk, dat de jongelui, die aan hun lusten zoo gaarne den vrijen teugel blijven vieren, zich op gevaarlijke paden wagen!"

— „Zeer zeker!" hervat de resident. „En wat is nu eigenlijk de conclusie? Dat de schatkist en de dienst hier te lande de dupes van de historie zijn! Het Gouvernement toch geeft elk jaar maar weer groote sommen gelds uit voor binnen- en buitenlandsche verloven aan zieken door eigen schuld en de dienst lijdt gevoelig onder de vele vacatures en mutatiën door die verloven veroorzaakt! Het behoeft verder geen betoog, hoe dat „sjouwen" met inlandsche vrouwen en meisjes en het zich encanailleeren met de bevolking ons gezag ondermijnt, afbreuk doet aan ons prestige en ons, overheerschers, degradeert in de oogen der overheerschten! Door de toepassing van het aangegeven geneesmiddel zal het zedelijk peil van de Indische maatschappij verhoogen en ons moreel overwicht op de bevolking aanmerkelijk toenemen!"

— „Ik ben het geheel en al met u eens, resident, en ik zou het wenschelijk vinden, dat alle particuliere ondernemers over gansch Indië, die geëmployeerden in hun dienst hebben, zich bij het Gouvernement zouden willen aansluiten! Het aantal employé's op de tallooze particuliere ondernemingen van allerlei aard is legio en het meerendeel van hen is gewoonlijk nog ongehuwd. Onder hen woekert het kwaad nog in ernstiger mate voort dan onder de ongehuwde ambtenaren en officieren. Ik behoef daarbij niet verder te gaan dan de fabriek Kebon Kidoel zelve over de kwarteeuw, die ik er doorbracht. Loszinnigheid vierde er gedurende dat tijdperk den vrijen teugel en menigeen zag ik vallen als slachtoffer van zijn uitspattingen of ondergaan in den zwijmel van het zingenot!"

— „Waar de Regeering voorgaat, daar zullen de eigenaars van suikerfabrieken, van koffieperceelen, van tabakslanden, van kina- en theeondernemingen, van rijst- en houtaanplantingen en van alle verdere particuliere industrieele ondernemingen gaarne volgen. Alle suikerlui, koffieboeren, tabakkers, perkeniers enz. zullen met weinig nadenken het belang er van inzien!"

— „Wellicht zouden bij een eventueele aanwending van den door u aan de Regeering voorgestelden maatregel van verschillende zijden nog al financieele bezwaren geopperd worden, resident. Men zal u willen tegenvoeren, dat voor de uitzending van enkel gehuwde officieren en ambtenaren voor den Indischen dienst, als van geëmployeerden voor de particuliere ondernemingen de aanvankelijke traktementen te gering zijn!"

— „Dat is de litanie, die men mij ook van Batavia deed hooren. Mijn voorstel was rijpelijk in overweging genomen, maar de geldelijke bezwaren er aan verbonden maakten het tot een netelig vraagstuk. Groote uitgaven toch zouden er noodwendig mede gepaard gaan, zoo ongeveer schreef men mij. Dat is nu al een geruimen tijd geleden en sedert hoorde ik er niets meer van. Waarschijnlijk is het dus ter griffie gedeponeerd. Het is niet gemak-

kelijk iets van de Regeering gedaan te krijgen, wanneer het eenig uitzicht op geldelijke offers met zich medebrengt. En echter moeten die voorgestelde kosten, zoo al niet geheel denkbeeldig, dan toch zeer gering zijn. Laten we eens nagaan. Ik zelf kwam twee en twintig jaar geleden als gehuwd ambtenaar ter beschikking uit en ik moet bekennen, dat ik al heel spoedig tot de onaangename ervaring kwam, mijn voorloopig traktement overschat te hebben. Het bleek mij, dat dit in werkelijkheid veel minder schitterend was, dan het mij in Holland had toegeschenen, zoodat we den eersten tijd vrij krap zaten. Ons beider onbekendheid met de Indische toestanden en eenige onvermijdelijke, groote uitgaven bij onze komst in het „beloofde" land, noopten ons tot groote zuinigheid. Toch kwamen we er met zuinigjes te leven en dat zelfs nog wel zonder ons in schulden te moeten steken. Gelukkig maakte ik in korte jaren een snelle promotie en mijn allereerste bevorderingen verhoogden niet weinig mijn financieele krachten. Intusschen heb ik nimmer de celibatairen benijd om de onbeperktheid hunner geldmiddelen, vooral niet toen ik hun ongebonden levenswijze had leeren kennen en de gevaren, waaraan ze te allen tijde hier te lande bloot staan. Dit is mijn wedervaren! Hoe ging het u?"

— „Zooals ge weet, resident, kwam ik ongehuwd uit. Wel was ik verloofd bij mijn vertrek uit Patria, maar mijn aanstaande schoonouders stonden er op, dat ik alleen zou gaan om me eerst voldoende op de hoogte van de toestanden te stellen en zoo kon ik eerst na twee jaren mijn vrouwtje in alle gerustheid voor de toekomst doen uitkomen. Ware ik echter gehuwd uitgekomen, dan twijfel ik niet of ik zou me als u, resident, vele ontberingen hebben moeten getroosten, die ik met behulp van mijn Anna's huishoudelijke eigenschappen even goed te boven zou zijn gekomen, meen ik!"

— „Juist! En ik zou dus niet weten, waarom niet alle nieuwelingen in staat staat zouden zijn te doen, wat voor ons en met ons zoovele anderen wel mogelijk geweest is! We moeten ook niet vergeten, dat die ontberingen haar voordeelen hebben. In de eerste plaats doen ze ons des te dankbaarder zijn tegenover onze zorgelooze onbekrompenheid in latere jaren en in de tweede leeren ze ons spaarzaamheid, een eigenschap, die het gros der Indische lui ten eenenmale mist! Mocht men evenwel de aanvankelijke bezoldiging te gering blijven noemen, dan is er nog wel een middel te bedenken, die eenigszins te verhoogen, zonder daarom voor officieren en ambtenaren de schatkist en voor particulieren de kas der industrieelen te bezwaren. Door namelijk dat verhoogde bedrag op de latere salarissen te bezuinigen zou men immers die nieuwe regeling van traktementen met de tegenwoordige geheel doen aequivaleeren? Daarom herhaal ik, dat de gewaande geldelijke bezwaren aan mijn voorstel verbonden, òf geheel en al fictief òf althans zeer gering zijn, en ik kan me niet begrijpen, waarom de Regeering niet genegen is er een gewillig oor aan te leenen! Waar de deugdelijkheid van mijn voorstel onweerlegbaar is en de financieele moeilijkheden van het vraagstuk opgelost zijn, daar is een langer dralen van de Regeering onverschoonbaar."

Wist de schrijver in zijn ijver voor het huwelijk nu nog uit te denken 1°. een middel om te maken dat Europeesche vrouwen in Indië altijd gezond blijven, en 2° een middel opdat elk huwelijk tusschen Europeanen in Indië een gelukkig

huwelijk zij, dan zouden we over dit denkbeeld nog eens willen nadenken. Zoolang hij die middelen niet ontdekt heeft, beschouwen wij huwelijken van uit te zenden jonge officieren, ambtenaren en particulieren als zeer onberaden stappen. We hopen dat de heer Le Clercq ook daartegen nog eens een „tendenz-roman" zal schrijven. Vooral ook tegen het „trouwen om getrouwd te zijn", wat zelfs bij zeer jonge mannen voorkomt, aan wie door geestverwanten van den resident en den administrateur des heeren Le Clercq reeds als student op de Indische Instelling gesuggereerd is: „Kom toch in godsnaam getrouwd uit!" Een dergelijk huwelijk, uit utiliteitsgronden van de zijde van den jongen man, bereidt in Indië toestanden voor, waarin menig Indisch gemengd bericht der laatste jaren ons een maar al te duidelijk inzicht gaf.

Moge de heer Le Clercq, wanneer hij nog eens een boek schrijft, niet meer de strekking als de hoofdzaak beschouwen, maar ons goed waargenomen menschelijke documenten geven!

v. S.

Nog altijd Samalangan.

Repliek van den gep. kapitein P. G. BODE.

Toen ik in de Augustusaflevering (Jaargang 1897, bladz. 1099), van dit tijdschrift het artikel: „Nog eens Samalangan" schreef, beoogde ik niets anders dan het leveren eener bijdrage tot het doen optrekken der „nevelen", waarin de eerste expeditie tegen Samalangan nog altijd is gehuld. Ik heb mij toen zooveel mogelijk van critiek onthouden en mij alleen bepaald tot feiten, welke ik met onomstootelijke bewijzen kon staven.

Het antwoord van den majoor Kellermann in de Octoberaflevering (Jaargang 1897, bladz. 1359) noopt mij om nogmaals de pen op te vatten. Ik zal ook thans weer trachten denzelfden weg te volgen en dientengevolge zijne, voor mij zeer verwarde becijferingen, laten voor hetgeen zij zijn.

Mijne bewering dat de opperbevelhebber, de toenmalige Kolonel K. van der Heyden, den last tot stormen *in 's Blaùe hinein* heeft gegeven vóór zijne verwonding, toen er van het bestaan der versterking Kota-Blang-Temoelit nog niets vermoed werd, en dat, aan dezen last door de 2e compagnie van het 2e bataljon (voorhoede onder mijn bevel) *in haar geheel* en *in linie* is gevolg gegeven, blijf ik handhaven.

Dat ik daartoe — trots de repliek van den heer Kellermann — gerechtigd ben, zal de lezer uit het hier volgende ten overvloede nogmaals blijken.

De heer Kellermann zegt dat mijne bewering, volgens welke hij zich eerst later bij de reeds stormende voorhoede heeft kunnen aansluiten, niet overeenkomt met mijne verklaring dat hij *aan de spits* van dien troep heeft geattaqueerd, en dat door dit laatste vast te leggen, het evenmin juist kan zijn dat de opperbevelhebber vóór zijne verwonding den last tot aanvallen heeft kunnen geven, daar ik op bladzijde 1112 de verklaring van dokter van Viersen heb bevestigd, dat hij den zwaar gewonden opperbevelhebber mede naar achteren heeft geleid.

Maar hierop vraag ik: Hoe kan ik iets constateeren wat ik niet gezien heb? Ik haalde de verklaring van den dokter in mijn artikel alleen aan als een bewijs dat de heer Kellermann onmogelijk het *initiatief* tot stormen heeft kunnen geven. Dit en mijne bewering dat hij zich eerst later bij de reeds stormende voorhoede heeft kunnen aansluiten, blijkt ook uit zijn brief (12 December 1877) aan den majoor P. E. J. H. van Dompseler, waarin hij zegt „dat hij dezen op het terrein van het gevecht ontmoette op het oogenblik dat de majoor den gewonden kolonel de behulpzame hand bood en toen naar voren is gegaan, om met de 2e compagnie den stormaanval mede te maken."

De uitdrukking „aan de spits der troepen" komt niet voor in mijn rapport. Dat ik haar later bezigde, vloeide voort uit de zucht om het dapper gedrag van den heer Kellermann in het oog te doen vallen, maar hierbij moet niet vergeten worden dat bij het stormen eener compagnie in linie, alle aanwezigen op die uitdrukking aanspraak mogen maken en in dezen zin heb ik haar ook op hem toegepast. Om het nog duidelijker te maken dat mijne compagnie, *in haar geheel* hier als *spits* mag worden betiteld, zoo zij ten overvloede vermeld, dat zij werd gevolgd door twee andere compagnieën, waarvan die van den toenmaligen Kapitein (later generaal-majoor) A. H. van de Pol, bij het veroveren van Kota-Blang-Temoelit zulk een schitterend aandeel heeft gehad.

Na te hebben voorop gesteld, dat hij alleen van *voorwacht* spreekt en ik van *voorhoede* gewag maak, terwijl ieder militair begrijpt, dat, wanneer de *voorwacht* eene afwachtende houding aanneemt, het *soutien* zulks ook moet doen, zegt de heer Kellerman :

„Nu komt het alleen op de formatie van dien troep aan, en dan is noch uit het rapport van den Kapt. Bode, noch uit zijn certificaat, noch uit die van den commandant van het soutien (luit. Kuilman) en van zijn sergeant-majoor A. Kooy, de gevolgtrekking te maken, zooals de schrijver op bladz. 1111, Sub 1 doet, n. l. „„dat de 2e compagnie, die de voorhoede uitmaakte van het 2e bataljon *in haar geheel* en *in linie* heeft gestormd" enz. Voor mijne lezing pleiten daarentegen de volgende punten. In de eerste plaats de bewoordingen van Kapt. Bode zelf in zijn rapport, luidende: „de voorwacht werd gecommandeerd door den 1en luitenant Bröker en was sterk 1 peloton. Bij het deboucheeren op de lagune was deze nauwelijks over de brug of zij werd hevig beschoten, zij hield halt" enz.

Door het slechts gedeeltelijk citeeren van den laatsten zin tracht de heer Kellermann hier zijn goed recht te staven, terwijl uit dien zin in zijn geheel, juist het omgekeerde blijkt. Het „enz." na het woord „halt" is door hem wat te vroeg geplaatst, want daarop volgt in mijn gevechtrapport: „en het linker peloton sloot zich bij het rechter aan en beantwoordde het vuur van den onzichtbaren vijand, doch spoedig, echter werd gelast te stormen."

Men ziet hieruit dat mijne geheele compagnie in linie op de vlakte heeft gestaan en dus in die formatie ook wel gestormd moet hebben.

Verder verklaart de heer Kellermann, dat het opstel van den majoor Winckel en het particulier journaal van den opperbevelhebber in deze quaestie aan zijne zijde zijn, daar beide schrif uren slechts van het aanvallen der voorwacht (pel. Bröker) gewagen, terwijl ook in zijn brief van 12 December 1877 aan zijn gewezen Korps- en colonne-commandant-majoor van Dompseler, geschreven staat, dat hij tegen de bamboe-doeriverhakking is gestuit met de luitenants Bröker en Sol en met de soldaten, behoorende tot het peloton van eerstgenoemd officier (voorwacht of 1e peloton der 2e compagnie).

Tevens wordt door den heer Kellermann aangevoerd, dat de luitenant E. P. C. Sol, die volgens hem aan den aanval heeft deel genomen, den 18 October 1888, op zijn eerewoord heeft verklaard, dat hij, (n.l. de heer Kellermann) zich *bij de voorwacht* der colonne aansloot *op het oogenblik, dat tot den aanval* op de vijandelijke versterking werd overgegaan, en de *impulsie* gaf aan de soldaten van de *voorwacht.*

Ik moet hier opmerken, dat de majoor Winckel, de schrijver van het opstel „De expeditie tegen Samalangan in 1877" voorkomende in Juni- en Augustus-afleveringen in 1896 van dit tijdschrift, bij den stormaanval der voorhoede van het 2e bataljon niet tegenwoordig was, zoodat zijne lezing hier moeilijk als bewijs kan dienen en verder, dat ik in mijn vorig artikel genoegzaam heb aangetoond, dat het particulier journaal van den opperbevelhebber niet betrouwbaar is, aangezien het door den opperbevelhebber zelf, tengevolge van diens zware verwonding, niet kan zijn ingevuld, terwijl ik op goeden grond mag veronderstellen dat dit is geschied door zijn adjudant, den luitenant Sol.

Wat het schrijven van den heer Kellermann aan den majoor Van Dompseler betreft, dit is volstrekt niet in strijd met mijn rapport; het bewijst alleen dat de heer Kellermann zich bij het 1e en niet bij het 2e peloton heeft gevoegd. En welke waarde men aan de verklaring van wijlen den heer Sol kan hechten, zal de lezer het beste kunnen beoordeelen wanneer hij van het volgende kennis neemt.

Bij de Samalangan-expeditie werd er met rapporten zoo gescharreld, dat men er bijna niet wijs uit kon worden. Enkele officieren, die vermeenden dat zij iets bijzonders hadden uitgevoerd, maakten een rapport op van hunne verrichtingen en dienden deze in met voorbijgang van hun onmiddellijken chef. Nu zou men denken — zooals het behoorde — dat de opperbevelhebber daar geen notitie van zou nemen of zoowèl, die stukken zou toetsen aan de officieele rapporten door bataljons- en compagnies-kommandanten ingediend. Niets van dat al geschiedde. Ze werden behoorlijk als officieele stukken behandeld en dit beschouw ik dan ook als een der mede-oorzaken, dat kort na de behaalde overwinning allerlei legenden zijn ontstaan. De voornaamste is wel die, waarin de zwaar gewonde opperbevelhebber, Kolonel K. van der Heyden, op een gegeven oogenblik de manschappen zag weifelen, dat hij daarop te paard is gesprongen, voor de gelederen is gereden en daardoor den troep zoodanig heeft geëlectriseerd, dat hij ze met onweerstaanbaar geweld ter overwinning heeft gevoerd. Dit verhaal heeft ook de heer Kellermann, in het Amsterdamsch weekblad van 15 en 16 April 1888 — ik teeken dit met nadruk aan — van het begin tot het einde een verdichtsel genoemd.

De luitenant Sol, de fungeerend adjudant van den opperbevelhebber, diende insgelijks op eigen gelegenheid, een rapport in onder het opschrift: „Bijdrage tot het rapport van de verrichtingen van het 2e bataljon Infanterie, op den 26en Augustus 1877."

Te Samalangan kreeg ik dat rapport in handen en was het destijds met den kapitein Van de Pol en andere officieren volkomen eens, dat Sol's voorstellingen geheel bezijden de waarheid waren.

In het voorjaar van 1893 maakte ik er nog eens kennis mede. Toen werd ik van hooggeachte zijde uitgenoodigd, tot het verstrekken van inlichtingen over eene reclame voor de Militaire Willems-orde van den gewezen luitenant Sol, destijds lid der Rekenkamer, met verlof hier te lande. Dat stuk was den Minister van Koloniën aangeboden door den luitenant-generaal Van der Heyden, die meende dat de heer Sol op genoemde onderscheiding nog aanspraak kon maken.

Aan die uitnoodiging heb ik toen voldaan en daar de in zijne reclame

vervatte beweringen van den heer Sol, de op zijn eerewoord aan den heer Kellermann vroeger afgegeven verklarnig [1]) vernietigen, en mijne wederlegging van die beweringen tevens kan dienen tot bewijs, dat men de geschiedenis van de eerste Samalangan-expeditie werkelijk op zoo walgelijke wijze heeft opgeluisterd, dat daarin waarheid en leugen van elkander bijna niet meer te onderscheiden zijn, zoo laat ik hier onder naast elkander gesteld, de beweringen van den heer Sol en mijne wederlegging daarvan volgen.

Beweringen van den heer Sol.

Het 1e peloton, compagnies-commandant kapt. Bode, bereikte spoedig den overkant (der lagune) en stelde zich daar bedekt op. Een hevig vuur van de overzijde van het open terrein, waar wij ons bevonden,deed dat peloton achteruit deinzen; de orde werd echter onmiddellijk hersteld, *toen het 2e peloton van den kapt. Bode den overkant* BEREIKTE.

Zonder bevel af te wachten opende *deze compagnie* een snelvuur in de richting van het punt, waar wij vermoedden dat de vijandelijke versterking (N. W. richting) lag.

Alle pogingen om het vuur te doen ophouden mislukten.

Eindelijk gelukte het door de vereende pogingen van den luitenant Bröker en mij de manschappen vooruit te doen gaan, zij bleven evenwel nog altijd doorvuren.

Tot stormen was de troep in het geheel niet te brengen.

Het aanheffen van hoera's noch het bij de handnemen van enkele manschappen en daarmede trachten vooruit te snellen mocht niet baten. Het laatste bracht mij zelfs met die enkele manschappen in het grootste gevaar, daar ik mij dan vlak voor den troep bevond, die ongehinderd bleef doorvuren.

Eindelijk gelukte het aan den 1en uitenant Bröker en mij het 1e peloton

Mijne wederlegging daarvan.

Nadat het 1e peloton der voorhoede het bamboe brugje was overgetrokken, kon men zich moeilijk bedekt opstellen, aangezien er geen dekkingsmiddelen voorhanden waren; het terrein waarop men zich bewoog was een open kale vlakte, doch het peloton nam onmiddellijk de knielende houding aan en de pelotons kommandant, de 1e luitenant Bröker, liet het vuur beantwoorden. Van terugdeinzen kon dus geen sprake zijn. Het peloton bestond grootendeels uit Afrikanen, en dat deze niet zoo spoedig terugdeinzen is algemeen bekend. Al dus opgestelde troepen zijn bovendien vrij veilig; verliezen waren dien dag nog niet geleden, dus waarom zouden zij teruggedeinsd zijn?

Er bestond hoegenaamd geen wanorde bij het 1e peloton toen het 2e onder den 1en luitenant Kuilman, zich daarbij aansloot; het bevond zich nog altijd op de plaats, waar het halt gehouden had en beantwoordde het vuur van den vijand.

Zooals reeds boven is gemeld, was door het 1e peloton onder den 1sten luitenant Bröker het vijandelijk vuur beantwoord, hetgeen echter geen snelvuur was; ook bestond niet het vermoeden dat in de richting vanwaar vuur ontvangen werd eene vijandelijke versterking lag, maar wel dat het uit een kampong kwam.

[1]) N.J. de hierboven vermelde verklaring van 18 October 1888.

tegen een benting op te brengen. Wij vonden eene kleine opening in een pagger (ten Z. O.) van de versterking, waar wij doorkropen rechts N. W. afsloegen en de vijandelijke borstwering bestormden.

Uit de benting werd hevig geschoten maar nog meer uit een open werkje dat tegen de versterking aanleunde, loodrecht op de Z. face en op ongeveer 20 pas van ons aflag; hierdoor sneuvelden enkelen en werden velen gewond; bovendien ontdekten wij, dat de benting hier niet was binnen te dringen, ik vermoedde dat hier de luitenant Bröker sneuvelde en de luitenant-adjudant Kellermann gewond werd. *Deze laatste had zich een oogenblik te voren bij het voorste peloton gevoegd.*

Staking van het vuur was niet gelast door dat daartoe geen order ontvangen was, zoodat de pogingen van den luitenant Sol niet hebben plaats gehad dan alleen in zijne verbeelding.

Van het vooruit doen gaan der manschappen kon nog geen sprake zijn aangezien nog geen last ontvangen was van hoogerhand, en de order daartoe afgewacht, werd weldra door den opperbevelhebber aan *mij* gegeven.

Daarop is de geheele compagnie in linie vooruitgegaan zonder de hulp van luitenant Sol en zonder het handen geven van ZEd. aan enkele manschappen.

Toen de bestorming begon, dacht men nog altijd dat men een versterkte kampongrand voor zich had zonder te weten, dat achter de zware bamboedoeriheggen een versterking lag en kwam *de geheele compagnie in linie* tegenover een bamboedoerihaag (in een gevlochte bamboedoeri), waarin de 1e luitenant Bröker door eenige van zijne manschappen een opening heeft laten kappen en daarop naar binnendrong, doch niet kroop.

Ik heb bij de hier besprokene handelingen den luitenant Sol niet gezien. Het vermoeden dat de luitenant Bröker toen sneuvelde is onjuist, daar genoemd officier, nadat het binnendringen der versterking gebleken was aan die zijde onmogelijk te zijn, met de compagnie mede terugtrok en met zijn peloton buiten den pagger positie nam, waar hij kort daarop sneuvelde.

De 1e luitenant-adjudant Kellermann was niet even te voren aangekomen, maar had zich reeds vroeger bij de compagnie gevoegd en den aanval medegemaakt; hij werd bij de versterking gewond. Van voorste peloton kon geen sprake zijn, aangezien de compagnie niet in colonne gestormd heeft.

Er blijft mij nog over enkele beweringen van ondergeschikten aard, door den heer Kellermann aangevoerd, terloops te bespreken.

Dat de aanval kort, nadat de opperbevelhebber gewond was, ondernomen is — zooals de heer Kellermann zegt — heb ik nergens tegengesproken. In mijn artikel staat alleen dat van die verwonding bij de voorhoede aanvankelijk niets bemerkt is, en ik, de commandant, daarvan eerst heb kennis gekregen, toen ik met mijn troep onverwachts voor de versterking Kota-Blang-Temoelit stond. Het kan zeer goed mogelijk zijn, dat de kolonel Van der Heyden kort na het kommando „stormen" gewond is geworden.

Volgens den heer Kellermann bewijst het in mijn vorig artikel medegedeelde certificaat van den sergeant-majoor Kooy absoluut niets, terwijl het toen eveneens door mij medegedeelde certificaat van den 1en luitenant Kuilman weinig meer beteekent. Hiertegenover acht ik voldoende een gedeelte aan te halen uit het gevechtsrapport van genoemden 1en luitenant, opgemaakt op mijn last, onmiddellijk na het gevecht, en bij mijn rapport overlegd. Dat gedeelte luidt:

„Na eenigen tijd in noordelijke richting gemarcheerd te hebben, werd de voorhoede (2e compagnie van het 2e bataljon) voor eene lagune bij een bruggetje hevig beschoten. Onmiddellijk werd positie genomen en salvovuur gegeven; daarna gelaste de kolonel Van der Heyden den kommandant der voorhoede om te stormen. Onder hevig vijandelijk geschut- en geweervuur rukte de voorhoede met den stormpas voorwaarts tegen de Zuiderface en den Zuid-Oostelijken Saillant der benting Kota-Blang-Temoelit". [1])

Natuurlijk tevens verwijzende naar mijn vorig artikel, zoo eindig ik thans met de vraag: of er nu nog meer bewijzen noodig zijn voor hetgeen ik blijf handhaven, namelijk:

1°. Dat de 2e compagnie, die de voorhoede uitmaakte van het 2e bataljon, in haar geheel en in linie heeft gestormd; en

2°. Dat de last tot stormen is gegeven door den opperbevelhebber, den kolonel Van der Heyden, die dezen last gaf vóór zijne verwonding en toen er van het bestaan van Kota-Blang-Temoelit nog niets vermoed werd.

Wenschelijk ware het, dat vele oud-kameraden — niet om mijn voorbeeld te volgen, want ik ben er door de heeren Winckel en Kellermann toe gedwongen geworden — doch geheel *vrijwillig* wilden besluiten, alleen uit zucht tot het dienen der waarheid, hunne persoonlijke krijgservaringen eenvoudig en eerlijk openbaar te maken. Daarmede zouden zij een gewichtigen dienst aan het Vaderland bewijzen. Immers — niet alleen de eerste Samalangan-expeditie, maar onze geheel Indische krijgsgeschiedenis van de laatste 25 jaren blijft nog steeds, zeer ten nadeele van het Vaderland, *in dichte nevelen gehuld.*

De gep. Kapitein der Infanterie O. I. L.
P. G. BODE,
Ridder der Militaire Willemsorde 4e kl.

Teteringen bij Breda.
November 1897.

[1]) Ik teeken hier nogmaals aan, dat van het bestaan dezer versterking op dat oogenblik nog niets vermoed werd; later heeft echter natuurlijk het gevecht van 26 Augustus, den naam van die belangrijke versterking gekregen.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

DE AANSTAANDE NEDERLANDSCHE DIEPZEE-EXPEDITIE IN DEN INDISCHEN ARCHIPEL.

De „Maatschappij ter bevordering van het Natuurkundig Onderzoek der Nederlandsche Koloniën", heeft het initiatief genomen voor een diepzee-onderzoek in den Indischen Archipel. Prof. Mr. Max Weber heeft zich bereid verklaard de expeditie te leiden en zijn begaafde echtgenoote zal hem daarbij vergezellen. De bovengenoemde Maatschappij geeft *f* 5000; het „Nederlandsch Natuur- en Geneeskundig Congres geeft ook *f* 5000; en de heer P. I. van Houten schonk *f* 1000. (Zie de uitvoerige uiteenzetting in *Insulinde* No. 23).

Hoe thans de stand van zaken is, kan het best blijken uit het volgende verzoekschrift, gedateerd van den 7den October 1897, en onderteekend door de heeren Mr. C. Pijnacker Hordijk, president en Prof. Dr. A. A. W. Hubrecht, secretaris van de reeds meermalen genoemde Maatschappij.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Koloniën.

Ten vervolge op haar request op het einde des vorigen jaars tot Uwer Excellentie's ambtsvoorganger gericht, waarin onze maatschappij voor de voorgenomen expeditie van den hoogleeraar Max Weber de ondersteuning der Regeering inriep, heeft zij thans de eer alsnog het volgende onder de aandacht van Uwe Excellentie te brengen.

Wel is op dat request nog geene beschikking genomen of te onzer kennis gebracht, maar, naar wij van terzijde vernomen hebben, mogen wij verwachten, dat onze aanvraag bij Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal in gunstige overweging is, zoodat èn het toekennen van het aangevraagde subsidie èn het beschikbaar stellen van een passend vaartuig misschien eerlang tot onze groote voldoening een voldongen feit zal zijn.

Van overwegend gewicht is bij die beslissing ongetwijfeld het oordeel van den Commandant der Zeemacht in Nederlandsch-Indië geweest en het heeft ons uitermate verheugd te vernemen, dat Zijne Excellentie niet alleen onze plannen gunstig gezind is, maar zelfs het uitzicht geopend heeft — waarop wij niet hadden durven rekenen — dat ook een tweetal zeeofficieren persoonlijk aan de expeditie zouden kunnen deelnemen en zich met het hydrographische gedeelte er van belasten. Daardoor wordt het voorgenomen onderzoek op veel breeder basis aangelegd dan wij hadden durven ontwerpen, daardoor wordt deze expeditie er ééne, waarvan niet alleen de zoölogische wetenschap vruchten zal plukken, maar door welke de Nederlandsche marine het bewijs zal leveren, dat ook zij niet achterblijft op een gebied, waar de marine van alle andere Europeesche staten reeds zoo voortreffelijk is voorgegaan door expeditien als die van de Challenger, Travailleur en Talisman, Gazelle, Chierchia, Novara, Haug, Vöringen enz. Door samenwerking van wetenschappelijk ontwikkelde zeeofficieren met de beoefenaars der natuurlijke

historie kan onze kennis van den Oceaan en van hetgeen hij herbergt snelle en groote schreden voorwaarts doen; juist in Indië is zoodanige samenwerking thans uitermate gewenscht.

Immers de zeeën van onzen Indischen, meer bepaaldelijk van den Molukschen, Archipel beloven voor zoodanig onderzoek bij uitstek rijke vruchten: tot heden werden zij door vreemde expeditiën slechts zeer terloops doorkruist, maar willen wij die vruchten door Nederlanders geplukt zien, dan dient er niet getalmd te worden. Die overwegingen hebben Prof. Weber dan ook aanleiding gegeven zich beschikbaar te stellen: zij hebben ons het bovengenoemde request in de pen en tot de voorbereiding van zoodanige expeditie een spoorslag gegeven.

Nu wil het ons echter schijnen, dat het volledig succes van het voorgenomen onderzoek zeer zeker nauw verband houdt met het vaartuig aan boord waarvan zich de deelnemers bevinden. Verklaarden wij bij onze vroegere aanvrage het oog gevestigd te hebben op een vaartuig als de Blommendal of Melvill van Carnbee, op wier eventueel vrijvallen uit den dienst der hydrographie te rekenen ware, zoo is het niet te ontkennen dat deze, wat hunne accommodatie betreft zoo uiterst passende vaartuigen, toch slechts zeilschepen zijn, die uit den aard der zaak achterstaan bij stoomvaartuigen, waar het geldt een bepaald gebied in een bepaalden tijd systematisch naar een vooraf opgemaakt en rijpelijk overwogen plan te onderzoeken. Ontegenzeggelijk zal een stoomvaartuig het looden en dreggen in groote diepte belangrijk vergemakkelijken en juister uitkomsten waarborgen.

Daarbij komt dat het voor één dezer vaartuigen pasklaar maken van de verschillende diepzeedreggen, korren en loodingswerktuigen, accumulatoren enz. die toch bij de voorgenomen expeditie onmisbaar zullen zijn, veel tijd en moeite zal kosten *wanneer dit in Indië zal moeten geschieden*, werwaarts deze toestellen dan zouden moeten vervoerd worden. Kon dit pasklaar maken hier te lande geschieden aan een vaartuig dat van hier uitgezonden wordt om in Indië in dienst gesteld te worden, zoo waren al deze moeilijkheden met één slag overwonnen. Was zoodanig vaartuig dan ten overvloede een stoomschip, zoo zou ongetwijfeld de expeditie er eene zijn, waarop zoowel de Nederlandsche Marine als de wetenschap der oceanographie steeds met trots zou kunnen terugzien.

Een en ander geeft ons den moed om alsnog de aandacht van Uwe Excellentie en van Zijne Excellentie den Minister van Marine op het feit te vestigen, dat thans op een werf in Nederland een voor hydrographisch onderzoek in Indië bestemd stoomvaartuig gebouwd wordt, dat in 1898 naar Indië zal vertrekken. Mocht het nog mogelijk blijken om dit vaartuig, vóórdat het zijne blijvende bestemming volgt, met het door ons bedoelde maritiem onderzoek te belasten, zoo zou het hierboven gestelde ideaal verwezenlijkt worden.

Wij achten het belang daarvan zóózeer in het oog springend en de eenvoudigheid waarmede zoodoende vele bezwaren, die uit den afstand tusschen Nederland en Indië voortvloeien, zouden kunnen worden opgeheven, zóó voor de hand liggend, dat wij het wagen ons verzoek aan Uwer Excellentie's oordeel te onderwerpen. Wij meenen dat de belangen van den hydrographischen dienst door zoodanige regeling niet al te zeer geschaad worden, *daar immers de*

voorgenomen expeditie in hoofdzaak eene hydrographische met zeer ruim programma is. Het nieuwe vaartuig zou zoodoende niet aan zijne blijvende bestemming onttrokken worden en verscheiden inrichtingen voor plaatsing van instrumenten, zoo b.v. voor loodingen, zouden van blijvende waarde voor het vaartuig kunnen worden.

Wij durven hoop koesteren dat zoowel Uwe Excellentie als Uwer Excellentie's ambtgenoot voor Marine bij de betrokken Indische autoriteiten de overtuiging zullen kunnen en willen wekken, dat de door ons zoozeer gewenschte en hierboven geschetste regeling ernstige overweging verdient.

Van dit schrijven werd een afschrift met begeleidende missive aan den Minister van Marine toegezonden.

HET INTERNATIONALE KOLONIAAL-INSTITUUT.

Het internationale Koloniaal-Instituut heeft in 1896 zijne gewone zitting te Berlijn gehouden, den 6en en 7en September jl.

Het bureau was aldus samengesteld: Hertog Jan Albert van Mecklenburg, voorzitter; de vorst van Arenberg en Sir Alfred Lyall, ondervoorzitters; Camille Janssen, algemeen secretaris; en Michot, secretaris.

Ter vergadering waren tegenwoordig:

Voor Duitschland: de hertog van Mecklenburg, de vorst van Arenberg, de hh. Von der Heydt, Dr. Schweinfurth, Kraetke, Prof. Meyer, de graaf Von Schweinitz, Ad. Woerman, Merensky, Prof. Anton.

Oostenrijk-Hongarije: Prof. Oscar Lenz.

België: de hh. Cam Janssen en majoor Thys.

Frankrijk: de heer Chailley-Bert.

Holland: de hh. Prof. Van der Lith, Van der Kemp, Spanjaard, John Fransen van de Putte en Elout van Soeterwoude.

Rusland: de hh. De Martens, De Proutschenko en Tomara.

Het Instituut heeft zich in deze zitting hoofdzakelijk bezig gehouden met het vaststellen der wijze, waarop de wetenschappelijke arbeid zou worden ingericht. Er is beslist, dat elk onderwerp dat aan de orde is aan één rapporteur zal worden opgedragen, wien eene commissie van drie of vier deskundige leden zal worden toegevoegd, en dat de rapporteur met zijn verslag gereed moet zijn vier maanden vóór de zitting, waarin het onderwerp wordt behandeld.

Daar het van belang werd geacht deze regeling al dadelijk toe te passen op de zittingen, die in paaschweek 1899 te Brussel en in 1900 te Parijs zullen gehouden worden, zoo is het volgende programma opgemaakt:

Voor 1899: Werkkrachten, verslaggever de heer Van der Lith; koloniale spoorwegen, id. majoor Thys; protectoraten, id. de heer Chailley-Bert.

Voor 1900: Financieele verhouding tusschen moederland en kolonie, verslaggever de heer J. Fransen Van de Putte; emigratie, id. de heer De Martens; inlandsche wetten en gebruiken, id. de heer F. Meyer; grondrechten, id. de heer Anton.

Voor het bureau van 1898–1899 zijn verkozen:

Majoor Thys, voorzitter; de hh. De Martens en A. M. Fabié (Spanje), ondervoorzitters.

Op het voorstel van den hertog van Mecklenburg is Felix Faure bij acclamatie tot eerelid benoemd.

Majoor Thys deed eene interessante mededeeling, waarbij hij, wat de kwestie van arbeidskrachten betreft, de moeilijkheden schetste, die de aanwerving van werklieden bij den aanleg van den spoorweg in het Congo-gebied had opgeleverd en hoe de daardoor ontstane bezwaren waren te boven gekomen. Eenige nieuwe gezichtspunten, door de hh. Chailley Bert en majoor Thys ter sprake gebracht over de opleiding van koloniale ambtenaren, leidden tot discussies, welke ten slotte als voorloopig geëindigd werden beschouwd.

DE OORSPRONG DER SLAVERNIJ.

Het 17e deel der *Bibliothèque anthropologique* bevat eene uitvoerige studie van den vroegeren en lateren toestand der slavernij bij de verschillende over de aarde verspreide rassen van den bekenden Prof. Ch. Letourneau, wiens talrijke geschriften op het gebied der sociologie van groote belezenheid en veelzijdige kennis getuigen. Het ligt buiten ons bestek hierover in bijzonderheden te treden, maar, zijn laatste werk doorbladerende, trof ons de verklaring, door hem van het ontstaan der slavernij in Papoeasië en omliggende of aangrenzende eilanden gegeven. Volgens hem dankt die haar oorsprong niet aan den lust om zwaren en minder aantrekkelijken arbeid op gevangenen over te dragen, maar wel aan de behoefte om vleesch te eten. Huisdieren zijn hier zeldzaam of ontbreken geheel, op Nieuw-Caledonië zijn zelfs geen honden, en de daargeteelde gewassen zijn in hoofdzaak zetmeelhoudend, terwijl op de grootere eilanden de vischvangst slechts de strandbevolking ten goede komt. Zonder twijfel kan men van tijd tot tijd wel eens een vrouw opeten, dat is een vergeeflijke misstap, maar dan berooft men zich van hare diensten. En toch heeft men behoefte aan stikstofhoudend voedsel. Ten einde hieraan te kunnen voldoen, waren de stammen voortdurend met elkaar in oorlog en elke kleine overwinning werd beloond door een gastmaal van menschenvleesch. Aanvankelijk bepaalde men er zich toe op het slagveld de dooden, gewonden en gevangenen in stukken te houwen en te verslinden, maar langzamerhand werd men verstandiger en bewaarde een deel der gevangenen voor later genot.

In dezen soms zeer langen tusschentijd gebeurde het, dat men in zeker opzicht van hun arbeid nut kon trekken of zich bevoordeelen met den verkoop; ook dienden de gevangenen vaak tot bijzitten van hare meesters; en zoo ontstond er een wel ruwe maar toch meer vreedzame betrekking tusschen overwinnaars en gevangenen en kwam de slavernij tot stand.

Daar we weten, dat inboorlingen dikwerf niet erg kieskeurig in hun voedsel zijn uitgevallen, valt het ons moeilijk het ontbreken van stikstofhoudende spijzen maar zoo dadelijk als oorzaak van het ontstaan der slavernij aan te nemen; daargelaten dat wij meenen, dat machtsuitoefening van den sterkere over den zwakkere van af de vroegste tijden alom in zwang was.

TAPIJTINDUSTRIE IN JAPAN.

De engelsche consul te Hiogo heeft kortelings verslag uitgebracht van den buitengewonen vooruitgang der tapijtindustrie in Japan. De zetel van dien nijverheidstak is te Sakai, een stad van 50000 inwoners, gelegen in het gebied

van Osaka. Meer dan 10000 personen zijn daarbij werkzaam, voornamelijk kinderen en aankomende jongens en meisjes van 7 tot 16 jaar. De tapijten worden in hoofdzaak vervaardigd van jute en de teekeningen zijn navolgingen van perzische en turksche; de oude japansche modellen met bloemen worden zelden gevolgd. De tapijten worden voor $12^1/_2$ tot 25 cents per vierkanten voet verkocht en dagelijks levert men 4800 yards af. De jute wordt van Calcutta ingevoerd, maar men begint zich reeds op de vervaardiging van wollen tapijten toe te leggen. De engelsche consul is van meening, dat deze industrie binnen kort een zeer groote vlucht zal nemen.

DE SUIKERINDUSTRIE OP CUBA.

Sedert het begin van den opstand hebben de politieke verwikkelingen op Cuba een noodlottige terugwerking op de meeste handelsindustries gehad. Vooral de suikerindustrie heeft hieronder geleden. Ten einde dit aan te toonen volge hieronder het rapport van den franschen consul op Cuba, waarin zeer leerzame bijzonderheden en vele cijfers voorkomen.

Toen de opstand uitbrak, bezat het eiland Cuba 350 centrale etablissementen, meerendeels geschat op een waarde van 200000 tot 500000 piasters elk. Van deze zijn er 83 geheel verwoest. Onder de laatsten waren er twee, die jaarlijks 80000 balen, zes die 50000 tot 40000 balen, elf die 35000 tot 26000 balen en andere die van 20000 tot 8000 balen opleverden.

In de provinciën Havana en Pinar del Rio, waar de rietcultuur van niet veel belang is, zijn 44 fabrieken vernield, en in Mantanzas, de suikerrijkste streek van het eiland, hebben 44 van de 144 etablissementen hetzelfde lot ondergaan. Santa Clara en Santiago de Cuba zijn meer gespaard gebleven; de eerste verloor 5, de tweede 2 fabrieken.

Ofschoon de verliezen algemeen zijn geweest, hebben echter in 1896 enkele streken meer geleden dan andere. Zoo ondervonden de provinciën Mantanzas, Santa Clara en Puerta Principe in 1896 grootere verliezen dan in den loop van dit jaar, terwijl zich het tegenovergestelde heeft voorgedaan in de provincie Havana, waar dit jaar de opbrengst ver beneden die van 1896 was.

Al deze omstandigheden hebben natuurlijk zeer nadeelig op de suikerproductie gewerkt en de kolonisten en eigenaars van binnenlandsche fabrieken in groote moeilijkheden gebracht. Ontbloot van geldmiddelen en niet in staat zijnde zich die te verschaffen, zal het hun uiterst zwaar vallen de suikerrietvelden te bebouwen en te onderhouden.

Ook is men er niet geheel zonder vrees voor de toekomst dier industrie, welke een der voornaamste rijkdommen van het eiland uitmaakt, want; daar de meeste suiker op de markt der Vereenigde Staten werd verhandeld, vreest men dat, als de Amerikanen zich op de beetwortelcultuur toeleggen en aan den anderen kant Louisiana de suikerrietcultuur uitbreidt, deze markt spoedig voor het eiland Cuba zal ophouden te bestaan.

EEN NIEUW EILAND IN DE CHINEESCHE ZEE.

De heer Hewitt deelt een en ander mede over het nieuwe eiland dat is ontstaan op de kust van Laboean tusschen Mempakol en Lumbidan. Het werd voor het eerst waargenomen op Dinsdag den 21 September j.l., omstreeks denzelfden tijd dat in Kudat een aardbeving werd gevoeld.

Het eiland, dat ongeveer 45 voet hoog is, bij een lengte van 250 en een breedte van 150 yards, heeft een zeer eigenaardig voorkomen. Het is louter een opheffing van den zeebodem, maar op zijn hoogste punt biedt het zeer afwijkende vormen aan. Hier is de oppervlakte doorgebroken en een modderkrater ontstaan, die blijkbaar door een kringvormige holte met kracht is opgedrongen. De modderkrater heeft den vorm van een kegel, waarvan top en hellingen hier en daar zijn ingestort; terwijl de gaaf gebleven gedeelten door de gestreepte kanten duidelijk op samenpersing door den rots wijzen. De kegel is aan zijn zichtbare basis misschien 20 yards in diameter en wordt op 30 yards afstand omgeven door een kringvormig terras van enkele voeten hoogte. Uit tal van openingen komen blaasjes aan den dag, die een gas uitlaten, dat bij nadering met een brandenden lucifer ontvlamt en blijft voortbranden.

Het eiland is wel een bezoek waard, maar zal zijn bijzonderen vorm zeker spoedig verliezen, daar het door hevige regens wel wat zal ingedrukt worden.

HET ONDERWIJS VAN DE INLANDSCHE BEVOLKING IN FRANSCH AZIË.

Er is in den laatsten tijd herhaaldelijk geschreven over de wijze, waarop inboorlingen moeten onderwezen worden, en vooral over de goede gevolgen die te wachten zijn van eene uitbreiding van het onderwijs. Ook onzerzijds is dikwerf uiteengezet, hoe men het lager onderwijs onder de inlanders van onze koloniën te weinig verspreidde, en het is met onverdeeld genoegen dat wij kennis namen van de pogingen van generaal Galliéni en den heer Chaudié, om dit onderricht in de koloniën, die zij besturen, levendig te bevorderen. Ongelukkig blijft er in dit opzicht nog ontzaglijk veel te doen. Zoo komt men in Cochinchina, waar wij toch al vrij lang gevestigd zijn, buiten de tolken zelden een inlander tegen, die het fransch begrijpt. Men kan zich te Saigon van geen enkel koetsier bedienen bij bloote opgaaf van een adres, zegt een correspondent van de *Quinzaine coloniale*. Men heeft in dit land te grooten afstand gelaten tusschen den overwinnenden Franschman en den overwonnen Annamiet. Zonder te willen navolgen, wat de Engelschen in Indië gedaan hebben, en zonder het hooger onderwijs te verbreiden, dat onder de inboorlingen zoovele ontevredenen en misplaatsten schept, behoeft men nog niet in het tegengestelde uiterste te vervallen, en dezelfde correspondent schijnt ons toe gelijk te hebben, als hij de kennis der beginselen van het fransch, de vier hoofdregels, in het metrieke stelsel binnen een zeker aantal jaren algemeen wil maken. Een volgend geslacht zal verder kunnen gaan en door een langzamen vooruitgang zullen de inlanders begrippen krijgen, welke met de onzen overeenkomen. Het wil ons voorkomen dat men dit plan gemakkelijk zou kunnen uitvoeren bij toepassing van het stelsel, dat te Tonkin bestaat en door de *Société d'enseignement mutuel des indigènes* is ingevoerd. Op het initiatief van een franschen onderwijzer komen aldaar des avonds eenige inboorlingen bijeen en trachten dan onze taal aan te leeren. De bedoelde vereeniging, in 1892 in het leven geroepen, kan reeds op goede resultaten wijzen; haar ledental is aanzienlijk en hare inkomsten stellen haar in staat kostelooze cursussen te geven. Mocht dit voorbeeld in onze andere koloniën eveneens navolging vinden!

(*Journal des Débats*).

De Berlitz-methode en het Maleisch.

Nadat wij vijf jaar lang Maleisch gedoceerd hadden aan de Openbare Handelsschool te Amsterdam, werd ons door den Directeur dier instelling de wensch te kennen gegeven de methode Berlitz op onze lessen toe te passen. Aan genoemde school duurt de cursus twee jaar, en in dat tijdsbestek moeten de leerlingen zoover gebracht worden, dat zij in staat zijn eenvoudig Maleisch te verstaan, te spreken, te lezen en te schrijven. 't Laatste bepaalt zich tot handelsbrieven en brieven over zaken, als bijv. een aanbevelingsbrief aan een Maleisch vorst of een verzoek om de een of andere Concessie a. a. Zulk een resultaat in twee jaar te bereiken bij twee lesuren in de week, dat is dus ongeveer in honderd en zestig uur in 't geheel, is — wij behoeven 't nauwelijks te zeggen — vrij lastig. Nu moge men wel zeggen: 't Maleisch is een zeer gemakkelijke taal, omdat het geen geslachten, geen naamvallen, geen verbuiging en geen vervoeging kent; daar staat echter tegenover, dat negen honderd negen en negentig van de woorden, die de leerlingen moeten leeren, hun geheel *vreemd* in de ooren klinken, iets wat bijv. niet het geval is bij 't onderwijs in 't Spaansch of Italiaansch, waar tal van woorden en uitdrukkingen en een groot deel der spraakkunst reeds geheel of nagenoeg geheel bekend zijn uit het Fransch. Hetzelfde zou men kunnen zeggen van het Zweedsch. Ook daar is men niet geheel in „terra incognita". Genoemde drie talen worden ook als facultatieve vakken aan de Amsterdamsche Openbare Handelsschool onderwezen, en dezelfde tijd wordt er voor beschikbaar gesteld. Het is dan ook onze vaste, op ondervinding gegronde, overtuiging, dat men als Hollander, Fransch en Duitsch voldoende onder de knie hebbende, veel gemakkelijker in twee jaar redelijk Spaansch, Italiaansch of Zweedsch leert dan Maleisch. Bij de laatste taal is zoowat *alles* vreemd: ook de heele „gedachtengang", zooals

een onzer leermeesters placht te zeggen, is hemelsbreed verschillend van dien, waaraan wij in Europeesche talen gewend zijn.

Waar er zulk een groot verschil bestaat, is de vraag gewettigd: kan een methode, die, toegepast op eenige Europeesche talen (de „gewone" en Russisch, Italiaansch en Spaansch) reeds gebleken is uitstekende vruchten af te werpen, zoo maar voetstoots op 't Maleisch toegepast worden? 't Was dan ook met een zekere ongerustheid, dat wij gevolg gaven aan bedoeld verzoek van Dr. Hülsmann. Wij kenden die methode te nauwernood, hadden tijd noodig, om ons er in te werken, en — men was tevreden over de resultaten van ons onderwijs in de laatste vijf jaar, waarbij steeds een andere methode gevolgd was. Moesten wij thans de kans loopen, dat onze lessen minder bevattelijk werden, of dat wij de methode slecht toepasten, of dat wij — nog erger misschien — een leerwijze op 't Maleisch gingen toepassen, die voor die taal ten eenenmale ongeschikt was? Dat waren de vragen, die wij ons stelden. Aan den anderen kant lokten ons 't nieuwe der methode en de bewondering, die wij hadden voor de waarlijk uitstekende resultaten er van bij 't onderwijs in 't Engelsch aan meergenoemde school, wel aan.

Hoe 't ook zij, wij voerden de methode Berlitz bij ons onderwijs in, en — de uitkomst was na *zes lessen* reeds zoo verrassend, dat wij thans geheel overtuigd zijn: zij deugt niet alleen voor 't Maleisch, maar is daarvoor als geknipt.

Wat is die veelbesproken methode Berlitz? vraagt wellicht deze of gene. In 't kort dit: het gebruik der moedertaal wordt bij de lessen *geheel* uitgesloten, geen woord wordt *geschreven*, voordat men 't behoorlijk heeft leeren *uitspreken*, geen nieuw woord wordt geleerd of al de reeds geleerde moeten stevig in 't geheugen zitten. Ziedaar de hoofdzaken. Het heele geheim ligt dus daarin, dat men de leerlingen van den beginne af aan de vreemde taal leert *spreken* en *verstaan*, voor practische doeleinden dus het meest gewenschte.

De Hoogere Burgerschool, die heet te wezen een onderwijsinrichting om praktische menschen te vormen, voldoet in 't algemeen wat het taalonderwijs betreft zeker al heel weinig aan dien eisch. Na vijf jaar lang eerst drie, daarna twee uur in de week Fransch geleerd te hebben — en dat terwijl reeds een paar studiejaren voor die taal voorafgaan — brengen de jongelieden het in negen van de tien gevallen juist zoover, dat ze *geen* behoorlijk gesprek

kunnen voeren, zelfs niet over eenvoudige onderwerpen, dat ze *geen* vloeiend Fransch verstaan, en *geen* correcten brief over een dagelijksch onderwerp kunnen schrijven. Wil men meer bewijs, dat de methode van vertalinkjes-en-themaatjes-maken in den grond onhoudbaar is? Juist dat eeuwige vertalen is de groote fout, waar het er op aan komt een taal te spreken en te verstaan. Men heeft in de praktijk *geen tijd om te vertalen*. Men raakt in de war, als men een Franschman hoorende spreken, diens woorden eerst in zijn hoofd in 't Hollandsch overbrengt: de man zegt weer wat anders voordat het vorige goed vertaald in de hersens is overgegaan. En wil men zelf Fransch spreken, dan hindert dat gestadige vertalen misschien nog meer: 't zit in den weg op een onuitstaanbare wijze, men ergert zich, men broddelt en knoeit. Toch is die vertaling juist de quintessence van 't onderwijs, dat men genoten heeft: men is er op „getraind".

Men is op zoowat alle scholen zoozeer gewend geraakt aan deze valsche methode van talen leeren, dat de methode Berlitz zoo natuurlijk en waar — tal van bestrijders gevonden heeft, en nog steeds vindt. Niettemin wint ze met den dag veld. 't Is het naturalisme, het realisme in 't taalonderwijs. Men leert volgens haar *denken* in de vreemde taal. Weg met het ezelsbruggetje der vertaling in de moedertaal! Dat voor later, veel later, als men de taal behoorlijk verstaat en spreekt. Voorloopig leert men van 't *geziene* voorwerp onmiddellijk op 't vreemde woord daarvoor komen, en omgekeerd van den *klank* van 't vreemde woord op het voorwerp in de voorstelling. En 't hinderlijke struikelblok bij 't spreken is op zij gezet, de lastige omweg bij 't verstaan vermeden.

Waarom zeiden wij, dat deze methode voor het Maleisch als geknipt is? Wel, voor een taal, waarin de afwezigheid van alle flectie het vormen van *zinnen* zoozeer vergemakkelijkt, springt dit in 't oog, zoodra men gelegenheid heeft zulks na te gaan. De vreemde *klank* is geen groot bezwaar, waar juist de methode wil, dat men een goede voorstelling van 't voorwerp, de daad, de eigenschap a. a. hebbe, bij het hooren van dien klank. Weet men in 't Maleisch eenmaal, dat *mêja*, tafel, *târoh* neerzetten, *buwah*, vrucht, *'ini*, dit, deze, en *di*, op of in is, dan begrijpt men dadelijk wat *buwah-ini târoh di mêja* moet beteekenen. Het Maleisch is zoo heerlijk regelmatig: ook dit is een groot voordeel. Hoort men eenmaal den leeraar een zinnetje voorzeggen, dan kan

men naar dat model tal van andere zinnetjes in de goede volgorde samenstellen, mits men slechts de samenstellende woorden kenne.

Nu een enkel woord over de wijze waarop wij te werk gingen bij onze lessen. 't Eerste woord was *pintu,* deur. Wij plaatsten ons bij de deur, wezen die duidelijk aan en spraken het woord langzaam en goed verstaanbaar uit. Daarop zeiden wij op de zelfde wijze *'ini pintu*, dit (is een) deur. Daarna, ons tot een der leerlingen wendende, zeiden wij : *'ini ŷ'âpa* ? waarop wij dan onmiddellijk zelf antwoordden : *'ini pintu.* Door een bijzondere stembuiging gaven wij te kennen, dat wij dit antwoord wenschten, en de leerling zeide : *'ini pintu.* Dit verbeterden wij weer in : *'ini pintu, Tuwan*, en eischten het antwoord nog eens. Hetzelfde antwoord lieten wij alle overigen (een twaalftal) geven, en vroegen dan telkens : *mānarti* ? begrepen? waarop het tweede antwoord *(mānarti, Tuwan)* weer voor- en nagezegd werd. Toen alle dertien geantwoord hadden, kenden ze allen de beteekenis der woorden *pintu, 'ini, 'âpa, Tuwan, mānarti.* Nu noemden wij eenige andere voorwerpen : de tafel, een vrucht, die er op lag, de bank, het bord, en telkens weer de overige reeds bekende woorden uit den treure herhalend. Toen kwam het woord *'âda* aan de beurt, en er werden weer zinnetjes gevormd met al de bekende woorden en het woordje *di*, op, in : *de* vrucht is op *de* tafel, de hand is op *de* deur, *het* krijt is op *den* stoel enz. enz.; maar ook *de* vruch*ten zijn* op de tafel enz. Zoo leerden dus de jongelieden, behalve tal van woorden, nog bovendien : dat het Maleisch geen „koppelwoord" kent, geen meervoudsuitgang heeft en geen lidwoord bezit. Op de eerste les werden vervolgens nog eenige eenvoudige verba geleerd : gaan, loopen, zitten, zetten, schrijven, uitvegen, wijzen enz. Daaruit werd den leerlingen duidelijk, dat het verbum onveranderd blijft, wat nog duidelijker werd, toen in de tweede les de persoonlijke voornaamwoorden geleerd werden. Dat *tuwan* (u) en *sâya* (ik) bij elkaar hooren, en zoo ook *'aku* (ik) en *kaw* werd aanschouwelijk voorgesteld door bij 't uitspreken van *'aku* een familiare of trotsche houding aan te nemen, en bij *sâya* een vriendelijk beleefde; zoo ook bij *tuwan* en *kaw*. Dat daarbij eenig komedie-spel en wat gebarentaal te pas komt, zal men licht begrijpen. 't Kostte op die manier echter weinig moeite den leerlingen duidelijk te maken, dat men *'aku* en *kaw* familiaar of uit de hoogte zegt, en *sâya* en *tuwan*,

waar men beleefd of vriendelijk wil zijn. De aanwijzende voornaamwoorden eischten niet de minste inspanning. Evenzoo ging het zeer gemakkelijk met de telwoorden. Deze konden gewoon met cijfers geschreven worden, aangezien die geen klankwaarde hebben. Deze en eenige bijvoegelijke naamwoorden, behalve een reeks van zelfstandige naamwoorden, namen de derde les in beslag. De gemakkelijkste adjectieven zijn zeker die welke kleuren aanduiden en afmetingen te kennen geven: rood, groen enz., groot, klein waren zeer spoedig verduidelijkt. Toen volgde de vergelijking met en zonder gebruikmaking van de woorden voor *meer* en *minder*. Eenige telkens voorkomende bijwoorden werden onderwijl ook behoorlijk verduwbaar gemaakt, bijv.: zoo, niet, reeds, nog niet.

Zoo ging het voort, stap voor stap verder. De voorraad geleerde woorden werd grooter en grooter, en daarmede het gemak om iets duidelijk te maken.

Men zal opgemerkt hebben, dat wij hier de Maleische woorden op een bijzondere manier schrijven. Dit is iets buiten de methode Berlitz om, d. w. z. anders dan in de Berlitz-handleidingen aangegeven staat. Echter past deze schrijfwijze geheel in die methode; ofschoon zij — wat erg jammer is — op Europeesche talen met een vaste spelling moeilijk toe te passen is. Zij is nl. *geheel consequent phonetisch*. Dit heeft groote waarde, waar het er op aan komt een vreemde taal zuiver te leeren *uitspreken*. En aangezien men niet zeggen kan, dat het Maleisch in Latijnsch schrift een vaste spelling bezit, vervalt het bezwaar, dat zich bij een Europeesche taal zou voordoen. De Berlitz-methode wil, dat men geen woord opschrijve, voordat men den *klank* ervan volkomen goed kan weergeven. De bedoeling van dit voorschrift is natuurlijk, dat de leerling, niet gewend aan de afwijkende spelling, geen verkeerde waarde hechte aan de beteekenis der letters, nl. een waarde zooals hij die aan de letters in zijn moedertaal toekent. Dit bezwaar, dat toch altijd nog eenigszins een bezwaar blijft, — want men is *te* zeer gewoon aan de voorstelling der klanken, zooals die in de moedertaal geschiedt, en, in den beginne vooral is men telkens geneigd weer verkeerd uit te spreken, omdat men aan de klankwaarde der letters in de moedertaal terugdenkt — dit bezwaar, zeggen wij, wordt geheel opgeheven, waar men *phonetisch* spelt. Het ergerlijke *rad-ja* voor *râja* (vorst a.a.), of *ban-jak* voor *bâña'* (veel) zal dan niet meer voorkomen. En 't vloeiende uitspreken en lezen

wordt bevorderd door de verbindingsklanken en streepjes tusschen de woorden geschreven. Wanneer men een vreemde taal pas begint te spreken, maakt men zich vaak schuldig aan een — laten we 't maar eens zoo noemen — afgekapte manier om de woorden uit te spreken. Ziet men nu die verbindingsletter, dan wordt men als 't ware van den beginne af gedwongen vloeiend te lezen en te spreken. Zoo in de volgende zinnetjes:

'âda h·ôrañ -âpa? *'âda h·ôrañ -indu.*

Natuurlijk wordt de uitspraak voorgedaan, en laat men goed uitkomen, dat met de h nooit onze Hollandsche h bedoeld wordt. Zoo ook met de *w* en *y*, die zachter klinken dan onze *w* en *j*. Later levert de spelling, zooals die, s. v. v. in Indië onder Europeanen gebruikelijk is, niet de minste moeielijkheid op.

Op die wijze te werk gaande als boven aangeduid, hadden wij na zes lesuren de voldoening, dat onze leerlingen zeker een honderdtal woorden kenden en — *goed* kenden. Daar kwam nog bij, dat de jongelieden zich geen oogenblik verveeld hadden. Integendeel hadden ze telkens stof tot lachen, waar bijvoorbeeld een graphische voorstelling op 't bord meer op een caricatuur geleek dan op de werkelijkheid. Uit een paedagogisch oogpunt is dit zeker niet gering te schatten. En een ieder, die ooit taalonderwijs op de Hooger-Burgerschool of op 't Gymnasium heeft „genoten", kan er van meepraten, dat de lessen dikwijls ontzettend droog waren. Een treurig gevolg van 't droge doceeren van talen is 't, dat zelfs vrij algemeen alle taalstudie als vervelend bekend staat. Kan 't anders dan aan 't onderwijs liggen, waar men te doen heeft met zulk een echt menschelijk, echt praktisch vak van studie als het leeren van talen?

Dat de nieuwe methode, om onderhoudend te wezen, meer, veel meer inspanning van de zijde des leeraars vordert, spreekt wel van zelf; maar daardoor ook komt deze er toe zich meer met alle inspanning aan zijn onderwijs te wijden. De luiheid van sommige taalleeraars, die zich bijv. zoo typisch openbaart, als de „jongens maar wat thema's moeten gaan maken", terwijl „meneer" zich doodleuk boven op de schoolbank zet, zijn manila rookt en de courant leest — wie heeft zulk een taalles nooit bijgewoond? -- die luiheid zal nu veel minder kunnen voorkomen. De schriftelijke oefeningen komen immers eerst veel later in aanmerking.

Wij zeiden een enkel woord over graphische voorstellingen.

Die nemen natuurlijk ook een groote plaats in bij 't onderwijs volgens bedoelde methode. Men dient dus een beetje te kunnen *teekenen*. 't Spreekt vanzelf, dat men in een schoollokaal niet alles bij de hand heeft, om aan te wijzen wat met de leerlingen besproken moet worden. Verzamelingen van goede teekeningen zouden zeker zeer veel dienst kunnen doen. Kan het, dan wandele men ook eens met zijn leerlingen, bezoeke musea – voor 't Maleisch speciaal Indische verzamelingen enz. Daartoe gaat men natuurlijk eerst over, wanneer men zoover met spreken gevorderd is, dat een eenvoudig gewoon gesprek reeds mogelijk is geworden. Ook dit zal begrijpelijkerwijze het onderwijs veel veraangenamen.

Onze opmerkingen lezende, zal wellicht menigeen voor den dag komen met de zwarigheid: hoe zal men de *spraakkunst* verduidelijken, als men reeds in de eerste lessen Maleisch moet spreken? Wel, spraakkunst in den eigenlijken zin is alleen goed, als men wat van de taal kent, en de *elementen* worden vanzelf verklaard door de praktische toepassing. Zelf de Berlitz-methode in toepassing brengende, zal men spoedig de waarheid hiervan inzien, en men zal zich verheugen over het elimineeren van deze dorheid der dorheden: de grammaticale regels.

In verband met het bovenstaande, waaruit wellicht deze of gene iets ter toepassing en behartiging kan halen, willen wij nog even wijzen op de ondergeschikte plaats, die bij 't onderwijs in 't Maleisch aan de Indische instelling te Delft ingeruimd wordt aan het *spreken* der taal. Op 't examen heet het, dat men in staat moet zijn eenvoudig Maleisch te spreken en te verstaan. Hoe wordt in de werkelijkheid aan dezen eisch voldaan? De oefeningen in 't spreken zijn dan ook veel te schaarsch, en geen wonder, dat men dan op 't examen niet veel meer dan eenlettergrepige antwoorden te hooren krijgt, en dat zelfs waar 't stelletje vragen en gezegden vrijwel altijd hetzelfde is. (Ga u zitten, waar is u geboren, op Java *immers*, enz.) Dat bij dat spreken dan nog klontong-Maleisch gebezigd wordt (b. v. *apa toewan bisa bitjara Melajoe*?) is een andere kwestie. Men schijnt nog niet in te zien, dat men zeer gewoon, maar toch zuiver Riouwsch spreek-Maleisch kan spreken, zonder *apa's* en *bisa's*, maar ook evenzeer zonder *niscâya* en *'astaméwa* a. a. Daarover zou meer te zeggen vallen.

Voorloopig hiermee: basta.

DR. A. A. FOKKER.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 15 Nov.—15 Dec. 1897.

Gelijk uit onderstaande lijst blijkt, waren de koersverschillen der Koloniale fondsen min of meer aanzienlijk. Alleen in Petroleumwaarden ging nog iets al om, in de overige fondsen was zeer weinig affaire.

Hooger noteerden:

		pCt.
Aand.	Ned. Ind. Handelsbank	3 7/8
„	Suikerfabr. Kalibagor	4
„	Amsterdam Deli Cie	24
„	Deli Batavia Mij.	12 1/2
„	Deli Maatschappij	16
Pref. Aand.	Deli Tabak Mij	2
Aand.	Langkat Cult. Mij	3 1/4
„	Padang Tabak Mij.	3 3/4
„	Rotterdam Deli Mij	14 1/4
„	Serdang Tabak Mij.	2
„	Kon. Paketvaart Mij.	11 1/2
Pref. Aand.	Dordt. Petroleum Mij	2
Aand.	Petroleum Mij. Moeara Enim	4
„	Bat. Ooster Spoorweg Mij.	5 1/2
„	Modjokerto Stoomtram Mij.	2 1/2
„	Sem. Joana Tramweg Mij.	2
„	Serajoedal Stoomtram Mij.	5

Lager werden genoteerd:

		pCt.
Aand.	Koloniale Bank	2
Liq. Aand.	Barge & Moormann	4 7/8
Aand.	Ned.-Ind. Escompte Mij.	3
„	Suikerondern. Sentaner Lor	10
„	Medan Tabak Mij.	26
„	Ned. As. Tab. Mij. v./h. Herrings.	10 1/2
„	Senembah Mij	11
„	Petroleumbronnen in Indië.	28
„	Oost Java Stoomtram Mij	12
„	Probolingo „ „	6

DIVIDENDEN.

Kinacultuurmij. Pasir Nangka . . . . . 13⁸/₁₀ %
Javasche Bank . . . . . 6 „
Billiton Mij. Coupon N⁰. 28, 1e rubriek . . . . . f 49.60
Id. Dividend „ 74, 1e „ . . . . . „ 18.—
Id. „ „ 65, 2e „ . . . . . „ 18.—
Senembah Mij. (voorloopig) . . . . . 20 %
Gledagan Pantjoer Koffie Cult. Mij. (interim) . . . . . f 200.—
Singkep Tin Mij. . . . . 4 %
Ned. Ind. Tramweg Mij. . . . . 7²/₁₀ „

Volgens het Weekblad van de Commissiebank werden verhandeld:

Aand. Cultuur Mij. Kaliwoengie Plantaran. 32¹/₂
„ Ned. Ind. Mijnbouw Mij. . . . . 107—125
Opr. Bew. Ned. Ind. Mijnbouw Mij. . . . . f 9—
Aand. West Java Kina Cultuur Mij. . . . . 27¹/₂ %

Volgens het Weekblad voor Incourante fondsen:

Aand. Mij. tot Expl. v. h. Land Widodaren. 145
„ Mijnbouw-Mij. Totok. . . . . 180—190
„ Cult. Mij. Kayoe Enak . . . . . 96—101³/₄
„ Koffieplantage Mij. Hansa 20
Opr. Bew. Singkep Tin Mij. . . . . f 50
Aand. Billiton Mij. { 1e rubriek . . . . . „ 790
{ 2e rubriek . . . . . „ 520—540
„ Ned. Ind. Mijnbouw Mij. . . . . 110—113
Opr. Bew. Kon. Paketvaart Mij. . . . . f 395
„ „ N. Ind. Landbouw Mij. . . . . „ 8
Aand. Batav. Zee- en Brand-Ass. Mij. . . . . 86¹/₂ %
„ Cult. Mij. Bismoh. . . . . 5 „

Volgens de Rotterdamsche Beurscourant:

Aand. Deli Cultuur Mij. . . . . 135—107¹/₄
„ Landbouw Mij. Melattie 100
„ Java Petroleum Mij. 109
. Aand, { Kon. Ned. Mij. t. Expl. v. Petroleumbronnen. . . . 615—625
4¹/₂ % Obl. { 103
Aand. Petroleum Mij. Sumatra Palembang . . . . . 103—106³/₄
„ Rotterdam Deli Maatschij. . . . . 107—119
Pref. Aand. Dordtsche Petroleum Industrie Mij. . . . . 124—130
4¹/₂ % Oblig. „ „ „ „ 101¹/₂
Aand. Petroleum Mij. Moeara Enim 106¹/₂
„ Ned. Ind. Exploratie Mij. . . . . 397—450
„ Cult. Mij. Bismoh. 5
Cert. v, A. Tabak Mij. Arendsburg 615
Aand. Tabak Mij. Franco Deli 66
„ West Java Kina Cult. Mij. 27¹/₂

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Dec. 1	TE AMSTERDAM. Dec. 15	TE BATAVIA. 4 Nov.
Cultuur-Mij. d. Vorstenl.....Aand.	—	—	
id. ...Pref. Aand.	122	122	
Handelsv. Amsterdam.....Aand.	99	99	
id. ...4½ % Obl.	101¼	101	
id. ...4 „ „	99⅜	99¾	
Int. Cred. & H. V. Rotterd..Aand.	—	—	72½
id. .4½ % Obl.	101½	101¾	
Java-Bank.....Aandeelen.	—	155	152½
Koloniale Bank..... „	43⅞	43	
id. .....Pref. Aand.	60	60	
id. .....5 % Obl.	102	104	
Liquid. Barge & Moormann.Cert.v.Aand.	—	42	
Ned. Handel-Mij.....Aand.	136½	137⅛	139 laatst verk.
Ned. Ind. Escompto Mij..... „	105	105	107½ „ „
Ned. Ind. Handelsbank ..... „	79⅜	85⅞	85 „ „
id. ...4 % Obl.	100	99¼	
Ned. Ind. Landb. Mij.....5 „ „	106	106	
Credt. & H. V. Banda.....Aand.	—	—	
Cult. Mij. v. Java's Oosth...5 % Obl.	95½	95½	
Cult. Mij. Kaliw. Plantaran.Aand.	—	—	
Cultuur Mij Maron ..... „	—	—	
Cultuur-Mij. Ngredjo..... „	—	—	
Cultuur-Mij. Penampean..... „	—	—	
Cultuur-Mij. Pondok Gedeh.. „	—	—	
Cult.-Mij. Watoetls. Popp....5 % Obl.	95	94⅞	
Cultuur-Mij. Wonokitri.....Aand.	—	—	
Java Bosch Expl.-Mij..... „	75	75	
id. .....5 % Obl.	—	—	
Java'sche Cultuur-Mij.....Aand.	—	—	
id. .....5 % Obl.	—	—	
Koffie-Kina-Ct.-Mij. Pagil ....6 „ „	—	—	
Koffie-Ond. Gend. Ardjos ...Aand.	—	—	
Koffie Plant.-Mij. Hansa ....5 % Obl.	—	—	
Landbouw-Mij. Melattie.....Aand.	100	100	102½ „ „
Landbouw-Mij. Ngoepit ..... „	—		
Landb.-Mij. Temoeloes ..... „	—		
id. ....5 % Obl.	—		
Rijstl. Michiels-Arnold .....Cert. v. A.	—		
Mij. t. Expl. Suikerf. Badas.Aand.	—		
Suikerfabriek Kalibagor .... „	18	14	
id. ...5 % Obl.	—	—	
Suikerond. Sentan.-Lor .....Aand.	85	85	
id. ...5 % Obl.	—	—	
Mij. t.Ex. v.h. land Wonokoyo Aand.	79½	79½	
Ned. Ind. Cultuur-Mij.....6¼ % Obl.	—	—	
Ned. Ind. Houtaank. Mij....Aand.	—	—	
Oost-Java Cultuur Mij.....5 % Obl.	—	—	

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Dec. 1	TE AMSTERDAM. Dec. 15	TE BATAVIA. 4 Nov.
West Java Kina Ct. Mij.....Aand.	—	—	
Amsterdam-Deli Comp.....Aand	530	528	
Tabak-Mij. Arendsburg..... „	—	—	
Deli-Batavia-Mij..... „	400	412½	
Deli-Cultuur-Mij..... „	137¾	137	
Deli-Maatschappij..... „	425	429½	
Deli-Tabak-Mij.....Pref. Aand.	103	110	
Deli-Langkat-Tabak-Mij.....C. v. „	—	—	
Tab.-Mij. Franco Deli.....Aand.	66	70	
Langkat-Cult.-Mij..... „	104½	106¼	
„ Tab.-Mij..... „	117	117¾	
Medan-Tab.-Mij..... „	250	250	
N. As. T. Mij. v./h. Herrings.Pref. Aand.	120	125	
Padang Tabak-Mij.....Aand.	106	109	
Rotterdam-Deli-Mij..... „	119⅝	120	
Tabak Mij. Sakoeda..... „	—	61	
Senembah-Mij..... „	473	443	ex. div.
Serdang Tab. Mij..... „	124¾	127	
Kon. Paketvaart-Mij..... „	165	175	162½
Rott. Lloyd..... „	110½	112½	
Stoomv. Mij. Nederland..... „	154	154	
Dordt. Petr. Mij. 7 %.....Pref. Aand.	122	127	
Droogd.-Mij. Tandj. Priok....Aand.	—	—	
Java Petroleum Mij..... „	114½	120¼	
Petroleumbronn. in Indië... „	619½	612	
Mijnbouw Mij. Soemalata.... „	225	243	
Petroleum Mij. Maoera Enim „	106⅞	109	
Petrol. Expl. Mij. Tegal..... „	—	—	
Sumatra Palembang Petr. Mij. „	106 13/16	102¾	
Ned.-Ind. Electr.-Mij..... „	—	70	80 laatst verk.
Oost Borneo Mij..... „	—	—	
id. .....Pref. Aand.	—	—	
Singkep Tin-Mij..... „	—	—	
Bataviasche O.-Spwg.-Mij....Aand.	110	112	112½
Deli-Spoorweg-Mij..... „	168½	169	
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij..... „	201⅞	202½	198½
Bat. Electr. Tram-Mij..... „	86½	84⅛	
Kedirie Stoomtram-Mij..... „	120¼	120¼	
Madoera „ „ ..... „	99½	99¼	
Malang „ „ ..... „	110	110	112½
Modjokerto „ „ ..... „	99⅞	100	
Ned.-Ind. Tramweg-Mij..... „	127½	127½	
Oost-Java-Stoomtram..... „	120	108	
Probolingo Stoomtr.-Mij..... „	110	109	
Semar.-Joana Tramw.-Mij.... „	192	192	195
Semar. Cheribon St.-Tr.-Mij.. „	125	125	125
Serajoedal St.-Tr.-Mij..... „	130	130	

NAMEN:		TE BATAVIA, 4 Nov.
Ned.-Ind. Hypotheekbank	Aand.	
id. Levensverz.- en Lijfr.-Mij	„	
id. Gas-Mij	„	
Ned.-Ind. Cred.- & Bank-Ver.	„	95 laatst verk.
Padangsche Handel Mij.	„	127½ „ „
Batavia'sch Prauwenveer	„	132½ „ „
Batavia'sch Nieuw-Prauwenv.	„	152½ „ „
Tagalsch Prauwenveer	„	
Nieuw Semarangsch Pr.vr	„	
Samarangsch Stoombootveer	„	350 „ „
Prauwenv. te Soerabaya	„	
Oost-Java Prauw-Mij.	„	
Nieuw Soerab. Pr.-veer	„	
Nieuw Pad. Prauwenveer	„	
Nieuw Probol. en Java Oosth. Pr.-veer	„	
Jav.'sch. Zee & Br.-Ass.-Mij	„	105 „ „
Bat. Zee & Br.-Ass.-Mij.	„	110 „ „
O.-I. Zee Br. Ass.-Mij	„	91½ „ „
Nederl. Lloyd	„	105 „ „
N.-Ind. Zee & Br.-Ass.-Mij.	„	160 „ „
2de N.-I. id.	„	140 „ „
Koloniale id.	„	
2de Kol. id.	„	140 „ „
Brand-Verz.-Mij. Mercurius	„	
Brand-Ass.-Mij. de Oosterling	„	155 „ „
Brand-Ass.-Mij. Insulinde	„	225 „ „
Brand-Waarb.-Mij. Ned.-Ind	„	
Brand-Wrb.-Soc. Securitas	„	105
Brand-Ass.-Mij. Unitas	„	100 „ „
Ned.-Ind.-Brandw.-Mij	„	105
Sam. Zee- & Br.-Ass.-Mij.	„	125 „ „
2de id.	„	
Brand-Ass.-Mij. Padang	„	
id. de Merapi	„	
id. de Oosthoek	„	
id. de Westhoek	„	
id. Noordhoek	„	
Brand-Verzek.-Mij. Kalimaas	„	
Brand-Ass.-Mij. Veritas	„	
id. Ardjoeno	„	130 „ „
id. Sumatra	„	
Ned.-Ind. Telefoon-Mij.	„	200
Intercomm. Telefoon-Mij	„	100
Telefoon-Mij. der Vorstenlanden	„	
Preanger Telefoon-Mij	„	140
Bagelen-Thee & Kina-Mij	„	
Maatsch. Onderlinge hulp	„	40
Suikerf.-Mij. Tjoekir	„	
Cultuur-Mij. Pagottan	„	
„ Tjiogreg	„	
id. Perbawatie	„	
Winkel-Mij. Eigen hulp	„	102½
Kina-Mij. Kertamana	„	
Kartasoera Cult. Mij.	„	
Cultuur-Mij. Goalpara	„	
„ Boenga Meloer	„	
Assam Thee Ondern. Gedeh.	„	
N.-I. Mijnb. Mij. (oude aandeelen)	„	2200
„ „ (nieuwe aandeelen)	„	110
Mijnbouw Mij. „Martapoera"	„	90
Mijnbouw Mij. „Belang"	„	65
Algem. Exploratie Mij.	„	110 „ „
Mijnbouw Mij. „Matinan"	„	200
Mijnbouw Mij. „Totok"	„	185
Goud Exploratie Mij. „Redjang Lebong"	„	400
Exploratie Mij. „Riam Kanan"	„	100 „ „
Diamant-, Goud- en Platina-Expl. Mij. Padang Loembah	„	65
Goud Exploratie Mij. Benkaijang	„	115 „ „
Mij. Rijtuigf. en handel in paarden, Fuchs...	„	85

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

Mijnbouw-Maatschappij Atjeh.

(*Javasche Crt. No.* 92, *van* 19 *November* 1897).

Zetel. Batavia.

Doel. Het exploiteeren van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen, concessiën tot mijnontginning, voor alle soorten delfstoffen, het aanvaarden dan wel het verkoopen van verkregen vergunningen, rechten, dan wel concessiën, in Nederlandsch-Indië, bij voorkeur in het Gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden, zoo voor eigen rekening als voor rekening van — of in combinatie met derden.

Kapitaal. *f* 250.000, in 5 seriën à 500 aandeelen van *f* 100.—. Er worden bovendien uitgegeven 1000 oprichtersbewijzen.

Inbreng. Door de heeren H. Margadant, J. Faes en A. A. von Karacson, beheerders van het „Edi en Perlak-Syndicaat," voor *f* 20.000 en 320 oprichtersbewijzen. de rechten en aanspraken van dit syndicaat op vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in het gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden.

Bestuur. 1 directeur: de firma John Pryce & Cie; 3 commissarissen: de heeren J. Faes, J. P. Boissevain en A. A. von Karacson.

Winstverdeeling. 10 % aan het reservefonds, 12 % aan de commissarissen, 8 % aan den directeur, 35 % aan de houders van oprichtersbewijzen, 35 % aan de aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit 20% van het geplaatst maatschappelijk kapitaal bedraagt, vervalt het daarvoor genoemde winstaandeel voor de helft aan de houders van oprichtersbewijzen, voor de andere helft aan aandeelhouders.

Batavia-Japara Petroleum Exploitatie-Maatschappij.

(*Javasche Crt. No.* 88, *van* 5 *Nov.* 1897).

Zetel. Batavia.

Doel. Het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen naar petroleum en andere delfstoffen in de districten Glonggong en Angkatan, beide afd. Pati, res. Japara. Voorts de verkrijging, overdracht of exploitatie van concessie tot winning van petroleum en andere delfstoffen in vooomelde districten.

Kapitaal. *f* 200.000, in 800 aandeelen à *f* 250.—

Inbreng. Door den heer L. van Maanen, voor 320 aandeelen en *f* 20.000 contanten: de hem verleende vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in voormelde districten.

Bestuur. 1 directeur: de firma Burt Myrtle & Cie; 3 commissarissen: de heeren W. Black Ramage, H. M. March en A. D. J. Penn.

Winstverdeeling. 10 % aan den directeur, 10 % aan de commissarissen, 80 % aan de aandeelhouders.

Goud-Exploratie Maatschappij „Batjan".

(*Javasche Crt. No.* 90, *van* 12 *November* 1897).

Zetel. Batavia.

Doel. Het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen

naar goud en andere delfstoffen in terreinen der Batjan-eilandengroep, met uitzondering van het eiland Kasiroeta, waartoe de vennootschap van de Batjan Exploitatie Maatschappij overneemt de daartoe door die maatschappij verkregen concessioneele rechten. Voorts de overdracht of exploitatie der verkregen rechten.

Kapitaal. *f* 150.000, in 600 aandeelen à *f* 250.—

Inbreng. Aan de Batjan Exploitatie Maatschappij worden uitgereikt 200 aandeelen tegen overdracht van hare bovengenoemde concessioneele rechten, en aan de heeren P. J. G. Onnen J. M. H. van Oosterzee, J. P. Boissevain en J. A. H. Joosten en aan de firma van Heusden & Mees, tezamen 200 aandeelen als oprichters der Vennootschap.

Bestuur. 1 directeur: de firma van Heusden & Mees; 4 commissarissen: de heeren P. J. G. Onnen, J. M. H. van Oosterzee en J. P. Boissevain; de 4e commissaris zal door de Batjan Exploitatie Maatschappij worden aangesteld.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het resteerende komt: 10 % aan den directeur, 10 % aan commissarissen; 80 % aan aandeelhouders.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN DE VASTIGHEDEN OEY TJENG YAN.
(*Javasche Crt. No.* 84, *van* 22 *October* 1897).

Zetel. Batavia, onder het merk Thay An.

Doel. De exploitatie van de aan den chinees Oey Tjeng Yan behoorende eigendoms-perceelen in de res. Batavia, en van eventueel nader aan te koopen perceelen.

Kapitaal. *f* 180.000. in 180 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door den Chinees Oey Tjeng Yan voor 178 aandeelen: 21 perceelen in de res. Batavia.

Bestuur. 2 directeuren: de Chineezen Oey Kim Liong en Oey Koen Ie.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering beslist of en tot welk bedrag een reservefonds en een vernieuwingfonds zullen worden gevormd. Overigens wordt de winst na aftrek van eventueel toe te kennen tantièmes onder aandeelhouders verdeeld, met dien verstande echter, dat voor zooveel en voor zoolang de ingebrachte perceelen bezwaard zijn met hypotheek, deze winst voor aflossing en rente wordt besteed.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN LANDERIJEN EN ANDERE VASTIGHEDEN KAN KENG TJONG.
(*Javasche Crt. No.* 87, *van* 2 *November* 1897).

Zetel. Batavia.

Doel. De exploitatie van de landen Bekassie, Karong Tjongoh, Gaboes, Papisangan en Loewoeng, in de afd. Meester-Cornelis, res. Batavia en van eenige andere perceelen in de res. Batavia, voorts het drijven van handel in producten als anderszins, zoo voor eigen rekening als in commissie.

Kapitaal. *f* 900.000, in 9 aandeelen à *f* 100.000, waarvoor genoemde perceelen worden ingebracht.

Bestuur. 1 directeur of 1 directrice: de chineesche vrouw Jo Heng Nio, weduwe Kan Keng Tiong.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering beslist óf en tot welke bedragen een reservefonds en een vernieuwingsfonds zullen worden gevormd. Overigens

wordt de winst, na aftrek van eventueel toetekennen tantièmes, en betaling van rente en aflossing der vóór 1 Juli 1897 gesloten hypotheken, aan aandeelhouders uitgekeerd.

HOTEL RESTAURANT METROPOLE.
(*Javasche Crt. No.* 87, *van* 2 *November* 1897).

Zetel. Batavia.

Doel. Het exploiteeren van een hotel, tevens restaurant, de uitoefening van het kok- en banketbakkersbedrijf, zoomede het drijven van handel, zoo voor eigen rekening als in commissie, in eetwaren, dranken en andere winkelartikelen.

Kapitaal. *f* 50,000.—, in 50 aandeelen à *f* 1,000-—.

Bestuur. 1 directeur: de heer G. A. Heynneman; 2 commissarissen: de heeren J. C. Schut en H. J. Joostensz.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overblijvende komt 5 % aan den directeur, 5 % aan de commissarissen, 80 % aan aandeelhouders, 10 % aan het reservefonds.

Reservefonds. Zoodra dit meer dan 15 % van het geplaatst maatschappelijk kapitaal bedraagt, beslist eene algemeene vergadering van aandeelhouders over het aanwenden van het meerderen.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN VASTIGHEDEN JO HENG NIO.
(*Javasche Crt. No.* 87, *van* 2 *November* 1897).

Zetel. Batavia.

Doel. De exploitatie van eenige aan de Chineesche vrouw Jo Heng Nio, weduwe Kan Keng Tiong behoorende perceelen te Batavia, zoomede het koopen, verkoopen en ruilen van vastigheden in de res. Batavia.

Kapitaal. *f* 65,000.—, in 13 aandeelen à *f* 5,000.—.

Inbreng. Door de Chineesche vrouw Jo Heng Nio, wed. Kan Keng Tiong voor 12 aandeelen: de perceelen te Batavia, verpondingnommers 4798, 940, 4985, 1825 en 8993.

Bestuur. 1 directeur of 1 directrice: de Chineesche vrouw Jo Heng Nio, wed. Kan Keng Tiong.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering beslist òf en tot welke bedragen een reservefonds en een vernieuwingsfonds zullen worden gevormd. Overigens wordt de winst, na aftrek van eventueel toe te kennen tantièmes en betaling van rente en aflossing der vóór 1 Juli 1897 gesloten hypotheken, aan aandeelhouders uitgekeerd.

CULTUUR-MAATSCHAPPIJ „BATOE TJEPER.
(*Javasche Crt. No.* 88, *van* 5 *November* 1897).

Zetel. Batavia.

Doel. De verdere exploitatie onder „Inbreng" te vermelden perceelen.

Kapitaal. *f* 200.000, in 40 aandeelen à *f* 5000.—

Inbreng. Door den Chinees Nie Ek Tjiang en zijne echtgenoote Oey Giok Nio, voor 40 aandeelen, het land „Batoe Tjeper; in de res. Batavia, afd. Stad en Voorsteden, met de daar behoorende onroerende goederen en inventarisgoederen en producten, en met de op het land rustende hypothecaire verbanden.

Bestuur. 1 directeur: Nie Ek Tjiang; 2 commissarissen.

Winstverdeeling. Na aftrek van eventueele bijdragen voor een te vormen reservefonds en toetekennen tantièmes, wordt de winst aan aandeelhouders uitgekeerd.

CULTUUR-MAATSCHAPPIJ „ANGKÉ".

(*Javasche Crt. No.* 89 *van* 9 *November* 1897).

Zetel. Batavia.

Doel. De verdere exploitatie van 2 perceelen in de res. Batavia, afd. Stad en Voorsteden.

Kapitaal. *f* 15.000 in 30 aandeelen à *f* 500.—

Inbreng. Door den Chinees Nie Ek Tjiang en zijne echtgenoote Oey Giok Nio voor 30 aandeelen: de bovengenoemde perceelen met de daarop rustende hypothecaire verbanden.

Bestuur. 1 directeur: de Chinees Nie Ek Tjiang; 2 commissarissen.

Winstverdeeling. Na aftrek van eventueele bijdragen voor een te vormen reservefonds en toetekennen tantièmes wordt de winst aan aandeelhouders uitgekeerd.

EXPLORATIE-MAATSCHAPPIJ BALANGAN.

(*Javasche Crt. No.* 86, *van* 29 *October* 1897).

Zetel. Batavia.

Doel. Het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen naar petroleum en andere delfstoffen in een terrein, in de res. Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, voorts de verkrijging, overdracht of exploitatie van concessie tot winning van petroleum en andere delfstoffen op voormeld onderzoekingsterrein.

Kapitaal. *f* 150.000, in 1500 aandeelen à *f* 100.—

Inbreng. Door de firma Reiss & Co. voor 500 aandeelen en *f* 25.000.— aan contanten: de vergunning voor bovengenoemd terrein.

Bestuur. 1 directeur: de firma Reiss & Co.; 3 commissarissen: de heeren Mr. J. Schoutendorp, Jhr. A. A. A. Ploos van Amstel en C. L. E. Hagnauer.

Winstverdeeling. 10 % aan den directeur, 15 % aan commissarissen, 75 % aan aandeelhouders.

GOUD-EXPLORATIE MAATSCHAPPIJ KEHAJANG.

(*Javasche Crt. No* 86, *van* 29 *October* 1897).

Zetel. Soerabaia.

Doel. De exploitatie van verkregen aantevragen en overtenemen vergunningen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen, en van concessiën. De vennootschap vangt hare werkzaamheden aan in een terrein, in het distr. Groote Daiak, afd. Daiaklanden, res. Zuider- en Oosterafd. van Borneo.

Kapitaal. *f* 126.000, verdeeld in: Serie A 660 aandeelen à *f* 100.— en Serie B 600 aandeelen à *f* 100.—

Inbreng. Door de heeren von Lindheim en Mr. W. Birnie voor 660 aandeelen serie A: de bovengenoemde vergunning.

Bestuur. 1 directeur: de firma Erdmann, Sielcken; 2 à 3 commissarissen: de heeren J. P. J. van Maanen en Mr. J. J. van Troostenburg de Bruyn.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend, van het overblijvende komt 12½ % aan den directeur, 7½ % aan commissarissen, 80 % aan aandeelhouders.

Bij liquidatie ontvangen, indien het niet mogelijk is aan alle aandeelhouders 100 % uittekeeren, de aandeelhouders serie A de vergunning, alsmede alle op het terrein aanwezige gebouwen en vaststaande machinerieën, terwijl aandeelhouders serie B de opbrengst van alle roerende goederen alsmede casu quo de nog aanwezige fondsen ontvangen.

IJsfabriek Loemadjang.

(*Javasche Crt. No.* 93, *van* 23 *November* 1897).

Zetel. Soerabaja.

Doel. Het verder exploiteeren van een ijsfabriek op 2 perceelen eigendom in de dessa Tjitrodiwangsan, ter hoofdplaats Loemadjang. De vennootschap kan haar werkkring uitbreiden tot andere takken van nijverheid, als het fabriceeren van minerale wateren, houtzagerij als anderszins.

Kapitaal. *f* 30.000, in 30 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door den heer D. Versteegh voor 20 aandeelen: de bovengenoemde ijsfabriek met toebehooren en rechten op den grond en alle contracten tot dusver aangegaan.

Bestuur. 1 directeur en 2 commissarissen.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overige komt 20 % aan het reservefonds, 25 % aan den directeur, 10 % aan commissarissen, 45 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 4000.— bedraagt, komt het daarvoor genoemde deel van de overwinst aan aandeelhouders, tenzij op voordracht van het bestuur de jaarlijksche algemeene vergadering eene andere beslissing neemt.

Goud-exploiratie maatschappij „Pinogo".

(*Javasche Crt. No.* 90, *van* 12 *November* 1897).

Zetel. Soerabaja.

Doel. De exploitatie van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen en van concessiën tot mijnontginning voor alle soorten delfstoffen.

Kapitaal. *f* 250.000, in 2500 aandeelen à *f* 100.—

Inbreng. Door den heer G. L. Weijnschenk en mevr. J. G. Cath, geb. Weijnschenk voor 1500 aandeelen: de vergunning voor 2 terreinen in het district Bone, afd. Gorontalo, res. Menado.

Bestuur. 1 directeur: de heer H. E. Levert; 2 commissarissen: de heeren Mr. W. Birnie en J. J. Benjamin.

Winstverdeeling. Eerst 6 % aan de commissarissen, 80 % aan aandeelhouders.

Exploratie-Maatschappij „Kolchis".

(*Javasche Crt. No.* 89, *van* 9 *November* 1897).

Zetel. Semarang.

Doel. Het doen van mijnbouwkundige onderzoekingen en opsporingen in den Nederl.-Indischen Archipel, het aanvragen en verkrijgen en het aankoopen en overnemen van door anderen aangevraagde of verkregen vergunningen tot

het doen van mijnbouwkundige onderzoekingen en opsporingen in den Ned.-Ind. Archipel, het in het leven roepen van maatschappijen tot exploitatie en het zelf exploiteeren van concessies tot mijnontginning en het winnen van bitumineuse stoffen, metalen en andere delfstoffen.

Kapitaal. *f* 107.500, in 400 aandeelen serie A en 30 serie B elk groot *f* 250.—

Inbreng. Door den heer S. L. Ali Cohen voor 30 aandeelen B: eene relatie welke in het bezit is van gunstige contracten met Inlandsche Vorsten, tot het doen van mijnbouwkundig onderzoek in, aan delfstoffen rijke, terreinen in den Ned.-Ind. Archipel.

Bestuur. 1 directeur: de firma Mirandolle Voûte & Co.: 5 commissarissen: de heeren G. F. van Maanen, L. van Haften, G. C. Vonk en Mr. J. H. Andries.

Winstverdeeling. Na uitkeering van 7½ % dividend van de aandeelen serie A, wordt het overblijvende aldus verdeeld: 10 % aan den directeur, 15 % aan de commissarissen, 20 % aan den hoofdadministrateur, 55 % aan de gezamenlijke aandeelhouders.

Liquidatie. Na afbetaling van het gestort bedrag der aandeelen A en 100 % der aandeelen B, wordt het daarna overschietende over alle aandeelen verdeeld.

SOLOSCHE IJS- EN MINERAALWATERFABRIEK.

(*Javasche Crt. No. 85, van 26 October 1897.*)

Zetel. Semarang.

Doel. Het fabriceeren en verkoopen van ijs- en mineraalwater, vervaardigd door middel van water of stoomkracht.

Kapitaal. *f* 600.000 in 240 aandeelen à *f* 250.—.

Bestuur. 1 directeur: de heer F. J. H. Soesman; 2 of 3 commissarissen: de heeren: M. L. Fauel en H. J. Engel.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Het overige wordt verdeeld als volgt: 15 % voor het reservefonds, 25 % aan den directeur, 10 % aan commissarissen, 50 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 10.000 bedraagt vervalt de bijdrage uit de overwinst aan aandeelhouders.

EXPLORATIE- EN MIJNBOUW-MAATSCHAPPIJ „GORONTALO".

(*Staats-Crt. No.* 291, *van* 11 *December* 1897).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het verkrijgen van vergunningen voor mijnbouwkundig onderzoek, van mijnconcessiën voor de ontginning van edelmetaalhoudende gronden in Nederl.-Indië; het verkrijgen van die gronden zelf; de exploratie en de exploitatie van die vergunningen, concessiën of die gronden, zoowel voor eigen rekening als voor derden, alleen of in gemeenschap met anderen, dan wel verkoop of verhuur van de daaruit voortvloeiende rechten; verkoop van het verkregen erts of metaal, het handel drijven daarin en verder alles, wat in den ruimsten zin met het vorenstaande deel in verband staat, of wel het deelnemen in andere naamlooze vennootschappen of syndicaten, zich het bovenstaande ten doel stellende.

Kapitaal. *f* 1.200.000, in 1200 aandeelen à *f* 1000.—, ook splitsbaar in onder-aandeelen à *f* 100.—. De vennootschap geeft uit 3600 oprichters-bewijzen. De directie is gemachtigd eene 7 % obligatieleening ad *f* 250.000 uit te geven in 1000 obligatiën à *f* 250.—, aflosbaar ad *f* 275.—.

Inbreng. Door de heeren Gebr. Bauermann & Parmentier te Gorontalo, voor 820 aandeelen en op nader te bepalen voorwaarden: de vergunning tot mijnbouwkundig onderzoek van gronden, gelegen in de districten Kotta, Bone, Kabila en Batoe Daä, afd. Gorontalo, res. Menado, en de nog te verkrijgen vergunning tot hetzelfde doel van gronden, gelegen in het district Pagoeat, assistent-residentie Gorontalo.

Bestuur. 1 of 2 directeuren: de heer H J. Bauermann: 3 à 5 commissarissen: de heeren Jhr. Mr. W. Hartsen, W. J. van Haren Noman Jr., Mr. H. Sillem en J. van Stolk.

Winstverdeeling. De winst kan door het bestuur geheel of gedeeltelijk worden gebezigd tot aflossing van obligatiën, of, nadat deze geheel zullen zijn afgelost, tot intrekking der oprichters-bewijzen. Alsdan zal eerst eene som op den inventaris worden afgeschreven. Van het dan overblijvende komt eerst 6 % dividend aan aandeelhouders. Van hetgeen daarna overschiet, komt: 10 % aan het afschrijvingsfonds der concessie, 10 % aan het reservefonds; van het dan resteerende komt: 10 % aan de directie en den vertegenwoordiger in Nederl.-Indië, 7½ % aan commissarissen, 12½ % aan de houders van oprichters-bewijzen, 70 % aan aandeelhouders. Na intrekking van de oprichters-bewijzen wordt de 12½ % daarvoor verdeeld als volgt: 2½ % aan de directie en den vertegenwoordiger in Indië, 2½ % aan commissarissen, 7½ % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 200.000 bedraagt, geschiedt de verdeeling van het daarvoor bestemde deel der overwinst als volgt: 70 % aan aandeelhouders, 10 % aan de directie, 20 % aan commissarissen.

Afschrijvingsfonds. Zoodra het bedrag der concessie zal zijn afgeschreven, geschiedt de verdeeling van het daarvoor bestemde deel der overwinst als dat van het reservefonds.

EXPLORATIE SYNDICAAT „PAGOEAT"

(Staats-Crt. No. 293, *van* 14 *December* 1897).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het aanvragen of overnemen van een of meerdere vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen; het aanvragen of overnemen van een of meerdere concessies tot mijnontginning voor alle soorten delfstoffen, het exploiteeren van zoodanige concessiën en het drijven van daarmede in verband staanden handel, het verkrijgen van gebruiks-, eigendoms- en mijnrechten, het aankoopen, overnemen en aanvaarden voor de vennootschap van verkregen vergunningen, rechten en concessiën, zoo voor eigen rekening als voor rekening van of in combinatie met derden, en het vervreemden van vergunningen, rechten en concessiën; het oprichten van en deelnemen in andere vennootschappen, die zich het bovenvermelde geheel of gedeeltelijk ten doel stellen: — alles betreffende gronden in Nederl-Indië, met uitzondering van de residentiën Djokjakarta en Soerakarta.

Kapitaal. *f* 1.200.000, in 1200 aandeelen *f* 1000.—, verwisselbaar in onderaandeelen à *f* 250.—.

De vennootschap geeft uit 4800 bewijzen van winstaandeel.

Inbreng. Door de heeren Mr. J. Schoutendorp, H. F. P. Maasland, H. Hissink, P. Houtzager Jzn., J. Vos, H. Liddell, L. J. Lambach en W. G. A. Christian, voor 660 aandeelen en *f* 5000 in contanten benevens vergoeding van de

uitgaven voor de exploratie der gronden: 8 vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in een terrein, gelegen in het distr. Pagoeat, afd. Gorontalo.

Bestuur. 1 directeur: de heer Mr. J. P. Sprenger van Eyk; 3 à 5 commissarissen: de heeren J. H. Landberg, P. A. L. van Ogtrop, H. J. de Marez Oyens, J. H. de Kanter en Dr. H. Siber; 1 of meer gedelegeerden in Ned.-Indië: de heer H. Hissink en het Agentschap te Semarang van de Cultuur Mij. der Vorstenlanden.

Winstverdeeling. De vergadering van aandeelhouders bepaalt het jaarlijksch salaris van de(n) gedelegeerde(n) en stelt eene jaarlijksche som ter beschikking van commissarissen. Van de winst wordt eerst tot 10 % aan aandeelhouders uitgekeerd, en het overblijvende wordt verdeeld als volgt: 60 % aan aandeelhouders, 20 % aan de houders der winstaandeelen, 5 % aan den directeur, 7½ % aan commissarissen, 7½ % aan het Agentschap van de Cultuur-Mij. der Vorstenlanden, als gedelegeerde van den directeur.

SENEMBAH CULTUURMAATSHCAPPIJ.

(*Staats-Crt. No.* 293, *van* 14 *December* 1897).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het telen en kweeken van tabak of andere producten. De vennootschap kan ook commissie- en eigenhandel drijven in diverse producten, die in consignatie nemen, en daarop voorschotten verstrekken. Het huren van gronden in de residentiën Soerakarta en Djokjakarta is uitgesloten.

Kapitaal. *f* 500.000 in 5 seriën à 100 aandeelen van *f* 1000.—, waarvan voorloopig worden uitgegegeven 3 seriën. De beide niet geplaatste seriën zijn, bij eventueele uitgifte, bij voorkeur ter beschikking van de houders der aandeelen der 1e serie. Als deze de uittegeven aandeelen niet of niet geheel nemen, komen die niet genomen aandeelen ter beschikking van de houders van aandeelen in de andere seriën.

Inbreng. Door de heeren Ch. von der Pfordten en P. J. de Voogt voor de 100 aandeelen der 1e serieen *f* 50.000 in contanten: de landbouwonderneming „Soengei-Mareh", in het landschap Senembah in Serdang, res. Oostkust van Sumatra.

Bestuur. 1 of meer directeuren: de heer J. H. E. de Voogt: 5 commissarissen: de heeren J. M. Pijnacker Hordijk, W. Broese van Groenou, Ph. van Ommeren Jr., H. J. Laverge en Mr. G. Hijmans.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend; de aandeelen der 1e serie beginnen echter eerst in de winst te deelen, wanneer in eenig jaar de aandeelen der overige uitgegeven seriën 6 % dividend zullen genoten hebben, daarna zoo mogelijk eveneens 6 % dividend aan de houders der aandeelen 1e serie. Zoodra over de aandeelen der overige uitgegeven seriën eenmaal 6 % is uitgekeerd, zullen de aandeelen van alle seriën gelijk gesteld worden, behoudens het recht van voorkeur hierboven vermeld. Van hetgeen na de 6 % dividend overblijft komt 10 % aan het reservefonds, 10 % aan de directie, 20 % aan commissarissen, 60 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit ⅕ van het geplaatst maatschappelijk kapitaal bedraagt, komt het daarvoor genoemde winstaandeel voor ¼ aan de directie, ¼ aan commissarissen en ½ aan aandeelhouders.

BESOEKI TABAKMAATSCHAPPIJ.
(*Staats-Crt. No.* 280, *van* 29 *November* 1897).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het doen planten, voor de markt bereiden en de verkoop van tabak, en al hetgeen daarmede in verband staat.

Kapitaal. *f* 1.000.000, in 1000 aandeelen à *f* 1000.— De vennootschap geeft uit 20 oprichters-aandeelen, welke aan de firma van Leeuwen Boomkamp & Co. worden toegekend.

Inbreng. Door de heeren A. S. Houwink en A. C. Jaeggi voor 450 aandeelen: de tabaksonderneming Soemberdjeroek, gelegen distr. Soekokerto, afd. Djember, res. Besoeki.

Bestuur. 2 directeuren: de heeren J. J. van Leeuwen Boomkamp en A. C. Jaeggi; 1 adjunct-directeur: de heer P. van Leeuwen Boomkamp; 3 à 5 commissarissen M. G. van den Arend, D Laan en W. Jiskoot. Aan de firma van Leeuwen Boomkamp & Co. wordt, tijdens den duur dezer naamlooze vennootschap opgedragen de verkoop van alle tabak, die door deze naamlooze vennootschap wordt aangevoerd; die firma geniet voor dien verkoop eene commissie van $2^1/_2$ % van de bruto opbrengst.

Winstverdeeling. Eerst 5 % dividend. Van het overige wordt 10 % afgezonderd voor een reservefonds. Van hetgeen daarna overblijft komt: 15 % aan directeuren, 10 % aan commissarissen, 10 % aan de houders van oprichters-aandeelen, 65 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot $^1/_4$ van het maatschappelijk kapitaal.

TABAKSCULTUTR-MAATSCHAPPIJ „BALANGAN".
(*Staats-Crt. No.* 274, *van* 22 *November* 1897).

Zetel. Amsterdam.

Doel. De uitoefening van het landbouwbedrijf in de residentie Zuider- en Oosterafd. van Borneo, en in de eerste plaats het telen van tabak op hare gronden, het koopen van aldaar door anderen geteelde producten; het verkoopen van in commissie ontvangen producten en het geven van voorschotten daarop.

Kapitaal. *f* 1.000.000, in 10 seriën van 100 aandeelen à *f* 1000.—, waarvan 5 seriën worden uitgegeven. De vennootschap geeft uit 114 oprichters-aandeelen.

Inbreng. Door de heeren P. J. Bosch en L. E. Bosch voor 185 aandeelen: hunne rechten, voortspruitende uit 2 landcontracten, betreffende ontginning van woeste gronden, in het distr. Balangan, afd. Amoentai, res. Zuider- en Oosterafd. van Borneo. De directeur is gemachtigd van de heeren G. L. Bosch en J. W. M. Albers over te nemen de rechten, welke aan die heeren zullen worden verleend voor de ontginning van woesten grond in het distr. Balangan, tegen vergoeding van 100 aandeelen voor de oude contracten tezamen, of wel van 50 aandeelen voor een dier contracten.

Bestuur. 1 directeur: de heer L. E. Bosch; 3 à 5 commissarissen: de heeren J. R. Wüste, D. Rahusen en E. H. Crone.

Winstverdeeling. Eerst 10 % voor een reservefonds, daarna 5 % dividend; van de overwinst komt 5 % aan den directeur, 10 % aan commissarissen, 85 % voor $^1/_3$ aan aandeelhouders en voor $^1/_3$ aan de houders van oprichters-aandeelen.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit 25 % van het gestort maatschappelijk

kapitaal bedraagt, vervalt de 10 % der overwinst voor $^2/_3$ aan aandeelhouders en voor $^1/_3$ aan de houders van oprichters-aandeelen.

CELEBES MIJNBOUW-MAATSCHAPPIJ „BALOTJI".
(*Staats-Crt. No.* 286 *van* 6 *December* 1897).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het verkrijgen, de exploitatie, de verkoop of het verhuren van metaalhoudende gronden in de Nederl. O. Ind. Bezittingen, de verkoop van het verkregen metaal, de handel in erts of metaal, en verder alles wat met het vorenstaande doel der vennootschap in verband staat.

Kapitaal *f* 1.500.000, in 7500 aandeelen à *f* 200.—. De vennootschap geeft uit 1250 oprichtersaandeelen. Het bestuur is gemachtigd tot het sluiten van eene geldleening, groot *f* 300.000, en daarvoor uit te geven 3000 obligatiën à *f* 100.—, welke geen rente zullen dragen en pondspondsgewijze zullen worden afgelost uit de eerste winsten der vennootschap.

Inbreng. Door den Heer F. W. Fabius voor 6242 aandeelen: het recht van vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in het tot de onderafdeeling Bergregentschappen der afdeeling Noorderdistricten van het Gouvernement Celebes en onderhoorigheden behoorend regentschap Balotji.

Bestuur. 1 of meer directeuren: de Heer A. Chaplin; 3 à 7 commissarissen: de Heeren E. Eabius, Th. Th. Gleichman en W. C. de Vlaming.

Winstverdeeling. Zoodra de obligatieleening zal zijn afgelost, zal op den inventaris moeten worden afgeschreven. Van het dan overblijvende komt 5 % dividend aan aandeelhouders. Van het resteerende komt 10 % aan het reservefonds, 5 % aan de directie, 10 % aan commissarissen, 65 % aan aandeelhouders, 10 % aan de houders van oprichtersbewijzen.

Reservefonds. Zoodra dit *f* 200.000 bedraagt, wordt hiervoor niets meer afgezonderd en worden de daarvoor genoemde 10 pCt. van de overwinst verdeeld als volgt: $2^1/_2$ % aan de directie, $2^1/_2$ % aan commissarissen, 5 % aan aandeelhouders.

PETROLEUM-MAATSCHAPPIJ „GABOES".
(*Staats-Crt. No.* 274, *van* 22 *November* 1897).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het exploiteeren van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen van petroleumhoudende terreinen in Nederl.-Indië: het exploiteeren van petroleumhoudende terreinen voor rekening van derden, of wel het afstaan aan derden van verkregen vergunningen of concessiën en het deelnemen in andere dergelijke vennootschappen.

Kapitaal. *f* 600.000, in 600 aandeelen à *f* 1000.—.

Inbreng. Door de heeren P. Buwalda en O. L. Verhagen voor 300 aandeelen: 5 vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen op terreinen gelegen de eerste in het onderdistrict Gaboes, district Kradenan, afd. Grobogan, res. Semarang; 3 in het distr. Bandjaran, afd. en res. Japara en eene in het district Menoreh, afd. Magelang, res. Kedoe.

Bestuur. 1 of 2 directeuren: de heer Fedor C. Bunge; 3 à 5 commissarissen: de heeren A. A. H. Boon Hartsinck, Jhr. J. P. J. van der Does de Bye en A. Mijer.

Winstverdeeling. Eerst 16 % voor een reservefonds, daarna 6 % dividend. Van het dan overblijvende komt 60 % aan aandeelhouders, 5 % aan de directie, 10 % aan commissarissen, 25 % aan de Dordtsche Petroleum-Maatschappij,

gedurende den loop van het met haar te sluiten contract. Zoodra dit contract vervalt en niet hernieuwd wordt, komen de daardoor vrijkomende 25 % ten bate der aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit 25 % van het gestort kapitaal bedraagt, wordt ten behoeve daarvan niets meer afgezonderd.

CULTUUR-MAATSCHAPPIJ „MENANG",
(*Staats-Crt. No.* 277, *van* 25 *November* 1897).

Zetel. Amsterdam.

Doel. De verdere exploitatie van de in volle werking zijnde suikeronderneming Menang, distr. Soekoredjo, afd. en res. Kediri.

Kapitaal. *f* 750,000.— in 1500 aandeelen à *f* 500.—.

Inbreng. Door de Nederl. Handel-Mij. voor 1100 aandeelen: de suikeronderneming Menang met toebehooren.

Bestuur. 1 directeur: de Administratie- en Cultuurbank; 2 à 5 commissarissen: de heeren A. H. G. Fokker en Mr. R. van Rees.

Winstverdeeling. 10 % aan het reservefonds, daarna 5 % dividend. Van het overblijvende komt 2½ % aan den directeur, 1 % aan elk der commissarissen, daarna weder tot 5 % over het maatschappelijk kapitaal aan aandeelhouders. Van het dan nog overblijvende komt 50 % aan aandeelhouders, 40 % aan het reservefonds, 5 % aan den directeur, 5 % aan commissarissen gezamenlijk.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 200,000 bedraagt, vervallen alle voor dat fonds aangewezen bijdragen aan aandeelhouders.

CULTUUR-MAATSCHAPPIJ „SOEMBERREDJO".
(*Staats-Crt. No.* 278, *van* 26 *November* 1897).

Zetel. Amsterdam.

Doel. De verdere exploitatie der in volle werking zijnde suikeronderneming „Soemberredjo", in de dessa Kersikan, hoofdplaats, distr. en afd. Bangil, res. Pasoeroean.

Kapitaal. *f* 500.000 in 1000 aandeelen à *f* 500.—

Inbreng. Door de Nederl. Handel Mij voor 600 aandeelen: de suikeronderneming Soemberredjo.

Bestuur. 1 directeur: de Administratie- en Cultuurbank; 2 of 5 commissarissen: de heeren A. H. G. Fokker en Mr. R. van Rees.

Winstverdeeling. 10 % aan het reservefonds, daarna 5 % dividend. Van het overblijvende komt 2½ % aan den directeur, 1 % aan elk der commissarissen, daarna weder tot 5 % over het maatschappelijk kapitaal aan aandeelhouders. Van het dan nog overblijvende komt 50 % aan aandeelhouders, 40 % aan het reservefonds, 5 % aan den directeur, 5 % aan commissarissen gezamenlijk.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 200.000 bedraagt, vervallen alle voor dat fonds aangewezen bijdragen aan aandeelhouders.

ROTTERDAMSCHE PETROLEUM MAATSCHAPPIJ.
(*Staats-Crt. No.* 285, *van* 4 *December* 1897).

Zetel. Rotterdam.

Doel. Het verkrijgen en exploiteeren van vergunningen en concessiën tot onderzoek naar delfstoffen en meer in het bijzonder naar petroleumhoudende terreinen in Ned.-Indië, en het deelnemen in andere dergelijke vennootschappen.

Kapitaal. *f* 1.500.000, in 2.200 aandeelen A en 800 aandeelen B, elk à *f* 500.—. De vennootschap geeft nog uit 1200 oprichtersaandeelen.

Bestuur. 1 of meer directeuren: de heeren Gebr. van Buren; 5 of 7 commissarissen: de heeren H. Kolff, Mr. H. M. de Kuyper, J. R. P. C. H. de Kuyper, C. A. E. van Lede, J. H. Rijken en C. A. S. van Stolk.

Winstverdeeling. Eerst hoogstens 25 % aan het reservefonds totdat dit 50% van het geplaatst maatschappelijk kapitaal bedraagt; daarna 6 % dividend voor de aandeelen A, vervolgens 6 % dividend voor de aandeelen B. Het overblijvende zal worden verdeeld als volgt: 70 % aan de gezamenlijke aandeelhouders A en B, 10 % aan commissarissen, 10 % aan de directie, 10 % aan de houders van oprichters-aandeelen.

Wanneer 2 achtereenvolgende jaren aan de aandeelen A en B een dividend, gelijkstaande met 6 % van het maatschappelijk kapitaal ad *f* 1.500.000 is uitgekeerd, dan genieten houders van aandeelen B in alle opzichten gelijke rechten als die van aandeelen A.

Liquidatie. Na afbetaling van alle schulden zal zooveel mogelijk eerst aan houders van aandeelen A het volle bedrag daarvan worden uitgekeerd, daarna zoo mogelijk het volle bedrag der aandeelen B aan de houders daarvan; van het overblijvende komt 10 % aan houders van oprichters-aandeelen en 90 % aan houders van aandeelen A en B.

LANDBOUWMAATSCHAPPIJ „PAKOEDA".

(*Staats-Crt. No.* 272, *van* 19 *November* 1897).

Zetel. Rotterdam.

Doel. De verdere exploitatie van de in volle werking zijnde koffieonderneming Pakoeda, gelegen in de res. Besoeki, afd. Banjoewangi, en van de eventueel te verkrijgen perceelen.

Kapitaal. *f* 350.00, in 350 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door de Cultuur-Maatschappij Pakoeda voor 220 aandeelen en *f* 110.000 in contanten de koffieonderneming Pakoeda.

Bestuur. 1 directeur: de heer D. Birnie: 3 commissarissen: de heeren A. Bosman, H. Elink Schuurman en Mr. W. Suermondt Lzn.

Winstverdeeling. De directeur is bevoegd van de bruto winst hoogstens 10 % als tantième uittekeeren aan het personeel der onderneming. Van het overige wordt minstens 10 % afgezonderd voor een reservefonds. Hetgeen daarna overblijft komt 2½ % aan den directeur, 7½ % aan commissarissen, 90 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot *f* 100.000.

KOETEI EXPLORATIE-MAATSCHAPPIJ.

(*Staats-Crt. No.* 274, *van* 22 *November* 1897).

Zetel. Rotterdam.

Doel. Het opsporen van delfstoffen en meer in 't bijzonder van petroleum, het exploiteeren van concessiën en mijnrechten enz., allereerst in het rijk van Koetei, Oostkust van Borneo, verder op de eilanden Miang Ketjil en Miang Besar.

Kapitaal. *f* 300,000.— in 3000 aandeelen à *f* 100.—. Er worden 200 oprichters-aandeelen uitgegeven, welke ter beschikking van den heer C. van Gilse van der Pals Hzn. komen.

Bestuur. 1 directeur: de heer C. van Gilse van der Pals Hzn.; 3 á 7 commissarissen: de heeren J. Drost, A. J. H. van Kappen en D. R. J. baron van Lijnden.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overige komt 10 % aan den directeur, 15 % aan commissarissen, 10 % aan de houders van oprichtersaandeelen, 65 % aan aandeelhouders.

EXPLORATIE-MAATSCHAPPIJ „NEDERLAND".

(Staats-Crt. No. 285 van 4 December 1827).

Zetel. 's Gravenhage.

Doel. Het verkrijgen van vergunningen en concessiën, hetzij tot exploratie, hetzij tot exploitatie op het gebied van land- en mijnbouw; het afstaan van die vergunningen en concessiën, hetzij door verkoop, verhuring of op andere wijze; het ondernemen van exploratiën en exploitatiën op het gebied van land- en mijnbouw, het oprichten van en het deelnemen in dergelijke vennootschappen en het beheeren van aandeelen in zulke vennootschappen; het drijven van handel in verband met exploitatiën als boven bedoeld, — een en ander hetzij alleen, hetzij met anderen, in en buiten Nederland, wat Ned.-Indië betreft echter met uitsluiting van de resid. Soerakarta en Djokjokarta.

Kapitaal. *f* 1.000.000, in aandeelen à *f* 100.— De vennootschap kan ook stukken uitgeven, elk vertegenwooodigende 5 of 10 aandeelen. De vennootschap geeft uit 580 oprichtersaandeelen, welke behalve het natemelden aandeel in de overwinst, recht hebben op 10 % van hetgeen bij liquidatie nog overblijft, wanneer aan aandeelhouders 100 % op het gestort bedrag huner aandeelen zal zijn uitgekeerd.

Bestuur. 1 directeur: de heer Mr. J. P. Sprenger van Eijk: 3 à 7 commissarissen: de heeren D. Cordes, E. van Essen, B. C. M. van der Hoop, C. J. van Schelle, Mr. A. Capadose, J. B. A. Kessler en J. C. Bouman. Tot gedelegeerd commissaris is benoemd de heer J. B. A. Kessler.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overblijvende komt 10 % aan het reservefonds, 10 % aan de houders van oprichters-aandeelen, 60 % aan aandeelhouders, 4 % aan den directeur, 4 % aan den gedelegeerden commissaris, 12 % aan de overige commissarissen.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

BATAVIASCHE OOSTER SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten over de maand Oct.	1896 (zuiver)	1897 (telegrafisch)
Lengte in exploitatie	57 K.M.	57 K.M.
Aantal personen	94.423	80.600
„ tonnen goederen	5.376[205]	3.550
Opbrengst personen	*f* 15.782.47	*f* 13.050
„ goederen en diversen	„ 15.676.21	„ 10.350

DELI-SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

In exploitatie 102 K.M. tegen 102 K.M. in 1896.

Opbrengst Oct. 1897	*f* 99.000	tegen	*f* 93.500	in	1896
„ per dagkilometer	„ 31.30	„	„ 29.73	„	„
„ sedert 1 Jan. 1897	„ 1.006.000	„	„ 989.600	„	„

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Semarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.)

Oct. 1897.				1896.
Reizigers (101.700)	*f* 46.000.—	(90.100)	*f*	42.100.—
Goederen (36.200 ton)	„ 206.600.—	(31.000 ton)	„	169.700.—
Diverse ontvangsten	„ 13.000.—		„	12.300.—
Totaal	*f* 265.600.—		*f*	215.100.—
Per dag-kilometer	„ 41.79		„	33.84
Van 1 Jan. af	„ 2.390.187.30		„	2.183.384.40
Per dag-kilometer	„ 38.35		„	34.92

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.)

Reizigers (79.200)	*f* 28.500.—	(80.300)	*f*	27.200.—
Goederen (13.500 ton)	„ 41.600.—	(10.600 ton)	„	38.800.—
Diverse ontvangsten	„ 2.900.—		„	3.000.—
Totaal	*f* 73.000.—		*f*	69.000.—
Per dag-kilometer	„ 42.05		„	39.74
Van 1 Jan. af	„ 699.050.60		„	650.020.85½
Per dag-kilometer	„ 41.06		„	38.06

Stoomtram Djocja—Brossot. (Lengte 24 kilom.)

Reizigers (22.000)	*f* 2.800.—	(25.000)	*f*	2.900.—
Goederen (4.300 ton)	„ 6.800.—	(3300 ton)	„	41.100.—
Diverse ontvangsten	„ 100.—		„	200.—
Totaal	*f* 9.700.—		*f*	7.200.—
Per dag-kilometer	„ 13.04		„	9.67
Van 1 Jan. af	„ 93.600.80		„	89.343.43
Per dag-kilometer	„ 12.82		„	12.20

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG.

Opbrengsten November 1897 *f* 25.500 tegen *f* 24.400. Sedert 1 Juli 1897 *f* 129.300 tegen *f* 129.200.

DELI-SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

In exploitatie 102 K.M. tegen 102 K.M. in 1896.

Opbrengst Nov. 1897	*f* 99.000	tegen *f*	95.200	in 1896	
„ per dag-kilometer	„ 32.85	„ „	31.04	„	„
„ sedert 1 Jan. 1897	„ 1.105.000	„ „	1.084.900	„	„

BATAVIASCHE OOSTER SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten over de maand Nov.	1896 (zuiver)	1897 (telegrafisch)
Lengte in exploitatie	57 K.M.	57 K.M.
Aantal personen	79.732	73.000
„ tonnen goederen	4476[395]	2950
Opbrengst personen	*f* 13.060.69	*f* 11.750
„ goederen en diversen	„ 12.716.89	„ 8.750

SEMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-Opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Nov. 1897	*f* 61.600	*f* 8.50	242
„ 1896	„ 55.300	„ 7.60	

Verschil	meer	f 6.300	f 0.90		
	minder	„ —	„ —		
Van 1 Jan. tot ult. Nov. 1897		„ 787.700	„ 9.70	}	242
„ „ „ „ „ „	1896	„ 755.000	„ 9.30	}	
Verschil	meer	„ 32.700	„ 0.40		
	minder	„ —	„ —		

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Sepandjang.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Nov. 1897	f 13.600	f 20.60	} 22
„ 1896	„ 13.100	„ 21.90	} 20
Verschil meer	„ 500	„ —	
Verschil minder	„ —	„ 1.30	
Van 1 Jan. tot ult. Nov. 1897	„ 145.500	„ 20.60	} 21
„ „ „ „ „ „ 1896	„ 159.000	„ 23.70	} 20
Verschil meer	„ —	„ —	
Verschil minder	„ 13.500	„ 3.10	

Lijn Modjokerto-Ngoro.

Nov. 1897	f 4.300	f 3.50	}	41
„ 1896	„ 3.800	„ 3.10	}	
Verschil meer	„ 500	„ 0.40		
Verschil minder	„ —	„ —		
Van 1 Jan. tot ult. Nov. 1897	„ 95.900	„ 7.—	}	41
„ „ „ „ „ „ 1896	„ 97.500	„ 7.10	}	
Verschil meer	„ —	„ —		
Verschil minder	„ 1.600	„ 0.10		

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-Opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gem. aant. kilom. in exploitatie.	Opmerkingen.
Nov. 1897	f 5.700	f 3.50	54	
Van 1 Jan. tot ult. Nov. 1897	„ 156.200	„ 10.—	47	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-Opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Aantal kilom. in exploitatie.
Nov. 1897	f 11.800	f 3.10	} 127
„ 1896	„ 2.600	„ 3.40	} 25
Verschil meer	„ 9.200	„ —	
Verschil minder	„ —	„ 0.30	
Van 1 Jan. tot ult. Nov. 1897	„ 158.300	„ 7.30	} 65
„ „ „ „ „ „ 1896	„ 61.600	„ 7.40	} 25
Verschil meer	„ 96.700	„ —	
Verschil minder	„ —	„ 0.10	

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten November 1897 *f* 4500 + *f* 1251. Sedert 1 Januari *f* 48,384 + *f* 9,196.

De nieuwe Regeling van het Privaatrecht der Chineezen in onze Koloniën.

DOOR

J. J. M. DE GROOT.

Reeds in de October-aflevering van het vorige jaar werd door de Redactie van dit Tijdschrift op deze pas ontworpen regeling van het Burgerlijke en Handelsrecht der Chineezen de aandacht gevestigd. Daarbij werd medegedeeld, dat de samensteller, Mr. P. H. Fromberg, ambtenaar bij de Rechterlijke Macht, tot het doel een tijdlang aan het Departement van Justitie te Batavia was werkzaam gesteld geweest, en dat een gedrukt exemplaar door den Directeur van Justitie aan de Redactie was toegezonden, met verzoek hare kolommen voor eventueele bespreking open te stellen.

Ook schrijver dezes ontving, door tusschenkomst van den Minister van Koloniën, een exemplaar, met opdracht de opmerkingen, waartoe het hem mocht aanleiding geven, door bemiddeling van Zijne Excellentie aan de Indische Regeering te doen toekomen. In October jl. werd aan die opdracht voldaan, en eenigen tijd later van den Minister verlof verkregen de ingediende nota te publiceeren. Op verzoek der Redactie is zij in de volgende bladzijden in substantie nedergelegd, in de hoop dat zij openbare gedachtenwisseling moge uitlokken, en dus de bereiking van het doel: de totstandkoming van een alleszins deugdelijke en afdoende wettelijke regeling van zoo groot belang, in de hand werken.

Zij die met het Ontwerp van nabij kennis maken, zullen ongetwijfeld toegeven, dat de heer Fromberg met de nadrukkelijke opdracht der Regeering *om de nieuwe regeling te doen blijven in den geest der Chineesche zeden en gewoonten* geenszins lichtvaardig heeft omgesprongen. Van de door landgenoot en vreemdeling geopende bronnen voor de kennis van het in China heerschende recht heeft hij een doorwrochte studie gemaakt, en het is hem langs dien

weg vrij wel gelukt zich te verplaatsen in den geest, die het Chineesche familieleven beheerscht. De instellingen en gebruiken van dat familieleven zijn doorgaans door hem op hunne juiste waarde geschat, en, door ze in verband te brengen met hetgeen in den loop der tijden in de Koloniën zelf familierecht is geworden, heeft hij met veel scherpzinnigheid getracht te omschrijven, aan wat wèl, aan wat niet, in eene afdoende wettelijke regeling een plaats behoort te worden ingeruimd.

Veel, zeer veel, valt er dus in het Ontwerp te loven. Maar, zooals alle menschelijk werk, boven critiek verheven is het niet. Zonder een oogenblik te treden op het gebied van Europeesche rechtsgeleerdheid, of in quaestiën van opportuniteit, zullen de volgende bladzijden zich enkel bezig houden met de vraag, of het in genoegzame mate aan den door de Regeering gestelden hoofdeisch: *in den geest der Chineesche zeden en gewoonten te blijven*, voldoet, en of, wanneer het daarvan afwijkt, zulks op deugdzame gronden geschiedt.

Op geen enkel punt nu zijn de door Mr. Fromberg voorgestelde afwijkingen van het Chineesche recht zóó sterk als op dat van de positie der vrouw. Wèl beschouwd vormt die rechtspositie het zwaartepunt der nieuwe regeling; immers, ook het voogdijrecht, en de rechten der uit hoofdvrouw en bijwijven geteelde kinderen hangen er ten nauwste mede samen. Het ligt dus voor de hand, haar het eerst in behandeling te nemen.

DE RECHTSPOSITIE DER VROUW.

Alleszins terecht is de ontwerper van het beginsel uitgegaan, dat de Chineesche vrouw in de Koloniën eene rechtspositie behoort te bezitten hooger dan met in China heerschende principes strookt. Ongetwijfeld zal menig Chinees hierin een steen des aanstoots vinden, en, zooals de tijd steeds heeft geleerd, de adviezen, door dien landaard zelf uitgebracht, blijven lang niet onopgemerkt, ja, veel te vaak wordt er axiomatische waarde aan toegekend, dank de heerschende onbekendheid met zijn familierecht en de daaruit voortvloeiende schroomvalligheid om daarop zelfstandig in te grijpen. Het kan dus zijn nut hebben, den ontwerper, die, naar het ons toeschijnt, in deze een juist standpunt heeft ingenomen, ter verdediging daarvan met eenige argumenten, die òf hem onbekend waren, òf niet met voldoende kracht door hem op den voorgrond werden gesteld, ter zijde te staan.

Voornamelijk vindt gezegd beginsel uitdrukking in het voorstel, *dat de ongehuwde vrouw goederen zal mogen bezitten, en die zelf beheeren.*

Genoeg bekend is het — en ook de ontwerper toont er zich ten volle van doordrongen — dat wij hier staan voor eene rechtsopvatting, die rechtstreeks tegen de in China heerschende opvattingen ten aanzien van de vrouw indruischt. Immers staat deze, ongehuwd zijnde, daar ten volle onder de macht van hare ouders, en is zij, gehuwd, geheel en al in manu van haren echtgenoot, zoodat zij nooit iets kan bezitten wat niet òf aan de eerstgenoemden, òf aan haren man toebehoort. Doch, tot juiste beoordeeling van de waarde, die dit eigenaardig instituut ten aanzien van de Chineesche bevolking in de koloniën kan hebben, mag men niet uit het oog verliezen, dat het in hoofdzaak gegrond is op een ander, *hetwelk daar absoluut geen reden van bestaan bezit*, nl. dat niemand in de familie eigenaar kan zijn, uitgezonderd ouders of grootouders. „Zoolang zijn vader of moeder nog leeft, mag „niemand het wagen eigenaar van zijn eigen lichaam te zijn, of „goederen voor zichzelf te bezitten" [1]), luidt het in het oude Boek der Zeden (*Li-ki*), dat als wetboek voor het maatschappelijk leven steeds een plaats van het hoogste gewicht in China heeft bekleed. En op een ander blad vindt men in diezelfde oude grondwet voor de Chineesche samenleving dien stelregel in deze bewoordingen terug: „Zoolang vader of moeder nog in leven is, „mag men zijn vriend niet beloven voor hem te zullen sterven „(omdat men dan de vrije beschikking mist over zijn eigen persoon), „noch goederen voor zichzelf bezitten" [2]). Eindelijk nog leest men in de *Li-ki*: „Een zoon en diens vrouw hebben geen privé bezit, „noch huisdieren van zichzelven, noch gereedschappen. Zij wagen „het niet iets ondershands te leenen of te leen te geven. Mocht „de vrouw spijs of drank van een ander ontvangen, of een kleed, „of een stuk geweven stof, of iets om aan het lijf te hangen, of „een zakdoek, iris of orchidae, dan moet zij het geschenk aan„nemen en haren schoonvader of schoonmoeder aanbieden; en zoo „dezen het van haar willen hebben, zal zij even verheugd zijn als „zij was toen zij het cadeau ontving. En geven zij haar het „geschenk terug, dan zal zij beginnen met het te weigeren, maar

[1]) Zie Aanhangsel, A.

[2]) Ibid. B.

„als zij op deze wijze van doen hunne goedkeuring niet ont-„vangen mag, zal zij het van hen terugnemen als een nieuw „geschenk hunnerzijds, en het opbergen, tot tijd en wijle zij het „noodig krijgen" [1]).

Het bewijs, dat ook nog heden ten dage in China zich alle eigendom in de ouders en grootouders concentreert, levert het Wetboek van het rijk, waarin aan het hoofd der paraphrase van de fundamenteele bepalingen in hoofdstuk 8, sectie 13, dit hoofdbeginsel is neergeschreven: „Zoolang een der grootouders van „vaderszijde of een der ouders in leven is, kan de zoon of klein-„zoon geene goederen voor zichzelf bezitten; dit is een eisch der „sociale zedewet" [2]).

Waar dus alles wat een man bezit rechtens zijnen ouders toebehoort, daar ligt het inderdaad in de rede, dat zijne vrouw, wier persoon zelve gerekend wordt eene bezitting van hem te zijn, evenmin eigendom hebben kan. Maar, aangezien in ons stelsel van wet en recht geen plaats is voor het dogma dat, behalve ouderloozen, slechts ouders of grootouders eigendom kunnen hebben, vervalt ook vanzelf alle aanleiding om daarin met het andere, op deze onbestaanbare leer gegronde beginsel rekenschap te houden.

Doch de aangehaalde passages hebben een anderen kant: zij leeren ons, dat eene huisvrouw wel degelijk eigenares kan zijn, en zulks van de goederen harer kinderen of kleinkinderen zelfs rechtens is. Natuurlijk treedt dit recht eerst in al zijne volheid op den voorgrond wanneer zij weduwe is geworden, en de manus van haren man dus weggevallen is. Ook dit feit verbiedt voorzeker, te onzent het eigendomsrecht der vrouw te ontkennen. Destemeer komt men tot deze conclusie, wanneer men rekening houdt met de omstandigheid, dat de hoofdgrondslag van de Chineesche negatie der eigendomsrechten van huisvrouwen en kinderen van zuiver politieken aard is, en ook als zoodanig in onze koloniën alle reden van bestaan verliest. Hij komt namelijk neder op de instandhouding van de *hao*, het bekende beginsel van absolute onderworpenheid aan, en afhankelijkheid van de seniores der familie, zonder hetwelk, zooals het in China heet, geen geregeld bestuur over dit uitgestrekte Rijk met mogelijkheid

[1]) Aanhangsel C.

[2]) Ibid. D.

te voeren is, en waarmede dus keizerlijk gezag en rijkstroon beiden staan of vallen.

Om dit wel te begrijpen houde men in het oog, dat China's bevolking sedert de oudste tijden heeft bestaan uit een conglomeraat van clans (tsoeh's of tsók's), elk uit eenzelfden stamvader ontsproten en steeds de afstamming berekenende in de mannelijke lijn. Politiek beginsel van de hoogste beteekenis is het altijd geweest, dat in elke clan een krachtig zelfbestuur behoort te heerschen, opdat de regeering des Rijks zich niet met inwendige rust en orde aldaar hebbe in te laten, en haar taak dus zie teruggebracht tot eenvoudige handhaving van vrede en verdraagzaamheid tusschen de clans onderling. Van oudsher nu was het middel om dat doel te bereiken, elk lid van de clan als het ware op zijn plaats te schroeven door strenge handhaving van onderworpenheid en eerbetoon jegens alle hoogeren, m. a. w. de leer der *hao* tot in hare verste consequenties door te voeren. Tot dit doel verdeelde men hen allen in vijf categorieën, alnaar den lichteren of zwaarderen rouw, dien zij voor de andere clanleden hadden te dragen; en tot op den dag van heden zijn die de uitdrukking gebleven van het quantum van onderwerping en eerbied, aan hoogeren verschuldigd.

Bedenkt men thans, dat het clanwezen zich in onze koloniën volstrekt niet in sterk geprononceerde vormen onder de Chineezen heeft overgeplant, en zijn rol in ons raderwerk van staat en wetgeving er geene beteekenis heeft, alsmede dat de in China te zijnen aanzien heerschende regeeringsbeginselen niet de onze zijn, dan valt vanzelf de hoofdreden weg om de *hao* in al hare consequenties in de clan te handhaven en, in verband daarmede, zoowel de vrouw als de kinderen in slaafsche ondergeschiktheid aan den paterfamilias te houden, en dus geen eigenaars van goederen te doen zijn.

Staat derhalve ten onzent geen Chineesch rechtsbegrip, noch bezwaar van politieken aard de doorvoering van ons eigen rechtsbeginsel in den weg, dat de Chineesche vrouw, zoo goed als elke man, vermogenssubject kan zijn, dan wordt die doorvoering zelfs eene *verplichting* bij een overheerscher, wiens eigen beginselen van beschaving en menschelijkheid eischen de positie der Aziatische vrouw te verbeteren, waar zulks zonder bezwaar geschieden kan. Het gaat toch niet aan dat wij, die geene slavernij, onder welken vorm of voorwaarde, dulden, noodeloos een Oostersch

instituut zouden handhaven, waarvan instandhouding van zuiver slaafsche verhoudingen der vrouw tegenover haren echtgenoot, en van de dochter tegenover haren vader, de alpha en de omega is.

Ter verdediging van de verhooging van den rechtstoestand, die aan de gehuwde Chineesche vrouw behoort te worden toegekend, voert de heer Fromberg (blz. 205) tal van feiten aan, ten bewijze dat zij, volgens hare eigen landsinstellingen, in de verste verte geen individu zonder aanzienlijke rechten is. Op zijn zaakkundig betoog valt niet af te dingen; wèl kan men er nog een feit aan toevoegen, dat wellicht overtuigender dan eenig ander ten gunste van die stelling spreekt. Wordt een Chinees om zijne verdiensten jegens Kroon of volk door den Keizer met een der achttien daarvoor ingestelde eeretitels beloond, dan ontvangt zijne hoofdvrouw tegelijkertijd, als iets wat vanzelf spreekt, een mede tot het doel gecreëerden titel, evengoed als zijne ouders en grootouders, eenen titel, die haar op overeenkomstige onderscheidingen en eerbewijzen aanspraak geeft; met andere woorden: in China wordt de vrouw gelijk op met haren echtgenoot gedecoreerd. Grootere officiëele gelijkstelling van echtgenooten is wel te nauwernood denkbaar.

Terecht heeft de ontwerper mede veel aandacht geschonken aan de vraag, of de vrouw, weduwe geworden, komt te staan onder voogdij van haren zoon, c. q. den oudsten, om, even terecht, tot het besluit te komen, dat aan dit beginsel, daargelaten of het ooit in China heeft geheerscht, geen kracht van wet moet worden toegekend.

Het eenige, waarop dit beginsel zou berusten, is eene passage in het reeds aangehaalde Boek der Zeden, waarin, zooals het heet, te lezen staat „dat de vrouw, ongehuwd, van haar vader „of ouderen broeder, gehuwd, van haren echtgenoot, en, weduwe „geworden, van haren zoon afhankelijk is". (1) Het zij ons echter veroorloofd al dadelijk op te merken, dat de Chineesche tekst drie malen een teeken bevat, dat niet rechtstreeks afhankelijkheid, maar eenvoudig „volgen" beteekent, en het dus zeer moet worden betwijfeld of dit woord wel anders dan in absoluut concreten zin mag worden opgevat, dat wil zeggen, in dien van „vergezellen, of onder iemands bescherming staan". Maar buitendien: wat

(1) Zie Aanhangsel, E.

blijft er van de afhankelijkheid der weduwe van haren zoon over, wanneer men rekening houdt met het feit, dat ongeschreven en geschreven recht in China zoo nadrukkelijk mogelijk eischen, dat het kind, zoowel vóór als na den dood zijns vaders, zijne moeder volkomen dezelfde mate van *hao* of onderwerping en gehoorzaamheid heeft te betoonen als tegenover een vader moet worden in acht genomen? En wat, tegenover de uitdrukkelijke verklaringen van zedenleer en wetboek beiden (zie boven), dat de goederen van een kind het absolute eigendom zijner moeder zijn? De waarheid is — en de logica der alles beheerschende *hao*-leer eischt het onverbiddelijk — dat de patria potestas, die reeds bij het leven des vaders door zijne vrouw met dezen werd gedeeld, *onverkort het eigendom der moeder blijft wanneer de vader overleden is.*

Een alles afdoend bewijs voor de juistheid dezer stelling levert het feit, dat zij zelfs ten volle van kracht is met betrekking tot keizerin-weduwen. Reeds vanaf de tweede eeuw vóór onze jaartelling leeren de Chineesche geschiedboeken eenstemmig, dat ieder troonopvolger de gewoonte huldigde om, zoodra het rijk hem als erfdeel was komen toe te vallen, den titel van Keizerin, [1]) tot dusver door zijne moeder gedragen, officiëel te veranderen in dien van Groote of Opperste Keizerin", [2]) teneinde aldus te kennen te geven, dat zij voortaan was de hoogste, eerste persoon in het rijk, feitelijk geplaatst boven haren tot de regeering geroepen zoon, die slechts den eenvoudiger titel van Keizer voor zich behield. Ja, wat meer zegt, in den regel stelden de keizers, zonder op eigen meerderjarigheid of leeftijd acht te slaan, zich onder de daadwerkelijke voogdij hunner moeder en bestuurden het rijk — dank hare moederrechten *haar* eigendom — in haren naam. Dit hooge staatsbeginsel is tot op heden gehuldigd gebleven. Het is inderdaad wereldbekend, dat toen Wen Tsoeng (Hiën Foeng) kort na de Engelsch-Fransche expeditie, in 1860 tegen Peking ondernomen, overleden was, met achterlating van eene hoofdvrouw Tszé Ngan en eene bijvrouw Tszé Hi, die aan den troonsopvolger Moeh Tsoeng het levenslicht had geschonken, laatstgenoemde de regeering heeft gevoerd in haar beider naam, en dan ook voor oog en oor der gansche natie zijne edicten geregeld deed aanvangen met de woorden: „Eerbiedig gehoorzamende aan de voor-

[1]) Aanhangsel, F.
[2]) Aanhangsel, G.

treffelijke wilsverklaring van de Opperste Keizerin-moeder, en aan die van de Opperste Keizerin mijne allervoortreffelijkste moeder" [1]: of: „In eerbiedige gehoorzaamheid aan den ernstigen wil van de beide Opperste Keizerinnen". [2] En toen Tszé Ngan in 1881 was overleden, ging hij voort het rijk te besturen in naam van zijne bloedeigen moeder alleen. Dat beide vrouwen, energieke naturen, gedurende hare voogdij volstrekt niet als ledepoppen fungeerden, daar weten de diplomaten der Europeesche Mogendheden het hunne van.

Die leer dat een Keizerin-moeder, dank hare moederrechten, bij den dood haars echtgenoots eigenares van het rijk en voogdes van den troonsopvolger wordt, zoodat het opperbestuur feitelijk in hare handen komt te liggen, strookt niet met een ander leidend Chineesch staatsbegrip, hetwelk verbiedt dat vrouwen den troon des Rijks bezetten. Om alle conflict tusschen deze twee tegenstrijdigheden maar dadelijk te voorkomen, brachten de keizers van de Wei-dynastie, die van A. D. 386—550 regeerden, het radicale middel in toepassing om elk lidmaat van de harem, dat aan een vermoedelijk troonsopvolger geboorte gaf, eenvoudig te gelasten zichzelve van kant te maken. De officiëele geschiedboeken van dat tijdperk noemen verschillende moeders, die ten hove op zulk eene tragische wijze hunnen toekomstigen weduwrechten ten offer vielen, en in de biographie van een hunner leest men uitdrukkelijk: „Het was een oude instelling van het „Huis van Wei dat, indien iemand in het Achterpaleis een zoon „baarde, bestemd om kroonprins te worden, deszelfs moeder bevel „gegeven werd zich het leven te benemen" [3]. Waar dus de sprekende bewijzen voor de hand liggen, dat de Chineesche vrouw een rechtspositie inneemt, zóó hoog dat zij, krachtens haar moederrecht, na den dood haars mans als oppermachtig beheerscheres van het door hem nagelaten erfgoed optreedt, dáár voorzeker is onze koloniale wetgever volkomen op het rechte pad wanneer hij zijne verlichtere denkbeelden ook op haar wil toepassen, en haar, evengoed als hare Europeesche zuster, erkent als wettig bezitster en beheerster harer ten huwelijk meegebrachte, of staande huwelijk verworven goederen. Dit eenmaal aangenomen, schijnt ons de op blz. 216—223 van het Ontwerp behandelde quaestie

[1] Aanhangsel, H
[2] Aanhangsel, I.
[3] Aanhangsel, J.

of de gehuwde Chineesche vrouw zich zonder bijstand van haren man in akten verbinden mag, en zonder zijne machtiging in rechten verschijnen, geen quaestie meer.

Onze slotsom kan dan ook geene andere zijn, dan dat de regeling der rechtspositie van de ongehuwde of gehuwde vrouw, zooals de heer Fromberg haar ontworpen heeft, geen zwakke punten aanbiedt, die haar, uit het Chineesche of Europeesche gezichtspunt beschouwd, onaannemelijk of minder aannemelijk maken. De verheffing van dit gedeelte van zijn ontwerp tot wet zal Nederland ongetwijfeld in de uitoefening van zijn groote taak om de volken, die daar ginds aan zijne zorgen zijn toevertrouwd, allengs hooger op te voeren op het pad van beschaving en vooruitgang, een goede schrede verder helpen, en de Chineesche bevolking ten zegen strekken.

HET VOOGDIJRECHT.

Dezelfde onverdeelde sympathie, die wij, blijkens de voorgaande bladzijden, voor de in het Ontwerp als hoofdbeginsel aangenomen verheffing der vrouw koesteren, verbiedt ons, de daarin voorkomende regeling der voogdij met ingenomenheid te begroeten.

Deze bevat namelijk het voorstel, dat de vrouw na den dood haars echtgenoots slechts als voogdes der kinderen zal worden erkend, indien zij door den vader of de Weeskamer als zoodanig is benoemd, met andere woorden, een diep ingrijpende besnoeiing van de rechten, die haar, volgens alle geschreven en ongeschreven wetten, in China toekomen; want, zooals in vorenstaande bladzijden op den voorgrond is getreden, deze plaatsen de weduwe, krachtens hare moederrechten, onvoorwaardelijk op het allerhoogste voetstuk, hetwelk zij in het familieleven bereiken kan, namelijk dat van opperste gezaghebbende over hare kinderen, en van eigenares — en dus ook beheerster — van de hun toegevallen vaderlijke nalatenschap.

Dat het Ontwerp den rechtstoestand van de vrouw, zoowel van de ongehuwde als de echtgenoote, tegen Chineesche instellingen en zeden in, wil verhoogen — uitstekend! Maar dan ook konsekwent gebleven, en niet hare rechtspositie als weduwe-moeder, mede rechtstreeks tegen dezelfde instellingen en zeden in, zonder eenige noodzaak verlaagd.

In stede van de Chineesche beginselen ten aanzien van het

weduwschap op zoo ongemotiveerde wijze te verkrachten, verklare men eenvoudig de art. 345 en 346 van het Burgerlijk Wetboek op de Chineezen toepasselijk [1]). In China staat de weduwe, in hare natuurlijke hoedanigheid van voogdes over hare kinderen, met hen, dank het enge clanleven, onder het toezicht van haren schoonvader, die over haar patria potestas heeft, of, zoo hij overleden is, onder dat van diens vader of broeders, ja zelfs van hare zwagers, indien deze genoeg energie bezitten om zich te doen gelden. In onze koloniën kan men er dus van Chineesche zijde niets tegen hebben, zoo elken vader, of zoo noodig, de Weeskamer, het recht wordt toegekend om uit genoemde bloedverwanten er eenen aan te wijzen in den geest van artikel 346 B. W. Die persoon zou dan steeds onder contrôle van de Weeskamer staan, aangezien dit lichaam, ingevolge de Wet, in elke voogdij de toeziende voogdij uitoefent.

Deze, naar onze meening allernoodzakelijkste wijziging van het Ontwerp zou tevens dit voordeel hebben, dat er een nieuw punt van samenhang der wetgeving voor de Chineezen met ons eigen Burgerlijk Wetboek wordt geschapen; want een zoo groot mogelijke gelijkvormigheid in de rechtsbedeeling ligt, zoo wij ons niet bedriegen, over het algemeen in de bedoeling van onze jurisprudentie.

Een tweede punt in dit onderdeel van het Ontwerp, hetwelk ons niet wil bevredigen, is, dat een bijvrouw geen voogdes over hare eigen kinderen zal kunnen zijn.

Zeer terecht stelt de heer Fromberg op den voorgrond, dat de Chineesche opvatting, volgens welke de hoofdvrouw rechtens ook de moeder van de kinderen der bijzitten is, niet moet worden erkend. Inderdaad is die fictie hoofdzakelijk in het leven geroepen

---

[1]) Deze luiden:

Na de ontbinding van het huwelijk, door den dood van een der echtgenooten veroorzaakt, behoort de voogdij der minderjarige kinderen, van regtswege, aan den langstlevende der ouders.

De vader kan desniettemin aan de langstlevende moeder eenen bijzonderen raadsman toevoegen, zonder wiens toestemming zij geen daad, de voogdij betreffende, zal kunnen verrigten, behoudens haar beklag aan den raad van justitie, wanneer zij vermeent dat de weigering van den raadsman de belangen der minderjarigen benadeelt.

Indien de vader bijzondere handelingen heeft vermeld, waartoe de raadsman benoemd is, zal de voogdesse het vermogen hebben om de verdere handelingen zonder zijnen bijstand te verrigten.

ter bevordering van het reeds boven besproken Chineesche regeeringsdoel om eenheid en discipline in de familie te brengen, en de verhoudingen tusschen hare leden onderling ten sterkste te consolideeren door ze op één pater- en materfamilias te doen uitloopen; en aangezien te onzent geen regeeringsdoel van dien aard bestaat, heeft daar die fictie ook niet het minste levensrecht. Als dus het Ontwerp de rechten der hoofdvrouw en bijzitten op hunne zelf in het leven geroepen kinderen in beginsel volkomen gelijkstelt, waarom dan in artikel 28 van dit beginsel afgeweken door te verlangen, dat wèl de eerstgenoemde na den dood des gemeenschappelijken echtgenoots voogdij over hare minderjarige kinderen zal kunnen uitoefenen en als zoodanig vruchtgenot van hun vaderlijk erfdeel genieten — de andere echter niet?

Tevergeefs zoeken wij in het Ontwerp naar een afdoend argument, dat dit meten met twee maten rechtvaardigt. De zaak wordt eenvoudig aangenomen als eene die vanzelf spreekt. En toch is zij met de heiligste Chineesche beginselen van het moederrecht in strijd. Volgens ongeschreven zoowel als beschreven recht toch heeft de bijvrouw geen atoom minder aanspraak op de *hao*, of eerbied, onderwerping, liefde en toewijding harer kinderen, dan de hoofdvrouw op die der hare, getuige het feit dat zij, ook al leeft de hoofdvrouw nog, bij haren dood voor haar moeten rouwen in den allerhoogsten graad. En dat zij, weduwe geworden, hare moeder- en voogdijrechten volstrekt niet verliest, wordt zoo overtuigend mogelijk bewezen door het reeds medegedeelde feit, dat Wen Tsoeng gedurende zijn gansche leven officieel en openlijk het Rijk onder de voogdij van de bijzit zijns vaders, die hem het leven geschonken had, regeerde, en zijne decreten evengoed in haren naam als in dien van zijn vaders hoofdvrouw uitvaardigde.

De verkrachting van een der gewichtigste Chineesche beginselen, waaraan het Ontwerp hier den wetgever wil schuldig maken, is, voor zoover wij kunnen nagaan, buitendien volkomen noode- en nutteloos. Het gaat zelfs zòò ver van te verklaren (blz. 112), dat de bijvrouw na den dood haars mans niet eens het toezicht op de persoon van haar kind behoudt. Maar is dit dan niet een schreeuwend onrecht, een wreedheid alleen geschikt om onzen wetgever den grondigen afkeer der Chineesche bevolking op den hals te halen?

Even onbillijk en bijna even wreed is het, de weduwe-bijzit geen vruchtgenot te willen toekennen van de bezittingen haars

kinds. Waarom hare aanspraken hier niet even zwaarwichtig zouden zijn als die van de hoofdvrouw, laat het Ontwerp in het duister. Heeft zij, mag men vragen, dan niet evengoed als laatstgenoemde voor de grootbrenging van haar kroost te zorgen? Zijn hare verplichtingen op dit punt van minder gewicht dan die der hoofdvrouw? Waarom dan hare rechten op de middelen, die haar dienen moeten om zich daarvan te kwijten, besnoeid? Het Ontwerp zegt, tegen de gelijkstelling der moeders een practisch bezwaar te hebben. „Heeft de man", dus lezen wij op blz. 112, „uit zijn wettig huwelijk (bij de hoofdvrouw), geene kinderen, of „alleen dochters, en heeft hij een natuurlijken zoon (d. i. een „zoon bij een bijzit), dan zal het kunnen gebeuren, dat deze „laatste als familievoortzetter een zeer belangrijk deel van de „vaderlijke nalatenschap erft. Had de natuurlijke moeder recht „op vruchtgenot, dan zou haar een inkomen verschaft worden „buiten verhouding tot de lagere maatschappelijke positie, welke „zij inneemt. Dit zou tot misstand aanleiding geven". Maar, vragen wij, is zulk een misstand dan zóó erg, dat zelfs de wetgever zich genoopt kan gevoelen hier met zijn veto op te treden? Is het niet veel meer een misstand om eene vrouw, die, volgens door ons erkende beginselen, even wettig als de hoofdvrouw met den familievader was getrouwd, en evengoed moeder van *zijne* kinderen is, haar leven lang, zonder eenige klemmende reden hoegenaamd, te laten voelen dat zij een wezen van minder gehalte, met minder rechten is? Het gaat inderdaad, van het Chineesche standpunt beschouwd, volstrekt niet aan, eene vrouw, die de familie het geluk heeft bezorgd van zoons te bezitten, het loon daarvoor te misgunnen. Geen Chinees zal hierin met den ontwerper medegaan. Het is inderdaad een overoude zedewet zijner vaderen, dat de zoon de moeder verheft.

Kortom, verlangt de Regeering dat haar stellig voorschrift, dat de nieuwe regeling moet geschieden in den geest der Chineesche zeden en gewoonten (Ontw. blz. VI), geen doode letter zij, dan verklare zij de artikelen 345 en 346 van het Burgerlijk Wetboek op de Chineezen toepasselijk, en wel met dien verstande dat elke weduwe, hoegenaamd, tenzij zij hertrouwt, rechtens voogdes van hare zelf geteelde kinderen is, met behoud, zoolang hare voogdij duurt, van het vruchtgenot van de bezittingen dier kinderen.

Trouwens verklaart het Ontwerp zelf volmondig (blz 118), dat „Boedelmeesteren te Batavia er in de praktijk toe zijn overgegaan

„om de moeder, zoo deze geschiktheid bezit, als voogdes te erkennen, *„een maatregel waartegen niets valt in te brengen*". Waarom dan niet dezen maatregel, *waartegen niets valt in te brengen*, ronduit ten aanzien van elke geschikte moeder in praktijk gebracht? Dat de vraag of zij met den paterfamilias als hoofdvrouw dan wel als bijzit was gehuwd, geen steekhoudend criterium is tot beoordeeling harer geschiktheid als voogdes, zal iedereen inzien.

Niets ten slotte kunnen wij voelen voor de overweging, op blz. 121 van het Ontwerp aangevoerd, dat, aangezien de zoons van een bijvrouw in de familie van den vader soms eene belangrijke rol zullen te vervullen hebben, het verkeerd zou zijn, rechtens die bijvrouw over hunne opvoeding te laten beslissen. Immers, ook in dit bezwaar kan voldoende tegemoet worden gekomen door toepasselijkverklaring van art. 346 B. W., die elken vader de gelegenheid opent om aan die moeder een raadsman toe te voegen. In elk geval gaat men bepaald te ver, veel te ver, zoo men, voor het betrekkelijk zeldzaam geval dat een casus als het door het Ontwerp gestelde zich zal voordoen, alle moeders van natuurlijke kinderen van het hun volgens hunne eigene nationale instellingen toekomende voogdijrecht berooft.

Ten slotte zij nog opgemerkt, dat in art. 34 van het Ontwerp, waarin de bloedverwanten worden opgesomd die voor benoeming tot voogd in aanmerking komen, de grootvader de plaats vóór de ooms van vaderskant behoort in te nemen. Want, volgens de wetten en adat's van de Chineesche samenleving, volgt de grootvader van vaderszij in de hiërarchie van de familie altijd onmiddellijk op den vader, en staat hij onvoorwaardelijk vóór diens broeders, dewijl deze immers zijne eigene zoons zijn, en zoons nooit boven hunnen vader kunnen staan.

HET ERFRECHT.

Ook in dit onderdeel doet het Ontwerp aan de hooge positie van de weduwe in het Chineesche familieleven veel te weinig recht, ja onrecht wedervaren. Het wil haar namelijk geen wettelijke erfportie uit de nalatenschap haar mans zien toegestaan.

Reeds dadelijk moeten wij protest aanteekenen tegen den stelregel, op blz. 167 uiteengezet, dat „de jurisprudentie, volgens „welke een testament, waarbij de weduwe, met voorbijgang van „een uit eene bijvrouw geboren zoon, tot algeheel erfgenaam „wordt verklaard, nietig is, in overeenstemming zou zijn met het

„Chineesche recht." Zij zou zulks misschien zijn, indien niet het dogma heerschte, dat de bezittingen eens zoons, en dus ook het erfgoed hem door zijn vader nagelaten, aan de moeder toebehooren. De vele Chineezen, die, blijkens blz. 166 en 167 van het Ontwerp, tot dusver soortgelijke testamenten hebben gepasseerd, handelden dus in volkomen overeenstemming met hunne vaderlandsche zeden, en zeer is het de vraag of de geuite conclusie wel opgaat, dat de zucht om hunne nalatenschappen aan het beheer van de Boedelkamer te onttrekken hun gedragslijn in deze bepaalde. Dit verklaart, waarom het Chineesche Wetboek nergens van eene weduweportie gewaagt. Zulks is toch totaal overbodig, waar haar, volgens alle wet en recht, de beschikking over de gansche erfenis toekomt.

Wel degelijk echter verklaart het Wetboek, dat de weduwe het recht bezit haar veto tegen de boedelverdeeling uit te spreken, en dus feitelijk de opperste beschikking over de nalatenschap bij haar berust. „Indien", zoo leest men, „kinderen of kleinkinderen „bij het leven van hun grootvader of grootmoeder, vader of „moeder, zich elders een woning stichten en de familiegoederen „splitsen, zullen zij honderd slagen krijgen met den langen stok" [1] Een artikel, onder deze dynastie in het leven geroepen, voegt hierbij: „Gedurende het leven van grootvader of grootmoeder, „vader of moeder is het den kinderen of kleinkinderen niet geoor„loofd de familiegoederen te verdeelen of afzonderlijk te gaan „wonen. Slechts mogen zij zoo handelen indien de vader of „moeder hun daartoe verlof of bevel geven" [2]

Een feit is het weliswaar, dat het recht van de weduwe om eigendom en beheer van het erfgoed aan zich te houden, in de eerste plaats een uitvloeisel is van de staatsleer dat, ter wille van binnenlandsche regeeringspolitiek, families zoo lang mogelijk ongesplitst moeten blijven, en, verder, op een godsdienstig beginsel berust, volgens hetwelk familiegoederen liefst geene verdeeling behooren te ondergaan, ten einde de bezitters in staat te stellen hunne plichten tegenover de overledene voorouders beter en langer na te komen. Evenzeer is het een feit, dat dusdanige bevordering van de belangen van het staatsbestuur en de dooden te onzent geen zaak is waarmede de wetgever rekening heeft te houden. Doch met dit al laat het zich niet wegcijferen, dat men hier voor begrippen en opvattingen staat, zóó sterk met de bij Chineezen alles beheerschende deugd

[1] Aanhangsel, K.
[2] Ibid. L.

van kinderlijken eerbied en onderdanigheid saamgeweven, en als zoodanig dieper dan iets in hunne zeden ingeworteld, dat het niet aangaat ze in onze wetgeving te ignoreeren.

Ten volle gevoelen wij, dat toekenning *à la Chinoise* der gansche erflating aan de weduwe in ons stelsel van wet en recht onmogelijk kan passen. Doch aanwijzing van eene legitieme portie te haren behoeve wordt, op grond van de Chineesche zeden en instellingen, dringend geeischt. Tegenover de van *hao* doordrongen Chineesche bevolking maakt de wetgever bepaald een pover figuur wanneer hij er zich eenvoudig toe bepaalt te decreteeren, dat op de kinderen de verplichting rust hunne moeder te onderhouden, nog afgezien van de zekerheid, dat er wel nooit een maatstaf zal zijn aan te leggen ter bepaling of zij die verplichting behoorlijk nakomen. En wat in de noot op blz. 187 van het Ontwerp tegen de noodzakelijkheid tot toekenning van een legitieme aan bloedverwanten in de opgaande linie wordt aangevoerd, bevredigt al evenmin. Wordt tot schepping van een legitieme ten behoeve van de weduwe overgegaan, dan zal er ook eene aan den man uit de goederen van zijne overledene vrouw dienen te worden toegekend, en wel op grond van het minstens even sterke rechtsbeginsel, dat wat van haren kant den kinderen als erfgoed ten deel valt, het eigendom van den vader dier kinderen is.

Ten slotte nog een ernstig woord van waarschuwing tegen het voorstel van het Ontwerp, om aan elke dochter, zoowel wettige als natuurlijke, een zelfde aandeel in de erfschap hunner ouders toe te kennen als een zoon. De ontwerper zelf erkent, dat zulk een regeling ten sterkste met de eerste beginselen van het Chineesche erfrecht strijdig is, aangezien alles daarin is gericht op het doel, de goederen in de mannelijke lijn ongerept te bewaren, een doel hetwelk, de instandhouding en bloei van den eeredienst der voorouders voor een lange reeks van geslachten beoogend, een zuiver nationaal-godsdienstig karakter draagt. Maar hij schijnt niet te duchten, dat juist op dien grond menig paterfamilias volstrekt geen genoegen zal kunnen, noch mogen nemen met de afbreking van zijn fortuin door zijne gehuwde dochters ten bate van de levenden en dooden van de vreemde clans, waarin zij door hun huwelijk zijn opgenomen, of later zullen opgenomen worden. Wij voor ons twijfelen niet, of algemeen zal men naar middelen omzien om de Wet in deze te ontduiken, vooral indien men met het ongewild dochteren-artikel wat overvloedig naar zijn zin

gezegend is, en de verbrokkeling van het familiefortuin dus al te veel op vernietiging zal gaan gelijken. Zelfs ligt de vraag voor de hand, of bij het heerschen van zulk een wetsbepaling het ontstaan van stelselmatige dochterenmoord niet te duchten is. Dit euvel, hetwelk als een echt maatschappelijke kwaal in China heerscht en er, bij de uitgebreide macht, die de ouders over hunne kinderen bezitten, niet bijzonder wordt verafschuwd, zal waarlijk niet veel aanleiding noodig hebben om naar onze Chineezen over te waaien; en dat onze strenge strafwetten het zullen keeren, kunnen slechts optimisten gelooven. Zeker is het in ieder geval dat, zoo dit voorstel van het Ontwerp wet wordt, het bezit van dochters nog veel meer dan thans als een lastpost en straf zal beschouwd worden, en dus hare positie in de familie er sterk op zal achteruitgaan, recht tegen de bedoeling van den Wetgever in.

Zal het derhalve, met het oog op zulke gebeurlijkheden, geen zaak zijn, de wettelijke erfporties der dochters kleiner te doen zijn dan die der zoons, met machtiging aan den vader of moeder om ze bij testamentaire beschikking tot volle zoonsporties op te voeren? Of wel, te bepalen, dat de gezamenlijke dochtersaandeelen een zeker gedeelte der gansche erflating niet behoeven te overschrijden? Een modus in dien geest zal gemakkelijk te vinden zijn. Ongehuwd zijnde, kan de Chineesche vrouw toch met betrekkelijk weinig voor haar onderhoud volstaan, en eenmaal getrouwd, is haar bestaan zoogoed als altijd voldoende verzekerd. Het doen van verdere stappen op den weg naar volkomen gelijkstelling van zoons en dochters op het stuk van erfrecht kan dan veilig aan de toekomst worden overgelaten.

NASCHRIFT.

Ook door den heer Groeneveldt, oud vice-president van den Raad van Indië, is eene nota over het Ontwerp bij de Regeering ingediend. Van harte hopen wij, dat de op- en aanmerkingen van dezen uitnemenden Chineezenkenner mede publiek eigendom mogen worden. Mr. Paets tot Gansoyen te Soerabaya gaf een uitvoerige critiek ten beste in eene lijvige brochure, getiteld: „Eenige Opmerkingen over het Ontwerp eener Nieuwe Regeling van den Privaatrechtelijken toestand der Chineezen in Nederlandsch-Indië"; vele veranderingen en verbeteringen worden daarin

voorgesteld, en vooral sterk aangedrongen op invoering van een Burgelijken Stand, en gedwongen Maleische boekhouding voor handelaars.

Verder werden eenige punten van het Ontwerp besproken in Nos. 1787, 1788 en 1790 van het *Indisch Weekblad van het Recht*, en, met bijzondere scherpte, in No. 1797. Het lijdt echter geen twijfel, dat de kritiek hiermede haar laatste woord nog niet heeft gezegd.

AANHANGSEL.

A. 父母在不敢有其身、不敢私其財. Hst. 65 (sectie 坊記).

B. 父母存不許友以死、不有私財. Hst. 2 (sectie 曲禮).

C. 子婦無私貨、無私畜、無私器。不敢私假、不敢私與。婦或賜之飲食衣服布帛佩帨茝蘭則受而獻諸舅姑、舅姑受之則喜如新受賜。若反賜之則辭、不得命如更受賜、藏以待乏. Hst. 39 (sectie 內則).

D. 祖父母父母在子孫不得有私財、禮也.

E. 幼從父母、嫁從夫、夫死從子. Hst. 38 (sectie 郊特牲).

F. 皇后.

G. 皇太后.

H. 朕奉母后皇太后聖母皇太后懿旨.

I. 奉兩宮皇太后虔旨.

J. 魏故事後宮產子將爲儲貳其母皆賜死.
Boeken der Wei Dynastie, 魏書, hst. 13, f° 4.

K. 凡祖父母父母在子孫別立戶籍分異財產者杖一百. Hst. 8, sectie 別籍異財.

L. 祖父母父母在者子孫不許分財異居。其父母許令分析者聽.

Bevloeiing uit schrik?

DOOR

R. A. VAN SANDICK.

Het is altijd buitengewoon moeilijk om de waarheid te weten te komen, waar het geldt de motieven van een regeeringsdaad. In de meeste gevallen kan men slechts gissen.

Wanneer Mevrouw (Nellie) van Kol ons verzekert, dat de irrigatiewerken van West-Brebes in Tegal door de Regeering ter hand zijn genomen, omdat zij „opgezweept was door vrees"; dat die bevloeiingswerken zijn uitgevoerd „als gevolg van den schrik, die ons Gouvernement in de leden was gevaren bij gelegenheid van het Bantamsche oproer", dan mochten wij, zooals wij in de December-aflevering [1]) in onze rubriek „Varia" neerschreven, die mededeeling, hoe onwaarschijnlijk ze ons ook voorkwam, niet wraken, toen ze in allen deele werd bevestigd door den ingenieur H. H. van Kol, die het werk ontwierp en uitvoerde.

De brief van Nellie, waarin ze haar bewering handhaafde, die, zooals de heer van Kol meent, „juist is, althans alle waarschijnlijkheid voor zich heeft", is in ons reeds genoemd artikel opgenomen.

Dat „Varium" heeft, zooals ons uit ontvangen brieven blijkt, bijzonder de aandacht getrokken, niet het minst van ambtenaren van het binnenlandsch bestuur.

Wij ontvingen, tegenover Nellie's bewering, heftige en minder heftige protesten, bevattende niet slechts beschouwingen, redeneeringen, en vermoedens, maar weerleggingen met behulp van nuchtere feiten, met aanwijzing van de officieele stukken, die die feiten bevestigden.

---

[1]) „De irrigatie van West-Brebes, een gevolg van den schrik na het afloopen van Tjilegon?"; *Indische Gids*. 1897, II, bl. 1567.

Een en ander was de aanleiding tot een zooveel mogelijk onpartijdig onderzoek naar de geschiedenis der Tegalsche bevloeiingswerken.

Die bevloeiingswerken zijn inderdaad tot stand gekomen op een wijze geheel afwijkende van de gewone, in Indië gebruikelijke.

De heer en mevrouw van Kol zoeken de verklaring daarvan in den officieelen schrik na Tjilegon.

Het bedoelde onderzoek leidde niet tot een bevestiging van die meening. Het bracht eenige feiten aan het licht, waarop wij hieronder de aandacht vestigen, en die op hunne beurt een niet onaardige bijdrage vormen tot de geschiedenis der bevloeiingen.

Van Kol's verdienste, wat betreft de irrigatie van Tegal, komt daardoor tevens nog beter tot haar recht.

I.

Bij de circulaire van den Algemeenen Secretaris, dd. 31 December 1887 No. 2065, ontvingen de Residenten op *Java* een aanschrijving om te rapporteeren, betreffende den economischen toestand der bevolking en aangaande de geschikste wijze, waarop het excedent van het hoofdgeld, destijds twee millioen bedragende, in het belang dier bevolking zou kunnen worden aangewend, hetgeen volgens het oordeel der Regeering hoofdzakelijk zou behooren te geschieden door het in vrijen arbeid aanleggen van werken van algemeen nut. Het antwoord werd verlangd vóór 15 Februari 1888.

Naar aanleiding van deze opdracht deed de Resident van Tegal omstreeks 't midden van Februari 1888 eenige voorstellen, waaronder dit, dat reeds dadelijk een bedrag van *f* 89.400 te zijner beschikking zou worden gesteld, om werken te doen uitvoeren tot verbetering van den waterafvoer in het District Tandjong der Afdeeling Brebes. Deze werken, bijna uitsluitend bestaande in graafwerk tot verruiming van kanalen en rivieren, zouden, in vrijen arbeid uitgevoerd, de arme bevolking in staat stellen om wat geld te verdienen.

„Doch de Directeur der Burgerlijke Openbare Werken had hier„tegen bezwaren, omdat nog geen eenigszins vertrouwbaar ontwerp, „waarnaar gewerkt zou kunnen worden, was opgemaakt.

„In Maart 1888 stelde de Regeering den Directeur der Burger„lijke Openbare Werken in de gelegenheid een technisch onderzoek „naar de toestanden in West-Brebes te doen instellen, door machtiging „te verleenen tot een tijdelijke uitbreiding van het corps ingenieurs „ten laste van het excedent-hoofdgeld, en in den loop der volgende

„maand werd de ingenieur van Kol voor dat onderzoek „aangewezen."

(Aldus op pag. 173 van 't Verslag over de B. O. W. in N.-I. over 1893, 's Gravenhage bij Martinus Nijhoff).

De ingenieur van Kol, destijds geplaatst bij de Directie der B. O. W., werd bij besluit van den Directeur dd. 17 April 1888 No. 4143/E in commissie gezonden naar Brebes, om den toestand in Tandjong op te nemen en gegevens te verzamelen tot het ontwerpen der meest urgente werken.

„Uit de hem verstrekte instructie blijkt, dat het niet in de „bedoeling lag, al dadelijk over te gaan tot eene *volledige*, veel „tijd vorderende opneming, daar zoo spoedig mogelijk eenige „werken tot uitvoering zouden moeten worden gebracht" (ibidem).

„Nog in de maand Mei 1888, voor dat er gedetailleerde op„metingen hadden plaats gehad, kon de ingenieur van Kol een „voorloopig ontwerp indienen voor de verruiming en bedijking „der Babahan-rivier. Omdat het evenwel mogelijk was, dat „verdere onderzoekingen eenige veranderingen in dat ontwerp „noodig zouden doen achten, en omdat het geheele ontwerp toch „niet vóór den eerstvolgenden Westmuesson zou kunnen worden „uitgevoerd, werd voorgesteld, dat men zich aanvankelijk zou „bepalen tot het graven van een geul met 15 M. bodembreedte.

„Bij Gouvernements besluit van 26 Juni 1888, No. 23 werd „voor de uitvoering in vrijen arbeid *f* 66.600 toegestaan. Het „werk kwam gereed in Augustus 1889 en heeft gekost *f* 63.428."

(Aldus op pag. 174 en 175 van bedoeld Verslag, waarin twee drukfouten zijn verbeterd, namelijk is de datum 26 Juni 1881 verbeterd in 26 Juni 1888 en het bedrag van *f* 66.000 in *f* 66.600)

„Voor het nader uitwerken der afwaterings- en bevloeiings„ontwerpen zouden eenige opmetingen noodig zijn, waarvoor in „Juni 1888 een bedrag van *f* 3.910 beschikbaar werd gesteld" (zie pag 174 van bedoeld Verslag).

Dat dit bedrag niet bij Gouvernements besluit, maar bij beschikking van den Directeur werd beschikbaar gesteld, was niets ongewoons. Bedragen onder *f* 5000 werden steeds door dezen Departements-chef aangewezen; alléén voor hoogere sommen was de autorisatie van den Gouverneur-Generaal noodig.

Den 9en Juli 1888 hadden de moorden te Tjilegon in Bantam plaats.

„Intusschen was bij Gouvernements besluit van 3 September „1888, No. 3 eene som van *f* 9.979 beschikbaar gesteld voor den „bouw van een noodbrug van totaal 60 M. lengte op het punt, „waar de groote postweg de Babahan-rivier kruist..... Tot den „bouw van eene nieuwe permanente brug zou eerst kunnen „worden overgegaan, nadat genoegzaam gegevens verzameld zouden „zijn, om het definitieve ontwerp voor de verruiming der rivier „op te maken. De noodbrug werd in Januari 1889 voltooid en „heeft *f* 9.771 gekost.

„Het bedoelde eindontwerp voor de verruiming der Babahan „was intusschen gereed gekomen en bij Gouvernements besluit „van 29 December 1888, No. 10 gearresteerd" (zie pag. 175 van bedoeld Verslag).

II.

Mochten wij veronderstellen, dat de lezer de December-aflevering van dit tijdschrift hier naast zou leggen, dan ware het sobere verhaal, dat wij in het vorige hoofdstuk gaven, bijna geheel overgeschreven uit het „Verslag van de Burgerlijke Openbare Werken", voldoende om, zonder eenige verdere commentaar, de schrik na de moorden van Tjilegon als motor der Regeering ter zijde te stellen.

Elke toelichting ware dan overbodig.

Daar die onderstelling te veel vergt, willen we zelf de conclusies trekken, die uit het bovenstaande, naar het ons voorkomt streng logisch, volgen.

1°. Er *kan* geen verband bestaan tusschen de werken in Brebes, waarvoor reeds *f* 66.600 was toegestaan *in Juni 1888*, en de moorden in Bantam *op 9 Juli 1888*. (Wij wezen reeds op die twee ellendige drukfouten: 1881 in stede van 1888 en *f* 66.000 in stede van *f* 66.600, die in het officieele stuk voorkomen).

2°. De Directeur der B. O. W. heeft niets, zooals Nellie meent, op eigen verantwoordig gedaan absoluut niets deed deze hoofdambtenaar eigenmachtig.

3°. Nellie schrijft, en de heer van Kol bevestigt het, dat „eerst den 29sten December 1888 de eerste officieele autorisatie kwam". Dit is niet juist. Reeds de twee „Gouvernements besluiten" van 26 Juni en 3 September, die te zamen *f* 76,579 beschikbaar stelden, waren voorafgegaan, behalve het Directeurs besluit ad *f* 3910.

4°. De werken zouden „zonder kaart, project, noch begrooting" zijn aangevangen, wordt verder van de zijde des heeren Van Kol geschreven:

Het is ons niet duidelijk hoe Mevrouw van Kol dit heeft kunnen neerschrijven. Het is oppervlakkig al heel onwaarschijnlijk, dat een out-sider, als schrijver dezes, het in dezen beter zou weten, dan de man, die deze werken ontwierp en uitvoerde. Maar feiten zijn feiten.

Wij kunnen als zoodanig het volgende mededeelen: Bij *elk* der genoemde Gouvernements besluiten, ook dat van 26 Juni, zijn wel degelijk, behalve begrootingen, teekeningen gearresteerd, vervaardigd door den ingenieur van Kol. Elk van die Gouvernements besluiten heeft verder betrekking op een project door den heer van Kol opgemaakt.

De groote vlugheid van werken, die den heer van Kol eigen is, komt reeds dadelijk tot zijn recht op bladzijde 173 van het genoemde Verslag der B. O. W., waar we het volgende lezen:

„In Mei 1888 bracht de ingenieur van Kol verslag uit van zijne „bevindingen na een voorloopig plaatselijk onderzoek en na raad„pleging van de bestaande, weinig betrouwbare kaarten."

Het „zonder kaart" is dus onjuist. Er bestonden wel degelijk kaarten en wel de detailbladen der topographische kaart, die de heer van Kol uit Batavia medebracht. Trouwens, had hij die kaarten niet gehad, dan zou hij, ondanks zijn voorbeeldeloozen ijver, ondanks zijn goeden terreinblik, ondanks zijn groote voortvarendheid, in zóó korten tijd geen rapport kunnen geleverd hebben, nog wel met een project. Die „weinig betrouwbare kaarten" in het officieele stuk waren die verouderde topographische detailbladen.

5°. Nellie schrijft aan het slot van haar brief, dat wij 300 jaren hebben aangezien, dat de Tegallers leden onder „vreeselijke bandjirs" en hongersnood.

Hieromtrent is een commentaar niet overbodig.

Allereerst zij opgemerkt, dat *onze* geschiedenis in Tegal op lange na zóó oud niet is. Doch dit daargelaten, bevreemdt het ons ten zeerste dat de heer van Kol, die als gouvernements-ingenieur steeds geijverd heeft voor reboiseering der bergen, die herhaaldelijk geklaagd heeft over bergbranden, dit doet neerschrijven. Hij is toch zeker ook de meening toegedaan dat er verband bestaat tusschen het devasteeren der bergwouden en de bandjirs, en hij weet ook dat de bandjirs in Tegal geen eeuwen oud zijn.

6°. Het „algemeen irrigatieplan" dateert zeer zeker van 1890, en men zou dus Nellie gelijk moeten geven, waar zij zegt dat de Tegalsche werken, die vóór dien tijd geautoriseerd werden, er niets

mee te maken kunnen hebben. Toch is het tegendeel het geval. Men maakt zich namelijk wel eens een zeer verkeerd denkbeeld van dat irrigatieplan.

Het „algemeen irrigatieplan" van 1890 is geenszins, zooals men uit den naam wellicht zou kunnen afleiden, een voorstel om groote irrigatie-werken *aan te vangen*. Het is een overzicht van den stand der zaken in 1890 op 't gebied van irrigatie en waterafvoer. Het is een lijst van de werken, die *in uitvoering waren of voorbereid werden*, met opgaaf van wat daarvoor reeds was uitgegeven en raming wat die werken, vóór ze alle voltooid zouden zijn, nog zouden kosten. Geen enkel werk komt op de lijst voor, waarvan niet te voren door de Regeering reeds was beslist, dat het zou worden uitgevoerd als dit nuttig zou blijken te zijn. De bedoeling met het opmaken van dit irrigatieplan is geweest, stelselmatigheid te bevorderen, regelmatigheid bij den verderen gang der zaken te verkrijgen.

Op pag. 173 van het Verslag over de B. O. W. in N.-I. over 1892 wordt dit stuk beschreven:

„In 1890 werd door den Directeur der Burgerlijke Openbare „Werken, bij de aanbieding van het zoogenaamde, „algemeene „irrigatieplan", een overzicht van den stand der opnemingen „en uitvoeringen gegeven."

Over dat irrigatieplan bestond destijds onder deskundigen weinig eenstemmigheid. Menigeen was van oordeel, dat sommige werken er van moesten worden afgevoerd en anderen opgebracht. Het was namelijk niet te vermijden dat het toeval de werken soms aanhangig had doen worden, bijvoorbeeld doordat een zeker resident luider klaagde dan een ander bestuurshoofd, of doordat een regent ijverde voor een oud plan van zijn voorvaderen.

Maar dat neemt niet weg dat het irrigatieplan niets anders was dan een *lijst* der werken, die. op last der Regeering, toen reeds in overweging, behandeling of uitvoering waren. Dit „plan" was geen voorstel, slechts een overzicht. Als men wil, kan men 't een program noemen, maar dan speciaal zóó opgevat dat het moest dienen om na te gaan, hoe men in de eerstvolgende jaren een behoorlijke verhouding kon verkrijgen, of liever, behouden, tusschen de getalsterkte van het personeel, de begrootingsposten uitgetrokken voor irrigatiewerken, de urgentie der werken, het nut dat ze zouden hebben voor de bevolking en de te verwachten baten in vermeerderde landrente.

7°. De feiten, in hoofdstuk I van dit opstel verzameld, zijn ontleend aan voor ieder toegankelijke officieele stukken, wier waarheidsliefde ditmaal boven verdenking verheven is, omdat ze niet kunnen vervaardigd zijn *après coup*, daar zij vastgelegd zijn aan data vóór het afloopen van Tjilegon. Van een „officieele waarheid" ter bereiking van zeker doel, waarvan we in een koloniaal verslag wel eens een zeer duidelijk spoor vonden, kan dus geen sprake zijn.

We moeten uit die feiten noodzakelijk concludeeren, dat de *ongewone* aanvang van de irrigatiewerken in Brebes, waarbij een voortvarendheid is betoond — in de eerste plaats door den verdienstelijken ingenieur van Kol — ongekend in de geschiedenis van Java's bevloeiingen, niet te wijten is aan de Tjilegonsche moorden, maar aan het excedent van het hoofdgeld.

Hierover nog een enkel woord.

In de Tweede Kamer waren stemmen opgegaan, die weerklank gevonden hadden. Men gevoelde zich bezwaard met dit excedent, dat millioenen meer opbracht dan de afkoop der pantjen-diensten, ten behoeve waarvan dit hoofdgeld heette te zijn ingevoerd. En Minister èn Gouverneur-Generaal moesten maar zorgen, dat dit excedent werd opgeruimd. De Residenten op Java werden aangeschreven om met voorstellen te komen.

Weldra kwamen er voorstellen bij de vleet. Maar, voor zoover zij Openbare Werken betroffen, werd de Directeur der B. O. W. er natuurlijk over gehoord. Nu liet deze zich er wel eens toe vinden om hier en daar een wegje of bruggetje te doen autoriseeren, maar, wanneer het voorstel „de irrigatie" betrof, wilde hij niets weten van de ondeskundige liefhebberijen en knutselplannetjes van controleurs en regenten. Van zijn standpunt had de Directeur van B. O. W. hierin volkomen gelijk. Het gevolg was echter, dat die irrigatievoorstellen, die het excedent zeker in minder dan geen tijd zouden hebben doen verdwijnen, allen zonder mededoogen werden afgewezen. In het gunstigste geval, als de resident op zijn stuk bleef staan, kreeg deze de vage toezegging, dat „te zijner tijd, als er waterstaats-personeel beschikbaar zou zijn, een irrigatiebrigade in het gewest zou komen". En, wanneer dit dan inderdaad geschiedde, waartoe een zeer gelukkige doch zeldzame constellatie noodig was, dan kwamen de ontwerpen door die brigade opgemaakt een paar jaar later aan de beurt.

Wat geschiedde er nu in Brebes?

De resident van Tegal, de heer J. C. Th. Kroesen, die, zooals de

neer van Kol zegt, „een hart had voor Java", kende die langzaamheid van werken. Hij riep de hulp in van den afdeelingschef van den waterstaat, die ook een hart had voor Java. In korten tijd — men zegt in eenige dagen — had deze een advies gereed, dat de voorstellen van Kroesen ondersteunde. Dat advies was natuurlijk niet buitengewoon grondig, noch buitengewoon wetenschappelijk, maar het bereikte volkomen het beoogde goede doel. Het residentsvoorstel, door den directeur der B. O. W. met het onvermijdelijke veto ontvangen, kreeg door dat advies toch zooveel kracht, dat de Gouverneur-Generaal zich bij dat veto niet neerlegde. Hij kwam er op terug bij den Directeur. En deze, „die ook niets liever wenschtte dan de irrigatiebelangen der bevolking te bevorderen", gaf toe. [1])

Toevallig had men op het Departement den ingenieur van Kol, die geen bureauman was, een leelijke hand schreef, en dien men daar wel kwijt wilde zijn. Van Kol werd dus naar Tegal gezonden. Een beter man voor *die* taak had men niet kunnen vinden.

Met verbazingwekkende snelheid overzag van Kol den toestand en hij leverde in een minimum van tijd een bruikbaar ontwerp.

Dit is de ware geschiedenis van de bevloeiïng van Brebes.

Ze is een van de weinige voorbeelden, hoe het excedent van het hoofdgeld plaatselijk een gunstigen invloed heeft gehad. Want de groote rol, die dat excedent in Indië gespeeld heeft, was in de meeste gevallen zoo gunstig niet. In het klein heeft dat excedent in Indië den invloed gehad van het batig slot in Nederland. Is geldgebrek allernoodlottigst voor het beheer van een staat, wanneer er plotseling op een dienst een onverwacht overschot valt, komt dat fortuintje meestal niet ten goede aan de welvaart van het land; het wordt besteed aan onnoodige uitgaven, schoeit den geheelen dienst op een ruimen voet. En latere inkrimping is zoo moeilijk!

Zoo de wijze waarop de waterwerken in Brebes zijn *aangevangen*,

---

[1]) Wij kregen dit „kijkje achter de schermen" van een ambtenaar B. B., zonder dat, behalve de naam van den resident Kroesen ons één naam genoemd werd. Uit de *Regeerings-almanak* van 1888 blijkt echter, dat destijds Gouverneur-Generaal was de heer O. van Rees. Directeur van B. O. W. was de heer H. L. Janssen van Raay. Afdeelingschef in de tweede waterstaatsafdeeling (standplaats Tegal) was de ingenieur 1e klasse H. E. van Berckel. Chef van de irrigatie-brigade was de ingenieur 1e klasse W. F. Heskes.

zeer ongewoon is, geheel afwijkende van de algemeen gebruikelijke wijze, waarbij volledige opnemingen aan het ontwerpen voorafgaan, het feit dat reeds in 1888 in Brebes de verbetering der irrigatie en van den waterafvoer *onderhanden werd genomen* is op zich zelf geenszins opmerkelijk. Immers reeds was in hetzelfde gewest in de Afdeeling Pemalang een kunstwerk in aanbouw, dat ongeveer 2 ton heeft gekost, en, blijkens het Koloniaal Verslag, waren in 1888 behalve in Tegal, irrigatiewerken in uitvoering in Bantam, Demak, Rembang, Pasoeroean, Probolinggo, Banjoemas en Kedoe. En in dat jaar waren irrigatie-opnemingen aan den gang in Cheribon, Pekalongan, Japara, de Solovallei, Bezoeki, Zuid-Bagelen en Madioen, welke opnemingen uitteraard gevolgd zouden worden door de uitvoering van werken, die dan ook tot stand zijn gekomen of onder handen zijn.

Aan den schrik na Tjilegon mag de eer niet geschonken worden, ook maar te hebben meegewerkt aan Java's irrigatie. Hoe laf sommige Europeanen op Java zich in dien tijd ook gedragen hebben, ja zelfs op plaatsen waar garnizoenen lagen, van officieele vrees, of van eenigen maatregel bij de B. O. W., die in verband zou hebben kunnen staan met de Bantamsche woelingen, is geen enkel voorbeeld geboekstaafd.

Wel van bijzondere maatregelen bij het Binnenlandsch Bestuur, dat in die dagen een verscherpt toezicht hield op de leden der geheime (godsdienstige) secten en genootschappen.

De zegen der Gouvernements koffiecultuur.

Nadat Dr. Burck, wetenschappelijk adviseur voor de koffiecultuur, in het *Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur*, deel 15, aflevering I [1]) heeft trachten te bewijzen dat de inlander voordeel heeft, door koffie te planten à raison van *f* 15.— de picol, heb ik vergeefs gewacht op een tegenschrift *uit Indië* van een meer bevoegde, dan ik ben. Want, ofschoon ik in zeven koffie-afdeelingen heb gediend, is de afdeeling Malang, de hoofdschotel der Gouvernements koffiecultuur, mij onbekend.

Wel verscheen over deze zaak *in Nederland* een artikel in het *Algemeen Handelsblad*, waarin terecht twijfel wordt geuit of Dr. Burck's berekeningen wel in de practijk opgaan. [2])

Het is een verblijdend verschijnsel dat de Nederlandsche pers in de laatste jaren steeds toenemende belangstelling toont in de belangen van Indië in het algemeen, en van den inlander in het bijzonder.

Als de belangen van een Europeaan, of van eenigen tak van Europeesche industrie in gevaar verkeeren, dan bezit de Europeaan tal van middelen om recht te krijgen, al slaagt hij daar niet altijd in. Hij heeft dag- en maandblad te zijner beschikking, hij heeft invloedrijke kennissen, hij rekwesteert, hij roert de trom.

Maar hoe kan de dessaman zijn stem doen hooren, als zijne belangen bedreigd worden?

Ware kennis der Hollandsche taal meer algemeen onder zijne ontwikkelde rasgenooten, dan zouden deze ongetwijfeld als woordvoerders voor de belangen van hun volk optreden.

---

[1]) In een vroeger artikel, in het 12e deel van hetzelfde tijdschrift, meent Dr. Burck zelfs, dat de gedwongen cultuur zegen onder de bevolking kan verspreiden. (Zie *Indische Gids*, 1896, I, blz. 541—542 en 545—549.)

[2]) Wij brengen in herinnering, dat èn deze studie van Dr. Burck, èn de kritiek van het *Handelsblad* door ons behandeld zijn in de „Revue" der October-aflevering van den vorigen jaargang (*Indische Gids*, 1897, II, blz. 1335—1341).

RED.

Nu dit helaas nog niet het geval is, zijn, mijns inziens, de ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur daartoe de aangewezen personen.

Want wie is beter op de hoogte van des inlanders lief en leed, dan die hem dagelijks ziet?

Ik acht het daarom de moreele plicht van elk ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur, om de belangen van den inlander te verdedigen, niet alleen in dienst — want hiertoe verplicht hem zijn ambt — maar ook daarbuiten, door middel van de pers.

Daarom ook vat ik de pen op, om mijne ervaring in zake de Gouvernements koffiecultuur mede te deelen; niet zoozeer om 's Heeren Burck's becijferingen te weerleggen, die in de door hem gestelde gevallen wel juist zullen zijn.

Ik veroorloof mij echter de opmerking, dat het — vooral over dit onderwerp — zeer gewaagd is op eenige plaatselijk verkregen uitkomsten een algemeene conclusie te bouwen.

Och, men kan met cijfers zooveel bewijzen! De lessen en uitkomsten der praktijk te niet doen, dat kan men daarmee niet!

Ziet, men heeft den Javaan te allen tijde zeer vele ondeugden toegedicht. Hij is lui, traag, indolent, onverschillig, leugenachtig, diefachtig.

Goed, aangenomen! Maar geen verstandig man zal hem toch rede en oordeel ontzeggen?

Als hij bijvoorbeeld de vruchtboomen van zijn „kebonan" (boomgaard, tuin) omkapt, en den grond tot sawah maakt door er water heen te leiden en dijkjes aan te leggen, dan zal niemand denken, dat hij al dien arbeid verricht uit tijdverdrijf of grilligheid. Hij doet dat eenvoudig, omdat hij van dien grond meer voordeel heeft in den vorm van „sawah" dan toen ze nog „kebon" was.

Nu bezitten de duizenden dessa's, die bij de koffiecultuur zijn ingedeeld, bijna allen „kebonans" of „tegallans", meer of minder ver van de woonplaats der eigenaren gelegen, welke bouwvelden jaarlijks worden beplant met djagoeng, tabak, of andere eenjarige gewassen.

Voor den grond betaalt de eigenaar landrente. Onder die gronden zijn er natuurlijk ook, die geschikt zijn voor de cultuur van koffie. Als de eigenaar daar koffie plant, dan schenkt het Gouvernement hem een dubbel voordeel. Primo behoeft hij dan geen landrente meer te betalen; secundo is hij vrijgesteld van koffie bijplant op verren afstand in de Gouvernements-tuinen.

Toch ziet men nergens dat een landbouwer zijn tegalveld in een koffietuin herschept. Ik heb het ten minste nimmer gezien in de zeven koffie-afdeelingen waar ik gediend heb.

Dit is het empirisch bewijs dat hij meer voordeel van zijne droge gewassen maakt, dan koffie te planten voor *f* 15.— de picol.

In elke desa zijn gewoonlijk tientallen krachtige, jonge mannen, getrouwd of ongetrouwd, die geen grond bezitten, omdat daaraan gebrek is. Wel zijn er eenige honderden bouws goede boschgrond, maar daar mag niemand aankomen, want die zijn gereserveerd voor de Gouvernements koffiecultuur.

Die lieden trachten dus aan de kost te komen door bij hunne beter bedeelde dessagenooten te gaan werken voor de kost en kleeding, en nu en dan een kleinigheid; maar dan leiden zij een armoedig, afhankelijk bestaan dat niet aanlokt.

Of, zij gaan werken op landbouw-ondernemingen, gewoonlijk ver van hunne dessa gelegen, voor een veelal laag dagloon.

Ieder die in de dessa bekend is, en dus weet hoe de Javaan aan zijn dorp gehecht is, hoe afkeerig hij is ver van zijn maagschap te leven, begrijpt dat hij slechts door nood gedrongen op die ondernemingen de kost gaat zoeken.

Toch is er voor hem zulk een eenvoudig middel om een zelfstandig bestaan in zijne dessa te leiden, en zich te wijden aan zijnen geliefkoosden arbeid, den landbouw.

Hij heeft zich slechts aan te melden bij zijn dessahoofd, om op dien mooien gereserveerden grond, $^1/_4$, $^1/_2$, één bouw, ja zooveel als zijne krachten toelaten, koffie te planten. Hij mag zelfs een gedeelte met éénjarige gewassen beplanten, want op één bouw behoeven slechts 1000 koffieboomen te staan en daartusschen mag hij djagoeng, tabak of wat anders telen. Landrente wordt niet geheven.

Toch heeft nog nimmer een niet-grondbezitter (dus niet-cultuurplichtige) verzocht om bij de Gouvernements koffiecultuur te worden ingedeeld en van de vergunning om bosch te ontginnen, onder voorwaarde minstens 1000 koffieboomen per bouw te planten, wordt slechts zeer zelden gebruik gemaakt. Liever verlaten zij hunne dessa soms vele dagreizen ver, om als koeli te werken op landbouw-ondernemingen.

Is het nog noodig de gevolgtrekking neer te schrijven?

Maar nu het omgekeerde!

Elk jaar worden er in de koffiestreken een groot aantal afge-

leefde koffieboomen afgeschreven. De grond daarvan afkomstig, blijft dikwijls gereserveerd voor een latere herbeplanting, maar waar de reserve groot is, wordt de grond teruggegeven aan de bevolking, d. w. z. zij mag dien aanvragen in erfelijk individueel bezit.

Wat ziet men nu in het laatste geval gebeuren? Al de volwassen mannen die nog weinig of geen grond hebben, bestormen den petinggi, om den vrijgekomen grond machtig te worden. Soms trachten zij jaren vooruit de belofte te erlangen, dat zij dan en dan aan de beurt zullen komen om een stuk te krijgen. En binnen korten tijd ziet men de afgeleefde koffieboomen omgehakt, den grond bewerkt, en bij de eerste regens beplant met eenjarige gewassen!

Als men naar een koffietuin rijdt, waar de afgeschreven gedeelten niet gereserveerd blijven, ziet men steeds die ontginningen der bevolking het koffieplantsoen op den voet volgen en onmiddellijk aan de nog bestaande tuinen grenzen. Alleen in streken waar nog uitgestrekte woeste gronden zijn, en de bevolking schaarsch is, — en die zijn zeldzaam op Java — zal men het bovenstaande niet waarnemen.

Waarom beplant de inlander zonder eenigen dwang, met lust en voortvarendheid, *dienzelfden grond* met djagoeng, padi of tabak, waar hij een paar jaar te voren, toen er nog koffie op stond, moest heengedreven worden; waarvoor hij wegens nalatigheid in het wieden gestraft moest worden met boete of gevangenis?

Is het werkelijk nog noodig om uit te rekenen door welke cultuur hij meer voordeel heeft?

Eens reed ik met een intelligent Regent voorbij een tabaksveld, grenzende aan een Gouvernements koffietuin. De eigenaar was ijverig bezig den rullen grond met den patjol om te spitten. Uit kortswijl vroeg ik mijn metgezel: „Wel Regent, waar heeft hij meer voordeel bij, daar of daar? Met wees ik op den koffietuin en het tabaksveld. Zonder eenige aarzeling wees de Regent op het laatste: „O, daar, mijnheer!"

De vaak geroemde Preanger-regelingen, ofschoon met goede bedoelingen in het leven geroepen, hebben veel wrevel onder de bevolking veroorzaakt.

Wel moest zij vroeger op verren afstand in aaneengesloten tuinen planten, maar daardoor bleef de grond in de nabijheid der dessa geheel tot hare beschikking voor het drijven van eigen cultuur.

Met de nieuwe regeling werd dat anders. Veel wat er goed was, het beste in de nabijheid der dessa werd voor de Gouvernements cultuur gebruikt. Zelfs het privaat bezit der dessalieden werd niet altijd geëerbiedigd.

In de afdeeling Madjalengka ligt verscholen tusschen de uitloopers van den Tjiremaï, de kleine dessa Sangiang, op ± 2500 voet boven den zeespiegel, nabij een klein maar verrukkelijk bergmeer, dat, omzoomd door oerwoud, in zijne plechtige stilte, als door de goden daar neergeworpen schijnt, en wijd en zijd als heilig bekend staat.

Ver van den zetel van het bestuur verwijderd, leidden de bewoners er een idyllisch leven. Van de buitenwereld merkten zij weinig. Slechts zelden kwam er een Europeesch ambtenaar in hunne dessa, en gebeurde dit, dan liep alles uit, vrouwen en kinderen, om, verscholen achter boomen en paggers, die curiositeit te begluren.

In hunne afzondering bleven zij vrij van de gebreken, die onafscheidelijk schijnen te zijn van de aanraking van natuurvolken met vreemdelingen van hooger beschaving.

Diefstal was er onbekend. Ook geld vond men er bijna niet. Ruilhandel voorzag in de dagelijksche behoeften, en alleen als de aardappeloogst inviel, togen de mannen met de opbrengst van hun bouwgrond naar de passer ter hoofdplaats, waar zij de vrucht van hun arbeid aan Chineezen tegen goede prijzen verkochten. Van de opbrengst werd de landrente betaald en padi voor een geheel jaar ingekocht.

Want padi werd er niet verbouwd in Sangiang. Het levende water was niet in voldoende mate aanwezig, om sawah's aan te leggen, terwijl ook de grond te zandhoudend was om daarvan goede resultaten te verwachten. Maar bij uitstek waren de gronden geschikt voor de aardappelteelt. Met wisselbouw werden drie oogsten 's jaars verkregen. Eerst „djagoeng", dan aardappelen en daarna uien. Wijl de dessa in een vallei lag, spoelde jaarlijks vruchtbare grond van de berghellingen, en leverde alzoo een natuurlijke bemesting. Deze tegals waren dan ook terecht even hoog aangeslagen als de beste sawah's.

Toen vernam men op zekeren dag dat er een nieuwe „atoeran" van hooger hand was gekomen. Voor het welzijn van den kleinen man, zoo luidde de „prentah", zoude voortaan in de vallei, waar hunne bouwvelden lagen, koffie worden geplant.

Het volk had groot ontzag voor zijne hoofden en volgde gedwee den last op. Maar groot moet de verslagenheid geweest zijn!

Vier jaren later kwam het tot eene uitbarsting. In één enkelen nacht had het volk van Sangiang den gehaten koffietuin weggekapt. Toen werd het dessahoofd met arrest gestraft, en daarna ontslagen, en velen der daders kregen gevangenisstraf.

Een wedono, die, tijdens deze gebeurtenis plaats greep, daar koffie-gecommitteerde was, deelde mij het bovenstaande mede.

Hij was rijk aan ondervinding uit dien bloeitijd der koffiecultuur, en, daar hij mededeelzaam van aard was, placht ik op eenzame avonden met den gemoedelijken man te praten over „tempo doeloe".

De vlakte van Argalingga, zoo verklaarde hij mij een andere keer, was vroeger één groote koffietuin. Bijna het geheele district Madja had daar aanplantingen.

De boomen groeiden goed, maar toen zij oud werden verminderde de vruchtdracht. Slechts zoo eens om de drie, vier jaar kwam er een goede oogst. Want de tuin lag omstreeks 4000 voet boven den zeespiegel. Dan was de eenzame vlakte in een volkrijk landschap verkeerd. Overal hadden de landbouwers „pondok's" opgericht, waar zij die ver afwoonden, met vrouw en kinderen den ganschen pluktijd vertoefden. En in de „pondok's" der „prijaji's" (inlandsche ambtenaren) werd lustig de „gamelan" of „angkloeng" geslagen, terwijl de schelle stemmen der dansmeisjes het wild deden opschrikken.

Op zekeren dag kwam er een inspecteur. Hij vond de boomen wel dikstammig en bladrijk, maar de vruchtdracht gering. Daarom stelde hij voor de boomen op stomp te kappen, teneinde jong hout te doen uitschieten waarvan meer vrucht kon verwacht worden.

En zoo geschiedde ook. De landbouwers kregen last hun eigen boomen te vellen. Naar hunne meening werd niet gevraagd.

„Mijnheer", zeide mijn wedono, „als ik 's avonds huiswaarts „keerde van het op stomp kappen der boomen, dan brak mij het „hart, want ik hoorde de vrouwen in hunne bamboezen stulpen „weeklagen dat men hare boomen vernielde, die wel weinig, „maar toch trouw elk jaar een weinig geld opbrachten, waaruit „zij de kosten der huishouding gedeeltelijk konden bestrijden".

Twee jaren later waren de uitgeloopen twijgen aan het bloeien,

en verkreeg men een rijken oogst; maar toen was het gedaan. De boomen waren uitgeput en stierven.

In het zuiden van de afdeeling Ngrowo ligt het district Ngoenoet. Het aan zee grenzende gedeelte is zoo goed als onbewoond, omdat het water daar ontbreekt. Een palen lange, eentonige weg loopt over het heuvelachtige Kendeng-gebergte, door uitgestrekte alang-alang-velden, slechts hier en daar door woudboomen afgewisseld.

Een tiental jaren geleden kon men tusschen de alang-alang, rechts en links van den weg, overal jonge dadap-boomen zien staan. Vroeg men dan waartoe die boomen dienden, die zoo regelmatig schenen aangeplant, dan kreeg men ten antwoord dat de grond afgeschreven koffietuin was.

— „Maar die boomen zijn niet ouder dan zes à zeven jaar?" — „Ja, dat is zoo, doch de koffie wilde er niet groeien; vóór de „boomen vrucht droegen, kwijnden ze weg, zoodat zij op drie- à „vier-jarigen leeftijd reeds moesten worden afgeschreven".

Dit voorbeeld staat niet op zich-zelf. Bijna in alle koffie-afdeelingen kan men ze vinden, die kwijnende koffieplantsoenen, die van de planters Sisyphus-arbeid vorderen, zonder eenig noemenswaardig voordeel voor het land. Gelukkig, als ze nog maar spoedig worden afgeschreven, als de plaatselijke ambtenaren den moed hebben om den grond ongeschikt te verklaren, en vrijstelling te vragen voor verderen bijplant.

Maar vaak wordt er nog eens en nog eens geprobeerd, en telkens weder bijgeplant, met hetzelfde treurige resultaat.

Kan men zich een voorstelling maken van den enormen arbeid die aldus wordt verspild? Heeft men zich wel eens afgevraagd wat er omgaat in de ziel van den Javaan, als hij jaar in jaar uit dienzelfden nutteloozen arbeid verricht? Of meent men dat hij te indolent is, om daarover na te denken?

Weet men wel, dat juist in de Residentie Kediri een wijsje bekend is onder de dorpskinderen, dat een denkbeeldigen profeet in den mond wordt gelegd, en aldus luidt: „jèn ånå kèbo boelé „tèkå songkå koelon, dingati-ati, botjah soendoel salang di kènakaké „pegawejan".

De vertaling van dit Javaansche volkswijsje luidt aldus:

„Als er witte karbouwen uit het westen komen, wees dan op „uw hoede; kinderen die hun hoofd nog aan de „salang" stooten, „zullen belast worden met (gedwongen) werk."

Van den aanvang af, heeft de gedwongen koffiecultuur loodzwaar gedrukt op het grondbezit. Zelfs in streken waar individueel bezit heerscht, is de eigenaar nooit zeker dat zijn grond over zal gaan op zijn vrouw of kinderen. Want, komt hij te vallen, dan is de eerste vraag: Kan de nieuwe eigenaar de aan den grond verbonden cultuurdiensten verrichten? Zoo niet, dan wordt de sawah aan een ander gegeven. Wordt de eigenaar ziek, dan hangt hem steeds het zwaard van Damocles boven het hoofd, dat hij van zijn grond ontzet zal worden, als de ziekte wat lang aanhoudt. Want voor de reparatie der wegen, of voor wachtdiensten, is er licht een vriend of kennis te vinden die hem vervangen wil, maar de zware cultuurdiensten voor een ander doen, daar bedankt men meestal voor. Dus raakt zijn koffieplantsoen verwaarloosd. Het dessahoofd krijgt berisping op berisping, en gaat er spoedig toe over een ander voor den zieken cultuurplichtige in de plaats te stellen, die dan daarvoor diens sawah krijgt.

Welk een toestand voor een volk dat voor $^9/_{10}$ uit landbouwers bestaat, welks welvaart uitsluitend afhangt van den bloei van den landbouw!

Verwondert men zich nog dat er overal geklaagd wordt over groote armoede in de dessa? Dat de nieuwsbladen onlangs uit Kediri meldden, dat het volk geweigerd heeft heeren- en cultuurdiensten te verrichten? De volgzame Javaan, die weigert zijne hoofden te gehoorzamen!

Dat de machthebbenden toch acht geven op zulke teekenen des tijds en de oorzaken wilden doorgronden! Want de kruik gaat te water totdat zij breekt.

Wat ik boven schreef over den druk der koffiecultuur op het grondbezit, blijkt herhaaldelijk uit klachten of vorderingen ter zake van grondbezit, waar dit individueel is. Want in communale streken beschikt het dessahoofd oppermachtig over den grond, hetgeen niet wil zeggen dat daar het kwaad minder is.

Ik heb de voorbeelden slechts voor het grijpen.

Twee klachten, of beter civiele rechtsvorderingen heb ik voor mij liggen, van lieden wier vaders overleden zijn, tijdens zij minderjarig waren, zoodat de grond dier overleden landbouwers aan hunne weduwen werd ontnomen, wijl zij geen cultuurdiensten konden verrichten.

Ik citeer uit het onderzoek van den wedono, dd°. 18 October 1897, de verklaring van den 5^den^ getuigen met name Hadji Jakoep:

„Saja loepa ari tanggalnja, kira soeda 6 taoen lamanja, waktoe „saja misih djadi Petinggi desa G. . . ., betoel Pa-Roekajah dan „Pa-Bahri, dateng romah saja dengan report; Pa-Bahri bilang: „Saja poenja sawah *dengen taneman koffie* (deze en volgende cursiveering is van mij) „saja pasrahken kapada Pa-Bahri; saja „tanjak sama Pa-Bahri: apa maoe kowe pegang sawah dan *taneman „koffie*? Pa Bahri bilang maoe, lantas itoe sawah dan *taneman koffie* di trima Pa-Bahri, enz.

Vertaling:

„Dag en datum ben ik vergeten, naar gissing is het 6 jaar „geleden, toen ik nog hoofd was der dessa G. . . ., dat Pa-Roekaja „en Pa-Bahri mij kwamen rapporteeren; Pa-Roekajah zeide: mijn „sawah *en mijn koffie-aanplant* geef ik over aan Pa-Bahri; ik „vroeg aan Pa-Bahri: wilt gij die sawah *met den koffie-aanplant* „hebben? Pa-Bahri antwoordde toestemmend en toen werd die „sawah *met den koffie-aanplant* door Pa-Bahri overgenomen."

Merkt gij op hoe onze gewezen petinggi geen enkele maal vergeet den koffieaanplant in één adem te noemen met de sawah? Dat hij in het geheel niet spreekt van de heeren- of dessadiensten? Er is hier geen sprake van verkoop maar van een overgave om niet van een stuk grond, dat door *levend water kan worden bevloeid.* Zelfs de oningewijde voelt, dat de last van den koffie-aanplant de voorwaarde is waarop de begiftigde die sawah krijgt. Van daar de vraag van den petinggi „wilt gij die sawah met den koffie-aanplant hebben?" Hij overtuigde er zich van, of Pa-Bahri wel goed wist, dat hij den koffie-aanplant er bij moest nemen.

Een tweede vordering ligt voor mij, gedateerd 20 October 1897, door denzelfden wedono onderzocht.

Getuige Pa Moes verklaart:

„Saja loepa ari tanggalnja kira soeda sepoeloeh taoen lamanja, „betoel saja di pasraki saja poenja Paman nama Pa-Sajam, sepotong „tanah sawah lebar 2½ bouw toeroet desa B. . . ., dan itoe „waktoe tida ada perdjandjian apa-apa, tjoemah di soeroe garap „*dengan ganti kebon kopi djoega;* lantas saja trima dan saja garap „lamanja 5 taoen; saja tida seneng itoe sawah saja pasrahken „pada saja poenja misan Pa-Sorkawi."

Vertaling:

„Dag en datum ben ik vergeten, naar gissing is het 10 jaar „geleden, dat mijn oom Pa Sajam mij een stuk sawahgrond gaf „groot 2½ bouw onder het gebied der dessa B. . . ., en daarbij „was geen enkele voorwaarde; alleen moest ik in zijn plaats zijn „koffietuin bewerken. Ik nam het aanbod aan en bewerkte den „grond vijf jaren lang. Toen beviel het mij niet meer, en gaf ik „die sawah over aan mijn neef Pa-Sorkawi".

Tot toelichting zij gezegd dat ook deze sawah door levend water kan besproeid worden, en derhalve in gunstige omstandigheden zeer begeerd is. Maar de dessa B... plant jarenlang koffie op een terrein waarvan zoo goed als geen vrucht komt.

Waarom, zal men vragen, wordt er thans wel prijs op gesteld door een der vroegere bezitters of vermeende rechthebbenden? Primo, omdat in die streek sedert vijf jaar een suikerfabriek werkt, zoodat men zijn grond voor een goede som verhuren kan en voor een gedeelte van het geld een plaatsvervanger voor de cultuurdiensten aanstellen; en secundo omdat de dagen der gouvts. koffiecultuur er geteld zijn, en dit bij de bevolking bekend is.

Ik kan nog meer dergelijke commentaren leveren, maar waartoe zou dat dienen? Zij komen allen op hetzelfde neer en zouden den lezer slechts vervelen.

Verwondert men zich nog over den lagen trap waarop de landbouw op Java staat? Laat toch uwe voorschriften over padi-cultuur varen! Hef liever den zwaren last op die op het grondbezit drukt, en de Javanen zullen even goede landbouwers worden als hunne neven op Bali.

Waarom is ieder die dat eiland bezoekt in verrukking over de intensieve wijze, waarop de Baliërs, afstammelingen van dezelfde voorouders als de Javanen, hunne velden bewerken? Waarom bewondert men de practische, van eigen kracht getuigende landbouw-instellingen van dat volk, gelijk zij beschreven zijn door F. A. Liefrinck, thans Resident van Bali en Lombok, terwijl men op Java niets van dat alles vindt?

De koffie-minotaurus voedt zich met het zweet van den landbouwer.

Hij legt zijn klauwen op den besten bouwgrond.

Hij heeft den Javaan een speelbal gemaakt van zijne hoofden.

Hij houdt hem bekneld in straffe banden, hem steeds dreigende met verlies van zijn grond, bij nalatigheid.

Hij heeft hem zijn besef van vrijheid ontnomen, zijn vertrouwen in eigen kracht doen verliezen.

De ontwikkeling van een vrijen boerenstand heeft hij daardoor belet, de zucht tot vooruitgang bij den inlandschen grondbezitter uitgedoofd.

Ik begrijp heel goed dat het niet mogelijk is de Gouvernements cultuur in eens op te heffen. Maar ligt het niet op den weg eener verstandige Regeering om geleidelijk, maar met kracht tot, de afschaffing over te gaan; niet door hier en daar een dessa vrij te stellen, maar ernstig te overwegen welke afdeelingen, welke Residenties het eerst voor vrijstelling in aanmerking komen.

Men late toch eens nagaan, hoe luttel weinig vele koffie-afdeelingen aan den lande opbrengen, en of de landrente der thans gereserveerde gronden, bij ontginning niet ruim compenseert met de winsten uit de dwangcultuur verkregen.

Wees verzekerd dat men verrassende resultaten zal krijgen!

Dan beginne men in *die* afdeelingen het monopolie *geheel* op te heffen, ook de verplichte inlevering, en ik waarborg U dat een vrije koffiecultuur zal herleven.

Waarom zou de inlander liever klappertuinen aanleggen dan koffietuinen (bij gelijke geschiktheid van den grond), terwijl hij bij de eerste, 8 jaar op vrucht moet wachten en bij de laatste cultuur reeds na 3 of 4 jaar de voordeelen van zijn arbeid trekt?

En al moest het den staat eenige tonnen, zeg een paar millioen kosten, is hij dat niet verplicht tegenover een bevolking waarvan hij reeds zooveel trekt aan landrente, opiumpacht en wat al niet meer!

Waarlijk de opheffing der gedwongen cultuur is een dringender eisch, dan het aanleggen van kostbare irrigatiewerken. Zonder in het minst het nut hiervan te betwijfelen, ben ik overtuigd dat, bij vergelijking, aan de eerste de voorrang moet worden gegeven; dat, in de meeste Residenties, de afschaffing der dwangcultuur de welvaart der bevolking oneindig meer zal bevorderen, dan het aanleggen van welk waterwerk ook.

Maar het beste is ongetwijfeld, zoowel het een als het andere te doen.

VARIA.

DE WET OP DE POSTSPAARBANK IN NED.-INDIË.

De *Java-Courant* van 28 December en het *Indisch Staatsblad* No. 296 bevatten de wet van 16 October 1897, de oprichting gelastende van een postspaarbank in Indië. Wij verheugen ons ten zeerste over het tot stand komen van deze instelling, die, naar onze meening, van groot belang is voor Indië.

Wij laten hier die wet volgen, met weglating van den conventioneelen aanhef en het even conventioneele slot, dat ze met alle haar zusters gemeen heeft.

Artikel 1.

(1) In Nederlandsch-Indië wordt eene postspaarbank opgericht.

(2) Zij is gevestigd te Batavia.

(3) De Gouverneur-Generaal regelt het inwerkingtreden van de instelling.

Artikel 2.

(1) Het beheer der postspaarbank is opgedragen aan eenen bezoldigden directeur.

(2) De directeur is ondergeschikt aan den Directeur der Burgerlijke Openbare Werken en uitsluitend rekenplichtig aan den bij artikel 3 vermelden Raad van Toezicht.

(3) De instructiën van den directeur en van den ambtenaar, die hem bij afwezigheid vervangt, worden door den Gouverneur-Generaal, den Raad van Toezicht gehoord, vastgesteld.

Artikel 3.

(1) Op den toestand en het beheer van de postspaarbank wordt toezicht uitgeoefend door eenen Raad.

(2) De Raad van Toezicht bestaat uit ten minste drie, doch ten hoogste vijf leden, die door den Gouverneur-Generaaal worden benoemd en ontslagen.

(3) Uit de leden wordt door den Gouverneur-Generaal een voorzitter aangewezen.

(4) Na verloop van *drie* jaren na het in werking treden van de postspaarbank, treedt elk jaar een der leden af, volgens daarvan op te maken rooster.

(5) De aftredende is eerst na verloop van één jaar weder benoembaar.

(6) Tot regeling van de werkzaamheden van den Raad van Toezicht worden door den Gouverneur-Generaal, dien Raad gehoord, de noodige voorschriften gegeven.

(7) Aan den voorzitter en aan de overige leden van den Raad van Toezicht kunnen door den Gouverneur-Generaal presentiegelden worden toegelegd.

Artikel 4.

De Gouverneur-Generaal regelt den voet en de wijze, waarop inlagen in en terugbetalingen uit de postspaarbank kunnen geschieden.

Artikel 5.

(1) Inlagen mogen geschieden op eigen naam of ten name van een ander.

(2) Als inlegger wordt beschouwd hij, te wiens name de inlage geschiedt.

(3) Bij de eerste inlage wordt een spaarbankboekje ten name van den inlegger uitgereikt.

(4) Hij, die eene inlage doet ten name van een ander, kan, indien zulks op een nieuw spaarbankboekje geschiedt, ter zake van de geheele of gedeeltelijke terugbetaling van het tegoed op dat boekje zoodanige voorwaarden stellen als door den Gouverneur-Generaal zullen worden toegelaten.

Artikel 6.

(1) Gehuwde vrouwen kunnen, zonder bijstand van hare echtgenooten, inlagen doen en terugbetaling vorderen van hetgeen te haren name in de boeken der postspaarbank is ingeschreven.

(2) Die terugbetaling geschiedt alleen aan haar, met uitsluiting van hare echtgenooten, en zulks, voor zooveel die vrouwen tot de Europeesche of met deze gelijkstelde bevolking behooren, met afwijking van het bepaalde bij de artikelen 105 en 124 van het Burgerlijk Wetboek voor Nederlandsch-Indië.

Artikel 7.

(1) Minderjarigen kunnen, zonder de tusschenkomst van hunnen vader of voogd, inlagen doen en terugbetaling vorderen van hetgeen te hunnen name in de boeken der postspaarbank is ingeschreven.

(2) De vader of voogd van een minderjarigen inlegger, behoorende tot de Europeesche of met deze gelijkgestelde bevolking, is evenwel bevoegd zich tegen de terugbetaling te verzetten.

(3) Onverminderd het bepaalde bij het *vierde* lid van artikel 5 van dit besluit, kan de terugbetaling ook gevorderd worden door den vader of voogd van een minderjarigen inlegger, behoorende tot de Europeesche of met deze gelijkgestelde bevolking, doch indien de minderjarige den leeftijd van 16 jaren heeft bereikt, alleen na verkregen machtiging van den Raad van Justitie, te verleenen in de gevallen en op de wijze, bepaald in artikel 393 van het Burgerlijk Wetboek voor Nederlandsch-Indië.

(4) Op hetgeen ten name van minderjarigen in de boeken der postspaarbank is ingeschreven, is het in artikel 311 van het Burgerlijk Wetboek voor Nederlandsch-Indië bedoelde vruchtgenot niet van toepassing.

Artikel 8.

(1) Behoudens het bepaalde bij het *derde* lid van het voorgaand artikel, mogen op spaarbankboekjes verschuldigde gelden alleen aan den inlegger, of aan dengene die daartoe door hem is gemachtigd, worden terugbetaald.

(2) Indien echter een inlegger het beheer over zijne goederen heeft verloren, is uitsluitend de wettelijke vertegenwoordiger gerechtigd terugbetaling te vorderen. Deze behoeft daartoe geen rechterlijke machtiging.

Artikel 9.

(1) De spaarbankboekjes worden kosteloos verstrekt.

(2) De Gouverneur-Generaal bepaalt in welke gevallen en onder welke voorwaarden een duplicaat-boekje kan worden afgegeven.

(3) Voor een duplicaat-boekje kan 25 cent in rekening worden gebracht.

Artikel 10.

(1) De Regeering van Nederlandsch-Indië waarborgt zonder eenig voorbehoud aan de inleggers de teruggave hunner inlagen en de betaling der daarover verschuldigde renten.

(2) Wanneer echter gelden in de boeken der postspaarbank zijn ingeschreven ten name van een inlegger, die dertig jaar heeft laten verloopen zonder eenige inlage gedaan of betaling van kapitaal of rente gevorderd te hebben, noch de rente op zijn spaarbankboekje te hebben doen bijschrijven, vervallen deze gelden aan het bij artikel 15 bedoelde reservefonds.

Artikel 11.

(1) Aan de inleggers wordt eene jaarlijksche rente toegekend van 2,4 ten honderd van hunne inlagen.

(2) De rente begint te loopen met den eersten dag der maand, volgende op die, waarin de directeur der postspaarbank van de inlagen kennis krijgt.

(3) De rente, welke den 31^{en} December van elk jaar verschuldigd is, wordt door bijschrijving op de rekeningen-courant der inleggers aan hun te goed toegevoegd, en als zoodanig met den eersten dag van het nieuwe jaar rentegevend.

(4) Voor teruggevraagde gelden is slechts rente verschuldigd tot het einde der maand, voorafgaande aan die, waarin de terugbetaling plaats heeft, of volgens de nader door den Gouverneur-Generaal vast te stellen bepalingen geacht wordt te hebben plaats gehad.

(5) Voor onderdeelen van een gulden wordt geen rente vergoed.

(6) Bij de vaststelling van het rente-bedrag worden gedeelten van een cent verwaarloosd.

Artikel 12.

(1) Voor hetgeen boven *f* 1200 ten name van één inlegger in de boeken der postspaarbank is ingeschreven, wordt geen rente toegekend.

(2) Voor vereenigingen, stichtingen en fondsen, welke voldoen aan door den Gouverneur-Generaal te stellen voorwaarden, wordt het in het eerste lid van dit artikel genoemde bedrag tot *f* 2400 verhoogd.

(3) Deze maxima gelden niet voor de Regeering van Nederlandsch-Indië, wanneer Zij zelve van de postspaarbank gebruikt maakt voor de belegging van onder haar berustende aan derden toebehoorende gelden.

Artikel 13.

In afwachting dat daarover op een der bij het volgend artikel bedoelde wijzen wordt beschikt, berusten de beschikbare gelden der postspaarbank in 's Lands kas in Nederlandsch-Indië.

Artikel 14.

(1) De beschikbare gelden der postspaarbank worden, voor zooveel mogelijk, in Nederlandsch-Indië rentegevend gemaakt door:

a. het disconteeren van vendu-acceptatiën en van Gouvernementswissels;

b. beleening op onderpand, voor drie maanden of op korteren termijn, van fondsen welke als zoodanig door de Javasche Bank worden toegelaten, zoomede van aandeelen dier bank;

c. belegging in fondsen, welke in aanmerking komen voor de belegging van de gelden der Rijkspostspaarbank in Nederland.

(2) In Nederlandsch Indië geschieden de beleggingen, zoomede het te gelde maken van effecten, in overleg met en onder goedkeuring van den Raad van Toezicht, en worden de aan de postspaarbank toebehoorende en door haar in pand genomen waarden in bewaring gegeven bij de Javasche Bank.

(3) Indien het niet mogelijk blijkt het geheele bedrag der beschikbare gelden in Nederlandsch-Indië rentegevend te maken, wordt door den Gouverneur-Generaal, voor de belegging van het overschietend gedeelte, de tusschenkomst ingeroepen van den Minister van Koloniën en geschiedt de belegging in Nederland volgens nader door Ons vast te stellen regelen.

Artikel 15.

(1) Uit de overschotten op de renten der belegde gelden worden al de kosten der postspaarbank bestreden, en van het daarna overschietende wordt een reservefonds aangelegd, waarvan de gelden worden belegd in fondsen, welke in aanmerking komen voor de belegging van de gelden der Rijkspostspaarbank in Nederland.

(2) Vaste goederen, aangekocht ten dienste van het beheer der postspaarbank, worden, nadat de daarvoor bestede som in 's Lands kas is teruggestort, geacht tot het reservefonds te behooren.

(3) Het reservefonds blijft het eigendom van den Lande.

Artikel 16.

(1) Het reservefonds is bestemd om daaruit, bij ongenoegzaamheid van de overige bezittingen der postspaarbank, de terugbetalingen aan de inleggers te bestrijden.

(2) Indien het is uitgeput en de Regeering krachtens den bij artikel 10 van dit besluit verleenden waarborg, voorschotten aan de postspaarbank heeft gedaan, worden de gelden, welke later weder voor dat fonds zouden kunnen worden afgezonderd, in de eerste plaats tot terugbetaling van die voorschotten aangewend.

Artikel 17.

(1) Alle kosten van de postspaarbank worden uit de begrooting van uitgaven voor Nederlandsch-Indië gekweten

(2) De teruggave van die kosten wordt verantwoord onder de middelen tot dekking van die uitgaven.

Artikel 18.

(1) Vrijdom van briefport wordt toegekend voor de verzending van alle brieven en verdere stukken, die den dienst der postspaarbank betreffen.

(2) Als vergoeding voor dien vrijdom wordt uit de overschotten, bedoeld bij het eerste lid van artikel 15, tien cents per inlegger en per jaar aan 's Lands kas uitgekeerd.

(3) Die vergoeding wordt onder de ontvangsten van den post- en telegraafdienst verantwoord.

Artikel 19.

Alle akten en stukken, noodig voor den inleg van gelden in en de terugbetaling daarvan door de postspaarbank, zijn vrij van zegelrecht, mits in of op die akten of stukken van die bestemming melding worde gemaakt.

EEN GEDENKTEEKEN VOOR BUYS BALLOT.

Buys Ballot stierf den 3den Februari 1890. Zijn verdiensten op het gebied der metereologie zijn zoo algemeen bekend, dat wij onze lezers zouden beleedigen door er nu nog eens over uit te wijden. Hij behoort tot die weinige Nederlanders, die ook buiten de grenzen van vaderland en koloniën genoemd worden. Hij had het voorrecht een physische wet te formuleeren in dien eenvoudigen, klassieken vorm, die haar deed invoeren in de schoolboekjes van alle beschaafde natiën. Aan die wet blijft zijn naam ten eeuwigen dage verbonden. Die wet is niet zijn grootste verdienste, maar ze gaf hem de grootste bekendheid.

De metereologie, als zuivere wetenschap, heeft slechts een gering aantal speciale beoefenaars. Maar iedereen heeft met „het weer" te maken, praat over den wind, die heerscht of te verwachten is. Daar nu de werkzaamheid van Buys Ballot juist op dit gebied ligt, is hij een populair geleerde geweest, zooals weinige zijner tijdgenooten.

Het oude observatorium te Utrecht werd verlaten, waarin hij een veertigtal jaren zich onvermoeid wijdde, zoowel aan het geven van voorlichting op het gebied der zeevaart en het behartigen van andere maatschappelijke belangen, als aan de bevordering van wetenschappelijke kennis.

Dat gebouw zal, óf gesloopt, óf tot eenig ander doeleinde worden ingericht. Daarmede zal verdwijnen wat, onder al hetgeen door hem is tot stand gebracht, op de meest algemeen zichtbare wijze aan hem herinnerde.

De nieuwe gebouwen van het „Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut" te de Bilt bij Utrecht werden 1 Mei 1897 ingewijd. Hiermede is een hartewensch van Buys Ballot vervuld. Bij die verplaatsing onstond het plan om eenig gedenkteeken te zijner eere op te richten.

Dit denkbeeld vond algemeen bijval in Nederland, in Indië en in het buitenland. Een commissie vormde zich, waarvan de samenstelling, op zich zelf genomen, al belangwekkend is, omdat ze aantoont dat de wetenschap geen politieke grenzen of talen als scheidingsmuren beschouwt. Die samenstelling toont echter in de eerste plaats aan, dat „Buys Ballot een dier mannen is, die niet aan hun vaderland toebehooren, maar aan de geheele menschheid", zooals die commissie zich uitdrukt.

Circulaires, in de hoofdtalen van Europa gesteld, vinden thans hun weg over de geheele beschaafde wereld. Zij roepen op om mede te werken tot een gedenkteeken voor Buys Ballot, door een bijdrage te zenden aan een der commissie-leden.

Ten slotte deelen we hier de samenstelling mede der Internationale Commissie, waarin ook Nederlandsch-Indië waardig vertegenwoordigd is.

Die Commissie bestaat uit: Prof. Dr. H. G. van de Sande Bakhuyzen, President der Kon. Academie van Wetenschappen, Leiden; Dr. Maurits Snellen, Hoofddirecteur van het Kon. Ned. Met. Instituut, de Bilt bij Utrecht; Prof. Dr. V. A. Julius, Hoogleeraar in de Natuurkunde aan de Universiteit te Utrecht; Dr. J. P. van der Stok, Directeur van het Magnetisch en Meteorologisch Observatorium te Batavia; P. F. Baron van Heerdt, Directeur der Afdeeling „Zeevaart" van het Kon. Ned. Met. Instituut, Utrecht; Dr. E. van Rijckevorsel, Honorair-Adsistent van het Kon. Ned. Met. Instituut, Rotterdam; W. van Hasselt, Oud-Directeur der Filiaal-inrichting van het Kon. Ned. Met. Instituut, Oud-Zeeofficier, Hoofdadministrateur van de Kon. Paketvaart-Mij., Amsterdam; B. J. G. Volck, Gep. Kapt.-lt. ter zee, Oud-Ads.-Dir. bij de Afd. Zeevaart van het Kon. Ned. Met. Instituut, Directeur van de Zeevaartschool in het Zeemanshuis, Amsterdam; A. Angot, Chef des Services de Climatologie etc. au Bureau Central Météorologique à Paris; Prof. Dr. W. von Bezold, Director des K. Preussischen Meteorologischen Instituts in Berlin: Dr. E. Biese, Directeur de l'Institut Météorologique de Finlande, Helsingfors; Dr. R. Billwiller, Director der Meteorologischen Central-Anstalt in Zürich; Prof. Dr. E. Börgen, Geh. Adm. Rath, Director der Kaiserlichen Marine-Observatoriums in Wilhelmshaven; A. Buchan, F. R. S. E., Secretary to the Scottish Meteorological Society, Edinburgh; Prof. Dr. Julius Hann, Professor der Meteorologie A. d. K. K. Universität in Graz; Prof. H. H. Hildebrandsson, Directeur de l'Observatoire Météorologique de l'Université, Upsala; Prof. Dr. J. H. van 't Hoff, Prof. a. d. Universität in Berlin; A. Lancaster, Inspecteur-Météorologiste de l'Observatoire Royal d'Uccle, près Bruxelles; Prof. Dr. E. Mascart, Directeur du Bureau Central Mètèorologique, Paris; Prof. Dr. H. Mohn, Directeur de l'Institut Météorologique Norvège, Christiania; Th. Moureaux, Chef du Service Magnétique à l'Observatoire du Parc Saint-Maur, près Paris; Prof. Dr. G. Neumayer, Geh. Adm. Rath, Director der Deutschen Seewarte, Hamburg; Dr. A. Paulsen, Directeur de l'Institut Météorologique, Copenhague; A. Lawrence Rotch, Director of Blue Hill Observatory, Readville, Mass.; Général Rykatcheff, Directeur de l'Observatoire Physique Central, St. Pétersbourg; Robert H. Scott, M. A., F. R. S., Secretary to the Meteorological Office, London; R. F. Stupart, Chief of Weather Bureau, Toronto, Canada G. J. Symons, F. R. S., Secretary to the Royal Meteorological Society, London Prof. Dr. P. Tacchini, Directeur du Bureau Central de Météorologie et de Géodynamique, Rome; L. Teisserenc de Bort, Sécretaire général de la Société Météorologique de France, Paris; Prof. Willis L. Moore, Chief of U. S. Weather Bureau, Washington.

INDIË'S VERTEGENWOORDIGING OP DE NATIONALE TENTOONSTELLING VAN VROUWENARBEID.

Wij verkeerden in de meening, dat op 't oogenblik onze vrouwelijke landgenooten in Indië druk bezig zouden zijn om zich voor te bereiden tot het samenstellen van belangrijke inzendingen op de Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid, die, in de zomermaanden van 1898, op een bijzonder goed gelegen plekje, aan den Ouden Scheveningschen weg, tegenover het „Hotel de la Promenade" zal worden gehouden.

Oorspronkelijk was door de Nederlandsche vrouwen, die het plan voor die Tentoonstelling opperden, niet in de eerste plaats aan onze koloniën gedacht. Maar, er wonen in Nederland zoo verbazend veel vrouwen, die een gedeelte — en meestal het schoonste — gedeelte van haar leven in Indië doorbrachten, dat al spoedig bij die Indische vrouwen het denkbeeld opkwam om pogingen te doen dat Indië op die tentoonstelling *goed* vertegenwoordigd zou worden.

Zeer vreemd noemen wij het, dat dit plan *in Oost-Indië* zelf zoo weinig weerklank heeft gevonden. In onze Amerikaansche koloniën hebben zich onmiddellijk nadat de vrouwen aldaar een oproeping van de Commissie hadden ontvangen, twee plaatselijke comité's gevormd, te Paramaribo en te Curaçao, die terstond krachtdadig aan het werk zijn getogen.

Laten we daartegenover eens mededeelen hoe onze koloniën in Azië zich gehouden hebben.

Er vormde zich in Nederland een *Commissie voor de Rubriek Oost-Indië*, bestaande uit: mevr. G. F. Lucardie—Daum, pres.; mevr. G. E. V. L. van Zuylen—Tromp, vice-pres.; mej. A. M. Gerth van Wijk, secr.; mej. P. Delprat, penningm.; mevr. G. L. Bosch—Wermuth en mej. C. van der Hart, allen te 's-Gravenhage; mej. P. Brondgeest, te Utrecht; mej. C. Bijleveldt te Leiden; mevr. C. G. Pekelharing—Doyer, vice-pres. van het hoofdbestuur te Groningen en mej. J. van der Schuyt te Rotterdam.

Zij richtten een brochure „Aan de vrouwen in Ned. Oost-Indië en aan allen, die in onze O. I. bezittingen belang stellen", waarin tot deelneming werd opgewekt.

Het is thans ruim één jaar geleden, dat door die O. I. Rubriek-commissie het eerste verzoek om medewerking werd gedaan aan de echtgenooten van zeer hooggeplaatste ambtenaren te Batavia. Men bedoelde natuurlijk daarmee de vorming van een Indisch Comité in Indië, met vele plaatselijke commissies.

Daarop kwam echter een weigerend antwoord. „Sedert de onaangename ervaring in Indië opgedaan met de inzending voor de poppententoonstelling, hadden de dames den schrik van tentoonstellingen in Nederland, en zij wenschten daaraan niet mee te doen."

Na die eerste mislukking, beproefde de „Nederlandsche Afdeeling der Indische Maatschappij van Landbouw en Nijverheid" een nieuwe poging. Ook zij bedoelde, door middel dezer Maatschappij, om te Batavia een Centraal Comité en elders plaatselijke Comité's te doen oprichten met het uitgesproken doel om in Nederland een beeld te geven van het aandeel der vrouw in de Indische nijverheid.

Ook die poging mislukte, naar het schijnt om dezelfde reden als de vorige: gebrek aan sympathie voor de zaak in den kring der hooge ambtenaarsvrouwen. En „zonder het gouvernement krijgt men hier te lande toch niets gedaan", zeiden de vrouwen van particulieren.

Nu bestaat de mogelijkheid, hoewel daarvan in Nederland nog niets verluid is, dat er in de laatste weken eenige verandering is gekomen in de denkwijze onzer vrouwen in Indië, sinds het daar bekend geworden is dat mevrouw Cremer, de echtgenoote van den minister van koloniën, eere-voorzitster geworden is van de Oost-Indische rubriek.

Maar in ieder geval zal het wel te laat zijn om nog op een behoorlijke organisatie van Comité's daarginds te rekenen.

Daarmee zijn echter directe inzendingen van Indië naar Nederland nog geenszins uitgesloten.

Als men maar zorgt dat de ten toon te stellen voorwerpen, liefst in het begin van Mei, desnoods echter in den loop van Mei en Juni in Nederland aankomen, dan kan nog voor de plaating gezorgd worden.

Men adresseere die goederen aan het *Bureau der Nat. Tentoonstelling van Vrouwenarbeid*, (Stadhouderslaan b/d Scheveningsche weg, den Haag) en men zenden van te voren per mail bericht der te verwachten inzending aan de secr., mej. A. M. Gerth van Wijk, Groothertoginnelaan 28, den Haag.

Ook inzendingen van Indischen vrouwenarbeid door personen thans in Nederland wonende kunnen natuurlijk in aanmerking komen.

Wat de transportkosten betreft, verdient vermelding dat de Ned. Indische Spoorweg Maatschappij, de Koninklijke Paketvaart, de Stoomvaartmaatschappij Nederland en de Rotterdamsche Lloyd 50 pCt. reductie van vracht toestaan op alles wat voor de tentoonstelling is bestemd, zoowel bij heen- als terugvervoer.

Die vrachtprijzen zijn voor rekening van den afzender. Trouwens overigens zijn er geen onkosten. Voor de plaatsing wordt niets in rekening gebracht.

Stelt men zich nu eens de vraag: „wat kunnen de Indische vrouwen inzenden? dan is het volledig antwoord daarop van te voren niet te geven, want daartoe behoort *alles* wat vrouwenarbeid betreft in den ruimsten zin.

Om de gedachte te bepalen, nemen we hier de indeeling der Hollandsche afdeeling als richtsnoer: het spreekt van zelf dat het geheel van de hoeveelheid der voor de Indische rubriek bestemde voorwerpen afhangt of elk dezer groepen ook in die Indische rubriek zal vertegenwoordigd worden. Het doel was namelijk niet om die Indische rubriek ook in 18 groepen te splitsen. Men wilde haar als zelfstandige „Koloniale afdeeling" inrichten.

1. Maatschappelijk werk, waaronder te verstaan alle werk, dat de gemeenschap ten goede komt, als b. v. Toynbee-werk, armenzorg, weesinrichtingen, tehuizen voor vrouwen, verwaarloosde kinderen, militairen enz., zendelingsgenootschappen, onthoudingsvereenigingen, woningzorg, onderzoek naar het „sweating"-stelsel en wat dies meer zij.

Voor Indië: Verslagen, statuten, beschrijvingen, statistieken, photographieën, betrekking hebbende op inrichtingen of vereenigingen op maatschappelijk gebied.

2. Handel en Nijverheid, omvattende alles wat door de vrouw in fabrieken of door handenarbeid wordt voortgebracht, benevens het aandeel, dat zij heeft in hetgeen men in den ruimsten zin van het woord onder handel verstaat, o. a boekhouden, correspondentie, het kassiersvak, levensverzekeringen, hôtel- en pensionwezen, het zelf-bestuur van zaken enz.

3. Huisvlijt, dat is het meer bescheiden onderdeel van de nijverheid, dat de arbeid omvat, die tehuis wordt verricht; vervaardiging van zaken, die uit de hand worden verkocht zonder een werkgever en veelal zonder tusschenpersoon.

Voor Indië komen in rubriek 2 en 3 vele zaken in aanmerking, bijv.: Het belangrijke aandeel dat de vrouw heeft in de cultures, zoowel bij den arbeid in veld en bosch, als in de fabrieken, waarvan photografieën, statistieken, beschrijvingen en producten konden ingezonden worden; photographieën of reclameplaten, catalogi, prijscouranten of anderszins van toko's

of andere handelsinrichtingen, zooook van hôtels, pensions, wagenverhuurderijen, melkerijen en andere inrichtingen, die in Indië zoo dikwijls, en dikwijls zoo uitstekend, door vrouwen bestuurd worden.

Alle voorwerpen door vrouwen of met behulp van vrouwen in Indië vervaardigd. Wij noemen hier onder, zonder ook maar in de verste verte naar volledigheid te streven:

Aardewerk b.v. potten en pannen, vuurstoven, gendi's en bakken, bloempotten met en zonder staudaards, die o. a. gemaakt worden op de eilanden Lorang en Si Gata, te Saparoea, te Sepantren (Kediri), Kajoe Agong enz. en dikwijls zeer eigenaardig en schoon van vorm zijn.

Vlechtwerk van verschillende palmbladen en rietsoorten, de zoogenaamde tikers, vloer- en stoelmatten, rolkussens, sirih- en tabaksdoozen, mutsjes en sigarenkokers, zakken en deksels, zeefjes en manden, hoeden en waaiers die er van vervaardigd worden o. a. in de Batoe-eilanden, Bawean, Nias, Dabo (Singkep), Karimon, Indragiri, de Molukken vooral in Tondano, Gorontalo en Batjan, ook te Trenggalek, Anjer, Lebak, Tangerang en Wanasaba.

Weefsels. Bijna in iedere dessa of kampong worden sarongs en slendangs van katoen of zijde, met of zonder goud- en zilverdraad geweven, en ieder heeft zijn eigen karakter (zelfs stukjes van oude sarongs of andere kleedingsstukken zijn welkom, want daarvan kan als in de Congo-expositie te Brussel, een interessante verzameling gemaakt worden als wandbekleeding). *Zie verder rubriek 13.*

Kantwerk vooral in Palembang, die kan zijn gekloste, genaaide of door 't uittrekken van draden (ook gedaan door vrouwen in de gevangenis te Soerabaja).

Borduurwerk met goud (muiltjes), passementwerk te Koetei, oplegwerk van koord te Palembang, op baadjes en sarongs in de Padangsche Bovenlanden enz.

Vischnetten van Serang, Anjer en Tjaringin, ook van Bali en Lombok. Ook *Touwwerk.*

Kruidnagel-mandjes en schuitjes der Molukken.

Veeren, Bloemen en *Kunstvruchten* der Molukken.

Wat de *Kookkunst* betreft, alle mogelijke ingemaakte eetwaren: *sambals, atjars* en *manissans.* (Er bestaat te 's-Gravenhage tegenwoordig een fabriek van verduurzaamde levensmiddelen, zich speciaal op Indische gerechten toeleggende, waarom zouden er zoodanige inrichtingen niet beter nog In Indië zelf kunnen zijn?)

Verschillend gebak, dat in stopflesschen heel goed verzonden kan worden o. a. de beroemde „koekies kenari" van de Molukken en de Javaansche suiker (goela arèn) in verschillenden vorm, ook *alles* wat van den klapperboom en zijn producten gemaakt wordt.

4. Onderwijs, waartoe behooren: statistieken, opleiding voor onderwijzeressen, nieuw uitgevonden leermiddelen en hulptoestellen, de verschillende methoden enz.
5. Huishoudscholen.
6. Industriescholen.

De Commissie O. I. rubriek heeft een circulaire verzonden betreffende een *Onderwijs-congres*, te houden in de tweede week van Augustus 1898, waarvan de duur voorloopig is bepaald op 4 dagen.

Voorgestelde onderwerpen ter behandeling zijn:

I. De positie der Vrouw bij het onderwijs. II. Het Bewaarschoolonderwijs. III. Is het lager onderwijs zoo ingericht, dat het doel: eene goede opvoeding er door kan worden bereikt? IV. De aansluiting tusschen lager en voortgezet onderwijs. V. Kostscholen. VI. Het onderwijs in moderne talen. VII. Opleiding tot het geven van lager onderwijs. VIII. Coëducatie. (Jongens en meisjes op dezelfde school).

De rubriek Oost-Indië heeft nu het voornemen om, hetzij in aansluiting bij dit congres, hetzij afzonderlijk, één of twee dagen aan de bespreking der belangen van het onderwijs in onze Oost-Indische bezittingen te wijden. Behalve de bovengenoemde 8 onderwerpen zouden dan wellicht ook behandeld kunnen worden: IX. Vak- en ambachtsonderwijs voor vrouwen. X. Slöjd. XI. Middelbaar onderwijs.

De commissie noodigt in de eerste plaats sprekers en spreekters uit onder de in het vaderland aanwezige personen, die met het onderwijs in Oost-Indië bekend zijn. Zij, die zich met de inleiding van eenig onderwerp zouden willen belasten, worden verzocht dit op te geven.

Opdat verder de congres-besprekingen zoo volledig mogelijk zouden zijn houdt de commissie zich ten zeerste aanbevolen voor schriftelijke nota's en mededeelingen *uit Indië zelf*; deze kunnen ook worden toegezonden aan de commissie.

7. Historische afdeeling.
8. Beeldende kunsten.
9. Wetenschap (ook de vakken van doctores, apothekeres en tandarts.)
10. Letteren, waartoe alles behoort wat door en over de vrouw in onze dagen geschreven is. Tot het bestudeeren en beoordeelen der ingezonden werken zal een leeszaal worden ingericht. Verder zullen er bureaux zijn voor de pers.

In deze rubriek kan, gegeven de vele Indische dames, die zich aan de pers bezondigen, heel wat te zien zijn. We zouden b. v. gaarne een collectie van Fanny's geestige brieven in de *Javabode* doorbladeren. En wie weet niet, dat Jonkvrouwe de Savornin Loman letterkundige medewerkster is van het *Soerabaiasch Handelsblad*. *En Nellie dan!*

Annie Foore is niet meer. Maar we hebben dan toch Therèse Hoven, Melati van Java, en zoovele andere Indische romanschrijfsters. Het zou wel aardig zijn als zij afspraken te exposeeren in de Indische afdeeling, niet in de Hollandsche.

11. Muziek.
12. Tooneel.
13. Textiele kunst, voor ons Indië bijzonder belangrijk.

Voor een deel reeds onder 2 en 3 begrepen. Men denkt hier natuurlijk in de eerste plaats aan het fraaie *batikwerk*, dat in den laatsten tijd o. a. te Pekalongan in de fabriek van Mevrouw J. Janz.—Veenstra wordt vervaardigd, en aan dat der inlandsche nijverheid van zoovele andere streken.

Wij meenen er onze Indische lezeressen geen ondienst mede te doen, wanneer wij er op wijzen dat batikwerk niet slechts in Indië voor sarongs gebruikt wordt, maar in Europa zeer geliefd is voor decoratie binnenshuis, voor draperieën, enz. Men gebruikt daartoe, omdat men in Nederland niet

anders krijgen kan, gewoonlijk dat gedrukte Twentsche fabriekswerk. Misschien zou een mooie inzending, door een smaakvol Hollandsch behanger of meubelmaker opgemaakt, van echt batikwerk daarvoor dadelijk een markt scheppen in Nederland voor decoratie.

14. Zieken- en Wijkverpleging, waarvan ook de massage een onderdeel is. We hopen dat de Indische pitjitsters den Hollandschen wrijfdokters nog eens een lesje zullen komen geven.

15. Land- en Tuinbouw, met het bloemenvak, ook hoender- en bijenteelt en zuivelbereiding.

Hier is een ruim veld voor inzending uit Indië. Het zou zijn uilen sturen naar Athene om dat in den breede aan te toonen. Zoo ergens dan zijn in Indië goede bloemen- en vruchtenkweeksters!

Hierbij inzending van eigenaardige, in Indië gebruikelijke werktuigen, en producten, waaronder ook te brengen *geneeskrachtige kruiden* (inlandsche geneesmiddelen, misschien deels bij 9) oliën, en uit bloemen getrokken reukmiddelen (minjak-mawar enz.)

16. Hygiëne, met een afdeeling voor de moedertaak, kinderverzorging, kleeding enz.

17. Sport.

18. Photographie, zoowel vak- als amateur-photographie door vrouwen uitgevoerd.

Zou het nu niet zonde en jammer zijn, als deze tentoonstelling op Indisch gebied door de jammerlijke onverschilligheid der vrouwen in Indië mislukte? Is het haar niet de moeite waard, een poging te doen om door haar inzendingen iets van de bespottelijke denkbeelden weg te nemen die in Nederland over Indische vrouwen gangbaar zijn?

Moet aan de Nederlandsche vrouwen niet eens getoond worden wat ook inlandsche vrouwen vermogen op 't gebied van kant-, borduur-, weef- en batikwerk, hoe ze koken, inmaken en lekkere manissans kunnen fabriceeren, hoe zij de natuurlijke pharmacopoea van hun land kennen?

Is het waardig, met een beroep op een min of meer onaangename herinnering aan een.... poppententoonstelling, zich te onthouden?

v. S.

KOLONIALE LITERATUUR.

INTERNATIONAAL FRANSCH EN ENGELSCH.

In de laatst verschenen aflevering van het „*Internationales* Archiv für Ethnographie" (Brand X) vindt men op blz. 275 het volgende staaltje van Fransche spelling en stijl:

„Gustave Schlegel: La femme chinoise.

„Ce travail du Sinologue bien connu est le récit d'un conférencé faite par „lui au Xe Congrès des Orientalistes á Génève en 1894. L'est destiné de „dissiper l'erreur commune qu'on chérit sur la condition inférieure de fa femme „chinoise. Pour prouver que cette condition n'est pas si abjecte qu'on le „croit généralement, et que la femme chinoise est au contraire, sous plusieurs „rapports peut-être, en une meilleure condition sociale que la femme europeénne „l'auteur apporte une foule de citats d'ouvrages chinois en faveur de sa thèse „et communique des d'observations personelles.

„L'auteur dit qu' en Chine, comme aux Pays-Bas, tous les marchands de „comestibles portent leurs provisions à la demeure des chalande.

„Il nous soit permis d'observer que l'auteur se trouve ici dans une erreur; „comme aux Pays-Bas on a dans les villes de l'Allemagne aussi des marchands „qui portent les provisions à la demeure des chalands, et comme en Allemagne „les dames visitent le marché, conduites par leurs domestiques, pour acheter „les provisions plus fraiches et meilleur marché, nous avons vu la même „chose dans grandes villes des Pays-Bas. Ce que l'auteur raconte se rapporte „aux les villes plus petites des Pays Bas ou l'on a l'opinion, qu'il n'est pas „séant pour une dame d'aller au marché pour faire des achats de provisions. „Mais on peut trouver le même préjugé aussi quelquefois en Allemagne.

„Quant aux femmes allemandes, dont les moyens de la famille ne permettent „pas de prendre une servante, et qui sont forcées de rapporter le panier elles „même, nous croyons pouvoir assurer notre auteur, qu'elles ne trouvent pas „une sorte d'esclavage dans ce fait. Nous sommes convaincus qu'on peut voir „la même chose dans la vie de famille de la Chine et des Pays-Bas....

Het Engelsch van den hoofdredacteur, van wien bovenstaand fraais afkomstig is, is, zoo mogelijk, nog fraaier. Men oordeele zelf uit het volgende drietal regels (blz. 280):

„Prof. Starr, who has charge of the work in Anthropology at the University „of Chicago, during his spring vacation made a hasty trip to the Pueblos of „New Mexico. The chief location of his work was Cochiti....

Op dezelfde bladzijde vinden wij Blitar in de residentie Semarang geplaatst!

De heer J. H. F. Kohlbrugge over Tao.

(Zie Indische Gids van October 1897, blz. 1364).

Het spijt mij, dat de heer Kohlbrugge mij niet eerst zijn stuk ter lezing heeft gestuurd vóór hij het afzond naar Holland. Dan had ik mijn antwoord óók in de *Indische Gids* kunnen publiceeren. Want, is het niet toevallig, juist in den tijd, toen hij over mijne opvatting van Tao schreef, was ik bezig aan eene studie getiteld „Wu Wei II", die ik in Augustus ter opname zond aan de *Gids*, en die thans in het November-nummer (nog niet in Indië ontvangen) is verschenen. Deze studie, die de „Inleiding" zal wezen van mijn tweede deel der „Chineesche Filosofie, toegelicht voor niet-sinologen" hetwelk in 1898 onder den titel „Lao Tsz' en de Tao Teh King" zal verschijnen, bevat, zonder dat het als zoodanig bedoeld was, het geheele antwoord, dat ik den heer Kohlbrugge heb te geven. Ik herhaal het, had ik het vooruit geweten, dan ware deze studie niet door mij aan de *Gids*, maar aan de *Indische Gids* aangeboden. Mag ik dus den heer Kohlbrugge, de redactie van dit tijdschrift, en de geachte lezers naar bedoelde studie in de *Gids* verwijzen?

Dit nog even. Toen ik in 1894 te Amoy in China mijn „Wijsheid en Schoonheid" schreef, had ik de vertaling van Plänckner *niet gelezen*. Kan de heer Kohlbrugge dus zeggen (even daargelaten of het waar is of niet) dat ik „slechts met andere woorden en minder duidelijk herhaalde wat reeds door anderen voór hem (hier: mij) gezegd werd", dan heb ik daar vrede mede, mits hij slechts niet bedoele, dat ik dit *bewust* deed, *na* Plänckner te hebben gelezen.

Met genoegen zie ik dat de heer Kohlbrugge, onder den indruk van Plänckner, ook eigenlijk toegeeft, dat de vertalingen van het karakter Tao door Giles, Legge en Julien [1]) (niet Jullien, zooals de heer Kohlbrugge schrijft) minder juist zijn, doordat de hooge beteekenis er aan ontbreekt.

Wat nu de heer Kohlbrugge beweert, is dat Abel Rémusat en Plänckner reeds de hoogere opvatting — en beter uitgedrukt — hadden, die ik aan Tao geef. Als antwoord hierop houd ik vol, dat de vertalingen van Rémusat en van Plänckner geheel verschillend zijn van de mijne.

Vindt de heer Kohlbrugge, die zelf verklaart geen chineesch te kennen en niet het origineel te kunnen lezen, die vertalingen beter, al kan hij er als vertalingen dus ook niet over oordeelen, dat staat hem vrij. Maar te gaan beweren, dat zij hetzelfde zeggen als ik, waar ik geheel iets anders zeg, dat is wel wat àl te sterk — b.v. Abel Rémusat (in zijn Mémoire sur Lao Tseu). Deze beweert dat Tao is „la raison primordiale, l'intelligence qui a formé le monde, et qui le régit comme l'esprit régit le corps. C'est en ce

---

[1]) Die ik *niet* vergat te noemen. Zie blz. 95, 1e regel v.o. van mijn boek.

sens qu'ils (de Taoïstische geleerden nl.) se disent sectateurs de la raison. Ce mot me semble ne pas pouvoir être traduit ci ce n'est par le mot λόγος, dans le triple sens de souverain être, de raison et de parole. C'est évidemment le λόγος de Platon, qui a disposé l'univers, la raison universelle de Zénon, de Cléanthe, et des autres stoïciens;" c'est cet être qu' Amélius disait être désigné sous le nom de raison de Dieu par un philosophe qu' Eusèbe croit être le même que Saint Jean."

De heer Kohlbrugge, die slechts een *deel* van deze beweringen van Rémusat geeft, en het Logos er geheel *uitlaat*, beweert dat Rémusat hetzelfde idee van Tao geeft als ik, dus ook, dat Plato's Logos, en de „raison universelle" van Zeno en Cleanthes hetzelfde zijn als wat ik in mijn stuk „Wu Wei" met Tao bedoelde. Hoe hij hiertoe gekomen is begrijp ik niet, want in mijn geheele stuk „Wu Wei" staat *niets* wat *eene* juiste aanleiding geeft tot die veronderstelling.

Met de bewering omtrent Rémusat heb ik hiermede afgedaan.

Nu von Plänckner. — Het onderscheid van mijne opvatting van Tao en de zijne is nog grooter dan tusschen die van mij en van Rémusat. De geheele beredeneering en voorstelling van Tao, zooals von Plänckner die geeft in zijne door den heer Kohlbrugge nog wel zelf aangehaalde „Bemerkungen" na het eerste hoofdstuk, zijn volstrekt niet analoog met de mijne. Ik roer hier niet de kwestie aan of de mijne beter zijn dan wel de zijne, ik zeg alleen, en *dit* is de kwestie tusschen den heer Kohlbrugge en mij, dat Plänckner *niet hetzelfde zegt* als wat ik zeg. Alleen stemt hij met mij overeen in zooverre, dat wij beiden volhouden dat Tao onvertaalbaar is, in tegenstelling met Julien die het door „La Voie", Legge die het door „the Way" vertaalde, enz. Maar wij zien er beiden iets geheel anders in, en wie aandachtig mijn stuk in „Wijsheid en Schoonheid" en de door den heer Kohlbrugge aangehaalde beweringen van Plänckner leest, zal inzien, dat zij (de kwestie welke beter is buiten beschouwing gelaten) niet hetzelfde, maar wel degelijk verschillend zijn. Men moet daartoe echter niet de enkele vier zinnetjes van mij lezen, door den heer Kohlbrugge uitgepikt (blz. 1365 regel 2, 3 en 4 v. b.) maar beide werken in hun geheel.

Laat ik nog eens even Samuel Johnson's opinie geven over Plänckners vertaling. „Plänckner sets aside all interpreters, native and foreign, and offers a mystical version strikingly different from all others. However mingled with appreciation of spiritual elements of the Teacher, the European metaphysics of this version weakens our confidence". (Oriental Religions. China.)

Een oordeel, dat ik bijna geheel onderschrijf. — Merkwaardig is b. v. dat (en ook dit haalt de heer Kohlbrugge aan om te bewijzen dat Plänckner hetzelfde zou zeggen als ik!!) Plänckner spreekt van Tao als „eine Dreieinigkeit" die „der Christlichen Idee analog" is. Iets wat ik, Goddank, nooit beweerd heb en in mijn geheele stuk niet is te vinden, integendeel.

Maar thans genoeg. Had de heer Kohlbrugge Plänckner's en Rémusat's werk *tegenover* het mijne willen zetten, het beter, mooier, of juister vindend, dat ware zijne zaak geweest, en dan had zijn stuk raison d'être gehad. Nú doet hij niets dan fragmenten van beide sinologen aanhalen, die *geheel verschillend* zijn van mijne opvatting, en dat om te bewijzen..... dat ik herhaalde wat vóór mij gezegd werd! — Ik stond er van te kijken.

En voor de rest verwijs ik naar mijne pas verschenen studie in de *Gids* en mijne in 1898 te verschijnen vertaling van Lao Tsz'.

Over de kwestie van „fey" op blz. 1367 zal ik maar niet uitweiden, want dit zou eene zuiver sinologische taalkwestie worden, in dit tijdschrift niet thuis. Alleen wil ik dit wel zeggen, dat ik het in 't geheel niet met Plänckner eens ben, en „fey" in den door den heer Kohlbrugge aangehaalden chineeschen zin „Tao khó taó, fēy tschhang táo enz. *wel degelijk* absoluut negatief is, en „*niet*" beteekent.

MAKASSER, 21 November 1897. HENRI BOREL.

NASCHRIFT VAN DE REDACTIE.

De geachte schrijver vergunne ons een kantteekening. In het *Soerabajasch Handelsblad* van 2 December 1897, tweede blad, trof ons een o. i. onjuiste insinuatie aan het adres van den heer H. Borel, ten onrechte afgeleid uit het *Indische Gids*-artikel, dat hierboven besproken wordt. De heer Borel zou eenvoudig plagiaat gepleegd hebben en dit zou beweerd zijn door den heer Kohlbrugge in dit tijdschrift!

In de *Soerabaja Courant* van 15 December, eerste blad, schrijft de heer Borel een ingezonden stuk, dat een afdoende refutatie van het beleedigende entrefilet in het *Soer. Hbl.* bevat. Hij zegt daarin o. a. het volgende:

„De heer Kohlbrugge — en nu kom ik op de unfaire beschuldiging in het „*Soer. Hbl.* als zou ik gewoon plagiaat hebben gepleegd — heeft er echter „geen oogenblik aan gedacht om mij van plagiaat te verdenken, en het zal „hem spijten, zijn stuk zoo geïnterpreteerd te zien. Integendeel. Zijn eenige bedoe„ling is geweest, Plänckner de prioriteit toe te kennen en er op te wijzen hoe „deze geleerde en ik (altijd volgens zijne meening) onafhankelijk van elkaar, „hetzelfde zouden gezegd hebben. Ik weet dit van niemand minder dan van „den heer Kohlbrugge zelf die zoo vriendelijk was, mij dit, na een schrijven „van mij aan hem over deze zaak, uitdrukkelijk te verzekeren."

Daar het nu juist de heer Kohlbrugge zou zijn, die volgens het *Soer. Hbl.* de beschuldiging zou hebben uitgesproken is deze natuurlijk vervallen.

Ten slotte moeten ook wij onzen spijt uitdrukken dat het fraaie *Gids*-artikel van den heer Borel niet aan de *Indische Gids* is gezonden. We zouden het gaarne geplaatst hebben. v. S.

't Kan verkeeren!

(Naar aanleiding van van Gorkom's artikel over Beri-beri in de Indische Gids van November en December 1897.)

In de November en December aflevering 1897 van de *Indische Gids*, is de heer v. Gorkom tegen mij te velde getrokken. Hij behandelde de vraag, of Beri-Beri veroorzaakt wordt door *infectie*, d. w. z. door levende wezentjes, die, in het lichaam verzeild geraakt, aanleiding geven tot zenuwontaarding; dan wel, of zij berust op *vergiftiging* door ondeugdelijk behandelde rijst.

Hij deed zich kennen als een aanhanger van de eerste meening en voegde mij, die 10 jaren lang de andere verdedigde, menig verwijt (ja, erger) toe.

Het doet mij genoegen te kunnen meedeelen, dat de heer v. Gorkom zijn artikelen belangrijk zou wijzigen, zoo ze nog gedrukt moesten worden.

Zulks blijkt mij uit een brief, dien ik van hem mocht ontvangen, gedateerd Bondowoso, den 27sten November 1897.

Om dat te begrijpen, dient men het volgende te weten:

In Augustus l. l. vernam ik van v. Gorkom zelf, dat hij een artikel zou publiceeren naar aanleiding van mijn in Januari t. v. verschenen boek „Beri-Beri eene rijstvergiftiging". Juist had ik het manuscript van een nieuw boek: „Kantteekeningen op Dr. Vorderman's Beri-Beri-Rapport en nog iets" naar den uitgever gebracht. In October was het gereed en direct werd een present exemplaar verzonden naar den dokter van Bondowoso. Zoo kwam het dat wij elkaars pennevruchten bijna gelijktijdig in handen kregen.

Mijn boek oefende een merkwaardigen invloed uit op den man, die mij in zijn *Indische Gids*-artikelen zoo onheusch bejegend had. Ik mocht nl. een waardeerend schrijven van hem ontvangen, dd. 27 November l. l. Hij deelde mij daarin het volgende mee:

„Ik vroeg gisteren aan den Redacteur van de *Java-Bode* een paar kolommen „plaats voor een uitvoerig referaat, aangezien ik meende, dat Uw boek een „aantal harde waarheden bevat, waaraan publiciteit niet mag worden ont„houden. Gisteravond echter bevatte de *Java-Bode* reeds een aankondiging „van den Waarnemend Redacteur Kruseman zelf, een gepeperd stukje, dat „ik hier insluit. De heer Kruseman is het met U eens, dat de waarheid „moet gezegd worden, en dat vind ik ook".

Verder „stelt de heer v. Gorkom er prijs op mij te verzekeren", dat hij zijn („ook wat heftig uitgevallen") *Indische Gids* opstel niet zou hebben geëindigd, zooals hij het deed, *indien hij Vorderman's Beri-Beri-Rapport gekend had vóór het schrijven dier verhandeling:* dat hij dan „aan het slot niet zou getuigd hebben, dat de belangen van de gouvernements-kostgangers met gerustheid aan de zorgen van Dr. Vorderman konden worden toevertrouwd".

Met recht schrijf ik boven dit stukje: 't kan verkeeren! en met betrekking tot de vroegere uitingen van den heer v. Gorkum, zeg ik (evenals de Minister v. koloniën) den Overste Ollendorf hartgrondig na: „Schwamm drüber!"

De heer v. Gorkum heeft bewezen, dat hij ongelijk kan bekennen; en — voor een medicus voorzeker een goede eigenschap — hij kan het zelfs spoedig!

Och dat het allen anderen even gemakkelijk viel!

Men weet het: mijne meening is het, dat de Beri-Beri op rijstvergiftiging berust; maar dat de ziekte voortdurend blijft heerschen in onze Koloniën, dat ligt werkelijk nog meer aan de ..... menschen die geen ongelijk willen bekennen, dan aan.... de rijst.

Deze is op zich zelf nog zoo kwaad niet. Wordt zij deugdelijk behandeld en in niet te groote hoeveelheid met overvloedige eiwit- en vetrijke nevenvoeding verstrekt, dan zal de gouvernements kostganger er zelfs wel bij varen.

De ervaring heeft dit ruimschoots geleerd; en de Regeering zou dan ook m. i. verstandig en humaan handelen door naar *die ervaring* te luisteren en *onverwijld* de maatregelen toe te passen, die reeds op verschillende plaatsen en tijden met *afdoend* resultaat tegen de Beri-Beri zijn aangewend. *Als het maatregelen gold, die gebaseerd waren op theoretische bespiegelingen, dan zou ik de aarzeling der machthebbenden kunnen begrijpen;* NU ECHTER NIET!

Dat alles vindt men in de „Kantteekeningen op Dr. Vorderman's Beri-Beri Rapport" uitvoerig uiteengezet. Zijn er lezers van de *Indische Gids*, die de „waarheden", waarop de heer v. Gorkom doelt, nader willen leeren kennen, dan verwijs ik hen naar dat boek. Volgens Dr. Westhoff (*Medisch Weekblad*, van 23 Oct. 1897) heb ik daarin „in voor een ieder verstaanbare taal aangetoond, dat slechte rijst, door rijk wordende Chineesche aannemers geleverd, de oorzaak der Beri-Beri is;" en „met vrijmoedigheid" roept hij dan ook aan alle machthebbenden toe: „het niet opvolgen van de door van Dieren gegeven voorschriften is het willens en wetens ter dood brengen van zijn medemenschen."

E. VAN DIEREN,
Arts.

Het Rijks Ethnographisch Museum.

Nabetrachting

door Mr. L. SERRURIER.

In de October-aflevering, Jaargang 1897, bldz. 1354, van de *Indische Gids* gaf de Heer Bool eenige beschouwingen over 's Rijks Ethnographisch Museum, die hoofdzakelijk niet anders waren, dan de herhaling van wat hij als Kamerlid had gezegd in de zitting van 13 December 1895. Alleen waar hij in dat opstel de quaestie der comptabiliteit bespreekt, daar opent hij een nieuw gezichtspunt, en ik voeg er bij, daar spreekt hij met gezag, als iemand die zich beweegt op zijn eigen terrein. Maar wat is de onvermijdelijke slotsom van zijn betoog? Dat de uitgaven voor dat Museum, gedaan gedurende het dienstjaar 1897, moeten worden verhaald op de particuliere eigendommen van den Heer van Houten; voor deze consequentie echter zal toch wel in de Kamer nooit een meerderheid gevonden worden!

De Heer Bool schijnt alle verdere bespreking van de Museumquaestie overbodig te achten sedert een bevoegde (de Heer Bool meent blijkbaar *de* bevoegde) autoriteit, de Senaat der Leidsche Hoogeschool, zijn oordeel heeft uitgesproken en hij verliest daarbij uit het oog, dat de Senaatscommissie *ad hoc* wèl te onderscheiden is van den Senaat, en dat deze laatste in zake de adresbeweging geenszins eenstemmig is geweest. Uit de stukken is immers duidelijk gebleken, wat mij van particuliere zijde reeds bekend was, dat voor dit speciaal Leidsche belang, waarbij de leden van andere faculteiten zoo licht geneigd zijn zonder kritiek de opinie van de Indologen, hunne ambtgenooten te volgen, toch niet meer dan eene meerderheid is verkregen kunnen worden.

Ik wraak de bevoegdheid dier Senaatscommissie, omdat zij is *partij* in deze aangelegenheid. Zij heeft zich vergrepen aan de geschiedenis van het Museum, gelijk ik dat in „de Telegraaf" van 1 Maart dezes jaars duidelijk heb aangetoond. Zij heeft mijne argumenten nimmer wederlegd; zij heeft ze doodgezwegen. De beide brochures: „Museum of Pakhuis?" (1893), „Museum of Mesthoop?" (1895), mijn opstel over „de Leidsche Rijksmusea" in „de Gids" van 1894 en tal van dagbladartikelen die ik over de quaestie heb geschreven, zijn zoowel door de Senaatscommissie, als door den Heer Bool en diens medestanders in de Tweede Kamer met stilzwijgen voorbij gegaan. En toch meen ik gerust te mogen zeggen, dat ik, die onder mijn bestuur dat Museum

gaandeweg heb groot zien worden, meer dan de leden der Senaatscommissie heb nagedacht over den aard en de beteekenis dier instelling. Zullen mijne vertoogen thans een gunstiger gehoor vinden, nu ik ook niet meer verdacht kan worden van persoonlijk belang bij de Museumkwestie? Wanneer men met den Heer Bool den vorigen Minister verwijt, dat hij „de gewrochten van den natuurmensch" als louter „rariteiten" wilde zien beschouwd, dan valt die blaam terug op mij, die als directeur der instelling voor hare verplaatsing heb geijverd. Maar men kan toch niet in gemoede van meening zijn, dat ik mij tot taak gesteld zou hebben, den arbeid van mijn leven weder af te breken door een verbastering van het karakter van dat museum aan te prijzen.

De Heer Bool legt nadruk op de weinige belangstelling, die de vergelijkende ethnologie in Nederland tot dusver ondervindt. Hij dringt aan op een leerstoel in dat vak aan de Leidsche Universiteit. Alsof met den hoogleeraar ook toehoorders verkregen werden, en alsof daarmee voor het Museum het pleit ware beslist.

De leekenopvatting is, dat de zoöloog niet denkbaar is zonder Museum van Natuurlijke Historie, de botanicus ziet zonder een Herbarium, dat de studie der ethnologie, gelijk de Heer Bool zich uitdrukt, niet anders „mogelijk" is, dan met behulp eener volkenkundige verzameling; en toch is niets minder juist dan dat. Vraag een der hedendaagsche zoölogen u den weg te wijzen tusschen de onafzienbare reeksen van opgezette vogels, b.v. van het Leidsche Museum, en gij zult versteld staan over zijn gemis aan détailkennis; zijn verdiensten liggen niet op *dat* gebied; hij bespiedt de geheimen van het dierlijk leven door zijn microscoop. Vraag een onzer hedendaagsche botanisten u in de serres van een Hortus te geleiden, en hij zal u verwijzen naar den Hortulanus, die beter dan hij de geslachten en de soorten kent. Vraag een der beste ethnologen, u in het Museum de voorwerpen van een of ander volk te verklaren, en hij zal er u niet veel meer van weten mee te deelen, dan hetgeen gij met uw eigen oogen zien kunt; ja hij zal misschien in twijfel staan of een of ander voorwerp dient om er mede te visschen dan wel of er muziek mede wordt gemaakt. Hij bestudeert de ontwikkeling der maatschappij, de gewoonten die het huwelijk beheerschen, de opvattingen van recht en onrecht en dergelijke onderwerpen meer. Zoo zijn dan de biologische en de morphologische richtingen in deze vakken hoe langer hoe verder uit elkaar gegaan, en de eerste is thans nagenoeg uitsluitend die, welke bij het Hooger Onderwijs gevolgd wordt. Of dit na verloop van eene eeuw nog evenzoo zal wezen is natuurlijk niet vooruit te zeggen, doch zoolang die toestand duurt, is het voorbarig een Museum door de stichting van een gebouw in een provinciestad, alwaar een Universiteit gevestigd is, vast te knoopen aan een leerstoel, die volgens den eisch des tijds, de biologische, of liever psychologische richting in het vak vertegenwoordigt.

Wanneer men van dit alles weet, dan behoeft men waarlijk geen geleerde te zijn, om de Museumquaestie te beoordeelen. Zij is integendeel een leekenkwestie bij uitnemendheid en wordt beheerscht door de vraag, of men is vóór of tegen University extension, vóór of tegen de verdere ontwikkeling der breede schare, voor wie de Universiteit gesloten is.

Mij schijnt de zaak niet twijfelachtig toe. Het heeft mij steeds verwonderd,

dat zij die met den heer Bool eenstemmig denken niet iedere gelegenheid te baat nemen om in de groote steden instellingen te vestigen ter verspreiding van kennis en verlichting, tot verhooging van het algemeen intellectueele peil; kweekplaatsen van goede, populaire wetenschap. Ik heb altijd gemeend dat onderwijs des volks in den ruimsten zin het wachtwoord was der liberalen. Of is de tijd voorbij, dat zij van die verstandelijke ontwikkeling uitsluitend heil verwacht voor Staat en Maatschappij?

Ik kan het niet anders inzien, dan dat de Musea behooren in de groote centra van verkeer. Ook het Museum van Natuurlijke Historie; en tot dat inzicht ben ik gekomen na het schrijven van mijn Gidsartikel, toen ik te Londen in het South Kensington Museum had gezien, hoe verbazend aantrekkelijk en populair de dierenwereld daarin aanschouwelijk is voorgesteld. Maar in nog hoogeren graad geldt dit van een Ethnographisch Museum, ten minste bij een goede en steeds afwisselende rangschikking, zooals ik dat in mijn laatste brochure nader heb uiteengezet. Niet alleen dat dit Museum evenals de andere een machtig middel is, om den gezichtskring van het volk te verruimen, zijn hooghartige vooroordeelen ten aanzien van andere bsschavingstoestanden dan die waarin wij leven, te bestrijden, maar aangezien daarin zijn uitgestald de voortbrengselen van den mensch op stoffelijk gebied, kan dit Museum in het bijzonder strekken om den smaak te vormen, dien grooten factor der beschaving. De ongekunstelde uiting van den schoonheidszin der Oosterlingen leert ons, dat de versiering niet iets willekeurigs is, maar zijn oorsprong vindt in de eischen van het gebruik der dingen en in historische ontwikkeling. Dat heeft de Minister van Houten bedoeld met de voordeelen van ethnographische Musea voor nijverheid en kunst. Immers wat zien wij er anders, dan de nijverheid en kunst der volken dienstbaar gemaakt aan hunne zeden en gewoonten, aan geheel hun maatschappelijken toestand geadapteerd? Niet een verzameling van ongelijksoortige voorwerpen, slechts bij elkaar verzameld omdat zij streelend voor het oog zijn; niet een museum van kunstnijverheid, dat men slechts heeft te bouwen en, o sancta simplicitas! slechts met voorwerpen heeft „te meubelen." Maar een, dat, gelijk het hier bedoelde, door jarenlangen en onverdroten arbeid, volgens vaste beginselen werd gevormd en aangevuld, tot dat een meer of min volkomen beeld van de voornaamste cultuurtoestanden verkregen was. Zulk een Museum is geen verzameling van „rariteiten", maar een leerschool voor iederen leek.

Te Leiden is het niet verder te brengen dan tot een verzameling van rariteiten. De inwoners van Leiden, geleerden en ongeleerden, keken er nooit naar om. Mij dunkt, ik zie ze nog, die enkele Hoogleeraren, die zich al eens verwaardigden, als zij familie over hadden, het Museum te bezichtigen, met die gemaakte belangstelling, waarmee men het speelgoed van een kind bekijkt. Te Leiden is het Museum een kabinet van rariteiten; *daarom* wenscht men het aldaar te houden, ter wille der toeristen, die bezoeken brengen aan de oude Akademiestad. Toen het Penningkabinet van Leiden naar 's Gravenhage werd verplaatst is er bijna geen protest vernomen; het was niet populair; het trok zoo goed als geen bezoekers.

Zij die niet verblind zijn door partijdigheid voor Leiden, zij willen echter geen Museum, voor toeristen; zij willen geen Museum, dat met groote kosten

onderhouden wordt, om in het gunstigste geval door een Hoogleeraar met enkele weinige studenten een paar malen gedurende een cursus te worden bezocht. Zij willen een Museum voor het Nederlandsche volk, om daar te leeren, hoe andere volken het leven hebben opgevat, hoe vooral de stammen die onze koloniën bewonen, macht over de stof hebben verkregen.

Een vluchtige lezing van het artikel van den Heer Bool zou den indruk kunnen achterlaten, dat het de algemeene wensch der Kamer is geweest, dat het Museum te Leiden werd gevestigd, en dat de Minister met zijn voorstel om het te 's Gravenhage op te richten, zelf de afstemming van de begrootingspost veroorzaakt heeft. Deze voorstelling is evenwel niet overeen te brengen met de feiten. Het eerste amendement in de Kamerzitting van 13 December 1895 was dat des Heeren Cremer, luidende: bouw van lokalen voor 's Rijks Ethnographisch Museum, *memorie*. Dit amendement kon slechts 39 stemmen op zich vereenigen. Vermindert men dit cijfer met het aantal Kamerleden, die ook voor Leiden (doch niet voor den Haag) hebben gestemd, omdat zij, bevroedende dat anders de post geheel zou worden afgestemd, in dit amendement voor Leiden, althans in de toekomst, nog een kans zagen, dan houdt men 31 Kamerleden over, waarvan de meesten — en dit denkbeeld lag op den bodem van het amendement — de mogelijkheid van een Museumbouw te Amsterdam niet wenschten te zien uitgesloten. Voor het tweede amendement, dat van den Heer Bool, hetwelk de oprichting van het Museum te Leiden beoogde, stemden 36 leden, een aantal dat zoo straks zal blijken tot 28 te moeten worden verminderd; terwijl het Regeeringsvoorstel: „bouw van Museumlokalen te 's Gravenhage" nog de meeste stemmen, te weten 37, heeft behaald.

Zoo is dan die noodzakelijke bouw gevallen op verdeeldheid, op stedelijken naijver, en toen heb ik besloten mijn lot niet langer aan die instelling te binden, waarvoor ik in een afzienbaar tijdsbestek geen toekomst zag. Het is nochtans mijn vurige wensch, dat ik mij mocht hebben vergist. Mocht toch eenmaal de Tweede Kamer komen tot het beter inzicht, dat Musea zijn instellingen ten dienste der verspreiding van kennis onder het publiek; instellingen van openbaar nut en geenszins ten genoege eener kleine côterie van professioneele geleerden; en dat het aan de prudentie der Regeering moet verblijven, ze op te richten in eenig door Haar aan te wijzen centrum van verkeer. De Regeering beslisse dan tusschen Amsterdam en 's Gravenhage.

Alles, wat de Senaatscommissie heeft gezegd over de noodzakelijkheid van 's Rijks Ethnographisch Museum voor het Hooger Onderwijs te Leiden heb ik, naar ik vertrouw op goede gronden, in mijne opvolgende publicaties wederlegd. Met al haar prestige, al hare adressen, al hare besprekingen met afzonderlijke Kamerleden, heeft de Senaatscommissie niet meer dan ruim een vierde van de Tweede Kamer kunnen overtuigen. Wanneer ik de 36 Kamerleden, die zich voor Leiden hebben verklaard, verminder met degenen, die ook hun stem aan 's Gravenhage hebben gegeven, en voor wie dus de plaats van vestiging tot zekere hoogte onverschillig was, dan houd ik 28 stemmen over; en het is een merkwaardig feit, dat geen enkele der drie oud-Ministers van Binnenlandsche Zaken, van de meest uiteenloopende richtingen, die destijds in de Kamer zitting hadden, zich door de redeneeringen der Leidsche Heeren

heeft laten overtuigen; zij kenden hunne Pappenheimers. Zelfs de Heer Tak, die toch een Museum van Natuurlijke Historie te Leiden heeft willen bouwen, stemde tegen het amendement van den Heer Bool. Noch de Heer Cremer, noch de Heer Goeman Borgesius, heeft voor Leiden gevoteerd, zij stemden vóór het voorstel der Regeering, vóór oprichting van het Museum in de residentie. Het is dus van deze Heeren niet te wachten, dat zij hun inzicht zullen prijs geven, terwijl er van een duidelijken wil der Kamer in deze richting niets gebleken is. Dat de tegenwoordige Minister van Binnenlandsche Zaken het Museum wederom gebracht heeft op de lijst der hulpmiddelen voor het Hooger Onderwijs te Leiden, is niet anders dan een daad van deferentie voor de Kamer, die in zijn voorganger had afgekeurd, dat hij op hare beslissing was vooruitgeloopen.

Weltevreden (Batavia),
25 October 1897.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

15 Januari 1898.

INHOUD.

Totok, in het weekblad *Hollandia*, over de duitenquaestie. — Mr. S. van Houten, in de *Avondpost* over het aftreden van den minister van marine. — Het *Algemeen Handelsblad*, over een nota in het Voorloopig Verslag der Eerste Kamer betreffende de Indische financiën in 1893 en thans. — Prof. van Hamel, in het *Tijdschrift voor Strafrecht*, en de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* over „Vrijlating tegen borgtocht" en andere wijzigingen in ons strafstelsel, wenschelijk gebleken na de uitspraak in zake de Costa Rica Packet. — Het *Algemeen Handelsblad* over „De Indische handelsstatistiek". — De *Kerkelijke Courant* over Dr. Kuyper's klachten over gemis aan godsdienstvrijheid voor Protestanten in Indië. — Het *Handelsblad*, Luctor's beschouwingen in *Insulinde* bestrijdende, over „De voordeelen van de petroleumexploitatie op Java". — De heer E. B. Kielstra, in de *Tijdspiegel* over „De gevangenneming van Dipa Negara door generaal de Kock."

De gebeurtenissen in China en in Frankrijk trekken zoo algemeen de aandacht van het lezend Nederlandsch publiek, dat de periodieke pers, die veel minder leidt dan wel geleid wordt, ditmaal al bijzonder weinig bevat, dat we op deze plaats goedschiks kunnen vermelden.

Het nieuwe weekblad *Hollandia*, voor Nederlanders in den vreemde, onder leiding van den bekenden Londenschen oud-Nederlander J. T. Grein, en onder redactie van mejuffrouw Johanna Volz ook te Londen, heeft van tijd tot tijd wel iets over Indië.

Wij vermelden hier uit een „Indische causerie" van Totok, in N°. 6, een opmerking, die wel is waar niets nieuws bevat, maar die toch nog wel eens waard is besproken te worden. Wij bedoelen dien eigenaardigen vorm van valsch munten, „waartegen in Indië weinig te doen is": de aanmaak van duiten.

De wet stelt toch alleen strafbaar het namaken van wettige munt, zoodat iemand, die duiten aanmaakt niet onder die strafbepaling valt, immers de duit is geen wettig betaalmiddel. In dien geest werd dan ook vonnis gewezen tegen een inlandschen duitenfabrikant te Negara, die zich ten rechte verdedigde met de bewering, dat hij niets deed dan metaalplaatjes van zekeren vorm vervaardigen en dat het zijn schuld niet was, dat de inlanders die als betaalmiddel bezigden.

Bij het bespreken van de Indische muntquaestie op het „Indisch Genootschap" heeft Mr. N. P. van den Berg zich tot onzen spijt niet uitgelaten over de duiten; hij heeft dit onwettig koper buiten beschouwing gelaten. Toch is dit

een inlegreerend deel van de Indische muntquaestie, al is het, zooals in het bovengenoemde weekblad wordt opgemerkt, geen eigenlijke munt.

* * *

De oud-minister van Binnenlandsche Zaken, Mr. S. van Houten, heeft tegenwoordig de Haagsche *Avondpost* als spreekbuis. De opstellen, die hij daarin schrijft, hebben niet speciaal Indië op het oog, maar ze handelen toch over het tegenwoordige kabinet, waarin een eerste bres geschoten is door het aftreden van den minister van marine, Jansen, die daartoe genoopt werd door een votum, dat Indië wel degelijk raakt.

In het nummer van 24 December brengt Mr. van Houten in herinnering, dat in de laatste jaren aan de ministers Jansen en Van der Wijck een hoog bedrag voor aanbouw van nieuwe oorlogsschepen werd toegestaan. Wij werden in die richting geleid, o. a. doordat Nederland èn bij de Columbus-tentoonstelling èn bij de plechtige opening van het Noord-Oostzeekanaal te Kiel een voor ons nationaal gevoel diep treurig figuur sloeg, omdat we niet behoorlijk aan de eischen der representatie konden voldoen. De particuliere werven aan Maas en Schelde erlangden een even ruim aandeel in den bouw als de rijkswerf; die bestellingen, werden daarom, uit het oogpunt van werkverschaffing, ook door de werklieden-organen niet ongaarne gezien. In de derde plaats wettigde de maritieme ontwikkeling van Japan, waarmede men meende dat die van China eerlang gelijken tred zou houden, eenige meerdere opvoering van onze maritieme machtsmiddelen in Indië.

Thans is de toestand anders. Aan de behoefte aan representatie is voldaan; werkverschaffing, althans voor particuliere werven, mag niet op zichzelf een motief voor schepenbouw zijn; China heeft voor een onafzienbaren tijd veel te veel aan zelfbehoud te denken, en Japan heeft voor een moeielijk te schatten periode de handen te vol met nader liggende belangen, dan machtsuitbreiding.

Er is dus thans geenerlei reden meer om, ten behoeve onzer marine, in belastingzaken den boog te sterk te spannen of ons bij de bevrediging van andere dringender behoeften te bekrimpen.

„Ik behoef niet te verzwijgen, — zoo gaat Mr. van Houten voort — dat ik niet voornemens was als minister mede de verantwoordelijkheid te dragen voor de plannen van den heer Van der Wijck. Nog minder zijn nu begrootingen tot het door hem gewenschte bedrag in de eerstvolgende jaren gewettigd. Was de toestand onzer financiën dezen zomer reeds zorgeischend door de daling der koffieprijzen, de tegenspoed bij de Solowerken en met het oog op de uitkomsten der wetten op het personeel en de gemeentefinanciën, waarbij de Tweede Kamer van een op vermindering van belastingdruk reeds in ruime mate bedacht ministerie nog verdere concessiën heeft afgedwongen, die nu hare gevolgen doen gevoelen, is de noodzakelijkheid van nauwlettende zorg voor de financiën nog vergroot."

Zeer eigenaardig is nu vervolgens het „helder inzicht", dat Mr. van Houten beweert gekregen te hebben als minister, in de wanverhouding tusschen de relatieve kracht en invloed van de politieke en de niet-politieke ministers.

De eersten trekken altijd aan het korste eind. Een kabinetsformateur die b. v. een geschikt minister voor marine heeft gevonden, kan zich haast niet tegen diens plannen verzetten, want dan is het antwoord: ik ga weg, en geschiedt dit, dan staat het kabinet verzwakt voor zijn politieke taak.

Laat de premier het op het ontslag aankomen, dan begint trouwens het verdriet van voren af aan. Een marine-specialiteit, die ook hart heeft voor de financiën of zijn eischen zou willen verminderen, om b. v. den minister van binnenlandsche zaken in staat te stellen de helft of ook maar een derde van de kosten van een pantserschip voor academische en polytechnische gebouwen te besteden, zou wel eene zeldzame specialiteit onder de specialiteiten zijn. En hetzelfde wat de positie van een premier zwak maakt, doet evenzeer de bedenkingen van de ministers met politieke taak gering schatten. De niet-politieke minister kan te allen tijde zijn ontslag nemen, de politieke minister met goed fatsoen alleen wanneer de stand van zijne politiek taak het hem veroorlooft, en op zulk een tijdstip is oneenigheid natuurlijk gereede aanleiding voor het heengaan van het geheele Kabinet.

Het eenig geneesmiddel is hier — ook gunstig uit een administratief oogpunt — de ineensmelting der speciale dienstvakken oorlog en marine in een departement van defensie met een politieken minister aan het hoofd en met directeuren-generaal voor de twee onderdeelen. Samenwerking van die onderdeelen der defensie zou voorgoed zijn verzekerd. De permanente administratie zou onafhankelijk worden van politieke eventualiteiten en van al of niet overeenstemming van inzicht van den directeur-generaal met ministers en Kamers.

Eindelijk zal eerst bij de voorgestelde organisatie van het ministerie een natuurlijke scheiding tusschen de internationaal-politische en de technische vragen in de practijk doordringen.

Zoo moeten nu de Indische strijdmiddelen in overeenstemming gebracht worden met de in Atjeh te volgen politiek, doch over die politiek zelve behooren de staatslieden te beslissen, niet het leger- of vlootbestuur. Men hoort de specialiteiten voor oorlog en marine dikwijls de uitdrukking gebruiken, dat wij op alle eventualiteiten moeten zijn voorbereid, maar juist daardoor zullen wij voor geene eventualiteit ooit voldoende zijn voorbereid. Welke eventualiteiten hebben onze staatkundige leiders op het oog, waarin het afgestemde schip een nuttige rol kon vervullen? Die vraag zou een politiek minister zeker in verlegenheid hebben gebracht.

„Hoe ik ook eventualiteiten combineer, ik kan er geene vinden, waarin tegelijkertijd èn een aanval van de zeezijde op groote schaal mogelijk is te achten èn ons, resp. onzen bondgenooten, de middelen zouden ontbreken, om eene hier gelande legermacht te overwinnen. Deden beide omstandigheden zich onverhoopt tegelijkertijd voor, dan zou er ook niet de minste gunstige kans voor ons in het trotseeren, resp. het voortzetten van den oorlog gelegen zijn. Als de groote mogendheden één lijn trekken, is verzet heel dapper maar ook heel dom. Een politiek minister zou daarom, wat hij laat bouwen, tot volledige voorziening voor den Indischen dienst laten dienen en het tempo van dien aanbouw zou zoodanig minister — nu er 6 nieuwe kruisers gereed of op stapel zijn en misschien ook de 3 type A zullen blijken Indië te kunnen bereiken en voor den dienst aldaar geschikt te wezen, — gerustelijk in overeenstemming brengen met de eischen der schatkist. Een marine-officier, gewoon alleen met de inzichten van de marine rekening te houden en aan zijn reputatie onder zijn collega's gehecht, zal hiervoor niet licht te vinden wezen, en houdt de liberale partij aan de bestaande traditie vast, om voor

minister van marine een marine-officier te willen hebben — en hetzelfde geldt voor een hoofdofficier voor oorlog en een ingenieur voor waterstaat —, dan zal zij met die departementen altijd blijven sukkelen, behalve in de korte perioden, waarin de hooge eischen der vakmannen voor die departementen door een toevalligen samenloop van omstandigheden voor inwilliging, ook van liberale zijde, vatbaar zijn".

Dat zulke omstandigheden in de laatste jaren voor marine bestonden en de heeren Jansen en Van der Wijck daarvan met talent en energie ten behoeve van hun departement hebben gebruik gemaakt, welke lof hun niet kan worden onthouden, maakt dubbel noodig, dat thans andere belangen, bepaaldelijk financieele, zich krachtiger doen gelden. De eetlust is bij onze marine al etende te zeer ontwikkeld.

Ten slotte wordt beperking van den aanbouw van schepen ons nog eens op het hart gedrukt, en de hoop uitgesproken dat de noodzakelijkheid van die beperking, geëischt door goede zorg voor de financiën en voor de nationale weerbaarheid, den nieuwen titularis van marine vóór de aanvaarding van de portefeuille „recht klaar" worde gemaakt.

* * *

Hoezeer „l'art de grouper les chiffres" invloed heeft op de uitkomst, blijkt nergens duidelijker dan bij de jaarlijksche behandeling der Indische begrooting. Er zijn leden die, met de cijfers voor oogen, zonneklaar bewijzen, dat de Indische geldmiddelen in een hoogst bedroevenden toestand zijn; maar aan de andere zijde wordt dan gewoonlijk met diezelfde cijfers duidelijk betoogd dat Indië's financiën voorloopig geen zorg behoeven te baren.

In de Eerste Kamer werd in het Voorloopig Verslag een vergelijking gemaakt van de financieele uitkomsten der Indische administratie onder de vijf jaren van het bestuur van den gouverneur-generaal Pijnacker Hordijk en de eerste drie jaren van den heer Van der Wijck. In 1889—93, zoo werd gezegd, was er een nadeelig verschil van $5^1/_2$ millioen, wat allerminst een onrustbarend karakter heeft want in dien tijd werd $42^1/_2$ millioen besteed aan havenwerken, spoorwegen en irrigatiewerken; maar in de drie volgende jaren was er een tekort van 32 millioen! Het is waar, men heeft in deze jaren bijna 35 millioen aan soortgelijke productieve werken ten koste gelegd, en heeft dus de gewone uitgaven ruim door de gewone middelen gedekt; maar met dat al kan men spreken van achteruitgang van den financieelen toestand.

Tegen deze beschouwing, die we met groote waarschijnlijkheid aan het Eerste Kamerlid, den oud-gouverneur Pijnacker Hordijk te danken hebben, wordt te velde getrokken in het *Handelsblad* van 28 Dec.

Wanneer men alleen op de cijfers let en deze niet verder ontleedt, dan is het niet te ontkennen dat in de eerste periode 37 millioen, in de tweede niet meer dan 3 millioen voor buitengewone uitgaven beschikbaar bleef. Maar de oorzaak daarvan is, gelijk de minister in zijn antwoord aantoonde, niet te zoeken in minder goed financieel beheer, maar aan het toeval: aan de uiteenloopende oogsten en marktprijzen der koffie. De zuivere baten uit de koffiecultuur beliepen in de eerste periode circa 110, in de tweede circa 44 millioen. Laat men deze buiten rekening, dan is in de eerste een tekort van 73 millioen ($14^1/_2$ per jaar), in de tweede een van 41 millioen (bijna 14 millioen per jaar) op de gewone uitgaven, en zulks ondanks het feit dat in de tweede voor

militaire en maritieme uitgaven, in verband met Lombok en Atjeh, belangrijk meer is uitgegeven.

Er is overigens in de verdeeling van „een zeker aantal verloopen jaren en tijdperken" iets bijzonder willekeurigs. Zoo was, om één voorbeeld te noemen, het laatste jaar der eerste periode, 1893, een bijzonder slecht koffiejaar en werd er dus voor producten ca. 9 millioen minder uitgegeven dan het jaar te voren. Maar dien ten gevolge werd in 1894, het eerste jaar der tweede periode, 15 millioen minder ontvangen, of eigenlijk nog meer, want in dat jaar werden reeds 57000 pikols uit den oogst van 1894 in Nederland verkocht. Dit geeft voor de vergelijking der beide perioden al dadelijk een verschil van 24 millioen, waarvoor, als iemand ten deze verantwoordelijk gesteld kon worden, de verantwoordelijkheid op het bestuur der eerste periode drukken zou.

Wanneer de koffieoogst van '92 zich in '93 had herhaald, dan zou, met andere woorden, het deficit over 1889—'93 geklommen zijn tot 14½ millioen, en zou daarentegen dat van 1894—'96 gedaald zijn tot 17 millioen. Zou dat eenig bewijs geweest zijn van beter financieel beheer in de laatste jaren? Zeker niet. Maar dan zal men ook wel moeten toestemmen, dat de gemaakte vergelijking alle waarde mist.

Tevens is het duidelijk, dat de meening in het verslag der Eerste Kamer: „de achteruitgang in den financieelen toestand van Ned.-Indië is toe te schrijven: niet aan vermindering van ontvangsten maar aan vermeerdering van uitgaven", geheel onjuist is. De minder goede resultaten van het financieel beheer der laatste jaren zijn *uitsluitend* toe te schrijven van het wisselvallige van het door 't gouvernement uitgeoefend landbouw- en handelsbedrijf; zonder de koffie zouden de resultaten van het gewone budget vrij wel gelijk zijn. Het is een feit, dat Indië nog voor ca. 14 millioen der gewone uitgaven van de producten afhankelijk is; en die afhankelijkheid zal, vreezen wij, niet belangrijk verminderen voordat aan den oorlog met Atjeh een einde zal gekomen zijn. Een reden te meer, voorwaar, om dat einde door krachtig optreden zooveel mogelijk te helpen verhaasten en niet weder, door halverwege te blijven staan, de reeds verkregen voordeelen te doen verloren gaan.

Dat de afhankelijkheid van de producten in de laatste jaren niet verminderd is, ondanks de minstens 4 millioen hoogere uitgaven per jaar voor leger en vloot, schijnt intusschen wel een bewijs dat het aan goed financieel beheer in de laatste jaren geenszins heeft ontbroken.

* * *

De voor ons ongunstige uitspraak van den Russischen arbiter, een der grootste autoriteiten op 't gebied van internationaal recht, in zake de Costa Rica Packet heeft hier te lande zelfs toongevende dagbladen en rechtsgeleerde vakbladen verleid tot o. i. hoogst ongepaste en onwaardige uitingen van geringschatting over den arbiter. Wij hebben van die voor ons land beschamende literatuur een overzicht gegeven in deze revue, in deel I van den jaargang 1897, April-afl., bl. 524—528, en Mei-afl., bl. 665—680.

De hartstochten zijn thans gelukkig bedaard en, zonder verder den arbiter uit te schelden, overweegt men, of *onze* wetgeving ook leemten bezit, wier wegneming zulke misselijke quaesties als die der Costa Rica Packet, in 't vervolg zouden kunnen voorkomen.

In het *Tijdschrift voor Strafrecht* schrijft prof. Van Hamel een artikel „Naar aanleiding van de internationale uitspraak in zake de Costa Rica Packet". Dat wij in dat geschil tegenover Engeland in het ongelijk werden gesteld, heeft „hier te lande, en vermoedelijk ook elders, de meeste deskundigen" bevreemd. Beter dan ons hierover te beklagen acht prof. Van Hamel het, enkele voorzieningen te treffen, die ons voortaan buiten moeilijkheden met andere mogendheden zouden kunnen houden, en onaangename beoordeelingen met krenkende opmerkingen, als ons bij deze gelegenheid zijn te beurt gevallen, zouden kunnen voorkomen. Onder die voorzieningen bekleedt de eerste plaats de invoering van de vrijlating onder borgtocht in onze strafvordering, niet alleen hier te lande, maar ook in onze koloniën. Nederlandsch-Indië kan deze instelling niet langer missen. Daar hebben onze rechters met verdachten van verschillende nationaliteit te doen, en zal het op de vreemde regeeringen, die voor de belangen harer onderdanen meenen te moeten optreden, steeds een ongunstigen indruk maken, dat onze wet niet toelaat, wat door schier alle beschaafde staten als een wenschelijke en nuttige bevoegdheid van den rechter is erkend. Naar aanleiding van de Costa Rica-quaestie, schrijft prof. Van Hamel terecht: „In een geding van kapitein Carpenter, waarin Engeland partij was, het land in welks wetgeving de borgtocht zulk een belangrijke plaats inneemt, treft deze omstandigheid te sterker, en het wordt hoog tijd, dat dit bij ons te lande zoo verwaarloosd, bijna zou ik zeggen zoo uit de hoogte bezien onderwerp, door de organen der wetgevende macht ernstig worde in overweging genomen.

In het bijzonder geldt dit voor de koloniën.

* * *

De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 30 Dec. schrijft een hoofdartikel over die „Vrijlating tegen borgtocht", waarin haar invoering meer bijzonder voor Nederland bepleit wordt. Aan het slot echter wordt op het „opmerkelijke feit" gewezen, *dat Nederland met Rusland en Turkije de eenige staten in Europa zijn, waar vrijlating van verdachten onder borgtocht niet mogelijk is.*

Te minder heeft de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* bezwaar tegen de vrijlating onder borgtocht, nu reeds onze consulaire rechtbank de bevoegdheid bezit om, in elken stand van het geding vóór het eindvonnis, de voorloopige invrijheidsstelling van den verdachte of den beklaagde van een misdrijf te bevelen, mits door hem zekerheid worde gesteld voor zijn wederverschijning op de eerste oproeping.

Wij hopen van harte dat het rechtsinstituut der preventieve hechtenis, zooals wij dat opvatten in het verlichte gezelschap van Rusland en Turkije, in Indië spoedig zal zijn afgeschaft: niet slechts om der wille der ons met actiën van schadeloosstelling bedreigende vreemdelingen, maar vooral om der wille van onze eigen onderdanen.

* * *

In het reeds genoemde opstel van Prof. Van Hamel werden nog een drietal maatregelen aanbevolen als „dringend noodig", en wel:

vaststelling van de grenslijn der territoriale zee door algemeene verordening of internationale conventie;

opneming van strafbepalingen op verduistering in de Wetboeken van strafrecht voor onze koloniën;

onthouding van strafvervolging, indien niet vaststaat, dat de Nederlandsche strafwet toepasselijk is.

Hierover schrijft de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* nogmaals een hoofdartikel in het nummer van 9 Januari.

Wat het eerste punt betreft dient voor Indië een duidelijk antwoord gegeven te worden op de vraag: hoever strekt zich ons territoir ook langs onze kusten in zee uit? Dit staat thans feitelijk allerminst vast.

Wat het tweede punt betreft, heeft de ondervinding met de Costa-Rica-Packet maar al te duidelijk de behoefte aan aanvulling van onze Indische strafwet met bepalingen omtrent verduistering aangetoond. Zooals bekend is, bestaat het verschil tusschen dit misdrijf en diefstal hierin, dat het is een wederrechtelijke toeëigening van iets, dat men reeds langs geoorloofden weg in zijn bezit heeft gekregen, terwijl voor diefstal juist vereischt wordt, dat de wegneming, de inbezitneming van het voorwerp geschiedt met het oogmerk om het zich wederrechtelijk toe te eigenen. Neemt nu iemand buiten onze territoriale wateren aan ander toebehoorende goederen in bezit, b.v. uit vaartuigen door de bemanning verlaten of in zee drijvende, dan zal hij zeker, met welk oneerlijk oogmerk dit ook moge geschieden, niet door den Nederlandschen rechter wegens diefstal veroordeeld kunnen worden. Die diefstal toch zou dan gepleegd zijn buiten onze territoriale wateren, alzoo buiten het gebied, waar onze strafwet geldt en waarover onze rechterlijke autoriteiten kunnen waken. Maar zelfs indien iemand die goederen buiten onze territoriale wateren in bezit nam, zonder dat van oneerlijke bedoelingen bleek, b.v. met het kennelijk doel om ze af te geven aan den rechthebbende of de voor de ontvangst aangewezen autoriteit, doch later voor de verzoeking bezweek en ze in een onzer eigen havens ten eigen bate te gelde maakte, dan nog zou hij van onze rechterlijke macht niets hebben te vreezen; want dat feit zou volgens het in Nederlandsch-Indië geldend strafrecht evenmin strafbaar zijn als het jaren lang in Nederland was, vóór de invoering van het tegenwoordige Wetboek van strafrecht. Mocht de invoering van een dergelijk Wetboek in Nederlandsch-Indië niet binnen korten tijd mogelijk zijn, dan zou om het groote belang der zaak het denkbeeld van den heer Van Hamel alle aanbeveling verdienen om voorloopig het N. I. strafwetboek met een bepaling tegen verduistering aan te vullen, op dezelfde wijze als in 1896 aldaar de strafbepaling tegen meineed is ingevoerd in plaats van de onvoldoende strafbepaling tegen valsche getuigenis.

Tegen het derde punt, door prof. Van Hamel geformuleerd, heeft de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* echter bezwaren.

Tegen iemand kan een vervolging worden ingesteld; tegen hem kan rechtsingang worden verleend met bevel tot gevangenneming, zooals in 't geval van Carpenter — en ten slotte wordt zoo iemand in vrijheid gesteld, omdat later voldoende is gebleken, gelijk ten aanzien van kapitein Carpenter werd aangenomen, dat het feit werd gepleegd buiten het rechtsgebied van Nederlandsch-Indië. Het zou zelfs nog erger kunnen loopen; de eerste rechter zou ook bij eindvonnis kunnen aannemen, dat het feit binnen dat rechtsgebied was gepleegd, maar de rechter, die in hooger beroep moet oordeelen, zou,

wellicht na het hooren van nieuwe getuigen, van een andere meening kunnen zijn. Dan zou de voorloopige hechtenis nog langer hebben kunnen duren, en dan zou de hoogere rechter ten slotte hebben uitgemaakt, dat de Nederlandsche rechter zich in het geheel niet met de zaak had behooren in te laten.

Wij veroorloven ons hier de opmerking, dat in dit inderdaad zeer mogelijke geval vrijlating tegen borgtocht elk bezwaar zou hebben opgeheven.

Wat echter de vraag omtrent de jurisdictie betreft (gelijk in de zaak van Carpenter) zou prof. Van Hamel daarin verandering willen brengen en voor het verleenen van rechtsingang omtrent de bevoegdheid van den Nederlanschen of Nederlandsch-Indischen rechter zekerheid willen eischen in plaats van voldoende aanwijzing of genoegzame gronden. In geval van twijfel dus onthouding.

De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* heeft daartegen geen principieele bezwaren.

Om echter te kunnen beoordeelen, of het middel ons in de practijk veel zou baten, zou zij meer in bijzonderheden moeten weten, hoe prof. van Hamel zich de nieuwe regeling voorstelt. Van voorloopige aanhouding, later door den rechter te bekrachtigen of buiten gevolg te stellen, zou al aanstonds geen sprake kunnen zijn. De verdachte zou in vrijheid gelaten moeten worden, totdat de rechtbank omtrent den rechtsingang zou beslissen. Inmiddels zou hij zich uit de voeten kunnen maken. Zou daarenboven de rechtbank ingeval van onzekerheid niet licht een nader onderzoek (voortzetting van het voorloopig onderzoek) bevelen? Dat zou tot ongewenschte vertraging aanleiding kunnen geven. Of zou haar met betrekking tot de jurisdictievraag die bevoegdheid moeten worden ontnomen? Eindelijk — en dit komt haar voor van veel belang te zijn — zal de rechtbank haar beslissing, een eindbeslissing dus, kunnen geven op de stukken of na zelve de getuigen gehoord te hebben?

Doet zij uitspraak op de stukken, dan blijft het gevaar bestaan, dat zij na het hooren van getuigen, ook van mogelijke getuigen à décharge, toch later tot een ander gevoelen komt en, na zich bij den rechtsingang bevoegd verklaard te hebben, bij eindvonnis van haar onbevoegdheid overtuigd blijkt; dan zou dus dezelfde ongewenschte toestand geboren worden, als zich ten aanzien van kapitein Carpenter heeft voorgedaan. Moet de rechtbank zelve de getuigen hooren, dan rijst de vraag, of dan ook niet de geheele zaak beslist kan worden. De getuigen, die omtrent de plaats, waar het feit gepleegd is, verklaringen kunnen afleggen, zouden wel te gelijker tijd over de geheele toedracht van de zaak gehoord kunnen worden. Zal de officier in verzet kunnen komen, zoodat ook later de hoogere rechten over de quaestie uitspraak zal kunnen doen, of zal belanghebbende zich terstond hebben te wenden tot den hoogsten rechter, gelijk b. v. de Nederlander, die ter uitlevering aan een vreemden staat is aangehouden of wordt opgeëischt, tot den Hoogen Raad?

Al deze vragen moeten voorloopig het oordeel doen opschorten over de vraag, of ook langs dezen weg verbeteringen zijn aan te brengen en moeilijkheden te voorkomen.

* * *

De „Statistiek van den handel, de scheepvaart, en de in- en uitvoerrechten in Ned.-Indië, over 1896", een lijvig boek, onlangs ter landsdrukkerij verschenen, wordt door het *Algemeen Handelsblad* op verdienstelijke wijze gecondenseerd in één artikel, waaruit we iets willen aanhalen, als bewijs hoe bekrompen en eenzijdig kamerleden redeneeren, die, zooals uit onze Januari-aflevering op

bladzijde 59 en v.v., kan blijken, de meening uitspreken dat Indië voor Nederland eigenlijk geen beteekenis heeft.

Laten we eerst een blik slaan op de totalen. Het totaal bedrag van in- en uitvoer op de buitenbezittingen neemt geregeld toe: in de laatste 5 jaren van 45 tot 49 millioen gulden (invoer), van 51 tot 56 millioen gulden (uitvoer). Op Java is de invoer van 1896 (*f* 103 millioen) beter dan die van 1895 (*f* 98 millioen), maar nog vrijwat ten achter bij die van 1802—'94 (gemiddeld *f* 111 millioen), en staat het cijfer van uitvoer (*f* 128 millioen) ongeveer gelijk met dat van 1892 en '93, maar vrij wat ten achter bij die van 1894 en '95 (*f* 137 en *f* 152 millioen). Het is duidelijk dat hierbij de oogsten en prijzen van koffie en suiker een belangrijke rol spelen.

Nu wordt een hartig woordje gezegd over de onbeholpen wijze, waarop sommige onderdeelen zijn ingericht, over de weinige vertrouwbaarheid van (vroegere?) cijfers, waardoor vergelijking dikwijls moeilijk is en over het ontbreken van toelichtingen.

Wanneer wij zien, dat Atjeh in 1894 en '95 voor slechts *f* 36 en *f* 56 duizend gulden uitvoerde, maar in 1896 voor *f* 1634 duizend, dan is er alle reden om te veronderstellen dat, wegens onvoldoende contrôle misschien, de vroegere opgaven veel te laag waren; wanneer Bengkoelen en de Lampongs in 1895 voor *f* 73 duizend, in 1896 voor *f* 374 duizend gulden uitvoerde, dan rijst de vraag of er, in plaats van aan groote toeneming van welvaart, niet veeleer gedacht moet worden aan uitvoer vroeger *binnen*, nu *buiten* het tolgebied, m. a. w. of niet in 1895 een grooter deel der producten te Batavia ten uitvoer werd aangeboden?

Om een geheel ander voorbeeld te noemen: de invoer van blik in bladen is in de laatste jaren, ten behoeve van de petroleum-industrie, belangrijk toegenomen: in 1896 wordt de waarde van dien invoer gesteld op bijna 9 tonnen gouds, maar volgens de statistiek is in de vier voorafgaande jaren *niets* ingevoerd. Dat kan, natuurlijk, onmogelijk juist zijn. Zoo ontbreken er meer cijfers: jaarlijks wordt uit Nederland voor 4 à 5 tonnen gouds aan glas en glaswerk ingevoerd; in 1896 niets! (bl. VI). Elders, op bl. 9, vindt men echter dat in 1896 de invoer eene waarde had van $4^1/_4$ ton ongeveer.

Een dergelijke voorlichting leidt op een dwaalspoor.

„Sommige dier toelichtingen, die niet verstrekt worden, liggen voor de hand: als de invoer van steenkolen uit Engeland, van petroleum uit Rusland afneemt, is dat een natuurlijk gevolg van de omstandigheid, dat beide artikelen thans in belangrijke hoeveelheid in Indië zelf voortgebracht worden; maar bij hoeveel andere cijfers, waaromtrent de Indische kooplieden alle opheldering kunnen geven, tasten wij min of meer in den blinde? „Is b.v. het toenemend invoercijfer van *weefgaren* en *was* een bewijs, dat de batik-industrie in Indië zich weder uitbreidt?"

Het zou o.i. een verblijdend verschijnsel zijn! Onmogelijk is dit niet, daar, zooals bekend is o.a. te Pekalongan door mevr. de wed. Jansen-Veenstra en nu onlangs door haar zuster mevr. Haighton-Veenstra, inlandsche batikkerijen, op groote schaal als fabrieken werkende, zijn opgericht.

Het is, volgens het *Handelsblad*, een groot gebrek dat in de statistieken over de laatste vijf jaren een splitsing is aangebracht naar de landen van herkomst en bestemming, zonder dat daarop een recapitulatie volgt. Men

kan zich nu geen beeld maken van den loop der zaken, zonder datmen òf de statistieken der voorgaande jaren raadpleegt, òf een aantal optelsommetjes maakt. Gelukkig althans is er een korte recapitulatie van sommige uitgevoerde producten.

Daaruit blijkt, dat de uitvoer van *cacao* voortdurend toeneemt en nu reeds tot 9 ton geklommen is.

„Zou onze — zoo vraagt het *Handelsblad* — indertijd gedane voorspelling: in Java's laag gelegen landen zal de cultuur van cacao gaande weg de plaats van die der koffie innemen, kans hebben verwezenlijkt te worden?"

De onvolledigheid van deze statistiek is echter merkwaardig; men vindt er b.v. niet in vermeld, hoe de uitvoer van petroleum toenam. Globaal zou men dien uitvoer in de laatste vijf jaren kunnen stellen resp. op 4, 11, 26, 36, 48 millioen liters. Aardig is het, daarbij op te merken hoe telkens nieuwe débouchés gezocht worden: in de laatste drie jaren met toenemend succes Hongkong, in de laatste twee jaren Siam en China, in 1896 Saigon, Japan en Britsch-Indië.

In de statistiek van het scheepvaartverkeer is het opvallend, dat in- en uitvoer naar Nederland, met Nederlandsche schepen toenemen, terwijl die naar Engeland, met Engelsche schepen, afnemende zijn. Wie nog mocht twijfelen aan het belang voor Nederland om koloniën te hebben, lette eens op deze cijfers van 1896:

Schepen:

Aangekomen uit Nederland.	621,630	kub. M.,	uit België	nihil	kub. M.
Vertrokken naar „	521,431	„ „	naar „	„	„ „
Aangekomen uit Engeland .	346,338	„ „	uit Frankrijk	362	„ „
Vertrokken naar „	221,374	„ „	naar „	11,986	„ „

Dat onze Nederlandsch-Indische scheepvaart zich niet door hare concurrenten laat overvleugelen, maar integendeel zich belangrijk uitbreidt, moge blijken uit deze getallen, betreffende de van Poeloe Pinang aangekomen stoomschepen in 1892 en '96:

Thuis behoorende te Poeloe Pinang: 341,702 en 273,507 kub. meters.
„ „ „ Ned.-Indië: 82,587 „ 293,528 „ „

Voor de naar Poeloe Pinang vertrokken stoomschepen zijn de cijfers:

Thuis behoorende te Poeloe Pinang: 283,206 en 278,678 kub. meters.
„ „ „ Ned.-Indië: 88,521 „ 292,484 „ „

Ten aanzien van Singapore vindt men mede goeden vooruitgang; de in Ned.-Indië thuis behoorende schepen bedroegen in 1895 c. c. 25, thans c. c. 30 pCt. van het totaal aankomende, en resp. 27 en 36 pCt. van het totaal vertrokken vaartuigen.

De kustvaart in Indië (daaronder niet begrepen de paketvaart) vertoont dergelijke verbetering; vooral wat de stoomschepen betreft: de inhoud der aangekomen stoomschepen (uit Nederland en Ned.-Indië) vermeerderde (van 1892 tot '95), van 440 tot 747, dat der vertrokkene van 456 tot 672 duizend kub. meters.

Wij naderen thans tot een statistiek, die meer dan eenige andere ons belang bij het bezit van koloniën duidelijk maakt: die van den in- en uitvoer, in 1896, uit en naar verschillende landen. (Nauwkeurig kan zoodanige statistiek

bezwaarlijk zijn: veelal zal b.v. als uit Nederland verzonden óók worden opgegeven wat slechts doorgevoerd is).

In bijgaand staatje geeft de eerste kolom de waarde van den invoer uit Nederland, de tweede kolom die van den invoer uit Engeland of elders.

Artikelen:	uit Nederland:	uit Engeland:
Europeesch Aardewerk	*f* 957,000	*f* 28,000
Cement	„ 445,000	„ 47,000
Drogerijen en medicijnen	„ 462,000	„ 77,000
		van elders:
Boter	„ 813,000	*f* 345,000
Fabrieks- en stoomwerktuigen	„ 2,225,000	„ 1,516,000
Gedistilleerd in alle vormen	„ 1,230,000	„ 1,151,000
Glas en glaswerk	„ 423,000	„ 254,000
Goud- en zilverwerk	„ 165,000	„ 104,000
Machinerieën voor suikerfabrieken	„ 1,298,000	„ 196.000
Manufacturen	„ 18,523,060	„ 21,360,000

Deze voorbeelden zullen voldoende zijn om te doen zien, hoezeer de Nederlandsche industrie, de Nederlandsche handel, de Nederlandsche scheepvaart bij het bezit van koloniën op volkomen gewettigde wijze profiteeren.

Met den uitvoer door particulieren van voor onze markt geschikte producten is het niet anders. Van de cacao gaat $^3/_4$, van de huiden $^7/_8$, van de indigo $^3/_4$, van de kinabast bijna alles, van de koffie $^4/_7$, van de notemuskaat $^7/_{16}$, van de rijst $^3/_4$, van de tabak $^2/_3$, van de thee $^2/_3$, van de tin $^5/_7$ naar Nederland; voeg daarbij nog de uitvoeren door het gouvernement van kinabast, koffie en tin ter waarde van 14 millioen.... en zelfs de zwartgalligste landgenooten, die zoo geneigd is te vragen wat wij toch eigenlijk aan koloniaal bezit hebben, zal moeten erkennen dat er hier vrij wat meer armoede en minder rijkdom wezen zoude als wij de koloniën niet hadden.

Hoe jammer, dat door onze suikerwetgeving de koloniale suiker van onze markt is verdreven! Maar van hoe groot gewicht de suikercultuur voor Java's bewoners is; hoeveel er aan gelegen is die cultuur *vooral ten bate van den inlander* in stand te houden, moge ten slotte blijken uit deze cijfers. De uitvoer van suiker bedroeg: in 1891/'92 en '92/'93 cc. $4^1/_2$, in 1893/'94 en '94/'95 bijna 5, in 1805/'96 bijna $5^3/_4$ maal honderd millioen kilo's. Berekend tegen den lagen prijs van *f* $6^1/_4$ per pikol, beliep de waarde van de in 1896 uitgevoerde suiker niet minder dan zeven-en-vijftig en een kwart millioen gulden. Zulk een cijfer spreekt beter dan lange redeneeringen. Bij een prijs van *f* $6^1/_4$ maakt de industrieel over 't algemeen weinig of geen winst; van de *f* $57^1/_4$ millioen gaat dus al bitter weinig naar de „suikerlords", bijna alles wordt op Java weder uitgegeven.

* * *

Zoo lang Dr Kuyper en de zijnen zulk een invloedrijke fractie in de Tweede Kamer vormen, zoo lang zullen wij hier kerkelijke quaesties te behandelen hebben, hetzij het kerstenen der inlanders, hetzij de scheve positie van Dr. Kuyper's geestverwanten in Indië, aan de orde is.

In de *Kerkelijke Courant* gaf „een oud-lid van het Indisch kerkbestuur: een man, die jaren lang in Indië heeft gewoond en met eere zijn werk heeft gedaan" een commentaar op klachten, door Dr. Kuyper bij de begrootings-

discussie in de Tweede Kamer aangeheven, over gemis van godsdienstvrijheid voor de protestanten in Indië, die niet willen behooren tot de daar bestaande Protestantsche Kerk. De Regeering zegt hij, maakt uit, dat ieder, die op Indischen bodem gedoopt of aangenomen is, eo ipso behoort tot dat Protestantsche Kerkgenootschap. Men ontwerp alle Protestanten aan deze „dwangbepaling".

Wat hiervan aan is, blijke, zegt de schrijver, in de *Kerkelijke Courant* uit het volgende.

In Indië bemoeien de Regeering en hare ambtenaren zich in 't geheel niet met de godsdienstige belijdenis der Europeanen. Zelfs wordt op geen enkel Bestuursbureau gevraagd noch aangeteekend, tot welk kerkgenootschap men behoort. In de officieele statistiek van den Regeeringsalmanak vindt men dan ook wel vermeld, hoeveel Europeanen in Indië wonen, geboren en overleden zijn enz. maar niet, hoeveel Protestanten en Roomschen onder hen zijn. Wat hiervan voorkomt in het Koloniaal Verslag is geheel ontleend aan opgaven van kerkelijke autoriteiten; want deze vragen natuurlijk wèl hiernaar. Komt dan misschien van kerkelijke zijde bedoelde dwang? Doch al zou eenig kerkelijk bestuur iemand tegen zijn zin bij het Protestantsche Kerkgenootschap willen inlijven, hoe zou men het kunnen? Er wordt echter ook zelfs geen poging daartoe gedaan.

Of men zich bij een kerk aansluit, en bij welke, is in Indië, evenals in Nederland, vrije keuze.

Ten bewijze strekke o. a. het bestaan van Gereformeerde gemeenten in Indië. Zendelingen van de Christelijk Gereformeerde kerk vestigden zich in 1874 te Batavia en in 1881 te Soerabaja. Daar verzamelden zij kleine gemeenten, niet alleen van Inlandsche christenen maar ook van Europeanen, meerendeels in Indië geborenen, en aangenomen of gedoopt bij de Indische Protestantsche kerk. Uit het door dr. Kuyper gesprokene vernam men, dat die Gereformeerden weigeren hun vroegere deelgenootschap aan de Indische Protestantsche kerk te erkennen; maar een feit is het toch dat velen, zoo niet de meesten hunner, er oorspronkelijk toe behoorden.

Welnu, deze zendelingen hebben zich niet aangesloten bij de Indische Protestantsche kerk, willen met haar en haar bestuur niets te maken hebben, zoo min voor zich zelven als voor hunne gemeenten. En ziet: zij kregen van de Regeering toelating als zendelingen, staan met name vermeld in den Regeerings-almanak, niet als deel der Protestantsche kerk, naar als zendelingen der Gereformeerde kerk in Nederland: Zij bouwden kerken, stichtten gemeenten, meer uit Europeanen dan uit inlansche christenen bestaande, houden met die gemeenten godsdienstoefening; bedienen Doop en Avondmaal, hebben kerkeraad, Zondagsscholen, bewaarscholen, catechisatiën, zooveel zij maar willen. Geen sterveling, die hen daarin belemmert.

De schrijver zegt verder dat men het woord Protestantsch, als officieelen titel van de in Indië bestaande hare kerken en gemeenten, wel onderscheiden moet van het in het dagelijksch leven gebruikelijke „Protestantsch", als algemeene benaming van Hervormde, Luthersche en andere niet-Roomsche kerkgenootschappen; evenals b. v. in Nederland Gereformeerd de officieele titel is van eene speciaal zoo zich noemende kerk, terwijl in het dagelijksch leven het woord „gereformeerden" in veel ruimeren zin wordt gebezigd, ook van

leden der Ned. Hervormde Kerk. Dit om begripsverwarring te voorkomen, daar men in Nederland geen speciaal zoo zich noemende Protestantsche kerk heeft en dus aan dat woord als titel niet gewoon is.

Art. 1 van het Koninkl. Besluit van 11 Dec. 1835 No. 88, bepaalt dat er in Indië slechts één Protestantsch Kerkgenootschap zal zijn, en dat de Herv. en Luthersche gemeenten zouden vereenigd worden, indien zij geen overwegende bezwaren daartegen inbrachten. Dat de Koning zoo iets bepaalde, was bij de destijds bestaande verhouding tusschen Koning en Kerk, vooral in Indië, volstrekt niet vreemd. Het geschieden bovendien niet dan op voorwaarde, dat de betrokken kerkgenootschappen het er mede eens waren. Geen dwang dus. Kan er dan ooit mede bedoeld zijn om iemand, die zich bij die kerk niet wil aansluiten, daartoe te dwingen? Onmogelijk.

Gereformeerden, Britsch-Protestanten te Batavia, en allen, die bij de Indische Protestantsche kerk zich niet willen aansluiten, noch bij die kerk zijn gedoopt of aangenomen, behooren dus niet tot die kerk. En wie er toe behooren, kunnen desverkiezende er zich van afscheiden.

Godsdienstvrijheid hebben de Gereformeerden in Indië dus. Doch wat daarvoor in het midden werd gebracht, diende ook slechts om meer éclat te geven, meer indruk te maken voor wat eigenlijk de grief is, dat namelijk de Gereformeerde gemeenten in Indië bij de tegenwoordige wetsbepalingen geene erkenning kunnen krijgen als kerk. Eéne van haar — voor de anderen schijnt het niet gevraagd — is in 1892 als rechtspersoon erkend bij wijze van vereeniging, genaamd: Christelijk Gereformeerde Kerk te Batavia. Op dezelfde wijze waren vroeger reeds de Armenische en de Britsch-Protestantsche gemeente te Batavia door de Regeering erkend; en deze zijn hiermede tevreden. Maar de Gereformeerden zijn niet tevreden: zij verlangen erkend te worden als kerk naast de Protestantsche en Roomsche kerken. Zij eischen dat als recht, en heel spoedig ook, want hunne Synode heeft bepaald, dat hunne gemeenten in Indië anders geen nieuwe leeraars kunnen beroepen in plaats van de thans repatrieerende. En „hieraan is niets te veranderen." Als de zaak niet gauw in orde komt, dan, zoo werd hun uit Indië bericht, zouden die gemeenten „moeten uiteenspatten."

De Gereformeerde gemeenten telden, volgens opgaaf van 1895, te Batavia 244 Europeanen, 57 Inlanders; te Soerabaja, 39 Europeanen, 15 Inlanders. Moet de Regeering niet vragen: komt hun eisch wel overeen met de rechten en wenschen der Protestantsche kerk en hare 50 duizend Europeanen en 230 duizend Inlandsche Christenen?

De Regeering en de Indische Protestantsche kerk zijn het indertijd ééns geworden in de vaststelling van het groote beginsel: geene scheuring meer, maar éénheid onder de Protestanten in Indië. Het is al erg genoeg, dat tegenover die groote wereld van Mohammedanen, en Heidenen in Indië, wij Christenen, verdeeld staan in Roomschen en Protestanten wat op zendingsterreïn nu en dan verwarring sticht. Moeten ook nog de Protestanten opnieuw van een gespleten? Eene tweede Protestantsche kerk in Indië naast de bestaande te erkennen, dat zou wezen het Trojaansche paard der verdeeldheid weder binnen te halen, de scheuring onder de Protestanten te sanctionneeren en aan te moedigen, en het beginsel der éénheid, door de Indische Protestantsche kerk vertegenwoordigd, in het aangezicht te slaan.

Bovendien kan een tweede protestantsche kerk onder de Europeanen in Indie zich niet uitbreiden dan ten koste der thans bestaande kerk, en zou opheffing van het art. 122 van het regeeringsreglement als dwangmaatregel tegenover het kerkbestuur gevolgen hebben, die tot verwarring en schade strekken voor de Protestantsche kerk in Indië.

* * *

Het *Handelsblad* van 30 Dec. kan zich volstrekt niet vereenigen met de strekking van het in onze vorige „revue" (blz. 72 en v. v.) besproken opstel van Luctor in *Insulinde*, over de voordeelen voor den staat en de inlandsche bevolking van petroleum-exploitatie op Java.

In fiscalen zin — zegt het Amsterdamsche blad — verkeert de petroleumindustrie op Java nog in hare kindsheid. Gelijk men weet, wordt bij het verleenen van concessiën een „vast recht" van ƒ 0.25 per bouw van het door den concessionnaris geoccupeeerd terrein bedongen, en tevens bepaald dat te beginnen met het vierde jaar volgende op dat waarin de concessie is uitgegeven, een zekere jaarlijksche cijns aan den lande verschuldigd is; die cijns moet minstens drie, hoogstens tien procent van de netto opbrengst bedragen.

Bij de eerste drie concessiën, die verleend werden in April 1889, Mei 1892 en Maart 1894, werd de cijns bepaald op het minimum; men wist toen nog niet, welke vlucht de petroleumindustrie kon nemen. Bij alle sedert September 1894 verleende concessiën is daarentegen voor 's lands schatkist een cijns van tien procent bedongen.

Uit een en ander volgt, dat tot dusver nog maar van *enkele* concessiën een cijns, en wel een minimumcijns, wordt ontvangen; dat eerst in 1898 voor het eerst, van een paar concessiën de tienpercentscijns ontvangen wordt, en dat dus men eerst over eenige jaren zal kunnen nagaan, welke voordeelen de de petroleumindustrie *direct* voor den Staat oplevert. Dat eene zich zeer ontwikkelde industrie overigens vele indirecte voordeelen medebrengt, behoeft geen betoog.

Neemt men het vorenstaande in aanmerking, dan kan het geen verwondering wekken dat aan „vast recht en cijns van concessiën tot winning van delfstoffen"in 1893—96 achtereenvolgend ontvangen werd ƒ 9127, ƒ 15.869, ƒ 23.498, ƒ 26.528, terwijl de raming voor 1897 en '98 resp. bedroeg ƒ 31.000 en ƒ 51.000,— welke cijfers, op enkele honderden guldens na (thans ƒ 1400) geheel betrekking hebben op Java. Maar men ziet in de vermelde cijfers een grooten vooruitgang, en de voorspelling is niet gewaagd dat over eenige jaren als de sedert verleende concessiën in volle werking zijn, de bijdragen aan de Indische schatkist verre van onbelangrijk zullen zijn, ten minste als de concurrentie — van Amerika b.v. — de winsten niet te zeer doet afnemen.

Men zie b.v., in het bekende werk van De Stoppelaar, den vooruitgang der productie van de Dordtsche maatschappij van 1891—96: in ronde cijfers 80, 248, 276, 453, 779, 1250 duizendtallen kisten. Toch werden er op Java en Madura in 1896 nog 82 millioen liters, d. i. ca. 2300 × duizend kisten, op Java ingevoerd. Er is dus waarlijk nog wel gelegenheid tot verdere uitbreiding van de industrie, — daargelaten nog de voortbrenging van andere producten dan lichtolie.

De petroleumindustrie op Java is nog van zeer jongen datum. Wilde het bestuur haar tot ontwikkeling brengen, dan mocht het aanvankelijk zijn fiscale eischen niet te hoog stellen. Wanneer het dadelijk in 1889 een cijns van 10 pCt. had geëischt, zonder eenigen grond te hebben dat de industrie dien dragen kon, dan was de industrie wellicht in de geboorte gesmoord!

„Bij het groote risico dat geloopen werd, kon er geen sprake zijn van staats-exploitatie, daargelaten dat de te behalen winst bovenal afhankelijk is van den handel, van het zoeken van débouchés, wat den Staat onmogelijk is".

Wij brengen hier toch even in herinnering, dat toen de belangrijke quaestie in Nederland aan de orde was of de Ombilien-kolenvelden door den Staat dan wel door de particuliere nijverheid zouden ontgonnen worden, door de voorstanders van de particuliere ontginning volmaakt dezelfde argumenten voor hun standpunt werden aangewend, die thans het *Handelsblad* bezigt; argumenten die destijds door het *Handelsblad* zeer sterk bestreden werden.

Het blad gelooft nu dat de Regeering ten deze den bestmogelijken weg heeft bewandeldt — dat daarop in geen enkel opzicht aanmerking te maken is. *Tempora mutantur, nos et mutamur in illis,* mag het *Handelsblad* wel uitroepen, dat thans een inderdaad welsprekend pleidooi houdt vóór particuliere exploitatie in Indië, en dus *tegen* staats-exploitatie.

Alle petroleumondernemingen betalen 10 pCt. van de netto-winst behalve de drie oudste, waaronder de Dordtsche, die 3 pCt. betalen. Moge de *f* 0.25 per bouw „meer de erkenning der staats-souvereiniteit zijn, zooals de canon bij erfpacht, dan een billijk aandeel in de winst" vertegenwoordigen, dit geldt allerminst een schatting ten bedrage van 10 pCt. van de netto-winst.

De schrijver in *Insulinde* jammert over „het wegvloeien van Java's natuurlijken rijkdom in de kassen van eenige individuen, die bovendien veelal in den vreemde hun geld verteren"; vertelt dat bij Staats-exploitatie de opbrengst zoude kunnen strekken om den oorlogstoestand in Atjeh grootendeels, zoo niet geheel te bekostigen.

Maar die schrijver heeft dan wèl een overdreven denkbeeld van de behaalde winsten, of schat de oorlogskosten al zeer laag!

De netto-winsten van de Dordtsche Petroleummaatschappij hebben van 1890—'96 in ronde cijfers bedragen 37, 129, 465, 325, 513, 1269 en 1924 duizend gulden dat is gemiddeld een half millioen gulden per jaar. Daarmede zou de algemeene financieele toestand van Indië — met zijn begrooting van ca. 140 millioen — niet noemenswaard veranderd zijn.

„Maar men verlieze toch niet uit het oog, dat, bij Staats-exploitatie, geenszins dezelfde winsten zouden zijn behaald. De opkomst en de bloei van de Dordtsche Maatschappij is voor het grootste deel te danken aan het bijzonder beleid, waarmede zij zich van den aanvang af het debiet van haar product wist te verzekeren".

Het *Handelsblad* acht het een groot geluk voor Java, dat de eerste petroleumonderneming, na slechts gedurende korten tijd met moeilijkheden te hebben gekampt, deze glansrijk overwon en goede winsten afwierp: dit prikkelde tot navolging, ten bate van het algemeen belang, — van den fiscus ook. En wie den ondernemers de behaalde winsten benijdt, bedenke ten eerste dat het risico bij den aanvang *zeer* groot is, en, ten tweede, dat de winst grootelijks afhankelijk blijft van den marktprijs, die vermoedelijk dalen zal

naarmate de concurrentie over de geheele wereld grooter wordt. Is de petroleum nu niet *veel* goedkooper dan b.v. 20 jaar geleden? Zelfs in de laatste tien jaren is de prijs op Java minstens 1/3 gedaald; en wanneer de Indische berichten omtrent de plannen van de *Standard Oil Company* juist zijn, dan zal die daling nog vrij wat toenemen.

Aan het slot blijkt het dat het *Handelsblad* in het algemeen aan particuliere ondernemers, ook op ander gebied in Indië, hun winsten niet misgunt.

„Wie aan particuliere ondernemers hunne winsten benijdt, denkt te weinig aan vele ondernemingen die nooit winst afwierpen, en denkt ook te weinig aan de voordeelen, welke elke onderneming in hare omgeving verspreidt en aan de schatkist langs verschillende kanalen bezorgt.

„De Billitonmaatschappij b.v., die, wat de aan aandeelhouders uitgekeerde winsten betrof, langen tijd het meest de aandacht trok, heeft van het zeeroversnest, dat in 1850 niets opbracht maar wèl uitgaven vorderde, een welvarend eiland gemaakt, en de Staat profiteerde daarvan rechtstreeks door de opbrengst der belastingen. Aan verpachte middelen, hoofdelijke belasting, in- en uitvoerrechten, vendu-salaris, cijns, enz., ontving de Indische schatkist reeds onder de werking van het vroegere contract ca. 8 ton 's jaars. Dit bedrag zal thans op ongeveer een millioen te stellen zijn, terwijl de aandeelhouders (ten gevolge der lage tinprijzen) over het laatste boekjaar met een totaal-dividend van ƒ 214000 tevreden moesten zijn.

„Het geldelijk voordeel voor den Staat is *geheel* aan de zoo dikwijls aangevallen particuliere industrie te danken geweest... aan *haar* komt de eer toe van den vooruitgang, welken Billiton sedert 1850 te aanschouwen gaf. Was het dan ook niet billijk, dat de ondernemende mannen die op Billiton hun geld *waagden* (de eerste tien jaren waren allerminst voordeelig!), van hun optreden rijke vruchten plukten?"

* * *

De heer E. B. Kielstra is een veelzijdig en een werkzaam man. Oud-hoofdofficier der genie van het Oost-Indisch leger, oud-lid der Tweede Kamer, rijks commissaris bij de Nederlandsch-Indische Spoorweg Maatschappij, commissaris van de Billiton-Maatschappij, directeur der Petroleum Exploitatiemaatschappij Tegal, secretaris van het Indisch Genootschap en van het Indisch Instituut, vast medewerker voor Indische zaken aan het *Algemeen Handelsblad* ..... in geen dezer qualiteiten moeten we hem thans noemen.

Maar de heer Kielstra is, behalve dit alles, een goed historicus, wiens krijgsgeschiedkundige werken over Indië tot standaardwerken zijn geworden. In die qualiteit hebben we hier een opstel te noemen in de *Tijdspiegel* van Januari, dat in militaire en andere kringen zeer de aandacht trekt. Het werpt een nieuw en zeer verrassend licht op de gevangenneming van Dipa Negara door Generaal de Kock. In November 1896 gaf de *Tijdspiegel* een opstel van den heer Kielstra, (1) waarin hij verklaarde aan de zijde te staan van den generaal Knoop, die de gevangenneming van Dipa Negara een verradelijke streek noemde. Hij koesterde echter nog een zekere hoop dat zijn meening gewijzigd

(1) Wij meenen hier ook te moeten verwijzen naar een fraai *Gids*-artikel (1885, II, blz. 407) van den heer Kielstra, getiteld: „Een en ander omtrent Dipo Negoro" (ontleend aan een verhaal van den Java-oorlog, door hem gedurende zijn ballingschap te Menado opgesteld).

zou worden, zoo alles betreffende den Java-oorlog openbaar is gemaakt. 't Was trouwens ook moeielijk om aan te nemen dat generaal de Kock den 28sten Maart 1830 die gevangenneming zou hebben uitgelokt, zonder meer, terwijl hij den 8sten Maart een dergelijke handelwijze onedel en oneerlijk noemde.

Een mededeeling van den heer A. J. B. Wattendorff, van 1873—78 resident van Djokjakarta, gaf een heel ander kijkje op deze zaak. De oude Rijksbestierder Gondo Koesoema, schoonzoon van Dipa Negara, die de onderhandelingen destijds heeft geleid, deelde den resident Wattendorff mede dat Dipa Negara meermalen was gewaarschuwd dat zijn bovenmatige eischen (hoofd van den Islamschen godsdienst op Java en Sultan) niet konden worden ingewilligd.

Om der wille van zijn prestige, kon Dipa Negara van de eischen, waarom hij den oorlog was begonnen en die hem tot den afgod van velen hadden gemaakt, nu niet meer afzien, maar hij zag volkomen in dat zijn toestand hopeloos was.

Toen dan ook Dipa Negara, — na de waarschuwingen — bij zijn eischen bleef volharden, en de generaal De Kock hem op 't onbezonnene hiervan wees verklaarde hij, dat men dan „naar goedvinden met hem kon handelen", volkomen bewust wat het gevolg daarvan zou zijn.

De heer Kielstra vond het verhaal van Gondo Koesoema bevestigd, o. a. door niemand minder dan De Kock zelf, in diens officieel rapport. Uit een en ander blijkt dat Dipa Negara te trotsch — of wil men liever te consequent — was om iets van zijn eisch te laten vallen; dat hij volkomen inzag dat het gouvernement dien eisch niet kon inwilligen, dat hij ook evenzeer begreep dat zijn zaak verloren was, en dat hij dus niet anders met eere van het tooneel verdwijnen kon dan door een gevangenneming, quasi zijns ondanks. En nu begrijpen we dan ook hoe hij later het Nederlandsche gouvernement prees, en generaal De Kock zijn vaderlijken vriend noemde.

Omdat de als verraderlijk beschouwde gevangenneming van Dipa Negara nog wel eens wordt aangehaald als een voorbeeld hoe men tegenover Indische rebellen moet optreden, en omdat werkelijk „gemeene streken" onzerzijds wel eens met een beroep op De Kock's handelswijze als antecedent vergoelijkt zijn, komt ons deze studie des heeren Kielstra van veel belang voor. Nederland heeft zich tegenover Dipa Negara niets te verwijten.

De behandeling der inboorlingen in de Duitsche Koloniën.

„Een der voornaamste onderwerpen, die bij het besturen van overzeesche bezittingen op den voorgrond treden, is de wijze, hoe inboorlingen dienen behandeld te worden. In vroegere eeuwen hechtte men aan deze vraag niet veel gewicht. Toen kende men geen ander doel dan een snelle exploitatie der veroverde streken en huldigde het beginsel van „après nous le déluge", zonder zich verder om den gang van zaken te bekommeren. Op het einde der middeleeuwen werd de inboorling der koloniën in het gunstigste geval slechts beschouwd als een geschikt voorwerp tot winstbejag, en dan nog alleen, als hij zich als degelijk werkman, als een voortbrengende kracht of als een bruikbare machine had doen kennen. Was hij daarentegen voor de plannen des overheerschers niet af te richten, dan behandelde men hem als een wild dier en verwijderde hem, zoo hij tegenstand bood, door korte metten uit het rijk der levenden. De oorspronkelijke bevolking der koloniën was in die tijden vogelvrij verklaard. Doodde iemand een „wilde", zoo werd zulks niet als moord aangemerkt. Nog in de achttiende eeuw noemde een Engelschman het „hazenjacht", als hij voor zijn genoegen op weerlooze inboorlingen van Nieuw-Zeeland schoot.

De vooruitstrevende beschaving onzer eeuw bracht daarin eerst verandering. Een beter oordeel en grootere menschenliefde gaven hiertoe aanleiding. Zoowel uit een utiliteits- als uit een humaniteitsoogpunt was men allengs tot de overtuiging geraakt, dat men tot dusver een dwaalspoor had gevolgd en dat men moest afzien van de voordeelen van het bezit van koloniën en de bevordering van handelsbelangen, als niet in de eerste plaats ernstig getracht werd naar eene verstandige en methodische behandeling der inboorlingen te streven. Engeland, dat in koloniale aangelegenheden steeds een zeldzame bekwaamheid aan den dag legde,

plaatste zich ook ditmaal weder aan de spits der beschaving. In 1834 hief het de slavernij in zijne koloniën op en verordende, dat elke inboorling als een Engelschman zou beschouwd en behandeld worden. De andere europeesche naties volgden dit voorbeeld, en sedert hebben alle koloniale bemoeiingen van beschaafde volken in werkelijkheid de strekking, niet enkel winst te trekken uit het bezit van overzeesche gewesten, maar ook op het welzijn van land en volk bedacht te zijn.

Des te pijnlijker moeten alle Duitschers, die de hun door de koloniën opgelegde verplichting ernstig ter harte nemen, getroffen zijn door de buitensporigheden, aldaar door ambtenaren en kolonisten bedreven. Maar tevens zal ieder, die door ware menschen- en vaderlandsliefde geleid wordt, den eerlijken wensch koesteren dat aan dergelijke ongebondenheid paal en perk worde gesteld. In tal van artikelen hebben wij, dikwerf onder groote moeilijkheden en veelzijds belasterd, de smetten welke op ons koloniaal beheer rusten zonder iemand te sparen blootgelegd. Wij zullen daarmede voortgaan en álle misstanden op Duitsch-koloniaal terrein heftig bestrijden. Maar de zeer scherpe kritiek, waaraan wij koloniale aangelegenheden hebben onderworpen, vereischen tezelfdertijd eene opbouwing in positieve richting, want het is onze bedoeling niet af te breken zonder de bouwsteenen voor beteren arbeid bijeen te brengen. Sedert geruimen tijd houden wij ons ijverig bezig met het verzamelen van materiaal, om de vraag over de beste behandeling van inboorlingen nader tot oplossing te brengen, en uit de treurige feiten, die wij in het belang der koloniën aan het licht moesten stellen, ook het gewenschte nut te trekken."

Het is ongeveer in deze bewoordingen, dat de heer Franz Giesebrecht een boek inleidt, hetwelk door hem onder den titel „*Die Behandlung der Eingebornen in den deutschen Kolonien*" bij den boekhandelaar S. Fischer te Berlijn met het jaartal 1898 is uitgegeven en het publiek wordt aangeboden als „ein Sammelwerk", dat het ook inderdaad is. Want, afgescheiden van een uitvoerig voorwoord en zeer belangrijke slotbeschouwingen, bevat het uitsluitend de meeningen over het in hoofde dezes genoemde onderwerp van 36 personen, die op de eene of andere wijze in het belang van het moederland in de koloniën werkzaam waren of zijn, en die, in voldoening aan een tot hen gericht verzoek,

zich bereid verklaarden onbewimpeld hunne zienswijze omtrent een zoo belangrijk punt openlijk te doen kennen. Dat de uitgever het lang niet altijd met de door hem geraadpleegden eens is, liet zich verwachten, daar hij zich reeds in andere geschriften deed kennen als een vurig voorstander van de uitoefening van recht en billijkheid tegenover hen, die in zoovele opzichten voor westersche rassen moeten onderdoen; maar dit was voor hem geen reden door anderen toegepaste beginselen te verzwijgen, en ook hij erkent gaarne, dat er omstandigheden kunnen zijn, waarbij de noodzakelijkheid zich doet gevoelen onrechtvaardig en willekeurig op te treden, al ziet hij zeer juist in dat dit tot de uitzonderingen moet blijven behooren.

Als jongste koloniale mogendheid komt aan Duitschland de eer toe zich niet bij halve maatregelen neder te leggen, maar tot den bloei zijner koloniën krachtig mede te werken. Na de niet lang geleden alom verspreide berichten over mishandeling van inboorlingen door ambtelijke en particuliere personen, is men er ernstig bezorgd voor eene herhaling dier wandaden te waken. Al mochten velen van oordeel zijn, dat hetzelfde in de koloniën van andere naties geschiedt, maar als geijkt gebruik minder ruchtbaarheid verkrijgt, in Duitschland is terstond een partij opgestaan, met het doel dien kanker in het koloniaal beheer voor goed uit te roeien; en zoo sommigen dit als „Schwärmereien" zullen veroordeelen, toch dient erkend, dat het onderwerp een veel wijder strekking heeft, dan gewoonlijk wordt vermoed.

Voor een oogenblik aannemende toch, dat het in de bres springen voor de rechten van inboorlingen als „ziekelijke philantropie" te veroordeelen is, kan een ieder gemakkelijk begrijpen, dat het heel wat lichter valt een den beheerschers gunstig gezind volk te besturen, dan telkens tegen weerstand van min of meer bedenkelijken aard te moeten kampen; en daar deze stelregel in hooge mate geldig is voor onze indische bezittingen, waar een naar verhouding zeer kleine macht een uitgestrekt gebied in bedwang heeft te houden, wil het ons voorkomen niet van belang ontbloot te zijn enkele der gegeven adviezen nader te doen kennen. De persoonlijke verdienste tegenover Duitschland blijft daarbij buiten sprake en uit den rijken voorraad kiezen wij slechts die, welke door een zakelijk, kort en bondig antwoord uitmunten.

In de eerste plaats vermelden wij daarom het gevoelen van

den Badenschen Majoor Th. G. Leutwein, die, in 1895 tot Kaiserl. Landeshauftmann van Duitsch Zuidwest-Afrika benoemd, een aldaar uitgebroken opstand in korten tijd dempte en het land tot rust bracht. Deze laat zich aldus uit:

„De in uw brief van 10 Sept. 1896 aangeroerde kwestie der behandeling van inboorlingen is van zoo grooten omvang, dat het bijna niet mogelijk schijnt haar binnen het bestek van een brief te beantwoorden. Bovendien geldt datgene, wat ik op grond mijner ervaring in Zuidwest-Afrika mededeel, wellicht niet voor onze overige koloniën; evenals trouwens de volledige oplossing dier vraag meer een zaak van het gevoel dan van een theoretische beschouwing is. Menschenkennis en geschiktheid om met menschen om te gaan, moeten in elk afzonderlijk geval tot richtsnoer dienen. Over het geheel zijn deze eigenschappen de gewichtigste voor koloniale ambtenaren en zonder deze is een nuttig werkzaam zijn vrijwel uitgesloten.

Door elkaar genomen vinden wij den te volgen weg het best aangewezen, als wij ons verplaatsen naar de kinderkamer. Inboorlingen zijn en blijven hun leven lang min of meer groote kinderen. Evenals deze verlangen zij behandeld te worden door eene verstandige vermenging van gestrengheid en zachtheid, van een krachtig ingrijpen en van buitengewone toegevendheid. Voor alles mag hierbij nooit rechtvaardigheid worden gemist, waarvoor zij zonder onderscheid hoogst gevoelig zijn. Verder speelt het woord „geduld", tienvoudig onderstreept, in den omgang met hen een groote rol. Vooral dit laatste ontbreekt dikwerf aan nieuwelingen op afrikaansch terrein en van daar zoo vaak misgrepen bij den besten wil om zijn plicht goed te betrachten.

Eindelijk mogen ook de zeer uit elkaar loopende karaktertrekken der inboorlingen niet over het hoofd worden gezien.

Als wij b. v. tot heden met officieren als koloniale ambtenaren gunstige resultaten hebben gehad, dan ligt de verklaring hiervan in het feit, dat hun beroep ook in het vaderland eene opvoedende werkzaamheid medebrengt. Zullen hunne diensten succes hebben, dan is voor hen slechts aanvulling noodig van die eigenschappen, welke ik boven voor koloniale ambtenaren onmisbaar noemde. Dit is volstrekt geen oratio pro domo, maar wordt enkel volledigheidshalve vermeld.

Het spreekt van zelf, dat andere personen evenveel zoo niet meer kunnen presteeren, als zij slechts de vereischte geschiktheid bezitten.

De beste oplossing zal wel wezen, dat het gelukken moge geschikte lieden naar de koloniën te zenden. Men verzuime dan evenwel niet te vertrouwen, dat zij in bepaalde omstandigheden het beste zullen trachten te doen."

Eene geheel andere zienswijze is die van Majoor A. Boshart, vroeger Beijersch officier, maar later in dienst getreden van de onder bescherming van den Koning van België staande Association Internationale en thans in dezen rang bij de troepen in het Congogebied werkzaam. Hij zegt het volgende:

„Bij de vraag over de behandeling der negers, die hier alleen ter sprake kan komen, wil ik mij plaatsen op het standpunt, dat wij niet naar Afrika gaan om daar philantropische dwaasheden in te voeren, maar uitsluitend met het doel nieuwe wegen te banen voor onze handel en nijverheid, welke door veelheid van werkkrachten en overproductie zonder debiet binnen de grenzen der oude wereld een zwaren strijd te voeren hebben.

Evenmin als de verschillende blanke volksstammen wegens hunne physische en moreele eigenschappen over eenzelfde leest kunnen geschoeid worden, is dit natuurlijk bij de donkere rassen het geval, maar deze eigenaardigheden hebben alle negerstammen zonder uitzondering gemeen, nl. ongeschiktheid voor beschaving, wreedheid en grenzenlooze luiheid.

Het ontbreekt wel is waar niet aan stemmen die beweren, dat tot heden van den kant der Europeanen niets gedaan werd om de zwarten te beschaven; doch ieder, die slechts oppervlakkig met de feiten bekend is, moet de onhoudbaarheid van dit verwijt dadelijk opvallen. Reeds eeuwen geleden heeft de neger, omringd als hij was door de meest beschaafde volken der aarde, van deze niets overgenomen, niets geleerd. Terwijl de Egyptenaren de oudste leermeesters der wereld waren en aan de noordkust van Afrika door handel en oorlog machtige rijken ontstonden, zijn de negervolken in de wereldgeschiedenis nimmer van eenige beteekenis geweest. Gedurende honderden jaren zijn er aan alle kusten van het zwarte continent personen uit de meeste europeesche naties gevestigd, hebben er factorijen opgericht, boerderijen en werkplaatsen aangelegd, -- en nooit heeft eenige neger een ernstige poging beproefd den beschaafden mensch op zijde te streven. Men heeft de negerrepubliek Liberia gegrondvest en groote verwachtingen over haar voorspoed gekoesterd, het resultaat is echter nul. Het bestuur

is niets anders dan een belachelijke poppenvertooning en de bevolking de onhandelbaarste van de geheele afrikaansche westkust.

De natuur heeft den zwarte een zoo uitgestrekt en winstgevend arbeidsveld toebedeeld, als nauwelijks een ander volk van den aardbodem bezit. Een warm vruchtbaar klimaat, de schoonste stroomen, de grootste meren, de dichtste wouden, talrijke delfstoflagen, vruchtbare vlakten, de hoogste gebergten; en zij heeft hem overvloedig tijd gegund al deze rijkdommen te ontginnen, maar in zijn onbegrensde luiheid heeft hij dat alles versmaad en is in zijn oorspronkelijken staat blijven voortleven — heden volkomen gelijk aan dien vóór 4000 jaren. Van den blanke heeft hij alleen de slechtste eigenschappen overgenomen. Van den Spanjaard hoogheid en domheid, van den Engelschman de borrel en van de Portugees de paederastie.

Wie den zwarte als een groot kind wil behandeld zien, heeft zeker nog alleen kustbewoners ontmoet, die door een eeuwenlange vervolging van slavenjagers schuw en lafhartig zijn geworden. Zijne onderworpenheid en vleierij zijn bijna altijd een masker, teneinde aldus voordeelen te behalen die hij op geen andere wijze kan verkrijgen. In het binnenland van Afrika, waar hij zich de sterkste gevoelt, is de neger aanmatigend, hebzuchtig, wreed, listig en onverdraagzaam. Het is toch meer dan naief zijn menschenoffers bij de doodenfeesten van hoofden, het vetmesten en slachten van slaven en krijgsgevangenen, de geoorloofde kindermoord en de op groote schaal toegepaste giftmenging tot onschuldige vermaken van groote kinderen te verklaren. Hierdoor worden jaar in jaar uit grooter verwoestingen onder de zwarte bevolking aangericht dan ooit het geval was door de slavenjachten van Arabieren en Portugeezen.

De neger is een bloeddorstig, wreed roofdier, dat slechts door het oog en de zweep van hem, die over hem gesteld is in toom kan gehouden worden; door bijbelvertellingen en zegenspreuken is met hem nog nooit of nergens iets bereikt geworden.

Met grootere of kleinere tusschenpoozen doet zich telkens weder de kwestie der behandeling van negers voor. Dit vindt wel hierin zijn oorzaak dat nu eindelijk ook in Afrika moet gewerkt worden, maar na de afschaffing der slavernij geen werkkrachten aanwezig zijn. De proeven, in Oost-Afrika met den invoer van hindoe's genomen, zijn tegengevallen; afgezien daarvan, dat de hindoe's niets anders waren dan slaven.

In het Congo-gebied heeft men bij den spoorwegbouw met koelies gewerkt en nog grooter teleurstelling ondervonden. Ook zij bleken niet bestand tegen het klimaat. Onder de tegenwoordige klimatologische verhoudingen is de zwarte de eenige bruikbare arbeidsman in Afrika; voor hem echter beteekent vrijheid zooveel als niets doen; vrijwillig zal hij op den duur nooit werken. Hij kan in een toestand geraken, waarbij hij verplicht is middelen te zoeken tot bevrediging van een wensch of een behoefte en zal in dit geval misschien werk verlangen; zoodra zijn doel bereikt is, houdt hij onveranderlijk met werken op. Men kan hem nog zooveel beloven, het werk kan nog zoo dringend zijn, alles is te vergeefs, hij laat zich niet overhalen om door te werken.

Onbeschrijfelijke luiheid is een bij negers gedurende eeuwen diep ingewortelde ondeugd en gaat over van het eene geslacht op het andere, totdat door opvoeding eene verandering ontstaat, welke echter nog zeer lang kan uitblijven; — intusschen heeft men behoefte aan werkkrachten.

Willen wij niettemin naast de negers leven, dan moeten wij hen niet al te slecht behandelen. Het zou niet van belang ontbloot zijn een reis-codex te bezitten, naar de ervaringen en mededeelingen van reizigers uit alle naties samengesteld. Deze codex moest niet enkel de hierarchie onder Europeanen behandelen, maar ook de regels voor den omgang met inboorlingen uit verschillende streken, — deze geordend naar hunne zeden en gebruiken, naar hunnen godsdienst en naar hunne teergevoeligheid, die het zoo gevaarlijk is wakker te schudden en zoo moeilijk tot bedaren wordt gebracht. Als eerste voorwaarde dient daarbij genoemd te worden: Geduld, kalmte, omzichtigheid en onwrikbaarheid; de arabische deugden, welke den volgelingen van Mohameds leer de onbepaalde macht over alle negervolken hebben verzekerd. Men hoede zich vooral aan eeuwenoude begrippen en diep ingewortelde overleveringen te tornen; men behoude de eenvoudige regels van vormen en beleefdheid, hoe belachelijk en onwaar die in ons oog mogen schijnen. Elke afwijking hiervan zou ons de inboorlingen, die ten dezen aanzien onder elkaar niets toegeven, tot doodvijanden maken. Het spreekwoord: „wat gij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook aan anderen niet" moet goed begrepen worden. Alleen vleie men zich niet het bij de onderlinge betrekking tusschen de stammen afzonderlijk, die steeds met elkaar overhoop liggen en waar geweld voor recht gaat,

toegepast te zien. Men bekommere zich niet om polygamie en polyandrie; dat zijn plaatselijke toestanden en gebruiken, welke de zedelijkheid niet benadeelen. Men zou zijn tijd en invloed verliezen, als men wilde ingaan op eigenaardigheden, die voor ons strafbaar of gevaarlijk, maar voor negers geschikt en geoorloofd zijn. Ook wachte men zich voor inmenging in de twisten tusschen hoofden. Deze lieden hebben hunne gewoonten en vooroordeelen, van een philosophisch standpunt evenmin eerbiedwaardig als de onze; doch van een maatschappelijk standpunt geven die den toon aan. Aan de negers het licht te willen opdringen, terwijl hunne oogen gesloten zijn en zich niet openen kunnen, is weinig meer dan dweperij, temeer daar het in de werkelijkheid louter om overredingskracht en oordeelkundige propaganda te doen is. In Afrika bekomen de grootste nietigheden een niet vermoede draagkracht en verijdelen elke zuiver theoretische nauwgezetheid.

Sedert in den rijksdag de volkomen onbillijke phrase geuit is, dat de duitsche schoolmeester den slag van Königgrätz zou gewonnen hebben, heeft dit gezegde bij ons een gewicht gekregen dat men vroeger niet droomde en is men zelfs begonnen met te beweren, dat de kolonisatie van Afrika met den duitschen schoolarch diende aangevangen; alsof het ooit in de bedoeling kon liggen van elken neger een kleinen Bismarck of Moltke te maken. Dit is naar mijn inzien een misgreep en op zijn minst zeer voorbarig. Mijne ondervinding heeft mij geleerd, dat elke neger, die een europeesche broek draagt of behalve zijn moedertaal nog een andere leerde radbraken, een volleerde schurk is, tot niets meer bruikbaar en wel het minst tot den arbeid. Ik beweer daarom niet, dat de neger niets behoeft te leeren; integendeel en wel voor alles zijn eigen taal. Die moet hij eveneens leeren lezen en schrijven en de blanke, die naar Afrika wil gaan voor de kolonisatie, moet hetzelfde doen. Den blanke valt het in elk geval lichter zich de weinig gecompliceerde dialecten der inboorlingen eigen te maken, dan het een bekrompen zwarte zijn zal om de moeilijke duitsche taal te begrijpen, die hij toch nooit correct leert spreken of schrijven. Buitendien — en dat houd ik voor veel belangrijker — leere men den neger een handwerk. Daartoe behoort zonder twijfel eene andere practische opleiding voor den blanke als thans bij ons bestaat, maar dit doet hier niets ter zake.

De blanke, die europeesche hulpmiddelen en gemakken ontbeert,

moet zich met alles kunnen behelpen wat hij noodig heeft tot vestiging, verdediging en onderhoud. Hij, die geen vrede heeft met de behoeften van het oogenblik — en deze zijn helaas talrijk — staat beneden den neger, die practischer is en dien hij zich verbeeldt te kunnen beschaven. Daarom is het eerste vereischte zich vóór zijn vertrek van de voornaamste ambachten op de hoogte te stellen, zoodat men ten minste iets van de nieuwste verbeteringen op elk gebied afweet. In elk geval bezige men de meest eenvoudige werktuigen, waarvan inboorlingen het gebruik begrijpen; die zij zelven gebruiken of beproeven te gebruiken. Voor landbouw bezige men een hak, in afwachting van den ploeg, die eerst na daarstelling van weiden en algemeene invoering van veeteelt in aanmerking komt; voor werk binnenshuis dienen bijl, hamer, boor, zaag en nijptang; in de smidse bezige men de werktuigen der inboorlingen en ga op hunne wijze te werk, zooals zij die van de Arabieren overnamen. Is hij met dergelijke zaken, welker uitoefening een zwarte grooten eerbied afdwingt, goed vertrouwd, dan kan een blanke hem licht verder africhten en onder zijn leiding met vertrouwen allerlei werk laten doen, dat hem vóór dien tijd onmogelijk toescheen.

Het is een vergeefsche moeite den zwarte met stellingen te naderen van de gelijkheid der menschen, dat alle menschen broeders zijn, enz. Zijn instinct zegt den neger, dat de blanke hem in alles ver de baas is; hij erkent hem gaarne als een hooger wezen; in dit geloof moet de neger niet alleen gelaten, maar zelfs versterkt worden.

De wijze van behandeling der negers laat zich samenvattten in de woorden: „Streng maar rechtvaardig." Daarmede zal men het best slagen. Geen onregelmatigheid te dulden en geen misslag ongemerkt te laten voorbijgaan, neme men zich tot onveranderlijk richtsnoer. Een straf, die eenmaal is opgelegd, moet onvoorwaardelijk worden uitgevoerd. Zachtheid oordeelt de zwakke steeds als onmacht, toegevendheid als domheid. Alles moet er aan dienstbaar gemaakt worden om den zwarte ondergeschikt aan zich te maken; wij moeten ons eindelijk met het denkbeeld verzoenen, dat de neger tot een lager ras behoort, door de Voorzienigheid geschapen om den blanke te dienen.

Willen wij evenwel de zwarten tot den arbeid brengen, zoo had men zich niet zoo moeten haasten de slavernij op te heffen. Deze is stellig daardoor ontstaan, dat de negers op andere wijze

niet tot arbeiden te bewegen waren; hierin is tot heden geen verandering gekomen en daarom is de afschaffing veel te vroegtijdig gevolgd.

Hieromtrent heerscht — geloof ik — onder kenners van Afrika geen verschil van meening, dat de neger slechts door dwang tot den arbeid te brengen is; hoe echter deze dwang zonder slavernij of iets van gelijken aard met een anderen naam te verkrijgen, dat is zeker moeilijk uit te vinden.

Op kleine schaal kan men, ten minste in de kuststreken, daaraan te hulp komen door alle straffen voor negers in gedwongen arbeid te doen bestaan. Ook kunnen de belastingen, waar die zijn ingevoerd, door dienstpresteering worden vervangen.

Eindelijk zou men langzamerhand kunnen beproeven de geheele negerbevolking op dezelfde wijze tot arbeid te voeren, als ieder in Europa verplicht is in het leger te dienen. Dat dit dikwerf zou leiden tot toestanden, welke van de vroegere slavernij niet veel zouden verschillen, is wel als zeker aan te nemen.

Men zette zich echter voor altijd uit het hoofd den neger zonder dwang tot arbeid te kunnen overhalen.

Aan de natuurwet, waarnaar zich elk schepsel moet schikken, is ook de verspreiding der rassen over den aardbol onderworpen. Waar bij groote volksverplaatsingen stammen van gelijke physische of intellectueele krachten op elkaar stuiten, heeft steeds de zwakkere het onderspit gedolven; alleen derwijze kon het menschelijk geslacht tot een hoogeren trap van ontwikkeling geraken.

Niet door de slavenjachten en de voortdurende vervolgingen van den kant der blanken gaat het zwarte ras zijnen ondergang te gemoet, maar om reden het de overheerschende natuurwetten niet begrijpt en zich daarnaar niet voegen wil; daar het zich verzet tegen de beschaving, die het alleen kon redden is zijn vonnis geveld. Wij mogen dit betreuren, maar kunnen het niet veranderen. Een sentimenteele opvatting der vraag ware geheel misplaatst; wij moeten er daarentegen den nadruk op leggen, dat improductieve volkeren als de zwarte stammen geen recht tot voortbestaan bezitten.

De logica der feiten vordert, dat niet 100 millioen menschen een terrein bezet houden, waarop minsten 500 millioen werkzame en beschaafde lieden een ruim levensonderhoud kunnen vinden.

Het is te vergeefs, dat een goed gemeende maar doellooze

philantropie de rechten der zwarte rassen in naam der menschelijkheid zoekt te verdedigen.

Eindelijk, na lang dwalen, is de blanke gekomen om zijn vlijt, kennis, doortastendheid en geestkracht op het zwarte continent over te dragen en aldaar als heerscher op te treden. Hij heeft er steden gebouwd, havens geschapen, rivieren en meeren met vaartuigen opgevuld; alom wordt naar metalen gezocht, wegen worden aangelegd, rails en telegraaflijnen geplaatst en de dag zal aanbreken, waarop het gelukt dwars door het vasteland een transportweg aan te brengen, die den Atlantischen met den Indischen oceaan verbindt.

Op dien gewichtigen dag wordt voor de zwarten de doodsklok geluid.

Even uitvoerig, maar o. i. degelijker, is het antwoord van Joachim Graf von Pfeil, die behalve in Afrika ook op den Bismarck-Archipel werkzaam was en acht jaren geleden op Java ons koloniaal beheer bestudeerde. Met weglating van vele voorbeelden uit zijn persoonlijke ervaring komt het hierop neder:

„Naar mijne opvatting kan de vraag, hoe de neger of inboorling moet behandeld worden, niet voor vaste regels in aanmerking komen, daar men aldus een schema zou samenstellen, dat nooit overal en ten allen tijde waarde had, zoolang er onder meesters en dienaren beiden zeer uiteenloopende karakters gevonden worden. De eersten splitsen zich bovendien in twee deelen: nieuwelingen en zij, die eigen ondervinding hebben. De laatsten zullen, zoo zij er in geslaagd zijn zich in de toestanden te schikken, zelve weten, dat een vast schema onmogelijk is aan te geven; zij hebben zich een methode eigen gemaakt, welke zich voor de plaatselijke verhouding het best leent.

Men moet zich derhalve beperken tot de gezichtspunten die als richtsnoer bij het volgen van eene of andere methode in acht te nemen zijn, en dan is wel de eerste voorwaarde tot slagen de mogelijkheid, dat wederzijdsche partijen elkaar goed begrijpen. Niemand kan gekleurde arbeiders aan zijn wil ondergeschikt maken, die dezen wil niet helder en duidelijker kan verstaanbaar maken.

Voor mij bestaat er geen twijfel, dat een menigte onrechtmatig opgelegde straffen door wederzijdsch misverstand veroorzaakt worden. De gevallen, waarin lage karaktertrekken hiertoe aanleiding geven, behooren tot de uitzonderingen en blijven geheel buiten beschouwing. Tegenover ruwheid heeft geen enkele methode

eenige kracht en zoodanige personen over negers gezag te laten uitoefenen, is een gebrek aan menschenkennis of een laakbare onverschilligheid van den kant der machthebbenden.

Is dus taalkennis als de grondslag tot een gemakkelijken omgang met inboorlingen aan te nemen, zoo is als logisch gevolg „geduld" de hoeksteen ter verdere volmaking. Deze gevolgtrekking is onwederlegbaar. Men stelle het gunstigste geval, dat een Europeaan in Europa de betrokken taal heeft geleerd, dan kan hij toch slechts zijne denkbeelden in een andere taal uiten, dat nog volstrekt niet overeenkomt met deze te doen begrijpen door hen, die deze taal spreken, of ze naar de begrippen der inboorlingen duidelijk terug te geven. Ten einde dit te bereiken moet hij met hen omgaan en hunne eigenaardige karaktertrekken, zeden en gewoonten nauwkeurig gadeslaan. Die derhalve, vertrouwende op zijn woordenkennis, de hoop heeft van zijne bevelen te zien uitgevoerd en nalatigheid wil bestraffen, zal nog altijd aan groote misgrepen zijn blootgesteld. Dit houde men steeds voor oogen; het zal van zelf tot de uitoefening van geduld brengen.

Maar dat geduld ontaarde nooit in toegevendheid en zwakte. Ik zou een ernstigen wil daar tegenover wenschen gesteld te zien. Zoodra men zich overtuigd heeft dat het verlangde begrepen wordt, moet men op de uitvoering staan. Aan uitvluchten zal het niet ontbreken, dat ligt in den aard eens negers, maar toegeven aan zulke uitvluchten zou zwakheid zijn en niets boezemt den kleurling minder eerbied voor den Europeaan in dan deze. Men kan zich verzekerd houden, dat eene zelfs harde bestraffing wegens het niet-uitvoeren van een begrepen billijk bevel nooit tot tegenstand van den kant des negers zal leiden, of dat de laatste over dergelijke straf voortdurend zal mokken. Zoo iets ligt niet in zijn aard.

Wat echter overweging verdient is, of het verlangde wel geeischt mag worden. Deze vraag is slechts na een nauwgezette studie der zeden en gewoonten van eenigen stam te beantwoorden.

Daaronder zijn nietigheden van verre strekking. Ik herinner mij groote ontevredenheid te hebben doen ontstaan, door de opdracht aan een neger om de huid van een slang los te pellen; volgens zijn begrippen was dit een niet te volbrengen last.

Nieuwelingen, in het bijzonder militairen, vervallen vaak in de fout de naar billijkheid gevorderde opdracht op europeesch-militaire wijze te willen zien volbracht.

Ook hier is de vraag: mag men dit eischen? Ik herinner mij in Oost-Afrika gezien te hebben, hoe negerarbeiders met stevig tegen het linkerbeen gedrukten handpalm en de vingers der andere hand aan den kroeskop bevelen ontvangen en mededeelingen doen moesten. Een noodelooze dwang, die slechts verbittering kan teweegbrengen. Een weinig overleg zou doen begrijpen, dat het vrij wat beter was de bij henzelven gebruikelijke eerbiedsbewijzigingen te verlangen.

Deze te leeren kennen is een belangrijk punt, en ze voor den blanke te eischen is een onbetwistbaar recht. Het is natuurlijk een ander geval, als negers gezamenlijk een hun vroeger niet bekend werk moeten verrichten, dan zal hij zich het nieuwe spoedig eigen maken en met trots ten uitvoer brengen. In deze richting ligt ook de weg, om europeesche gewoonten langzamerhand ingang te doen vinden en de voor elk individu zoo moeilijk te beantwoorden vraag door ons aangeboren gevoel nader tot oplossing te brengen.

Gaat geduld met verstand gepaard, zoo kan aangenomen worden, dat ook de toon, waarop men met den neger verkeert, van werkelijken invloed op zijn afhankelijkheidsbegrip is. Niet genoeg kan gewaarschuwd worden voor den zoogenaamden bevelenden toon, die in een opvolgend rangstelsel op zijn plaats is, maar niet bij lieden, voor wie een krachtig bevel met de verwachting van opvolging een ongehoorde nieuwigheid is. Een schertsenderwijze gegeven opdracht volbrengt de neger lachend; bijna onbewust van ondergeschiktheid, voert hij het bevel uit. Die de gave van goed zijn woord te doen bezit, zal spelenderwijs veel kunnen gedaan krijgen, wat een ander onder tentoonspreiding van groote wilskracht nauwelijks bereikt.

Daarmede wil ik niet beweren, dat een streng bevel geheel moet vermeden worden. Wie dit voortdurend aanwendt, doet langzamerhand den indruk zwakker worden; maar hij, die de menschen door scherts tot gehoorzaamheid brengt, kan in een beslissend oogenblik door een streng en barsch bevel niet alleen individuen bedwingen maar groote massa's in toom houden.

Niettemin dient men te bedenken, dat scherts in ernstige gevallen niet zonder gevaar is. Bij de neiging van den neger om de geheele hand te nemen als hem de vinger wordt toegestoken, zou het kunnen gebeuren, dat het noodige respect uit het oog werd verloren.

De handhaving van het respect, d. i. van een bewuste zedelijke meerderheid, zou ik als een ander gronddenkbeeld bij de behandeling van negers op den voorgrond willen gesteld zien. Men moet dit evenwel eene dubbele beteekenis toekennen. Vooreerst dat, hetwelk door uiterlijke vormen wordt uitgedrukt en op de overtuiging berust, dat de gerespecteerde een overwegende physische kracht belichaamt. Zoodanig respect in te boezemen, zal niemand die met gezag bekleed is moeilijk vallen.

Heel wat zwaarder en belangrijker is echter het inboezemen van een respect, dat op innerlijke hoogschatting berust. Dit zal slechts mogelijk zijn bij erkenning van zekere goede eigenschappen, ofschoon de neger voor enkele, als moed en rechtvaardigheid, niet geheel ongevoelig is. Men zou dit respect tegenover de door negers bij Europeanen vooronderstelde zwakheid kunnen stellen. Ieder, die met negers gewerkt heeft, weet dat deze een scherp oog hebben voor de zwakheden van hun meester en hoe zij daarvan voordeel weten te trekken. Men zal derhalve slechts dan het ware respect van hun kant ondervinden, als men zijne eigen zwakheden zoo min mogelijk bloot geeft. Die dikwerf in een staat van dronkenschap wordt gezien, zich licht tot beschimping laat vervoeren, of door zich telkens tegen te spreken gebrek aan zelfvertrouwen toont, behoeft niet te denken onder negers eenigen invloed te krijgen. Het kan niet te duidelijk herhaald worden, dat bij den omgang met negers de achting voor zichzelven hoog moet blijven en dat hiervan voor een deel die der negers afhangt. Die vrijwillig tot hun peil afdaalt, zal zich bezwaarlijk in hun oog tot een hooger kunnen opheffen.

De macht der persoonlijkheid is van overwegenden invloed op den neger, wiens ondergeschiktheid vaak meer te danken is aan den vorm, waarin de wil wordt uitgedrukt, dan in de aangewende kracht van den wil.

Is aldus, wat wij onder Europeanen als „goeden toon" plegen aan te duiden, een eerste vereischte in den omgang met negers, deze dient echter niet slechts eenzijdig te worden opgevat, maar moet evenzoo bij den neger worden aangekweekt. Men mag den laatsten nooit ongeoorloofde vrijheden, ook niet in woorden, toestaan, doch kan zich verzekerd houden dat, waar achting bestaat, hij die ook niet bezigen zal. Men moet dus niet alleen zelf de vormen in acht nemen, maar ook de gebruiken bestudeeren, welke bij negers als goede vormen gelden. Behalve dat men derwijze

zijn eigen zwakheden voor den scherpzienden neger verbergt, kan men aldus gemakkelijker beoordeelen, welken vorm van respect men met recht van de negers kan eischen en waar die misschien met opzet wordt verzuimd.

In meerdere bijzonderheden mogen wij niet treden; ook plaatsruimte noopt ons belangstellenden verder naar het oorspronkelijke werk te verwijzen. De bewerker is meer dan iemand overtuigd, dat zijn doel nog niet volledig werd bereikt en dat er nog tal van leemten ter latere aanvulling overblijven. Niettemin blijkt hieruit overtuigend, dat onze oostelijke buren de zaak ernstig ter harte nemen; ernstiger dan wij helaas omtrent een zoo belangrijk onderwerp van ons zelven kunnen getuigen.

F. S. A. DE CLERCQ.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

ASCH VAN KLAPPERDOPPEN.

In *the Tropical Agriculturist* schrijft de heer Cochran het volgende:

„Onlangs moest ik de hoeveelheid potasch in klapperdoppen weten en daarover niets in de mij ten dienste staande boeken vindende, onderzocht ik met hetzelfde doel een volwassen kokosnoot, die in de nabijheid der zee gerijpt was. Het belang van zoodanig onderzoek kennende, ontleedde ik tevens de andere bestanddeelen der asch van klapperdoppen.

De noot was tamelijk groot, wegende met schil en kelk 3.482 lib.; de noot alleen woog 1.693 lib., zoodat het gewicht van omhulsel en kelk 1.789 lib. bedroeg.

Een derde deel van het omhulsel, over de lengte met een derde van de kelk afgesneden, als het kleinste deel dat mocht aangenomen worden het geheel voor te stellen, werd op de laagst mogelijke temperatuur tot asch verbrand. De hitte werd niet opgevoerd ter vermijding van het verliezen van de chloorverbindingen der alkalische stoffen door vervluchtiging. Om dezelfde reden deed ik geene poging tot het verkrijgen van witte asch, maar hield met het verbranden op, toen er nog een beduidende hoeveelheid onverbrande koolstof aanwezig was.

De ongezuiverde asch, bedragende 1.9381 perc. van het omhulsel, werd ontleed en hieruit de samenstelling der gezuiverde asch berekend. Hierbij bleek dat 1000 omhulsels, van eenige onderneming weggenomen, uit den grond verwijderen aan:

potasch	10.828 lib.
kalk	1.172 „
magnesia	1.248 „
phosphorzuur	0.409 „
chloornatrium (gew. zout)	13.235 „

Men behoeft deze cijfers slechts te vermenigvuldigen met het aantal van 1000 kokosboomen, groeiende op een acre land om het bedrag der minerale zouten te vinden, dat aan een acre onttrokken wordt.

Evenzoo kunnen deze cijfers, met 6 vermenigvuldigd, ongeveer vergeleken worden met die der heeren Davidson en Lepine, als volgt:

	Davidson en Lepine lib.	van aan de kust groeiende noten lib.
potasch	252.00	64.968
kalk	55.00	7.032
magnesia	—	7.488
phosphorzuur	2.27	2.454
chloornatrium	28.117	79.410

Men ziet hieruit dat er alleen overeenstemming bestaat ten aanzien van phosphorzuur. De heer Davidson vindt, dat de kokosnoot veel meer potasch uit den grond trekt dan het geheele bedrag van onzuivere asch van aan de kust geteelde noten volgens mijne berekening.

Ik wil dit verschil niet geheel toeschrijven aan de sedert gevolgde betere analyseermethode. Ook de gesteldheid van den bodem kan er oorzaak van zijn. Op theoretische gronden kan ik gelooven, dat kokosnoten, afkomstig van een rijken alluvialen bodem, omhulsels bezitten, waarvan de asch verschilt van die van zandige gronden in de nabijheid der zee, als bevattende grooter verhoudingen van potasch, kalk en gewoon zout. Het moet nochtans voor bestuurders van kokosaanplantingen een voldoening zijn te weten, dat de bast van kokosnoot niet noodwendig den grond zoo uitput door onttrekking van potasch, als uit vroegere ontledingen zou zijn af te leiden. Tegelijkertijd is de schil veel rijker aan potasch dan van eenige andere door mij onderzochte houtsoort.

Men zal opgemerkt hebben, dat de asch der bastvezelen van aan de zeekust groeiende noten veel zoutdeelen bevat, zelfs meer dan de asch van vele zeegewassen. Dit leidde mij er toe te onderzoeken, of al dan niet een groot deel hiervan soms uit de zeelucht op de schil werd afgezet. Een tamelijk groote noot, wegende 3.8 lib., werd tot dat einde met gedistilleerd water afgewasschen en de hoeveelheid zout in deze oplossing bepaald, maar die bedroeg iets meer dan $^1/_{10}$ van een pond op duizend noten. Overigens staat kokosbast niet alleen ten opzichte van een rijk zoutgehalte; men vindt dit eveneens in deelen van andere planten.

Ten einde na te gaan hoeveel zout in den regel noodig is voor de normale ontwikkeling van de kokosvezelen, zou men analyses moeten maken van goed ontwikkelde schillen uit ver van de kust groeiende boomen.

Het zout wordt sterk aan de bast onttrokken door weeking in water. Dit is mij bij een te Colombo ingesteld onderzoek ten duidelijkste gebleken."

DE HANDEL IN KAPOK.

„Wat is kapok? Hoevele personen in de handelswereld zouden in staat zijn op deze vraag een antwoord te geven? Kapok is de Hollandsche naam (sic!) voor de zaadpluizen van den katoenboom, die wetenschappelijk bekend is als *Eriodendron anfractuosum*, welke in geheel Oost-Indië groeit, ofschoon de Javasche variëteit als de beste wordt beschouwd. Het is nochtans te kort van vezel, te glad en te week om tot garens gesponnen te worden, en wordt hoofdzakelijk gebezigd tot opvulling van kussens, matrassen en sofa's, maar de lichtheid, onaantastbaarheid door motten, zachtheid en elasticiteit doen het verkiezen boven de beste soorten van vederen, wol en haren. *Eriodendron anfractuosum* is een hooge woudboom, met grooten rechten stam, die bij jonge exemplaren met stekels is bezaaid. De takken zijn horizontaal. Op Java worden de boomen vaak gebezigd voor telegraafpalen, daar de takken op zoo geschikte wijze onder rechte hoeken voortgroeien, dat zij de draden niet beschadigen. De bloemen zijn groot en wit en worden gevolgd door droge op komkommers gelijkende hulzen, welke gevuld zijn met zwarte

zaadjes, gelegen te midden van zijdeachtige haartjes. De zaden worden soms gegeten. Zij bevatten een vetachtige olie, waarvan de harsachtige koek tot veevoeder dient. In Indië bevat de stam een bijna ondoorzichtige donkerroode gom, die gezegd wordt samentrekkend te zijn en bij het looien gebruikt wordt. Van de bast krijgt men hier en daar een minder soort roodachtige vezel, plaatselijk gebezigd tot vervaardiging van touw en papier. Deze heeft echter geen handelswaarde en het ontschorsen van den boom zou niet kunnen opwegen tegen het nadeel van het verlies aan vloszijde.

In verband met de hedendaagsche vraag naar dat artikel is kapok een vezelstof van groot belang. De elasticiteit en stevigheid steken gunstig af bij ander dons. Het is van belang, gelijk Dr. Watt aantoonde, te waken voor een dwaling, waarin vele schrijvers vervallen, van kapok te beschouwen als een handelsnaam voor alle katoenen zijdestoffen, zelfs voor *Bombax malabaricum*. Toen de groote vraag naar kapok begon, brachten indische handelaars een hoeveelheid van overeenkomende vezelstoffen aan de markt, met een groot percentisch gehalte van onreinheden en zaad. Dit product was terstond veroordeeld en werd verkocht tot een prijs, die niet eens de transportkosten dekte. Indische kapok kreeg daardoor een slechten naam, dat had kunnen vermeden worden door meer zorg voor de vezelstof.

Ernstige klachten zijn in Australië en elders gemaakt over de hoedanigheid van uit Indië verzonden kapok. De hydraulische of door stoomdruk gevolgde wijze van verpakking leidt tot vermindering der bijzondere elasticiteit, waardoor kapok zich kenmerkt. Deze verpakking heeft bovendien ten gevolge, dat uit de achtergebleven zaadjes een donkerkleurige olie wordt geperst, waardoor een opmerkelijk verschil in kleur ontstaat met de helderwitte Java-kapok. Op het laatste eiland wordt geen onzuivere kapok verscheept, maar onderscheidt men de verschillende soorten naar den aard der zuiverheid. Daar verpakt men kapok in stroomatten en het dons wordt er nimmer samengeperst.

Op Ceylon wordt kapok in alle in het binnenland gelegen dorpen ingezameld. De oogst begint in Mei en elk jaar wordt eenmaal geoogst. De boom is volwassen omstreeks zijn 5e jaar. Australië ontvangt groote ladingen kapok, zoowel uit Indië als van Java, maar het is moeilijk vertrouwbare cijfers over den omzet te krijgen, daar het er onder allerlei benamingen bekend is. In Oost-Indië wordt aan de cultuur zooveel zorg besteed, dat men beweert dat deze die van koffie overvleugelt. In Engeland wordt kapok niet op groote schaal ingevoerd en niet meer dan 200 balen komen er maandelijks van Indië en Ceylon."

De uitgever van de *Produce World*, waaraan wij het bovenstaande ontleenen, vraagt aan de planters de noodige wenken om een en ander te verhelpen, en wil zich gaarne belasten met de taak, om ondernemers in aanraking te brengen met opkoopers in Londen en op het vasteland.

Vroegere Indische poëzy.

DOOR

S. KALFF.

De jaargangen doorbladerend van twee reeds lang gestorven indische jaarboekjes, *Warnasarie* en *Bianglala*, dringt zich den lezer de overtuiging op, dat deze vroegere indische bellettrie alleszins proef kan houden tegen de novellen en schetsen over den O. I. Archipel uit hedendaagsche hollandsche tijdschriften.

De namen der schrijvers mogen ons thans vreemd geworden zijn, de geschriften zelve toonen dat het indische leven destijds, een veertig jaar geleden, talentvolle waarnemers vond. Geen professioneele boekschrijvers, geen mannen van gerijpte letterkundige kennis, 't is waar, maar verdienstelijke amateurs en lettervrienden.

De schrijfsters echter, de voorloopsters van een Annie Foore en Melati van Java ontbreken. Zij zouden eerst later volgen, maar dan ook trachten door de veelheid harer pennevruchten hare achterlijkheid, en door de kwantiteit de kwaliteit te doen vergeten.

Er waren toenmaals minder koppen met fantasie, moet men haast gelooven; minder auteurs die zich in eene denkbeeldige omgeving verplaatsten en, misschien met een vluchtig verblijf op Java tot houvast, allerlei meer of min waarschijnlijke karakters en levenstoestanden uit hun brein opdiepten, zóó als zij zich de zaken gaarne voorstelden. Destemeer echter waren de schrijvers personen, die met meer of minder opsiering voorvallen uit hun eigen veld van waarneming, dingen die zij gehoord en gezien hadden te boek stelden. Zij lieten het „oog des geestes" eens met rust, en gebruikten de oogen in hun hoofd.

Het oudste der genoemde jaarboekjes, *Warnasarie*, dagteekent van 1848. Het werd opgericht door J. Munnich en uitgegeven bij de bataviasche firma Lange & Co., een van de beide destijds bestaande particuliere drukkerijen. (De andere was de „Parapattan Press" reeds in 1833 te Batavia door eenige Engelsche ingezetenen opgericht in het Parapattan Asylum). Het zuiver bellettristisch karakter van dezen eersteling schijnt de regeering gerustgesteld, en haar de vergunning voor de uitgave ontlokt te hebben. Vragen des tijds te behandelen en in 't algemeen alle „staatkunderij" was verboden zaak. „Vóór 1848", schrijft H. Prange, leverde de particuliere pers weinig belangrijks op, en met reden, want nog in 1847 ontving het Bataviasch Genootschap eene mededeeling van de Regeering, inhoudende dat het in Ned.-Indië *niet* aan elk geoorloofd was zijne gedachten en gevoelens door de drukpers, als een doelmatig middel tot uitbreiding van kennis en voortgang van verlichting te openbaren, zonder eenig voorafgaand verlof daartoe noodig te hebben[1]).

Doch in een recueil van fraaie letteren kon niets *staatsgefährliches* gezocht worden. In zoo'n salonboekje met behaagzieke vignetten en prentjes, verguld op snee, stak geen lont, en de firma Lange & Co. schijnt met weinig moeite oorlof bekomen te hebben voor haar letterkundig ondernemen.

In overeenstemming met den naam ontbreekt aan *Warnasarie's* inhoud de verscheidenheid niet. Er zijn reisbeschrijvingen, geschiedverhalen, novellen, humoresken, legenden, elegiën, karakterteekeningen, anecdoten, enz. Echter vloeide de bron van het specieel-indische zoo ruim niet, of er was om het deeltje te vullen zekere bijslag noodig, zekere cijns aan de fraaie letteren in Europa afgevorderd. De indische *olla podrida* werd hier en daar bestoken met „eine moralische Rosine" uit het westen; de indische tekst afgewisseld met een russisch volksverhaal, een uit het Duitsch vertaald vers, een uit het fransch overgezette romance of eene hollandsche dorpsvertelling. Zoo dit als bladvulling bedoeld was, het gaf tevens verscheidenheid in de stof. Ook wist de redactie deze invlechting van exotische bijdragen wel te verdedigen, of plukten niet ook de hollandsche jaarboekjes hunne bloemen over de grenzen, in den grooten hof der buitenlandsche letteren?

„Wij zijn het niet ten volle eens met recensenten in het moederland" — zoo hooren wij deze redactie hare zaak bepleiten —

[1]) Catalogus der Kolon. Tentoonst. 1883.

„dat zij die in Ned.-Indië de lier bespelen of in den verhaaltrant den veder voeren, verplicht zouden zijn altijd een oostersche tint aan de vruchten van hunnen geest te geven; dat zij alle herinneringen uit het geliefde moederland, welke voorzeker de zoetste en meest bezielende zijn, zouden moeten wegvagen en als het ware Javaan worden en als een Javaan denken, want alsdan toch zoude men zich nimmer buiten den kring, waarin men dagelijks verkeert mogen bewegen; een voorrecht iederen schrijver en dichter toegestaan en waarvan de letterkunde in Nederland zoo ruimschoots gebruik maakt door Engelsche, Fransche, Spaansche en andere vreemdsoortige stoffen in hare bundels op te nemen."

Ondanks dit instrooisel aan vertalingen, door „indische piraten" buitgemaakt, de zaak begon op losse schroeven te staan nog voor dat *Warnasarie* baar eerste decennium beleefde. Reeds de voorreden der laatste jaargangen doen vermoeden, dat de bellettristische ader op Java aan 't verdroogen was. Aanduidingen omtrent een naderend einde beginnen een mismoedig geworden redacteur uit de pen te vloeien. In eene dankbetuiging aan de medewerkers van den jaargang 1855 drukt hij de hoop uit „dat hun voorbeeld en ijver vroegere medewerkers uit den doodslaap of lusteloosheid, waarin zij schijnen verzonken te zijn, mogen opwekken en aansporen om eene reddende hand naar de allengs hier te lande ten ondergang neigende letterkunde uit te steken."

En in den jaargang voor 1857 drukt hij zich nog duidelijker uit: „moge dit jaarboekje niet den weg volgen van het letterkundig tijdschrift *Bianglala*.....

Want *Bianglala* was ten vorigen jare aan verval van krachten bezweken, en: „Coming events cast their shadow before."

Ongeacht deze waarschuwing, welke eene profetie was tevens, hield *Warnasarie* in 1858 op te bestaan, zonder dat zich aanstonds de redenen laten bepalen waarom, zoo kort na elkaar, de beide bestaande jaarboekjes voor de onverschilligheid van het europeesche publiek moesten bezwijken. Wellicht stond dit in verband met den meerderen toevoer van bellettristische geschriften uit Europa; wellicht ook met de omstandigheid, dat er toen zooveel meer moeiten dan tegenwoordig aan de uitgave van dergelijke werken verbonden waren, en de middelen tot publiciteit zooveel schaarscher. Er waren geruimen tijd slechts twee drukkerijen (behalve de Landsdrukkerij) en deze hadden voortdurend te haspelen met tijdige beschikking over de technische hulpmiddelen van het vak:

matrijzen, lettertypen, cliche's, papier, enz. Letterzetters moesten veelal in de kazerne gerekruteerd worden, alvorens men chineesche novicen gedrild had. Daarbij ontvielen in den loop des tijds enkele koryphaeën aan de redactie, in de eerste plaats de werkzame, in allerlei „letterkunderij" betrokken predikant v. Hoëvell, wier plaatsen niet meer aangevuld konden worden door schrijvers van gelijke verdienste.

En toch had de aanvang zooveel beloofd!

Het scheepje was vlot van stapel geloopen. 't Scheen bijkans als was hier, met den bekenden schoolboekjesterm, „in eene bestaande behoefte voorzien" — wanneer dit zonder *sneer* te zeggen ware geweest van een aesthetisch verschijnsel in eene zoo materialistische samenleving. Wij vernemen van talrijke deelneming bij de inteekening, en van zooveel letterkundige bijdragen, dat ze niet eens in een enkel bundeltje konden opgenomen worden. Ieder haastte zich met zijn letterooft naar deze nieuwe markt.

Behalve aan de medewerkers ervoeren de uitgevers ook aan de redacteurs van hun jaarboekje, dat het zich zijn weg moest zoeken te midden van eene steeds op stootgaren liggende maatschappij. Na 't vertrek naar Pasoeroean van S. van Deventer Jsz. (den lateren raad van Indië) die tezamen met v. Hoëvell en Munnick de eerste jaargangen redigeerde, nam mr. G. G. Kool de leiding op zich. Na diens overlijden vestigde men de keus op F. J. H. van Deinse; na 't aftreden van dezen op mr. L. J. A. Tollens. De leveranciers van bijdragen groeiden aanvankelijk „als de stakkels aan de brem", maar evenals deze vielen ze spoedig af. *Warnasarie* ondervond ruimschoots den invloed van het ephemere, het voorbijgaande, 'twelk aan de europeesche maatschappij in Indië inhaerent is.

Opmerkelijk is onder die medewerkers, onder de poëzy-fabrikanten vooral, het groot aantal initialen waarmede zij zich teekenden; of liever, waarachter zij zich verschuilden. „Er bestaat hier", constateerde eens een der leiders, „een geest van beschroomdheid om als auteur bij het publiek bekend te staan. Getuige hiervan weder het groot aantal anonyme stukken, voor dit jaar ingezonden".

En verder, waar hij het rudimentair karakter eener pas opluikende bellettrie op het oog heeft:

„Ik vergelijk de letterkundige beschaving in Indië bij eene jonkvrouw, die pas uit een diepen slaap is opgerezen. Nog is ze duizelig bij de eerste ontwaking, maar ze ziet toch reeds

om naar hare keurs, haar kleed en hare sieraden, om straks voor de oogen der menigte te verschijnen, betooverende en elks hart tot zich trekkende."

Zeker —

De juffers tieren best te midden van 't gewoel,

gelijk Vondel 't in zijn *Joseph in Egypten* reeds uitdrukte. Maar des te beklagelijker moest het dezen zegsman voorkomen dat *zijne* jonkvrouw, ontwaakt en voor een indisch publiek in 't gestoelte des sprooksprekers tredend, der Schoone Slaapster in 't Bosch enkel gelijken zou in den honderdjarigen slaap. Niet in het bloeiende leven, 't welk zij daarna aan de zijde van haren *prince charmant* tegemoet ging.

De tiende jaargang was tevens de laatste, en *Warnasarie* behield eenigszins de prioriteit boven andere periodieke geschriften, wier leven nog kortstondiger was geweest; het *Indisch Magazijn* twee jaren, evenals het *Indisch Archief* en *De Kopüst;* het *Natuurkundig archief voor Ned.-Ind.* en *Bianglala* vier jaren; de *Ned.-Ind. Muzenalmenak* en de *Ned.-Ind. Volksalmenak* beiden slechts één jaar.

Het moeizame der tijdsomstandigheden en het gebrekkige der hulpmiddelen in aanmerking genomen, moet aan het vroegste voortbrengsel op het gebied der fraaie letteren in Indië lof naar verdienste gegeven worden. De typografische behandeling is prijzenswaardig, de houtsneden zijn toonbaar. Papier en druk waren voor dien tijd weelderig en ook het uitwendig voorkomen, al waren 't geen bandjes van een Hendrik Magnus, hielp den goeden indruk bestendigen. Zij behoefden niet al te zeer af te steken bij de *Aurora's*, de *Aglaë's* of *Dorcassen* welke, bij zooveel volkomener techniek tot stand gekomen, in 't vaderland ter salontafel lagen. Het uiterlijk beantwoordde hier aan het innerlijk, in zoover dat geen van beiden den hoogsten trap der kunst bereikte, geen van beiden tot dien van koloniaal broddelwerk afdaalde.

Sommige vormen van proza, sommige vormen van poëzy zijn van deze letterkundige onderneming bijkans onafscheidelijk geweest. Zij volgen elkander in de verschillende jaargangen op koekkoek-één-zang. Onder de eersten behooren b. v. de mailreis-beschrijvingen, eene *scie* voor allen die de linie passeerden en zich gedrongen gevoelden hunne gewaarwordingen daarover in ruimeren kring, dan dien van verwanten en vrienden, bekend te maken. Onder de laatsten keeren strijk en zet terug de Vaarwellen aan Nederland

en de Vaarwellen aan Java. De laatsten, naar zich denken laat, iets minder zangerig dan het voorbeeld 't welk H. A. Meijer, in zijne ode op het land van overzee, aan de Indische letterminnaars naliet.

Doch de gebeurtenis zelve vormde in de lotwisseling der meeste „aankomelingen" en der meeste terugkeerenden zulk een voorname mijlpaal op den levensweg dat, nu of nooit, de Pegasus er bij bestegen werd. De indruk van het aanvangen eens nieuwen levens, bij 't opdoemen van straat Sunda's welige strandflora, en daarachter de Bantamsche bergen; of ook van het langzaam verrijzen der lage Vaderlandsche kust, na jaren van Indische ballingschap, was overweldigend. *Ich muss nun einmal singen*! en temet borrelde de ader der poëzy — of der verzensmederij.

„Ontvangt", hief dan de zanger aan —

Ontvangt mijn groet, o dierbare oorden,
Gij aangebeden Neerlands grond!
Ontvangt mijn groet, gij Amstels boorden,
Waar eens de wieg mijns vaders stond.
Ik mag u langer niet aanschouwen,
Geliefde beemden en landouwen,
Zoo dierbaar aan mijn jong gemoed.
'k Zie ginds reeds Flevo's [1]) wimpels wappren,
Ik hoor de zeilen lustig klappren....
Vaartwel, ontvangt mijn afscheidsgroet.

Of, zoo hij aan Java zijn afscheid bracht (*sans espoir de retour*) hij poogde zijn lier te stemmen op den toon, waarin de auteur van *De Boekanier* zijn „Vaarwel aan Java" had gezongen:

De dag breekt aan. 't Gebergte treedt
Te voorschijn uit den nacht.
De strandpalm breekt door 't nevelkleed,
De blonde Thetis lacht!
De mist rijst uit de dalen op,
Die schittren van den dauw,
En hult den blauwen heuveltop
In donzen mantelvouw.

Doch vóór het vaarwel het welkom; vóór het afscheid de begroeting.

De aan Java's bodem toegezongen liederen vormen een vasten inslag in het weefsel. Zoo hier de *souffle* van den zanger der

---

[1]) Scheepsnaam.

St. Paulus-rots al ontbrak, de goede wil was er destemeer en zoovelen, die de uitspraak des wijsgeers niet achtten:

„In de kunst telt de goede wil voor niets; daar geldt alleen het *kunnen*".

Trouwens, de dichter ving wel eens aan met zichzelven een brevet van onvermogen toe te kennen.

O Javaas schoone en vruchtbre grond!
Uw bergen en uw dalen,
Waar Neerland zooveel rijkdom vond,
Kan ik naar eisch niet malen.

Het leven op dien grond was intusschen zóó eentonig niet, dan dat de dienaar der muzen er geen aanhechtingspunten zou gevonden hebben voor zijn pathos, en geen onderwerpen om er zijn dichtlust aan te boeten. Zoowel het openbare als het huiselijke leven deden ze aan de hand.

Een vers van mr. B. G. Rinia van Nauta b.v. is gewijd aan eene christelijke huwelijksinzegening binnen den kraton van den sultan van Madura; eene gebeurtenis waarbij de namen van 't bruidspaar, en de aanleiding om zulk een tooneel voor zulk een bedrijf te kiezen bescheidenlijk verzwegen worden. De dichter onderscheidt enkel het bijzondere van het geval: een christenbruiloft in een mohamedaansch vorstenverblijf. Zijn zang is de weerklank van een Nederlandsch hoezee! in een inlandsch intérieur en wanneer hij gedenkt, hoe bij deze zeldzame gelegenheid de hollandsche driekleur neven de vlag met de halve maan van den steng waait, dan vertolkt hij zijn eigen dichterlijk visioen met de regelen:

Zoo zal in later dagen
Heel de aard verbroederd zijn.
Eén kerk de namen dragen
Van Huss en Saladijn.
Dan is de leus der braven
De standaard van 't heelal,
En alle haat begraven
In Lethe's treurig dal.

(Weinig verschilde 't, of ook de dichter zelf ware „begraven in Lethe's treurig dal.")

Soortgelijke gedichten waarbij het bijzondere verdrongen wordt door het algemeene, waarbij eenig voorval uit het indische leven enkel als *starting point* wordt aangenomen, komen in *Warnasarie's* jaargangen tamelijk veelvuldig voor. Maar ofschoon op indischen

bodem ontstaan en met indische „uitwijkelingen" tot auteurs, aan velen ontbreekt het specieel-indische cachet. Zij waren even goed op hunne plaats geweest in een hollandsch, als in een indisch jaarboekje. Hetzij ds. Buddingh over „Opstanding" fantaseert" ds. Knuttel over „Herinneringen der kindschheid", F. H. Klein als navolger van den dichterlijken schipper Jan de Marre over het stranden van zijn schip, A. J. Bik zijn „Klagt aan Pauline" of een ongenoemde zijn elegie „Aan een vroeg ontslapen kind" uitstort, al deze metrische ontboezemingen gelden het algemeen menschelijke. Als voortbrengselen der indische muze zijn ze eenigermate *out of place*.

Ofschoon voor artikelen en verzen van eene staatkundige strekking hier geen plaats was, wanneer ze van den luimigen kant werden voorgesteld verleende de redactie wel eens het *imprimatur*.

Eene belangrijke vraag des tijds b. v. was die van de vrijheid van drukpers. De kwestie had reeds lang de gemoederen bezig gehouden; zij was tezamen met de onderwijskwestie een der voornaamste punten geweest op het programma der betoogers (met ds. van Hoëvell aan de spits) tijdens de bataviasche Meibeweging van het jaar 1848. De zaak had hare voorvechters en bestrijders gevonden, zij had bij de demonstratie in de Harmonie zelfs militaire voorzorgsmaatregelen van de zijde der regeering uitgelokt en indien ze in de drukpers, de nog niet vrije, verdedigd ware geworden, het zou door een gealarmeerd bestuur waarschijnlijk aangemerkt zijn als eene poging tot *demagogische Umtriebe*.

Doch zooals *Warnasarie* de kwestie behandelde, kon men er vrede mee hebben. Dáár behoefde men ze niet *au sérieux* te nemen.

Het onderwerp wordt er „om consideratie en advies" in handen gesteld van een copiist, Jan Abrahamsz genaamd, sedert tweeëntwintig jaren met eere het postje van derde klerk op een landskantoor vervullend.

Deze nu —

> Jan Abrahamsz, schoon taamlijk grijs,
> Wordt eensklaps hoog geleerd en wijs:
> Hij wil, op stel en sprong, als zaak van 't hoogst belang,
> De drukpersvrijheid hier op Java zien in zwang.
> Zijn buurman Salomonsz, niet half zoo vlug als hij,
> Doorgrondt de kwestie niet, en vraagt: „wat wint ge er bij",
> Wat! roept zijn makker uit en schudt meelijdend 't hoofd,
> 't Is een voortreffelijk iets, dat bergen gouds belooft;

Wordt hier de vrijheid van de drukpers toegestaan,
Dan breekt voor u en mij een blijde toekomst aan;
Dan — hoor wat ik u zeggen zal —
Dan hebben wij, mijn vriend, de krant voor niemendal;
En krijgt uw vrouw een kind, wat ieder jaar geschiedt,
Of sterft gij onverwachts, of trouwt uw broeder Piet,
Dan drukt men hier voor u dat nieuws wel twintig malen,
Zie, zonder dat ge een duit daarvoor hoeft te betalen."—
En Salomonsz heeft sinds, volkomen overtuigd,
De drukpersvrijheid toegejuicht.

Hier en daar betreft een vers de aangelegenheden van den dag. In een berijmde toespraak, van te langen adem dan dat ze een toast had kunnen zijn, wenscht een anonymus den regeerenden gouverneur-generaal geluk met den 2 Sept. 1848, den dag zijns huwelijks.

Wie met de *histoire intime* van zooveel landvoogdsbenoemingen vertrouwd waren, moeten geglimlacht of gemeesmuild hebben, toen deze dichterlijke durf-al den hooggeplaatsten bruidegom kwalificeerde „als door God uitverkoren."

O Landvoogd, vol beleid en trouw,
O hooge staatsman, in wiens handen
Oranje 't lot gaf van deez' landen,
Een deel van Neerlands staatsgebouw;
Die als door God zijt uitverkoren,
Om op verlichtings breede baan
Miljoenen zielen voor te gaan,
In nacht van onkunde als verloren;
Enz.

Ook in dit gelegenheidsvers worden geen namen genoemd. De dagteekening wijst echter uit dat hier sprake is van den gouv. generaal Mr. Jan Jacob Rochussen, die op genoemden datum eene tweede echtverbintenis sloot met Elisabeth Charlotta Vincent, dochter van den secretaris der residentie Padang. Sedert 1841 weduwnaar van Anna Sara Velsberg had hij, bijkans vijftiger, in 1845 het bestuur aanvaard zonder dat er eene wettige huisvrouw was om in de onderkoninklijke woning de *honneurs* waar te nemen.

Op deze ontstentenis zinspeelt een volgend couplet:

Want eenzaam, Landvoogd, was uw pad,
Dat, schoon zijn duizend kronkelingen
Langs weelde, en pracht, en grootheid gingen,
Geen bloemen voor uw hart bezat.

Zoo mocht de dichter wel zingen, want alvorens Jhr. Joan Cornelis Reynst op te volgen, had Rochussen in Nederland reeds

hooge bedieningen bekleed. Hij was achtereenvolgens geweest commissaris voor de onderhandelingen te Berlijn, raad van legatie, minister van financiën, minister van staat en buitengewoon gezant bij het hof van België.

Ook was het de eerste maal niet, dat eens dichters hand hem kransen vlocht. Zijn vriend mr. M. C. van Hall had hem in zijn *Dichterlijk Geschenk* een afscheidslied toegezongen, toen hij in 1845 met het fregat *Jason* naar Indië vertrok. En wederom was 't van Hall, die bij den terugkeer van den afgetreden gouverneur-generaal (in 1851) nog toonen op zijn lier vond om hem welkom te heeten.

> En ik die, diep ontroerd, de stramme hand u gaf,
> En dacht u, weergekeerd, niet meer op aard te ontmoeten,
> Nog adem ik, schoon reeds met d'eenen voet in 't graf,
> Van waar ik, ligt voor 't laatst, u juichend mag begroeten.
>
> Nog zijt ge in 's levens kracht: die kracht behoort den Staat.
> Veracht de roepstem niet, die uw verdiensten huldigt.
> Wijd u aan 't heil des volks, verlicht des konings Raad.
> Veel waart ge aan 't Vaderland — meer nog is 't u verschuldigd.

Rochussen bleef niet doof voor die „roepstem," welke in singuliere overeenstemming was met zijne eigen aspiratiën. Zijn staatsmansloopbaan was nog niet afgesloten; nog tweemaal zou hij in de Tweede Kamer, nog eenmaal in het regeeringskabinet (als minister van koloniën) zitting nemen. Doch zijn echtgeluk, waarvan met de bekende *licentia poetica* de dichter in *Warnasarie* hem duurzaam heil had durven voorspellen, zou geen drietal jaren beklijven. Want alvorens hij zelf de reis naar Nederland maakte, aanvaardde Elisabeth Vincent de groote reis, de reize naar

> — the undiscovered country, from whose bourn
> No traveller returns.

Zij stierf te Buitenzorg, te midden van de bloeiende en dichterlijke natuur, waar ook de eerste vrouw van Sir Thomas Stamford Raffles onder 't lommer der hooge kanariboomen ter ruste was gelegd.

Aan lofliederen op die natuur, op het welig plantenkleed over Java's golvenden grond gelegd zou het geen der indische jaarboekjes ooit ontbreken; ook *Warnasarie* niet. En als steunpilaar der litterarische onderneming mocht genoemd worden het latere lid in den Raad van N.-Indië, S. van Deventer Isz., die hier niet

enkel optreedt als prozaïst, als beschrijver van een Neptunusfeest onder de linie of verhaler van Tengersche legenden, maar die ook den Pegasus bestijgt.

Wie zou van den navorscher eener zoo dorre stof als „Het Landelijk Stelsel op Java" een *Nachtgezang in het gebergte* verwacht hebben?

Ieder, niet waar, die uit de bijzondere levensgeschiedenis van zooveel koryphaeën op den vaderlandschen Zangberg reeds ervoer, hoe weinig een prozaïsch ambt om den broode de overgave aan dichterlijke verpoozingen uitsluit. Was niet Tollens koopman in verfwaren, Potgieter makelaar, Vondel kousenhandelaar, Huygens secretaris-rekenmeester, Feith ontvanger der belastingen, enz.? Waarom zouden er ook onder de *dii minores gentium* niet gevonden worden, die hunne ledige oogenblikken bij 't outer der muzen wenschten door te brengen, in stede van bij de zooveel morsiger altaren van Wijntje en Trijntje!

Het schijnt dat de toenmalige surnumerair of kommies de wereld met andere oogen beschouwde dan in de dagen zijner grootheid; eerder met de opgetogenheid der ontvankelijke jeugd dan met de koelheid des gemelijken ouderdoms. Er zit *Schwung* in regelen als deze:

Ja, eeuwig is uw schoon! wie voelt het hart niet kloppen,
Als 't neigend avondlicht de blauwgekleurde toppen
Der trotsche bergen met een purpren boordsel tooit?
Als 't wester lichtazuur in goudgloed is ontstoken,
Die, zij de dagvorstin al reeds in 't meir gedoken,
Langs 't blozend firmament nog duizend kleuren strooit.

En aan mijn voeten boeit een rustig dal mijn oogen,
Dat door zijn treffend schoon mijn ziel houdt opgetogen;
De diepte dier vallei doorklieft een zilveren vloed,
Die over rotsen bruist of, de oevers uitgetreden,
Het dorstig rijstveld drenkt en, zachtkens neergegleden,
Zich kronkelt als een slang en statig zeewaarts spoedt.

Verder komen in deze schildering van een bergtafreel bij nacht ettelijke van die vaste kleuren voor, waarmede de zangers van het natuurschoon hun stramien plegen te borduren. *Warnasarie's* lezers bekomen heel wat te hooren over de zilvren maan, het sterrenheir, de tropische lustwaranden en toovergaarden, het avondpurper, de dartele zefirs, de elyzeesche velden, enz. Bij het stoffeeren van zijn indisch landschap gaat het den dichter als

Schiller's jongeling: „Das schönste sucht er auf den Fluren — Womit er seine Liebe schmückt".

De heer v. Deventer heeft Java zoo mooi gevonden, zelfs bij nacht, dat men aanstonds herinnerd wordt aan Huet's ondeugende opmerking over prof. Visserings Banda-studiën in de *Gids*.

Ook deze had van de „nagelrijke landvoogdye", het schouwtooneel eenmaal van 't meedoogenloos régime der O. I. Comp., eene uitsluitend arkadische voorstelling gegeven, en er het dankbare onderwerp in gevonden voor eene indische idylle. Zijne aan Banda gewijde bladzijden waren als 't ware doortrokken met *bouquet de girofles*, zij ademden toestanden als uit eene pastorale.

„Is het niet eene verwonderlijke zaak", spot Huet, „bij de toenemende duurte der levensmiddelen in Nederland en de gestadige inspanning welke daar van den huisvader geeischt wordt, dat de heer Vissering er nooit aan gedacht heeft zich met de zijnen op de Banda-groep te komen neerzetten?"

Iets dergelijks vraagt men zich af bij 't vernemen van des heeren v. Deventer's „zwakke harpakkoorden", gelijk hijzelf ze noemde, maar welke ons den indruk van hooggestemde lofzangen geven. Hij heette Java niets minder dan een „land van louter zaligheên" — en verzegde het er te blijven.

Op het voetspoor van prof. Vissering gaf mr. van der Linden in zijn *Banda en zijne bewoners* eene zoo verlokkende schildering van het notenplukken op dat eiland, dat ze, zegt Huet, „een ieder moet doen watertanden naar het voorrecht, voor den tijd van vijf jaren zich als koelie aan een perkenier te mogen verhuren."

De heer van Deventer deed op rijm voor Java 't geen de heeren Vissering en v. d. Linden in proza voor Banda deden, en waar hij aan zijne lezers op hun geweten afvroeg:

> Wie kent de schoonste plek, den bloementuin der aarde,
> Waarbij elk ander oord, hoe heerlijk, daalt in waarde?

daar mocht men bijkans verbaasd staan den zanger zelf eerst in het belgische Klein-Parijs, daarna in een deftige wijk der Ooievaarstad terug te vinden.

Bijkans! — want om zulke inconsequenties, zulk een ontrouw aan vroegere illusiën te begrijpen, behoeven we slechts in een helder oogenblik de omschepping onzer eigen individualiteit te overpeinzen. Wat we als jongeling waren, toen ook wij wellicht de muze vleiden met dichterlijke divagaties (of haar met slechten versbouw en hinkend rijm op 't kleed traden) — wat als man.

Maar bij den een blijft de harpenaar langer leven dan bij den ander.

Ettelijke gedichten in het geïllustreerde jaarboekje verraden met hoeveel belangstelling de loop der gebeurtenissen in het moederland gevolgd werd in de kolonie.

Inzonderheid tijdens den zwaren napoleontischen tijd. De couranten, met amerikaansche en andere vreemde schepen aangebracht, gingen van hand tot hand; de bedrijven van het groote oorlogsdrama in Europa vervulden de gemoederen beurtelings met hoop en vrees, te meer nu men steeds een paar maanden bij de actualiteit ten achter was en geen telegraaf de tijding bracht van het heden.

De aankomst van een nederlandsch schip was meer dan ooit eene gebeurtenis. Maar een grootere, toen eindelijk het fransche schrikbewind was ten val gebracht en sedert, ter gedachtenis aan Neêrlands aandeel aan den volkenslag bij Waterloo, de Leeuw op het Waterlooplein verrees.

Van zelf dat de tijdgenooten van den burggraaf Du Bus de Ghisignies, onder wiens bestuur het werd opgericht, dit gedenkteeken van den nationalen roem met andere oogen beschouwden dan een spottend nageslacht. En in overeenstemming met dien geest der vereering heft P. Knuttel zijn ode aan:

Wat staat hij deftig daar te prijken,
Terwijl zijn oogen zuidwaarts kijken,
De Leeuw, Oud-Hollands zinnebeeld!
Wat staat hij hoog daar en verheven,
Welk Hollandsch hart zou niet herleven,
Als 't door zijn aanblik wordt gestreeld!

Toch, in den verderen gang des gedichts toont de dichter niet onbekend te zijn met het feit, dat reeds in zijne dagen ironie of bedilzucht het hare te zeggen hadden over dien roemruchten leeuw. Kon het zijn dat deze belichaming van vaderlandsch zelfgevoel ooit tot *souffre-douleur* van indische snaakschheid zou worden? Van sommige uitingen van den kortswijl, met dit gedenkteeken gedreven, heeft prof. Veth register gehouden in de regelen:

„Ongelukkig is dit monument, zoowel om de onbeduidendheid der afmetingen in verhouding tot het kolossale plein, als om den wanstaltigen vorm van den leeuw den meesten bezoekers van Batavia een ergernis en een voorwerp van bespotting. De een spreekt van een wit gekalkt kolommetje, prijkende met een leeuw die veel gelijkenis met een poedelhond heeft, en wenscht dat dit

monument hoe eer hoe beter worde weggeruimd; de ander beschrijft het als een loodkleurige paal, die men beleefdheidshalve „een kolom" noemt, en waarop een klein gedrocht staat dat een leeuw heet voor te stellen, maar alleen gelijkt op de wanstaltige figuren die soms de deksels van Chineesche pullen versieren; een derde verklaart dat het geheel een zeer min voorkomen heeft, en de gebeurtenis waarvan het de gedachtenis moet levendig houden, geheel onwaardig is."

De dichter in *Warnasarie* wist nog iets meer omtrent dezen leeuw en de fouten in zijn constructie. Op den wijdluftigen toon der geestdrift volgt bij hem de herdenking aan het sarkasme zijner tijdgenooten, dat hen wijzen deed op de ruigte, het beeld onder den invloed van het tropisch klimaat op den kop gewassen.

„Wat zou hij met die pruik toch doen?" luidde des eenen vraag.

En des anderen bescheid:

Die krans, zoo sierlijk, zoo verheven,
Is door geen menschen hem gegeven,
De vogels plakten ze op zijn kop.

Bedaart toch! — verdedigt hier de zanger den aangevochten leeuw,

Bedaart toch, Heeren Criticussen!
Zijt gij van oordeel dat de musschen
Dat groen hem hebben aangebracht?
't Is mogelijk! 'k wil 't niet tegenspreken;
Maar 't heeft dan toch een zin, een teeken,
'k Heb lang daarover nagedacht.

Dat groen nl. is hem slechts een beeld van Java, het altijd groenend en altijd vruchtbaar eiland, 't welk immers de schatten oplevert waardoor Oud-Neêrland duurzaam bloeit. *Sempervirens* zij de naam van 't kruid boven op dat leeuwenhoofd, *sempervirens* het devies van den Staat der Nederlanden.

Maar die richting van het beeld naar 't Zuiden?

Had de leeuw niet veeleer naar 't Westen moeten staan, naar de windstreek waar Nederland ligt?

Neen, wederlegt de dichter, het kompas staat goed. Want door naar 't Westen te zien zou hij de streken niet kunnen ontwijken waar „de Luipaard steeds op de loer ligt"; Engeland nl., dat zich immers reeds eenmaal van Java meester maakte.

En besluit voorts zijn half lyrisch, half komisch gedicht met het couplet:

Blijf, fiere Leeuw, naar 't Zuiden kijken
En met uw groene eerkrans prijken!
Houd stand op uw verheven top!
En wie u ooit durft aan te randen,
Toon hem dan uw geduchte tanden,
Met uw Waringin op uw kop!

'n Stoute blik in de toekomst, voorwaar, een bed van mosplanten en gramineën te laten opgroeien tot een waringin, en den heiligen boom der hindoe-Javanen te doen wortelen in het symbool van het nederlandsch gezag!

Aan nog een ander bataviaasch monument heeft de dichter, ofschoon niet *deze* dichter, een „eerdicht" gewijd.

Mr. L. J. A. Tollens plaatste zijn „Ter nagedachtenis van A. V. Michiels", en in een volgenden jaargang A. J. Bik dit grafschrift:

Hier rust de held Michiels; Kasoemba zag hem vallen
Aan 't hoofd der heldenschaar, bestookt door duizendtallen.
Hij viel, maar viel met roem; — vereeuwigd zij zijn naam.
Die naam dring' wijd en zijd op vleug'len van de Faam.
Roem, Neerland, vrij Michiel de Ruyter, 't hoofd der helden,
Ook Java zal met lof Michiels' bedrijf vermelden,
Die uit zoo menig krijg met lauw'ren is gekeerd,
Den Balinees bedwong, zijn hoogmoed heeft verneêrd.

De combinatie tusschen een nederlandschen vlootvoogd en een indischen generaal behoeft hier juist niet als eene gelukkige geprezen te worden, noch het vers zelf als een breinproduct van hooge dichterlijke waarde. 't Herinnert eerder aan de kortvleugelige muze van ds. François Valentyn en zijne lofdichten op de oudere reeks der gouverneurs-generaal.

Evenwel, ook in de gothische piramide van gegoten ijzer aan den Belle Alliance-weg was de nationale roem verzinnelijkt, in engeren zin de roem van het ned.-indische leger — en hier zweeg bataviasche spotlust.

Alleen, voor de menigte kwam het individu in de plaats. De schrijver van den *Max Havelaar* zou, neven den lauwerkrans voor den gevallen krijgsman, zijn acte van beschuldiging hechten tegen den berispelijken mensch. Bekend is het beeld, eerder silhouette dan portret, waarin hij zijn van Damme, bijgenaamd

Jan Schors-al, heeft geteekend; en onder de „Aanteekeningen" op den *Max Havelaar* deze eene:

„In 1843 liet de generaal Michiels op in 't oog vallend vexatoire wijze de wegen in den omtrek van Padang verbreeden. Voor niemand was het doel twijfelachtig: hij had behoefte aan wat krijgsroem om zich staande te houden als civiel Gouverneur. De uitgelokte ontevredenheid openbaarde zich 't eerst te Pau, in de nabijheid der hoofdplaats. Daar hadden, naar weldra publiek bekend was, de samenscholingen plaats, waaruit de door ieder voorziene, oproerige bewegingen zouden — en moesten! — voortkomen. Ze werden niet terstond tegengegaan: de vrucht moest rijpen. Op zekeren nacht werd ik gewekt door een bediende van den kapitein der artillerie J. J. M. de Chateleux. Hij liet mij roepen om dat zijn en mijn vriend, de kapitein der infanterie Beyerman, bij hem gekomen was om van hem en mij afscheid te nemen. Ik ging, en vond B. in hoogsternstige stemming. Geheel onverwacht had hij bevel gekregen naar Pau op te rukken: „om me daar te laten vermoorden" zeide hij. Hij is er vermoord, dienzelfden nacht nog. Toen daarvan den volgenden morgen bericht kwam, rukte de generaal aan 't hoofd van meer dan voldoende krijgsmacht uit. In 'n ommezien behaalde hij de lauweren en 't certificaat van onmisbaarheid, waarom hij zoo dringend verlegen was.

Arme Beyerman!

Zulk *en scène* zetten van krijgsbedrijven door 't vooruitzenden van een aan den dood gewijde kleine schaar behoorde onder de lijfkunstjes van Michiels".

Het derde bataviaasche monument, het voornaamste nog wel, moest in *Warnasarie* onbezongen blijven. Van zelf, dewijl 't eerst door eene latere generatie aanschouwd zou worden; maar ook zonder gedenkteeken had de naam genoemd behooren te worden. In de jaargangen van dit tijdschrift was plaats voor de herdenking van koningen, landvoogden, generaals en groote geschiedkundige gebeurtenissen; er werd geen heraut gevonden om de loftrompet te steken voor den stichter van het verdoopte Nieuw Hoorn, voor Jan Pietersz. Koen. En de tijd was nog ver waarin, tijdens de feestviering van het 250-jarig bestaan der stad, de eerste steen werd gelegd om deze figuur op haar voetstuk te zetten. Nog verder de tijd, waarin Dr. Schaepman eene gezwollen en opgesmukte redevoering zou houden bij de onthulling van

's mans standbeeld te Hoorn. *Warnasarie* had toen reeds lang opgehouden te bestaan, de dichterbent voor altijd de lier aan de wilgen gehangen.

Soms poost deze muze bij een historisch feit uit het verleden der kolonie en borgt temet haar dicht bij de enkelen, welke in dat verleden de stof vonden tot een epischen zang. Terwijl alsdan de prozaschrijver den dichter aanvult.

Aldus haalt een ongenoemde de verzen aan van Jan de Marre bij het wapen van Makassar, een kokosboom voorstellende met een degen door den stam gestoken.

Dat zwaard was het zwaard van Cornelis Speelman. De schrijver put uit Valentijns standaardwerk waar hij de nederlaag beschrijft, op Makassars reede aan zes portugeesche schepen toegebracht door twee hollandsche; verder de krijgsoperaties tegen de inboorlingen, gevolgd door een vredestraktaat, en, na 't breken daarvan door overmoedige radja's en kraengs, de nieuwe zee-expeditie van het jaar 1665 onder Speelman.

Het verdrag met v. Dam en Fruytman, waarvan de geschiedenis uitvoerig te vinden is o. a. in Wouter Schouten's bekend reisverhaal, was gesloten geworden onder het drinken van kriswater; Makassaarsche gevolmachtigden hadden de Nederlanders gevolgd naar Batavia en met den eed op den koran was de vrede bezworen geworden. Doch van een inlandsch standpunt beschouwd waren dit niet anders dan gelegenheidshulpmiddelen, gebezigd tegen den westerschen *kafir* die bewezen had de sterkste te zijn. Sedert volgde de stranding der schepen *Walvisch* en *Leeuwin*, beide door de Macassaren afgeloopen en uitgeplunderd; daarna hunne vijandelijkheden tegen de Nederlandsche factoryen op Boeton. Een driest opperhoofd dorst zelfs den Comp. ambtenaar, die zich over deze trouwbreuk kwam beklagen, met een oorveeg naar huis zenden. Die kaakslag echter bracht meer wangen aan 't gloeien dan de hardhandige boeginees vermoedde. Reeds was een der rijksgrooten en man van beteekenis, Aroe Palakka, uit het vendel geloopen en naar het Nederlandsche kamp. Zijn grootvader was door den koning van Goa levend in een rijstblok te pletter gestampt, zijn vader gekrist; thans aanvaardde de nakomeling den plicht der bloedwraak. Met zijn hulp en voorlichting gelukte het Speelman om de Macassaren, „de haentjes van het Oosten" gelijk Valentijn hen noemt, na een jaar van bloedig krijgvoeren onder de knie te krijgen. Bijgestaan door ternataansche en boetoneesche hulp-

troepen zweepte zijn vloot als een onweerswolk langs de vijandelijke kust, roovend en brandend. De sterkten des vijands werden genomen, zijne negorijen geraseerd, zijne beste troepen verslagen. Eindelijk liet de hoovaardige radja, vernederd en verzwakt, in 1667 den vrede afsmeeken. Speelman gaf dien, maar ditmaal onder waarborgen. Hij nam bezit van het fort Oedjong Pandang, waaraan hij naar zijn vaderstad den naam *Rotterdam* gaf, herbouwde het naar de eischen der westersche fortificatie-kunst en legde er eene nederlandsche bezetting.

De victorie was zoo beslissend en het staatkundig overwicht der Comp. zoozeer bevestigd, dat te Batavia over deze „heerlijke overwinning" een openbare dankdag werd gehouden, een dag aan den avond waarvan vreugdevuren werden ontstoken en kanonschoten gelost.

Sedert zou meer dan een dichter in dit wapenfeit de stof vinden tot een vaderlandslievende ode. Onno Zwier van Haren zou er van gewagen in zijne *Geusen*, de huisbakken poëzy van Valentijn zich te buiten gaan aan een lofdicht op den „schrik der Makassaren", en Jan de Marre in zijn *Batavia* den veldheer, meer nog dan den toekomstigen gouverneur-generaal, herdenken met de regels:

> Ginds zag men Poleman, die, lachende in den nood,
> Het wrevelig Atsjien deed sidderen voor zijn vloot;
> Gevolgd van Speelman, die de wreevle Makassaren
> Deed dansen op 't gedreun van Hollands oorlogssnaren,
> Deed zingen op den toon van Neêrlands Heldenrei,
> En beven voor 't geluid der ijzren veldschalmei,
> Ja 't schaadlijk onkruid dat de vrede-olijf verdrukte,
> Voor eeuwig uit den grond van 't groot Celebes rukte.

Het was bij deze gelegenheid dat Speelman te Mariso, in tegenwoordigheid van de hoofden des volks zijn zwaard trok, het door een klapperboom stiet en uitriep:

„Zoo waar mijn arm sterk genoeg is om dezen stam te doorboren, zoo ook zal het Hollandsche volk immer in staat worden bevonden, om het Makassaarsche volk in bedwang te houden en elk verraad te bestraffen".

Dit incident wordt opgegeven als de oorsprong van het wapen van Makasser, door Speelman aan de stad geschonken.

Jurien de la Gravière, die in de *Revue des Deux Mondes* eenige bijzonderheden over Makassar meedeelde, nam de anecdote daarin

op, zonder evenwel in eenige beschouwingen te treden omtrent de historische waarheid. Dit geschiedde in de *Navorscher*. Op tamelijk zonderlinge wijze werd daarin Vlaardingen in Zuid-Holland verward met Vlaardingen (Makassar) op Celebes, en tevens de vraag gesteld op welke geschiedkundige gronden het verhaal berustte.

Die vraag zou een vraag blijven. Doch ofschoon Valentijn in zijn *Macassaarsche Zaaken* van het voorval niet rept, het blijft aannemelijk dat het zich aldus heeft toegedragen. Een der inzenders in de *Navorscher* verhaalt dat hij in 1854 dat wapen, een klapperboom met een zwaard doorstoken, nog boven een der poorten had zien staan. En de soldateske, onstuimige Speelman was er wel de man naar om met dien zwaardsteek het doordrijvend karakter der E. Comp. den inboorlingen aanschouwelijk voor oogen te brengen.

(*Wordt vervolgd.*)

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 15 Dec. 1897—15 Jan. 1898.

De lijst van *lager* genoteerde fondsen kan ditmaal zeer kort zijn: de ietwat betere suikerprijzen en de goede verwachting voor de aanstaande Sumatra Tabaks-campagne veroorzaakten eene vaste stemming; tot uitgebreide zaken kwam het echter nog niet.

NB. Daar het Financieel Overzicht steeds meer ruimte vordert, hebben wij uit de lijst der prijzen van Indische fondsen de obligatiën weggelaten, waarin in den regel weinig of geen koersverschillen voorkomen. Bij belangrijke afwijkingen zullen wij die in onderstaande rubriek vermelden.

Hooger werden genoteerd:

		pCt.
Pref. Aand.	Cult. Mij. der Vorstenlanden	7
Aand.	Handelsvereeninging Amsterdam	1 3/4
„	Koloniale Bank	6 1/2
Pref. Aand.	Idem	9
Cert. v. „	Liq. Barge Moormann	4
Aand.	Ned. Handel Mij.	2 3/4
„	Kalibagor, Suikerfabr.	3
„	Sentaner Lor, Suikerondern.	15
„	Amsterdam Deli Cie.	47
„	Deli Batavia Mij.	26 1/2
„	Deli Cultuur Mij.	6 3/4
„	Deli Maatschappij	40
„	Deli Tabak Mij.	5 1/2
„	Tabak Mij. Franco Deli	5 1/4
„	Langkat Cult. Mij	9 1/4
„	Langkat Tabak Mij.	11 1/2
„	Ned. As Tab. Mij. v./h. Herrings.	7 1/2
„	Padang Tabak Mij.	8
„	Rotterdam Deli Mij.	10
„	Senembah Mij	18 3/4
„	Serdang Tabak Mij.	9 3/4
„	Kon. Paketvaart Mij.	2
„	Rott. Lloyd	3 1/2
„	Stoomvaart Mij. Nederland	14
„	Java Petroleum Mij.	10 1/4
„	Deli Spoorweg Mij.	5
„	Ned. Ind. Spw. Mij.	4 1/2
„	Sem. Joana Tramweg Mij.	5
„	Serajoedal Stoomtram Mij.	2

Terwijl lager werden verhandeld:

		pCt.
Aand.	Medan Tabak Mij.	3
Pref. Aand.	Dordt. Petroleum Mij	3
Aand.	Mijnbouw Mij. Soemalata	13
„	Petroleum Mij. Moeara Enim	$3^7/_8$
„	„ „ Sumatra Palembang	3
„	Modjokerto Stoomtram Mij.	$1^1/_2$

DIVIDENDEN.

Houtaankap- en Cultuur Maatschij. Madjanang (voorloopig)	10	%
Brandassurantie Maatschappij de Oosthoek	20	„
Idem de Westhoek	9	„
Idem de Noordhoek	$7^1/_2$	„
Brandverzekering-Maatschappij Kalimaas	$8^1/_2$	„
New Darvel Bay (Borneo) Tobacco Plantations Company 10 d.		
Ned. Ind. Spoorweg Mij. (interim)	f 20.—	
Suikerfabriek Tjoekin („)	10	„

Volgens het Weekblad van de Commissiebank werden verhandeld:

Aand. Cult. Mij. Bismoh	5 %
„ Ned. Ind. Mijnbouw Mij.	107—125
„ Manang Landbouw Mij.	80 „
Oblig. Moluksche Handelsvenn.	$92^1/_2$—95
Aand. Suikerfabr. Badas	5

Volgens het Weekblad voor Incourante fondsen:

Aand. Billiton Mij. 1e rubriek	f 790—825
Aand. Billiton Mij. 2e rubriek	„ 540—550
„ Mijnbouw-Mij. Totok	„ 180—200
Oblig. Cult. Mij. Watoetoelis Poppoh	$91^1/_4$ %
Aand. Landbouw Mij. Ngoenit	$254^1/_4$

Volgens de Rotterdamsche Beurscourant:

Aand. Cult. Mij. Bismoh	5 %
„ Cult. Mij. Sentanen Lor.	95 „
„ Kon. Ned. Mij. t. Expl. v. Petroleumbronnen	613 „
„ Ned. Ind. Exploratie Mij.	397 „
„ O. Ind. „ „	105 „
Pref. Aand. Deli Tabak Mij.	$108^1/_2$ „

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Jan. 3	TE AMSTERDAM. Jan. 15	TE BATAVIA. 2 Dec.
Cultuur-Mij. d. Vorstenl.....Aand.	51	50	
id. ...Pref. Aand.	129	129	
Handelsv. Amsterdam.....Aand.	100 1/2	100 3/4	
Int. Cred. & H. V. Rotterd.. „	67	68 3/4	72 1/2 laatst verk.
Javasche Bank..... „	155	155	152 1/2
Koloniale Bank..... „	48	49 1/2	
id. .....Pref. Aand.	69	69	
Liquid. Barge & Moormann. Cert. v. Aand.	48 3/8	46	
Ned. Handel-Mij.....Aand.	139 3/4	139 7/8	139 „ „
Ned. Ind. Escompto Mij..... „	—	—	105
Ned. Ind. Handelsbank ..... „	84 1/2	85 1/2	85 „ „
Ned. Ind. Landb. Mij.....5 % Obl.	105 3/4	106 1/2	
Badas, Suikerfabriek.....Aand.	6	6	
Banda, Credt. & Handelsver. „	95	95	
Gend. Ardjos, Koffie-Ond.... „	—	—	
Hansa, Koffie Plant.-Mij.....5 % Obl.	—	—	
Java Bosch Expl.-Mij.....Aand.	—	—	
Java'sche Cultuur-Mij..... „	53	49 7/8	
Java's Oosthoek.....5 % Obl.	96	96	
Kalibagor, Suikerfabriek.....Aand.	14	17	
Kaliw. Plantaran Cult.-Mij... „	38 3/4	38 3/4	
Maron Cult.-Mij..... „	—	—	
Melattie, Landbouw-Mij..... „	99 1/2	99	102 1/2 „ „
Michiels-Arnold, Rijstl.....Cert. v. A.	—	—	
Ned. Ind. Cultuur-Mij.....6½ % Obl.	—	—	
Ned. Ind. Houtaank. Mij....Aand.	—	—	
Ngoepit, Landbouw-Mij..... „	—	254	
Ngredjo. Cult.-Mij..... „	—	—	
Oost-Java, Cult.-Mij.....5 % Obl.	—	—	
Penampean Cult.-Mij.....Aand.	—	—	
Pondok Gedeh Cult.-Mij..... „	—	—	
Suikerond. Sentan.-Lor ..... „	95	100	
Temoeloes, Landb.-Mij..... „	—	—	
Watoetls. Popp. Cult.-Mij....5 % Obl.	94 7/8	96	
West Java Kina Ct. Mij.....Aand.	—	—	
Wonokitri Cult.-Mij..... „	—	—	
Wonokoyo, Mij. t.Ex. v.h. land „	—	—	
Amsterdam-Deli Comp..... „	570	575	
Amsterdam Sum. Cult.-Mij... „	83	83	
Tabak-Mij. Arendsburg.....Cert. v. A.	625	681	
Besoeki Tabak-Mij. .....Aand.	105 1/2	109 1/4	
Deli-Batavia-Mij..... „	415 1/2	439	
Deli-Cultuur-Mij..... „	138	143 3/4	
Deli-Maatschappij..... „	439	469 7/8	
Deli-Tabak-Mij.....Pref. Aand.	108 7/8	115 1/2	
Deli-Langkat-Tabak-Mij....C. v. „	—	—	
Tab.-Mij. Franco Deli.....Aand.	71 7/8	75 1/4	
Langkat-Cult.-Mij..... „	110 1/4	115 1/2	
„ Tab.-Mij..... „	119	129 1/4	
Medan-Tab.-Mij..... „	249 7/8	247	

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Jan. 3	TE AMSTERDAM. Jan. 15	TE BATAVIA. 2 Dec.
N. As. T. Mij. v./h. Herrings.Pref. Aand.	124	132½	
Padang Tabak-Mij .....Aand.	110	117	
Rotterdam-Deli-Mij..... „	122½	130	
Tabak Mij. Sakoeda ..... „	61	61	
Senembah-Mij..... „	470	461¾	
Serdang Tab. Mij..... „	128	136¾	
Ned.-Ind. Electr.-Mij..... „	70	70	80 laatst verk.
Kon. Paketvaart-Mij..... „	175	177	162½
Rott. Lloyd..... „	115	116 .	
Stoomv. Mij. Nederland..... „	160	168	
Dordt. Petr. Mij. 7 %.....Pref. Aand.	124½	124	
Java Petroleum Mij.....Aand.	123	130½	
Petroleumbronn. in Indië... „	625	611	
Petroleum Mij. Moeara Enim „	108½	105⅛	
Sumatra Palembang Petr. Mij. „	100	99 13/16	
Petrol. Expl. Mij. Tegal..... „	—	—	
Oost Borneo Mij..... „	35	35	
id. .....Pref. Aand.	—	—	
Singkep Tin-Mij.....Aand.	—	—	
Mijnbouw Mij. Soemalata.... „	214	230	
Droogd.-Mij. Tandj. Priok.... „	—	—	
Bataviasche O.-Spwg.-Mij.... „	111⅞	111⅞	112½
Deli-Spoorweg-Mij..... „	173	174	
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij..... „	199½	205	ex div., 198½
Bat. Electr. Tram-Mij..... „	85	85	
Kedirie Stoomtram-Mij..... „	119¾	120	
Madoera „ „ ..... „	99	99½	
Malang „ „ ..... „	108½	110	112½ laatst verk.
Modjokerto „ „ ..... „	100	98½	
Ned.-Ind. Tramweg-Mij..... „	127	127	ex. div.
Oost-Java-Stoomtram..... „	108	108	
Probolingo Stoomtr.-Mij..... „	109	110	
Semar.-Joana Tramw.-Mij.... „	192	197	195
Semar. Cheribon St.-Tr.-Mij.. „	120	124¾	127½
Serajoedal St.-Tr.-Mij..... „	130	132	
Ned.-Ind Hypotheekbank... „	—	—	
id. L.verz.- en Lijfr.-Mij. „	—	—	
id. Gas-Mij..... „	—	—	
Ned.-Ind. Cred.- & Bank-Ver. „	—	—	95 laatst verk.
Padangsche Handel Mij..... „	—	—	115
Batavia'sch Prauwenveer.... „	—	—	132½
Batavia'sch Nieuw-Prauwenv. „	—	—	152½
Tagalsch Prauwenveer..... „	—	—	155
Nieuw Semarangsch Pr.vr... „	—	—	
Samarangsch Stoombootveer. „	—	—	350 „ „
Prauwenv. te Soerabaya.... „	—	—	
Oost-Java Prauw-Mij..... „	—	—	
Nieuw Soerab. Pr.-veer..... „	—	—	
Nieuw Pad. Prauwenveer... „	—	—	
Nieuw Probol. en Java Oosth. Pr.-veer..... „	—	—	

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE BATAVIA, 2 Dec.
Jav.'sch. Zee & Br.-Ass.-Mij	Aand.	105
Bat. Zee & Br.-Ass.-Mij	"	105 laatst verk.
O.-I. Zee Br. Ass.-Mij	"	91¼ " "
Nederl. Lloyd	"	105
N.-Ind. Zee & Br.-Ass.-Mij	"	160 " "
2de N.-I. id.	"	140
Koloniale id.	"	155
2de Kol. id.	"	140 " "
Brand-Verz.-Mij. Mercurius	"	
Brand-Ass.-Mij. de Oosterling	"	155 " "
Brand-Ass.-Mij. Insulinde	"	225 " "
Brand-Waarb.-Mij. Ned.-Ind.	"	
Brand-Wrb.-Soc. Securitas	"	105
Brand-Ass.-Mij. Unitas	"	100 " "
Ned.-Ind.-Brandw.-Mij	"	105 " "
Sam. Zee- & Br.-Ass.-Mij	"	125 " "
2de id.	"	100
Brand-Ass.-Mij. Padang	"	
id. de Merapi	"	
id. de Oosthoek	"	
id. de Westhoek	"	
id. Noordhoek	"	
Brand-Verzek.-Mij. Kalimaas	"	
Brand-Ass.-Mij. Veritas	"	
id. Ardjoeno	"	130 " "
id. Sumatra	"	
Ned.-Ind. Telefoon-Mij	"	190
Intercomm. Telefoon-Mij	"	100
Telefoon-Mij. der Vorstenlanden	"	85
Preanger Telefoon-Mij	"	140
Bagelen-Thee & Kina-Mij	"	
Maatsch. Onderlinge hulp	"	40
Suikerf.-Mij. Tjoekir	"	
Cultuur-Mij. Pagottan	"	
" Tjiogreg	"	102½
id. Perbawatie	"	
Winkel-Mij. Eigen hulp	"	102½
Kina-Mij. Kertamana	"	
Kartasoera Cult. Mij	"	
Cultuur-Mij. Goalpara	"	
" Boenga Meloer	"	
Assam Thee Ondern. Gedeh	"	
N.-I. Mijnb. Mij. (oude aandeelen)	"	2100
" " (nieuwe aandeelen)	"	102½
Mijnbouw Mij. „Martapoera"	"	90
Mijnbouw Mij. „Belang"	"	65
Algem. Exploratie Mij.	"	110 " "
Mijnbouw Mij. „Matinan"	"	177½
Mijnbouw Mij. „Totok"	"	172½
Goud Exploratie Mij. „Redjang Lebong"	"	425
Exploratie Mij. „Riam Kanan"	"	100 " "
Exploratie-Mij. Balangan	"	100
Batavia Japara Petrol.-Expl.-Mij.	"	100
Exploratie-Mij. Kolchis	"	625
Diamant-, Goud- en Platina-Expl. Mij. Padang Loembah	"	
Goud Exploratie Mij. Benkaijang	"	115 " "
Mij. Rijtuigf. en handel in paarden, Fuchs	"	85

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

Maatschappij Hôtel des Indes.

(Jav. Crt. No. 99, van 14 December 1897).

Zetel. Batavia.

Doel. De overname en verdere exploitatie van het thans te Batavia bestaande „Hôtel des Indes", met de daarbij behoorende „Dépendance", wagenverhuurderij en de overige daarin uitgeoefende bedrijven.

Kapitaal. *f* 375.000, in 3 seriën als serie A en B, elke groot 748 aandeelen, à *f* 250; serie C groot 10 aandeelen à *f* 100. De aandeelen serie A zijn volgefourneerd middels verrekering harer vordering door de Ned.-Ind. Escompto-Maatschappij, in hare hoedanigheid als gecommitteerde tot de 2e hypothecaire geldleening ten laste van den Heer J. Lugt, eigenaar van het Hôtel des Indes. De aandeelen, serie B worden uitgereikt aan de concurrente crediteuren van genoemden Heer, met afronding der sommen tot *f* 250. De aandeelen serie C zijn volgestort door na te noemen inbreng.

Inbreng. Door de Heer J. Lugt: de hem behoorende te Batavia buurt Molenvliet gelegen perceelen, met installatiën en toebehooren. Door den Heer J. Lugt worden aan de vennootschap verkocht alle roerende goederen tot het Hôtel enz. behoorende. Als koopprijs worden door de vennootschap voor hare rekening genomen, om als *eigen* schuld te betalen, alle uitstaande vorderingen daaronder begrepen de hypothecaire, voor zooveel zij niet middels de aandeelen A of B worden verrekerd.

Bestuur. 1 directeur: de Heer J. H. Lugt, 3 commissarissen: de Heeren J. Dinger, Jhr. A. A. A. Ploos van Amstel en Mr. E. H. Winkelman.

Winstverdeeling. Eerst 5% dividend op de aandeelen A en B. Hetgeen als dan overblijft, zal in ronde sommen van *f* 250 worden aangewend tot uitloting van aandeelen A en B. Zoolang deze niet alle zijn uitgeloot, deelen de aandeelen C niet in de winsten der vennootschap. Ingeval van ontbinding der vennootschap of verkoop der onroerende goederen, zal de opbrengst in de eerste plaats ten goede komen aan de houders der aandeelen A, om daaruit te ontvangen het nominaal bedrag hunner aandeelen, met 5% rente 's jaars, na aftrek van het reeds als dividend genotene. Alle overige bezittingen strekken gelijkelijk tot waarborg voor de houders der aandeelen A en B; de aandeelen C zullen eerst dan uit de baten der vennootschap worden voldaan wanneer de aandeelen A en B met de rente, ten volle zullen zijn voldaan.

Mijnbouw-Maatschappij Hawaun.

(Jav. Crt. No. 95, van 30 November 1897).

Zetel. Semarang.

Doel. Het aanvragen of overnemen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen; het bewerkstelligen van zulke opsporingen en onderzoekingen; het aanvragen van mijnconcessie tot mijnontginning voor alle soorten delfstoffen; het exploiteeren van zoodanige concessiën; het verkrijgen van gebruiks-, eigendom- en mijnrechten; het aankoopen, overnemen en aanvaarden voor de vennootschap dan wel het ver-

koopen, of aan derden overdragen van verkregen vergunningen, rechten dan wel concessiën, een en ander in Nederl.-Indië en in den uitgebreidsten zin, zoo voor eigen rekening als voor rekening van of in cembinatie met derden.

Kapitaal. *f* 280.000, in 2800 aandeelen à *f* 100.—, waarvan 520 volgefourneerde, zijn genomen door den heer Mr. C. W. Baron van Heeckeren, voorts 500 niet volgefourneerde aandeelen, door de heeren: Mr. C. W. Baron van Heeckeren 100, J. G. L. Houthuysen 50, Erdmann & Sielcken 50, Mr. J. P. van Osenbruggen 50, P. H. Soeters 50, D. J. Guykens 50, G. F. van Maanen 50, G. A. Cox 50, Mr. H. Matthes 50; genoemde heeren zijn bij uitgifte preferent voor het nemen der overige 1780 aandeelen, voor zoover deze niet bij contract aan anderen worden afgestaan als vergoeding voor den afstand van mijn-vergunningen of concessies. De directeur is gerechtigd met de heeren F. Kroesen en J. G. L. Houthuysen eene overeenkomst aantegaan, tot overname van hunne rechten en verplichtingen, betreffende vergunningen en aanvragen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen in terreinen, o. a. in het distr. Groot-Dayak, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo; den prijs en de voorwaarden der voordracht te bepalen, de vennootschap te verbinden om bedoelde terreinen te exploreeren, daartoe te beschikken over hoogstens *f* 52.000.— en de nog niet uitgegeven aandeelen.

Bestuur. 1 directeur: de firma Erdmann & Sielcken; 2 à 5 commissarissen: de Heeren Mr. C. W. Baron van Heeckeren, P. H. Soeters en J. G. L. Houthuysen.

Winstverdeeling. Na aftrek van tantièmes aan het personeel, komt van de winst 10 % aan den directeur, 10 % aan commissarissen, 80 % aan aandeelhouders.

SEMARANGSCHE IMPORT- EN COMMISSEHANDEL.
(*Jav. Crt. No. 100, van 17 Dec. 1897*).

Zetel. Semarang.

Doel. Het drijven van handel, zoowel in commissie als voor eigen rekening, in den uitgebreidsten zin van het woord.

Kapitaal. *f* 100.000, in 200 aandeelen à *f* 500.

Inbreng. Door de heeren A. L. R. Ohl en E. A. A. Ohl voor 30 aandeelen: de tot heden ten name en onder leiding van genoemde heeren gedreven import- en commissiehandel, met alle relatiën, contracten, boeken enz.

Bestuur. 1 directeur: de heer A. L. R. Ohl; 3 commissarissen: de heeren P. C. Barentz, F. J. H. Soesman en G. P. C. Krayenbrink.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overblijvende komt: 50 % aan aandeelhouders, 30 % aan den directeur, 10 % aan commissarissen, 10 % aan het reservefonds.

Reservefonds. Zoodra dit *f* 25.000 bedraagt, komen de genoemde 10 % aan aandeelhouders.

DE SIMPANGSCHE APOTHEEK.
(*Jav Crt. No. 94, van 26 Nov. 1897*).

Zetel. Soerabaja.

Doel. De voortzetting der exploitatie van de te Soerabaia op Toendjoengan gelegen apotheek, thans gedreven onder de firma Ellinger & Co. van 1 Januari

1897, zoomede de handel in alle in eene apotheek gewoonlijk verkrijgbare artikelen. Desgewenscht kunnen door de vennootschap ook andere apotheken opgericht, overgenomen en in exploitatie gebracht worden.

Kapitaal. *f* 55.000, in 550 aandeelen à *f* 100.—

Inbreng. Door den heer P. Tak voor 494 aandeelen en *f* 5600, in contanten: de bovengenoemde apotheek met toebehooren.

Bestuur. 1 directeur-apotheker: de heer P. Tak; 2 commissarissen: de heeren Mr. A. Paets tot Gansoijen en J. A. Harten. De directeur-apotheker geniet een maandelijksche bezoldiging van *f* 500.— met genot van vrije woning en een aandeel in de winst. Commissarissen genieten ieder, buiten hun aandeel in de winst, *f* 500.— 's jaars.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overblijvende komt 15 % aan den directeur, 5 % aan ieder der commissarissen, het overige aan aandeelhouders.

GOUD-EXPLOITATIE-MAATSCHAPPIJ LERO.

(*Jav. Crt. No. 101, van 21 Dec. 1897*).

Zetel. Soerabaja.

Doel. Het exploiteeren voor eigen rekening of voor rekening van of in combinatie met derden, of het verkoopen van vergunningen, rechten en concessiën tot mijnontginning voor alle soorten delfstoffen.

Kapitaal *f* 285.000, in 2850 aandeelen à *f* 100.—, als serie A 1375, serie B 100, serie C 1375 aandeelen.

Inbreng. Door de heer W. W. Pasteur, voor de serie aandeelen A voor de vergunning in een terrein in West-Celebes, aan de baai van Palos; door den Geoloog Dr. E. Carthaus, voor de serie aandeelen B ingevolge eene acte van speciale volmacht.

Bestuur. 1 directeur: de firma Mirandolle Voûte & Co.; 4 commissarissen: de heeren E. G. E. Rose, V. C. Coster van Voorhout, A. van Rijckevorsel en J. A. Harten.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het resteerende komt 10 % aan den directeur, 10 % aan commissarissen, 80 % aan aandeelhouders, voor zooverre de Algemeene Vergadering niet het geheel of een gedeelte der winst voor reserve wenscht aan te houden.

CULTUUR-MAATSCHAPPIJ „TJIDJANGKAR".

(*Jav. Crt. No. 97, van 7 Dec. 1897*).

Zetel. Soekaboemi.

Doel. 1: De overname en exploitatie der erfpachtsperceelen Tjidjangkar, Tjikawoengilir en Tjilangkap, alle in de afd. Tjiandjoer, res. Preanger Regentschappen, de beide eerste distr. Djampang Wetan, het laatste distr. Pesser, 2: de overname en exploitatie van een perceel gouvernements grond, vroeger behoord hebbende tot het perceel Tjikawoenghilir; 3: de aankoop en exploitatie van het erfpachtsperceel Tjirangkong, distr. Tjikondang, afd. Tjiandjoer, res. Preanger Regentschappen; 4: het aankoopen en exploiteeren van andere perceelen; 5: het op- of aankoopen, zoo noodig bereiden en verder afwerken,

zoomede weder verkoopen van niet op de perceelen der vennootschap geteelde of gewonnen producten, zaden en planten.

Kapitaal. *f* 140.000, in 280 aandeelen à *f* 500.—. De directie is gemachtigd eene hypothecaire leening ad hoogstens *f* 60.000, rentende hoogstens 6% uit te geven.

Inbreng. Door de heeren J. A. van 't Wout Hofland en A. A. G. E. van Polanen Petel voor 180 aandeelen en *f* 50.000 aan contanten, de cultuuronderneming Tjidangkar met toebehooren.

Bestuur. 1 directeur: de Heer A. E. C. V. H. Veerman; 3 commissarissen: de Heer S. J. W. van Buuren, L. A. F. H. Baron van Heeckeren tot Walien en J. E. van Polanen Petel.

Winstverdeeling. De inkomsten van het 1e boekjaar worden, na aftrek van toe te kennen tantièmes, bestemd tot werkkapitaal; zoo ook gedurende de beide volgende boekjaren, doch eerst nadat aan aandeelhouders zoo mogelijk 6% dividend zal zijn uitgekeerd. Vanaf het 4e boekjaar is de winstverdeeling als volgt: eerst 6% dividend; van het overblijvende komt 50% aan aandeelhouders, 20% aan het reservefonds, 5% aan den directeur, 15% aan de commissarissen, 10% aan den administrateur.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 50.000 bedraagt, is de winstverdeeling als volgt: eerst 6% dividend; van het overblijvende 60% aan: aandeelhouders, 7½ % aan den directeur, 20% aan commissarissen, 12½ % aan den administrateur.

NEDERLANDSCHE PETROLEUMMAATSCHAPPIJ „INSULINDE".
(*Staats-Crt. No. 7 van 10 Januari 1898*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het opsporen en exploiteeren van delfstoffen, en meer bepaald van petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië. Zij is bevoegd: mede te werken tot oprichting van en deelneming in andere dergelijke vennootschappen: — tot den handel, zoo voor eigen als voor gezamenlijke rekening met anderen, in petroleum en verdere delfstoffen, als mochten gevonden worden binnen het gebied hunner concessieterreinen, alsmede tot den commissiehandel daarin en tot het overdragen aan anderen van verkregen vergunningen of concessiën.

Kapitaal. *f* 3.000.000, in 12000 aandeelen à *f* 250.—. In dit kapitaal wordt behalve voor den hierna genoemden inbreng ad 2000 aandeelen deelgenomen door den heer mr. H. Warnant, te Brussel voor 825, en den heer mr. W. Binger, te Amsterdam voor 675 aandeelen, aan welke heeren de natemelden 1500 certificaten en 1500 bewijzen van deelgerechtigdheid zullen worden uitgereikt. De vennootschap geeft nog uit 2500 oprichtersbewijzen, 1500 certificaten, recht gevende op toewijzing à pari der eerste nieuwe uitgifte van aandeelen en 20.000 bewijzen van deelgerechtigdheid in de winst. De uitgifte der oprichtersbewijzen vindt eerste plaats met de eerste nieuwe uitgifte van aandeelen, welke niet minder dan 1500 stuks mag bedragen. Deze 1500 aandeelen zullen bij voorkeur beschikbaar worden gesteld ter inschrijving à pari voor de houders der bovengenoemde 1500 certificaten. Indien die eerste uitgifte van aandeelen meer mocht bedragen dan 1500 stuks, zal dat hoogere bedrag aan aandeelen, en bij alle verdere uitgiften zullen de in deze laatste begrepen aandeelen, bij

voorkeur verkrijgbaar worden gesteld voor de houders der als dan reeds uitgegeven aandeelen. Van het bedrag dat bij eenige uitgifte boven 100 % voor de aandeelen wordt ontvangen, zal, na aftrek der daarop gevallen kosten, 1/4 worden uitgekeerd aan de houders der oprichtersbewijzen, en het overige op eene afzonderlijke reserverekening worden gebracht, en in het bedrijf gebezigd worden, tenzij de algemeene vergadering van aandeelhouders besluit het geheel of gedeeltelijk onder de winst op te nemen. 18.500 bewijzen van deelgerechtigdheid worden uitgereikt aan den heer mr. H. Warnant, om die aftegeven aan hen, aan wie zij krachtens afzonderlijke overeenkomsten toekomen.

Inbreng. Door de heeren J. en J. B. Ceuleers te Soerakarta, en de Naaml. Venn: Pretroleum-exploitatie „Insulinde" te Brussel voor 2000 aandeelen en 1000 oprichtersbewijzen: eenige vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in terreinen, in de Mangkoenegarasche landen, in de districten Karanggede, Grogol en Simo, in de residentie Pedangsche Bovenlanden, in het distr. Bandjaran; benevens hunne studiën, de werken in verband met die vergunningen uitgevoerd, en het aanwezige materieel.

De kosten, hiervoor gemaakt, zijn voor rekening der vennootschap, de vergoeding, echter aan de Petroleum-exploitatie „Insulinde" zal het bedrag van *f* 37.500 niet mogen overschrijden. Van genoemde 2000 aandeelen zullen, zoolang geene nieuwe uitgifte van aandeelen plaats vindt, slechts 1000 stuks worden uitgereikt. Mocht alvorens daartoe is overgegeven, tot liquidatie worden besloten, dan hebben de inbrengers geene aanspraak op die aandeelen noch op oprichtersbewijzen of op eenige andere vergoeding.

Bestuur. 1 directeur: de heer G. de Wijs; 5 à 7 commissarissen: de heeren J. L. N. de Gijselaar, Th. A. J. Gilissen, A. Janssen, mr. A. Capadose, A. C. L. D. C. Lebègue, P. J. Everaert en D. J. Maas.

Winstverdeeling. Eerst 5 % voor het reservefonds. Het daarna overblijvende wordt verdeeld onder de aandeelhouders en de houders van oprichtersbewijzen, in dier voege, dat op elk aandeel en op elk oprichtersbewijs een gelijk bedrag wordt uitgekeerd, en zulks tot dat de aandeelhouders 6 % over het bedrag hunner aandeelen en de houders van oprichtersbewijzen *f* 15.— over elk oprichtersbewijs hebben genoten. Vervolgens wordt jaarlijks tot een maximum van 15 % der overwinst eene afschrijvingssom bepaald. Het als dan overblijvende wordt, nadat daarvan 5 % voor den directeur en 10 % voor commissarissen zullen zijn afgezonderd, verdeeld als volgt: 50 % aan de houders van aandeelen en die der oprichtersbewijzen, over al deze stukken gelijk te verdeelen; 50 % aan de houders der bewijzen van deelgerechtigdheid in de winst.

Reservefonds. Indien dit fonds de helft van het maatschappelijk kapitaal heeft bereikt, zullen commissarissen beslissen of de storting der bovengenoemde 5 % der winst daarin, achterwege zal blijven.

MIJNBOUW-MAATSCHAPPIJ „BWOOL".

(Staats-Courant No. 13, van 17 Januari 1898).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het exploiteeren zoo voor eigen rekening als voor rekening van of in combinatie met derden van vergunningen, rechten en concessiën tot mijn-

ontginning voor alle soort delfstoffen, en het drijven van daarmede in verband staanden handel; het oprichten van en deelnemen in andere dergelijke vennootschappen.

Kapitaal. *f* 4.700.000, als 4000 gewone aandeelen à *f* 1000.— en 1400 7 pCt. preferente aandeelen à *f* 500.—. De directie wordt gemachtigd eene 5 pCt. geldleening groot *f* 300.000 aan te gaan. Deze geldleening is bestemd ter vergoeding aan de inbrengers van de gemaakte kosten van verblijf en onderzoek in Indië, en zal met de rente terugbetaald moeten worden alvorens eenige uitdeeling als dividend of terugbetaling van kapitaal zal plaats hebben.

Inbreng. Door den Heer dr. H. Siber en door de firma's Zimmerman & Co. en P. Landberg & Zn., voor 4000 gewone en 200 preferente aandeelen: 3 reeds verkregen en 3 aangevraagde vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in terreinen in het landschap Bwool (afd. Noordkust van Celebes.

Bestuur. 1 of 2 directeuren: de heeren dr. H Siber en J. C. van Lennep; 3 à 5 commissarissen: de heeren G. A. Croockewit, Jhr. W. A. Baud, Jhr. H. M. Huydecoper, J. H. Landberg en E. Luden.

Winstverdeeling. Na aftrek van afschrijvingen en eene som voor het reservefonds en van aflossing der obligatieleening komt van het overblijvende 7% dividend voor de preferente aandeelen; van het dan resteerende komt 5% aan de directie, 5% aan den raad van commissarissen, 55% aan de houders van gewone aandeelen en 35% aan de houders van preferente aandeelen.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit 25% van het gestort maatschappelijk kapitaal bedraagt, wordt ten behoeve hiervan niets meer afgezonderd.

MIJNBOUWMAATSCHAPPIJ „PEGATTAN KOESAN".
(*Staats-Crt. No. 9, van 12 Januari 1898*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het aanvragen of overnemen en exploiteeren, zoo voor eigen rekening als voor rekening van of in combinatie met derden, van vergunningen en concessiën voor mijnbouwkundige opsporingen in ontginningen.

Kapitaal. *f* 1.500.000, in 1500 aandeelen à *f* 1000.—; hiervan zijn 400 aandeelen geplaatst, terwijl 400 stuks ter beschikking worden gehouden van de houders der hierna te noemen obligatiën. Bovendien hebben de obligatiehouders recht van voorkeur, bij de uitgifte der nog niet geplaatste aandeelen. Bij kapitaalsvergrooting hebben de aandeelhouders de voorkeur tot deelneming daarin. De vennootschap geeft uit 75 winstaandeelen. De directie is gemachtigd eene geldleening te sluiten groot *f* 200.000, in 200 obligatiën à *f* 1000.—. De obligatiën dragen geen rente en worden afgelost uit de eerste winsten der vennootschap.

Inbreng. Door den heer F. J. H. Soesman voor 380 aandeelen: de vergunning voor een terrein, gelegen in de gedeelten van de landschappen Pegattan en Koesan, afd. Pasir, in de Tanah boemboelanden, res. Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

Bestuur. 1 of meer directeuren: de heer E. G. R. Mossou en de firma C. Westhoff & Co.; 3 à 5 commissarissen: de heeren Jhr. Mr. T. A. J. van

Asch van Wijck, C. F. E. van den Broek d'Obrenan, F. L. S. van Heekeren, Mr. H. Kuneman en P. van Dijk; de laatste tevens adviseur; 1 vertegenwoordiger in Indië.

Winstverdeeling. Na aflossing der 200 obligatiën, en afschrijving op den inventaris, eerst 6 % dividend; van het overblijvende komt: 10 % aan het reservefonds, 10 % aan de houders der winstaandeelen, 10 % aan de commissarissen, 10 % aan de directie, 60 % aan de aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra dit *f* 200.000 bedraagt, wordt ten behoeve hiervan niets meer van de winst afgezonderd.

TABAK-MAATSCHAPPIJ „RAMBOENG".

(*Staats-Crt. No. 298, van 20 Dec. 1897*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het telen, kweeken en verkoopen van tabak of andere producten op verkregen of later te verkrijgen gronden. De vennootschap kan ook commissie- en eigen handel drijven in diverse producten en die in consignatie nemen en daarop voorschotten verstrekken.

Kapitaal. *f* 500.000, in 500 aandeelen à *f* 1000.

Inbreng. Door de heeren Naudin ten Cate en Schaalje voor 155 aandeelen: de landbouwconcessie genaamd Ramboeng, in het landschap Bedagei, Oostkust van Sumatra.

Bestuur. 1 directeur: de heer J. C. Heesterman; 3 à 5 commissarissen: de heeren P. C. André de la Porte, D. Haagmans Jr., C. N. J. Moltzer J.Ezn. en M. J. Woortman Spandaw, 1 commissaris is tevens adviseur: de heer D. Haagmans Jr.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het dan overblijvende komt 15 % aan het reservefonds. Het dan resteerende wordt verdeeld als volgt: 7½ % aan den directeur, 12½ % aan commissarissen, 80 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit 50 % van het maatschappelijk kapitaal bedraagt, vervalt het daarvoor genoemde winstaandeel aan aandeelhouders. Op voorstel van het bestuur kan de algemeene vergadering van aandeelhouders echter bepalen, dat het reservefonds hooger zal worden opgevoerd.

KOETEI-COMPAGNIE.

(*Staats-Crt. No. 307, van 31 December 1897*).

Zetel. Rotterdam.

Doel. Het instellen van geologische en landbouwkundige onderzoekingen in het Rijk van Koetei en andere deelen van de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, het verkrijgen aldaar van vergunningen tot mijnbouwkundige opsporingen benevens van gebruiks-, eigendoms- en mijnrechten op en in den grond, zoomede van concessiën voor boven- en benedengrondsche ontginningen, het exploiteeren dier verkregen rechten en concessiën, alleen of met anderen, het voordragen daarvan aan derden, het deelnemen in de oprichting en in het bedrijf van vennootschappen welke zich de exploitatie ten doel stellen, en het beheer van aandeelen en obligatiën van zoodanige vennootschappen.

Kapitaal. *f* 600,000.— in 600 aandeelen à *f* 1000.—.

Bestuur. 1 of meer directeuren, nader te benoemen; minsten 3 commissarissen: de heeren L. D. J. L. de Ram, L. Smit Jz. en P. van de Wetering.

Winstverdeeling. Eerst 5 % dividend. Van het overige komt 77½ % aan aandeelhouders, 5 % aan de directie, 7½ % aan commissarissen, 10 % aan den vertegenwoordiger in Indië. De algemeene vergadering kan besluiten om een gedeelte der genoemde 77½ % op reserve-rekening te brengen.

LANDBOUWMAATSCHAPPIJ „MANANG".
(*Staats-Crt. No. 298, van 20 Dec.* 1897).

Zetel. 's Gravenhage.

Doel. De exploitatie van de landbouw-onderneming „Manang", in de res. Soerakarta, en eventueel nader te verkrijgen gronden.

Kapitaal. *f* 300.000, in 300 aandeelen à *f* 1000.

Inbreng. Door de Landbouwmaatschappij „Ngoepit" voor 165 aandeelen: de landbouw-onderneming Manang en onderhoorigheden, met inbegrip van de daaropstaande indigo-fabrieken, woningen, tabaksloodsen en verder toebehooren.

Bestuur. 1 directeur: de heer L. E. Bosch; 3 commissarissen: de heeren mr. W. A. Engelbrecht, J. A. van Prehn, de derde nader te benoemen.

Winstverdeeling. Eerst 5 % dividend. Van het dan overblijvende komt 20 % aan het reservefonds, totdat dit *f* 75.000.— bedraagt. Van het resteerende komt 5 % aan den directeur, 10 % aan commissarissen, 85 % aan aandeelhouders.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Semarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.

	Nov. 1897.			1896.
Reizigers (95.600)	*f*	43.300.—	(87.500)	*f* 41.200.—
Goederen (26.900 ton).	„	128.700.—	(22.200 ton)	„ 109.300.—
Diverse ontvangsten	„	7.700.—		„ 7.800.—
Totaal	*f*	179.700.—		*f* 158.300.—
Per dag-kilometer	„	29.22		„ 25.74
Van 1 Jan. af	„	2.570.144.87		„ 2.342.062.34
Per dag-kilometer	„	37.53		„ 34.10

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.)

Reizigers (76.700)	*f*	26.700.—	(75.500)	*f* 26.300.—
Goederen (10.000 ton)	„	37.700.—	(10.000 ton)	„ 36.900.—
Diverse ontvangsten	„	2.500.—		„ 2.500.—
Totaal	*f*	66.900.—		*f* 65.700.—
Per dag-kilometer	„	39.82		„ 39.10
Van 1 Jan. af	„	766.374.60		„ 715.804.05½
Per dag-kilometer	„	40.97		„ 38.15

Stoomtram Djocja—Brossot. (Lengte 24 kilom.)

Reizigers (22.900)	*f*	2.600.—	(22.600)	*f*	2.700.—
Goederen (1.800 ton)	„	2.900.—	(1.300 ton)	„	2.000.—
Diverse ontvangsten	„	100.—		„	100.—
Totaal	*f*	5.600.—		*f*	4.800.—
Per dag-kilometer	„	7.77		„	6.66
Van 1 Jan. af	„	99.222.81		„	94.198.30
Per dag-kilometer	„	12.38		„	11.71

SEMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.		Bruto-Opbrengst. Bedrag.		per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Dec. 1897	*f*	59.800	*f*	8.—	242
„ 1896	„	59.300	„	7.90	
Verschil meer	*f*	500	*f*	0.10	
Verschil minder	„	—	„	—	
Van 1 Jan. tot ult. Dec. 1897	„	847.500	„	9.60	242
„ „ „ „ „ „ 1896	„	813.600	„	9.20	
Verschil meer	„	33.900	„	0.40	
Verschil minder	„	—	„	—	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Sepandjang.

Tijdvakken.		Bruto-opbrengst. Bedrag.		per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom in exploitatie
Dec. 1897	*f*	13.100	*f*	19.20	22
„ 1896	„	12.400	„	20.—	20
Verschil meer	„	700	„	—	
Verschil minder	„	—	„	0.80	
Van 1 Jan. tot ult. Dec. 1897	„	158.500	„	20.50	21
„ „ „ „ „ „ 1896	„	171.400	„	23.40	20
Verschil meer	„	—	„	—	
Verschil minder	„	12.900	„	2.90	

Lijn Modjokerto-Ngoro.

Dec. 1897	*f*	3.800	*f*	3.—	41
„ 1896	„	3.500	„	2.70	
Verschil meer	„	300	„	0.30	
Verschil minder	„	—	„	—	
Van 1 Jan. tot ult. Dec. 1897	„	99.700	„	6.70	41
„ „ „ „ „ „ 1896	„	101.100	„	6.70	
Verschil meer	„	—	„	—	
Verschil minder	„	1.400	„	—	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-Opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gem. aant. kilom. in exploitatie.	Opmerkingen.
Dec. 1897	*f* 4.800	*f* 2.90	54	
Van 1 Jan. tot ult. Dec. 1897	„ 161.000	„ 9.30	47	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.		Bruto-Opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Aantal kilom. in exploitatie.
Dec. 1897		*f* 9.600	*f* 2.30	133
„ 1896		„ 3.100	„ 4.00	25
Verschil	meer	„ 6.500	„ —	
	minder	„ —	„ 1.70	
Van 1 Jan. tot ult. Dec. 1897		„ 167.900	„ 6.50	71
„ „ „ „ „ „ 1896		„ 66.100	„ 7.20	25
Verschil	meer	„ 101.800	„ —	
	minder	„ —	„ 0.70	

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten November 1897 *f* 4100 + *f* 445. Sedert 1 Januari *f* 52,484 + *f* 9,641.

DELI-SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

In exploitatie 102 K.M. tegen 102 K.M. in 1896

Opbrengst Dec. 1897.	*f*	104.000	tegen	*f*	98.000	in 1896
„ per dag-kilometer.	„	32.89	„	„	30.99	„ „
„ sedert 1 Jan. 1897	„	1.209.000	„	„	1.183.000	„ „

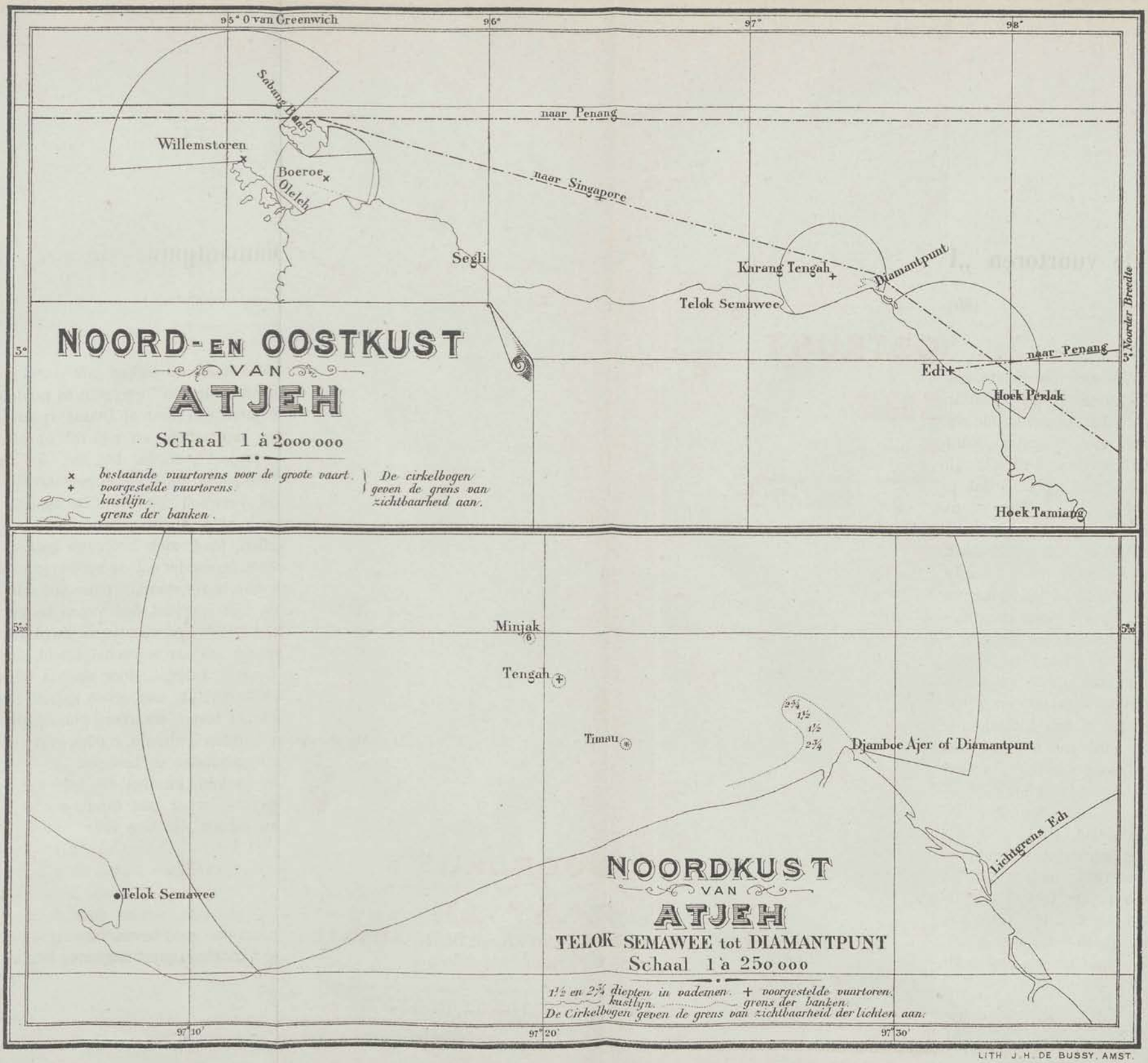

LITH J. H. DE BUSSY, AMST.

De vuurtoren „Diamantpunt - in project".

(*Met een schetskaart.*)

Wie zich de moeite getroost heeft de telken jare verschijnende „Lichtenlijst van Nederland en Koloniën" geregeld te raadplegen, heeft daarin gedurende vele jaren een toren op Diamantpunt (N.O.-punt van Sumatra) kunnen aantreffen, en wel tot op het jaar 1897 onveranderd als „in project", zoodat het wel den indruk moest maken, alsof dat projecteeren zoo'n buitengewone moeilijkheid in had. Wie evenwel verwacht had hem in de lijst voor 1897 weder als „in project" of wellicht gehoopt had hem „in aanbouw" te zullen aantreffen, heeft zich bedrogen gezien, daar het licht uit de lijst verdwenen is, zonder ooit te hebben geschenen.

Hoezeer er bij lezing van het bovenstaande reden toe schijnt te zijn, zoude toch degene, die zijn spotlust den vrijen teugel liet, een onbillijkheid begaan, daar gemis aan voortvarendheid daarvan niet de schuld is. Weliswaar zal de wenschelijkheid, dat een vuurtoren op Sumatra's N.O.-punt verrijst, door slechts weinigen worden ontkend, maar het betrekkelijk zeer groot aantal nieuwe lichten in den Indischen archipel levert waarborg genoeg, dat met den aanbouw niet meer zal worden gedraald, zoodra overwegende bezwaren daartegen hebben opgehouden te bestaan.

Hoewel niet officiëel uitgesproken, kunnen die bezwaren geen andere zijn, dan dat de plaats, waar een toren wordt noodig geoordeeld, gelegen is in een streek, die nog verre van bevriend mag genoemd worden, zoodat ter beveiliging van den toren een versterking met al den aankleve van dien zoude noodig zijn. De telken jare terugkeerende kosten hiervan zouden uitsluitend ten behoeve van het licht worden gemaakt, omdat door de nabijheid van Telok Sëmawee en het gemis van goed bevaarbare riviermonden de plaats uit een politiek en handelsoogpunt nagenoeg alle waarde

mist. En dat deze kosten niet gering zouden zijn, zal niemand verwonderen, die weet, dat bij goed doorstaanden Oostmoesson de plaats nagenoeg ongenaakbaar is door de zware branding; zoowel hierdoor als door het moerassige van de omstreken, die een groot ziektecijfer zouden moeten doen vreezen, zoude de post zeer sterk bezet moeten zijn, zoodat zij bij eventueele aanvallen geheel op eigen kracht zou kunnen steunen. Bij de tegenwoordige heerschende geringe geneigdheid van het Indische legerbestuur tot versnippering van krachten is van die zijde weinig steun te verwachten. Hoe gewenscht ter voorkoming van Nisero-kwesties een toren ter plaatse ook zijn moge, zoude die zooveel aan geld en troepen vorderen, dat niet lichtvaardig tot aanbouw mag worden overgegaan. Staat er namelijk eenmaal een toren, dan gewent de scheepvaart zich daaraan zoo spoedig, dat men genoodzaakt zal zijn, hem te handhaven, wat het ook moge kosten.

Onder deze omstandigheden moet men er zich niet te zeer over verwonderen, dat het vuur op Diamantpunt, hoewel noodig geoordeeld, uit de lichtenlijst verdwenen is; dat men er maar op vertrouwt, dat geen schip op de uitgestrekte gevaarlijke, van die punt afstekende, zandbank te gronde zal gaan; dat men niet verwacht, dat zich daar een herhaling van de Nisero-ramp zal voordoen; kortom, dat men hoopt, dat het ook zonder dien toren wel zal gaan.

Maar als die hoop nu eens teleurgesteld wordt, wanneer er eens een schip onder vreemde vlag komt te stranden, indien dan de bemanning en passagiers aan wal komen en gevangen genomen worden, als in één woord het Nisero-spook weer komt spoken, wat dan? Dan is een expeditie, misschien meerdere, noodzakelijk; dan is de Indische regeering door dwang van buiten genoodzaakt een toren te bouwen; dan is het Indische leger genoodzaakt weer een deel van zijn toch al niet groote beschikbare krachten in een moerassige streek tot werkeloosheid te doemen; dan is men genoodzaakt overhaast, daardoor wellicht onpractisch, te doen, wat thans gebeuren moest.

Toch zoude het onbillijk zijn de Indische regeering over de besproken omissie hard te vallen; haar verleden in zake kustverlichting moet ieder weldenkende de overtuiging schenken, dat zij doet, wat zij kan, en dat, als zij nog niet overgaat tot aanbouw van een toren, zulks alleen het gevolg is, dat de tijdsomstandigheden zulks beletten, niet het minst door de toch

reeds vele diensten, die van het leger gevergd worden. Moge er ook naar buiten al niet veel van gebleken zijn, zoo is zij in deze richting geenszins werkeloos geweest. Blijkbaar opziende tegen de moeilijkheden van een toren op Diamantpunt, heeft zij nog niet lang geleden de mogelijkheid doen onderzoeken van een toren, niet op de punt zelve, maar op de daarvan afstekende bank, waardoor de toren gemakkelijk te verdedigen zou zijn, terwijl de plaats uit een nautisch oogpunt zelfs de voorkeur zou verdienen. Blijkens het verdwijnen uit de lichtenlijst schijnt het rapport daarover niet gunstig te zijn geweest. Hoewel de gronden mij onbekend zijn, geloof ik toch, dat men verstandig gedaan heeft, geen toren op de bank te ontwerpen. Hoezeer toch zoowel uit een nautisch als uit een krijgskundig oogpunt de plaatsing van den toren op de bank de voorkeur verdient boven die op den vasten wal, zoo zijn de nadeelen toch overwegend. Men behoeft slechts de laatste en voorlaatste uitgaven van de zeekaarten van dat gedeelte van Sumatra te vergelijken om te weten, dat het onmogelijk is daar een toren op vaste grondslagen te bouwen. Eigen ondervinding heeft mij ten overvloede geleerd, dat bij hooge deining daar in enkele weken belangrijke dieptewijzigingen plaats hebben. Eindelijk staat er bij hooge deining (een lang geen zeldzaam verschijnsel) bijna onafgebroken branding op de bank, zoodat de communicatie en eventueele herstellingen aan den benedenbouw dikwijls onmogelijk zouden blijken.

Toch dringt zich de noodzakelijkheid van beveiliging van dat punt van den zeeweg naar Singapore, China en Japan [1]) zoo sterk op, dat men op den duur wel gedwongen zal worden iets te doen. Zonder te willen beweren, dat het de eenige oplossing is, wil het mij voorkomen, dat een zeer bevredigend resultaat te verkrijgen is door het bouwen van een toren, niet op Diamantpunt, evenmin op de daarvan afstekende bank, maar op de „Karang Tengah",

[1]) Hoewel de kans gering is, is de mogelijkheid niet buitengesloten, dat enkele lezers door de brochure van den heer J. A. Kruijt (Poeloe Weh. Waarom staats-exploitatie af te keuren is) in den waan gebracht zijn, dat de zeeweg van Europa, Bombay en Ceylon naar Singapore langs Penang loopt. Een enkele blik op de kaart evenwel zal hun de overtuiging schenken, dat het dienen van de waarheid in die brochure niet als eerste eisch is gesteld. Het kan toch den heer Kruijt niet onbekend zijn, dat de weg langs Diamantpunt meer dan zestig zeemijlen korter is dan langs Penang. Slechts van de havens in de golf van Bengalen zoude men kunnen zeggen, dat de weg naar Singapore langs Penang loopt.

een klip met $2^3/_4$ vadem (bijna 5 meter) minste diepte, gelegen omstreeks W. t. N. op ruim acht zeemijlen van Diamantpunt. [1])

De uitvoerbaarheid van het bouwen van vuurtorens op blinde klippen is reeds voldoende gebleken, in onzen Indischen archipel door den toren op „de Bril" in straat Makasser. Een zeer gunstige bijkomende omstandigheid daarbij is, dat er zelfs bij hooge deining geen branding op de klip staat, zoodat communicatie nagenoeg altijd mogelijk zal blijken.

De eenige nadeelen aan deze plaatsing verbonden zijn, dat het licht beoosten Diamantpunt veel minder ver zichtbaar zou zijn, en dat er voorbij Diamantpunt een sector van ruim twee streken van af de kust in het duister gehuld blijft. Geen dezer nadeelen vormt echter een overwegend bezwaar, omdat voorbij Diamantpunt de kust overal dicht genaderd kan worden, en het zicht, ook 's nachts, bijna altijd goed genoeg blijkt om de kust bijtijds te zien.

Tegenover deze nadeelen van weinig beteekenis staan verscheiden voordeelen. Behalve de hoofdzaak, dat dan zonder buitengewone opofferingen aan geld en manschappen een toren op Diamantpunt niet meer dringend noodig is gemaakt, heeft men nog het belangrijke voordeel, dat de toren niet nutteloos wordt, indien men later toch nog tot het bouwen van een toren op Diamantpunt mocht overgaan. Karang Tengah toch ligt juist in de route van schepen van en naar Tëlok Sëmawee, zoodat die schepen dan die klip niet langer op grooten afstand behoeven te passeeren en dus hun weg belangrijk kunnen verkorten. Bovendien kan men door van af de peiling W.N.W. $^7/_8$ W. tot ongeveer West aan het licht een ander karakter te geven, het ronden van de bank van Diamantpunt belangrijk vergemakkelijken en bekorten.

Doordat de klip juist in de route der geregelde op Atjeh varende stoomschepen ligt, de afstand tot Tëlok Sëmawee klein genoeg (ongeveer vijftien zeemijlen) is om het geven van seinen mogelijk te maken en de toren nagenoeg ten allen tijde bereikbaar zal blijken, zullen ook de aflossing, proviandeering en eventueele zending van versterking zeer vlug en weinig kostbaar kunnen geschieden, zoodat de bemanning niet bijzonder talrijk en de jaarlijksche uitgaven voor den toren ook niet bizonder groot behoeven te zijn.

[1]) Zie E. F. T. Arnold Bik; „Gids voor het bevaren der vaarwaters van Atjeh", bladz. 99.

Is een toren op Karang Tengah verrezen, dan is daarmede voldaan aan de meest dringende behoefte. Toch kan niet gezegd worden, dat er dan niets meer te wenschen overblijft. Van Singapore komende schepen toch moeten zich bij het naderen van Sumatra's N.O.-punt in acht nemen voor de gevaarlijke, niet aanloodbare, bank van Perlak. De vrees hiervoor zal velen nopen zoover buiten den wal te houden, dat daardoor de kans ontstaat het licht op Karang Tengah ongezien voorbij te varen; minder voorzichtigen blijven gevaar loopen met die bank op onzachte wijze kennis te maken. Afdoende zoude men deze bezwaren uit den weg kunnen ruimen door een tweede vuurtoren te bouwen op den hoek van Perlak, maar daartegen bestaan nagenoeg dezelfde bezwaren als tegen een toren op Diamantpunt, terwijl de behoefte minder groot is.

Ook hier kan men weder zijn doel op weinig kostbare wijze bereiken door een toren te bouwen, niet op den hoek van Perlak, maar ruim twee geographische mijlen noordwestelijker, en wel in onze vestiging te Edi. Bouwt men hier nabij den visitatieloods een kapitalen vuurtoren met een licht van de eerste orde, dat tot op twintig zeemijlen zichtbaar is, dan bereikt men hiermede een drieledig doel:

1°. Het ronden van Diamantpunt voor van om de Oost komende schepen wordt gemakkelijk en veilig, doordat de lichtcirkels van Edi en Karang Tengah, waarvan men de zichtbaarheid bezwaarlijk op veel verder dan twaalf zeemijlen mag stellen, elkander bijna raken en het daarom bij goed zicht niet mogelijk is, dat een schip op de kust strandt zonder een licht te hebben gezien.

2°. Het ronden van de bank van Perlak kan dan gemakkelijk en veilig geschieden, vooral als men aan het licht een ander karakter geeft waar het over die bank schijnt;

3°. Het aandoen van Edi wordt gemakkelijker en veiliger, vooral voor van Penang komende schepen.

Die veiligheid bij het ronden van de bank van Perlak zal te meer beteekenis krijgen, naarmate de Aroe-baai voor den afvoer van tabak en petroleum wordt, wat men er van verwacht. Wordt men hierin niet teleurgesteld, en laat de veiligheid in het Tamiangsche zulks toe, dan zal een toren op hoek Tamiang wel niet uitblijven. Is het eenmaal zoover, dan kan men zeggen dat voldaan is aan de eischen, die men redelijkerwijs aan de verlichting van de Oostkust van Atjeh mag stellen.

Voor deze verlichting is dus noodig:

1°. Binnen onze versterking te Tĕlok Sĕmawee een observatietoren in den trant van dien te Segli, waardoor men in staat is seinen te wisselen met Karang Tengah. Behalve een klein bedrag aan onderhoudskosten vereischt deze toren na de oprichting geen uitgaven en geen extra personeel, doordat ook nu steeds uitkijken (schildwachten) zijn geplaatst;

2°. Een lichttoren op Karang Tengah, welks lichtbron ongeveer 15 meter boven hoogwater is geplaatst en zoodanig ingericht, dat een aanval gemakkelijk kan worden afgeweerd. De ondervinding op Poeloe Boeroe (nabij Oleh-leh) opgedaan, wettigt het vermoeden, dat een weinig talrijke bemanning voldoende is voor de veiligheid, hoewel die hier wel iets grooter mag zijn;

3°. Een lichttoren binnen onze vestiging te Edi, zoo hoog en van een zoo krachtige lichtbron voorzien, dat het minstens twintig zeemijlen ver zichtbaar is. Het karakter van dit zoowel als van het vorige licht moet natuurlijk veranderlijk zijn, terwijl de sectoren over de banken van Perlak en Diamantpunt door een afwijkend karakter kenbaar moeten zijn.

4°. Een lichttoren, pro memorie, op hoek Tamiang, om te worden opgericht, zoodra de scheepvaart op de Aroe-baai belangrijk genoeg zal zijn geworden.

W. CORNELIS.

De proef op de som.

DOOR

L. WESSELS.

In het voorloopig verslag van de Eerste Kamer, over de Indische Begrooting voor 1898, leest men:

„De minister van koloniën, die nog op 21 November 1894 van oordeel was: „dat wanneer men iets wil doen voor de ontwikkeling der inlandsche bevolking, hare vrijmaking van heerendiensten en verplichten arbeid de meest belangrijke maatregel is, dien men in haar belang kan nemen," is thans in 1897, door den toestand van de Indische Schatkist en den economischen toestand der bevolking, tot de overtuiging gebracht: „dat door een ingrijpen op dit oogenblik de belangen der bevolking niet zouden worden gediend."

Zooals blijkt uit de memorie van antwoord op het voorloopig verslag der Tweede Kamer is de regeering thans de meening toegedaan:

„Opheffing der gouvernements-koffiecultuur, zonder dat zich een vrije koffiecultuur ontwikkeld heeft, die aan de bevolking de voortduring verzekert van de inkomsten, die zij thans uit de gouvernements-cultuur trekt, en zonder maatregelen, die aan de schatkist vergoeding schenken voor wat haar zou ontvallen, zou niet te verdedigen zijn."

Uit die verklaring blijkt, dat de minister van koloniën van oordeel is, dat de opheffing van de gouvernements-koffiecultuur op het oogenblik zou zijn in het *nadeel* van de bevolking, omdat haar dan niet de voortduring verzekerd zou zijn van de inkomsten, die zij thans uit die cultuur trekt.

Is die stelling juist?

Wanneer, in verband met de gouvernements-koffiecultuur, gespro-

ken wordt van „de bevolking" behoort vooral niet uit het oog te worden verloren hoe uiterst gering het deel van de bevolking is dat daaronder verstaan moet worden. —

Van de 20 gouvernements-residentiën op Java en Madura is in 4 — Bantam, Krawang, Japara en Rembang — de gouvernements-cultuur reeds ingetrokken; terwijl in 2 andere — Batavia en Madura — geen gouvernements-cultuur bestaat, zoodat thans nog in 14 gewesten in dwang koffie wordt geplant.

De bevolking van die 6 gewesten kan dus zeker geen nadeel ondervinden van de opheffing van de cultuur, en in de 14 overschietende is maar een zeer klein gedeelte van de bevolking er in betrokken. —

Uit een nota toch van den adjunct-adviseur voor de gouvernements-koffiecultuur, overgelegd bij het kol. verslag van 1895, blijkt dat er in Juli 1894 van de p. m. 25000 desa's, in die 14 gewesten, nog slechts 3413 bij de cultuur waren ingedeeld „waarvan 1038 desa's vrijgesteld waren van bijplanting, wegens gemis aan geschikte gronden," zoodat weldra de verplichte cultuur beperkt zou zijn tot 2374 desa's, onder welk totaal nog begrepen was een aantal desa's „waar de cultuur niet loonend is" en die nog vrijgesteld moesten worden. —

Bij het stellen van die nota, op 1 Juli 1894 — was dus het vooruitzicht, dat de verplichte cultuur weldra beperkt zou zijn tot ruim 2000 van de p. m. 25000 d. i. tot slechts 8 p.c. van de, in die 14 gewesten en tot slechts 3 p.c. van de, in de 20 gouvernements-residentiën aanwezige desa's; en het is niet aan te nemen, dat in die verhouding sedert verandering is gekomen en desa's, die van de verplichte cultuur eenmaal waren vrijgesteld, daarbij weder op nieuw zouden zijn ingedeeld.

In die 23000, niet ingedeelde, desa's kan er dus evenmin sprake van zijn, dat de bevolking benadeeld zou worden door de opheffing van de dwangcultuur. Juist het tegenovergestelde zal daar plaats hebben. Door de handhaving van het monopolie d. i. door de handhaving van het verbod om geheel voor eigen rekening en tot eigen voordeel koffie, het meest winstgevend gewas, te gaan planten wordt aan de landbouwers van die dessa een groote bron van inkomsten onthouden, die in hooge mate zou kunnen bijdragen tot de bevordering van haar bloei en welvaart. —

Waar dus, met het oog op de gouvernements-koffiecultuur, gesproken wordt van „de bevolking", daar is slechts sprake van

de cultuurdienstplichtigen van ruim 2000 van de p. m. 25000 in de 14 nog koffieplantende gewesten op Java aanwezige desa's.

En wanneer, in die ruim 2000 desa's, met de opheffing van de gouvernements-koffiecultuur gewacht zal moeten worden tot dat zich een vrije koffiecultuur ontwikkeld heeft, die aan de bevolking de voortduring verzekert van de inkomsten, die zij thans uit de gouvernements-cultuur trekt, dan wordt voor de opheffing van de cultuur een tijdstip aangewezen, dat nooit kan aanbreken; want zoolang met de tegenwoordige gouvernements-cultuur het bestaande monopolie wordt gehandhaafd, kan zich geen vrije koffiecultuur ontwikkelen, omdat het juist het monopolie is dat zulks belet.

Het gevolg zal dan zijn dat met de opheffing van de cultuur en het monopolie zoo lang zal worden gewacht totdat de toestand zal zijn ingetreden, die aanleiding gaf tot de opheffing van cultuur en monopolie in Bantam, Krawang en Japara, d. i. totdat alle aanplantingen geheel of bijna geheel zullen zijn te niet gegaan; maar dan zullen ook te niet zijn gegaan alle monosoeko-aanplantingen, waarvan de opbrengst aan de bevolking ruime inkomsten zou hebben kunnen schenken, wanneer haar daarover slechts de vrije beschikking was verleend door de opheffing van het monopolie.

Niet door de opheffing dus, maar juist door het behoud van de gouvernements-cultuur met haar monopolie zal de bevolking, ook in die ruim 2000 desa's, in hooge mate worden benadeeld.

Uit het bovenstaande blijkt dus maar al te overtuigend hoe volkomen juist was het, op 21 November 1894, door Z. E. den minister van koloniën uitgesproken oordeel: „dat wanneer men iets wil doen voor de ontwikkeling der inlandsche bevolking, hare vrijmaking van — verplichten arbeid de meest belangrijke maatregel is, die men in haar belang kan nemen."

Zooals uit de bovenaangehaalde verklaring van de regeering blijkt, zou de opheffing van de gouvernements-koffiecultuur, in de tweede plaats, niet te verdedigen zijn „zonder maatregelen, die aan de schatkist vergoeding schenken voor wat haar zou ontvallen".

De maatregel, dien de regeering thans daartoe op het oog heeft bestaat hierin dat, tot aanmoediging van de vrije cultuur, aan inlanders, die genegen zijn op bepaalde voorwaarden koffieplantsoenen aan te leggen, een tegemoetkoming per Bouw, gedurende de drie eerste levensjaren van het plantsoen zal worden verleend,

en later, zoo dit mogelijk blijkt, dit stelsel ook tot de verplichte cultuur uit te breiden, waar de cultuur niet loonend is te achten.

De voorspelling is in geenen deele gewaagd, dat deze maatregel evenmin baten zal als het geval is geweest met den „bijslag".

Het zal zeker niet aan inlanders ontbreken, die zich bereid zullen verklaren op daartoe aan te wijzen, woeste- of ook op eigen, gronden koffieplantsoenen aan te leggen en die gedurende drie jaren te onderhouden, als zij daarvoor *betaling* krijgen en bovendien het *recht* — wat men gerust mag aannemen dat verleend zal worden — om tusschen de koffieboomen landrente-vrije tweede gewassen te planten; maar houdt in het vierde jaar de betaling op, is de aanplant van tweede gewassen al te voren gestaakt moeten worden en komen de desahoofden de planters opzwepen om de vruchten van de boomen, die in het vierde jaar nog zeer schaarsch zijn, nu ook behoorlijk te gaan plukken en bereiden, om ze dan tegen vijftien gulden naar het gouvernements-pakhuis te brengen, dan zullen, naar te vreezen is, van dat oogenblik af de tuinen verwaarloosd worden en geleidelijk te niet gaan, omdat de, zij het ook onmisbare, tusschenkomst en inmenging van het desahoofd steeds in de hoogste mate weerzin wekt en toch zal ontbreken de strafbepaling op het verwaarloozen van den aanplant, namelijk te werk gesteld te worden in de tuinen op hoog gezag, die steeds de eenige aanleiding is geweest tot het aanleggen van monosoeko-tuinen.

Bovendien, hoeveel jaren en jaren zullen er niet mee heengaan eer het zal blijken of de nu voorgenomen maatregel doel zal treffen! Pas na vijf, zes jaar kunnen de resultaten blijken van de nu in enkele gewesten te nemen proeven; worden die proeven daarna ook elders toegepast dan gaan daarmede weer evenveel jaren heen en eerst dan zal, bij welslagen, het oogenblik daar zijn om het stelsel ook tot de verplichte cultuur uit te breiden, waarvan wederom pas na hetzelfde aantal jaren de uitkomsten kunnen blijken. En nu rijst toch de voor de hand liggende vraag: zullen de bestaande aanplantingen het zoolang uithouden, dat bij haar te niet gaan de nieuw verkregen zoogenaamde vrije tuinen daarvoor, als equivalent, in de plaats kunnen treden?

Wanneer van Z.E. den Minister van Koloniën vernomen wordt dat er streken zijn, waarvan getuigd werd: „Met veel moeite en zorg heeft men daar de gronden diep bewerkt, bemest en met koffieboomen beplant, die eenige jaren later niets waard bleken

te zijn"; en daarbij gelet wordt op het feit dat de opbrengst van de gouvernements-koffiecultuur op Java in de jaren 1891-1896 weder 22 percent minder bedroeg dan in de vijf voorafgaande jaren — dan zal die vraag wel niet anders dan ontkennend beantwoord kunnen worden.

Maar wat ten slotte alles afdoet — ook bij welslagen van den nieuwen maatregel zal toch niet verkregen worden het doel waarnaar gestreefd wordt en waarnaar, volgens het Regeeringsreglement, gestreefd moet worden, een werkelijk vrije volkscultuur, zooals de tabakscultuur er een is „waarbij de tusschenkomst des bestuurs zal kunnen worden ontbeerd."

Zulk een vrije volkscultuur is met behoud van het monopolie, onbestaanbaar; het is alleen dat monopolie geweest, dat het in het leven treden van zulk een cultuur heeft belet.

Het bewijs daarvoor ligt in onderstaande drie feiten:

Vóór de invoering van het monopolie bestond er op Java een vrije volkscultuur.

Onder de werking van het monopolie hebben alle maatregelen om zulk een cultuur te doen ontstaan gefaald.

Maar nauwelijks ziet de bevolking kans om het monopolie te ontduiken of zij gaat er toe over geheel uit eigen beweging koffie te planten.

Dat er, voor de invoering van het monopolie, op Java, een vrije koffiecultuur bestond blijkt uit het medegedeelde in het „resumé van het grondonderzoek", dat de planters van Chineesche opkoopers tot *f* 50 per pikol voor hun koffie ontvingen.

Welke pogingen, onder de werking van het monopolie, zijn aangewend, om een vrije volkscultuur te doen ontstaan, blijkt op bladz. 14 v.v. van het rapport van de Staatscommissie.

En met welk resultaat?

Dat steeds de opheffing van den verplichten aanplant, in zekere streek, met behoud van het monopolie, het verdwijnen van de zoogenaamde vrijwillige tuinen ten gevolge had, omdat met het ophouden van de oorzaak, de vrees om bij dien verplichten aanplant te worden ingedeeld, ook het gevolg achterwege bleef.

Uit het Koloniaal Verslag van 1895 blijkt, dat in de jaren 1893/94 het aantal boomen in gedwongen arbeid is teruggegaan van 77 op 71½ millioen of met 7 percent; terwijl in diezelfde jaren het aantal boomen in z.g. vrijwilligen aanplant daalde van 192 tot 181 millioen, hetgeen mede een vermindering aanwijst van 7 percent.

In geen enkel district, waar de gouvernements-cultuur werd ingetrokken, is de bevolking voortgegaan vrijwillige tuinen aan te leggen.

Waar de landbouwers echter geen monopolie te vreezen hebben of kans zien het te ontduiken gaan zij er uit eigen beweging toe over koffieplantsoenen aan te leggen.

De proef op de som werd geleverd in de afdeeling Panaroekan, der residentie Besoeki.

Op dat feit nader de aandacht te vestigen is hoofdzakelijk het doel van dit schrijven.

In de memorie van toelichting op de Indische Begrooting voor 1898 wordt daaromtrent het volgende medegedeeld:

„In verband met het bepaalde bij art. 19 der Comptabiliteitswet, wordt te dezer plaatse melding gemaakt van het bestaande voornemen om, met ingang van het jaar 1898, het koffiemonopolie voor de afdeeling Panaroekan, der residentie Besoekie, formeel op te heffen. De aanleiding tot dit voornemen is hierin gelegen, dat in de genoemde afdeeling, die, wegens het moeielijk terrein en den grooten afstand, waarop de geschikte gronden van de desa's verwijderd zijn, niet voor de gouvernements-koffiecultuur in aanmerking kwam, gaandeweg, zoowel in het gebergte als in de vlakte, vrijwillige koffieaanplantingen zijn ontstaan, waarvan de bevolking het product ten eigen bate verkoopt. Toen dit voor eenigen tijd onder de aandacht van de Indische regeering kwam, is natuurlijk de vraag overwogen moeten worden, op welke wijze aan dezen onwettigen toestand een einde zou behooren gemaakt te worden en men is tot de slotsom gekomen, dat de eenige rationeele slotsom is gelegen in het handhaven en wettigen van den bestaanden toestand, door het tot dus ver nimmer in Panaroekan toegepaste monopolie voor die afdeeling ook formeel op te heffen. De eenige gelegenheid toch om het product in te leveren zou zijn het strandpakhuis te Panaroekan, dat op 20 en meer palen van de koffieplantsoenen verwijderd is, en de geringe hoeveelheid van 200 pikols, die men rekent, dat in gunstige jaren zou ingeleverd kunnen worden, wettigt niet de kosten, die vermeerdering van de gelegenheid tot inlevering, door de oprichting van nieuwe inkooppakhuizen, zou medebrengen. Levering van het product aan den lande te vorderen zou dus zeker

niet gunstig werken op het in stand houden der vrijwillige aanplantingen en mits dien in strijd zijn met het streven van de regeering om een volkscultuur te doen ontstaan ter vervanging eventueel van de gedwongen koffieteelt".

De regeering is dus van oordeel dat de toepassing van het monopolie het te niet gaan van de vrije cultuur zou ten gevolge hebben.

De groote afstand van het inkooppakhuis toch behoefde volstrekt niet de aanleiding tot den maatregel te zijn; in dat ongerief had op andere wijze kunnen worden voorzien, ook zonder het bouwen van nieuwe inkooppakhuizen. Het is vroeger meer voorgekomen dat er, bij de opheffing van de cultuur op hoog gezag in een afdeeling, nog wat vruchtdragende boomen waren overgebleven. En wat gebeurde dan? De plukkers van het nog overgebleven product werden in de gelegenheid gesteld dat in te leveren aan de ambtenaren, als zij op hun rondreizen die desa's bezochten. Dat zou ook hier hebben kunnen geschieden, zoodat alleen de vrees, dat de toepassing van het monopolie de doodslag zou zijn voor de vrijwillige teelt, de aanleiding kan zijn geweest van de opheffing van het monopolie.

Wanneer nu uit het bovenstaande vernomen wordt:

in de eerste plaats, dat bij de regeering, nu al jaren en jaren her, het streven bestaat om een *volkscultuur* te doen ontstaan; doch het blijkt dat het bestaande monopolie het beletsel is, dat het ontstaan van die cultuur tegenhoudt; en

in de tweede plaats, dat zij van oordeel is, dat de opheffing van de *gouvernements-cultuur* niet te verdedigen zou zijn zonder maatregelen „die aan de schatkist vergoeding schenken voor wat haar zou ontvallen"; doch het blijkt, dat alle tot nog toe genomen maatregelen om daartoe te geraken gefaald hebben en van den maatregel, die thans beproefd zal worden, geen beter resultaat te wachten is,

dan ligt het voor de hand dat, *ook van het standpunt door de regeering ingenomen*, ter bereiking van het door haar beoogde doel, maar één weg kan worden ingeslagen en wel den weg die leidt tot opheffing van het monopolie, met behoud van de gouvernements-cultuur, die dan echter niet anders gedreven zal *kunnen* worden dan in vrijen arbeid, omdat naast een vrije volkscultuur een gouvernements-cultuur in dwang, waarbij de bevol-

king de geplukte koffie, ter bereiding, mede naar huis neemt, niet bestaanbaar is, omdat die tweeërlei koffie niet van elkander te onderscheiden zou zijn.[1]).

Door het inslaan van dien weg zal het „afloopend middel" — zooals de heer van Gennep het noemde — worden omgezet in *twee* bronnen van inkomsten, waarvan jaarlijks ruimere opbrengsten verwacht mogen worden; n.l. de landrente van de vrije volkscultuur en de baten van een vrije gouvernements koffiecultuur.

Door de opheffing van het monopolie toch wordt die vrije volkscultuur onmiddellijk in het leven geroepen, en wel op groote schaal; immers daardoor krijgt de bevolking de vrije beschikking over de vruchten van haar eigen boomen van haar monosoeko-tuinen die, volgens de bovenaangehaalde nota van den adjunct-adviseur, op dat tijdstip, een oppervlakte besloegen van 127,000 Bouw, tegen slechts 50,000 Bouw gouvernements-tuinen. En die oppervlakte zal jaarlijks toenemen, vooral in de omgeving van die vrijgemaakte monosoeko-tuinen, als door de bezitters van die tuinen ondervonden, en door de omwonenden vernomen wordt, welke voordeelen die vrije aanplantingen al dadelijk opleveren. En dat ook allerwege het voorbeeld door Panaroekan gegeven navolging zal vinden mag, bijna met zekerheid, verwacht worden.

> Nu reeds ziet men — zoo zeide de minister van koloniën, „vooral in Bantam de bevolking zich meer en meer toeleggen op de vrije cultuur; wel een bewijs derhalve dat waar de dwangcultuur een last, de vrije cultuur een lust voor haar kan worden. De regeering zal meer gebaat zijn met de opbrengst van de landrente en uit indirecte opbrengsten, dan zich angstvallig vast te klemmen aan baten, die bijna niets meer beteekenen, vooral waar de bestuursinrichting in de verschillende gewesten uit den aard der zaak met de koffiecultuur in nauw verband staat."

Dat bij de onmiddellijke opheffing van het monopolie de landrente van de monosoeko-tuinen een aanzienlijk bedrag zal uitmaken blijkt uit bovenstaande opgaaf; en dat met het dadelijk gaan heffen van dat bedrag de regeering meer gebaat zal zijn, dan met het eerst doen uitsterven van de boomen, om dan pas, van meet af

---

[1]) Tegen *geleidelijke* opheffing van het monopolie bestaat het groote bezwaar, dat daardoor in zoo hooge mate wordt in de hand gewerkt de onttrekking aan de verplichte levering, door het vervoer van koffie van het onvrije naar het vrije gebied.

aan, weder met de aanmoediging van een vrije cultuur en heffing van landrente te beginnen zal wel geen nader betoog behoeven. —

En wat de gouvernements-cultuur betreft — op 20 November j. l. sprak de minister van koloniën daaromtrent het volgende:

„ — — de gouvernements-koffiecultuur kan nooit gelijk gesteld worden met de particuliere cultuur, omdat ieder particulier zijn gronden behandelt zooals deze dat speciaal noodig hebben, terwijl, al had de regeering in plaats van een, vijf wetenschappelijke adviseurs, zij toch over die groote uitgestrektheid niet dat toezicht op de cultuur zou kunnen uitoefenen, zooals een particulier dat doen kan. Ware dat mogelijk dan was de koffiequaestie veel gemakkelijker dan zij is."

Welnu, bij de opheffing van den dwang, staat niets de toepassing van die gewenschte cultuurwijze in den weg.

Door de opheffing van den dwang is het bestuur niet meer gebonden aan de gronden in de nabijheid van de desa's, maar kan de cultuur overgebracht worden naar de rijke, vruchtbare, verder afgelegen berghellingen, waarop reeds de Staatscommissie de aandacht vestigde. En wanneer de cultuur daar, op groote complexen, gedreven zal worden in vrijen arbeid, onder de dagelijksche leiding en het toezicht van deskundig personeel, dan treedt onmiddellijk de, door den minister gewenschte, toestand in het leven, waardoor de koffiequaestie zooveel gemakkelijker wordt dan zij nu is. En dat van een cultuur gedreven op de wijze als de particuliere industrie haar drijft, dezelfde resultaten verwacht mogen worden zal wel niet te ontkennen zijn. —

Zal het verlaten van den weg, die thans begaan wordt, en het overstappen op den tegenovergestelden, in den aanvang, met verlies gepaard gaan, dat verlies zal na weinige jaren worden ingehaald en, naar verwacht mag worden, gevolgd worden door zekerder en jaarlijks toenemende inkomsten; terwijl voor de bevolking een mild vloeiende bron van welvaart zal worden geopend, die thans voor haar gesloten is; maar het voortgaan op dien weg leidt er onvermijdelijk toe dat, met het afloopen en eindelijk geheel te niet gaan van de cultuur ook alle inkomsten verdwijnen, zonder eenig equivalent.

De Opiumfabriek der regie, in Indië of in Nederland?

Bij het voorstel tot uitbreiding der opiumregie in Indië en het tengevolge daarvan oprichten van eene grootere opiumfabriek, waarvan de kosten geraamd worden op *f* 2.300.000, is de vraag gewettigd of dit doel niet tot lageren prijs te bereiken is.

Het oprichten en het in werking houden van fabrieken in Indië heeft eigenaardige bezwaren. Behalve de dikwijls zeer gecompliceerde machinerieën, welke uit Europa moeten aangevoerd worden, zijn ook de intellectueele werkkrachten er kostbaar en niet stabiel. De sommen voor onderhoud zoowel voor de eerste als voor de laatste, zullen op den duur aanzienlijk blijken te zijn.

De ondervinding heeft dan ook geleerd, dat de particuliere nijverheid in Indië niet wedijveren kan met die in Europa. Fabrieken van ijzeren werktuigen, lucifers, bierbrouwerijen e. a. zijn heel spoedig opgeheven moeten worden of leden een kwijnend bestaan. Zij rendeerden niet.

Eene opiumfabriek in Indië gebouwd en gedreven door het Ned. gouvernement zal geen betere resultaten opleveren, namelijk, als de waarde van het product vergeleken wordt met die van andere herkomst.

Voor zoover mij bekend is, bestaat geen berekening van onkosten van het opium-extract, dat in de fabriek op Struyswijk reeds bereid is, ten einde eene vergelijking te kunnen maken met den prijs, waarvoor hetzelfde praeparaat in Europa door particulieren bij aanbesteding zou geleverd kunnen worden. Doch ik houd mij stellig overtuigd, dat eene vergelijking in het voordeel der Europeesche nijverheid zou uitvallen.

Een kilogram Levantsch opium kost nog geen *f* 15. Het kilogram extract van opium, tjandoo of opium zooals gebruikt

wordt om te rooken, kost in Europa ongeveer *f* 30; één deel ruwe opium levert een half deel extract of tjandoo.

Deze prijzen zijn genomen uit den Nederlandschen drogerijenhandel, dus op betrekkelijk kleine schaal. Zij kunnen evenwel tot basis strekken voor eene berekening der kosten van de regie. Het Ned. gouvernement koopt het ruwe opium in de Levant, soms ook te Londen of te Hamburg door tusschenkomst der Ned. Handelmaatschappij te Amsterdam, die daarvoor sedert jaren een aanzienlijk commissieloon trekt. Het ruwe opium wordt in Amsterdam onderzocht en gekeurd van wege de regeering. Al deze onkosten verhoogen den prijs der grondstof aanmerkelijk. Daarbij komt dan nog de vracht en de assurantie voor het vervoer naar Indië. Een klein gedeelte ruw opium van Eng. Indischen oorsprong wordt te Singapore gekocht en gaat rechtstreeks naar Batavia, doch de kwaliteit van deze partij laat dikwijls te wenschen over. Al deze soorten worden door elkaar aan de pachters geleverd, die het ruwe opium tegen den door het gouvernement bepaalden prijs moeten aannemen, welke prijs, zooals bekend is, niet gering is. Zoo althans is de toestand onder het pachtstelsel.

Bij het invoeren der regie nu, is men dadelijk van het denkbeeld uitgegaan, dat opium voor de amfioenkitten alleen in Indië kon bereid worden. Dit is bepaald eene dwaling. Werd de grondstof op Java gekweekt, zooals suiker, koffie of kina, dan kon dit voor de fabriceering daar te lande een geldige reden zijn, men zou dan alvast de vracht en de assurantie van het ruwe product en het zuivere praeparaat vice versa uitwinnen. Doch deze reden vervalt, indien de ruwe stof, zooals het opium, met veel kosten van elders moet aangevoerd worden. Er is feitelijk niets tegen, dat de tjandoo in Holland bereid wordt en zonder twijfel kan het ook met groot voordeel geschieden, hetzij de regeering de bereiding zelf uitvoert of die aan de particuliere nijverheid overlaat. Men heeft wel beweerd, dat het opium om te rooken bijzondere eischen van smaak of consistentie stelt, die zelfs voor bepaalde gewesten van Indië verschillend zouden zijn, doch het is niet gebleken, dat deze bezwaren ernstig waren of niet te overwinnen. Met de ondervinding van de fabriek bij Struyswijk (Batavia) zou men in Nederland zijn voordeel hebben kunnen doen. Wat nu de afweging en de verpakking betreft, zooals die aan de fabriek van het gouvernement worden uitgevoerd met nauwkeurige en snelwer-

kende machinerieën, niemand zal in ernst durven volhouden, dat ook deze arbeid noodzakelijk in Indië moet verricht worden. Alle werktuigen moeten in Nederland of in het buitenland ontworpen en vervaardigd worden.

De materialen voor de verpakking, ijzer, blik of aluminium, hout, enz. worden aangevoerd uit Nederland. Hout voor de pakkisten zou wellicht in Indië voldoende en voordeelig gevonden worden. Doch brandstof en arbeidsloon zijn in Europa bepaald goedkooper dan in Indië.

Na deze gegevens is het zeker, dat de Europeesche nijverheid in staat zal blijken te zijn, opium om te rooken te bereiden niet alleen, maar ook te verpakken in elken vorm en in elke hoeveelheid, die de kleinhandel in Indië verlangt: onderdeelen zoowel als veelvouden van thails.

De oprichting van eene dergelijke fabriek, door een consortium tot stand gebracht, zou stellig geen millioenen kosten.

De prijs van het product zou minder zijn dan die, waarop het de regeering in Indië te staan zal komen. Bij een gelijken verkoopsprijs zal bijgevolg de winst, die de regie voor de schatkist afwerpt, grooter zijn. Of het debiet even groot zal zijn en blijven als onder het pachtstelsel, is natuurlijk een open vraag. Het verslag van de proeven op Madoera en Pasaroean, Probolingo en Bezoeki luidt zeer optimistisch, doch of het altijd zoo blijven zal, is aan redelijken twijfel onderhevig. Alvorens dus over te gaan tot oprichting van eene groote fabriek met het oog op de algemeene invoering der regie op geheel Java, zou het voorzichtiger zijn geweest te onderzoeken of de fabrikatie van opium om te rooken, in Europa niet uitvoerbaar is, en gesteund door hetgeen de fabriek van het gouvernement op Struyswijk in staat is voortdurend te produceeren, voldoende voorzien zou in de behoeften. Genoemde fabriek op Java, opgericht tot voorloopige proef, heeft ettelijke tonnen gouds gekost. Ernstig vraagt men zich af wat het lot zal zijn van dit etablissement, dat nauwelijks een paar jaren bestaan heeft. Inderdaad het heeft allen schijn of bij de invoering der opiumregie het bezadigd overleg, door den anti-opiumbond op de vlucht gejaagd is. Was dit niet zoo, het ontwerp van eene opium-regie zou er stellig anders uitgezien hebben.

Bij deze beschouwingen ga ik uit van het feit, dat de som van ruim twee millioen uitgetrokken op de begrooting van 1898

alleen dient voor de oprichting der fabriek en het honorarium van den directeur gedurende de eerste drie jaren. Van de verdere exploitatiekosten of de waarde der grondstof, het ruwe opium, wordt niets vermeld. De berekening, hoeveel één kilogram tjandoo, bij aflevering in het klein, kost volgens een gemiddelden prijs van het ruwe opium, is dus niet te maken en daarvan zal toch voornamelijk de beantwoording der vraag afhangen of eene gouvernements-fabriek met voordeel werkt, ja of neen.

Het is waar, dat men bij de invoering der regie meer van het zedelijk beginsel is uitgegaan, om het gebruik van het opiumrooken van lieverlede te doen verminderen. De kwestie van winst of geldelijk voordeel voor de schatkist werd zoo goed als ontkend.

Doch ik twijfel sterk of dit doel door de regie bereikt zal worden. Alleen door drakonische wetten kunnen misbruiken uitgeroeid worden en dan nog niet volkomen. Ik denk hierbij aan het tegengaan van het gebruik van sterken drank, een kwaad, dat oneindig veel grooter en nadeeliger is dan het gebruik van de opiumpijp. Met deze kwestie wil ik mij evenwel thans niet inlaten. Het komt er op aan in de eerstvolgende jaren aan Chineezen en Inlanders opium te leveren op een geregelde wijze en met voordeel voor 's lands schatkist, zonder tusschenkomst van Chineesche of Europeesche pachters. Op den voorgrond wordt door mij gesteld, dat het opiumverbruik gedurende vele jaren nog een bron van staats-inkomsten zal uitmaken. Wil men de particuliere exploitatie hiervan buiten sluiten, daarmede kan men vrede hebben wat de detail-verkoop betreft. Doch het fabriceeren van het artikel zelf, had men beter aan de Europeesche nijverheid kunnen overlaten. Voorgelicht door hen, die zich voor rekening van het gouvernement met de voorloopige kleine proef op Java hebben bezig gehouden, zou de algemeene invoering der regie op Java dan spoedig haar beslag kunnen hebben en stellig op een millioen minder te staan komen. De staat werkt langzaam, kostbaar en niet altijd goed.

Daarentegen verdient het opmerking, dat de Chineesche pachters met hunne opiumbereiding op eenvoudige wijze en uiterst bescheiden gebouwtjes, millioenen verdiend hebben. Voor de opiumregie zal eenzelfde resultaat de proef op de som moeten zijn.

F. W. NEUHAUS.

VARIA.

DE AFSCHAFFING VAN HET UITVOERRECHT VAN SUIKER IN NED. INDIË.

De „koloniale curiositeit" is niet meer!

Ze heeft lang genoeg bestaan, om recht te hebben op een lijkrede.

Uitgeluid werd ze, den 23sten December, in de Tweede Kamer, met een weemoedig woord van den heer van Karnebeek, die zich in het geheel niet verheugde over haar verdwijnen, en, den 31sten Januari, met een juichtoon, in de Eerste Kamer, door haar ouden, hardnekkigen bestrijder, den heer Muller, in wien blijkbaar een groote blijdschap werd gewekt, dat hij haar overdwijning mocht beleven.

De zaak zelve is, tijdens de herhaalde behandeling der vroegere schorsingsvoorstellen, zoo grondig van alle zijden bekeken, dat we de der discussie ook thans weer voorbereidende stukken hier niet willen behandelen.

Daarentegen zullen we hier een beeld geven van de mondelinge behandeling in de beide Kamers.

In de zitting der Tweede Kamer van 23 December zeide de heer **van Karnebeek**:

Ik kan tot mijn leedwezen met dit wetsontwerp moeielijk medegaan. Laat ik echter terstond zeggen, dat dit niet het geval is, omdat ik meen, dat men op dit oogenblik moet doorgaan met de heffing van het uitvoerrecht op de suiker. Integendeel, ook ik wensch dat op het oogenblik daarmede worde opgehouden, niet omdat die negen cents per pikol in mijn oog zoo beslissend zijn voor het behoud der industrie, maar omdat onder de tegenwoordige omstandigheden aan die industrie zooveel mogelijk moet worden te gemoet gekomen.

Ik zou dus thans *schorsing* den besten maatregel achten, zoo noodig gedurende eenige jaren, maar ik kan niet wel medegaan met *afschaffing* van het uitvoerrecht, vooral wegens het standpunt, dat de Minister bij de verdediging van zijn wetsvoorstel heeft ingenomen. Heb ik wel begrepen wat de Minister zoowel in de Memorie van Toelichting als in de Memorie van Antwoord schrijft, dan meent hij, dat de groote cultures op Java eigenlijk niet *speciaal* behooren bij te dragen tot de behoeften van de Indische schatkist. Voor zooverr zulke speciale heffingen nog bestaan schijnt de Minister die — met uitzondering natuurlijk van de suikerbelasting — wel te willen bestendigen wegens

den grooten nood van de schatkist, maar eigenlijk vindt de Minister, dat die speciale belastingen niet goed, niet billijk en niet behoorlijk zijn.

Mijn standpunt nu is geheel tegenovergesteld.

Ik meen dat wel degelijk vastgehouden moet worden aan het beginsel, dat de groote cultures op Java speciaal bij te dragen hebben voor de financieele behoeften van Indië. Dat beginsel is steeds in acht genomen bij den grooten strijd, die indertijd is gevoerd tegen het cultuurstelsel. Toen heeft de liberale oeconomische politiek op haar vaandel geschreven — en met dat vaandel is de strijd gestreden en de zege bevochten — dat de vrije particuliere industrie zou weten te vergoeden, niet alleen indirect maar direct, de verliezen die de schatkist zou lijden door de afschaffing van het cultuurstelsel, door het gemis van directe baten uit de cultuur.

Ik wensch dat dit standpunt niet wordt verlaten, en kan niet goedkeuren, dat men, wegens den nood waarin de suikercultuur verkeert, dit belangrijk beginsel zou prijsgeven.

Uit dat beginsel volgt echter niet, dat de speciale belasting juist als uitvoerrecht zou moeten worden geheven. Wanneer een betere vorm wordt gevonden, acht ik dit zeer goed, maar wanneer het uitvoerrecht wordt afgeschaft, moet er een speciaal equivalent voor in de plaats komen. De handhaving van dat beginsel sluit ook niet uit, dat tijdelijk de heffing van de speciale belasting, *in casu* het uitvoerrecht, wordt geschorst wanneer de omstandigheden het noodig maken.

De Minister heeft in de stukken gewezen op hetgeen geschied is met de thee, maar ik meen dat wij ons juist daaraan kunnen spiegelen. Niet dat ik het uitvoerrecht op thee zou terugwenschen, maar de afschaffing heeft het bewijs geleverd, dat wanneer het uitvoerrecht afgeschaft wordt zonder equivalent, de speciale bijdrage uit die cultuur voorgoed aan de schatkist ontvalt.

De heer **Geertsema**: En de patentbelasting?

De heer **van Karnebeek**: Die betaalt iedereen en is dus geen belasting der suikerindustrie.

Zijn de omstandigheden nu zoodanig, dat eene eenvoudige schorsing niet voldoende zou zijn? Ik geloof het niet, wanneer ik naga wat juist nu in Europa plaats heeft, waar onderhandelingen gevoerd worden tusschen Frankrijk en Engeland, tusschen Oostenrijk en Duitschland, met het doel tot afschaffing van de premiën voor de beetwortelsuiker te geraken. Die teekenen duiden op eene kentering, die ten goede zal komen aan de suikerindustrie op Java.

Nu zegt de Minister dat schorsing onzekerheid geeft en dus de industrie in moeielijkheid brengt, maar hetgeen hij daaromtrent in het midden heeft gebracht, komt mij niet klemmend voor. Dat bezwaar kan overigens worden ondervangen, wanneer men de schorsing uitstrekt over een zeker, niet te kort tijdperk.

De financieele toestand in Indië is deze — en daardoor wordt de quaestie beheerscht — dat de schatkist eene bate uit de suiker noode missen kan, en die toestand zal waarschijnlijk nog in een onafzienbaar tijdperk van jaren voort-

duren. Daarom is het niet verstandig, het beginsel los te laten, dat, wanneer de omstandigheden het toelaten, de suikerindustrie eene bijdragen aan de schatkist heeft te leveren.

Het zoogenaamde equivalent, dat bij dit wetsvoorstel wordt voorgesteld, tot goedmaking van wat de schatkist verliest, schiet, ik behoef het niet in bijzonderheden aan te toonen, tekort in het cijfer van opbrengst.

Overigens vind ik het een vrij zonderling equivalent, aangezien het opgebracht wordt door andere personen en in andere streken dan die, welke gebaat worden door de afschaffing van het uitvoerrecht.

Maar dit acht ik eene ondergeschikte consideratie; ik kan geheel instemmen met de verhooging der invoerrechten op Oost-Sumatra en Lombok, omdat de financiën dringend behoefte hebben aan versterking, en dezen maatregel zoude ik toejuichen, ook wanneer zij genomen werd, zonder nu juist te moeten dienen als equivalent voor het afschaffen van het uitvoerrecht op suiker.

Tegen het standpunt, dat de Minister echter in deze quaestie inneemt, meen ik met kracht te moeten opkomen.

Hierop antwoordde de heer **Cremer**, Minister van Koloniën, ongeveer aldus: Het betoog van den geachten afgevaardigde heeft voornamelijk ten doel gehad aan te toonen, dat op dit oogenblik schorsing ten opzichte van het uitvoerrecht op suiker in Indië beter is dan afschaffing.

Volgens mijne meening is niet anders dan afschaffing mogelijk.

Eene schorsing voor eenige jaren zou natuurlijk ten gevolge hebben, dat de gansche bate, die het uitvoerrecht misschien nog zou kunnen opbrengen, geheel aan de schatkist ontviel, zonder eenig equivalent.

Het spreekt vanzelf, dat de Minister tegenover zulk een onzekeren factor als eene schorsing geen ander recht als blijvend equivalent kan overstellen.

Het equivalent, dat men wil voorstellen om een maatregel die noodig is, tot stand te brengen, geeft men niet lichtvaardig uit de hand; het kan bij eene voorkomende gelegenheid te pas komen. Ik wensch de Kamer er aan te herinneren, dat bij alle schorsingen, die zijn gevoteerd, nooit een equivalent is in de plaats gesteld.

Ik meen, dat het geen goede politiek is er mede voort te gaan, jaarlijks op de begrooting uit te trekken eene som voor uitvoerrecht van omstreeks *f* 780.000, terwijl wij weten, dat dit recht in de laatste tien jaren gemiddeld niet meer dan $2^1/_4$ ton heeft opgebracht. Dit is de begrooting flatteeren. Dit laadt tevens op de begrooting een element van onzekerheid door het handhaven er op van een recht, wanneer het steeds te verwachten is, dat de Kamer zal staan voor het voorstel het te schorsen.

Zoolang ik in deze Kamer over die zaken heb gesproken, evenals mijne vrienden, ik herinner onder anderen aan het voorstel tot afschaffing van uitvoerrechten van de heeren Verniers van der Loeff c. s., heb ik steeds gestreden voor afschaffing van het uitvoerrecht op producten, die in Indië worden geproduceerd en op de wereldmarkt moeten concurreeren met producten van andere streken, die vrij geproduceerd of zelfs beschermd worden, zooals met de suiker het geval is.

Ik behoef nu wel niet de bezwaren tegen de uitvoerrechten in het algemeen uit een te zetten, want dat is in deze Kamer herhaaldelijk geschied.

Ik herinner er slechts aan dat de suiker het belangrijkste uitvoerproduct van Java is. Nu is in dat artikel eene overproductie ontstaan; de productie van beetwortelsuiker is in de jaren 1894—1896 gestegen van 4.792.000 tot 4.950.000 tons; maar de rietsuikerproductie is in diezelfde jaren van 3.139.000 tons achteruitgegaan tot 2.524.000 tons.

Wordt geen ingrijpende maatregel, waarop de industrie kan rekenen, genomen, dan zal die daling, vrees ik, die Java minder dan andere streken tot nu toe heeft getroffen, ook in Nederlandsch-Indië grooten omvang nemen; wordt het uitvoerrecht niet opgeheven, dan zal, naar ik verwacht, de suikerproductie op Java weldra belangrijk afnemen.

De heer van Karnebeek stelt zich ten aanzien van het uitvoerrecht op het standpunt, dat men, sedert de afschaffing van de gouvernementscultures, als equivalent van het daardoor prijsgegeven voordeel, uitvoer- of andere speciale rechten moet heffen van elk product. Ik stel aan allen die deze zaak kunnen beoordeelen de vraag, welke voordeelen het Gouvernement in de laatste jaren zou hebben genoten, wanneer het de suikercultuur als gouvernementscultuur had gehandhaafd.

Ik geloof dat men dan ten aanzien van de Indische financiën, die nu zorgeischend zijn, had kunnen spreken van een débâcle.

Sedert die nieuwere politiek is men tevens begonnen de particuliere industrieën aan nieuwe heffingen te onderwerpen; ik wijs slechts op de personeele belasting, de patentbelasting, de bedrijfsbelasting, welke laatste ook voor een groot deel ten laste van de industrie komt; en ik vraag of die heffingen juist niet opgelegd zijn met het oog op het ontvallen der baten van de gouvernementscultures en of die belastingen niet rechtstreeks drukken op de industrieën die sedert tot ontwikkeling zijn gekomen?

De geachte spreker wil speciale belasting van de verschillende voorname voortbrengselen in Nederl.-Indië.

Ik meen dat wij met eene fiscale wetgeving van dien aard in Indië een unicum zouden uitmaken. Er is trouwens te vergeefs naar gestreefd door den Minister Van Dedem. Deze heeft ten aanzien van de suikercultuur twee pogingen daartoe gedaan, die door de Kamer verworpen zijn, omdat men ze onuitvoerbaar achtte. Wanneer de toestand van de suikercultuur ten gevolge van de algemeene omstandigheden zoodanig is, dat men geen uitvoerrecht daarvan kan heffen, wat verwacht men dan van eene speciale suikerbelasting?

En zal dat ook niet met alle andere cultuurartikelen die daar zijn, als koffie, tabak, thee of welk ook, het geval wezen? Wanneer de toestand zoodanig is dat er geen uitvoerrecht op kan drukken, welke lasten kunnen er dan wel op drukken? Ik wensch er bij te voegen dat ik niet gaarne een belastingsysteem zou willen ontwerpen dat er op ingericht ware op elk onderwerp van productie eene speciale belasting te heffen. Ik zou de vraag willen stellen: Wanneer hier te lande nog uitvoerrechten werden geheven bijv. van boter en kaas, en de veeteelt en de boter- en kaashandel kwamen in een toestand, dat zij dit recht niet konden dragen, zoodat de Minister van Financiën verplicht was de afschaffing van het uitvoerrecht op boter en kaas voor te stellen, zou dan de eisch worden gesteld eene speciale belasting in plaats van het uitvoerrecht te heffen van den veehouder en den boter- en kaashandelaar? Waar

bij den uitvoer geen recht zou kunnen geheven worden, zou dit evenmin het geval zijn bij de productie.

In Indië is het precies hetzelfde. De geachte afgevaardigde zegt niet te gelooven dat de suikercultuur in eene blijvende crisis verkeert. Ik hoop het, maar wil er op wijzen, dat niet alleen volgens het oordeel der Nederlandsche Regeering, maar ook naar het gevoelen van buitenlandsche Regeeringen dit wèl het geval is. Ik wensch o. a. te wijzen op het rapport der Engelsche Staatscommissie, die in dit jaar een onderzoek heeft ingesteld of de suikercultuur in de West-Indische koloniën van Groot-Britannië zou te handhaven [1]) zijn. Die commissie, samengesteld uit drie zeer bekwame leden, die een onderzoek in loco hebben ingesteld, komt tot dezelfde conclusie als waartoe de Indische en Nederlandsche Regeeringen zijn gekomen. Na opgemerkt te hebben dat de suikerindustrie in West-Indië gevaar loopt belangrijk te zullen afnemen en in eenige koloniën zelfs geheel te niet te zullen gaan, komt zij tot de volgende conclusie: „Die depressie wordt veroorzaakt door de mededinging van andere suiker voorbrengende landen; in 't bijzonder door de mededinging van bietsuiker, voortgebracht met een systeem van premiën. Ook zijn van invloed hooge beschermende rechten en de mededinging van rietsuiker, waarvan de voortbrenging aangemoedigd wordt door de betrokken Gouvernementen".

En dan: „De oorzaken der depressie mogen permanent worden genoemd, daar zij voor een groot deel het gevolg zijn van de staatkunde van vreemde Rijken, en er is geene aanwijzing dat deze politiek in de naaste toekomst zal worden opgegeven."

Ik ben geheel van dezelfde meening, en deze commissie stelt dan ook ten opzichte van de West-Indische koloniën maatregelen voor, waaruit duidelijk blijkt, dat zij begrijpt, dat in een groot deel daarvan de rietsuikercultuur eenvoudig niet te handhaven is. Zij stelt voor terugzending van emigranten naar Britsch-Indië; het gemakkelijk maken van het uitgeven van kleine stukken grond aan personen die hun werk zouden verliezen door het ophouden der suikercultuur; aanmoediging der vruchtencultuur en subsidieering voor het vervoeren van vruchten naar New-York en later naar Londen. Alleen op het eiland Barbados heeft zij nog hoop dat de suikercultuur zal kunnen blijven bestaan, met het oprichten van centrale fabrieken, met voorschotten uit de schatkist van het Vereenigd Koninkrijk. De kosten die zij aan het Parlement opgeeft als zullende in de eerste jaren daarvoor uit die schatkist noodig zijn, bedragen 27 000 pond sterling in elk der eerste 10 jaren, 20 000 pond in elk der eerste 5 jaren, 90 000 pond in eens en 120 000 pond als leening aan Barbados voor de oprichting van centrale suikerfabrieken, waarbij gezegd wordt dat er groote kans bestaat dit geld te verliezen. In het geheel is het 580 000 pond sterling, dat is bijna 7 millioen gulden. Wat zou eene dergelijke commissie zeggen, wanneer zij wist, dat op Java nog een uitvoerrecht op suiker wordt geheven en er hier over gedebatteerd wordt of dit zal worden afgeschaft?

Mijn hoofdbezwaar tegen schorsing heb ik reeds genoemd. Ik wil recapituleeren. Ten eerste vind ik een groot bezwaar in de onzekerheid voor den

---

1) Een zeer belangwekkende studie over dit rapport gaf Mr. N. P. van den Berg in de *Economist* van Jan. en Febr. 1898. v. S.

handel. De handel weet niet of hij, aanbiedingen doende aan het buitenland, al of niet moet rekenen op het bestaan van uitvoerrecht. De handel moet bijtijds aanbiedingen doen, daar suiker een volumineus artikel is en men dus bijtijds moet zorgen, dat er schepen zijn voor de onmiddellijke verzending van het afgeleverde product. Wij hebben er voorbeelden van gehad, dat de handel gerekend had op het niet bestaan van het uitvoerrecht, dat toen weer plotseling in werking is getreden, en hij dus heeft moeten bijpassen, waarop niet gerekend was.

Zal de handel dus voortaan moeten rekenen, bij het voortbestaan van het uitvoerrecht op eene herleving er van na schorsing, hij zal daarnaar zijne prijzen regelen, en zoo zal ook bij schorsing het voordeel daarvan dikwijls niet aan de fabrikanten, maar, omgekeerd, aan de handelaren ten goede komen.

Een ander bezwaar dat ik heb tegen de schorsing is dat men het uitvoerrecht *principieel* kan afschaffen, maar de schorsing alleen kan voorstellen omdat men niet principieel tegen de zaak is, maar omdat er nood is. Men zal dan telkens moeten aantoonen in hoeverre er nood is, en dit is voor de Regeering niet altijd mogelijk. Een debat over de schorsing — wij hebben er reeds vele achter den rug — is altijd een onaangenaam debat; men moet altijd met cijfers aantoonen of de schorsing nu juist noodzakelijk is of niet; de een komt dan opdagen met cijfers van fabrieken die ongunstig werken en een ander met cijfers van fabrieken die gunstig werken, en beiden kunnen gelijk hebben. Principieel kan dan over de zaak niet worden gedebatteerd, en de motieven voor schorsing met juistheid aan te wijzen is zeer moeilijk voor de Regeering.

Er zijn, evenals in elke industrie, fabrieken die met verschillend resultaat en onder verschillende omstandigheden werken, en daarom is het bezwaarlijk te zeggen of schorsing op een zeker oogenblik al dan niet noodzakelijk is voor alle.

Ik wensch er terloops ook op te wijzen dat wij ten opzichte van het uitvoerrecht veel ingrijpender maatregelen hebben genomen dan ik nu voorstel, zonder daarbij den eisch van schorsing te stellen. Ik wijs op de vermindering van het uitvoerrecht op koffie met $^2/_3$ en van dat op suiker met de helft, terwijl men het equivalent elders zocht dan op het artikel zelf. De afschaffing van de wederhelft stel ik nu ook voor met een equivalent dat elders wordt gevonden, omdat het niet kan verkregen worden uit het artikel zelf. Bovendien zou niemand er door gebaat zijn als het equivalent uit de suiker zelve werd gevonden. Ik meen dus — en hiermede is een derde bezwaar tegen de schorsingspolitiek aangegeven — dat het eene solider politiek is de zaak flink onder de oogen te zien en het uitvoerrecht af te schaffen met een behoorlijk equivalent, dan over te gaan tot schorsing voor eenige jaren zonder eenig equivalent en zonder eenige zekerheid voor de cultuur. En dat dit laatste van groot belang is wensch ik ten slotte met een enkel woord aan te toonen.

Op dit oogenblik heerscht eene crisis op Java; ik herinner o.a. dat bij de receptie op het gouvernementspaleis te Batavia op 31 Augustus jl. de vicepresident van den Raad van Indië, hulde brengende aan den Vertegenwoordiger van H. M. de Koningin en daarbij de gebruikelijke toespraak houdende, zeide:

„De padi-cultuur heeft dit jaar niet die resultaten opgeleverd, die voor de

welvaart der bevolking wenschelijk zijn, en ook de suikerindustrie heeft met zeer vele tegenspoeden te kampen gehad. Voorwaar, er zijn nog vele moeilijkheden te overwinnen, doch ik ben er van overtuigd dat de Regeering het hare zal doen om zoo noodig die maatregelen te treffen, welke de bedreigde industrie voor algeheelen ondergang en de inlandsche bevolking voor hongersnood kunnen behoeden."

Nog gisteren ontving ik bericht dat, behalve de in de Memorie van Antwoord reeds genoemde, nog twee fabrieken in 1898 of 1899 zullen worden gesloten; het is mij ook bekend dat door zeer vele fabrikanten die vraag ernstig wordt overwogen. Zeker is het dat afschaffing van het uitvoerrecht daarop niet zeer veel invloed kan uitoefenen, maar, gepaard met verlaging der spoorwegvrachten, toch wel eenigen invloed. Ik acht het zeer gevaarlijk thans niet duidelijk uit te spreken, dat de Regeering, voor zoover het in hare macht ligt en zonder tot protectie over te gaan, zal doen wat zij kan om die belangrijke industrie te ondersteunen. Zegt zij dat niet duidelijk en gaat zij „modderen" met schorsen en dergelijke maatregelen, dan geloof ik dat het gevolg zal kunnen zijn dat er nog meer fabrieken zullen worden gesloten, dan nu misschien reeds het geval is.

Hierop repliceerde de heer **van Karnebeek:** Ik zal nauwelijks behoeven te zeggen dat mijne bezwaren tegen dit wetsontwerp door den Minister niet zijn opgeheven, want uit hetgeen de Minister heeft medegedeeld is, althans voor mij, nog nader gebleken, dat — al is het niet het doel van den Minister — toch van de tegenwoordige omstandigheden gebruik wordt gemaakt om de handhaving van het belastingprincipe, dat ik zoo straks verdedigd heb, te knakken, het principe namelijk dat de groote cultures eene speciale bijdrage hebben te leveren in de kosten van bestuur in Indië; het principe dat behoorde tot het programma waarmede indertijd de vrijzinnige politiek in Indië de zege heeft behaald in den strijd, die over de cultures gevoerd is. Het komt mij voor, dat partij getrokken wordt van de eigenaardige bezwaren, die zeer zeker verbonden zijn aan een vorm van belasting als uitvoerrecht, om van de geheele speciale suikerbelasting af te komen.

De Minister zegt: „Ja, maar indien een uitvoerrecht niet goed is, wat moet men dan daarvoor in de plaats stellen? Het is niet mogelijk een goeden belastingvorm te vinden."

Vooreerst zou men wellicht het uitvoerrecht op zoodanige wijze kunnen heffen, dat voor een groot deel aan de bezwaren van dien vorm van belasting werd te gemoet gekomen, en ten andere gaat het niet aan, zelfs na de mislukte proef door een vorigen Minister tot oplossing van de quaestie genomen, nu maar eenvoudig te beweren dat het niet mogelijk is de uitvoerrechten in een anderen vorm van speciale belasting om te zetten.

De Minister vroeg welke dan toch de voordeelen zouden geweest zijn die het Gouvernement onder de tegenwoordige omstandigheden getrokken zou hebben uit eene rechtstreeksche opbrengst uit de suikercultuur, indien die nog bestaan had, en uit het feit, dat die op dit oogenblik nihil zouden geweest zijn en zelfs tot nadeelen zouden verkeerd zijn, betoogde hij, dat mijne redeneering faalt. De mogelijkheid van hetgeen zich thans voordoet, is zeer zeker eene der redenen geweest, waarom men tot de afschaffing van directe deel-

neming van het Gouvernement aan de cultures gekomen is. Maar daarover loopt hier de quaestie niet, zij loopt over de vraag of, wanneer de industrie in bloeienden toestand verkeert, zij niet eene speciale bijdrage leveren moet voor de bestuurskosten van Indië. En nu geef ik toe, dat op het oogenblik die toestand van bloei niet aanwezig is. Doch die kan terugkeeren, en daarom mag men mijns inziens het beginsel zelf niet prijs geven, zooals het wetsvoorstel in zijne strekking doet.

Ook de voorbeelden door Zijne Excellentie gesteld met de suppositie van een uitvoerrecht op boter en kaas hier te lande, dat waarschijnlijk het agrarische hart van vele leden der Kamer bijzonder moest treffen, gaat niet op, want wanneer hier te lande een uitvoerrecht op de boter en kaas geheven werd, zou men daarmede ook mijns inziens — evenmin als met het uitvoerrecht op suiker in Indië — niet behooren door te gaan, wanneer de heffing onder moeilijke omstandigheden voor de producenten bezwaar opleverde.

Wat betreft de Engelsche Staatscommissie voor de West-Indiën. De Minister heeft het een en ander medegedeeld omtrent het belangrijk rapport van die commissie, dat ook mij niet onbekend is; maar juist de beweging, waarop ik wees, die gaande is tusschen de groote Gouvernementen in Europa, is een gevolg van dat rapport. Een van de belangrijkste gevolgen van dat rapport is juist, dat de Engelsche Regeering eene verandering tracht te verkrijgen in de premie-politiek voor de beetsuiker. De vraag, of de Engelsche Regeering nog andere middelen tot opheffing van de West-Indische suikercultuur ten dienste staan, behoeft ons dus niet te verontrusten.

Ik wees er reeds op dat er teekenen zijn, die op eene kentering in de premie-politiek in Europa mogen doen hopen. Intusschen zijn wij wel genoodzaakt het uitvoerrecht in Indië misschien gedurende eenige jaren te schorsen, maar dit is nog geene reden om het geheel af te schaffen, vooral niet om het belangrijke beginsel te verlaten waarop het uitvoerrecht rust.

De pleitrede tegen de schorsing, wegens de onzekerheid waarin de industrie zou komen te verkeeren, komt mij, ook na den Minister gehoord te hebben, niet meer klemmend voor dan te voren. Men kan zulke bezwaren ondervangen door den tijd van schorsing niet tekort te nemen en door tijdig een anderen, misschien beteren vorm van belasting dan het uitvoerrecht voor te bereiden, ten einde die in te voeren als betere omstandigheden het gedoogen.

Ten slotte deed de Minister met het oog op de ellende, waarmede een groot deel der bevolking van Java bedreigd wordt door den nood der suikerindustrie, een beroep op ons gevoel voor rechtvaardigheid en billijkheid, en heeft ons — althans mij, die in principe niet voor geheele afschaffing van het uitvoerrecht ben — in een moeilijken toestand gebracht, omdat met geene mogelijkheid door een amendement van de voorgestelde afschaffing eene schorsing gemaakt kan worden.

Achter dit wetsvoorstel zit deze drang: neemt gij het niet aan, dan blijft de belasting drukken op de suikerindustrie. Durft gij die verantwoordelijkheid op u nemen? Ik gevoel dat dit niet aangaat en dat ook ik in 's Hemels naam den sprong zal moeten doen, waarvoor de Minister ons stelt.

Ik zal mij dus niet verzetten tegen de aanneming van het wetsvoorstel, maar de verantwoordelijkheid daarvoor laat ik geheel voor rekening van den Minister. Ik voeg er bij, dat ik mij daardoor allerminst voor het vervolg

gebonden acht, als door een stap op den weg tot afschaffing van de speciale bijdragen, die de groote cultures, naar mijne opvatting, aan de Indische schatkist behooren op te brengen.

De heer **Cremer**, Minister van Koloniën: Slechts een enkel woord. De geachte afgevaardigde zeide dat ik van deze omstandigheid gebruik gemaakt had, om de afschaffing van het uitvoerrecht op de suiker voor te stellen. Dat is niet geheel mijne positie.

Wanneer iemand het betreurt, dat deze omstandigheden er zijn, dan ben ik het. Het zou mij heel wat liever wezen, als de omstandigheden zoo waren, dat ik met een goed geweten die uitvoerrechten kon handhaven. Ons modern belastingstelsel in Indië, ik wensch er nogmaals op te wijzen, is er op ingericht, dat de baten van de suikerindustrie, mocht zij tot hernieuwden bloei geraken, ook zonder uitvoerrecht in ruime mate in de Indische schatkist zullen vloeien. Dat is het verschil met vroeger. Toen men gouvernements cultures had, was dat belastingstelsel er niet, nu wel.

Het wetsontwerp werd daarop zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

We begeven ons nu naar de Eerste Kamer.

In de zitting van 31 Januari hield de heer **Muller** de volgende rede:

Het zou van ondankbaarheid getuigen en tevens van gebrek aan courtoisie, indien het lid dezer Vergadering dat op 21 Mei j.l. den toenmaligen Minister van Koloniën interpelleerde om eene hernieuwde schorsing van het uitvoerrecht op Java van de suiker te verkrijgen, maar daarop een afwijzend antwoord kreeg, niettegenstaande diezelfde bewindsman onder minder ongunstige omstandigheden tot tweemaal toe schorsing had voorgesteld, indien dat lid dezen Minister niet zijn warmen dank bood voor het onderhavige wetsontwerp, dat niet slechts bevrediging geeft aan den toen door mij geuiten wensch, maar meer dan dat. Immers, niet andermaal wordt schorsing van dat uitvoerrecht voorgesteld; neen, met kloeke, forsche hand wordt ingegrepen en gedaan wat moet gedaan worden, wat sedert lang de rechtvaardigheid mede bracht: het „Eenig Artikel" stelt voor: „Uit het tarief van uitvoerrechten van 16 April 1886 vervalt: „Suiker, 100 kilogram f 0.15."

Daarvoor bied ik dezen Minister van Koloniën dank niet slechts, maar ook erkentelijke hulde.

Toch zijn er onder ons leden die nog van eene andere meening zijn.

In het Voorloopig Verslag dezer Kamer lezen wij: „Een lid gaf te kennen niet te begrijpen hoe, terwijl nog de vorige Regeering tot afschaffing geene reden meende te vinden, nu de kaart, gelijk hij het uitdrukte, in eens was gekeerd."

En verder: „Enkele leden verklaarden zich voorshands tegen den voorgestelden maatregel. In het algemeen waren zij voorstanders van uitvoerrechten en zij zagen geen bijzondere redenen, om zulk een recht in dit geval schadelijk te achten."

Ten slotte: „Deze leden zouden daarom aan schorsing van het uitvoerrecht de voorkeur geven."

Ik zou wenschen, Mijnheer de Voorzitter, ter wille van het belang van de

Nederlandsch-Indische suikerindustrie, dat geen lid dezer Vergadering zijne stem gaf aan dit wetsontwerp zonder overtuigd te zijn dat de rechtvaardigheid alleen de afschaffing van het uitvoerrecht medebrengt, dat hier geen geschenk wordt voorgesteld van min of meer protectionistisch allooi en dat niet het belang der Indische suikerfabrikanten vooraan staat, maar dat van de betreffende bevolking en van den Staat. In de overigens uitnemende Memorie van Toelichting aan de Tweede Kamer, waarnaar de Minister ons voor een gedeelte verwees, is, naar mij toeschijnt, de Minister houde mij dit ten goede, een gewichtig, ja ik zou zeggen het voornaamste argument dat ten gunste van de afschaffing pleit, over het hoofd gezien. Dit argument is, dat de uitvoerrechten ongetwijfeld reeds in 1872 zouden zijn afgeschaft, — dat is 25 jaren geleden — indien de Indische suikerindustrie niet het gelag had moeten betalen van de voor onze Indische schatkist zoo kostbare pogingen om onze eigen Hollandsche industrie, die voor den uitvoer naar Indië werkte, tot ontwikkeling te brengen, met name onze katoenindustrie.

Toen op 19 April 1895 ten vierden male hier in deze Vergadering de schorsing van het uitvoerrecht op suiker werd behandeld, wees ik er op, dat reeds in de tariefwet van 29 December 1835 vruchteloos werd gezocht naar eenig uitvoerrecht op landbouwproducten van Nederland. niettegenstaande gedurende eene reeks van jaren onder de regeering van Koning Willem I, van wien steeds gezegd wordt, dat hij zulk een bijzonder practisch oog had voor de landbouwbelangen en de materieele belangen van ons land, alle onze landbouwproducten, alle graansoorten en zelfs de fabrikaten van onze zuivelindustrie, boter en kaas, met een uitvoerrecht werden belast. Het is dus nu 60 jaren geleden dat aan den Nederlandschen landbouw recht werd gedaan door het afschaffen der uitvoerrechten. Waarom, mag men met eenige verbazing vragen, waarom is dat dan niet geschied voor de landbouwproducten in het andere deel van Nederland, dat gelegen is aan de andere zijde van den oceaan? Welnu, daarvoor bestond eene bijzondere reden.

In het jaar 1857 was door een in April uitgekomen boek gebleken van een scherp onderzoek naar de werking van het stelsel van differentieele invoerrechten in Nederlandsch-Indië. In dien tijd betaalden onze fabrikaten, gedekt met certificaat van oorsprong, daar bij invoer $12^1/_2$ pct. of 12 pct. recht en vreemdelingen het dubbele, nadat gedurende verscheiden jaren, tot het einde van 1836, de vreemdelingen 25 pct. hadden betaald, en de Nederlandsche industrie niets, wat eene ontduiking was van het bekende tractaat van 1824 met Engeland. En wat bleek nu uit dat onderzoek? Daaruit bleek, wat gewoonlijk steeds blijkt in geval van protectie, dat die differentieele rechten nadeelig werkten voor onze industrie, voor den geprotegeerde. Uit dat onderzoek bleek, dat van den invoer in Nederlandsch-Indië in de jaren 1825 tot en met 1834, toen de Nederlandsche industrie niets betaalde en de vreemde 25 pct., de Nederlandsche nijverheid het toch niet verder bracht dan tot 25 pct. van het totaal en dat 75 pct. der invoeren door den vreemdeling werd geleverd. In het volgend tiental jaren, in 1835—1844, steeg de invoer met certificaat van oorsprong van 25 tot 48 pct.; maar in het daaropvolgend decennium van 1845—1854 daalde hij weder tot 42 pct.; en de vreemde nijverheid leverde daarentegen aan Java, ten spijt of wel ten gevolge van dat stelsel, in het decennium 1845—1854, het laatste dat de schrijver dien ik bedoel heeft kunnen

behandelen, 58 pct. van het totaal. Uit dat onderzoek bleek voorts, dat vooral de katoennijverheid, vreemde en Nederlandsche, bij de zaak betrokken was, dat die industrie alléén ruim 66 pct. van het ginds ingevoerde leverde en dat de Nederlandsche katoennijverheid daarvan in 1825—1834 had geleverd 38 pct. en in 1835—1844 60 pct., maar in het volgend tiental jaren 1845—1854 slecht 47 pct., terwijl de buitenlandsche katoenindustrie, aldus ten spijt van een invoerrecht van 25 pct., toen voor 53 pct. in den gindschen invoer had gedeeld.

Die uitkomsten trokken in die dagen zeer de aandacht. En het was de Minister Rochussen, die van 1858—1860 op het Departement van Koloniën zat, die hem, die dat onderzoek had ingesteld, herhaaldelijk in zijn kabinet raadpleegde, en tot de conclusie kwam, dat de belangen der inheemsche industrie dringend eischten dat men een anderen weg moest opgaan, dat men komen moest tot langzame vermindering en eindelijk tot afschaffing der differentieele rechten in Nederlandsch-Indië.

Maar de Minister Rochussen, onder wien reeds begonnen was dit aan zijn Departement te belichamen in allerlei rapporten en nota's, trad af, en in de twee daaraanvolgende jaren zaten er drie verschillende Ministers op het Departement van Koloniën, totdat den 2den Februari 1863 onze tegenwoordige ambtgenoot, de heer Fransen van de Putte, daar de portefeuille overnam.

Van dien bewindsman is toen in 1865 uitgegaan het voorstel van de eerste Indische tariefsherziening. Zijn voorstel — dat ten slotte wet werd — was om de 25 pct. voor den vreemdeling en 12½ pct. voor den landzaat te brengen dadelijk op 16 pct. en 10 pct.

Het spreekt vanzelf, dat de schatkist hiervan nadeel zou ondervinden, dat die dientengevolge voor invoerrechten minder in handen zou krijgen, te meer omdat de vermindering voor de vreemde industrie het grootst was en deze het meest had geleverd aan Java.

Uit den aard van de zaak kon bij de behandeling van de tariefwet de vraag niet onbesproken blijven, of de uitvoerrechten bestendigd moesten worden of niet. Er is toen niet over gesproken om ze te laten bestaan als een geoorloofd iets, principieel werden ze niet goedgekeurd, maar zij zijn blijven bestaan zuiver en alleen uit een financieel oogpunt. De Nederlandsche industrie, voor Java werkend, moest wakker geschud worden uit haren protectionistischen dommel door vermindering van de protectie. En nu kon men niet te gelijk eene vermindering brengen in de recette van de schatkist door ook de uitvoerrechten te verminderen, veel minder door ze af te schaffen. Daarenboven, de teelt van de koffie was in die jaren ongeoorloofd op Java; en de suikerindustrie, die dus bovenal voor de uitvoerrechten in aanmerking kwam, leefde onder allerlei goedgunstige bepalingen en contracten van en met het Gouvernement dat de grond leverde, dat het water leverde om den grond vruchtbaar te maken en dat de arbeiders leverde om den grond te bewerken en in de fabrieken te arbeiden.

Ziedaar, de oorzaak, de éénige reden, dat toen de uitgaande rechten, en voornamelijk die op de suiker, niet zijn afgeschaft; ze werden niet behouden omdat men ze goed vond, maar omdat ze moesten komen in Ersatz — om dit Duitsche woord te gebruiken — voor hetgeen voor de katoentjes minder aan invoerrechten zou worden ontvangen.

Dat stelsel van vermindering der differentieele rechten had ongemeen zegenrijk gewerkt. Tot mijn leedwezen missen wij in deze Vergadering heden

den geachten afgevaardigde uit Twente, den heer van Heek, die zelf een onzer grootste katoenfabrikanten is; anders zou ik hier een beroep op hem doen en hij zou kunnen constateeren, wat ons overleden lid Stork vroeger vaak deed, hoe machtig onder dien invloed de katoenindustrie die voor Indië werkt, zich in dien tijd had in de hoogte gewerkt en ontwikkeld.

En zoo had onder het derde Ministerie—Thorbecke de Minister van Koloniën van Bosse dan ook reeds een nieuw Indisch tarief bewerkt, waarbij als uniform recht voor vreemdelingen en landzaat 10 percent werd gesteld, toen de dood van den grooten staatsman Thorbecke aan dat Ministerie een eind maakte en andermaal de heer Fransen van de Putte de portefeuille van Koloniën in handen kreeg. Dat tarief van den heer van Bosse vond dien Minister niet alleen voorbereid, maar zelfs was het eindverslag reeds uitgebracht aan de overzijde van het Binnenhof.

In dat tarief waren de uitvoerrechten alweder behouden, want zij moesten alweder betalen datgene wat minder zou ontvangen worden aan ingaande rechten. Maar toen deed zich nog bovendien het eigenaardige feit voor dat Twente eischend opstond en er zeer terecht op wees, dat terwijl de vreemdelingen vroeger van 25 pct. op 16 pct. waren gebracht en nu op 10 pct. zouden gebracht worden, daarentegen de Nederlanders slechts van 12½ pct. op 10 pct. zouden komen en dus veel minder verlaging zouden erlangen; en Twente meende dat men alleen dan rechtvaardig zou handelen indien men het uniformrecht stelde op 6 pct., waardoor alle goederen in Indië veel goedkooper zouden kunnen verkocht worden en het debiet dus aanzienlijk zou toenemen. Dat stelsel heeft gezegevierd, moest zegevieren, wilde men de wet er door krijgen. En zoo werd de noodzakelijkheid te grooter om door het behoud der uitvoerrechten eenige vergoeding te vinden voor de Indische schatkist. Dat is toen echter niet zonder strijd verkregen. Immers heeft er toen in de Tweede Kamer een allerinteressant debat plaats gehad naar aanleiding van een amendement van den heer Kappeyne van de Coppello, om voor alle uitvoerrechten te doen wat thans deze Minister van Koloniën voorstelt voor de suiker te doen: algeheele afschaffing.

De heer Kappeyne begon de toelichting van zijn amendement met deze woorden:

„Onder de voorname punten die besproken moeten worden bij deze tariefshervorming, die eene definitieve schijnt te zullen worden, komt in aanmerking het behoud of de afschaffing van de uitvoerrechten. Volgens het Voorloopig Verslag heeft zich reeds de meerderheid tegen het behoud dier rechten verklaard." Principieel dus had de Tweede Kamer het uitvoerrecht, waarvan heden sprake is, toen reeds veroordeeld.

Maar alweder waren het financieele redenen, waarom het andermaal werd bestendigd; alweder moest de suiker het gelag betalen voor de belangen van Twente.

De heer Fransen van de Putte memoreerde: „Wanneer een land bijzondere geschiktheid heeft tot het voortbrengen van eenig artikel, wanneer het voorrecht in zoodanige mate aanwezig is en zoodanig artikel betreft hetwelk, in weerwil der belasting op den uitvoer, den voorrang behoudt boven zijne mededingers, dan kan men zulk artikel wel aan een uitvoerrecht blijven onderwerpen." En eigenaardig is dat niemand minder dan het toenmalig lid der tweede

Kamer, mijn oude vriend mr. J. L. de Bruyn Kops, die als redacteur van *De Economist* tegen alle protectie in het gelid trad, zich aan de zijde van den Minister Fransen van de Putte stelde en aldus argumenteerde: „Bij den tegenwoordigen toestand der suikercultuur, bij de inlichtingen die wij onder andere in de laatst medegedeelde stukken van den Gouverneur-Generaal over de suikerregeling hebben ontvangen en waarin op de voordeelige positie der planters wordt gewezen, geloof ik dat wij zonder bezwaar kunnen berusten in het voorstel der Regeering."

Op 14 October 1872 trad onze begaafde oud-collega mr. J. Kappeyne van de Coppello tegen die argumenten en leerstellingen in het gelid in de Tweede Kamer en hield hij daar zijne beroemd geworden rede tegen het heffen van uitvoerrechten, aan welke ik slechts dit citaat ontleen: „Wij hadden in 1865 (bij de behandeling der eerste Indische tariefwet van den Minister Fransen van de Putte), niet gedacht, dat in 1872 nog voor oeconomische waarheden als deze, dat uitgaande rechten schadelijk zijn, eene lans zou behoeven gebroken te worden, of dat men bloot met een financieel argument die redeneering zou hebben trachten ter zijde te stellen. Het uitvoerrecht werkt, als men het wel nagaat, in gelijken zin als eene verhooging van de transportkosten."

Maar het amendement viel met 46 tegen 24 stemmen; en zoo werd alweer het uitvoerrecht op suiker bestendigd, ter wille van de belangen van onze eigen industrie ter wille bovenal van onze katoenindustrie, voor zoover het leveren aan de Indische markt betreft.

Behoef ik nu de Kamer er op te wijzen, dat in den tegenwoordigen tijd en al sedert tal van jaren de toestanden voor de suikerindustrie van Nederlandsch-Indië ganschelijk veranderd zijn, dat de Wetgevende Macht tot viermaal toe dat uitvoerrecht moest schorsen, ten einde voor Indië groote nadeelen te voorkomen? Laat ik der Kamer herinneren dat in 1872, toen dat tweede tarief van den Minister Fransen van de Putte hier aan de orde was, de rietsuikerindustrie eene wereldproductie leverde van 1,811,826 tons en de bietsuiker van 1,172,896 tons, dat wil zeggen, concreet uitgedrukt, dat de rietsuiker 67 pct. van de totale wereldproductie leverde en de bietsuiker 33 pct.

Ik heb hier in handen het *Jaarboek voor de suikerfabrikanten op Java*, waarin ik voor die productie, bladz. 127, cijfers vind die ook elders zijn gegeven; volgens deze was die toen gestegen tot 2,747,500 tons voor rietsuiker, maar voor de bietsuiker tot 4,960,000 tons, zoodat de rietsuiker thans nog maar 36, de bietsuiker 64 pct. levert van het totaal, dus nagenoeg het omgekeerde percentage van 1872. En uit de Memorie van Toelichting blijkt, dat terwijl de prijs, op Java verkregen voor hoofdsuiker, in 1887 nog was *f* 9,19 per pikol, die in 1897 was gedaald tot *f* 6,33, dat is eene daling van 31 pct. en dat de Europeesche suikerprotectie den toestand der Indische suikerindustrie hoogst zorgelijk heeft gemaakt. Toch kan de afschaffing van het uitvoerrecht niet genoemd worden te zijn allermeest ter wille van het belang van de fabrikanten op Java, met andere woorden dat hen hierdoor eenige protectie zal worden verleend. Want veel grooter is het belang bij die industrie van de bevolking, die in 1896 daarvan aan arbeidsloonen in verschillende vormen 43 millioen gulden heeft genoten, verdeeld over 16 residentiën, waardoor

die bevolking in de mogelijkheid is, den Staat de landrente te betalen, die anders „en défaut" zou blijven.

Toen ik juist een jaar geleden hier over de suikerindustrie het woord voerde, had ik in handen het jaarboekje van suikerfabrikanten op Java, over 1896, waarin ik de residentiesgewijze opgaaf vond der daar bestaande fabrieken, met een eindcijfer van 200 fabrieken. Welnu, in den daarop volgenden jaargang, dien ik hier voor mij heb, is dat cijfer gedaald tot 188. Twaalf fabrieken gesloten, ten gevolge van het vigeerend stelsel der Europeesche protectie. En in den laatsten tijd zijn nog drie fabrieken gesloten, tezamen 15 of $7^1/_2$ pCt. van het geheel. Wanneer men bij vergelijking van einduitkomsten op eenig gebied van handel of industrie of invoer of uitvoer een vooruitgang vindt van $7^1/_2$ pCt., dan acht men zulk een percentage een mooi cijfer. Welnu, waar wij hier het omgekeerde vinden, daar hebben wij te meer het recht te gewagen van een slecht, van een dreigend cijfer.

In de rede van den heer Kappeyne van de Coppello van 14 Oct. 1872 leest men ook nog wat ook nu nog van toepassing is: „Wanneer gij dus de teelt van gewassen voor de Europeesche markt wilt aanmoedigen en van uwe koloniën wilt maken wat zij wezen moeten en waardoor zij het meeste voordeel kunnen opleveren voor ons en te gelijk voor den inlander, gaat dan niet eene wetgeving maken lijnrecht in tegen het beginsel dat zij moet handhaven en in alle achtereenvolgende regeeringsreglementen als uwe eerste verplichting hebt gehuldigd."

De financieele reden om thans nog te handelen als vroeger is vervallen. Immers, de opbrengst van de invoerrechten was in 1872 *f* 5,700.000 en is thans op *f* 7,000,000 geraamd; ook daardoor reeds is het argument verdwenen, om de Indische suikerindustrie nog te blijven belasten met eenig uitvoerrecht.

De suikerindustrieelen in Indië zijn zoo goed onze landgenooten als die hier te lande en hebben recht op gelijke bescherming. Alleen is er nog dit verschil, dat er in Indië meer risico bestaat voor lijf en leden en veel meer zorgen en meer arbeid wordt gevorderd dan hier te lande.

In dit verband schiet mij daar eene historische anecdote te binnen.

Lodewijk XIV, zoo wordt er verhaald, maakte eens eene reis door zijn Rijk, vergezeld van zijn grooten Minister Colbert. Nadat zij gansche streken van het land waren doorgedrongen waar de armoede hen aangrijnsde en de velden niet of slecht bebouwd waren, kwamen zij in eene landstreek waar welvaart was en hen alles tegenblonk. Op de vraag van le Roi Soleil, wat de oorzaak hiervan was, zou het antwoord van Colbert geluid hebben: „Sire, un homme utile a passé par ici." En de Koning zou hierop gerepliceerd hebben: Eh bien, Monsieur le Ministre, tâchez d'augmenter ces hommes utiles, car il nous en faut beaucoup, et nous les créerons comtes ou barons." Nu vraag ik niet „de les créer comtes ou barons," maar ik vraag dat onze Nederlandsche mannen, die Java en de Buitenbezittingen vruchtbaar maken, niet méér gehinderd zullen worden in hunne industrieën, in hun nuttig streven voor vaderland en koloniën, aan niet meerdere belastingen onderworpen dan absoluut noodig is. Aan die nuttige mannen hebben wij het te danken dat in de laatste 30 jaren voor rond 530 millioen gulden hier te lande uit Deli aan tabak aan de markt is gebracht en de algemeene welvaart aanzienlijk verhoogd. Aan hen hebben wij het te danken dat wij op Java 200 bloeiende suikerfabrieken hebben

gekend en dat er thans nog 185 van werken, die voor den inlander en het Gouvernement, dat is voor den Staat der Nederlanden, zoo zegenrijk zijn en onmisbaar.

Ik dank er dezen Minister voor met gansch mijn hart, ook al heb ik er geenerlei belang bij, dat hij den kloeken moed heeft gehad om dit wetsontwerp in te dienen. En ik hoop dat deze Kamer het zonder hoofdelijke stemming zal aannemen en zoodoende la mort sans phrase over deze slechte belasting zal uitspreken.

De heer **van Nispen tot Pannerden**: ik laat mij leiden door de gedachte dat de Kamer op dit oogenblik geen strijd wil over het al of niet goede van uitvoerrechten in het algemeen, en allerminst over de vraag of in de bestaande omstandigheden het uitvoerrecht op suiker moet worden afgeschaft.

Mocht gij, Mijnheer de Voorzitter, er toe besluiten om dit wetsontwerp in stemming te brengen, dan verklaar ik daar tegen te zullen stemmen.

De heer **Cremer**, *Minister van Koloniën*: De geachte eerste spreker heeft mij dank gebracht voor den moed dien ik getoond heb door dit wetsontwerp bij de Staten-Generaal in te dienen. Welnu, Mijnheer de Voorzitter, dat ik dien moed gehad heb, heb ik grootendeels aan hem te danken, die nog kort geleden in deze Kamer een zoo krachtig en mijns inziens zoo afdoend betoog heeft geleverd voor de noodzakelijkheid, de billijkheid en het nut van dezen maatregel.

Wanneer ik in mijne Memorie van Toelichting, zooals de geachte afgevaardigde memoreerde, niet alle argumenten gebruikt heb, die misschien voor dit wetsontwerp waren aan te voeren, dan is dit voor een groot gedeelte aan hem te wijten, want hij heeft zoo duidelijk in deze Kamer het nut van een dergelijken maatregel uiteengezet, dat ik in vele herhalingen had moeten vervallen, wanneer ik alle argumenten er voor op schrift had willen brengen. Ik zal dus thans ook niet mondeling het belang en de billijkheid van dit wetsontwerp die door den geachten afgevaardigde zoo duidelijk zijn uiteengezet, nogmaals gaan betoogen, want dan zou ik inderdaad in herhalingen moeten vervallen.

Ik wensch er slechts op te wijzen, dat waar de geachte afgevaardigde heeft aangetoond, dat een der belangrijkste industrieën hier te lande, die der katoentjes, zooals de geachte afgevaardigde haar noemde, is opgebloeid toen de gouvernementeele leiband haar ontvallen is, ook de suikerindustrie op Java eerst tot groote ontwikkeling is gekomen, toen zij in volkomen vrijheid zich kon ontwikkelen en de band, die haar aan het gouvernement bond, verbroken was. En, evenmin als die industrie hier te lande voor haren bloei aanspraak maakt op of vraagt om protectie, evenmin zal dit de industrie op Java doen. Maar evenmin als men hier te lande aan de nijverheid extra lasten oplegt omdat zij zich in bloeienden toestand bevindt, evenmin behoort dit in Indië te geschieden.

En waar ik nu door de indiening van dit wetsontwerp getracht heb om den laatsten slagboom te doen vallen, die aan de ontwikkeling van de suikerindustrie op Java van Regeeringswege in den weg staat, daar wil ik er thans reeds op wijzen, dat ik, ook wanneer er weder betere tijden voor die industrie

aanbreken mochten, het nimmer zal betreuren met dit wetsontwerp gekomen te zijn. Ik ben toch stellig overtuigd — de heeren die wellicht om financieele redenen hunne stem aan dit wetsontwerp mochten willen onthouden wijs ik daarop, evenals trouwens op de verhooging der invoerrechten op Sumatra's Oostkust en op Lombok — ik ben stellig overtuigd, dat wanneer weder een gelukkiger tijdperk mocht intreden voor de suikerindustrie op Java, de directe en indirecte voordeelen daarvan voor de Indische schatkist zóó groot zullen zijn, dat de Minister van Koloniën, die dan hier zal staan, een gemakkelijker tijd zal hebben dan nu die industrie in nood verkeert.

De beraadslaging wordt gesloten en het wetsontwerp zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

INLANDSCHE GROOTEN BIJ DE INHULDIGING DER KONINGIN.

Door den heer van Karnebeek en 21 andere leden werd bij de behandeling der Staatsbegrooting over 1898 (hoofdstuk X, art. 2, onderart. 7) het volgende amendement, als art. 7bis, voorgesteld in de zitting der Tweede Kamer van 22 December.

„Kosten van de ontvangst van inlandsche grooten en andere personen uit Nederlandsch-Indië bij gelegenheid der inhuldiging van Hare Majesteit de Koningin, en alle verdere daarmede in verband staande uitgaven, zooals die volgens beslissing van den Minister van Koloniën uit dit begrootingsartikel zijn te kwijten, *f* 75,000."

De heer **van Karnebeek**, het woord verkregen hebbende tot toelichting van het amendement zegt: Het is bekend geworden, dat wellicht te verwachten is de komst van Indische vorsten om hunne hulde te brengen aan H. M. de Koningin bij de aanvaarding der Regeering.

De onderteekenaars van het amendement meenen, dat zoodanig bezoek van bondgenooten en vazallen alleen dan waarde voor de Nederlandsche Kroon kan hebben, wanneer het geheel uit eigen beweging gebracht wordt, maar zij zijn tevens van meening, dat de bezoekers alsdan de gasten van Nederland behooren te zijn en zij hebben in die overweging vrijheid gevonden dit voorstel te doen, ten einde de Regeering in staat te stellen eventueel voor die gastvrijheid te zorgen.

De omschrijving van dezen nieuwen post houdt verband met die van art. 60 van hoofdstuk V der Staatsbegrooting, waarvan een deel reeds bestemd is om eenige beleefdheid aan Indische gasten te kunnen bewijzen, en zij is zoo getrokken dat uit dezen post ook voorzien kan worden in hetgeen eventueel noodig zou kunnen zijn voor de ontvangst van eene deputatie uit de inlandsche ambtenaren en militairen van verschillende rassen.

De voorstellers hopen, dat hun voorstel instemming moge vinden zoowel

bij de Kamer als bij de Regeering, en vertrouwen dat deze, het haar te openen krediet accepteerende, de verantwoordelijkheid voor de zaak op zich neemt.

De heer **Veegens**: De Kamer heeft reeds met bijna algemeene stemmen getoond bereid te zijn de noodige kredieten te bewilligen, om aan de inhuldiging van Hare Majesteit de Koningin zoodanigen luister bij te zetten, als door de Regeering noodig geacht wordt.

Is de Regeering in het doen der daartoe vereischte voorstellen te kort geschoten? De geachte voorstellers van het amendement dat ons thans bezighoudt, hebben dit niet beweerd, maar het ligt toch min of meer in hun voorstel opgesloten. Ik voor mij kan echter niet aannemen, dat de Regeering in deze eenig verzuim zou hebben gepleegd. Wanneer het doen van uitgaven, gelijk de geachte voorstellers beoogen, inderdaad noodig is, zal de Regeering daartoe ongetwijfeld een krediet vragen. Zij zal daarbij dan zeker kunnen rekenen op de instemming der Kamer, die, wanneer de Regeering haar gelden vraagt tot het betoonen van gastvrijheid aan Nederlandsch-Indische bondgenooten en vazallen, die gelden ongetwijfeld gaarne zal toestaan.

Intusschen acht ik het niet gewenscht, zoodanig krediet bij wege van amendement op de begrooting te brengen.

In het algemeen is het brengen van nieuwe posten op de begrooting eene daad, waartoe de Kamer wel is waar formeel niet onbevoegd is, maar waarvan zij zich toch in den regel behoort te onthouden. De redenen daarvan behoef ik thans niet nader uiteen te zetten; zij zijn meermalen ontwikkeld en aan de geachte voorstellers ten volle bekend.

In het bijzonder kan deze post, indien hij bij amendement op de begrooting gebracht wordt, worden opgevat als eene soort van uitnoodiging van de Kamer aan Inlandsche vorsten, om de inhuldiging van H. M. de Koningin te komen bijwonen.

De geachte spreker uit Utrecht, die het amendement toelichtte, heeft er dit karakter wel aan trachten te ontnemen; maar ik betwijfel of hij daarin geslaagd is, waar het amendement zelf ten deze sterker spreekt dan de daarvan gegeven toelichting. Ligt het nu wel, zoo zou ik wenschen te vragen, op den weg der Kamer, zij het uit den aard der zaak indirect zulk eene uitnoodiging te doen? Handelt zij niet beter door het nemen van initiatief in deze geheel aan de Regeering over te laten?

Wanneer de Regeering, nu of later, dezen post voor hare verantwoording wenscht te nemen, zal ik mij daartegen niet verzetten. In dat geval zullen wij te doen hebben met een Regeeringsvoorstel, waarvoor de volle verantwoordelijkheid op de Regeering rust. Doch als amendement zou ik er, om de vermelde redenen, mijne stem bezwaarlijk aan kunnen geven.

De heer **Cremer**, Minister van Koloniën: De gedachte, die aan dit amendement ten grondslag ligt, heeft, even als de toelichting die daarvan door den geachten eersten spreker is gegeven, mijne volle instemming, niet alleen wat betreft de komst van vorsten en grooten, maar ook van minderen van het trouwe volk van Indië, die in de gelegenheid mochten zijn om bij gelegenheid van de inhuldiging van H. M. de Koningin hier te komen.

Ter zake van die komst is reeds eenig overleg gepleegd met de Indische Regeering. Het is de bedoeling noch van de Indische Regeering noch van het Kabinet om inlandsche vorsten of hoofden uit te noodigen hierheen te komen, of om in dit opzicht eenigen aandrang op hen uit te oefenen. Wanneer zij hier komen, doen zij dit eigener beweging en, dit stond bij de Indische Regeering op den voorgrond, ook voor eigen rekening. Ware dit laatste niet het geval, dan zou zelfs deze door de voorstellers van het amendement uitgetrokken post niet voldoende zijn, want het spreekt vanzelf, dat dergelijke vorsten gewoon zijn met eenigen praal en met eenig gevolg te reizen, hetgeen onkosten zoude veroorzaken, onmogelijk uit dezen post te bestrijden.

Toen het overleg tusschen de Indische en Nederlandsche Regeering begon, is op mijn verzoek op hoofdstuk V der Staatsbegrooting een post gebracht, om, mocht het tot een bezoek komen, aan de vorsten eenige beleefdheid te bewijzen.

Dit amendement gaat evenwel verder en spreekt van „gastvrijheid". Ik ben overtuigd, dat het in Indië zeker gewaardeerd zal worden, dat uit den boezem der Vertegenwoordiging van het Nederlandsche Volk stemmen zijn opgegaan, om deze gastvrijheid te verleenen, en zeer zeker wordt dit gevoelen gedeeld door het Opperbestuur, dat niets liever zal doen dan den vorsten niet alleen beleefdheid, maar ook gastvrijheid bewijzen.

De vraag of ook eenige minderen in de gelegenheid zullen worden gesteld hier te komen, maakt almede nog een punt van overleg uit met de Indische Regeering, doch van het uitoefenen van pressie mag ook in deze geen sprake zijn.

De Regeering is onder deze omstandigheden gaarne bereid om het amendement over te nemen en daarvoor de volle verantwoordelijkheid te dragen.

Natuurlijk rijst de vraag: waarom hebt gij dan niet dezen post voorgesteld; en zoo kom ik vanzelf aan de beantwoording van den vorigen geachten spreker.

Hetzelfde *voornemen* bestond bij mij, maar ik kon eerst met een voorstel bij de Kamer komen, wanneer ik de gegevens zou beschikken om ook het financieel in al zijne détails toe te lichten. Zoolang ik dit niet kon, moest ik mij onthouden van zoodanig voorstel, dat aanleiding kon geven tot allerlei vragen en opmerkingen, die zonder de bedoelde gegevens minder welkom konden worden.

De Regeering was dus gedwongen tot uitstel, maar nu haar de gelegenheid wordt aangeboden dit amendement over te nemen, doet zij dit gaarne, omdat daardoor de overleggingen tusschen de Nederlandsche en Indische Regeeringen meer grond onder de voeten krijgen. Men kan nu bepaalde afspraken maken, en dat dit bij een zaak als deze kan te pas komen, behoef ik niet te zeggen.

Er is dus voor de Regeering een onmiskenbaar voordeel in gelegen reeds nu zekerheid omtrent dit krediet te kunnen hebben en ik meen te hebben aangetoond, waarom het op haren weg ligt het amendement over te nemen.

De **Voorzitter**: Het amendement wordt overgenomen door de Regeering n wordt dus eene wijziging in het wetsvoorstel door haar gebracht.

De heer **Mackay**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, het woord

verkregen hebbende om namens deze haar oordeel over de Regeeringswijziging mede te deelen, zegt: Nu de Minister het amendement heeft overgenomen en wij nu te doen hebben met een door de Regeering voorgestelde wetswijziging, is de grootst mogelijke meerderheid van de Commissie van Rapporteurs er voor, dat deze wijziging in de wet worde opgenomen.

Eén lid van de Commissie kan er zich niet mede vereenigen.

De heer **van der Zwaag**: Ik zou den heeren wel eens willen vragen wat zij zouden denken van een arbeider, die eene familie-gebeurtenis wilde vieren en van wien het bekend was dat hij tot over zijne ooren in de schulden stak en zijn gezin niet van het noodige kon voorzien, — indien hij een gedeelte van zijn weekloon afzonderde om op luxurieuse wijze de gasten te ontvangen, die mochten komen? Ik zou daarover het oordeel van de heeren wel eens willen weten, die straks vóór het amendement zullen stemmen.

Ik wijs er voor de zooveelste maal op dat, wanneer wij ernstig onzen plicht als volksvertegenwoordigers willen doen, wij niet voor zulke geheele ongemotiveerde uitgaven ons mogen laten vinden.

Nederland steekt tot over zijne ooren in de schuld en kan niet eens zijn eigen inwoners gastvrijheid verleenen, niet eens aan allen, aan zeer velen, een dragelijk bestaan waarborgen.

Meer zal ik er niet van zeggen, anders zou ik gevaar loopen het „beetje politiek" uit het oog te verliezen, waarvan ik het laatst sprak en mijn gevoel niet meer kunnen beteugelen.

Ik wensch mij dus er bij te bepalen mijne *innige verontwaardiging* uit te spreken over den treurigen moed, die bij de indiening van dit amendement en de overname er van door de Regeering, heeft voorgezeten.

Het *gewijzigde art. 7 bis* wordt in stemming gebracht en met 67 tggen 10 stemmen aangenomen.

* * *

Het zal zeker de bedoeling zijn, dat de Indische Regeering een moederlijk oog houdt op de „vorsten, grooten en minderen van het trouwe volk van Indië", zooals de Minister hen noemt, die, zonder eenige pressie of uitnoodiging van de zijde der Regeering, eigener beweging en voor eigen rekening, naar Nederland zullen komen. Het is b.v. zeer zeker allerminst in het belang van een „groote", die toch al geen goed financier is, om door een reis naar Nederland zijn geldzaken op schromelijke wijze te ruïneeren. Aan de andere zijde zou het bepaald stuitend zijn, als bij die plechtige inhuldiging geen vertegenwoordigers van de volken van Nederland in de tropen aanwezig waren.

Zij mogen in geen geval ontbreken; de inhuldiging van Nederlands Koningin is geen onder onsje voor het Rijk in Europa; 't is een binnenlandsche gebeurtenis van groot gewicht, ook voor het zooveel grootere Rijk in Azië, waar uit haar naam geregeerd, recht gesproken, beloond en gestraft wordt.

Die inhuldigingsplechtigheid dient het symbool te zijn van het feit, in Nederland zoo menigmaal uit het oog verloren, dat wij wel is waar een

onbeteekenend staatje in Europa, doch daarentegen een groote koloniale mogendheid in Azië zijn.

Ten slotte nog een andere opmerking.

Er is — door den Londenschen correspondent der *Nieuwe Rotterdamsche Courant* — op grond van besprekingen met Engelsche dagblad-redactiën twijfel geopperd, of de buitenlandsche pers wel behoorlijk notitie nemen zou van de inhuldigingsfeesten in 1898.

We zouden ons daarover zeer goed kunnen troosten, al zijn ons de vertegenwoordigers der buitenlandsche pers ook hartelijk welkom.

Maar zeer zeker zal de Oost-Indische pers zeer veel belang stellen in die gebeurtenis. Alle Indische dagbladen van eenige beteekenis zullen er zeker voor zorgen behoorlijk vertegenwoordigd te zijn in die dagen, hetgeen voor hen trouwens gemakkelijker is dan wanneer de Nederlandsche bladen zich moesten doen vertegenwoordigen in Indië, omdat de meeste Indische bladen reeds vaste medewerkers en correspondenten in patria bezitten.

Men zal goed doen zich in die blijde dagen het bestaan der Indische pers ook officieel te herinneren.

EEN OOST-INDISCHE KIESVEREENIGING.

Op den 25en November van het afgeloopen jaar kwamen te 's Gravenhage een veertiental oud-Indische ingezetenen bij elkander, ten einde, naar aanleiding van den herhaaldelijk door vele oud-Indiërs met een actief verleden in de laatste tijden met meer aandrang uitgesproken wensch, de mogelijkheid te bespreken van de oprichting eener Oost-Indische kiesvereeniging. Het doel daarvan is geformuleerd in de eerste twee artikelen der statuten, zooals die, na uitvoerige debatten, ten slotte ook in een meer uitgebreide bijeenkomst van belangstellenden den 1sten Eebruari jl., bij meerderheid van stemmen zijn aangenomen.

Wij laten hier de eerste zes artikelen dezer statuten volgen.

Art. 1. De vereeniging stelt zich ten doel de ingezetenen van 's Gravenhage, die in onze Oost-Indische bezittingen gevestigd zijn geweest, tot onderlinge samenwerking bijeen te brengen, ten einde hunne kennis en ervaring dienstbaar te maken aan de geestelijke en stoffelijke ontwikkeling dier bezittingen, zoomede om, in verband met die van de gemeente, de provincie, den Staat en de maatschappij in Nederland, de gemeenschappelijke belangen dier ingezetenen te behartigen.

Art. 2. De vereeniging tracht het in artikel 1 omschreven doel door de volgende middelen te bereiken:

1°. het bespreken van onderwerpen, betreffende de Oost-Indische bezittingen, van politieken, oeconomischen of elken anderen aard, zoomede van zaken, de gemeente, de provincie, den Staat of de maatschappij rakende, waarbij de belangen der leden van de vereeniging in het algemeen betrokken zijn.

2°. Het vaststellen van de zienswijze of het besluit der vereeniging ten

aanzien van de sub 1° bedoelde onderwerpen door een na de bespreking volgende stemming der leden.

3°. Het aanbevelen voor het lidmaatschap van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, de Provinciale Staten en den Gemeenteraad van candidaten, in wier kunde, ijver en karakter de waarborg gevonden wordt, dat zij de belangen en rechten van de Oost-Indische bezittingen of van de leden der vereeniging in het algemeen zullen behartigen en voorstaan.

4°. Het zoeken van aanrakingen met autoriteiten en andere vereenigingen, waar dit ten behoeve van de door haar beoogde belangen wenschelijk is.

5°. Het maken van propaganda voor haar streven, door de oprichting van zustervereenigingen in andere gemeenten te bevorderen.

Art. 3. Voor de in artikel 2 sub 1°. tot en met 3°. vermelde verrichtingen houdt de vereeniging algemeene dan wel openbare vergaderingen, al naar gelang de aard van de te behandelen onderwerpen het een of het ander medebrengt.

Art. 4. Om lid der vereeniging te worden moet men in Oost-Indië gevestigd zijn geweest of getoond hebben, in die kolonie bijzonder belang te stellen.

Art. 5. Voor het lidmaatschap der vereeniging kan men zich bij het bestuur aanmelden of door een lid worden voorgesteld.

Over de aanneming wordt toch door het bestuur bij meerderheid van stemmen beslist, met dien verstande, dat, wanneer de stemmen staken, de candidaat geacht wordt, niet te zijn aangenomen.

Art. 6. Elk toetredend lid der vereeniging wordt geacht, zich te vereenigen met den inhoud van de statuten en het reglement der vereeniging en zich daaraan te onderwerpen.

Hij verplicht zich, wanneer hij kiezer is, zijne stem uit te brengen op de candidaten, die overeenkomstig art. 2 sub 3°. door de vereeniging aanbevolen worden, tenzij bijzondere en overwegende bezwaren hem dat mochten beletten.

Uit het reglement nemen wij het volgende artikel over:

Art. 2. De werkking der vereeniging is in art. 2 der statuten beschreven. Uit het daarin sub. 4°. en 5°. bepaalde vloeit in het bijzonder het volgende voort:

a. Wanneer op andere plaatsen in *Nederland,* waar vele personen gevestigd zijn, die vroeger in *Oost-Indië* verblijf hebben gehouden, zooals *Delft, Arnhem, Nijmegen* en *Breda,* zustervereenigingen tot stand kunnen worden gebracht, zal de vereeniging er naar streven, die te steunen en met haar samen te werken.

b. Voor het aanbevelen van candidaten, als bedoeld sub 3°., kan overleg en samenwerking met andere kiesvereenigingen plaats vinden.

c. De vereeniging kan zich wenden tot de betrokken autoriteiten, waar dit ten behoeve van de door haar voorgestane belangen wenschelijk is.

Het bestuur bestaat uit de heeren W. P. Groeneveldt, oud-vice-president van den Raad van N.-I.; mr. W. A. Engelbrecht, oud-lid van den Raad van N.-I.; P. H. van der Kemp, oud-directeur van onderwijs enz. in N.-I.; A. H. J. van Kappen, gep. generaal-majoor der genie in N.-I.; mr. A. J. Immink, oud-raadsheer in het Hooggerechtshof van N.-I.; G. Echauzier, landbouwonderne-

mer op Java; J. Schaly, gep. hoofd-ingenieur in N.-I.; W. C. Nieuwenhuijzen, gep. kol. van het O.-I. leger; W. Cremer, directeur van de *Deli Ct.*; J. A. Schröder, oud-hoofdagent der „N.-I. Stoomvaart-Mij."; mr. D. Mounier, oud-rechterlijk ambtenaar en advocaat in N.-I.

In onze *Revue* geven wij een overzicht van de begroeting van de Oost-Indische Kiesvereeniging door de Nederlandsche pers.

Een deel van die pers vond het blijkbaar noodig de oprichting van die Kiesvereeniging als voorwendsel te gebruiken, om aan de lezers eens duidelijk te maken dat Nederland voor Indië niet alleen heel weinig voelt, maar ook heel weinig voelen kan. En, zoo handelt nog wel een blad dat zich het orgaan van vooruitstrevende, zelfs zeer vooruitstrevende partijen durft noemen!

Dergelijke uitingen, die, voor zoover wij weten, zonder protest gebleven zijn, vindiceeren al onmiddellijk een reden van bestaan voor de Indische Kiesvereeniging.

Wanneer ze zich vooral niet met gemeenteraadszaken buiten den Haag inlaat, en de, bij de tegenwoordige wijze van kiezen volkomen oncontroleerbare, draconische bepaling over verplichte stemming voor de minderheid op den candidaat der meerderheid schrapt, twijfelen wij niet aan haar levensvatbaarheid.

EEN VOLSTREKT VERBOD TOT INVOER VAN VEE UIT JAVA IN NIEUW-ZEELAND.

Wij hebben in de November-aflevering (1897, II. blz. 1441) de aandacht gevestigd op het verbod in de kolonie Nieuw-Zuid-Wales tot invoer van vee uit Java *voor twee jaar*, op grond van veepest in Afrika.

Onze Australische vrienden gaan op dien weg voort.

Was het de vorige maal de Nederlandsche consul te Melbourne van wien het bericht uitging, thans is het een mededeeling van den Britschen consul te Batavia, die in de *Java-Courant* van 28 December is opgenomen.

Het betreft thans het volstrekte verbod op den invoer in Nieuw-Zeeland van vee en wat daarmede in verband staat, *afkomstig van Java en omliggende eilanden*, en het luidt aldus:

Prohibiting the Introduction of Stock from Java. — Notice No. 499.

RANFURLY, GOVERNOR.

ORDER IN COUNCIL.

At the Government House, at Wellington, this first day of November, 1897.

Present:

HIS EXCELLENCY THE GOVERNOR IN COUNCIL.

Whereas it has been made to appear to the satisfaction of the Governor in Council that there is a danger of the disease known as „rinderpest" being introduced into the Colony of New Zealand from Java: And whereas it is expedient to provide against the same:

Now, therefore, His Exellency the Governor of the Colony of New Zealand, in pursuance and exercise of the powers and authorities vested in him by „The Stock Act, 1893." and acting by and with the advice and consent of the Executive Council of the said colony, doth hereby make the following regulation, viz: —

REGULATION.

The introduction into the Colony of New Zealand from Java and adjacent islands of all stock as defined in the first section of the Schedule hereto, and the carcases of such stock and any portion thereof, and also the introduction of the several articles, substances, and things enumerated in such Schedule or other articles which shall have been brought ito contact with such stock, or with which they or any of them have been in contact, is hereby absolutely prohibited.

SCHEDULE.

Prohibited Stock.

1. Horses (including asses or mules), cattle, sheep, dogs, swine, goats, deer, llamas, antelopes, buffaloes, and other ruminants.

Prohibited Articles, &c.

2. All kinds of meat, hides, skins, bones, animal manures, horns, hoofs, hair, and wool.

3. All kinds of fodder (including hay, straw, litter, grass, green, crops, grains, corn), and anything commonly with, for, or about stock.

4. All kinds of fittings, which include pens, stalls, or any article or material used for penning or confining stock, or which has in any way been brought into contact with stock.

Bij vergelijking van deze verbodsbepalingen in Nieuw-Zeeland met de vroegere in Nieuw-Zuid-Wales, valt het op dat in deze laatste kolonie een tijdvak van 2 jaar is vastgesteld, terwijl in het Nieuw-Zeelandsche staatsstuk zelfs geen tijd genoemd staat. In beide verordeningen wordt het verbod uitgestrekt o. a. tot paarden en honden, zeker zeer eigenaardig, omdat vrees voor veepest de reden heet der uitvaardiging van het verbod. Men is in Nieuw-Zeeland echter niet zoo naïef om te zeggen dat de veepest in Afrika het verbod voor Java noodig maakt. Daarentegen omvat de verbodsbepaling (sub 2) alle mogelijke vleesch, huiden, botten, dierlijke mest, hoorn, hoeven, haar, en wol, hetgeen in Nieuw-Zuid-Wales niet genoemd is. De hier afgedrukte verbodsbepalingen zijn dus vrij wat uitgebreider.

Mogen wij vragen, wat eigenlijk de bedoeling van dit verbod is?

'T IS MAAR EEN KOLONIAAL.

't Was geen verloopen, verzwijnd sujet zonder werk, maar een oppassende Hollandsche jongen met een vaste betrekking van *f* 10 in de week bij een trammaatschappij, die, uit roeping tot den militairen stand en uit lust om de wereld te zien, voor 6 jaar teekende als Indisch militair. Hij bracht zijn handgeld

van *f* 300 aan zijn moeder, beloofde haar geregeld te zullen schrijven, nam afscheid en vertrok naar Indië.

In de eerste vier jaar schreef hij trouw; hij paste goed op, werd bevorderd tot korporaal, nam deel aan de Lombok-expeditie, was tegenwoordig bij de inneming van Tjakra Negara en deed met gunstigen uitslag zijn examen voor sergeant. Het was de laatste brief, die moeder van hem ontving. Hij meldde daarin, dat hij niet weer zou schrijven vóór hij als sergeant was aangesteld.

Toen nu de eene maand na de andere verliep, zonder dat er een brief uit Indië kwam, werd moeder ongerust. Eindelijk, na anderhalf jaar, hield zij het niet langer uit. Men gaf haar een raad, die voor de hand lag. Ze schreef aan het departement van koloniën te 's Gravenhage, of men haar ook inlichtingen kon geven, waar haar zoon was en hoe het hem ging.

Men vermoedt dat het departement, in geval het soms niet op de hoogte was, naar Indië zou schrijven en zelf inlichtingen zou inwinnen? Maar wanneer men dat denkt, kent men de Haagsche ambtenaarswereld niet. Daarvoor heeft men het aan koloniën veel te druk.

Er komen jaarlijks misschien duizenden van dergelijke verzoeken om inlichtingen van belangstellende familiebetrekkingen. Verbeeld u dat koloniën die zelf zou afdoen, zelf de moeite zou nemen over een koloniaal naar Indië te schrijven!

Neen, men verstaat in den Haag op het Plein bij „Militaire Zaken" uitstekend de kunst er zich van af te maken.

Er liggen aan die Afdeeling steeds een groot aantal exemplaren van een gedrukt antwoord gereed, bestemd als afdoener op die duizendtallen adressen.

Zulk een gedrukt antwoord is heel gemakkelijk in het gebruik. Men heeft het slechts een expeditie-nummer te geven, te dateeren en in den gedrukten tekst nog twee data in te vullen. Dan wordt het aan de belangstellende familie van den koloniaal gezonden, en het Ministerie van Koloniën, Afdeeling „Militaire Zaken", heeft zijn plicht gedaan.

Maar voor alles is tijd noodig, zelfs voor het invullen van een paar data.

Vijf en dertig dagen na de ontvangst van het adres was men met die invulling dan toch gereed. Moeder ontving toen den volgenden gedrukten brief:

DEPARTEMENT VAN KOLONIËN.
Lett. C.
No. 2800.

's-Gravenhage.....1897.

Het Departement van Koloniën bekomt uit Indië — behalve door de mutatiestaten van het leger en door de periodieke opgaven omtrent sterfgevallen — slechts bij uitzondering bericht aangaande militairen beneden den rang van officier.

Nopens den in Uw schrijven bedoelden persoon kan niet anders worden verklaard, dan dat hij blijkens de genoemde mutatiestaten, op den laatsten ..... 1896 nog deel uitmaakte van het leger, en dat bij het Departement van Oorlog te Batavia vóór of op .....1897 omtrent hem geen bericht van overlijden was ingekomen.

Belangstellenden zullen het spoedigst zekerheid bekomen omtrent zijn wedervaren, door zich bij gezegeld request franco te wenden tot Z. E. G. den Luitenant-Generaal Commandant van het leger in Nederlandsch-Indië.

Voor den Minister van Koloniën,

De Raad-Adviseur, Chef der Afdeeling „Militaire Zaken" bij het Departement van Koloniën,

(Onderteekening.)

Aan
Mejuffrouw .....
te
.....

(Ter beantwoording van Uw adres d.d. .....)

Hoevele van die brieven wel in den loop van een jaar door koloniën worden verzonden, kunnen wij slechts gissen.

Elk van die brieven doet een ontzaglijke schade aan . . . . . de koloniale werving.

De Minister van Koloniën zou duizenden moeders aan zich verplichten, wanneer hij zich deze zaak aantrok; eenvoudig gelastte dat het departement van koloniën zelf bij den legercommandant de gevraagde inlichtingen inwon, en streng verbood dat „Militaire Zaken" dien duren plicht van zich afschuift uit louter gemakzucht.

v. S.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

15 Februari 1898.

INHOUD.

Wijlen de heer J. H. Bool, over de vraag „Hoe Java in ons bezit is gekomen", in de *Tijdspiegel*. — „De keuze van arbiteren bij geschillen tusschen Staten", in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. — De Oost-Indische Kiesvereeniging te 's-Gravenhage; besproken door de *Nieuwe Rotterdamsche Courant;* door de *Arnhemsche Courant;* door *Insulinde;* door de *Zaanlandsche Courant;* door het weekblad *Vooruitgang*.

Het *Algemeen Handelsblad* over de opleiding van Indische jongelieden tot officier.

„Hoe Java in ons bezit is gekomen" is de titel van een opstel in de *Tijdspiegel* van Februari. Toen die aflevering het licht zag, was de schrijver van die studie, de heer J. H. Bool, niet meer onder de levenden.

Een weemoedige gedachte, als wij ons herinneren, hoe menigmaal zijn naam in deze revue is vermeld, hoe menigmaal wij artikelen van zijne hand hier refereerden!

Voor het laatst dan nu een enkel woord over dit zijn „oeuvre posthume". Gewest voor gewest zien we Java onder Nederlandschen invloed komen. 't Is een historisch overzicht, dat natuurlijk niet veel nieuws bevat, doch dat leidt tot een bepaalde conclusie, die we hier laten volgen.

„Er is vaak getwist over de vraag, of Java al dan niet een wingewest kan genoemd worden. Uit dit historisch overzicht blijkt, dat de benaming slechts juist is ten aanzien der veroverde Jacatrasche jurisdictie en ten opzichte van Bantam, want, ofschoon ook daar hulp werd ingeroepen, werd dit rijk toch uit kracht van het oorlogsrecht afgestaan.

„De algemeene benaming heeft dus geen recht van bestaan en behoorde dan ook nooit weder gebezigd te worden. Zij behoort te eer vermeden te worden, omdat, al ware het zelfs historisch niet onjuist, Java als een winsgewest of als een verovering te beschouwen, het toch een dwaasheid zoude zijn, daaraan na een verloop van eeuwen nog een grond te willen ontleenen, om schatting op te leggen".

* * *

De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* (13 Febr.) bevat een van die academische opstellen, die haar specialiteit zijn. De titel luidt: „De keuze van arbiteren bij geschillen tusschen Staten". Wij Nederlanders hebben meermalen internationale arbitrage uitgelokt of aangenomen. In elk van die gevallen betreft het koloniale quaestiën. Daarom willen wij deze belangrijke studie eens nader bekijken.

Na een inleiding, waarin op den voorgrond wordt gesteld, dat het vrij nutteloos mag heeten thans nog uit te weiden over de beteekenis en de waarde der arbitrage, nu dit middel ter beeindiging van geschillen in de zeden is doorgedrongen, wordt gesproken over „de keuze van den arbiter".

Oudtijds koos men daarvoor alleen gekroonde hoofden, aanvankelijk nagenoeg uitsluitend de Paus. Omstreeks de 16de eeuw begon men meer aan wereldlijke vorsten, vervolgens aan vermaarde rechtsgeleerden, hoogleeraren der Italiaansche Universiteiten te Bologna, Padua, Perugi, nog later (1655) aan de besturen van steden, de beslissing van geschillen op te dragen.

In de 18de en 19de eeuw koos men meest gekroonde hoofden of andere souvereinen van Staten, meestal met uitnoodiging om particulieren te benoemen die dan de arbitrage zouden verrichten.

Zoo is nog onlangs, — nadat kort te voren door Nederland en Frankrijk aan den keizer van Rusland zelven de beslissing van het grensgeschil over het Lawa-gebied was opgedragen, (welk geschil in 1891 ten voordeele van Nederland is beslist), — voor de beslissing van het geschil tusschen Nederland en Engeland over de vordering van Carpenter, den gezagvoerder van het schip „Costa-Rica-Packet", de keizer van Rusland uitgenoodigd een rechtsgeleerde te benoemen, die als arbiter uitspraak zoude doen. (De uitspraak was, zooals men zich herinnert, ten nadeele van Nederland.)

Vraagt men nu, welke methode met betrekking tot de keuze van den scheidsman de voorkeur verdient, dan aarzelt de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* niet de opdracht der beslissing aan een souverein of aan het hoofd eener republiek te ontraden.

Vooreerst toch zal, in verreweg de meeste gevallen, zoodanige arbiter de eigenlijke beslissing overlaten aan een ander, die daarvoor niet de verantwoordelijkheid heeft.

Daarbij komt dan nog de mogelijkheid, dat beschouwingen van staatkundigen aard op de beslissing invloed oefenen.

Dit laatste kan ook dan het geval zijn, als aan een vorst alleen de benoeming van den arbiter is opgedragen, en het bezwaar weegt vooral, als een autocratisch vorst met de benoeming belast is. Bij den arbiter zou dan wel eens de door staatkundige beweegredenen bepaalde invloed van den alleenheerscher meer kunnen afdoen, dan zijn overtuiging als rechtsgeleerde.

Buiten twijfel verdient dan ook rechtstreeksche opdracht der beslissing aan bijzondere, door partijen aangewezen personen de voorkeur.

Het theoretisch bezwaar, dat Staten zich niet zouden kunnen onderwerpen aan hetgeen door bijzondere personen beslist wordt, is zonder grond. De beslissing is toch alleen verbindend op grond der vrije wilsverklaring van partijen bij het compromis of de overeenkomst tot opdracht der beslissing aan scheidslieden.

Onderscheidene gevallen van rechtstreeksche opdracht der arbitrale beslissing aan bijzondere personen zijn in de laatste jaren voorgekomen; zoo b. v. in het geschil tusschen de Vereenigde Staten van Noord-Amerika en Denemarken, over de schadevordering der Amerikaansche firma Butterfield & Co. (1888), waarin de Engelsche gezant te Athene, Sir Edward Monson, tot arbiter is benoemd; — het geschil tusschen Engeland en Duitschland over de grensregeling op het eiland Zanzibar (1889), waarin de baron de Lambermont

arbiter was; — het geschil tusschen Engeland en Frankrijk over de visscherij bij Terre-Neuve (1891), waarin de heeren Martens (St. Petersburg), Rivier (Brussel) en Gram (Christiania) rechtstreeks door partijen tot arbiters zijn benoemd — en enkele andere.

In alle door Nederland gesloten verdragen, waarin een beding omtrent de opdracht van eventueele geschillen van scheidsrechterlijke beslissing is opgenomen, is benoeming der arbiters door partijen zelve bedongen. (Het tractaat met Italië van 9 Januari 1884 tot het regelen der toelating van behoeftige onderdanen in elken Staat tot het kosteloos procedeeren in het andere land, art. 4; — dat met België tot regeling van hetzelfde onderwerp, van 31 October 1892, art. 4; — dat met Portugal van 1 Juli 1893 tot nadere regeling van de verhoudingen tusschen Nederland en Portugal in den Archipel van Timor en Solor, art. 7; — de verklaring op 5 Juli 1894 met hetzelfde land geteekend tot voorloopige regeling der handelsbetrekkingen, art. 7; — eindelijk het handelstractaat tusschen Nederland en den Oranje-Vrijstaat van 9 April 1895, art. 7.)

Al deze bepalingen zijn intusschen niet geheel van denzelfden inhoud. Nu eens is uitdrukkelijk bepaald, dat elke partij aanvankelijk één scheidsman, — dan weder (en wel in de tractaten van 1884 met Italië en van 1893 met Portugal) dat elk een gelijk aantal scheidslieden benoemd (door elke één of meer.)

Ter verkrijging van een oneven getal scheidslieden bepalen het tractaat met Italië, dat met Portugal van 1893 en dat met den Oranje-Vrijstaat, dat de partijen terstond gezamenlijk een scheidsman (zoogenaamden super-arbiter, umpire) zullen benoemen.

De in 1894 met Portugal onderteekende verklaring bepaalt daarentegen, dat een derde arbiter eerst zal worden benoemd, nadat verschil van gevoelen tusschen de twee door partijen benoemde zal zijn gebleken te bestaan.

Van deze twee methoden verdient de eerstvermelde zeer zeker de voorkeur. Wordt de derde (of super-) arbiter eerst benoemd nadat gebleken is, dat er tusschen de beide andere verschil van gevoelen bestaat, dan geschiedt dit na afloop der behandeling (schriftelijk of mondeling) van de zaak; de nieuw benoemde is dus niet in de gelegenheid geweest de mondelinge voordracht, zoo die plaats vond, te hooren of invloed te oefenen op de wijze van behandeling, de overlegging van stukken, enz., voorzoover het compromis den scheidslieden zoodanigen invloed toekent; althans hij zou dit niet kunnen doen zonder den gesloten rechtsstrijd weder te doen openen, hetgeen veelal bedenkelijk zoude zijn. De laatstbenoemde arbiter, wiens gevoelen den doorslag moet geven, is dan dikwijls minder goed ingelicht dan zijne mede-arbiters.

Een ander en nog grooter bezwaar tegen het bestreden stelsel bestaat hierin, dat men het, waar nog van geen verschil van gevoelen gebleken is, gemakkelijker eens zal worden over de keuze van een derden arbiter, dan later, als het verschil zich reeds heeft geopend. Dit punt vooral is van veel belang. Bij het regelen der wijze van samenstelling van het scheidsgerecht, dat ten doel heeft bestaande geschillen uit den weg te ruimen, vermijde men alles, waaruit nieuwe geschillen zouden kunnen ontstaan.

Om deze reden mag het wel verwondering wekken, dat men, na in 1893 bij het Timor-tractaat met Portugal het betere stelsel omtrent de benoeming van den derder arbiter te hebben aangenomen, daarna, in 1894 (bij het handelstractaat met datzelfde land) daarvan weder is afgeweken. Bij de op 9 Februari

1895 tusschen den Portugeeschen minister van buitelandsche zaken en den Nederlandschen minister-resident te Lissabon gewisselde brieven, is toen tevens verklaard, dat het laatst aangenomen stelsel ook op eventueele geschillen naar aanleiding van het Timor-tractaat toepasselijk zoude zijn, zoolang het handelstractaat van 1894 van kracht bleef.

Bij het onderteekenen van het handelstractaat had men blijkbaar dit punt over het hoofd gezien. Beter ware het echter geweest, de regeling, in het Timor-tractaat vervat, van algemeene toepassing te verklaren.

Voor het vervolg verdient het aanbeveling, in overeenkomsten omtrent de wijze van samenstelling der arbitrale rechtbank tusschen Nederland en een anderen Staat, te bepalen, dat die zal bestaan uit drie leden, van welke één door elke der beide partijen en de derde door de partijen gezamenlijk zal worden benoemd.

* * *

De „Oost-Indische Kiesvereeniging", te 's Gravenhage opgericht, wordt door de pers in Nederland met artikelen begroet, waarvan we hieronder een overzicht geven.

De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 8 Februari houdt daarover de volgende waardeerende beschouwing.

Wie het groote belang voelt, dat Indië heeft voor Nederland, zal met belangstelling hebben kennis genomen van de oprichting te 's Gravenhage eener Oost-Indische Kiesvereeniging in die oprichting hebben toegejuicht, in zooverre het doel is „de behartiging der belangen van Ned.-Indië, die, behalve door woord en schrift elders, in de eerste plaats geschieden zal in de Staten-Generaal".

In de laatste jaren zijn in de Staten-Generaal de koloniale aangelegenheden min of meer op den achtergrond geraakt.

Voor een deel is dat hieraan toe te schrijven, dat sedert de dagen toen Van Hoëvell in de Tweede Kamer zijn stem verhief tegen het cultuurstelsel en de daaraan verbonden misbruiken, er zeer veel is tot stand gebracht in de richting eener betere koloniale staatkunde, waarbij vooral de belangen van Indië zelf beter werden behartigd. Maar ook heeft de loop van zaken op het terrein onzer binnenlandsche politiek er toe bijgedragen om de aandacht eenigermate van de koloniale aangelegenheden af te trekken.

Hoeveel er ook verkregen werd sedert de groote strijd tusschen het koloniaal Behoud en eene liberale staatkunde ook voor Indië ten gunste dezer laatste beslist is, alles wat de koloniale hervormers zich voorgenomen hadden voor de ontwikkeling van Indië te doen, is nog niet bereikt. Het gebouw, dat men heeft willen optrekken, is nog niet voltooid. De hervormingspolitiek is blijven steken.

Zal het werk voortgezet worden in de richting, door de liberale partij ingeslagen, dan moet in de eerste plaats de belangstelling voor Indië weder krachtig worden opgewekt, èn in de Staten-Generaal èn in het land. Daartoe kan een vereeniging als de nu opgerichte veel bijdragen. Zij kan dat door propaganda te maken, door aanraking te zoeken met autoriteiten en met andere vereenigingen, door kennis aangaande Indië te verspreiden door middel van woord en geschrift, en inzonderheid door invloed te oefenen op de verkiezingen.

Er is een tijd geweest, toen de oprichting eener afzonderlijke kiesvereeniging van Indische oud-gasten wantrouwen zou hebben gewekt. Dat was de tijd, toen die oud-gasten in een adres aan den Koning hunne bezwaren tegen de politiek van Fransen van de Putte neerlegden. Maar die periode ligt ver achter ons. Het geslacht van oud-gasten, dat in de praktijk van het stelsel van Van den Bosch was vastgegroeid, is uitgestorven, en reactie tegen de beginselen van koloniaal regeeringsbeleid, die de liberale partij na een harden strijd heeft doen zegevieren, is niet meer mogelijk, ook al zou dat geslacht uit den doode kunnen verrijzen. Vrees, dat de Oost-Indische Kiesvereeniging invloed in een verkeerde richting zal trachten te oefenen, behoeft er dus niet te bestaan.

Er is in de omschrijving van het doel, dat de vereeniging zich voor oogen stelt, iets, waarop men stuit. Wij bedoelen de behartiging, bij zaken, de gemeente, de provincie, den staat of de maatschappij rakende, van de belangen van de leden dezer vereeniging. Al wordt ook gezegd, dat bijzondere en individueele belangen niet in aanmerking komen om door de vereeniging te worden behartigd, ons komt het voor, dat de vereeniging de mogelijkheid had moeten wegnemen, dat niet uitsluitend het algemeen belang richtsnoer van haar handelen zou zijn.

Over de beteekenis, die deze vereeniging hebben kan in ons openbare leven, zal men natuurlijk eerst volledig kunnen oordeelen, wanneer men haar aan het werk ziet. Maar al doet zij niets anders dan de belangstelling verlevendigen voor onze koloniën en bij de kiezers het besef wekken, dat de plaats, die Nederland bekleedt als koloniale mogendheid, niet in de politiek mag worden verwaarloosd, dan kan er van haar reeds een groote invloed ten goede uitgaan en kan zij een nuttigen werkkring vinden.

* * *

De *Arnhemsche Courant* vindt niets natuurlijker dan dat onze landgenooten, die een goed deel huns levens in Indië hebben vertoefd, zich in het moederland aaneensluiten en daardoor trachten invloed uit te oefenen op de samenstelling der Staten-Generaal en dus op de richting van het regeeringsbeleid, opdat in wetgeving en bestuur de belangen van Indië behartiging vinden. Ja zelfs heeft dit denkbeeld de warme sympathie van het Arnhemsche blad, omdat bij de huidige sociaal-politieke strooming de kansen minder gunstig dan ooit te voren zijn om in de Tweede Kamer Indische specialiteiten verkozen te zien. Elke poging om onder ons volk de belangstelling in Nederlands koloniaal bezit aan te wakkeren en op te wekken, zal door haar steeds met ingenomenheid worden begroet.

Uit dit oogpunt laat het zich nog eenigszins verklaren, dat de „Oost-Indische Kiesvereeniging" ook voor de Provinciale Staten candidaten wil aanbevelen, die waarborg geven de belangen van Indië te zullen behartigen: de Provinciale Staten immers kiezen de leden der Eerste Kamer. Maar welk verband is er tusschen de belangen van Indië en het bestuur eener gemeente in Nederland? Is er eenige kans op een beter plaatselijk bestuur in Den Haag, Delft, Arnhem, Nijmegen of Breda, als er leden in den gemeenteraad gekozen worden, die liefde koesteren voor Indië en hart hebben voor de belangen van Europeanen en inboorlingen tusschen de keerkringen? En, wat dit punt van het

reglement vooral bedenkelijk maakt, het is de op zijn zachtst uitgedrukt zonderlinge verplichting, den candidaat der Vereeniging opgelegd, om „de belangen en rechten . . . . van de leden der Vereeniging in 't algemeen te behartigen en voor te staan".

De rechten der oud-gasten worden, voor zooveel het blad weet, in het moederland door niemand aangerand en staan bovendien onder de hoede der overheid, die verplicht is de rechten van alle ingezetenen te handhaven, en een Kiesvereeniging, die zich ten doel stelt de particuliere belangen harer leden te bevorderen, zal — de *Arnhemsche Courant* durft 't haar zeker voorspellen — voor Indië weinig goeds uitwerken, maar kon in Nederland wel een verderfelijken invloed oefenen en veel verdeeldheid brengen, vooral in de kleinere gemeenten. En dit is nu wel zeker 't laatste waaraan in ons land behoefte bestaat.

„De Oost-Indische Kiesvereeniging zullen wij met sympathie begroeten en met belangstelling aan 't werk zien, indien zij zich bepaalt tot de aanbeveling van candidaten voor de Tweede Kamer, en het zuiver binnenlandsch bestuur in provincie en gemeenten buiten de grenzen harer bemoeiingen houdt. Maar is zoo al niet doel, dan toch onvermijdelijk gevolg harer oprichting het vormen van afgesloten clubjes, ter bevordering van kleine particuliere, belangen in die gemeenten waar verscheiden oud-Indische families gevestigd zijn, dan zouden wij de oprichting der Oost-Indische Kiesvereeniging ten zeerste betreuren en bij haar optreden in het staatkundig openbaar leven haar steeds met alle kracht moeten bestrijden".

* * *

Insulinde van 8 Februari verheugt zich hartelijk over het tot stand komen dezer Kiesvereeniging te 's-Gravenhage, in de eerste plaats met het oog op de Tweede Kamer-verkiezingen.

Het aantal van hen die een behoorlijk begrip hebben van Indische toestanden en koloniale zaken is in de laatste jaren in elke nieuwe Tweede Kamer minder geweest dan bij haar voorgangster.

Oorspronkelijk was te 's-Gravenhage het denkbeeld ontkiemd een Indischen bond op te richten.

Men heeft er echter een Kiesvereeniging van gemaakt, omdat men zich niet er toe bepalen wilden anderen voor te lichten. Men meende zelf handelend te moeten optreden.

Vindt de zaak zooveel bijval, als men meent te mogen verwachten, dan bestaat het uitzicht het derde district van den Haag te kunnen beheerschen, en daarmede is het goed recht eener Kiesvereeniging reeds bewegen; in de overige districten zal de Oost-Indische Kiesvereeniging, naar *Insulinde* vermoedt, nooit zelf een candidaat stellen, maar daar kan zij den candidaat eener kiesvereeniging steunen, mits hij toont bereid te zijn voor de belangen van Indië op te komen, zoowel in het algemeen, als eventueel op de wijze door haar aangegeven. Dit laatste hoopt zij door haar voorbeeld ook in andere steden tot stand te zien komen, als b.v. Breda, Arnhem enz., en het is niet onmogelijk dat zij langs dien weg wat meer belangstelling voor Indië in ons parlement brengt.

En dit is waarlijk geen onnoodige weelde.

Van verschillende kanten is de vraag gesteld, of de vereeniging niet ook op het gebied der vaderlandsche politiek kleur bekennen moest, door zich bij een bestaande richting aan te sluiten of een eigen te kiezen. Die vraag is met zorg overwogen, en de overgroote meerderheid is tot de overtuiging gekomen, dat het aannemen van een richting op dat gebied niet raadzaam wezen kan. Op den voorgrond staat, dat de Oost-Indische Kiesvereeniging zich bepaalt tot het voorstaan der Indische belangen, omdat de leden daarvan een zekere mate van kennis en ervaring hebben opgedaan en omdat die belangen, juist wegens onvoldoende bekendheid in andere handen hier te lande vaak niet tot hun recht zal komen. Tegenover de belangen der maatschappij in Nederland zijn zij geenszins onverschillig, maar daarvoor zorgen zoo velen, die op dat gebied bevoegder zijn dan zij, dat zij dit wel aan hen kunnen overlaten en zich bepalen tot datgene, waarvoor zij voelen iets te kunnen doen.

De belangen nu van de maatschappij in Nederland worden naar verschillende beginselen voorgestaan en daaraan danken de verschillende politieke richtingen haar wezen, maar in het object, dat deze mannen bezig houdt, bestaan die richtingen niet en het zou dus geen zin hebben, althans een geheel willekeurige greep wezen, als zij een van die richtingen tot de hunne hadden gemaakt; daarbij zou men zonder nut velen hebben uitgesloten. Wil men op Indisch gebied toch van richting spreken, dan heeft men hoogstens een gering verschil van liberaal en conservatief, maar het verschil daar betreft meer zaken dan beginselen en dat verschil zullen zij trachten voor de belangrijkste zaken op te lossen of uit te vechten. Zoo zal geleidelijk het programma der vereeniging vastgesteld worden.

Aan de levensvatbaarheid dezer Kiesvereeniging valt niet te twijfelen.

Insulinde vernam, dat in vooruitstrevende kringen de vrees werd geuit, dat de Indische Kiesvereeniging ten slotte een steunpilaar voor het conservatisme zal blijken te zijn. „Elk oud-gast, zoo werd er gezegd, al noemt hij zich vooruitstrevend, is in zijn hart een aarts-conservatief".

Het blad gelooft, dat die uitspraak even onjuist is als zoovele gangbare begrippen onzer onkundige landgenooten over Indië.

Onder de bekwame leiding van den heer Groeneveldt, zal deze vereeniging niet alleen te 's-Gravenhage, maar door het geheele land ten goede kunnen werken. Ze kan niet alleen te 's-Gravenhage, maar ook elders, candidaten aanbevelen, die een hart hebben voor Indië. Moet men aannemen, dat die er niet zijn onder de vooruitstrevenden, omdat zij vreezen in de Oost-Indische Kies-vereeniging een tegenstander te moeten zien? Het is niet te gelooven.

Ten slotte dient een misverstand weggenomen. De *Arnh. Ct.* vindt het een afschuwelijk denkbeeld, dat deze vereeniging ook candidaten voor den gemeenteraad wil stellen. *Insulinde* is dat met haar eens, doch meent dat het stellen of aanbevelen eener candidatuur voor den gemeenteraad *uitsluitend op 's-Gravenhage* zal slaan. Daar wonen nu inderdaad zóóveel gerepatrieerden, dat die wel degelijk de ambitie mogen koesteren een hunner naar den gemeenteraad te zenden, wanneer ze er kans toe zien. Dat die oud-Indisch gasten alleen maar oogen hebben voor Indië, en niet voor de gemeente waar ze wonen, is trouwens door de ondervinding voldoende gelogenstraft.

* * *

De Haagsche correspondent van de *Zaanlandsche Courant* is daarentegen alles behalve ingenomen met deze „Kiesvereeniging van Oud-gasten".

Er ligt in de poging van de heeren, die deze vereeniging in 't leven geroepen hebben en trachtten haar tot een wijdvertakten bond in 't geheele land te doen optreden, een onverdiend verwijt aan het adres van onze regeeringen en volksvertegenwoordiging. Want, de schrijver in de *Zaanlandsche Courant* durft het zonder vrees voor tegenspraak beweren: „er is bijna geen enkel nationaal belang, waaraan door de opvolgende Ministeries en Kamers zooveel zorg is besteed als aan het koloniale".

„Onze geheele huishouding van staat, onze diplomatie en consulaat-wezen, onze marine en ons leger (voor een deel althans), onze handels-politiek, onze tariefwetgeving, onze zorg voor transatlantische verbindingen, alles is er op ingericht te waken voor de gewichtige belangen van onze overzeesche bezittingen. Wie onze wetgeving raadpleegt, ontmoet telkens de bewijzen, dat de koloniale aangelegenheden bij Regeering en Kamers een zeer ruime plaats innemen in onderzoek, debat en beslissingen".

Een enkele kantteekening is hier op haar plaats. Wij vinden deze beweringen in tegendeel voor zeer gegronde tegenspraak vatbaar. In haar algemeenheid geven ze blijken van groote zelfingenomenheid met de vaderlandsche politiek. De schrijver ontslaat ons echter van de moeite hem te weerleggen. Hij neemt die taak zelf op zich, door, aan het slot van zijn opstel, de volgende woorden te zeggen, die een heel aardige karakteristiek geven van de Nederlandsche kiezers, die dan toch de volgens hem, in Indië, zoozeer belangstellende Tweede Kamer-kiezen. Wij laten ze hier volgen:

„De groote meerderheid der kiezers kent onze koloniën niet van eigen aanschouwing en weet er door studie evenmin veel van. Het is maar een kleine minderheid, die, hetzij door verblijf in de tropen of door zorgvuldige nasporing van alles wat op de koloniën betrekking heeft, tot oordeelen bevoegd is niet alleen, maar ook wezenlijk iets voor de Indische belangen gevoelt. Dat kan niet anders en zal, ondanks alle pogingen om er verandering in te brengen, steeds zoo blijven. Onbekend maakt onbemind".

Een en ander leidt de schrijver tot de uitspraak: „Wie ons volk voor de groote belangen van Nederland en Indië voor elkander wil wakker schudden, moet er boven alles tegen waken dat de politiek er in gemengd worde". De stembus is dus, volgens hem, een niet aan te bevelen grond voor den arbeid van opwekking der belangstelling in Indië.

Wij begrijpen die logica niet! Bij de stembus mag geen woord gezegd worden over Indië, en toch staat de Tweede Kamer, ja onze geheele Regeering in de eerste plaats op het „koloniaal standpunt". Is dit laatste het geval, dan zou Indië bij de stembus toch wel degelijk genoemd mogen worden!

Maar dat wil de schrijver niet. Hij vindt juist het verderfelijke, dat deze Kiesvereeniging geen koloniale politiek van een bepaalde kleur verlangt, doch enkel de belangstelling voor Indië meer algemeen wil opwekken en gaande houden.

Geen wonder dan ook dat hij den oprichters van deze Kiesvereeniging een goeden raad meent te moeten geven.

Met het oog „op het gevaarlijke, allereerst voor de koloniën, van de beweging, die tot de oprichting leidde," drukt hij de overtuiging uit, „dat de

leiders, als de beweging niet van zelf verloopt, aan de koloniën den grootsten dienst doen door hun vereeniging weer op te heffen.

* * *

Het „vrijzinnig-democratisch" weekblad *Vooruitgang* (van 12 Febr.) voortzetting van de weekbladen de *Nederlander* en *Radicale Hervorming*, rekent zich zelve „gaarne" tot hen, die levendig belang stellen in alles wat onze Indische bezittingen betreft en zou derhalve eer geneigd zijn den goeden dan den kwaden kant van de nieuwe vereeniging op te merken. Maar hoe goed ook gestemd, blijft toch haar meening, dat de Oost-Indische Kiesvereeniging wellicht een en ander tot het gezellig verkeer onder de oud-gasten zal kunnen bijdragen, maar overigens weinig of geen invloed uitoefenen kan op den openbaren gang van zaken.

Vooruitgang „behoeft niet te vragen, hoe lang de ambitie van de leden der vereeniging zelf op het normale pijl zal blijven."

Elk Hagenaar weet, dat bij het meerendeel der Indiërs, zoodra zij gerepatrieerd zijn, de belangstelling in onze koloniën langzamerhand het vriespunt nadert. De weinige uitzonderingen niet te na gesproken.

Zij hebben in Indië gewerkt, hun pensioen verdiend en komen nu in het moederland, bij voorkeur in het genotrijke Haagje, van hun welverdiende rust genieten, maar inspannen doen zij zich niet meer.

Dit is geen verwijt aan hun adres. *Vooruitgang* vindt het zeer natuurlijk. Het ligt toch evenwel voor de hand, dat van een vereeniging van dergelijke menschen geen groote zelfstandige kracht kan uitgaan.

Evenmin behoeft overwogen te worden hoeveel niet-Indiërs zich de adviezen der Vereeniging zullen aantrekken.

Het is van een algemeene bekendheid, dat de belangstelling in onze Oost- en West-Indische kolonëin bij zeven achtste der bevolking van Nederland gelijk nihil is.

Zelfs wanneer er een oorlogje uitbreekt, is de emotie, door de berichten over de gevechten bij het groote publiek gewekt, nauwlijks grooter dan die welke gedurende den Grieksch-Turkschen oorlog of Jameson's rooftocht kon worden waargenomen.

Ook al weer zeer natuurlijk.

Waar toch onze bezittingen zoo ver van het moederland liggen verwijderd en de ingeborenen zoozeer verschillen van de Germaansche bevolking van Nederland; waar dus sympathiën voor land en volk van Indië, op zichzelf beschouwd, weinig of niet bestaan, daar wordt de belangstelling uitsluitend gewekt door de materieele belangen, die moederland en koloniën verbinden. En nu is het een feit, dat slechts een gedeelte der bezittende klassen, uit welks midden de civiele en militaire ambtenaren worden gerecruteerd en dat bij industrieele en commercieele ondernemingen in Indië betrokken is, directe belangen bij de koloniën heeft, maar dat het andere gedeelte, benevens de geheele niet-bezittende klasse, die dan toch het meerendeel van onze bevolking uitmaakt, geen enkel direct belang bij Indië en voor zeker negentig procent geen enkel indirect belang van individueelen aard bij onze koloniën hebben.

Vooruitgang gelooft zelfs, dat men in Friesland b. v. meer belang stelt in den gang van zaken in Argentinië, waarheen vele Friesche en andere landverhuizers zijn getrokken, dan in onzen Oost.

Derhalve, elke andere leuze bij de stembus zal in de oogen van het Nederlandsche kiezerscorps meer gewicht in de schaal leggen, dan die over een of ander Indisch vraagstuk.

Bleef Pijnacker Hordijk niet verre in de minderheid bij zijn niet-Indische tegen-candidaten, toen de strijd over het kiesrecht los barstte?

Er is één ding, Indië rakende, wat op ons kiezerscorps eenigen indruk kan maken, dat is de algemeene richting, waarin Indië bestuurd zal worden.

Maar juist, daarover leest men in de uitgebreide mededeelingen over de nieuwe Kiesvereeniging niets. Dat schijnt terecht te moeten komen op de volgende wijze: de nieuwe vereeniging is het vereenigingspunt van alle te 's Gravenhage gevestigde Oud-Indisch gasten t. w. Roomschen, Protestantsch-orthodoxen, Conservatieven, Liberalen, Radicalen, Socialisten. Deze elementen gaan nu met elkaar debatteeren over Indische aangelegenheden, kiezen vervolgens één candidaat en onverschillig of dit Pijnacker Hordijk of Kielstra, v. d. Zwaag of Der Kinderen, van Kol of generaal Vetter is, blijft de tucht in eigen boezem zoo groot, dat alle leden als één man opkomen voor den uitverkorene der meerderheid.

Vooruitgang is erg benieuwd „hoe de eerste excursie in de moekim der verkiezingen zal afloopen".

Ze wil des noods gelooven, dat het goed bedoeld is, maar toch is ze het met den Haagschen correspondent van de Zaanlandsche courant eens, dat de leiders aan de koloniën den grootsten dienst zullen doen door hunne vereeniging weer op te heffen.

* * *

We hebben zelden op zulk een cynisch-openhartige wijze zien uitgedrukt, hoe weinig Nederland voor Indië gevoelt. Is dit inderdaad zoo erg, als *Vooruitgang* meent, dan wordt het toch hoog tijd, dat zij, die in dit opzicht anders denken, — en die zijn er gelukkig ook onder de vooruitstrevenden — eenig teeken van leven geven.

Een Indische Kiesvereeniging of Bond kan dan misschien een tegenwicht vormen, waar de belangen van Indië op zulk een schromelijke wijze miskend worden!

Het *Algemeen Handelsblad* van 10 Febr. schrijft over de „Opleiding van Indische jongelieden tot officier".

Men zal zich herinneren dat het blad de opheffing der Militaire School te Mr. Cornelis heeft verdedigd, op grond dat die School niet voldeed aan de eischen van den tegenwoordigen tijd, en omdat men, de opleiding van de adspirant-officieren naar Nederland overbrengende, deze opleiding zonder hoogere uitgaven veel beter maken kon. „Het was voor die personen van veel belang, dat zij, eenigen tijd medelevende in een Europeesche maatschappij, zich min of meer op de hoogte konden stellen van de toestanden in het moederland. Bezwaren waren er aan *die* verandering niet verbonden; de jongelieden werden voor Gouvernementsrekening heen- en weergevoerd, en het kwam er voor hen dus maar op neer, dat zij hunne leerjaren gedeeltelijk te Kampen, Alkmaar of Breda doorbrachten in plaats van te Mr. Cornelis".

Hier allereerst een kantteekening.

De opheffing van de school te Mr. Cornelis heeft destijds in Indië heel wat kwaad bloed gezet! En de gevolgen zijn, wat heel merkwaardig is, dan ook

geweest, wat men in Indië vreesde: een aanzienlijke beperking van het aantal plaatsen voor Indische jongelui ter opleiding voor officier.

Het *Handelsblad* meende destijds, dat die beperking niet noodzakelijk het gevolg zou zijn van dien maatregel.

In theorie kan het *Handelsblad* gelijk hebben gehad; in de praktijk hebben de Indische bladen feitelijk een goed kijkje gehad op de te verwachten gevolgen.

De plaatsen voor Kampen, Alkmaar en Breda, van uit Indie te vervullen, zijn voor elk dier inrichtingen op *zes* gebracht. Daar nu Mr. Cornelis hetzelfde deed wat Kampen nu doet, en het geenszins concurreerde met Breda of Alkmaar, zijn dus de kansen der Indische onderofficieren op de sterren, door de opheffing van Mr. Cornelis, in een onrustbarende verhouding achteruitgegaan.

Het blad geeft daarover nu de volgende beschouwing:

Voorloopig schijnt dit getal voldoende voor Alkmaar en Breda, want er hebben tot dusver nog niet meer dan zes aan het examen voldaan; maar dan is de gestelde limiet ook overbodig. Voor de toelating te Kampen is het echter reeds herhaaldelijk gebleken, dat, tengevolge van die limiet, adspiranten die aan het examen hebben voldaan, geen plaatsing konden vinden. In 1896 was dit met één het geval en tegenover de Indische onderofficieren, die *eerder* dan onderofficieren van het Nederlandsche leger in aanmerking behooren te komen voor bevordering bij het Indische leger, zeer onbillijk.

Volgens het jongste Koloniaal Verslag werden er te Kampen 53 onderofficieren voor den officiersrang bij het Indische leger opgeleid; onder die 53 waren er slechts 10 die in Indie het toelatingsexamen hadden afgelegd. Zelfs voor hen, die van oordeel mochten zijn dat voor Indische onderofficieren geen sprake van *voorkeur* behoeft te wezen, zal het wel duidelijk zijn dat men de grens gerust veel ruimer kan stellen, en zelfs — gelet op de resultaten der Indische examens, — geheel kan laten vervallen. Het gevolg zou slechts wezen dat er *enkele* onderofficieren uit Indie meer te Kampen kwamen, maar, waar steeds een belangrijk incompleet in het Indisch officierscorps bestaat (er waren in 1896 niet minder dan 94 officieren van het Nederlandsche leger bij het Indische gedetacheerd, en bovendien moest aan menigeen verlof wegens 10-jarig verblijf in de tropen worden geweigerd) zou dat allerminst een nadeel wezen.

Voor de toelating aan de cadettenschool te Alkmaar en aan de Kon. Militaire Academie te Breda van jongelieden die in Indië het toelatingsexamen hebben afgelegd, schijnt de beperking van zes plaatsen per jaar voorloopig zonder bedenking: in 1896 slaagden er resp. 5 en 2. Maar de nieuwe regeling bestaat nog kort, en bij de uitbreiding van het middelbaar onderwijs in Indië, en de toenemende moeielijkheid om langs andere wegen een behoorlijke maatschappelijke positie te verwerven, is er alle kans dat het aantal in de volgende jaren toeneemt.

En is het dan niet onbillijk en onstaatkundig tevens, de thans bestaande beperking te handhaven? Is het niet verstandig, er tegen te waken dat men niet in Indië kan spreken van „achterstelling" der Indische jongelui bij de Nederlandsche?

Men had op ult°. 1896 te Breda 86 cadetten in opleiding voor den Indischen dienst, en daaronder, voor zoover het *Handelsblad* kan nagaan, geen die in Indië admissie-examen had gedaan; te Alkmaar 65, waaronder 8 (vier in elk der beide studiejaren) met wie zulks wel het geval was geweest.

Naar deze cijfers te oordeelen kunnen er thans hoogstens zes Indische jongelieden geplaatst worden op een der beide inrichtingen, tegenover dertig à veertig die in Nederland voor het admissie-examen zijn opgeleid. Bij de groote behoefte aan officieren voor het Indische leger, aan den eenen kant, bij de weinige gelegenheid in Indië om zich zonder hooge kosten voor het een of ander beroep te bekwamen, aan de andere zijde, kan er geene bedenking bestaan tegen zoodanige regeling, dat ieder lichamelijk geschikt en aan de wetenschappelijke eischen van toelating beantwoordend jongeling in Indië aan Militaire Academie en Cadettenschool wordt toegelaten.

Er wordt in de Indische bladen wel eens beweerd, dat „de Hollanders" er op uit zijn de plaatsen van den civielen en militairen Staatsdienst in Indie zooveel mogelijk te doen innemen door *hunne* zoons of bloedverwanten. Die bewering heeft, volgens het *Handelsblad*, weinig grond, wanneer men overweegt hoe betrekkelijk gering dat aantal plaatsen jaarlijks is, in vergelijking met de tienduizenden jongelui, die hier jaarlijks de keuze moeten doen van een beroep. „Maar het is, het tegendeel van staatkundig beleid, wanneer men aan die bewering althans een schijn van grond geeft door de onnoodige en hatelijke beperking, waarvan boven sprake was. Men late die dus zoodra mogelijk vallen!"

Dien laatsten wensch van het *Handelsblad* deelen wij volkomen.

KOLONIALE LITERATUUR.

EEN NIEUWE JAVAANSCHE SPRAAKKUNST?

Javaansche Spraakkunst met Vertaaloefeningen door Mr. G. J. Grashuis; Zwolle W. E. J. Tjeenk Willink.

Nauwelijks is Poensen's Grammatica der Javaansche taal in de wereld, of Mr. G. J. Grashuis schrijft weder een „nieuw" leerboek daarvoor. Waarlijk een ongewone levendigheid op die weinig drukke markt der wetenschap, zou men zeggen. Echter is de te koop geboden waar, met weinig uitzondering, dezelfde als die wijlen Taco Roorda aan den man wist te brengen: Ze is slechts hier en daar wat vernieuwd en vernist. In zooverre is dus den ernstigen beoefenaren van 't Javaansch een teleurstelling bereid. Zij toch verwachtten werkelijk iets nieuws, een spraakkunst, die op de hoogte van haar tijd zou blijken te wezen.

't Wil ons voorkomen, dat een taalgeleerde, wat dat laatste betreft, zeer wel te vergelijken is met een arts. Is deze een wetenschappelijk man, en wil hij daarvoor blijven doorgaan, dan is hij verplicht rekening te houden met al het nieuwe, dat er op zijn vakgebied voorkomt. Hij moge soms lachen om dwaze theorieën, en het met andere niet eens zijn — al respecteert hij ze ook; maar „negeeren" doet hij niet.

Zoo iets doet de schrijver dezer spraakkunst wel. Sinds Roorda's tijd is er waarlijk wel wat jong leven gekomen in de inzichten omtrent de Javaansche spraakkunst! En niet al dat nieuwe is uit 's heeren Grashuis' brein gekomen. Al is deze heer geen taalkundige op het gebied der Mal. Polynesische talen — hij mist daarvoor de noodige vorming en heeft die zich zelven blijkbaar ook nooit willen geven — toch kan hij gerekend worden tot de ernstige beoefenaren dier talen, de verdienstelijke zelfs. En als zoodanig kon op hem het „noblesse oblige" zeer goed toegepast worden.

Het weinige nieuwe in deze spraakkunst dankt de wereld aan den heer Grashuis zelf.

Laten wij 't een en ander nagaan.

Eerst de „klankleer", d. w. z. „Schrift en Uitspraak", zooals S. het noemt. 't Spreekt haast vanzelf, dat hier letter en klank hopeloos verward zijn. We konden moeilijk anders verwachten. S. heeft b. v. Snouck Hurgronje's „studiën over Atjehsche klank- en schriftleer" niet gelezen, of anders er *niets* geen leering uit getrokken. Onze klankleer van 't Maleisch is evenzeer met schouderophalen voorbij gezien. Daarvoor zendt men zijn proefschrift aan

„belangstellenden". Proefschriften verhuizen nu eenmaal heel spoedig naar de rommelkamer — bij de leeken onder die belangstellenden. Bij menschen, die hun vak liefhebben, kon men iets anders verwachten, vooral als het proefschrift het *eenige* boek is, dat op 't gebied van Maleische klankleer bestaat. Dr. Adriani te Poso — onze vakgenoot — heeft het met ijver geraadpleegd en er ideeën uit overgenomen. De heer G. was daarboven verheven. Ook Kiliaan's klankleer van 't Madoereesch — een heel boek — is voorbijgegaan.

Een treffend voorbeeld van verwarring levert de definitie van de klanken ñ, c en j. Waarom zijn dit „koppelklanken", zooals S. ze noemt? Wel, omdat ze wel nj, tj en dj *geschreven* worden en dus uit twee letters bestaan. Kan 't mooier? Wie, die iets van klankleer weet, zal dit durven verkondigen? Dat ñ wellicht uit n y en dit uit n i ontstaan is, bewijst immers nog niet, dat de tegenwoordige klank ñ (in 't Javaansch trouwens zeer vaak voor een oudere n, bijv. bij de verba) een tweeledige klank is? Voor c en j, resp. tj en dj, is die definitie even treurig. En enkele maal mag de Javaan c en ty of j en dy verwarren (b. v. s ă j å, voornemen, uit s a d y å en s ă c å, trouw, uit s a t y å), niettemin zijn die klanken even enkelvoudig als b. v. b in onze taal, al mag die wel eens aan 't begin van een woord uit bh ontstaan zijn (b. v. in *buigen*).

Merkwaardig is ook S's opvatting van *spiranten*. *M* en *n* b. v. zijn volgens hem spiranten. Bestaan er dan naar S's idee geen vaste termen voor de verschillende klanken? Hebben Sievers en anderen voor hem nooit hun werken over phonetiek geschreven? De heer G. stoort zich daar niet aan. Hij vindt „nieuwe" namen uit. Daartoe behooren ook uitdrukkingen als g e k l e m d e t r i l l i n g enz. en verder in 't boek fraaie woorden als „polymorph" en „polysynthetisch". Wij gelooven, dat dergelijk nieuwigheden slechts tot verbijstering en verwarrring kunnen leiden. 't Boek heet voornamelijk een praktisch doel te hebben, de S. gebruikt, zooals hij zegt *de taal en den spreektrant van gewone stervelingen* (bl. 24).

Maar komen we tot de klankleer terug:

Dat S. blijkbaar nooit met vrucht aan klankleer gedaan heeft, blijkt telkens, o. a. waar hij den grooten Kern aanvalt in diens verklaring van 't Fidjische t i r o of s i r o in verband met Jav. j ă r ò. Als S. iets van klankleer afwist, zou hij begrepen hebben, dat Jav. j ă r o waarschijnlijk eertijds j ă r a m of j ă r ă m geweest was en dus den wortel r a m of r ă m bevatte, welke wel degelijk met den wortel '*l a m* van Mal. d a l *a m* samenhangt. Dat r u of d u niet zoo maar r o kan worden zou ook S. duidelijk zijn, als hij wist, dat een o ontstaat uit a + u, evenals e uit a + i (in 't Jav. ook wel uit u + a, wa en i + a, ya). Dat r ă m r o wordt is daaruit te verklaren, dat m als lipneusklank afwisselt met w zoodat uit *răm* of r a m licht r a w en hieruit r o ontstaat. 't Zelfde heeft plaats gehad bij 't Jav. ' i j o naast ' i j ă m ontstaan. Dit laatste is nog de krâmâ-vorm; terwijl 't Mal. ' i j a w nog den overgangstoestand aanwijst. Bovendien wijst het Mal. j ă r a m, waterval, op de naar benedengaande beweging. S. weet waarschijnlijk ook niet, dat in 't Latijn de uitgang o van den eersten persoon praesens op dergelijke wijze uit *am* (dit voor â m i) ontstaan is. In 't imperfectum luidt die uitgang nog *am*. Ook deze is in den modernen vorm (Italiaansch) in o overgegaan (c a v o uit c a v a m, c a v a b a m in 't Ital. c a v a v o). Maar neen: de heer G. heeft

zijn theorie „de p a- p i- p o e-theorie", en deze is volgens hem de eenig ware. Is het wonder, dat een groot taalkundige als Kern S. nooit als degelijk linguist heeft willen erkennen?[1])

Over de uitspraak willen wij verder alleen nog opmerken, dat die van ' ô l é - y - ô l e y a n (gewone transscr. o l e h - o l e h a n) verkeerd is opgegeven, aangezien èn o èn e beide *helder* moeten klinken. Verder, dat het onwaar is, dat het achterv. - a n de voorafgaande a niet helder en lang zou maken: wel degelijk zegt men d ô l â n a n met lange en heldere a enz,; dan is de vergelijking van Jav. z. g. linguale ṭ met de Eng. th in *thunder* (blz. 29), die n.b. een zuivere *interdentaal* is, te dwaas om alleen te loopen. Hoe die klank werkelijk wordt uitgesproken (d. i. met de tong naar achteren geslagen en n i e t tusschen de tanden) staat duidelijk in mijn leercursus voor de Jav. taal, indertijd onder 't „toezicht" van den heer Gr. zelf uitgekomen; eindelijk is de vergelijking van de w i s a t of w i g ñ a n met de Fransche h in *ah!* een bewijs dat S. òf de uitspraak van 't Fransch niet kent, òf die van 't Javaansch onvoldoende meester is; we zullen 't eerste aannemen: de h in *ah!* toch is volmaakt stom, en drukt alleen uit, dat de a wat lang aangehouden wordt.

In 't tweede hoofdstuk § 7 geeft de S. ons een verklaring van 't begrip „woord" en dat van „lettergreep" enz. Wat een „klank" is, weet de S. blijkbaar niet. (bij hem = letter). Had hij ons liever eens zuivere definities gegeven daarvan en van wat klinkers en medeklinkers eigenlijk zijn, dan ware dat beter op zijn plaats geweest dan deze kinderachtigheden, die in een eerste taalboekje thuis hooren, en al even onnoozel zijn als in de meeste van dat soort.

't Grootste deel van § 8 is al even overbodig. § 9 vertelt iets van „stamverdubbelingen" en „koppelingen", maar zegt niets van de gewone samenstellingen (composita), die in 't Jav. evenzeer voorkomen (b.v. de d w a n d w a's als b ă p ă - b i y u ñ en de b a h u w r i h i's als w é - d a ñ enz.)

Wat in § 10 apodictisch staat omtrent het eerste deel eener streng wetenschappelijke spraakkunst beamen wij volstrekt niet; in *iedere* spraakkunst behoort aan de klankleer meer zorg besteed te worden dan S. er in zijn leerboek aan wijdt.

§ 12 geeft het systeem te zien, dat de heer G. zelf opgebouwd heeft, om de vorming der woorden voor te stellen.

„Elke klinker", staat in de eerste „wet" (klankwet, waar over etymologie sprake is), kan een lettergreep uitmaken, maar alleen aan het begin van een woord. Afgezien ervan, dat het begrip „klinker", zooals 't hier voorkomt, al heel ouderwetsch is (een klinker kan natuurlijk evenmin als een kleur ooit zelfstandig optreden), is toch de bewering nog onverdedigbaar. Hoe toch anders kan men in 't Jav. zeggen: d i - k ă r o' - ' i (gew. transscr. k ă r o k k i), waar dus ' i een zelfstandige lettergreep vormt? Waarschijnlijk bedoelt S., dat in 't *schrift* zoo iets niet in een woord kan voorkomen?

De woordvorming door voorvoegsels wordt onvoldoende behandeld. B.v. wordt niets gezegd van de praefixen b ă en t ă, bijvormen, die in 't Javaansch evenzeer voorkomen als in 't Maleisch, ofschoon ze tot de „doode" praefixen

---

1) Vergelijk verder Mal. s i l a w en s i l a m, met Jav. s i l o en s i l ă m, Jav. g ă r o (brullen) met Mal. g ă r a m (grommen) enz. enz.

behooren, d.w.z. ze worden niet meer als praefixen in de levende taal gevoeld. Zoo heeft men b ă t u w a h, geheel zelfstandig, heer en meester zijn, b ă ṭ ă ṭ ă t, aaneengedrongen, t ă n̄ g g è r è n̄, opheldéren enz. Hoe klanken in elkaar overgaan en hoe ze ontstaan, hoort, dunkt ons, thuis bij de klankleer, niet bij de woordvorming, d.i. etymologie. S. denkt er blijkbaar anders over en geeft *klankwetten* bij de woordvorming. Bij § 15 (krâmâ-vormen) willen wij eerst even opmerken, dat we reeds eerder hadden moeten zeggen, n.l. dat S's definitie der taalsoorten niet geheel juist is. Het z.g. k r â m â h-i n̄ g i l is volstrekt niet „een zeker aantal woorden, die uitsluitend van zeer hooge personen worden gebezigd" (bl. 16), maar wel een stel beleefdheidstermen, die *steeds* te pas komen, waar men op beleefde of eerbiedige wijze over iets of iemand spreekt in *persoonlijk* verband met den toegesprokene of met een derde, waar*over* men op die manier spreekt. Als de schrijver bij den regent b.v., de z.g. j ûr u-t u l i s k a b u p â t è n, tot een *districtshoofd* spreekt, zal hij diens paard steeds t i t i y a n noemen, en niet j â r a n of k a p a l; spreekt hij over 't paard van een anderen afwezigen w ă d â n â tot diens collega, dan gebruikt hij 't zelfde k r â m â-h-i n̄ g i l woord. Zulk een districtshoofd is daarom toch geen *zeer hoog* persoon! Evenzoo zal b.v. een controleur sprekende met een p â t i h, met wien hij vrijwel op voet van gelijkheid omgaat, uit *beleefdheid*, anders niet, diens huis d a l ă m noemen enz. Ook is verzuimd te wijzen op de *Maleische* woorden die als hooge en hoogste woorden voorkomen, als b.v. d u s u n, p i s a n̄, 'â y a m, 'i b u, s î r a m, t i l ă m. [1])

Nog een punt vergaten wij aan te roeren bij de bespreking der uitspraakleer, n.l. de lange en korte klinkers. S. verwart, zooals zoovelen doen, *dof* met *kort* en *helder* met *lang*. De regel van 't Maleisch, die ook op 't Javaansch van toepassing is, dat n.l. de *doffe* klinkers nooit *lang* zijn, vinden wij nergens vermeld. Moet zulk een doffe klinker door een achterv. lang worden, dan verandert hij tevens van aard. Zoo worden de doffe o's van m o m o t beide helder (zoo helder als ze dan in 't Javaansch wezen kunnen, dus nooit geheel zoo als in 't Holl. *boot* b.v.) — m o m ô t a n — waarin de laatste o tevens lang geworden is. Evenzoo wordt de laatste a van d â l a n lang helder in d â l â n é. Een twee- en een halfjarig verblijf onder Javanen in Midden-Java geeft ons het recht hier te verklaren, dat deze uitspraak de ware is. De Heer G. kent 't Javaansch hoofdzakelijk uit *geschriften*, en woonde óf nooit óf zeer kort onder Javanen.

De onderscheiding van korte en lange klinkers komt zoover wij weten in geen enkel leerboek van Mal. Pol. talen voor, behalve in die van Dr. Matthes (Boegineesch en Makassaarsch) en onzen Mal. leercursus (2de druk). Geen enkel woordenboek ook, behalve die van Dr. Matthes, geeft hieromtrent uitsluitsel, en toch is dit punt voor vreemdelingen van 't hoogste gewicht voor een zuivere uitspraak. In het groote w.b. van Von de Wall heeft die onderscheiding alleen betrekking op de *schrijfwijze* in Arabische karakters, en absoluut geen waarde voor de uitspraak (b.v. d ô e s o e n is in de uitspraak d u s u n, daar de u alleen voor de r lang kan wezen.)

§ 15 zegt niets omtrent die krâmâ-woorden, welke een soort omschrijving

[1]) Dit laatste woord in de beteekenis „slapen" schijnt een verkorting van 'a t i l ă m, waarin dus t i l ă m eig. een subst. is (Mal. t i l a m, ligmatrasje.)

of poëtische uitdrukking van 't „ngoko" zijn. Zoo b.v. de woorden w a w ă r a t en b o b o t (zwaar in den zin van „zwanger,") t i ñ j å, eigenl. de wassching na het doen der behoeften (verb. Arabisch 'i s t i ñ j â) of gebruikt als krâmâ-b.iñgil van t â h i, evenzoo k a m b a ñ a n als hoog van b è b è', eend, terwijl 't eigenlijk het drijvende (dier) beteekent enz. enz.

In 't derde hoofdstuk, bl. 47, is het werkwoord geheel behandeld op de oude wijze, behalve de verklaring van den vorm met k ă, en die der verbale-partikels (= Soend. 'u m p a k - b â s a). De vorm met kă is volgens G. nooit als bepaald „accidenteel" op te vatten. Dat zijn wij met hem eens; want naar onze innige overtuiging is k ă niets anders dan een *bijvorm* van k a met volkomen dezelfde beteekenis. De Javanen zelf verwarren ze: 't hangt slechts van 't accent af, of men liever 't een of 't ander bezigt. Zoo zegt men liever k a t ă p a ñ en k a t ă m u (schoon k ă — even goed gaat,) maar ook liever k ă t â t a p, k ă t a m p i. 't Zelfde verschil in klinker merkt men in 't Maleisch bij dit en andere praefixen op, b.v. bij s a en s ă: s a-k ă p i ñ, maar s ă-t â l i: zoo ook k a h ă n d a', maar k ă k â s i h enz.

§ 19 handelt over wortels en stammen. Daarbij wordt w è h (*stam* van 't verbum voor *geven*) verkeerdelijk als *wortel* opgegeven. Dit toch is geen ⌐ w i met „klankverscherping" — nieuw woord van S — maar wel een samentrekking van w i y a h, het Maleische b i y a r (laten begaan, toelaten). Het is bekend, dat in 't Maleisch de slot r vaak in 't overeenk. Javaansche woord ontbreekt of door een wisat vertegenwoordigd wordt: wat op een gutturalen slotkl. in 't Maleisch wijst. (Verg. Dr. Brandes' Proefschrift.) Zoo is Maleisch 'i l i r, Javaansch 'i l i, Maleisch 'u l ă r, Javaansch 'u l å, Maleische wortel in g i l i r, Javaansche wortel in s i l i h enz.

De naam „effectieven" in § 21 is mede een nieuw woord van den heer G. Deze naam is al even weinig zuiver als „causatieven" en ook slechts op een *deel* der verba op -aké toe te te passen. T u k o'-aké in den zin van voor iets (geld) iets koopen b.v. kan men evenmin een „effectief" als een „causatief" noemen.

De oude opvatting, nog steeds door de meesten aangehangen, dat de neusklank het bepaalde kenmerk van 't *actief* zou zijn, vinden wij ook hier. Iets heel nieuws (*te* nieuws) is de bewering, dat de neusklank een overblijfsel is van het „oud-Javaansche" voorvoegsel m a. Blijkbaar verwart hier de S. het m a zonder neusklank (= 'a) met het m a met neuskl. (= 'a met neuskl.). Zoo is m a k ă m b a ñ = 'a k ă m b a ñ (Mal. b ă r b u ñ ă). M a n als versterkte vorm van m a is ook iets nieuws, d.w.z. waar het opgegeven wordt als praefix. Wel weten wij, dat Prof. Kern niet gelooft aan een praefix m a (het laatst bedoelde), maar dit gesloten wil hebben door een *onbepaalden* neusklank, bij wijze van Sanskritschen *anuswâra*.

Wij gelooven noch aan m a n, noch aan m a + neuskl. x. Dit laatste begrip is zuiver Hindoesch en naar ons idee te bovennatuurlijk voor den geest der Mal. Pol. talen. Dat de neusklank thans een rol speelt in 't Javaansche verbum, spreken wij natuurlijk niet tegen; maar hij speelt die rol slechts als plaatsvervanger, of liever als vertegenwoordiger van 't oude praefix ('a of m a), op welks bestaan het wijst, evenals een oud scharnier wijst op het bestaan hebben van een deur, die eraan bevestigd is geweest. Maar oorspronkelijk was die neusklank naar onze opvatting niets anders dan zulk een scharnier, d.i. niets dan *verbindingsklank*. Wij spraken deze theorie voor 't Maleisch

reeds uit in ons proefschrift (Malay Phonetics, blz. 24) en 't geeft ons groote voldoening, dat Dr. Adriani te Poso onze opinie hierin deelt (zie zijn bijdrage in 't Tijdschr. v/h Bat. Gen. deel XXXIX).

Waar 't een bekend verschijnsel in *alle* talen is, dat de neusklanken of de r (ook de palatale) voor een vloeiende uitspraak ingelascht worden, komt het ons zeer verklaarbaar voor, dat zulks in de Maleisch-Polynesische talen ook bij de verbale vormen geschiedt. Een kind zegt *verkansi* als het *vacantie* meent, en 't volk spreekt van *fambriek* en *pampier*. Onze theorie is dus, dat een vorm als n a m p i ontstaan is uit 'a + t a m p i, dit werd 'a n t a m p i[1]) en dit stootte de t uit als *hinderlijk* in de uitspraak. Zonder hier verder veel over uit te weiden, willen wij nog de aandacht vestigen op 't optreden van neusklank of r bij *andere* dan verbale vormen; zoo b.v. in Mal. m ă ñ k u d u (= b ă ñ k u d u), b a n k â y a ñ, m ă n t u w ă (blijkbaar van t u w ă), m ă r t a m b a' (een boom) en andere boomnamen met m ă r en b ă n k l., s ă ñ ă j a van 'â j ă enz.; verder op de Jav. woorden m ă ñ k ô n o (overgangsstadium, daarnaast ñ o n o in de spreektaal), b ă n d o y o t, t a ñ g g è r è ñ enz. Ook is 't wel opmerkelijk, dat de r in 't Mal. achter b ă en ook soms achter m ă voorkomt, terwijl de neuskl. evenzeer nu en dan achter b ă optreedt. (b.v. b ă ñ k â l a y, gestaakt zijn van een werk) en in sommige talen ook in echt passieve vormen te vinden is. Dat de neuskl. en de r dus iets te maken zouden hebben met het begrip „actief" is zeer twijfelachtig.

M ă r komt veel meer voor dan S. schijnt te vermoeden. Naar wat hij ervan zegt, zou men denken, dat het zeer zeldzaam was. Dat ook b ă (b ă r en b ă + neuskl.) als verbaal praefix voorkomt, wordt niet vermeld. Wij zien het in b ă r b ă b a' (gloeiend, opbruischend van toorn), in b ă ñ c ĭ r i h (kwijnend van plantsoen) enz. Merkwaardig is 't, dat in veel van dergelijke vormen (vooral substantieven) de neuskl. de tenuis (harde medekl.) *niet* verdrongen heeft. Wij verklaren dit daaruit, dat zulke woorden minder aan *slijting* onderhevig zijn geweest, doordat ze minder gebruikt werden.

Onze opvatting van 't verschil tusschen m ă of 'a zonder neuskl. en m a of 'a met neuskl. is deze: waar de spreker nog voelt dat het praefix een eigen beteekenis heeft, daar heeft nog geen versmelting van praefix en stam plaats gehad, daar heeft men met een vorm te doen, die eigenlijk nog niet verbaal is. Zoo is 'a k ă l a m b i, een buisje aan hebben, maar eigenlijk *met een buisje* (vergelijk Engelsch *afield*, waar *a* toevallig op dergelijke wijze optreedt, vergelijk ons g e l a a r s d enz., vergel. Kern Kawi-studiën). Daarentegen voelt een Javaan een woord als m ă ñ u l o n = ñ u l o n als verbale vorm (naar 't westen gaan, die richting nemen). Zoo is m a g û r u, een meester hebben, *met* een meester zijn. M ă r stellen wij in dat opzicht gelijk met m a en zoo ook Mal. b ă r (b ă + r). De r hield de woorddeelen vaneen, de neusklank verbond ze, omdat ze de neiging had de harde consonanten te verdringen en zoo een nieuwen vorm aan 't woord te geven.

In § 37 worden de woorden k â m i-t u w â en k â m i-s â s a t bij de toestandswoorden behandeld. Dat dit oude *meervoudsvormen* zijn, schijnt de heer G. niet te vermoeden. M i t u w â komt overeen met het Boegineesche m a t u w a, oudste, hoofd, met *ka* ervoor beteekent het zooveel als p â r â t u w â. K u m â w a n i schijnt ontstaan uit k a w a n i (door den invloed der w k u w a n i) met het infix -um- of -ăm-, terwijl dan k â m i p û r u n een verbastering schijnt

[1]) Vergelijk recente vormingen in 't Mal. als m ă n t a d b ĭ r k a n enz.

te wezen van kumăpûrun of kămăpûrun, en dit uit kăpûrun. De verbastering kan toegeschreven worden aan gemakkelijker uitspraak.

Merkwaardig is 't, dat in § 38 tal van z.g. passieve vormen *vertaald* zijn als waren 't actieve. Waarom ze dan passieve vormen genoemd? Als bij ons 't verleden deelwoord vaak in een passieve constructie voorkomt, dan mag men een actieve vorm daarmee opgebouwd nog niet passief noemen. „Ik heb *gegeten*" is een *actieve vorm*, al mag *gegeten* oorspronkelijk een lijdend begrip ('t gegeten voorwerp) aangeduid hebben; terwijl *de appel wordt gegeten* een *passieve vorm* is. Als zooiets in 't Ned. en in zooveel andere talen mogelijk is, waarom dan niet evengoed in 't Javaansch of Maleisch, waar het hulpwerkwoord bij de conjugatie geheel ontbreekt? 'Aku mañan -uwoh (ik eet een vrucht) is actief, natuurlijk, maar 'uwoh siñ ko' pañan măhu (de vrucht die gij zooeven gegeten *hebt*, waarin 't hulpwerkw. onvertaald is) is het evenzeer. De letterlijke vertaling toch luidt: de vrucht welke gij *gegeten* zooeven: pañan is dus hier een *perfect*, omdat het begrip bij ons door „hebben" uitgedrukt er reeds in ligt. Duitsch: die frucht die ich gegessen.

Maar 't spreekt vanzelf, dat, als men eenmaal de neusklanken als kenmerken van 't actief beschouwt, men wel *gedwongen* is, echt actieve vormen zonder dien neusklank als passief op te vatten. De constructie van den zin doet weinig ter zake. Het Latijn, dat toch een behoorlijk uitgewerkt passief kent, maakt er ook wel geen gebruik van in veel gevallen, waar wij in 't Holl. 't wel doen. Zoo leest men onder een werk — schilderij b.v. — *pinxit* Van der Velde a. a. en volstrekt niet *picta est a* Van der Velde. De Maleisch-Polynesische talen bezitten geen specialen vorm voor 't passief. Dat de perfectieven (waarvan één der „gevallen", om maar eens zoo te zeggen, beantwoordt aan ons verleden deelw.) zooveel vormen hebben — in 't Javaansch drie (di, ka en in) — is niets te verwonderen. Ook bij ons komen verschillende vormen van perfectum (wij bedoelen hier het perf. historicum, de aorist van 't verleden) en particiep voor, en toch denkt niemand eraan, daaraan in den *tegenwoordigen* toestand der taal verschillende grammaticale waarde toe te kennen. In 't Ned. zegt men b.v. ik heb *zitten* praten, ik heb *gezeten*, ik heb *ge*wandeld, ik heb verlor*en*, ik lach*te*, ik sl*iep* enz. Zoo is 't immers in tal van talen.

Hoe in 't Javaansch den afwijkenden vorm der pers. v.n.w. te verklaren? Waarom dan ta' of da' in pl. v. 'aku, en ko' in pl. v. kowé? Wel, 't komt ons voor, dat het daarmee evenzoo gaat als bij ons in 't Ned., waar wij zeggen, „*'k* heb 't gedaan" voor „*ik* heb 't gedaan" en „toen *i* zoover liep" in pl. v. „toen *hij*" enz. Zoo ook met nadruk in de spreektaal: ik heb *hun* wel gezien, zonder nadruk: ik heb *ze* wel gezien. Kowé is emphatisch, ko' niet, evenzoo 'aku en ta' of da'. Wellicht beantwoordt dit laatste aan het Madoereesche tañ. Kita schijnt 't daarom niet te wezen, omdat dit op Java als v.n.w. van den 2en pers. voorkomt; 't kan echter ook wezen, dat men aan *kita* moet denken.

In § 39 had opgemerkt kunnen worden, dat aangezien 'i, 'in en 'iñ oorspronkelijk identiek zijn, en Madoereesch 'é = Jav. 'iñ en = Jav. di, het daaruit duidelijk wordt, dat de vorm met het infix in volkomen gelijkwaardig is aan dien met het praefix di, ofschoon de eerste vorm ouder is en in de tegenwoordige taal niet meer willekeurig in de plaats van de laatste mag gebezigd worden. Zoo kan men ook het gelijkwaardig zijn van ka en di bewijzen: ka = kañ = siñ = jiñ = diñ = di.

Of jongelui van een H. B. S. de laatste zinsnede van § 39 omtrent het verschil van den vorm met k a- en -a n en dien met k a of k ä begrijpen zullen, is ons vrij twijfelachtig.

Ook wat in § 40 VII omtrent „objectief-passieven" op -a n en „objectieve toestandswoorden" op -a n staat, lijkt wel abracadabra, ofschoon *wij* wel begrijpen wat de S. bedoelt.

Bij de „polysynthetische passieve vormen" (wat een woord voor een hoogere-burgerschoolman!) is het *causatief* of *denominatief* met p a of p ä geheel genegeerd. Dit causatief, in 't Madoereesch zoo gewoon, is in 't Jav. zeldzaam, maar komt toch in gewone woorden voor, b.v. in p ä l ây o' a k é, doen voortsnellen, b.v. een rijtuig, iemand ergens heen rijden.

Dat de vorm met d i geen duratief passief is, zijn wij met den heer S. eens. Bewijzen daarvoor hebben wij trachten te geven in ons art. „Meer licht in de Maleische Spraakleer", jaarg. 1895 van dit tijdschrift. Echter zien wij niet in, waarom vormen met k ä toestandswoorden (objectieve) moeten genoemd worden. Een toestand is iets voortdurends, en zoo iets wordt immers nooit met k ä uitgedrukt?

Om even op dat begrip van duratief terug te komen: 't mag vreemd schijnen, dat er wel een actief duratief is (wat wij *imperfectief* of *duurvorm* noemen) en geen passief. Toch is dat zoo vreemd niet. In 't Engelsch b.v. ziet men zeer zelden de „progressive form" in 't passief voorkomen. Als men b.v. wil zeggen: men was juist bezig de kamer te behangen, zal men niet zeggen: the room was just being papered, maar wel they were just papering the room.

§ 48 bespreekt de „iteratieven" — weer zoo'n mooi woord — en geeft een subtiele onderscheiding tusschen deze en de frequentatieven. Echter is *iterare* iets *nog eens* doen, herhalen, en *frequentare* ook. Herhaling van de *daad* en herhaling van 't feit is in goed Hollandsch vrijwel een en 't zelfde (feit-factum-daad.)

§ 49 geeft een nuttige opsomming van gevallen, dat z.g. actieven, relatieven en „effectieven" ook nominale beteekenis kunnen hebben. Evenwel is dit reeds vanzelf duidelijk, als men aan een *imperfectief* in pl. v. een actief gelooft; want dan spreekt het van zelf, dat een der „gevallen" daarvan is het tegenwoordig deelw.; en dat dit als adjectief kan optreden, is heel verklaarbaar. M a t è n i, doodelijk, goed, maar eigenlijk *doodende* (doodelijk venijn = doodend venijn).

In § 50 wordt stoutweg beweerd, dat in den vorm met k a het begrip van *tijd* ligt. Hier is weer een begripsverwarring. Als Prof. Kern zegt, dat die vorm „het volbrachte feit" aanduidt, beteekent dat nog niet, dat er van een *verleden tijd*, tegenover een *toekomstigen tijd* sprake kan wezen. Het Arabische perfectum — daarom beter *perfectief* — geeft evenzeer het volbrachte, volkomen feit aan, en als bijbegrip de enkele daad (aorist), maar daarom drukt het nog lang niet altijd een *verleden* tijd uit. Het onderscheid, dat de S. maakt tusschen k a- en d i- of -i n- is, zooals we reeds gezegd hebben, niet vol te houden: alle drie zijn *perfectieven*, alleen het taalgebruik maakt hier en daar onderscheid, zonder daarbij thans nog aan verschillende beteekenis te denken. Hij *dorst* en hij *durfde* is bij ons volkomen synoniem, echter is 't eerste meer spreektaal dan 't laatste. Zoo zijn *gezant* en *gezonden* in den grond

volkomen gelijk, maar 't taalgebruik wil tegenwoordig, dat het eerste uitsluitend als substantief gebezigd worde. Zoo is de vorm met -in- ouderwetsch, dus deftiger, poëtischer dan de andere, dan volgt die met ka-, meer alledaagsch, maar toch weer ongewoner dan di-: vandaar het gebruik in 't krâmâ veel meer dan in de lage taal. Ook de -in- vorm is in 't krâmâ, speciaal in historischen stijl, veel meer in zwang dan in 't ngoko.

Pârâ als bijvorm pâḍâ wordt in § 51 niet genoemd. 't Onderscheid is, zooals bekend, dat 't eerste steeds vóór een nomen staat.

Bij de z.g. „voluntatieven" (§ 52) — weer een mooi woord — had kunnen opgemerkt worden, dat de uitgang -ân (Roorda's „objectieve imperatief") geheel gelijkwaardig is met é (vergelijk Madoereesch), zoodat het -ân van jupu' ân, (haal het, hem, haar, ze) gelijk staat met het -é van ta' jupu'-'é (laat me 't 's halen). Dat -an in 't Soendaneesch = -i in 't Javaansch, en dit een bijvorm is van -é (vergelijk 'i-pun) had mede aangehaald kunnen worden. Daaruit wordt dan verklaard, waarom deze imperatief gebezigd wordt, wanneer men over een *bepaald* voorwerp spreekt. Natuurlijk, want bâraṉ-ku jupu'-ân beteekent letterlijk: mijne goederen haal *ze*. Het achtergevoegde -â duidt o.e. volstrekt geen subjectieven imperatief aan in onderscheiding van een objectieven. Een gebiedende wijs is *steeds* subjectief. 't Is immers niet denkbaar, dat men aan een voorwerp *gebiedt*, dat er wat mee gedaan zal *worden*?

De vormen in sommige talen, waaraan men den naam „passieve imperatief" geeft, verdienen dien niet.

Bij de „qualitieve voluntatief" (XI van § 52) wordt wel di-den-dipun en siṉ of kaṉ opgegeven, maar gezegd, dat de eerste drie voor *verbale* vormen zouden staan en de beide laatste voor adjectieven. Deze onderscheiding wordt door den Javaan niet zoo scherp gemaakt. Di-bâci' komt evenzeer voor als den-rikat en sin-bâci'. Bovendien is 't nogal vreemd bâci' in zoo'n geval een bijv. n.w. te noemen: ons dunkt, dat hier alleen van een bijwoordelijke uitdrukking sprake kan wezen, of wil men deze ontleden, dan is 't laatste lid een nomen. Di-tâmân, wees oprecht, noemt G. een verbale vorm. Op die manier zijn alle bijwoorden op die wijze voorkomende verbale vormen, en dus ook 'âlon in siṉ-âlon. De onderscheiding wordt dus niet alleen verkeerd opgegeven, maar ook dan nog verkeerd toegepast.

In 't vierde hoofdstuk (naamwoorden) wordt natuurlijk — dit is zoo gebruikelijk — de nominale vorm met ka onvoldoende behandeld. Daarvan bestaan er maar *enkele*, heet het. Jawel: het oude relletje: in 't Maleisch ook alleen kâkâsih en kahânda', in 't Javaansch kawâruh en een paar andere. Ze hebben passieven of objectieven zin, zooals b.v. dat kawâruh, kennis, wetenschap? Erg objectief, vindt men niet? En kâpiṭiṉ, en kadâlé, en kâcubuṉ, en kâṭâwit (vernuft a. a.), en kâṇḍali (met neuskl.) en kâpârah (klephoutjes), en kâtipuṉ (kleine trom), en kâtiplà' (sandalen) en kâbo: altemaal objectief of passief? O, Heer G., als gij 't waagt een werk als *de Fidji-taal* van Kern aan te vallen, toon u dan op de hoogte van 't geen daarin en in de „Kawi-studiën" omtrent het voorvoegsel ka te lezen valt.

§ 56 spreekt van pan als versterking van pa. Maar waarom dan niet evengoed paṉ of paṉ of pam? Pan zoowel als man als oud woord is een phantasie van den S. Dat pa- waarschijnlijk oorspronkelijk identiek is

met de laatste lettergreep van 'âpa hadden de „Kawi-studiën" weer kunnen leeren; evenzeer dat er ook 't idee van 'âpa in ligt. Dat pi vaak euphonisch voor pa staat, b.v. in piyàgăm wordt niet vermeld.

Wat aan 't slot van § 58 staat omtrent de gelijke „waardij" van van kâmi en kapi is hard te betwijfelen. Zou men b.v. bij kapilâré niet veeleer moeten denken aan een pilaré of pălâré bij wijze van denominatief (tot kind maken) zoodat kapilaré zooveel zou beteekenen als tot kind gemaakt, verkindscht, kindsch?

Bij de telwoorden (vijfde hoofdstuk) hebben wij alleen op te merken, dat wat er gezegd wordt omtrent de plaatsing vóor of achter een nomen, foutief en onvolledig is. 'âna' kulâ kăkâlih beteekent juist: mijn *beide* kinderen; want kăkâlih treedt adjectivisch, als *bepaling* van die kinderen op. *Twee mijner kinderen* drukt de Javaan uit: 'âna' kulâ h,iñkañ kăkâlih (punikâ).

§ 64 spreekt van de „Indonesische" moedertaal in de periode van 't „monosyllabisme"! Was die toen dan al Indonesisch? Let wel, „Indonesisch" is een term alleen bij den heer G. in gebruik; anderen spreken van Maleisch-Polynesisch, ofschoon ze den Indischen Archipel wel eens Indonesië noemen. Waarom noemt de heer G. die moedertaal (stamtaal zeggen anderen) niet Chineesch? Heeft hij eenig bewijs, dat in die periode de oerouders van het Maleisch-Polynesische ras reeds in Indonesië woonden?

De „ka-ki-koe" en „pa-pi-poe"-theorie duikt weer even op, om onmiddellijk weer te verdwijnen. Als deze theorie wat uitgewerkt ware, zou ze tot goede resultaten kunnen leiden. Dat alle eenlettergrepige open woorden oorspronkelijk als demonstratieven dienst deden, is zeer aannemelijk. Wij beweerden hetzelfde in een onzer Stellingen; echter zegge men dan de verdere ontwikkeling dier woordjes (Zie daarover ons meergemeld artikel: „Meer licht in de Maleische Spraakleer" in jaarg. 95).

Bij de *persoonlijke voorn.w.* (§ 65) wordt *verkeerdelijk* opgegeven, dat zelfs een assistent-resident met sampéyan-dalăm wordt toegesproken. Zoover wij weten — wij zijn vijf jaar bij het B.B. geweest, waarvan drie en een half op Java en twee en een half in de Javaansche landen — geschiedt dit nooit. Een *enkele* maal hoorden wij die betiteling bezigen tot een resident. Pañjănăñan-dalăm tot een controleur is kruiperige vleierij, waaraan zich alleen „magang's" en een enkel lager hoofd schuldig maken. De gewone betiteling van zulk een ambtenaar is Pañjănăñan-sampéyan; 't eerste is *zeer* gebruikelijk tegenover een ass. resident.

§ 72 vertelt dat ba en wa overgegaan zijn „op het gebied der praedicatieve wortels." En bădidañ (achillespees), băkiñkiñ (huisjesslak), wariñin, wărăgu (dikke soort „rotan"), wălirañ enz.? Zijn ba (of bă) en wa (of wă) daar niet zuiver demonstratief, dus een soort van *artikels?* Op diezelfde wijze vindt men nog ettelijke monosyllaben bij substantieven (săm bôjâ = kăm bôjâ, răm pălas = Mad. tăm pălas = Mal. 'ăm pălas of măm pălas, răm bulan, găm bărèñ, 'ăm pălè', lăm puyañ enz.). Dat măhu of wăhu, etymologisch = Mal. bâru zijn, schijnt S. niet te weten.

Bij de z. g. „lidwoorden" (3° blz. 115) had nog eens vermeld dienen te worden, dat si ook bij *plaatsnamen* wordt gebezigd; zoo hoorden wij 't in

't Blitarsche (vóor 30 nog Soerakartaasch). Daaruit blijkt, dat het 'i n voor plaatsnamen waarschijnlijk niet anders is dan een soort van *artikel*; op die wijze wordt het duidelijk, waarom dat 'i n ook in den nominatief kan voorkomen (vergelijk *le Havre*, „de Kedoe", „de Bageleen", „den Haag" enz.).

Op blz. 126 behandelt S. dit — o. e. zeer juist — bij de voorzetsels, ofschoon 't op blz. 113 thuis hoorde.

In 't zevende hoofdstuk (Bijwoorden) vinden wij geen afzonderlijke bespreking van de bijw. met s a, in verband waarmee de voegwoorden met dat praefix hadden behandeld kunnen worden. Zoo vinden wij ook niets van vormen als s a p ă m b ū r i, s a p ā n é t a n enz. Deze worden toch in onzen Javaanschen Leercursus, onder 's heeren G.' „toezicht" uitgegeven, wel degelijk vermeld. De vele fouten daarlatende, had de heer G. toch wel 't goede uit dat boek kunnen overnemen: hij heeft toch indertijd alles goedgekeurd wat in dat boek beweerd werd; hij hield immers het toezicht erop. S a of s ă in bijwoorden en voegwoorden heeft geheel de beteekenis van een voorzetsel (s a w i s é = *met* het gedaan zijn ervan). Deze beteekenis beschouwen wij als een der eerste ontwikkelingsstadiën van de monosyllabe. Even wijzen wij op wat S. zegt van den verdienstelijken Javanicus Jansz: dezen noemt hij „oudvader der Javaansche Spraakkunst". Wij en anderen dachten, dat die betiteling eer aan Gericke zou toekomen.

Als s a bij de voegwoorden (in § 82) ter sprake komt, missen wij de oude verklaring als *geheel* met voldoening. Dat een Javaan s a wel degelijk nog als voorzetel *voelt*, moge daaruit blijken, dat hij het in een voegwoord nooit door een neusklank met het volgende verbindt, maar veeleer dikwijls een scheidenden *hiaat* (d. i. *hamza*) laat hooren, dien hij zelfs schrijft (met k â): s a' p ă m b u r i - n é, s a'-k i d u l-é enz.

Bij de tusschenwerpsels (bl. 137) missen wij het zeer gewone c i s, foei, en 'ă ñ å, hier, pak aan (als men iemand iets toestopt).

In § 89 zien wij tot ons genoegen een nieuwe verklaring van 'ă n g è n i p u n a. a. onder den naam van p e r i p h r a s t i s c h a d v e r b i u m (waarom niet omschrijvend bijwoord?) Ook wat onder 4 opgemerkt wordt, is bepaald als een aanvulling van 't geen in andere spraakkunsten staat te beschouwen. In § 89 hadden echter bij dat p e r i p h r. a d v. ook vermeld kunnen worden de andere constructiën daarmee overeenkomende, zooals: l a m p a h i p u n d a t ă ñ S à m à w i s s a m p u n d u m u g i, waarin l a m p a h i p u n evenzeer bijwoordelijk kan opgevat worden (voor 'i n l. = *op* zijn tocht) enz. Bij 'ô l é y é (*niet* 'ô l è h é, daar è en é onmogelijk in 't zelfde woord volgen kunnen) ware de vertaling door „gedaan krijgen" op haar plaats geweest, om het eigenaardig gebruik duidelijk te maken.

Wat omtrent 'a r ă p en g ă l ă m op bl. 149 meegedeeld wordt, heeft onze volkomen instemming.

Hier zijn we aan 't einde van de spraakkunst gekomen. Is er veel nieuw licht opgegaan over de duistere plaatsen in de Javaansche spraakleer? Ons dunkt: zeer weinig. Bij 't verbum is vrijwel alles bij 't oude gebleven. Waartoe dan deze spraakkunst, als Roorda en Poensen vrijwel hetzelfde gezegd hebben en beiden bovendien veel uitvoeriger zijn? De klankleer is bij alle drie evenzeer verwaarloosd. Ons werk over de Maleische klankleer — het resultaat van jaren studie — is door Mr. Grashuis zoowel als door

Poensen eenvoudig genegeerd, en terwijl P. tal van termen uit Tendeloo's proefschrift over de Maleische verba overneemt, wordt in de lijst van geraadpleegde werken achter zijn Grammatica het boek zelf niet vermeld (wel b. v. de *Sangireesche* spraakkunst van Dr. Adriani, die toch voor 't Javaansch minder na ligt dan een werk over *Maleische* verba). Blijkbaar heeft hier *parti pris* een rol gespeeld. En zoo ook tegenover ons boek. Bij P. vindt men in allen geval blijken van *meer* studie dan bij G., en te meer is dit opmerkelijk, daar de heer G. meer dan twintig jaren den tijd heeft gehad, om met gratis gebruik der Leidsche Universiteits-bibliotheek taalkundige studiën te maken, terwijl de heer P. in de binnenlanden van Java heel wat minder hulpmiddelen tot zijn beschikking had, en dus *zijn* wetenschappelijke beoefening van 't Javaansch wel voornamelijk in de korte jaren van zijn professorschap zal plaats gehad hebben.

De heer G. is een verdienstelijk man voor 't Soendaneesch, dat wisten wij; voor 't Javaansch is hij ons erg tegengevallen. Wij rekenen hem niet tot de werkelijk bevoegden: niet omdat hij geen doctorstitel voor de Indische talen bezit! O neen, waarlijk niet! Niemann en Van der Tuuk hadden reeds lang hun naam gemaakt voordat hun die titel werd waardig gekeurd. Wierpen zij zich als autoriteiten op: ze waren behoorlijk beslagen op 't ijs gekomen. De heer G. heeft door zijn Javaansche spraakkunst bewezen, dat hij onvoldoelde voortstudiën gemaakt heeft, en b.v. al hetgeen Kern, Van der Tuuk en anderen geleerd hebben òf ongenoegzaam nagegaan, òf totaal genegeerd heeft. In dat opzicht staat hij dus gelijk met een Gerth van Wijck, die s a p ä r t i van een Maleisch p ä r t i en het praefix s a afleidt. Practische kennis der taal, die laatstgenoemde ruimschoots bezit, mist echter de heer G.. Zijn vertaaloefeningen geven daarvan blijk: in 8 (bl. 181): g o l è k d-h o e k o e n, in pl. v. a n g g o l è k d h o e k o e n, in 10: a r è n w i t i k o e in pl. v. i k o e w i t a r è n, „zien maken" vertaald door w ă r o e h w o n g g a w é, in pl. v. a n d e l e n g w o n g a n g g a w é, in 11 l a j a n g s i d j i, in pl. v. l a j a n g b a b a r p i s a n; in 14: j è n k o w é p a r e n g (!) voor j è n k o w é a w è h, en w é d a n g k o p i (d.i. bladkoffie) in pl. v. w é d a n g b o e b o e k of enkel w é d a n g, verder p a l o e m b a n g voor vischvijver in pl. v. 't gebruikelijke t a m b a k; in 15: n g a d j i D j a w a voor Javaansch leeren (!), in pl. v. s i n a h o e t j a r a D j a w a, dan a p a t e m b o e n g D j a w a a n g è l? in pl. v. t e m b o e n g D j a w a i k o e a p a a n g è l? verder b i s å D j a w a in pl. v. b i s a t j a r a D j a w a; m o e r o e k i minder goed dan m o e m o e l a n g ('t eerste meer van zedelijke aard); eindelijk is i k o e p a r i b a s a k a n g k a l o e m r a h a n een slechte vertaling voor „dat is 't gewone zeggen", beter: w i s l o e m r a h d j a r é n é w o n g k a j a m e n g k o n o.

Overigens vinden wij 't gebruik van Latijnsch schrift in de oefeningen een aanbevelenswaardige verbetering van 't bestaande. Maar waarom dan oe voor u, en dh en th voor de gebruikelijke ḍ en ṭ?

Dr. A. A. FOKKER.

HET HANDBOEK VOOR CULTUUR- EN HANDELS-ONDERNEMINGEN.

Handboek voor Cultuur- en Handelsondernemingen in Nederlandsch-Indië. — Tiende jaargang, 1898. — Amsterdam, J. H. de Bussy.

Het pleit zeker voor de toenemende relatiën van Indië met Nederland, dat in dezen 10den jaargang niet minder dan 110 nieuw geopende ondernemingen en 100 nieuw opgerichte maatschappijen voorkomen.

Bij de groote belangstelling der belegging en der speculatie in Indische mijnexploratie- en mijnbouw-ondernemingen, is het een groote aanwinst dat in dezen jaargang zijn opgenomen de koninklijke besluiten van 2 September 1873, No. 13 (*Ind. Stbl.* No. 217*a*), en van 22 April 1892, No. 35 (*Ind. Stbl.* No. 154), alsmede de Ordonnancie van 7 Mei 1874, (*Ind. Stbl.* No 128) tezamen regelende de ontginning der delfstoffen in Indië. Menig aandeelhouder in petroleumwaarden, heeft zeker dezer dagen de overdrachtsvoorwaarden eener concessie in het Handboek nageslagen.

Iets nieuws is ook de opgave der spoorwijdte en der lengte in K.M. van de verschillende spoor- en tramwezen in Nederlandsch Oost-Indië.

De rubriek West-Indië werd verrijkt met een wijziging van de verordening van 21 Januari 1893 (G. B. No. 14), houdende bepalingen omtrent het uitgeven van concessiën tot exploitatie van balata op domeingrond in Suriname.

Legt men dezen tienden jaargang naast den eersten, dan ziet men eerst duidelijk, hoe dit werk volledíger en degelijker is geworden.

De directiën en beheerders van cultuur- en industrieele maatschappijen en ondernemingen zien thans trouwens zelf in, van hoeveel belang het is, dat zij telken jare behoorlijke opgaven voor den nieuwen jaargang inzenden. Daardoor krijgt dit handboek meer en meer het karakter van een vertrouwbare verzameling van statistieke gegevens. Het is thans geworden voor allen, die belang hebben bij landbouw, nijverheid en handel van onze koloniën, wat de Regeeringsalmanak is voor de ambtenaarswereld.

EEN OUD-GAST OVER ONZE OOST.

Onze Oost; door een oud-gast. — bij J. A. Sleeswijk, Amsterdam, 1897.

Velen, in Nederland, „weten van onze Oost niet veel meer, dan dat daar de koffie groeit en de peper en van daar de rijst komt met de suiker, en er zwarte menschen wonen", zegt „oud-gast" in zijn voorrede. Hij wil die onkunde wegnemen door een eenvoudige beschrijving van Indië, „zooals het zich in samenleving en natuur aan den bezoeker voordoet".

Zeker is het dat de schrijver zich op het standpunt geplaatst heeft, dat de lezer zoo goed als niets van Indië afweet. Dat standpunt is echter, voor Nederlanders schrijvende, zeer gerechtvaardigd. Wanneer dit boekje gelezen wordt door volstrekt onkundigen, die echter toch belangstellenden zijn, dan zal het zeker nut stichten.

Aan iemand, die, al is het ook nog zoo oppervlakkig, met Indië bekend is, biedt het lezen van dit werk weinig genot aan. De beschrijving is over 't algemeen dor en weinig opgewekt; we onderstellen bovendien dat „oud-gast" uitsluitend op Java gewoond heeft. Hij maakt ten minste de meer gebruikelijke fout onze Oost met dat eiland te identifieeren.

„De inlander" uit dit werkje is de inlandsche bediende bij een Europeaan. De stijl is beneden het toch al lage peil, dat men aan zulk een werkje stellen kan.

Daarenboven gebruikt oud-gast, zooals meer Indische schrijvers, gaarne Fransche woorden, waarvan hij soms de draagkracht niet begrijpt. Zoo verzekert hij ons, op bl. 40, dat „de Indische dame" zulk een goede *causeuse* is. Hij kan natuurlijk niet bedoelen, dat die Indische dame ooit als rustbank gebruikt wordt. Als hij op zijn Hollandsch gezegd had dat ook een dame van het land een prettige praatster kan zijn, zou hij dien bok niet geschoten hebben.

In 't algemeen zijn wij geen voorstanders van beschrijvingen van „den inlander", „den chinees", „de huishoudster", in eenige zinnen. Wij gelooven niet, dat de onkundige Nederlander daardoor veel kennis zal opdoen.

De indrukken, die oud-gast gedurende een kwart eeuw in Indië kreeg, hebben voornamelijk betrekking op uiterlijkheden; het Indische Indië is aan hem voorbij gegaan.

SCHOOLPLATEN VAN NEDERLANDSCH INDIË.

Handleiding voor de kennis van het volksleven der bewoners van Nederlandsch Oost-Indië, tevens leiddraad bij de 12 schoolplaten van Nederlandsch Oost-Indië; door E. Nijland, Directeur der N.H. Burgerschool (afd. jongens) der Marnix-Stichting te Utrecht. — Leiden, Boekh. en Drukkerij voorh. E. J. Brill en Utrecht, C. H. E Breijer. — 1897.

Er is — tot vervelens toe — op gewezen, dat de onverschilligheid, zoo herhaaldelijk geconstateerd, van ons volk ten opzichte van Indië het gevolg is van verregaande, ergerlijke onkunde. Op de lagere scholen hooren de Nederlandsche kinderen te weinig over Indië. Hoe kan het anders, als de onderwijzers er zoo goed als niets over zouden kunnen mededeelen.

De eerlijkheid gebiedt er op te wijzen, dat tal van onderwijzers en onderwijzeressen niets liever zouden wenschen, dan over Indië te kunnen vertellen. Zij weten immers bij ondervinding, dat de kinderen in die verhalen veel belang stellen.

Het *Koloniaal Museum* te Haarlem, heeft door haar verzamelingen van koloniale voorwerpen voor scholen, in dat opzicht reeds veel goeds verricht. Jammer is het, dat deze vereeniging door gebrek aan fondsen nog zoovele aanvragen om schoolverzamelingen moet afwijzen.

Met groote ingenomenheid kondigen wij hier aan een poging, die niet de koloniale producten, maar den mensch tot middelpunt maakt van populaire beschouwingen over land en volk.

Een serie van 12 goed uitgevoerde, gekleurde schoolplaten, waarvan de aanschaffing bereikbaar is voor het budget van elke school, is daartoe het middel.

Daarbij is gevoegd een handleiding, waarin die platen gereproduceerd zijn op kleinere schaal; de onderwijzer is daardoor in staat, zich, zonder de in school hangende platen mee naar huis te nemen, behoorlijk te prepareeren, als hij den volgenden morgen van de een of andere plaat wil vertellen.

De keuze der onderwerpen van die platen is over 't algemeen gelukkig te noemen. De platen zijn volgens aanwijzing van den heer E. Nyland in teekening gebracht door een jong kunstenaar, den heer D. W. Meeles, met bijstand van den heer G. J. Bos, en hij heeft alle eer van zijn werk.

Wij laten hier, onder een overzicht volgen van de platen, met den beschrijvenden tekst.

1°. Een Javaansche woning met erf: Aanleg van een erf, Nuttige gewassen, Bouw der woning, Een Javaansche woning van binnen, De rijstschuur, De Chinees in de dessa, Spijzen en dranken;

2°. Een Javaansch erf: De dessa als gemeente-eenheid, Bestuur en bevolking, Werkzaamheden der mannen, Werkzaamheden der vrouwen, Kleeding, De kinderjaren, Huwelijk, Sterven en begraven;

3°. Een rijstveld: De Rijstcultuur, Suikercultuur, Indigocultuur, Tabakscultuur, Koffiecultuur, Theecultuur, Kinacultuur;

4°. De karbouw: De karbouw, Andere huisdieren, Opvoeding en onderwijs der jeugd, *a.* Mohammedaansch Onderwijs, *b.* Gouvernements-onderwijs, Opleiding van onderwijzers, Toezicht Onderwijs, *c.* Bijzonder Onderwijs, *d.* Bijzonder Onderwijs, speciaal ten behoeve van met inlanders gelijkgestelden;

5°. De wajang en de gamëlan: De Wajang, De dalang, Soorten van wajangs. Wajang-verhalen, De gamëlan, Stijl der muziek, Dans en zang, Andere uitspanningen, Oudste bewoners, De Hindoes, Hindoe-overblijfselen;

6°. en 7°. Vervoermiddelen en wel 6°. Een sassak, en 7°. Een tandoe: Vervoermiddelen, Post en telegrafie, Logies, Vervoer te water, Heerendiensten, Koloniale Stelsels, De Oostindische Compagnie, Daendels en Raffles, Stelsels na 1816, Liberale koloniale politiek;

8°. De pasar en 9°. De warong: De pasar, De Warong, Dranken, Opium, De Chineezen, Een Indisch woud, De Plantentuin te Buitenzorg;

10°. De gardoe: Een politie-post, Een wedono met gevolg, De Regent, De Resident, De Controleur, De Gouverneur-Generaal en de Hooge Bestuurscolleges, Vreemde Oosterlingen, Het rechtswezen, Rechtspraak voor Europeanen, Rechtspraak voor Inlanders;

11°. De moskee: Een moskee, Geestelijken, Beteekenis van den Islam, De eischen van het geloof en der godsvereering, *a.* De eerste „zuil", *b.* De tweede „zuil", *c.* De derde „zuil", *d.* De vierde „zuil", *e.* De vijfde „zuil", Geestelijke broederschappen, Onze Regeering en de Islam, Het animisme;

12°. Modjo-Warno: Modjo-Warno, Wat Modjo-Warno te zien geeft, De Europeanen en hunne leefwijze, Slotwoord.

Tusschen den tekst zijn verder nog kleine vignetten aangebracht, die voor een onderwijzer, die eenig begrip heeft van teekenen, een zeer geschikt middel

zijn om aan de kinderen sommige eigenaardigheden duidelijk te maken door die op het bord na te teekenen. Zoo bijvoorbeeld verschillende bamboe-omwandingingen, sirappen, krissen, grasmessen, koekoesan, tjanting, ani-ani, muziekinstrumenten (rebab, soeling, angkloeng). Wij vestigen verder de aandacht op een notatje over den stijl der gamelanmuziek.

Aan leeraars van kweekscholen voor onderwijzers vooral bevelen wij dit boekje aan. Als de onderwijzers een meer aanschouwelijk beeld van Indië hebben, krijgen onze Nederlandsche kinderen dit van zelf later ook.

In hoeverre dit boekje voor scholen in Indië bruikbaar is, willen we hier in het midden laten; 't is trouwens — naar het ons voorkomt — meer geschreven ten gebruike op Nederlandsche scholen, en daarvoor komt het ons zeer geschikt voor.

Wij hebben niet naar fouten willen zoeken, die er natuurlijk wel zijn. Niet van dien aard echter, dat we het goede oordeel, dat wij over dit werkje uitspreken, niet zouden kunnen handhaven.

v. S.

Een poging tot oprichting eener Maatschappij tot ontginning van Petroleumbronnen in Ned.-Indië in 1866.

Aan den heer Mr. A. J. E. A. Bik te 's-Gravenhage danken wij de kennismaking met een prospectus van 1 Maart 1866, dat de vrij algemeen verspreide meening te niet doet, die ook in het werk van den heer de Stoppelaar wordt aangetroffen, „dat er vóór 1883 aan geen Indische petroleum gedacht werd".

Wij laten dat merkwaardige stuk hier in zijn geheel volgen.

PROSPECTUS.

Herhaalde malen is gewezen op het uitgestrekte veld op Java, dat talrijke bronnen voor nieuwe ondernemingen van nijverheid en landbouw aanbiedt.

Belemmeringen van velerlei aard hebben tot dusver den ondernemingsgeest gefnuikt of onderdrukt, en kapitaal en arbeid onttrokken aan een werkkring, waarin zij veelvuldige vruchten konden verzamelen.

Inmiddels is de wetenschap rusteloos voortgegaan hare eigenaardige taak te volvoeren: om, door gestadig onderzoek en het openbaren harer resultaten, de nijverheid voor te lichten, waar zij hare krachten met het uitzigt op welslagen kon aanwenden.

Een der onderwerpen, die de aandacht van deskundigen wel niet konden ontgaan, waren, voorzeker de petroleum- of aard-oliemijnen, de bron van zoovele schatten, uit den boezem der aarde als het ware eensklaps vergaderd, — het middel waaraan vele takken van nijverheid een toenemenden bloei hebben te danken, en wier natuur-product in eene dringende behoefte heeft voorzien, der maatschappij thans onmisbaar is geworden en waarvoor in weerwil van steeds toenemende voortbrenging nog een onmetelijk debouché in het verschiet ligt.

De walvischtraan is door de petroleum reeds bijna verdrongen. Voor de steenkolengas is die aardolie eene geduchte mededingster geworden en de werktuigkunde is sedert eenigen tijd bedacht op de toepassing van de petroleum ter vervanging van het tegenwoordige kostbare voedingsmiddel van den stoom.

Brandstof en licht, levensvoorwaarden van zoovele uitgebreide takken van nijverheid, zijn de hoofdoogmerken, waaraan de ontginning der petroleumbronnen dienstbaar wordt gemaakt met voortbrengingskosten, die den producent aanzienlijke winst opleveren en den consument onbeduidende kosten veroorzaken.

De petroleum vervult in de hedendaagsche maatschappelijke ontwikkeling een zoo belangrijke rol, dat wij volstaan kunnen, die slechts te herinneren, om verklaring te geven van het door de ondergeteekenden ontworpen plan om ook op Java te beproeven zulk een onschatbaar product aan den bodem te ontwoekeren.

Het Koninklijk besluit dd. 26 Januarij jl., dat hieronder volgt, opgenomen in de *Staats-Courant* no. 30 van dit jaar, biedt daartoe de gelegenheid aan.

Die verordening regelt de wijze, waarop een ieder een onderzoek naar petroleumbronnen kan instellen, en de voorwaarden, aan eene ontginning daarvan verbonden.

Wij achten het hier de plaats niet, om het geologisch voorkomen van aardolie en daaraan verwante grondstoffen te beschrijven, nog om een overzigt te leveren van de reeds vroeger gegeven wenken door wetenschappelijke mannen, of van de onderzoekingen der natuurkundigen en gewestelijke autoriteiten in Indië; — wij kunnen slechts verwijzen naar de geschriften daarover, en meer bepaaldelijk naar het belangrijk artikel in het *Tijdschrift van Nijverheid en Landbouw* door den heer W. H. de Greve, wiens denkbeelden over hetgeen Nederlandsch-Indië ten opzigte van petroleumbronnen belooft, daarin worden medegedeeld en, naar ons inzien althans, tot eene krachtige en naauwkeurige proef aanmoedigen.

De ondergeteekenden zouden kunnen schetsen de uitgebreide ontginningen in Amerika en elders, of de verbazende rijkdommen met geringe kosten uit de petroleummijnen verkregen. Zij zouden kunnen gewagen van de fortuinen, daar met de aardolie spoediger en met minder inspanning verkregen dan door de goudgravingen in Californië of Australië: immers het is bekend hoe met enkele duizenden vele millioenen in weinige dagen of weken zijn gewonnen; hoe bronnen door middel van toestellen, hoogstens tien of twaalf duizend gulden in waarde, den gelukkigen vinder het vijfhonderdvoudige bij verkoop hebben opgebracht, en hoe in elk geval de inleg buiten alle evenredigheid tot de winst staat.

Maar de ondergeteekenden wenschen geenszins alleen die verlokkende voorstelling te geven, of ter aansporing tot eene proeve van ontginning der petroleumbronnen op Java slechts voorbeelden te putten uit de resultaten in de nieuwe wereld verkregen, waar de natuur of de kunst niet dan reuzenkrachten kent; waar de mensch geneigd is alles op éénen worp te zetten.

Integendeel verlangen de ontwerpers duidelijk in het licht te stellen, dat de ontginning van petroleummijnen vooral berust op eene kansrekening, en dat wat ook voor Java met grond moge vermoed worden, zekerheid voor alsnog ontbreekt.

Zelfs in Amerika is de wetenschap nog geene onfeilbare wegwijzeres ter ontdekking van bronnen, die arbeid en kapitaal een ruimen oogst verzekeren. Te regt mogen zelfs daar de tegenstellingen regelmatig worden genoemd, en teleurstellingen zijn er soms de eenige uitkomsten van een volhardend onderzoek. Men tast er menigmaal, zoo niet meestal, in het duister, zoowel aangaande de plaats ter ontginning, als aangaande de vermoedelijke opbrengst der wellen, waarvan de eene welligt jaren achtereen, eene andere slechts een week of misschien alleen bij tusschenpoozen vloeijen zal.

Zelfs meteorologische invloeden, nog niet genoegzaam verklaard, wijzigen, naar beweerd wordt, den rijkdom der bronnen en kunnen een verschil van 20, soms van 50 pCt. in opbrengst veroorzaken; terwijl ten aanzien van de diepte der bronnen voorafgaande berekeningen niet zelden falen.

Hoeveel te minder kunnen voor Java overtuigende bewijzen worden aangevoerd, dat eene onderneming als die, welke de ondergeteekenden beoogen, met zulke schitterende resultaten zal worden bekroond, als waarvan wij voorbeelden hebben aangehaald.

De ervaring heeft op Java nog geene gelegenheid gehad, onbetwistbare getuigenis af te leggen; de wetenschap aarzelt eene beslissende uitspraak te doen over de hoeveelheid der petroleumolie, in de aardkorst besloten en de nijverheid is slechts sedert weinige dagen door het Regeringsbesluit, dat wij aanhaalden, te weten gekomen, welke tot dusver ongekende vrijheid haar is toegestaan.

Kort na de verbazende resultaten, in Amerika verkregen zijn op Java bij de Regering van onderscheiden kanten verzoeken ingediend tot het bekomen van concessie voor de ontginning van petroleum-bronnen op dat eiland. Immers het aanwezen daarvan is sedert onheuglijken tijd bekend. Thans eerst, na de verschijning van het aangehaald Koninkl. besluit is de gelegenheid tot het verleenen van concessien gegeven.

Een der hoofdvereischten om volledige kennis te bekomen van het aanwezen of den rijkdom der bronnen, is juist datgene wat tot dusver heeft ontbroken en wel eene grondboring, naar de voorschriften van den mijningenieur.

Niettemin hoe onvolkomen die kennis ook zij, de verwachting der ondergeteekenden is niet zonder grond; en hoezeer zij zich zelven en anderen wenschen vrij te waren tegen overdreven voorspiegelingen behoeft het toch naauwelijks betoog, dat de uitzigten op welslagen wel degelijk berusten op gegevens, die vertrouwen inboezemen. Maar in elk geval verdienen zeer gematigde verwachtingen allezins de voorkeur boven overspannen berekeningen.

De verschillende opgaven bij de Regering ingekomen, zoowel van mijningenieurs als van plaatselijke autoriteiten, leeren, dat er in den Indischen Archipel belangrijke hoeveelheden aardolie door de natuur worden aan den dag gebragt, in de eene residentie meer dan in eene andere.

Oost-Java is het rijkst aan petroleum; daarna volgt Midden-Java. In het eerste gewest zou derhalve de ontginning haren aanvang behooren te nemen.

Aanvankelijk zal er wel slechts sprake moeten zijn van eene proeve met een volledig boortoestel in de vermaarde fabriek van De Gousée et Laurent te Parijs verkrijgbaar en berekend met inbegrip van de kosten van vervoer naar Java op ƒ 15,000, waarbij ook eenige waarlooze stukken dienen gevoegd te worden.

Het benoodigde personeel kan worden gesteld op: een mijningenieur, tevens belast met het beheer der onderneming; een Europeschen machinist; een Europeschen baas-boorder: een Europeschen boorsmid en eenig inlandsch personeel, bestaande uit ongeveer 20 personen. Wij stellen de gezamenlijke tractementen der beambten op ƒ 1500 's maands. Eenige ligte gebouwen en loodsen zullen vooreerst voldoende zijn, om bij welslagen te worden uitgebreid tot fabrieken ter bereiding van paraffine en minerale oliën of tot het rafineren der petroleum.

Wij stellen voor die tijdelijke gebouwen ƒ 15,000.

Uit hoofde der wisselvalligheden, die bij de proeven kunnen te gemoet gezien worden, zullen die wel op ruime schaal of op een uitgebreid terrein behooren plaats te hebben, met andere woorden: het moet worden verwacht, dat de proefboringen op verschillende plekken herhaald zullen moeten worden. Het schijnt daarom raadzaam daarvoor op genoegzaam kapitaal te rekenen.

Die boringen, waardoor de verbinding met de beddingen van aardolie wordt gevormd, geheel volgens het beginsel der artesische putten, gaan, indien zij gelukken, dadelijk over tot de eigenlijke ontginning, die niet anders bestaat dan in het verzamelen der aardolie in vergaderbakken, zoo noodig door middel van pompen.

Is eene ruim vloeijende bron opgespoord, dan kunnen de aanvankelijke kosten niet alleen gerekend worden te zijn gedekt, maar ook door aanzienlijke voordeelen te worden gevolgd en verdere uitleg van kapitaal van zoodanige bron wordt overtollig.

Om op verschillende plaatsen de boringen te doen geschieden of tot meer dan eene streek de ontginning uit te breiden, komt het doelmatig voor het nominaal kapitaal der maatschappij te bepalen op ƒ 250,000, waarvan echter meer dan waarschijnlijk vooreerst slechts ƒ 100,000 noodig zal zijn, waarvan zelfs bij eene dadelijk gelukkige ontginning de geheele storting niet zou vereischt kunnen worden.

Met zoodanig kapitaal van ƒ 100,000 wenschen de ondergeteekenden een aanvang te maken. Zij rekenen, dat daarmede verscheidene proeven van onderzoek kunnen geschieden en welligt in de behoeften van een jaar voorzien kan worden.

De wisselvalligheid der resultaten van het onderzoek in bedenking nemende en ongeneigd om deelnemers aan te sporen belangrijke sommen in de waagschaal te stellen, achten de ondergeteekenden het raadzaam, de aandeelen slechts op een laag cijfer te bepalen en wel elk op ƒ 250, waardoor de inleg van een klein bedrag tegenover de kans van een groot voordeel zal staan; zoodat dit onder het bereik van een ieder zal komen.

Het kapitaal van ƒ 100,000 wordt alzoo verdeeld in 400 actiën, waarvan het bedrag opvorderbaar zal zijn naar mate van de behoefte.

De ontwerpers willen thans zich de vraag doen, welke inkomsten tegenover die vermoedelijke uitgaven geraamd kunnen worden.

Het antwoord op die vraag is niet gemakkelijk, omdat genoegzame gegevens ontbreken, of liever, omdat wij met vele onbekenden te doen hebben.

Een ieder zal inzien, dat die uitkomsten afhankelijk zijn van de hoeveelheid en de hoedanigheid der olie, die verkregen wordt; van den prijs, die behaald kan worden en van de meerdere of mindere nabijheid eener inschepingsplaats.

Wij willen echter trachten bij benadering tot eenige slotsom te komen en gaan uit van de veronderstelling, dat het geheele, aanvankelijke kapitaal van *f* 100,000 geabsorbeerd wordt tot het ontdekken, na eenige proeven, van eene enkele petroleumwel.

Nemen wij de voorafgegane berekening van uitgaven tot grondslag:

personeel, zoowel Europesch als inlandsch, 's jaars		*f* 18,000
boortoestel	*f* 15,000	
waarlooze deelen	„ 5,000	
getimmerten	„ 15,000	
	f 35,000 waarvan 10 pCt. v. slijtaadje	„ 3,500
kuiperswerk		„ 5,000
zee-transport berekend op *f* 100 per last		„ 9,000
onvoorziene uitgaven		„ 4,500
	te zamen	*f* 40,000
Stellen wij verder, dat van het kapitaal à *f* 100,000 zal kunnen worden uitgekeerd 10 pCt.		„ 10,000
	te zamen	*f* 50,000

welke door de opbrengst der petroleum zou moeten gedekt worden.

De prijs dier olie heeft aan de markt te Londen in de laatste jaren uiteengeloopen en wordt door de hoedanigheid bepaald. Crude (ruwe, ongeraffineerde) Pensylvanische petroleum gold ten verleden jare *f* 200 à *f* 240 per ton. Zij is thans genoteerd op ongeveer *f* 288.[1])

Stellen wij een gemiddelden prijs van *f* 220 per ton, dan wordt om de gezamenlijke voortbrengingskosten te dekken, de productie vereischt van 180 ton 's jaars, zijnde ongeveer 3 vaten of 560 Nederlandsche kannen daags,[2]) en met inbegrip van 10 pCt. uitkeering aan de deelhebbers ongeveer 227 ton 's jaars ruim $3^3/_4$ vat of 700 Nederlandsche kannen daags.

Naar de vermoedelijke productie te gissen, zou onder de tegenwoordige omstandigheden eene ijdele poging zijn. Wij willen alleen eenige vergelijkingen te maken, om de beteekenis van zoodanige opbrengst te kenmerken.

De voortbrenging der petroleumwellen in Amerika is zeer verschillend; van sommige grenst zij aan het fabelachtige. Wij vinden toch de beschrijving van enkele, die 90,000 en 60,000 Nederlandsche kannen daags, andere die 36,000 Nederl. kannen daags afwerpen, weder andere, die op zeker tijdvak slechts 5400 Ned. kannen, zelfs soms niet meer dan 1800 Nederl. kannen daags voortbrengen, om kort daarna te klimmen tot 36,000 Ned. kannen daags.

Gemiddeld wordt de productie der bronnen geschat op minstens 1500 Ned. kannen daags (bijna 500 ton 's jaars), zoodat, mogt ook op Java zulk eene productie verkregen worden, de winsten zouden kunnen stijgen tot 50 à 60 pCt. van het inlegkapitaal. Onze berekening van 560 Nederlandsche kannen

---

[1]) Zie den Engelschen *Economist*, van April 1864, Nov. 1865 en Febr. 1866.

[2]) Een vat houdt gemeenlijk in 40 gallons van 4½ Nederl. kannen.

(180 ton 's jaars) om alle kosten te dekken, zal dus wel gematigd geacht worden.

Daarbij hebben wij echter aangenomen voor de gezamenlijke kosten van 180 ton 's jaars een bedrag van *f* 40,000 of per ton *f* 220 en is het wel niet noodig uiteen te zetten, dat die zeer ver de gewone kosten overschrijden, vermits de ruwe aardolie in 1860 aan de wellen in Amerika werd afgeleverd tegen ruim *f* 100, in weerwil der verbazende winsten daarop behaald en ongeacht de enorm hooge loonen aan de arbeiders en de buitensporige prijzen voor den grond besteed, tot dus ver in Oost-Indië niet gekend en wel voor-eerst niet te verwachten.

De hoogst gebrekkige vervoermiddelen aan de bronnen zijn de voorname oorzaak van het verschil in prijs.

Uit Canada worden insgelijks aanzienlijke voorraden petroleum aangevoerd, waarvan de kosten, het vervoer naar Londen medegerekend, naauwelijks op *f* 100 per ton worden geraamd; en ofschoon deze ruwe soort zich onderscheidt door eenen onaangenamen reuk en daardoor veel geringere handelswaarde bezit, werd reeds in het eerste jaar der Maatschappij tot ontginning der Canadasche bronnen aan de aandeelhouders eene winst van $23^1/_4$ pCt. uitgekeerd.

Een ieder zal beseffen, dat naar mate de kosten zich over eene grootere productie verdeelen, de eerste geringer en zeer laag kunnen worden en de winsten naar evenredigheid stijgen.

De ondergeteekenden onthouden zich van verdere berekeningen of gissingen. Zij leggen aan degenen, die genegen mogten zijn daarin deel te nemen, het plan der onderneming bloot met al hare goede en kwade kansen.

De oprigters, wier namen hieronder zijn gesteld, hebben het voornemen om, zoodra er voor een kapitaal van *f* 100,000 zal zijn deelgenomen, de noodige vergunning aan de Regering te verzoeken om eene boring aan te vangen. Zij hebben geene andere bedingen dan de volgende:

Uit het midden der oprigters worden gekozen twee directeuren en vijf kommissarissen.

De directeuren genieten, zoo lang geene winsten worden verkregen, als honorarium, gezamenlijk niet meer dan *f* 1200 's jaars.

De kommissarissen erlangen geen vast honorarium. Directeuren en kommissarissen treden af, bij niet-herkiezing in eene algemeene vergadering, drie jaren na de eerste welgeslaagde ontginning der bronnen.

Als directeuren over dat tijdvak hebben zich voorloopig bereid verklaard: de Heeren: J. MILLARD en S. C. J. VAN AALST; en als kommissarissen:

de Heeren: D. VAN AALST
ARNOLD EN ZOONEN.
A. J. BIK.
DR. P. BLEEKER.
DR. W. R. VAN HOËVELL.

Deze voorloopige benoeming vereischt eene bekrachtiging van de deelhebbers, in de eerste Algemeene Vergadering.

Tot kassier der Maatschappij zal worden benoemd de Nederlandsche Bank.

Het beheer van Directeuren geschiedt onder het toezigt, beurtelings, van

een der heeren kommissarissen, volgens een huishoudelijk reglement, nader vast te stellen.

Elke actie geeft regt op eene stem in de algemeene vergaderingen, mits het getal van vijf door ieder der deelhebbers niet overschrijdende.

De verdeeling der winsten geschiedt als volgt:

6 pCt. in de eerste plaats aan de deelhebbers; van de dan nog overblijvende winst erlangen:

directeuren	25 pCt.
directeur op Java	10 „
kommissarissen	5 „
oprigters of hun regtverkrijgenden	15 „
het reservefonds	5 „
de overige deelhebbers	40 „

Het reservefonds wordt uit de overwinsten aangevuld tot dat het 50 pCt. van het inlegkapitaal bedraagt.

De storting op de aandeelen geschiedt naar gelang der behoefte, doch eerst na eene maand verwittiging.

De aandeelen kunnen worden gesteld op naam of in blanco.

Statuten op deze grondslagen worden nader ontworpen.

Voorts wordt de Maatschappij beheerscht door de verorderingen, vastgesteld voor naamlooze vennootschappen. Zij wordt aangegaan voor 50 jaren en zal den naam dragen van Maatschappij tot Ontginning van Petroleumbronnen in Nederlandsch-Indie.

S. C. J. van Aalst.
D. van Aalst.
Arnold en Zoonen.
A. J. Bik.
Dr. P. Bleeker.
Dr. W. R. van Hoëvell.
J. Millard.

's Gravenhage, 1 Maart 1866.

(Staatsblad nº. 4.) *BESLUIT van den 26sten Januarij 1866, houdende bepalingen ter bevordering der ontginning op* Java *en* Madura *van bronnen, welke aardolie, petroleum, enz., opleveren.*

Wij Willem III, bij de gratie Gods, Koning der Nederlanden, Prins van Oranje — Nassau, Groothertog van Luxemburg, enz., enz., enz.

Overwegende dat het noodzakelijk is, in afwachting eener algemeene regeling van het mijnwezen in Nederndsch Indie, al dadelijk eenige maatregelen te nemen, ter bevordering der ontginning op *Java* en *Madura* van bronnen, welke aardolie, petroleum of andere deugdelijke bitumineuse zelfstandigheden opleveren;

Gezien onze besluiten van 24 October 1850, nº. 45, en 10 October 1857, nº. 64;

Op de voordragt van onzen Minister van Koloniën, dd. 6 December 1865, lett. A^{az}, no. 20; van den 24sten Januarij 1866, lit. A^{az}, nº. 19;

Den Raad van State gehoord (advies dd. 12 Januarij 1866, no. 18);

Gezien het nader rapport van onzen Minister van Kolonien;

Hebben besloten en besluiten:

Art. 1. Tot het doen van boringen ter opsporing van bronnen, welke aardolie, petroleum of andere dergelijke bitumineuse zelfstandigheden opleveren, wordt voor zoover de grond waarin de proefboring zal geschieden, geen bijzonder eigendom is, vergunning van den Gouverneur-Generaal gevorderd.

De vergunning wordt niet verleend ten aanzien van de ontgonnen bouwlanden der inlanders.

Art. 2. Voor proefboringen in gronden, waarop onder eenigerlei titel, van regeringswege, een regt van bezit of gebruik aan bijzondere personen is verleend, wordt bovendien de vergunning gevorderd van den regthebbende op den grond.

Art. 3. Proefboringen in gronden, welke bijzonder eigendom zijn, kunnen alleen door of van wege den eigenaar, of met diens vergunning, geschieden.

Art. 4. De vergunning van den Gouverneur-Generaal, gevorderd in de gevallen bij de artt. 1 en 2 bedoeld, wordt telkens voor hoogstens vijf jaren verleend.

Art. 5. Niemand mag tot ontginning van bronnen, in het tegenwoordig besluit bedoeld, overgaan dan uit krachte eener vergunning door den Gouverneur-Generaal verleend.

Art. 6. Hij die, hetzij op zijn eigen, hetzij op eens anders grond, eene bron, op welke het tegenwoordig besluit toepasselijk is, heeft gevonden, doet van de ontdekking, binnen drie dagen na deze, aangifte aan den Gouverneur-Generaal.

Art. 7. Aan den vinder, die volgens de bepalingen van het tegenwoordig besluit het regt van opsporing had, wordt, behoudens de bepalingen van art. 9, op zijne aanvrage, door den Gouverneur-Generaal vergunning verleend tot ontginning der aangewezen bron gedurende den tijd van twintig jaren, te rekenen van de dagteekening der vergunning.

Niettemin wordt, wanneer op gronden, bedoeld in de artt. 2 en 3, door een ander dan de daar genoemde regthebbende of eigenaar eene bron is gevonden, de vergunning tot ontginning slechts dan aan den vinder verleend, wanneer de regthebbende of eigenaar op de aanvrage gehoord of opgeroepen, binnen een door den Gouverneur-Generaal te bepalen termijn, geene bezwaren heeft ingebragt.

De Gouverneur-Generaal beslist omtrent de aangevoerde bezwaren.

De regthebbende of eigenaar, in het tweede lid van het artikel bedoeld, heeft het regt om, binnen den termijn in datzelfde lid bedoeld, te vorderen, dat hem bij voorkeur de vergunning tot ontginning worde verleend, mits hij tegelijkertijd het bewijs levert, dat hij zich verbonden heeft jegens den aanvrager om aan deze te betalen eene vergoeding, vast te stellen bij overeenkomst, of bij gebreke van overeenkomst, door den regter, die daarbij tot grondslag van berekening aanneemt de werkelijk door den aanvrager gemaakte onkosten, met bijvoeging van de helft van het bedrag dier onkosten als premie.

Art. 8. De vergunning tot ontginning, bedoeld in art. 5. geldt mede voor de ontginning van bronnen, welke later gevonden worden in het ontginningsterrein, bij elke vergunning aan te wijzen.

De Gouverneur-Generaal bepaalt bij algemeene verordening de uitgestrektheid, welke als ontginningsterrein in den regel, en in zoover bijzondere omstandigheden het niet verhinderen, voor elke onderneming wordt aangewezen.

Bij vergunning tot ontginning op gronden, bedoeld in de artt. 2 en 3, aan anderen dan de daar bedoelde regthebbenden of eigenaars, wordt het ontginningsterrein niet bepaald, dan nadat die belanghebbenden in de gelegenheid zijn gesteld hunne bezwaren in te brengen.

Art. 9. Bij het bestaan van meer dan eene aanvrage om vergunning tot ontginning van bronnen op gronden, bedoeld in art. 1, wordt, ingeval die aanvragen betrekking hebben tot bronnen in elkanders nabijheid gelegen, en dien ten gevolge niet aan iederen aanvrager, in verband met art. 8, een behoorlijk ontginningsterrein zou kunnen worden aangewezen, aan de vroeger ingediende aanvrager de voorkeur gegeven.

Art. 10. De Gouverneur-Generaal verleent, voor zoover daartoe termen zijn en behoudens de regten van derden, verlof tot het maken van land- en waterwegen ten behoeve der onderneming en regt van opstal tot plaatsing der vereischte gebouwen en inrigtingen.

Ten aanzien van het regt van opstal zijn toepasselijk de voorschriften van het besluit van den Gouverneur-Generaal van 30 Augustus 1858, no. 50 (*Indisch Staatsblad* no. 98), vermeld sub II, III, IV, V, VI en VIII.

Het regt van opstal wordt verleend voor den duur der vergunning tot ontginning.

Art. 11. De vergunning tot ontginning kan door den Gouverneur-Generaal worden ingetrokken, wanneer de ontginning niet is aangevangen een jaar nadat de vergunning is verkregen, of wanneer de werkzaamheden gedurende twee achtereenvolgende jaren zijn gestaakt.

Art. 12. Bij het eindigen der vergunning, hetzij door tijdsverloop, hetzij door intrekking, vervalt het regt van opstal, verleent ingevolge art. 10, en worden de in dat artikel bedoelde wegen zonder eenig voorbehoud of schadevergoeding aan het Gouvernement overgegeven.

Art. 13. Van de netto opbrengst der bronnen wordt, te beginnen met het derde jaar der ontginning, eene belasting geheven, welke hoogstens tien ten honderd bedraagt.

De Gouverneur-Generaal regelt bij de algemeene verordening het bedrag, de heffing en de invordering der belasting.

Art. 14. De schadevergoeding wegens bederf of gemis van grond, aan de regthebbenden of eigenaars, in de artt. 2 en 3 bedoeld, verschuldigd, komt ten laste der ondernemers.

Art. 15. De Gouverneur-Generaal geeft bij algemeene verordening de noodige voorschriften tot verzekering van de uitvoering der bepalingen van het tegenwoordig besluit, en regelt het toezigt, in het algemeen belang op de werken te houden.

Art. 16. Overtreding der artt. 5 en 6 van het tegenwoordig besluit wordt gestraft met eene geldboete van minstens *f* 50 en hoogstens *f* 500.

Art. 17. De bepalingen van het tegenwoordig besluit zijn niet toepasselijk op de bronnen, welke de zelfstandigheden, in a. 1 bedoeld, zonder voorafgegane boring opleveren.

Art. 18. Het tegenwoordig besluit is alleen van kracht op *Java* en *Madura*, onverminderd voor zooveel de residentiën betreft welke onder het bestuur van inlandsche vorsten staan, het voorschrift van art. 27 van het Reglement op het beleid der Regering van Nederlandsch Indie.

Onze Minister van Kolonien is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in het *Staatsblad* wordt ge-

plaatst en waarvan afschrift wordt gezonden aan den Raad van State.

's GRAVENHAGE,
den 26sten January 1866.

WILLEM.

De Minister van Kolonien,
I. D. FRANSEN VAN DE PUTTE.

Uitgegeven den *negen en twintigsten* January 1866.

De Minister van Justitie,
OLIVIER.

De in 1866 gevraagde honderd duizend gulden voor een exploratie-maatschappij is niet verkregen kunnen worden, en de zaak is daarmee afgesprongen.

Nu de Indische petroleum zooveel Nederlanders belang inboezemt, kwam het ons voor, dat we wel eens de mannen mogen herdenken, die reeds dertig jaar geleden, den moed en den ondernemingsgeest hadden om een Indische Petroleum-Maatschappij te durven oprichten, al zijn ze dan ook niet geslaagd.

De ontdekker der Ombilien-kolenvelden, de mijn-ingenieur W. H. de Greve, schreef in 1865 in het *Tijdschr. v. Mijnb. en Landb. in N. I.* (dl. XI) een artikel, waarin verschillende vindplaatsen van petroleum werden aangegeven. Dit artikel wordt in het prospectus aangehaald. Dat de Regeering, ten gevolge van het onderzoek van de Greve, petroleumontginning door particulieren waarschijnlijk achtte, blijkt uit het bij het prospectus in extenso gevoegd Koninklijk Besluit van 26 Jan. 1866, (*Staatsblad* No. 4) „houdende bepalingen ter bevordering der ontginning op Java en Madura van bronnen, welke aardolie, petroleum, enz. opleveren".

Dit Kon. Besluit draagt de medeonderteekening van de heeren J. D. Fransen van de Putte als Minister van Koloniën en Olivier als Minister van Justitie.

Merkwaardig is de considerans „overwegende dat het noodzakelijk is, in afwachting eener algemeene regeling van het mijnwezen in Ned. Indië, al dadelijk eenige maatregelen te nemen, ter bevordering der ontginning op Java en Madura van bronnen, welke aardolie, petroleum of andere deugdelijke bitumineuse zelfstandigheden opleveren".

Die „algemeene regeling van het mijnwezen", met andere woorden een mijnwet, is nog steeds niet tot stand gekomen.

Het Kon. Besluit van 26 Jan. 1866, (*Stbl.* No. 4) is vervallen door het Kon. Besluit van 2 Sept. 1873, (*Stbl.* No. 126).

Op het eerstgenoemde Kon. Besluit volgde in Indië de ordonnancie van 13 Mei 1868, *Stbl.* No. 58 (Reglement tot het opsporen en ontginnen van aardolie-bronnen op Java), die eveneens verviel door de ordonnancie van 7 Mei 1874, *Stbl.* No. 128.

Het prospectus van de op te richten petroleum-maatschappij van 1866 is bezadigd en maakt een degelijken indruk. Onder de onderteekenaars zijn trouwens namen, die stellig voor den lezer geen onbekenden zijn. Al heeft hun pogen geen gevolgen gehad, hun mag de eer niet worden onthouden de eersten te zijn geweest, die een industrie trachtten in het leven te roepen, waarin dertig jaar later ettelijke tientallen van millioenen door Nederlanders zijn vastgelegd.

v. S.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

DE OORSPRONG VAN KORAAL-ATOLLEN.

Steeds is beweerd, dat de kwestie betreffende het ontstaan van koraaleilanden alleen door boringen kon worden beslist. Een poging hiertoe werd beproefd op den tocht van den kruiser der Ver. Staten *Tuscarora*, maar de boorwerktuigen braken op geringe diepte. In 1891 werd door de British Association een commissie benoemd tot het nemen van nieuwe proeven en dientengevolge door de Royal Society en het Australische Museum een expeditie naar Funafuti gezonden.

De waarnemingen werden door Admiraal Wharton beschouwd als in strijd te zijn met de theorie van Darwin, terwijl de heer Hedley van het Australische Museum volhield, dat de algemeene bouw van dat eiland daarmede overeenkwam. Daarom werd andermaal tot een onderzoek besloten onder leiding van Prof. T. Edgeworth David van Sydney.

Een telegram van 12 Oct. jl. meldt, dat een diepte van 643 voet bereikt is en dat de boring door koraalrots voortging. Men kan het derhalve als bewezen beschouwen, dat de theorie van Darwin juist is. De koralen zijn wel is waar niet mikroskopisch onderzocht en het zou kunnen wezen, dat enkele schijfjes uit de diepte geen kenteekenen van koraalvorming vertoonden; maar het is te hopen, dat de opgehaalde deelen van het kalkgesteente voldoende gaaf zullen blijken om den aard te constateeren. Overigens mag niet uit het oog worden verloren, dat Darwin zijn theorie nooit als van algemeene toepassing beschouwde; terwijl aan den anderen kant zijn bewijsgronden tegen de waarschijnlijkheid, dat vele atollen in de Zuidzee gevormd zijn op de randen van afgeknotte vulkanen, nog altijd geldig zijn. (*Natural Science*).

TATOEËEREN IN EUROPA.

In twee vergaderingen van de *Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte* gedurende het afgeloopen jaar bracht de voorzitter, Prof. R. Virchow, eenige gedroogde huiddeelen ter tafel, waarop door middel van tatoeëering allerlei figuren waren aangebracht en die uitsluitend van bewoners van Europa afkomstig waren. De wijze van bewerking en kleuring benevens het drogen der betrekkelijke stukjes huid daarlatende, nemen we uit zijne mededeelingen hier alleen over, dat de meeste preparaten afkomstig waren van lieden uit de arbeidende klasse, waaronder, behalve soldaten en

matrozen, meer bijzonder schoenmakers voor die soort van versiering eene groote voorliefde schenen te hebben. Niettemin kan het menigvuldiger voorkomen van getatoeëerde plekken bij deze wel toevallig zijn. Soldaten en matrozen geven de voorkeur aan grootere figuren, waarmede soms de geheele borst is gevuld, ofschoon zij die op de armen en vooral op den onderarm aanbrengen. Afbeeldingen van menschen en dieren behooren tot de zeldzaamheden, maar komen toch zoo nauwkeurig uitgewerkt voor, dat zij de bekende japansche modellen op zijde streven; daarentegen ontbreken de uit strepen samengestelde, zuiver geometrische vormen der Polynesiërs hier nagenoeg geheel.

Daar men met een zeer wisselvallige mode te doen heeft, loopen èn de bewerking èn de aard der figuren zeer uiteen. Van tijd tot tijd schijnt er eene epidemische manie tot tatoeëeren te heerschen. Het is nog niet lang geleden, dat zich in het Panopticum te Berlijn de dames voor de tafels van Birmasche tatoeëerders verdrongen, om zich teekens in de huid te laten prikken. Eenig gevaar ziet de hoogleeraar er niet in.

DE NATUURLIJKE VOORTBRENGSELEN VAN QUEENSLAND.

Queensland is buitengewoon rijk aan voortbrengselen, die welig tieren onder den tweeledigen invloed van een zacht klimaat en een vruchtbaren bodem. Zij verschillen in zooverre van die van het zuidelijk vastland van Australië, dat vele een zuiver tropisch type vertoonen. De flora wijst duidelijk op tal van aziatische vormen, welke over eene groote uitgestrektheid verspreid zijn. Pandanussoorten, die men op N. Guinea, de Zuidzee-eilanden en noordelijk in Indië aantreft, vindt men langs de geheele kust tot aan het zuidelijk deel van Nieuw Zuid-Wallis, waar zij zich zich met den plantengroei van die streek vermengen; terwijl zij langs het strand door Rhizophoren worden afgewisseld. Bamboe in natuurlijke grootte is er weinig, maar Orchideeën zijn lang niet zeldzaam onder de weelderige struiken en woudboomen van het noorden. Eucalyptus en Acacia's geven echter aan den plantengroei een eigenaardig karakter.

Het aantal ontdekte gewassen is reeds tot een aanzienlijk cijfer gestegen. Van de Phanerogamen kent men 1366 familiën, 3752 soorten, 275 variëteiten en meer dan 200 ingevoerde planten; van de Cryptogamen 449 familiën, 1467 soorten en 72 variëteiten. Ofschoon vele hiervan ook in Indië, den Maleischen Archipel en N. Guinea voorkomen, is het opvallend, dat typische Australische planten in Indië ontbreken. Dit duidt wellicht op vroegeren samenhang, waarbij de karakteristiek Australische vormen zich later ontwikkelden; of wel op het bestaan van een Australische flora, die waarschijnlijk noordwaarts den evenaar niet overschreed.

De bosschen bevatten tal van deugdzame houtsoorten, in gebruik voor scheeps- en bruggenbouw, meubels, spoorwegen, straatplaveiing, huisbouw, enz. Op de tentoonstelling te Melbourne in 1888 waren 500 soorten van hout van Queensland geëxposeerd en men schatte toen, dat deze zoo wat de helft van alle aanwezigen uitmaakten. Grassen en cultuurplanten heeft men er ook in overvloed; met de laatsten heeft men zich echter nog weinig bezig-

gehouden. Alle soorten van tropische en andere vruchten groeien er in het wild en gekweekt. Plantenoliën zijn alom aanwezig, evenals vezelplanten, van welke wijlen M'Pherson omstreeks tachtig variëteiten heeft onderzocht en bruikbaar bevonden. De bereiding van olie uit tal van Eucalyptussoorten zou zeker een loonende arbeid blijken. In het geheel kent men er 360 cultuurplanten, waarvan 130 zijn ingevoerd.

Dierenrijk. De afstammelingen van uitgestorven diersoorten vindt men overal aanwezig. De reusachtige kangoeroe, groote beer, opossum, wilde kat, doejoeng, dingo, hagedissen, alligators, en andere soorten uit voorhistorische tijdperken zijn er door kleiner typen in ruime mate vertegenwoordigd. Ofschoon de grenzen niet streng afgebroken zijn worden in verband met de klimatologische en physische verhoudingen van eenig oord bepaalde soorten in vaste streken aangetroffen. Dit is vooral het geval met den kangoeroe, welke beperkt schijnt tot de open vlakten en niet erg begroeide kuststreek ten zuiden van Townsville: den kasuaris, die huist in het struikgewas van het noorderdistrikt: de krokodillen, die de tropische kustrivieren bewonen, en andere minder belangrijke soorten binnen bepaalde geographische grenzen. De merkwaardige Burnett-zalm, bekend als Ceratodus Forsteri, wordt alleen in de Burnett-rivier gevonden. Deze behoort tot de zeldzame familie der Dipnoiden, waarvan de andere bekende soorten slechts in de Amazone-rivier en in Afrika voorkomen. De zoogdieren worden er vertegenwoordigd door enkele soorten, die uitsluitend aan Australië en N. Guinea eigen zijn, voornamelijk de Halicore en twee soorten van boomkangoeroes.

Vogels munten uit door hunne verscheidenheid en kleurschakeeringen. De dichte bosschen zijn rijker aan vogels dan eenig ander deel van Australië. Behalve door N. Guinea en de bosschen van Brazilië wordt de vogelfauna van dit land door geen andere overtroffen of geëvenaard in veelheid van soorten en rijkdom van kleuren. Meerdere van deze bieden tal van punten van overeenkomst aan met de Papoesche paradijsvogels. De kasuaris van Noord-Queensland is het evenbeeld van de Nieuw-Guinea-soort en enkele ijsvogels zijn aan beide landen gemeen. Papegaaien en duiven vindt men er in menigte en zijn evenzoo verwant aan de Papoesche en Molukksche soorten. Ook Megapodii ontbreken er niet.

Kruipende dieren, Ornithoptera en Coleoptera zijn er in menigte; de laatste munten uit door schitterende kleuren en buitengewone grootte.

EEN DUITSCH HOTEL TE ADEN.

Aden is de belangrijkste haven voor de scheepvaart tusschen den Indischen Oceaan en Europa. Acht Duitsche stoomschepen loopen maandelijks Aden binnen; vier van de Norddeutsche Lloyd (twee van de China- en twee van de Australische lijn) en vier voor de verbinding met Oost-Afrika. Van de reizigers, die hiermede overgevoerd worden, stappen er maandelijks 400 à 500 in Aden af, en stellig zouden er zich nog meer aan land laten zetten, als hiertegen geen opvallend bezwaar bestond. Aden mist nl. een fatsoenlijk hotel, waar redelijk logies en een goede tafel te vinden zijn. Onder den naam van „Pilsener Exportbier" tapt men in Aden een afschuwelijk brouwsel,

dat Duitschers alleen drinken omdat er geen ander bier te krijgen is. Terwijl reizigers van andere naties voor een glas whisky of sodawater 8 pence betalen, is het een traditioneel gebruik aan Duitschers daarvoor 12 pence, dus een derde meer, te vragen. Tegenovor de Duitschers wordt aldaar een geregeld exploiteersysteem toegepast, juist omdat zij er in zoo groot aantal aan wal gaan.

Hieraan zou een einde kunnen komen, als een ondernemend Duitscher naar Aden ging om er een Duitsch bierhuis te openen; een eenvoudige restauratie, waar zuiver en goed toebereid eten werd verstrekt. Dit zou kunnen gepaard gaan met een kleinen winkel, waar al het benoodigde voor reizigers voorhanden was, als waschgoed, zeep, parfumeriën, enz.

Het getal doortrekkende reizigers bedraagt te Aden maandelijks gemiddeld 8—10,000 personen. Van het oogenblik echter, dat hier een inrichting bestaat, waar goed bier en een goede tafel verschaft worden tegen billijke prijzen, zou het aantal afstappende reizigers zeker verdrievoudigd vorden. De Duitscher, die daartoe genegen was, zou vast op hulp van de kleine Duitsche kolonie kunnen rekenen, die de middelen heeft en invloed bezit.

Bovenstaand bericht, afkomstig van den te Aden wonenden heer Ed. Hoffmann, is in de *Kolonialzeitung* opgenomen met het doel landgenooten op te wekken hunne krachten aan het tot standbrengen eener dergelijke onderneming te beproeven.

DE TOARIPI IN BRITSCH NIEUW-GUINEA.

De heer J. Chalmers, de bekende zendeling in Britsch Nieuw-Guinea, geeft in de laatste aflevering van het *Journal of the anthropological Institute* eene beschrijving van den Toaripi- of Motumotu-stam; door hem den belangrijkste van alle der aan de kust van de Papoea-golf wonende stammen genoemd.

Tot kort geleden waren zij de schrik der geheele omgeving. Kwamen zij in het een of ander dorp en werden zij daar behoorlijk ontvangen, dan was alles in orde; maar was dit verlaten en waren de inwoners gevlucht, dan werd er alles verwoest en vernield. De geringste beleediging of vermeende krenking werd door moord en doodslag gevolgd en in zeker dorp vermoordden zij op een achtermiddag 36 mannen, vrouwen en kinderen.

Toen hij zelf onlangs, vergezeld van vele leden van dien stam, over land naar Port Moresby trok, was dit geheel veranderd; nergens werd iets beschadigd of iemand leed gedaan en het is zeker geen grootspraak als hij schrijft: „*Such is the effect of mission work amongst them, although they are by no means Christians*". Aan enkele der over hen medegedeelde bijzonderheden worde hier een plaats verleend.

Zij zijn landbouwers, die zich hoofdzakelijk voeden met visch en plantaardige gewassen en maken jacht op varkens, waarbij zij van lansen, netten, pijl en boog gebruik maken. Hun voedsel koken zij in potten, die zij evenwel niet zelf vervaardigen, maar van naburige stammen voor sagoe koopen: het wordt bereid door de vrouwen, die eerst eten als het maal voor de mannen is afgeloopen. Vuur wordt verkregen door wrijving en goede zorg gedragen, dat het niet uitgaat.

De huizen staan op palen; de vrouwen slapen binnenshuis, de mannen en jongens het meest in de tempels. Op zekeren leeftijd wordt van jongelingen het hoofdhaar afgeschoren en hun vrijen toegang tot den tempel verleend; zij dragen dan een schaamgordel en moeten er vertoeven tot het haar is bijgegroeid. Gedurende al dien tijd mogen zij zelfs geen vrouw aankijken en is hun alleen na donker het uitgaan geoorloofd.

Huisraad bezitten zij niet en de huizen zijn meestal cirkelgewijs gebouwd. Het eenige landbouwwerktuig is een lange stok van hard hout.

Van godsdienst is geen sprake: zij hebben amuletten en fetischen, tot afwering van kwade geesten. Bij overlijden wordt het lijk met alle sieraden opgetooid en den geheelen dag ter aanschouwing gezet, om 's avonds in het graf te worden gelegd, dat men met een plank toedekt. Sommige zaken worden bij het graf geplaatst, als: een boog met doorgesneden pees, zijn geknoopte tasch met een gebroken lepel, enkele pinangnoten, betel en gebroken kalkdoos, benevens een gebroken aarden schotel. De schotel is die, welke hij het laatst gebruikte. Bij het graf eener vrouw kan men gebroken schotels en potten zien. Allen dragen haar van den doode om hun nek. Weduwen hebben een afzonderlijke kleedij. De rouwtijd duurt zeer lang en weduwen of weduwnaars slapen maanden lang bij het graf. Voor de eerste maal in rouw over haar man, besmeert een weduwe zich met riviermodder en loopt naakt rond.

Tatoeëeren is geen gewoonte; enkelen namen dit van naburige stammen over. De tanden worden niet gemutileerd, maar de wenkbrauwen afgeschoren en de oogleden met den vinger zwart of rood geverfd. Beide seksen dragen oorversierselen, maar de mannen de mooiste. In de jonge jaren worden neus en oor doorboord.

Vrouwen en meisjes dragen een soort rok, vervaardigd van jonge sagoebladeren. De mannen bezitten in het gevecht schilden en alle jongelingen dragen steeds een stok bij zich, die zij bij twisten naar elkaar toewerpen.

Zij leven in gezinnen bijeen en hebben geen bepaalde namen, behalve die welke bij de geboorte aan kinderen gegeven worden. Huwelijken zijn tusschen allen geoorloofd, uitgenomen zoo zij elkaar als broeders en zusters bestaan. Bij zekere gelegenheden zijn eenige spijzen verboden, zooals bij de intrede in de tempels, het aanleggen van nieuwe aanplantingen, in den rouwtijd en bij het gaan op jacht, de vischvangst of krijgstochten. Iemand, die een ander vermoord heeft, mag niet bij zijn vrouw komen en moet tot den tijd van een nieuwe maan door een ander met zekere spijzen worden gevoed. Zoo dit, evenals vele andere formaliteiten, niet nauwgezet wordt opgevolgd, dan stelt men zich aan velerlei onheilen bloot. Waarzeggers spelen alom een groote rol en zijn de eenige, wier gezag somwijlen wordt erkend; als hun voorspelling niet uitkomt, worden zij echter niet ter dood gebracht. Aan het taboe houden zij streng de hand; ziekten en dood kunnen naar hunne meening op overtreding volgen.

In Mei hebben zij hunne oogstfeesten en dansen. Jong en oud komen dan bijeen. Een vaste dag is aangewezen voor de kinderen en men ziet daarbij allen vereenigd, opgetooid met de schoonste sieraden, waarover de ouders kunnen beschikken.

WALVISSCHEN VOOR BLINDE KLIPPEN AANGEZIEN.

Bij het doorzeilen van straat Alas bemerkte kapitein Warneke van het Bremer schip „Albert Rickmers" in de richting van Emma Rock branding en waterverkleuring. Ten einde daaromtrent zekerheid te krijgen, zond hij den opperstuurman boven in de marsra, die dadelijk zeide, dat hij recht vooruit, op een afstand van twee scheepslengten, een heldergroene plek en branding zag en hetzelfde nog op meerdere plaatsen in noordoostelijke richting waarnam. De kaptein liet afhouden en spoedig bemerkte men, dat de plek vooruit niets anders dan een 45 — 50 voet lange walvisch was, die daar heel rustig in het water lag, zoodat slechts een klein deel van zijn rugvin er boven uitstak. De daardoor teweeggebrachte overeenkomst met een klip was opvallend. Ook de andere plekken bleken niets dan walvisschen te zijn.

Het is hem herhaaldelijk gebeurd op plaatsen, die op de kaart als twijfelachting staan vermeld, walvisschen aan te treffen, die zeer licht tot gezichtsbedrog kunnen aanleiding geven. Intusschen wil hij daarom nog niet beweren, dat er geen klippen zouden aanwezig zijn, en dit te minder daar het bekend is, dat walvisschen zich dikwerf in ondiepten ophouden om door wrijving hun lichaam van de vele parasieten te zuiveren.

HET EEUWFEEST VAN IDA PFEIFFER.

Den 14en October j.l. was het juist 100 jaar geleden, dat Ida Pfeiffer te Weenen geboren werd. In een der laatste aflev. der *Mittheilungen der K. K. geographischen Gesellschaft* aldaar wordt dit in herinnering gebracht en een woord van hulde gewijd aan de moedige vrouw, die overal trachtte door te dringen in een tijd, toen de verkeersmiddelen nog zoo gebrekkig waren en de kennis van vele door haar doorreisde streken nog zoo uiterst gering was. Onze archipel werd door haar bezocht op hare tweede reis om de wereld, die van Maart 1851 tot Mei 1855 duurde en waarbij zij achtereenvolgens reisde naar het Kaapland, Singapore, Borneo, Sumatra, Java, de Molukken, Celebes, Californië, Peru, Ecuador, de landengte van Panama, en voorts langs de Mississippi naar New-York en van hier terug naar Engeland. Zoowel deze als andere reisbeschrijvingen van hare hand hebben in menig opzicht nog altijd blijvende waarde.

UITVOER VAN ZWAVEL UIT ITALIË.

De uitvoer van zwavel, die in Juli 1896 slechts 23.533 ton bedroeg, is in dezelfde maand van het vorige jaar tot 31.333 ton gestegen. De grootste helft hiervan gaat naar de Vereenigde Staten van Noord-Amerika. Dientengevolge heerscht nu in alle zwaveldistricten van Sicilië groote bedrijvigheid en begint men op meerdere plaatsen reeds een onderzoek te doen naar nieuwe zwavelbeddingen. De wettelijke bepalingen, ten gunste der zwavelontginning vastgesteld, hebben in verband met den grooteren aftrek een gunstig gevolg gehad. Terwijl in 1894 de gemiddelde prijs van een ton zwavel tot 55 lire daalde, is die onlangs tot 80 lire gerezen en bereikte op het einde van het jaar zelfs dien van 90 lire.

DE REIS VAN DR. SCHAUINSLAND NAAR DEN STILLEN OCEAAN.

Daartoe door bijdragen van verschillende vereenigingen in staat gesteld, heeft de directeur van het Bremer-museum voor natuur-, handels- en volkenkunde, Dr. Schauinsland, een reis ondernomen naar den Stillen Oceaan en vooral op het afgelegen eilandje Laysan een zoo groote collectie bijeengebracht, dat er jaren zullen noodig zijn om alles te ordenen en te beschrijven. Vooral de vogelwereld heeft hij daar nauwkeurig bestudeerd en van de zes aldaar inheemsche soorten alle ontwikkelingsstadiën kunnen nagaan. Verscheidene honderden vogelhuiden heeft hij medegebracht en verder geheele nesten met daarop zittende opgezette vogels; voorts schildpadden, waarvan het hem gelukte de eieren te laten uitbroeden. Haaien en roggen werden gevangen en de flora leverde hem tevens belangrijke exemplaren, waaronder de stam van een uitgestorven palmsoort zeer merkwaardig is.

Verder dienen vermeld te worden de lava en andere gesteenten van Hawai, de prachtige koralen van Samoa en de op Nieuw-Zeeland en Chatam-eiland gemaakte verzamelingen. Hij kreeg het skelet van een Maori, uit een stam die welhaast zal ophouden te bestaan, en beweert in het bezit te zijn van een zeldzame 'hagedissoort, Hatteria. Met belangstelling worden binnen niet al te langen tijd meerdere bijzonderheden hieromtrent te gemoet gezien.

Keuring in Nederland van benoodigdheden voor den Indischen dienst.

Zooals bekend is, worden vele benoodigdheden voor den Indischen dienst n Nederland aangeschaft, in Nederland gekeurd en uit Nederland uitgezonden.

Bij herkeuring na de aankomst in Indië, blijkt herhaaldelijk, dat de keuringscommissie in Nederland gouvernementsgoederen heeft goedgekeurd, die hoegenaamd niet voldoen aan de eischen, die uit Indië aan de uit te zenden goederen waren gesteld. Door de Indische Rekenkamer is hierop herhaaldelijk de aandacht gevestigd, o. a. in § 41 van haar Verslag over 1894.

In het jongste Verslag der Algemeene Rekenkamer van Nederlandsche-Indië over 1896 wordt echter wederom gewezen op de herhaalde afkeuringen en aanmerkingen op qualiteit enz. der uitgezonden benoodigdheden.

Er zijn krasse staaltjes bij!

We laten ze hieronder volgen. Ze hebben allen betrekking op het jaar 1896.

Een partij grein — oranje en rood — voor kleeding van politie-oppassers werd in Nederland den 31sten Jan. afgekeurd. Een herlevering op 31 Mei werd goedgekeurd.

De bevinding in Indië op 22 Aug. was de volgende: „De geheele partij onbruikbaar bevonden en afgekeurd. Het grein was van zeer inferieure qualiteit, geleek meer op katoen dan op grein, terwijl bovendien de kleur niet frisch en helder was".

De Nederlandsche keuringscommissie had ook den 8sten Juni geen scherpen blik. Ze keurde toen goed: „colombier affiche papier" — rood en groen — ten dienste van 's landsdrukkerij. Bevinding in Indië op 20 Juli: „veel donkerder dan aangevraagd was".

Op den reeds genoemden datum werd, ook voor 's landsdrukkerij, „royaal brochure omslagpapier" goedgekeurd. Bevinding in Indië ook al op 20 Juli: „aangevraagd tot een gewicht van 22 K.G. per riem. Het ontvangene woog slechts 20 KG.

De lezing der brochure van Dr. Greshoff, die wij in de Januari-aflevering blz. 87 bespraken, zij aan de officieele deskundigen in patria aanbevolen. Ze zullen dan misschien niet nog eens, zooals ze op den 23sten September deden, een partijtje „dubbel schrijf-velinpapier voor 's landsdrukkerij" doen uitzenden, waarover de Indische collega's, 26 November, rapporteerden:

„De in Nederland bestede prijs van *f* 3.59 voor een riem van het hierbedoeld papier is zeer laag en kan niet anders dan ten nadeele komen van de stof De geheele partij (2020 riem) was dan ook van minder goede qualiteit, kwam niet met het monster overeen en is van dat soort, dat in Indië zeer spoedig

geel wordt. Om het dubbel schrijf-velinpapier in een vrij goede stof geleverd te krijgen, werd in de toelichting op den eisch nog verzocht een prijs van *f* 5.45 per riem te besteden".

Misschien hoopt de Nederlandsche keuringscommissie zoodoende aan de papier-regeering in Indië een eind te maken.

Maar inderdaad onverantwoordelijk is het om ten dienste van het leger „volksspijs" uit te zenden, waarover de Indische deskundigen ettelijke dagen in Januari en Februari bezig zijn geweest, met het gevolg dat ze hun indruk aldus te boek stelden:

„Van de factuur, groot 18.000 kilogram, werd reeds bij de ontvangst in Indië 2889 KG. onbruikbaar bevonden en afgekeurd. Een groot deel van de goedgekeurde blikken was door roest aangetast. De uiterlijke toestand van de blikken der geheele factuur droeg blijken van zeer lange opbewaring (in Nederland).

Blijkens het Indische proces-verbaal van onderzoek van deze factuur, waren de blikken volksspijs voorzien van een etiket waarop voorkwam „Departement van Marine". „Verduurzaamde levensmiddelen geleverd in: November 1992; Januari 1893; Maart 1893;" terwijl volgens de daarbij overgelegde cognossements-factuur de verscheping naar Indië plaats vond op 17 November 1894, weshalve een deel der partij ruim 2 jaren en een ander deel ongeveer dien tijd in Nederland in bewaring is geweest vóór de verzending naar Indië.

„In verband hiermede en met de onstandigheid, dat het artikel volksspijs sinds jaren in Nederland geleverd wordt onder een verantwoordelijkheidstermijn voor de goede conservatie van één jaar, gerekend van af den datum der keuring aldaar van de afgeleverde partijen, vroeg de Kamer den legercommandant om mededeeling of het ook bekend was hoe men in Nederland er toe was gekomen de aanvankelijk voor het marinedepartement geleverde volksspijs later, en wel na verstrijking van de verantwoordelijkheidstermijn, ten dienste van het departement van oorlog uit te zenden en waarom de geleverde partij vóór de verzending naar Indië, voor een deel ruim 2 jaren en voor een ander deel ongeveer dien tijd, in Nederland was aangehouden.

„Daarop is het bericht ontvangen, dat toen, voornamelijk ten gevolge van de Lombok-expeditie, bij het Opperbestuur is moeten worden aangedrongen op zeer spoedige uitzending van de voor 1895 suppletoir geeischte belangrijke hoeveelheden volksspijs, men in Nederland, met het oog op den daarvoor gevorderden tijd, blijkbaar de gewone wijze van aanschaffen — althans van een gedeelte van het gevraagde — niet hebbende kunnen volgen, een bij de marine in voorraad zijnde partij volksspijs overgenomen en voor het leger in Indië uitgezonden heeft; en dat de bij de aanbrengst in Indië afgekeurde hoeveelheid van 2889 K.G. volksspijs door den leverancier in natura is vergoed, terwijl tot verhaal van later afgekeurde hoeveelheden het noodige zou worden verricht, kunnende het departement van oorlog te dezer zake geen meerdere inlichtingen verstrekken".

't Kan echter nog erger! Dat bewijzen de „groene erwten", ten dienste van het leger, die 8 Mei 1895 werden goedgekeurd in patria, en waarop onze dappere Hollandsche jongens in Lombok zouden worden onthaald.

Ziehier wat men in Indië van die groene erwten zeide:

„Bij het openen der vaten op 15 Juli 1895 werden de erwten van goede qualiteit bevonden, doch was wegens gebrek aan bakken en wegens het vochtige weder gedurende de geheele maand Juli 1895 geene gelegenheid tot uitstorten, zoodat alleen de bovenste laag van den inhoud der vaten was onderzocht.

„Bij de keuring op 14 Augustus 1895 werd van de ontvangen partij, groot 8000 K.G., waarvan bij factuur gedagteekend „Soerabaija, 20 Juli 1895" 3520 K.G. naar Ampenan werd verzonden ter aanvulling van den voorraad aldaar, 2460 K.G. bedorven bevonden en afgekeurd. 28 Vaten bleken voor $^3/_4$ gevuld te zijn met bedorven erwten, terwijl de bovenste lagen uit erwten van zeer goede qualiteit bestonden, welke, na voorzichtig te zijn afgeschept en verder zorgvuldig uitgezocht, als geheel bekwaam konden worden aangemerkt.

„Aan deze vaten was geen spoor te ontdekken, dat zij tot op- of iets beneden de hoogte tot waar de bedorven erwten reikten, nat zouden zijn geweest. Het was niet mogelijk dat de bedorven erwten bij het inpakken van dezelfde qualiteit geweest zijn, als die van de bovenste laag en het bederf daarna in de onderste lagen was ontstaan. Indien toch in erwten van goede qualiteit door eene of andere omstandigheid onder in het vat bederf was ontstaan, zou de overgang van dat bederf naar boven geleidelijk zijn geweest. Hier echter was eene scherpe afscheiding tusschen totaal bedorven verschrompelde erwten en van goede qualiteit en grootte. De gecommitteerde met het onderzoek belast was van oordeel dat het onder de gegeven omstandigheden niet mogelijk was, dat de onderste lagen erwten bij het inpakken in Nederland van goede qualiteit zijn geweest.

„Van de naar Ampenan verzonden 3520 K.G. erwten werden 1459 K.G. bij ontvangst aldaar afgekeurd. Van dit gedeelte der partij werd ongeveer hetzelfde geconstateerd als van de 2460 K.G. hierboven bedoeld".

En het bleef, zoowaar, niet bij die eene partij bedorven erwten. Er werd en er meer uitgezonden, van dezelfde afschuwelijke hoedanigheid, zoo b. v. het partijtje dat 14 Augustus 1895 in Nederland werd goedgekeurd.

Het Indische onderzoek van 16 October 1895, zegt hierover het volgende:

„10547 K.G., uitmakende de geheele partij welke was aangebracht, als van slechte qualiteit bevonden, afgekeurd. Bij de opening der vaten bleek, dat de erwten een doordringend muffe lucht hadden. De partij bestond verreweg uit oude verschrompelde erwten, die van binnen niet droog waren, vermoedelijk omdat zij onrijp (te jong) waren geplukt. De erwten waren zeer verschillend van kleur en ongelijk van vorm en grootte.

„Beschouwde men als bovenkant van ieder vat dat gedeelte hetwelk met het deksel was gesloten waarop het adres voorkwam, dan nam de qualiteit af naarmate men den bodem naderde.

„Na een zeer zorgvuldig gecontroleerde proefkoking in drinkwater (rivierwater) bleek dat de erwten, die vooraf 7 (zeven) uren waren geweekt, na verloop van $2^1/_2$ uur nog niet gaar waren. In dien half garen toestand hadden ze over het algemeen nog een muffen, walgingwekkenden smaak".

En zulk eten stuurt men uit Holland uit voor de soldaten!

Ergerlijk is voorts hetgeen geboekstaafd is over een partij „galon, half

goud," ten dienste van het leger, die den 27 Juni 1895 in patria werd goedgekeurd, doch waarover men in Indië heel anders dacht.

„De aangebrachte partij was groot 492,10 Meter. Bij het eerste onderzoek, op 5 September 1895, werden 8,64 Meter als geheel gevlekt en niet verstrekbaar bevonden, afgekeurd. De commissie van onderzoek schreef het bederf toe aan vermoedelijk vochtig inpakken. Bij het later gehouden onderzoek (25 Januari 1896) bleek de resteerende hoeveelheid galon zoodanig in qualiteit te zijn achteruitgegaan dat, om tot wenschelijk geoordeelde spoedige opruiming te geraken, het galon bij gedeelten aan de voornaamste militaire kleedingmagazijnen is moeten worden verzonden, om aldaar te worden verstrekt tegen betaling van de halve waarde. Het galon vertoonde over de geheele metaaloppervlakte zwarte vlekjes".

Wijden we nu nog een enkel woord aan een partij singelband ten dienste van het leger (artillerie), den 17 Aug. 1895 goedgekeurd in Nederland, waaromtrent 12 Nov. 1895 het volgende wordt verklaard in Indië:

„De geheele aangebrachte partij, groot 1294,5 Meter, als voor geenerlei doel te benutten, afgekeurd. Het singelband was veel te los geweven, ten gevolge waarvan het weefsel met geringe krachtsinspanning in de richting der breedte kon uiteengetrokken worden".

Wat zullen we zeggen van de „veldkanonnen van 7 c.m. A., stalen, getrokken, ten dienste van het leger (artillerie)", waarvan 10/12 Dec. 1896 het volgende verklaard werd.

„Behalve tal van bemerkingen van technischen aard, een groot deel van het bij de vuurmonden gezonden materiaal, als van afwijkend of vervallen model, onbruikbaar bevonden.

„De legercommandant door der Algemeene Rekenkamer om inlichting verzocht of de schade, volgens de bevinding der commissie van onderzoek te lijden, naar diens meening door betere behartiging in Nederland van 's lands belangen, had kunnen zijn voorkomen, en of die schade, voor zoover zij in geld is uit te drukken, is of wordt verhaald, zoo ja, op welke wijze, deelde bij missive van 8 Februari 1897 no. 766/66 mede, dat er in casu van schade geen sprake kan zijn en bijgevolg ook niet van verhaal ter zake, zijnde het met de vuurmonden gezonden materiaal, hetwelk gedeeltelijk als onbruikbaar is ingenomen, volgens den generaal-officier bij het eischen der stukken en affuiten niet aangevraagd, maar door den fabrikant bijgeleverd deels als pakmiddelen en voor een ander deel om te dienen bij de keuring en ook uit gewoonte".

De Rekenkamer teekent hierbij het volgende aan:

„Zeker eene vreemde wijze van handelen, welke den fabrikant op heel wat onkosten te staan kan komen, tenzij daarmede rekening gehouden is bij het bepalen van de prijzen van de geëischte artikelen, in welk geval de onbruikbare artikelen dan toch door het Land betaald zijn."

Het is zeker om een goed doel te steunen dat „blauw baaien hemden voor inlandsche schepelingen der marine", vervaardigd zijn bij de gemeentewerkinrichting te Delft, en bij de Leidsche maatschappij ter voorkoming van

verval tot armoede. Maar men moet dat voortaan nalaten, wanneer van het werk van deze liefdadige instelling gezegd moet worden dat het over het algemeen zeer slordig en slecht genaaid is, dan wel slordig afgewerkt en slecht genaaid.

En ten slotte dient nog vermelding een partij „vilt voor ketelbekleeding" ten dienste der marine, in Nederland goedgekeurd den 7den Oct. en den 2den Nov. 1895.

De Indische keuring op 1 Febr. 1896 gaf het volgende resultaat:

„De geheele partij, bestaande uit 830 vellen, waarvan 30 vellen gratis, als proef, zijn geleverd, afgekeurd. Het vilt was bedekt met witte vlekken, die, in verband met de amoniakklucht welke bij het van elkander nemen der vellen duidelijk waarneembaar was, en met den geringen samenhang van het haar op die plaatsen, op een reeds gevorderden staat van ontbinding van het vilt wees, waarschijnlijk veroorzaakt door het in vochtigen toestand inpakken der vellen. Bij het ontpakken vielen 200 vellen geheel in stukken, terwijl van 600 vellen bleek, dat ze min of meer beschadigd waren. De 30 vellen vilt (geprepareerd) welke voor proef waren uitgezonden, waren met de geprepareerde kanten naar elkander toe verpakt, waardoor de vellen twee aan twee zoodanig aan elkander kleefden, dat het vaneen nemen onmogelijk was."

De keuringscommissie in Nederland zal zeker met deze opmerkingen der Indische Rekenkamer haar voordeel doen? Het is te hopen, maar — we zeiden het reeds op gezag van dit college — het is lang niet de eerste maal dat er in deze richting ernstige klachten vernomen zijn!

v. S.

Vroegere Indische poëzy.

DOOR

S. KALFF.

Historische overleveringen als deze geven den dichter in *Warnasarie* slechts zelden stof tot zingen, maar met voordeel beweegt hij zich, hier en daar, in het burleske genre.

In een der jaargangen b.v. komt eene „Boertige Scène" voor, welke een bedrijf uit *Wallensteins Lager* luimig parodieert. Een andere bevat eene bataviasche vertelling, *De Pisangboom* getiteld, waarin W. L. Ritter zich en zijne lezers vroolijk maakt over 't geloof aan de zwarte kunst van *doekoens*, inzonderheid op 't stuk van hartsaangelegenheden.

Door Valentijn weten wij dat niet zelden door de gebronsde schoonheden der Molukken geheimmiddelen werden aangewend om den minnaar op hun kant, en zich de mededingster van 't lijf te houden. De bataviasche *doekoen* echter had philtrum noch opdroogende vochten van noode; hij vermocht, alleen door zijne bezweringskunst, het hart eener afkeerige geliefde te neigen en afstooting te veranderen in aantrekking. Wanneer men slechts de rechte *ngelmoe* bezat, de kuur was onfeilbaar.

Ritters humoreske neemt tot mikpunt de minnesmart eens portugeeschen sinjo's, wiens uiterlijk reeds aan de „viezevaze der minnerscap" [1]) in den weg moest staan.

Door sproeten was zijn wang gevuld,
En 't hair als atap-riet gekruld,
Gelijk een bergrug zoo verwilderd.
Zijn tanden staken ver vooruit
En kleurden als tabak; zijn huid
Scheen (Oud Oost-Indisch) bruin geschilderd.

[1]) Gril der liefde.

Afgewezen bij zijne uitverkorene met een herhaald en spijtig *tra-maoe*, wendt hij zich tot een ongediplomeerden medicijnmeester aan de Diesterpoort, *doekoen*, waarzegger, *toekang pidjet*, duivelbanner en hartenbezweerder, al naar de gelegenheid het meebrengt. Deze geeft de stellige verzekering: zoo hem slechts een hoofdhaar van het meisje gebracht wordt, dan zal zijne kunst haar met onweerstaanbare kracht bij den minnaar over den drempel brengen. Een enkel haar slechts, en — *ça y est!*

Daarvoor nu neemt de verliefde kleurling de baboe van het meisje in den arm en het onderling overleg tusschen deze twee ridiculiseert de kromspraak in hollandsch—maleisch, onder de halfbloed-europeanen eener vroegere generatie zoozeer in zwang. Waarbij dan, in het oorspronkelijke, nog telkens de *h* met de *g* verwisseld wordt.

Och, baboe, heb toch kassian,
Tra-boleh zonder Nonna leven,
Och toeloeng-la; — mijn liefdesmart
Terlaloe brat; — mijn teerder hart
Zal alles apa soeka geven.
Schenk mij wat haar van 't schoone hoofd,
Die hem de sisir heeft geroofd.

Baboe echter vreest de tuchtroede. Zij kent bij ervaring de kracht van nonna's knijpende vingeren, zij weet dat hare eigene haren gevaar loopen om uitgetrokken te worden, indien nonna de reden van deze *rape of the lock* mocht vernemen. Dit maakt zij den bruinen jonker aanstonds kenbaar, en weigert.

„Ach, baboe, sprak de sinjo weer,
Djangan bagitoe redeneer,
En dengar apa saja minta;
Goe misti dapat ramboet-nja,
Mardjah! goe misti; — kassi-la,
Brangkali Nonna my dan tjinta".
Zoo klagend was een Spaansche mat,
(De laatste, die Mijnheer bezat)
Uit zijne in baboe's hand verdwenen;
En de oude, die hem wel begreep,
Gaf antwoord door een zachte kneep,
En ging, sluw lagchend, daarop henen.

Echter niet om het haar te rooven. Die zaak heeft voor haar te vele en lijfelijke risico's; eene vertoornde nonna is tot vele dingen in staat. Maar zij redt zich uit dit *imbroglio* door een haar te vervaardigen uit de vezels van een pisangstam; zij kleurt

het met inkt, glanst het met olie en brengt de waar den koopman, die zich fluks naar den *doekoen* spoedt en van dezen de verzekering ontvangt: Vrijdagnacht klokke twaalf zal de juffer tot hem komen.

Die stond wordt in ademlooze spanning afgewacht, niet alleen door den portugeeschen jonker maar ook door diens kornuiten, ten zijnent genoodigd om aan de zaak meer *éclat* te geven.

En wanneer eindelijk het uurtje slaat dat een herdersuurtje had moeten zijn, klokke twaalf, wordt inderdaad een geritsel vernomen. Het komt nader als een geritsel van vrouwenrokken; het strijkt langs de bamboewanden. . . . . thans dringt het de woning binnen. . . .

Maar, hemel! ziet! — Wat komt daaraan?
Een Pisangboom! — die, onder 't draaijen
Als had hij beenen om te gaan,
Met vrucht en loot en blad belaân,
Snel de open voordeur in komt zwaaijen,
En hupplend, tripplend, vlug en net,
Zich bij den minnaar nederzet.

De onderstelling is niet gewaagd dat Ritter de stof voor zijne vertelling, welke even aan Ovidius' „Gedaanteverwisselingen" herinnert, in de buitensingels der bataviasche samenleving gevonden heeft. Aan hem de verdienste der verwerking. Deze „goede boerde" persiffleert indische nigromantie en bevat, terwijl zij den europeër doet glimlachen, tevens eene les voor die groote klasse van het halfbloed, bij welke de neiging tot het mystieke en het wonderbaarlijke nog steeds een vooruitspringenden karaktertrek vormt. Want van ouds heeft het bijgeloof een vruchtbaren kweekbodem gevonden in die bataviasche kampongs, waar de superstitiën der vaderen, naar de Schrift het uitdrukt, zijn „gelijk prikkelen en gelijk nagelen, diep ingeslagen van de meesters der verzamelingen".

Ritter was de eenige niet bij wien de speelman op 't dak zat, telkens wanneer 't er op aan kwam dezen ruiker uit den indischen letterhof bijeen te garen.

Onder de medewerkers van *Warnasarie* telde geruimen tijd de boekhandelaar-antiquaar F. H. Kroon, bekend bataviaasch oudgast, en waar deze zijn gave had te storten op het altaar der muzen wist hij zijn stof op te diepen zelfs uit het kippenhok.

Vermoedelijk heeft eene dekwandeling aan boord, en voorbij

een bijkans leeggeplunderd hoenderkot, hem geïnspireerd tot zijn „Klagt van den laatsten haan aan boord van een schip". In dien gevederden weduwnaar van zooveel hennen stak een gebraad, maar tevens eene elegie.

Alleen! — Ontzettend beeld van naarheid en ellende!
Alleen in 't kippenhok! Waarheen 'k mijn oog ook wende,
Van al wat mij voorheen vol vrolijkheid omgaf,
Zie ik geen enkle veer. Een stilte als van het graf
Is al wat mij omringt. Geen enkel vriendlijk wezen,
Dat mij zoo liefdevol meer toelonkt als voor dezen.
'k Hoor geen gekakel meer bij 't leggen van een ei,
En de echo antwoordt slechts op al mijn haangeschrei.
Helaas, wat is mijn schuld, dat ik, der kippen koning,
Mijn volk mij zie ontroofd en dat in heel mijn woning
Geen enkle kip meer huist, die mij ter zij kan staan,
Als ik vervullen wil de pligten van een haan?

Droeve herinnering brengt hem te binnen hoe iederen morgen de beul met het witte voorschoot stuksgewijs zijn harem kwam ontvolken, waar heel zijn hanenziel aan hing. Was hij dan daarvoor haan geboren —

Dat heel mijn volgren stoet, en 't was een heele herrie,
Gebruikt is voor de soep, voor kluifjes of voor kerrie;
Dat al haar beenderen in 't water zijn verspreid,
En ik de plaats niet weet waar een begraven leit,
Om op haar somber graf mijn tranenvloed te plengen;

Aanzien doet gedenken! zegt het spreekwoord, maar hier op den wijden plas is zelfs de gedachtenis onmogelijk gemaakt. Welnu, thans heeft de dood ook voor hem geen verschrikking meer. Konden de dieren zoowel als de menschen 't hun wachtend lot bevroeden, hij zou zelfmoordenaar kunnen worden.

Geen angstkreet zal ik slaan, als ik deze aard verlaat —
God dank! daar komt de kok, mijn laatste stonde slaat!

Waarschijnlijk had de auteur van dezen treurzang op een levensmoeden haan wel eens des Schoolmeesters „Natuurlijke historie voor de jeugd" gelezen, en daarin de regels:

Het doet hem natuurlijk leed,
Dat men op aarde zooveel hoenders eet,
. . . . . .
Als een haan hierover begint door te slaan,
Dan heeft hij morgen ochtend nog niet gedaan,
„Doch", zegt Cuvier, „zoo insecten en wormpjens dit hoorden,
Zouden zij Mijnheer al aardig kunnen antwoorden.

Luimig is ook het verhaal waarin de schrijver van zoo menige indische schets, L. Burer, de ontmoeting beschrijft tusschen een fransch soldaat, nieuweling op Java, en een dessa-man.

De klankovereenkomst tusschen sommige uitdrukkingen in beider zoo verschillende taal speelt hun parten. Op 't gehoor gelijk, in de beteekenis verscheiden, wordt hun korte dialoog aanstonds verward en 't samentreffen eindigt met teleurstelling aan den kant van den franschen „baar", met verbazing en hoofdschudden aan dien des inboorlings.

In 't algemeen, de miserie en de ontgoocheling van den koloniaal in de opvolgende perioden zijner ontbolstering komen in dit overigens onbeteekenend gedicht levendig naar den voorgrond. Hoe men den onnoozelen vreemdeling te Harderwijk van alles diets maakte, hem tegelijk met zijn stamboeknummer allerlei wonderverhalen op den mouw speldde en hoe ver de werkelijkheid bij het ideaal te kort schoot, vertelt de dichter in hier en daar vermakelijk rijm. Hij zou daar bloedzuigers zien anders dan uit de westersche apotheek, van een el of tien; de apen wandelden er langs de straten alsof 't menschen waren, de beeren zaten in de klapperboomen, de krokodillen lokten hunne offers met krokodillentranen en de rijst groeide er in zoo groote hoeveelheid, dat indische vrijgevigheid den voorbijganger vergunde zich zijne portie rijstebrij om Godswil in de maag te schuiven.

Doch de sterke trekpleister voor vreemdelingen, die naar dit land van Orienten tijgen wilden, was de stellige verzekering, bij monde van den hollandschen ronselaar, dat men het goud en zilver daar slechts voor 't rapen had. Dubloenen, dukaten en spaansche matten waren ginds niet zeldzamer dan op het strand de schelpen.

Maar 't geen de ziel
Het meest beviel,
(Dat kan men zoo begrijpen,)
Was dat naar 't goud- en zilvergeld,
Voor hem die daarop was gesteld,
Bij hoopen was te grijpen.

De voorstelling is hier geenszins overdreven, waar ze de praktijken van wervers tegenover europeesche *greenhorns* schildert. De auteur van de *Amboinsche Rariteitkamer*, de koopman in dienst der O. I. Comp. G. E. Rumphius, bevestigt dit boerenbedrog in het Derde Boek van zijn werk, waar hij over „Mineraliën,

gesteenten en andere zeldzame zaaken" handelt. Zelf, in zijn jeugd, het slachtoffer geworden van nederlandsche zielverkooperij, klinkt uit dezen mond zooveel aannemelijker 't geval van een lichtgeloovigen militair, in garnizoen liggend in 't fort der ambonsche negory Lima. Het strand in dien omtrek was ten deele bezaaid met het zoogenaamde „ambonsch kristal", een blinkend maar waardeloos gesteente; en Rumphius verhaalt:

„Onder 't Guarnizoen van 't zelve Reduyt lag zeker soldaat, dewelke een beiteltje, nijptang en hamertje hadde, hem van een Amsterdams ziel-verkoper mede gegeven om paerlen en diamanten van de klippen af te nijpen, dewelke hij na des ziel-verkopers zeggen in Indiën overal aan de klippen zoude vinden. Die plompe juwelier had verscheide stukken met klip en al afgeslagen, dewelke hij bij zijn wederkeeren naar Holland voornam den ziel-verkoper in zijn bakhuis te duuwen, tot dankbaarheid dat hij hem zoo bedroogen had; doch een vroege dood heeft dit quaad voornemen voorgekomen".

De berijmer der anecdote in *Warnasarie* doet zijn franschen rekruut, van zulke visioenen vervuld, de reis aanvaarden en verhaalt dan van de ongeneuchten der moeizame en langdurige voyagie, hoe de zeeziekte hem kwelde, hoe zijn schip met de reê van Batavia nauw in 't gezicht de reis moest voortzetten naar den Oosthoek, hoe ontnuchterend het leven in een indisch kampement op dezen van droomen en illusiën vervulden nieuweling werkte; eindelijk, hoezeer ook het zoo geprezen binnenland hem teleurstelde toen hij de gelegenheid vond, gednrende een kortstondig verlof, er zich met de jacht te verpoozen.

Geen rijstebrij
Bespeurde hij;
Bloedzuigers, duizendpooten —
't Was al vergroot, dat zag hij nu,
De krokodil was bang en schuw,
En vlood voor snaphaanschoten.

Goud noch zilver schittert hier onder de leemkluiten, of in het slib der rivieren; 't is altemaal een weefsel van bedrog geweest.

Al voortdolende op zijn vruchteloozen onderzoekingstocht bespeurt hij een inlander, die met een paar manden aan den zwiependen draagstok het pad opgaat. De militair spreekt slechts fransch, de inboorling 's lands taal. Wanneer nu de eerste vragend op de manden wijst en daarop niet dan *Parie* (padie) ten antwoord

bekomt, dan wordt de westerling misleid door de klankovereenkomst en meent een geliefden naam, *Paris* te hooren:

„Ah! je vous prie,
Restez, ami!"
Hij houdt hem, sprekend, tegen;
En vraagt hem of hij niet Parijs,
Dat Europeesche paradijs,
Van harten is genegen.

De ander echter vult zijne laconische mededeeling omtrent *parie* enkel aan met het woord *oewi* (obi) 't welk den franschman in de ooren klinkt als: *Paris, ouï!* — en gaat zijns weegs.

Waarop de teleurgestelde militair terugkeert tot zijne kornuiten zonder eenige ervaring *de visu* omtrent het hem voorgespiegelde Land van Cocagne, zonder jachtbuit en zelfs zonder geloof in de geestelijke verwantschap tusschen Franschen en Javanen.

't Zijn geen menschen! bericht hij van deze laatsten, 't zijn honden! Ze kunnen niet dan *oewi!* zeggen.

„Hoevelen zijn er niet", moraliseert ten slotte de dichter, „die, in hetzelfde geval van onzen held verkeerende, hunnen wrevel op land en volk uiten. Worden zij in hunne wenschen (die somtijds ten hoogste dwaas zijn, ja dikwerf het onmogelijke ten doel hebben) gedwarsboomd of teleurgesteld, dan moet het land en volk zulks ontgelden — en de epithètes van „apenland" en dergelijke fraaie namen worden maar al te dikwerf door zulke dwazen aan het schoone Java gegeven."

Ook voor het hekeldicht is in *Warnasarie* plaats; of althans voor den hekelaar.

Het kwam voor dat den bloode een hart onder den riem gestoken, en zijne eerste schrede op den weg naar Parnassus aangemoedigd moest worden; het kwam ook voor dat men den letterdief openlijk zijn vonnis had te beteekenen, zijne bijdrage af te wijzen met een *non tali auxilio!*

Het moest de redactie van het jaarboekje wel verwonderen van de hand eens obskuren dichters, van C. M. Damwijk nl., onderwijzer en inlandsch kind te Probolinggo, een tweetal verzen ter plaatsing te ontvangen. Niet omdat zij daarmee in den inzender plotseling een stroomzwaan onder de eenden erkende, maar dewijl zij eene sprekende gelijkenis constateerde tusschen een dier verzen, „Uit de portefeuille van een landbouwer" getiteld, en eene bladzijde uit Hesiodus' *Werken en Dagen.*

De lezing toch was dezelfde:

Zoek het eerst voor u een woning: zoek u stieren voor den bouw,
Voor uw werk een kloeke dienstmeid; doch een maagd vooral, geen vrouw;
Niet met kinderzorg beladen, niet bezwaard om over 't veld
Vlug uw runders na te spoeden, als het vee ter weide snelt.

Hoe kwam echter een inlandsch kind, dat slechts lager onderwijs in Indië genoot, aan zooveel kennis van het grieksch, dat het eene metrische overzetting van klassieke helleensche poëzy ten beste kon geven?

Die vraag wist de navorschende redacteur echter wel op te lossen. De schakel werd gevonden, tegelijk met de letterdieverij: prof. D. J. v. Lennep met zijne vertaling van Hesiodus' leerdicht was hier de oorspronkelijke zegsman geweest.

Het tweede vers echter, „Aan Sophia" getiteld, was eigen makelij. Hier althans kon de naijverige censor geen plagiaat aanwijzen; of, zoo 't onderwerp wellicht een geestverwant was afgezien, de letterkundige vorm was het eigendom des inzenders, C. M. Damwijk *scripsit*.

Den naam „Sophia" gemeenzaam tot Phietje verkortend zong de probolinggo'sche bard:

Dierbre Phietje, wil niet treuren
Ik van u gescheiden ben,
Wil uw blikken opwaarts beuren,
Bidden, Hij hoort uwen stem;
't Wreede noodlot moog ons scheiden,
God waakt over u en mij,
Waar wij zijn, waar wij verbeiden,
d' Onschuld is hij steeds nabij;
'k Mag mij ver van u bevinden,
Ver van u verwijderd zijn,
Zijt verzekerd, mijn beminde!
Onze harten zamen zijn.

De indruk welke dit vers wellicht op zeer ontvankelijke gemoederen had kunnen maken, werd ook hier bedorven door de pen des redacteurs, in waarheid Bilderdijks „opgespleten saterspoot" die zich dompelde in een moddersloot van edik, roest en gal. Inzonderheid gal.

„De hooge vlugt", zoo luidde zijn ongevraagd bijschrift, „door C. M. Damwijk bij het vervaardigen van het eerste stukje genomen, schijnt helaas! zijne vleugelen verlamd en hem tot een ellendig rijmelaar verlaagd te hebben; iets dat wel zeer te betreuren

valt, dewijl wij anders toch de hoop konden koesteren den roem der Grieken en dien van prof. D. J. v. Lennep geëvenaard, zoo niet overtroffen te zien door den genialen Damwijk".

Waarlijk, ook in de koloniale samenleving van een halve eeuw geleden verstond men het om bij dergelijke letterkundige vergrijpen: houdt den dief! te roepen, en aan indringers op den Zangberg hun *consilium abeundi* te verleenen.

Zoo *Warnasarie* een tiental jaargangen mocht beleven, het zustertijdschrift *Bianglala* slechts vier. Het zette de noodlottige traditie voort omtrent het kortstondige, het ras voorbijgaande van indische belletrie.

Van La Bruyère is het woord afkomstig:

„Il y a de certaines choses dont la médiocrité est insupportable: la musique, la peinture, la poésie".

Uit dat oogpunt zouden beide jaarboekjes, wat het dichterlijk bestanddeel betreft, te veroordeelen zijn geweest, had men de gestrenge uitspraak des kunstrechters ook voor eene koloniale samenleving mogen doen gelden. Want van dichterlijke pasmunt vloeien beide bundeltjes over. In algemeen karakter verschilt de poëzy van 't eene niet van die in 't andere. Deze bloemen waren op eenzelfden grond gewassen; slechts onderscheiden door 't opschrift van het lint, dat hen tot een ruiker samensnoerde. Niet alleen vindt men de namen van ettelijke medewerkers aan *Warnasarie* bij *Bianglala* terug, maar ook de redactie ging, althans tijdelijk, uit van dezelfde koryphaeën der indische belletrie.

In een Voorwoord vermeldden de uitgevers dat hun reeds bij besluit van den gouv.-generaal van Maart 1846 vergunning werd verleend tot de uitgave van een Indisch Leeskabinet, „tot wederopzeggens toe," terwijl eerst in 1852 de eerste jaargang verscheen. Het papieren kind kwam laat; maar alevel, het kwam toch.

Ook hier was de aanvang veelbelovend.

De bijdragen, de inteekenaren overtroffen in aantal de verwachting; de eersteling gaf al dadelijk meer dan de prospectus in uitzicht had gesteld. *Bianglala*, d. i. „regenboog" werd hij gedoopt, met de toevoeging van „Indisch Leeskabinet". Eilacy! ook hier gold het gevleugeld woord dat *nomen est omen*; regenbogen zijn veelkleurig en oogbekorend, maar regenbogen zijn vergankelijk. Redactie en uitgevers hadden wel gewaarschuwd

dat eene onderneming als de hunne zonder voortdurende belangstelling van het publiek zich niet zou kunnen ophouden, en ondanks dien wenk verbleekte deze regenboog reeds merkbaar in het derde jaar van zijn bestaan, om in het vierde geheel te verzwinden.

Aan Ned. Indië een eigen lectuur te verschaffen, genietbaar ook voor het vrouwelijk geslacht; de kolonie onafhankelijk te maken van het moederland wat verpoozing voor den geest betrof, tevens de *couleur locale* te behouden door de stof voor het tijdschrift zooveel mogelijk aan het land zelf, zijne bewoners en zijne geschiedenis te ontleenen — onder die vlag zond men het scheepje in zee.

Evenwel zou het europeesche letterooft van dezen disch niet uitgesloten blijven; 't zou het indische meermalen met voordeel kunnen afwisselen.

De dichterlijke bijdragen zijn hier bij die in proza nog meer in de minderheid, dan reeds bij *Warnasarie* het geval is. Niet ten onrechte; want Java verschilde in dit opzicht slechts weinig van de zusterkolonie Suriname, waar het teere plantje der poëzy evenmin recht aarden wilde. Een der gouverneurs van Nederlandsch Guiana, mr. Jan Jacob Mauricius, zou 't (in zijn Rijmbrief aan Willem van Haren) bevestigen en zijn woorden bleven van kracht ook voor het indische Thule:

Sprong daar de Hengstebron,
Zij droogde van de zon.
Men zou de Zanggodinnen
Katoen daar leeren spinnen.
En zoo 't Gevleugeld Paard
Daar neerstreek in de vaart,
Men zou hem onbeslagen
In suikermolens jagen.

't Was alsof der redactie een nagalm van die regelen in de ooren zweefde, toen zij de gedichten als schroomvallig hier en daar tusschen de prozaverhalen inschoof, gelijk luchtige *entremets* tusschen wichtiger schotels.

Op 't stuk van lierzangen ontbreken hier evenmin als ginds de „toe-eigeningen" aan Java, aan Nederland, telkens bij afscheid en wederzien, bij de eerste begroeting en bij het laatst vaarwel. Somtijds waait daaruit een toon over, dien men reeds vernomen meent te hebben uit den zang der vaderlandsche dichters, der

weinigen altijd die, gelijk Bernard ter Haar in zijn *St. Paulus-rots*, de gave der „seconde vue" toonden te bezitten.

Zoo waar A. J. Bik aan Java toeroept:

Land der zonne, land der kleuren,
Grond van weelde, grond vol geuren,
Van de landen, die daar beuren
Hunne kruinen naar omhoog,
Schittert gij het meest in 't oog.
Had ik woorden, had ik zangen,
Hoe verbreidde ik dan uw lof!
. . . . . .
'k Zou uw donkre wouden noemen,
En uw hooge bergen roemen,
Of ik zong op zachter toon
Van uw stil, eenvoudig schoon;
Van uw lust- en kruidwaranden,
Enz.

Over 't geheel draagt de zangster in *Bianglala* slechts bij uitzondering de indische sarong. Het kleed, waarin zij zich het meest vertoont, is het europeesche; hare liederen zijn deels door den vertaalmolen gegaan, deels betreffen zij de motieven van het algemeen dichterlijke: Onsterfelijkheid, Middernacht, Ouderdom en Jeugd, Ter nagedachtenis, Wiegelied, Amors zaad, enz. Onder dit weinige heeft het erotische genre nog de overhand, en de minnezanger richt zich veelal tot Laura's, Celine's en Blanche's welke van zijne kennis, maar niet van zijne indische kennis schijnen geweest te zijn.

Voor het burleske element is hier gansch geen plaats, doch — en hiermee stelt *Bianglala* zich schadeloos — in het proza wordt meer dan een karakteristieke anecdote, meer dan een geslaagde kwinkslag ten beste gegeven.

Een der noemenswaardigste onder de erotica is dat eene, „Aan Celine" getiteld, waarvan de schrijver hetzij uit bescheidenheid, hetzij uit voorzichtigheid, zijn naam verzwijgt.

Wanneer ik mij mag spieglen in uwe oogen,
Wanneer uw blik me een open hemel biedt:
Waarom dan steeds mijn hoofd ter neer gebogen?
Van waar die schroom? — ik weet het niet.

Wanneer uw mond zich opent om te spreken,
Dan voel ik, ach, dat mij de moed ontvliedt;
Ik stamel, maar de spraak is mij ontweken;
Van waar die vrees? — ik weet het niet.

Wanneer ik soms uw poez'le hand mag drukken,
Als niemand mij, als niemand ons bespiedt,
Dan wilde ik u aan 't groot heelal ontrukken;
Van waar dat vuur? — ik weet het niet.

Celine, ik smeek, o antwoord op mijn vragen:
Zeg mij van waar dat martlend zielsverdriet?
'k Zoek vruchteloos naar de oorzaak van mijn plagen,
Van waar die smart? — ik weet het niet.

Doch een ander dichter, steunpilaar zoowel van *Warnasarie* als van *Bianglala*, hield geenszins het schild der naamloosheid vooruit toen hij op het land *Tjogrek*, 1600 voet hoog in het Buitenzorgsche, zich door al 't natuurschoon in die omgeving zangerig aan het hart voelde worden en de gastvrijheid des huisheers betaalde met een „lief vers."

Mr. L. J. A. Tollens bezingt daarin, hetgeen de italiaansche dichter *un pecco di cielo in terra caduto* zou noemen. Zijn oog ziet, zijn mond prijst vijf residentiën, waarvan de landouwen den horizon stoffeeren; hij groet de kruinen van Salak en Gedeh, omzwachteld door donzige wolkenkransen en wanneer een blinkende streep aan den gezichteinder hem de Java-zee ontdekt, dan ziet zijn geestesoog er de fluiten en jachten der E. Comp. opdoemen, welke de oude hollandsche *conquistadores* voor 't eerst naar deze oorden voerden.

Houtman's schim rijst mij voor de oogen,
Jaagt mij 't bloed in sneller vaart,
Nu mijn zinnen denken mogen
Aan der vadren heldenaard;
'k Zie van Neck en Warwijck klimmen
Aan den heldren hemeltrans,
'k Zie van Noord en Koen er glimmen,
Blinkende van hemelglans.

Inderdaad ware hier plaats geweest voor eene ver strekkende fantasie, voor de oproeping eener historische beeldengalerij, waarbij de muze des dichters de vooruitspringende figuren uit de opkomst van het nederlandsch gezag op haar schild had kunnen heffen. Met zulk een vergezicht voor oogen en zulk een grootsch verleden in 't veld der verbeelding had de zanger allicht de stof kunnen vinden voor herdenkingen in den trant van *Los Lusiados*; of, den vaderlandschen bard nastrevend, zijn dichterlijk visioen uitstorten over de zeekasteelen der Geoctroyeerde Oostindische Compagnie.

Ja, kakelbont en lomp van vorm
Was 't schip, waarop de groote vaderen
Den zeeorkaan en d' oorlogsstorm
Met lagchend voorhoofd zagen naderen!
Maar eeuwig groen is 't lauwerblad
Dat ze op die ruwe bodems plukten,
En rijk als Peru's grond de schat,
Dien ze eens aan Oost en West ontrukten,
En wellicht slaat het nooit, dat uur,
Dat wij, door zeil of stoom gedreven,
In spijt van snelheid, kracht en zwier,
Die wij aan beter kielen geven,
Weer over d' eindlooz' Oceaan,
De zon van glorie op zien gaan,
Die vaak, op zegerijken tocht,
Der vaadren vlag omstralen mocht! [1])

Doch de naamgenoot van Hendrik Tollens neemt geen zoo hooge vlucht.

Gewis had men van dien zanger van zooveel vaderlandsche romances, van den lofdichter der helden uit den Vierdaagschen Zeeslag en der nederlandsche noordpoolvaarders wel een gedicht mogen verwachten, de geweldige stof waardig — hadden zijne lotwisselingen hem herwaarts, naar Jacatra *olim* gebracht. Den naneef echter waren zulke wieken niet gewassen. Zijn geest keert dra terug van het verleden tot de werkelijkheid, tot het landhuis van *Tjogrek*, tot den hupschen gastheer, tot het oogbekorend plantenkleed niet het minst, waarmede de aarde zich hier getooid heeft. —

„Lieber Herr Gott. . . . meine Hochachtung!

En den blik van aarde naar hemel wendende vindt hij deze vrome sluitrede:

Java, van uw schoone streken
Blijft mij Tjogrek 't meeste waard;
'k Hoor natuur Gods magt daar preeken,
'k Voel mijzelf ontvoerd aan de aard;
't Dankgebed mijn harte ontrezen,
Stijg' gevallig voor uw troon;
God! mag de aard zoo schoon reeds wezen,
Hoe is dan uws hemels schoon?

Zijn zang zou een zwanenzang wezen.

De doodsklok luidde over *Bianglala* zooveel eerder dan over

[1]) H. A. Meijer.

Warnasari, maar Mr. Tollens zou daarom nog niet zijne lier aan de wilgen hangen. Een enkel *débouché* voor het letterlievend Indisch publiek kon, naar hij meende, wel in 't leven blijven, en ten jare 1859 verscheen onder zijne auspiciën de *Ned.-Indische Muzen-almanak.*

Hierin overschaduwde alvast de dochter de moeder, dat de kleedij zooveel zwieriger, het uiterlijk zooveel behaagzieker was. Gekonterfeit naar vaderlandsche prachtbandjes mocht deze almanak een ongewoon voortbrengsel heeten van de typografische kunst in Indië, waardig om op eene koloniale tentoonstelling getuigenis af te leggen van de vorderingen in het vak.

De voorrede was van de hand van H. Prange, dezelfde die eenmaal een verdienstelijk overzicht zou schrijven over „De Drukpers en hare voortbrengselen" in den beschrijvenden catalogus der Koloniale Tentoonstelling van 1883.

Het goed recht van bestaan eener uitgave, waarin de fraaie letteren als 't ware een vluchthaven zouden kunnen vinden, wordt hier verdedigd met regelen als deze:

„Van tijd tot tijd is er wel eens geklaagd, tot zelfs in het openbaar toe, over 't materialisme van de gezegende Oost. Ik geloof, ronduit gesproken, dat er voor dit materialisme wel redenen zijn. Wij hebben hier nog geen blijvende plaats, maar haken terug naar het moederland. Ik vind echter dat juist zij, die den ganschen dag in dood-prozaïsche zaken verdiept zijn, de meeste behoefte hebben om van tijd tot tijd het hof te maken aan een der lieve Negen, Enz."

Ware 't zoo, de *Muzen-almanak* zou nog bestaan. Ook bedacht deze voorvechter niet, dat er metterdaad wel het hof gemaakt werd aan „een der lieve Negen", aan Euterpe als muze der muziek, aan Thalia als die van het tooneelspel, aan Terpsychore vooral als die van den dans. Maar daarmee was ook „in de behoefte voorzien". Erato bleef verschovelinge; slechts weinig vereerders die zich om haar altaar schaarden.

„Er loopt ook wel kaf onder", zag de inleider van het nieuwe jaarboekje zich gedrongen te erkennen.

Wien zou 't verwonderen, in een bundeltje door dilettanten in eene kolonie saamgebracht? De zangster van den almanak vervalt dikwerf in het overgevoelige, in het *genre larmoyant.* De verzen verraden vaak den beginner; den koorknaap, die slechts het wierookvat had mogen zwaaien, instede van als priester in

den tempel der muzen voor 't outer te treden. Of ook, zij maken het publiek deelgenoot van een lijden dat — het hunne niet is.

De treurzang b.v. van J. van Soest is eene elegie van die soort, welke Bilderdijk *Affodillen* noemde; de dichter wijdde ze „Aan mijne ontslapen lievelingen". Terwijl hij dien titel van zijn lijkklacht nog uitbreidt met de toevoeging: „Bij mijn laatste bezoek op het kerkhof te Tanah Abang".

Als verlichting voor een verscheurd ouderlijk gemoed hebben zulke gevoels-uitstortingen in den regel meer waarde, dan als aanwinst voor de poëzy. In den regel — want onder die graf-liederen zijn er enkele, die opgenomen zijn in de schatkamer der nationale letteren en in eigen dichterlijke waarde den waarborg dragen tot hun voortbestaan, de eeuwen door.

Aldus enkele oden van Rynvis Feith, den melancholischen bard van het Zwolsche *Boschwijk*, en van Bilderdijk, den dichter der „Navonkelingen"; aldus Vondels lijkzang op den zoon van Vossius, A. J. de Bull's „Ledige Stoel", Ten Kate's „Kindersterfbed", Ter Haar's „Elegie aan een spelend kind", Borger's „Aan den Rijn", Beets' doodenklacht over den vroeggestorvene onder zijne kinderen; ook van Alphen's „Ach mijn zusje is gestorven", dat zooveel eerste tranen uit kinderoogen heeft doen springen — zij behooren allen tot de sieraden in den vaderlandschen dichterkrans, zij zijn niet banaal. In eigen verdienste dragen die verzen een vrijbrief, daarvoor dat de auteur het publiek met zijne huiselijke wederwaardigheden aan boord kwam.

Doch het gros der beroofde vaders en moeders kan die exceptie niet opwerpen. De stomheid, waarmede zij geslagen zijn, is trouwens vaak welsprekender dan de metrische ontboezemingen van personen met een autodidaktisch poëzy-album in hun boekenkast. (*Ach, der Schmerz ist stumm geboren!*)

Toch spreekt uit het vers van J. van Soest een oprecht bedroefde. „Toen ik u op Tanah-abang ter ruste legde" — zoo stort zich hier het vaderhart uit — „kon ik de droefheid nog dragen, want uw graf restte mij. Het stond aan mij er iederen dag, ieder uur heen te gaan en te weenen over uw stof, geknakte rozen te strooien over de rustplaats van geknakte levens.

Maar nu ik dezen grond van Java ga verlaten, wat blijft mij over? Thans, nu na jaren beidens de Indische ballingschap eindigt en zwellende zeilen den zwerveling wachten om hem de

vaderlandsche kust toe te voeren! Komen aldus onze wenschen niet tot ons als een kruis?"

En niet één, maar zes kinderen lagen daar onder de ruischende *tjemara's* — de zanger herdenkt ze een voor een in zijn lied, als konden zijne afscheidswoorden door de zoden dringen.

't Is voor mij geen blij verschiet,
't Huiswaarts keeren;
't Zal mij deeren
Als mijn oog uw graf niet ziet.
Lieve kleinen,
Engelreinen,
Vader, neen, vergeet u niet.

Met dien zucht de valreep te beklimmen, welk vader die niet, bij de gedachte alleen, de hand zijner kinderen vaster in de zijne klemt — gelijk de vader in Longfellow's gedicht:

And the boy, that stood aside me,
He could not understand
Why stronger in mine, oh stronger
I press'd his warm soft hand.

J. van Soest is, men gevoelt dit aanstonds, geen dichter als Longfellow geweest, maar de smart heeft hem welsprekend gemaakt.

Alleen, zijn voorbeeld is zeldzaam. Meer vindt men den pathos verdrongen door langdradigheid en door overgevoel. S. van Deventer b.v. houdt twaalf pagina's achtereen zijn *Weeklagt* vol, bij het vertrek van zijn oudsten zoon naar Nederland. Een ander, die zich Julius noemt, nadert zijne Lucinde en tevens den *style boursouflé* met coupletten als deze:

Zal 'k u — door de Min verengeld,
De armen om u heen gestrengeld —
Ooit weer prangen aan mijn borst;
En, van minneweelde bevend,
Nu eens stervend, dan herlevend,
Koelen heel mijn minnedorst?

Een derde gaat zich aldus te buiten in zijne ontboezeming *Aan Dafne*:

Wat fronst zoo stroefjes gij het zijden wenkbrauwboogje,
En zweeft een schaduwtrekje er om uw rozenmond,
Wat zwemt een traantje u in het kwijnend lodder-oogje,
En hokt uw stemmetje in uw snikkend ademtoogje,
Enz.

Het mocht betwijfeld worden of deze toon van het sentimenteele de rechte was, om bij een Indisch publiek weerklank te vinden. De vrouwen des lands konden zich verongelijkt achten, wanneer zij zich in een Indisch jaarboekje voortdurend zagen achtergesteld voor de Corinna's, de Lucinde's en Mathilde's van het westen. Was er — want *Warnasari* en *Bianglala* hadden 't weinig beter gemaakt — geen enkele onder deze moderne troubadours, die de snaren wist te spannen hetzij voor de slanke kleurlinge uit Batavia's voorsteden, hetzij voor de gebronsde en tengere dochteren des lands? Geen, die b.v. den zanger der *Hollandsche Natie* wist na te streven in zijne schildering eener Moluksche Adeka:

> Schoon is de teedre Adeke in 's levens lentebloei,
> Rank als de kokosboom in onbedwongen groei;
> Zacht is haar teeder hart, dat steeds het weldoen streelde,
> En mild gelijk de grond, in Morgenlandsche weelde!
>
> Elk grijsaard, die haar zag, voelde in 't verstramd gemoed
> 't Verstorven vuur hernieuwd van d'eersten minnegloed:
> En nooit zag Banda's jeugd de schoone Adeke nadren,
> Of bruizend vloog het bloed door de opgezwollen adren;

Doch — en dit bedenken woog zwaarder — was het goed gezien om den europeaan in Indië van een in 't zweet zijns aanschijns doorgebrachten dag, van zijne besognes onder de drukkende atmosfeer der tropen te willen verpoozen met westersch *Reimgebimmel*, met sentimenteele minneklachten en afscheidsliederen, elegieën op vroeggestorven kinderen en vrienden, gezwollen natuurhymnen en een gansche reeks van Java-panegyriek? Ware 't niet wenschelijker geweest indien hier eens meer de speelman op het dak hadde gezeten; indien de ader van het jolige, het geestige aan een Indisch publiek bezorgd had.

> — dat vermaeken,
> Die milte-kittelingh, die oeffening van kaeken:

Het proza in deze jaarboekjes vergoedde veel, maar niet genoeg. Ook de *Muzen-almanak* blijft in het lyrische genre zwak. Slechts een enkele bijdrage doet zich opmerken door een schroomvallig streven naar het humoristische. Aldus een gedicht van J. M. E. Dercksen op „Vrienden, die naar de Oost gaan"; en een ander getiteld „Het Zwarte Beest", als ephiteet voor de Drukpers.

Kent gij dat monster, zwart als roet,
Met donker, dik en drabbig bloed,
Met ijzren kop en ijzren kaken,
Die grijnzend op en nedergaan,
En altoos spuwen, altoos braken,
Met oogen, die gedurig waken,
Die altoos wijd geopend staan,
En alles zien en zigtbaar maken?

De invloed van Guttenbergs uitvinding op de openbaarheid, de verstrekkende gevolgen van dit universeele middel tot gedachtenwisseling voor de ontwikkeling der volken worden hier behandeld in den vorm eener (averechts bedoelde) jammerklacht over den zoogenaamden „goeden ouden tijd" — den tijd van middeleeuwsche barbaarschheid, adelijke willekeur en onbeperkt koningschap.

O schoonste tijd, o gulden eeuw,
Toen nog dat beest niet was geboren,
En zijn getier en zijn geschreeuw
Zich in Europa niet liet hooren!
Toen was nog de adeldom wat waard
En de adelbrief eerst een belooning,
Want elk baron was zelf een koning,
En, had hij zich ook soms vergist,
Men droeg geduldig ramp en schade,
Want 't was de wil van zijn genade;

Sedert de drukpers zich echter hare rechten veroverde en als toeziend voogd over de menschheid optrad — lang voordat Dirk Donker Curtius in de pleitzaal de gedenkwaardige, zoo vaak herhaalde woorden uitsprak: „de drukpers is de koningin der aarde; die haar verbreken wil, zal door haar verbroken worden" — sinds dien veranderde dit alles en trad allengs de volkssouvereiniteit in de plaats van het *droit divin*.

Nu wil het volk zichzelf regeren,
Zijn eigen zaken kennen leeren,
Nu praten alle menschen mee
Van regt en pligt, van wet en orde;
Toen was er niemand ooit die morde,
En nu is niemand meer te vreê.

Waarna de dichter, zijne ironie volhoudend, de landen gelukkig prijst waar het monster nog geen intocht hield. Waar het despotisme nog ten troon zit; waar het Zwarte Beest de scherpe breidel der censuur is in den mond gelegd, of, beter nog, geheel buiten de rijkspalen gebannen.

Gelukkig land, gezegend oord,
Waar nog dat beest niet wordt gehoord!
Eén is er slechts, die denkt voor allen,
En de andren werken voor dien één.
Ze maken wegen, zweeten, zwoegen,
Ze planten, poten, eggen, ploegen,
En niet voor geld — alleen voor de eer,
Alleen voor 't welzijn van hun heer.
o Blijv' dat monster uit uw dreven,
't Zal niets dan moeite en zorg u geven
Wanneer gij naar zijn roepstem hoort....
Gelukkig volk, slaap lang nog voort.

De dichter spreekt hier echter wel eens meer in den geest zijner tegenpartij, dan hijzelf bedoelde. B.v. waar hij kwanswijs de onheilen verkondigt, aan de verschijning van het Zwarte Beest nagegeven en uitroept:

„Dat monster heeft de hel gebaard; wat jammeren bragt het over de aard!"

Maar had niet Constantijn Huygens — en deze verlangde *au sérieux* genomen te worden — in zijn sneldicht op „Drukkerye" dezelfde bedenking geuit? Had hij, als scheidsrechter zich stellend tusschen de kampioenen voor Haarlem en Maintz, voor Coster en Guttenberg, hun niet toegeroepen:

Ghy kyft uw voordeel miss;
Kyft niet waer, maer waer niet de kunst gevonden is:
't Is waer, sints dat sy 't is, geefts' ons veel goeds te lesen:
Maer, waerse noyt geweest, wat soud' er quaeds niet wesen!

„Het Zwarte Beest" (*monstrum horrendum ingens!*) mocht een der beste bijdragen in den Muzen-almanak heeten; alleen, oorspronkelijk was het stukje niet. Het vloeide niet uit de pen eens Indischen hekeldichters, die, b.v. tijdens de Mei-beweging van 1848, er zijne zinnen op gezet had om „al lachende de waarheid te zeggen". De redactie kwam er voor uit, dat het reeds vroeger in een weinig bekend Nederlandsch jaarboekje werd opgenomen. Doch het vers bezat eenige actualiteit; het eigende zich voor de opneming in een tijd, waarin de drukpers in Indië nog hare *Sturm und Drang*-periode doorleefde.

De *Ned. Ind. Muzen-almanak* beleefde slechts een enkelen jaargang. Desgelijks zijn nederige opvolger, de *Ned. Ind. Volks-almanak* en met den ondergang van deze kortbloeiende verschijnselen van letterkundig leven verzonk de bellettrie in Indië in

een doodslaap, waaruit eene latere generatie haar nog niet heeft doen ontwaken.

De zanggodinnen traden niet meer openlijk te voorschijn in het land, waar de adem der kommiezerij en van het handelsbelang de atmosfeer vervulde. Of, zoo zij er zich nog vertoonden, 't was in het onaanzienlijk gewaad der laaggeboren Maleische muze, met niet dan *sjaïr's* en *tjerita-pantoen's* in den schoot.

Slechts hier en daar ontboezemt de lettervriend zich nog met een gelegenheidsvers in courant of weekblad. Maar veelal moet hij zijn licht onder een korenmaat zetten. Er is geen gebaande uitweg meer voor overstroomend dichterlijk gevoel, en van de negen dochteren Apollo's is de muze der lyrische poëzy, na kortstondig opleven, weder geworden 't geen zij was: de Asschepoetster onder de zusteren.

Jammer genoeg voor den dienst der fraaie letteren in Indië!

Al schudt daar de Parnassus-boom geen gouden appelen in zilveren schalen, eene kracht ten goede, een beschavende invloed is van die jaarboekjes zeker wel uitgegaan. Hun voortbestaan had er toe kunnen bijdragen om, in de taal van Busken Huet gezegd, „de Nederlandsch Indische samenleving de wijding deelachtig te doen worden, aan welke zij meest van al behoefte heeft."

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 15 Jan.—15 Febr. 1898.

Het naderen en vaststellen van het tijdstip der Sumatra Tabak-Inschrijvingen (op 29 Maart en 6 April) bracht vernieuwde belangstelling in de Aandeelen der Tabak-maatschappijen, waardoor de meeste hiervan eene belangrijke koersverbetering ondergingen. Bizondere vermelding verdient de koersverhooging der aandeelen Petroleum Mij. Moeara Enim, veroorzaakt door het voornemen dezer Mij. om met de Standard Oil Company van New-York samen te gaan. In verband hiermede liepen de Aandeelen der Koninklijke Mij. v. Petroleumbronnen in Indië circa 100/0 terug om echter weer vaster te sluiten. De aandeelen in de meeste mijnbouw en exploratie maatschappijen werden tot veel verhoogde koersen verhandeld. Voor het overige verwijzen wij naar onderstaande rubrieken.

Hooger werden genoteerd:

		pCt.
Cert. v. Aand.	Ned. Handel Mij.	1 1/2
Aand.	Ned. Ind. Handelsbank	1 1/2
„	Suikerfabriek Badas	3 3/4
„	Javasche Cult. Mij.	5 1/8
„	Suikerondern. Sentanen Lor	12 1/2
„	Amsterdam Deli Compagnie	15
„	Amsterdam Sumatra Cult. Mij.	10
„	Deli Batavia Mij.	11
„	Deli Cultuur Mij.	5 3/4
„	Deli Maatschappij	19 1/8
„	Deli Tabak Mij.	1 1/2
„	Tabak Mij. Franco Deli	6 3/4
„	Langkat Cult. Mij	8 1/4
„	Langkat Tabak Mij.	19 3/4
„	Medan Tabak Mij.	13
„	Ned. As Tab. Mij. v./h. Herrings.	2 1/2
„	Padang Tabak Mij.	3
„	Tabak Mij. Sakoeda	18 1/4
„	Senembah Mij	7 3/8
„	Serdang Tabak Mij.	4 1/2
„	Rott. Lloyd	3 1/2
„	Stoomvaart Mij. Nederland	7 1/4
Pref. Aand.	Dordtsche Petroleum Mij.	2
Aand.	Java Petroleum Mij.	19
„	Petroleum Mij. Moeara Enim	60 7/8
„	Mijnbouw Mij. Soemalata	5
„	Batavia Ooster Spoorw. Mij.	5 1/8
„	Deli Spoorweg Mij.	6
„	Malang Stoomtram Mij.	1 1/2
„	Ned. Ind. Tramweg Mij.	3

		pCt.
Aand.	Sem. Joana Tramweg Mij.	5
„	Semarang-Cheribon Tramweg Mij.	3¼
„	Serajoedal Tramweg Mij.	2

Lager werden genoteerd:

Aand.	Cult. Mij. der Vorstenlanden	1¾
„	Koloniale Bank	4½
Pref. Aand.	Idem	5
Aand.	Suikerfabr. Kalibagor.	3
„	Besoeki Tabak Mij.	4
„	Kon. Mij. v. Petroleumbronnen in Indië.	109
„	Sumatra Palembang Petrol. Mij.	3
„	Ned. Ind. Spoorweg. Mij.	1½
„	Probolingo Stoomtram Mij.	2

DIVIDENDEN.

Deli Langkat Tabak Maatschappij	(slot)	20½ %
Padang Tabak Maatschappij		7 „
Naaml. Venn. Apotheek de Vriendschap		8 „
New Darvel Bay (Borneo) Tobacco Plantations Company		5 „
Tabak Maatschappij Arendsburg		40 „
Naaml. Venn. Suikerfabriek Tjoekir	(interim)	*f* 50.—
United Lankat Plant Company (Ltd)	(slot)	10 %

Volgens het Weekblad van de Commissiebank werden verhandeld:

5 pCt. Oblig. Moluksche Handelsvenn.	92½
Aand. Cultuur Mij. Kaliwoengoe Plantaran	32½
5 pCt. Oost-Java Cultuur Mij.	94

Volgens het Weekblad voor Incourante fondsen:

Aand. Mijnbouw-Mij. Totok	198—200
„ Ned.-Ind. Mijnbouw-Mij	118—125
„ Mij. tot Expl. v. h. Koffieland Tanaw	50
„ West-Java Kina Cult. Mij.	29
„ Landbouw Mij. Manang	90

Volgens de Rotterdamsche Beurscourant:

Aand. Cult. Mij. Gendogo Ardjosarie	30
„ Suikerfabr. Badas	6
„ Amsterdam-Sumatra Cult. Mij.	85—88
Cert. v. A. Tabak Mij. Arendsburg	650—655
Pref. Aand. Deli Tabak Mij.	115
Aand. Landbouw Mij. Ngoepit	254
„ O. Ind. Exploratie Mij.	125—135
5 pCt. Obl. Cultuur-Mij. Watoetoelis Poppoh	97
Aand. Suikerfabriek Kalibagor	14
„ Deli Cultuur Mij.	145
„ Tabak Mij. Franco Deli	81
„ Dordtsche Petroleum Industrie Mij.	127

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Febr. 1	TE AMSTERDAM. Febr. 15	TE BATAVIA. 30 Dec. / 13 Jan.
Cultuur-Mij. d. Vorstenl.....Aand.	49¾	48¼	
id. ...Pref. Aand.	129	128	
Handelsv. Amsterdam.....Aand.	100	100	100 laatst verk.
Int. Cred. & H. V. Rotterd.. „	68	68	72½ „ „
Javasche Bank..... „	156	156	155—157½
Koloniale Bank..... „	44	45	52 „ „
id. .....Pref. Aand.	65	64	
Liquid. Barge & Moormann. Cert. v. Aand.	47¼	45	
Ned. Handel-Mij..... „	140	141⅜	142½
Ned. Ind. Escompto Mij.....Aand.	—	—	95—100
Ned. Ind. Handelsbank ..... „	85⅝	87	85—88
Ned. Ind. Landb. Mij.....5 % Obl.	107	106	
Badas, Suikerfabriek.....Aand.	—	9¾	
Banda, Credt. & Handelsver. „	—	—	
Gend. Ardjos, Koffie-Ond.... „	—	—	
Hansa, Koffie Plant.-Mij ....5 % Obl.	—	—	
Java Bosch Expl.-Mij.....Aand.	—	—	
Java'sche Cultuur-Mij..... „	50	55	
Java's Oosthoek.....5 % Obl.	—	95½	
Kalibagor, Suikerfabriek.....Aand.	14	14	
Kaliw. Plantaran Cult.-Mij... „	—	—	
Maron Cult. Mij ..... „	—	—	
Melattie, Landbouw-Mij..... „	99	99	100 „ „
Michiels-Arnold, Rijstl.....Cert. v. A.	—	—	
Ned. Ind. Cultuur-Mij.....6½ % Obl.	—	—	
Ned. Ind. Houtaank. Mij....Aand.	—	—	
Ngoepit, Landbouw-Mij..... „	254	254	
Ngredjo. Cult.-Mij..... „	—	112½	
Oost-Java, Cult.-Mij.....5 % Obl.	—	—	
Penampean Cult.-Mij.....Aand.	—	—	
Pondok Gedeh Cult.-Mij..... „	—	—	
Suikerond. Sentan.-Lor ..... „	101	112½	
Temoeloes, Landb.-Mij..... „	—	—	
Watoetls. Popp. Cult.-Mij....5 % Obl.	97	97	
West Java Kina Ct. Mij....Aand.	—	—	
Wonokitri Cult.-Mij..... „	—	—	
Wonokoyo, Mij. t.Ex. v.h. land „	—	—	
Amsterdam-Deli Comp..... „	595	590	
Amsterdam Sum. Cult.-Mij... „	89½	93	
Tabak-Mij. Arendsburg.....Cert. v. A.	640	650	
Besoeki Tabak-Mij. .....Aand.	106	105¼	
Deli-Batavia-Mij..... „	435	450	
Deli-Cultuur-Mij..... „	144¼	149½	
Deli-Maatschappij..... „	458	489	
Deli-Tabak-Mij.....Pref. Aand.	115½	117	
Deli-Langkat-Tabak-Mij.....C. v. „	—	—	
Tab.-Mij. Franco Deli.....Aand.	78	82	
Langkat-Cult.-Mij..... „ A.	118¼	123¾	
„ Tab.-Mij..... „	128½	149	
Medan-Tab.-Mij..... „	239	260	

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE AMSTERDAM. Febr. 1	TE AMSTERDAM. Febr. 15	TE BATAVIA. 30 Dec. / 13 Jan.
N. As. T. Mij. v./h. Herrings.	Pref. Aand.	130	135	
Padang Tabak-Mij	Aand.	117	120	
Rotterdam-Deli-Mij	„	124½	129¾	
Tabak Mij. Sakoeda	„	70	79¼	
Senembah-Mij.	„	463	469⅛	
Serdang Tab. Mij.	„	136	141¼	
Ned.-Ind. Electr.-Mij.	„	70	70	80 laatst verk.
Kon. Paketvaart-Mij.	„	180	178	170
Rott. Lloyd	„	120	119½	
Stoomv. Mij. Nederland	„	172	175¼	
Dordt. Petr. Mij. 7 %	Pref. Aand.	129	126	
Java Petroleum Mij.	Aand.	150	149½	
Petroleumbronn. in Indië	„	617	502	
Petroleum Mij. Moeara Enim	„	106	166	
Sumatra Palembang Petr. Mij.	„	102⅛	96¾	
Petrol. Expl. Mij. Tegal	„	—	—	
Oost Borneo Mij.	„	—	—	
id.	Pref. Aand.	—	—	
Singkep Tin-Mij.	Aand.	—	—	
Mijnbouw Mij. Soemalata	„	230	235	
Droogd.-Mij. Tandj. Priok.	„	165	165	
Bataviasche O.-Spwg.-Mij.	„	—	117	112½ „ „
Deli-Spoorweg-Mij.	„	175½	180	170 „ „
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij.	„	208½	203½	198½ „ „
Bat. Electr. Tram-Mij	„	85	85	
Kedirie Stoomtram-Mij.	„	120½	120	120 „ „
Madoera „ „	„	100	100	
Malang „ „	„	111½	111½	112½ „ „
Modjokerto „ „	„	99¼	98	
Ned.-Ind. Tramweg-Mij.	„	130	130	130 „ „
Oost-Java-Stoomtram.	„	—	—	110
Probolingo Stoomtr.-Mij.	„	108	108	112½ „ „
Semar.-Joana Tramw.-Mij.	„	198	202	195
Semar. Cheribon St.-Tr.-Mij.	„	128	128	127—127½
Serajoedal St.-Tr.-Mij.	„	132	134	127½ „ „
Ned.-Ind Hypotheekbank	„	—	—	100 „ „
id. L.verz.- en Lijfr.-Mij.	„	—	—	380 „ „
id. Gas-Mij.	„	—	—	110 „ „
Ned.-Ind. Cred.- & Bank-Ver.	„	—	—	95 „ „
Padangsche Handel Mij.	„	—	—	122½
Batavia'sch Prauwenveer.	„	—	—	135
Batavia'sch Nieuw-Prauwenv.	„	—	—	152½
Tagalsch Prauwenveer.	„	—	—	155 „ „
Nieuw Semarangsch Pr.vr.	„	—	—	180 „ „
Samarangsch Stoombootveer.	„	—	—	325
Prauwenv. te Soerabaya	„	—	—	100 „ „
Oost-Java Prauw-Mij.	„	—	—	90 „ „
Nieuw Soerab. Pr.-veer	„	—	—	175 „ „
Nieuw Pad. Prauwenveer	„	—	—	140 „ „
Nieuw Probol. en Java Oosth. Pr.-veer.	„	—	—	145 „ „

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE BATAVIA, 30 Dec. / 13 Jan..		
Jav.'sch. Zee & Br.-Ass.-Mij	Aand.	105		
Bat. Zee & Br.-Ass.-Mij	„	105		
O.-I. Zee Br. Ass.-Mij	„	100	laatst verk.	
Nederl. Lloyd	„	105	„	„
N.-Ind. Zee & Br.-Ass.-Mij	„	160	„	„
2de N.-I. id.	„	140		
Koloniale id.	„	155		
2de Kol. id.	„	140		
Brand-Verz.-Mij. Mercurius	„	180		
Brand-Ass.-Mij. de Oosterling	„	155	„	„
Brand-Ass.-Mij. Insulinde	„	225	„	„
Brand-Waarb.-Mij. Ned.-Ind	„	170		
Brand-Wrb.-Soc. Securitas	„	105	„	„
Brand-Ass.-Mij. Unitas	„	105		
Ned.-Ind.-Brandw.-Mij	„	105	„	„
Sam. Zee- & Br.-Ass.-Mij	„	125	„	„
2de id.	„	100	„	„
Brand-Ass.-Mij. Padang	„	60	„	„
id. de Merapi	„	100	„	„
id. de Oosthoek	„	100	„	„
id. de Westhoek	„	40	„	„
id. Noordhoek	„	25	„	„
Brand-Verzek.-Mij. Kalimaas	„	25	„	„
Brand-Ass.-Mij. Veritas	„	140	„	„
id. Ardjoeno	„	130		
id. Sumatra	„	85	„	„
Ned.-Ind. Telefoon-Mij	„	190		
Intercomm. Telefoon-Mij	„	100		
Telefoon-Mij. der Vorstenlanden	„	100		
Preanger Telefoon-Mij	„	140		
Bagelen-Thee & Kina-Mij	„	70	„	„
Maatsch. Onderlinge hulp	„	40	„	„
Suikerf.-Mij. Tjoekir	„	100	„	„
Cultuur-Mij. Pagottan	„	100	„	„
„ Tjiogreg	„	102½	„	„
id. Perbawatie	„	250	„	„
Winkel-Mij. Eigen hulp	„	102½		
Kina-Mij. Kertamana	„	80	„	„
Kartasoera Cult. Mij	„	75	„	„
Cultuur-Mij. Goalpara	„	200	„	„
„ Boenga Meloer	„	80	„	„
„ Artana	„	110	„	„
Assam Thee Ondern. Gedeh	„	140	„	„
Mij. t. E. v. Rijstlanden	„	160	„	„
N.-I. Mijnb. Mij.	„	115		
Mijnbouw Mij. „Martapoera"	„	82½		
Mijnbouw Mij. „Belang"	„	65—70		
Algem. Exploratie Mij.	„	125		
Mijnbouw Mij. „Matinan"	„	350—275		
Mijnbouw Mij. „Totok"	„	195—200		
Goud Exploratie Mij. „Redjang Lebong"	„	600—650		
Exploratie Mij. „Riam Kanan"	„	110		
Exploratie-Mij. Balangan	„	100	„	„
Batavia Japara Petrol.-Expl.-Mij.	„	100	„	„

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE BATAVIA, 30 Dec / 13 Jan.
Exploratie-Mij. Kolchis	Aand.	625
Diamant-, Goud- en Platina-Expl. Mij. Padang Loembah	„	50 laatst. verk.
Goud Exploratie Mij. Benkaijang	„	110—115
Algemeene Exploratie-Mij.	„	110 „ „
Batavia Japara Petr. Explor.-Mij.	„	100 „ „
Goud Exploiratie-Mij. Kehajang	„	100 „ „
„ „ Pinogo	„	110
„ „ Batjan	„	100
Mijnbouw Mij. Monano	„	125—375
„ „ Soepajang	„	125
New Singap. dist. Water Ice Cy	„	200
Java Veem	„	130
Mij. Rijtuigf. en handel in paarden, Fuchs	„	85 „ „

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

Mijnbouw-Maatschappij Soepajang.

(*Javasche Crt. No. 2, van 7 Januari 1898.*)

Zetel. Batavia.

Doel. Het exploiteeren, zoo voor eigen rekening als voor rekening van — of in combinatie met derden van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen, en van concessies tot mijnontginning in Nederl. Indië.

Kapitaal. *f* 200.000, in 2000 aandeelen à *f* 100.—

Inbreng. Door den heer H. Schmitz du Moulin, voor 1000 aandeelen: de vergunning in een terrein, in de res. Padangsche Bovenlanden, afd. 13 en 9 Kota's, onder afd. Soepajang, Gouvernem. Sumatra's Westkust.

Bestuur. 1 directeur: de firma van Heusden & Mees; 2 of 3 commissarissen: de heeren J. A. H. Joosten, J. H. T. Zimmermann en H. Schmitz du Moulin.

Winstverdeeling. Eerst 6% dividend. Van het resteerende komt 10% aan den directeur, 10% aan commissarissen, 80% aan aandeelhouders.

Nederlandsch-Indische IJs-Maatschappij.

(*Javasche Crt. No. 102, van 24 December 1897*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het bouwen, koopen, huren, verhuren en exploiteeren van ijsfabrieken in Nederl.-Indië, het koopen en verkoopen van aandeelen in dergelijke naamlooze vennootschappen en burgerlijke maatschappijen.

Kapitaal. *f* 300.000.—, in 1200 aandeelen à *f* 250.—

Inbreng. Door de hseren Th. J. van Haren Noman en J. D. Mijer, voor 600 aandeelen: de ijsfabrieken te Bandoeng en te Padang met toebehooren.

Bestuur. 1 directeur: de heer J. D. Mijer; 2 commissarissen: de heeren Th. J. van Haren Noman en A. M. Schlüter.

Winstverdeeling. $^1/_{10}$ komt aan het reservefonds totdat dit 25 % van het geplaatst maatschappelijk kapitaal bedraagt. Het overige komt na aftrek van 5 % aan den directeur en $2^1/_2$ % aan elken commissaris, aan aandeelhouners.

MIJNBOUW-MAATSCHAPPIJ „MONANO".

(*Javasche Crt. No. 4, van 14 Januari 1898*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het verkrijgen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen, het aanvragen van concessie tot mijnontginning voor alle soorten delfstoffen, het exploiteeren of verkoopen van die concessies, enz., een en ander in Nederl.-Indië, zoo voor eigen rekening als in combinatie met derden.

Kapitaal. *f* 150.000, in 1500 aandeelen à *f* 100.

Inbreng. Door den heer J. E. de Jong voor 750 aandeelen: de vergunning in een terrein, in het district Kwandang, afd. Gorontalo, res. Menado.

Bestuur. 1 directeur: de firma Palm & van Amstel; 3 commissarissen: de heeren Mr. J. Schoutendorp, J. P. Boissevain en C. L. E. Hagnauer.

Winstverdeeling. 75% aan aandeelhouders, 15% aan commissarissen, 10% aan den directeur.

MALOEKA LANDBOUW-MAATSCHAPPIJ.

(*Javasche Crt. No. 104, van 31 December 1897*).

Zetel. Soerabaia.

Doel. De overname en exploitatie, door de cultuur van koffie, tabak of andere gewassen, van een perceel woesten grond, groot ± 7800 bouws, in het distr. Maloeka, afd. Martapoera, res. Zuider- en Oosterafd. van Borneo.

Kapitaal. *f* 1.000.000, in 2 seriën, als serie A 2000 aandeelen à *f* 250.— en serie B 20.000 aandeelen à 25.—. De aandeelen serie B zijn te allen tijde tegen den koers van 100% aflosbaar onder toekenning van eene premie van minstens 20%. Het hierna te noemen aandeel in de winst voor de aandeelen B wordt aan de houders niet toegekend in den vorm van dividend, maar in den vorm van premiën van een hooger en lager bedrag, welke worden toegewezen door het lot aan de houders der af te lossen aandeelen.

Inbreng. Door den heer F. A. Enklaar van Guericke en vrouwe E. F. C. Enklaar van Guericke, echtgenoote van den heer J. F. Burgersdijk, voor 800 aandeelen serie A: het bovengenoemd perceel.

Bestuur. 1 directeur: de heer P. A. van Asperen van der Velde; 3 commissarissen: de heeren Edw. Young, J. F. Burgersdijk en F. A. Enklaar van Guericke.

Winstverdeeling. Eerst 6% dividend aan de aandeelen A; van het overige komt: 10% voor aflossing van aandeelen B, en nadat die aflossing geheel volbracht is, tot het vormen van een reservefonds, 10% aan een amortisatiefonds, 5% aan den directeur, 15% aan commissarissen, 10% aan den administrateur, 10% aan het ondergeschikt personeel op de onderneming, 20% aan de aandeelen A, 20% aan de aandeelen B, te verdeelen bij wijze van premie op de

afgeloste aandeelen. Zoodra alle aandeelen B zijn afgelost, komt het daarover genoemde winstaandeel ten bate van de aandeelen A Het amortisatiefonds is bestemd tot voldoening der premie bij aflossing van aandeelen serie B. Na aflossing van alle aandeelen B komt het daarvoor genoemde winstaandeel ten bate der aandeelen A.

IJsfabriek Djombang.

(*Javasche Crt. No. 2, van 7 Januari 1898*.

Zetel. Djombang.

Doel. Het oprichten en exploiteeren van ijsfabrieken in de dessa's Kajen en Poeton, distr. Modjoredjo, afd. Djombang, res. Soerabaia.

Kapitaal. *f* 30.000, in 60 aandeelen à *f* 500.—

Inbreng. Door de heeren N. D. Veenstra en A. J. V. Giesberger voor 24 aandeelen: de aan hen verleende en ingevolge rekest te verleenen vergunningen tot gebruikmaking van het water uit de leidingen in de afd. Djombang res. Soerabaia, en door den heer W. F. van Heemskerck voor 20 aandeelen: eene ijs-machine met een capaciteit van 100 kilogr. ijs per uur met alle daarbij behoorende onderdeelen en accessoires.

Bestuur. 1 directeur: de heer N. D Veenstra; 2 commissarissen: de heeren A. J. V. Giesberger en W. F. van Heemskerck.

Winstverdeeling. 50% aan het reservefonds, 50% aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 10.000 bedraagt, beslist de vergadering over eventueel verder noodige reserves.

Bibit-Onderneming Tjipadalarang.

(*Javasche Crt. No. 103, van 28 December 1897*).

Zetel. Tjiandjoer.

Doel. De aanplant, in- en verkoop van suikerrietstekken, voortgebracht op gronden daartoe gehuurd in de residentie Preanger Regentschappen.

Kapitaal *f* 60.000.—, in 120 aandeelen à *f* 500.—.

Inbreng. Door den Chinees Oey Eng Liang voor 119 aandeelen: de bestaande suikerriet-aanplant van ± 600 bouws, alsmede de inventaris en de gesloten overeenkomsten tot levering van suikerrietstekken.

Bestuur. 1 directeur: de Chinees Oey Eng Liang; 1 mede-directeur: de heer R. Rohde; 1 commissaris: de heer Oey Soen Liang.

Winstverdeeling. Eerst 8 % dividend; van het overblijvende: 25 % voor het reservefonds en 75 % voor aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 25.000.— bedraagt, komen de daarvoor genoemde 25 % aan aandeelhonders.

Exploratie- en mijnbouwmaatschappij „Kwandang-Soemalata."

(*Staats-Crt. No. 36, van 12 Februari 1898.*)

Zetel. Amsterdam.

Doel Het verkrijgen van vergunningen voor mijnbouwkundig onderzoek. van mijnconcessiën voor de ontginning van edel metaalhoudende gronden in Nederl. Indië, het verkrijgen van die gronden zelf; de exploratie en de exploitatie van die vergunningen, concessiën op die gronden, zoowel voor

eigen rekening als voor rekening van derden, alleen of in gemeenschap met anderen, dan wel verkoop of verhuur van de daaruit voortvloeiende rechten; de verkoop van het verkregen erts of metaal, het handeldrijven daarin, en het deelnemen in andere dergelijke vennootschappen of syndicaten.

Kapttaal. ƒ 2.400.000, in 1000 aandeelen A en 1400 B, à ƒ 1000.

Inbreng. Door de firma de Lange & Co. en de heeren J. A. H. Joosten en H. P. J. Schuuring voor 400 aandeelen A en 1400 aandeelen B: de vergunningen tot mijnbouwkundig onderzoek van 4 terreinen, in het onderdistrict Soemalata, distr. Kwandang, afd. Gorontalo, res. Manado, groot ± 85000 bouws.

Bestuur. 1 of 2 directeuren, de heer H. J. van der Mandele; 3 à 6 commissarissen: de heeren P. C. André de la Porte, H. J. Bauermann, W. J. van Haren Noman Jr., H. D. Kramer en Jhr. J. de Seriére.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend aan de aandeelen A, daarna 6 % aan de aandeelen B. Van het overblijvende komt: 10 % aan het afschrijvingsfonds der concessie, 10 % aan het reservefonds, terwijl van het dan resteerende 15 % aan de directie en den vertegenwoordiger in Nederl. Indië, 15 % aan commissarissen en 70 % aan aandeelhouders wordt uitgekeerd.

Reserve- en Afschrijvingsfonds. Zoodra en zoolang het reservefonds ƒ 200.000 bedraagt en zoodra het afschrijvingsfonds het bedrag heeft bereikt waarvoor de concessie is ingebracht, worden de daarvoor genoemde aandeelen in de overwinst verdeeld als volgt: 70 % aan aandeelhouders, 10 % aan de directie, 20 % aan commissarissen.

HANDELSVEREENIGING „ONDERLING BELANG".

(*Staats-Crt. No. 31, van 7 Februari 1898.*)

Zetel. Amsterdam.

Doel. De exploitatie te Soerabaya en elders van eene algemeene handels- en tokozaak, zoo voor eigen rekening als in commissie.

Kapitaal. ƒ 500.000, in 10 serieën van 50 aandeelen à ƒ 1000.—, waarvan hoogstens $^1/_{10}$ in onderaandeelen van ƒ 500.— en ƒ 100.— kan gesplitst worden. Er worden nog uitgegeven 100 oprichtersaandeelen.

Inbreng. Door de commanditaire vennootschap W. van Ingen & Co., op voorwaarden, bij afzonderlijke overeenkomst te regelen: alle rechten, waarden, koopmanschappen, het huis te Soerabaya en alle verdere roerende en onroerende goederen, welke die Vennootschap op 31 December 1897 zal blijken te bezitten.

Bestuur. 1 directeur in Nederland: de heer J. C. van Ingen; 1 directeur in Indië: de heer J. W. Tijmen van Ingen; 2 commissarissen in Nederland de heeren J. L. van Verre en A. Vinke; 2 gedelegeerden in Indië: de heeren Mr. D. C. I. H. Kropveld en J. I. Benjamin.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van hetgeen overblijft komt 5 % aan het reservefonds tot dat dit 10 % van het uitgegeven kapitaal bedraagt. Van het dan resteerende komt: 20 % aan de directie in Indië, 10 % aan de directie in Nederland, 5 % aan de commissarissen in Nederland, 10 % aan de gedelegeerden in Indië, 10 % aan de uitzenders in Nederland, 5 % aan den procuratiehouder in Indië, 5 % aan de oprichters en 35 % aan de aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit 10 % van het geplaatst maatschappelijk kapitaal bedraagt, vervalt de daarvoor genoemde bijdrage uit de winst aan aandeelhouders.

LANDBOUW-MAATSCHAPPIJ „GADOENGAN".
(*Staats-Crt. No. 22, van 27 Januari 1898*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. De exploitatie van gronden in de residentie Soerakarta, en in de eerste plaats van het huurland waarop de landbouw-onderneming Gadoengan, in de afd. Sragen, op de westelijke helling van de Lawoe, bestaande uit de perceelen in de dessa's Lendjing, Gadoengan, Tjempo, Kassian, Ngranten en Gelang en Genting, door het telen en kweeken van koffie, cacao, kina, notenmuscaat en den verkoop van het product.

Kapitaal. *f* 300.000, in 3 seriën A B en C van 100 aandeelen à *f* 1000.

Inbreng. Door de heeren K. van Gessel en Mr. J. W. de Feijfer voor 125 aandeelen: de landbouwonderneming Gadoengan, met toebehooren.

Bestuur. 1 directeur: de firma D. M. & C. Watering; 3 à 5 Commissarissen; de heeren Jhr. L. van Beijma, A. Janssen en K. van Gessel.

Winstverdeeling. Eerst 5% dividend. Van het overblijvende komt 5% aan den directeur, 5% aan commissarissen, 30% aan het reservefonds, 60% aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 100.000 bedraagt, zal de vergadering van aandeelhouders bepalen welke bestemming aan de voor dit fonds genoemde 30% der overwinst zal worden gegeven.

PETROLEUMMAATSCHAPPIJ „ILIRAN".
(*Staats-Crt. No. 36, van 12 Februari 1898.*)

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het opsporen en exploiteeren van petroleumbronnen en delfstoffen in Nederl. Indië.

Kapitaal. *f* 3.000.000, in aandeelen à *f* 12,—. Ook kunnen stukken worden uitgegeven van 5,10 of 100 aandeelen.

Bestuur. 1 directeur: de heer E. Deen; 3 à 7 commissarissen.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overblijvende komt 10 % aan het reservefonds, 65 % aan aandeelhouders, 10 % aan den directeur, 15 % aan de commissarissen.

BABAT-DJOMBANG-STOOMTRAMMAATSCHAPPIJ.
(*Staats-Crt. No. 34, van 10 Februari 1898*).

Zetel. 's-Gravenhage.

Doel. Het aanleggen en exploiteeren van stoom- en andere tramwegen op Java.

Kapitaal. *f* 1.500.000, in 1500 aandeelen à *f* 1000.—, waarvan 1250 uitgegeven. De directie is bevoegd de uitgifte der overige 250 aandeelen achterwege te laten, en in plaats daarvan eene obligatieleening ad *f* 250.000 aan te gaan.

Inbreng. Door den heer W. T. Gol voor 85 aandeelen: de vergunning voor den aanleg en de exploitatie van een stoomtramweg in de resid. Soerabaya,

loopende van de afdeelingshoofdplaats Djombang, over Dolok, Kaboeh, Ngimbang en Bloeloek naar Rabat, aan de rivier de Solo.

Bestuur. 1 of meer directeuren: de heeren D. R. J. baron van Lynden en J. J. Deffegnies; 5 à 7 commissarissen: de heeren A. J. H. van Kappen, J. M. Pijnacker Hordijk, L. D. J. L. de Ram, Mr. T. Henny en A. Keyser.

Winstverdeeling. Eerst 5% dividend, na afzondering van een bedrag, gelijkstaande aan minstens 8% der bruto ontvangsten, in verschillende vernieuwings-, ondersteunings- en pensioensfondsen en een fonds voor de bestrijding van buitengewone schade en verliezen. Het overige wordt verdeeld als volgt: 70% aan aandeelhouders, 10% aan commissarissen, 10% aan de directie, 10% voor de reserve- en vernieuwingsfondsen.

CULTUUR-MAATSCHAPPIJ „AMOENTHAI".
(Staats-Crt. No. 19 van 24 Januari 1898).

Zetel. Nijmegen.

Doel. Het drijven van landbouw in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo op verkregen of later te verkrijgen gronden, het opkoopen van door anderen geteelde producten aldaar, en het verkoopen der producten en fabricaten.

Kapitaal. *f* 500.000, in 10 seriën van 100 aandeelen à *f* 500.

Inbreng. Door den heer Mr. G. J. Nijhuis, op, bij afzonderlijke acte te bepalen conditiën: de tabaksonderneming Lampihong, werkende in de afd. Boven- en Beneden-Balangan, afd. Amoenthai, waarop 14 etablissementen, met den oogst en het te velde staande product, benevens zijne rechten voortvloeiende uit eene aanvrage tot erfpacht op een perceel in de Beneden-Balangan.

Bestuur. 1 of 2 directeuren: de heer Mr. G. J. Nijhuis; 2 commissarissen: de heeren G. Gorter en J. Companje.

Winstverdeeling. Na aftrek van eventeeele uitkeeringen aan hoofd-administrateur en verder personeel, eerst 5% dividend. Van het overblijvende komt 25% aan het reservefonds, 5% aan commissarissen, 10% aan de directie, 60% aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit even groot is als het geplaatst kapitaal, komen de daarvoor genoemde 25% aan aandeelhouders.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

BATAVIASCHE OOSTER SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten over de maand Dec.	1896 (zuiver)	1897 (telegrafisch)
Lengte in exploitatie	57 K.M.	57 K.M.
Aantal personen	78.202	73.400
„ tonnen goederen	2.991320	3.850
Opbrengst personen	*f* 12.847.69	*f* 11.650
„ goederen en diversen	„ 8.400.24	„ 10.250

Opbrengsten over de maand Jan.	1897 (zuiver)	1898 (telegrafisch)
Lengte in exploitatie	57 K.M.	57 K.M.
Aantal personen	75.597	68.200
„ tonnen goederen	5.284340	2.650
Opbrengst personen	ƒ 12.613.68	ƒ 11.450
„ goederen en diversen	„ 14.848.29	„ 8.050

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

	Dec. 1897.			1896.
Semarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.				
Reizigers (100.300)	ƒ 50.000.—	(84.900)	ƒ	43.200.—
Goederen (21.800 ton)	„ 135.000.—	(25.600 ton)	„	118.000.—
Diverse ontvangsten	„ 9.400.—		„	9.700.—
Totaal	ƒ 194.400.—		ƒ	170.900.—
Per dag-kilometer	„ 30.59		„	26.89
Van 1 Jan. af	„ 2.765.071.43		„	2.512.604.17
Per dag-kilometer	„ 36.96		„	33.49
Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.)				
Reizigers (86.100)	ƒ 30.600.—	(84.500)	ƒ	29.800.—
Goederen (10.000 ton)	„ 37.800.—	(9.600 ton)	„	36.400.—
Diverse ontvangsten	„ 2.900.—		„	2.500.—
Totaal	ƒ 71.300.—		ƒ	68.700.—
Per dag-kilometer	„ 41.07		„	39.57
Van 1 Jan. af	„ 837.840.82		„	784.524.86½
Per dag-kilometer	„ 40.99		„	38.37
Stoomtram Djocja—Brossot. (Lengte 24 kilom.)				
Reizigers (21.400)	ƒ 2.400.—	(19.600)	ƒ	2.300.—
Goederen (800 ton)	„ 1.400.—	(1.300 ton)	„	2.200.—
Diverse ontvangsten	„ 100.—		„	100.—
Totaal	ƒ 3.900.—		ƒ	4.600.—
Per dag-kilometer	„ 5.24		„	6.18
Van 1 Jan. af	„ 103.165.32		„	98.720.88
Per dag-kilometer	„ 11.75		„	11.21

DELI SPOORWEGMAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Januari 1898 ƒ 119.000 tegen ƒ 114.700, per dagkilom. ƒ 37.63 tegen ƒ 36.37.

PASOEROEAN STOOMTRAM.

Ontvangsten Januari 1898 ƒ 900 + ƒ 688.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Januari 1898 ƒ 4500 + ƒ 525.

PROBOLINGO STOOMTRAM.

Ontvangsten Januari 1898 ƒ 4200 + ƒ 3812.

SEMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-Opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Jan. 1898	*f* 49.800	*f* 6.60	242
„ 1897	„ 49.500	„ 6.60	
Verschil meer	„ 300	„ —	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Sepandjang.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Jan. 1898	*f* 13.400	*f* 19.70	22
„ 1897	„ 12.500	„ 20.20	20
Verschil meer	„ 900	„ —	
Verschil minder	„ —	„ 0.50	

Lijn Modjokerto-Ngoro.

Jan. 1898	*f* 3.600	*f* 2.80	41
„ 1897	„ 4.400	„ 3.40	
Verschil meer	„ —	„ —	
Verschil minder	„ 800	„ 0.60	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-Opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gem. aant. kilom. in exploitatie.
Jan. 1898	*f* 5.700	*f* 3.40	54
„ 1897	„ 4.000	„ 3.30	39
Verschil meer	„ 1.700	„ 0.10	—

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-Opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Aantal kilom. in exploitatie.
Jan. 1898	*f* 9.900	*f* 2.40	133
„ 1897	„ 2.600	„ 3.30	25
Verschil meer	„ 7.300	„ —	
Verschil minder	„ —	„ 0.90	

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Januari 1898 *f* 28.000; dito 1897 *f* 29.200. Sedert 1 Juli 1897 *f* 184.100 tegen *f* 184.800 in 't vorige jaar.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Dec. 1897 *f* 6.696; Jan. 1898 *f* 6.522.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Eerste sectie, Malang—Boeloelawang, ($9^1/_2$ kilometer) geopend 1897. Bruto tot het einde van die maand (18 dagen) *f* 531; passagiers 4522. December 1897 bruto *f* 885; passagiers 8800. Januari 1898 bruto *f* 1011; passagiers 7400.

Sedert 5 Februari is ook sectie Boeloelawang—Gondanglegi (12 kilometer) in exploitatie.

Advies over de ontworpen „Nieuwe Regeling van den privaatrechtelijken toestand der Chineezen."

Een Missive van 10 Augustus 1897, door den directeur van justitie gericht tot de redactie van dit tijdschrift, ten geleide, met machtiging der Indische Regeering, van een exemplaar der bescheiden over „de voorgenomen toepasselijk-verklaring op Chineezen van de burgerlijke en handelswetgeving voor Europeanen", bevatte het beleefd verzoek om de beschouwingen, waartoe de kennisneming dier bescheiden mocht leiden, in dit tijdschrift te willen openbaar maken.

Wij spraken, in de October-aflevering (1897, II, bl. 1331) onze groote waardeering uit voor de methode der Indische Regeering onder onzen tegenwoordigen gouverneur-generaal, die, afwijkende van de in Indië zoo geliefde lichtschuwheid, niet slechts aan derden gelegenheid geeft om vooraf kennis te nemen van een ontwerp-regeling van zoo diepgaande strekking, maar die zelfs verzoekt om eventueele beschouwingen daarover te willen publiceeren.

Wij kondigden dezen doorwrochten arbeid van Mr. Fromberg in ons reeds aangehaald artikel aan, met de mededeeling, dat wij hoopten eerlang een meer diepgaande bespreking van dit ontwerp te plaatsen.

Wij meenden namelijk de belangstelling van den directeur van justitie in ons tijdschrift niet beter te kunnen beantwoorden dan door in dezen de voorlichting in te roepen van twee onzer eminente Chineezen-kenners, den heer W. P. Groeneveldt, oud-vice-president van den Raad van Nederlandsch-Indië te 's Gravenhage en Prof. Dr. J. J. M. de Groot te Leiden.

Het bleek toen dat aan die beide deskundigen door den Minister van Koloniën in diezelfde materie advies gevraagd was.

Wij konden in de Februari-aflevering van dezen jaargang (bl. 133) een opstel plaatsen van Prof. Dr. J. J. M. de Groot, in substantie bevattende zijn advies aan de Indische Regeering, door hem ingediend door tusschenkomst van den Minister van Koloniën.

Thans zijn wij in staat gesteld ook het advies van den heer Groeneveldt mede te deelen.

Vooraf is het ons een behoefte onzen dank te betuigen aan den Minister van Koloniën, die verlof gaf den inhoud der beide aan Zijne Excellentie ingediende nota's te publiceeren, en aan de stellers dier nota's voor hunne medewerking.

Wij laten hier het belangrijke advies van den heer Groeneveldt in zijn geheel volgen.

v. S.

DEN HAAG, 24 Januari 1898.

Aan
Z.E. den Minister van Koloniën.

Bij Uwe missive van 6 September a. p. 1ª A¹ N°. 48 werd mij de gelegenheid geopend van mijn gevoelen te doen blijken, omtrent de door het Departement van Justitie in Ned.-Indië ontworpen „Nieuwe Regeling van den privaatrechtelijken toestand der Chineezen".

Gelijk ik de eer had Uwer Excellentie destijds mede te deelen, zou ik gaarne van die gelegenheid gebruik maken, maar het is mij niet wenschelijk voorgekomen dit dadelijk te doen, omdat ik ook wilde letten op de stemmen, die uit het publiek in Indië over deze zaak mochten opgaan. Dit is de reden dat ik eerst nu aan de uitnoodiging gevolg kan geven.

Het eerste waaraan men denkt, als men zich er toe zet deze nieuwe poging tot regeling van den privaatrechtelijken toestand der Chineezen te beoordeelen, is eene vergelijking met hetgeen vroeger op dit gebied is gedaan of voorgesteld, inzonderheid met de ordonnantie in *Staatsblad* 1892 N°. 238, die ten slotte wegens daartegen gerezen bezwaren buiten werking is gehouden. Ik wil mij echter van zulk eene vergelijking met zorg onthouden, omdat die in het stadium, waarin de zaak thans reeds verkeert,

slechts meer nadeel dan nut stichten kan. Waar het er toch op aankomt, eenige van de belangrijkste voor Europeanen geschreven wetboeken gedeeltelijk op de Chineezen toe te passen, daar kan omtrent het meer of minder in elke nuance verschil van gevoelen bestaan en dat verschil zal in vele gevallen ook door het klemmendste betoog niet worden opgelost, omdat men, hoe men bij deze gedeeltelijke aanpassing ook te werk gaat, toch nooit een logisch geheel krijgt, al is het ook dat het voor de praktijk zeer wel bruikbaar is.

Dien moeielijken strijd om het meer of minder, waarmede reeds zooveel tijd verloren is gegaan, zou ik niet gaarne weder willen aanbinden, vooral niet nu een ontwerp aan de orde is gebracht, dat met groote zaakkennis en scherpzinnigheid is samengesteld en dat inderdaad belooft voor de Chineezen in den Archipel een groote weldaad te wezen.

Men vergete namelijk niet, dat de eerbiediging hunner godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken, in art. 75 van het Regeeringsreglement voorgeschreven, voor de Chineezen een voorrecht moest zijn, maar nu integendeel voor hen vaak een zware last is, omdat ten aanzien dier wetten enz. in den Archipel niet altijd voldoende zekerheid bestaat, en omdat de invloed van de familie en van de autoriteit, die in China aan het gewoonterecht eene behoorlijke toepassing verzekert, in onze kolonie niet genoegzaam of in het geheel niet wordt aangetroffen.

Waar het dus in de eerste plaats op aankomt, is dat iets gedaan worde ter verbetering van den toestand, en wanneer men door een zeer bruikbaar ontwerp als het voorliggende daartoe in staat wordt gesteld, dan verdient het geene aanbeveling weer van meet aan te gaan overwegen of wellicht niet een andere opzet mogelijk en beter is. Gelijk reeds boven werd opgemerkt, kan elke nieuwe regeling van deze materie, hoe ook aangelegd, toch nooit een logisch en zeker geheel vormen, maar moet men er op rekenen dat de praktijk verschillende gebreken aan den dag brengen zal; de vrees voor die gebreken moet ons echter niet van de invoering dezer regeling terughouden, want zeker is het dat zij groote verbetering in den toestand brengen zal; alleen dient men zich nu reeds vertrouwd te maken met het denkbeeld, dat men niet angstvallig zal moeten wezen met het tegemoetkomen aan zulke gebreken, waar de praktijk die openbaren mocht.

Bij het standpunt, dat ik blijkens de voorafgaande opmerkingen

ten aanzien van het tegenwoordige ontwerp inneem, zou ik niets liever willen dan dat ik mij bepalen kon tot onverwijlde invoering van de voorgestelde ordonnantie te adviseeren, maar tot mijn leedwezen moet ik toch met enkele bedenkingen aankomen, ontleend aan de ervaring, die ik van de Chineezen in onzen Archipel heb opgedaan en waaraan mijns inziens tegemoet kan worden gekomen zonder de economie van het ontwerp te verstoren.

1. Bij art. 1 l[a] *l* der concept-ordonnantie wordt o. a. ook aan de dochters eene legitieme portie of een wettelijk erfdeel toegekend, in afwijking van het Chineesche erfrecht, dat de geheele nalatenschap, als er een of meer zoons zijn, aan deze toekent. Die afwijking is in Nederlandsch-Indië wel is waar reeds vroeger door de Boedelkamers hier en daar toegepast, maar toch slechts bij wijze van uitzondering en steeds onder ernstig verzet der Chineezen, die op allerlei wijzen trachten tegen de bedeeling der dochters op te komen of ze verijdelen.

In de ordonnantie van *Staatsblad* 1892 N°. 238 was hetzelfde bepaald en toen is mij gebleken hoeveel bezwaar de Chineezen er tegen hadden. Ik had gehoopt dat de vele andere voordeelen der toen beoogde regeling hen zou nopen zich bij dit punt neer te leggen, althans dat dit het geval zou wezen met de in de kolonie geboren Chineezen, die toch de meerderheid uitmaken, maar voor allen scheen het denkbeeld onverdragelijk, dat een belangrijk deel van hun vermogen met hunne dochters in andere families zou overgaan.

Te verwachten is derhalve dat de Chineezen zullen trachten dit voorschrift zooveel mogelijk te ontduiken, waartoe hun niet weinig middelen ten dienste staan, terwijl men al dadelijk als vaststaande kan aannemen, dat geene uit bijvrouwen geboren dochters zullen worden erkend.

Was nu het toekennen eener legitieme portie aan de dochters een stellige eisch van algemeen erkende beginselen van billijkheid en rechtvaardigheid, dan zou men er niet tegen op mogen zien den strijd voor dit beginsel te aanvaarden, maar dit is het geval niet, want de wetten op het versterfrecht zijn niet het uitvloeisel van eenig natuurrecht, maar van maatschappelijke en politieke instellingen (zie Ontwerp pag. 169), terwijl bovendien het Chineesche recht aan de achterblijvende dochter verzekert levens-onderhoud, overeenkomstig den stand of althans de nalatenschap van den

vader zoolang zij ongehuwd is, een behoorlijk uitzet naar den zelfden maatstaf als zij trouwt en eene grootere mate van welvaart in het huis van haren echtgenoot, omdat ook daar diens zusters niet mede gedeeld hebben.

Ik zou echter ten deze het Chineesche erfrecht niet geheel gevolgd willen zien, omdat men in de kolonie niet zeker is, dat de broeders voor hunne nog ongetrouwde zusters op zoodanige wijze zorgen zullen, als dat erfrecht medebrengt; in Indië toch is de familieband zwakker dan in China, terwijl men geheel mist de discretionaire bemoeiing der overheid, die in China bevoegd is alles in het rechte spoor te houden.

Daarom verdient het aanbeveling, waar geen testament is, de dochters met de zoons gelijk op te laten erven, maar bij de bepaling der legitieme portie alleen van de zoons te spreken; de erflater kan het dan verder regelen zooals hij wil en de dochters worden alleen dan uitgesloten als de vader of de moeder dit bepaaldelijk hebben verlangd, waarbij het tevens regel zal zijn dat voor haar behoorlijk is gezorgd; daarvoor staat ons borg de bekende genegenheid der Chineezen voor hunne kinderen, die zich volstrekt niet tot de zoons bepaalt.

Vindt men dezen waarborg niet voldoende — en het is inderdaad raadzaam ten deze althans op verzuim bedacht te zijn — dan ware nog verder te bepalen dat de rechter bevoegd is aan ongehuwde dochters, die geheel of gedeeltelijk uitgesloten zijn van het aandeel in de nalatenschap, dat zij zouden gekregen hebben als er geen testament was geweest, uit de nalatenschap zooveel toe te wijzen, als voor haar onderhoud en voor haar uitzet bij een huwelijk noodig is, in verband met haar stand en de hoegrootheid der nalatenschap.

Op deze wijze zal men een geregelden toestand krijgen, geheel in overeenstemming met den geest van het ontwerp, dat toch volstrekt niet beoogt tegen het Chineesche gewoonterecht te reageeren, maar dit slechts zoodanig wil regelen, dat zooveel mogelijk de belangen van allen, die bij eenige toepassing daarvan betrokken zijn, behoorlijk worden gewaarborgd.

2. Art. 2 der concept-ordonnantie luidt als volgt: „Het bestaan van een tusschen Chineezen gesloten huwelijk kan niet anders bewezen worden dan door een door de weeskamer afgegeven trouwbewijs".

Tegen deze bepaling zijn reeds in Indië meerdere stemmen opgegaan en het komt ook mij voor dat men daarmede op een verkeerden weg zou geraken, dat men niet zou regelen, maar integendeel een zeer ongeregelden toestand in het leven roepen.

Hoe de ontwerper der ordonnantie tot deze bepaling gekomen is, zien wij op pag. 195 vlg. der Toelichtingen. Hij erkent dat in China de overheid geene bemoeienis heeft met de sluiting van het huwelijk en dat het bestaan daarvan door alle middelen kan worden bewezen. In Nederlandsch-Indië heeft men echter volgens hem rekening te houden met twee door ons staatsgezag in het leven geroepen factoren, namelijk: 1° het meer direct optreden van de Chineesche hoofden en 2° de huwelijksbelasting op het zoogenaamde consent van boedelmeesteren.

Aan geen dezer beide factoren kan ten rechte veel waarde gehecht worden.

De bemoeienis der Chineesche hoofden met de huwelijken hunner landslieden wordt gezegd in de vorige eeuw begonnen te zijn, naar aanleiding van door hen bij de Regeering ingediende klachten over „misbruik ende onordentelijkheden", ter zake voorkomende. Mij schijnt het toe dat die hoofden hierbij meer de uitbreiding van hunnen invloed, wellicht ook de vermeerdering hunner inkomsten op het oog hadden, want voor misbruiken bij de huwelijken der Chineezen behoeft geen vrees te bestaan, omdat het eenige waartegen de overheid heeft te waken, namelijk huwelijken tusschen elkander te na bestaande personen, door de Chineesche begrippen geheel worden uitgesloten. De Chineesche hoofden hebben dan ook nu geenerlei bemoeienis met de huwelijken hunner landslieden, behalve hier en daar eene geheel formeele bij het verleenen van het hierna te noemen consent. Het is dus geheel onnoodig voor den vervolge eene verder gaande bemoeienis in het leven te roepen.

In de tweede plaats heeft men de zoogenaamde huwelijksbelasting. Bij art. 64 1ª b van *Indisch Staatsblad* 1828 N°. 46 is een tarief vastgesteld „voor het verleenen van trouwbrieven aan Chineezen", met deze toevoeging: „Zullende alzoo het consent van boedelmeesteren tot bewijs van de wettigheid van het huwelijk vereischt worden".

Dezen toestand wenscht de ontwerper der ordonnantie in hoofdzaak te bestendigen en dat komt mij nu juist niet wenschelijk voor.

In de eerste plaats zij opgemerkt, dat de aangehaalde bepaling niet te beschouwen is als een maatregel van orde, maar alleen als een fiscaal voorschrift, een van de vele speciale belastingen op de Chineezen die voor het meerendeel reeds onder den drang der billijkheid verdwenen zijn. Het behoud nu van deze heffing komt mij in beginsel niet te verdedigen voor, zij het ook, gelijk de ontwerper op pag. 201 opmerkt, dat de Chineezen zich daardoor niet van het huwelijk zullen laten afschrikken.

Of de opbrengst dezer heffing al dan niet bezwaarlijk kan gemist worden, kan ik niet nagaan, omdat ik die opbrengst niet ken. Ik denk echter dat het niet heel veel zal wezen, want behalve misschien op de hoofdplaatsen van Java is het vragen van dit consent bij de Chineezen op verre na geene gewoonte geworden. Dat kan ook moeielijk anders, want op het trouwen zonder consent staat geen straf en als men nagaat hoe bij ons de nakoming der voorschriften van den burgerlijken stand door strenge en zware straffen moet verzekerd worden, dan zal men begrijpen, dat hier van de zaak niet veel terecht komen kon.

Zoodoende kan voor een groot aantal huwelijken het wettig bewijs niet geleverd worden, een toestand die nu reeds bedenkelijk is, maar waarvan de nadeelen zich onder de nieuwe regeling nog meer zullen doen voelen. Ook zal dit aan de invoering in de Buitenbezittingen zeer in den weg staan.

Eindelijk komt het ook vreemd voor, dat de hier bedoelde bewijzen, waarvan men vooruit weet dat ze veelal zullen ontbreken, door niets anders zullen kunnen worden vervangen, terwijl toch bij onzen met zulke krachtige waarborgen omgeven burgerlijken stand bij het ontbreken van het daaraan te ontleenen bewijs, andere uitwegen zijn opengesteld (Burg. Wetboek, art. 13—16). En hoe zal het zijn als de huwelijken in het buitenland gesloten zijn, dan wel in die gedeelten van den Archipel, waar de nieuwe regeling niet is ingevoerd?

Ik wensch ten deze echter niet op partieele verbetering aan te dringen, maar meer dat men de hier bedoelde regeling geheel moet laten vallen. Aan den tegenwoordigen toestand, waarop de ontwerper der verordening zich beroept, ligt inderdaad niets anders dan eene fiscale bedoeling ten grondslag, eene heffing welker bestendiging in onzen tijd niet meer past; het ontwerp wil daaraan nu een gebrekkig surrogaat van een register van huwelijken verbinden, waarin echter de meeste niet zullen zijn

ingeschreven, wat uit een oogpunt van orde zeker niet tot bewondering stemt.

In art. 14 der concept-ordonnantie huldigt de ontwerper zelf het denkbeeld, dat het gemis van het door mij gewraakte trouwbewijs niet in den weg staat aan de wettigheid van een kind, wanneer slechts de ouders openlijk als man en hoofdvrouw geleefd hebben, waarom zou men nu ook het bestaan van het huwelijk daaruit niet kunnen bewijzen?

Om al deze redenen ben ik van oordeel dat de artikelen 2 t/m 5 der concept-ordonnantie behooren te vervallen en dat in de plaats daarvan komen moet een enkel artikel, ongeveer van den volgenden inhoud: „Het bestaan van een huwelijk tusschen een Chineeschen man en eene vrouw onverschillig van welken landaard wordt bewezen door de omstandigheid, dat de echtgenooten openlijk als man en hoofdvrouw of eenige vrouw leven of geleefd hebben". De definitieve formuleering dezer bepaling wensch ik aan de rechtsgeleerden over te laten, zoomede de vraag of wellicht nog andere bewijsmiddelen kunnen worden toegelaten.

Men zal het wellicht betreuren, dat zoodoende het huwelijksregister der Weeskamers zou komen te vervallen, maar waar het ontwerp de invoering van een burgerlijken stand voor de Chineezen loslaat, moet men zich daarin schikken en zeker niet trachten door een achterdeur geheel ondoelmatige bepalingen op dat gebied binnen te halen. Eerder zou ik willen aanraden bij afzonderlijk voorschrift, waar dit mogelijk voorkomt, het houden van registers van geboorten, overlijden, huwelijken, echtscheidingen, erkenningen en adoptiën, op eenvoudige wijze ingericht, aan de hoofden der Chineezen op te dragen, waardoor men de invoering van een behoorlijken burgerlijken stand zou kunnen voorbereiden.

Ter toelichting van het door mij aangegeven artikel moge nog het volgende dienen.

Art. 2 van de concept-ordonnantie spreekt van „een tusschen Chineezen gesloten huwelijk", wat huwelijken met Inlandsche en Europeesche vrouwen uitsluit, en dit is de bedoeling niet. Ik heb dit daarom anders uitgedrukt.

Voorts heb ik getracht te doen uitkomen, dat waar de man met ééne vrouw als huisvrouw leeft, deze steeds als eene hoofdvronw zal worden beschouwd. Dit is overeenkomstig het Chineesche begrip (zie Toelichtingen, pag. 194) en het is noodig dit duidelijk te doen uitkomen, omdat de Chineezen in den Archipel vaak

geneigd zijn de in den vreemde getrouwde vrouwen, ook al zijn het dochters van landslieden, niet ten volle als hoofdvrouw te beschouwen.

3. In art. 7 der concept-ordonnantie wordt voorgesteld te bepalen, dat de voltrekking van het huwelijk geen gemeenschap van goederen tusschen de echtgenooten te weeg brengt, en in de twee volgende artikelen worden voor datgene, dat der vrouw mocht aankomen, zulke duidelijke bewijzen verlangd, dat zij in den regel op weinig of niets haar recht zal kunnen doen gelden.

Wanneer dus de man sterft, zal de vrouw in den regel niets hebben, dat zij het hare kan noemen, en dan rijst de vraag hoe zij verder in haar levensonderhoud zal voorzien.

Zijn er meerderjarige kinderen, vooral zoons, dan zullen die wel voor haar zorgen, zonder dat daarvoor voorziening van den wetgever noodig is.

Heeft de weduwe minderjarige kinderen, dan krijgt zij volgens art. 28 der concept-ordonnantie het vruchtgebruik hunner goederen, maar zijn die minderjarigen erkende natuurlijke kinderen van den man of geadopteerde kinderen [1]), dan kent het ontwerp aan de weduwe geen vruchtgebruik toe.

Wat geadopteerde kinderen betreft, ligt dit echter wel in de bedoeling (zie Toelichting, pag. 128), zoodat dit door den ontwerper nog wel nader in de ordonnantie zal worden gebracht, maar ook daarmede is de weduwe niet voldoende geholpen, wanneer de echtgenoot komt te overlijden zonder een zoon na te laten, want posthume adoptie is iets wat slechts zeer zelden voorkomt, alleen wanneer een eenigszins belangrijk vermogen het de moeite waard maakt; waar de nalatenschap te nauwernood of in het geheel niet toereikt om de vrouw alleen te onderhouden, daar adopteert men uit eigen beweging niet en zou men ook moeielijk een adoptandus vinden.

Op pag. 128 der Toelichting vinden wij, dat de adoptie door de weduwe geschiedt niet enkel in het belang van den overleden man, maar ook in haar eigen belang, daar zij het vruchtgenot verkrijgt van het vermogen, dat de minderjarige geadopteerde

[1]) Art. 57 van het ontwerp zegt wel dat geadopteerde kinderen gelijke rechten en verplichtingen hebben, als waren zij uit het huwelijk geboren; maar daarmede is de vrouw nog niet hunne moeder, wat in art. 28 uitdrukkelijk voor het vruchtgenot van hun vermogen geeischt wordt.

erft. Wij zagen boven dat deze bedoeling in het ontwerp niet is uitgedrukt, maar aannemende dat dit alsnog geschiedt, dan valt daarbij op te merken, dat de ontwerper de hardheid voor de vrouw der ten deze door hem voorgestelde regeling zelf heeft ingezien en haar daarom eene reddingsplank heeft willen toesteken, die echter in het instituut der adoptie niet thuis behoort en wellicht er toe leiden zou de toepassing van dat instituut kunstmatig op te voeren. Wij hebben echter boven gezien dat bij geringe nalatenschappen, d. i. in de overgroote meerderheid der gevallen, geene adoptie plaats vindt en dan zal de kinderlooze weduwe in den letterlijken zin des woords op straat gezet worden.

Was deze staat van zaken een uitvloeisel van het Chineesche recht, dan zouden de algemeene beginselen van billijkheid ons verbieden dat hier te volgen, maar zelfs deze vergoelijking bestaat niet.

In China gaat de vrouw over in de familie van den man en blijft daarin als weduwe, tenzij zij dit zelf anders wil; zoowel wegzending als uittreding wordt sterk afgekeurd. Zij gaat voort de ouders van haren man te dienen, op aarde als ze nog leven, door offeranden als ze dood zijn. Bij die familie vindt ze haar levensonderhoud naar stand en middelen en schiet hare omgeving in zorg voor haar tekort, dan kan de drang van andere familieleden en desnoods van de overheid de nakoming dier verplichting afdwingen.

Bij ons in den Archipel kan men op de laatstbedoelde factoren niet rekenen en daar het vereenigde familieleven bij onze Chineezen veel minder ontwikkeld is dan in China, moet men er op rekenen, dat wanneer een man kinderloos overlijdt, zijne verwanten in den regel de nalatenschap zullen benaderen en de weduwe aan haar lot overlaten, zonder iets voor haar te doen, zonder haar iets te geven.

Om aan de hierboven uiteengezette bezwaren te gemoet te komen, zal alsnog het volgende moeten worden bepaald:

a. dat de weduwe ook het vruchtgenot heeft van het vermogen van het met haren echtgenoot of door haar alleen geadopteerde kind;

b. dat in alle gevallen, waarin de weduwe het vruchtgenot van de nalatenschap van haren echtgenoot mist, de rechter bevoegd is haar eene uitkeering voor levensonderhoud ten laste dier nalatenschap toe te leggen, in overeenstemming met haren stand en met de hoegrootheid der nalatenschap.

4. Bij de voorschriften omtrent de adoptie in art. 45 vlg. der concept-ordonnantie is niet voorzien in twee gevallen, die mijns inziens niet buiten beschouwing mogen blijven.

De man mag te allen tijde een zoon adopteeren en dit zoo dikwijls als hij wil herhalen, wanneer slechts de daarvoor gestelde omstandigheden aanwezig zijn (art. 45 en 46).

Voor de weduwe echter is als termijn gesteld de tijd van zes maanden na het overlijden van den man (laatste lid van art. 51), althans heeft na dien tijd de adoptie geen gevolg meer ten aanzien der nalatenschap van den overledene. Wanneer dus na verloop van die zes maanden de door den man nagelaten eigen of geadopteerde zoon, dan wel de door de weduwe aangenomen zoon komt te overlijden, dan kan, hoewel dit volgens art. 46 toch wel de bedoeling schijnt te wezen, geene nieuwe adoptie meer plaats vinden en dit terwijl de aanleiding tot adoptie wederom in haren vollen omvang voorhanden is.

In deze leemte behoort mijns inziens alsnog te worden voorzien.

In de tweede plaats rijst de vraag, of adoptie door de weduwe geoorloofd is, wanneer zij blijkt door den man in staat van zwangerschap te zijn achtergelaten. Ik meen dat deze vraag ontkennend moet worden beantwoord, want in het stelsel der ontworpen bepalingen is adoptie slechts geoorloofd wanneer er geen zoon is en wanneer het nog niet geboren kind een zoon mocht wezen, dan zou hij ten deze als reeds geboren moeten worden aangemerkt krachtens het toepasselijk verklaarde art. 2 van het Burgerlijk Wetboek, daar zijn belang zeker vordert dat geene adoptie plaats vindt, omdat zijn erfdeel daardoor tot de helft teruggebracht wordt.

Ook hier zal de noodige aanvulling dus niet achterwege kunnen blijven.

5. Art. 64 der concept-ordonnantie bepaalt voor welke deelen van Nederlandsch-Indië zij gelden zal. Waarom zij in eenige gewesten der Buitenbezittingen wel, in andere daarentegen niet zal worden ingevoerd, vind ik niet toegelicht, zoodat ik over die keus niet oordeelen kan. Dit is echter een punt van weinig belang, als men zich slechts voorneemt verder te gaan, zoodra de praktijk zal geleerd hebben dat dit raadzaam is.

Voor de meeste Buitenbezittingen zal het een zeer groot bezwaar blijken, dat de Chineezen onder de rechtsmacht van de

vaak zeer verwijderde Raden van Justitie worden gesteld en ik vrees zelfs dat verschillende regelingen daardoor niet tot haar recht zullen komen, b.v. in de gevallen bedoeld in de artikelen 11, 26, 40 en 49 der concept-ordonnantie. Het zou eene groote verbetering wezen als de beslissing in zulke gevallen tot de competentie van eenen plaatselijken rechter gebracht kon worden.

Het zij mij vergund mijne opmerkingen hiertoe te bepalen; mocht er eenig gevolg aan worden gegeven, dan zal de formuleering daarvan het best in Indië kunnen plaats vinden.

W. P. GROENEVELDT.

Grieven en wenschen van ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur op Java en Madoera.

Er is voor eenige maanden in dit tijdschrift (1897, II, bl. 1017), door Trio, een lans gebroken voor de officieren der genie van het Nederlandsch-Indische leger, wier vooruitzichten op bevordering ver beneden die van hun collega's bij andere wapenen staan.

Gelukkig voor hen zelf, dat hun opleiding en hun dienst niet slechts zuivere militaire vakken, maar ook een tak van wetenschap omvatten, die in het burgelijke leven hoog genoteerd staat: de ingenieurskunst. Van daar dan ook, dat in den laatsten tijd menig verdienstelijk genie-officier Harer Majesteits dienst verlaten heeft en in een particuliere, gewoonlijk zeer goed bezoldigde betrekking den strijd om het bestaan heeft overwonnen.

Die gelukkige constellatie, waardoor echter aan den Staat verdienstelijke, wetenschappelijke, op 's lands kosten opgeleide, ambtenaren ontvallen, bestaat geenszins voor een categorie van mannen, die dikwijls, met trots, „onze *civil-service*" of „het keurkorps" genoemd worden, doch wier vooruitzichten tegenwoordig allertreurigst zijn.

De ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur hebben in hun studietijd de Indologische wetenschappen beoefend. Die voorbereiding moge hen zeer geschikt maken voor hun dienst, ze geeft hun niet eenig uitzicht op een behoorlijk levensonderhoud, wanneer zij 's lands dienst vaarwel zeggen. Ze zijn dus wel verplicht om in 's lands dienst te vergrijzen, tot hun medegedeeld wordt dat men op hun behoud in 's lands dienst geen prijs meer stelt. Ze zijn dan, voor de levensjaren die nog voor hen liggen, aangewezen op het pensioen dat de staat hun geeft. Van bijverdiensten is, zooals de ondervinding leert, over 't algemeen voor hen geen sprake. Predikanten, ingenieurs, rechtelijke ambtenaren, leeraren bij het middelbaar onderwijs, onderwijzers, medici kunnen, wan-

neer de wanverhouding tusschen pensioen en behoeften van het gezin al te schril is, gewoonlijk in patria een bijslag vinden, die hen tevens van het vreeslijk niets doen verlost. Officieren hebben, als ze ongelukkig dienen en het niet verder dan den kapiteinsrang brengen, ten minste toch ƒ 2,000.— pensioen.

Maar zóóver zullen de nu in dienst zijnde ambtenaren van ons Binnenlandsch Bestuur het slechts bij uitzondering brengen. Voorzoover zij behoorden tot het korps der bestuursambtenaren op de bezittingen buiten Java en Madoera, hebben die dienaren van den Staat hun beste jaren gewoonlijk doorgebracht in de streken, die door Doeff zoo teekenachtig zijn aangeduid als „de grenslanden der beschaving."

Als pioniers van het Nederlandsche bestuur hebben zij, door hun karakter, het gezag van den Nederlandschen Staat hoog moeten houden onder half-beschaafden en half-wilden.

Een andermaal echter over hen.

We willen thans alleen spreken over de bestuursambtenaren op Java en Madoera.

Men schrijft ons uit Java, d.d. 23 Januari:

„De toestand is thans van dien aard dat er een algemeene ontevredenheid heerscht onder alle categorieën der ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur."

„Die ontevredenheid betreft niet alleen den tegenwoordigen toestand; ze zal niet worden weggenomen door de in overweging zijnde toekomstplannen.

„Wel zijn de voorstellen van het gewezen Raadslid Mullemeister, na over de verschillende raderen van de Indische Bestuursmachine gegaan te zijn, ingediend en den 28en October j.l. bij het Ministerie van Koloniën ontvangen; doch waar de opdracht van dien regeeringscommissaris luidde:

„verbeteringen aan te brengen *met* bezuiniging", daar was het ondoenlijk ingrijpende maatregelen voor te stellen om het lot en de positie der Europeesche ambtenaren van B. B. in billijke verhouding met die van de ambtenaren van andere diensttakken te verbeteren.

„De voorstellen der Indische regeering zijn op het oogenblik bij het ministerie in behandeling om na omwerking, misschien met besnoeiing, voorgelegd te worden aan de leden der Tweede Kamer, die dus geroepen zijn om in latere instantie over het wel en wee van de ambtenaren B. B. te beslissen".

Aan de regeering en aan de leden der 2e Kamer zij kennisneming der volgende beschouwing aanbevolen.

Wat eigenlijk de werkkring is van de ambtenaren van B. B., die dikwijls genoeg de voelhorens van het Indisch bestuur genoemd zijn, behoeft niet tot in bijzonderheden te worden opgesomd.

In hoofdzaak is zij als volgt te omschrijven:

1e Behartiging van de belangen der bevolking in den meest uitgebreiden zin van het woord.

2e Waken voor de belangen der schatkist, zoowel wat betreft de controle op de behoorlijke heffing en inning der belastingen als wat aangaat het toezicht op den inbreng van het aan de verplichte levering onderworpen koffieproduct.

Veilig kan dus de werkkring dezer ambtenaren beschouwd worden als een der belangrijkste onderdeelen van den Indischen staatsdienst.

De eigenaardigheid van het korps B. B. is, dat het het oudste en dientengevolge het slechtst bezoldigde korps is dat op Java aangetroffen wordt.

De tegenwoordige bezoldigingen dateeren van het jaar 1867, toen de kansen op bevordering 100 pCt. beter waren dan nu, en de toeneming in de behoeften van een normaal controleursgezin gelijken tred hield met de toeneming van het inkomen.

Hoe zijn de promotiekansen op het oogenblik?

De ambtenaarsbijbel, onze voortreffelijke regeeringsalmanak, kan ons daaromtrent behoorlijk inlichten. Haar raadplegende, krijgen wij het volgende antwoord.

De oudste ambtenaar ter beschikking is in November 1894 als zoodanig aangesteld (dus 3 jaar ruim).

(Tusschen twee haakjes zij hier vermeld, dat dezer dagen het bericht zich verspreidde, dat deze ambtenaar een poging tot zelfmoord heeft aangewend; als een der redenen wordt opgegeven „slechte promotie".)

De laatst tot controleur bevorderde adspirant controleur werd in dezen rang benoemd 23 September 1892.

Hij deed er dus $5^1/_3$ jaar over.

De benoeming van den oudsten controleur der 2e klasse dateert van 21 Juni 1889, dus ruim $8^1/_2$ jaar.

De oudste controleur der 1e klasse werd als zoodanig aangesteld in April 1889, dus $8^2/_3$ jaar geleden.

Telt men al deze dienstjaren te zamen dan verkrijgt men

$3 + 5^1/_3 + 8^1/_2 + 8^2/_3 = 25^1/_2$ jaar ruim, d. w. z. dat zij die thans reeds als ambtenaar ter beschikking zijn aangesteld er $25^1/_2$ jaar voor noodig hebben om in aanmerking te komen voor bevordering tot assistent-resident. Wordt nu in verband met de voorstellen van het gewezen Raadslid Mullemeister een tiental assistent-residents-plaatsen ingetrokken, dan wordt het 27 jaren alvorens men dien rang voortaan zal kunnen bereiken!!

Men is dan reeds dubbel en dwars rijp voor pensioen, indien men aan het hoofd eener afdeeling komt te staan. En afgeleefd, zwak en op, als men eindelijk het geluk mag smaken resident te worden. Wat een energie zal er dan over het algemeen ontwikkeld worden!

Prosit Java!

Men werpe nu niet voor, dat dan die energie dient uit te gaan van de nog jongere controleurs en aspirant-controleurs; een ieder die eenigen tijd bij het bestuur is werkzaam geweest en onder verscheidene chefs heeft gediend, zal weten te vertellen dat er onder deze chefs velen voorkomen, die uit gemakzucht alle initiatief hunner ondergeschikten weten te verstikken en te dooden en die dus beter deden als remmer te gaan staan op den een of anderen goederentrein. Nog kort geleden werd een assistent-resident op advies van zijn Resident uit zijn betrekking ontslagen, omdat hij *te actief in zijn afdeeling optrad* en daardoor de schrik was van het boevengespuis.

Tot eer der tegenwoordige Indische Regeering dient echter vermeld te worden, dat bedoelde assistent-resident dezer dagen gerehabiliteerd werd en wel door een benoeming tot hoofd van plaatselijk bestuur, waar een strenge hand noodig is om den Augias-stal schoon te vegen.

En hoe is het gesteld met de bezoldigingen der ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur?

Een ambtenaar ter beschikking wordt aangesteld op een voorloopig tractement van *f* 150.— nominaal, na aftrek van 9% voor contributie aan pensioen en weduwen en weezenfonds *f* 136.50 aan reiskosten mag hij tot *f* 25.— 's maands déclareeren. Daarmede moet hij zich 3 jaren lang te vreden stellen.

Een aspirant Controleur geniet *f* 225.— plus *f* 50.— aan reiskosten; meer niet.

Aan dit tractement moet hij zich $5^1/_3$ jaar wennen. Een controleur 2e klasse heeft een bezoldiging $8^1/_2$ jaar lang van *f* 300.—

een vrije woning of *f* 50.— aan huishuur indemniteit en *f* 50.— reiskosten.

Een resident heeft, boven zijn inkomen van *f* 1250, vrije woning en *f* 100.— reiskosten.

Vergelijkt men deze cijfers met de bezoldigingen van andere categorieën van ambtenaren, zooals o. a. de ingenieurs, de houtvesters en vooral met die van de rechterlijke macht, dan zal men ontwaren, dat zij hierbij verre ten achter staan. De grootste deugden die laatstgenoemde ambtenaarskorpsen kunnen worden toegeschreven zijn, dat zij zijn *nieuw* en *klein*, zij zijn scheppingen van de laatste jaren en elke verbetering in hunne finantiëele positie drukt niet zoo op het budget.

Zelfs de onderwijzers worden gedurende verreweg het grootste gedeelte van hun diensttijd beter bezoldigd!

Dat de Regeering er zelve van overtuigd is, dat de bestuursambtenaren slecht bezoldigd zijn, bewijzen wel de groote toelagen toegekend aan de controleurs, die à la suite gevoerd, belast zijn met de een of andere speciale opdracht, als daar zijn de controleurs bij de opiumregie, bij de koffiecultuur en bij de heerendiensten.

Het heet daarbij wel dat die ambtenaren zich dikwijls te verplaatsen hebben, en daarom grootere uitgaven te doen hebben, doch het moet nog bewezen worden of zij meer op reis gaan dan een gewoon controleur in zijn ressort.

Een opium-controleur krijgt boven zijn gewoon inkomen als controleur een toelage van *f* 325.— zijnde gespecificeerd: *f* 200.— voor reiskosten (hij mag vrij gebruik maken van postpaarden) en *f* 125.— aan huishuur.

Waarom krijgt een resident die hetzelfde gebied te bereizen heeft en een groote stal op na te houden heeft slechts de helft van die reiskosten en een gewoon controleur *f* 50.— à *f* 75.— huishuur indemniteit?

Beter ware het dezen buitenmodel-controleurs het recht van declareeren desnoods op bescheidener voet dan thans toegestaan is, toe te kennen. Dan zal men tevens ontwaren, dat zij zich dan werkelijk meer verplaatsen dan thans het geval is.

Niet alleen in de tractementen zijn de verschillen groot, doch men vergelijke ook de reiskosten.

Een controleur die er een en meer dienstpaarden op na te houden heeft en om zoo te zeggen dagelijks er op uit moet, geniet *f* 50; een ingenieur die buitenwerk te verrichten heeft, zooals bij de

irrigatie-brigades het geval is, krijgt *f* 100.—; zelfs hunne opzichters worden met *f* 60.— gedefroyeerd en het voorstel is ingediend dezen ook *f* 100.— 's maands toe te kennen.

Een ambtenaar bij het B. B., wiens afdeeling door de staatslijn doorsneden wordt en er zooveel mogelijk van gebruik *moet* maken, behoort voor zijne dienstreizen te betalen. Trammaatschappijen zijn royaler en geven aan de ambtenaren bij het Bestuur vrijkaarten, op *alle* lijnen. Wel is ten vorigen jare een opgave gevraagd van de kosten die door de bestuursambtenaren in den loop van één jaar zijn besteed voor het transport per staatslijn. Doch hetzij dat die kosten te weinig zijn bevonden voor de betrokkenen of wel te veel om ze als staatsinkomsten te kunnen missen, tot heden hoort men er niets van.

Tot een andere, in veler oogen zeker veel minder gewichtige klachtenrubriek, behoort het vraagstuk van de „assimilatie aan militaire rangen", de in het, in dat opzicht zoo opvallend vormelijke Indië, niet het minst door de dames, zoo gaarne geopperde quaestie der „préséance".

„De officieele positie der ambtenaren B. B. beneden den rang van assistent-resident — zoo klaagt men wederom uit Indië — is in het geheel niet geregeld. Die der assistent-residenten is zóó geregeld dat ze aanleiding geeft tot gegronde ontevredenheid, omdat de assistent-resident geassimileerd is aan den rang van *jongsten* majoor. Feitelijk is dit echter niet eens het geval. Ook de jongste majoor zou recht hebben op den titel van „„Hoog Edelgestrenge."" De assistent-resident is en blijft, zooals hij als controleur was, bescheidenlijk een „„Wel Edelgestrenge Heer."" In den laatsten tijd is er zelfs een streven om den assistent-resident, die bij zijn aanstelling toch minstens 18 dienstjaren telt voor hij aan het hoofd eener afdeeling staat, achter te stellen bij den voorzitter van den landraad, die slechts 5 à 6 dienstjaren behoeft te hebben om op die sport der ambtelijke ladder te geraken".

Hierbij een kantteekening onzerzijds.

Men moge deze klacht echt-Indisch-ouderwetsch noemen. Ze is begrijpelijk in den mond van ambtenaren B. B. op Java, die over 't algemeen meer dan andere ambtenaren over hormat-zaken peinzen.

Trouwens ook bij andere diensttakken is wel eens een dergelijke quaestie gerezen, zelfs, zij het dan ook ettelijke jaren geleden,

in een korps, dat, naar men zou meenen, daarvoor minder aanleiding had.

We bedoelen den Indischen waterstaat.

In een circulaire van den directeur der Burgerlijke Openbare Werken van 16 Juli 1856, No. 268/1621, *Bijblad* 1307, lezen we het volgende, dat curieus genoeg is om nog eens gememoreerd te worden.

„Door een paar leden van het korps ingenieurs is het verlangen „te kennen gegeven naar vaste regelen of bepalingen omtrent „hunne rangverhouding tot andere dienaren van den lande.

„Het is mij minder noodzakelijk voorgekomen om het „gouvernement met een voorstel daartoe te bemoeielijken, „eerstens omdat verscheidene andere corporatiën bestaan, waar„omtrent ten opzichte van voorrang niets is vastgesteld en „ik niet inzie waarom ten aanzien van het korps ingenieurs „hierop uitzondering zou moeten worden gemaakt; ten andere „omdat bij de voorstellen tot reorganisatie van den waterstaat „(*Staatsblad* 1854, No. 100) reeds in bepaalden zin is uitgegaan „van eene zekere waardeering der rangen van de waterstaats„ingenieurs, die zeer gevoegelijk en zonder verduidelijking „dienaangaande, tot richtsnoer kan strekken bij mogelijk voor„komende geschillen met die ambtenaren ter zake van préséance.

„Voor zoover dit noodig was, is aangenomen dat een „hoofd-ingenieur zal geassimileerd zijn aan den rang van „luitenant-kolonel, een ingenieur 1e klasse aan dien van „majoor, en de ingenieurs 2e en 3e klasse en een aspirant„ingenieur respectievelijk aan dien van kapitein, 1e en 2e „luitenant.

„Ik heb de eer UEd.G. van het bovenstaande mededeeling „te doen, met verzoek die rangverhouding bij voorkomende „gevallen steeds als van toepassing te willen beschouwen."

Bij de waterstaats-ambtenaren schijnt dus het schoone probleem der préséance geheel te zijn opgelost sedert niet minder dan veertig jaren.

Wanneer de ambtenaren B. B. er inderdaad prijs op stellen dat aspirant-controleurs en controleurs worden gelijkgesteld met militaire rangen, dan is dat — naar onze meening — een zeer onschuldige uitspanning, waartegen de regeering geen bezwaar kan hebben.

Onze berichtgever, bewerende „dat het gros der bestuurs-

ambtenaren op Java met hem hierover eenstemmig denkt", stelt nu de volgende „officieele positie" der ambtenaren B. B. voor, die alleen de „groote ontevredenheid" onder die staatsdienaren in dezen zou kunnen wegnemen.

„In verband met het aantal dienstjaren en den rang stelle men, *a.* den aspirant-controleur gelijk met een 2den of 1en luitenant, naar gelang van het aantal dienstjaren, *b.* den controleur met een kapitein, jongste of oudste helft, eveneens naar het aantal dienstjaren, *c.* den assistent-resident assimileere men, wat betreft de jongste helft met majoor, de oudste helft met luitenant-kolonel en geve hun den titel van „Hoog Edelgestrenge"."

Tot zoover onze berichtgever.

Wij moeten hem hier opmerken, dat ons deze zaak niet heel gewichtig voorkomt, maar we geven toe dat dit een persoonlijke opvatting is. De logische gevolgen van de verwezenlijking van zijn wenschen zouden dan zijn dat de resident tot kolonel werd verheven.

Hij mag — als hij over deze gewichtige zaak nadenkt — er dan ook wel eens over klagen dat een aspirant-ingenieur reeds een officieel costuum heeft, doch dat een aspirant-controleur, die al een jaar of wat ambtenaar ter beschikking of liever burgerlijk ambtenaar dan wel ambtenaar voor den burgerlijken dienst geweest is, niet het recht heeft zich zoo plechtig officieel uit te dossen.

Nu zich de betrekking van „burgerlijk ambtenaar, ter beschikking van enz." op onwettige, doch niet minder feitelijke wijze heeft ingedrongen, onder die van aspirant-controleur, bestaat er zeker al heel weinig aanleiding meer dezen laatste, als nog niet tot het officieele korps B. B. behoorende, bij plechtige gelegenheden slechts in een rok gekleed aan de bewonderende inlanders te vertoonen. Hem komt wel degelijk ook een costuum toe.

Doch reeds te lang weidden wij uit over die „officieele positie".

De ontevreden geest over de financieele positie der ambtenaren B. B. zou, naar ons, van dezelfde geachte zijde, verzekerd wordt, „verdwijnen door een regeling, waarbij zooveel mogelijk het verband met andere daarmede gelijkstaande ambten is in het oog gehouden en waardoor het immoreele stelsel, de een zijn dood is de ander zijn brood, wordt afgeschaft. Want waarlijk, zooals de toestand thans is, wordt er zoowel in het openbaar als in stilte, een zucht van blijdschap geslaakt, indien een meerdere,

hetzij door den dood, hetzij door pensioneering, hetzij anderzins, uit de ranglijst kan geschrapt worden.

„Men maakt promotie niet uit verdienste, ijver of bekwaamheid, doch wegens de treurige lotgevallen van hen die boven ons staan. Is er iets immoreelers denkbaar?

„Deze rotte toestand is echter, zoo niet geheel dan toch voor een groot deel, te verbeteren en wel door toekenning van periodieke tractementsverhoogingen, die in andere takken van dienst reeds wordt toegepast en met het gewenschte resultaat.

„Ieder blijve daarbij in zijn rang, doch verkrijge, in geval van vertraagde promotie wegens het aanblijven van anderen, een verhooging van salaris, waardoor hij bij toeneming van gezin en behoeften, in staat is en blijft zijn stand op te houden; en waar is dit meer noodig dan bij de ambtenaren van het B. B. die door hoofden en bevolking ontzien dienen te worden, zij het ook maar alleen wegens hunne leefwijze?"

„In verband met andere daarmede gelijkstaande ambten, dienen nu de salarissen van de ambtenaren van het B. B. op de volgende wijze geregeld te worden:

a. een aspirant-controleur, zooals thans, *f* 225 tractement en *f* 50 reiskosten, doch daarenboven *f* 25 huishuur indemniteit

b. een controleur (de verdeeling in klassen zal volgens het ontwerp Mullemeister vervallen) *f* 300 tractement, vrije woning en *f* 50 reiskosten zooals thans.

„Na 8 jarigen dienst kenne men hem toe een tractement

van	*f* 400.—
na 12 jaren. . . .	„ 500.—
„ 16 „	„ 600.—
„ 20 „	„ 700.—

c. de assistent-residenten een aanvangstractement van *f* 750 met vrije woning en *f* 75 reiskosten en daarna 2 driejaarlijksche verhoogingen van *f* 100.

„De verhoogingen worden toegekend slechts dan wanneer op het gedrag en den ijver der betrokkenen niets van eenige beteekenis en (eventueel na voorafgaande verdediging van den delinquent) te zeggen valt.

„Het nut van deze regeling voor het gouvernement zal zijn, dat er veel beter en met meer ambitie gediend zal worden dan tegenwoordig.

„Het feit, dat zich vooral in de laatste jaren zoo dikwijls heeft

voorgedaan, dat men in zijn betrekking gehandhaafd blijft, niettegenstaande jongeren een hoogeren rang bekleeden, ja zelfs dat men onder een jonger ambtenaar te dienen heeft, mag in den vervolge niet meer plaats vinden."

Wij willen thans zelf weder een kantteekening maken.

Wij stellen het natuurlijk op prijs, dat een controleur eerste klasse ons den 23sten Januari het bovenstaande schreef. Hij schijnt echter zóó vervuld te zijn van zijn grieven en wenschen, dat hij aan zijn opgekropt gemoed niet genoeg lucht gegeven had, toen hij zijn hart had uitgestort aan de redactie van dit tijdschrift. Dit blijkt ons zonneklaar uit de laatst ontvangen mails uit Indië. In de *Locomotief* van 8 Februari toch treffen wij onder den titel „De Stelling van de Ambtenaren van Binnenlandsch Bestuur" woordelijk hetzelfde aan, als hetgeen we in zijn brief mochten lezen.

Maar dat was den inzender nog niet voldoende. Het *Vaderland* van 20 Maart wees reeds op de „treffende overeenkomst" tusschen dit *Locomotief*-artikel en een opstel, onderteekend D(aum), in het *Bataviaasch Nieuwsblad* van 24 Januari, onder den titel van „De promotie bij het binnenlandsch bestuur op Java en Madoera". De controleur eerste klasse heeft dus blijkbaar aan de redactiën van minstens twee Indische dagbladen en ons tijdschrift gelijktijdig en eensluidend geschreven, wel te verstaan zonder daarvan in zijn brieven eenige melding te maken.

Wij kunnen hem over deze wijze van handelen geen compliment maken. Om te voorkomen dat wij, redactiën, elkaar wederzijds van plagiaat zouden beschuldigen, deelen wij dit hier uitdrukkelijk mede.

Intusschen pleit het zeker voor den inhoud van zijn schrijven, dat wij drieën, zonder van elkaar te weten, er zooveel aandacht aan wijdden.

Keeren wij, na deze noodzakelijke uitweiding, terug tot ons onderwerp.

Mr. P. Brooshooft meent, in de *Locomotief* van 17 Februari, dat, zooal de voorstellen Mullemeister niet, zooals ze daar liggen, in behandeling zullen komen, dit wel in ieder geval zal geschieden „met al wat er besparends in die voorstellen gelegen is, zij het dan niet onder den wijdschen titel van „„Reorganisatie van het Binnenlandsch Bestuur."" Reeds voor de begrooting van 1899 zou worden

gerekend op de vermindering van het aantal residenties op Java met vijf, waardoor o. a. Japara een assistent-residentie van Semarang zou worden. Voor verhoogingen van tractementen daarentegen staat zeker de kans heel wat slechter, want bezuinigen, bezuinigen is, helaas, weder meer dan ooit de algemeene maar noodzakelijke leus. Weet men echter de Regeering en Kamers te doordringen van het werkelijk gegronde der klachten van de ambtenaren B. B., dan is het mogelijk dat zij recht er aan laten wedervaren."

In de *Figaro* lazen wij dezer dagen, bij gelegenheid eener promotie in de hoogere rangen van het leger, de klacht dat zoovele der Fransche hoofdofficieren te oud zijn, immers naar de 50 loopen, vóór ze kolonel zijn.

Men moge onzerzijds wel eens bedenken wat het zegt om in Indië, na 18 tot 20, weldra 25 en meer, jaar dienst, nog steeds als controleur rond te loopen! Flinke assistent-residenten, energieke residenten zullen op die wijze hoe langer hoe zeldzamer worden.

En hoe akelig is het ook op de Buitenbezittingen gesteld! Wij ontmoeten thans in Nederland controleurs met verlof, die meer dan twintig jaar geleden uitkwamen.

Het is een bezuiniging van eindjes kaars, om het personeel van onzen burgerlijken dienst in een conditie te laten, zóóveel ongunstiger dan die van voor Indië veel minder gewichtige ambtenaarskorpsen.

Een korps, dat in Indië zóó ongelukkig dient, kan op den duur geen keurkorps blijven: de moed gaat er uit.

v. S.

Cultures op Java en Ceilon.

Ceilon, die parel aan de kroon onzer Oost-Indische Compagnie, welke de Engelschen in 1795 voor ons, gelijk het heette, in bewaring namen, maar welke zij in 1814 weigerden terug te geven, [1]) het land waarvan Emerson Tennent in zijn klassiek werk „Ceylon" zulk eene boeiende beschrijving geeft, blijft nog steeds de belangstelling van vele onzer landgenooten wekken.

In 1895 wijdde de heer W. van Geer er zijn academisch proefschrift: „De opkomst van het Nederlandsch gezag over Ceilon" aan, een zoo goed bewerkt stuk, dat verlangend naar het toegezegd vervolg daarop wordt uitgezien. In 1886 publiceerde de Ned.-Indische Maatschappij van Nijverheid eene brochure van den heer Mundt, theeplanter op Java, die in het belang zijner cultures Ceilon bezocht: „Ceylon en Java", inzonderheid handelende over de thee- en koffie-cultuur in die beide landen. De gelijkheid van cultuur in die beide landen gedreven gaf tot menig ander stuk aanleiding. Dit deed gissen dat wel met eenige belangstelling zal worden kennis genomen van een, daarover handelend, in het dagblad: „The Ceylon Observer" van 15 Januari 1898 voorkomend artikel: „Planting in Java and Ceylon. Interview with Mr. Frank Adam". Aan de Javaansche planters zal het wel niets nieuws leeren. Maar het scheen niet onbelangrijk er op te wijzen hoe een Engelschman, die zich jarenlang aan de particuliere koffiecultuur op Java wijdde en onlangs in de gelegenheid was met de cultures op Ceilon kennis te maken,

[1]) Zie de stukken der heeren Heeres en van der Kemp, door ons besproken in de *Economist* van Maart jl., p. 294.

over het verschil in toestanden in beide landen oordeelt en aan Java in veel opzichten den palm boven Ceilon toekent.

De heer Frank Adam is de zoon van een, een dertig- of veertigtal jaren geleden te Batavia gevestigd Schotsch koopman en werd aldaar geboren. Na zijne opleiding in Schotland te hebben genoten, keerde hij naar Java terug en wijdde er zich 23 jaren lang aan handels- en cultuurzaken. Hij was dus wel in de gelegenheid daarvan kennis en ondervinding op te doen en wenscht zich aan zulke zaken te blijven wijden. Aan zijn oordeel schijnt dus wel eenige waarde te mogen worden gehecht. Wij lieten daarom bedoeld artikel vertalen en bieden het hierbij den lezer aan.

Voor den inhoud, de in het stuk voorkomende cijfers en verdere bijzonderheden stellen wij ons natuurlijk niet verantwoordelijk. Heeft men daarop aanmerkingen, men neme aan dat de „reporter" van „the Observer" den heer Adam niet altijd juist heeft begrepen, of dat deze zich in enkele opzichten vergistte.

J. K. W. Quarles van Ufford.

INTERVIEW MET Mr. FRANK ADAM.

Ceilon wordt op het oogenblik (Januari 1898) bezocht door Mr. Frank Adam, die groot belanghebbende is in de koffiecultuur op Java. De heer Adam kwam hier in het begin van December jl. en bezocht het Kelani-dal, Kandapola en de Uva-streken. Zijn bezoek zal duren tot het einde van Februari, daar hij nog het heuvelachtige en het lage land wil bereizen. Hij was de eerste die voor de koffiecultuur op Java de belangstelling opwekte van de Ceilonsche kapitalisten, van mannen zooals de heeren G. A. Talbot, J. H. Starey, D. en J. R. Fairweather, Wilson Wood, Rutherford, Reid, enz. — en de Glen Nevis Company, opgericht in 1892—93, werkzaam in Oost-Java, maakt zulke goede zaken, dat zij die er in geïnteresseerd zijn, met Mr. Adam, nu bezig zijn, pogingen te doen, hier een Maatschappij op te richten, om nog meer dergelijke gronden in dezelfde streek van Java te exploiteeren als de Glen Nevis Company. Dit, en de uitbreiding van deze Glen Nevis Company — zoo verklaarde hij aan een vertegenwoordiger van de *Observer*, die hem heden interviewde — was het doel van zijn bezoek aan Ceilon.

Het terugverlangen van de koffie-dagen.

Toen hem gevraagd werd, welke zijn indruk van Uva was, zeide hij: „Ik heb vele oude koffieplanters gesproken en allen zouden de koffie-dagen terugverlangen voor die van de thee. Ten opzichte van de koffie hier spreek ik met eenig voorbehoud, daar de situatie van het eiland, de bodem en het klimaat geheel verschillen van die op Java; maar mijn indruk van hetgeen ik gezien en van oude planters gehoord heb, is dat één oorzaak van den achteruitgang der koffie hierin ligt, dat de cultuur werd geforceerd en onder onnatuurlijke conditiën plaats had, dat onder diezelfde conditiën de boom in den prachtigen vulkanischen en humusgrond van Java langer zou hebben geleefd en, door geschikte middelen toe te passen, weer zou zijn terechtgekomen. Naar wat ik gezien heb te oordeelen, is de grond hier niet geheel voor koffie geschikt, maar, zooals ik reeds gezegd heb, ik spreek met eenig voorbehoud. Als ik zeg, dat de koffie hier geforceerd is geworden, bedoel ik, dat zij zonder schaduw gegroeid is. Op Java wordt de koffie geheel onder schaduw gekweekt. In de tweede plaats begreep ik, voordat ik hier kwam, nooit, wat op Ceilon bedoeld werd met koffieboomen te snoeien en kunstmatig te behandelen. Dit acht ik weer een middel om den boom te forceeren en er zooveel mogelijk uit te halen; terwijl dit goede oogsten gat zoolang het duurde, werd daardoor de boom minder geschikt om weerstand te bieden aan aanvallen van buiten. Onze

Wijze van cultivatie op Java

is, in het geheel niet te toppen in hooge streken, terwijl wij in lagere van 5 tot 6 voet toppen, eene platte oppervlakte latende aan het bovengedeelte van den boom, en er van zulk een tegen de natuur strijdend proces als snoeien en kunstmatig behandelen geen sprake is. Dat is in tegenstelling met wat ik in Uva gezien heb, waar zij den boom toppen op ongeveer $2^1/_2$ voet en den top er van aan de volle kracht van zon en lucht blootstellen. Ook merk ik op, dat de koffie, of wat er van koffie over is, op sommige plaatsen op hellingen tusschen rots en steenen groeit. De planters in Uva schijnen zich te verbeelden, dat de slechtste plaatsen voor koffiecultuur de beschutte gedeelten aan den voet van hellingen zijn. Op Java zouden zulke steile hellingen vol rots en steenen als onbruikbaar verklaard worden, en eenige van onze beste koffie op Java groeit juist aan den voet van hellingen, dien

de Ceilonsche planters, voor zoo ver ik er over kan oordeelen, schijnen te veroordeelen.

De bodem.

Bovendien bestaat de bodem, in het bijzonder waar onze gronden gelegen zijn, meerendeels uit diepen plantaardigen humus, vermengd met vulkanische asch. Door het woud gaande kan men op de meeste plaatsen een gewonen wandelstok zonder moeite geheel in den grond steken. Terwijl naar mijne meening op Ceilon de vruchtbaarheid van de thee grootendeels te danken is aan het klimaat, hebben wij op Java, behalve een goed klimaat, het voordeel van een beteren bodem.

Koffie-productie op Java.

Ik zal u een voorbeeld geven van de koffie-productie op Java. De Pioneer Company — dat is de Glen Nevis Company — opgericht door Ceilonsche kapitalisten — begon hare exploitatie in Java's oosthoek in 1892—93, en de laatste aanplant was in 1894—95 voltooid. In het einde van 1897 werd van een terrein van ongeveer 615 [1]) acres koffie geoogst voor eene bruto waarde van 22,000 pond sterling. Het bedrag op het einde van 1897 van den aanplant van het eerste jaar (1892—93) toonde het equivalent van productie van 15 centenaars koffie per acre. Aan het einde van het derde jaar bracht het land op den aanplant van het eerste jaar 5 centenaars per acre op; aan het einde van het vierde $7^1/_2$ centenaars per acre; en aan het einde van het vijfde (1897) hei equivalent van 15 centenaars per acre. De eigenaars zijn zoo voldaan over het resultaat, dat zij de geheele winst tot verdere exploitatie aanwenden, daar er nog een groot bosch in reserve is. Wat

Regen

betreft, daarmee is men goed bedeeld. Geene maand gaat voorbij zonder eene zekere hoeveelheid regen. Het meest regent het van October tot en met Maart. Het gemiddeld jaarlijksch cijfer is van 85 tot 87 inches.

Temperatuur.

De waarnemingen, gedaan om 6 uur 's morgens, op den middag en te acht uur 's namiddags, in de veranda van de bungalow

[1]) $1^3/_4$ acre = 1 bouw.

van den hoofd-administrateur, geven voor 's morgens zes uur niet lager dan 67 en niet hooger dan 72° F., 's middags van 75 tot 84, en om acht uur 's namiddags van 72 tot 78.

Concessies

door het Gouvernement worden niet verleend aan buitenlanders, maar alleen aan Nederlandsche onderdanen en aan vreemde onderdanen die in Nederlandsch-Indië wonen. De gronden, aan de Ceilonsche planters toegewezen, werden dus door mij verkregen, die reeds 23 jaren op Java had doorgebracht. De voorwaarden, waarop het Gouvernement land in concessie geeft, zijn zeer billijk, maar de concessie wordt niet gemakkelijk verleend. De grond wordt niet vervreemd. Hij wordt door het Gouvernement voor 75 jaar verhuurd, en indien er bij het eindigen van de huur geen bezwaar wordt gemaakt, is zij hernieuwbaar, zoodat men den grond als in eigendom krijgt. De Nederlandsche wet veroorlooft het verhypothekeeren van deze gronden op dezelfde wijze als onbezwaard eigendom, onderworpen natuurlijk aan de voorwaarden der concessie. Geen belasting van eenigen aard is te betalen vóór het einde van het vijfde jaar, wanneer een bedrag wordt geheven, dat varieert, maar kan gesteld worden op een maximum van een gulden (ongeveer 1 s. 8 d.) per bouw ($1^3/_4$ acres). Geen verplichting wordt opgelegd om het land te bebouwen. In de Britsche koloniën is men in de meeste gevallen verplicht, binnen een zekeren tijd een zeker gedeelte in cultivatie te brengen, maar op Java bestaat die bepaling niet. Wat andere belastingen betreft: er wordt geen belasting geheven, voordat het land winst afwerpt, en dan wordt de gewone inkomsten- of bedrijfs-belasting geheven, ongeveer 2 percent. Het Gouvernement behoudt zich alle rechten voor op delfstoffen op de landen en ook de rechten om wegen te openen en op waterloopen, met vergoedingz oo noodig aan de concessie-houders. Niet geoorloofd is de zout-fabricage op het land, noch het aankweeken van de papaverr te bereiding van opium, beide een monopolie van het Gouvernement.

Rapport van een Ceilonees.

Een welbekend persoon van Ceilon, die ook geïnteresseerd is in koffie in de Straits — ik bedoel Mr. Donald Mackay — heeft een tijdlang op Java doorgebracht, en na onze landen gezien te hebben, er een zeer gunstig bericht over gegeven. Ten aanzien

van Glen Nevis zeide hij, dat de bodem, de ligging en de wasdom van de landen die van andere aanplantingen overtrof, welke hij op vele van de hem bekende landen had gezien, en dat de werkelijkheid ver de verwachting te boven ging, die de beschrijving van zijne Ceilonsche vrienden bij hem had opgewekt. De beschutte ligging door den kring van bergreeksen, de overal voorkomende rijkdom en diepte van den zwarten vulkanischen grond, en de welige groei van boomen van $2^1/_2$ tot $4^1/_2$ jaar oud kon nauwelijks beter zijn, zoo ooit geëvenaard worden door Arabische koffie in eenig gedeelte der wereld De Liberia-koffiebomen waren goed vooruit gekomen. Wat de cacaoboomen aangaat, was hij van meening, uit hun voorkomen op te maken, dat zij het volgend jaar (1898) beter zouden voldoen dan de planters tot nog toe verwachtten. Voor zoover hij zich daarover inlichtingen kon verschaffen, was het klimaat van de streek over het geheel betrekkelijk gezond; er scheen niet veel malaria voor te komen, en de gevallen van cholera kwamen meer voort uit verhoedbare oorzaken, zooals zorgeloosheid van de koelies zelf, dan door de ligging, den bodem, het klimaat, of het water, Verder zeide Mr. Adam: „De beplante oppervlakte op Glen Nevis en het naburige land van dezelfde eigenaars bedroeg aan het einde van 1897 ongeveer 1400 acres, waarvan twee derde produceerend. Van deze oppervlakte werd 35,000 pond sterling bruto gemaakt van de oogsten voor 1895, 1896 en 1897.

Arabische en Liberia-koffie.

Onze ervaring is, dat wij gunstiger resultaten krijgen van Arabische dan van Liberia-koffie. Liberia werd op deze cencessies beplant bij wijze van proef, maar onze aandacht is meer gewijd aan de Arabische. Liberia groeit wel goed, maar wij vertrouwen meer op de Arabische. Wij beweren, dat zoolang wij goed land kunnen vinden voor Arabische, wij die variëteit moeten aankweeken. Wat fijnen geur en smaak betreft heeft zij weinig mededingsters, en wij achten het veel beter de Liberia te laten varen, die onder de koffie van de velen en niet van de weinigen kan gerangschikt worden. Dat wij zoodoende verstandig handelen, blijkt uit het feit, dat gedurende de jongste daling der koffieprijzen zulke grove variëteiten als Brazilië, Santos, Liberia, enz. zeer veel daalden, terwijl met de fijnere soorten, zooals Java, Ceilon, Guatemala, dit in veel geringer mate het geval

was [1]). Het is een feit dat, na mijne komst op Ceilon, ik goede, kleurige, gele Liberia te Londen a 44 s. per cwt. heb genoteerd gezien, terwijl „Ceylon Plantation", die zoowat van dezelfde bereiding en hoedanigheid als Java-koffie is, in hetzelfde marktbericht genoteerd stond op 100 a 102 s. Commentaar is, geloof ik, overbodig.

Aardrijkskundige beschrijving.

Java is, wat den landbouw betreft, verdeeld in twee deelen. Het westelijk deel, dat het dichtst bij Batavia ligt, en de voornaamste plaatsen bevat die door de mailbooten worden aangedaan, wordt door den toerist het meest bezocht. Het klimaat van dit gedeelte is zeer vochtig, en de bodem, waarop de thee in de bovenlanden voornamelijk groeit, is stijf en rood. Het oostelijk deel van het eiland, dat zeer weinigen zich den tijd geven te bezoeken en dat van de hoofdlijnen der stoomvaart veraf ligt, is de Koffietuin van Java. Er bestaat eene rechtstreeksche spoorwegverbinding van Batavia naar Djember zeer dicht bij het oostelijk einde van het eiland, en de lijn is opgenomen voor eene verdere uitbreiding van Djember (met een tunnel door eene bergreeks) naar Banjoewangi, een der voornaamste stations van de Eastern Telegraph Company en de oostelijkste haven van Java. Uit die haven wordt de Glen Nevis koffie verscheept. De afstand tusschen Glen Nevis en de haven is 38 Eng. mijlen, van welke 25 over een goeden rijks-postweg en overigens over een goed rijpad.

De bevolking

bestaat in de eerste plaats uit Soendaneezen (oorspronkelijke bewoners), die het westen of de thee-districten van het eiland bewonen. Zij zijn minder sterk dan de bewoners van het oostelijk deel van het eiland, die bestaan uit Javanen (ook inboorlingen) en Madoereezen, die naar Java overstaken van het daaraan onmiddellijk grenzende eiland Madoera. Er zijn ook Maleiers op Java aan de westelijke zeekust, de afstammelingen van Maleische zeeroovers van vroeger tijd. Deze lieden worden niet als landbouwers gebezigd, maar als huisbedienden, koetsiers enz. De geheele bevolking bedraagt ongeveer 23½ millioen. Er zijn handen genoeg

[1]) Volgens de „Handelsberichten" in de Maart-Economist, p. 247, waar de loop der koffieprijzen gedurende het geheele jaar 1897 wordt opgegeven, waren de hoogste en laagste prijzen voor: „Java goed ordinair" 51 en 35½ cts. per ½ kilo, voor Santos 32½ en 18½ cts. a. v. U.

voor den arbeid. Wel zijn er moeielijkheden te overwinnen, zooals de planters in elk ander deel van het Oosten ondervinden, maar deze zijn tot een minimum teruggebracht.

Toen Sir Stamford Raffles op Java was van 1810 tot 1812 beliep de bevolking ongeveer zes millioen, en de cijfers van thans toonen aan, hoe zij vermeerderd is onder hetN ederlandsch bestuur.

De bewerking der gronden.

Wij vinden het beter, die onder toezicht van Nederlanders te doen plaats hebben en op de Nederlandsche wijze, met een Engelschman aan het hoofd van de geheele zaak. Het systeem werkt beter dan Engelschen te bezigen, die niet bekend zijn met de Nederlandsche methodes, gewoonten en taal. Het loon van een koelie op een koffieland is 40 à 45 cents (guldenscenten) per dag.

De munt

berust op den grondslag van den dubbelen standaard, en daarom zijn wij niet onderhevig aan de fluctuaties van de zilverlanden in het oosten.

De wegen

behooren tot de beste ter wereld en zijn meerendeels aan weerskanten prachtig beschaduwd door tamarindeboomen.

Andere voortbrengselen.

Suikerriet groeit op Java zeer goed, maar door het stelsel van suikerpremies in de laatste jaren in Europa en de verandering in de tariefrechten van Amerika verkeert de suikerindustrie in een zeer precairen toestand. Indigo groeit zeer goed in Midden-Java op een beperkt terrein. Ik kan melden, dat bij gelegenheid van een Landbouwtentoonstelling te Calcutta, zeven of acht jaar geleden, ik mij herinner te hebben gezien, dat vijf prijzen voor indigo werden toegekend. De eerste, tweede en derde vielen ten deel aan Java, en de vierde? en vijfde aan Britsch-Indië. Java brengt ook tabak voort, die natuurlijk op een beperkt terrein groeit wegens het vochtige klimaat, dat zij, evenals de thee, vereischt. Het levert ook thee op, zooals ik heb aangeduid, ook cacao, vanille, notemuskaat, cinchona, enz. In het westen van Java komt wat van de fijnste tafelrijst ter wereld voor, en over het geheele eiland de gewone inlandsche rijst. In de laatste jaren is er ook petroleum ontdekt, vooral in Midden- en Oost-Java, en eenige maatschappijen hebben prachtige resultaten verkregen."

Tot zoover het artikel uit „The Ceylon Observer" van 15 Januari jl.

Sedert het bovenstaande werd geschreven, gewerd ons nog het uitknipsel uit eene andere Ceiloneesche courant, het opschrift dragende: „Coffee-planting in East-Java: Why go to Mexico?" Daarin wordt de vraag beantwoord: waarom zouden jeugdige Ceiloneesche planters naar Mexico, (waarover het blad een artikel had geschreven) gaan, wanneer zij de kans hebben zooveel dichter bij, op Oost-Java, te slagen? Tot antwoord wordt dan gewezen op de mededeelingen van den heer Frank Adam en de wenschelijkheid betoogd dat meerdere Ceiloneezen zich aan de koffiecultuur op Oost-Java mochten wijden.

Wordt aan die wenken gevolg gegeven, dan zullen wellicht weldra meerdere Ceiloneezen zich in Oost-Java vestigen. Tot ontwikkeling van het nog weinig ontgonnen, weinig bevolkte Banjoewangi zal dit natuurlijk kunnen bijdragen, en het zal aan land en volk over het geheel ten goede kunnen komen. Maar de voordeelen, aldaar door Ceilonsche planters te behalen, kunnen natuurlijk ook door onze landgenooten worden behaald. Het schijnt dus gewenscht dezen er op te wijzen dat de vruchtbare gronden van Java's Oosthoek meer en meer de aandacht trekken van Ceilonsche planters en kapitalisten; dat zij er dus spoedig werk van dienen te maken om te zorgen dat niet de beste gronden in die streek hun ontgaan.

Wij kunnen op dit oogenblik niet nazien hoevele nieuwe landelijke ondernemingen in de laatste jaren in Besoeki en Banjoewangi werden gevestigd. Maar waar gelegenheid is voor nieuwe ondernemingen van Ceiloneezen, bestaat die natuurlijk ook voor Nederlanders. En men duide het ons niet ten kwade dat wij, als Nederlander, de daaruit te verkrijgen voordeelen liever door landgenooten dan door vreemdelingen behaald zagen.

Q. v. U.

De opleiding der technische ambtenaren bij het boschwezen in Nederlandsch-Indië.

Ieder die belangstelt in onze overzeesche bezittingen zal met genoegen hebben kunnen constateeren, dat, dank een oordeelkundig boschbeheer, de netto opbrengsten der Gouvernements djatibosschen op Java in de laatste jaren sterk toegenomen zijn.

Dit feit is des te meer te waardeeren, wanneer men bedenkt, dat die grootere opbrengst niet toe te schrijven is aan een krachtiger liquideeren der door de natuur geschonken schatten, maar integendeel beschouwd moet worden als de vrucht van een streven, dat eerst langzamerhand baan gebroken heeft en waarbij als hoofdzaak geldt, den aanwas der bosschen niet te laten verrotten, maar in het belang van het algemeen te benuttigen, echter zoo, dat de duurzaamheid der opbrengsten voor alles verzekerd is.

Het is dan ook aan geen redelijken twijfel onderhevig, dat die opbrengsten nog voor wezenlijke vermeerdering vatbaar zijn. Daarbij zal in de eerste plaats de fiscus gebaat zijn; maar ook de industrie, die, wegens de groote afstanden, nog weinig van ijzer als bouwmateriaal gebruik maakt en de bevolking, die in de nabijheid der bosschen vroeger aangewezen was om door houtdiefstal gedeeltelijk in haar levensonderhoud te voorzien, zullen profiteeren van een grootere productiviteit van den boschgrond.

Naar mate het boschwezen op Java zijne taak ziet uitbreiden, (ook op de buitenbezittingen zijn uitgestrekte bosschen aanwezig, die schatten voor de toekomst bevatten), zal de opopleiding der technische ambtenaren voor dien tak van dienst eene zaak van grootere beteekenis worden.

Ten gevolge van de reorganisatie van de Rijks Landbouwschool te Wageningen moet binnen kort in die opleiding eene belangrijke wijziging worden gebracht.

Eene gelukkige gedachte was het daarom, dat de heer Dr. W. B. J. van Eyk, Inspecteur van het Middelbaar Onderwijs, dezer dagen de geschiedenis van de vorming der houtvesters in eene brochure, die niet in den handel is, heeft geboekstaafd.

Niemand dan genoemde heer zou daarvoor beter in de gelegenheid geweest zijn, daar hij meerdere jaren met de leiding der studie aan de rijks alumni voor het boschwezen belast was en het aan zijn krachtig optreden te danken is, dat in 1890 aan de R. L. S. te Wageningen een speciale cursus voor hunne opleiding verrees.

Niet te verwonderen is het, dat de heer van Eyk met hart en ziel aan die stichting is gehecht geweest en de koninklijke onderscheiding, die hem wegens zijne toewijding ten deel viel, is waarlijk wel verdiend geworden.

Bijna op elke bladzijde der brochure bespeurt men, dat de schrijver met zijne stichting heeft meegeleefd. Het is hem een waar genot geweest te zien, dat zijn arbeid goede vruchten heeft opgeleverd en het zou niet vreemd zijn, indien men tusschen de regels zekere vrees voor de toekomst ontdekte, daar immers elke reorganisatie nog niet altijd eene verbetering blijkt te zijn.

Men mag er echter van overtuigd zijn, dat de heer van Eyk niets liever zal zien, dan dat op de fundamenten door hem opgetrokken een gebouw verrijze, dat door stevigheid uitmunt.

De brochure is als volgt ingedeeld:

Inleiding.

I. De voortijd (1865—1881).

II. Donkere dagen (1881—1888).

III. Grondregelen voor een nieuw ontwerp 1889—1891).

a. De propaedeusis.

b. De vakstudie.

c. Het Indisch element.

IV. De uitvoering voorbereid. De speciale cursus.

V. De nieuwe orde van zaken.

Bijlage.

Het zou te ver voeren den schrijver op den voet te volgen, maar de hoofdzaak zal hier even gereleveerd worden.

Bij Koninklijk Besluit van 19 September 1872, No. 21, werd de Minister van Koloniën gemachtigd om Nederlandsche jongelieden, die aan het eindexamen van de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus, overeenkomstig de wet van 2 Mei 1863, hadden voldaan, in Pruisen praktisch en theoretisch te doen opleiden.

Het groote gebrek aan deze regeling verbonden was wel, dat niet de minste notitie genomen werd van de geheel andere behoeften van den Indischen dienst in vergelijking met dien van den Pruisischen.

Bij de reorganisatie in 1891 is de theoretische studie gedeeltelijk verlegd naar Wageningen. Daardoor kon meer rekening gehouden worden met de sociale eischen van de houtteelt in de tropen en werd betere aansluiting verkregen tusschen de propaedeusis en de eigenlijke vakstudie. In Pruisen was het onderwijs in plantkunde, landmeten en andere vakken voor een groot deel eene onnoodige herhaling van het in Nederland reeds geleerde.

De in 1891 opgerichte voorbereidende cursus voor houtvester bood velen eene welkome gelegenheid aan om eene opleiding te genieten, die in hunne oogen meer geschikt was voor den aanstaanden beheerder eener landelijke onderneming in Ned.-Indië, dan die welke aan de afdeeling B, van de K. L. S. kon genoten worden en daardoor stichtte de nieuwe cursus ook in ruimeren kring nut.

Bij de reorganisatie in 1897 heeft men evenwel gemeend zich meer het lot der aanstaande Indische planters te moeten aantrekken en men richtte daarom eene afzonderlijke Indische landbouw-afdeeling op.

Dat zulks juist gezien was mag uit het talrijk bezoek, reeds in de eerste 2 jaren van haar bestaan, worden afgeleid.

De aanstaande houtvesters in Indië zullen nu in het vervolg eerst deze Indische afdeeling af te loopen hebben en daarna tot den houtvesterscursus worden toegelaten.

Hoe deze cursus zal worden ingericht, kan thans nog niet worden medegedeeld, daar de betreffende voorstellen nog een punt van gezette overweging vormen.

Later zal op deze aangelegenheid hier worden teruggekomen.

Wageningen. A. H. BERKHOUT.

VARIA.

RAMPEN VAN HOOGER HAND: DE AARDBEVING TE AMBON EN DE UITBARSTING VAN DEN LAMONGAN.

„Rampen van hooger hand" noemt men in *Indië* natuurverschijnselen, die buiten de menschelijke berekening liggen.

Beginnen wij met de

Aardbeving te Ambon.

Wij verzamelden daarover de volgende officieele berichten uit de *Javasche Courant*.

Een regeeringstelegram, gedagteekend Buitenzorg 12 Jan., luidt als volgt:

„Volgens tegrafisch bericht van den resident van Amboina is 6 dezer de hoofdplaats Amboina te één ure vijftien minuten door een hevige aarbeving geheel verwoest.

Geen enkel huis bleef gespaard; o. a. zijn ingestort de gevangenis, de kweekschool en een groot deel van fort Nieuw-Victoria.

Geen enkel huis is meer bewoonbaar, met uitzondering van een deel van het residentiehuis.

Voor zoover bekend, werden 50 personen gedood, ruim 200 gewond; onder de gedooden zijn tien minderen en eenige Europeesche ingezetenen.

Van buiten zijn door den resident nog geen tijdingen ontvangen."

De *Javasche Courant* bevatte daarna het volgende:

„Volgens nader van het Departement van Oorlog ontvangen bericht zijn slechts vijf militairen gedood: namelijk de korporaal der artillerie van der Aa, de kanonniers Romang, Janse, Kok en de fuselier Einögg. Zwaar of licht gewond werden 38 minderen.

De Gouvernements stoomer „Arend", die den 12den Januari bovenbedoeld telegram te Makasser aanbracht, ontmoette een uur van die plaats het stoomschip „Van Oudshoorn" der Koninklijke Paketvaart-Maatschappij, dat op het bericht van het te Amboina gebeurde naar Makasser terugkeerde en nog in den avond van denzelfden dag met verbandmiddelen naar de geteisterde plaats vertrok.

Ter assistentie voor zooveel mogelijk vertrokken H.M. fregatten „Koningin Emma der Nederlanden" en „De Ruyter" van Makasser derwaarts, elk met een officier van gezondheid, het laatste bovendien met behoeften en materialen voor een tijdelijk kampement, terwijl de Gouvernements stoomer „Arend" 's avonds met dwangarbeiders volgde.

Ook het noodige waterstaatspersoneel wordt naar Amboina gedirigeerd.

In verband met de omstandigheid, dat van buiten Amboina nog geene berichten waren ingekomen toen de resident zijn voormeld telegram verzond, is bevel gegeven, dat een der fregatten Banda en Saparoea zal bezoeken."

Een volgend officieel bericht gaf, wat dat laatste onderzoek betreft, gelukkig geruststellende berichten.

„Volgens een van den Resident van Amboina ontvangen telegram bepaalde de verwoesting door de aardbeving veroorzaakt zich tot Amboina en omgeving; te Ceram, Saparoea en Banda werden slechts lichte schokken waargenomen, die nergens schade aanrichtten.

Ter hoofdplaats hielden lichte schokken tot en met den 19den dezer aan.

Bij alle takken van dienst werd het werk hervat, met uitzondering van het onderwijs op de kweekschool en op de tweede Europeesche school; beide scholen kunnen 1 Februari heropend worden, de eerste in een daartoe gehuurd gebouw.

Het residentie-bureau is naar een gedeelte van het residentie-huis overgebracht; voor andere bureaux zijn gebouwen gehuurd of van tijdelijke materialen samengesteld. Een deel van het park Batoegadja is voor temporair kampement afgestaan.

De Gouvernements stoomer „Zeemeeuw", die door den Resident van Ternate ter assistentie werd gezonden, is reeds derwaarts teruggekeerd. Hr. Ms. „Koningin Emma der Nederlanden" zou den 20sten dezer vertrekken, terwijl Hr. Ms. „de Ruyter" nog eenige dagen aangehouden zou worden.

Levensmiddelen zijn voldoende aanwezig; de mindere man heeft weinig geleden, doch de meeste Arabieren en Chineezen zijn tot den bedelstaf gebracht.

De kapitalen van de kerkgenootschappen, der Ambonsche spaarbank en van vele particulieren zijn, door de verwoesting der panden, waarin zij belegd waren, geheel verloren.

Het aantal dooden is nader gebleken 80 te bedragen, terwijl 300 personen gewond werden, waarvan velen onbeduidend."

„Volgens een onder dagteekening van 22 Januari van den Resident van Amboina ontvangen telegram werden nog dagelijks lichte schokken van aardbeving gevoeld en zou Hr. Ms. „de Ruyter" tot den 24sten aldaar blijven.

De gezondheidstoestand is gunstig en de gewonden zijn herstellend; de zaken gaan zooveel mogelijk geregeld haar gang".

„Volgens een 26 Januari ontvangen telegrafisch bericht van den Resident te Amboina is na twee dagen rust in den nacht van den 24en op den 25en weder een vrij hevige schok van aardbeving gevoeld, die wel geen bepaalde schade aanrichtte, doch een deel der eenigszins tot kalmte gekomen ingezetenen weer ernstig verontrustte.

Te Banda werden den 23en, te Wahaai den 12en schokken gevoeld.

De gezondheidstoestand ter hoofdplaats was minder gunstig; de politieke toestand goed.

Do betuiging van deelneming van Hare Majesteiten de Koningin en de Koningin-Weduwe, Regentes, waren aan de ingezetenen medegedeeld, die daarvoor zeer gevoelig waren."

„Volgens een onder dagteekening van 27 Januari jl. van den Resident te Amboina ontvangen telegram werden nog steeds min of meer hevige schokken van aardbeving gevoeld, terwijl ook aanhoudend onderaardsch gerommel gehoord werd.

Overigens viel niets bijzonders te vermelden."

„Van den resident van Amboina is onder dagteekening van 3 Februari het navolgend telegram ontvangen: Algemeene politieke toestand voldoende, gezondheidstoestand voldoende; min of meer zware schokken van aardbeving worden nog van tijd tot gevoeld."

Bij besluit van 9 Februari 1898 no. 1 is de bijzondere dank der regeering betuigd aan: G. F. de Bruyn Kops, luitenant-kolonel, commandant der schutterij, te Amboina; J. W. Meerburg, controleur der 1ste klasse bij het binnenlandsch bestuur op de bezittingen buiten Java en Madoera, te Amboina; W. M. Geill en A. G. Sedee, officier van gezondheid, respectievelijk der 1ste en der 2de klasse bij het Nederlandsch-Indische leger, te Amboina; R. A. de Boer, opzichter der 1ste klasse bij den Waterstaat en 's Lands Burgerlijke Openbare Werken te Amboina; W. F. van Beuningen, 3den stuurman bij de Gouvernements marina, te Amboina; Mejuffrouw H. Laats, te Amboina; voor de door hen bewezen buitengewone diensten bij gelegenheid van de aarbeving te Amboina op 6 Januari 1898.

Aan D. J. Siahaja, dokter-djawa en J. A. Tanasale, hoofddjaksa bij den landraad te Amboina, zijn gratificatiën toegekend van *f* 100.— ieder, als belooning voor bewezen buitengewone diensten bij gelegenheid van de aardbeving te Amboina op 6 Januari j.l. Verder is de resident van Amboina gemachtigd om een som van *f* 600 en een som van *f* 75 ter beschikking te stellen respectievelijk van den commandant der schutterij en van den magistraat aldaar, ter verdeeling, voor zooveel den eerste betreft onder de leden van genoemde schutterij, en voor zooveel den tweede aangaat, onder de politie-oppassers te Amboina, als belooning voor bewezen buitengewone diensten bij gelegenheid van diezelfde ramp.

Bij Gouvernements besluit is bepaald dat de militaire bezetting van de hoofdplaats Amboina wordt verminderd met 1 kapitein, 4 luitenants, 53 Europeesche en 62 inlandsche en Amboineesche onderofficieren en minderen, en alzoo behalve den staf wordt gebracht op: 2 kapiteins, 7 luitenants, 3 sergeant-majoors, 2 fouriers, 10 Europeesche sergeanten, 11 Europeesche korporaals (waarvan twee Amboinees kunnen zijn), 50 Europeesche fuseliers, 1 Amboineesch sergeant (voor de werving), 8 inlandsche sergeanten, 9 inlandsche korporaals, 2 inlandsche tamboers, 4 inlandsche hoornblazers en 154 inlandsche fuseliers, met dien verstande evenwel, dat door deze vermindering vooralsnog geen wijziging wordt gebracht in de formatie van het garnizoens-bataljon van Amboina en Ternate.

Bij Gouvernements besluit is bepaald dat door den dienst van het mijn-

wezen in de residentie Amboina een geologisch onderzoek zal worden ingesteld naar de oorzaak en de uitgestrektheid der aardbeving op 6 Januari 1898 en in verband daarmede rapport zal worden uitgebracht over de vraag, of het wenschelijk is de hoofdplaats dier residentie op dezelfde plek te herbouwen, terwijl voorts, in geval deze vraag ontkennend wordt beantwoord, zoo mogelijk een meer geschikte plaats daarvoor zal zijn aan te geven, in overleg met den resident van Amboina en den eerstaanwezenden officier van gezondheid aldaar.

De directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid is gemachtigd om de ingenieurs, die met het bovenbedoelde onderzoek zullen worden belast, naar Amboina te dirigeeren via Menado, ten einde ter laatstgenoemde plaats het noodige personeel en materieel af te halen, en op te dragen om het ter zake uit te brengen rapport zoodra mogelijk aan de regeering in te dienen.

Tot zoover de officieele mededeelingen.

Ten slotte nemen wij een brief over in de *Soerabaja Courant* verschenen van de hand van den mijningenieur L. Hundeshagen.

„Alle verschijnselen wijzen er op dat het op Ambon slechts een aardbeving is geweest door instortingen ontstaan.

Een deel van de aardkorst is naar beneden gegleden of zijwaarts verschoven en heeft onderaardsche holen geheel of ten deele gevuld.

Het eigenlijk uitgangspunt van de aardschokken kan mijlendiep onder de oppervlakte liggen, want ook dan nog heeft het wegglijden van geweldige steenmassa's, die wellicht een omvang hebben van eenige palen in het kubiek nog een hevige plaatselijke werking aan de oppervlakte ten gevolge.

Daarbij komt nu op Ambon als een ongunstige factor nog dit, dat, voor zoover mij bekend is, de geheele stad evenals het fort aan de kust niet op vaste gesteenten maar op alluvialen grond zijn gebouwd, bestaande uit rolsteenen, zand en modder.

Het is bekend dat huizen, die op dikke alluviale bedding zijn gebouwd veel meer lijden dan die wier fundamenten op vaste gesteenten zijn gelegd.

Dat het residentiehuis, dat tamelijk ver van de kust aan het riviertje Wai Gadja ligt, slechts betrekkelijk weinig beschadigd is, kan ten deele wel verklaard worden door zijn steviger bouw, doch ook daaruit dat de ondergrond slechts uit een dunne laag alluviale rolsteenen bestaat, en vlak in de buurt reeds kleine heuvels van vaste gesteenten voorkomen.

Wat betreft de waarschijnlijkheid dat nog meer aardbevingen zullen ontstaan, zoo kan men wel verwachten dat kleine onbeduidende stooten nog geruimen tijd zullen aanhouden, zóólang totdat in de diepere lagen van de aardkorst weer rust is ingetreden, dat is, totdat de onderaardsche holen geheel gevuld zijn of hun toegangen zoo met gesteenten zijn verstopt, dat, niettegenstaande den enormen druk en de inwerking van het water in die diepe lagen, voorloopig groote belangrijke instortingen of verschuivingen niet meer kunnen ontstaan.

Ten Zuiden en Zuidoosten van Ambon ligt echter een groote oude verzakking met zeer belangrijke zeediepte.

Ambon met Saparoea, Haroekoe, Ceram, Boeroe en het Noord-Westelijk deel van Nieuw-Guinea vormen nu nog de overblijfselen van een groote samenhangende bergmassa, die na verloop van zeer langen tijd geleidelijk weggezonken is, terwijl ten Zuidoosten van het genoemde gebied vulkanen zijn verrezen, daar waar nieuwe groote scheuren in de aardkorst ontstonden.

Het is zeer denkbaar dat in latere, nog lang verwijderde tijden nieuwe dalingen of rijzingen in dezen ketel en zijn randen zullen voorkomen en dat deze zich ook tot Ambon zullen uitstrekken, welks zuidelijk schiereiland — vooral westelijk en oostelijk — reeds een groot gebied aan de zee heeft moeten afstaan.

De mogelijkheid is dus niet uitgesloten dat in den loop der tijden weer hevige aardschokken zullen voorkomen. Dat kan evengoed reeds binnen vijf als eerst na vijftig jaren geschieden. Het is onmogelijk daaromtrent voorspellingen te doen.

Maar op verschillende gronden is het meest aannemelijk dat voorloopig op Ambon weer betrekkelijke rust zal intreden.

Hoe droevig nu ook de materieele toestand van verscheidene inwoners van Ambon moge zijn, zij kunnen wat betreft het gevaar voor een herhaling van hevige aardstooten, de toekomst met meer kalmte te gemoet zien, dan zij tot nog toe schijnen te doen.

De vlucht naar andere eilanden van den Indischen archipel geeft slechts weinig troost, omdat op zeer veel plaatsen een even groot gevaar dreigt voor aardbeving en vulkanische uitbarstingen als op Ambon, dat gelogisch tot de oudste deelen van onzen archipel behoort.

Wellicht zullen vele bewoners zich de ervaring in andere streken opgedaan ten nutte maken en thans hunne huizen niet van steen maar van hout optrekken, tevens wat verder van het strand op de vaste gesteenten, waardoor het gevaar verminderd wordt, al wordt dit niet geheel uitgesloten".

De uitbarsting van den Lamongan.

De *Javasche Courant* van 8 Febr. No. 11 bevatte hierover in de eerste plaats het volgende:

„Een van den resident van Probolinggo onder dagteekening van 6 Febr. ontvangen telegrafisch bericht meldt, dat in den namiddag van den 5den t. v. te half twee eene hevige uitbarsting van den Lamongan heeft plaats gehad en wel uit een nieuw gevormden krater aan den voet van den berg in het koffie-reserveterrein Goenoeng Kenek. De uitbarsting bracht groote ontsteltenis teweeg onder de nabijwonende bevolking, die met haar vee de dessa's Papringan en Soemberpetoeng verliet. De berg werkt voortdurend hevig en braakt een vuurmassa met steenen, gruis en zand uit. Er bestond geen direct gevaar, indien de toestand niet verergerde. Persoonlijke ongelukken kwamen niet voor, alleen aan de koffieplantsoenen werd schade toegebracht."

Wij vonden in een volgend nummer een uitvoerig rapport afkomstig van den assistent-resident van Loemadjang, gedagteekend 7 Februari 1898, van den volgenden inhoud:

„In den morgen van 5 dezer, te 9 uur, kwam de petinggi van de dessa

Pagringan in de controleurswoning te Klakah en berichtte, dat den vorigen dag in de jonge koffietuinen en in het reserveterrein van Goenoeng Kenek een zeer lange spleet in den grond was ontstaan, waaruit rommelende en dreunende geluiden opstegen, terwijl de bodem trilde, en dat de dessalieden, die in den tuin werkten, het werk gestaakt hadden.

De controleur A. Ardesch, aan wien een plaatselijk onderzoek werd opgedragen, bevond geheel juist wat de petinggi van Papringan had gerapporteerd en zag niet één lange spleet maar een reeks van spleten in verschillende richtingen, die het aanzien hadden van een spinneweb. Ook hoorde hij de geluiden en voelde de dreuningen van den bodem.

De controleur reed de tuinen van Goenoeng Kenek geheel door, maar vond niets anders meer, wat zijn aandacht trok. Daarop keerde hij naar Klakah terug.

Nauwelijks van zijn paard gestegen aan de controleurswoning te Klakah, hoorde hij een zwaren knal en uit de achtergalerij van zijn woning naar den berg ziende, zag hij een reusachtige zwarte kolom gevolgd door vuurmassa's aan den voet van den berg opstijgen. Blijkbaar was de gespleten grond uit elkaar gebarsten en hadden de vulkanische producten zich met geweld een uitweg gezocht.

De hemel was onmiddellijk in diepe duisternis gehuld. Een modderregen, bestaande uit zwart slijk, asch en zand, viel neder, en ongekende warmte was waar te nemen.

Na mij telegrafisch te hebben gewaarschuwd, vertrok de controleur weer onmiddellijk naar de plaats des onheils en zag hij dat op dezelfde plaats, waar hij een uur te voren de genoemde verschijnselen had waargenomen, zich een kolossale krater had gevormd, die veel vuur uitbraakte, bestaande in wit en rood gloeiende sintels van verschillende afmetingen.

In buitengewoon korten tijd had zich om den krater een berg gevormd, die steeds zichtbaar in hoogte toenam.

Ik spoedde mij met postpaarden naar Klakah om persoonlijk in loco een onderzoek in te stellen.

Te Klakah gekomen, vond ik de bevolking geheel ontsteld over wat zij had bijgewoond en geheel in angst omtrent wat nog zou kunnen gebeuren.

Het geschreeuw en gehuil van vrouwen en kinderen, het voortdurende slaan op de tong-tong, allerwegen in den omtrek de vreeselijke duisternis, waarin alles gehuld was, dat alles maakte den toestand van angst en ontzetting niet beter.

De dessa's die het dichtst bij de eruptie-plaats liggen zijn Soemberpetoeng en Papringan, en spoedig was de weg vol met dessalieden, die hunne vrouwen, kinderen en vee in veiligheid brachten naar Klakah, alwaar ze op de passar een veilig onderkomen vonden.

Ik vond het noodig dienzelfden avond nog naar de plaats der uitbarsting te gaan ten einde te zien of er werkelijk gevaar bestond dan wel mocht worden aangenomen, dat naar menschelijke berekening althans de toestand voorloopig wel niet zou veranderen.

We bestegen den Goenoeng Kenek en van af het hoogste punt van dien bergrug, die zich zachtglooiend met de helling van den Lamongan vereenigt, deed zich een verschrikkelijk natuurtooneel voor ons op.

Voortdurend — nu eens heviger dan weer wat minder — werden gloeiende vuurmassa's, bestaande uit gloeiende steenen en sintels, uit den nieuwen krater hoog in de lucht opgeworpen, die bij de groote stilte recht neervielen en soms in gloeiende stroomen over den rand van den krater naar beneden storten.

Geen andere geluiden dan dat als van een locomotief in volle vaart en van het gekletter der neervallende steenen werden gehoord en geen dreuningen van den grond, noch aardbevingen zijn waargenomen.

De middellijn van den nieuwen krater schat ik op een paar honderd meter.

In den vroegen morgen van den 6en dezer gingen we nogmaals naar het terrein, ten einde de verwoesting in de koffietuinen en de koffiereserve in oogenschouw te nemen.

De werking van den berg was even hevig als den vorigen avond. Het viel ons op, dat in de richting van den top van den Lamongan een nieuwe berg was opgeworpen, veel hooger dan die gevormd door de eerste eruptie.

De koffietuinen en het aangrenzende bosch gaven een treurigen aanblik. De bladeren waren alle vaalbruin geschroeid, het lage gras lag verflenst als platgetreden op den grond in één richting van af den top.

Een onaangename lucht van verschroeid en gebraden groen vervulde de lucht.

Blijkbaar heeft zich bij de eerste uitbarsting een stroom kokend water of heete stroom over den bodem verspreid.

Anders is de eigenaardige toestand van het gras op den bodem in verband met de richting waarin het lag neergedrukt niet te verklaren.

In verband met de gesteldheid van het terrein kan worden gezegd, dat er geen direct gevaar bestond voor de naastbijgelegen dessa's Soemberpetong en Pagringan.

De bevolking scheen dit ook in te zien. Ten minste in den vroegen morgen van den 6en keerden alle naar hunne haardsteden terug en wachten verder af de dingen die komen zullen.

De eruptie heeft geen andere schade aangebracht dan aan koffieplantsoen en koffiereserve boschgronden.

Het zonderlinge van die eruptie is dat die plaats had niet uit den top maar uit een nieuwen krater aan den voet van den berg in de glooiing tusschen den Lamongan en den Goenoeng Kenek op een hoogte boven zee van niet meer dan 300 à 400 meter, terwijl de Lamongan zelf 1650 meter en de Goenoeng Kenek 430 meter hoog zijn.

Zooals bekend is, heeft de vulkaan Lamongan voor September 1896 geregeld gewerkt en dagelijks een vuurstroom ontlast. In die maand heeft een groote uitbarsting plaats gehad en sedert heeft de geregelde ontlasting van de vulkanische massa's uit den ouden krater opgehouden.

Het is niet onmogelijk, dat de oude krater is verstopt geraakt en de vulkanische stoffen en gassen, geen anderen uitweg vindende, zich met geweld door de aardlaag hebben heen gewerkt.

Wanneer men een blik op de kaart werpt, dan ziet men dat in een ongelijke kromme lijn rondom den voet van den Lamongan zich een aantal meertjes bevindt, omsloten door min of meer hooge wanden, bv. Ranoe-

bedali, Ranoe Klakah (bij de controleurswoning), Ranoepakis, Ranoelading, Ranoewoering, Ranoelogong en andere.

Die meren zijn oude kraters, die hun ontstaan eveneens aan dergelijke eruptiën hebben te danken, en ik stel mij voor dat, wanneer de tegenwoordige nieuwe krater eens zal zijn uitgebrand, daar een dergelijk meer zal gevormd worden.

Op de topografische gekleurde kaart is de plaats van den nieuwen krater gemakkelijk te vinden.

Op den Goenoeng Kenek staat een triangulatie-pilaar, waarbij als hoogtecijfer 430 M. is vermeld. Trekt men van daar een rechte lijn naar den krater van den top, dan heeft men op ongeveer $^1/_3$ van de lengte van de lijn, gerekend van die pilaar, de plaats van de tegenwoordige eruptie.

Ofschoon, zooals de stand van zaken zich op het oogenblik laat aanzien, er geen direct gevaar bestaat, is de toestand toch ernstig genoeg en blijft het altijd mogelijk, dat op andere nog lagere plaatsen midden in de nabijgelegen dessa dergelijke uitbarstingen zich herhalen.

De controleurswoning ligt slechts op een afstand linea recta van ongeveer 3 palen van den nieuwen krater, en de gesteldheid van het terrein, palen in den omtrek, is van dien aard, dat zij alles behalve geruststellend mag worden genoemd.

In den toestand is tot heden nog geen verandering gekomen."

BELANGRIJKE WIJZIGINGEN IN DE RECHTSBEDEELING VAN INLANDERS.

Wij begroeten met groote ingenomenheid de belangrijke wijzigingen, die, ingaande met 1 Augustus aanstaande, zullen gebracht worden in de bestaande bepalingen omtrent de voorloopige hechtenis en de terechtstelling van inlanders en met deze gelijkgestelden in Nederlandsch-Indië.

In de *Javasche Courant* van 18 Februari No. 14 is het Koninklijk besluit van 7 October 1897 afgekondigd, waarbij het zoogenaamde „Inlandsch reglement" en het „Reglement op de Strafvordering voor inlanders" wordt gewijzigd.

Het eerste artikel van dit Koninklijk besluit omvat wijzigingen, voor Java en Madoera, gebracht in het „Reglement op de uitoefening der politie, de burgerlijke rechtspleging en de strafvordering onder de inlanders en daarmee gelijkgestelden" (*Ind. Staatsbl.* 1848, No. 16) zooals dit is gewijzigd bij de ordonnantie van 22 Juli 1872 (*Ind. Staatsbl.* No. 131) en bij de Koninklijke besluiten van 12 November 1875 No. 13 en 10 Februari 1885 No. 11 (*Ind. Staatsbl.* 1886 No. 25 en 1885 No. 81).

Wij willen de veranderingen in deze materie allereerst mededeelen.

Zij betreffen, om te beginnen, de artikels 82 en 83 van het Inlandsch Reglement.

Artikel 82 luidde als volgt:

> Indien naar zijn oordeel (d. i. van den resident als hoofd der policie), de zaak voldoende is onderzocht en behoort tot de kennisneming hetzij van de rechtbank van omgang hetzij van den landraad, zendt hij de

stukken ten spoedigste aan den voorzitter der rechtbank, die hij bevoegd acht.

Er is thans aan toegevoegd:

Indien het onderzoek geloopen heeft over verschillende strafbare feiten en de resident van oordeel is dat er slechts ten aanzien van sommige daarvan genoegzame grond bestaat tot vervolging, geeft hij bij de toezending der stukken aan den voorzitter schriftelijk kennis ter zake van welke der feiten de toezending geschiedt.

Maar van ingrijpender beteekenis is de wijziging van het met recht beruchte artikel 83. Daarvan blijft de eerste alinea onveranderd. Zij luidde en luidt als volgt:

In de gevallen bij het voorgaand artikel voorzien, gelast de resident dat de verdachte, wanneer deze reeds is aangehouden, in voorloopige hechtenis zal blijven, of anders daarin zal worden gesteld, indien het feit strafbaar is met eene der straffen, omschreven in artikel 5 No. 1 tot en met 4 van het Wetboek van Strafrecht voor inlanders.

(De in het W. v. S., art. 5 No. 1 tot en met 4 genoemde straffen zijn: 1°. de doodstraf, 2°.—4°. dwangarbeid in den ketting achtereenvolgens van vijf en twintig jaar als maximum en vijf jaar als minimum).

De tweede alinea van art. 83 wordt nu aldus:

Indien de verdachte beneden de zestien jaren oud is; indien tegen het feit dwangarbeid buiten den ketting voor meer dan twee jaren is bedreigd, voorts in geval van verwonding, wederspannigheid, bedreigingen, bedelarij of landlooperij, dan wel van eene overtreding, waartegen, behalve geldboete of verbeurdverklaring, is bedreigd dwangarbeid buiten den ketting, *kan* de resident, indien daarvoor gewichtige redenen bestaan, gelasten dat de verdachte in hechtenis blijft of wel gesteld wordt.

Voorts wordt een geheele wijziging gebracht in de eerste afdeeling van titel XI, die, in hare nieuwe redactie, nu aldus luidt:

VAN DE VERWIJZING NAAR DE TERECHTZITTING.

Art. 240*a*. De verwijzing naar de terechtzitting geschiedt door den president.

Hij neemt daartoe den inhoud der hem ingevolge art. 82 toegezonden stukken onmiddellijk na de ontvangst in nauwgezette overweging.

Art. 240*b*. Wanneer de president oordeelt dat het feit niet behoort tot de kennisneming van de rechtbank, waarvan hij voorzitter is, maar van den politierechter, of van het regentschaps- dan wel van het districtsgerecht, verwijst hij de zaak bij gemotiveerde beschikking naar den door hen bevoegd geoordeelden rechter en gelast daarbij de onmiddellijke invrijheidstelling van den verdachte, zoo deze zich in voorloopige hechtenis bevindt en hij niet om andere redenen daarin behoort te blijven.

(2) De volgens de vorige alinea genomen beschikkingen worden door den president met de hem toegezonden stukken gezonden aan den resident, die in den zin van art. 84 voor de verdere afdoening zorg draagt.

(3) De aangewezen rechter is verplicht aan de beslissing van den president gevolg te geven.

(4) De president van den landraad zendt een afschrift der genomen beschikking, binnen vijf dagen, aan het Hooggerechtshof.

Art. 240c. Wanneer de president oordeelt, dat het feit niet behoort tot de kennisneming der rechtbank, waarvan hij voorzitter is, maar tot die van eene rechtbank van omgang of van een anderen landraad, of van eene Europeesche rechtbank dan wel van een militairen rechter, zendt hij de stukken bij gemotiveerde beschikking in de eerstgenoemde twee gevallen aan den voorzitter der Inlandsche rechtbank, in het in de derde plaats genoemde geval aan het openbaar ministerie bij de Europeesche rechtbank die hij bevoegd acht en in het laatstgenoemde geval aan den commandeerenden officier van het garnizoen, waartoe de verdachte laatstelijk behoorde.

Art. 240d. Wanneer de president bevindt dat het feit behoort tot de kennisneming der door hem voorgezeten rechtbank, beoordeelt hij of er nog feiten en omstandigheden zijn die vóór de verwijzing naar de terechtzitting nader behooren te worden onderzocht.

(2) Wanneer hij van meening is dat nog getuigenverhooren, gerechtelijke plaatsopnemingen of andere daden van voorloopig onderzoek behooren plaats te hebben, wendt hij zich daarvoor schriftelijk tot den betrokken ambtenaar, onder opgave der punten, die hij nog onderzocht wenscht te hebben.

(3) Deze ambtenaar is verplicht dat onderzoek ten spoedigste te verrichten of te doen verrichten de daarvan opgemaakte processenverbaal onmiddellijk aan den president toe te zenden.

(4) De bepalingen van dit artikel gelden ook met betrekking tot den voorzitter der Inlandsche rechtbank, aan wien krachtens artikel 240c de stukken zijn toegezonden.

Art. 240e. Zoodra de president van oordeel is dat geen ander onderzoek wordt vereischt, of dat het onderzoek bedoeld in het voorgaand artikel als beëindigd kan worden beschouwd, beslist hij bij eene met redenen omkleede beschikking, met inachtneming der volgende regelen.

(2) Wanneer hij oordeelt dat uit het onderzoek is gebleken dat het feit noch als misdrijf, noch als overtreding is aan te merken, of dat geen voldoende redenen bestaan tot verdere vervolging, geeft hij daarvan bij zijne beschikking de verklaring, met last tot onmiddellijke invrijheidstelling van den verdachte, zoo deze zich in voorloopige hechtenis bevindt en hij niet om andere redenen daarin behoort te blijven.

(3) Wanneer hij oordeelt, dat er genoegzame termen tot verdere vervolging van den verdachte ter zake van misdrijf of overtreding bestaan, gelast hij de terechtstelling voor den landraad, met vermelding in zijne beschikking van de ten laste gelegde feiten, den tijd waarop en de plaats waar zij gepleegd zijn en alle omstandigheden welke tot verlichting of verzwaring der schuld van den verdachte kunnen bijdragen, onder aanhaling der wetsbepaling, waarbij de feiten strafbaar verklaard zijn; alles op straffe van nietigheid.

(4) Bij deze beschikking bepaalt de president den dag der terechtzitting en gelast hij den inlandschen officier van justitie om tegen dien dag de getuigen door tusschenkomst der districtshoofden te doen oproepen en den verdachte, wiens naam, beroep en woon- of verblijfplaats moeten vermeld worden, of bij onbekendheid van een of ander zoo nauwkeurig

mogelijk moeten worden aangeduid, met den inhoud dezer beschikking in kennis te stellen — indien hij zich op vrije voeten bevindt, mede door tusschenkomst van het districtshoofd — met aanzegging om op den bepaalden dag ter terechtzitting te verschijnen. Aan den Inlandschen officier van justitie wordt daartoe door den griffier van den landraad eene vertaling van de beschikking afgegeven, zoo mogelijk in de landstaal van den verdachte, zoo deze tot de inheemsche bevolking van *Nederlandsch-Indië* behoort, anders in de Maleische taal.

(5) De in voorgaande alinea bedoelde tusschenkomst der districtshoofden wordt vervangen: ten aanzien van verdachten en getuigen, tot de met Inlanders gelijkgestelde bevolking behoorende, voor zoover zij onder de leiding hunner eigen hoofden staan, door de tusschenkomst van de betrokken hoofden der Vreemde Oosterlingen of hunne wijkmeesters; en ten aanzien van Europeesche of met deze gelijkgestelde getuigen door de tusschenkomst van de betrokken Hoofden van plaatselijk bestuur.

(6) Wanneer bij de verwijzing niet dadelijk de dag der terechtzitting kan bepaald worden, wordt de reden hiervan in de akte van verwijzing vermeld en wordt de dag der terechtzitting bij eene latere afzonderlijke akte bepaald.

(7) Bij het bepalen van den dag der terechtzitting slaat de president acht op den tijd, die tot opkomen van de getuigen en van den verdachte, indien deze niet in hechtenis is, wordt vereischt, en stelt hij tevens den termijn vast, die moet verloopen tusschen het tijdstip waarop de verdachte met den inhoud der beschikking in kennis gesteld is, en den dag der terechtzitting.

(8) Zoodra de voorgeschreven oproepingen van getuigen en kennisgevingen aan verdachten hebben plaats gehad, wordt daarvan aan den president van den landraad een schriftelijk bewijs toegezonden.

(9) Indien de beklaagde zich in hechtenis bevindt, en de verwijzing geschiedt ter zake van een feit dat bij opvolging van artikel 83 geene voorloopige hechtenis ten gevolge kan hebben, gelast de president bij de verwijzing zijne onmiddelijke invrijheidstelling, ten ware hij om andere reden in hechtenis behoort te blijven.

(10) Indien de beklaagde op vrije voeten is gelaten, doch door den president naar de terechtzitting wordt verwezen ter zake van een feit als bedoeld bij alinea 1 van artikel 83, gelast de president zijne onmiddellijke inhechtenisneming.

(11) Indien verschillende, den president ongeveer gelijktijdig toegezonden stukken van voorloopig onderzoek betrekking hebben, hetzij op feiten door denzelfden persoon begaan en het belang van het onderzoek zich niet tegen de voeging verzet, hetzij op samenhangende feiten hetzij op niet samenhangende feiten, waartusschen echter verband bestaat en welker voeging in het belang van het onderzoek is, wordt voor deze alle de terechtstelling bij één beschikking bevolen.

(12) Strafbare feiten worden geacht samenhangend te zijn wanneer zij gepleegd zijn:

1°. door meer dan één persoon en gelijktijdig.

2°. door meer dan één persoon op onderscheiden tijden en plaatsen, doch tengevolge van eene door hen voorafgemaakte afspraak;

3°. met het oogmerk om zich de middelen te verschaffen tot het plegen van een ander strafbaar feit, of de uitvoering daarvan te bevorderen of tot stand te brengen, of wel om zich tegen de straf voor een ander strafbaar feit te beveiligen.

(13) Indien de stukken van hetzelfde voorloopig onderzoek strafbare feiten betreffen door twee of meer personen gepleegd, doch niet vallende in de bepalingen der elfde alinea van dit artikel, beveelt de president de terechtstelling der verdachten bij zooveel afzonderlijke beschikkingen als noodig blijkt te zijn.

(14) Indien de stukken van hetzelfde voorloopig onderzoek betrekking hebben op twee of meer verdachten en de president de terechtstelling voor den landraad van sommigen wèl, doch van anderen niet gelast, wordt overeenkomstig de 6de alinea van dit artikel de bepaling van den rechtsdag uitgesteld tot na de ontvangst der beslissing van het Hooggerechtshof, bedoeld bij artikel 240*f*, alinea's 5, 6 en 9.

Artikel 240*f*. Van zijne krachtens artikel 240*e*, alinea 2, genomen beschikkingen, zendt de president, onder bijvoeging van de stukken van het voorloopig onderzoek, binnen vijf dagen, een afschrift aan het Hooggerechtshof.

(2) Wanneer het Hooggerechtshof van meening is, dat, alvorens omtrent deze beschikkingen te beslissen, nog getuigenverhooren, gerechtelijke plaatsopnemingen of andere daden van voorloopig onderzoek behooren plaats te hebben, wendt het zich daarvoor schriftelijk tot den betrokken ambtenaar, onder opgave der punten die het nog onderzocht wenscht te hebben.

(3) Deze ambtenaar is verplicht dat onderzoek ten spoedigste te verrichten en de daarvan opgemaakte processen-verbaal onmiddellijk aan het Hooggerechtshof toe te zenden.

Wanneer het Hooggerechtshof van oordeel is dat geen nader onderzoek wordt vereischt of dat het onderzoek, bedoeld in de vorige alinea, als beëindigd kan worden beschouwd, beslist het zoo spoedig mogelijk bij eene met redenen omkleede beschikking.

(5) Indien het Hof de beschikking van den president bekrachtigt, wordt hem daarvan onmiddellijk schriftelijk kennis gegeven.

(6) Indien het Hof de beschikking vernietigt, gelast het met vermelding in zijne beschikking van de ten laste gelegde feiten overeenkomstig art. 240*e*, alinea 3, hetzij zonder, hetzij met bevel tot inhechtenisneming in de gevallen, waarin preventieve hechtenis is toegelaten, de terechtstelling van den beklaagde voor de Inlandsche rechtbank, die het Hof bevoegd acht, en zendt het een afschrift dier beschikking met de stukken aan den voorzitter der betrokken rechtbank.

(7) Indien het Hof beslist dat de zaak behoort tot de kennisneming van een Europeeschen of militairen rechter, zendt het de stukken met een afschrift van zijne beschikking in het eerste geval aan den ambtenaar van het openbaar ministerie bij het betrokken college en in het tweede geval aan den commandeerenden officier van het garnizoen waartoe de verdachte laatstelijk behoorde.

(8) Na ontvangst der stukken, in de voorlaatste alinea bedoeld, bepaalt

de president, met vermelding overeenkomstig 's Hof beschikking van de feiten ter zake waarvan de terechtstelling is bevolen en met inachtneming van het voorgeschrevene bij aline'a 4, 5 en 7 van het art. 240*e*, den dag der terechtzitting De 8ste alinea van dat artikel is ook voor dit geval van toepassing.

(9) Wanneer in het geval van alinea 6 van dit artikel het Hof de zaak verwijst naar eene andere Inlandsche rechtbank dan wier voorzitter aanvankelijk in de zaak beslist heeft, zoomede in het geval van alinea 7 van dit artikel, geeft het Hof van zijne beslissing kennis aan den hiervoren genoemden voorzitter.

4°. Aan art. 242 worden de volgende alinea's toegevoegd:

Indien de afwezige beklaagde na inhechtenisneming doet blijken van eene wettige reden voor de niet verschijning op den bepaalden rechtsdag. gelast de president dat de beklaagde weder in vrijheid gesteld wordt. De president bepaalt daarna den naderen rechtsdag, met last den beklaagde daarmede overeenkomstig art. 240*e*, alinea's 4 en 5, in wetenschap te doen stellen.

Bij niet verschijning op den naderen rechtsdag, wordt gehandeld overeenkomstig het bepaalde bij alinea's 2 en 3 van dit artikel en de in hechtenis genomen beklaagde in voorloopige hechtenis gehouden.

5°. Art. 245 wordt gelezen:

De president gelast vervolgens dat door den hoofddjaksa worden voorgelezen de vertaalde akte van verwijzing, de processen-verbaal, verslagen en andere stukken tot de zaak betrekkelijk, met uitzondering van de schriftelijke verklaringen der getuigen.

6°. Artikel 246 wordt gelezen:

Indien de landraad van oordeel is, dat de omschrijving van het in de akte van verwijzing ten laste gelegde feit eenige wijziging of aanvulling behoeft, kan hij die vóór de uitspraak daarin aanbrengen, zoo ambtshalve als op verzoek van den hoofddjaksa, mits de wijziging of aanvulling het ten laste gelegde niet in een ander strafbaar feit doet veranderen, onverminderd het bij artikel 275 den landraad toegekend recht.

De wijziging of aanvulling wordt den beklaagde bekend gemaakt, die voorts in de gelegenheid wordt gesteld zich daarover uit te laten.

Van een en ander wordt melding gemaakt in het proces-verbaal der terechtzitting.

7°. Artikel 247 wordt gelezen:

De president zal den beklaagde den inhoud der akte van verwijzing duidelijk verklaren, en hem afvragen of hij die goed begrijpt en wat hij daarop weet te antwoorden.

8°. Artikel 273, alinea 1, wordt gelezen:

Zoodra de getuigenissen of andere bewijsmiddelen loopen over omstandigheden, welke niet bij de akte van verwijzing zijn opgegeven, en die volgens de wet tot verzwaring van de straf zouden kunnen aanleiding geven, zal de president den beklaagde daarop opmerkzaam maken, en hem alzoo in de gelegenheid stellen zich deswege uit te laten, waarvan melding zal worden gemaakt in het proces-verbaal der terechtzitting.

9°. Artikel 274 wordt gelezen:

Wanneer de verklaring van een getuige, op de terechtzitting afgelegd, wordt verdacht gehouden valsch te zijn, zal de president den getuige ernstig vermanen de waarheid te zeggen, en hem de straffen voorhouden, waaraan hij zich zou blootstellen in geval van volharding in het afleggen eener onwaarachtige verklaring.

(2) Indien de getuige desniettemin bij zijne van valschheid verdachte opgave volhardt, kan de landraad, hetzij ambtshalve, hetzij op de vordering van den hoofddjaksa of op het verzoek van den beklaagde bevelen dat zoodanige getuige voorloopig in hechtenis gesteld worde, waarna de zaak overeenkomstig de wettelijke voorschriften zal behandeld worden.

(3) In dat geval wordt dadelijk door den griffier opgemaakt, en door den president en den griffier onderteekend, een proces-verbaal, bevattende de verklaring door den getuige afgelegd, met aanduiding der gronden waarop het vermoeden van valschheid berust.

(4) Indien het belang der zaak zulks vordert, kan de president de voortzetting van het geding schorsen tot na den afloop van het onderzoek tegen den getuige.

(5) Wanneer de resident na het gehouden voorloopig onderzoek van oordeel is dat er geen genoegzame grond bestaat tot vervolging van den getuige, geeft hij hiervan dadelijk kennis aan den president van den landraad.

(6) Wanneer de van valschheid verdachte verklaring door eenen Europeaan of met dezen gelijkgestelden persoon is afgelegd, wordt het hiervoren bedoelde proces-verbaal verzonden in voege als bij artikel 255 is bepaald.

10°. De aanhef van artikel 282 wordt gelezen:

De landraad zal, naar aanleiding van de akte van verwijzing, en van hetgeen uit het onderzoek op de terechtzitting is gebleken, beraadslagen over de volgende punten:

11°. De artikelen 337 en 338 vervallen.

12°. De eerste drie alinea's van artikel 339 worden gelezen:

Indien de beklaagde op den bepaalden rechtsdag niet verschijnt, onderzoekt de landraad of hem de rechtsdag behoorlijk is aangezegd.

Indien dit niet heeft plaats gehad, beveelt de president een nieuwe aanzegging tegen een naderen door hem te bepalen rechtsdag.

Indien hem die wel behoorlijk is aangezegd, wordt niettegenstaande zijn afwezigheid tot het onderzoek en de berechting der zaak overgegaan.

13°. Artikel 342 wordt gelezen:

Het rechtsgeding zal op de volgende wijze afloopen:

de akte van verwijzing, de processen-verbaal en verslagen, zoo die er zijn, worden door den hoofddjaksa voorgelezen, de getuigen over en weder worden gehoord;

de stukken, dienende tot overtuiging of tot ontlasting, worden aan de getuigen en aan den beklaagde vertoond;

de beklaagde, zoo hij tegenwoordig is, wordt ondervraagd en in de gelegenheid gesteld om zijne verdediging voor te dragen of te doen voordragen.

Daarna wordt overgegaan tot de raadpleging en tot de uitspraak van het vonnis.

14°. Aan artikel 353, tweede alinea, worden de volgende woorden toegevoegd:

Zoomede ingeval eenige vormen, welke bij artikel 240e, alinea 3, op straffe van nietigheid zijn voorgeschreven, ten aanzien van de akte van verwijzing mochten zijn geschonden of nagelaten.

15°. In artikel 394, wordt in de tweede alinea instede van „derde" gelezen „vierde".

Wij zijn nu genaderd tot art. 2 van het Koninklijk besluit, dat veranderingen brengt in het „reglement op de strafvordering voor de Raden van Justitie op Java en het Hooggerechtshof van Nederlandsch-Indië mitsgaders voor de residenten op Java en Madoera, rechtsprekende in zaken van overtreding tegen Europeanen en daarmede gelijkgestelde personen" (*Ind. Staatsbl.* 1847 n°. 40), zooals dit is gewijzigd bij de ordonnanties opgenomen in *Ind. Staatsbl.* 1872 n°. 131 en 1879 n°. 281.

Daarin wordt de volgende wijzigingen gebracht:

1°. Art. 260, 2°. wordt gelezen:

wanneer onderscheidene, hetzij Europeesche, hetzij Inlandsche rechterlijke colleges of rechters, door een van welke de strafzaak behoort te worden berecht, zich hebben onbevoegd verklaard van de zaak kennis te nemen, of rechterlijke autoriteiten, aan welke de uitoefening van het recht van verwijzing opgedragen is, geoordeeld hebben, dat de rechtbanken, waarvan zij voorzitters zijn, onbevoegd zijn om van de zaak kennis te nemen.

2°. Aan art. 301 worden de volgende alinea's toegevoegd:

Bij overschrijding van den landraad van de bevoegdheid, hem bij art. 246 van het reglement op de uitoefening der politie, de burgerlijke rechtspleging en de strafvordering onder de Inlanders en de daarmede gelijkgestelde personen op Java en Madoera toegekend, wordt door het Hof in revisie de door den landraad op grond daarvan gebrachte wijziging of aanvulling geheel of gedeeltelijk vernietigd en recht gedaan op het overige gedeelte der te laste legging, met ter zijde stelling van het vernietigde.

Het Hof heeft in revisie dezelfde bevoegdheid, als den landraad bij art. 246 van bovengemeld reglement is toegekend.

Indien het Hof daarvan gebruik maakt, zendt hij met opschorting der uitspraak in revisie, zijn daartoe genomen beschikking met de stukken van het geding aan den voorzitter van den landraad, ten einde op een zoo spoedig mogelijk te houden nadere terechtzitting van den landraad den beklaagde daarop te hooren. De stukken worden onmiddellijk daarna met het van die zitting gehouden proces-verbaal aan het Hof teruggezonden.

Het Hof heeft in revisie de bevoegdheid om, met vernietiging voor zooveel noodig van ingevolge art. 240e, alinea's 11 en 13 genomen beschikkingen, de voeging of de spitsing van ten onrechte gesplitste of gevoegde zaken te bevelen, doch alleen, wanneer een of meer der betrokken beklaagden in hun recht verkort zijn.

Artikel 3 van het Koninklijk besluit vraagt thans onze aandacht. Het betreft de „Bepalingen omtrent de invoering van — en de overgang tot de (toenmaals) nieuwe wetgeving, ingevoerd met Mei 1848".

In artikel 13 van die Bepalingen, vastgesteld bij publicatie van 3 Maart 1848 (*Ind. Staatsbl.* No. 10), en goedgekeurd en bekrachtigd bij Koninklijk besluit van 29 September 1849 (*Ind. Staatsbl.* No. 63), wordt, ter aanvulling van art. 169 van het „Reglement op de rechterlijke organisatie en het beleid der Justitie", bepaald dat het Hooggerechtshof, rechtdoende in revisie, de daaraan onderworpen *vonnissen* zal vernietigen, wegens verzuim van vormen, welke op straffe van nietigheid zijn voorgeschreven, en zulks met bevel, dat de zaak door de rechtbank welke reeds van haar heeft kennis genomen, opnieuw zal behandeld worden, te beginnen met de oudste acte in welke de nietigheid is begaan.

Artikel 3 van het onderwerpelijke Koninklijk besluit breidt de vernietiging door het Hooggerechtshof, wegens verzuim van vormen, in revisiezaken uit tot de *vonnissen zoomede de beschikkingen van verwijzing.*

Ten slotte artikel IV:

> De Gouverneur-Generaal is gemachtigd om de reglementen tot regeling van het rechtswezen in de bezittingen buiten Java en Madoera in den geest van de bepalingen van dit besluit te wijzigen.

Het is o. i. duidelijk dat deze wijzigingen beoogen in de eerste plaats de praeventieve hechtenis te beperken.

Het zal van de uitvoering afhangen, of dit, naar het ons toeschijnt klaarblijkelijke, doel zal worden bereikt. De mededeeling in het nieuwe artikel 83, dat de resident in sommige gevallen bij overtredingen, waartegen lichte straffen zijn bedreigd, de hechtenis gelasten *kan* van den verdachte, sluit toch zeker in zich dat het de bedoeling is dat gewoonlijk die hechtenis niet zal geschieden. Te meer heeft men het recht die bedoeling op den voorgrond te stellen, als men er aan denkt, dat de procureur-generaal namens de Indische regeering reeds vóór de afkondiging van dit Koninklijk besluit een circulaire heeft gericht, die afgedrukt is in *Het Recht in Nederlandsch-Indië*, die uiteenzet dat het gevoelen der regeering is dat van de facultatieve bevoegdheid om praeventieve hechtenis te gelasten, alleen dan gebruik mag gemaakt worden indien er werkelijk redenen zijn om vrees te koesteren: voor ontvluchting, vreesaanjaging van getuigen, bewerking van getuigen, zoekmaking van overtuigingsstukken of soortgelijke benadeeling van het gerechtelijk onderzoek. Dit alles natuurlijk betrekking hebbende op verdachten van strafbare feiten, waartegen niet de strenge straffen van art. 1 tot en met 4 van het Strafwetboek voor inlanders kunnen worden geëischt.

Wij weten dat dit alles eigenlijk al in den geest lag van het oude artikel 83, doch dat de praktijk van ettelijke tientallen jaren deze was: dat elke verdachte inlander praeventief werd gevangen gezet en gehouden, om het even of 't een zwaar of een licht misdrijf gold. Tegen die practische opvatting is nog kort geleden verzet aangeteekend.

Het *Weekblad van het Recht* schreef onlangs (in No. 1387) naar aanleiding eener praeventieve hechtenis van meer dan 15 maanden, toegepast op een van oplichting verdachte inlandsche vrouw in de residentie Menado:

> „Is de wetgeving, die daartoe aanleiding geeft — en dat doet ze zoo

vaak! verdedigbaar? Uit een juridisch oogpunt? politiek? humanitair? maatschappelijk?

Onze wetgeving behoeft te dezen aanzien wijziging. Wijziging, waar ze bevee!t dat de overheid die de instructie der zwaardere misdrijven verricht, uithoofde harer beslissing dat er termen voor rechterlijk onderzoek zijn, tevens den verdachte (misschien onschuldige) *moet* doen opsluiten.... zonder oordeel des onderscheids. Geen wonder voorwaar dat diezelfde overheid, in de gevallen waarin bij verschillende ietwat minder zware misdrijven het opsluiten aan haar beleid overgelaten is, geneigd is de minachting der wet zelve voor de persoonlijke vrijheid van den verdachte na te volgen. Onze wetgeving behoeft aanvulling, waar ze aan den landraadpresident, wanneer deze de stukken van den instrueerenden ambtenaar heeft overgenomen, slechts voor het enkele geval dat hij de zaak naar de zitting verwijst voor een delict waarvoor praeventieve hechtenis niet geoorloofd is, de bevoegdheid toekent den verdachte weder op vrije voeten te doen stellen; in alle andere gevallen blijft de verdachte, die in hechtenis is bij de overwijzing naar den landraadpresident, in hechtenis gedurende het geheele proces in eersten aanleg en vaak ook gedurende revisie, appèl of cassatie; gedurende bevoegdheidsgeschillen in al hun schakeeringen!

Waarom niet — zoo men invrijheidstelling tegen cautie àl te liberaal vindt — althans naar analogie van het Nederlandsche strafproces hier ingevoerd: dat het bevel tot inhechtenisname van den instrueerenden ambtenaar slechts gedurende een korten termijn van kracht blijft en na verloop van dien termijn éénmaal door den landraadvoorzitter kan worden verlengd; dat, na de overwijzing, slechts krachtens bevel van den landraadpresident praeventieve hechtenis admissibel is; dat dat bevel telkens na verloop van een te bepalen termijn moet worden hernieuwd dat, bij gebreke daarvan de verdachte op vrije voeten wordt gesteld; dat alle bevelen tot inhechtenisname of gevangenhouding behoorlijk gemotiveerd moeten zijn; en dat praeventieve hechtenis in geen geval imperatief is voorgeschreven?

Door de instrueerende en rechterlijke ambtenaren te nopen in elk speciaal geval een behoorlijk gemotiveerd antwoord te formuleeren op de vraag of gevangenneming dan wel gevangenhouding nuttig dan wel noodig is, en zulks, wat laatstgemelde ambtenaren betreft, telkens weder na verloop van een vrij korten termijn, kan het euvel van noodelooze of noodeloos gerekte praeventieve hechtenis ongetwijfeld zéér beperkt worden".

Aan al de wenschen van het *Weekblad van het Recht* voldoet het hier behandelde Koninklijk besluit zeker niet.

Maar de resident zal toch de *gewichtige redenen*, die hij heeft om de hechtenis te gelasten, wel bekend dienen te stellen? Dit wordt, wel is waar, niet imperatief voorgeschreven, maar het ligt toch voor de hand, in verband met den verderen inhoud van artikel 83, dat het de bedoeling is.

In alle geval is dit Koninklijk besluit een eerlijke poging om de gruwelen der praeventieve hechtenis, in Indië nog verzwaard door de ongunstige hygiènische voorwaarden, waaraan de verdachte in de gevangenissen is blootgesteld, weg te nemen.

Moge het instituut der invrijheidstelling tegen borgstelling nog tot de vrome wenschen behooren, we zijn der Regeering alleszins dankbaar voor dezen eersten en gewichtigen stap in een goede richting.

DE KANSEN EENER STOOMVAART-LIJN TUSSCHEN NEDERLANDSCH-INDIË EN BANGKOK.

Wij hebben in den vorigen jaargang een zeer belangrijk consulair stuk behandeld, afkomstig van Jhr. Mr. J. E. de Sturler, destijds te Djeddah. Wij willen thans melding maken van een bericht van denzelfden consulairen vertegenwoordiger, thans consul-generaal te Bangkok, dat evenzeer, wat vorm en inhoud betreft afwijkt van gewone consulaire verslagen.

Het handelt over de handels- en scheepvaart-betrekkingen tusschen Nederlandsch-Indië en Siam en is der overweging in vele opzichten waard.

Ongeveer een twintigtal jaren geleden, zoo luidt veler getuigenis, wemelde het in de rivier van Bangkok (de Me-nam) van Siameesche jonken en Javaansche vaartuigen, die den directen handel tusschen Siam en Nederlandsch-Indië levendig hielden, voornamelijk destijds bestaande uit den invoer alhier van klappers, matten, suiker en tabak en den uitvoer van hier van rijst, zoutevisch (pla-toh) en gedroogd vleesch.

Onze directe handelsrelatiën met Siam dagteekenen reeds van oudsher, van den tijd der Oost-Indische Compagnie, zooals blijkt uit de verdragen van 22 Augustus 1664 en 14 November 1688, gesloten met de Vorsten van Siam.

De uitbreiding der stoomvaart heeft langzamerhand die inlandsche vaartuigen voor het meerendeel verdrongen en doen verdwijnen, en de handelsbeweging van Siam met Nederlandsch-Indië in zooverre verplaatst, dat de gemeenschap tusschen Bangkok en de Nederlandsch-Indische havens slechts onderhouden wordt via Singapore, waaraan ten gevolge van ontscheping, opslag en overlading noodzakelijke, doch nuttelooze en kostbare uitgaven en tijdverlies verbonden zijn. Tal van handelaars op Nederlandsch-Indië zouden gaarne in dezen toestand verandering gebracht hebben en aan een direct vervoer de voorkeur geven.

Een en ander deed mij op het denkbeeld komen van de oprichting van eene stoomvaartlijn tusschen Bangkok en Nederlandsch-Indië.

Allereerst heb ik mij hierbij de vraag gesteld: kan een eigen stoomvaartlijn tusschen Nederlandsch-Indië en Bangkok, met of zonder aandoen van Singapore voldoende voordeel afwerpen en is zij bevorderlijk aan het doel om den Nederlandschen handel, en dien van Nederlandsch-Indië in het bijzonder, in meer direct contact te brengen met den handel in Siam en dezen uit te breiden?

Ik vermeen dat ik die vraag in bevestigenden zin durf beantwoorden, en veroorloof mij, tot toelichting en adstructie daarvan, uwe aandacht te vragen voor het navolgende.

Ik zal beginnen met een overzicht te geven van onze scheepvaart op Bangkok over een tijdvak van zeven jaren, samengesteld uit de bij dit Consulaat aangehouden scheepslijsten.

Deze haven werd bezocht door de navolgende schepen onder Nederlandsche vlag:

In 1890	door	7	schepen	met	bestemming	naar	Soerabaja, Hongkong, Saigon en Falmouth.
„ 1891	„	3	„	„	„	„	Hongkong, Saigon en Singapore.
„ 1892	„	4	„	„	„	„	Koetei, het Kanaal en Singapore.
„ 1893	„	36[1])	„	„	„	„	Hongkong, Singapore en Rio de Janeiro.
„ 1894	„	9[2])	„	„	„	„	Hongkong en Singapore.
„ 1865	„	2	„	„	„	„	Hongkong.
„ 1896	„	1	„	„	„	„	Hainan.
„ 1897	„	0	„	„	„	„	— — — —

Hieruit toch blijkt, dat onze scheepvaart te Bangkok allengs is afgenomen en dat er dit jaar zelfs geen enkel Nederlandsch schip hier is geweest.

Wat kan hiervan de oorzaak zijn? Op deze vraag zouden zekerlijk vele en verschillende antwoorden te geven zijn. Doch hoe ook, dit eene feit staat echter vast, dat zulks niet het gevolg kan zijn van achteruitgang van den handel in Siam. Integendeel, deze heeft zich in de laatste jaren aanmerkelijk ontwikkeld en uitgebreid; de officieel gepubliceerde statistieken van in- en uitvoer toonen een gestadigen vooruitgang aan.

Laten wij de statistieke gegevens betreffende import en export eveneens onder beschouwing nemen en daarbij slechts het oog laten vallen op die artikelen, bij den in- en uitvoer waarvan geacht kan worden, dat Nederland en in het bijzonder Nederlandsch-Indië het meeste belang hebben.

De import over de jaren 1894, 1895 en 1896 bedroeg:

Artikelen.	1894.	1895.	1896.
	$	$	$
Rijstzakken	590.510	501.748	722.136
Matten	85.189	87.227	90.574
Matten zakken	9.050	33.722	9.631
Thee	124.228	123.273	151.794
Zout	82.850	105.108	130.217
Petroleum	483.946	478.082	548.657
Suiker	377.217	420.638	397.079
Klappernoten	42.346	191.293	145.786
Tabak	58.788	83.501	65.781
Sigaren	28.865	23.777	24.048
Steenkolen	150.000	175.000	200.000
Olie	148.060	180.120	207.751
Castorolie	52.261	51.122	68.517
Dranken	178.423	220.842	243.568
Kaarsen	8.446	7.388	11.439
Lucifers	161.296	200.473	224.840
Papier	152.860	143.133	91.515

[1]) Hieronder begrepen 5 schepen, die respectievelijk 13, 7, 5, 4 en 3 malen dezelfde reis deden.

[2]) Hieronder begrepen 2 schepen, die respectievelijk 4 en 4 malen dezelfde reis deden.

De export over dezelfde jaren bedroeg:

Artikelen.		1894. $	1895. $	1896. $	Bestemming.
Rijst		16.358.574	14.649.975	20.957.053	Hongkong, Europa, Brazilië, Singapore, Java en Sumatra.
Plahaang	Visch-soorten.	770.158	773.884	349.653	
Plathu		487.550	136.062	88.530	
Zoutevisch		169.007	124.771	149.387	Veel naar Nederlandsch-Indië.
Pla salit		232.747	223.309	77.856	
Buffelhoorns		57.857	57.049	44.334	Singapore en Hongkong.
Buffelhuiden		189.741	253.017	294.436	
Teak-hout		925.234	2.157.105	2.215.591	Singapore, Europa, China, Bombay enz.
Ossen		465.394	403.095	460.294	Singapore.

De totaalcijfers van uit- en invoer in Bangkok over gemelde jaren bedragen:

	1894.	1895.	1896.
Export	$ 24.668.950	$ 25.280.698	$ 30.362.912
Import	„ 17.083.456	„ 19.384.513	„ 21.044.328

De vermeerdering van export bedraagt voor 1895 $ 611.748, voor 1896 $ 5.082.214; die van import voor 1895 $ 2.301.057, voor 1896 $ 1.659.815.

De steeds toenemende ontwikkeling van handel en landbouw in Siam, deels het gevolg van aangevangen verbetering en uitbreiding van verkeerswegen te land en te water, en van irrigatiewerken, anderdeels het gevolg van hervormingen in het bestuur aangebracht, is niet te miskennen noch gering te schatten, en heeft Siam thans reeds eene voorname plaats doen innemen op de wereldmarkt.

Handel en landbouw in Siam echter hebben zich bij lange na nog niet ten volle ontwikkeld; het land heeft vele nog niet ontgonnen hulpbronnen, die hoofdzakelijk op voldoende afvoerwegen wachten: het land heeft hieraan de meeste behoefte en hoewel langzaam wordt hierin thans voorzien. De voltooiing der verlenging van den spoorweg Bangkok-Ayuthia tot Khorat en tot Chiengmai, met het doel respectievelijk om de oostelijke en noordelijke provinciën voor het verkeer open te stellen, zal aan handel en landbouw eene nog moeielijk te overziene vlucht en uitbreiding geven.

Er is derhalve, bij de geleidelijk toenemende ontwikkeling van dit land op commercieel, economisch en politiek gebied, een ruim veld open voor onzen handel en onze scheepvaart met Siam, doch beide hebben een krachtigen steun noodig in eene directe stoomvaartverbinding tusschen Nederlandsch-Indië en Bangkok. In die verbinding is toch voor den handel van Nederl.-Indië, gelijk hiervoren reeds is vermeld, een groot voordeel gelegen; niet alleen kosten en tijdverlies zouden er door bespaard worden, maar ook de handelaren zouden over en weer in de gelegenheid gesteld worden, in plaats van geheele ladingen, kleinere partijen te ontbieden en te verschepen, wat alleen mogelijk en loonend is bij het bestaan van eene geregelde en directe stoomvaart.

De vrachtvaart op Bangkok van uit Singapore is langzamerhand geworden een soort van monopolie, slechts in een paar handen: de "Ocean Steamship Company, A. Holt (agenten te Singapore Mansfield & Co. en alhier Windsor & Co.) en eene te Singapore gevestigde Chineesche reederij met een agentschap alhier. Herhaaldelijk zijn mij klachten over die monopolisten ter oore ge-

komen, doch bij gebreke aan eenige ernstige concurrentie is die toestand tot dusver bestaanbaar.

Gemelde reederijen, die, eerstgenoemde met 8 stoomschepen en laatstgenoemde met 2 stoomschepen, eene min of meer geregelde vrachtvaart onderhouden tusschen Singapore en Bangkok, zijn uit den aard der zaak geïnteresseerd bij de handhaving van den bestaanden toestand, waarbij overscheping en opslag niet onaardige extra-verdiensten opleveren.

In het begin van 1898 zal de Deensche Aktieselskabet Det Ostasiatiske Kompagni (The East-Asiatic Co. Ltd.) te Kopenhagen gevestigd, van daar uit eene geregelde lijn openen op China en Japan; op de terugreis zullen hare booten Bangkok aandoen, voorloopig slechts, aangezien haar voornemen is om later eene geregelde vaart tusschen Singapore en Bangkok te openen.

De beweging, juister gezegd het streven, om niet alleen eenig aandeel te verkrijgen in, maar ook om flinke voordeelen te trekken uit den directen handel en de scheepvaart op Bangkok, nu inderdaad het oogenblik en de toestand daarvoor gunstig zijn — ik wensch hierop den nadruk te leggen — moet uitgaan van Nederlandsch-Indië met krachtigen steun uit Nederland, en wel van de nationale handelslichamen en stoomvaart-maatschappijen, die geacht kunnen worden bij een en ander, en voornamelijk bij welslagen, nog meer belang te hebben; speciaal heb ik hierbij het oog gevestigd op de Nederlandsche Handel-Maatschappij, de Nederlandsch-Indische Handelsbank, de Internationale Handels- en Credietvereeniging, de firma A. van Hoboken & Zoon, de Stoomvaart-Maatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche Lloyd" en last not least de „Koninklijke Paketvaart-Maatschappij." Deze laatste is uit den aard der zaak als het ware aangewezen, dit denkbeeld in ernstige overweging te nemen en die verbinding, die haar ook vruchten zal afwerpen, tot stand te brengen. Het Nederlandsch Consulaat zal niets onbeproefd laten om, aan hetgeen tot verwezenlijking van dat denkbeeld kan strekken, al zijn kracht en steun te verleenen.

De lijn Singapore—Bangkok biedt een ruim veld aan voor het vrachtverkeer; er is op een behoorlijk aandeel te rekenen, aangezien de booten der vermelde Ocean Steamship Company en Chineesche Maatschappij niet volkomen in de behoefte kunnen voorzien; voornamelijk in de drukke maanden van het rijstvervoer heerscht veelal gebrek aan ruimte, zoodat alsdan vele trampsteamers aan het vervoer moeten deelnemen. Bovendien moet, buiten het gewone vervoer van goederen, niet uit het oog verloren worden de levendige exporthandel in slachtvee te Bangkok, varieerende tusschen 1000 à 1500 koppen per maand; hiervan kan geacht worden dat $^2/_3$ bestemd is voor Nederlandsch-Indische havens, voornamelijk Batavia, Deli en Atjeh; ook dit kan eene goede bron worden, om de kosten eener directe stoomvaartlijn te helpen goedmaken. Het aanzienlijk vrachtverkeer blijkt ook uit het feit, dat de firma Wintsor & Co. alleen gedurende de maand December j.l. alhier 30 schepen in- en uitgeklaard heeft.

Voorts is de passagiersvaart tusschen Singapore en Bangkok vice-versa een andere niet gering te achten bron inkomst; het passagiersverkeer tusschen beide plaatsen is niet onbelangrijk en neemt steeds toe; de groote massa der passagiers zijn Chineezen en inlanders — dekpassagiers — die aan boord niet veel eischen stellen en de voorkeur zullen geven aan de Nederlandsche

booten, aan boord waarvan Maleisch — de lingua franca van het Oosten — gesproken wordt. De „Ocean" booten leveren nagenoeg geen comfort op voor Europeesche passagiers, wier aantal niet onbelangrijk en steeds toenemend is en die $ 40 inclusief voeding voor de passage betalen. De klachten van die zijde over het ontbreken van nagenoeg alle comfort zijn dan ook talrijk, terwijl ik herhaaldelijk hier algemeen heb hooren roemen het comfort en de voeding aan boord der stoomschepen van de Koninklijke Paketvaart-Maatschappij.

Bedenke men ook, hetgeen reeds met een enkel woord is vermeld, de omstandigheid, dat afladers van goederen, bestemd voor Nederlandsch-Indische havens, de voorkeur zullen geven aan directe booten.

Met terugzicht op de hierboven vermelde gegevens, wil het mij voorkomen, dat het aan geen ernstigen twijfel onderhevig is, of eene directe stoomvaartlijn kan op den duur winsten afwerpen, mits de zaak van te voren goed bestudeerd en tevens flink aangepakt worde.

Het blijft echter raadzaam, er zich in den beginne niet te groote verwachtingen van te maken en desnoods zich voorloopig tevreden te stellen zoo de kosten goed gemaakt worden, opdat niet onmiddellijk de moed behoeft te worden opgegeven. Ik ontveins mij dan ook niet, dat er moeielijkheden te overwinnen zijn, alvorens eene nieuwe stoomvaartlijn vasten voet zal hebben gekregen.

Al hebben de loffelijke pogingen der Koninklijke Paketvaart-Maatschappij, met het doel om directe connectie met China en Japan aan te knoopen, niet tot het gewenschte resultaat geleid, daarbij moet echter niet uit het oog worden verloren, dat de toestanden niet dezelfde zijn, en dat de groote concurrentie op die vaart als een der machtige factoren kan worden aangemerkt, die de bereiking van het doel in den weg stond.

Het is echter niet te verwachten, dat zulk een hinderpaal bij het tot stand brengen van eene directe stoomvaartverbinding met Bangkok zal worden ontmoet, indien van een goed standpunt worde uitgegaan, de zaak van te voren goed uitgewerkt, flink aangepakt en ook doorgezet worde.

De Siameesche Regeering zoude het zeer gaarne zien, dat de onderwerpelijke stoomvaartverbinding tot stand kwam.

Het denkbeeld, dat ik wensch aan te bevelen, is eene directe stoomvaartlijn, aanvankelijk met twee stoomschepen per maand, met of zonder aansluiting of aandoen van Singapore, doch met doorgaande cognossementen. Tot dusverre luiden de cognossementen van goederen uit Nederlandsch-Indische havens met bestemming voor Bangkok slechts tot Singapore, waardoor aldaar steeds een tusschenpersoon vereischt wordt voor de verdere expeditie; kosten van overscheping en opslag, tijdverlies en dikwerf beschadiging van goederen zijn daarvan het onvermijdelijk gevolg.

Stoomschepen voor deze lijn het best geschikt zijn die, welke een laadvermogen hebben van 600 tot 1000 register-ton met een diepgang van 12 à 14 Engelsche voet, waarmede zonder bezwaar de „bar" kan worden gepasseerd.

Grootere stoomschepen met bestemming naar Europa of China nemen hunne lading in bij het eiland Koh-Si-Chang, buiten de „bar".

Ten einde ook slachtvee te kunnen vervoeren, moeten de stoomschepen aan dek voorzien zijn van eene gelegenheid tot stalling van 150 à 250 stuks

vee, zooveel mogelijk volgens de eenvoudige inrichting aan boord der „Ocean"-stoomschepen.

De gelden voor het in- en uitloodsen (d.i. van de „bar" tot Bangkok en van Bangkok naar eene veilige ankerplaats buiten de „bar") bedragen voor schepen:

van	300	tot 400	Register-ton	$ 82,50
„	400	„ 500	„ „	„ 88,—
„	500	„ 600	„ „	„ 93,50
„	600		„ „	„ 98,—

en voor iedere 100 ton daarboven . . . . . „ 2,75.

De havengelden (Light Dues) bedragen $1^1/_2$ dollarcent per register-ton.

Steenkolen zijn hier vrij duur te bekomen: $ 15 per ton voor Japansche kolen; versche provisiën zijn hier eveneens niet goedkoop, met uitzondering van rundvleesch, dat tegen zeer billijken prijs is te verkrijgen. Drinkwater wordt uit de rivier gehaald en gefiltreerd of gecondenseerd.

De vrachten van hier naar Singapore zijn op het oogenblik:

Rijst	$17^1/_2$	tot 25	dollarcenten	per picol.
Peper	35	„	„	„
Huiden. . . .	60	„	„	„

Teakhout $ 7 per ton van 50 kub. voet.

Lading op maat $ 7 per kub. voet.

In het denkbeeld van het aankoopen eener directe stoomvaartgemeenschap met Bangkok sta ik niet alleen. Behalve het reeds vermelde voornemen van de Deensche East Asiatic Company Ltd., en het openen van eene geregelde vaart tusschen deze haven en Singapore door de Borneo Co. met een door haar gecharterd stoomschip bij den aanvang van dit jaar, heeft de Amerikaansche Minister-Resident alhier in warme bewoordingen de Kamers van Koophandel in Amerika aangespoord reizigers uit te zenden niet alleen naar Japan en China, maar ook naar Siam, Java, Borneo en Sumatra, als de voorloopers eener directe stoomvaartverbinding, wel is waar op een eenigszins ander terrein zich bewegend, waarbij de import van machineriëen, landbouw- en spoorweg-materieel, lederwerk, meel en ingemaakte vruchten den hoofdschotel vormen, doch export-artikelen meer op den achtergrond treden. Amerikaansche schepen zouden derhalve voor retourvracht in niet zulke gunstige omstandigheden verkeeren als Nederlandsche.

Uit een en ander, hierboven aangegeven, is wel af te leiden, dat er te Bangkok nogal wat omgaat en dat het verkeer mede omvangrijk is, kan blijken uit de dagelijks gepubliceerde opgaven van schepen, die in de rivier te Bangkok en ter bijlading in Koh-Si-Chang aanwezig zijn.

Het ingaan op het onderwerpelijk denkbeeld wordt, uit een practisch standpunt bezien, in hoofdzaak beheerscht door de groote vraag: is er kans, dat de directe lijn op den duur voldoende uit- en thuisladingen zal hebben en zal zij werkelijk dienstbaar zijn aan de uitbreiding van onzen handel en ons verkeer met Siam? Dit is de „cardo quaestionis". Ik begon ook van dit standpunt uit te gaan, toen ik dit denkbeeld opvatte en het verder uitwerkte; ik heb daarbij voorlichting gezocht en verkregen van eene welbekende alhier gevestigde Engelsche firma, de firma Clarke & Co., die buiten eigenlijke scheepvaartzaken staat.

Deze firma spreekt als haar vertrouwen uit, dat de onderwerpelijke stoom vaartlijn levensvatbaarheid heeft, terwijl op hare medewerking kan worden gerekend.

Een ander denkbeeld, dat nauw verband houdt met het onderwerpelijke, wensch ik te gelijker tijd onder de aandacht van belanghebbenden te brengen, namelijk de oprichting eener filiale of van een agentschap eener Nederlandsche Bankinstelling. De alhier op zich zelf gevestigde bank-agentschappen zijn die van de „Hongkong and Shanghai Banking Corporation", de „Chartered Bank of India, Australia and China" en de „Banque de l'Indo-Chine". Het agentschap van de laatstgenoemde bank is in Februari 1897 alhier opgericht en heeft, gelijk mij van nabij bekend is, in dien korten tijd inderdaad reeds zoo goed gewerkt, dat men het betreurt dit agentschap niet reeds eerder te hebben gevestigd. Bij de toenemende uitbreiding van handel en verkeer kan veilig aangenomen worden, dat eene vierde solide bankinstelling, met het vrije recht tot uitgifte van bankpapier, eene goed loonenende operatie-basis zal vinden.

Met vol vertrouwen durf ik derhalve deze voor Nederlands en Nederlandsch-Indië's handel en scheepvaart gewichtige aangelegenheden aan uwe ernstige aandacht onderwerpen en veroorloof ik mij tevens de vrijheid in overweging te geven, eventueel een kundig persoon herwaarts te zenden, met opdracht den stand van zaken op te nemen, een grondig onderzoek in te stellen, de noodige gegevens te verzamelen en relaties aan te knoopen. Ik verklaar mij ten volle bereid dien émissaire met alle mij ten dienste staande middelen behulpzaam te zijn. Ten slotte zij het mij vergund hierbij aan te teekenen, dat, indien de ontworpen denkbeelden ingang mochten vinden, men voor de uitvoering daarvan niet het gunstige getij late verloopen, doch dadelijk besluite handelend op te treden. Onze voorvaderen, die het Vaderland groot hebben gemaakt, gaven het goede voorbeeld: zij delibereerden en considereerden eerst — dit ligt nu eenmaal in onzen volksaard — doch op de genomen resolutie volgde onmiddellijk executie. Dit moge ook hier zóó zijn!

HOE HOOG DE ETHNOGRAPHIE IN NEDERLAND STAAT AANGESLAGEN.

„Aan den heer A. Weruméus Buning, directeur en secretatis van het Museum voor Land- en Volkenkunde en het maritiem museum Prins Hendrik op de Willemskade te Rotterdam, is een halfjaar verlof verleend. Hij heeft zich tot herstel zijner gezondheid te Nijmegen gevestigd.

Den heer J. J. Soër, commissaris van politie in de 4e afdeeling te Rotterdam, is de waarneming zijner functiën opgedragen."

Ziehier een berichtje, uit de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 6 Maart, dat een merkwaardige bouwstof is voor het antwoord op de hierboven gestelde vraag.

Het benoemen van een commissaris van politie, zij het voorloopig voor zes maanden, als directeur en secretaris van een ethnographisch- en maritiem

museum is trouwens geheel in dezelfde lijn als het schoone staaltje van waardeering van de wetenschap der ethnographie dat Amsterdam gegeven heeft.

Het prachtige ethnogropisch museum van Natura Artis Magistra staat daar onder het beheer van een zoöloog, den op dierkundig gebied zoo veel belovenden jongen Nederlandschen geleerde Dr. Vosmaer.

Tegen den onvermijdelijken achteruitgang en tegen de verwaarloozing van de kostbare schatten in het Rijks Ethnographisch Museum te Leiden, in de laatste tientallen van jaren, ten gevolge van gebrek aan plaats, werd steeds heftig geprotesteerd door den deskundigen directeur, die liefde en kennis had van zijn vak.

Het aanstellen van personen, die noch liefde noch kennis hebben van de ethnographie, als beheerder van ethnographische verzamelingen heeft zeker allicht het voordeel, dat zulke protesten van de zijde der beheerders uit zullen blijven.

Dit is inderdaad een groot gemak, waarbij dan nog het financieel voordeel komt, dat de commissaris van politie of de zoöloog zoo goed als *pro Deo* de directie van het ethnographisch museum voert, daar hij uit anderen hoofde, immers in zijn vak, bezoldigd wordt.

Wij, Hollanders, zijn altijd practisch!

LIJKENSCHENNIS TER BEMACHTIGING VAN MENSCHENOOGEN.

In het begin der maand Januari van dit jaar is in de afdeeling Soengei Kakap, residentie Westerafdeeling van Borneo, een misdrijf gepleegd, dat, naar het mij voorkomt, om zijn zeldzaamheid en zijn wel verdient aan de vergetelheid ontrukt te worden.

Ik zal mij slechts tot de hoofdzaak bepalen, en de details van het door mij ingestelde onderzoek, alsmede nadere beschouwingen, achterwege laten.

In den nacht van 5 op 6 Januari jl. werd op een Chineesch kerkhof het graf van een Chinees, die den vorigen dag begraven was, opgedolven; het deksel van de lijkkist losgebroken; met een scherp wapen het hoofd van den romp geslagen (zonder dat er verder iets aan het hoofd werd geschonden); het hoofd medegenomen, en de beide oogen daaruit verwijderd.

Vervolgens werd het hoofd in een rivier geworpen, waar het den volgenden morgen aan den oever werd aangetroffen.

Uit het onderzoek is gebleken, dat de daders (er moeten er minstens twee geweest zijn) uitsluitend het bezit der oogen zich den doel hadden gesteld; want in casu bestaan er zelfs geen gemotiveerde vermoedens om aan te nemen, dat het misdrijf zoude geschied zijn door Dajaks (die bijzonder op een menschen-kop belust zijn) uit wraakneming, of om het lijk te berooven.

De drijfveer is alleen geweest het bemachtigen der oogen.

Maar waartoe kunnen die dienen?

Voor zoover mij bekend, worden menschen-oogen niet door inlanders of Chineezen gebezigd om er medicijn van te maken.

De eenige verklaring zoude zijn, en die is waarschijnlijk ook wel de juiste, dat, naar ik hoor, Boegineesche dieven van professie (de bevolking hier bestaat hoofdzakelijk uit Boegineezen) gelooven, dat zij onzichtbaar zijn, wanneer zij een menschen-oog bij zich hebben.

Een Controleur B. B.

Soengei Kakap, 12 Februari 1898.

NASCHRIFT.

Wij zijn den geachten schrijver zeer dankbaar voor zijn mededeeling. Volkomen terecht meent hij, dat de vreemdsoortige aard van dit misdrijf alleszins de aandacht verdient van de ambtenaren in Indië, met politie en justitie belast, maar vooral ook van de beoefenaars der ethnographische wetenschappen.

Mogen wij aan deze laatsten de vraag stellen, of soortgelijke gevallen van elders bekend zijn?

v. S.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

15 Maart 1898.

INHOUD.

Eenige opmerkingen over „De definitieve marine-begrooting", in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* en in het *Nieuws van den Dag* van den heer Mac Leod. — Het *Handelsblad* over de pretensiën van „Indo-Europeanen". — Hetzelfde blad over „den Raad van Indië". — De „koloniale kroniek" van Jhr. Mr. J. K. W. Quarles van Ufford in de *Economist*. — De heer S. Cohen Fzn. in *Insulinde* over „magangs".

Een te sluiten contract tusschen de petroleum-maatschappij „Moeara Enim" en de „Standard Oil Company". — De beweging op de Beurs, volgens de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. — Beroep van *Insulinde* op de tusschenkomst der Regeering. — De bevoegdheid daartoe van de Regeering, bepleit in het *Vaderland*. — Het *Algemeen Handelsblad* over „De tusschenkomst der Regeering." — Oordeel van het *Vaderland* over laatstgenoemd artikel. — De heer J. Deen geeft een antecedent aan. — De *Kroniek* over de Standard Oil Company.

De definitieve marine-begrooting van den nieuwen minister van marine, Jhr. Röell, geeft aanleiding tot eenige opmerkingen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* (6 Maart), waarvan wij alleen die willen behandelen, die uit een koloniaal oogpunt de aandacht verdienen.

De omstandigheden, welke den vorigen minister tot aftreding noopten, waren van dien aard, dat men algemeen verlangend was te vernemen, in welke richting de nu opgetreden minister het vraagstuk van de reconstructie der vloot nader tot oplossing zou trachten te brengen.

Omtrent die oplossing vernemen wij echter weinig nieuws. De beide groote strijdvragen: pantserschip of kruiser voor Indië, en kunstverdediger uitsluitend voor Nederland of tevens voor Indië, worden door den heer Röell in zijn Memorie van Toelichting niet aangeroerd. Alleen vernemen wij, dat ook deze minister, evenals zijn beide voorgangers, de meening is toegedaan, dat er voorloopig nog niet te denken valt aan stilstand op het gebied van aanbouw.

Waar echter zijn voorganger meende een vierde pantserschip voor de verdediging van het vaderland te moeten aanvragen, waartoe op de begrooting een bedrag van *f* 165,000 was uitgetrokken, oordeelt de thans opgetreden minister, dat, „in verband met den zich zoo snel ontwikkelenden en veranderenden toestand in Oostelijk Azie", het hoogst wenschelijk is zoo spoedig mogelijk met de versterking van het Indische eskader voort te gaan. Ook komt dit den minister billijk voor met het oog op de belangrijk hoogere bijdrage, die uit de Indische geldmiddelen voor Hoofdstuk VI der Staatsbegrooting wordt beschikbaar gesteld.

De minister wenscht dan ook nog in dit jaar aan te vangen met den bouw

van een nieuw schip voor den Indischen en algemeenen dienst, doch daar de uitgewerkte plannen en teekeningen voor dit schip nog niet gereed zijn, heeft hij het voornemen de benoodigde gelden voor nieuwen aanbouw aan te vragen bij suppletoire begrooting. Daarbij zal dan tevens gelegenheid zijn om het plan van organisatie, waarmede die aanbouw verband houdt, nader toe te lichten.

Wij blijven dus omtrent 's ministers inzichten, met betrekking tot de meest belangrijke punten, voorloopig in het onzekere, doch de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* koestert daaromtrent goede verwachtingen. „De heer Röell is een man, voortgekomen uit de marine zelf, waarin hij gedurende een tijdperk van meer dan 40 jaren officier in alle rangen heeft gediend en meermalen gewichtige betrekkingen heeft bekleed. In zijn qualiteit als commandant van de zeemacht in Oost-Indië heeft hij de eischen van den dienst daarginds door eigen aanschouwing leeren kennen en zich daaromtrent een op ervaring gegronde meening kunnen vormen. Steeds heeft hij getoond een open oog te hebben voor de groote veranderingen, die in de laatste kwart-eeuw in het zeewezen hebben plaats gegrepen. Zijn optreden als minister van marine is dan ook op onze vloot met instemming vernomen."

* * *

In het *Nieuws van den Dag* vonden wij een beschouwing van den heer Mac Leod over datzelfde onderwerp. Ook hier wordt gewezen op de geringe afwijking van de begrooting Jansen, doch de verwachting wordt uitgesproken, dat minister Roell, die een suppletoire begrooting toezegt voor den aanbouw van een schip voor „den Indischen en den algemeenen dienst", werkelijk machtige oorlogschepen wil, geen ongepantserde kruisers.

* * *

Het *Algemeen Handelsblad* (23 Febr.) verklaart de beweging niet te begrijpen welke in den laatsten tijd onder de Indo-Europeanen is waar te nemen en door enkele Indische dagbladen wordt aangemoedigd en gaande gehouden. Zeker, vele Indo-Europeanen leiden een ellendig leven; in hun jeugd verwaarloosd, missen zij maar al te dikwijls de kennis, die vereischt wordt om op fatsoenlijke wijze aan den kost te komen; dezelfde toestand, dien wij hier te lande kunnen waarnemen onder de laagste standen onzer maatschappij. De Regeering *kan* tot verbetering medewerken, o. a. door bevordering van het ambachtsonderwijs. Maar de groote drang tot verandering zal altijd wel van de zijde der individuen moeten komen; en als de ouders hunne kinderen in het wild hebben laten opgroeien, gaat het niet aan, van eene regeering te vorderen dat zij de gevolgen der verwaarloozing opheft. Zij kan de menschen geen betrekking geven waarvoor zij onbekwaam zijn.

Het blad is zich bewust den Indo-Europeaan een goed hart toe te dragen. Het gelooft niet, dat hij achtergesteld wordt noch bij de Regeering, noch bij particulieren: men vindt tal van Indo-Europeanen, in alle rangen van de civiele ambtenaren en van het leger, en zij bewijzen daarin geen minder goede diensten dan hunne gelijken van „zuiver ras."

Maar er heerschen in Indië — volgens het *Handelsblad* — wanbegrippen onder de in Indië geboren verplichtingen en het blad verheugt zich dat het *Soerabajasch Handelsblad* hierop eens gewezen heeft o. a. in de volgende bewoordingen.

„Wij zijn hier geboren; door onze moeders — wordt gezegd — behooren wij

tot de inlanders, en toch hebben wij geen recht op Java's grond". Goed, maar dan moeten zij zich niet langer beroepen op hun staat van Europeanen en zich hooger willen stellen dan de inlander. Wie de lusten willen, moeten ook de lasten weten te dragen en aan het inlandsch grondbezit kleven: landrente, heeren- en cultuurdiensten. Doch dit schijnt niet te worden betracht. Grondbezit en dan den grond in deelbouw laten bewerken door inlanders om er zelf bij te kunnen nederzitten, is het ideaal van deze categorie, en daarop kan geen Regeering ingaan, hoe goed zij het ook meenen moge en wat zij ook zou willen doen".

Het werd volgens het *Handelsblad* tijd, dat dit eens onbewimpeld in een Indisch blad werd gezegd! De Europeanen in Indië dienen toch wel te begrijpen, dat de belangen der millioenen inlanders niet aan de hunne mogen worden opgeofferd; en de Indo-Europeanen evenzeer, dat zij niet meer „rechten" hebben dan de Europeanen in het algemeen. Ook, dat het hunne ware vrienden niet kunnen zijn, die antagonisme trachten aan te kweeken tusschen blankere en bruinere Europeanen. Er zijn in Indië waarlijk al scheidsmuren genoeg, en een goed werk doet hij die ze tracht op te ruimen, — niet, die nieuwe opricht; hetzij tusschen moederland en kolonie, hetzij tusschen rasgenooten in de kolonie onderling.

En wat de Indo-Europeanen betreft — de wetten des lands geven hun alle rechten van den Nederlander; dat zij dan ook zichzelven geheel als Nederlanders beschouwen!

Zij achten zich, zeide de heer Van Kol den 18en November 1897 in de Tweede Kamer, te „recht of ten onrechte verongelijkt".

Dat is — meent het *Handelsblad* — juist het ongelukkige, dat zelfs door hem, die zich gaarne den tolk maakt van hunne rechtmatige grieven, moet erkend worden dat die „grieven" niet altijd „rechtmatig" zijn.

De Minister had nog den vorigen dag gevraagd, waartoe het noodig is, door overdrijving ontevredenheid onder de Indo's te brengen, en of het niet beter was, mede te werken om hen tot meer werkkracht, tot meer energie te prikkelen? De Minister wees er óók op dat alle posten, die in Indië voor Europeanen openstaan, ook open zijn voor elken Indo, indien hij slechts wil leeren, wil werken en zich toelegt op zijn ambt.

Officieel staan alle Europeanen in Indië volkomen gelijk.

Het is zeer mogelijk, dat zulks in het maatschappelijk leven niet volkomen het geval is. Er zijn overal ter wereld vooroordeelen: er zijn hier te lande protestanten, die geen roomschen of joden in dienst willen hebben, en omgekeerd. Dit is te betreuren, maar de Regeering kan daaraan niets doen: zij heeft slechts de rechtvaardigheid te betrachten. En wanneer er in Indië bij sommige Europeanen tegenzin mocht bestaan tegen de Indo's, dan is zeker de beste weg om dien tegenzin te bestrijden, niet het maken van ongegronde pretensies, niet het oprakelen van allerlei gezochte grieven, maar wèl, door energie, door toewijding het bewijs te leveren dat de tegenzin ongegrond is.

Wij gelooven, dat dit Nederlandsch protest tegen de grieven der Indo-Europeanen, die in den laatsten tijd inderdaad vrij regelmatig in de Indische pers werden opgesomd, niet veel indruk in Indië zal maken. Officieel staan, daarin heeft het *Handelsblad* volkomen gelijk, alle Europeanen en Indo's

volmaakt gelijk. Maar, het is nu eenmaal een feit, dat velen van hen niet hebben kunnen leeren, omdat zij er niet toe in de gelegenheid waren, en dus een beroep op hun wil wreed is en niet opgaat. Wij gelooven dan ook dat het minder de grief is dat ontwikkelde Indo's worden achtergesteld bij Europeanen, dan wel dat er voor velen geen gelegenheid geweest is om tot ontwikkeling te geraken. Dit eenmaal zoo zijnde, staan we voor een andere vraag, die grootere draagwijdte heeft: hoe komen die Indo's aan de kost? En het is deze broodvraag, die een sociaal probleem dreigt te worden, of liever reeds is, in Indië.

* * *

Bekend zijn de van tijd tot tijd opduikende plannen om den Raad in Indië af te schaffen en te vervangen door een Raad van Directeuren. Als bewijs voor de onmogelijkheid daarvan wordt dan gewoonlijk aangehaald de mislukte proef om den heer Rovers te gelijk de functiën van directeur van financiën en lid van den Raad van Indië te doen vervullen.

Die proef moest mislukken — meent het *Algemeen Handelsblad* (24 Febr.). Twee betrekkingen die, zooals de bestaande organisatie en werkwijze eenmaal is, elk een vol man vorderen, kunnen niet door één persoon worden waargenomen. Men kan evenmin te gelijk burgemeester van Amsterdam en b. v. directeur der Nederlandsche Bank zijn.

We zouden hierop kunnen antwoorden, dat dan, als men een eerlijke proef bedoeld had, de „organisatie en werkwijze" eerst veranderd had dienen te worden, en dat combinatie van verschillende betrekkingen anders door sommige menschen met het meeste succes wordt beoefend.

Doch wij willen hierop niet verder ingaan. Het *Handelsblad* meent dan dat bij de tegenwoordige werkwijze de Raad van Indië niet kan worden gemist. Men kan dan alleen vragen, of niet wellicht een gewijzigde samenstelling gewenscht is; een uitbreiding van het ledental b. v. om meer zekerheid te krijgen dat de uitgebrachte adviezen werkelijk waarde hebben.

Maar — zegt het blad — er wordt in Indië naar veler oordeel veel te veel geconsidereerd en geadviseerd, en steeds wordt aangedrongen op een eenvoudiger, minder omslachtige behandeling van zaken. Pogingen om daarin verandering te brengen, stuiten maar al te dikwijls af op de traditie. Hoe is het anders te verklaren, dat aanvragen om erfpacht van woeste gronden groote vertraging in de afdoening ondervinden, omdat zij geregeld in handen worden gesteld van den wetenschappelijken adviseur voor de koffiecultuur? Men zoude meenen, dat die ambtenaar met den afstand van gronden niets ter wereld te maken had; dat zijn werkkring zich bepalen moest tot het geven van adviezen, op de wetenschap gegrond, betreffende *de wijze waarop* de koffiecultuur in elk gewest, op elke plaats diende te worden gedreven om voor den Staat, de bevolking en de particuliere ondernemers zoo voordeelig mogelijk te zijn. Maar men is in Indië vastgeroest in het adviezenstelsel; en in plaats van eene beslissing te nemen op de adviezen van de bestuursambtenaren, die de erfpachtsaanvragen, in verband met de rechten der bevolking alleen kunnen beoordeelen, wordt de „wetenschappelijke adviseur", ten koste van zijn eigen arbeid, daarbij te werk gesteld.

Zoo wordt de Raad van Indië dagelijks geroepen tot het uitbrengen van

advies omtrent tal van zaken, die reeds voldoende zijn toegelicht en waarbij de meening van den Raad geenerlei nieuw licht ontsteken kan.

Men zou dus allereerst kunnen bepalen dat de Raad alleen dàn gehoord wordt, wanneer de Gouverneur-Generaal zijn advies werkelijk *noodig* heeft.

Maar zijn dan collegiale, of wel individueele adviezen gewenscht? Het *Handelsblad* meent de laatste. Wat wij van collegiale adviezen weten, waarvan dikwijls niemand de volle verantwoordelijkheid dragen wil, stemt niet tot groote bewondering; en waar de meerderheid beslist, dient men de stemmen niet alleen te tellen, maar ook te wegen. Ja, zouden misschien de adviezen der verschillende personen die voor en na den Raad van Indië uitmaakten, niet geheel anders geluid hebben wanneer zij de volle verantwoordelijkheid voor hun advies hadden te dragen gehad; gaat nu het „college" niet licht mee met één adviseur uit zijn midden, die de zaak speciaal heeft bestudeerd, maar ook mistasten kan?

Wat geven de Billiton-adviezen, en misschien ook de geheim gehouden adviezen in zake Tjiomas (die naar een der Kamerleden destijds opmerkte, het licht niet mochten zien) deswege te denken?

Hoe bij de collegiale adviezen de persoonlijkheid van den steller van het rapport domineert, is af te leiden uit de Raadsadviezen van Januari 1891 over de koffiecultuur. Het advies betreffende de Gouvernementscultuur op Java was van de hand van den tegenwoordigen gouverneur-generaal Van der Wijck, dat betreffende die op Sumatra's Westkust gesteld door het raadslid R. C. Kroesen: „de Raad", als college, vereenigde zich met beide, ofschoon er in menig opzicht tegenspraak bestond.

Om één voorbeeld te noemen: de Staatscommissie adviseerde, om het aanleggen van koffietuinen aan te moedigen, voor het aanleggen van wegen en paden voor gouvernementsrekening naar het gebergte. Voor Java vereenigde zich de Raad met dat denkbeeld, en wenschte hij proefnemingen in zes gewesten; voor Sumatra zag de Raad „er geen heil" in, en rangschikte hij den wegenaanleg onder de niet aan te bevelen „kunstmiddelen". In welk advies — dat van 9 of in dat van 23 Januari 1891 — had de Raad nu gelijk?

Er zijn ongetwijfeld wel eens onbekwame, bekrompen personen tot Raadslid benoemd; maar in het algemeen kan men zeggen, dat de Raad van Indië is samengesteld uit de kundigste en meest ondervindingrijke leden der ambtenaarswereld. Natuurlijk zullen deze personen dikwijls goede diensten bewijzen en „doorwrochte adviezen" leveren, maar dit kan bezwaarlijk een reden zijn voor het behoud van den Raad *in zijn tegenwoordigen vorm*. Het groote nadeel bestaat daarbij, dat zijn leden dikwijls niet op de hoogte zijn van de actueele toestanden in de verschillende gewesten, en de zaken beschouwen door den bril van *hun* verleden. Zij kunnen dus dikwijls groote sta-in-den-weg's zijn voor goede maatregelen: als „specialiteit" hebben zij overwicht op hunne college's, en het is dan niet de heer A of B, maar de Raad, die verkeerd adviseert. Naar beweerd wordt, is dienaangaande nog een belangrijke ondervinding opgedaan tijdens den afval van Oemar, maar heeft de gouverneur-generaal zich gelukkig aan het advies niet gestoord. Dat die bewering schijn van waarheid heeft, is af te leiden uit het feit dat juist van de zijde dergenen die in 1896 de gevolgde gedragslijn afkeurden, herhaaldelijk naar het advies van den Raad van Indië is gevraagd.

Tot zoover het *Handelsblad*. Van averechtsche adviezen van de leden van den Raad van Indië, zou ook de voortzetting der Lombok-expeditie, naar wij gelooven, kunnen getuigen. Na de bekende ongeluks-telegrammen van Quispel en Vetter, waren, naar ons verzekerd werd, *alle* leden van den Raad van Indië van oordeel dat onze troepen weg moesten van Ampenan, en de expeditie voorloopig dus geheel moest worden gestaakt. De gouverneur-generaal Van der Wijck, kennis genomen hebbende van die persoonlijke, unaniem in dien geest luidende adviezen, heeft toen den Raad bij elkaar geroepen en de beraadslaging over hetgeen te doen stond geopend met de mededeeling, dat hij een bespreking wenschte te houden op dezen basis: dat we in geen geval nu Ampenan zouden verlaten. En aan zijn persoonlijk ingrijpen, tegen de adviezen der Edele Heeren in, hebben wij dus den goeden afloop ten slotte te danken.

Men vraagt zich af, welke rol nu eigenlijk de Raad van Indië speelt, als zóó iets gebeurt!

Het advies van het *Handelsblad* is nu om de Raden van Indië te maken in hoofdzaak tot zelfstandige adviseurs van den gouverneur-generaal over alle zaken waarover hij hun voorlichting inroept, om hen slechts bij uitzondering in Rade te vereenigen. „Men heeft, in de laatste jaren en vooral onder bestuur van den heer Pijnacker Hordijk, reeds min of meer den boven aangegeven weg betreden: de heer Groeneveldt was de man van de opium-regie en de adviseur omtrent de verhouding tot de vreemde Oosterlingen; de heer Mullemeister was de man voor de reorganisatie van het Binnenlandsch Bestuur op Java; de heer Gallois werd in commissie gezonden naar de Minahassa.

„Men ga op dien weg voort: overstelpe de Raadslieden niet met paperassen, maar zende hen uit waar zij noodig zijn, om zaken te beoordeelen die noch aan de directeuren, noch aan de residenten kunnen worden overgelaten."

Een enkele vraag, ten slotte, zij ons vergund. Hoe rijmt het *Handelsblad* haar advies met het door haar hierboven zeer ter snede geopperde bezwaar, dat de specialiteit-Raad van Indië dikwijls de zaken zal beschouwen door den bril van zijn verleden? Meent men dat een advies van de specialiteit minder invloed zal hebben op den gouverneur-generaal dan op den Raad van Indië? Zoo niet, dan begrijpen wij niet goed de bedoeling van het *Handelsblad*.

* * *

In de *Economist* van Maart lazen wij een zeer belangrijke „koloniale kroniek," met den ondertitel „koloniale literatuur" van Jhr. Mr. J. K. W. Quarles van Ufford, die ruim drie vel druks beslaat.

Eenigzins vreemd doet daarin een uittreksel uit de circulaire der centrale commissie voor de aardbeving te Ambon.

Zeer belangwekkend zijn de besprekingen der geschiedkundige studiën van de heeren van der Kemp, Groeneveldt, Heeres, Kielstra en Louw, van het „Daghregister" en van het „Plakaatboek."

Naar aanleiding van de ook op deze plaats (1897, II, December-aflevering, blz. 1581 en 1898, Januari-aflevering, blz. 18) behandelde quaestie van de verkoop van de Kaap de Goede Hoop door Nederland aan Engeland, schrijft de de heer Quarles: „wanneer twee bekwame, scherpzinnige mannen, (de schrijver bedoelt de heer v. d. Kemp en Heeres) die onafhankelijk van elkaar en met verschillend doeleinde arbeidende, goeddeels dezelfde officieele en niet officieele

stukken raadplegende, omtrent een belangrijk punt tot dezelfde conclusie kwame, dan zal men daaraan veel meer waarde hechten, in hun oordeel meer vertrouwen stellen dan in dat van mannen die zich aanmatigen een ongunstig oordeel uit te spreken, zonder kennelijk van de zaak een grondige studie te hebben gemaakt. Het is dan ook te hopen dat na de afdoende betoogen der heeren Heeres en van der Kemp een einde zal komen aan het „praatje" dat wij in 1814 de Kaap, Ceylon, Essequebo enz. aan Engeland zouden hebben verkocht."

Wij hechten met den heer Quarles groote waarde aan de doorwrochte studiën der heeren Heeres en van der Kemp; onze slotsom is echter minder stellig dan die van de heer Quarles. Wij hebben dat trouwens reeds uiteengezet in de Januari-aflevering op blz. 78 en 79 en mogen daarnaar thans zwijgen.

Naar aanleiding van de lijvige bijdrage van de heer W. P. Groeneveldt in de „bijdrage tot de Taal-, Land- en Volkenkunde in N I, 4de dl. 6de volgreeks, getiteld „de Nederlanders in China," wijst de kroniekschrijver der *Economist* er op dat de heer Groeneveldt ook de schrijver is van „Notes on the Malay Archipelago" en de samensteller van den „Catalogus der Archeologische verzameling van het Bat. Gen." Na te hebben aangewezen, hoe de heer Groeneveldt als wetenschappelijk man erkend wordt, meent de heer Quarles dat aan dezen geleerde alleen nog een doctoraat *honoris causa* ontbreekt.

De universiteit, die den man, die in zoo vele opzichten blijk gaf van wetenschappelijken zin, een doctoraat *honoris causa* aanbood, „zou zich zelve vereeren."

Liet men dit na, omdat zijn speciale wetenschappelijke bevoegdheden niet passen in het kader der in art. 83 der wet op het hooger onderwijs genoemde Doctoraten?

Wij gelooven dat het meer de gewone schuwheid is onzer universiteiten om aan verdienstelijke Nederlanders, vooral Indische, een academische onderscheiding te geven. Werden niet èn De Groot èn Verbeek door *buitenlansche* universiteiten tot eere-doctor benoemd?

* * *

In *Insulinde* van 15 Februari (No. 7) heeft de heer S. Cohen Fzn. het over de magangs: het talrijk inlandsch adellijk proletariaat dat met W-knoopen op de jas en met W. op de toedoeng, liefst bij de ambtenaren van binnenlandsch bestuur dient, zonder eenige, of ten minste zonder voldoende, bezoldiging en in de hoop op een bezoldigde gouvernementsbetrekking, waarop zij meermalen vijftien jaar en langer wachten. Volgens hetgeen de schrijver, aspirant-controleur met verlof, vertelt, zijn deze magangs voor een groot deel te brengen tot de categorie, die wij hier kunnen aanduiden als „liever lui dan moe." Getuige de wedono, die vond dat de magangs niet in het particuliere konden gaan omdat zij daar veel te hard moesten werken, hetgeen zoons van inlandsche hoofden niet konden volhouden.

Demoraliseerend, leidend tot allerlei knoeierijen, is zeker het verderfelijke magang-systeem op Java. Maar het is zóó vast geroest in de zeden en gewoonte, dat het wel onbegonnen werk schijnt er aan te tornen.

Eene mededeeling van de directie der petroleum-maatschappij „Moeara Enim" aan haar aandeelhouders over een te sluiten contract met de „Standard Oil Company" heeft in Nederland zóóveel beweging gemaakt dat wij de hoofdfeiten daarvan hier willen fixeeren met behulp van hetgeen de pers hierover te berde heeft gebracht.

Tot goed begrip van het volgende is het noodig allereerst den brief van het bestuur aan de aandeelhouders, die de steen aan het rollen bracht, over te nemen. Hij luidt als volgt:

„Zooals bekend is, heeft de Petroleum-Mij. Moeara Enim bij een uitgegeven kapitaal van *f* 4,000,000.— te beschikken over *f* 3,000,000. — contanten, om de uitgebreide concessies, welke zij in de residentie Palembang bezit in exploitatie te brengen. Het is aan het bestuur gebleken, dat dit kapitaal voldoende is tot het aan den dag brengen der olie in de concessieterreinen en voor de oprichting eener groote raffinaderij aan den oever der Moesi-rivier, doch dat voor eene snelle en krachtige ontwikkeling der geheele onderneming, die de aanschaffing van transportschepen en de vestiging van tankinrichtingen met toebehooren in verschillende havens van het Oosten vordert, belangrijk meer kapitaal noodig is. Onder die omstandigheden komt het bij de groote concurrentie, welke nu reeds op de oliemarkt gevonden wordt en die zeker in de eerstvolgende jaren veel sterker zal worden, geraden voor, gebruik te maken van de geboden gelegenheid, om met grooter en krachtiger lichaam en wel met de Standard Oil Company van New-York samen te gaan.

„Dit kan geschieden door de oprichting van een nieuwe Nederlandsche maatschappij, gevestigd te Amsterdam, met een nominaal kapitaal van *f* 30,000,000 verdeeld in aandeelen van *f* 100,000.— waarvan voorloopig wordt volgestort *f* 10,000,000.—. In het laastgenoemde bedrag neemt de Moeara Enim-Mij. deel voor *f* 4,000.000.— door den inbreng van hare concessies en vergunningen in Palembang en van hare verdere bezittingen aldaar, benevens de rest van haar beschikbaar kapitaal.

„De Standard Oil Company stort daar tegenover een som van *f* 6,000,000.— aan contanten. Mocht uitbreiding van kapitaal noodig zijn, dan zal in de eerste plaats de Standard Oil Company *f* 2,000,000.— ter beschikking van de nieuwe maatschappij stellen. Is nog meer benoodigd dan *f* 12,000,000.—, dan zal dit meerdere worden verschaft door de Mij. Moeara Enim en de Standard Oil Company in de verhouding van 1 : 2, zoodat dus tegenover elk millioen van Moeara Enim twee millioen van de Standard zal worden ingebracht.

„De Moeara Enim-Mij. zal, indien deze regeling tot stand komt, verder slechts een passieve rol hebben te spelen en haar winst uitsluitend ontleenen aan haar aandeel in de nieuwe maatschappij. Beide maatschappijen zullen hare aandeelen in de nieuwe maatschappij gedurende 20 jaar niet aan derde mogen overdoen, doch de Standard zal gedurende 5 jaren vrijheid hebben de aandeelen der Moeara Enim-Mij. in de nieuwe maatschappij en bloc over te nemen voor den prijs van 300 pCt.

„Vervreemding der concessies en eigendommen van Moeara Enim-Mij door de nieuw op te richten maatschappij zal niet mogen plaats hebben dan met uitdrukkelijk instemming en goedkeuring der Moeara Enim-Mij.

„Het doel der nieuwe maatschappij zal in de eerste plaats wezen de krachtigst mogelijke ontwikkeling der concessies van de Moeara Enim-Mij. desge-

wenscht zal de nieuwe maatschappij ook andere veelbelovende concessies in exploitatie kunnen brengen. Zij zal van den aanvang af zoo krachtig mogelijk gesteund worden door de Standard Oil Company.

„Als eerste directeur der nieuwe maatschappij zou bij het tot stand komen der overeenkomst optreden de tegenwoordige directeur der Moeara Enim-Mij., J. W. IJzerman, terwijl de Moeara Enim-Mij. en de Standard Oil Company in evenredigheid van ieders aandeel in het bestuur der nieuwe maatschappij zullen worden vertegenwoordigd.

„Aan een overeenkomst op boven omschreven grondslag zijn voor de Moeara Enim-Maatschappij de volgende voordeelen verbonden: 1°. alle moeielijkheden voor het verkrijgen van meer kapitaal zijn eens en voor goed uit den weg geruimd; 2°. de krachtigst mogelijke ontwikkeling van hare concessies is verzekerd door dat in alle onderdeelen, d. i. bij de produktie der ruwe olie, de oprichting van raffinaderijen, de bereiding van de olie voor de markt, enz. gebruik gemaakt kan worden van de door jaren lange ervaring verkregen kennis der specialiteiten van de Standard Oil Company; 3°. alle bezwaren verbonden aan het zoeken van markten voor onze olie zijn voor goed opgeheven, omdat onmiddellijk geprofiteerd kan worden van de handelsrelaties, welke de Standard Oil Company in het Oosten bezit.

„Wel is waar sluit de vereeniging met de Standard Oil Company het prijsgeven van een onafhankelijke positie in zich, maar daar, waar de belangen van beide maatschappijen zoo innig verbonden zijn en waar geen maatschappij die ooit op vriendschappelijken voet met de Standard Oil Company samenging, zich over hare leiding te beklagen had, meent het bestuur dit nadeel niet te hoog te mogen schatten. Integendeel wegen de genoemde voordeelen bij commissarissen en Directie zoo zwaar, dat zij eenparig aandeelhouders met gerustheid aanraden het bestuur te machtigen, om op de basis der boven uiteengezette beginselen, een definitief contract met de Standard Oil Company aan te gaan. Die machtiging zal gevraagd worden op de buitengewone algemeene vergadering van aandeelhouders op Donderdag 24 Februari aanstaande".

Die brief bracht een geweldige spanning te weeg in de financieele wereld te Amsterdam. Daarvan kunnen wij geen betere impressie geven dan door over te nemen wat de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* schreef in haar „Schets van de geld- en fondsenmarkt" van 20 Februari.

Het belangrijkste van hetgeen deze week ter Effectenbeurze voorviel was ongetwijfeld de wilde beweging in de aandeelen van enkele petroleum-ondernemingen. Ter plaatse waar „Koninklijke" en Moeara Enim verhandeld worden, woelde en krioelde het alles dooreen. De speculatie nam een breede, sterk zich uiteenzettende plaats op het terrein in; maar terwijl de een er wat trachtte uit te slaan door op verdere rijzing te speculeeren, trachtte zijn naaste buurman hetzelfde doel te bereiken door bijtijds in den wind te gaan. Wat lang niet dikwijls voorkomt zag men nu gebeuren: hausse en baisse konden met een heel klein beetje geduld grove winsten binnenpalmen, want binnen enkele etmalen gingen de prijzen niet bij percenten, maar bij tientallen van percenten tegelijk op en neder. Den bezitters van aandeelen Moeara Enim moet het bij deze zeldzaam sterke koersslingeringen wonderlijk te moede

zijn geweest, niet wetende wat het beste was; het verdere beloop der zaken af te wachten, of de winst op te nemen. De woeste beweging in die aandeelen was het gevolg van het voorstel van het bestuur der Moeara Enim Mij. aan hare aandeelhouders, om met de veelvermogende Standard Oil Co. te New-York samen te gaan, waarbij eerstgenoemde al hare vergunningen, concessiën en bezittingen voor 4 millioen gulden — het bedrag van haar aandeelenkapitaal — in een nieuw op te richten maatschappij inbrengt, die voorloopig met 10 millioen gulden zal werken, en waarin de Standard Oil Co. met zes millioen in comptanten deelneemt. De bepaling dat de aandeelen van die nieuwe maatschappij binnen 20 jaar niet aan derden mogen worden verkocht en dat de Amerikaansche maatschappij gedurende 5 jaren vrijheid zal hebben om die van de Moeara Enim voor 300 pCt. over te nemen, heeft de hoofden op hol gebracht, en de geweldige opdrijving van den prijs uitgelokt. Hoewel Zaterdag de koersen in beweging begonnen te komen en de strooming zonder positief nieuws Maandag reeds veel sterker was, ving Dinsdag na die mededeeling de wilde beweging eerst recht aan. Maar hoe harder Enim's voeruitgingen, des te vlugger liepen de prijzen der aandeelen „Koninklijke" achteruit: de golven der beweging rolden over de geheele oliemarkt, Indische en Europeesche soorten onder den invloed der deining brengende. Nadat Enim's tot 195 pCt. waren opgegooid, ontstond er reactie. Men begon te beseffen dat het voorhouden van een overneming der nieuwe aandeelen tegen 300 pCt. door de Standard Oil niet veel meer dan een luchtspiegeling was, en men zocht naar het juiste verband tusschen de rijzing in Moeara Enims en den val der aandeelen „Koninklijke" van 608 tot 480 pCt. Ongetwijfeld daalden de aandeelen van al de Indische petroleumondernemingen, met uitzondering van Moeara Enim, uit beduchtheid voor de concurrentie der Standard Oil, als deze hare voeten op Indischen bodem gaat zetten. Gelukt dit aan deze Amerikaansche maatschappij, die met D. 100 millioen werkt, en in de knepen van Yankee-trusts volleerd is, dan is het binnen een afzienbaar tijdperk met alle concurrentie in het artikel hoogstwaarschijnlijk gedaan. Tegen dien Amerikaanschen reus moeten dan de Indische dwergen het afleggen. Maar als er uit dien hoofde reden voor een geweldige daling der aandeelen in de Indische maatschappijen bestaat, zou er dan wel eenige kans wezen, dat de aandeelhouders der tegenwoordige Moeara Enim Mij. voordeel uit de ontworpen overeenkomst trekken? Het staat te bezien; en de houders dezer aandeelen mogen zich wel ernstig de vraag stellen of het in hun belang is, zich aan handen en voeten gebonden aan den Amerikaanschen kolossus over te leveren. Aan de regeering van Nederlandsch-Indië zal de vraag zich wellicht voordoen of het in het welbegrepen belang van de koloniën is, dat de verleende vergunningen en concessiën aan eene gemaskerde Amerikaansche Maatschappij van de kracht en handelsgewoonten der Standard Oil Co. overgaan. Dergelijke overwegingen hebben de volgende dagen een prijs der aandeelen „Koninklijke" even hard doen stijgen als Moeara Enim aan het kelderen werd gebracht. Alzoo werd de strijd met afwisselend geluk gestreden; maar voor Moeara Enim bleef de stemming ongunstig. Door hare uiteenzetting maakte de directie haren zwakken toestand bekend.

AANDEELEN.	11 Febr.	gr. afwijk.	18 Febr.
Moeara Enim	109⅞	195	136½
Kon. Mij. tot E. v. Oliebr.	608½	480	545
Sumatra Palembang	99⅞	93½	97⅜
Java Petroleum	149½	135	142
Dordtsche	127	120	120½
Ned. Ind. Exploratie	480	410	410

De dagbladen werden overstroomd met ingezonden stukken, die we hier niet kunnen refereeren, doch waarvan we alleen willen zeggen dat zij in twee uitersten vervielen: door sommige werd het ontwerp-contract van het bestuur met voldoening vernomen, door anderen werd het een heele domme streek — zoo niet erger geoordeeld.

* * *

De pers nam voorloopig in het algemeen een afwachtende houding aan.

Insulinde van 22 Februari bevatte echter een artikel onder het hoofd „Indische petroleum en Amerikaansche trust", waarin niet wordt ingegaan op de vraag of de aandeelhouders het bestuursvoorstel op den 24sten Februari zouden moeten aannemen of verwerpen. „Dat is hunne zaak."

„Van algemeen belang" echter wordt de vraag genoemd:

„Wat zal de Regeering doen"? Zal zij toestemmen in de overdracht der concessiën en vergunningen, waarvan Moeara Enim houdster is, in een Maatschappij, die wel een Nederlandsche heet te zijn, doch die, zooals blijkt uit de kapitaalverhouding 1 tot 2, d. i. 66⅔ per-Cent, niet anders is dan een der vele ondernemingen van de Amerikaansche petroleumtrust?

De *wenschelijkheid* om een concessieoverdracht te weigeren, niet slechts aan buitenlanders, maar bovendien aan de meest gevreesde trust van geheel Amerika, wier machinatiën om het monopolie te krijgen en te behouden, zoo uitvoerig uiteengezet in de *Kroniek*, zulk een eigenaardig licht werpen op sommige Amerikaansche toestanden, kan door *Insulinde* niet betwijfeld worden.

De vraag wordt nu behandeld: Heeft de regeering het recht om die concessie-respectievelijk vergunning-overdracht te weigeren?

In afwachting eener mijnwet, wordt de ontginning van delfstoffen in Indië geregeld door het kon. besluit van 2 Sept. 1873, No. 13, (*Ind. St.bl.* No. 217a) en van 22 April 1892, No. 31, (*Ind. St.bl.* No. 154) benevens de ordonnantie van 7 Mei 1874, (*Ind. St.bl.* 128).

In het eerst aangehaalde Kon. besluit vinden wij:

Art. 9 al. 1. Overdragt, hetzij geheel, hetzij gedeeltelijk, van een concessie tot mijnontginning kan niet plaats hebben, tenzij de verkrijger voldoet aan de bepalingen van de artikelen 11 en 12.

Art. 11. Concessiën tot mijnontginning worden slechts verleend aan Nederlanders; ingezetenen van Nederlandsch-Indië; *Vennootschappen, gevestigd in Nederland of Nederl.-Indië.*

In elk geval moet de concessionaris in Ned.-Indië behoorlijk zijn vertegenwoordigd.

Kan men in gemoede de „Standard" geen vennootschap in Nederland gevestigd noemen, haar filiaal, de nieuwe op te richten Maatschappij, waarin de Standard 66⅔ pCt. heeft, is feitelijk een Amerikaansche Mij., al heeft ze

haar zetel in Nederland, al is de heer IJzerman haar directeur. De commissarissen zijn in de verhouding 2 : 1 menschen van de „Standard", die daarenboven alle aandeelen kan overnemen, als ze dat verkiest.

Maar er is nog iets. Art. 9 zegt niet, dat, in geval wèl aan de voorwaarden voldaan is, die daarin en in art. 11 gestipuleerd zijn, de concessie-overdracht goedgekeurd moet worden. Er kunnen zeker te allen tijde redenen van publiek belang zijn om de concessie-overdracht te weigeren.

Die redenen roept *Insulinde* te hulp. Het blad hoopt dat de Regeering den moed zal hebben om, zoo de aandeelhouders de oplossing van Moeara Enim tot een passieve rol, te spelen in de Amerikaansche petroleum trust, den 24sten Febr. 1898 goedkeuren, te weigeren de concessie over te dragen aan onze Amerikaansche vrienden. „Ze zal daarmee Indië en Nederland een onschatbaren dienst bewijzen".

* * *

Het *Vaderland* schrijft over de mogelijkheid van inmenging door de Regeering, dat de beslissing eigenlijk licht bij den Gouverneur-Generaal. De overdracht eener concessie moet door hem worden goedgekeurd. De Amsterdamsche correspondent der *Frankf. Ztg.* is van oordeel, dat de reorganisatie der Mij. dus kan worden ingericht, dat van overdracht der concessie eigenlijk geen sprake behoeft te zijn. Deze meening is echter aan twijfel onderhevig. Intusschen mag worden opgemerkt, dat, zoover bekend, de definitieve concessie aan de Moeara-Enim nog niet is verleend. Er is nog niet meer dan een vergunning tot mijnbouwkundige opsporingen, die voor overdracht niet vatbaar is. Wanneer nu eventueel de definitieve concessie zou gevraagd worden door een nieuwe Maatschappij, dan is de Gouverneur-Generaal bevoegd die om redenen van algemeen belang te weigeren.

Mocht er werkelijk reeds een concessie verleend zijn, dus verklaart de mijnverordening, dat de overdracht slechts geschieden mag aan Nederlanders of ingezetenen van Nederland of ingezetenen van Nederlandsch-Indië, of vennootschappen in Nederland of Nederlandsch-Indië gevestigd. Aan deze laatste voorwaarden is gemakkelijk te voldoen, maar het lijdt geen twijfel, of de Gouverneur-Generaal, die bevoegd is een concessie te weigeren op gronden aan het algemeen belang ontleent, kan ook, al is genoemde voorwaarde vervuld, desniettemin, weigeren aan de overdracht zijn goedkeuring te geven".

* * *

De regeering heeft inderdaad gehandeld, zooals *Insulinde* het waagde te hopen.

Den 24sten Februari werd plotseling de aandeelhoudersvergadering uitgesteld.

De aanleiding daarvan was een brief van minister Cremer.

Dit gaf het *Algemeen Handelsblad* (25 Februari) aanleiding tot een hoofdartikel onder den titel „De tusschenkomst der Regeering."

Daarin wordt gezegd, dat het bericht „dat de vergadering van aandeelhouders in de Moeara Enim Petroleummaatschappij, welke heden zou worden gehouden, is uitgesteld wegens een schrijven van den minister van koloniën, natuurlijk zeer de aandacht heeft getrokken."

Het ligt voor de hand, dat dit schrijven van den minister een waarschuwing bevat tegen het aannemen van het voorstel, om met de Standard Oil Company het reeds zoo sterk bestreden contract aan te gaan.

Het behoort tot de groote zeldzaamheden dat de Nederlandsche regeering zich mengt in zulk een financieele zaak, en het is dringend noodig dat de reden van zulk een optreden bekend worde gemaakt.

Zeer wel is het mogelijk, zelfs waarschijnlijk, dat de minister voor zulk een daad afdoende gronden heeft. Wij leven echter in een land, waar van regeeringswillekeur geen sprake is, en daarom moet van zulk een staatsinmenging in particuliere zaken rekenschap worden gegeven.

Het betreft een mijnconcessie, door de Ned.-Indische regeering verleend en met haar goedkeuring aan een Nederlandsche maatschappij overgedragen. Ten gevolge van het contract met de Standard Oil Company *kan* die concessie overgaan aan deze Amerikaansche maatschappij, en ongetwijfeld zal de regeering, op grond van de bepalingen der concessie, het recht hebben haar *veto* uit te spreken, als zij zulk een overdracht in strijd acht met 's lands belang.

De zaak komt dan neer op hetgeen men onder landsbelang verstaat. Eischt dat belang, dat geen buitenlandsch kapitaal in Indische ondernemingen wordt gestoken? Men zal deze vraag wel niet bevestigend beantwoorden. Willen wij onze Indische koloniën tot die ontwikkeling brengen waarvoor zij vatbaar zijn, dan zijn het kleine Nederland en het beperkt Nederlandsch kapitaal daartoe alleen niet bij machte. Bovendien kan men ook niet beletten dat van Nederlandsche ondernemingen de aandeelen in handen van buitenlanders komen. Reeds is heel wat buitenlandsch kapitaal in tabaksondernemingen op Sumatra gestoken, zeker niet ten nadeele van Indië. Zou men dan Amerikaansch kapitaal mogen uitsluiten? Zijn vijf dollars gevaarlijker dan een pond sterling?

Er moeten zeker ook waarborgen worden geëischt, dat maatschappijen die in Indië werken, daar gevestigd zijn en geheel en al aan de Ned.-Indische wetten zijn onderworpen. Maar als dit geschied is, wat doet het er dan toe, van waar het kapitaal afkomstig is? Het *Handelsblad* herhaalt het, voor Indië kan het slechts voordeelig zijn, wanneer ook het buitenlandsch kapitaal medewerkt om de rijke hulpbronnen van dat gezegend land te ontwikkelen.

Daarmede zal de minister van koloniën ongetwijfeld instemmen. Als hij dus in dit geval een waarschuwing heeft doen hooren, moet daarvoor een bijzondere reden bestaan.

Welke is die reden? Vrees dat de machtige Amerikaansche petroleummaatschappij de Nederlandsche ondernemingen zal vernietigen? Vrees voor den invloed der Standard Oil Company, wier verleden — te recht of ten onrechte — *berucht* wordt genoemd? Vrees dat zij zal trachten het monopolie in handen te krijgen en aldus den prijs op te drijven van een artikel, dat niet alleen voor verlichting, maar ook als brandstof in Indië al meer gebruikt wordt? Of wellicht enkel, omdat het voorgesteld contract niet de waarborgen bevat die de Nederlandsch-Indische wetgeving eischt?

Het is — volgens het *Handelsblad* — dubbel noodig dat de minister van koloniën rekenschap geeft van den in deze door hem gedanen stap, omdat onze koloniën in zoo menig opzicht belang hebben bij de groote Amerikaansche republiek. Men denke slechts aan den invoer van Sumatratabak en van Javasuiker in de Unie, aan de onderhandeling die, volgens het onlangs medegedeelde bericht in de Sugar Cane, hangende zijn om verlaging van het invoerrecht op suiker in de Unie te verkrijgen.

Wanneer de minister van koloniën in zulke omstandigheden opkomt tegen een contract met een Amerikaansche maatschappij, die in de Unie een groote macht heeft, ook in regeeringskringen, en daarom invloed kan oefenen op handelstractaten, moet de minister daarvoor wel zeer ernstige redenen hebben.

Die redenen, welke zeer gegrond kunnen zijn, behooren te worden bekend gemaakt. De aanstaande bijeenkomst der Tweede Kamer (in de daaraan volgende week) geeft daarvoor wellicht de beste gelegenheid.

* * *

Zeer scherp is de beoordeeling van dit artikel van het *Handelsblad* door het *Vaderland*, dat wel zou willen vragen, of het blad onderstelt, dat de minister er maar een oogenblik aan denkt zich aan de verplichting om rekenschap af te leggen te onttrekken. Maar ook zou zij willen vragen, wat de Minister eigenlijk heeft gedaan, dat de verbolgenheid van het blad gaande maakt. Eén van tweeën: òf het blad weet wat in 's ministers brief stond, maar laat het dan duidelijk zeggen, wat is misdreven — òf het blad weet het niet, maar dan ware het beter het oordeel over 's Ministers daad te reserveeren.

De tirade over 't buitenlandsch kapitaal en over het wenschelijke om dat niet uit te sluiten, is misplaatst. Wie iets weet van de geschiedenis der „Standard Oil", weet, dat wij hier niet te maken hebben met een lichaam, dat het slechts te doen is om de hulpbronnen van Nederlandsch-Indië in het algemeen belang, zij 't ook tevens ten eigen bate, tot ontwikkeling te brengen. En als de Regeering in 't Nederlandsch belang den moeielijken strijd wil aanbinden, tegen een buitenlandsche onderneming, die misschien wel buitenlandsche machthebbenden achter zich heeft, dan verdient zij niet tegengewerkt en met dreigementen bang gemaakt, maar krachtdadig gesteund te worden."

* * *

De heer J. Deen maakt in een ingezonden stuk in het *Handelsblad* de opmerking dat reeds in 1893 „ongevraagd" aan den houder eener mijnbouwconcessie in Langkat, namens de Ned.-Indische Regeering medegedeeld werd, dat van een directe of indirecte overdracht dier concessie aan de Standard Oil Company nimmer sprake kon zijn: de Regeering zoude zich met hand en tand verzetten tegen het zich nestelen dier maatschappij op Sumatra.

Baron van Dedem was destijds minister van koloniën en mr. C. Pijnacker Hordijk gouverneur-generaal.

De toenmalige inmenging heeft zich thans herhaald en is dus niet zoo'n groote zeldzaamheid als het *Handelsblad* vermeent.

* * *

Van een interpellatie in de Tweede Kamer, die voorspeld werd, is intusschen tot nu toe nog niets vernomen.

Wat betreft de *faits et gestes* van de Standard Oil Company wordt in de *Kroniek* nog eens een boekje opengedaan, dat wel de overtuiging zal doen vestigen dat het geen wonder is dat zij als vijand zóóveel vrees inboezemt, zij, de machtigste kapitalist ter wereld! Zeker is het, dat wij haar, met haar kapitaal, met geen mogelijkheid uit Indië zouden kunnen weren, wanneer ze het anders aanlegt.

De wijze van doen met Moeara Enim was wel wat al te plomp en ze verwondert ons bijna even sterk van deze als van de Standard.

KOLONIALE LITERATUUR.

MISPLAATST VERTROUWEN.

De naam van wijlen den hoogleeraar G. A. Wilken leeft bij alle beoefenaren der ethnologie van den Indischen Archipel nog steeds in dankbare herinnering voort. Van af den aanvang zijner ambtelijke loopbaan hield hij zich, in navolging van buitenlandsche geleerden, onledig met vergelijkende studiën, waarvan plaatselijke onderzoekingen en waarnemingen den grondslag vormden, en later werkzaam gesteld aan de Leidsche hoogeschool, breidde hij die tot tal van onderwerpen uit, waardoor keurige monographieën ontstonden, die, met buitengewoon veel zorg bewerkt, tot in de kleinste onderdeelen door groote nauwkeurigheid uitmuntten, en juist door de daarbij als regel aangenomen vergelijking over menig duister punt een helder licht verspreidden en dikwerf aan veel verwarring een einde maakten. Als gevolg hiervan werden zijne geschriften overal met toenemende belangstelling ontvangen en allerwege op hoogen prijs gesteld.

Jammer genoeg werden zijne nagelaten papieren het offer eener uitgeversspeculatie. Natuurlijk had Wilken voor zijn colleges tal van aanteekeningen gemaakt, nu eens meer dan weder minder geordend, die misschien eenmaal wel moesten dienen tot samenstelling van een ethnologisch standaardwerk; maar hij, die alles zoo tot in de geringste bijzonderheden naging, die geen letter in druk gaf zonder alle bereikbare bronnen te hebben geraadpleegd, die als het ware bevreesd was zelfs voor een schijnbare onjuistheid — hij heeft er stellig nooit aan gedacht die aanteekeningen in den vorm, waarin zij zich bij zijn verscheiden bevonden, voor de pers te bestemmen.

Ik heb het dan ook steeds beschouwd als een bewijs van volslagen gemis aan piëteit voor den noesten arbeid van een onberispelijk geleerde, dat de firma E. J. Brill te Leiden in 1893 het licht deed zien aan de *Handleiding voor de vergelijkende volkenkunde van de Nederlandsch-Indië door Dr. G. A. Wilken, Hoogleeraar aan Rijks-Universiteit te Leiden; naar diens dictaat en aanteekeningen uitgegeven door C. M. Pleyte Wzn., Conservator van het ethnographisch Museum van het Kon. Zoöl. Gen. Natura Artis Magistra te Amsterdam.*

De kritiek liet zich omtrent deze uitgave niet onbetuigd. De directeur van dit tijdschrift, de heer C. E. van Kesteren, nam de moeite zich op een hem wel niet vreemd maar toch lang niet eigen gebied te wagen en zette glashelder uiteen, hoe den goeden naam van Wilken door dit opus posthumum een gevoelige knak was toegebracht. Hij betreurde in scherpe trekken de openbaarmaking, tenzij een geoefende hand in denzelfden geest die taak had voortgezet, en bracht tevens een woord van oprechte hulde aan den overledene, die zoo menige aflevering van „De Indische Gids" door zijne uitgewerkte bijdragen had opgeluisterd.

Velen deelden dit gevoelen; — niet allen, want er zijn altijd personen, die voor alles verschoonende redenen weten aan te voeren; — en zelfs Prof. Niemann achtte het noodig de studenten aan de Indische Instelling te Delft tot de uiterste voorzichtigheid aan te sporen bij de raadpleging van een werk, dat zich in alle opzichten door tal van leemten kenmerkte. De ware vereerders van Wilken meenden derhalve de hoop te mogen koesteren, dat dit boek in den maalstroom der overvloeiende literatuur langzamerhand in vergetelheid zou geraken.

Dit is echter niet het geval geweest, getuige de laatst verschenen aflevering der *Encyclopædie van Ned.-Indië*, waarin onder het hoofd „**Kleeding**" een artikel wordt aangetroffen, dat men gevoegelijk zou kunnen betitelen als een uittreksel van hetgeen dienaangaande in de *Handleiding* is opgenomen; — een blijk van vertrouwen dat het vermoeden wettigt, alsof het afkomstig is van iemand, die zich nog weinig aan de Volkenkunde van N. I. liet gelegen liggen en deze uitgaaf ten onrechte met andere edita van Wilken op gelijke lijn stelde.

Het schijnt daarom dringend noodig andermaal op de tekortkomingen van dit boek de aandacht te vestigen, waartoe ik te eerder overga om reden het slechts een klein onderdeel betreft, dat door toelichtingen aan den voet der bladzijden niet te veel ruimte vordert en waarbij het artikel zelf overigens onbesproken kan blijven.

„Kleeding". Terwijl bij de beschrijving der verschillende volkeren van Ned.-Indië, voor zoover zulks noodig is en de ruimte toelaat, een en ander over hunne kleeding gezegd is, wordt in dit artikel datgene bij elkander gebracht, wat een meer algemeen karakter heeft.

A. *Bij mannen.* Bij volken van den Ind. archipel, op den laagsten trap van ontwikkeling, — met name bij de Papoea's der Humboldtbaai en nabij de Oeta-rivier (N. Guinea), — gaan de mannen geheel naakt en zijn slechts met eenige sieraden getooid. Enkelen hunner bedienen zich echter van kleine kokertjes van bamboe of van een kalebasvrucht gemaakt, om het schaamdeel, in den regel slechts gedeeltelijk, te beschutten; daartoe wordt door de Papoea's der Prinses Marianne-straat gebruik gemaakt van een gordel om het midden van het lichaam; het schaaamdeel opwaarts tegen den buik gelegd, wordt gedeeltelijk daaronder gebracht door de voorhuid onder den gordel te klemmen. [1]) Bij volkstammen, die reeds meer ontwikkeld zijn, wordt het schaamdeel geheel bedekt door een schaamgordel (tjawat Mal., äwah Daj., tjantjoet Koetei, tjidako Alfoersch Mol. en N Celebes, maro Papoea's Geelvinkbaai, Polynesië), uit een reep zacht geklopten boombast bestaande of uit een stuk doek, dat een paar malen om het midden gewonden

[1]) Dit is een verkorte lezing van hetgeen daaromtrent voorkomt in de *Handleiding*, blz. 37 en 38, waarbij wat heel vluchtig als een feit wordt aangenomen, dat de hier genoemde Papoea-stammen tot de minst ontwikkelden der bewoners van Nederlandsch Nieuw-Guinea behooren, hetgeen voor de Humboldtbaai voldoende weerlegd wordt door de beschrijving en afbeeldingen in het Etnarapport (Nieuw-Guinea in 1858) en de Samoa-fahrten van Dr. O. Finsch, o. m over tempel- en huizenbouw, aldaar ontwikkeld in een mate, die men elders te vergeefs zoekt; terwijl de mededeelingen van Dr. S. Müller over de bevolking aan de Oeta-rivier, in Deel I zijner Reizen in den Indischen Archipel, bij vergelijking met de berichten van meerdere schrijvers over andere stammen, evenmin een dergelijke gevolgtrekking wettigen.

Voorts is wel uit Müller's werk overgenomen, wat daarin over het gebruik van kokertjes van bamboe of kalebas worden vermeld, maar werd verzuimd bij te voegen, dat de Papoea's der Humboldtbaai tot dat einde de *geheele* kalebasvrucht bezigen, niettegenstaande fig. 13 van Plaat Z Z van het Etnarapport hiervan een duidelijke voorstelling geeft; daargelaten nog dat de geringe aanraking, die S. Müller en tochtgenooten met de Papoea's der Prinses Marianne-straat hadden, twijfel doet rijzen, of het wel geoorloofd is van die kokertjes als kleedingstuk te gewagen, nadat het voor de Humboldtbaai hoogst waarschijnlijk is geworden, dat het dragen der kalebassen met zekeren ritus in de tempels verband houdt en derhalve slechts van zeer tijdelijken aard is.

wordt en van achteren, van het lendenkruis af, tusschen de beenen doorgehaald, in een knoop voor den buik bevestigd wordt, waarbij gewoonlijk de einden een weinig afhangen. [1]) Terwijl dit kleedingstuk in den regel slechts door onbeschaafde stammen gedragen wordt, zooals verscheidene Papoea-stammen, de Dajaks en heidensche Alfoeren, de Enganoërs, de Mamaks in Indragiri, de Koeboes in Palembang, is het bij vele meer bsschaafde stammen, o. a. bij de Soendaneeezen, niet zelden nog de eenige bedekking bij den dagelijkschen arbeid. [2])

Bij meer beschaafden wordt ook door de mannen de *kain* Mal. (sindjang-wijar Jav.) gedragen, die ter onderscheiding van het soortgelijk kleedingstuk, door vrouwen als kleeding gebruikt, ook bebed (Jav.) genoemd wordt. Het is een stuk doek, 4 à 5 M. lang en 1 à $1^1/_2$ M. breed, dat om het benedenlijf wordt gedragen, en wel zoo, dat het om de lendenen en beenen geslagen en om het middenlijf boven de heup vastgemaakt wordt door een gordel (saboek, ikat pinggang, kabè pinggang), vaak van kostbare stof geweven en met een koperen of zilveren plaat gesloten, of door eenvoudig het uiteinde in te steken en in den bovenrand op te rollen. [3]) Onder het werk wordt de kain gewoonlijk

---

[1]) Woordelijk overgenomen uit de *Handleiding*, blz. 39, met deze verandering, dat de daar omschreven wijze van dragen wegens het opnoemen der afhangende einden meer bijzonder op de omwinding met reepen boombast ziet, hier vrij willekeurig uitsluitend toegepast verklaard op het tot hetzelfde doel dienende stuk doek, waarvan de einden veelal niet afhangen en als plooibaarder gemakkelijk werden ingestopt.

Met angstvallige zorg zijn echter de inlandsche namen behouden; en toch geeft Hardeland den naam *äwah* op als gebruikelijk in Zuidoost-Borneo en *niet* als algemeen Dajaksche; is *tjantjoet* niet de naam in Koetei, maar wel bij de in het gebied der Boven-Mahakam wonende Bahau-Dajaks; is *tjidakoe* de in *het Maleisch* der Molukken en van N. Celebes gebezigde benaming, vermoedelijk aan het Makasaarsch ontleend en door de Alfoeren dier streken onder tal van andere namen bekend; en noemen de Papoea's der Geelvinkbaai een schaamgordel *mar*, welk woord oostelijker in het Polynesische *maro* overgaat.

[2]) Dezelfde bladzijde der *Handleiding* vermeldt als een bijzonderheid, dat de Soendaneezen den schaamgordel gewoonlijk bij de dagelijksche bezigheden dragen, wel het klaarste bewijs, dat die paragraaf niet was afgewerkt. Want al teekende W. dit bij het naslaan van Veth's Java op, zoo wist hij natuurlijk even goed als ieder ander, die eenigen tijd in Indië doorbracht, dat overal, bij tuinarbeid of in het woud dan wel op zee, overtollige kleedingstukken door inboorlingen worden uitgelaten en dat dan meestal geen bepaalde gordel maar een om de lenden gewonden kain als schaambedekking dienst doet. Men wil zich aldus vrijwaren voor den last van transpiratie als anderszins en tevens zijn kleederen sparen.

[3]). In gelijke volgorde als in de *Handleiding* zijn kain en saroeng behandeld, waarbij W. voor Java in hoofdzaak Veth volgde, zonder nota te nemen van de Aanteekeningen op diens boek door Raden Mas Adipatie Ario Tjondro Negoro, Regent van Brebes, opgenomen in het Bijblad No. 9 van het Tijdschrift van het Aardrijkskundig Genootschap, dat hij misschien niet bij de hand had. O. m. is dientengevolge de lengte van den kain veel te groot opgegeven. Ook heeft W. alleen de hoog-Javaansche naam van *sindjang-wijar* en niet de laag-Javaansche *djarit* of *djarik*, waarom deze, ofschoon veel meer in zwang, alweer ontbreekt. Het door vele schrijvers gemaakte onderscheid tusschen *bëbëd* en *tapih* voor kains van mannen en vrouwen dankt zijn ontstaan wellicht aan een eenzigszins onduidelijke lezing op blz. 51 van Roorda's Zamenspraken, maar slaat feitelijk maar alleen op de wijze van vastmaken, in het spraakgebruik wel op het kleedingstuk overgebracht.

opgenomen. De *sarong* (koker, scheede, hulsel), die eerst later in gebruik schijnt gekomen te zijn, is een soort rok, die over de kain gedragen wordt, maar in de binnenlanden minder gebruikelijk is. De sarong heeft altijd een zoogenaamd hoofd (kapala) en wordt als een koker dichtgenaaid. De kain pandjang (lange kain) heeft geen kapala en wordt nooit dichtgenaaid gedragen. De gewone kain wordt wel eens ter onderscheiding van de kain pandjang, kain lepas (korte kain) genaamd. Bij de Bataks is de kain (habit) een sjawl, meest aan beide zijden van franjes voorzien. De Batak draagt gewoonlijk twee kains, een om het benedenlijf en de beenen te bedekken, en een ander, die nu eens als slendang over den schouder wordt gedragen, dan weer als omslagdoek het bovenlijf bedekt. (1)

Het bovenlijf wordt bij vele stammen, die reeds van den kain gebruik maken, onbedekt gelaten; ook bij vele Javanen is dit het geval. Zelfs is dit op Java aan de hoven voor het hofkostuum voorgeschreven, en laat op Java en in de Palembangsche bovenlanden de bruidegom eveneens het bovenlijf ontbloot, terwijl bij Boegineezen en Makassaren het ontblooten van het bovenlijf als teeken van eerbied geldt. Maar toch is op Java en bij aanzienlijken en ook reeds bij anderen de gewoonte doorgedrongen het bovenlijf te bedekken door de *badjoe* Mal. (klambi en rasoekan Jav.) of baadje, een soort van buis, dat in den regel om den hals met opstaanden kraag sluit, en overigens tot op de heupen open en los hangt, en met wijde mouwen voorzien is, die tot even over de ellebogen komen. Niet zelden echter is het van voren gesloten en alleen aan den hals open, zoodat het over het hoofd moet worden aangetrokken. Bij aanzienlijken wordt daaronder vaak nog een nauwsluitende hemd- of borstrok (badjoe dalam of banjan Mal., koetoengan Jav., badjoe ilalang Mak.) gedragen. (2) De Maleier heeft gewoonlijk de zakdoek (kain basahan of sapoe tangan) over den schouder geslagen, een punt voorzien van eenige metalen toiletartikelen. (3) Bij verscheidene volkeren wordt onder de kain of sarong een broek (seroewal, serawal Mal., seroewel Jav.) gedragen; de kleine man draagt dan gewoonlijk een korten broek, die tot aan de knieën reikt. Het dragen van een broek is o.a. op Borneo's Oostkust in

---

1). Niet alles wat over de saroeng te zeggen viel, is aan de *Handleiding* ontleend; maar toch één bijzonderheid, nl. *dat dit een soort rok is, die over den kain gedragen wordt*, heeft men wegens haar treffende juistheid zeker niet durven verzwijgen.!!

2). Voor het baadje was blijkbaar de *Handleiding*, blz. 41, weder de eenige vraagbaak. De bewering, dat, naar gelang van den ontwikkelingstrap, het bovenlijf langer onbedekt bleef dan de onderste ledematen, is ten eenenmale in strijd met het gebruik van baadjes of lappen van boomschors door stammen, die nog niet aan eenige bedekking der beenen denken; een opmerking, die niet veel zaakkennis vordert.

Bovendien is het vrij zonderling om bij de bespreking der bedekking van het bovenlijf met de Javanen te beginnen, die immers al vrij lang baadjes dragen, en over baadjes zonder mouwen, als zijnde het meest oorspronkelijke kleedingstuk, geen woord te reppen.

Aan de opsomming van veel inlandsche namen heeft men zich niet bezondigd, doch de fout der *Handleiding* van *badjoe ilalang*, in plaats van *badjoe lalang*, als de Makasaarsche benaming voor *badjoe dalam*, is ongewijzigd behouden.

3) De zakdoek wordt in de *Handleiding* slechts ter loops genoemd, maar het woord, in plaats van *hand-* of *wrijfdoek*, bleef gehandhaafd.

den regel een kenmerkend teeken, dat de drager Mohammedaan is, in tegenstelling met de Dajaks, die den lendengordel dragen. Toch dragen ook heidensche Dajaks dit kleedingstuk. Een zeer lange broek, die om de enkels sluit (tjelana), behoort tot de Jav. hofkleeding. Een van het gewone model afwijkende broek is die, bij de Atjehers en de Menangkabau-Maleiers in gebruik, welke over de knieën komt, van onderen nauw sluit, en een zeer lang kruis heeft. Ook bij de Makassaren is zij bekend. [1])

Terwijl vele, en met name heidensche, stammen geen hoofdbedekking kennen, is bij Moslemsche volkeren de hoofddoek (Mal. destar, detar of dèta, Jav. iket of oedeng) in gebruik, die slechts eene wijziging van den tulband (dastar) schijnt te zijn. Bij de Javanen wordt de hoofddoek om het hoofd gewikkeld en zonder knoop, door het insteken der einden, daaraan bevestigd; de Soendaneezen daarentegen maken hem in een knoop vast, waarvan de einden los van het hoofd hangen. Door de Maleiers van Midden-Sumatra en ook door vele Mohammedaansche Bataks wordt de hoofddoek met een dikke stijfsel van rijst gewreven en in de zon gedroogd en daarna over de knie in verschillende vormen gevouwen, — waartoe groote behendigheid wordt gevorderd, — en als een soort van muts opgezet. Ook zijn wel, in plaats van den hoofddoek, bij Mohammedaansche volkeren mutsen in gebruik; zoo is de kopiah (Mal. Jav., hupia Bat., oepia Goront.) een muts van rotan, katoen of laken in den vorm van een afgeknotten kegel, die op de kruin van het hoofd rust en de kanigara een Jav. staatsiemuts, tot de hofkleeding behoorende. Algemeen in gebruik zijn zonnehoeden (toedoeng Mal. Jav.) van pandanbladeren, bamboebast of van de bladscheeden van den bamboe [2]). Ofschoon de inlanders gewoonlijk blootsvoets gaan, zijn echter ook enkele soorten van schoeisel in den Ind. archipel bekend, die waarschijnlijk van andere volken zijn overgenomen, zooals sandalen (Mal. terompah, Jav. gamparan of teroempa)

---

[1]) Hetgeen hier over het dragen van broeken gezegd wordt is al even onbeduidend, als hetgeen men er in de *Handleiding* blz. 42 over leest. Ook daar niet geheel juiste inlandsche namen en niets over de gebezigde stof, de lengte en wijdte bij onderscheiden stammen, de wijze van bevestiging, enz. — in het kort een onvolledige en niet veel licht verspreidende beschrijving.

[2]) In navolging van de *Handleiding*, blz. 43, over hoofdbedekking iets meer; ofschoon dadelijk opvalt, dat ook dit onderdeel niet afgewerkt is. Uit het evenzoo door W. genoteerde over het stijfselen enz. van hoofddoeken door de Maleiers van Midden-Sumatra zou iemand allicht de gevolgtrekking maken, dat zulks op Java niet plaats heeft; maar evenmin als de Maleier, die op het land gaat werken, zijn sierlijksten doek om het hoofd windt, evenmin doet dit de bewoner van Java en hij bewaart dezen, behoorlijk opgemaakt, voor bijzondere gelegenheden. Men denke slechts aan de inlandsche benamingen voor het opmaken van hoofddoeken, in de woordenboeken uitvoerig verklaard, en aan het bijzondere gereedschap (Jav. *klĕboet*, Soend. *kĕliboet* of *kalboet*), de houten standaard in den vorm eener paddestoel, waarop de hoofddoeken worden gewonden, goed met sagoemeel of stijfsel doorweekt en daarna regelmatig gevouwen en geklopt, om eerst bij zekeren graad van stijfheid te worden afgenomen.

Voor de inlandsche afwijkingen van het Arabische *koefijah* werd controleering niet noodig geacht en zelfs de foutieve aanhaling uit Veth's Java over de *kanigara* is overgenomen. Deze noemt die dracht bij plechtige gelegenheden voor de vorsten en rijksbestierder verplichtend, want aanzienlijken dragen dan immers de *koeloek*.

uit voetzolen bestaande, soms met een klos er onder aan voor- en achtereinde, en met een breeden riem voorzien, die over de wreef gaat, of soms met een knop, die tusschen den grooten en tweeden teen vastgehouden wordt. De tjarpoe (Mal., tjirpoe Jav.) gelijken op muilen. Europeesche schoenen (sepatoe Mal., sapata Jav.) eindelijk worden wel door aanzienlijken buitens-, en muilen (tjenéla) binnenshuis gedragen [1]).

B. *Bij vrouwen.* Zelfs bij de meest onbeschaafde stammen bedekken de gehuwde vrouwen en in den regel (uitzondering maken de Papoea's der Humboldtbaai) de huwbare meisjes hare schaamdeelen, al is dit slechts zeer gebrekkig, b. v. door een reep boomschors, een stukje platgeslagen bamboeschors enz., die zij met een touw om de lendenen dragen, dan wel een rokje van gerafeld pisangblad, zooals op de Mentawei-eilanden. Bij meer ontwikkelden is de schaamgordel in gebruik, die echter vaak reeds door de sarong vervangen wordt, zelfs daar, waar de mannen nog slechts den gordel dragen. De sarong wordt bij sommige volken boven de borst bevestigd en reikt dan ook wel tot de kuiten. Ook de kain is bij haar in gebruik; terwijl zij bij de Javaansche vrouwen (waar zij *tapih* heet) breed genoeg is om de beenen geheel te bedekken, is zij bij andere volkeren vaak zoo smal, dat de beide uiteinden elkander nauwelijks raken en een der beenen bij het loopen nagenoeg tot aan de dij ontbloot wordt, zooals bij de Maleiers van Midden-Sumatra, de Bataks, Niassers, Kajan-Dajaks en Gorontaleezen.

In de Padangsche Bovenlanden heet de losse kain, kain dalam, omdat daarover veelal een tweede kortere doek, de kambèn of landjèn gedragen wordt. Bij de Atjehers, Makassaren, Gorontaleezen en Bimaneezen, alsmede in Indragiri, is het gebruikelijk dat de vrouwen een broek dragen. Om het middel is in den regel een doek gewonden, in welker plooien kleinigheden worden bewaard en waaraan vaak ringen en sleutels hangen. [2])

Bij vele stammen laten de vrouwen het bovenlijf bloot; bij andere, o. a. de Bataks, wordt dit soms bedekt door de sarong boven de borsten vast te maken. Javaansche en Bataksche vrouwen gebruiken daartoe een doek (kemben Jav., omon Bat.) Ook in een gedeelte van Palembang dragen jongere vrouwen en meisjes de sarong boven de borsten vastgemaakt en daarover een smalle doek, overeenkomende met de kambèn, terwijl om het middel een in elkaar gedraaid stuk doek is gewonden. De badjoe is hier en daar in gebruik, vooral bij

---

[1]) Het zeer weinige dat de *Handleiding*, blz. 44, over schoeisel bevat, wordt hier in korte trekken teruggevonden, natuurlijk met dezelfde onnauwkeurigheden van *teroempa* Jav. voor *tëroempah* (de verwarring met *gamparan* op het oogenblik daargelaten), *tjirpoe* Jav. voor *tjripoe* en *sapata* Jav. voor *sapatoe*. Men zou haast vermoeden, dat de bewerker nooit andere geschriften van Wilken onder oogen heeft gehad.

[2]) De mededeelingen over de bedekking van het onderlijf door vrouwen zijn iets beter, omdat men zich de moeite heeft gegeven nog eens met andere bronnen te vergelijken, wat daarover op blz. 45 der *Handleiding* staat De eenigszins gedwongen zin van W., „de saroeng wordt om het middel bevestigd „en omsluit bij sommige volken het lichaam boven van de borst tot de knieën, „als bijvoorbeeld bij de Niassers en bij de meest beschaafden ook de kuiten", heeft hier tot de merkwaardige ontdekking geleid, dat bij bevestiging boven de borst de saroeng *ook wel* tot de kuiten reikt!

aanzienlijken en onderscheidt zich van hetzelfde kleedingstuk der mannen door grootere lengte van taille en mouwen en wordt in den regel met knoopen om den hals en de polsen vastgemaakt. Bij enkele volkeren blijft zij echter ongesloten. Evenmin als de Jav. bruigom behoort de Jav. bruid een baadje te dragen; zij mag het bovenlijf slechts door de kemben bedekken.[1] De *kabaja* (kabaai), door de Europeesche dames in Indië gewoonlijk in huis gedragen, wordt ook wel door inlandsche vrouwen aangetrokken; zij is een lang afhangend, eenigszins ruim overkleed, van voren geheel open en met lange, nauwe mouwen, die om de polsen bevestigd worden; is zij aangetrokken, dan wordt zij met spelden of knoopen van voren dichtgemaakt. Is de kabaja een uitheemsch kleedingstuk, de *slendang* is daarentegen een echt nationaal tooisel bij Javanen en Maleiers van Sumatra. Zij bestaat uit een langwerpig stuk doek, ongeveer $^3/_4$ M. breed en 2 M. lang en wordt op allerlei wijzen gedragen; soms wordt zij om het hoofd, soms om het middel geslagen, vaak over een der schouders geworpen, zoodat zij aan de andere zijde afhangt. Ook wordt de slendang wel gebruikt om in tegenwoordigheid van Europeanen het bovenlijf te bedekken. Zij dient vaak om er een en ander in te dragen als de vrouwen naar de markt gaan; de Javaansche en Maleische moeder draagt haar kind gewoonlijk in de slendang. In den regel laten de vrouwen het hoofd onbedekt; slechts zelden gebruiken zij een toedoeng. In sommige streeken, zooals de L kota (Padangsche bovenlanden), wordt een slendang, sierlijk gevouwen, op het hoofd gedragen. Ook schoeisel wordt zelden door haar gebruikt, ofschoon vooral op groote plaatsen muilen reeds in zwang zijn gekomen.[2]

C. *Voor Kinderen.* Gewoonlijk gaan jongens en meisjes — althans bij minder gegoeden — tot hun 6e of 7e jaar naakt, soms nog langer. Bij verscheidene stammen dragen de meisjes echter een flauw gebogen plaatje van goud, zilver of blik (katoq, badong, Jav., tjaping Mal. Soend., ampok Soend., djimpang Mak., sapang Daj.) driehoekig met afgeronde hoeken, vóór het schaamdeel. Het plaatje, dat soms fraai gegraveerd is, wordt met een touw om het middel bevestigd. Op Java wordt het plaatje bijna uitsluitend in de binnenlanden gedragen; vroeger was dit gebruik meer algemeen. Jongens dragen soms een een van metaal vervaardigden penis (kontollan Jav., laso-laso Mak.) vóór het schaamdeel; waarschijnlijk was dit vroeger, zooals nu nog bij de Bataks, een amulet. Javaansche en Maleische jongens dragen soms ook wel een dergelijk plaatje als de meisjes, maar van een staafje voorzien, dat den penis moet voorstellen.

---

[1] Voor het baadje der vrouwen vergat de *Handleiding*, blz. 47, als verschil met hetzelfde kleedingstuk van mannen, het ontbreken der kraag te vermelden, hetgeen derhalve ook hier verzuimd is. Daarentegen ingoreert dit artikel de *kabaja* door mannen gedragen, dat W., blz. 50, niet deed, al is hij daaromtrent niet heel correct.

[2] In de Encyclopaedie wordt de doffe of toonlooze *e* niet door *ë* maar als een enkele *e* teruggegeven en, overeenkomende met de *Handleiding*, is *slèndang* dus *slendang* gespeld, dat de uitspraak verkeerd voorstelt. Bij beide ontbreken andere inlandsche namen.

Hetzelfde geldt voor het onbedekt laten van het hoofd; de *Handleiding* zwijgt over het gebruik van een *toedoeng* door vrouwen bij arbeid op het veld en in dezen tekst staat er derhalve niets van.

Grootere jongens en meisjes gaan als de volwassenen gekleed. Bij wijze van overgang wordt echter bij Javanen, Maleiers, Makassaren en Boegineezen aan de kinderen, voor ze huwbaar zijn, een soort van borstlap (oto of otoh Mal., oto Jav., oto Mak. en Boeg.) aangetrokken, met banden om hals en buik vastgemaakt. [1])

Sieraden worden in groote verscheidenheid bij de volkeren van Ned. Indië gedragen. *Oorsieraden* zijn algemeen bij de vrouwen in gebruik en ook bij de mannen van sommige stammen, en bestaan zoowel uit *oorschijven* (soebang Mal. en Mak., soeweng Jav , soebeng Bal., sibong Bat., sowang Daj.), die in de oorlellen worden gestoken, als uit *oorhangers* (anting-anting Mal. Jav. Bat. Mak. nganti-nganti Goront., anti-anting Daj.). De oorschijven bestaan uit cylinders in verschillende grootte en dikte en van allerlei stoffen; soms zijn zij slechts opgerolde bladeren, meest van den lontarpalm; gewoonlijk zijn zij echter van hout, ook wel van been en hoorn met snijwerk op het voorvlak versierd of aldaar met dunne gouden, zilveren of koperen plaatjes belegd, die soms juist den omtrek van den cylinder hebben, maar ook wel grooter zijn. De oorschijf is bij Javanen en Makassaren vaak slechts een staafje van goud, koper of hoorn. Bekend is ook de keraboe (oorkrab), die door rijkeren gedragen wordt en uit een staafje bestaat, waarop een gouden of zilveren knop, vaak met diamanten versierd, geschroefd is. Oorhangers zijn meest ringen van metaal, hoorn of schildpad, van allerlei vorm. Enkele volken (Bataks, Dajaks, Papoea's) doorboren ook den bovenrand van de oorschelp en dragen daarin talrijke ringetjes; soms wordt door Bataklkers en Papoea's daarin een gladde dikke zilveren staaf gedaan, die dubbel wordt gevouwen en zoo lang is tot zij boven het hoofd uitsteekt en en dan plat daartegen omgebogen wordt en in 5 à 6 bochten naar binnen uitloopt. Zeer leelijk is de gewoonte bij Dajakstammen om zware ringen te dragen, zoodat de oorlellen tot aan de borst worden uitgerekt. Ook worden wel als oorsieraden voorwerpen gebruikt die, zooals een bosje varkensharen of een stukje staart van 't een of ander dier, nauwelijks dien naam mogen dragen[2]).

Neussieraden worden alleen bij de Orang Sekai, Semang en Papoea's gedragen; daartoe wordt het middenschot van den neus doorboord en daarin pennen van stekelvarkens, pennen van hout, been, schelp of steen gestoken, ook wel ringen van schelp of glas. Sommige Papoea's doorboren ook de neus-

---

[1]) Het voorkomende op blz. 50 der *Handleiding* diende weder tot voorbeeld bij de beschrijving der kinderkleeding, met behoud van het foutieve Makasaarsch *djimpang* voor *djëmpang*. Zelfs drie spellingswijzen van *oto*, waar tusschen moeilijk eenig onderscheid is waar te nemen, werden ter overneming waardig gekeurd, al zou de vermelding van den echt Makasaarschen naam *baro* vrij wat belangrijker geweest zijn.

[2]) De niet bepaald gelukkige verdeeling (zoo die noodig mocht heeten!) in oorschijven en oorhangers der *Handleiding* bleef ongewijzigd, al lijken pennen, staafjes, klossen, enz., die in het oor gestoken worden, weinig op schijven; en voor de inlandsche namen, behield men het Goront-*nganti-nganti* in plaats van het betere *nganté-nganté*.

Onder de stammen, die de oorschelp doorboren, behooren volgens de *Handleiding*, blz. 241, de Papoea's der Geelvinkbaai, naar aanleiding van een uit de tweede hand ontvangen bericht, door andere reizigers niet bevestigd; dáár zijn, evenals hier, vergeten de Tenimbar-eilanden, de Leti-groep en Groot-Kei (Bandasche afstammelingen), voor welke dit gebruik goed geconstateerd is. Nog zoekt men te vergeefs naar eenige opheldering over het onderscheid tusschen oorversierselen van mannen en vrouwen.

vleugels en steken daarin houten pennetjes of vogelbeenderen. Neusringen en ringen in den bovenrand van de oorschelp dragen in Indië ook dochters en vrouwen van Klingaleezen [1]).

Armbanden (gelang Mal., Jav., Daj. golang Bat.) zijn ook algemeen; zij worden van allerlei stoffen vervaardigd en bij sommige stammen aan de polsen gedragen, bij andere ook om den bovenarm. Bij verscheidene stammen dragen de vrouwen een aantal ringen als armbanden — ook wel de mannen, zooals bij de Dajaks en Bataks, die zware ivoren ringen om den bovenarm hebben — hetzij dat deze ook om den bovenarm worden gedragen en daar nauw sluiten, hetzij dat zij losser zijn en dan alleen om den pols en onderarm worden aangebracht, zooals in Benkoelen en een deel van Palembang. *Voet- of beenringen*, die om den enkel gedragen worden, kwamen vroeger meer algemeen voor; thans bepaalt het gebruik die te dragen zich hoofdzakelijk tot de Papoea's, enkele Dajakstammen en jonge Bataksche meisjes. Men ziet het echter ook bij kinderen in de Soendalanden, in Riouw en onder de Maleiers van Sumatra. [2]) *Teenringen* dragen o. a. de vrouwen van Tajandoe (Kei-eilanden).

Halssieraden zijn bij alle stammen in gebruik. Zij worden in allerlei soorten aangewend; van snoeren vruchtenzaden en dieren- of menschentanden af, tot die uit edele metalen vervaardigd.

Vingerringen worden ook van allerlei metaal vervaardigd en algemeen gedragen.

Lijfgordels komen bij verschillende stammen voor. Zij bestaan dikwijls slechts uit dunne gekleurde rotan, die verscheidene malen om het lijf wordt gewonden, of uit banden van riet of plantenvezels geviochten. Vaak zijn deze gordels weder met sieraden van metaal, schelp, kokosnoot, zaden enz. versierd.

Terwijl de Papoea's hun haar op allerlei wijze versieren, bepaalt zich de haartooi der andere stammen tot linten van boombladeren en bloemen, die vooral door de vrouwen worden gedragen, doch ook wel door mannen, hetzij dat deze ze in het haar steken, of waar zij hoofddoeken dragen in dit kleedingstuk. Gewoonlijk wordt daarvoor de welriekende melati en tjampaka gebruikt; bij de Mentawei-eilanden, Mamaks en Papoea's echter dikwijls de roode kembang sapatoe.

Eindelijk zij nog opgemerkt dat bij vele stammen, o. a. de Maleiers, Bataks, Redjangers en Timoreezen adat- voorschriften, bestaan omtrent het dragen van sieraden door de vrouwen vóór en na haar huwelijk. [3])

Mogen velen zich toch laten terughouden om, door een misplaatst vertrouwen, dwalingen te bestendigen, die een man als Wilken bij het ordenen zijner aanteekeningen nooit zou hebben geuit!

F. S. A. DE CLERCQ.

---

[1]) Van de Sakai, die Ned.-Indië bewonen, wordt dit door Van Rijn van Alkemade in Deel II, 1885, van het Tijdschr. Aardr. Genootsch., 2e stuk, blz. 235 vlg., *niet* aangegeven.

[2]) De hier naar eenzelfde uitdrukking in de *Handleiding* genoemde *voetringen* komen, naar ik meen, nergens in den Archipel voor.

[3]) De *Handleiding* zwijgt o. m. over haarspelden, kammen, borst- en heupversierselen en men is er zeker daarom hier niet van afgeweken.

DE INDRUKKEN VAN EEN TOTOK.

Indrukken van een „Totok". Indische Typen en Schetsen, door Justus van Maurik. — 2 deelen; met 210 illustraties naar oorspronkelijke photographische opnamen en naar teekeningen van Johan Braakensiek en W. O. J. Nieuwenkamp. — Amsterdam, Van Holkema & Warendorf. — Tweede druk (1898).

Het plebiscit heeft over dit boek reeds uitspraak gedaan. En dat wel zeer beslist! In een tiental weken was de voor een Hollandsch boek zeer sterke oplage van de hand gegaan en de uitgevers moesten „neen" verkoopen. De tweede druk gaat er weer in als koek, in Nederland zoo goed als in Indië. Wellicht zal men beweren, dat de heer Justus van Maurik als schrijver nu eenmaal den slag heeft en den naam; dat men hem gaarne aanduidt met de versiering „den populairen" en dat zijn vorige pennevruchten bijna zonder onderscheid een groot boekverkooperssucces hadden.

Maar de beteekenis van den opgang van deze bijdrage tot de koloniale literatuur ligt dieper.

Ze toont aan, dat er — ten spijt van hetgeen wij zoo menigmaal tot onze ergernis meenden te moeten constateeren, — toch heel wat menschen zijn hier te lande die wel eens wat over Indië willen hooren. Ze toont ook aan, hoe belachelijk weinig die belangstellenden van Indië weten.

Want het zijn verbazend oppervlakkige dingen die „de populaire" over Indië vertelt. Dat is echter juist de oorzaak van den opgang van dit werk.

Voor de eerlijke bekentenis van den heer van Maurik, wanneer hij in zijn voorrede zegt: „Ik ben als een totok in Indië gekomen „d. w. z. als een kat in een vreemd pakhuis — en als totok er weer uitgegaan," zijn we hem dankbaar. Ze ontwapent van te voren elke poging tot wetenschappelijke, diepgaande kritiek over 't ontbreken van degelijkheid, volledigheid. Hij heeft zijn zelf gekozen standpunt, voor hem het ééne noodige, geen enkele maal verlaten. De verleiding daartoe zal bij zijn temparement wel niet groot geweest zijn. Maar het resultaat is daardoor bijzonder gelukkig. In dat opzicht mochten Miss Elizah Scidmore, en zoovele andere buitenlandsche schrijvers over ons Indië, die er niet meer zagen, niet meer indrukken opdeden, niet langer bleven dan Justus van Maurik, aan hem wel een voorbeeld nemen. Zij kunnen het nu eenmaal niet laten om ons te onthalen op de onrijpe, slecht verwerkte producten van half-begrepen inlichtingen. Zij willen, tot hun eigen schade, niet den indruk geven, dat zij als vreemdeling kwamen en als vreemdeling gingen. Hun beschouwingen over land en volk, over ons bestuur, over de cultures raken kant noch wal. De meest elementaire zelfkennis zou hun onthouding tot duren plicht hebben gesteld.

Die zelfkennis bezit de heer van Maurik, en daarom is zijn boek in zijn soort een meesterwerk. Sommigen vinden dat genre verachtelijk. „Er staat in het geheele boek niets wat ik niet wist", zeide ons smalend een oud-gast. Volkomen juist! Maar dat weinige, dat van Maurik vertelt, wisten blijkbaar het gros der Nederlanders, die zijn boek met graagte koopen,

niet eens. Weet ge wel dat Lissone, door het succes van dat totok-boek, op het denkbeeld gekomen is, om een gezelschaps-reis naar Indië op touw te zetten?

't Zijn uiterst vluchtige denkbeelden van een uiterst vluchtig bezoek. Maar die indrukken zijn daarom juist prettig om te lezen. Na een langer verblijf, een dieper doordringen zou men zulk een boek niet meer kunnen schrijven. En een vluchtig bezoeker, die geen voorstudiën maakte, merkt wel eens wat op, dat een kenner, omdat hij 't zoo gewoon vindt, niet meer ziet.

Wanneer we bij den Italiaan de Amicis een beschrijving lezen van Nederlandsche spionnetjes, dan eerst dringt het tot ons door dat die alleen in Nederland en nergens anders gevonden worden. Hoeveel Nederlanders hebben in 't buitenland opgemerkt dat er geen spionnetjes zijn? Zoo is het nu ook met sommige opmerkingen van van Maurik.

Een enkel voorbeeld! Iedereen, die te Padang heeft gewoond, heeft oogenblikken van prikkeling, overslaande tot woede, zelfs tot razernij, gekend, wanneer de gladaks hem uit den slaap hielden. Maar er zijn zóóveel gladaks, en ge ontmoet ze zóó dikwijls, dat ge geen frisschen, scherpen indruk meer van die dieren hebt.

Van Maurik bleef een paar dagen te Padang. Hij is blijkbaar een zeer zenuwachtig man en die dieren hebben hem in 't gemoed gegrepen. Hij heeft ze in zich opgenomen en er een schetje van geteekend, dat door Braakensiek uitgewerkt, naar onze meening het meest typisch is van 't geheele verluchtingswerk. Houding en omtrekken van die zes maanblaffers zijn voortreffelijk. Ge hoort ze huilen. En wat de beschrijving betreft.... neen we kunnen niet laten die hier, als staaltje van het goede in dit boek, weer te geven.

Neem van een paar gewone keeshonden en fikken iets onoogelijks, vermeng dat met de minst goede eigenschappen en leelijkste vormen van den ruwen herdershond, voeg daarbij ettelijke karaktertrekken van den jakhals en lichaamsonregelmatigheden der ordinairste soort trekhonden. Laat dan verschillende smoushonden hun slechtste hoedanigheden in dat mengsel oplossen — en ge hebt zoo ongeveer een redelijk welgeslaagden Indischen gladakker.

Voor drie vierden is hij kop, met wonderlijk gefatsoeneerde, waaiervormig uitstaande, meestal uitgerafelde ooren, kleine, groenige, loerende siepeloogen en een hier en daar gelapten snoet, geschikt om evenals de snuit van een varken in het vieste vuil te wroeten. Zijn lichaam is mager en ribberig, schonkig en schurftig, 't haar er op kleverig, dun gezaaid en borstelig, terwijl zijn staart een akelig, spichtig, aalvormig onding, als hij nog compleet is, nijdig tegen zijn holle flanken slaat, of zich. als beschaamd over zijn afzichtelijkheid, tusschen zijn beenen verstopt. Blaffen doet dat soort honden op een heel eigenaardig, scherpe, en zenuwachtig makende wijs. 't Is half huilen, half schreeuwen en brommend keffen — misschien komt het doordat zij Maleisch, Soendaneesch, Javaansch, of Madureesch blaffen, maar in welken tongval ze het dan ook mogen doen, allernaarst en vervelend is het buiten kijf. De welopgevoede huishond wendt zich dan ook, met aristocratische voornaamheid, van dien proleet af, ten minste zoolang zijn meester hem in 't oog houdt; evenwel zal ik er niet voor instaan, dat zelfs onder de best gevoede en onderhouden honden niet individuen gevonden worden, die zich

in een zwak oogenblik vergeten, en evenals sommige menschen een mésalliance doen. De telgen uit zulk een verbintenis gesproten, zullen zeker onmogelijke wezens zijn, die, geschuwd door dier en mensch, hun treurig bestaan moeten voortsleepen totdat een goed gemikte revolverkogel, een vergiftigd stuk vleesch of een knubbel er een einde aan maakt.

Padang vooral is rijk aan gladakkers. Nergens zijn ze zóó beschadigd, zóó brutaal en zóó roofzuchtig. De inwoners voeren een onafgebroken oorlog tegen die verstoorders van hun nachtrust, die dieven van alles wat eet- en niet eetbaar is. Eenige malen zelfs is door den schout in eigen persoon een razzia aangevoerd, maar zonder ander gevolg, dan dat er in dien nacht evenveel honden, maar meer slapeloozen waren.

De gladakkers hebben iets van Sioux-Indianen, die hun vijanden mijlen ver speuren en zich zóó weten te dekken tusschen struiken en boomen, dat ze bijna onkwetsbaar schijnen.

De Padangsche huizen, op palen gebouwd tegen de aardbevingen, hebben als 't ware een open sousterrain, dat gewoonlijk gebezigd wordt tot rommelhok, waarin dikwijls allerlei soort van afval verdwaalt. Tusschen die overblijfselen van inmaakblikken, lampenkousen, gebroken flesschen, half vergane en muffe manden, beschimmelde schoenresten, stinkend stroo en stoffige vodden, dwalen over dag dikwijls, maar 's nachts voortdurend, de gladakkers rond, zoeken er een gezellig plaatsje om te minnekozen of om van daaruit op de kippenbeentjes, de vleeschafvallen en spijsresten te loeren, die de kokkies met haar onovertreffbare nonchalance in of naast het bij de keuken geplaatste vuilnisvat werpen.

Een half vergane schoenzool is voor een gladakker een délice, een tot ontbinding overgaande, in stof gewentelde kippenkop, brengt hem in verrukking en voor een reeds uitgebleekt eendenkarkas zou hij knielen, als hij knieën had. Maar ook oude sloffen en matten, of stukken van harige kofferovertreksels versmaadt hij niet, ja! hij beproeft zijn bekkeneel zelfs op ledige soepblikken en lobster-tins, wanneer zij nog eenigermate den geur van hun inhoud behielden. Gedurende mijn verblijf te Padang, heb ik de meeste nachten gelegenheid gehad, mij te oefenen in het verstaan der gladakkers-taal, want nauwelijks waren de lichten in huis gedoofd of uit de verte klonk het lang aangehouden geblaf van een individu, dat zijn makkers tot een strooptocht onder ons huis, op ons erf of tusschen de bijgebouwen noodde. Van verre en nabij antwoordden dan andere liefelijke stemmen, en binnen eenige minuten stormde een phalanx van gladakkers op en over het erf, alles omverhalend en omstootend, waarin vermoedelijk iets eetbaars te vinden was.

Wat in mijn kamer overtollig was, heb ik 's nachts die lieve dieren naar den onguren kop geslingerd; ik heb mij zelfs beroofd van nuttige zaken, als een laarzentrekker en een veldflesch, maar zonder merkbaar goed gevolg.

Ik zag mijn projectielen vliegen — ik zag hun overschilligheid daarover en de honende uitdrukking in hun gemeene oogen, terwijl ze hun onhebbelijk groote roode muilen opensperden en, bovennatuurlijke geluiden uithuilend, in den maneschijn bleven zitten met omhoog geheven kop.

In den maneschijn komt de muzikale begaafheid van den gladakker eerst tot zijn recht. Ik heb herhaaldelijk concerten gehoord, waarbij een groote,

eenoogige, met een halven staart en drie en driekwart poot voorziene hond met sentimenteel geluid de maan bezingend, de tenorpartij zeer verdienstelijk vervulde, terwijl een ander, zwartgrijs, kreupel gegooid exemplaar de baspartij op zich nam en schitterend gesecondeerd werd door twee baritons, die, behalve stukkende ooren, ettelijke wonde plekken en huidbeschadigingen konden aanwijzen. Merkwaardig is het echter, dat die zangers hun voorliefde voor de maan in alle toonaarden en maten te gelijk uiten, zoodat daardoor de allerkraste charivari geboren wordt.

Één lange, magere, bacterie-volle, melankolieke, zwartige gladakker, heb ik gedurende mijn verblijf te Padang op mijn geweten. Hij tracteerde me elken nacht op een solo-bierbas en spotte met al mijn nijdige; Akiss! en Vort's! trotseerend mijn projectielen en stortbaden. Eindelijk ontdekte ik, dat hij onder het paviljoentje zijn bivak had opgeslagen en dáár heb ik hem als een moderne Judas een stuk vleesch toegeworpen dat — ik beken het zonder blikken of blozen — met strychnine rijkelijk gekruid was.

't Heeft me een gulden aan den apotheker en mijn handteekening in zijn boek gekost, maar ik heb de voldoening gesmaakt, dat ik een paar uur daarna het lijk van dien nachtelijken zanger stijf en koud in zee heb zien schoppen door een meêlijdend soldaat.

'k Meen mij door dien moord tegenover Padang verdienstelijk te hebben gemaakt; deed ieder zoo als ik, die zelfs een gulden er voor over had, zeker ware binnenkort de nachtelijke rust der Padangers niet langer zoo problematisch.

Wij hebben één aanmerking op het werk van van Maurik.

Het is een soortgelijke als reeds door den heer d(e) C(lercq) gemaakt is in het weekblad *Insulinde*, n.l. dat hij zich een goedkoop lachsucces bezorgt door overmatig gebruik te maken van gebroken Hollandsch, door hem aan kleurlingen in den mond gelegd. Waar hij ons zuiver Hollandsch sprekende regenten en Chineezen doet ontmoeten, krijgt de ondeskundige lezer, voor wien zijn boek bestemd is, een zeer onjuist denkbeeld over de ontwikkeling der Indo-Europeanen, die bij van Maurik allen even krom spreken. Wij zouden den schrijver hierover niet hard vallen, ware het dat hij uitdrukkelijk zegt, dat hij hoopt „de voldoening te zullen smaken iets te hebben bijgedragen tot het verspreiden van betere en juiste denkbeelden omtrent onzen Oost".

De beschaafde, welopgevoede, wellevende kleurling, die in Indië toch waarlijk niet zoo zeldzaam is als de Hollandsch sprekende Javaan of Chinees, is zonder twijfel door van Maurik meer keeren aangetroffen dan de „signo's" en „nonna's", die hij in hun onbeholpen Hollandsch ten toon stelt. Een Hollandsch, dat hij bovendien soms phonetisch niet geheel juist weergeeft.

Voor een Indisch-gast zijn de prentjes vooral aardig. Zij voeren hem weer terug naar een vroegere woonplaats, waar hij veel lief en leed heeft ondervonden. De reproductie van de portretten is zóó, dat iedereen den sultan van Deli, majoor Lie-Saay te Padang, of den regent en de radenajoe van Soerabaja — om eens personen te noemen die zich een groot aantal Indische Nederlanders nog zullen herinneren — herkennen zal.

Het slotwoord over Samalangan.

Wij geven den heer R. L. Kellermann hierbij gelegenheid een laatste woord te zeggen, als repliek op het artikel „Nog altijd Samalangan" van den kapitein P. G. Bode, voorkomende in de *Indische Gids* van Januari 1898.

Ter beëindiging van het debat met den heer Bode constateer ik, dat:

1°. mijne becijfering door hem niet is weerlegd en dus de kern van mijn betoog onaangetast is gebleven;

2°. dat hij in de *vier* onderste regels van bladz. 94 het door mij helpen wegbrengen van den gekwetsten opperbevelhebber ecarteert, en, door het weglaten van die schakel, het causaal verband der plaats gehad hebbende feiten verbreekt;

3°. dat hij mij den 28sten September 1887 eene schriftelijke verklaring op eerewoord heeft gegeven, dat ik bij den stormaanval op *Kotta Blang Temoelit aan de spits der troepen* den storm medemaakte; [1])

4°. dat hij *nog* op bladz. 1112 van de Augustus-aflevering 1897 dit feit opnieuw als eene *persoonlijke* daad releveert door te schrijven: „op „grond van dit alles is het voor den majoor Kellermann, die zoozeer „getoond heeft een dapper officier te zijn, en die toen naar mijne over- „tuiging eene militaire belooning waarlijk verdiend heeft, te bejammeren „dat hij niet berust *bij de erkenning van het feit*, dat hij bij den aanval „op de vijandelijke versterking Kotta Blang Temoelit, *aan de spits der „troepen* heeft medegestormd";

5° dat hij *daarentegen* in de Januari-aflevering van 1898 op bladz. 95 de individueele daad in eene collectieve omzet door aldaar te schrijven: „De uitdrukking „„aan de spits der troepen"" komt niet voor in mijn „rapport. Dat ik haar later bezigde, vloeide voort uit de zucht om het „dapper gedrag van den heer Kellermann in het oog te doen vallen, „maar hierbij moet niet vergeten worden dat bij het stormen eener „compagnie in linie *alle aanwezigen* op die uitdrukking aanspraak mogen „maken en in dezen zin heb ik haar ook op hem toegepast";

6°. dat hierbij op zonderlinge wijze wordt omgesprongen met het woord *spits* en het begrip daarin vastgelegd, in verband beschouwd met het releveeren eener persoonlijke daad;

7°. dat het tot dusverre in het leger niet gebruikelijk is, om, zoo een

[1]) *Indische Gids* October-afl., 1897, II, bladz. 1360 en 1361.

certificaat eenmaal aan een bepaald persoon is afgegeven *ten einde daarop voor hem de Militaire Willemsorde te reclameeren*, na ruim *tien* jaren, van die verklaring eene uitlegging te geven, welke het toepasselijk maakt op eene *geheele compagnie*. De kapitein Bode, die — als oud-officier — de beteekenis van *het verpanden van het eerewoord* weet, kan dat op den 28sten September 1887 niet lichtvaardig hebben gedaan, zoodat ik mij aan de in zijn certificaat afgelegde verklaring zal houden, daarbij de overtuiging koesterende, dat ieder onbeveroordeelde hetzelfde zal doen.

Amsterdam, 2 Februari 1898. R. L. KELLERMANN.

NASCHRIFT VAN DE REDACTIE.

Van geachte zijde is ons verwondering betuigd over de uitvoerige behandeling in zoovele artikelen van een expeditie, die reeds twintig jaar geleden plaats greep. Wij hebben inderdaad dit tijdschrift opengesteld voor een grondige bespreking van een alles behalve actueel onderwerp.

Wij betreuren het ten zeerste, dat een bespreking van de Samalangan-expeditie nog noodig was, twintig jaar nadat zij plaats greep.

Maar dit was inderdaad noodig, omdat twee dingen bleken vast te staan: 1°. dat de officieele waarheid over de expeditie naar 't Rijk van Samalangan niet de waarheid was; 2°. dat de openbare meening, op die officieele waarheid als basis, een gebouw had opgetrokken, dat als een monumentale historische leugen voor goed dreigde te prijken in de Indische krijgsgeschiedenis. Dit alles, wat betreft de feiten.

De personen-quaestiën, in 't algemeen van ondergeschikt belang, waren hier onafscheidelijk van die feiten. Daarom moest hier aan die personen-quaestiën wel een groote plaats worden afgestaan.

Aan alles komt echter een einde.

Wij hebben tot nu toe geen artikelen over Samalangan geweigerd.

Wij zullen echter nu, onder geen voorwendsel, nog artikelen over Samalangan plaatsen.

Ten slotte onze persoonlijke meening: dat de toemalige eerste luitenant Kellermann de Willemsorde verdiend had. v. S.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

HET EILAND RUBY.

Nadere berichten omtrent het pas ontstane eiland melden, dat het *Ruby* geheeten wordt en omstreeks 4 mijlen ten oosten van het eiland Malundangan (Balundangan der kaarten) gelegen is. Het is rechthoekig van vorm, 360 voet lang en 300 voet breed, en bestaat uit leemaarde, bedekt met allerlei soorten en vormen van koraal, waaronder ook de honigraatkoraal.

Alom worden steenklompen gevonden, enkele tot een hoogte van 9 voet, bestaande uit zandsteen en overdekt met lagen van op oesters gelijkende schelpen, door de inboorlingen *tabah* geheeten. Tot op een hoogte van 2 voet zijn deze schelpen met ruw zeegras vermengd.

Het eiland steekt ongeveer 3 voet boven het water uit en wordt door kreeken doorsneden. Een dezer had een lengte van 60 bij een breedte van 3 voet en bevatte vloeibare klei. De richting van al deze kreken is van N. O. naar Z. W. De lagere plekken bevatten zout water. Aan de west- en noordwestzijde van het eiland heeft de zee een groote diepte. De zuidoostkant is ondiep en kenmerkt zich door een 6 voet hoogen steenklomp, die reeds vóór de aardbeving bestond.

Alles op het eiland heeft een grijswitte kleur en van levende wezens vond men er slechts schaaldieren en een enkele krab.

Inboorlingen beweren, dat daar vroeger een zandbank was, die bij lagen waterstand gedeeltelijk zichtbaar werd, maar dat het eiland vier vademen onder water lag. In den vroegen ochtend van den bewusten dag voelden zij geen aardschudding, maar zagen twee golven van 4—5 voet hoogte zich in een noordwaartsche richting bewegen; daarop volgde een hevige windvlaag, vergezeld van een rammelend geraas, en het eiland was ontstaan.

INVLOED VAN MIMOSA OP KOKOSPALMEN.

In de *Tropical Agriculturist* schrijft een correspondent: „Kan een uwer wetenschappelijke lezers verklaren, welken invloed Mimosa pudica (Mal. hier en daar *daoen tërkëdjoet* en *daoen kagèt-kagèt*) op den groei van kokospalmen heeft? Er wordt beweerd, dat, waar dit kruid aan den voet van kokospalmen groeit, de laatste weliger tieren en meer vruchten voortbrengen. Ik hoorde dit eenige jaren geleden en onlangs een grooten aanplant van kokospalmen bezoekende, deelde ik het den eigenaar mede, die mij zeide met het feit be-

kend te zijn en bij sommige zijner boomen te hebben waargenomen. Wij stelden dadelijk een onderzoek in en vonden de boomen, aan welker voet Mimosa groeide, sterker en opvallend beter ontwikkeld dan de andere. Misschien kan dit volgenderwijs worden verklaard. Mimosa krijgt haar voedsel uit de oppervlakte van den grond en haar worteltjes maken die dus open en vergemakkelijken derwijze de opslorping van vocht door den kokospalm; of wel die worteltjes of vezeltjes bevatten scheikundige bestanddeelen, welke den groei der palmen bevorderen; of het kruid komt den kokospalm te hulp, door diens wortels te beschutten tegen de verschroeiende hitte der zonnestralen."

BRITSCH NIEUW-GUINEA.

Aan het parlement van Queensland is een jaarverslag over Britsch Nieuw-Guinea overgelegd, loopende van 1 Juli 1895 tot 30 Juni 1896, waaraan wij het volgende ontleenen:

De berichten der afzonderlijke districtsambtenaren luiden over het geheel gunstig; enkelen prijzen de bereidwilligheid der inboorlingen om hen in het vervolgen en straffen van misdrijven en overtredingen te steunen.

De administrateur, William Mac Gregor, deelt over zijn dienstreizen mede, dat hij verplicht was hier en daar wederspannige stammen te tuchtigen; maar laat tevens uitkomen, dat de inboorlingen voor een deel reeds beschaafder worden, door zich te kleeden, zich als arbeiders te laten aanwerven, enz.

Als *inlandsche politie* heeft elk districtsambtenaar een vaste troep van 6 tot 11 man te zijner beschikking: alles te zamen 80 man sterk waarvan er ongeveer 60 over 8 plaatsen verdeeld waren, terwijl de overigen eene patrouille vormden, die alle districten bezocht.

Goud: Aan de noord-oostkust (de streek der Clyde- of Mambare-rivier) waren gedurende het jaar ongeveer 8 goudzoekers werkzaam. Het eiland Murna (Woodlark-eiland) in het zuid-oosterdistrict werd openlijk tot goudveld verklaard; 20 à 30 goudzoekers werken daar met gunstig gevolg; evenzoo 18 op het eiland Misima; maar op Tagula (zuidoost-eiland) slechts 10, daar de inboorlingen aldaar zelve reeds goud wasschen en met de vreemdelingen concurreeren. Op datzelfde eiland is intusschen een maatschappij met de voorloopige werkzaamheden tot het uitgraven van goud uit de bergen aangevangen. Een 50-tal gevangenen uit de gevangenis te Port Moresby werden ter beschikking van deze maatschappij gesteld, ten einde een weg van de kust naar de bergwerken aan te leggen. De maatschappij was voor het toezicht op en het onderhoud van de gevangenen verantwoordelijk.

Onder *zendingsarbeid* bespreekt het verslag vooral het gewicht van de invoering der Engelsche taal in de kolonie. De Wesleyaansche zending zou ten dezen aanzien actiever zijn dan de London Missionary Society. Er wordt geklaagd, dat de laatste onderricht laat geven door onderwijzers, die niet eens Engelsch verstaan. Wat de talen der inboorlingen betreft, zoo wordt de uitgave van een werk van Dr. Lawes over het dialect der Motu gemeld, dat een spraakkunst en woordenboek omvat. Meer bijzonder wordt de nadruk gelegd op een oorspronkelijk leerstelsel van zekeren heer Abel, op den post Kwato, die zijne leerlingen een Engelsch uittreksel uit de in hun district

geldige 22 wetten van buiten laat leeren, waardoor zij op de onderlinge betrekkingen, hunne verhouding tot de regeering, enz. worden attent gemaakt. Zij leeren, dat meineed verboden is, dat overeenkomsten nagekomen, wegen aangelegd, kokospalmen geplant moeten worden, enz. Men klaagt over het onregelmatig op school komen. Hiertegen is een verordening opgesteld, die den zendelingen ter goedkeuring werd voorgelegd. Overigens is de missie enkel aan de kust werkzaam en drong alleen die van het Heilige Hart van Jezus tot 20 mijlen ver in het binnenland door.

Ten behoeve der inboorlingen zijn voorschriften afgekondigd over het openhouden van wateren en wegen, benevens de bescherming van boomen welke gummi en gutta-percha opleveren.

In- en uitvoer: De invoer wijst op eene toeneming van ruim £ 6000. De gezamenlijke invoer in de drie havens Samarai, Port-Moresby en Daru bedraagt £ 34521 tegen £ 28367 in 1894/95; alleen in Samarai nam die met £ 8000 toe, zoodat de vermindering van den invoer in de beide andere havens ver gedekt is. Ook de uitvoer steeg meer dan £ 3000. Voor zooveel aangegeven bedroeg de uitvoer van goud £ 4735 meer dan het dubbele van dien in het vorige jaar. Aan paarlschelpen werd voor £ 2371, aan sandelhout voor £ 4035 en aan tripang voor £ 929 uitgevoerd. Ook gummi beloofde eene vermeerdering; voor het opgegeven jaar bedroeg die een waarde van £ 609. Daarentegen is de uitvoer van kopra van 450 ton in het vorig jaar tot 427 ton gedaald.

Ontvangsten en uitgaven der Kolonie. De ontvangsten bedroegen £ 6547 tegen £ 5109 over 1894/95; de gewone uitgaven houden evenwicht met de bijdragen van £ 15000 uit de drie daartoe verplichte Australische koloniën.

Allerlei: Op blz. 86 vindt men een uitvoerig bericht over het begraven van inboorlingen en de daarbij gevolgde gebruiken. Het lijk wordt als strijder beschilderd en met sieraden omhangen bijgezet. Ook wordt uiteengezet op welke wijze de inboorlingen van Nieuw-Guinea hunne dooden vereeren.

Een vereerend woord wordt gewijd aan wijlen den bekenden botanikus Baron Ferdinand von Müller. Op blz. 92 zijn zijne laatste aanteekeningen afgedrukt, die betrekking hebben op de door hem grondig onderzochte flora van Nieuw-Guinea.

CULTUUR VAN KLAPPERBOOMEN.

Een Engelsch planter schrijft hierover het volgende: De palm verlangt de zeelucht, of beter het zeeschuim. De geschikste grond voor den aanplant is koraalzand vermengd met aarde. De noten moeten minstens dertig voet van elkaar geplant worden, daar de wortels zich over dien afstand als een volledig netwerk uitspreiden. Wanneer men een onderneming wil beginnen, moet men eerst een hoeveelheid rijpe noten in den dop bijeenbrengen en ze dicht op elkaar in rijen leggen, tot vorming van een kweekplaats. Hier en daar steekt men getande takken in den grond en verbindt deze door dwarshouten, waarop een lichte bedekking van bladeren kan gelegd worden. Eens in de week bij droog weder bevochtigd, loopen de noten binnen twee maanden uit.

Als de kweekplaats gereed is, moet de grond worden gezuiverd. Boomen en laag hout moeten worden omgehakt en, na een maand aan de zon te zijn blootgesteld, verbrand worden. De grond is dan klaar. Slechts $^2/_3$ van de noot mag met grond worden bedekt en de uitloopers richte men naar den kant van waar de meeste wind en vochtigheid komt. Na een jaar moet de bodem over een ruimte van tien voet rondom elke noot geheel schoon gemaakt en met een hak losgewerkt worden. Dit is bepaald een vereischte. Hoe meer aandacht men wijdt aan de jonge palmen, des te sneller zullen zij groeien en vrucht geven. Bij goeden grond kan de ondernemer bijna vast rekenen op een jaarlijkschen oogst van honderd noten en, daar zij het geheele jaar door afvallen, is het voordeel onafgebroken. Ook de vezels kunnen te gelde gemaakt worden. Behalve met kokosnoten kan men den grond gedurende de eerste twee of drie jaren met katoen, katjang of djarak beplanten en de opbrengst hiervan kan enkele kosten vergoeden, zonder de palmen in eenig opzicht te benadeelen.

In het vierde jaar levert de boom vrucht, als de grond namelijk zuiver wordt gehouden en omgewerkt; bij slecht onderhoud is hiermede tien jaar gemoeid. Zeelucht is onontbeerlijk, want de palm tiert niet op zekeren afstand van de zee.

Behalve met bladeren kan men de noten in de kweekplaats nog dekken met zand en zeewier, ter dikte van een duim; ook is het aanbevelenswaardig ze in het droge jaargetijde dagelijks te begieten, tot ze ontkiemen. Binnen 2 of 3 maanden komt een witte loot uit een van de drie inkepingen aan den voet van de noot en een dunne wortel uit de beide andere. De laatste dringen in den grond en hechten zich daarin spoedig stevig vast, terwijl het vezelachtig weefsel loslaat en afvalt.

Noten in April gezaaid, kunnen in September worden overgeplant; maar gedurende het eerste jaar moeten ze goed beschut worden voor de loodrechte stralen der zon en de aanvallen van ratten, wilde duiven en vee. In het natte jaargetijde bloeien zij telkens na enkele weken, zoodat men rijpe vruchten en bloesems dikwijls aan denzelfden boom ziet. De bloem ontwikkelt in een scheede, die splijt en afvalt, als hare bladeren zich geheel gevormd hebben.

Poeloe Weh.

(Een memorie van toelichting).

Toen ik mijne (zie bladz. 892 en 946 der Juli-aflevering, jaargang 1897, van *De Indische Gids*) over Poeloe Weh handelende opstellen ter plaatsing aanbood, hoopte ik, dat zij aanleiding mochten geven tot vruchtbare bespreking en practische plannen.

Zooals uit die opstellen gebleken is, moet het onderwerp uit een militair en maritiem of strategisch, een politiek en historisch en een economisch en commercieel oogpunt worden bezien.

De politieke zijde van het vraagstuk is, vermeen ik, voldoende bezien. Het militaire gedeelte daarvan, m. a. w. de defensiequaestie kan niet het alles beheerschende zijn en treedt eerst op den voorgrond, nadat is uitgemaakt, wat Poeloe Weh zal worden. De beantwoording dezer vraag ligt in eene zakelijke ontvouwing door deskundigen van de economische en commercieele belangen, aan eene exploitatie van dat eiland verbonden. Daarvoor moet in de eerste plaats het historisch gedeelte van het vraagstuk den weg wijzen.

De geschiedenis is altijd en overal eene goede leermeesteres geweest, ofschoon de bestudeering van de geschiedenis der Nederlanders in Indië meer dan eens recht geeft, met Victor Hugo te vragen:

A quoi servent, grand Dieu! les tableaux que l'histoire,
Déroule sous ses doctes mains,
Et les graves leçons que d'une page noire
Elle tire pour les humains,
Si les mêmes excès et les mêmes misères
Reparaissent dans tous les temps,
Et si de tous les temps les exemples des pères
Sont imités par leurs enfants?

Wanneer Nederlanders vergelijkingen maken tusschen de verrichtingen der Engelschen en die hunner landgenooten in de aan elkander grenzende koloniën en op de grootere resultaten hunner niet zeer beminde concurrenten op handels- en scheepvaartgebied wijzen, hoort men in den regel de stelling verkondigen, dat de Britten die resultaten te danken hebben aan het *vrijhandelstelsel*, terwijl onze koloniale en handelspolitiek in de koloniën gebaseerd bleven op „het door en door verrotte monopoliestelsel der oude Oost-Indische Compagnie en zijne nawerkselen" [1]), waardoor Singapore en Pinang „de

[1]) J. A. Kruijt, Poeloe Weh. Waarom staats-exploitatie van dit eiland af te keuren is.

bolwerken geweest en nog zijn van dat vrijhandelstelsel, niet in naam, maar in werkelijkheid" [1]), terwijl onze Indische vrijhavens altijd een kwijnend bestaan hebben geleid. Is dit juist?

Men hoort nu en dan zelfs van Britsche zijde verkondigen, dat het van den Engelschman de grootste huichelarij zou zijn, indien hij beweerde, dat hij om eenige andere reden vrijhandelaar is geworden dan om zijn eigen voordeel te zoeken en dat hij dáárom vrijhandelaar zal blijven [2]), zoodat het begrijpelijk is, dat Hollanders gevonden worden, die dergelijke Engelschen napraten; maar wat leert de geschiedenis? Het vrijhandelstelsel in Engeland dateert eerst van 1850, toen de scheepvaartwetten werden ingetrokken. Vóór dat jaar bestond er van oudsher eene zeer sterke bescherming van Engelsche producten; terwijl na dat jaar hooge rechten geheven bleven op den invoer van sommige buitenlandsche artikelen, zooals wijn, spiritualiën, thee en tabak en sigaren. Het land van den *free trade* „in de ruimste beteekenis" [3]) *verbiedt* o. m. den invoer in zijn rijk van speelkaarten en Engelsche boeken, die in het buitenland worden nagedrukt, en heeft China *gedwongen*, het Britsch-Indische opium te laten invoeren. Hoe is dat land tegen ons rijk opgetreden? Heeft Cromwell door de bekende *acte van navigatie* onzen handel niet zeer gevoelig getroffen? En waren het niet diezelfde scheepvaartwetten, die onzen Koning Willem I hebben gedwongen, de Nederlandsche handel en nijverheid door kunstmatige bescherming te steunen [4])? Het liberalisme van Engeland heeft steeds getracht, ons, waar mogelijk, weg te dringen of weg te kijken. Dáárom ook traden wij door het tractaat van 1824 met dat rijk in allerlei ruilingen van koloniaal gebied, ten einde met zijne ook voor den Hollander zoo weinig sympathieke bewoners zoo min mogelijk in aanraking te komen. De Engelschen stonden den vrijhandel slechts dáár toe, waar zij door hunne geldelijke overmacht geene andere nationaliteiten behoefden te vreezen [5]). Engeland maakte zich van het beschermende stelsel los, toen het welvarend genoeg was geworden om de markt te regelen. De toekomst zal leeren of Engeland het vrijhandelstelsel zal blijven behouden of dat het zijn stelstel van *free trade* in dat van *fair trade* zal veranderen, nadat het de groote concurrentie van de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, Duitschland en Frankrijk zal hebben gevoeld! Het onderwerp van eene liberale of eene beschermende handelspolitiek berust niet op doctrinaire beginselen, maar alleen op het feit, wat het meeste voordeel geeft. Men moet steeds vragen hoe ver men met de toepassing van het eene of het andere stelsel kan gaan, zonder zichzelven te benadeelen, want het is zoo juist door een Engelsch schrijver gezegd, dat de verschillende Europeesche staten — aan hun eigen belang, dien krachtigen motor van alle daden, gedachtig — elkander niet alleen met de wapenen, doch ook langs anderen weg, met de handelstractaten en tariefquaestiën kunnen beoorlogen. Zulk een oorlog voerde Koning Willem I vóór 1830 met Engeland in Indië en hierboven is reeds gezegd, wat daartoe aanleiding gaf. Het liberale Enge-

---

[1]) Kruijt, ibid.

[2]) The Engineer, Dec. 1896.

[3]) Kruijt, ibid.

[4]) A. Huet, Vrijhavens, Algemeen Handelsblad, Avondblad 4 Aug. 1897.

[5]) P. H. van der Kemp, De sluiting van het Londensch tractaat van 13 Aug. 1814, Bijdragen van het Kon. Inst. voor taal-, land en volkenkunde van Ned.-Indië, 1897.

land, dat de Nederlandsche nijverheid bij het toen bestaande handelstractaat tusschen de beide rijken in Europa niet zeer schappelijk behandelde, dwong onzen Koning de Britsche nijverheid in onze koloniën de wet der wederkeerigheid, d. i. het stelsel van représaille te doen gevoelen. Zoo bedroeg, uitzonderingen daargelaten, in 1824 het invoerrecht in Indië voor Nederlandsche goederen met Nederlandsche schepen nihil en voor de belangrijkste vreemde goederen met Nederlandsche of vreemde schepen 25 %, doch komende van vreemde bezittingen beoosten de Kaap de Goede Hoop 35 %. Canning noemde het invoerrecht van 25 %, op Britsche wollen en katoenen goederen gelegd, *almost prohibitory* en Falck, daartoe door den Koning gelast, antwoordde, dat het wel bijna met uitsluiting gelijk stond! Ons recht om aldus tegenover Engeland te handelen bestond, en Canning scheen ons later dat recht zelfs niet te betwisten[1]; eene andere vraag is het of de Koning, die als Prins van Oranje en Souvereine Vorst in 1813 en 1814 uitbundig lof en dank toegezwaaid had — in vijf of zes verschillende staatsstukken — aan de „edelmoedigheid", de „grootmoedigheid", de „belangeloosheid" en de „voorbeeldelooze opofferingen" van Groot-Brittanië, zóó kras tegenover dit rijk *moest* optreden en of hij reeds in 1825, toen Canning eerst officieel, namens zijn vaderland, begon te klagen, had mogen vergeten, dat de loyale teruggave door Engeland van de meeste onzer buitenlandsche bezittingen, die volgens de Britsche staatslieden van 1813 van *high romantic feelings of morality* getuigde, ons althans eenige zedelijke verplichting oplegde, Engeland niet zóó kras te behandelen. Deze optreding tegenover Engeland in onze koloniën deed ons het verwijt naar het hoofd slingeren:

The fault of the Dutch
Is giving too little and asking too much,

en ons de sympathie van de Britsche staatslieden van dien tijd verbeuren. Toen in 1830 de revolutie te Brussel uitbrak, wreekte Palmerston zich op Koning Willem I door hem de krachtigste helft van zijn veelbelovend rijk in Europa te doen verliezen.

In 1836 en 1837, in 1850, in 1865 en 1874 werd echter de buitenlandsche nijverheid in Nederlandsch-Indië hoe langer hoe vrijgeviger bejegend. Mochten in 1826 de schepen van alle natiën aldaar nog slechts in 14 havens ten handel komen, met 1829 kwam de eerste vrijhaven, Riouw; daarna kwamen er meer, zooals Makasser in 1847, Menado en Kema in 1849, Ambon, Banda, Ternate en Kajeli in 1854, Koepang in 1866, Olehleh in 1874 en Sabang op Poeloe Weh in 1896. Met inbegrip van de vrijhavens bedroeg het aantal havens, waar de vreemde schepen ten handel mochten komen, in 1854 reeds 24, in 1860: 30 en in 1866: 32. De milde geest onzer nieuwere wetgeving — zeide de heer de Waal in 1876 — zou erkend moeten worden, al hadden zij, wien wij alzoo steeds meer gelegenheid aanboden om het veld van handel en scheepvaart in Indië met ons te bearbeiden, er geen gebruik van gemaakt[2]; maar zij hebben er gebruik van gemaakt. In welke mate, moge blijken uit de door den heer de Waal in zijn bekend standaardwerk medegedeelde statistiek van handel en scheepvaart en voor latere jaren uit de „Jaarcijfers,

[1] E. de Waal, Onze Indische Financiën, deel I.
[2] De Waal, Ibid.

uitgegeven door de Centrale Commissie voor de Statistiek", afdeeling Koloniën [1]) alsmede uit de Koloniale verslagen, enz.

De meeste onzer vrijhavens hebben een kwijnend bestaan geleid om redenen, die niet direct te wijten zijn aan „het door en door verrotte monopoliestelsel der oude Oost-Indische Compagnie en zijne nawerkselen [2])." De geschiedenis dezer havens mag men evenmin toetsen aan die van Pinang en Singapore, al is die van deze beide *Straits*havens voor ons, ook met het oog op eene exploitatie van Poeloe Weh, in meer dan één opzicht merkwaardig.

Pinang werd in 1786 door Light gesticht, een ambtenaar in dienst der Britsche Oost-Indische Compagnie en voorheen eigenaar en supercarga van een Engelsch koopvaardijschip. Hij kwam door verdrag met den radja van Kwedah voor eene jaarlijksche pachtsom van $ 10000 in 't bezit van Poeloe Pinang, door hem Prince of Wales Island genoemd. Ofschoon de door hem gestichte hoofdplaats den Engelschen naam Georgetown draagt, is zij meer bekend onder den Maleischen naam van het eiland: *Pinang*.

„Reeds in 1771", had Light, die handel dreef op het schiereiland Malaka, maar voornamelijk op Kwedah, den Gouverneur-Generaal van Bengalen, den beroemden Warren Hastings, geschreven, „vond ik Poeloe Pinang geschikt" voor „a commercial port" en aan te bevelen „as a convenient magazine for Eastern trade". Hij schreef verder aan Hastings:

> „I had then an idea of a naval port being necessary on this side of India, and before the commencement of last war was convinced of the jealousy of the Dutch and their endeavours to exclude the British entirely from any part of the Eastern commerce". [3])

Later trad Light in dienst der Britsche Oost-Indische Compagnie en werd hij na de stichting van Pinang de eerste Britsche gezagvoerder op het eiland met den titel van *superintendent*. Hij voerde daar het bestuur van 1786 tot 1794, toen hij er stierf. Bij zijn dood was de toestand der nieuwe handels- en havenplaats zóódanig, dat er ernstig aan gedacht werd, deze jeugdige Britsche vestiging te verlaten en eene andere te kiezen op een der Andamaneilanden, doch de Majoor Kid wist het hoofdbestuur te Calcutta van het belang te overtuigen om de vestiging op Poeloe Pinang niet prijs te geven. In 1800 kwam de Britsche O. I. Compagnie door verdrag en op dezelfde wijze als in 1786 met Poeloe Pinang was geschied, in 't bezit van het daartegenover gelegen gebied op den wal van het schiereiland Malaka, bekend onder den naam van *Province Wellesley*. Leith, die toen hoofd van bestuur op Poeloe Pinang was, heesch de Britsche vlag aan den mond der Prye-rivier en ontving in dat jaar den titel van *lieutenant-governor*. De Majoor Farquhar, die Leith opvolgde, was de eerste *governor* van Poeloe Pinang. Veel voordeel bracht deze haven- en handelsplaats nog niet op. De uitgaven bedroegen over 1818 circa £ 90.900 en de ontvangsten ongeveer £ 43.200. Tien jaren later bedroegen de uitgaven £ 137.000 en de ontvangsten £ 63.000. In 1826 was Poeloe Pinang met de residentiën Singapore en Malaka onder het bestuur van een gouverneur vereenigd, ondergeschikt aan den Gouverneur-Generaal van Bengalen.

---

[1]) 's-Gravenhage, van Weelden en Mingelen.

[2]) Zie b. v. G. A. de Lange, Menado en Kema als vrijhaven. Tijdschr. voor Ned.-Indië 1897.

[3]) I. Cameron. Our tropical possessions in Malayan India, London, Elder and Co. 1865.

Was Pinang reeds in 1786 tot *vrijhaven* verklaard? Neen, eerst in 1826, dus *veertig* jaren na hare stichting, werd zij dat. Van 1786 tot 1826 werden er invoerrechten ad 5% geheven. Tusschen 1819 en 1826 bedroegen de uitgaven dezer vestiging jaarlijks gemiddeld £ 60000 meer dan de ontvangsten. Singapore, dat in 1819 was gesticht en onmiddellijk eene vrijhaven was geworden, ging vooruit, terwijl Pinang stationair bleef, indien het in sommige opzichten niet feitelijk achteruit ging. Ook te Singapore bedroegen tot dusver de uitgaven meer dan de ontvangsten, zoodat de Gouverneur-Generaal van Bengalen, Lord William Bentinck, in 1827 te Pinang voet aan wal zette om een onderzoek in te stellen naar den minder gunstigen toestand der finantiën in het aan Bengalen ondergeschikt gouvernement der *Straits Settlements* met volmacht van het opperbewind der O.-I. Compagnie om het stelsel van bestuur in de Straits te herzien. Hij voerde groote bezuinigingen in, die noodig waren; want niettegenstaande de bevolking van Poeloe Pinang en Province Wellesley toen veel geringer was dan in 1864, bedroegen de uitgaven dezer bezitting in 1826 bijna het drievoud van die in 1864.

Het ging dus in de eerste *veertig* jaren na hare stichting nog lang niet naar wensch met Pinang. Toch hebben de Engelschen, ondanks meer dan één teleurstelling, den moed niet laten zinken. De Britsche O.-I. Compagnie hield er evenmin als de onze eene *liberale* handelspolitiek op na, en als men daartegen aanvoert, dat Raffles toch in 1819 eene *vrijhaven* Singapore stichtte, dan moet nooit uit het oog worden verloren, dat het opperbestuur der Compagnie in Londen de stichting van eene vrijhaven in dien tijd vrij wel als een anachronisme beschouwde, doch Raffles — wiens verdiensten het op de eene of andere wijze wel wilde erkennen — slechts liet begaan, terwijl Pinang eerst *zeven* jaren daarna eene vrijhaven werd. Van particulier initiatief was in 1827 te Pinang nog weinig te bespeuren, tenzij men de ambtenaren en officieren der Compagnie, die er toen, volgens het getuigenis van Lord Bentinck, onevenredig veel waren, als particulieren wenscht te beschouwen. Die ambtenaren en officieren zijn de particulieren vóórgegaan om van Pinang iets meer dan eene ambtenaarskolonie te maken. „Founded" — zegt Cameron, die geen vriend van de Nederlanders is, en de Britsche O.-I. Compagnie weinig hooger stelt dan de Nederlandsche — „under the rule of the old East-India Company, and fostered from its infancy by a policy which, if faulty in many other respects, was at least well suited to protect and encourage a settlement ere it attained inherent strenght enough to stand by itself," is ook Pinang, evenals Singapore, „grown to an importance incompatible with such tutelage". [1])

Van welke beteekenis Pinang voor Nederlandsch-Indië is geworden, moge uit de volgende statistieke opgave blijken [2]):

Jaren.	Uitvoer naar Ned.-Indië.	Invoer uit Ned.-Indië.
1886.	$ 8,490,058	$ 7,774,140
1887.	„ 10,015,413	„ 5,341,722
1888.	„ 10,413,811	„ 5,153,793

[1]) Our tropical possessions in Malayan India.

[2]) Jaarcijfers, uitgegeven door de Centrale Commissie voor de Statistiek. Koloniën, 's-Gravenhage, van Weelden en Mingelen.

Jaren.	Uitvoer naar Ned.-Indië.	Invoer uit Ned.-Indië.
1889.	$ 10,127,638	$ 3.431,392
1890.	„ 7,825,958	„ 3,831,696
1891.	„ 8,982,638	„ 3,031,080
1892.	„ 8,256,822	„ 3,117,077
1893.	„ 7,772,244	„ 3,316,496
1894.	„ 7,976,581	„ 4,133,195
1895.	„ 9,697,810	„ 3,325,285

De invoer van de voornaamste artikelen uit Atjeh te Pinang bedroeg in de volgende jaren:

Artikelen.	1889.	1890.	1891.	1892.	1893.	1894.
Zwarte peper.	$ 140,439	$ 130,669	$ 159,453	$ 175,988	$ 156,490	$ 194,096
Witte peper. .	„ 157	„ 173	„ 172	„ 1,222	„ 1,964	„ 235
Pinang.	„ 65,452	„ 17,452½	„ 35,643	„ 12,787	„ 63,702	„ 85,273
Huiden	„ 413	„ 506	„ 890	„ 1,258	„ 1,798	„ 1,681
Bindrotting . .	„ 6,516	„ 958	„ 2,792	„ 3,793	„ 7,818	„ 6,318
Koprah	„ 1,443	„ 170	„ 1,267	„ 1,260	„ 2,839	„ 12 081

terwijl de invoer van diezelfde artikelen over 1895 bedroeg:

$ 131,362 $ 235 $ 85,273 $ 1,526 $ 8,582 $ 11,961

In 1819 kwam de Britsche O.-I. Compagnie door verdrag met den sultan en den toemenggoeng van Djohor in het bezit van het eiland Singapore. De Engelsche vestiging te Singapore werd in dat jaar door Raffles gesticht. De eerste *resident*, hoofd van het bestuur aldaar, was de kolonel Farquhar, die als majoor en luitenant-kolonel aan het hoofd van het bestuur op Poeloe Pinang had gestaan. Raffles was toen luitenant-gouverneur van Benkoelen. Van 1819 tot 1823 stond de residentie Singapore onder het luitenant-gouverneur-generaalschap Benkoelen. In laatstgenoemd jaar werd Farquhar als resident van Singapore opgevolgd door den in onze Indische bibliographie gunstig bekenden Crawfurd, tot wien Raffles — toen hij in dat jaar naar Engeland terugkeerde — zeide: „Mr. Crawfurd, there is no one, to whom I could entrust the government of this infant settlement with so much pleasure as to yourself". Deze toespraak strekt Raffles tot eer, omdat beide mannen het vaak samen niet eens waren geweest. Van 1824 tot 1826 stond Singapore als eene zelfstandige residentie onder het gouvernement van Bengalen. Daarna werden Singapore, Malaka en Pinang tot één gouvernement vereenigd, waarvan het hoofd van bestuur, met den titel van *governor* en ondergeschikt aan het Britsch-Indisch hoofdbestuur te Calcutta, eerst te Pinang en daarna te Singapore resideerde, terwijl aan het hoofd van bestuur te Singapore en Malaka en later te Pinang en Malaka een *resident councillor* stond. Later werd het hoofd van bestuur te Pinang *lieutenant governor* en daarna weer *resident councillor* genoemd. Later werd het gouvernement der Straits Settlements geheel los gemaakt van het gezag van den Onderkoning van Britsch-Indië.

Toen Raffles de handelsplaats Singapore stichtte, vond hij er een nietig visschersdorp, dat omstreeks 150 zielen telde. Een der eerste daden van hem of den Kolonel Farquhar was het maken van een plan voor de Engelsche vestiging. De onbeheerde grond was aanvankelijk voor niet te krijgen. De

schriftelijke eigendomsbewijzen werden door het bestuur aan rechthebbenden uitgereikt. Raffles scheen deze regeling eigenmachtig getroffen te hebben om bewoners naar de jeugdige vestiging te lokken. Later, toen de Britsche O. I. Compagnie zich met de uitgifte van gronden ging bemoeien, werd eene andere regeling getroffen en handelde het bestuur zooals eene maatschappij voor onroerende goederen zou doen. Buiten de aangewezen ruimte voor de eigenlijke stad werden kleine stukken grond voor 10 rupee's de acre verkocht. Hiervan maakten voornamelijk Chineesche tuiniers gebruik, zoodat de plaats eene eigen kleine productie voor hare bewoners kreeg en de Chineesche koelies — zonder aanvoer van buiten — hunne inkoopen ter plaatse konden doen. Stukken grond, die verder van de plaats waren gelegen dan de zooeven bedoelde, werden voor 5 rupee's de acre verkocht. Grootere stukken grond konden in erfpacht voor 75 jaren worden gegeven. De productie van het eiland is evenals zijne bevolking toegenomen, doch bleef, vergelijkenderwijze gesproken, onbeduidend. In economischen zin gesproken, produceert het eiland weinig. De uitvoer van hetgeen het eiland zelf voortbrengt is weinig beteekenend. Tot 1865 konden de handelsartikelen, die er doorgevoerd werden, weinig of niet voor de Europeesche en Aziatische markten gezuiverd en gereed gemaakt, in engen zin gesproken verkoopbaar — *marketable* — gemaakt worden. Ruim 90% van de ingevoerde of liever aangebrachte artikelen worden weder uitgevoerd. Singapore is een groot *entrepôt* geworden. De vrijhaven heeft zich echter na verloop van tijd uitmuntend weten in te richten tot eene groote stapelplaats van verschillende handelswaren, die daar voor korteren of langeren tijd in goede en ruime loodsen en pakhuizen opgeslagen en verwerkt worden. Alles is er hier op berekend om het den handel zoo gemakkelijk mogelijk te maken. De formaliteiten om na aankomst met eene vracht te Singapore vlug en goed bediend te worden, zijn tot een minimum gereduceerd, zooals trouwens ook te Pinang het geval is; voorwaar, een feit van niet geringe beteekenis. In mijn opstel „Poeloe Weh, zeehaven" deelde ik mede, dat sedert 1888 de bepaling te Singapore bestond, dat de vreemde oorlogs- en troepentransportschepen zich niet meer aan de kaden, doch alleen in de buitenhaven of op de reede van kolen konden voorzien; sedert is ook deze lastige bepaling weder opgeheven. Het Britsch opperbestuur te Londen heeft het belang dier opheffing ingezien. Natuurlijk zal die bepaling in tijd van oorlog door Engeland weder ingevoerd worden, maar op het oogenblik zou zij, nu te Sabang een kolenstation is opgericht, slechts de belangen van Singapore kunnen benadeelen, wanneer die vreemde schepen te Sabang even vlug en even goedkoop als te Singapore van kolen konden voorzien worden. Men behoeft niet lang te Singapore geweest te zijn om te ontwaren, dat in deze haven van bestuurswege voortgebouwd wordt op het beginsel van Raffles om het den bezoeker zijner schoone stichting in alle opzichten zoo aangenaam mogelijk te maken, iets wat in onze Indische havens nog voor groote verbetering vatbaar is, waar ieder *ambtenaar* is en gaarne zijne *autoriteit* wil doen gevoelen en men wel eens vergeet — zooals Daendels den lastigen havenmeester van Rembang opmerkte — dat de ambtenaren voor den handel zijn, maar niet de handel voor de ambtenaren is.

De twee groote voordeelen van Singapore zijn: 1° de bijzonder goede ligging van de plaats ten aanzien van Indië en China en 2° de algeheele vrijstelling

van handelsbelastingen of rechten van in- of uitvoer. Er worden daar, evenmin als te Pinang, den handel belemmeringen in den weg gelegd. Men kende dertig jaren geleden te Singapore noch tonnen-, haven-, kade- of ankergelden, maar alleen het zegelrecht op rekeningen en kwitantiën, eene indirecte belasting, die niemand ontstemde. De stichter van Singapore was iemand, die zijn tijd ver vooruit was, want hij heeft ingezien, dat niet alleen eene bijzonder goede ligging van eene havenplaats eene bloeiende zeehaven of liever eene machtige vrijhaven maakt, maar dat daartoe in de eerste plaats vereischt wordt, de concurreerende handelsstad vrij te houden van lasten, waartoe niet slechts de *rechten*, maar ook de *formaliteiten* behooren, die altijd eenvoudig en nooit lastig moeten zijn. Dat hebben de practische Engelschen geleerd, maar zij hebben ons ook geleerd, dat men ook in Indië iets moet durven om op handels- en scheepvaartgebied iets grootsch tot stand te kunnen brengen. Het geluk heeft hen daarbij gediend. Reeds vóór de telegraphische verbinding van Singapore met Engeland was de stad een groot entrepôt. Goederen, die per brief uit Engeland voor China waren besteld, waren soms bij aankomst te Singapore door de eene of andere oorzaak aldaar minder gewild, maar konden dan op Sumatra, Borneo, Java, Bali, Lombok en Celebes met voordeel van de hand worden gedaan. Het eiland Singapore, dat, toen Raffles de eerste spade voor zijne schoone stichting in den grond stak, niet zoo bevolkt was als Poeloe Weh thans, telde op het einde van het stichtingsjaar reeds 5000 en in:

1824	11,500	zielen
1834	20,000	„
1844	40,500	„
1854	65,000	„
1864	90,000	„

Vóór de inbezitneming van het eiland door de Engelschen waren er eenige weinige Chineezen in het binnenland gevestigd, die in de aanplanting en bereiding van gambir een bestaan vonden. In 1824 werd het getal Chineezen op het eiland reeds op 5000 geschat. Overigens vond men er reeds spoedig na de stichting een niet onbeduidend aantal Maleiers, Boegineezen, Javanen en andere Oosterlingen. Tegenover eene bevolking, uit zooveel verschillende elementen samengesteld, als die van Singapore moest reeds zeer spoedig als politiemaatregel, behalve voor inlanders van hoogen rang, het dragen van wapenen binnen de Europeesche vestiging worden verboden. Een der eerste maatregelen van Raffles was om alle spelen zonder uitzondering te verbieden, wellicht uit overweging, dat die spelen op eene plaats, waar zooveel schuim verzameld was, roof en moord moeten aanmoedigen en de smalle gemeente slechts tot meer armoede en ellende brengen. Men zag echter in, dat dit verbod in eene groote Chineesche nederzetting niet kon worden gehanhaafd en was verplicht, de dobbelspelen, evenals in Ned.-Indië, te verpachten. Ook ging men, zooals in Ned.-Indië, over tot de verpachting van den verkoop van opium en arak.

De resident Nahuys, die Singapore in 1824 bezocht, schreef: „Het kan, dunkt mij, niet missen, of elk gevoelig mensch ontwaart, bij het voet aan wal zetten te Singapore, eenen aangenamen indruk"; die indruk werd maar al te zeer getemperd door het denkbeeld, dat de Engelschen zich op eene

wederrechtelijke wijze in het bezit van dat eiland handen gesteld; want Nahuys was van oordeel, „dat deze plaats niet tot eene zoodanige hoogte van algemeenen handel kan gebracht worden, als men van den eenen kant gevreesd en van den anderen kant gehoopt had" [1]). De tijd heeft geleerd, dat Nahuys zich vergist heeft.

Het aantal schepen, dat de haven van Singapore bezocht, bedroeg in de jaren:

1819.	1820.	1821.	1822.	1823.
123.	206.	268.	275.	1685.

Nahuys gaf echter toe, dat de ligging van Singapore voor den handel zeer gunstig is. De tijd heeft geleerd, dat Raffles zich *niet* heeft vergist.

De jaarlijksche omzet bedroeg te Singapore:

Jaren.	Invoer.	Uitvoer.	Totaal.
1823	£ 1.200.000	£ 950.000	£ 2.150.000
1863	„ 6.462.000	„ 5.555.000	„ 12.017.000

Onder het bestuur van den kolonel Butterworth kreeg de stad Singapore een *gemeenteraad*. Het was onder het bestuur van dezen ontwikkelden staatsdienaar, dat de uit Nederlandsch-Indië met de Engelsche mail naar Europa terugkeerende generaal-majoor von Gagern Singapore in November 1846 gedurende veertien dagen met een bezoek vereerde. De generaal, die een goed opmerker was, teekende omtrent dat bezoek het volgende in zijn particulier journaal en zijne parculiere brieven aan:

„Den 5en bracht ik een bezoek aan den gouverneur, kolonel Butterworth, „die ons zeer vriendelijk ontving. De Engelsche officieren van het garnizoen „maakten mij hunne opwachting. Kolonel Butterworth sloeg mij een „wandelrit voor, bij welke gelegenheid een gesprek werd gevoerd over de „koloniale betrekkingen in Oost-Indië. De jaarlijksche omzet op Singapore „bedraagt 5 millioen ponden sterling. Er wordt nog altijd veel gebouwd, „doch men vreest, dat Makassar, als vrijhaven, Singapore den boegineeschen „handel zal onttrekken. Butterworth deed mij vragen over ons verdedigings„stelsel en of de zetel van ons gouvernement van Batavia naar binnen's„lands zou verlegd worden? Wat Ambarawa voor ons te beteekenen had? „Singapore, dat in 1819 is gesticht, had nu 17000 inwoners [2]) en neemt nog „steeds toe. De chineesche winkels (toko's) zijn op Singapore echter „niet zoo goed voorzien als die te Batavia. Singapore heeft geene ver„dediging, niet eens een fort. Gouverneur Butterworth zeide, dat hij „eenigszins verlegen geweest was, wat te doen, als het eens tot een „oorlog met Amerika ware gekomen.

„Ik leef sedert 14 dagen geheel in de engelsche wereld, en het gezelschap „der Engelschen is eene ware verkwikking voor mij. De Hollanders gaan „niet buiten den beperkten kring hunner denkbeelden, en die hen wil „aanzetten om zich daaruit te verplaatsen, wordt bij hen voor een gek „of een bedrieger aangezien [3])."

---

[1]) Kolonel Nahuys, Brieven over Bencoolen, Padang, het rijk Menangkabau, Rhiouw, Sincapoera en Poelo Pinang, 2e druk, 1827.

[2]) De eigenlijke stad of *town*. In de *country* en de *town* telde Singapore toen meer dan 40000 zielen.

[3]) Het leven van den generaal Frederik von Gagern, deel II, 1866.

Voor den gezonden Nederlander, die van Ned.-Indië komt, is het nog altijd „eene ware verkwikking", indien hij eenige dagen te Singapore kan doorbrengen. Het leven, de opgewektheid en de *business* onder dezelfde temperatuur als de Bataviasche, waarvan hij dáár getuige is, doen hem goed. Hij verbeeldt zich daar reeds in het voorportaal van Europa te staan. De officieele deftigheid en slaperigheid der Nederlandsche vestigingen in Indië maken in de *Straits* voor iets anders plaats, dat van wilskracht en volharding getuigt. Gelukkig, dat enkele onzer nederzettingen in *dat* opzicht reeds iets van de Engelsche opgewektheid en energie hebben overgenomen. Men ziet dat het meest te Medan, de hoofdplaats van de residentie Oostkust van Sumatra, het brandpunt der wakkere veldontdekkers met bijl en spade, en men ziet het zelfs te Kota-Radja, de hoofdplaats van het gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden, de rendez-vousstelling van andere en onversaagder pioniers, die aan de Delische gaarne de hand zouden willen reiken om samen te bewijzen, dat er even flinke Hollanders als flinke Engelschen zijn, die er niet voor terugdeinzen aan de noordelijkste punt van Nederlands gezag, bij den ingang van straat Malaka de stichting van eene veel belovende vrijhaven *Hollandia* mogelijk te maken!

Tot dusver zien wij er tegen op, in zake Poeloe Weh door te tasten. Wij zijn bevreesd, dat alles wat wij daar zullen doen niets dan teleurstellingen zal geven. Is dan te Pinang, ja zelfs te Singapore alles van een leien dak gegaan? Ook te Singapore kreeg het bestuur in de eerste jaren geen batig saldo, maar werkte het zelfs met een gevoelig verlies. De toestand van het gouvernement der Straits Settlements was tusschen 1826 en 1830 ver van bevredigend. Vóór 1826 waren de ontvangsten niet vermeerderd, terwijl de uitgaven gestadig toegenomen waren, totdat in dat jaar een jaarlijksch deficit van ongeveer £ 100.000 of *f* 1,200.000 was bereikt. Eerst na den eersten oorlog tusschen Engeland en China, in 1839, dus *twintig* jaren na de stichting van Singapore, begon de vestiging op het eiland Singapore finantieele voordeelen voor de Britsche O. I. Compagnie af te werpen. In dat jaar stevenden van daar 12 oorlogsschepen en 36 transportschepen naar China om gedurende drie maanden door andere oorlogs- en transportschepen gevolgd te worden, die van Engeland en van Indië kwamen om zich te Singapore te vereenigen tot een eskader. Toen werd Singapore voor het eerst erkend van de grootste strategische waarde te zijn bij oorlog met eene mogendheid in Oost-Azië, daar het gedurende drie jaren zoowel het verzamelpunt als de plaats was, waar de in dien oorlog betrokken en heen- en teruggaande strijdkrachten te land en ter zee van het noodige werden voorzien.

Evenmin als te Pinang heeft men zich dus te Singapore laten medeslepen door de pessimistische verwachtingen naar aanleiding van de aanvankelijke ongunstige finantieele resultaten van deze jeugdige Britsche nederzetting. Eerst in 1842 was er sprake van een batig saldo; maar heeft het geld, dat de Britsche O. I. Compagnie tot dat jaar op het gouvernement der Straits Settlements in 't algemeen en de stichting van Raffles in het bijzonder *verloren* of liever bijgepast heeft, sedert zijne rente niet ruimschoots terugbetaald? Van welke beteekenis Singapore voor Nederlandsch-Indië is geworden, moge uit de volgende opgave blijken.

Jaren.	Uitvoer naar Ned.-Indië.	Invoer uit Ned.-Indië.	Totaal.
1875.....	$ 9,527,358	$ 6,759,049	$ 16,286,407
1880.....	„ 13,928,261	„ 9,312,738	„ 23,240,999
1885.....	„ 14,760,847	„ 14,637,322	„ 29,398,169
1886.....	„ 10,914,959	„ 13,941,176	„ 24,856,129
1887.....	„ 12,681,050	„ 16,044,183	„ 28,725,233
1888.....	„ 16,571,864	„ 20,322,442	„ 36,894,306
1889.....	„ 16,413,212	„ 20,456,454	„ 36,869,666
1890.....	„ 14,444,134	„ 19,415,181	„ 33,859,315
1891.....	„ 19,751,921	„ 19,525,229	„ 39,277,150
1892.....	„ 20,457,531	„ 18,053,198	„ 38,510,729
1893.....	„ 24,862,356	„ 18,707,390	„ 43,569,746
1894.....	„ 30,515,154	„ 26,293,250	„ 56,808,404
1895.....	„ 28,537,157	„ 25,328,346	„ 53,865,503 [1]

Stellen wij nu eens tegenover de geschiedenis van de twee groote *Straits*-havens het geknutsel met onze Indische vrijhavens. De eerste *vrijhaven* is Riouw geweest, *tien* jaren na Singapore geopend om met deze handelsplaats te concurreeren. Die concurrentie heeft niets gegeven. Deskundigen hebben beweerd, dat de concurreerende vrijhaven niet te Tandjong Pinang, maar op het eiland Batam gekozen had behooren te worden. Zou zij dan aan haar doel hebben beantwoord? Toen Raffles van Singapore bezit nam, lokte dit van onze zijde een warm protest uit en maakte ons dat weêr een weinig wakker. De aanzienlijke bloei, waartoe Singapore was geraakt, verwekte bij ons gouvernement bitteren spijt, daar het, bij minder slaperigheid en „door voortvarende maatregelen" — zooals een zeer vertrouwbaar schrijver heeft gezegd, die niet gaarne iets zou beweren, wat door hem niet uit de papieren kan worden bewezen — een bloeiende zeehaven op eigen grondgebied had kunnen vestigen. In plaats van onmiddellijk met of na 1819 de handen uit de mouw te steken, begonnen wij weêr te zeuren. Na „te lange weifeling" werd in 1824 door ons eene poging aangewend om te Malaka door vrijstelling van rechten een transitohandel te vestigen. Van die poging is niets gekomen door den daarop gevolgden afstand van Malaka aan Engeland, tengevolge van het tractaat van 1824. Toen werd betoogd, dat er in ons gebied eene andere plaats was, die bij gelijke voorrechten, aan Singapore „misschien" den loef zou kunnen afsteken. Die plaats was Riouw. Riouw — werd beweerd — was voor den transitohandel van China en de groote eilanden en voor de schepen, die straat Soenda doorzeilden om ten handel met het vaste land te varen, beter gelegen dan Singapore. Waarom men niet reeds in 1824 Riouw in plaats van Malaka had gekozen, is nog een geheim; maar wij zouden nu Riouw als concurrent van Singapore laten optreden. Het heette, dat bij eene poging niets te verliezen was[2]); men zou het eens kunnen beproeven. Weêr gingen wij zeuren. Eerst bij Koninklijk besluit van 10 April 1828 No. 104 werd bepaald — terwijl in Nederland-Indië sedert twee jaren

[1]) Jaarcijfers, uitgegeven door de Centrale Commissie voor de Statistiek. Koloniën.

[2]) Jhr. Mr. H. van der Wyck, De Nederlandsche Oost-Indische bezittingen onder het bestuur van den Kommissaris-Generaal du Bus de Gisignies.

een commissaris-generaal aan het hoofd van het bestuur stond, die volgens art. 2 zijner instructie de macht had, „al datgene te verrichten," wat door den Koning zelven, „op de plaats zijnde, zoude kunnen worden verricht" — dat Riouw zou zijn eene vrijhaven, waar alle goederen zonder onderscheid konden worden in- en uitgevoerd, zonder betaling van rechten, haven- of ankeragegelden, zonder eenige andere formaliteiten aan de zijde der handelaren dan eene bloote aangifte hunner ladingen. Alleen de in- en uitvoer van oorlogsbehoeften kon aan tijdelijke bepalingen worden onderworpen. Aan alle autoriteiten werd nu last gegeven om de inlandsche en Chineesche handelaren tot de vaart op Riouw aan te moedigen en in 1829 was Riouw eene vrijhaven. De poging om Singapore ter zijde te streven slaagde echter niet. Onverklaarbaar was dat niet. Singapore bestond reeds bijna *tien* jaren. Dat was een groote voorsprong. Pakhuizen en andere gebouwen waren er verrezen en handelsbetrekkingen aangeknoopt. Waartoe zouden de handelaren van Singapore opbreken en zich de kosten eener vestiging op Riouw getroosten, waarvan de voordeelen niet tegen de nadeelen konden opwegen, omdat onze regeering op Riouw *alles* van het particulier initiatief verwachtte en zelve *niets* deed om hun het verblijf aldaar zoo voordeelig mogelijk te maken? Wellicht zag zij om de kosten daartegen op. Die kosten konden niet gering zijn. Dat heeft de geschiedenis van Pinang en Singapore geleerd. Onze regeering wilde zich echter, volgens den bovenbedoelden zeer betrouwbaren schrijver, slechts tot eene poging bepalen om van Riouw een concurrent van Singapore te maken, waarbij niets te verliezen was! Zulke pogingen noemt men geene kloeke en ernstige pogingen. Andere omstandigheden hebben bijgedragen, dat de poging om van Riouw eene vrijhaven te maken, niet de minste uitkomsten heeft opgeleverd.

1°. Het vertrouwen op den Nederlandschen Staat was noch bij den inlander noch bij den chinees in de jaren tusschen 1816 en 1830 groot. Schreef de minister van Koloniën Elout niet in zijn rapport aan den Koning van 21 Maart 1828, L[a] H. No. II.: „Wanneer men de gebeurtenissen, die gedurende de laatste tien jaren aldaar hebben plaats gehad, met aandacht overweegt, dan valt het niet te ontkennen, dat dezelve de strekking moeten hebben gehad, om de gehechtheid der inlandsche natiën voor ons te vervreemden?" [1]) Den 2[en] Augustus 1824 schreef de resident Baron Nahuijs, op reis van Indië naar Europa, uit Chinsurah in Bengalen, aan den luitenant-generaal de Kock te Batavia: „Opmerkzaam, en tevens leerzaam, zijn mij voorgekomen de weinige woorden van eenen eenvoudigen inlandschen koopman van Celebes, dien ik te Poeloe Pinang ontmoet heb, en die mij klaagde, dat het bestuur van de gewezen Hollandsche kompagnie den inlanders meer toegenegen was dan het tegenwoordige, en op mijne vraag, waarin die meerdere toegenegenheid van de kompagnie bestond, mij toevoegde: „wel, de kompagnie beschouwde ons als hare kinderen, en maakte alles gemakkelijk, wel wetende, dat wij niet bezitten het verstand der blanke menschen; maar de tegenwoordige groote heeren kennen ons niet, en zijn tegen ons vergramd en achterdochtig, en maken het den dommen inlandschen kooplieden zoo moeijelijk en lastig, dat weinige onzer weten, wat zij begeeren". [2])

[1]) P. J. Elout, Bijdragen tot de geschiedenis van het koloniaal beheer. (1815—1830).

[2]) Kolonel Nahuijs, Brieven over Bencoolen, Padang, het rijk van Menangkabau, Rhiouw Sincapoera en Poelo Pinang, 2e druk, 1827.

2°. De minder humane behandeling onzerzijds van den inlandschen en Chineeschen handelaar was, helaas, eene billijke klacht. De minister van Koloniën Elout schreef in het bovenaangehaalde rapport aan den Koning, dat *na* het vertrek van de commissarissen-generaal van Java „eene ondoelmatige en scherpe toepassing van de reglementen op de in- en uitvoer den inlandschen handel alomme in onze havens gekweld en belemmerd" had. Vier jaren eerder schreef Nahuys aan zijn vriend, generaal de Kock: „Dat wij Nederlanders het den inlander over het algemeen niet zoo gemakkelijk maken als de Engelschen, en hem met minder toegevendheid behandelen, geloof ik dat niet te ontkennen is. Gij gevoelt, dat ik hier niet spreek van den inlandschen landman, maar alleen van den handelaar" [1]).

3°. De formaliteiten, die in de vrijhaven Riouw in acht moesten worden genomen, schenen van onze onbeholpenheid te getuigen om deze handelsplaats tot een concurrent van Singapore te maken. Wil men hierover een beslist oordeel vellen, dan zou men in bijzonderheden moeten weten, welke uitvoering door bekrompen ambtenaren is gegeven aan de vrijzinnige bepalingen voor de vrijhaven Riouw en in hoever de ontheffing van formaliteiten is in acht genomen. Van een en ander is mij niets bekend; maar wel kan gezegd worden, dat het verbod van in- en uitvoer van oorlogsbehoeften, in dien tijd misschien onvermijdelijk, en de verplichte aangifte van goederen, die een gevolg dier verbodsbepaling was, belemmerend op de concurrentie van Riouw met Singapore moeten hebben gewerkt.

4°. Eindelijk heeft het gebeurde op Riouw in 1820 de plaats en het aldaar gevestigd Nederlandsch bestuur in een slecht daglicht gesteld. De bloedige feitelijkheden, die toen aldaar tengevolge van de doldriftigheid en de onbekendheid onzer officieren met de taal en de gewoonten der Boegineezen hebben plaats gehad, deden de geheele Boegineesche bevolking naar Singapore verhuizen [2]).

Stelt men hiertegenover, dat de Britsche vestiging te Singapore volgens de mildste beginselen tot stand kwam, zoodat zij weldra uit alle oorden van den Indischen archipel druk bezocht werd; dat dáár niet alleen vrijdom van rechten, maar, wat nog meer afdoet, ontheffing van formaliteiten bestond en eindelijk, zooals de minister Elout het uitdrukte, „eene toomelooze vrijheid van handel, die zelfs het aanbrengen en verkoopen van buskruit en vuurwapenen toeliet, waarschijnlijk omdat de verspreiding van die voorwerpen in den archipel wel voor ons, maar niet voor Engeland nadeelig kon zijn", dan behoeft niet te worden gezegd, dat deze omstandigheden voor het oog van den inlander een treffend onderscheid maakten tusschen ons bestuur en het Britsche. Zeer juist zeide de minister Elout dan ook: „Al de aangename herinneringen, die den inlandschen handelaar van de laatste jaren zijn bijgebleven, hebben zich derhalve aan de Engelsche vlag, aan het Engelsch bestuur en aan het verkeer met Engelschen gehecht" [3]). Dit kon toch zeker niet geweten worden aan „het door en door verrotte monopoliestelsel der oude Oost-Indische Compagnie en zijne nawerkselen", [4]) wel aan omstandigheden, die, zooals gebleken is,

---

[1]) Nahuys, ibid.
[2]) Elout en Nahuys, ibid., die ten onrechte vermeldt, dat het gebeurde in 1818 plaats vond.
[3]) Elout, ibid.
[4]) Kruijt, ibid.

niet door *dat* stelsel of zijne nawerkselen, maar door dezelfde feiten beheerscht worden, die nog altijd kunnen worden geconstateerd, zooals onbeholpenheid en bureaucratische rechtzinnigheid.

Ziedaar de geschiedenis van *een* Nederlandsch-Indische vrijhaven, de dichtst bij Singapore gelegene. Men zou op dezelfde wijze de geschiedenis onzer andere vrijhavens kunnen behandelen, die van *Olehleh* niet uitgezonderd.

De geschiedenis onzer Indische vrijhavens mag ons evenwel niet doen wanhopen aan de toekomst van Poeloe Weh. Die wanhoop te baseeren op de onmogelijkheid der verplaatsing van handelscentra verraadt eene gebrekkige kennis der geschiedenis. De geschiedenis wijst ons op de verplaatsing van den handel van Genua en Venetië naar Lissabon en van dien van Lissabon naar Antwerpen en Amsterdam. Is Rotterdam op het oogenblik geen goed voorbeeld van verplaatsing van den handel? Is de tabaksmarkt voor Sumatra's Oostkust niet gedeeltelijk verplaatst van Bremen naar Amsterdam? Bepalen wij ons tot den Indischen archipel. Wat leert ons de geschiedenis onzer koloniën? Is de handel van Bantam na de stichting van Batavia niet naar Batavia en de handel van Malaka na de stichting van Singapore naar Singapore verplaatst? De ontwikkeling van den handel uit de Molukken te Gorontalo is een merkwaardig voorbeeld van de mogelijkheid van zoodanige verplaatsing. Deze plaats is eene stapelplaats van beteekenis geworden. Zij is dat hoofdzakelijk geworden door de Ned.-Indische Stoomvaartmaatschappij. Aan die maatschappij heeft zij haren belangrijken uitvoer, hoofdzakelijk van damar en rotan, te danken. Trouwens, de ontwikkeling en uitbreiding van die maatschappij en van hare opvolgster, de Koninklijke Paketvaartmaatschappij is eene aaneenschakeling van pogingen om op verschillende punten van den Indischen archipel den handel in het leven te roepen. Waarom zoude, bij samenwerking van Nederlandsche stoomvaartmaatschappijen, op Poeloe Weh — dat zoo uitstekend daarvoor gelegen is — geen belangrijke handel kunnen ontstaan?

Bij de exploitatie van Poeloe Weh treedt ook het vraagstuk der stoomcommunicatie op den voorgrond. Ook op dit gebied zijn wij in Indië en in Nederland niet voldoende actief geweest. De Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij, die Indië en Nederland zeer goed bediend heeft, was eene Engelsche onderneming. Toen de stoompakketvaart in Indië eene nationale onderneming zou worden, wees het *Tijdschrift voor Ned.-Indië* van 1887 er in een zeer goed geschreven artikel op, dat ook Nederland eenig voordeel kon trekken van de vrachten van en naar Sumatra's Oostkust (Deli), maar dat de reeders in Nederland schenen te slapen of niet op de hoogte waren van Indische toestanden, want dat slechts *een* stoomschip (en dat nog wel van de Ned.-Indische Stoomvaartmaatschappij) onder onze vlag op Deli voer, terwijl *alle* andere schepen, die de communicatie tusschen Deli en de Straits onderhielden, *Britsche* waren. De stoomvaartbeweging tusschen beide bloeiende gewesten was toen reeds zeer beduidend, want 5 stoomers waren van de „Ocean Steamship Company" of A. Holt te Liverpool, waarvan drie flinke schepen om de twee of drie dagen naar Singapore en terugvoeren en twee kleinere stoomers een vierdaagschen dienst tusschen Pinang, Laboean, Bobongan, Bedagei, Batoebara en Asahan onderhielden, terwijl andere, aan Engelsche Chineezen uit de Straits toebehoorende schepen de vaart geregeld onderhielden

tusschen Pinang, Deli en Langkat. Het gevolg der Britsche activiteit in onze wateren was, dat de „Ocean Steamship Company" het monopolie van het tabaksvervoer uit Deli kreeg. Toen eindelijk concurrentie kwam tegen de „Holt's line", die ongeveer *f* 1,000,000 's jaars aan vracht voor tabak alleen ontving, terwijl de schepen dezer maatschappij ook de Chineesche immigranten voor Sumatra's Oostkust aanvoerden, was het geene Nederlandsche, maar eene *Duitsche* maatschappij, de „Nord Deutsche Lloyd" van Bremen, die de concurrentie aandurfde. Toch was het om verschillende redenen zoo wenschelijk geweest, dat reeds dadelijk bij de opkomst van Deli eene *Nederlandsche* maatschappij zich van het grootste gedeelte der scheepvaartbeweging op Sumatra's Oostkust had weten meester te maken in plaats van dat *Engelschen* bijna uitsluitend van het vertier in eene Nederlandsche nederzetting hebben geprofiteerd [1]).

Zal bij de exploitatie van Poeloe Weh eene Nederlandsche maatschappij tijdig letten op de scheepvaartbeweging langs deze vrijhaven? Reeds Jhr. Mr. J. W. Ploos van Amstel, onze toenmalige consul-generaal te Melbourne, heeft jaren geleden er op gewezen, hoe uitmuntend het door ons bezette gedeelte van Noord-Sumatra gelegen is om er een der groote handelsplaatsen te stichten op den drukken handelsweg tusschen Europa en Japan, een handelscentrum, dat de stapelplaats zou kunnen worden van de producten van West-, Noord- en Oost-Sumatra[2]). De schrijver van het opstel: „Een Delisch gezichtspunt ten aanzien van de Indische pakketvaart", voorkomende in den jaargang 1887 van het „Tijdschrift voor Ned.-Indië", heeft voor dat handelscentrum Poeloe Bras gekozen, omdat de vuurtoren eenmaal op dit eiland gebouwd is, veronderstel ik; maar hij zal thans, geloof ik, liever zijne keuze op Poeloe Weh vestigen, omdat dit eiland zich *veel* beter eigent voor havenplaats dan Poeloe Bras. Aan de noordoostzijde van dit eiland vindt men de Lambaleibaai, waar — volgens Jhr. I. C. R. Westpalm van Hoorn tot Burgh — de wal wel zeer dicht genaderd kan worden, omdat de grond „gelijk oploopt" en waar men ook voldoende ruimte en eene „veilige ankerplaats in den Westmoesson" vindt[3]), maar die zich niet eigent voor het kolenladen der schepen onder *alle* omstandigheden van weer en wind — zooals met de Sabang- en Balohanbaaien op Poeloe Weh wel het geval is — hetgeen een groot bezwaar moet worden geacht. Wanneer toch de Noord-Oost-moesson doorstaat, dan kan de zee in die baai, welke open ligt voor N.O.—Z.O. winden, zóódanig aanschieten, dat kolenprauwen niet zouden kunnen laden of niet langs zijde der schepen zouden kunnen komen. Heeft een schip haast — en een koopvaardijschip heeft altijd haast — dan is het zeer ongerieflijk, op gunstiger gelegenheid te moeten blijven wachten, hetgeen ook nadeelig voor den dienst is. In den Z. W. moesson is er, uitgenomen bij regenbuien, voor het kolenladen geen bezwaar, doch in dat geval kan, bij een hevigen en eenigszins lang aanhoudenden valwind van de heuvels, een schip, door het krabben van het anker, zeewaarts drijven, indien het geen stoom op heeft. De ankergrond in de Lam-

[1]) Een Delisch gezichtspunt ten aanzien van de Indische pakketvaart. Zie ook *Tijdschrift van het Aardrijkskundig Genootschap*, deel II, 1877, pag. 136—140.

[2]) Tijdschrift van het Aardrijkskundig Genootschap, deel III, pag. 191 (Atjeh en zijne toekomst), 1879.

[3]) Geographische en hydrographische aanteekeningen over Atjeh (Tijdschrift van het Aardrijkskundig Genootschap, deel II, 1877, pag 70—91.

baleibaai is steenachtig en daarbij „vrij steil oploopend" — volgens Jhr I. H. P. von Schmidt auf Altenstadt — „alzoo een minder betrouwbare hoûgrond". Ook raken er wel eens ankers verloren, welke, achter een grooten steen gepakt hebbende, niet gelicht kunnen worden. De schepen liggen er in den regel vertuid, d. w. z. met een anker zee- en een anker landwaarts uitgebracht. Wanneer de Z. W. moesson in hare volle kracht is, wordt het houden van stoom of gebankte vuren raadzaam geacht, hetgeen onkosten na zich sleept, te beduidender voor een schip van eenigszins groot charter [3]).

Niet Poeloe Bras, maar Poeloe Weh moet dus het handelscentrum en een kolenstation worden. Dit eiland, dat slechts 1000 zielen telt, moet bevolkt worden. Geen beter volk dan *Chineezen* om eene plaats spoedig in bloei te brengen. Pinang, Singapore en Deli hebben dat geleerd. Men moet dus Chineezen in de eerste plaats naar Poeloe Weh lokken, dien men, evenals dat te Singapore is gebeurd, kleine stukjes grond in erfpacht moet geven om daarop voedingsmiddelen te telen en zoodoende in de eerste plaats in hun eigen onderhoud te kunnen voorzien. Kunnen de Chineesche immigranten niet van onze eigen bezittingen komen dan moet de immigratie uit China zoodanig worden geleid, dat zij *niet* uit eene Engelsche haven plaats hebbe, omdat de Engelschen ons steeds moeielijkheden in den weg hebben gelegd ten aanzien van de immigratie van werkkrachten naar Sumatra, zooals o. m. uit de immigratie van Klingaleezen naar Sumatra's Oostkust is gebleken. De bemoeizucht der Engelschen in onze koloniale aangelegenheden spruit voort uit hun naijver. Dat deze hen verleidt, ons koloniaal beleid zoo ongunstig mogelijk af te schilderen, kan uit meer dan een hunner in de Straits gedrukt wordende werken blijken. Men leze b.v. het door mij herhaaldelijk geciteerde werk van Cameron: „Our tropical possessions in Malayan India" en een in 1884 te Singapore gedrukt *schoolboek*: „Geography of the Malay Peninsula and surrounding countries," waarvan Skinner, die toen „vice-president of the Straits Branch of the Royal Asiatic Society" en die in 1894 resident-councillor op Poeloe Pinang was, de schrijver is. Onder de dwaasheden, die omtrent ons daarin worden verkondigd, leest men een citaat van Popham (1798):

„Previous to the establishment of Dutch power, and the prevalence of „Dutch avarice, the Malayans were as industrious and ingenious as the other „inhabitants of the country; with that superiority of activity and enter- „prise over more inland inhabitants, which a maritime situation invites „and produces. While the English continued to possess a considerable „share of the trade of those countries the Malayan character remained „unimpaired; but after the declinaison of our interest in that part of India, „when the Dutch became paramount their tyranny first repressed the usual „progressive effects of slavery, reduced them to ignorance. Still, however „they retain some vestiges of their original character, and show that a „different treatment and example may work a complete change; as some „of them, from their intercourse with the English, are fast improving in „activity and industry, of which they are themselves allowed to reap the „fruits".

---

[3]) I. H. P. von Schmidt auf Altenstadt, Telok Semawé, de beste haven op Atjeh's noordkust, benevens eenige voorafgaande beschouwingen. (1887).

Dezelfde Skinner — een man, die ons even weinig gezind is als Maxwell, die zich zoo roerde in de voor ons zoo treurige *Niseroquaestie* — zegt overigens terecht in zijn bovengenoemd schoolboek, dat Raffles Singapore heeft gesticht „for objects adverse to Dutch monopoly, which are very clearly explained in one of Raffles's earliest letters from Singapore, dated June 10th, 1819 (preserved in the Raffles Museum)".

Ons belang brengt dus mede om de immigratie van Chineezen naar Poeloe Weh zonder medewerking van Engelsche autoriteiten derwaarts te leiden. Poeloe Weh moet dus in directe stoomverbinding komen met China. Zouden onze stoomers, die naar de Chineesche havens gaan, geene lading voor Europa kunnen krijgen [1])? Zoo dit blijken mocht in voldoende mate het geval te zijn, zou het dan geene aanbeveling verdienen, daarvoor groote stoomers te bestemmen, die tusschen Nederland via Poeloe Weh en China en Japan varen?

Poeloe Weh moet dus ook in directe stoomverbindlng met Nederland komen, want Nederland — is gezegd — is in de eerste plaats het achterland van Poeloe Weh.

Behalve met Nederland moet Poeloe Weh in directe stoomcommunicatie komen met Sumatra's Oostkust, met *Deli*. Deze communicatie kan gemakkelijker tot stand komen dan de zooeven bedoelde. De afstand zal ongeveer een dertig uren stoomens zijn. De tabak behoeft niet den omweg via Pinang, Singapore of Batavia te maken om in Amsterdam te komen. Wij spreken altijd gaarne over ons roemrijk verleden, over den tijd toen het kleine Nederland de eerste handeldrijvende natie ter zee was. Wij ergeren ons nog steeds over den afstand van Ceylon en de Kaapkolonie aan Engeland en wij maken ons nog altijd boos over de stichting van Singapore en op ondernemende Britten als Raffles, Anderson, James Brooke, Maxwell en anderen. Wij vergeten echter, dat in de eerste jaren na ons herboren volksbestaan de openbare meening, het Nederlandsche volk en de Volksvertegenwoordiging weinig belangstelling toonden voor de koloniën [2]) en dat die belangstelling — ,zooals o. m. uit den laatsten strijd aan de stembus gebleken is — nog altijd *niet* groot is, omdat de moderne Hollandsche staatslieden en staatspartijen nu eenmaal veel in binnenlandsche, weinig in buitenlandsche en koloniale politiek belang stellen. Wij vergeten wel eens, dat er in 1814 niet veel sympathie voor een grooter Nederland dan de voormalige Republiek bestond en dat wij ons bij het met Engeland gesloten tractaat, regelende de teruggave onzer koloniën, door onze hoofdondeugd — die ook door Prof. Fruin („De wederopluiking van het katholicisme in Noord-Nederland, enz.." *De Gids* 1894) geldzucht wordt genoemd — hebben laten beheerschen [3]). Wij moeten wel in 't oog houden, dat indien Ceijlon en de Kaapkolonie in onze handen waren gebleven, op dit oogenblik Colombo de levendigheid van Benkoelen en Kaapstad geen grooter vertier dan dat te Samarang zouden hebben. Wij weten immers, dat het tot en zelfs nog na 1830 de schering en inslag onzer

[1]) Stoomvaart tusschen Nederland en China (Tijdschrift van het Aardrijkskundig Genootschap, deel II,1877, pag. 136—140, China, Deli en Petroleum (Indische Mercuur 28 Augustus 1897).

[2]) Jhr. Mr. H. van der Wyck, De Nederlandsche Oost-Indische bezittingen onder het bestuur van den Kommissaris-Generaal du Bus de Gisignies.

[3]) P. H. van der Kemp, De sluiting van het Londensch tractaat van 13 Augustus 1814 (Bijdragen Kon. Inst. van taal-, land- en volkenkunde van Ned.-Indië, 1897).

gansche Indische handelspolitiek was, de Engelschen te weren, waar het mogelijk was en hun afbreuk te doen, waar zij niet konden worden geweerd [1]). Wij mogen nooit uit het oog verliezen, dat ondernemende Britten en energieke mannen als Raffles één groote deugd hadden, namelijk dat zij voor den roem en de grootheid van hun land, niet voor hunne carrière en hunne beurs al hunne energie ten toon hebben gespreid. Vooral voor ons hadden zij les défauts de leurs qualités! Welke zijn evenwel les défauts de nos qualités? Het getuigt zeker niet van onze energie, dat wij, die eenmaal de grootste zeevarende natie zijn geweest, in de laatste halve eeuw in den Indischen archipel op het gebied van de scheepvaart zóó weinig energie konden ontwikkelen, dat veertig jaren geleden eene Engelsche maatschappij de pakketvaart in Nederlandsch-Indië machtig wist te worden en tien jaren geleden Engelsche en Duitsche schepen het monopolie van het tabaksvervoer van Deli naar Europa en van het Chineesche immigrantenvervoer van de Straits naar Deli hadden. Ook wat de versnelde gemeenschap met Europa betreft, mochten wij een voorbeeld nemen aan de energie der Engelschen, Franschen en Duitschers [2]).

Ten slotte spreekt het van zelf, dat Poeloe Weh, behalve met Deli, ook met Padang en Batavia in goede stoomverbinding moet komen.

De versnelde communicatie met Nederland zou via Messina kunnen plaats hebben [3]). Twee *hoofdlijnen* — door de Maatschappij Nederland en de Rotterdamsche Lloyd te bedienen — zouden als volgt kunnen loopen:

1° Europa—Aden—Poeloe Weh—Singapore—China—Japan.

2° Europa—Aden—Poeloe Weh—Batavia—Soerabaia—Makassar.

Zij- of *voedingslijnen*, te bedienen door de Koninklijke Paketvaartmaatschappij:

1° Poeloe Weh—Aroebaai [4])—Belawan (Laboean Deli)—Singapore.

2° Poeloe Weh—Olehleh—Segli—Telok Semaweh—Edi—Belawan (Laboean Deli)—Palembang—Muntok—Batavia (Tandjong Priok).

3° Poeloe Weh—Olehleh—Poeloe Raija—Melaboeh—enz.—Padang—Benkoelen—Telok Betong—Batavia (Tandjong Priok).

De kortere mailroute van Europa naar de Straits, Java, Sumatra, China en Japan, in verband met de bestemming van Messina als afscheepshaven, is reeds voldoende besproken, evenals dat gedaan is met de voordeelen eener directe gemeenschap tusschen Nederland en China en Japan met Nederlandsche booten. Men denke aan de ontluikende goudontginningen in Noord-Celebes. Makassar is daarom als terminus van een der hoofdlijnen genomen, en wijl deze plaats als centrum van den handel in het oostelijk gedeelte van den Indischen archipel is te beschouwen.

In de voedingslijn, die over Deli naar Singapore gaat, is de Aroebaai opgenomen, met het oog op het plan om den spoorweg in Deli langs de oostkust van Sumatra te verlengen. De Aroebaai kan ook worden opgenomen in de lijn, die over Deli naar Batavia gaat.

In verband met de hierboven aangegeven hoofdlijnen zou het billijk zijn,

---

1) E. de Waal, Onze Indische Financiën, deel I.

2) Zie „Schnellzüge des Meeres," V. Fels z. Meer, 1897, pag. 285—288.

3) Snelvaart op Oost-Indië, zie „Het Vaderland" van 13 Juni 1886 No. 138.

4) Zie J. A. van Rijn van Alkemade. Een bezoek aan de Aroe-baai, Tijdschrift van het Kon. Inst. voor taal-, land- en volkenkunde van Ned.-Indië, 1888.

wanneer de Maatschappij Nederland en de Rotterdamsche Lloyd haar bedienen, dat de aan deze twee stoomvaartmaatschappijen gegeven rijkssubsidiën werden verhoogd.

Zooals reeds gezegd is, ligt de noordkust van Atjeh aan den grooten handelsweg van Europa naar Indië, China en Japan. Overal, waar groote handelswegen langs de kust loopen, die aan eene beschaafde handelsnatie behoort, is deze gehouden, die kust behoorlijk te verlichten. Tot dusver is de verlichting van straat Malaka aan *Nederlandsche* zijde nog onvoldoende. Over de verlichting van Poeloe Weh zelf zal ik niet spreken. [1]) Ten aanzien van den vuurtoren op Poeloe Bras moet worden gezegd, dat daaraan geen gering nadeel verbonden is: het verlicht slechts een deel van den horizon; bezuiden het westen wordt slechts een sector van acht graden verlicht. Ten einde in deze leemte te voorzien, is voorgesteld een licht van de 3e of 4e orde te maken op de westelijkste kaap Poeloe Nasi Ketjil of het zoogenaamde Middeneiland. Het licht op Middeneiland zou den ingang der Ceder- en Surattepassages beschijnen, terwijl met eene lichtsterkte van minstens vier mijlen voor het licht op Poeloe Boeroe niet alleen de ingangen dier passages, maar de geheele passages verlicht worden, volgens deskundigen. Het instoomen van de Cederpassage van om de Oost zou echter gemakkelijker worden door de plaatsing van een licht van de 6e orde op de zuidoostelijke punt van Poeloe Nasi dan door het bovenbedoelde licht op Poeloe Boeroe. De verlichting van de Cederpassage is noodig voor de groote vaart en de kustvaart. Wanneer een schip te veel om de Zuid gedreven is, zal het verkiezen om in plaats van Poeloe Bras rond te stoomen, door de Ceder- of Surattepassage te gaan, waardoor het een omweg van verscheidene mijlen uitwint; maar bij nacht durfden de meeste gezagvoerders dit niet wagen. Herhaaldelijk voeren groote stoomschepen door de Cederpassage. Ook de Surattepassage is voor de grootste schepen bevaarbaar. In de Cederpassage worden echter eenige klippen gevonden, die de doorvaart bij nacht gevaarlijk maken. De Surattepassage, die schoon is, heeft daarentegen aan den ingang eene breedte van niet meer dan hoogstens 400 à 500 M. en meestal een sterken stroom, zoodat zij 's nachts, ten minste als het niet zeer helder weer is, weinig gebruikt wordt, ofschoon enkele gezagvoerders haar altijd boven de Cederpassage verkiezen, omdat er geene steenen of klippen in liggen. [2])

Een licht op Diamantpunt is hoogst gewenscht. Zelfs over dag zal een toren hier ook van veel nut zijn. De Indische Regeering deelde reeds in 1880 mede, dat hier een licht van de 3e grootte zou komen. [3]) Wanneer zal het ontstoken worden? Diamantpunt zelf bestaat uit harden grond. Het terrein biedt eene uitmuntende gelegenheid aan voor den bouw van een toren en daarbij behoorende woningen. De materialen voor dezen toren zullen tijdelijk te Telok Semaweh geborgen kunnen worden, omdat die waarschijnlijk dáár zullen worden gelost. Vandaar kunnen dan die materialen in prauwen, door stoombarkassen gesleept, naar de Koewala Bekas worden getransporteerd, alwaar onder behoorlijk militaire dekking een tijdelijk etablissement gevestigd

[1]) Zie Koloniaal Verslag 1896, pag. 59.
[2]) Iets over vuurtorens en lichten op Atjeh, *Indische Gids* 1880.
[3]) Indische Regeeringsalmanak 1880.

zal moeten worden tot het lossen van de prauwen en het verdere transport naar Diamantpunt langs de kust. De mond der Koewala Bekas ligt een mijl beoosten Diamantpunt en kan bij de hoogste zeeën en deining zonder gevaar worden bevaren. Bij eb staat er in de geul 8 à 9 voet water, dus zelfs voor groote prauwen voldoende water. Is men eenmaal in de koewala dan kan men zeer gemakkelijk landen. Dáár zouden dan de materialen ontscheept kunnen worden om die vervolgens langs het strand, liefst met Decauville-materiaal, naar Diamantpunt te transporteeren. Het eenige bezwaar voor dat transport is, behalve de veiligheid, de Koewala Mentoewi, die echter ondiep is, zoodat de overbrugging weinig moeite zal kosten. Biedt het contract van het Ned.-Indische Gouvernement met de Koninklijke Paketvaartmaatschappij geen bezwaar om die materialen met een speciaal stoomschip direct naar de Koewala Bekas, in plaats van met hare mailbooten naar Telok Semaweh te transporteeren, dan zou dit — indien daartegen ook uit een militair oogpunt geene bezwaren bestonden — de voorkeur verdienen. Ofschoon de mond der Djamboe Ajer dichter bij Diamantpunt gelegen is dan de mond der Koewala Bekas, verdient het geene aanbeveling, dáár de materialen te lossen, omdat de branding aan de monding dezer groote rivier meestal zóó hevig is, dat het invaren alleen tijdens de kentering veilig geschieden kan. Op de reede vóór Koewala Bekas, waar het van tijd tot tijd hard kan spoken, waardoor het lossen en laden aldaar niet altijd mogelijk is, zal het lossen niet anders dan met prauwen kunnen geschieden.

Ook bij Tandjong Perlak is een licht noodig. Volgens deskundigen zou een licht van de 5e of 6e orde, dat ook over dag goed te onderkennen zoude zijn, voldoende wezen. Het terrein bij Tandjong Perlak is zeer gunstig, maar ook nog onveilig, terwijl het landen gewoonlijk zonder bezwaar bezuiden de tandjong kan geschieden.

Moge onze Regeering zoodanig van Nederlands internationale verplichtingen doordrongen zijn, dat zij voor de nakoming dier verplichtingen niet den drang van vreemde mogendheden behoeft af te wachten. Indien de Engelschen ook op het gebied der kustverlichting in Indië met weinig waardeering over ons spreken, bestaat daar wel eenige reden toe. De Engelschen zijn een zeevarend volk en hunne inrichtingen op maritiem gebied verdienen bewondering. Van de onze kan niet altijd hetzelfde worden gezegd, ofschoon wij er roem op dragen, de eerste zeevarende natie der wereld te zijn geweest [1]).

Ook wat de *finantieele* zijde van het vraagstuk der exploitatie van Poeloe Weh betreft, spiegele men zich aan de lessen der geschiedenis, omdat, waar onze eigen ondervinding — zooals Prof. Blok het zeer juist heeft gezegd — beperkt is door onzen eigen levenstijd en onze eigen levensomstandigheden, het wenschelijk moet worden geacht, ook met de ondervinding van onze voorgangers te rade te gaan [2]), niet ter slaafsche navolging, opdat „de tous les temps les exemples des pères soient imités par leurs enfants", maar meer om met de moraal hunner daden ons voordeel te doen.

Bij de berekening der geldelijke consequentiën, aan de staatsexploitatie

[1]) Iets over vuurtorens en lichten op Atjeh, Indische Gids. 1880.

[2]) G. Nijpels, De expeditiën naar Bali in 1846, 1848, en 1868 en de daaruit te putten lessen, met een voorwoord van prof. dr. P. I. Blok.

verbonden, denke men aan de geschiedenis van Pinang en Singapore en zij men zoo wijsgeerig, niet *onmiddellijk* van zoodanige exploitatie de directe voordeelen te willen plukken. Deze komen eerst later. De historische zonde der Nederlandsche regeering was, dat zij steeds, bij al hare plannen tot ontwikkeling onzer overzeesche gewesten, beheerscht werd door het streven naar onmiddellijk voordeel. Daarvan kan ook bij de exploitatie van Poeloe Weh geene sprake zijn. De staatsexploitatie, die geen monopolie van wat ook moet beoogen, behoort slechts in 't leven te worden geroepen om eene particuliere voor te bereiden, het particulier initiatief krachtig te steunen en dit zóólang te doen, totdat de staatsexploitatie voor eene particuliere kan plaats maken. De grenzen der staatsexploitatie moeten dus bescheidener zijn dan die door den heer Kruijt op pag. 7 en 8 zijner brochure „Poeloe Weh. Waarom staatsexploitatie van dit eiland of te keuren is" zijn aangegeven. Tot dusver worden die grenzen bepaald door het in werking brengen van een dok en den verkoop van steenkolen.

De verkoop der kolen heeft tot dusver plaats door de „Atjeh-associatie", een handelsvereeniging, die door de Nederlandsche Handelmaatschappij wordt gesteund. Het vervoer van de Ombilinkolen van de Emmahaven naar Sabang is volgens de uitbesteding op 7 Sept. 1896 toegewezen aan de Koninklijke Paketvaartmaatschappij, die daarvoor *f* 3.53 per ton ontvangt, hetgeen, in verhouding tot de andere aannemingsprijzen, hoog mag worden genoemd, zoodat het te hopen is, dat die maatschappij later door soliede Nederlandsche reederijen concurrentie worde aangedaan. De „Atjeh-associatie" leverde tot 1 Juli 1897 de Cardiffkolen langs zijde van het schip tegen *f* 32 de ton. Te Pinang en Singapore werd *veel* minder betaald. Voor den inkoopsprijs der Cardiffkolen is geen vast bedrag op te geven. Die prijs wordt door allerlei invloeden beheerscht, zooals werkstakingen, weersgesteldheid, vertraging op zee, vrachtprijzen, mogelijkheid van retourvrachten, enz., zoodat de noteering te Singapore dikwijls zeer belangrijk wisselt. Op het einde van 1896 sloten de contracten op Atjeh ad *f* 17 de ton. De Ombilinkolen, die de „Atjeh-associatie" a *f* 13 de ton van het gouvernement kocht, verkocht zij tegen *f* 19.50 de ton, m. a. w. zij leverde die met *f* 6.50 verhooging voor opslag, assurantie, prauwloon, enz. De ton Ombilinkolen was dus *f* 12.50 goedkooper dan de ton Cardiffkolen. Het aantal tonnen, dat in de laatste drie jaren in de wateren van Atjeh verstookt werd door onze oorlogsschepen en schepen van de gouvernementsmarine, bedroeg gemiddeld jaarlijks ongeveer 10,000. Sedert wordt door *die* schepen uitsluitend de Ombilinkool gestookt. Van de 36,000 ton, die in 1896 in de Emmahaven aan particulieren werden verkocht, gingen 12,000 ton in 5 ladingen naar Poeloe Weh. Men kan dus nagaan, hoeveel de Paketvaartmaatschappij aan transport heeft ontvangen.

Hoe zal nu de toestand worden, indien het gouvernement zelf de Ombilin- en Cardiffkolen verkoopt? De hier medegedeelde cijfers kunnen eenig licht werpen op de finantieele zijde van eene staatsexploitatie, waarvan de resultaten door velen met belangstelling worden tegemoet gezien. Het gouvernement verkoopt zijne eigene Ombilinkolen op Poeloe Weh en koopt Cardiffkolen in het groot, om die eveneens te Sabang verkrijgbaar te stellen. De productiekosten der Ombilinkolen bedroegen per ton in 1896:

1.	Directe uitgaven aan de mijn	ƒ 2.60
2.	Afschrijving	„ 1.—
3.	Transport langs den spoorweg naar de Emmahaven	„ 3.20
4.	Opslag en aflevering in het schip	„ 0.20
5.	Vervoer naar Poeloe Weh (zie boven)	„ 3.53
		ƒ 10.53

Dit bedrag is — zooals reeds gezegd is, o. a. bij meerdere concurrentie op het transport te water, voor vermindering vatbaar. De kostprijs der Ombilinkolen zal dus op Poeloe Weh altijd *veel* minder dan die der Cardiffkolen zijn. Al zouden *alle* in Nederlandsch-Indië varende stoomschepen later alleen Ombilinkolen stoken, de vreemde stoomers willen Engelsche kolen hebben. Tot heden hebben de Ombilin- en de Cardiffkolen nog niet dezelfde handelswaarde, daar met de tegenwoordige vuurhaarden aan boord der stoomschepen meer Ombilin- dan Cardiffkolen moeten verstookt worden om eene zelfde verwarming te verwekken; doch volgens de deskundigen is, met zeer eenvoudige wijziging, die aan de vuurhaarden van elk schip voetstoots kan worden aangebracht, na eenige oefening het meerdere gebruik der Ombilinkool niet meer dan 8%; m. a. w. 92 ton Cardiffkolen zijn in den zelfden tijd verstookt als 100 ton Ombilinkolen. Men kan dus de stoomschepen, die Ombilinkolen willen en kunnen gebruiken, altijd met eenig klinkend voordeel lokken, zoolang de verkoopprijs van deze kolen minstens 8% lager wordt gesteld dan die der Cardiffkolen. De prijs der Cardiffkolen moet te Sabang, zoo mogelijk, niet hooger zijn dan te Pinang, omdat Poeloe Weh met Poeloe Pinang moet concurreeren, zoodat de Cardiffkolen te Sabang eventueel zonder winst, kan het, desnoods met verlies, moeten verkocht worden. Daar Sabang thans met Pinang en Singapore telegraphisch verbonden is, kan men op Poeloe Weh dagelijks op de hoogte zijn van de prijsnoteering der Cardiffkolen in de Straits. Bedraagt nu te Pinang op een gegeven oogenblik de verkoopprijs der Cardiffkolen volgens den dollarkoers ƒ 17 de ton, dan zou die ook te Sabang ƒ 17 moeten bedragen, waardoor dan de prijs van de ton Ombilinkolen op 8% van ƒ 17 of ƒ 15,64 de ton zou kunnen worden gesteld. Met de hooge transportkosten, die het gouvernement voor de Ombilinkolen van de Emmahaven naar de Sabangbaai betaalt, zou het dan nog ruim ƒ 5 op elke ton dezer kolen winnen en aannemende, dat het verbruik dezer kolen in de eerste jaren te Sabang niet meer dan 10000 ton per jaar zal bedragen, dan zoude het gouvernement met een gemiddelden verkoopprijs van ƒ 15,64, eene winst van ruim ƒ 50000 hebben gemaakt. Hoe lager de productiekosten, speciaal de transportkosten van de Emmahaven naar Sabang, van de Ombilinkolen worden, hoe goedkooper men ze op Poeloe Weh zou kunnen leveren, en als eenmaal de particuliere stoomschepen de klinkende voordeelen dezer kolen hebben leeren waardeeren, dan zullen ook de practische voordeelen daarvan meer en meer bekend worden, namelijk dat zij niet of weinig stuiven, snel opstoomen en snel stoom minderen en weinig gevaar voor zelfontbranding geven.[1]) Hoeveel kwaad is er niet van deze kolen in de Straits gesproken! Gelukkig, dat zij althans bij de Nederlandsche stoomvaart niet impopulair meer zijn. Mogen zij ook op Poeloe Weh haren weg vinden!

W. C. NIEUWENHUIJZEN.

[1]) Ombiliën-kolen op Poeloe Weh, Eigen Haard 1897, No. 7. Het eiland Weh en zijn kolenstation, Eigen Haard 1897, Nos 1 en 2, Koloniaal Verslag 1895, pag. 274, 275; 1896, pag. 4, 59, 163, 249; 1897, pag. 9, 11, en hoofdstuk E, § 4, Indisch Staatsblad 1896, No. 64.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 15 Febr.—15 Maart 1898.

In de koersen der Tabaksaandeelen trad eene kleine reactie in. Van de Petroleummaatschappijen leed vooral de Moeara Enim een gevoelig verlies, daarentegen konden de Koninklijke een goed deel van haar koersachteruitgang terugwinnen, ook de Sumatra—Palembang werd hooger verhandeld.

Hooger werden genoteerd:

		pCt.
Aand.	Handelsver. Amsterdam	1 3/4
„	Int. Cred. & Handelsver. Rotterdam	2
„	Javasche Bank	2 1/2
„	Suikerfabriek Badas	3 1/4
„	Ned. Ind. Electriciteits Mij	4 1/2
„	Petroleumbronnen in Indië	39 3/4
„	Petroleum Mij. Sumatra—Palembang	7 3/4
„	Ned. Ind. Spoorweg. Mij.	2
„	Ned. Ind. Tramweg Mij.	3
„	Semarang-Cheribon St. Tramweg Mij.	3

daarentegen werden lager genoteerd:

Aand.	Ned. Ind. Handelsbank	7
„	Amsterdam Deli Compagnie	12 1/2
„	Besoeki Tabak Mij.	2
„	Deli Batavia Mij.	5
„	Deli Cultuur Mij.	2 1/2
„	Deli Maatschappij	27
Pref. Aand.	Deli Tabak Mij.	3
Aand.	Tabak Mij. Franco Deli	1 3/4
„	A Langkat Cult. Mij.	9 3/4
„	Langkat Tabak Mij.	10
Pref. Aand.	Ned. As Tab. Mij. v/h. Herrings	5
Aand.	Rotterdam Deli Mij.	9 3/4
„	Tabak Mij. Sakoeda	4 1/4
„	Senembah Mij	13 5/8
Pref. Aand.	Dordtsche Petroleum Mij.	3 1/2
Aand.	Java Petroleum Mij.	4 1/2
„	Petr. Mij. Moeara Enim	41
„	Mijnbouw Mij. Soemalata	9 1/2
„	Droogdok Mij. Tandjong Priok	5
„	Kedirie Stoomtram Mij.	2 1/2
„	Probolingo Stoomtram Mij.	2

DIVIDENDEN.

Ned. Ind. Hypotheekbank	6 %
Partic. Prauwenveer te Soerabaja	*f* 38.75
Hotel Homan te Bandoeng	11 „
Brandwaarborg Mij. Nederl.-Indië	11 „
Brandassur. Mij. de Oosthoek	20 „
„ „ „ Westhoek	9½ „
„ „ „ Noordhoek	7½ „
„ „ Kalimas	8½ „
„ „ de Oosterling	12 „
„ „ Unitas	6 „
Deli Tabak Mij., gewone aandeelen	1 „
idem preferente „	7 „
Soerabaja-Courant en Drukkerijen	8 „
Kol. Zee- en Brand-Assur. Mij. te Batavia	11 „
2e „ „ „ „ „ „ „	10½ „

Volgens het Weekblad van de Commissiebank werden verhandeld:

Aand. Crediet- en Handelsver. Banda	90—95 %
5 % Obl. idem	100 „
Aand. Cultuur-Mij. Pondok Gedeh	95—100 „
„ Ned. Ind. Mijnbouw Mij.	107—108 „
„ O. I. Zee- en Brandassur. Mij.	96½ „
6 % Obl. Singkep Tin Mij.	101 „

Volgens het Weekblad voor Incourante fondsen:

5 % Obl. Moluksche Handelsvennootschap	95¾ %
6 „ „ Singkep Tin Maatschij.	101 „
Aand. Pasoeroean Stoomtram Mij.	94¾—95 „
„ Landbouw Mij. Temoeloes	124 „
„ Billiton Mij. 1e rubriek	*f* 840.—
„ „ „ 2e „	„ 555.—
„ Cultuur Mij. Pondok Gedeh	100 „
„ Ned. Ind. Mijnbouw Mij.	107½ „
„ Oost-Java Cultuur Mij.	59 „
5 % Obl. Crediet- en Handelsver. Banda	100 „

Volgens de Rotterdamsche Beurscourant:

5 % Obl. Cult. Mij. Sentanen Lor	101½ %
Aand. Kon. Ned. Mij. tot Expl. van Petroleumbr. in Indië	565 „
„ Cultuur Mij. Badas	13 „
„ Amsterdam Sumatra Cultuur Mij.	98 „
„ Tabak Mij. Franco Deli	84 „
„ Petroleum Mij. Sumatra Palembang	109 „
„ United Lankat Plantations Cy.	210 „
„ Madura Petroleum Explor. Mij.	105 „
„ Sumatra Petroleum Mij.	110 „

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Maart 1	TE AMSTERDAM. Maart 15	TE BATAVIA. 8 Febr.
Cultuur-Mij. d. Vorstenl.....Aand.	48½	47½	
id. ...Pref. Aand.	129	129	
Handelsv. Amsterdam.....Aand.	101	101¾	100 laatst verk.
Int. Cred. & H. V. Rotterd.. „	68	70	72½ „ „
Javasche Bank..... „	—	158½	157½ „
Koloniale Bank..... „	46⅞	45½	52 „ „
id. .....Pref. Aand.	64¾	64¾	
Liquid. Barge & Moormann. Cert. v. Aand.	45	45	
Ned. Handel-Mij..... „	143½	142¼	145
Ned. Ind. Escompto Mij.....Aand.	93	93	90 „ „
Ned. Ind. Handelsbank ..... „	85¾	80	87½
Ned. Ind. Landb. Mij.....5 % Obl.	106⅝	106⅞	
Badas, Suikerfabriek.....Aand.	13	13	
Banda, Credt. & Handelsver. „	—	95	
Gend. Ardjos, Koffie-Ond.... „	—	—	
Hansa, Koffie Plant.-Mij.....5 % Obl.	—	—	
Java Bosch Expl.-Mij.....Aand.	—	—	
Java'sche Cultuur-Mij..... „	55	56	
Java's Oosthoek.....5 % Obl.	95½	95½	
Kalibagor, Suikerfabriek.....Aand.	—	—	
Kaliw. Plantaran Cult.-Mij... „	—	—	
Maron Cult. Mij ..... „	—	—	
Melattie, Landbouw-Mij..... „	—	—	100 „ „
Michiels-Arnold, Rijstl.....Cert. v. A.	—	—	
Ned. Ind. Cultuur-Mij.....6¼ % Obl.	—	—	
Ned. Ind. Houtaank. Mij....Aand.	—	—	
Ngoepit, Landbouw-Mij..... „	—	—	
Ngredjo. Cult.-Mij..... „	112½	112½	
Oost-Java, Cult.-Mij.....5 % Obl.	—	—	
Penampean Cult.-Mij.....Aand.	—	—	
Pondok Gedeh Cult.-Mij..... „	—	—	
Suikerond. Sentan.-Lor..... „	112½	112½	
Temoeloes, Landb.-Mij..... „	124	124	
Watoetls. Popp. Cult.-Mij....5 % Obl.	98	98	
West Java Kina Ct. Mij.....Aand.	—	—	
Wonokitri Cult.-Mij..... „	—	—	
Wonokoyo, Mij. t.Ex. v.h. land „	—	—	
Amsterdam-Deli Comp..... „	585	577½	
Amsterdam Sum. Cult.-Mij... „	93	92½	
Tabak-Mij. Arendsburg.....Cert. v. A.	650	650	
Balangan Tab. Cult. Mij.....Aand.	92	75	
Besoeki Tabak-Mij. .....Aand.	99⅛	103¼	
Deli-Batavia-Mij..... „	434	445	
Deli-Cultuur-Mij..... „	150¼	147	
Deli-Maatschappij..... „	475	462	
Deli-Tabak-Mij.....Pref. Aand.	115	114	
Deli-Langkat-Tabak-Mij.....C. v. „	—	—	
Tab.-Mij. Franco Deli.....Aand.	84½	80¼	
Langkat-Cult.-Mij..... „ A.	122	114	
„ Tab.-Mij..... „	147½	139	
Medan-Tab.-Mij..... „	262⅛	260½	

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Maart. 1	15	TE BATAVIA. 8 Febr.		
N. As. T. Mij. v./h. Herrings.Pref. Aand.	125	130			
Padang Tabak-Mij .....Aand.	114½	111½			
Rotterdam-Deli-Mij..... „	125¾	120			
Tabak Mij. Sakoeda ..... „	70	75			
Senembah-Mij..... „	465	455½			
Serdang Tab. Mij..... „	141	141			
Ned.-Ind. Electr.-Mij..... „	70	74½	80	laatst	verk.
Kon. Paketvaart-Mij..... „	178	176½	170	„	„
Rott. Lloyd..... „	117¼	118½			
Stoomv. Mij. Nederland..... „	168	174			
Dordt. Petr. Mij. 7 %.....Pref. Aand.	125	122½			
Java Petroleum Mij.....Aand.	140½	145			
Petroleumbronn. in Indië... „	579½	541¾			
Petroleum Mij. Moeara Enim „	125½	125			
Sumatra Palembang Petr. Mij. „	102¼	104½			
Petrol. Expl. Mij. Tegal..... „	—	—			
Oost Borneo Mij..... „	—	—			
id. .....Pref. Aand.	50	50			
Singkep Tin-Mij.....Aand.	—	—			
Mijnbouw Mij. Soemalata.... „	226	225½			
Droogd.-Mij. Tandj. Priok.... „	165	160			
Bataviasche O.-Spwg.-Mij.... „	117	117	112½	„	„
Deli-Spoorweg-Mij..... „	180	180	170	„	„
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij..... „	207	205½	198½	„	„
Bat. Electr. Tram-Mij..... „	85	84¾			
Kedirie Stoomtram-Mij..... „	120	117½	120	„	„
Madoera „ „ ..... „	100	100¼			
Malang „ „ ..... „	111½	110	112½	„	„
Modjokerto „ „ ..... „	97	98			
Ned.-Ind. Tramweg-Mij..... „	130	133	130	„	„
Oost-Java-Stoomtram..... „	120	118	110		
Probolingo Stoomtr.-Mij..... „	107	106	112½	„	„
Semar.-Joana Tramw.-Mij.... „	202	203	195	„	„
Semar. Cheribon St.-Tr.-Mij.. „	129	131	127½	„	„
Serajoedal St.-Tr.-Mij..... „	133	133½	127½	„	„
Ned.-Ind. Hypotheekbank... „	—	—	100	„	„
id. L.verz.- en Lijfr.-Mij. „	—	—	380	„	„
id. Gas-Mij..... „	—	—	110	„	„
Ned.-Ind. Cred.- & Bank-Ver. „	—	—	95	„	„
Padangsche Handel Mij..... „	—	—	122½	„	„
Scheepsleverantie Mij..... „	—	—	180	„	„
Batavia'sch Prauwenveer.... „	—	—	135	„	„
Batavia'sch Nieuw-Prauwenv. „	—	—	157½	„	„
Tagalsch Prauwenveer..... „	—	—	155	„	„
Nieuw Semarangsch Pr.vr... „	—	—	180	„	„
Samarangsch Stoombootveer. „	—	—	325	„	„
Prauwenv. te Soerabaya.... „	—	—	100	„	„
Oost-Java Prauw-Mij..... „	—	—	90	„	„
Nieuw Soerab. Pr.-veer..... „	—	—	175	„	„
Nieuw Pad. Prauwenveer... „	—	—	140	„	„
Nieuw Probol. en Java Oosth. Pr.-veer..... „	—	—	150	„	„

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE BATAVIA, 8 Febr.	
Jav.'sch. Zee & Br.-Ass.-Mij	Aand.	100	
Bat. Zee & Br.-Ass.-Mij	„	100	
O.-I. Zee Br. Ass.-Mij	„	100	laatst verk.
Nederl. Lloyd	„	105	„ „
N.-Ind. Zee & Br.-Ass.-Mij	„	160	„ „
2de N.-I. id.	„	140	„ „
Koloniale id.	„	150	ex div.
2de Kol. id.	„	135	„ „
Brand-Verz.-Mij. Mercurius	„	180	laatst verk.
Brand-Ass.-Mij. de Oosterling	„	150	ex div.
Brand-Ass.-Mij. Insulinde	„	220	laatst verk.
Brand-Waarb.-Mij. Ned.-Ind	„	170	„ „
Brand-Wrb.-Soc. Securitas	„	100	
Brand-Ass.-Mij. Unitas	„	100	ex div.
Ned.-Ind.-Brandw.-Mij	„	105	
Sam. Zee- & Br.-Ass.-Mij	„	125	laatst verk.
2de id.	„	100	„ „
Brand-Ass.-Mij. Padang	„	60	„ „
id. de Merapi	„	95	
id. de Oosthoek	„	90	„ „
id. de Westhoek	„	40	„ „
id. Noordhoek	„	30	„ „
Brand-Verzek.-Mij. Kalimaas	„	30	„ „
Brand-Ass.-Mij. Veritas	„	130	ex div.
id. Ardjoeno	„	130	„ „
id. Sumatra	„	85	laatst verk.
Ned.-Ind. Telefoon-Mij	„	190	
Intercomm. Telefoon-Mij	„	100	
Telefoon-Mij. der Vorstenlanden	„	100	
Preanger Telefoon-Mij	„	140	„ „
Bagelen-Thee & Kina-Mij	„	70	„ „
Maatsch. Onderlinge hulp	„	50	
Suikerf.-Mij. Tjoekir	„	100	„ „
Cultuur-Mij. Pagottan	„	100	„ „
„ Tjiogreg	„	102½	„ „
id. Perbawatie	„	250	„ „
Winkel-Mij. Eigen hulp	„	102½	
Kina-Mij. Kertamana	„	80	„ „
Kartasoera Cult. Mij	„	75	„ „
Cultuur-Mij. Goalpara	„	200	„ „
„ Boenga Meloer	„	75	„ „
„ Artana	„	110	„ „
Assam Thee Ondern. Gedeh	„	140	„ „
Mij. t. E. v. Rijstlanden	„	175	
N.-I. Mijnb. Mij.	„	120	
Mijnbouw Mij. „Martapoera"	„	82½	„ „
Mijnbouw Mij. „Belang"	„	100	
Algem. Exploratie Mij.	„	150	
Mijnbouw Mij. „Matinan"	„	175	
Mijnbouw Mij. „Totok"	„	195	
Goud Exploratie Mij. „Redjang Lebong"	„	950	
Exploratie Mij. „Riam Kanan"	„	112½	„ „
Exploratie-Mij. Balangan	„	100	„ „
Batavia Japara Petrol.-Expl.-Mij.	„	100	„ „

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE BATAVIA, 8 Febr.
Exploratie-Mij. Kolchis	Aand.	700
Diamant-, Goud- en Platina- Expl. Mij. Padang Loembah	„	50 laatst. verk.
Goud Exploratie Mij. Benkaijang	„	140
Algemeene Exploratie-Mij.	„	150
Goud Exploiratie-Mij. Kehajang	„	200 „ „
„ „ Pinogo	„	127½
„ „ Batjan	„	100 „ „
Mijnbouw Mij. Monano	„	125
„ „ Soepajang	„	350
Samarangsche Mijnbouw Mij.	„ A.	105
„ „ „	„ B.	125
New Singap. dist. Water Ice Cy	„	200 „ „
Java Veem	„	130 „ „
Mij. Rijtuigf. en handel in paarden, Fuchs	„	85 „ „
Koffie, Pel- en Sorteer Inr. Kalimaas	„	110

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

Exploratie-Maatschappij Randoeblatoeng.

(*Javasche Crt. No. 6, van 21 Januari 1898*).

Zetel. Soerabaia.

Doel. Het doen van mijnbouwkundige opsporingen in een terrein in het Noordelijk gedeelte van het distr. Randoeblatoeng, afd. Blora, res. Rembang, het verkrijgen van een nieuwe vergunning alsmede eener concessie tot het winnen van delfstoffen binnen gemeld terrein, het verhandelen dier delfstoffen, en alles wat daarmede in betrekking staat.

Kapitaal. *f* 72,000.—, in 2 seriën, als serie A, groot 48 aandeelen en serie B, groot 96 aandeelen, alle à *f* 500.—.

Inbreng. Door den heer J. M. W. Francken voor de 48 aandeelen A: de bovengenoemde vergunning.

Bestuur. 1 directeur: de firma Anemaet & Co.; 2 commissarissen: de heeren J. M. W. Francken en F. M. Stucky.

Winstverdeeling. 5% aan den directeur, 95% aan de aandeelhouders.

Djember IJsfabriek.

(*Javasche Crt. No. 7. van 25 Januari 1898*).

Zetel. Djember.

Doel. Het oprichten en in werking brengen van een ijsfabriek te Djember.

Kapitaal. *f* 15,000.—, in 150 aandeelen à *f* 100.—.

Bestuur. 1 directeur: de heer F. J. Batten; 2 commissarissen: de heeren J. Hagen en A. N. Savage.

Winstverdeeling. 10% aan het reservefonds, 5% aan den directeur, 5% aan de commissarissen te zamen, 10% aan den administrateur, 70% aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 5000.— bedraagt, zal worden beslist of al dan niet verdere reserves noodig zijn. In het laatste geval komen de daarvoor genoemde 10% ten bate der aandeelhouders. In geen geval wordt dit fonds hooger opgevoerd dan tot *f* 10,000.—.

CULTUUR-MAATSCHAPPIJ BRANGGAH.
(*Javasche Crt. No. 8, van 28 Januari 1898.*)

Zetel. Soerabaja.

Doel. De exploitatie van de koffie- en cacao-onderneming „Branggah", distr. Wlingi, afd, Blitar, res. Kediri, en het verrichten van alle met dit doel in verband staande landbouw- of handels-operatiën.

Kapitaal. *f* 120.000, in 240 aandeelen à *f* 500.—, waarvoor de onderneming wordt ingebracht.

Bestuur. 1 directeur: de Koloniale Bank, te Amsterdam, met bijkantoren te Semarang en te Soerabaja; 3 commissarissen: de heeren F. B. Karthaus, Mr. D. C. J. H. Kropveld en P. C. de Jager.

Winstverdeeling. Na afbetaling van alle schulden der vennootschap en afzondering van een bedrag telken jare voor werkkapitaal of vernieuwing en aanschaffing van machinerieën dan wel uitbreiding der onderneming, ontvangen de aandeelhouders eerst 6% dividend. Het overige wordt verdeeld als volgt: 20% aan het reservefonds, 5% aan den directeur, 2% aan elken commissaris, het resteerende aan aandeelhouders.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot *f* 30.000.

SEMARANGSCHE MIJNBOUW-MAATSCHAPPIJ.
(*Javasche Crt. No. 10, van 4 Februari 1898*).

Zetel. Semarang.

Doel. Het exploiteeren van vergunningen en concessiën tot mijnontginning voor alle soorten delfstoffen, een en ander in Nederl.-Indië, zoo voor eigen rekening, als voor rekening van- of in combinatie met derden.

Kapitaal. *f* 300,000, in 2400 aandeelen à *f* 125.—, als 760 lr. A en 1640 lr. B. Bij liquidatie wordt eerst aan de houders der aandeelen B het bedrag daarvan uitgekeerd, daarna aan de houders A het bedrag daarvan, terwijl het dan resteerende gelijkelijk verdeeld wordt over alle aandeelen.

Inbreng. Door den heer C. C. Zeverijn voor de 760 aandeelen A: het aanbrengen eener relatie, welke bekend is met — en onderzoekingsrechten heeft op aan delfstoffen rijke terreinen in den Ned. Ind. Archipel.

Bestuur. 1 of 2 directeuren: de heeren D. H. van Ossenbruggen en C. C. Zeverijn; 2 à 5 commissarissen: de heeren Mr. J. P. van Ossenbruggen, C. L. F. Monod de Froideville, G. F. van Maanen en Mr. T. B. Pleyte.

Winstverdeeling. Na attrek van event. tantiemes aan het personeel: 10% aan de directeuren, 10% aan de commissarissen, 80% aan aandeelhouders.

BOUW-MAATSCHAPPIJ BADJOEBER.
(*Javasche Crt. No. 10, van 4 Februari 1898.*)

Zetel. Soerabaia.

Doel. De exploitatie van verkregen en nog te verkrijgen perceelen in de res. Soerabaia.

Kapitaal. *f* 200,000, in 400 aandeelen à *f* 500.—.

Inbreng. Door Sech Oemar bin Mohamed Badjoeber, voor 200 aandeelen: eenige perceelen en een half onverdeeld aandeel in een perceel, alle te Soerabaia.

Bestuur. 1 directeur: Sech Oemar bin Mohamed Badjoeber; 4 commissarissn: Sech Aboebakar bin Oemar Badjoeber, Sech Abdulla bin Oemar Badjoeber, Sech Salim bin Oemar Badjoeber en Sech Abdulrahim bin Oemar Badjoeber.

Winstverdeeling. 25 % aan het reservefonds, 75 % aan de aandeelhouders.

EXPLORATIE-MAATSCHAPPIJ DODA.

(*Javasche Crt. No. 12, van 11 Febr. 1898*).

Zetel. Soerabaja.

Doel. Het verkrijgen en exploiteeren, zoo voor eigen rekening als voor rekening of in combinatie met derden, van vergunningen, rechten en concessiën tot mijnontginning voor alle soorten van delfstoffen, in Ned.-Indië.

Kapitaal. *f* 200.000, in 2000 aandeelen à *f* 100.—.

Inbreng. Door den heer F. Borgman voor 1000 aandeelen: de vergunning voor oen terrein in het landschap Mandar Mamoedjoe, op de Westkust van Celebes.

Bestuur. 1 directeur: de firma B. van Leeuwen en Co,; 2 commissarissen: de heeren Mr. J. W. Ramaer en J. W. Schiff.

Winstverdeeling. 10 % aan den directeur, 10 % aan de commissarissen tezamen, 80 % aan de aandeelhouders.

HANDEL-MAATSCHAPPIJ TOKO OEY BOEN HONG EN BROEDERS.

(*Javasche Crt. No. 12, van 11 Februari 1898*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het drijven van handel in het algemeen, zoo voor eigen rekening als in commissie, zoowel te Bandoeng als elders in de resid. Preanger-Regentschappen.

Kapitaal. *f* 30.000, in 60 aandeelen à *f* 500.—.

Bestuur. 1 directeur: de firma Maintz & Cie.

Winstverdeeling. 10 % aan den directeur, 90 % aan aandeelhouders.

WATERLEVERANTIE-MAATSCHAPPIJ VOORHEEN G. A. NIJE.

(*Javasche Crt. No. 13, van 15 Februari 1898*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het leveren van drink- en ketelwater aan boord van schepen ter reede van Batavia, te Tandjong Priok en elders en het aangaan van contracten voor zoodanige leverantiën.

Kapitaal. *f* 50.000 in 100 aandeelen à *f* 500.—.

Inbreng. Door Vrouwe J. J. G. Reurhoff, wed. G. A. Nije voor 8 aandeelen: 4 sampanprauwen met inventaris, en de te haren laste nog loopende contracten tot levering van water.

Bestuur. 1 directeur: de heer B. A. van Gorcum.

Winstverdeeling. 10 % aan den directeur, 90 % aan de aandeelhouders.

PEKALONGANSCHE CULTUUR-MAATSCHAPPIJ.
(Staats-Crt. No. 46, van 24 Februari 1898.)

Zetel. Rotterdam.

Doel. De exploitatie van de koffie-ondernemingen „Wonodadie" en „Kedongdong", van het erfpachtsperceel „Petir", en van later eventueel te verkrijgen gronden, en het verkoopen der daarop te oogsten koffie en andere producten. De exploitatie van gronden in de resid. Soerakarta en Djocjokarta is uitgesloten.

Kapitaal. *f* 160,000.—, in 160 aandeelen à *f* 1,000.—. De directie is bevoegd, tot afbetaling van de opeischbare schulden der vennootschap eene geldleening te sluiten tot een bedrag van hoogstens *f* 130,000.—, in aandeelen of obligatiën à *f* 500.—, splitsbaar in onderaandeelen à *f* 250.— en *f* 100.—, tegen eene rente van 6%.

Inbreng. Door de heeren C. H. v. d. Wens, D. Krieger en G. J. Göring, als eenige vennooten van de te Pekalongan gevestigde burgerlijke maatschap „Wonodadie," voor 146 aandeelen, en door de heeren D. Krieger en G. J. Göring te zamen voor 10 aandeelen: de koffie-ondernemingen „Wonodadie" en „Kedongdong," belast met hypothecaire en andere schulden ten bedrage van *f* 134,500.—; en het erfpachts perceel „Petir," alle gelegen afd. Batang, res. Pekalongan.

Bestuur. 1 of 2 directeuren: de heer D. Krieger; 3 commissarissen.

Winstverdeeling. Na eventueel aftrek van hoogstens 10% als tantième aan het personeel der onderneming: eerst 5% dividend. Van het overblijvende komt: 10% aan de directie, 7½% aan commissarissen, 57½% aan aandeelhouders, 25% aan het reservefonds.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 150,000.— bedraagt, wordt daarvoor niets meer bijgedragen en de daardoor vrij vallende 25% der overwinst mede aan deelhebbers uitgekeerd in voege als boven gemeld.

LANDBOUW-MAATSCHAPPIJ „TJIKOEDJANG."
(Staats-Crt. No. 48, van 26 Februari 1898.)

Zetel. Amsterdam.

Doel. De cultuur van thee en andere gewassen op de hierna te melden perceelen en op later te verkrijgen perceelen in Ned.-Indië, met uitzondering van de residentiën Soerakarta en Djokjokarta, benevens het voor de markt bereiden en de verkoop van het product.

Kapitaal. *f* 200.000, in 400 aandeelen à *f* 500.—

Inbreng. Op nader te bepalen voorwaarden: het erfpachtsrecht op de navolgende perceelen, alle gelegen in de resid. Preanger regentschappen, afd. Tjandjoer, distr. Tjipoetri, te weten: Tjipantjoe, Tjikoedjang, Tjisawer beneden, Tjisawer boven en Tjidawoeng, te samen groot 985 bouws en 483 roeden.

Bestuur. 1 directeur: de heer H. van Son; 3 commissarissen: de heeren W. J. H. Bake, P. Blom en H. J. Hofstede.

Winstverdeeling. Na aftrek van eventueele uitkeering aan het personeel boven het hierna te noemen winstaandeel: eerst 8% dividend; van het overblijvende komt 15 % aan den administrateur, 8 % aan den directeur, 9 % aan den raad van commissarissen, 3 % aan den gedelegeerde in Ned.-Indië, 5 % aan het personeel in Indië, 10 % aan het reservefonds, het overige aan aandeelhouders.

Reservefonds Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot 12½ % van het maatschappelijk kapitaal.

EXPLORATIE- EN MIJNBOUW-MAATSCHAPPIJ „SUMATRA".
(*Staats-Crt. No. 48, van 26 Februari 1898.*)

Zetel. Amsterdam.

Doel. De exploitatie, zoo voor eigen rekening als in combinatie met derden, van verkregen en nog te verkrijgen vergunningen en concessiën tot het doen van mijnbouwkundige en geologische onderzoekingen en het ontginnen van delfstoffen in Ned.-Indië.

Kapitaal. *f* 700.000, in 3500 aandeelen A en 3500 aandeelen B, alle à *f* 100.

Inbreng. Door den heer P. J. van Houten voor de 3500 aandeelen B: de vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in een terrein in het gouvernement Sumatra's Westkust, res. Padangsche Bovenlanden, afd. XIII en IX Kotta's, onderafd. Alakan Pandjang.

Bestuur. 1 of 2 directeuren; de heer A. L. van Hasselt; 3 à 5 commissarissen: de heeren F. L. S. van Heekeren, Mr. H. Kuneman en Mr. H. W. K. Mouthaan.

Winstverdeeling. Tot op het tijdstip dat uit de behaalde winst aan de aandeelen A 110 % van het daarop gestort bedrag zal zijn uitgekeerd, komt de geheele winst, behoudens 5 % voor den raad van commissarissen en 3 % voor de directie, ten voordeele van die aandeelen A. Eerst daarna zal alle preferentie vervallen en zullen de aandeelen B met de aandeelen A gelijk opdeelen. De winst zal dan worden verdeeld als volgt: 6 % dividend, van het overbijvende 15 % aan een reservefonds, 65 % aan aandeelhouders, 10 % aan de directie en 10 % aan commissarissen.

NEDERL. EXPLOITATIE- EN EXPLORATIE-MAATSCHAPPIJ „OOST SUMATRA".
(*Staats-Crt. No. 53, van 4 Maart 1898*).

Zetel. 's Gravenhage.

Doel. Het doen van mijnbouwkundige onderzoekingen in Nederl.-Indië en het exploiteeren van de gevonden delfstoffen, het verkrijgen van vergunningen daartoe en mijnconsessiën, overdracht van vergunningen of concessiën, de oprichting of het deelnemen aan de oprichting en het bedrijf van soortgelijke vennootschappen.

Kapitaal. *f* 1,000,000.—, in 10,000 aandeelen à *f* 100.—, waarvan voorloopig 3000 worden uitgegeven. Bij elk der aandeelen, dragende de nummers 2001—3000, worden gevoegd 1°. 1 certificaat, recht gevende bij inschrijving op toewijzing à pari van een aandeel der eerste nieuwe uitgifte van aandeelen; 2°. 1 oprichtersbewijs; 3°. 2 bewijzen van deelgerechtigheid in de winst. De vennootschap geeft in het geheel uit 2000 oprichtersbewijzen, waarvan 1000 worden uitgereikt aan den heer Mr. E. Ketelaars, te Mechelen, en 20,000 bewijzen van deelgerechtigheid, waarvan 18,000 mede worden uitgereikt aan den heer Mr. E. Ketelaars, te Mechelen, om die af te geven aan hen, aan wie zij toekomen.

Inbreng. Door den Heer O. J. A. Collet voor 2000 aandeelen: verschillende vergunningen voor terreinnen: in het gouvernement Sumatra's Westkust, res. Padangsche Benedenlanden, afd. Ayerbangies; in de res. Batavia, afd. Meester Cornelis; in de res. Krawang; in de res. Bantam, dist. Baros en Pandeglang, afd. Pandeglang; in de res. Benkoelen, afd. Moko Moko; op het eiland Nias, gouv. Sumatra's Westkust, res. Padangsche Benedenlanden; in het rijk Asahan, res. Sumatra's Oostkust; in het rijk Kewaloe, res. Sumatra's Oostkust.

Bestuur. 1 directeur: de heer R. van Romunde; 5 à 7 commissarissen: de heeren: Mr. E. Ketelaars, J. P. Wouters, J. Ceuleers, Dr. L. Dandois en A. C. L. D. C. Lebègue.

Winstverdeeling. Eerst 5% voor het reservefonds, daarna 6% dividend. Van het overige hoogstens 15% voor afschrijving. Van het resteerende komt 2% aan den directeur en 10% aan commissarissen, terwijl het dan overblijvende voor 50% komt aan de houders van aandeelen en van oprichtersbewijzen, over alle stukken gelijkelijk te verdeelen, en voor 50% aan de houders der bewijzen van deelgerechtigdheid.

Reservefonds. Indien dit fonds de helft van het maatschappelijk kapitaal heeft bereikt, zullen commissarissen beslissen of de daarvoor hierboven genoemde stortingen achterwege zullen blijven.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Semarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.

	Jan. 1898.			1897.
Reizigers (109.900)	f 47.500.—	(99.400)	f	43.600.—
Goederen (20.900 ton)	„ 108.800.—	(21.700 ton)	„	114.700.—
Diverse ontvangsten	„ 8.200.—		„	8.600.—
Totaal	f 164.500.—		f	166.900.—
Per dag-kilometer	„ 25.88		„	26.26

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.)

Reizigers (73.700)	f 26.400.—	(80.700)	f	28.100.—
Goederen (9.600 ton)	„ 37.700.—	(15.000 ton)	„	37.300.—
Diverse ontvangsten	„ 3.100.—		„	2.800.—
Totaal	f 67.200.—		f	68.200.—
Per dag-kilometer	„ 38.70		„	39.28

Stoomtram Djocja—Brossot. (Lengte 24 kilom.)

Reizigers (26.100)	f 3.000.—	(22.600)	f	2.700.—
Goederen (800 ton)	„ 1.400.—	(500 ton)	„	900.—
Diverse ontvangsten	„ 100.—		„	100.—
Totaal	f 4.500.—		f	3.700.—
Per dag-kilometer	„ 6.05		„	4.97

SEMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-Opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Febr. 1898	f 50.100	f 7.40	242
„ 1897	„ 46.900	„ 6.90	
Verschil meer	„ 3.200	„ 0.50	
Van 1 Jan. tot ult. Febr. 1898	„ 99.900	„ 7.—	242
„ „ „ „ „ 1897	„ 96.400	„ 6.80	
Verschil meer	„ 3.500	„ 0.20	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Kriang.

Tijdvakken.		Bruto-opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Febr. 1898		ƒ 15.200	ƒ 17.50	31
„ 1897		„ 11.100	„ 19.80	20
Verschil	meer	„ 4.100	„ —	
	minder	„ —	„ 2.30	
Van 1 Jan. tot ult. Febr. 1898		„ 28.700	„ 18.40	26
„ „ „ „ „ „	1897	„ 23.600	„ 20.—	20
Verschil	meer	„ 5.100	„ —	
	minder	„ —	„ 1.60	

Lijn Modjokerto-Ngoro.

Febr. 1898		ƒ 4.600	ƒ 4.—	41
„ 1897		„ 4.700	„ 4.10	
Verschil	meer	„ —	„ —	
	minder	„ 100	„ 0.10	
Van 1 Jan. tot ult. Febr. 1898		„ 8.200	„ 3.40	41
„ „ „ „ „ „	1897	„ 9.100	„ 3.80	
Verschil	meer	„ —	„ —	
	minder	„ 900	„ 0.40	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-Opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gem. aant. kilom. in exploitatie.
Febr. 1898	ƒ 6.100	ƒ 4.—	54
„ 1897	„ 2.700	„ 2.50	39
Verschil meer	„ 3.400	„ 1.50	
Van 1 Jan. tot ult. Febr. 1898	„ 11.800	„ 3.70	54
„ „ „ „ „ „ 1897	„ 6.700	„ 2.90	39
Verschil meer	„ 5.100	„ 0.80	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.		Bruto-Opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gem. Aant. kilom. in exploitatie.
Febr. 1898		ƒ 12.200	ƒ 3.30	133
„ 1897		„ 2.700	„ 3.90	25
Verschil	meer	„ 9.500	„ —	
	minder	„ —	„ 0.60	
Van 1 Jan. tot ult. Febr. 1898		„ 22.100	„ 2.80	133
„ „ „ „ „ „	1897	„ 5.300	„ 3.60	25
Verschil	meer	„ 16.800	„ —	
	minder	„ —	„ 0.80	

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Februari 1898 (aantal passagiers 56,000) ƒ 7616. In exploitatie p. m. 78 K.M.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Februari 1898 (aantal passagiers 14,000) ƒ 1755. In exploitatie gemiddeld 20 K.M.

PROBOLINGO STOOMTRAM.

Februari 1898 ƒ 5,800 + ƒ 5,176. Sedert 1 Januari ƒ 10,000 + ƒ 8,989.

PASSOEROEAN STOOMTRAM.

Februari 1898 ƒ 1600 + ƒ 1404. Sedert 1 Januari ƒ 2,500 + ƒ 2092.

SOLOSCHE TRAMWEG.

Februari 1898 ƒ 3300 + ƒ 121. Sedert 1 Januari ƒ 7800 + ƒ 647.

Het Imâmaat [1])

DOOR

Dr. TH. W. JUYNBOLL.

I.

DE EERSTE OPVOLGERS VAN MOHAMMED; DE SJI'IETEN EN CHARIDJIETEN.

Verplaatsen wij ons naar Medina in den tijd, toen de Profeet daar onverwachts was gestorven, zonder eenige aanwijzing omtrent de inrichting van het bestuur aan zijne volgelingen te hebben achtergelaten.

Het was een moeilijk oogenblik voor de nog pas ontstane Mohammedaansche gemeente. Haar eenheid had tot nog toe hoofdzakelijk daarin bestaan, dat allen Mohammed niet alleen als Profeet en Gezant Gods, maar ook als politieken leider hadden erkend. Maar hoe zou het voortaan gaan? De Islam had voor het eerst de verschillende Arabische stammen onder de leiding van één hoofd vereenigd. Toch was de band, die de deelen van het nieuwe politieke lichaam samenhield, nog zeer los. Tot dusver had iedere stam een afgesloten geheel gevormd en het gevaar was dus groot, dat de stammen zich ook thans weder ieder onder de leiding van zijn eigen stamhoofd zouden plaatsen en daardoor het éénhoofdig, centraal gezag in de Moslimsche gemeente zou verloren gaan.

Werkelijk kwamen, onmiddellijk nadat zich te Medina de tijding van Mohammeds dood verspreid had, een aantal der invloed-

[1]) Aan het hoofd der Mohammedanen behoort volgens de Wet een imâm te staan. Aldus noemt men niet alleen den voorganger bij de Moslimsche godsdienstoefeningen, maar speciaal ook het hoofd der geheele Moslimsche gemeente, den persoon dus aan wien volgens de Wet, zoowel in geestelijke als in wereldsche zaken, het bestuur over alle Mohammedanen is opgedragen. Deze voert ook den titel van chalief, d. i. plaatsvervanger, namelijk van den Profeet.

rijkste Medinensers bijeen om zich een eigen hoofd te kiezen. De inwoners van Medina behoorden tot twee stammen: de Aus en Chazrâdj, die vroeger wegens oude veeten dikwijls op zeer gespannen voet met elkander hadden gestaan. Men wilde nu Sa'd ibn Obâda uit den stam Chazrâdj tot gemeenschappelijk opperhoofd kiezen.

Doch nauwelijks was Aboe Bekr, de trouwe vriend en metgezel van den Profeet, van het plan der Medinensers onderricht, of hij spoedde zich in allerijl met Omar en andere uitgeweken Mekkanen naar de vergaderplaats om te trachten de Medinensers nog bij tijds van inzicht' te doen veranderen. Bij Aboe Bekr stond het van den aanvang vast, dat alles na den dood des Profeets zooveel mogelijk op denzelfden voet geregeld moest blijven. Was de Profeet aan zijne volgelingen ontvallen, dan moesten dezen toch voortaan zooveel mogelijk op dezelfde wijze door een plaatsvervanger (chalief) bestuurd worden en als zoodanig kon slechts een der allervroomste en meest geziene gezellen van den profeet in aanmerking komen.

Door het kloek en energiek optreden van Aboe Bekr is ook werkelijk in dezen zin beslist en daardoor de hoogst belangrijke instelling van het chalifaat of imâmaat in den Islam ontstaan.

Toen Aboe Bekr in de vergadering der Medinensers verscheen, vond zijn voorstel aanvankelijk hevigen tegenstand. „Wij", zeiden de Medinensers, „hebben onzen emîr gekozen, welnu kiest gij Mekkanen dan den uwen en laat ons van elkander scheiden!"

Maar dat was juist wat Aboe Bekr tot elken prijs voorkomen wilde. De bespreking der zaak werd hoe langer hoe onstuimiger en spoedig dreigde de twist van woorden tot daden te komen. Gelukkig voor Aboe Bekr begon de stam der Aus eindelijk te weifelen en zich weinig geneigd te betoonen door iemand uit den stam der Chazrâdj beheerscht te worden. Toen nu kort daarop vele mannen uit den stam Aslam, die in de nabijheid van Medina woonde, ter vergaderplaats verschenen, en zich dus voor Aboe Bekr een gunstig oogenblik voordeed om eene meerderheid voor zijne plannen te verkrijgen, greep hij Omar en Aboe Obaida bij de hand en noodigde de vergaderden uit, één van hen beiden tot plaatsvervanger van den Profeet te huldigen. Maar Omar zeide: „Gij zelf zijt beter; strek zelf de hand uit, dan zullen wij u den handslag tot huldiging geven en u als hoofd erkennen!" En ondanks het verzet van vele Medinensers en te midden van groote verwarring vond nu de huldiging van Aboe Bekr plaats, terwijl

Sa'd ibn Obâda, die, nog niet geheel hersteld van eene zware ziekte, in een kleed gewikkeld naar de vergaderplaats was gedragen, bijna vertrapt werd.

Aboe Bekr is slechts twee jaren chalief geweest; op 63-jarigen leeftijd sleepte een hevige koorts hem ten grave.

Toen hij zijn einde voelde naderen, riep hij eenigen der voornaamste gezellen van den Profeet om zich heen en vond hen bereid te zweren, dat zij dengene, dien hij als zijn opvolger aanwees, als tweeden chalief zouden huldigen. Nadat zij dit gezworen hadden, benoemde hij Omar tot zijn opvolger.

Het chalifaat der eerste vier chaliefen, maar speciaal dat der eerste twee: Aboe Bekr en Omar, geldt voor de latere Mohammedanen als het ideaal voor alle tijden. Zij waren nog geenszins de vorsten met pracht en praal omgeven, zooals de Chaliefen van lateren tijd, maar uiterst eenvoudige, godsdienstige mannen, geheel doordrongen van den geest van Mohammeds godsdienst, bereid om zooveel mogelijk diens voorbeeld in alle opzichten te volgen. In hunne kleine woningen leefden deze eerste chaliefen in den grootsten eenvoud, evenals ieder ander Mohammedaan den kost met eenig handwerk trachtende te verdienen. Het sterke gevoel van gelijkheid, dat de Arabieren, in tegenstelling met zoovele andere Oostersche volken, kenmerkt, bleven zij eerbiedigen. De staatszaken behandelden zij in overleg met de voornaamste gezellen van den Profeet en geheel in diens geest. Vooral Aboe Bekr duldde nooit, dat in welk opzicht ook van de door Mohammed gestelde beginselen werd afgeweken. In onderscheiding van de latere chaliefen worden de eerste vier steeds „de goede" (*al-râsjidoen*), en hunne regeeringsjaren de periode der gulden dertig jaren na Mohammed genoemd.

Het is bekend, dat Omar, na een tienjarig bewind, door een Pers, Firâz genaamd, in de moskee te Medina doodelijk is gekwetst, en op zijn sterfbed eerst Abdo'l-rahmân ibn Auf tot zijn opvolger wilde benoemen, overtuigd dat deze waardige, godvruchtige man het meest geschikt zou zijn het staatsbeleid in denzelfden geest te blijven voeren, doch dat Abdo'l-rahmân weigerde en Omar hem daarop met nog vier anderen tot een kiescollege benoemde. Dit kiescollege zou binnen drie dagen een chalief uit zijn midden moeten kiezen. Toen echter de beide eerste dagen met vruchteloze beraadslagingen waren verloopen, daar, behalve Abdo'l-rahmân, ieder der kiezers het chalifaat voor zich zelf begeerde, besloot

men op den derden dag te berusten in de keuze van hem, dien Abdo'l-rahmân zou aanwijzen; deze koos toen Othmân.

Othmân was, hoewel in vroomheid niet bij zijne voorgangers ten achterstaande, niet zoo geschikt als deze voor de hem opgedragen waardigheid. Hij liet zich leiden door zijne bloedverwanten, slechts uiterlijk tot den Islam bekeerde Mekkanen van een der oudste aristocratische geslachten dier stad. Toen hij dezen in verschillende deelen des rijks hooge posten toevertrouwde, ontstond daardoor onder de streng orthodoxe moslims groote ontevredenheid, die ten slotte daarop uitliep, dat in het twaalfde regeeringsjaar van Othmân een aantal dier ontevredenen, onder voorwendsel van de bedevaart naar Mekka te willen doen, uit Egypte en Mesopotamië naar Medina kwam, en daar den chalief tot wijziging van zijn regeeringsbeleid of aftreding trachtte te nopen.

Maar Othmân was noch tot het één noch tot het andere bereid en toen begonnen de benden der ontevredenen een waar terrorisme te Medina uit te oefenen en werd Othmân ten slotte formeel in zijn huis belegerd. Een hoogst dubbelzinnige rol werd bij dit alles door Ali en andere aanzienlijke moslims te Medina gespeeld. Zonder twijfel had het hun weinig moeite gekost met kracht in den staat van zaken in te grijpen, maar zij deden bijna niets ter bescherming van hun wettig hoofd en bleven slechts lijdelijk toezien. De onderstelling, dat zij daarbij hoopten in troebel water te kunnen visschen en zelf wellicht tot chalief in Othmâns plaats te zullen verkozen worden, wordt daardoor alleszins gerechtvaardigd. Het einde was, dat de belegeraars eindelijk Othmâns huis binnendrongen en den chalief vermoordden.

Nu werd Ali tot vierden chalief verkozen. Aanvankelijk weifelde deze de hooge waardigheid aan te nemen, wel begrijpend, dat hem dan alle schuld aan Othmâns moord zou geweten worden. Eerst op den achtsten dag nam hij de huldiging aan. Weldra bleek, dat zijn vrees niet ongegrond was geweest en hij zijn recht op het chalifaat met het zwaard zou moeten verdedigen. Mo'awia, de stadhouder van Syrië, maakte zich gereed als bloedverwant van Othmân diens moord op Ali te wreken.

Mo'awia kon over een krachtig leger beschikken, maar toen de beide vijandige legermachten bij Siffin op elkander stieten, bleef toch de overwinning aan Ali's zijde, en zou deze ongetwijfeld de zege hebben behaald, indien niet plotseling een einde aan den strijd ware gemaakt door eene, bijna ongelooflijke list van Mo'awia.

Deze liet, hoewel algemeen bekend was, dat zijne handelingen nooit door godsdienstige motieven werden beheerscht, zijne troepen Koran-exemplaren aan hunne lanspunten hechten en Ali's soldaten toeroepen, dat men als goede moslims de beslissing van den strijd liever in Allah's openbaring zou zoeken dan langer elkander te bevechten.

Hoewel dit een groote dwaasheid was, vooral op dat oogenblik toen Mo'awia juist zoo goed als verslagen kon worden beschouwd, maakte het toch diepen indruk op velen van Ali's vrome makkers. De strijd werd hier en daar gestaakt en Ali weldra gedwongen er in toe te stemmen, dat een scheidsgerecht den strijd op grond der openbaring zou beslissen.

Dit scheidsgerecht kwam ook werkelijk bijeen, maar werd terstond door allen als eene schijnvertooning beschouwd. Aan de uitspraak der scheidsrechters, dat Mo'awia als chalief de voorkeur boven Ali verdiende, hechtte niemand werkelijke waarde. Zoo bleef Ali niets anders over dan den veldtocht tegen zijn tegenstander onverwijld voort te zetten. Maar nu bleek Mo'awia de sterkere partij, hoewel aanvankelijk geen afdoende beslissing werd verkregen totdat plotseling in het jaar 40 Ali door een godsdienstig dweper werd gedood.

Wel werd toen Hasan, de oudste zoon van Ali en Fatimah (de dochter van den Profeet), door Ali's aanhangers tot vijfden chalief uitgeroepen, maar deze begeerde zelf die waardigheid geenszins en was meer geneigd zijn leven geheel aan het gebed en den godsdienst te wijden.

Toen dan ook Mo'awia onderhandelingen met hem aanknoopte, verklaarde hij zich onmiddellijk bereid tegen het genot van een aanzienlijk jaargeld afstand te doen van alle aanspraken op het imâmaat. Zoo geschiedde en nu werd Mo'awia vrij algemeen als chalief erkend, terwijl Hasan naar Medina ging en zich daar uit het openbare leven terugtrok.

Met Mo'awia begint de reeks chaliefen uit het huis der Omajjaden, die, van Damascus uit, het zich nog steeds uitbreidende rijk in een geheel anderen geest hebben bestuurd dan hunne vier voorgangers. Met hen bekwam de partij der oud-Mekkaansche aristocratie de overhand, mannen in wier hart de aloude tradities van den Arabischen heidentijd nog onverzwakt voortleefden en wier bekeering tot den Islam meer schijn dan werkelijkheid was. Hadden de vorige imâms tot de trouwste aanhangers en vrienden

van den Profeet behoord, die als van zelf er toe waren aangewezen hem te vervangen en de moslimsche gemeente in zijn geest te blijven besturen, met de Omajjaden was dit geenszins het geval.

Een langdurig en hevig verzet der verdrukte vromen tegen hunne goddelooze Omajjadische heerschers was het gevolg van dezen plotselingen omkeer van zaken. Dat dit verzet in de eerste plaats ook zou uitgaan van de beide heilige steden, Mekka en Medina, de brandpunten van het godsdienstig leven, was te voorzien.

Toen dan ook tijdens het chalifaat van Mo'awia's zoon Jezîd een gezantschap uit Medina bij den chalief was geweest, had Jezîds weinig orthodoxe leefwijze deze vrome Medinensers met zulk eene verontwaardiging en ergernis vervuld, dat zij te Medina teruggekomen, hunne stadgenooten wisten over te halen alle trouw aan den goddeloozen imâm af te zweren. Toen werd een leger door Jezîd tegen de oproerige stad afgezonden en, na een bloedigen slag, waarin eene menigte der vroomste moslims sneuvelde, werd de heilige stad geplunderd, vrouwen noch kinderen gespaard en menige heiligschennis door Jezîds troepen gepleegd. Later, toen de bewoners van Medina, de afstammelingen der stichters van den Islam nog voortdurend door de Omajjaden werden gekweld en verdrukt, zijn velen naar elders, vooral naar Spanje, moeten trekken.

Een bijna even treurig lot viel ook Mekka ten deel. Daar was, tijdens het chalifaat van denzelfden Jezîd, zekere Abdallah ibn-Zobair als tegen-chalief der orthodoxe partij opgetreden, waarop ook het heilige Mekka niet gespaard bleef. Daar ontzag Jezîds leger zich zelfs niet op de Ka'aba te schieten, bij welke gelegenheid deze heiligste plaats van den Islam in brand geraakte en de heilige „zwarte steen" door de hitte van het vuur in verscheidene stukken sprong. Eenigen tijd later tijdens het chalifaat van den Omajjade Abdo'l-malik, werd Mekka veroverd en sneuvelde Abdallah ibn-Zobair de tegen-chalief.

Het zou ons te ver voeren hier den loop der gebeurtenissen tot in alle bijzonderheden na te gaan. Genoeg zij het op te merken, dat bij voortduring het krijgsbeleid der Omajjaden machtiger bleek dan de godsdienstige dweperij der orthodoxen.

Toen begonnen allengs, reeds in de eerste eeuw het gros der moslims en de toongevende wetgeleerden tot berusting in de

bestaande toestanden te komen. De nood dwong hen daartoe. Hopende op de betere tijden, die wellicht nog eenmaal zouden aanbreken, zagen zij in, zich voorloopig onder het juk der Omajjaden te moeten bukken. Den tijd der vier „goede" chaliefen begon men zich toen meer en meer als een ideaal-periode voor te stellen, gaarne geneigd alle toen voorgevallen twisten en moeilijkheden te vergoelijken en te vergeten. Op den terugkeer van zoo'n gelukkigen tijd bleef men hopen, maar van feitelijk, gewapend verzet tegen „de slechte imâms" van eigen tijd zag men allengs af.

Het was in dien tijd, dat de talrijke overleveringen in omloop zijn gebracht, volgens welke reeds Mohammed zelf zijne gemeente berusting in de heerschappij der tyrannen tot plicht zou hebben gesteld. De later gewijde traditie-verzamelingen bevatten geheele hoofdstukken daarover [1]). Enkele voorbeelden mogen hier volstaan.

Zoo heet het in eene overlevering, die op Abdallah ibn Abbâs teruggaat, opgenomen in Bochârî's traditie-verzameling, dat de Profeet zelf zou hebben gezegd: „Wie iets ziet van mijn vorst, „dat hij afkeurt, *verdrage dat geduldig*; niemand wijke een „duimbreed af van de onderlinge aaneensluiting (der moslimsche „gemeente) of hij zal den dood eens heidens sterven!" [2]) Volgens eene andere, daar ook vermelde, traditie had de Profeet gezegd: „Een moslim *luistere en gehoorzame* in de zaken die hij goed-„keurt, zoowel als in die, welke hij afkeurt zoolang hem althans „niet bevolen worde iets te doen, wat hem aan Allahs Wet „ongehoorzaam zou maken; in dat geval behoeft hij niet te „luisteren noch te gehoorzamen."

Van den bekenden Aboe Dsarr, den vromen tijdgenoot van Mohammed wordt overgeleverd, dat de Profeet hem eens vroeg, wat hij zou doen als hem onrecht werd aangedaan door slechte heerschers (wolât). „Bij Allah!" had Aboe Dsarr geantwoord, „ik zou mijn zwaard aangorden en er op inhakken!" — maar de Profeet had dit afgekeurd, zeggende, dat men zich in zoo'n geval

[1]) Zoo bevat de verzameling van Sjaukânî (VII 80–84) een hoofdstuk over: „de plicht om geduldig te zijn bij het onrecht der imâms en na te laten dezen te bestrijden en zich er wel voor te wachten naar het zwaard te grijpen." Vgl. ook Bochârî VIII bldz. 98 vlgg. en Aun al-bârî VIII bldz. 490 vlgg.

[2]) Bochârî VIII, 99.

geduldig had te betoonen. [1]) Evenzoo levert Hodsaifah ibno'l-Jamân over, dat de Profeet tot hem gezegd had: „Er zullen imâms na „mij komen, die niet den rechten weg volgen, noch zich houden „aan mijne sonnat, mannen wier harten zijn als van satans, al „hebben zij het lichaam van een mensch." — Toen had Hodsaifah gevraagd: „Wat moet ik dan doen, o Profeet, als ik die tijden „beleef?" — waarop Mohammed hem gezegd had: „*Gij* zult „luisteren en gehoorzaam zijn, ook al wordt uw rug geslagen en „u uw goed ontnomen." [2])

In eene andere, indertijd reeds door Dr. Snouck Hurgronje medegedeelde, [3]) ook in Moslim's traditie-verzameling voorkomende, overlevering heet het, dat Mohammed zou voorspeld hebben: „Over ulieden zullen heerschers komen, over wier daden gij deels „uwe afkeuring, deels uwe goedkeuring zult uitspreken; die ze „(openlijk) afkeuren, zijn van alle verantwoordelijkheid ontslagen; „die ze verkeerd achten, worden nog behouden, maar wie er „mede tevreden is en hen volgt, hem verwijdert Allah!" — Toen werd er tot Mohammed gezegd: „*Moeten wij dezulken dan niet „bestrijden?*" Hij antwoordde: „*Zoolang zij de salât doen, niet.*"

In deze en dergelijke traditiën spiegelt zich de geest dier tijden duidelijk af. Men gaf den ongelijken strijd op en berusting werd de leus.

Niet allen echter hebben zich met die lijdelijke rol van het gros der moslims kunnen vereenigen, speciaal niet twee, later door de orthodoxe Mohammedanen als ketters beschouwde partijen: die der Charidjieten en Sji'ieten, welke hier onze bijzondere aandacht vorderen wegens hunne afwijkende opvattingen over de wettigheid van het gezag der Mohammedaansche vorsten.

Beide partijen ontstonden na den, tusschen Ali en Mo'awia geleverden slag bij Siffin. Toen Ali er namelijk ten slotte in had toegestemd de beslissing van den strijd aan scheidsrechters over te laten, had zich een deel zijner troepen, hierover verbitterd, van hem afgescheiden en daaraan ontleende de partij, die haar grondslag in deze ontevreden vond, den naam Charidjieten (naar

[1]) Sjaukâni VII, 82.

[2]) Sjaukâni VII, 81.

[3]) Ind. Gids 1884, I bldz. 808; aldaar geciteerd uit den Ihjâ I, 61. Vgl. Sjaukâni VII, 81, 11.

het Arabische werkwoord charadja: naar buiten gaan, er uit gaan; een Charidjiet is dus letterlijk iemand, die er uitgaat, nl. die zich van Ali afscheidde en daarom uit diens leger ging.) In tegenstelling daarvan werden de aanhangers en vereerders van Ali *de sji'a van Ali*, d. w. z. *de partij van Ali*, en iemand die tot die partij behoorde *Sjiiet*, d. w. z. *iemand van de partij* genoemd.

De *Charidjieten* hebben zich in den Islam steeds gekenmerkt als vrome dwepers en uiterst strenge rigoristen met sterk democratische neigingen; „mannen van gebed en vasten" worden zij door een Arabisch schrijver genoemd. Met diepe verachting zagen zij neder op de schijn-moslims, wier geloof niet innig en wier levenswandel niet zuiver was en het werd één hunner leerstellingen, dat men den zondigen moslim eenvoudig als een ongeloovige had te beschouwen, die evenals alle andere ongeloovigen met de wapenen moest bestreden worden. Op dat punt kwamen zij in strijd met de groote meerderheid der Mohammedanen, die zulk eene gelijkstelling van geloof en werken niet wilden erkennen, maar het oordeel over den zondigen moslim alleen aan Allah toekenden, die immers daarover op den dag des oordeels zou beslissen en bepalen welk lot den moslimschen zondaar moest treffen. Daarom werden de Charidjieten als ketters beschouwd.

Maar ook ten aanzien van het imâmaat verschilden zij met de orthodoxe moslims van gevoelen. Na den slag bij Siffin hadden zij zich van Ali afgescheiden onder de leus: „Aan Allah alleen komt de beslissing toe!" Allah, zeiden zij, had feitelijk reeds aan Ali de zege verleend en hem dus in het gelijk gesteld; door de beslissing nu aan scheidsrechters, aan feilbare menschen dus, over te laten, had de chalief een zonde tegen Allah begaan en zijne waardigheid verbeurd. Op grond daarvan hadden zij Ali niet langer als imâm willen erkennen en zich zelven een nieuwen chalief verkozen. Sedert dien tijd stonden de Charidjieten onder de leiding hunner eigene imâms.

Bij de keuze dezer imâms kwamen hunne democratische neigingen sterk op den voorgrond. *Ieder moslim* toch kon, volgens hen tot imâm gekozen worden, mits op zijn geloof en levenswandel niets was aan te merken; en niet alleen alle rechtschapen *vrije* moslims, maar zelfs een moslimschen slaaf achtten zij tot chalief verkiesbaar en beriepen zich voor die meening op eene uitspraak van den Profeet die gezegd zou hebben: „Luistert

en gehoorzaamt ook al wordt een Abyssinische slaaf met het gezag over u bekleed."

Lang hebben de Charidjieten een groot gevaar voor de Omajjadische dynastie opgeleverd. Zich aan die goddelooze geweldenaars te onderwerpen, beschouwden zij als zonde, hen voortdurend met kracht van wapenen te bestrijden als heilige plicht. Vele tegen hen afgezonden legers werden verslagen en jaren lang waren zij de schrik der bewoners van Irak en aangrenzende landen, totdat eindelijk de beroemde veldheer der Omajjaden Mokallab er in slaagde hunne macht na een langdurigen oorlog te breken, waarna vele Charidjieten, steeds vervolgd, eindelijk een schuilplaats zochten in het Noordwesten van Afrika, waar zich hunne leerstellingen allengs onder de Berbers verspreidden.

Als kettersche partij zijn de Charidjieten nog tot op onzen tijd blijven voortbestaan. Zoo is er een Charidjitisch rijk van Maskat, dat door een eigen Charidjitischen imâm bestuurd wordt. Niebühr, die dat rijk in de vorige eeuw bezocht, verhaalt hoe de inwoners zich nog altijd kenmerkten door een echt democratischen geest, groote eenvoudigheid van kleeding en matigheid van levenswijze. [1])

Van nog meer belang zijn in onze dagen de Sji'ieten, welke partij, zooals wij opmerkten, in haar oorsprong ook reeds dateert van den slag bij Siffîn. Het karakteristieke hunner richting was, dat zij *alleen Ali en diens nakomelingen, gesproten uit zijn huwelijk met Fâtimah, de dochter van den Profeet, tot het chalifaat gerechtigd* achtten. Op grond daarvan bleven de Sji'ieten zich onafgebroken verzetten tegen de heerschappij der Omajjaden en later tegen die der Abbasiden en huldigden slechts Ali's nakomelingen als de wettige imâms. Zij waren echter slecht georganiseerd en het ontbrak hun voortdurend zoowel aan het noodige beleid als ook aan geluk.

Telkens braken op slecht gekozen tijdstippen Sji'itische opstanden uit, die meestal zonder veel moeite onderdrukt konden worden. Vooral bekend is de koene poging door Hosain, Ali's tweeden zoon, in het jaar 60 gewaagd, om zich aan het hoofd der Sji'ieten te stellen. Met eenige aanhangers verliet hij Mekka, waarheen hij zich bij Mo'awia's troonsbestijging met zijnen

---

[1]) Over de Charidjieten zie men Dr. Houtsma De strijd over het Dogma in den Islam.

ouderen broeder Hasan had begeven, en trok naar Irak. De opstand was echter niet genoegzaam voorbereid, de overmacht der Omajjadische troepen verpletterend, en in het begin van 61 werd de ongelukige Hosain met zijn troepje dapperen tot den laatsten man bij Kerbela gedood. De plaats, waar hij viel, is thans nog een der heiligste plaatsen voor de Sji'ieten, die daarheen pelgrimstochten plegen te ondernemen.

Ondanks den voortdurenden tegenspoed bleef de Sji'itische propaganda in alle deelen des rijks voortwoekeren. Nu eens werd de strijd tegen de heerschende, „onwettige" chaliefen openlijk gevoerd, dan weer moest men in het verborgene voortwerken.

Evenals de Charidjieten werden ook de Sji'ieten door de Orthodoxen als ketters beschouwd. Hetgeen de partij namelijk reeds betrekkelijk vroeg in den Islam kenmerkte, was de groote haat, dien zij den eersten drie, door de Orthodoxen zoo hooglijk vereerden, chaliefen toedroeg. Onder de Sji'ieten was het allengs tot een geloofsdogme geworden, dat Mohammed zelf Ali tot zijn opvolger had aangewezen, waaruit dan volgde, dat Aboe Bekr, Omar en Othmân geheel wederrechtelijk Ali jarenlang van het imâmaat hadden verdrongen. Later werd zelfs de vervloeking der eerste drie chaliefen een integreerend bestanddeel van het Sji'itisch geloof.

Daardoor en ook doordien de Sji'ieten slechts de traditie voor zoover die op Ali en zijne aanhangers terugging als echt wilden erkennen, kwamen zij in onverzoenlijken strijd met den orthodoxen Islam.

Onder de Sji'ieten is het eerst de Mahdi-verwachting ontstaan. Dit was in hare oorspronkelijke gedaante, in de eerste eeuw, niets anders dan de hoop, dat er een *imâm mahdî* (een „rechtgeleide" imâm) uit Ali's nakomelingen zou opstaan, om aan het hoofd der Sji'ieten de tyrannieke Omajjaden te verdrijven, eene politieke verwachting dus, betrekking hebbende op de naaste toekomst. [1]) Eerst later, toen de eene opstand na den anderen mislukt was, is men er allengs toegekomen den tijd, waarin de Mahdi verwacht kon worden, tot in „het laatst der dagen" te verschuiven en zijne komst als een der kenteekenen van het naderend einde der

[1]) Zie hierover uitvoerig Dr. Snouck Hurgronje's verhandeling „der Mahdi" in de *Revue Coloniale Internationale* 1886, Tome I.

wereld te beschouwen, waarmede de Mahdi-verwachting een eschatologisch leerstuk werd.

Daar oorspronkelijk de tegenstelling tusschen Sji'ieten en Orthodoxen nog niet zoo scherp was als later, maar de groote massa in de verschillende deelen des rijks zich in den beginne nu eens vóór, dan weer tegen de Sji'ieten verklaarde, al naar mate de bijzondere tijdsomstandigheden dat meebrachten, oefende de Mahdi-verwachting ook grooten invloed uit op de Mohammedanen in het algemeen en verspreidde zij zich weldra ook in wijdere, niet-Sji'itische kringen. Dat zij daar veel van haar specifiek Sji'itisch karakter verloor, behoeft geen betoog. Met name behoefde men in niet-Sji'itische kringen den Mahdi niet uitsluitend uit Ali's geslacht te verwachten.

De nakomelingen van Ali, die door de Sji'ieten als de ware imâms werden beschouwd, zijn bijna nooit feitelijk tot heerschappij gekomen. Niet altijd ook waren de Sji'ieten zelven het met elkander erover eens, wie als de ware opvolgers in het imâmaat waren te beschouwen. Zoo werden wel algemeen Ali als de eerste en zijne zoons Hasan en Hosain als de tweede en derde imâms beschouwd, maar o.a. over den zevenden imâm was groot verschil van meening.[1])

In de latere werken vindt men eene aaneengeschakelde reeks van twaalf wettige Sji'itische imâms vermeld. De twaalfde imâm zou echter plotseling in een hol bij Samarra zijn verdwenen en sedert dien tijd als verborgen imâm voortleven om aan het einde der dagen weder onder de Sji'ieten te verschijnen, de aarde met gerechtigheid te vervullen en eene periode van de grootste gelukzaligheid onder zijn bestuur te doen aanbreken,

Door die voorstelling omtrent den twaalfden imâm wijzigde zich het politieke karakter der Sji'itische partij in belangrijke mate. Bij de hoop immers op het weder verschijnen van den, in het verborgene voortlevenden, twaalfden imâm verviel voor hen voortaan de aanleiding om telkens nieuwe pretendenten uit Ali's huis als tegen-chaliefen op te werpen. Zij moesten zich voorloopig, in de hoop op eene betere toekomst, bij de bestaande politieke orde van zaken neerleggen. Zoo is het dan ook mogelijk geworden, dat het Sji'itisme in de 16e eeuw onder bescherming der Perzische dynastie de staatsgodsdienst van Perzië werd en daar een vast politiek centrum kreeg.

---

[1]) Zie o. a. prof. Dozy's Islamisme, 2e druk, bldz. 170.

II.

DE WET.

De hier voorafgaande schets van de gebeurtenissen van Mohammeds dood diene tot recht verstand van hetgeen de moslimsche Wet omtrent het Imâmaat bepaalt.

Zooals zal blijken namen de Mohammedaansche wetgeleerden bij de uitwerking der Imâmaats-leer tot grondslag al wat de geschiedenis omtrent de eerste vier chaliefen leerde. Dat was het voorbeeld, waarnaar, volgens Allahs wil, alle latere geslachten, zich zouden te richten hebben.

Behalve in de *fiqh*-boeken (handelende over de moslimsche plichtenleer [1]) komt het Imâmaat ook ter sprake in de werken over den *kalâm* (de geloofsleer) [2]). Bijna de geheele Mohammedaansche geloofsleer bestaat als het ware uit eene doorloopende wederlegging van verschillende, in den loop der tijden onder de moslims ontstane, kettersche meeningen. In dien vorm van bestrijding der Charidjitische, Sji'itische en andere kettersche opvattingen wordt ook de Imâmaats-leer in de *kalâm*-boeken behandeld, hoewel overigens dit onderwerp bij de Orthodoxen niet zooals bij de Sji'ieten tot de geloofsleer behoort. [3]) Ook de bestrijding der ketters in den kalâm steunt bijna uitsluitend op argumenten aan de heilige geschiedenis ontleend.

A. De wet stelt de zorg voor het aanstellen van eenen imâm voor als een op de moslimsche gemeente rustende godsdienstplicht.

„Het aanstellen van eenen imâm over de moslims", zoo lezen wij in de *fiqh*-boeken, is een *„fardh ala'l-kifâjat"* d.w.z. eene godsdienstige verplichting, die op de moslimsche gemeente in haar geheel rust, in dier voege namelijk, dat indien een voldoend aantal geloovigen voor de vervulling van dien plicht heeft zorg gedragen, de overige leden der gemeente daartoe niet meer persoonlijk gehouden zijn.

Waarop wordt die theorie gebaseerd? De Profeet toch had zich over toekomstige imâms, die hem zouden opvolgen, nooit

---

[1]) Minhâdj, ed. Van den Berg, III bldz. 202—204; Bâdjoeri II, 259; Tanbîh, ed. Juynboll, bldz. 311—312; voorts Mawardî, ed. Enger, bldz 1—33. Vgl. ook Ibn Khaldoun, Prolég. Tome I.

[2]) Mawâqif, ed. Soerensen, bldz. 296—329. Aqâid van Nasafî met den commentaar van Taftazânî.

[3]) Zooals in de Mawâqif bldz. 296, 20 uitdrukkelijk wordt opgemerkt.

uitgelaten. Dat is boven allen twijfel verheven. Men denke slechts aan de twisten over dit onderwerp na Mohammeds dood ontstaan, die ondenkbaar waren geweest, indien er eene stellige regeling omtrent Mohammeds vervanging had bestaan. Hoe kon men dan later het aanstellen van een imâm als een door Allah opgelegde *plicht* beschouwen!

Inderdaad hebben sommige moslimsche wetgeleerden (vooral Motazilieten) de meening voorgestaan, dat het aanstellen van imâms slechts eene — zooals zij het uitdrukten — op menschelijk beleid en inzicht berustende instelling, geen door de Wet voorgeschreven godsdienstplicht zou zijn, maar in de tegenwoordige fiqh-boeken wordt tegen zulk eene opvatting uitdrukkelijk gewaarschuwd en betoogd, dat het imâmaat wel degelijk eene alleen op de Wet berustende instelling is. Tot staving daarvan beroept men zich dan, bij gebrek aan rechtstreeks geopenbaarde bevelen van Allah, bijv. op den tekst van Koran IV, 62: „O gij die geloovig zijt gehoorzaamt Allah en zijnen Gezant *en hun, die het bevel over ulieden hebben.*" In die (voor ons niets zeggende) Koranwoorden immers had Allah den moslims gehoorzaamheid bevolen, zoowel aan den Profeet, als ook aan diens opvolgers de chaliefen, immers degenen, die het bevel over de moslims zouden voeren, waaruit men indirect wel moest afleiden, dat het imâmaat een door God gewilde instelling was. Bovendien waren er nog (voor ons echter ongetwijfeld later gefingeerde) uitspraken van den Profeet, die dezen korantekst voldoende aanvulden en toelichtten. Zoo zou Mohammed o a. gezegd hebben:

„Na mijn dood zullen er heerschers over u heerschen, de vrome naar zijne gerechtigheid, de goddelooze naar zijne ongerechtigheid, luistert naar hen en weest hun gehoorzaam... enz. [1]) en duidelijker nog: „Wie sterft zonder den imâm van zijnen tijd gekend te hebben, zal sterven als een heiden." [2])

Het beste argument echter, waarop men zich kon beroepen, — en, uit historisch oogpunt beschouwd, ook het eenig juiste, — was het voorbeeld der gezellen van den Profeet, van mannen als Aboe Bekr en Omar, die zoo geheel in den geest van den Islam waren doorgedrongen, dat hunne handelingen in zekeren zin evengoed als die van den Profeet zelf als verklaring van Allahs

---

1) Mawardî, bldz. 4.
2) Taftazânî, bldz. 110.

wil mochten beschouwd worden, en die zich immers zóó hadden beijverd onmiddellijk na Mohammeds dood een imâm aan te stellen, dat zij deze aangelegenheid zelfs aan de zorg voor diens begrafenis hadden doen voorafgaan,[1]) zoodat dus de keuze van een imâm blijkbaar wel een allerbelangrijkste godsdienstplicht voor de gemeente moest zijn. Dit wordt trouwens voor den geloovige bevestigd door den *idjmâ'*, de overeenstemming der wetgeleerden, die voor den moslim op godsdienstig gebied eene absoluut verbindende kracht heeft.

Met deze en dergelijke argumenten worden tevens de ketters bestreden, zooals de Charidjieten, waarvan sommigen het aanstellen van een imâm geenszins als een godsdienstplicht wilden beschouwen, anderen die aanstelling slechts onder bepaalde voorwaarden verplicht achtten (bijv. in tijden van opstand en woeling, of omgekeerd, juist in tijden van algemeene harmonie en vrede)[2]), en zooals de Sji'ieten voor wie het geloof aan het onzichtbaar bestaan en de eindelijke terugkomst van den verdwenen twaalfden imâm het aanstellen van nieuwe, wettige imâms overbodig en onmogelijk maakte.

B. Wat de verkiezing van een imâm betreft, deze was in den tijd der gulden 30 jaren op twee verschillende wijzen geschied, en derhalve waren ook, volgens de Wet, voor het vervolg twee wegen mogelijk, waarlangs het aanstellen eens imâms wettig kon tot stand komen:

1o. Verkiezing door de z. g. n. „tot binden en losmaken bevoegden ;[3])

2o. Verkiezing van een imâm door zijnen onmiddellijken voorganger.

Aboe Bekr's huldiging is het klassieke model voor de eerste wijze van kiezen, Omars aanstelling door Aboe Bekr dat voor de tweede. Aboe Bekr was gekozen door een beperkt aantal invloedrijke, vrome geloovigen te Medina, welnu, zoo moest het ook voortaan geschieden. Daarom worden in de wetboeken als „de kiezers" wel genoemd: de geleerden en hoofden der menschen, voor zoover die zich zonder bezwaar op eene plaats kunnen vereenigen.[4]) Die

---

[1]) Taftazâni, bldz. 110.

[2]) Mawâqif, bldz. 297.

[3]) Ahlo'l-aqdi wa'l-halli, ook wel eenvoudig, „kiezers" (ahlo'l-ichtijâr) genoemd.

[4]) Bijv. Minhâdj, III bldz. 203.

kiezers moeten in de eerste plaats voldoen aan den eisch van rechtschapenheid (*adâlah*) door de Wet ook aan een getuige gesteld, en verder de vereischte ontwikkeling bezitten om te kunnen beoordeelen welke personen het geschiktst zijn voor het imâmaat. [1]) Dat de keuze juist — zooals dat met Aboe Bekrs verkiezing het geval was geweest — in de hoofdstad zou moeten geschieden, is geen wettelijke eisch, steunt in voorkomende gevallen slechts op gewoonte, zegt Mawardî. [1]) Het vereischte aantal kiezers wordt door sommige wetgeleerden op een minimum van vijf gesteld, o. a. op grond van het kies-college bij Othmâns verkiezing, anderen achten zelfs de door één persoon gedane keuze geldig mits die kiezer dan een algemeen ontzien, invloedrijk man is, aan wiens uitspraken wordt gehoorzaamd en de verkiezing in het bijzijn van twee getuigen geschied is.

Deze eigenaardige regeling van het „wettige" kiesrecht brengt de mogelijkheid mede, dat tegelijkertijd op meer dan één plaats op volkomen wettige wijze iemand tot imâm zou kunnen gekozen worden. Wat dan? Want de Wet erkent slechts het imâmaat van één hoofd over alle moslims, zooals dat in den tijd der eerste vier chaliefen bestond. Dan moeten, zegt Mawardî [2]) als niet kan worden uitgemaakt, welke verkiezing het eerst is geschied, beide verkiezingen als nietig worden beschouwd, en moet er eene nieuwe verkiezing plaats hebben.

Genoeg reeds om te begrijpen hoe de Wetgeleerden zich de wettige verkiezing eens imâms door „de tot binden en losmaken bevoegden" voorstellen. Ook kan volgens de Wet een imâm, evenals Omar door Aboe Bekr, door zijn voorganger verkozen worden. De aldus tot de opvolging aangewezene heet dan *walîo'l-ahd* (de persoon aan wien de opdracht van het imâmaat is te beurt gevallen.)

De Wet drukt den imâm, die zijn opvolger op deze wijze zal benoemen, op het hart om vooral stipt na te gaan of hij wel den persoon kiest, welke voor die waardigheid het meest geschikt is; zelfs vonden de wetgeleerden het bedenkelijk eenen vader de macht te geven op deze wijze zijnen zoon tot opvolger aan te wijzen, of ook omgekeerd aan een zoon de bevoegdheid zijnen

---

[1]) Mawardî bldz. 5.

[2]) Mawardî p. 10.

vader te kiezen, daar immers de wederzijdsche toegenegenheid den kiezer in zoo'n geval zoo licht blind zou kunnen maken voor de gebreken in den gekozene. Sommigen eischten dus in dit geval eene verplichte raadpleging met de kiezers, waarvoor anderen geen wettelijken grond aanwezig achtten. Nog maakten anderen eene onderscheiding en achten wel den zoon bevoegd zijnen vader te verkiezen, maar niet omgekeerd „omdat het in de menschelijke natuur ligt, dat de vader den zoon meer toe genegen is dan omgekeerd." (Mawardî, blz. 13, 14.)

Wordt een imâm door „de tot binden en losmaken bevoegden" gekozen, dan spreekt het van zelf, dat alleen personen in aanmerking zullen komen, die op dat oogenblik zelf aan alle in een imâm vereischte eigenschappen voldoen. Daar echter de heerschende imâm nog gedurende zijn leven eenen opvolger mag aanwijzen, die hem eerst *later* zal vervangen, moest de Wet ook beslissen of de troonopvolger reeds op het oogenblik, dat hij door zijnen voorganger als zoodanig wordt aangewezen, de voor het imâmaat vereischte eigenschappen (zooals o. a. de meerderjarigheid) zou moeten bezitten, of wel, dat het mogelijk zou zijn iemand voorwaardelijk tot toekomstigen imâm te benoemen onder conditie, dat hij de vereischte eigenschappen zou bezitten ten tijde, dat hij werkelijk als imâm moet optreden. De Wet beslist daaromtrent, dat de gekozene alle vereischte hoedanigheden moet bezitten, zoowel bij de designatie, als bij de aanvaarding van het imâmaat, welke bepaling verklaarbaar is uit eene andere, volgens welke de benoeming, terstond nadat de aangewezen troonsopvolger de opdracht aangenomen heeft, onherroepelijk wordt, zoodat de Wet er voor moest zorgen, dat de verkozene eventueel onmiddellijk als een, aan alle wettelijke eischen beantwoordend, imâm zou kunnen optreden. (Mawardî bldz. 14).

Aldus de beide „wettige" wijzen, waarop naar de opvatting der Orthodoxen een imâm kan verkozen worden. Maar den Sji'ieten was dat een gruwel. Een imâm kan nooit anders dan door zijnen voorganger worden aangewezen, zeiden zij. Zoo had, volgens hen, reeds de Profeet zelf Ali tot zijn opvolger benoemd en wel met bepaalde bewoordingen, waarvan echter de tekst (*nass*) niet meer bekend was en zoo'n formeele aanstelling van den voorganger (technisch ook met het woord *nass* aangeduid) zou dan ook de eenig wettige wijze van benoeming van een imâm zijn. Op grond daarvan duidden de Mohammedaansche schrijvers

over den *Kalâm* een sji'iet wel aan als „iemand, die in zake het imâmaat het beginsel van den *nass* was toegedaan." [1])

Het bestaan echter van dien tekst, waarbij Mohammed zelf Ali tot zijnen plaatsvervanger zou hebben benoemd, wordt door de Orthodoxen eenvoudig geloochend. „Zulk een *nass*, zeggen „zij, zou immers algemeen bekend geworden moeten zijn, hoe „ware het dan mogelijk, dat de vrome gezellen van den Profeet „dien *nass* niet gekend zouden hebben? En toch zou dit de „eenig mogelijke onderstelling zijn, want, dat zij dien *nass* wel „gekend en desniettemin in strijd daarmede zouden gehandeld „hebben, is geheel ondenkbaar. Daarenboven heeft immers Ali „zelf Aboe Bekr, zij het ook na lange aarzeling, als chalief „erkend!" — „Maar hoe zouden dan gewone, feilbare kiezers in „staat zijn een onfeilbaren imâm te verkiezen, vragen de sji'ieten, „en wie geeft hun de macht om eene, ook voor anderen bindende, „uitspraak over het imâmaat te doen? Dan zouden immers bij „iedere verkiezing twisten en onlusten kunnen ontstaan!" — „Een imâm behoeft niet onfeilbaar te zijn, antwoorden daarop „de Orthodoxen, en ook in Aboe Bekrs tijd heeft een klein getal „geloovigen over het imâmaat beslist zonder dat dit tot moeilijk- „heden heeft geleid." (Mawâqif, bldz. 307 vlgg.)

De overige argumenten, van weerszijde door de Sji'ieten en Orthodoxen over dit onderwerp te berde gebracht, kunnen hier onbesproken blijven. Genoeg zij het op te merken, dat de Sji'ieten Ali's benoeming ook implicite in Koran VIII, 76 en V, 60, als mede in verscheidene tradities vinden aangeduid, hetgeen de Orthodoxen ontkennen, die daarentegen Aboe Bekrs recht op het imâmaat onverzwakt blijven handhaven.

c. Wat de *hoedanigheden en eigenschappen* betreft, waaraan een wettig imâm moet voldoen, daaromtrent geldt bij de Orthodoxe Mohammedanen vóór alles de eisch, dat de imâm een Arabier zij, en wel een tot de Koraisjieten, Mohammeds stam, behoorende Arabier. Daartoe hadden immers ook Aboe Bekr, Omar, Othmân en Ali behoord en bovendien bestond hierover de overlevering, dat de Profeet zelf zou gezegd hebben: „de imâms zullen van

[1]) *Man qâla bi'l-nassi.* Zoo schreef bijv. de, als grondvester van den orthodoxen kalâm bekende, Al-Asj'arî in een grooter werk ook een hoofdstuk ter wederlegging van de Sji'ieten. Daarvan wordt o.a. gezegd: *abtala qaula man qâla bi'l-nassi.* Vgl. W. Spitta, Zur Geschichte Al-As'arî's, S. 69, No. 31. Zie ook Mawâqif bldz. 304, 3–6.

den stam Koraisj zijn," op welke uitspraak zich reeds Aboe Bekr tegen de Medinensers zou hebben beroepen. Volgens andere redacties dezer overlevering had Mohammed gezegd: „Deze zaak „(nl. het imâmaat) zal niet ophouden aan de Koraisjieten te „behooren, zoolang er nog twee van hen over zijn," [1]) of: „zie, „deze zaak zal voor den stam Koraisj zijn, niemand zal hun die „betwisten, of Allah zal hem ter aarde doen storten, zoolang „althans de Koraisjieten den godsdienst in stand blijven houden." [1])

De meening der Charidjieten, dat niet alleen Koraisjieten maar *ieder* rechtschapen moslim tot imâm kan verkozen worden, wordt door de Orthodoxen op de volgende wijze weerlegd. „Mohammed," zeggen zij, heeft wel gezegd: „Luistert en gehoorzaamt, zelfs al „ware een geloovige Abyssinische slaaf met het gezag over u „bekleed," — deze overlevering is namelijk ook in de orthodoxe traditie-verzamelingen als echt opgenomen — „maar men moet die „woorden goed weten te verstaan. Immers die woorden van den „Profeet kunnen niet doelen op den imâm, het hoofd der gemeente, „maar bijv. op emîrs, die als bestuurders van eene landstreek door „den imâm worden aangesteld, of op hoofden in een of andere „speciale betrekking, zooals bij het innen der belastingen, het „leiden eener bepaalde expeditie, op de imâms bij de godsdienst-„oefeningen, enz." [2])

Voor de overige vereischten voor den imâm heeft de orthodoxe Wet weder den ideaaltijd der eerste 30 jaren na Mohammeds dood tot voorbeeld genomen. Daarom moet de imâm, evenals de toenmalige „goede chaliefen" zijn: van het manlijke geslacht, meerderjarig, en een te goeder naam en faam bekend staand moslim, en moet hij kennis hebben van de Wet; eigenlijk zouden de wetgeleerden wel willen hebben, dat de imâm evenveel inzicht in den godsdienst en even groote wetskennis hadde, als zij den eersten chaliefen toeschrijven, m. a. w. dat de imâm een voortreffelijk wetgeleerde ware en bovendien ook een dapper veldheer en ervaren staatsman; maar de meesten zagen wel in, dat zulke gecombineerde eischen van dapperheid en geleerdheid wel wat zwaar waren voor „de slechte tijden," waarin zij leefden. [3]) De Wet schrijft overigens voor, dat wanneer van twee personen,

---

[1]) Bochârî VIII, bldz. 99.
[2]) Aun al-bârî, VIII, 491.
[3]) Mawâqif bldz. 302, 8.

die voor het imâmaat in aanmerking komen, de één dapperder, maar de andere kundiger in de Wet is, de kiezers moeten overwegen, wat volgens de eischen des tijds van het meeste belang is voor de moslimsche gemeente; in tijden van opstand en oorlog zal de dapperste de voorkeur verdienen, maar in tijden, waarin ketters het hoofd opsteken en er gebrek is aan kundige wetgeleerden moeten de kiezers den meest-geleerde tot imâm verkiezen. (Mawardi, bldz. 8.)

Behalve deze intellectueele en moreele eischen stelt de Wet den imâm ook lichamelijke. De imâm moet volkomen gezond en normaal van zintuigen en ledematen zijn; blindheid, doofheid, verlamming, enz. zouden afdoende beletselen zijn om iemand tot imâm te verkiezen. Daarentegen worden de Sji'ieten, die eischen dat de imâm bovendien ook onfeilbaar zal zijn, eenvoudig afgewezen met de opmerking, dat immers Aboe Bekr omnium consensu niet onfeilbaar is geweest en desniettegenstaande zijn chalifaat geheel met Allahs wil in overeenstemming is te achten, waarom ook voor de latere imâms de eisch van onfeilbaarheid niet mag gelden.

D. Hoe stelt de Wet zich nu *de rechten en plichten* van den imâm voor, en wat is zijn eigenlijke *taak*? Daarop past weder slechts één antwoord: de imâm moet er steeds naar streven de moslims zooveel mogelijk op dezelfde wijze te besturen als de eerste vier chaliefen dat in hunnen tijd hebben gedaan. Zijne taak is het te zorgen voor het welzijn der Mohammedaansche gemeente en de handhaving en het nauwkeurig ten uitvoerleggen der Wet. Zoo aartsvaderlijk mogelijk denkt de Wet zich het beleid der imâms. Zoo moet de imâm den Islam beschermen tegen ketterijen en nieuwigheden, door de dwalenden op den rechten weg terug te brengen; de geschillen en twisten tusschen de geloovigen onderling beslechten en bijleggen, het gebied van den Islam met het zwaard verdedigen, enz. alles, zooals dat ook door den Profeet en zijne eerste opvolgers werd gedaan. Voorts zorge de imâm ervoor, dat de in de Wet bepaalde straffen op de schuldigen worden toegepast, opdat de rechten van Allah en der geloovigen ongedeerd mogen blijven, dat zooveel mogelijk de heilige oorlog tegen de ongeloovigen tot uitbreiding van den Islam worde gevoerd, en dat de in de Wet vastgestelde belastingen, als de zakât, de charâdj, het hoofdgeld door de Joden en Christenen te betalen, enz. zorgvuldig worden geïnd.

Kortom, de imâm betoone zich in alle opzichten een waardig hoofd van de Mohammedaansche gemeente, zoowel in het religieuse, als ook in het politieke; hij zij steeds — overeenkomstig zijnen titel van „chalief" — een goed *plaatvervanger* van den Profeet.

E. Deze schets van de Orthodoxe Imâmaats-leer zou ten eenenmale onvolledig zijn zonder vermelding van den volgenden regel. Wij zagen reeds boven, hoe de ijzeren wet der noodzakelijkheid de vromen had gedwongen, om allengs in de bestaande, — hoewel met de religieuse Wet strijdige — toestanden te berusten, en traditiën toen op Mohammeds naam in omloop waren gebracht om die lijdelijke berusting te rechtvaardigen. Op grond nu dier tradities vindt men het in de latere *fiqh*-boeken als eene stellige godsdienstplicht voor de Mohammedanen voorgesteld, dat zij steeds hunnen imâms zullen gehoorzamen, ook al mochten dezen niet aan de eischen der Wet beantwoorden, indien zij slechts moslims blijven.

De wetgeleerden plegen dezen regel te formuleeren door te zeggen, dat het imâmaat behalve op de twee boven beschreven wijzen van verkiezing ook kan verkregen worden door ieder, die het, als zijnde in het bezit van macht en gezag [1]) met geweld overmeestert, zelfs al ware die persoon geheel onbevoegd naar de Wet om imâm te zijn, zooals bijv. iemand van slecht gedrag, een onwetende, eene vrouw of minderjarige, mits hij slechts moslim zij.De noodzakelijkheid, het behoud van den Islam, eischt dat de geloovigen daarin berusten, zeggen de wetgeleerden. Zoo'n imâm is derhalve eigenlijk niet wettig, — van eene eigenlijke erkenning is geen sprake; deze zou in verband met de voorafgaande wetsbepalingen geen zin hebben, en ook geene opzettelijke rechtvaardiging met verwijzing naar de onvermijdelijke eischen der noodzakelijkheid behoeven — maar desniettemin moet ieder geloovige hem gehoorzamen en eerbiedigen onder voorwaarde althans, dat de bevelen van den imâm hem niet dwingen te handelen in strijd met Allahs Wet. [2])

Men ziet het: die regel is geheel in overeenstemming met (en ongetwijfeld direct afgeleid uit) de boven geciteerde traditiën en

---

[1]) *dsoe'l-sjaukat*.

[2]) Vgl. ook Dr. Snouck Hurgronje, *Ind. Gids* 1884, I, bldz. 806–807; de Atjehers, II bldz. 357 vlgg.

geenszins de persoonlijke opvatting van enkele wetgeleerden, zooals men vroeger wel gemeend heeft. [1])

Dat met dit beginsel echter het meerendeel der Wetsbepalingen over het imâmaat alle praktische belang verliest, valt moeilijk te ontkennen. Niet te onrechte merkte Von Kremer in zijne Culturgeschichte des Orients (I, Seite 403) op: „Das Mohammedanische Staatsrecht ward somit .... zur Theorie der unbedingten Anerkennung des Rechtes des Stärkeren.

III.

WET EN PRAKTIJK.

Wij hebben nu de wet leeren kennen, zooals die in de school ontstond en daarin door de wetgeleerden theoretisch werd uitgewerkt naar regelen, die zij ontleenden 1° aan hetgeen hun de heilige geschiedenis omtrent de eerste vier chaliefen leerde, en 2° aan eenige uitspraken, die zij aan den Profeet toeschreven. Gaan wij thans na, in welke richting de instelling van het imâmaat in den loop der tijden zich onder de orthodoxe Mohammedanen ontwikkeld heeft.

Alle oppositie ten spijt hadden de Omajjaden zich inmiddels tot in de tweede eeuw der Mohammedaansche tijdrekening kunnen handhaven. Toen slaagde de familie der Abbasiden, nakomelingen van 's Profeten oom Abbâs, er in zich van het chalifaat meester te maken. Gebruik makende van de alom tegen de Omajjaden heerschende ontevredenheid, exploiteerden zij de onder het volk bestaande Mahdi-verwachting met veel succes ten eigen voordeele.

De van Sji'itische zijde in omloop gebrachte overlevering, dat de Mahdi te verwachten was uit het huis des Profeets, kon ook op de Abbasiden doelen, die immers ook, evenals Ali's geslacht, tot het huis van den Profeet behoorden. Aldus werd deze traditie dan ook door hen geïnterpreteerd. Maar daarenboven werden nieuwe overleveringen verspreid: „O Abbâs!" zou de profeet o.a. gezegd hebben, „Allah heeft deze zaak (het imâmaat) met mij „begonnen en zal ze voleindigen door een jongeling uit uwe „nakomelingen, die de aarde met gerechtigheid zal vervullen, „gelijk zij thans met tyrannie vervuld is" [2])

---

[1]) Vgl. Von Kremer, Culturgesch. I, S. 403.

[2]) Zie uitvoeriger Dr. Snouck Hurgronje „Der Mahdi" S. 18.

Toen eindelijk de propaganda genoegzaam gevorderd en de geloofsijver met behulp dezer tradities ten gunste der Abbasiden ontvlamd was, brak de zorgvuldig voorbereide opstand in de oostelijke provinciën van het rijk uit. Spoedig bleken de Abbasidische wapenen gelukkiger dan de Sji'itische ooit geweest waren. Reeds in het jaar 132 viel de residentie Damascus en weldra was alle tegenstand der Omajjaden gebroken. Vreeslijk werden de leden van dit ongelukkige huis vervolgd en bijna allen gedood. Onder de weinigen, die zich door eene tijdige vlucht konden redden bevond zich Abdol-rahmân ibn Mo'âwia, die na een avontuurlijken zwerftocht eindelijk in het uiterste westen van Afrika's noordkust gekomen, vandaar naar Spanje overstak, waar het hem gelukte een aanhang te winnen en ten slotte eene nieuwe, onafhankelijke Spaansch-Omajjadische dynastie te stichten.

Hadden de vromen wellicht groote verwachtingen omtrent de Abbasidische chaliefen gekoesterd, dan werden zij spoedig ontgoocheld. De aard van het regeeringsbeleid veranderde in geen enkel opzicht. Wel verre daarvan, dat de Abbasiden weer, evenals in den gouden tijd der eerste 30 jaren na Mohammeds dood, de Mohammedaansche gemeente op aartsvaderlijke wijze met raadpleging der vroomste mannen naar Allah's wil bestuurden, bleven ook tegen hen alle oude, tegen de Omajjaden gekoesterde grieven, onverzwakt bestaan.

De macht van het chalifaat begon overigens betrekkelijk spoedig te verminderen. Reeds in de 3e eeuw waren de Abbasiden niet veel meer dan de speelbal hunner lijfwacht; de legerbevelhebbers stelden zich aan het hoofd der zaken en namen feitelijk het geheele bestuur in handen, totdat in de 4e eeuw geen sprake meer was van eene politieke macht der Abbasiden. In 334 nam de emîr Ahmed uit het geslacht der Boejiden te Bagdad den titel van sultan aan. Dat hij en zijne opvolgers zich nog steeds door de Abbasidische chaliefen lieten aanstellen als wereldlijke bestuurders was niets dan een vorm.

Toch vindt men nog tot aan het jaar 923 (= 1517 n. Chr.) aan de hoven, eerst te Bagdad, later bij de Mamlukken-sultans in Egypte Abbasidische chaliefen, die wel in de Vrijdags-godsdienstoefening en op de munten als hoofd van den Staat werden genoemd, maar van allen werkelijken politieken invloed waren verstoken.

Intusschen was ook, nadat reeds in het jaar 138 Spanje zich

aan de macht der Abbasiden had ontrokken, eene voortdurende splitsing en verbrokkeling van het groote rijk begonnen, dat zich allengs in eene menigte onafhankelijke staten en staatjes oploste. Sommige vorsten dier staten verklaarden zichzelven voor de ware opvolgers en plaatsvervangers van den Profeet en namen den titel van chalief aan; anderen noemden zich eenvoudig sultans of emirs, en enkelen lieten zich, zooals wij zagen, nog eeuwenlang door de aloude Abbasidische chaliefen aanstellen als uitsluitend wereldlijke bestuurders, de leiding in godsdienstige aangelegenheden aan de Abbasiden overlatende.

De vraag, of het wel met de Wet te rijmen was, dat meer dan één persoon zich met den titel van imâm tooide, kwam reeds ter sprake, toen in de tweede eeuw zoowel in Spanje als te Bagdad een imâm aan het bewind was. De Wet, naar het voorbeeld der oudste tijden, kende slechts één imâm over alle geloovigen. Toch waren er vele wetgeleerden in het Westen (Spanje en Magrib), die de meening voorstonden, dat het bestaan van 2 imâms tegelijkertijd niet in strijd met Allahs wil kon geacht worden, indien het althans ver van elkander liggende landen betrof, die moeilijk onder het bestuur van één persoon konden vereenigd worden. Ofschoon beroemde wetgeleerden als de Imâm-al-haramaïn en Aboe Ishâk al Isfaraini tot de verdedigers dier opvatting behoorden, bleef de meerderheid der Orthodoxen vasthouden aan den regel, dat er slechts één wettig hoofd over de geheele moslimsche gemeente kon zijn, op grond der heilige geschiedenis en de, in Moslim's traditie-verzameling daaromtrent overgeleverde traditiën. [1])

Nieuwen luister verkreeg het chalifaat, toen de Osmanen, na tal van kleine dynastiën omvergeworpen, en ook op de Christenen belangrijke overwinningen behaald te hebben, eene machtige, nieuwe moslimsche dynastie grondvestten. Nadat Selim I zich in 1517 n. Chr., na de verovering van Egypte op plechtige wijze door den laatsten Abbasidischen chalief het chalifaat had doen overdragen, voerden en voeren nog altijd de Turksche sultans den titel van chalief. Dat de onder Turksch bestuur levende wetgeleerden hunnen sultan als den eenig waren imâm dezer tijden, den grooten Heer aller vorsten en volkeren beschouwen, is bekend. Maar hoever hunne opvatting ook door

---

[1]) Mawâqif bldz. 306, 13. Ibn Khaldoun, Prolégomènes I, pag. 348.

anderen buiten het Turksche gebied zal gedeeld worden hangt uitsluitend af van politieke invloeden en machtsverhoudingen. In Marokko en in Indië, in midden-Azië en overal elders, waar van Turkije onafhandelijke, moslimsche dynastieën bestaan, heerschen verschillende andere vorsten, die ieder in hun eigen gebied op denzelfden titel van imâm aanspraak maken. Daar geldt ook ieder weer tegenover zijne eigen onderdanen als de vorst der geloovigen, als de imâm der Mohammedanen. Immers, verder dan de grenzen van hun land zal veelal de blik dier volken niet reiken. In den regel zullen zij zich slechts ieder van hun eigen vorst bewust zijn; andere imâms kennen zij niet, en aan het bestaan van den feitelijk onwettigen toestand, dat meer dan één vorst op de waardigheid van chalief aanspraak maakt, zullen zij zoo doende geen aanstoot nemen.

Wat de vaak belachelijke, hoogdravende titels betreft, die zelfs de vorsten der kleinste staatjes zich plegen aan te matigen, deze vallen meestal geheel buiten contrôle der Wet. Alleen het rechtmatige van den meermalen voorkomenden titel van *chalifat-Allah* (plaatsvervanger van Allah) is om godsdienstige redenen wel in twijfel getrokken. De meeste wetgeleerden zeiden: „Allah heeft geen plaatsvervanger noodig; hij is immers niet dood of afwezig, en toen men Aboe Bekr eens met dien titel aansprak, heeft hij geantwoord: „Ik ben geen plaatsvervanger van Allah, maar van zijn Gezant." Andere geleerden daarentegen zagen er niets onwettigs in, wijzende op de Koranplaatsen, waarin ook Adam, of de menschen in het algemen „chaliefen" worden genoemd, hetgeen zij dan als „plaatsvervangers van Allah op deze aarde" verklaren (eenigszins te vergelijken met de uitdrukking van Genesis, waar de mensch Gods evenbeeld heet). De meeste commentatoren geven echter eene andere explicatie aan die Koranplaatsen en meenen dat de menschen daar „chaliefen" worden genoemd, omdat zij elkander op aarde steeds afwisselen zoodat de een als het ware de plaatsvervanger van den ander is of wel de tegenwoordige geslachten de plaatsvervangers van de voorafgaande, niet de plaatsvervangers van Allah. [1])

Het reeds vrij vroeg in den Islam ontstane gebruik om bij de Vrijdagsgodsdienstoefening Allah om zegen voor den imâm te bidden, is geen door de Wet voorgeschreven verplichting. Uit

[1]) Vgl. Baidhâwi's Korancommentaar op Koran VI, 165

staatkundig oogpunt werd er gewicht aan gehecht, omdat de verzwijging van den naam des imâms in de Vrijdags-toespraak deed vermoeden, dat daarachter politieke, vijandelijke bedoelingen verscholen waren. Toch waarborgt de Wet den imâm geen recht daarop. Wel noemden sommige wetgeleerden de bedoelde practijk eene aanbevelenswaardige gewoonte (sonnat), maar anderen, zooals Bâdjoerî verwerpen die meening, daar Sjafi'i zou gezegd hebben, dat het voor afkeurenswaardig moet gehouden worden bij de Vrijdagsgodsdienstoefening voor eenen, met name genoemden, persoon te bidden. „Wel," zegt Bâdjoerî, „is het aanbevelenswaardig voor de imâms en overheden der geloovigen in het algemeen te bidden om voorspoed en Allahs hulp in het goede en het handhaven der gerechtigheid." [1])

Op de wijze, waarop de mohammedaansche vorsten tot hunne waardigheid verkozen worden, heeft de Wet uit den aard der zaak slechts weinig invloed. De van ouds hieromtrent bestaande zeden en gebruiken handhaafden zich in de verschillende landen. Waren zij tot zekere hoogte toevallig in overeenstemming met de Wet, des te beter. Hetzelfde geldt ook van de eigenschappen door de Wet in een imâm gevorderd. Zoo komen bijv. hoogst zelden de door de Wet verboden *vrouwen*regeeringen voor. Toch is dit meer aan den gewoonlijk lagen trap van ontwikkeling der vrouwen in de meeste Mohammedaansche landen toe te schrijven dan aan den invloed der Wet. [2]) Evenzoo verzette zich het volksbewustzijn ook reeds vóór de komst van den Islam tegen het optreden van gebrekkige of ziekelijke vorsten. [2]) Daarom kan het geen verwondering wekken, als men in de geschiedenis vindt vermeldt, dat soms afgezette chaliefen opzettelijk werden blind gemaakt om hun wederoptreden te beletten, waartegen zich immers het gebruik al even sterk als de Wet zou hebben verzet.

Zoo hadden dan de eerste vier „goede" chaliefen beantwoord aan het hooge ideaal door de Wet gesteld, of omgekeerd, had de Wet hare idealen ontleend aan het beeld, dat de vrome wetgeleerden zich van de eerste gulden 30 jaren hadden gevormd. Maar reeds sedert de opkomst der Omajjaden heeft eeuwenlange tyrannie en despotisme de geloovigen eraan gewend zich in het onvermijdelijke

---

[1]) Zie Dr. Snouck Hurgronje, *Ind. Gids* 1884, 1 bldz. 809–810.

[2]) Zie Dr. Snouck Hurgronje „De Atjehers" II, bldz. 360.

te schikken en de volstrekte willekeur hunner heerschers gelaten te dulden. Toch leeft nog heden ten dage bij de meesten de hoop op des Mahdi's komst. Die „Rechtgeleide" zal dan de booze tyrannen verdrijven en Allahs Wet in haar volle zuiverheid herstellen. Al is dit een eschatologische verwachting geworden, toch behoeft het geen verwondering te wekken, dat telkens, ook in onze dagen, hier en daar in de moslimsche wereld iemand als de aangekondigde mahdi opstaat. Het einde der wereld toch heeft men zich van den aanvang af in den Islam betrekkelijk zeer nabij voorgesteld en het toenemend zedenbederf, de achteruitgang der Wetsstudie, en vooral de steeds toenemende macht der ongeloovigen gelden als onmiskenbare voorteekenen, dat het einde der dagen op handen is, en de Mahdi ieder oogenblik kan verschijnen.[1])

De rol van den Mahdi op politiek gebied is overigens gewijzigd, zooals Dr. Snouck Hurgronje in zijne meergenoemde verhandeling getiteld „Der Mahdi" heeft aangetoond. Bij de moslims is de haat tegen hunne eigen heerschers in den loop der tijden allengs verzwakt en op den achtergrond getreden tegenover de verontwaardiging over de toenemende macht der ongeloovigen, die van alle zijden den Islam bedreigen. In verband met deze gewijzigde toestanden denkt men zich thans ook den Mahdi veelal minder als een schrikbeeld voor de regeerende onwettige imâms, dan wel als de verlosser der Mohammedanen uit de hand der ongeloovigen.

Malang, Poewasa-maand 1898.

---

[1]) Zie Dr. Snouck Hurgronje „Der Mahdi", Seite 26.

De wijzigingen in het groot ambtenaars-examen.

Nu ook de *Javasche Courant* de jongste wijzigingen in het groot ambtenaars-examen bevat, die in Nederland reeds eenige maanden bekend waren, willen wij daarop toch eens de aandacht vestigen, omdat zij in den aanstaanden zomer voor het eerst zullen worden toegepast.

Die wijzigingen zijn tweeërlei. De eerste zijn neergelegd in het Koninklijk Besluit van 15 December 1897, No. 50, waarvan de inhoud luidt als volgt:

Artikel 1. Aan artikel 2 der bepalingen betreffende het groot ambtenaars-examen voor den Indischen dienst, vastgesteld bij het Koninklijk besluit van 20 Juli 1893 (*Nederl. Staatsblad* No. 117 en *Indisch Staatsblad* No. 257) wordt de volgende bepaling toegevoegd.

Wie zich reeds tweemaal voor dit gedeelte van het groot ambtenaars-examen heeft aangemeld en is afgewezen of uit anderen hoofde dan om wettige redenen, ter beoordeeling van de regeering, niet verschenen is dan wel zich teruggetrokken heeft, wordt niet meer tot het afleggen daarvan toegelaten.

Artikel 2. De aanhef van artikel 8 van het Koninklijk besluit van 29 Augustus 1883 (*Nederl. Staatsblad* No. 133 en *Indisch Staatsblad* No. 249) wordt gelezen als volgt:

„Tot de betrekkingen van referendaris met uitzondering van die bij de comptabiliteit en van secretaris bij de departementen van algemeen burgerlijk bestuur in Ned. Indië, bij de Algemeene Secretarie en bij den Raad van Indië, daaronder begrepen de betrekkingen van Algemeen Secretaris en van Gouvernements-Secretaris, alleen benoembaar a. enz.

Overgangsbepaling. Zij die zich bij het in werking treden van dit besluit reeds meer dan eenmaal voor het eerste gedeelte van het groot ambtenaars-examen hebben aangemeld zonder het diploma te verwerven, worden nog eenmaal tot het afleggen van dat gedeelte van het examen toegelaten.

In de tweede plaats verdient onze aandacht de Resolutie van den Minister van Koloniën van 27 December 1897, Lt. D., No. 21, die wij in hoofdzaak hieronder laten volgen:

De Minister van Koloniën, Gelet enz.,
Heeft goedgevonden:

1. te bepalen dat de artikelen 10 en 11 van het Reglement voor het groot ambtenaars-examen voor den Indischen dienst, vastgesteld bij de dezerzijdsche resolutie van 31 Juli 1893 Lt. D. No. 53 worden gelezen als volgt:

Artikel 10. De candidaat, aan wien bij het eerste gedeelte van het examen in elk vak en bij het tweede gedeelte in elk der verplichte vakken het cijfer 5 of een hooger cijfer is toegekend, wordt zonder discussie verklaard aan het examen te hebben voldaan.

Den candidaat, aan wien bij het eerste gedeelte van het examen voor al de vakken te zamen niet meer dan 22 punten en den candidaat, aan wien bij het tweede gedeelte voor al de verplichte vakken te zamen niet meer dan 27 punten zijn toegekend, wordt verklaard niet aan het examen te hebben voldaan.

Eveneens wordt afgewezen de candidaat aan wien in een of meer vakken (bij het tweede gedeelte verplichte vakken) een der cijfers 0, 1 of 2, dan wel in twee of meer vakken (bij het tweede gedeelte verplichte vakken) een der cijfers 3 of 4 is toegekend.

In alle gevallen, bij de eerste drie alinea's van dit artikel niet voorzien, beraadslaagt de commissie over de vraag of de candidaat kan geacht worden een voldoend examen te hebben afgelegd, daarbij, voor zooveel het tweede gedeelte van het examen betreft slechts rekening houdende met de verplichte vakken. Zij brengt die vraag tot een beslissing door er over te stemmen. Bij staking van stemmen wordt het examen geacht voldoende te zijn.

Artikel 11. De ranglijst der in het tweede gedeelte van het examen geslaagden wordt opgemaakt naar den uitslag van het examen in de zes verplichte vakken, met dien verstande dat voor den candidaat, die in een of meer onverplichte vakken een hooger cijfer behaalde dan hij voor de Javaansche taal verkreeg, het hoogste dier cijfers in aanmerking wordt genomen, mits het cijfer voor het onverplichte vak niet minder is dan 5.

Bij gelijke eindcijfers bepaalt de commissie de volgorde, waarin de betrokken candidaten op de ranglijst zullen voorkomen.

Wij willen aan het tot stand komen en de draagwijdte dezer wijzigingen nog eenige beschouwingen vastknoopen.

In de eerste plaats dan de wijzigingen van het Kon. besluit van 20 Juli 1893, die van groot belang zijn voor de studenten der Indische Instelling. Immers voortaan zal niet meer worden toegelaten, anders dan om wettige redenen, ter beoordeeling van de Regeering, om voor de derde maal het eerste gedeelte van het groot ambtenaars-examen af te leggen.

Dit denkbeeld is geopperd door de Nederlandsche Commissie voor het groot ambtenaars-examen van 1897, in wier verslag [1]) we op bl. 5 en 6 het volgende lezen:

Komt het wenschelijk voor, artikel 1 der *Bepalingen* betreffende het groot ambtenaars-examen voor den Indischen dienst, zooals deze zijn vastgesteld bij het Koninklijk besluit van 20 Juli 1893 No. 29 (*Staatsblad* No. 117), aldus te wijzigen, dat geen candidaat tot het afleggen van eenig gedeelte van genoemd examen kan worden toegelaten, die reeds *tweemaal* voor hetzelfde gedeelte zich heeft aangemeld en niet is verschenen, zich heeft teruggetrokken of afgewezen is?

Verdedigd op gronden, vooral verband houdende met de belangen van 's lands dienst in Nederlandsch Indië, werd deze vraag door 13 van de 19 commissieleden in bevestigenden zin beantwoord.

Wij kunnen nu verder hieromtrent mededeelen dat dit nieuwe

---

[1]) Dit verslag is o.a. ook afgedrukt in de *Almanak van het Indologische Studentenkorps* (1898).

voorschrift door den Minister werd overgenomen uit een voorstel van Curatoren der Indische Instelling aan den Minister van Koloniën. Curatoren meenden, dat het belang van den Staat bij het verkrijgen van geschikte koloniale ambtenaren eischt, dat minder ijverige of minder bekwame personen zoo spoedig mogelijk van den toegang tot den Indischen dienst worden uitgesloten.

Een overgangsbepaling, die voor de tegenwoordig studeerenden den maatregel verzacht, meende de Regeering echter billijkheidshalve te moeten opnemen.

Wat betreft de wijzigingen in het examen-reglement gebracht, deze zijn *beide* zeer belangrijk.

Eerst die van *art. 10.*

Deze is eveneens te danken aan een advies van Curatoren der Indische instelling.

De nieuwe regeling beperkt in belangrijke mate de vrijheid met opzicht tot toelating en afwijzing van candidaten, vroeger door de examen-commissie onder het vigeerende oude reglement genoten.

Die beperking van de vrijheid van handelen der examencommissie scheen bij de scherpe concurrentie tusschen de examinandi noodzakelijk, nu examen-commissiën soms blijken gaven van een min of meer eigenaardige opvatting.

Tot toelichting van die opvatting nemen wij ter hand het jongste „Verslag der Commissie belast met het afnemen van het examen, bedoeld bij artikel 2 [1]) der bepalingen, behoorende bij het Kon. besluit van 20 Juli 1893 No. 29, *Indisch Staatsblad* No. 257", of korter en duidelijker gezegd: „het verslag der Commissie belast met het afnemen van het groot ambtenaars-examen in Indië", in 1897, en op het gelijknamige verslag van de Nederlandsche Commissie.

Wij vestigen daarbij de aandacht op de „lijsten der geëxamineerde candidaten", voor het eerste gedeelte van het groot ambtenaars-examen, waaruit wij de volgende examens releveeren.

---

[1]) Waarom hier alleen *artikel 2* is aangehaald is niet duidelijk. In het verslag der Nederlandsche zuster-commissie wordt juister gezegd: de commissie .... bedoeld *bij artikel 1, 2* en *3.*

Volgnummer der Candidaten.	Punten behaald in						Uitslag van het examen.
	Aardrijkskunde van N.-I.	De Nederlandsch-Indische Wetboeken.	Inleiding tot de kennis der godsd. wetten enz. van N.-I.	Maleische taal.	Javaansche taal.	Totaal.	
Indische commissie van 1894.							
No. 6.....	8	8	7	5	1	29	Toegelaten met 6 tegen 3 stemmen.
„ 7.....	8	4	5	4	6	27	„ „ 7 „ 2 „
„ 20.....	9	8	5	6	1	29	„ „ 6 „ 3 „
„ 21.....	7	5	5	8	2	27	„ „ 6 „ 3 „
Nederlandsche commissie van 1897.							
No. 3.....	4	6	2	7	6	25	Afgewezen met 15 tegen 4 stemmen.
„ 27.....	4	7	7	3	4	25	„ „ 15 „ 4 „

Wij zien dus dat in 1897, in Indië, door de examen-commissie twee candidaten (No. 6 en No. 20) zijn toegelaten bij het eerste gedeelte van het groot ambtenaars-examen, en dat telkens met 6 tegen 3 stemmen, die beiden bij een totaal aantal punten van 29, voor de Javaansche taal het cijfer *1* (*zeer* slecht) verkregen, terwijl met dezelfde meerderheid één (No. 21) werd toegelaten bij een totaalcijfer van 27, met een *2* (slecht) in het Javaansch, en een ander (No. 7) ook met een totaal aantal punten van 27 maar met *2* vakken onvoldoende van de *5!* (Ind. wetboeken en Maleisch), door 7 van de 9 commissieleden een diploma werd waardig gekeurd!

Bekijken wij nu ook eens het verslag van het examen in Nederland afgelegd, eveneens in 1897.

In Nederland was de *meerderheid* der commissie van 1897 niet zóó gemakkelijk als de Indische, maar er was toch een *minderheid*, die nog lagere eischen meende te moeten stellen.

We zien toch een candidaat (No. 27) afwijzen met *drie* vakken van de vijf onvoldoende. Aan een ander (No. 3), die bij een totaal aantal punten van 25 in de *vijf* vakken, in één daarvan het cijfer 2

(slecht) en in een ander het cijfer 4 (onvoldoende) had, was hetzelfde voor hem droevige lot beschoren. Maar er was toch een minderheid van 4 leden, die in beide gevallen deze twee candidaten wilde toelaten.

Het feit, dat een curator der Indische Instelling, Mr. Nederburgh, tevens president der Nederlandsche examen-commissie was, brengen wij onwillekeurig in verband met de door het curatorium uitgelokte beperkte bevoegdheid der aanstaande examen-commissiën.

Wij zijn over 't algemeen geen voorstander van overdreven reglementeeren en daarmee gaat — we zijn er van overtuigd — het curatorium met ons mede. Waar echter een niet onbelangrijke minderheid van examen-commissieleden een opvatting blijkt te hebben, zoo afwijkende van de meerderheid, is het niet uitgesloten dat een ander jaar de denkbeelden van die minderheid meerderheid verwerven.

De dubbele examen-afneming — immers in Indië en in Nederland — die in 't algemeen altijd toch zal leiden tot verschillenden maatstaf, maakt het wèl gewenscht om zooveel mogelijk de zelfstandigheid der examen-commissiën te beperken. Draconisch moge men dus de nieuwe voorschriften noemen. Maar noodig waren zij, met het oog op de schrikbarende concurrentie bij deze examens. Hoe minder daarbij aan de wisselende meening van examinatoren wordt overgelaten, wat betreft den invloed van een onvoldoend of slecht vakcijfer, des te rechtvaardiger is de uitslag. Want elkeen, die door het eerste gedeelte komt van het groot ambtenaarsexamen, is een aanstaande concurrent voor het vergelijkende tweede, definitieve examen.

Wij zijn nu genaderd tot de wijzigingen van artikel 11 van het examen-reglement voor het tweede gedeelte van het groot ambtenaars-examen.

Wij schreven daarover in het weekblad *Insulinde* van 29 Maart (No. 13).

> „Wanneer wij het goed inzien, wordt hierdoor een einde gemaakt aan het systeem der meerdere punten in de ranglijst door onverplichte talen, dat, bij de groote examenconcurrentie, den Indologen dwong tot het aanleeren van allerlei bijtalen. Het komt ons voor, dat het toejuiching verdient, dat dit afgeschaft is."

Bij nader onderzoek bleek het dat inderdaad de bedoeling van

dezen maatregel is: *het keeren van* den nadeelingen invloed der *onverplichte* inlandsche talen op de samenstelling van de ranglijst, die, zooals men weet, over de al- of niet-plaatsing, en dus, voor de candidaten, *over de quaestie bij uitnemendheid* beslist.

Tot welke zonderlinge en onbillijke beslissingen de tot dusverre gevolgde voorschriften aanleiding gaven, moge weer blijken uit het jongste examen. We ontleenen uit de Bijlage III van het Nederlandsche examen-verslag over 1897 het volgende:

Volgnummer.	Verplichte vakken.						Totaalcijfer in de zes verplichte vakken.	Onverplichte vakken.				Eindcijfer.	Aantal examen-vakken.	Uitslag van het examen.	Nummer op de eindranglijst.
	Geschiedenis van Nederlandsch-Indië.	Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië.	Godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken van Nederlandsch-Indië.	Staatsinstellingen van Nederlandsch-Indië.	Maleische taal.	Javaansche taal.		Soendaneesche taal.	Madoereesche taal.	Bataksche taal.	Makassaarsche taal.				
1	6	7	6	6	6	6	37	6	6	„	„	49	8	Toegelaten krachtens art. 10 van het examenreglement.	4
5	7	7	9	8	7	6	44	„	„	„	„	44	6		13
20	9	7	7	9	7	5	44	„	„	„	„	44	6		12

De Nederlandsche examen-commissie brengt de zaak aldus ter sprake.

Behoort in de voorschriften betreffende de *onverplichte* vakken bij het examen *tweede gedeelte*, wijziging te worden gebracht?

Aanleiding tot de overweging dezer vraag gaven eenige sterk sprekende gevallen, die zich bij het examen van dit jaar hebben voorgedaan en waardoor, naar het oordeel van een aantal leden der commissie, duidelijk aan het licht kwam, de onbillijke invloed door de cijfers in de onverplichte vakken door de candidaten verkregen, uitgeoefend op hunne plaatsing op de eindranglijst. Als voorbeelden daarvan mogen gelden de examens van twee candidaten, waarvan de een (no. 20 van de cijfer- en ranglijst van het examen, *tweede gedeelte*) 44 punten behaalde in de *verplichte* vakken, no. 12 werd op de eindranglijst en dus voor beschikbaarstelling aan den Indischen Opper-Landvoogd *niet* in aanmerking komt, en de ander (nº. 1 van dezelfde cijfer- en ranglijst) slechts 37 punten

behaalde in de *verplichte* vakken, maar tevens nog 12 in de *onverplichte*, met zijn totaal van 49 punten nº. 4 werd op de eindranglijst, en dus uitgezonden wordt.

Een voorstel om *niet* op wijziging aan te dringen, en althans voorloopig deze zaak te laten rusten, verdedigd door sommigen op grond van instemming met de bestaande regeling, door anderen om redenen van opportuniteit, werd met slechts ééne stem meerderheid verworpen.

Een voorstel om in het verslag de wenschelijkheid uit te spreken tot beperking van het aantal der *onverplichte* vakken, waarin door een candidaat examen kan worden afgelegd, tot één, vooral ook verdedigd op paedagogische gronden, werd daarentegen met meerderheid van ééne stem aangenomen.

Wij preciseeren: No. *1* heeft 37 in de *verplichte* vakken, — maar 12 punten in *on*verplichte komen daarbij; zijn totaal wordt aldus 49 — hij wordt uitgezonden en krijgt zelfs No. *4* op de eindranglijst. Nos. *5* en *20* daarentegen concentreerden al hun werkkracht op de *verplichte* vakken; zij deden dan ook een veel beter, een werkelijk prachtig examen, — verkregen beiden *44* punten in de *verplichte* vakken, maar behaalden No. *12* en *13* op de eindranglijst, en . . . . . werden dus *niet* uitgezonden! Want er waren maar *tien* plaatsen beschikbaar.

Dat zijn natuurlijk absurditeiten, wel uit de voorschriften voortvloeiende, maar waaraan dan toch ook zoo spoedig mogelijk een einde moet worden gemaakt.

Èn de examen-commissie èn de curatoren hebben dat gevoeld; van beide lichamen zijn dan ook voorstellen tot verbetering aan den Minister gedaan.

De Minister heeft de hem aanbevolen denkbeelden niet gevolgd, maar heeft zelfstandig de wijziging vastgesteld.

Deze verdient in menig opzicht lof, maar *onverdeeld* juichen wij haar niet toe, daar zij waarschijnlijk een einde zal maken aan de studie van *alle* inlandsche talen, behalve Javaansch en Maleisch, aan de Indische Instelling.

En dit zou toch jammer zijn!

Zou het niet mogelijk geweest zijn bepalingen te scheppen, waarbij aan de door ons erkende onbillijkheid een einde werd gemaakt, terwijl zij de zekerheid zouden geven dat de studie der andere landstalen van den Indischen Archipel niet zal worden verlaten?

Want dat *uitsluitend* Maleisch en Javaansch wordt beoefend door *alle* aanstaande Indische ambtenaren, kan toch niet in 's lands belang zijn

Wij kunnen trouwens mededeelen dat onder de toch al zoo zwaar beproefde studeerenden aan de Delftsche „Indische" de plotselinge afschaffing, zonder eenige overgangsbepaling, van de voordeelen der beoefening van andere talen een niet geringe verslagenheid teweegbracht bij hen, die reeds tal van uren hadden besteed aan de studie dier bijtalen, en die door die resolutie van den minister met één slag den *handicap* ontnomen werd, dien zij zich met groote inspanning tegenover hen mededingers verworven hadden. Ze waren zonder overgang op *scratch* teruggebracht!

Eenige studenten richtten zich tot den hoogleeraar-directeur Dr J. Spanjaard, ten einde diens tusschenkomst bij den minister in te roepen, om billijke overgangsbepalingen te verkrijgen, ten behoeve der ongelukkigen, die nu, zuiver voor niet, Soendaneesch, Madoereesch, Bataksch of Makassaarsch, en wel één of meerdere van die voor een *out-sider* alles behalve gemakkelijke talen, hadden beoefend.

De hoogleeraar-directeur meende echter in deze niet bemiddelend te kunnen optreden, in de eerste plaats — zooals hij aan de studenten mededeelde — omdat op de vraag, welke dan die overgangsbepalingen zouden moeten zijn, geen bevredigend antwoord te geven is.

De quaestie is toen in het „Indologisch Studentencorps" ter sprake gekomen, maar ook dat lichaam besloot met overgroote meerderheid geen stappen in die richting te doen.

Uit een en ander kan geen andere conclusie getrokken worden, dan dat de nieuwe regeling toch beter aan het billijkheidsgevoel der betrokkenen voldoet dan de oude.

Dat echter deze wijziging, zooals wij reeds zeiden, een groote verandering, die niet in *alle* opzichten een verbetering is, zal brengen in de studie-richting op de „Indische", is o. i. onvermijdelijk, omdat ten slotte die studie toch gericht is op dat ééne doel: bij het vergelijkend examen tot de geplaatsten te behooren. Alles wat daarop geen invloed uitoefent, zal geheel of ten minste grootendeels verdwijnen.

Daarmee is dan het doodvonnis geteekend van alle inlandsche, niet verplichte talen.

v. S.

VARIA.

HET ONTWERP-MIJNWET VAN DEN MINISTER CREMER.

Men is het tegenwoordige ministerie hard gevallen, dat het bij zijn optreden al de wetsontwerpen, die door zijn voorganger waren ingediend, heeft ingetrokken. Onder deze was een gewijzigd ontwerp-mijnwet, dat wij wegens de gewichtige veranderingen, die het oorspronkelijk project (jaargang 1896. deel I, bl. 722) had ondergaan, in zijn geheel hier ter plaatse afdrukten (jaargang 1897 II, bl. 1044).

Sommige der ingetrokken wetsontwerpen zijn onveranderd weer ingediend, en men zou dus inderdaad kunnen meenen, dat hun intrekking wel achterwege had kunnen blijven.

Die meening echter kan men onmogelijk koesteren wat de mijnwet aangaat. De wijzigingen, door den minister Cremer in het gewijzigd ontwerp-Bergsma gebracht, zijn zóó talrijk en zoo gewichtig, zoo principieel zelfs, dat wij thans *a fortiori* niet kunnen volstaan met ze aan te geven. Nu we eenmaal de twee vorige mijnwet-ontwerpen hebben medegedeeld, dienen we, om consequent te blijven, ook het ontwerp-Cremer in zijn geheel over te nemen.

Alvorens dat te doen, een warm woord van sympathie met de groote meerderheid van de door den minister Cremer in het ontwerp-Bergsma gebrachte wijzigingen.

Blijkbaar is het Billiton-spook, dat telkens weer oprees, als er quaestie was van een vaststelling der cijns aan het gouvernement, nu voor goed verdwenen. Geen overdreven fiscaliteit; cijnsheffing naar de bruto-opbrengst en dus geen overdreven inmenging in particuliere zaken, zooals noodzakelijk het gevolg zou zijn van een cijns naar de netto-opbrengst; zuivere formuleering van het instituut der „Bergfreiheit", afscheidende den eigendom van boven- en ondergrond; zuivere omschrijving der begrippen, „opsporing" (of het doen van onderzoek naar) en „ontginning" (of de winning van delfstoffen) en vooral zuivere omschrijving van de rechten op concessie van den houder der vergunning tot het doen van mijnbouwkundig onderzoek. Verder heffing van een vast recht van *f* 0.02^5 per H.A. (dat is *nog geen f* 0.01^8 *per bouw*) van vergunningen. Een maatregel, die wij onvoorwaardelijk toejuichen, daar zij, naar wij hopen, ettelijke flesschentrekkers-vergunningjagers op de vlucht zal drijven, zonder de *bona-fide* vergunning-vragers af te schrikken.

Ziedaar eenige hoofdpunten, die het ontwerp kenmerken.

De redactie is duidelijk.

Hopen wij dat het recht van amendement der Tweede Kamer in deze wet niet zal werken als een tweesnijdend zwaard, door den geest van het ontwerp aan te tasten, onder den schijn van partieele verbeteringen!

Benijdenswaardig in dezen is het lot geweest der voortreffelijke Pruisische mijnwet, die in alle opzichten de geestelijke vader blijkt te zijn van dit ontwerp.

De Regeering verklaarde bij de behandeling toen in het Pruisische parlement dat elk artikel goed overwogen was en niet geamendeerd kon worden zonder het geheel schade te doen. De Kamer had dus — zoo verklaarde verder de Regeering de keuze tusschen aanneming *en bloc*, zonder eenige wijziging, of verwerping.

Zoo iets zou bij ons niet mogelijk zijn. Maar toch durven wij onze Tweede Kamer verzoeken om deze wet van Cremer niet te bederven door amendementen.

We laten nu hieronder den tekst van de Mijnwet volgen.

TITEL I.

Algemeene bepalingen.

Artikel 1. Over de navolgende delfstoffen mag in Nederlandsch-Indië de rechthebbende op den grond niet beschikken:

edelgesteenten;

platina, osmium, iridium, goud, zilver, kwik, bismuth, molybdeen, tin, wolframium, lood, koper, zink, cadmium, nikkel, kobalt, chroom, ijzer, mangaan, antimoon, arsenik en strontium, alle hetzij gedegen, hetzij als erts, alsook andere delfstoffen, wanneer zij met de hiergenoemde in dezelfde afzetting gevonden worden en dus gezamenlijk gewonnen dienen te worden;

graphiet, anthraciet en alle soorten van steen- en bruinkool;

delfstoffen die op haar gehalte aan zwavel, of voor de vervaardiging van aluin en vitriool ontgonnen kunnen worden;

phosphaten die tot bemesting dienen, phosphoriet en salpeter;

aardolie, aardpek, aardwas en alle andere soorten van bitumineuse zelfstandigheden, zoowel vaste als vloeibare, benevens de daarmede voorkomende gasvormige zelfstandigheden;

steenzout, benevens de daarmede in dezelfde afzetting voorkomende zouten.

In geval van twijfel of eenige delfstof tot de in het vorig lid genoemde behoort, beslist de Gouverneur-Generaal.

Het recht om die delfstoffen op te sporen of te ontginnen wordt verkregen overeenkomstig de voorschriften dezer wet.

Artikel 2. In deze wet wordt onder opsporing of mijnbouwkundige opsporing verstaan het opzettelijk ingesteld onderzoek naar de in art. 1 genoemde delfstoffen met het oogmerk om recht tot mijnontginning te verwerven; en onder ontginning of mijn-ontginning de opzettelijke winning van deze delfstoffen, onverschillig of die winning geschiedt door onderaardsche mijnwerken, open groeven, grondboringen of op andere wijze.

Deze wet kent aan de uitdrukkingen onderzoekingsveld, concessieveld en mijnveld het begrip van ruimte toe, en aan de uitdrukkingen onderzoekingsterrein en concessieterrein dat van oppervlakte.

Artikel 3. In deze wet worden verstaan:

onder rechthebbenden op den grond degenen die een zakelijk recht daarop hebben, onverschillig of dit door de wetgeving voor Europeanen dan wel door die voor inlanders wordt beheerscht;

onder derde belanghebbenden degenen wier uit een persoonlijk recht voortvloeiende belangen door een opsporing of ontginning kunnen worden geschaad.

Artikel 4. Geen anderen kunnen houders van vergunningen tot opsporing of van concessiën tot ontginning zijn dan: 1°. Nederlanders, 2°. Ingezetenen van Nederland of van Nederlandsch-Indië, 3°. Vennootschappen, gevestigd in Nederland of in Nederlandsch-Indië, waarvan, wat de naamlooze vennootschappen betreft, de eenige bestuurder of, als er meer bestuurders zijn, de meerderheid, alsook de meerderheid der commissarissen, en, wat de vennootschappen onder eene firma betreft, als er twee vennooten zijn, één van hen, of anders de meerderheid, Nederlanders zijn, woonachtig in Nederland of in Nederlandsch-Indië.

met dien verstande dat de niet in Nederlandsch-Indië gevestigde personen of vennootschappen aldaar behoorlijk moeten zijn vertegenwoordigd; en dat de in Nederlandsch-Indië gevestigde personen, de vertegenwoordigers in Nederlandsch-Indië van niet in Nederlandsch-Indië gevestigde personen, en de in Nederlandsch-Indië gevestigde bestuurders of vertegenwoordigers van aldaar of in Nederland gevestigde vennootschappen bevoegd moeten zijn om verblijf te houden binnen het gewest of de gewesten waar de opsporing of de ontginning moet geschieden.

Aanvragers van eene vergunning tot opsporing of van een concessie tot ontginning moeten voor den duur der vergunning of der concessie domicilie kiezen ten kantore van een hoofd van gewestelijk bestuur binnen wiens gewest het onderzoekingsterrein of concessieterrein geheel af gedeeltelijk gelegen is. De rechten en verplichtingen, uit eene vergunning tot opsporing en uit eene concessie voortvloeiende, gaan bij overlijden van den wettigen houder over op diens rechtverkrijgenden, voor zoover zij reeds dadelijk, dan wel binnen den tijd van één jaar na het openvallen der erfenis, voldoen aan de vereischten van dit artikel.

Artikel 5. De winning van steenzout wordt niet toegestaan dan op plaatsen waar het zoutmonopolie niet van kracht is.

Artikel 6. Deze wet is, met uitzondering van dat gedeelte, hetwelk de verhouding regelt tusschen de rechthebbenden op den grond en derde belanghebbenden eenerzijds en ondernemers van mijnbouwkundige opsporingen en van mijnontginning anderzijds, zoomede van art. 25, niet van toepassing op van Gouvernementswege ondernomen opsporingen en ontginningen.

Zij is ook niet van toepassing op de ontginning van delfstoffen door de inlandsche of daarmede gelijkgestelde bevolking ondernomen:

a. voor zoover die ontginning op kleine schaal en voor eigen rekening en bate geschiedt, een en ander ter beoordeeling van den Gouverneur-Generaal;

b. wanneer die ontginning, als behoorende tot de verpachte middelen of uit anderen hoofde, afzonderlijk geregeld is.

TITEL II.

Mijnbouwkundige opsporingen.

Artikel 7. Recht tot opsporing wordt verkregen door schriftelijke vergunning van Regeeringswege, welke niet verleend wordt dan nadat de rechthebbenden

op den grond, zoomede derde belanghebbenden in de gelegenheid zijn gesteld om voor hunne belangen op te komen en alsdan slechts onder verplichting tot voorafgaande vergoeding der door de opsporingen toe te brengen schade of tot het stellen van zekerheid voor die vergoeding ingeval het bedrag daarvan niet vooraf te bepalen is.

De in het voorgaande lid bedoelde vergunning wordt verleend door den bij ordonnantie aan te wijzen ambtenaar. Het verzoek, om op een zoo nauwkeurig mogelijk aangeduid terrein opsporingen te mogen doen, wordt schriftelijk en in tweevoud ingediend aan dezen ambtenaar, die, na op de beide exemplaren van het verzoekschrift dag en uur der indiening te hebben aangeteekend, een exemplaar weder aan den verzoeker ter hand stelt.

De vroeger ingediende aanvrage heeft de voorkeur boven de later ingediende.

De vergunning wordt verleend voor eenen bepaalden tijd, twee achtereenvolgende jaren niet te boven gaande, en voor een veld, dat zich binnen de verticale projectie van een in de akte van vergunning zoo nauwkeurig mogelijk aangeduid terrein tot in onbepaalde diepte uitstrekt; zij kan voor den tijd van ten hoogste één jaar worden verlengd. Aan de vergunning kunnen voorwaarden verbonden worden.

Van beslissingen omtrent verleening en verlenging is beroep op den Gouverneur-Generaal.

Met de opsporing moet binnen den tijd van één jaar na den datum, waarop de vergunning verleend is, een aanvang zijn gemaakt.

De vergunning kan niet anders dan krachtens een van Regeeringswege verkregen toestemming worden overgedragen.

De vaststelling van verdere voorschriften tot uitvoering van dit artikel, alsook betreffende de afmetingen van tot het doen van opsporingen aangevraagde terreinen, geschieden bij ordonnantie.

Artikel 8. Opsporingen worden niet toegelaten:

a. in terreinen of streken, gereserveerd hetzij voor opsporing of ontginning van Gouvernementswege, hetzij voor de uitgifte van eene concessie na openbare mededinging, volgens de artt. 31 en 32;

b. in terreinen, binnen welke aan anderen vergunning tot het doen van opsporingen is verleend, zoolang zij ingevolge die vergunning eene aanspraak op concessie geldend kunnen maken;

c. in terreinen of streken door den Gouverneur-Generaal om redenen van algemeen belang voor opsporingen gesloten.

Opsporingen strekken zich binnen het terrein van onderzoek niet uit tot gronden, waarop versterkingen, Gouvernements of openbare gebouwen staan, dan wel kerkhoven, graven, publieke wegen, kanalen of spoorwegen zijn aangelegd, noch tot gronden welke naar de instellingen der inlanders als gewijde beschouwd worden, of waar het doen van opsporingen, om redenen van algemeen belang, ter beoordeeling van den Gouverneur-Generaal, wordt verboden, noch tot binnen een bij ordonnantie te bepalen afstand van de vorenbedoelde gronden.

Zij strekken zich ook niet uit tot gronden, waarop woonhuizen of fabrieken staan, noch tot de gronden welke die woonhuizen of fabrieken tot een bij

ordonnantie te bepalen afstand omgeven, tenzij de toestemming van de rechthebbenden op den grond en van derde belanghebbenden verkregen zij.

Artikel 9. De rechthebbenden op den grond en derde belanghebbenden zijn gehouden het doen van opsporingen in den grond te gedoogen:

a. mits zij door den houder der vergunning vooraf, onder vertoon van de vergunning of een authentiek afschrift daarvan, in kennis gesteld zijn met diens voornemen tot het doen van opsporingen en met de plaats waar die zullen geschieden;

b. tegen vooraf genoten of vooraf verzekerde schadeloosstelling een en ander volgens voorschriften bij ordonnantie vast te stellen.

Artikel 10. De vergunning tot het doen van opsporingen geeft den houder, met uitsluiting van ieder ander, het recht, om overeenkomstig de voorschriften dezer wet en de bij de vergunning gestelde voorwaarden, in het onderzoekingsveld alle werkzaamheden te verrichten, noodig tot opsporing van de in art. 1 genoemde delfstoffen of ten doel hebbende den aard der aangetroffen delfstofafzettingen en der daarin voorkomende delfstoffen te beoordeelen.

Over de door hem verkregen delfstoffen mag de opspoorder, behoudens de rechten van anderen en het bepaalde in de artt. 35 en 36, vrijelijk beschikken.

Hetgeen in de artt. 24, 25 en 26 bepaald is omtrent concessionarissen en ontginningen is eveneens van toepassing op houders van vergunningen tot het doen van opsporingen en de door hen verrichte opsporingen.

Artikel 11. De vergunning vervalt van rechtswege:

a. bij het verstrijken van den tijd waarvoor zij verleend of verlengd is;

b. indien de houder ophoudt aan de in art. 4 gestelde eischen te voldoen;

c. bij overlijden van den wettigen houder, ten aanzien van die rechtverkrijgenden, die binnen den in art. 4 genoemden termijn, niet aan de in dat artikel gestelde vereischten hebben voldaan.

Artikel 12. De vergunning wordt ingetrokken:

a. ingeval niet binnen den in artikel 7 daarvoor bepaalden tijd met de opsporing is aangevangen;

b. op vordering van de rechthebbenden op den grond of van derde belanghebbenden, ingeval de opsporingen worden ondernomen zonder dat te hunnen opzichte is voldaan aan de bepalingen van art. 9.

De vergunning kan worden ingetrokken ingeval de houder der vergunning aan eene der daarbij gestelde voorwaarden niet voldoet.

De intrekking geschiedt door de autoriteit die de vergunning heeft verleend. Van beslissingen omtrent intrekking is beroep op den Gouverneur-Generaal, op de wijze bij ordonnantie te regelen.

TITEL III.

Concessiën tot mijnontginning.

Artikel 13. Concessiën tot ontginning worden verleend door den Gouverneur-Generaal, voor eenen tijd 75 jaren niet te boven gaande, en voor een mijnveld, dat zich binnen de verticale projectie van het in de akte van concessie nauwkeurig aangeduid concessieterrein tot in onbepaalde diepte uitstrekt.

Zij worden slechts verleend voor de winning van zoodanige delfstoffen, waarvan ten genoegen van den Gouverneur-Generaal wordt aangetoond, dat zij binnen het mijnveld in eene natuurlijke afzetting voorkomen, waaruit hare winning technisch mogelijk is.

Artikel 14. Concessiën tot ontginning worden niet verleend dan nadat ieder belanghebbende in de gelegenheid is gesteld voor zijne belangen op te komen, en onder de verplichting voor den concessionaris, om zich gedurende de laatste drie concessiejaren te gedragen naar de voorschriften hem door den Gouverneur-Generaal, in het belang van den geleidelijken overgang der concessie in andere handen, gegeven en om zijne medewerking te verleenen tot alles wat aan zoodanigen geleidelijken overgang bevorderlijk kan zijn.

Artikel 15 Concessiën worden niet verleend voor ontginning in streken of terreinen, waar die, naar het oordeel van den Gouverneur-Generaal, om redenen van algemeen belang niet kan worden toegelaten.

Artikel 16. De concessie geeft den concessionaris, overeenkomstig de voorschriften dezer wet en op de in de akte van concessie gestelde voorwaarden, binnen het mijnveld het uitsluitende recht tot het winnen der in die akte genoemde delfstoffen en tot den aanleg van alle daartoe noodige werken, zoo op als onder den grond; dit recht strekt zich uit tot binnen het mijnveld gelegen oude ertshoopen van vroegere ontginningen of opsporingen.

De concessie geeft den concessionaris ook het recht, om op den voet bij ordonnantie te regelen, uitsluitend ten behoeve van zijn bedrijf vrijelijk te beschikken over de bij zijne ontginning gewonnen niet in art- 1 genoemde delfstoffen, en om buiten zijn concessieterrein hulpwerken aan te leggen.

Delfstoffen genoemd in art. 1, die niet in de akte van concessie zijn genoemd, mogen door den concessionaris, tenzij hij tot de winning daarvan een nadere concessie heeft verkregen, niet gewonnen worden, dan voor zoover, ter beoordeeling van den Gouverneur-Generaal, de samenhang dier delfstoffen met de in de akte van concessie genoemde hare gelijktijdige winning onvermijdelijk maakt. Heeft een ander in hetzelfde mijnveld eene concessie voor de winning van die delfstoffen, dan moet de overeenkomstig dit lid gewonnen hoeveelheid daarvan op zijne vordering, tegen vergoeding der kosten van voortbrenging aan hem worden afgestaan.

Artikel 17. Bij ordonnantie worden regelen gesteld omtrent de beschikking over vloeibare bitumineuse, en de daarmede voorkomende gasvormige zelfstandigheden, die door rechthebbenden op den grond of derde belanghebbenden, die geen vergunning tot opsporing noch eene concessie hebben, worden aangetroffen bij den aanleg van werken, waartoe zij gerechtigd zijn.

Artikel 18. Het op grond van de concessie verworven recht tot ontginning behoort tot de onroerende zaken en kan met hypotheek worden belast, zoomede, behoudens de bepalingen van art. 4 en art. 38 tiende lid, worden vervreemd.

De titel van aankomst van dit recht moet worden openbaar gemaakt op de wijze bij ordonnantie te regelen.

Artikel 19. De splitsing van een concessieterrein in op zich zelf staande gedeelten, het verwisselen van een gedeelte van een concessieterrein met dat

van een aangrenzend terrein, en het vereenigen van twee of meer concessieterreinen tot een geheel kan slechts geschieden bij door den Gouverneur-Generaal te verleenen nieuwe akten van concessie, die niet dan om overwegende redenen van algemeen belang mogen geweigerd worden.

De in deze gevallen tot waarborg van de belangen van hypothecaire of andere schuldeischers noodige bepalingen worden bij ordonnantie vastgesteld.

TITEL IV.

Verhouding van mijnconcessionarissen tot rechthebbenden op den grond en derde belanghebbenden en van naburige mijnconcessionarissen onderling.

Artikel 20. Hetgeen in het tweede en derde lid van art. 8 omtrent opsporingen is bepaald, is ook van toepassing op de beschikking over den bovengrond ten behoeve van ontginningen.

Artikel 21. Indien voor eene ontginning de beschikking over den bovengrond noodig is voor geen langer tijdperk dan drie jaren, is daarop van toepassing hetgeen in art. 9 omtrent opsporingen is bepaald.

Indien de beschikking over den grond voor een langer tijdperk noodig is, of indien na verloop van den aanvankelijk voldoende geachten termijn van drie jaren nog verdere beschikking noodig blijkt en partijen zich over den afstand van den grond niet kunnen verstaan, wordt op verzoek der meest gereede partij overgegaan tot toepassing der bepalingen, regelende de onteigening ten algemeenen nutte. De onteigening van alle voor eene ontginning noodige eigendommen behoeft niet te gelijker tijd te worden gevraagd.

Artikel 22. Op gronden behoorende tot het Staatsdomein, verleent de Gouverneur-Generaal, onder de door hem noodig geoordeelde voorwaarden en behoudens de rechten van derden, verlof tot het maken van land- en waterwegen ten behoeve der ontginning en recht van opstal tot plaatsing der noodige gebouwen, inrichtingen en werkplaatsen.

Is voor den aanleg van land- en waterwegen of van hulpwerken, overeenkomstig het tweede lid van art. 16, ten behoeve der ontginning de beschikking over niet tot het Staatsdomein behoorenden grond buiten het concessieterrein noodig en blijkt het dat partijen zich over den afstand van dien grond niet kunnen verstaan, dan geldt te dien aanzien het tweede lid van het voorgaand artikel.

Artikel 23. De verklaring, dat ten behoeve van eene ontginning gronden, als bedoeld in art. 21 en in het tweede lid van art. 22, noodig zijn, wordt gegeven door den Gouverneur-Generaal, volgens regelen bij ordonnantie te stellen.

Artikel 24. De concessionaris is verplicht tot volledige vergoeding van alle schade door de onderneming aan de rechthebbenden op of belanghebbenden bij den bovengrond en hetgeen daartoe behoort toegebracht, onverschillig of ontginningswerken al dan niet daaronder hebben plaats gehad, of de schade door eene opzettelijke daad zijnerzijds veroorzaakt is of niet, dan wel of zij al of niet had kunnen worden voorzien.

Is de schade door twee of meer ontginningen veroorzaakt dan zijn de concessionarissen daarvan gemeenschappelijk en wel tot gelijke deelen tot vergoeding der schade gehouden, onverminderd het recht om onderling terug te

vorderen wat elk dientengevolge meer mocht hebben bijgedragen dan zijn aandeel in de schade bedraagt. Evenwel zal het aan den rechthebbende op den grond en derde belanghebbenden vrijstaan om, het bewijs leverende dat de verhouding van concessionarissen wat betreft elks aandeel in de toegebrachte schade anders is dan die van gelijke deelen, dienovereenkomstig hunne vordering tot schadevergoeding in te richten.

De verplichting tot vergoeding strekt zich niet uit tot schade aan gebouwen of inrichtingen, tot stand gekomen op een tijdstip dat het gevaar, waarmede die door de ontginning bedreigd worden, den rechthebbende op den grond of derde belanghebbenden bij gewone opmerkzaamheid niet onbekend had kunnen blijven. Behoort, tengevolge van het door de ontginning veroorzaakte gevaar, de oprichting van zoodanige werken boven den grond achterwege te blijven, dan kunnen rechthebbenden op den grond en derde belanghebbenden daaraan geen aanspraak op schadevergoeding wegens waardevermindering ontleenen, indien het blijkt dat hun geopenbaard voornemen om zoodanige werken op te richten kennelijk slechts het ontvangen van schadevergoeding ten doel heeft.

Artikel 25. Wanneer het noodig is dat de werkzaamheden van naburige ontginningen in onderling verband worden verricht, en de concessionarissen zich dienaangaande niet onderling kunnen verstaan, zijn zij gehouden zich te gedragen naar de regelingen, ter zake door den Gouverneur-Generaal te treffen.

De concessionaris eener ontginning is aansprakelijk voor de schade, die hij aan eene naburige ontginning toebrengt.

Artikel 26. De aanspraak op schadeloosstelling, in de artt. 24 en 25 bedoeld voor zoover zij niet gegrond is op eene overeenkomst, verjaart door verloop van drie jaren, te rekenen van den dag, waarop de schade aan den belanghebbende bekend is.

Artikel 27. De schulden, voortspruitende uit de verplichting tot schadevergoeding en uit het in gebruik nemen van gronden, volgens art. 21 en het tweede lid van art. 22, zijn bevoorrecht op de concessie, op het product der ontginning en op den inventaris.

Het hierbedoelde voorrecht gaat boven pand en hypotheek.

TITEL V.

Het verkrijgen van concessiën tot mijnontginning.

Artikel 28. De ontdekking van eene in deze wet genoemde delfstof, geeft den ontdekker die òf is houder van eene vergunning tot het doen van opsporingen òf concessionaris op het betrokken veld, — behoudens het bepaalde in het tweede en zevende lid en in art. 15, — recht op concessie tot ontginning daarvan zoodra hij zijn aanspraken daarop doet gelden.

De ontdekker, die houder is van eene vergunning tot het doen van opsporingen, behoort zijn aanspraken geldend te maken vóór het verstrijken van den termijn waarvoor de vergunning verleend is.

De aanspraken in het eerste lid bedoeld worden geldend gemaakt door een in tweevoud opgemaakt en aan den Gouverneur-Generaal gericht schriftelijk verzoek om concessie, in te dienen bij den bij ordonnantie aan te wijzen ambtenaar.

Die ambtenaar teekent op beide exemplaren van het verzoekschrift dag en uur der indiening aan, en stelt vervolgens een exemplaar weder aan den verzoeker ter hand.

Het verzoekschrift moet bevatten:

1°. den naam, de voornamen en de woonplaats van den verzoeker;

2°. de benaming der delfstof voor welker ontginning concessie gevraagd wordt.

3°. de ligging van de ontdekte vindplaats of vindplaatsen en de grenzen, hetzij van het aangevraagde, hetzij van het bestaande concessieterrein;

4°. den naam aan de concessie te geven of gegeven;

5°. het gekozen domicilie.

Voldoet het verzoekschrift niet aan de in dit artikel gestelde vereischten, dan zal de verzoeker binnen een termijn van één maand de noodige verbeteringen daarin kunnen aanbrengen.

Het vroeger ingediende verzoek heeft de voorkeur boven de later ingediende.

Het hier bedoelde recht op concessie kan, mits in zijn geheel, aan anderen, voldoende aan de vereischten in art. 4 gesteld, worden overgedragen, behoudens goedkeuring van den Gouverneur-Generaal.

Voorschriften tot uitvoering van dit artikel, alsook betreffende de afmetingen van concessieterreinen worden bij ordonnantie vastgesteld.

Artikel 29. Na de indiening van het bij art. 28 bedoelde verzoek om concessie, kan de ontdekker zijne werkzaamheden op den voet van opsporingswerken voortzetten totdat hij in kennis zal zijn gesteld van de beschikking op zijn verzoek.

Artikel 30. Indien, in het belang van eene doelmatige begrenzing of van eene behoorlijke ontginning, zulks door den Gouverneur-Generaal noodig wordt geoordeeld, kan den ontdekker, behoudens de rechten en aanspraken van anderen, concessie worden verleend voor eene grootere uitgestrektheid dan waarop hij volgens zijne vergunning aanspraak heeft, of kunnen in het concessieterrein gronden begrepen worden, die buiten het onderzoekingsterrein liggen.

Het besluit waarbij concessie verleend wordt moet behelzen:

a. den naam, de voornamen, het beroep en de woonplaats van den concessionaris;

b. den naam van de concessie;

c. de oppervlakte en de grenzen van het concessieterrein, aangeduid op eene bij het besluit behoorende kaart;

d. den duur der concessie;

e. den naam van het gewest en de afdeeling, dan wel de namen van de gewesten en de afdeelingen waarbinnen het concessieterrein gelegen is, zoomede het gekozen domicilie;

f. den naam der delfstof of de namen der delfstoffen waarvoor concessie verleend wordt;

g. de bijzondere voorwaarden voor zoover zij noodig zijn;

h. den datum.

Een authentiek afschrift van het besluit wordt aan den concessionaris uitgereikt.

Artikel 31. Indien eene naar het oordeel van den Gouverneur-Generaal voor ontginning in aanmerking komende delfstofafzetting ontdekt is ten gevolge van een van Gouvernementswege ingesteld onderzoek, wijst de Gouverneur-Generaal, behoudens de rechten van derden, het terrein aan, binnen hetwelk geen concessie wordt verleend dan na openbare mededinging, onverminderd de bevoegdheid van het Gouvernement om daarbinnen zelf mijnontginning te ondernemen.

In bijzondere gevallen kan, krachtens bij Koninklijk besluit verleende machtiging, van het vereischte van openbare mededinging worden afgeweken.

Artikel 32. Art. 31 is toepasselijk op naar het oordeel van den Gouverneur-Generaal voor ontginning in aanmerking komende delfstofafzettingen tot welker ontginning geen aanspraken op concessie, overeenkomstig deze wet, geldend kunnen gemaakt worden en welke niet vallen in de termen van het eerste lid van genoemd artikel.

Artikel 33. In geval van openbare mededinging wordt de concessie toegewezen aan hem die het hoogste bedrag in geld aanbiedt, mits de Gouverneur-Generaal van oordeel is, dat tegen zijn toelating geen bezwaar bestaat.

Leidt de openbare mededinging tot geen resultaat dan wordt, voor zoover daartoe termen bestaan en niet ondershands concessie is of wordt verleend, het volgens artt. 31 en 32 gereserveerde terrein weder opengesteld voor opsporingen.

Artikel 34. In het derde jaar alvorens eene concessie tot ontginning door tijdsverloop eindigt, worden, voor zoover daartoe termen bestaan en het Gouvernement zich de ontginning niet voorbehoudt, de voorwaarden bij Koninklijk besluit vastgesteld, waarop tot voortzetting der ontginning eene nieuwe concessie voor den concessionaris verkrijgbaar is.

De concessionaris heeft binnen 6 maanden nadat hij met die voorwaarden in kennis is gesteld, te verklaren of hij eene op die voorwaarden verleende concessie aanvaardt. Aanvaardt hij die niet of verklaart hij zich dienaangaande niet binnen den bepaalden tijd, zoo wordt geen nieuwe concessie verleend dan na openbare mededinging.

TITEL VI.

Heffing van vast recht en cijns.

Artikel 35. Het Gouvernement heft van houders van vergunningen tot opsporing en van ontdekkers die opsporingswerken voortzetten overeenkomstig art. 29.

a. een jaarlijksch vast recht, evenredig aan de oppervlakte van het opsporingsterrein en ten bedrage van $f\ 0{,}02\frac{1}{2}$ per hectare;

b. een jaarlijkschen cijns ten bedrage van twee percent van de bruto-opbrengst voor zooveel betreft het gedeelte der gewonnen delfstoffen, dat een bij ordonnantie vast te stellen belastingvrij quantum overtreft.

Het Gouvernement heft van iedere concessie:

a. een jaarlijksch vast recht, evenredig aan de oppervlakte van het concessieterrein en ten bedrage van *f* 0,25 per hectare;

b. een jaarlijkschen cijns, ten bedrage van twee percent van de bruto-opbrengst.

Artikel 36. Als bruto-opbrengst wordt aangemerkt de gemiddelde handelswaarde op het concessieterrein, van de gedurende het afgeloopen halve kalenderjaar door de ontginning verkregen hoeveelheid al dan niet bewerkte verhandelbare producten.

Is de handelswaarde dier producten verhoogd ten gevolge van bereiding en verwerking door den concessionaris op het concessieterrein of op een nabijgelegen of daarmede verbonden terrein, dan wordt, ter bepaling van de aanvankelijke handelswaarde, de verhoogde waarde verminderd met de kosten dier bereiding en verwerking en, in geval van afvoer, naar zulk een ander terrein, mede met de kosten van dien afvoer.

Wordt als grondslag van de berekening der aanvankelijke handelswaarde genomen de waarde op de naastbijgelegen markt binnen of buiten Nederlandsch-Indië, dan wordt die waarde verminderd met de kosten van verpakking en van vervoer daarheen.

De bepaling van de handelswaarde en van de in het tweede en derde lid bedoelde kosten geschieden na raadpleging van den concessionaris, door de bij ordonnantie aan te wijzen autoriteit. Van diens beslissing is beroep op den Gouverneur-Generaal.

In bijzondere gevallen kan voldoening van den cijns in natura en ook, volgens regelen bij ordonnantie te stellen, bij abonnement door den Gouverneur-Generaal worden toegestaan.

TITEL VII.

Vervallenverklaring van rechten en te niet gaan van concessiën.

De concessionaris kan van de hem bij de concessie verleende rechten door den Gouverneur-Generaal worden vervallen verklaard:

a. ingeval hij, op bekomen last om de ontginning wegens, naar het oordeel van den Gouverneur-Generaal, overwegende redenen van algemeen belang aan te vangen of na staking weder op te vatten, in gebreke blijft binnen den hem gestelden tijd aan dien last ten genoegen van den Gouverneur-Generaal te voldoen;

b. ingeval hij achterlijk of nalatig is in de nakoming van verplichtingen, hem ter zake der ontginning bij wettelijke voorschriften of bij de akte van concessie opgelegd, voor zoover die verplichtingen niet strekken tot betaling eener geldsom, dan wel ingeval hij weigert of in gebreke blijft gevolg te geven aan de in het algemeen belang of in het belang der veiligheid van personen en goederen door eene daartoe bevoegde autoriteit omtrent zijne werken gegeven voorschriften.

Tot de vervallenverklaring wordt niet overgegaan, dan nadat de concessionaris of zijn gemachtigde door of vanwege den Gouverneur-Generaal met

het voornemen tot vervallenverklaring bij gerechtelijk beteekende akte is in wetenschap gesteld, hem de gelegenheid is gegeven voor zijne belangen op te komen en hij tevens een hem te verleenen termijn van ten minste één jaar, om zijne verplichtingen volledig na te komen of om aan de gestelde eischen te voldoen, onbenut heeft laten voorbijgaan.

Artikel 38. De concessionaris die bij beschikking van den Gouverneur-Generaal van zijne rechten is vervallen verklaard, waarvan onmiddellijk mededeeling wordt gedaan aan den Minister van Koloniën, kan daarvan in beroep komen bij den Koning.

Het daartoe strekkend verzoekschrift wordt door hem ingediend binnen zes maanden nadat het besluit ter kennisse van hem of van zijn gemachtigde in Nederlandsch-Indië is gebracht. Het verzoekschrift wordt aan den Gouverneur-Generaal ingediend en door dezen onverwijld aan den Minister van Koloniën verzonden.

De Koning beschikt op het tijdig ingestelde beroep na den Raad van State te hebben gehoord.

Zoolang de termijn van beroep niet is verstreken of de Koning op een tijdig ingesteld beroep geen beschikking heeft genomen, wordt het besluit, waarvan in beroep is gekomen, niet ten uitvoer gelegd.

Op verzoeken om beroep, ingediend na het verstrijken van den gestelden termijn, wordt door den Koning afwijzend beschikt, zonder onderzoek van de zaak zelve.

Ingeval het beroep niet tijdig is ingesteld of op het beroep afwijzend is beschikt, wordt de beschikking van den Gouverneur-Generaal, dan wel het Koninklijk besluit, op kosten van den van zijne rechten vervallen verklaarden concessionaris aan de belanghebbende hypotheekhouders, gerechtelijk beteekend en in het officieele en in een, door den Gouverneur-Generaal aan te wijzen, particulier nieuwsblad openbaar gemaakt onder verwijzing naar de bepalingen van dit artikel.

Ieder belanghebbend schuldeischer is bevoegd, binnen een bij ordonnantie bepaalden tijd na de beteekening en openbaarmaking der beschikking of van het Koninklijk besluit, zich te wenden tot den raad van justitie binnen wiens ressort domicilie is gekozen voor al wat op de concessie betrekking heeft, met het verzoek om, na alle betrokken partijen in de gelegenheid te hebben gesteld om voor hare belangen op te komen, te bevelen dat de concessie, met inbegrip van de mijnwerken en van hetgeen tot verzekering en bekleeding daarvan dient, op zijne kosten, binnen een door dien rechter bepaalden termijn, in het openbaar en overeenkomstig de wettelijke bepalingen op de Burgerlijke Rechtsvordering worde verkocht, ten einde uit de opbrengst het beloop zijner schuldvordering met de renten en kosten te verhalen.

Ook de van zijn rechten vervallen verklaarde concessionaris is, bij stilzwijgen der schuldeischers, bevoegd om binnen den bepaalden tijd het verzoek te doen dat zijne vroegere concessie op zijne kosten te zijnen bate in het openbaar worde verkocht.

Van verzoeken om verkoop der concessie wordt door den griffier in het zevende lid genoemd onverwijld kennis gegeven aan de Regeering.

De concessionaris is van mededinging uitgesloten en kan niet meer als kooper der concessie optreden.

Ingeval de openbare verkooping der concessie niet wordt aangevraagd of tot geen resultaat leidt wordt de concessie ingetrokken.

Na vervallenverklaring blijft de concessionaris niettemin tot aan de overgave aan den nieuwen concessionaris, dan wel tot aan de intrekking der concessie, aan zijne verplichtingen als concessionaris gebonden, zullende de mijnwerken door hem tot op dat tijdstip in behoorlijken staat van onderhoud moeten worden gehouden.

Artikel 39. Het recht op concessie en de concessie vervallen van rechtswege:

a.. indien de houder van het recht op concessie dan wel de concessionaris ophoudt aan de in art. 4 gestelde vereischten te voldoen;

b. bij overlijden van den houder van dat recht of van den concessionaris, ten aanzien van die rechtverkrijgenden, die niet binnen den in art 4 genoemden termijn aan de in dat artikel gestelde vereischten hebben voldaan.

Artikel 40. Ingeval de concessionaris intrekking zijner concessie verzoekt, is op dat verzoek van toepassing hetgeen in het zesde lid van art. 38 ten opzichte van de daar bedoelde beschikking is voorgeschreven.

De gerechtelijke beteekeningen en de openbaarmakingen geschieden door de zorg van den concessionaris.

Het zevende en elfde lid van art. 38 zijn ten deze van toepassing.

Indien geen verzoek tot openbaren verkoop bij den raad van justitie is ingediend geeft de griffier van het college eene desbetreffende verklaring aan den concessionaris af, welke aan de Regeering zal worden overgelegd, met de relazen waaruit van eene behoorlijke beteekening van het verzoek aan de hypotheekhouders blijkt.

Artikel 41. Bij het te niet gaan eener concessie, vervallen alle daarop rustende lasten en verkrijgt het Gouvernement behoudens over die gedeelten van den bovengrond en de daarop staande gebouwen die den laatsten concessionaris in eigendom toebehooren, de volle en vrije beschikking over het mijnveld, en over al hetgeen tot bekleeding en verzekering der mijnwerken dient, zonder dat eenige vergoeding aan den laatsten concessionaris verschuldigd is.

Door den Gouverneur-Generaal wordt een termijn bepaald binnen welken de laatste concessionaris de niet tot de bekleeding en verzekering der mijnwerken dienende inrichtingen, zijne op Gouvernementsgrond staande gebouwen en den verderen inventaris der onderneming, zoomede de nog voorhanden producten der ontginning kan verwijderen. Wat binnen dien termijn niet is verwijderd, vervalt aan het Gouvernement, tenzij er over is beschikt op eene andere door den Gouverneur-Generaal goedgekeurde wijze.

Artikel 42. Bij het te niet gaan eener concessie stelt de concessionaris, evenals bij verkoop, in de gevallen bij de artt. 38 en 40 bedoeld, alle kaarten, teekeningen en schetsen van of betrekking hebbende op de mijnwerken kosteloos ter beschikking van den Gouverneur-Generaal.

TITEL VIII.

Slot- en overgangsbepalingen.

Artikel 43. Voor zoover nevens deze wet en de tot hare uitvoering vereischte voorschriften nog andere regelingen noodig zijn om de goede werking

der wet te bevorderen en het vereischte toezicht op opsporingen en ontginningen in het algemeen belang te verzekeren, worden zoodanige regelingen bij ordonnantie vastgesteld.

Het van Regeeringswege uit te oefenen toezicht strekt zich uit, — behalve tot de naleving der in art. 14 genoemde verplichting en der bij de vergunning tot het doen van opsporingen dan wel bij het concessiebesluit noodig geoordeelde bijzondere voorwaarden, — tot alles hetgeen betrekking heeft op:

a. de stevigheid der mijnwerken;

b. de veiligheid voor het leven en de gezondheid der arbeiders;

c. de bescherming van den bovengrond in het belang van de veiligheid van personen en het openbaar verkeer;

d. de bescherming tegen voor het algemeen schadelijke gevolgen van den mijnbouw.

Ontstaat in verband met het bepaalde in het voorafgaande lid door eenig mijnwerk gevaar, dan zijn de met het toezicht belaste ambtenaren, bij niet opvolging door den concessionaris binnen den daartoe gestelden termijn van de door hen na raadpleging van den concessionaris gegeven voorschriften, bevoegd om deze zelf ten uitvoer te leggen, in welk geval zij verplicht zijn onverwijld aan de Regeering kennis te geven van hetgeen door hen is verricht.

Is het gevaar dringend, dan is voor de uitoefening van de in het vorige lid aan de met het toezicht belaste ambtenaren verleende bevoegdheid, zelfs de voorafgaande raadpleging van den concessionaris niet noodzakelijk.

De concessionaris is verplicht de door met het toezicht belaste ambtenaren getroffen maatregelen, bedoeld in het derde en vierde lid, te gedoogen en de kosten daarvan te dragen of te vergoeden.

Bij ordonnantie wordt bepaald in welke gevallen beroep is van de beschikkingen der toezicht houdende ambtenaren.

De uitvoering van de ingevolge het derde en vierde lid gegeven voorschriften wordt door het indienen van hooger beroep niet opgeschort.

Artikel 44. Het tweede lid van art. 27 van het reglement op het beleid der Regeering van Nederlandsch-Indië geldt, wat betreft deze wet, ook voor die in het genot van zelfbestuur gelaten gedeelten van Nederlandsch-Indië, waarvan de bestuurders het recht tot het verleenen van vergunningen voor het doen van opsporingen en van concessiën tot ontginning bij overeenkomst aan het Gouvernement van Nederlandsch-Indië hebben overgedragen.

De in verband met het genot van zelfbestuur noodzakelijke afwijkingen van deze wet, en hetgeen daarvoor in de plaats moet treden, worden voor evenbedoelde gedeelten in Nederlandsch-Indië bij ordonnantie vastgesteld.

Artikel 45. Deze wet is op de opsporingen en ontginningen, waarvoor vergunning of concessie is verleend vóór hare afkondiging, van toepassing, voor zoover die toepassing niet strijdig is met de voorwaarden waarop de vergunningen of concessiën verleend zijn geworden.

Die voorwaarden, voor zoover niet door de wet bekrachtigd, kunnen ten verzoeke van de belanghebbenden en behoudens de rechten van derden met deze wet in overeenstemming worden gebracht.

De concessiën, reeds verleend voor de winning van andere delfstoffen dan in art. 1 dezer wet genoemd, blijven gehandhaafd.

Artikel 46. Deze wet kan worden aangehaald onder den titel van „Indische mijnwet".

Zij treedt in werking op een nader bij ordonnantie te bepalen datum.

MEMORIE VAN TOELICHTING.

De tot dusver tusschen de opvolgende Regeeringen en de Tweede Kamer der Staten-Generaal gevoerde gedachtenwisseling, nopens de vaststelling eener regeling volgens welke voortaan in Nederlandsch-Indië delfstoffen kunnen opgespoord en het recht tot ontginning daarvan kan verkregen worden, is zóó uitvoerig geweest, dat de ondergeteekende vermeent grootendeels daarnaar te mogen verwijzen wat het thans aangeboden wetsontwerp betreft, ten einde niet in noodelooze herhalingen te vervallen. Uit een practisch oogpunt is het door de vorige Regeering ingediende wetsontwerp met de nader daarin aangebrachte wijzigingen naar aanleiding van het door de Tweede Kamer uitgebrachte Voorloopig Verslag, als eindresultaat van het gehouden overleg, tot basis genomen van de regeling welke nu wordt voorgedragen.

Door dergelijke behandeling kan de afdoening van deze aangelegenheid, waarop door den vorigen Landvoogd reeds in 1890 en door den tegenwoordigen ook bij herhaling is aangedrongen, slechts worden bespoedigd, wat in de tegenwoordige tijdsomstandigheden, die van zooveel vertrouwen en opgewekte belangstelling in Indische mijnbouwondernemingen getuigen, niet anders dan als dringend noodzakelijk kan worden beschouwd.

Die wijze van behandeling der onderwerpelijke aangelegenheid ontsloeg den ondergeteekende evenwel niet van de verplichting om het genoemde ontwerp andermaal aan eene ernstige overweging te onderwerpen en het dientengevolge op verschillende punten te herzien ten einde het meer in overeenstemming te brengen met het doel, dat men zich bij het samenstellen eener practische mijnwet heeft voor oogen te stellen, met name: het tot stand komen van eene mijnindustrie in Nederlandsch-Indië, waar de omstandigheden die mogelijk maken, te bevorderen.

Tot het bereiken van dat doel is het noodzakelijk dat men zich op een zuiver objectief standpunt plaatse, en speciaal los blijve van de regeling welke met medewerking van den wetgever ten aanzien van de Billiton-maatschappij is getroffen. Reeds dadelijk zij dit op den voorgrond gesteld, om te doen uitkomen dat eene regeling, welke ten doel heeft de ontwikkeling eener jeugdige industrie in haar geheel te bevorderen, niet mag worden beheerscht door eene andere, welke voor een speciaal geval en in speciale omstandigheden gemaakt is.

Wat betreft de wijzigingen in het laatstelijk ingediende wetsontwerp aangebracht, voor zoover die betreffen ondergeschikte punten, kan worden verwezen naar de toelichting op de artikelen; omtrent de zoodanige die direct verband houden met de beginselen zij het volgende aangeteekend. Deze betreffen:

1°. de onttrekking van het recht van beschikking over de bij de wet aangegeven delfstoffen aan den rechthebbende op den bovengrond (art. 1); alsook de toepasselijkheid der hieromtrent door den wetgever aan te nemen begin-

selen op zelfbesturende Staten, die het recht tot het verleenen van opsporingen en van concessies bij overeenkomst hebben overgedragen aan het Gouvernement van Nederlandsch-Indië (art. 44);

2°. nadere wettelijke voorschiften betreffende de vergunning tot het doen van opsporingen, ten doel hebbende:

a. meer waarborgen bij de wet nopens de wijze van verkrijgen van vergunningen (1ste, 2de, 3de en 5de lid van art. 7);

b. wettelijke vaststelling van den tijd waarvoor vergunningen kunnen worden verkregen of verlengd, zoomede van den termijn binnen welken met het doen van opsporingen een begin moet worden gemaakt (art. 7, 4de en 6de lid);

c. opneming van het beginsel dat, ook zonder toestemming van den concessionaris, voor diens mijnveld aan anderen vergunning tot het doen van opsporing en concessie kan worden verleend voor andere dan de reeds geconcedeerde delfstoffen (art. 8, 1ste lid, sub *b*, j°. art. 28);

d. opneming van een voorschift ter voorkoming dat de opspoorder in de uitoefening van zijn bedrijf meer dan noodzakelijk vertraging ondervindt van rechtsgedingen, nopens het bedrag der vooraf te betalen schadeloosstelling dan wel nopens dat waarover voorat zekerheid behoort te worden gesteld (art. 9);

e. meer vrijheid in het bedrijf voor den opspoorder, door de opheffing van het verbod dat opsporingen niet in ontginning mogen overgaan, en in verband hiermede heffing van een laag vast recht van houders van vergunningen tot opsporing en van cijns naar de bruto-opbrengst, ook van de producten van opsporingen, boven zeker quantum (art. 10, j°. artt. 35 en 36);

f. wijziging en aanvulling van de voorschriften nopens het verlies der vergunning van rechtswege (art. 11);

3°. wijziging van de omschrijving van den aard van het, op grond van de akte van concessie, verkregen recht tot ontginning (art. 18);

4°. opheffing van de uit het laatstelijk voorgedragen art. 20 voortvloeiende mogelijkheid van onnoodige inmenging in het bedrijf, en in de plaats daarvan vaststelling van een voorschrift nopens de splitsing, verwisseling en vereeniging van concessieterreinen of gedeelten daarvan (art. 19);

5°. eene nadere omschrijving van het recht op en de verplichting tot vergoeding, in geval van schade naar aanleiding van ontginning of opsporingen aan de rechthebbenden op of belanghebbenden bij den bovengrond met toebehooren veroorzaakt (artt. 24, 25 en 26, j°. art. 10);

6°. eenvoudiger regeling van de wijze waarop aanspraken op het recht tot het verkrijgen van eene concessie tot ontginning worden verkregen (art. 28), zoomede aanvulling nopens de wijze waarop die aanspraken moeten worden geldend gemaakt, alsmede van de voorwaarden waarop het hierbedoelde recht kan overgaan;

7°. de heffing, behalve van een matig vast recht, van eene retributie berekend over de bruto-opbrengst.

Ad 1um. In de eerste plaats is tegemoet gekomen aan den eisch, die aan eene mijnwet gesteld mag worden, om duidelijk en onomwonden het beginsel uit te spreken waarop zij berust. Als zoodanig is vooral aan te merken, dat over de in de wet genoemde delfstoffen in Nederlandsch-Indië de rechthebbende op den grond niet mag beschikken. Welk rechtskarakter aan deze delfstoffen toe te kennen is, of zij, zoolang zij nog niet ontdekt en ontgonnen zijn, res nullius geacht moeten worden, een regaal uitmaken dan wel als een bestanddeel van den grond zijn aan te merken, doet voor het doel, dat de ontwerper eener practische mijnwet zich voor oogen heeft te stellen, niets ter zake. Behoudens de overigens in dit wetsontwerp geregelde aangelegenheden, is daarin op den aangevoerden grond, door den ondergeteekende vooral rekening gehouden met het vereischte dat de wet, wil zij aan het doel beantwoorden, zooals in Pruisen bij gelegenheid van de vaststelling van de wet van 1865 zoo juist is uitgedrukt:

a. vaststelt de grondbeginselen, waarop het recht om over de bepaaldelijk aan te geven delfstoffen te mogen beschikken kan worden verkregen, n. l. het opsporen van de delfstoffen, het aanvragen van de concessie en het verwerven van het recht van concessie, en

b. verder bepaalt wat de rechtelijke beteekenis der verleende concessie zal zijn.

Er behoort derhalve duidelijk in het licht te treden, dat niet zoozeer ontginning, maar de genoemde delfstoffen en het recht van beschikking daarover het onderwerp zijn van deze wet. Niet de aard der ontginningswerken, maar de aard der te winnen delfstoffen moet als maatstaf worden gebezigd.

Aan den aard der delfstof, zoomede aan de vraag of hare afzetting in den bodem zoodanig is, dat voor eene behoorlijke ontginning het recht van beschikking daarover van dat over den grond gescheiden behoort te zijn, moet de vraag worden getoetst, of zij onderworpen zal zijn aan deze wet, en mitsdien voorwerp zal kunnen zijn van concessie.

Door de nieuwe redactie van art. 1, springt de grenslijn duidelijk in het oog tusschen hetgeen geacht wordt te vallen binnen de rechten op den bovengrond en het object der onderwerpelijke wettelijke regeling [1]).

De opsomming der delfstoffen, welke aan het beschikkingsrecht van den rechthebbende op den grond zijn onttrokken, is behalve op oeconomische gronden en overwegingen van technischen aard, bovendien gebaseerd op het beginsel dat de rechten op den bovengrond niet meer beperkt mogen worden dan strikt noodzakelijk is.

Er behoeft geen vrees te bestaan dat dit hoofdbeginsel der wet, hetwelk de delfstoffen bepaalt waarover de rechthebbende op den grond geen recht heeft te beschikken, in strijd zou kunnen geraken met de rechten door den inlander op den grond uitgeoefend overeenkomstig zijne godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken, welke rechten door het Nederlandsch-Indisch recht erkend en ontzien worden. Die godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken kunnen geen betrekking hebben op iets anders dan wat bij de inlandsche bevolking werkelijk voorkwam; wat de beschikking over delfstoffen betreft derhalve alleen op ontginningen op kleine schaal en voor eigen

[1]) *Handelingen der Staten-Generaal, Bijlagen.* 1885—1886. 70. 4. bladz. 7.

rekening en bate door de inlandsche of daarmede gelijkgestelde bevolking ondernomen; en op deze wordt bij art. 6 de wet niet toepasselijk verklaard. Ten overvloede geven de artikelen 8, sub *c*, en 15 der Regeering de bevoegdheid om, waar de opvattingen der bevolking omtrent hare rechten het noodig mochten maken, het doen van opsporingen niet toe te laten, en geen concessiën tot ontginning van delfstoffen te verleenen.

Uit het bovenstaande volgt dat de ondergeteekende de zienswijze (bladz. 3/4 der Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag betreffende het ontwerp-Bergsma) niet deelt, dat het aanbeveling verdient om, ten einde conflicten te voorkomen, wel het hier besproken beginsel aan te nemen en in de wet indirect te huldigen, doch niet om het expressis verbis daarin uit te spreken.

Ook de Landvoogd ducht van zoodanig voorschrift geen gevaar, en derhalve is aan den wensch der Tweede Kamer (bladz. 5 van het laatstelijk uitgebracht Voorloopig Verslag) in dit opzicht, gevolg gegeven.

Ad 2um. De verschillende nieuwe beginselen, die ten aanzien van het doen van opsporingen zijn aangenomen, zullen, wegens hunne talrijkheid en om de duidelijkheid het best bij de afzonderlijke artikelen bespreking kunnen vinden.

De ondergeteekende is de meening toegedaan dat de mijnbouw in Nederlandsch-Indië niet moet worden omsloten met een te nauw keurslijf, dat aan zijn vrije ontwikkeling noodwendig moet in den weg staan. Integendeel, men omgeve dat bedrijf met de noodige waarborgen voor zijn bestaan en vergemakkelijke de uitoefening tevens.

Bij de voorgedragen regeling is betreffende titel II in de eerste plaats rekening gehouden met de ter zake in het laatste Voorloopig Verslag gegeven practische wenken (bl. 9/10 ad art. 7; blz. 12 ad art. 9; blz. 13 ad art. 12.).

Hier zij nog slechts aangeteekend dat de ondergeteekende gemeend heeft de vroegere ingediende ontwerpen niet te moeten volgen, wat betreft het beginsel dat slechts met toestemming van den concessionaris aan anderen mag worden toegestaan opsporingen in een geconcedeerd mijnveld te doen en casu quo daarvoor eveneens concessie te erlangen. Het uitsluitend recht op het reeds geconcedeerde mineraal handhaaft ook dit ontwerp. Maar behalve de geconcedeerde mineralen kan een mijnveld nog vele andere bevatten, die eene loonende ontginning kunnen opleveren. Waarom zou dit laatste moeten worden tegengegaan? Zulks zou niet strekken tot bevordering van den mijnbouw en is niet noodzakelijk te achten, daar toch andere landen, waarin veel mijnbouw gedreven wordt, het bestaan van meer dan een concessie in hetzelfde veld toelaten (§ 56 Pruis. wet).

Tegen het verleenen van een uitsluitend recht aan den opspoorder heeft de ondergeteekende geen bezwaar, te minder nu de termijn van opsporing is verkort.

De regelingen ter voorkoming van de bezwaren bij de toepassing van het hierbedoelde beginsel, zullen het best bij ordonnantie kunnen worden vastgesteld. Daartoe laat het laatste lid van artikel 28 vrijheid.

Ad 3um. De overwegingen die er toe hebben geleid om ten aanzien van art. 18 bij dit ontwerp van een ander standpunt uit te gaan dan tot dusver, worden bij dat artikel behandeld.

Ad 4um. De in art. 20 van het laatstelijk ingediende ontwerp aan den

concessionaris opgelegde verplichting, om de in het algemeen belang of tot behoorlijk onderhoud der mijn van overheidswege gegeven voorschriften op te volgen, was te algemeen gesteld en zou aanleiding kunnen geven dat dientengevolge inbreuk werd gemaakt op de ook elder bij den mijnbouw noodzakelijk gebleken beginselen van zelfbeheer en vrijheid van ontginning.

Evenmin zou die bepaling kunnen worden gerechtvaardigd door de bewering, dat, vermits het mineraal den Staat toebehoort, moet worden zorg gedragen dat het niet zonder noodzaak (ten gevolge van roofbouw of slechte wijze van werken) verloren gaat. Immers dit ontwerp doet geen uitspraak omtrent den eigendom van de delfstof, zoolang zij nog niet van den bodem is afgescheiden en zich dus nog in hare afzetting bevindt. Het gaat niet verder dan om de regelen aan te geven volgens welke de opsporing en winning mag geschieden.

Behoudens het bepaalde bij de artikelen 10, 12 tweede lid, 14 en 16 gaat de staatsbemoeienis met den mijnbouw naar dit ontwerp, in navolging van de Pruisische wet (§ 196) niet verder, dan het *algemeen belang* vereischt, bepaalt zij zich met name tot het toezicht op de stevigheid der mijnwerken, de veiligheid voor het leven en de gezondheid der arbeiders, de bescherming van de oppervlakte in het belang van de veiligheid van personen en het openbaar verkeer, en waakt zij ten slotte tegen de voor het algemeen schadelijke gevolgen van den mijnbouw.

Hoe de ontginner overigens zijn bedrijf wenscht uit te oefenen blijve hem overgelaten; zijn eigenbelang zal hem het beste leiden. Mocht te eeniger tijd de wijze, waarop in Indië over het algemeen mijnbouw wordt uitgeoefend, aantoonen dat schromelijke gevolgen voor de toekomst daarvan niet kunnen uitblijven, dan nog ware door eene aanvulling der wet voorbehoedend op te treden. De uitdrukking „voorschriften tot behoorlijk onderhoud der mijn" is bovendien zoo rekbaar, dat zij reeds op dien grond niet in de wet thuis behoort.

Indien ten gevolge van de mijnontginning gevaar ontstaat, zal ingevolge het 3de en 4de lid van art. 43 het mogelijke kunnen worden gedaan om het af te wenden of te onderdrukken.

Het is in het openbaar belang noodzakelijk te achten dat de grenzen van concessie-terreinen alleen met voorkennis van de met het toezicht op de mijnen belaste autoriteiten veranderd worden, omdat het uit een oogpunt van veiligheid noodig is dat het politietoezicht op den mijnbouw bekend zij zoowel met de vroegere grenzen als met die van het oogenblik. Daarvoor is het noodzakelijk dat iedere verandering in de grenzen van het concessieterrein, hetzij door vereeniging van twee of meer velden tot een geheel, hetzij door splitsing in op zich zelf staande gedeelten, hetzij door verwisseling van een gedeelte met dat van een aangrenzend concessieterrein, door de Regeering bekrachtigd wordt. Het is regelmatig dat de bekrachtiging verleend worde door de uitreiking van eene nieuwe akte van concessie voor elk concessieterrein dat nieuwe grenzen krijgt.

Ad 5um. De juridische grondslag van de verplichting tot vergoeding van ten gevolge van de ontginning voor de rechthebbenden op of belanghebbenden bij den bovengrond en hetgeen daartoe behoort ontstane schade, berust op de wet, die dus het karakter van deze verplichting nauwkeurig moet aan-

geven. Op het feit der schade alleen komt het aan. Dat het niet noodig is dat de schade door eene onrechtmatige daad van den concessionaris verschuldigd is; dat het er niets toe afdoet of de schade kan worden voorzien of niet behoort uit de wet te blijken.

De verplichting tot vergoeding van toevallige schade aan de rechthebbenden op of belanghebbenden bij den bovengrond en hetgeen daartoe behoort toegebracht is uit den aard der zaak eene verbintenis, die uit kracht der wet geboren wordt (art. 1352 I. B. W.), gebaseerd op het streven van den wetgever om de onvermijdelijke botsing van belangen van rechthebbenden op den grond en derde belanghebbenden eenerzijds, en van de, van deze onafhankelijke, rechten van den concessionaris tot ontginning anderzijds, tot eene bevredigende oplossing te brengen. Daarbij moet worden in het oog gehouden, dat moge het ook al waar zijn dat de schade door menschelijk toedoen wordt veroorzaakt, doorgaans de bedoeling om schade te veroorzaken niet bij den concessionaris zal hebben voorgezeten. Daarom worde de basis der verplichting tot vergoeding gezocht in de schade zelf, en ware het niet juist die te zoeken in een daad van den concessionaris, vermits juist aan het feit, dat de verplichting doet ontstaan, alles ontbreekt wat in juridischen zin aan eene opzettelijke handeling doet denken,

Door ontginning wordt bijv. dikwijls water aan den bovengrond onttrokken zonder dat zulks geschiedt door eene opzettelijke daad of met den wil van den concessionaris. Toch is het bedrijf van den concessionaris oorzaak, dat de kans op dit feit ontstaat, en in die kans wortelt de verplichting tot vergoeding door den wet aan den concessionaris op te leggen.

Bovenstaande overwegingen behooren evenzeer te gelden ten aanzien van opsporingen.

Overigens zij op dit punt naar de toelichting van art. 24 verwezen.

Ad 6um. De regeling van de wijze waarop aanspraak op het recht van concessie verkregen wordt, opgenomen in art. 29 van het laatstelijk ingediend ontwerp, kwam den ondergeteekende ingewikkeld en niet practisch voor.

Zonder dat men het verleenen van concessies aan verschillende personen in een zelfde veld moet beletten (referte aan hetgeen hooger sub 2°. is aangevoerd), ware in dit opzicht een eenvoudiger weg in te slaan.

De ondergeteekende acht de meening juist dat eene bepaling „dat den vinder van eene nieuwe delfstof, die òf de vergunning tot opsporing heeft gekregen, òf reeds is concessionaris op het betrokken terrein, aanspraak heeft op concessie tot ontginning der ontdekte delfstof, zoodra hij die aanspraak doet gelden (Voorloopig Verslag wetsontwerp-Bergsma, blz. 15, ad art. 29) om hare eenvoudigheid aanbeveling verdient. Zij past geheel in het bij dit ontwerp aangenomen systeem om meer dan één concessionaris, mits voor verschillende mineralen, in hetzelfde mijnveld toe te laten.

Maar dan is het ook noodig dat de wijze waarop de aanspraken worden geldend gemaakt bij de wet worden omschreven, opdat geen twijfel of moeilijkheden ontstaan, geen onrecht geschiede.

Op grond van die overwegingen is art. 28 gewijzigd. Niet alleen is daarin gehandhaafd het beginsel dat ontdekking bij opzettelijk ingestelde opsporingen aanspraak geeft op het recht van concessie, maar ook dat die aanspraak

evenzeer bestaat bij toevallige ontdekking van eene nieuwe delfstof door den concessionaris. Alleen wanneer twee personen op één zelfde veld werkzaam zijn kan het zevende lid van dit artikel toepassing vinden.

Opmerking verdient nog dat er geen sprake is van een recht op concessie, zoolang de aanspraken nog niet geldend zijn gemaakt, zoolang daarvan dus nog niet blijkt.

Dit voorschrift zal moeilijkheden voorkomen.

Het heeft wijders een punt van ernstige overweging uitgemaakt of de maximum-, dan wel de minimum-uitgestrektheid van concessie-terreinen in de wet behoorde te worden opgenomen.

Principieel bestaat tegen zoodanige bepaling geen bezwaar, verdiènd zij wellicht aanbeveling. De chef van het mijnwezen stelde indertijd voor als maximum-uitgestrektheid te bepalen voor Java, Madura en Sumatra's Westkust 1000 hectaren, voor de overige gewesten 5000 hectaren.

Nochtans schijnt dit punt evengoed door de Indische Regeering te kunnen worden geregeld, die beter bekend is met plaatselijke toestanden en behoeften [1]).

De mogelijkheid blijft daardoor bestaan om zoo noodig ten aanzien van verschillende delfstoffen, verschillende bepalingen te maken.

---

[1]) Tot dusver zijn o. a. de volgende concessiën door de Indische Regeering verleend

1°. de Billitonmaatschappij: 647.447 bouws;
2°. Borneo-mijnmaatschappij in de afd. Martapoera: 3000 bouws;
3°. Tambang Salida (Sumatra's Westkust): 9018 bouws;
4°. Djabakota (Soerabaia): 21,800 bouws;
5°. Sedan (Rembang): 2747 bouws;
6°. Kota baroe, eiland Laut (Z. en O. afd. van Borneo): 2677;
7°. De twaalf dessa's (Soerabaia): 2412 bouws;
8°. Timawoen (Rembang): 30,232 bouws;
9°. Soemalata (Menado): 2680 bouws;
10°. Lidah Koelon (Soerabaja): 1251 bouws;
11°. Panolan (Rembang): 11,977 bouws;
12°. Tokok (Menado): 3281 bouws;
13°. Paleleh (Menado): pl. m. 30.000 bouws.

Door bestuurders van in het genot van zelf bestuur gelaten landschappen werden o. a. de volgende concessiën verleend die door de Indische Regeering werden goedgekeurd

1°. de Batjan concessie: pl. m. 400,000;
2°. Cost Borneo Steenkolenmaatschappij (Koetei): pl. m. 57,200 bouws;
3°. Siak concessie: 268,000 bouws;
4°. Singkep concessie: 120,000 bouws;
5°. West-Borneo Gold Field (Sambas): pl. m. 20,907 bouws;
6°. Sambas Gold mines: pl. m. 65,575 bouws;
7°. Louise (Koetei): pl. m. 28,916 bouws;
8°. Kalindjau (Koetei): 10,000 bouws;
9°. Mathilde (Koetei): 22.899 bouws;
10°. Petrolia of Boekit Mas (Langkat, Sumatra's Oostkust): pl. m. 53,000 bouws;
11°. Tjinako (Indragiri, Sumatra): 25,000 bouws;
12°. Charlotte (Goenoeng Taboer, Z. en O afd. van Borneo): 20,292 bouws;
13°. Melak (Mahakkam rivier, Borneo): 13,000 bouws;
14°. Besitang (Langkat Sumatra's Oostkust): pl. m. 12,000 bouws;
15°. Aroebaai (idem): pl. m. 63,000 bouws;
16°. Boekit Tinggi (idem): pl. m. 32,500 bouws;
17°. Lepan (idem): pl. m. 26.661 bouws;
18°. Boeloe Telang (idem): pl. m. 7600 bouws;
19°. Bau Pin San (Sambas, Westerafd. van Borneo): pl. m. 2230 bouws.

Een bouw bedraagt 7096,49 vierk. meter en dus ruim 0.7 Hectare.

Ad 7um. Met de heffing van een vast recht bij concessies, dat, zooals was voorgesteld in art. 36*a* van het gewijzigde ontwerp-Bergsma, zelfs tot beneden *f* 0.25 per hectare kan dalen, kan de ondergeteekende zich niet vereenigen. Een jaarlijksch vast recht van *f* 0.25 per hectare acht hij inderdaad zoo laag dat daarvan geen belemmering voor de ontwikkeling van de mijnbouwnijverheid te duchten is. Reeds op dien grond is het niet noodzakelijk de vaststelling van een lager vast recht mogelijk te maken. Bovendien is zulks niet wenschelijk indien men de bedoeling waarmede het vaste recht in het leven is geroepen, namelijk als breidel tegen het aanvragen van onnoodig groote concessies tot haar recht wil doen komen. Om deze redenen is art. 36 sub *a* van het gewijzigde ontwerp-Bergsma gewijzigd.

Evenmin kan de ondergetoekende zich vereenigen met den in dat ontwerp voorgestelden cijns berekend over de netto-winst. Tegen de in dit opzicht voorgedragen regeling zijn reeds dadelijk deze bezwaren aan te voeren dat:

1°. rente en aflossing van obligatie-schulden daarbij onbelast zouden blijven;

2°. zij de gelegenheid vrij laat om het *gestorte* aandeelen kapitaal te vergrooten; en

3°. daarbij niet is gerekend op gecombineerd bedrijf.

Wat het eerste bezwaar betreft verdient in het oog te worden gehouden dat de belasting gemakkelijk zou kunnen worden ontdoken indien men, wanneer de zaak eenigen tijd heeft bestaan en de winsten eene zekere vastheid hebben verkregen, het aandeelen-kapitaal verminderde en tevens overging tot de uitgifte van obligaties met hooge vaste rente, waardoor van zelf een groot gedeelte der winst zou worden geabsorbeerd en onbelast zou blijven. Wel is waar zou het mogelijk wezen door nadere bepalingen tegen zoodanige manoeuvres te waken, doch bij het genoemde ontwerp geschiedde dat niet.

Het in de tweede plaats genoemde bezwaar is van gewicht in zoover dat aandeelhouders het in hun macht zouden hebben willekeurig het percentage der winst te doen dalen en dientengevolge tevens het bedrag der belasting te verminderen.

Hieraan ware wel tegemoet te komen door wettelijke bepalingen, doch die zouden noodwendig aanleiding geven tot eene ongewenschte inmenging in het bedrijf en dus niet strooken met het doel dezer wet: bevordering van mijnbouwnijverheid.

Niet het minst weegt het in de derde plaats genoemde bezwaar, want min of meer drijft elke concessionaris tot mijnontginning een gecombineerd bedrijf.

In den regel zal alle erts, alvorens het daaruit verkregen product kan worden verkocht, eene bewerking moeten ondergaan, en zal die bewerking door den concessionaris verricht worden. Niet slechts met ertsen is dit het geval maar ook met bitumineuse zelfstandigheden, met name petroleum. Deze dient gezuiverd te worden en dit geschiedt gewoonlijk in de inrichtingen tot het concessieterrein behoorende, waarna van de afval-producten allerlei praeparaten en geldswaardige handelsartikelen worden vervaardigd (astatki, paraffine, gasoline, machine-olie, asphalt, asphaltbriquetten, naphtaline enz.).

Slechts het ruwe product, het eigenlijk gezegde product der ontginning in

een toestand dat het verhandelbaar is, en niet het bewerkte of de nevenbedrijven, mag voor eene belasting naar deze wet in aanmerking komen.

Zich voor een oogenblik tot het genoemde voorbeeld, petroleum, bepalende, meent de ondergeteekende dat, evenmin als de reeds genoemde zuivering en vervaardiging van nevenproducten, op de vaststelling der verschuldigde belasting invloed mogen hebben de vervaardiging van blikken en kisten en dus de verpakking der geraffineerde olie (hetgeen in eigen speciale fabrieken kan verricht worden); het vervoer der olie naar de afscheepplaats en van daar naar elders (wat in eigen tankschepen ware te doen); de aanleg en het onderhoud van tanks op andere plaatsen en in den vreemde, om de detailleering van het product te bevorderen en zulks door middel van eigen agenten; de raffineering voor een buurman, dan wel de winst of het verlies op het van anderen gekochte ruwe product [1]).

Het genoemde voorbeeld ware met tal van andere te vermeerderen. Een kolen-ontginner kan zelf schepen aanschaffen of booten charteren voor het vervoer en den afzet van zijn product (men denke aan de Oost-Borneo-steenkolen Maatschappij, en bovendien aan de Billiton-Maatschappij wat tin betreft), zelf briquetten maken van het gewonnen gruis; een aantal concessionarissen tot het winnen van diamanten kunnen zich (als de Zuid-Afrikaansche „de Beer's Maatschappij") combineeren voor den afzet van hun product in Europa enz. enz.

In al dergelijke en meer andere gevallen is de netto winst die aan aandeelhouders wordt uitgekeerd geenszins te beschouwen als de winst die naar den geest van eene mijnwet (en ook naar dien van het vorig ontwerp) belastbaar mag zijn.

Want de factoren die de verkoopwaarde van de gewonnen delfstof verhoogen, maar met het bedrijf der ontginning zelf geen direct verband houden, mogen op dit winstcijfer geen invloed hebben.

Het bovenstaande toont genoegzaam aan, dat het te heffen bedrag bij eene belasting naar de winst in de practijk uiterst moeielijk is te bepalen; dat in dat systeem van belasting eene groote inmenging in het bedrijf niet is te ontgaan; dat dergelijke belasting gemakkelijk aanleiding geeft tot ontduiking; dat men altijd de kans heeft dat eene onderneming zich splitst in eene van zuiveren mijnbouw, en eene eigenlijk gezegde exploitatie-maatschappij die het ruwe product van de eerste koopt en daarmede de groote winsten maakt;

---

[1]) Een voorbeeld dat dit laatste ook op Java voorkomt heeft men in de concessiën *Panolan* (Blora, van de Dordtsche Petroleum mij.) en *Tinawoen* (Bodjonegero, van de maatschappij tot exploitatie der petroleum concessie Tinawoen). De Dordtsche petroleum mij. sloot met de maatschappij Tinawoen een contract van langen duur, voornamelijk behelzende dat alle ruwe olie uit de concessie Tinawoen gewonnen aan de Dordtsche petroleum maatschappij zal worden verkocht en geleverd tegen prijzen die verband houden met de prijzen der geraffineerde olie op Java. Die ruwe Tinawoen olie wordt door de Dordtsche petroleum maatschappij verwerkt met de olie afkomstig uit hare concessie Panolan, in dezelfde fabriek.

De cijns over de Tinawoen-olie wordt berekend over de waarde van het ruwe product op het concessie-terrein, derhalve over den prijs waarvoor het door de Dordtsche petroleum-maatschappij van het concessie-terrein wordt weggevoerd, verminderd met de ontginningskosten.

Uit dit voorbeeld blijkt duidelijk dat behoort te worden vastgehouden aan het begrip, dat het mijnbedrijf eindigt wanneer de delfstof aan den dag is gebracht, en wel in een toestand waarin zij verhandeld zou kunnen worden.

terwijl ten slotte niet valt te ontkennen dat zoodanige belasting eveneens de kans oplevert, dat de Staat in tal van ingewikkelde processen wordt betrokken.

De vraag rijst aan welke belasting dan de voorkeur is te schenken? Aan een cijns naar de netto- of naar de bruto-opbrengst?

Tegen een belasting naar de netto-opbrengst is met recht aan te voeren dat de heffing van een hoog recht noodzakelijk medebrengt dat de Staat zich zal beschouwen als deelgenoot in de onderneming, dientengevolge elke daad van den concessionaris zal surveilleeren, zich zal mengen in de boekhouding enz. En het spreekt van zelf dat ons Indisch Staatsbestuur er niet op ingericht is om in alle uithoeken van den Archipel compagnons-toezicht uit te oefenen.

Wel is waar gelden de beide eerstgenoemde bezwaren in mindere mate bij een matig of laag recht, maar ook daarbij zal eene groote inmenging in de boekhouding niet zijn te ontgaan. Juist dit opent een bron van moeilijkheden voor de Regeering en hare ambtenaren, en levert daarom een onoverkomelijk bezwaar op.

Een cijns naar de netto-opbrengst zou verder onvermijdelijk ten gevolge hebben dat de afschrijvingen op de waarde der zaak worden bemoeilijkt, terwijl juist bij mijnondernemingen, die uit den aard der zaak onzeker zijn, groote afschrijvingen en zoo mogelijk algeheele afschrijving der waarde wenschelijk is te achten. Vooral bij ondernemingen van geringen omvang zal de berekening van de netto-opbrengst uiterst moeielijk zijn en vaak willekeurig geschieden, en in Nederlandsch-Indië heeft dit systeem aanleiding gegeven tot *Indisch Staatsblad* 1874, n°. 128, dat verschillende voorschriften bevat, welke in de practijk hinderlijk zijn bevonden. De bezwaren tegen de heffing naar de netto-opbrengst zijn dan ook in de Voorloopige Verslagen der Tweede Kamer zoo klemmend aangetoond, dat de Minister Bergsma er door genoopt werd dat stelsel te verlaten. Voor den ondergeteekende zijn zij evenals die tegen heffing van de netto-winst, van zoo overwegenden aard, dat hij de voorkeur schenkt aan een cijns berekend naar de bruto-opbrengst, die wel is waar dit tegen heeft dat hij ook zal moeten betaald worden als de onderneming geen winst maakt of zelfs met verlies werkt, maar aan den anderen kant door zijne eenvoudigheid van heffing en minimum-inmenging in het bedrijf groote voordeelen heeft.

Hoewel het bezwaar tegen een cijns naar de bruto-opbrengst niet geheel valt weg te cijferen, mag daarbij toch niet worden vergeten, dat de vraag of eene heffing van belasting billijk is te achten, niet slechts afhankelijk mag worden gesteld van deze andere of er al dan niet winst is gemaakt, maar toch zeker ook van de vraag of het uitgeoefende bedrijf — ongeacht de voor- of nadeelen die het opleverde — voor den Staat kosten (o. a. van toezicht, mijnpolitie) na zich sleept.

Van dat standpunt verliest het bezwaar in gewicht, vermits de uitoefening van de Staatstaak wel direct verband houdt met de uitgeoefende bedrijven maar slechts indirect met de voordeeligheid daarvan. De cijns is slechts te beschouwen als eene retributie voor de aan den concessionaris en opspoorder verleende bevoegdheid.

Vooral bij het vraagstuk aan welke heffing men den mijnbouw dient te

onderwerpen, treedt de vraag op den voorgrond wat het doel is eener mijnwet: bevordering van den mijnbouw, dan wel van de belangen der schatkist? En omdat nu bevordering van den mijnbouw vóór alles het doel is van deze wet, terwijl de bloei daarvan ook in belangrijke mate indirect ten goede zal komen aan den fiscus, heeft bij de genomen beslissing den doorslag gegeven die belasting welke het minst schadelijk is voor de vrije ontwikkeling dezer nijverheid, met name die naar de bruto-opbrengst. Ook bij de vaststelling van het bedrag der belasting is het doel der wet nauwkeurig in het oog te houden. Daarmede is niet overeen te brengen eene buitengewone heffing als in de laatste ontwerpen voor een mijnwet werd voorgesteld, en welke overigens ten aanzien van geen enkel bedrijf in Indië is voorgeschreven. Waarom zou mijnbouw in dit opzicht, waarin hij op één lijn staat met elk ander bedrijf, een uitzondering maken?

In geen enkel mijnland wordt zoodanige extra-heffing aangetroffen. Het groote voordeel van belasting naar de bruto-opbrengst, met name een minimum van inmenging in het bedrijf, gaat door eene extra-heffing verloren, terwijl er geen enkele deugdelijke grond voor is aan te voeren. Ook de Landvoogd, de Raad van Nederlandsch-Indië en de chef van het mijnwezen in Indië erkennen dit.

Het opsporen van mineralen en het vestigen van mijnbouwondernemingen vereischen groote kapitalen en zijn aan tal van moeilijkheden onderworpen, terwijl bij geen bedrijf zooveel risico geloopen wordt. Het laat zich niet verdedigen dat de Staat, die in het risico niet deelt doch wel groot belang heeft bij de vestiging en den toenemenden bloei eener mijnindustrie omdat zij groote indirecte voordeelen afwerpt en in staat is eene gansche landstreek spoedig tot ontwikkeling te brengen, een leeuwenaandeel zou eischen in de winst.

De bewering dat mijnbouw van andere bedrijven zou afwijken in zoover dat daarbij voor goed schatten aan den bodem worden onttrokken die het algemeen toebehooren, is naar de meening van den ondergeteekende zoowel in het algemeen als naar dit ontwerp onjuist. Dit ontwerp doet, op het voorbeeld der Pruisische wet, geen uitspraak omtrent den eigendom dier zoogenaamde schatten. Het zegt niet dat zij aan het algemeen toebehooren. Het gaat niet verder dan te constateeren dat bepaalde delfstoffen aan het beschikkingsrecht van den rechthebbende op den grond zijn onttrokken, en te bepalen onder welke voorwaarden men die delfstoffen mag ontginnen, om zoodoende eigendom te verkrijgen op het gewonnen product. Maar bovendien, de vraag of schatten zullen worden gewonnen (en volgens evenbedoelde zienswijze dus worden afgestaan), is in den regel zeer twijfelachtig, zooals de elders opgedane ervaring leert. In Pruisen worden 93 percent van de 30,000 verleende concessiën door de eigenaren niet bewerkt; in Frankrijk waren in 1891 slechts 479 van de 1419 concessiën in exploitatie. Hoeveel van de in Indië verleende concessiën hebben tot dusver schitterende resultaten opgeleverd? Wat men afstaat is niet meer dan de kans om een schat te vinden: slechts in enkele zeldzame gevallen wordt de hoop daarop bewaarheid.

Met een ruimer blik moet men dit vraagstuk bezien, en in het oog houden dat gezonde levensvoorwaarden den mijnbouw tot ontwikkeling brengen ten bate ook van het algemeen. Zoo doende komt de ontginner van het eene

op het andere; van stroomgoud op het erts; van stroomafzettingen op aderafzettingen; steenkolen ontginnende ontdekt men nieuwe lagen. Men bedenke dat hij, die ons den weg ontsluit tot den schoot der aarde, ons tevens den weg wijst naar nieuwe bronnen van bestaan voor het menschdom daarboven.

Daarom zou de ondergeteekende zich wat dit onderwerp betreft niet wenschen te stellen op het standpunt dat de schatkist behoort te worden schadeloos gesteld, omdat de zoogenaamde schat ten nadeele van het algemeen voortdurend vermindert.

Dat groote winsten, en dus ook die uit het mijnbedrijf getrokken, hare bijdrage aan de schatkist moeten leveren is rationeel doch zulks behoeft niet te geschieden krachtens de mijnwet maar kan beter gebeuren bij belastingverordeningen.

Volgens de vigeerende bepalingen betalen mijnbouwondernemingen reeds patentrecht en invoerrechten op tal van artikelen die zij voor haar bedrijf behoeven.

De door vorige Regeeringen voorgestelde hooge heffingen zijn verklaarbaar door den invoed van het gebeurde na afloop van de eerste Billiton-concessie. De ondergeteekende meent dat de wetgever niet moet letten op een enkel speciaal geval, maar den blik op ruimer kring moet slaan eer hij aan het werkt tijgt.

Blijkt uit het bovenstaande reeds door welke overwegingen de ondergeteekende gekomen is tot de overtuiging, dat hij niet anders kan voorstellen dan een cijns naar den bruto-opbrengst en wel zonder extra-heffing, hij teekent voor zooveel noodig hierbij aan dat hij voor deze meening steun vindt in:

1°. de door den Landvoogd, den Raad van Nederlandsch-Indië, en den chef van het mijnwezen uitgebrachte adviezen en voorts in de volgende feiten:

2°. dat reeds nu in staatjes met zelfbestuur cijns geheven wordt naar de bruto- en niet naar de netto-opbrengst, vermits de voor laatstbedoelde heffing noodige contrôle daar moeilijk is uit te oefenen.

Hieruit volgt dat de zelfbesturende staatjes ten deze reeds thans in betere conditie verkeeren dan ons direct gebied, zoodat het billijk is te achten dat in dit opzicht naar overeenstemming wordt gestreefd;

3°. dat in verschillende mijnlanden (Pruisen, Amerika, Tasmania, Nieuw-Zeeland, Nieuw-Zuid-Wales, Queensland, Victoria) geen cijns wordt geheven, terwijl er in Queensland zelfs premiën worden uitgeloofd voor nieuwe ontdekkingen;

4°. dat hoewel in Frankrijk cijns naar de netto-opbrengst wordt geheven daar stemmen opgaan om die belasting door eenen naar de bruto-opbrengst te vervangen en men in Nieuw-Caledonië, Annam en Tonkin voor die heffing blijkbaar om aan de bezwaren der practijk te gemoet te komen, eene belasting op het product bij uitvoer heeft in de plaats gesteld; terwijl bij decreet van den 20 Juli 1897 (*Journal Official de la République Française* van 27 Juli 1897, blz. 4300, art. 23) voor Madagascar een cijns naar de bruto-opbrengst werd aangenomen.

Hoe winstgevend voor de schatkist een lage cijns naar de bruto-opbrengst niettemin kan zijn, leert ons Langkat. Daar wordt geheven 5 cent per 100

liter geraffineerde olie en 3 cent van die hoeveelheid ruwe product. De prijzen per kist petroleum van 36 liter varieeren van $ 1,80 à $ 2,50 = ± f 2 à f 3. Het bedrag van 5 cent per 100 liter komt dus overeen met ten hoogste 1 pCt. van het geraffineerde en verpakte product. En deze lage heffing is toch een bron van rijkdom voor den vorst van het landschap.

Ten aanzien van concessiën welke na openbare mededinging worden verleend (art. 33) verdient het geene aanbeveling bij de wet eene hoogere belasting mogelijk te maken dan die welke overigens is aangenomen. De door den concessionaris bespaarde uitgaven voor mijnbouwkundig onderzoek moeten geacht worden op te wegen tegen de door hem geboden som ten einde de concessie te erlangen. Neemt men dit aan, dan is er geen reden waarom hij meer dan andere concessionarissen zou worden belast.

Schijnt de van Gouvernementswege ontdekte delfstofafzetting buitengewoon rijk, dan is de ondergeteekende beslist van oordeel dat eigen exploitatie de voorkeur verdient, en is zij dit niet, dan verkeert de concessionaris in volkomen gelijke positie als alle andere, staat hij evenals deze aan dezelfde wisselvalligheden van het bedrijf bloot. De vast te stellen heffing zij dus uniform, en make geen onderscheid tusschen concessiën verleend ingevolge erkende rechten en die na opengestelde mededinging.

Wat betreft het bedrag der belasting naar de bruto-opbrengst, verdient het aanbeveling zich te richten naar Pruisen, waar eene heffing van 2 pCt. niet drukkend is bevonden voor den mijnbouw. Wel heeft men sedert de wet van 14 Juli 1893 daar te lande met ingang van 1 April 1895 den mijnbouwcijns afgeschaft, doch de motieven daarvoor waren andere dan alleen dat om den mijnbouw van een drukkende last te ontheffen.

Als bruto-opbrengst is te beschouwen de gemiddelde handelswaarde op het concessieterrein, van de gedurende het afgeloopen halve kalenderjaar door de ontginning verkregen hoeveelheid al dan niet bewerkte verhandelbare producten.

Op de „handelswaarde", d. i. de waarde die het product op het ontginningsterrein heeft zoodra het verhandelbaar is, komt het aan.

De wijze waarop zij behoort te worden bepaald omstandig in de wet te regelen, is uit den aard der zaak niet doenlijk. Alleen de beginselen waarvan bij de berekening der handelswaarde behoort te worden uitgegaan, in het geval dat de waardebepaling niet op het concessieterrein zelf geschieden kan, moeten in de wet worden genoemd. In geval van verkoop van het product na vervoer uit het concessieterrein, hetzij dit geschiedt ononderbroken, hetzij over een tusschenstation waar het product eenige bewerking ondergaat of verpakking verkrijgt, zullen de kosten van dat vervoer en die verpakking in mindering van de verkoopwaarde moeten worden gebracht; en wanneer de producten, terstond nadat zij verkregen zijn, door den concessionaris naar een ander terrein worden vervoerd, hetzij door middel van een pijpleiding, hetzij door een tram, transportkabel of ander middel van vervoer te water of te land, dan zal rekening moeten worden gehouden met de rechtstreeksche vervoerkosten zoowel als met de slijtage dier vervoermiddelen of andere redenen van afschrijving daarop. In alle gevallen zal de prijs van die producten, waarvoor eerst na bewerking een prijs te bedingen is, ook nog verminderd moeten worden met de kosten dier bewerking.

Met het oog op het bovenstaande en op de omstandigheid dat wellicht voor de bepaling der handelswaarde zal moeten worden rekening gehouden met de prijzen op eene markt binnen of buiten Nederlandsche-Indië, is het noodzakelijk om de vaststelling der handelswaarde, dienende als basis voor den cijns, overeenkomstig de in de wet vastgelegde beginselen, door een daartoe bij ordonnantie aan te wijzen autoriteit te doen geschieden.

Het spreekt van zelf dat de concessionaris in de gelegenheid moet worden gesteld om zijne belangen voor te dragen, maar overigens mag ten aanzien van dit onderwerp veilig worden vertrouwd op de Indische Regeering. Van haar zijn geen vexatoire maatregelen te verwachten en vermits van de beslissingen der bij ordonnantie aan te wijzen autoriteit beroep open staat op den Gouverneur-Generaal, zijn van eene eenzijdige vaststelling in de practijk geen bezwaren te duchten. Eene eenzijdige vaststelling van het bedrag waarover belasting moet worden betaald wordt thans reeds aangetroffen in art. 19 van de bepalingen op de heffing en verzekering der in- en uitvoerrechten (*Indisch Staatsblad* 1882 nº. 240).

Ook in Pruisen werd deze aangelegenheid niet in de mijnwet geregeld.

Voor die artikelen, welke, gelijk petroleum, reeds eene bepaalde handelswaarde in Indië hebben, levert het bovenstaande geen bezwaar op. Voor producten die in Indië nog geen handelswaarde hebben, zou eene taxatie naar Europeesche of andere markprijzen moeten plaats hebben, waarbij rekening moet worden gehouden met de hier ontwikkelde beginselen nopens de verminderingen die de marktprijzen behooren te ondergaan.

Ook de contrôle op de af te leveren en af te voeren hoeveelheden zal bij ordonnantie kunnen worden geregeld en bij de vaststelling daarvan tevens kunnen worden overwogen of de belasting steeds in geld dan wel ook, of somtijds ook, in natura kan worden gekweten. Ook kan het dan een punt van overweging uitmaken of abonnement zal worden toegestaan.

Geldt het mineralen als goud, zilver en tin, dan zou tegen eene heffing in natura geen bezwaar behoeven te rijzen, maar de vraag rijst of dit evenmin het geval zou zijn met andere delfstoffen. Mijnbouw is in Indië nog te weinig uitgeoefend, de delfstoffelijke rijkdom nog te weinig bekend, dan dat het van gevaar ontbloot kan worden geacht deze vraag in den eenen of anderen zin door de wet te doen beslissen en zoodoende de Indische Regeering de gelegenheid te benemen om naar bevind van zaken voorzieningen te treffen. Slechts de aard van de heffing en het bedrag daarvan worden door den wetgever bepaald: het overige kan beter aan den lageren en plaatselijken wetgever worden overgelaten.

Dit laatste geldt ook het abonnement. Blijkens het Fransche, Belgische en Sardinische mijnrecht (en ook onder de Pruisische mijnwet van 1865) wordt abonnement op den verschuldigden cijns toegestaan (zie het bij het ontwerp-Bergsma aan de Staten-Generaal overgelegde overzicht van buitenlandsche mijnwetgevingen blz. 11 sub § VI).

De ondervinding met het abonnement in Frankrijk opgedaan, pleit niet voor dat systeem, tenzij het is ingericht op eene wijze dat de concessionaris daarin voordeel ziet.

Overigens moge voor dit onderwerp worden verwezen naar de toelichting van de artt. 35 en 36.

Bovenstaande beschouwingen nopens de van concessies te heffen retributie, zijn grootendeels ook van toepassing op de retributie op het doen van opsporingen.

Artikelen.

Art. 1. Voor de wijziging van de redactie van het eerste lid van dit artikel, zij verwezen naar hetgeen onder de algemeene beschouwingen (sub 1°.) is opgenomen, met opzicht tot het beschikkingsrecht over de bij de wet aangewezen delfstoffen.

In verband met het nieuwe eerste lid van dit artikel werd ook het laatste lid daarin opgenomen. Het eerste lid zegt ten opzichte van welke delfstoffen het beschikkingsrecht aan den rechthebbende op den grond is onthouden, het laatste lid op welke wijze dit recht kan worden verkregen.

Art. 2. Het artikel is aangevuld omdat zoowel de Gouverneur-Generaal als de Raad van Indië het wenschelijk oordeelden duidelijkheidshalve in de wet te bepalen wat verstaan wordt onder de uitdrukkingen: onderzoekingsveld, mijnveld, concessieveld, onderzoekingsterrein en concessieterrein.

Art. 3. Aan de bepaling van sub *b* is een duidelijker redactie gegeven.

Art. 4. Aan dit artikel is eene nieuwe redactie gegeven om de lezing te vergemakkelijken. De voorgestelde toevoeging in den laatsten regel van het eerste lid van de woorden, „opsporing of" heeft ten doel overeenstemming te brengen tusschen het begin en het slot van dat lid.

De vereischten waaraan vennootschappen moeten voldoen, opgenomen sub litt. c, dienen om de handhaving van het aan het eerste lid ten grondslag liggende beginsel zooveel mogelijk te verzekeren.

Het tweede lid is gewijzigd omdat het niet wenschelijk is krachtens deze wet afwijking mogelijk te maken van de regeling bij het reglement op de rechterlijke organisatie en het beleid der justitie in Nederlandsch-Indië gesteld. Dit behelst voorschriften (art. 118) nopens de ressorten van de raden van justitie en daarin moet de akte van concessie geen wijziging brengen. De thans voorgestelde bepaling is overeenkomstig art. 99 van het reglement op de burgerlijke rechtsvordering voor de raden van justitie op Java enz. alsook met hetgeen onder andere ten aanzien van stoomtramwegconcessies is voorgeschreven bij art. 14 van *Indisch Staatsblad* 1893, n°. 191. Zij voert evenzeer tot het beoogde doel.

Het vierde lid van art. 7 van het gewijzigd ontwerp-Bergsma is naar het derde lid van dit artikel overgebracht, en die bepaling tevens toepasselijk gemaakt op de rechten en verplichtingen uit de concessie voortvloeiende. Het is beter hier te spreken van „rechtverkrijgenden" dan van „erfgenamen", omdat uit de woorden „bij overlijden" volgt dat onder „rechtverkrijgenden" erfgenamen bedoeld zijn. Evenwel vallen daaronder thans ook de legatarissen.

Art. 6. In het tweede lid wordt in afwijking van het vorig wetsontwerp, in plaats van „mijnontginning" gesproken van „de ontginning van delfstoffen" in verband met het onder 1° der algemeene beschouwingen in het licht gestelde dat zekere delfstoffen (en de beschikking daarover) het onderwerp zijn van deze wet en niet zoozeer mijnontginning.

Overigens mogen ten aanzien van dit artikel nog worden verwezen naar hetgeen onder art. 8 ten aanzien van lid 1 sub *a* is aangevoerd.

Art. 7. In verband met de mededeeling, blz. 9 van het laatstelijk uitgebracht Voorloopig Verslag, dat sommige leden niet inzagen waarom een regeling nopens de wijze waarop de vergunning aangevraagd, verleend en daartoe termen zijnde, verlengd wordt, niet in de wet zou worden opgenomen, is dit art. gewijzigd.

Niettegenstaande de rechten van rechthebbenden op den grond en van derde belanghebbenden door art. 9 reeds voldoende zijn gewaarborgd, is met het oog op art. 8 sub *c* in het eerste lid van art. 7 de bepaling behouden dat zij vooraf moeten worden gehoord. Het laat zich toch zeer goed denken dat tegen het doen van opsporingen (ook met het oog op eene eventueel daaruit voorspruitende langdurige concessie) in sommige streken zooveel bezwaren bestaan bij de bevolking, dat de openbare rust daardoor in gevaar zou kunnen worden gebracht en politieke verwikkelingen daarvan het gevolg zouden kunnen zijn.

Dit moet kunnen worden voorkomen en in dit geval zal moeten worden overwogen of er aanleiding bestaat tot het toepassen van art. 8 sub *c*. Voor zooveel noodig zij hier, wat betreft de verplichting tot voorafgaande schadevergoeding dan wel zekerheidstelling, aangeteekend, dat geen strijd bestaat tusschen deze bepaling en die voorkomende in art. 9. Hier betreft het slechts de verplichting in het algemeen (m. a. w. belofte) om eventueele schade vooraf te zullen vergoeden, dan wel daarvoor zekerheid te zullen geven. Het bedrag der schade of de wijze van zekerheidstelling wordt dan nog niet bepaald. Maar in art. 9 komt het juist aan op het te betalen bedrag, omdat de houder der vergunning dan van zijn recht ten aanzien van bepaalde panden gebruik gaat maken. Ook bij de overige leden van het artikel is zooveel mogelijk rekening gehouden met de in het Voorloopig Verslag ontwikkelde zienswijze, althans wat de beginselen betreft. In de wet te veel af te dalen in détails is niet wenschelijk. Dit behoort bij de invoeringsordonnantie te geschieden en daartoe verleent het laatste lid vrijheid.

Ten aanzien van het vierde lid verdient vermelding dat de termijnen voor vergunningen tot opsporingen en verlengingen daarvan zijn gesteld op 2 en 1 jaar, in overeenstemming met het advies van den chef van den dienst van het mijnwezen in Nederlandsch-Indië.

Een termijn van vijf jaren opgenomen in art. 1 van *Indisch Staatsblad* 1873 nº. 217*a*, is buitensporig lang. Daardoor kan, indien de vergunning aan niet ernstige opspoorders is verleend, ten nadeele van het algemeen belang, een terrein geruimen tijd voor werkelijke opsporingen gesloten blijven.

Tegen het stellen van bijzondere voorwaarden is aan te voeren dat geen speciale bepalingen, doch de wet moet aangeven op welke wijze de opspoorder zijn recht mag uitoefenen; dat in dit opzicht niemand in betere conditie mag verkeeren dan anderen.

Dit denkbeeld lag ook waarschijnlijk ten grondslag aan den in het Voorloopig Verslag betreffende het wetsontwerp-Bergsma ad art. 10 uitgesproken verlangen om te lezen: „Op de daarbij ingevolge de wet gestelde voorwaarden", ten einde — zoo gaat dat Verslag voort — elke opvatting, alsof nog andere voorwaarden kunnen worden gesteld, uit te sluiten.

Hoewel moet worden toegegeven dat voor deze zienswijze veel valt te zeggen, kan de ondergeteekende haar ten aanzien van Nederlandsch-Indië niet deelen.

Uitsluiting van alle niet in de wet genoemde voorwaarden acht hij niet mogelijk en niet wenschelijk.

Niet mogelijk, omdat een groot gedeelte van ons gebied nog zoo weinig bekend is, omdat Nederlandsch-Indië door tal van rassen en stammen bevolkt wordt, wier zeden en gebruiken (ook onderling en plaatselijk) aanmerkelijk verschillen en eindelijk omdat het zich gemakkelijk laat denken dat politieke verhoudingen en plaatselijke toestanden het noodig maken ten aanzien van speciale aangelegenheden bijzondere voorzieningen te treffen, rekening houdende met hetgeen door de plaatselijke bevolking als recht van de opgezetenen wordt beschouwd.

Niet wenschelijk, om niet de mogelijkheid te ontnemen dat opspoorders, voor wie anders zekere terreinen of streken niet toegankelijk zouden worden verklaard uit vrees dat onze bestuursmiddelen niet toereikend zouden blijken om hun de noodige bescherming van persoon en goed te verleenen, omtrent de hun te verleenen bescherming speciale voorwaarden (o. a. vergoeding der kosten voor bescherming) van de Regeering aannemen, indien deze althans uit anderen hoofde geen bezwaar tegen de opsporing en ontginning heeft.

Die voorwaarden evenwel, niet direct ontleend aan de wet, moeten natuurlijk ten aanzien van alle verleende vergunningen zooveel mogelijk gelijk zijn, omdat zij alle een uitvloeisel zijn van dezelfde wet en alle opspoorders daaraan gelijke rechten ontleenen.

Uit het vijfde lid volgt dat ook omtrent de gestelde voorwaarden hooger beroep open is. Derhalve is van de mogelijkheid van het stellen van zoodanige voorwaarden geen nadeel te duchten.

Ingevolge het laatste lid zullen bij ordonnantie voorschriften kunnen worden gegeven, op welke wijze moet blijken dat met de opsporingen een aanvang is gemaakt (lid 6). Het is niet noodig dit détail in de wet te regelen.

Art. 8. Behoudens de belangrijke wijziging die het eerste lid sub *b* van dit artikel onderging, waarvoor verwezen zij naar het aangevoerde sub 2. der algemeene beschouwingen, is de door de vorige Regeering voorgestelde bepaling nagenoeg onveranderd in dit ontwerp overgenomen.

Derhalve zou hier met eene verwijzing naar hetgeen op dit punt bij de Memorie van Antwoord-Bergsma [1]) is aangevoerd, kunnen worden volstaan. Toch stelt de ondergeteekende er prijs op hier nadrukkelijk te doen uitkomen, dat het zooveel mogelijk bevorderen der particuliere mijnbouwnijverheid de belangen van den fiscus niet mag doen voorbijzien.

De mogelijkheid moet blijven bestaan om terreinen te reserveeren, waarvan tengevolge van geologische (nog niet eens opzettelijk ingestelde mijnbouwkundige) onderzoekingen of andere gegevens mag worden verwacht, dat zij met voordeel van gouvernementswege zouden kunnen worden geëxploiteerd. Er is ruimte in Indië voor een belangrijke particuliere mijnbouwnijverheid naast gouvernementsontginningen, zelfs wanneer die op veel ruimer schaal dan tegenwoordig gedreven zullen worden.

Alles komt hier aan op eene gezonde opvatting van haar taak door de

[1]) Zie Jaarg. 1897 II, bl. 1057 en 1067. Vergelijk ook Jaarg. 1896, I, bl. 738.

Indische Regeering en daarop zullen zoowel de Minister als de Staten-Generaal hun invloed kunnen doen gelden.

In verband met de thans bestaande gouvernementsontginningen op Banka en aan de Ombiliënrivier is in het eerste lid sub *a* achter terreinen ingelascht „of streken", omdat dit overeenstemt met de terminologie in dit lid sub *c* gevolgd en het bovendien vreemd klinkt ten aanzien van deze ontginningen, die zich over zoo groote oppervlakte uitstrekken te gewagen van „terreinen".

Art. 9. Zooals uit het thans voorgedragen artikel blijkt, is in ruime mate aandacht geschonken aan den in het Voorloopig Verslag, betreffende het wetsontwerp-Bergsma (bladz. 12 ad art. 9) uitgesproken wensch, om eene regeling te treffen volgens welke „de houder der vergunning, hangende het geding, reeds met zijn onderzoek mag aanvangen". Inderdaad is dit stelsel rationeel, te meer nu wordt voorgesteld om den termijn van de vergunning tot het doen van opsporingen van vijf tot twee hoogstens drie jaren te verkorten; het werkt in Pruisen (§ 8 en 9 Allgemeines Berggesetz) goed, en is niet in strijd met hetgeen artikel 151 der Grondwet ten aanzien van de onteigening ten algemeenen nutte voor Nederland heeft aangenomen.

Ook art. 77 van het Regeeringsreglement levert voor hetgeen thans wordt voorgesteld geen bezwaar op, omdat de Staatsmacht die het Regeeringsreglement vaststelde ook deze wet zal vaststellen.

Overigens is wat betreft de redactie van dit artikel sub *b* zooveel mogelijk te rade gegaan met alinea 1 van artikel 151 der Grondwet.

Art. 10. Dit artikel onderging belangrijke wijzigingen. In de eerste plaats werd het noodig geacht in het licht te stellen, dat niet zoozeer de bijzondere voorwaarden waarop de vergunning verleend wordt, maar vooral de wet de wijze beheerscht waarop de houder der vergunning van de hem verleende bevoegdheid mag gebruik maken.

Een tweede belangrijke wijziging is dat het verbod, dat opsporing in eigenlijke ontginning overgaat, is komen te vervallen.

In het meergenoemde Voorloopig Verslag (blz. 13 bovenaan, sub art. 12), is terecht bezwaar gemaakt tegen dit verbod, onder aanvoering dat het als overbodig mag worden beschouwd, indien ook van de opsporingsproducten een cijns wordt geheven naar de bruto-opbrengst. Met dit denkbeeld stemt de ondergeteekende in; tegen zoodanige heffing heeft hij — zooals reeds bij de algemeene beschouwingen bleek en nader bij art. 35 zal blijken — geen bezwaar.

Stelt men zich op het standpunt van den ondergeteekende en van dit ontwerp, dat het bedrijf, ook van den opspoorder, zoo vrij mogelijk moet zijn, dan moet voor iedere inmenging de noodzakelijkheid zijn aangetoond.

De noodzakelijkheid van eene inmenging die ten doel heeft te voorkomen, dat opsporingen in ontginning overgaan, is allerminst bewezen en mag met het oog op hetgeen in dit opzicht in Pruisen bestaat, op deugdelijken grond worden betwist.

Blijkens § 11 der Pruisische wet van 1865 is de opspoorder aan geen verbod of contrôle onderworpen nopens de wijze waarop hij, behoudens de rechten van derden, over de gevonden en gewonnen delfstoffen beschikt en worden te dien aanzien slechts de bij de wet bepaalde belastingen op hem van toepassing verklaard. Geen onderscheid derhalve, wat betreft de beschikking

over de gewonnen delfstoffen, tusschen opsporings- en ontginningswerken m. a. w. vrijheid van bedrijf.

Daarom wordt thans voorgesteld ook ten aanzien van opsporingen belasting te heffen namelijk een vast recht van $2^1/_2$ cent per hectare en, in zekere gevallen, cijns. De in het Voorloopig Verslag betrekkelijk het wetsontwerp-Bergsma weergegeven meening van enkele leden „die het niet wenschelijk achtten het opsporen te belasten" moet, hoewel zij niet was toegelicht, wel gebaseerd zijn geweest eenerzijds op de vrees dat dientengevolge de lust tot het doen van opsporingen zou verminderen, anderzijds op de overweging dat het bedrijf van den opspoorder geen belasting dragen kan en mag, deels omdat het daarvoor te weinig loonend en te kort van duur is, deels omdat het geen bedrijf is in den eigenlijken zin des woords.

Wat betreft eerstgenoemde vrees zou de ondergeteekende wenschen aan te voeren, dat het vast recht zoo laag is gesteld dat ernstige opspoorders er wel niet door zullen worden weerhouden om opsporingen te doen, zoomede dat niet wordt voorgesteld van iedere winning van delfstoffen (en dus ook de geringste) cijns te heffen maar alleen van de zoodanige die een bij ordonnantie te stellen quantum overschrijdt; dat dit quantum, teneinde niet in conflict te geraken met het doel en de beginselen der wet, uit den aard der zaak niet te laag gesteld zal moeten worden; dat in zoover de vroeger voorgestelde algeheele vrije beschikking van den opspoorder met gelijktijdig verbod om tot ontginning over te gaan, feitelijk door hetgeen nu wordt voorgesteld, geen beperking behoeft te ondergaan, vermits het te stellen quantum zooveel mogelijk in overeenstemming zou kunnen worden gebracht met de grens, die men zich gedacht heeft tusschen opsporing en ontginning. Wat betreft de in de tweede plaats genoemde overweging, zij het vergund te doen opmerken dat, waar het bedrijf weinig of niets oplevert, ook volgens hetgeen nu voorgesteld wordt, geen cijns zal worden betaald; dat indien het integendeel veel oplevert, er geen denkbare reden is waarom de opspoorder in gunstiger toestand zou verkeeren dan de concessionaris; dat aan die overwegingen niets afdoet deze andere, dat het bedrijf slechts kort van duur is, zoomede dat het er geen is in den zin dien men in het dagelijksch leven aan dat woord pleegt te geven; eindelijk dat het vrijwel onverschillig is te achten of men het voordeel gedurende korten of langen tijd zal genieten, vermits juist het genot van dat groote voordeel de cijnsheffing motiveert.

Dat er verschil is tusschen opsporing en ontginning, en dat de eerste behoort op te houden zoodra de delfstof is aangetroffen, moge uit een theoretisch oogpunt zijn vol te houden, voor de practijk mist dat verschil elke waarde. Integendeel, de meening dat de opsporing der delfstoffen moet ophouden zoodra zij gevonden zijn en de ontginbaarheid daarvan beoordeeld is geworden, is van een practisch standpunt niet te verdedigen.

Waartoe kan het noodig zijn voor te schrijven het bedrijf te staken, al de onkosten daaraan verbonden op te offeren gedurende het noodzakelijke en dikwijls langdurige tijdsverloop tusschen het aanvragen en het verleenen van concessie? De ondergeteekende zou daarvoor geen redelijken grond kunnen aanvoeren.

Terecht is er dan ook reeds in het Voorloopig Verslag (§ 4) op het wets-

ontwerp Sprenger van Eijk op gewezen dat niet te veel mocht worden vastgehouden aan het begrip van „mijnontginning".

De voordeelen van het voorgedragen stelsel zijn niet gering te schatten. In de eerste plaats mag wel als zoodanig worden genoemd de daaraan ten grondslag liggende billijkheid tegenover den concessionaris, de overige bestaande bedrijven en het publiek zoowel als tegenover den staat. Immers, de retributie van houders van vergunningen tot opsporing geheven, dient tot goedmaking van niet onbelangrijke kosten die voor het Gouvernement uit de aanvragen tot opsporing voortvloeien. In de tweede plaats zij gewezen op de zoozeer gewenschte vrijheid van bedrijf. In de derde plaats zou de noodzakelijkheid om ten aanzien van de opsporing van bitumineuse zelfstandigheden in dit opzicht speciale regelingen vast te stellen, komen te vervallen. In de vierde plaats zal het toezicht, om een verbod, als bij het vorig wetsontwerp is voorgedragen, te handhaven moeielijker zijn en tot meer quaesties leiden, dan de bepaling die thans wordt voorgedragen, omdat deze geen vage criteria stelt en niet afhankelijk is van subjectieve opvatting, terwijl de te heffen retributie zeer eenvoudig is te berekenen. En eindelijk wordt hetgeen thans wordt voorgesteld evenzeer aangetroffen in de mijnwetgevingen van Oostenrijk en Bosnië-Herzegowina, alwaar voor een uitsluitend recht tot opsporing retributiën worden geheven van respectievelijk ruim 4 tot ruim 8 cent, en van $2^1/_2$ cent per hectare, terwijl in Pruisen ook bij opsporingen cijns geheven wordt (zie bladz. 3/4 van het bij het wetsontwerp-Bergsma overgelegde overzicht van buitenlandsche mijnwetgevingen). Overigens zij op dit punt verwezen naar de toelichting op de artt. 35 en 36, en het aangevoerde sub 7°. der algemeene beschouwingen.

In het tweede lid wordt thans duidelijkheidshalve gesproken van „rechten van anderen" in plaats van „rechten van derden".

Het derde lid is eene navolging van § 152 der Pruisische wet, en maakt de artt. 24, 25 en 26, behelzende voorschriften o.a. nopens het recht op en de verplichting tot vergoeding van schade, naar aanleiding van ontginningen door den bovengrond met toebehooren ondervonden, zoomede nopens schadevergoeding door concessionarissen onderling aan elkaar te betalen (art. 25 tweede lid) toepasselijk op houders van vergunningen tot het doen van opsporingen en de door hen verrichte opsporingen.

Art. 9 betreft meer de schade die vooraf te voorzien en te schatten is, dit lid ook die welke later blijkt.

Art. 11. De vroegere alinea *b* is vervangen door eene nieuwe, welke dient om te voorzien in het geval dat iemand ophoudt Nederlander of ingezetene van Nederland of Nederlandsch-Indië te zijn. Moge het ook al waar zijn dat nog geen regeling bestaat betreffende de wijze waarop het ingezetenschap van Nederlandsch-Indië wordt verloren, eerlang zal zoodanige regeling toch kunnen worden tegemoet gezien, te meer nu kort geleden een daartoe strekkend voorstel van de Staatscommissie tot herziening van de Indische Wetgeving op privaatrechtelijk gebied ontvangen en aan den Gouverneur-Generaal toegezonden is ten einde daaromtrent advies uit te brengen. Een met de hierbedoelde overeenkomende bepaling ten aanzien van concessionarissen is opgenomen onder art. 39.

Tegen de vroegere alinea *b* is terecht aangevoerd dat dat voorschrift feitelijk vrijwel overeen zou komen met eene onteigening. Bij ontginning zijn de natuurlijke begrenzingen van den bovengrond, die voor landbouwondernemingen van belang zijn, van minder gewicht. Eene rechtlijnige begrenzing is mogelijk wanneer de juiste grenzen maar nauwkeurig zijn aangegeven op de kaart (art. 13).

De ontginning geschiedt onder den grond en zelden daarboven. Omdat het mijnrecht als zoodanig niet direct gebruiksrechten verleent op den bovengrond (veel minder op de geheele oppervlakte) legt de nabijheid van gunstige stapel- of afvoerplaatsen, even over de grenzen van het concessie-terrein, geen gewicht in de schaal.

Art. 12. eerste lid, sub *a*. Nu in art. 7 wordt voorgesteld den termijn waarvoor vergunning tot het doen van opsporingen zal worden verleend en zoo noodig verlengd, bij de wet vast te stellen, is het noodzakelijk in deze bepaling naar art. 7 te verwijzen.

Tevens kwam het den ondergeteekende wenschelijk voor, in die alinea de woorden „en op behoorlijke wijze" te doen vervallen. De daartegen in het Voorloopig Verslag op het ontwerp-Bergsma (bladz. 12 ad art. 12) geopperde bedenkingen zijn juist. Bovendien zou het niet strooken met het beginsel dezer wet, indien op de opspoorders te veel dwang werd uitgeoefend, indien er te veel inmenging was in hun bedrijf. Hun eigenbelang brengt mede die onderzoekingen zoo goed mogelijk te bewerkstelligen, te meer nu hun bij deze wet zooveel kortere termijnen daarvoor worden toegestaan. Bovendien is met het oog op die kortere termijnen van de gelaten vrijheid zooveel minder nadeel voor het algemeen belang te verwachten.

Tengevolge van de voorgestelde opheffing van het verbod om mijnbouwkundige opsporingen in mijnontginning te doen overgaan, was het noodzakelijk al. 2, sub *a* van het laatste gewijzigde ontwerp te doen vervallen.

Het gewicht der bedenking dat de mogelijkheid van intrekking der vergunning door het administratief gezag, omdat aan een der bijzondere voorwaarden niet voldaan wordt, onregelmatig is te achten, zoomede het bezwaar dat die mogelijkheid als te veel van subjectieve opvattingen afhankelijk, afkeuring verdient (Voorloopig Verslag op het ontwerp-Bergsma, bladz. 12/13, sub art. 12), hebben bij den ondergeteekende een punt van ernstige overweging uitgemaakt.

Niettemin blijft hij van oordeel dat de bepaling niet kan worden gemist, omdat (zooals onder art. 7 is uiteengezet) het moeilijk zal zijn door het stellen van voorwaarden, hetzij in deze wet, hetzij bij ordonnantie, in alle gevallen te voorzien.

Gevaar ten aanzien van de rechten van den opspoorder vreest de ondergeteekende in de practijk van deze bepaling niet. Integendeel, in afgelegen streken kan zij tot handhaving van orde en rust, met het oog op de dikwijls eigendunkelijke wijze van optreden van Europeanen tegenover inlanders, veel nut stichten.

De opspoorder zal daardoor voorzichtiger te werk gaan, en behoeft aan den anderen kant ten gevolge van het hem gelaten beroep op den Gouverneur-Generaal niet beducht te zijn dat zijn rechten, indien geen gegronde redenen aanwezig zijn, gevaar loopen. Hier vooral worde bedacht, dat Indië niet met

Europa is gelijk te stellen. Politietoezicht en middelen van verkeer zijn daar veel geringer dan hier, en de groote afstanden (men denke aan de zich in het noorden van Celebes ontwikkelende mijnbouwnijverheid) tusschen de uiterste deelen van ons gebied en Batavia, maken het noodzakelijk dat in sommige omstandigheden krachtdadig kan worden opgetreden.

In een land waar de bij artt. 45 t/m 47 Regeeringsreglement aan de Indische Regeering toegekende bevoegdheden, uit een politiek oogpunt, niet kunnen worden gemist, mag ook hetgeen hier wordt voorgesteld niet ontbreken.

Art. 13. Het opschrift van den derden titel is gewijzigd in verband met de opheffing van het verbod, dat opsporingen in ontginning overgaan, zoomede met het oog op het derde lid van art. 1. Wegens deze bepaling konden de artt. 13 en 14 van het gewijzigd ontwerp-Bergsma thans tot één artikel worden samengetrokken.

De ondergeteekende gevoelt al het gewicht der voor een afstand van mijnen in eigendom, dan wel voor het verleenen van eeuwigdurende concessiën, op bl. 6/7 van het laatstelijk uitgebrachte Voorloopig Verslag aangevoerde argumenten.

Hij erkent dat tegen tijdelijke concessiën gewichtige bezwaren bestaan, niet slechts van een wetenschappelijk standpunt maar ook wanneer men rekening houdt met hetgeen in andere mijnlanden bij uitnemendheid deugdelijk is gebleken. Maar aan den anderen kant kan niet worden ontkend dat de inzichten der leden die deze meening niet deelden (blz. 7/8 Voorloopig Verslag) niet van gewicht ontbloot zijn. Speciaal schijnt het juist (de opgewekte stemming van den laatsten tijd voor Indische mijnwaarden zou althans tot die meening doen overhellen) „dat het er slechts op aan komt, het particulier initiatief een prikkel te laten om zich op den mijnbouw toe te leggen" en dat het uit dit oogpunt onverschillig is, of men eeuwigdurende concessiën dan wel concessiën voor langen termijn verleent. Heeft men bij de laatstbedoelden altijd eenigermate de kans dat tot roofbouw zal worden overgegaan, dan wel dat het kapitaal met het oog op den tijdelijken duur der concessie huiverig zal zijn toe te treden tot den aanleg van kostbare en blijvende werken, die eerst bij een voortdurend bedrijf loonend kunnen blijken, — juist schijnt de meening der leden, die van oordeel waren dat „indien het algemeen belang bij de zaak betrokken is, een verstandig Gouvernement, dat art. 34 te zijner beschikking heeft, wel kans (zal) zien, die bezwaren uit den weg te ruimen." Die moeielijkheden zullen zich zeker niet in de eerste tientallen van jaren doen gevoelen en dit leidde deze leden tot de vraag: „is het nu niet een veel kleiner bezwaar, den wetgever van de toekomst over te laten daarvoor, zoo noodig, eene oplossing te vinden, dan hem te allen tijde te dwingen, eenmaal verleende eeuwigdurende concessiën als verkregen rechten te eerbiedigen, ook wanneer hij deze niet overeenkomstig het algemeen belang acht?" Deze vraag getuigt van eene behoedzame staatkunde en de ondergeteekende beantwoordt haar dan ook zonder eenig aarzelen in bevestigenden zin. Wat de wetenschap op dit gebied ook leeren mag en de practijk, elders opgedaan, ook moge aantoonen, in de eerste plaats moet worden rekening gehouden met het feit dat de mijnbouwnijverheid in Indië nog slechts in hare kindsheid verkeert. Niet op eenmaal is men elders er toe gekomen de beginselen te volgen die

thans als de meest juiste worden erkend. En al wordt nu de kracht van het argument niet voorbijgezien, dat het aannemen van zoodanige beginselen dan ook is aangewezen voor landen waarin men mijnbouw wenscht te vestigen en tot bloei te brengen, nochtans blijft het de vraag of het niet behoedzamer is (vooral tegenover den wetgever der toekomst) ook in dit opzicht de ondervinding af te wachten die wij zelf zullen opdoen en de evoluties die zich in de staatkundige opvattingen van het nageslacht zullen openbaren, dan op eenmaal een besluit te nemen waarop niet ware terug te komen. Die vraag beantwoordt de ondergeteekende bevestigend. Indien later de urgentie van wijziging van dit beginsel der wet in het licht treedt, zullen er niet zooveel bezwaren mede verbonden zijn, die wijziging tot stand te brengen.

Het is op deze gronden dat de ondergeteekende geene wijziging heeft gebracht in den duur der concessie.

In verband met de opmerking voorkomende in het Voorloopig Verslag op het ontwerp-Bergsma (bladz. 13, art. 14) dat het slot van het tweede lid van dit artikel slechts het oog heeft op de technische mogelijkheid van winning van delfstoffen uit ontdekte afzettingen, zij aangeteekend dat eene aantooning dat de ontginning met voordeel kan geschieden niet noodig is. Alleen dient aangetoond te worden dat de in de aanvrage genoemde delfstoffen in eene natuurlijke afzetting in het mijnveld voorkomen, en dat hare winning technisch mogelijk is. Die technische mogelijkheid van ontginning kan uit een deskundig onderzoek blijken en derhalve door den Gouverneur-Generaal worden beoordeeld.

Art. 16. Evenals ten aanzien van vergunningen tot het doen van opsporingen (art. 7) is aangenomen, wordt in dit artikel ten aanzien van concessiën het stellen van bijzondere voorwaarden toegelaten.

Het eerste lid verleent het recht tot den aanleg van tot het winnen der geconcedeerde delfstoffen noodig geoordeelde werken; het is onnoodig die werken zoodanig te omschrijven dat zij zouden moeten dienen voor de ontginning en bereiding, verwerking en het transport dier delfstoffen.[1])

Daarentegen is het wel noodig te bepalen wat als „noodige werken" behoort te worden aangemerkt, doch de plaats daarvoor is de uitvoeringsordonnantie en niet deze wet.

De in het wetsontwerp-Bergsma voorkomende woorden „behoudens de rechten van derden" zijn weggelaten en de uitdrukking „afvalstapelplaatsen" is door „oude ertshoopen" vervangen.

Ter toelichting van eerstgenoemde wijziging zij er op gewezen dat het beschikkingsrecht over in de wet genoemde, in oude, achtergelaten ertshoopen aanwezige delfstoffen, krachtens art. 1 aan den rechthebbenden op de grond is onttrokken, zoodat diens belangen er niet door kunnen worden geschaad indien de beschikking ook over die reeds van den bodem gescheiden afzettingen aan den nieuwen concessionaris wordt verleend. De Staat is dus geheel vrij om het beschikkingsrecht over de in die achtergelaten oude ertshoopen aanwezige, in de wet genoemde delfstoffen toe te kennen aan wien hij wil, en het is rationeel dat zulks, in navolging van de Pruisische wet (§ 54 al. 2),

[1]) Ook § 54 der Pruisische wet verleent slechts het recht om de geconcedeerde delfstof binnen het mijnveld op te zoeken en te winnen „sowie alle hierzu erforderlichen Vorrichtungen unter und über Tage zu treffen".

geschiedt aan den nieuwen concessionaris, omdat deze wel in de eerste plaats genegen zal worden bevonden en in de gelegenheid zal zijn om de geconcedeerde delfstoffen in die oude ertshoopen te winnen.

Maar van de onttrekking ook van de hierbedoelde reeds van den bodem geschieden delfstoffen aan het beschikkingsrech tvan den rechthebbende op den grond, en van de hier voorgestelde beschikking ten gunste van den nieuwen concessionaris moet dat ook uitdrukkelijk in de wet blijken, ten einde dit punt niet twijfelachtig te doen zijn. Anders zou met vrucht kunnen worden aangevoerd dat, aangezien het beschikkingsrecht van den concessionaris geboren wordt door de concessie en dit recht ten doel heeft beschikking te verleenen over delfstoffen die nog niet van den bodem zijn gescheiden, het zich krachtens de concessie slechts uitstrekt over die delfstoffen welke nog in hare natuurlijke afzetting voorkomen, maar niet tot de zoodanige die reeds aan den bodem zijn onttrokken, derhalve als roerende zaken mogen worden beschouwd en waarop de rechthebbende op den grond (bijv. door toeëigening, art. 585 Indisch Burgerlijk Wetboek) rechten zou kunnen doen gelden. [1]) Het geldt hier een stellige uitbreiding van het recht dat de concessionaris aan zijne concessie kan ontleenen, hetwelk zich anders slechts zou uitstrekken tot delfstoffen, die in hare natuurlijke afzetting nog niet van den bodem gescheiden zijn.

Omdat er nu geen enkele reden bestaat om deze oude ertshoopen aan den rechthebbende op den grond af te staan, wel zooals hooger is uiteengezet om die ter beschikking van den nieuwen concessionaris te laten, is de hier bedoelde wijziging aangebracht.

2e lid. De redactie van dit lid is door eene verplaatsing der zinsnede „op den voet bij ordonnantie te regelen" verduidelijkt. Die zinsnede behoefde niet te slaan op den aanleg van hulpwerken buiten het concessieterrein, omdat de wijze waarop de grond, voor die werken noodzakelijk, verkregen wordt, reeds is aangegeven in de artt. 22 en 23.

Ten aanzien van de wijziging die dit lid overigens onderging zij nog in het licht gesteld dat deze bepaling niet het oog heeft op niet-gereserveerde delfstoffen als bedoeld in het eerste lid van art. 1. In dat artikel staat op den voorgrond zoodanig nauw verband tusschen gereserveerde en niet-gereserveerde delfstoffen dat gelijktijdige winning noodzakelijk, onvermijdelijk is. Hier evenwel zijn in navolging van § 57 der Pruisische Wet bedoeld niet-gereserveerde delfstoffen bij de uitoefening van zijn bedrijf door den concessionaris gewonnen, welke hij tevens uitsluitend voor de uitoefening van zijn bedrijf noodig heeft. Omdat de rechthebbenden op den grond hierop rechten zouden kunnen doen gelden, zal bij ordonnantie tegen benadeeling behooren te worden gewaakt.

Art. 17. Ingevolge de wijzigingen die de artikelen 28 en 29 ondergingen, zullen de woorden „door concessionarissen voor het winnen van andere delfstoffen, of" in dit artikel behooren te vervallen. De concessionaris die nu toevallig een spuitende petroleumbron aanboort, dat is, ontdekt, kan ingevolge

[1]) Allgem. Berggesetz met commentaar van Klostermann, van Dr. Fürst I ad § 54, bladz. 149, noot 9.
Aquillon 1 nos. 227 en 228, bladz. 191—192.

art. 28, dadelijk concessie vragen en ingevolge art. 29 intusschen het product winnen. Het artikel blijft intusschen noodig voor rechthebbenden op den grond en derde belanghebbenden, die noch houders van vergunningen tot opsporing noch concessionarissen zijn.

Art. 18. Evenmin als het voor deze wet noodzakelijk is te achten dat zij het rechtskarakter der daarin opgenoemde delfstoffen bepaalt (zie het aangeteekende onder 1°. der algemeene beschouwingen) kan het ten aanzien van dit artikel noodzakelijk worden geacht dat zij den juridischen aard van eene concessie definieert, mits het, met het oog op de practijk, slechts vaststa dat het recht met hypotheek kan worden belast, en derhalve eene onroerende zaak zij (art. 508 j°. art. 1162, 1164 en 1167, I. B. W.). Ook de vraag betreffende den juridischen aard van dit recht, dient ter beslissing aan de rechtswetenschap te worden overgelaten; die beslissing behoort niet noodzakelijk tot de taak des wetgevers.

Op het voorbeeld van § 50 der Pruisische wet [1]) behoeft slechts uitgemaakt te worden dat het door de concessie verworven recht behoort tot de onroerende zaken, waaraan, met het oog op onze Indische wetgeving, dient te worden toegevoegd dat het met hypothoek kan worden belast, terwijl met het oog op art. 4 en het tiende lid van art. 38 dezer wet eene restrictie is te maken ten aanzien van de vervreemding.

Overigens is slechts te bepalen dat de titel van aankomst van het hierbedoelde recht op de wijze bij ordonnantie te bepalen moet worden openbaar gemaakt. In dit opzicht kan worden volstaan met de opmerking dat zulks ten aanzien van andere in art. 508 I. B. W. genoemde onroerende zaken bepaald is bij de artt. 696, 713, 720, 737 en 760 I. B. W. j^is. art. 24 sqq. der bepalingen omtrent de invoering van en den overgang tot de nieuwe wetgeving.

In dit artikel meer te bepalen omtrent hem die de openbaarmaking moet verzoeken of bewerkstelligen, zooals den termijn binnen welke de openbaarmaking moet plaats hebben, het vervallen van het recht bij gebreke daarvan, en eindelijk het tijdstip van het ontstaan van het hierbedoelde recht, komt onnoodig voor.

De belangen van den concessionaris brengen mede den titel van aankomst zoodra mogelijk openbaar te maken (te doen inschrijven) vermits hij vóór dien tijd geen geld onder hypothecair verband zou kunnen opnemen en niet zou kunnen optreden tegenover rechthebbenden op den grond, derhalve belemmering kan ondervinden in het bedrijf. Maakt hij aan den anderen kant geen begin met de ontginning, terwijl het algemeen belang dat vordert, dan heeft de Regeering in art. 37 het middel om hem tot beginnen te dwingen of zich van hem te ontdoen.

Art. 19. Sub 4°. der algemeene beschouwingen is reeds aangegeven om welke redenen art. 20 van het ontwerp-Bergsma niet in het thans aanhangige is overgenomen, zoomede op welken grond het artikel, zooals het thans luidt, wordt voorgesteld.

Dit artikel vereischt overigens niet veel toelichting. Art. 9 van *Ind. Stbl.* 1873 No. 217*a* kent gedeeltelijke overdracht van concessies, het laatste wets-

[1]) „Das durch die Verleihungsurkunde begründete Bergwerkseigenthum gehört zu den Unbeweglichen Sachen."

ontwerp voorzag daarin niet. Toch is dit noodig. De vrijheid van den mijnbouw is bij dit artikel in het oog gehouden, zonder de waarborgen van veiligheid voor het algemeen uit het oog te verliezen. Die veiligheid voor het algemeen, is wel in de eerste plaats begrepen onder de „overwegende redenen van algemeen belang" in dit artikel bedoeld. [1])

De bepalingen tot verzekering der belangen van hypothecaire of andere schuldeischers (lid 2) zijn beter in eene ordonnantie op te nemen dan in deze wet, die slechts het stellen van beginselen ten doel heeft.

Art. 21 t/m 23. Evenals ten aanzien van opsporingen is voorgeschreven, zal ook in de gevallen bedoeld in het tweede lid van de artikelen 21 en 22 de concessionaris eerst moeten beproeven in der minne tot eene oplossing te geraken met de rechthebbenden op den grond en derde belanghebbenden.

De woorden „voor zoover daartoe termen bestaan" in het eerste lid van art. 22, zijn vervangen door de zinsnede „onder de door hem noodig geoordeelde voorwaarden." De bedoeling is om te doen uitkomen dat de concessionaris de tot het staatsdomein behoorende gronden maar niet voor het vragen heeft, maar dat aan den afstand voorwaarden kunnen worden verbonden. Het geval laat zich denken dat kostelooze afstand van grond wordt verleend, maar er is geen reden om die gunst steeds kosteloos te verleenen en iets dergelijks in deze wet voor te schrijven.

Art. 24 Lid. 1. In de algemeene beschouwingen (sub 5°) is reeds uiteengezet op welk standpunt men zich heeft te stellen ten aanzien van de schade door ontginning aan den rechthebbende op of belanghebbende bij den bovengrond met deszelfs toebehooren veroorzaakt. Het mijnrecht strekt de verplichting tot schadevergoeding verder uit dan het gewone burgerlijke recht. Om te doen uitkomen dat die verplichting wortelt in het feit der veroorzaakte schade zelf, en niet in eene onrechtmatige daad van den concessionaris, dat zij onmiddellijk voortspruit uit het mijnbedrijf, en dat het er niet op aankomt of de schade al of niet kan worden voorzien, is dit lid aangevuld. Zoowel daarbij als bij de volgende leden is te rade gegaan met de §§ 148 t/m 150 der Pruisische Mijnwet, en zijn die zooveel mogelijk gevolgd.

Wat onder schade aan den rechthebbende op of belanghebbende bij den bovengrond en deszelfs toebehooren veroorzaakt moet worden verstaan, is een vraag die naar het gewone burgerlijke recht moet worden beslist.

Lid. 2. De verplichting tot schadevergoeding gemeenschappelijk en voor gelijke deelen, berust op de bedoeling dat de rechthebbende op den boven grond slechts zal hebben te bewijzen dat de schade door twee of meer concessionarissen is veroorzaakt, en derhalve niet het aandeel dat elk der concessionarissen daarin heeft.

Dat beginsel gold in Pruisen reeds vóór de invoering der wet van 1865, en werd daarin (§ 149) gehandhaafd. De jurisprudentie in Pruisen neemt aan dat de exceptie, dat er eene andere verhouding in elks aandeel in de veroorzaakte schade bestaat, tegenover den grondeigenaar niet geoorloofd is,

[1]) Allgem. Berggesetz met Commentaar van Klostermann van Dr. Fürst ad § 51, bl. 123, noot 5.

en dat het bewijs van zoodanige andere verhouding slechts aanspraak geeft op terugbetaling door hen die mede tot schadevergoeding verplicht waren.

Evenwel verleent die wet den grondeigenaren wel het recht om van een der concessionarissen een grooter aandeel in de schadevergoeding te vorderen dan van de overigen, maar in dat geval heeft hij ook diens evenredig grooter aandeel in het veroorzaken van de schade te bewijzen [1])

De aanvulling van deze alinea beoogt de opneming van die practische en billijke beginselen ook in deze wet.

Lid 3. Bij het voorstel van § 150 der Pruisische wet zat bij de Regeering de bedoeling voor om, slechts in het geval dat er in verband met de ontginning werkelijk grof verzuim bestaan had bij het tot stand brengen der hierbedoelde beschadigde werken, de verplichting tot schadevergoeding uit te sluiten, vermits iets dergelijks aansloot aan den algemeenen rechtsregel, dat de verplichting tot schadevergoeding vervalt, wanneer de schade aan eigen verzuim is toe te schrijven. Dit nam evenwel niet weg — naar luid der toelichting — dat het beginsel van § 150 toch in de mijnwet moest worden opgenomen, omdat de mijnwet de verplichting tot schadevergoeding ten aanzien van concessionarissen tot ontginning verder uitstrekt dan het gewone burgerlijke recht [2]) doet.

Ten einde de vrees weg te nemen, dat men alleen met het oog op hooge schadevergoedingen, door de concessionarissen te betalen, werken als hier bedoeld zal wenschen aan te leggen, werd, op voorstel van de Commissie uit het Heerenhuis, aan de voorgestelde alinea 1 van § 150 de tweede alinea toegevoegd, waarmede de door den ondergeteekende voorgestelde aanvulling van het derde lid van art. 24 overeenkomt. Die aanvulling biedt aan den anderen kant het voordeel, dat zij aantoont, dat de rechthebbende op den grond en derde belanghebbende, — met uitzondering van het speciaal vermelde bijzondere geval waarin schadevergoeding is uitgesloten — zeer zeker recht hebben op schadevergoeding, wanneer het bouwen op den grond, wegens het door de ontginning veroorzaakte gevaar voor vernieling achterwege moet blijven. Dit volgt overigens reeds uit het eerste lid van dit artikel, waarin sprake is van „volledige vergoeding van alle schade". De aanspraak op schadevergoeding bestaat zoodra de rechthebbende op den grond of derde belanghebbende aanleiding heeft om gebouwen of werken op den bovengrond op te richten, en zoodra het bewezen is dat ten aanzien van de oprichting van zoodanige werken kans van vernieling zou dreigen ten gevolge van de ontginning.

Geenszins is het noodig dat de concessionaris voor het gevaar waarschuwt; het komt er slechts op aan dat de bouw uit een oogpunt van veiligheid achterwege moet blijven.

Art. 26. Dit artikel is meer in overeenstemming gebracht met § 151 der Pruisische Wet waardoor een nauwkeuriger omschrijving verkregen is.

Art. 27. Onder het product der ontginning kunnen in het systeem van dit ontwerp slechts verstaan worden, de delfstoffen die uit hare afzettingen van

[1]) Allgem. Berggesetz vd. § 149, II, blz. 466; noot 2. Dit recht moet worden afgeleid uit al. 2 van § 149.

[2]) Allgem. Berggesetz vd. II blz. 469, ad § 150, noot 1. Aguillon vd. II, no. 1050.

den bodem zijn afgescheiden en als roerende goederen zijn overgegaan in den eigendom van den concessionaris. In dien gedachtengang doet het er weinig toe af of zij onder, dan wel boven den grond opgestapeld liggen. De bedoeling kan slechts zijn dat zij de zekerheid op vergoeding, voor hem die gedwongen was schade te lijden, vermeerderen. Vrees dat dit na de toelichting op dit ontwerp door den rechter anders zou worden opgevat behoeft niet te bestaan.

Art. 28. In het algemeen worde hier verwezen naar no. 6 der algemeene beschouwingen.

Lid. 1. Ingevolge hetgeen in het Voorloopig Verslag onder art. 29 werd aanbevolen, is hier aangenomen, dat het recht op concessie ontstaat „zoodra de vinder zijn aanspraken doet gelden."

Dit behelst eene afwijking van de Pruisische wet. Deze verplicht in § 24 den vinder, wil hij van zijn recht gebruik maken, om binnen een week na zijne ontdekking het verzoek om concessie in te dienen, en verzekert hem dan boven anderen een voorrecht, direct verband houdende met het tijdstip der gedane ontdekking. Hieruit volgt dat het voorrecht op de concessie terugslaat op het tijdstip van de gedane ontdekking, en dat de ontdekker vóór ieder ander gaat die in het tijdsverloop tusschen eerstbedoelde ontdekking en het door den ontdekker ingediend verzoek om concessie, zelf een verzoek om concessie indient. [1]).

Men houde echter in het oog, dat in Pruisen de houder eener vergunning tot opsporing geen uitsluitend recht heeft zooals dit ontwerp toekent. Een toeloop van verzoeken om concessie in een zelfde veld is dus volgens dit ontwerp niet te verwachten.

Aan den anderen kant zullen er veel minder moeielijkheden rijzen, indien men aanneemt dat het recht op concessie ontstaat doordat de aanspraken daarop, ontleent aan eene ontdekking van delfstofafzettingen overeenkomstig deze wet, worden geldend gemaakt, en dus van het positieve feit blijkt dat men ontdekt heeft, en wenscht te ontginnen. Is de ontdekker niet diligent, dan heeft hij de gevolgen aan zich zelven te wijten.

Lid 2. Het is rationeel te bepalen wanneer de aanspraken, die een houder van eene vergunning tot opsporing aan eene door hem gedane ontdekking kan ontleenen, hare kracht verliezen en evenzeer dat zulks geschiedt, wanneer de rechten die hij aan zijne vergunning kan ontleenen, ophouden.

Lid 3 t/m 6. Hierbij zijn gevolgd de § § 13 14 der Pruisische wet.

Het achtste lid sluit aan bij hetgeen in art. 7 lid 7, en de artt. 4. 11 18 en 39 wordt voorgesteld. Eene machtiging op den Indischen wetgever als in lid 9 is opgenomen is wenschelijk; in verband daarmede kan het eerste lid van art. 30 van het laatste ontwerp vervallen.

Art. 29. In verband met het voorschrift van art. 28 dat het recht op concessie eerst ontstaat indien de ontdekker zijn aanspraken geldend maakt, is de redactie van het tweede lid van het vroegere artikel eenigszins gewijzigd, terwijl tegen dit artikel te minder bezwaar kan rijzen nu het verbod, dat opsporingswerken in mijnontginning ontaarden, is komen te vervallen (Art. 10.)

[1]) Allgem.: Berggesetz vd., I blz. 71 noot 4 ad. § 24.

Art. 30. De zinsnede „behoudens de rechten en aanspraken van anderen" is in het eerste lid ingevoegd, om verkregen rechten van andere houders van vergunningen en concessionarissen te eerbiedigen. Op dit punt wordt verwezen naar het aangeteekende bij art. 11.

Het tweede lid is opgenomen in navolging van § 34 der Pruisische wet.

Het verdient aanbeveling dat de inhoud der akte die zooveel belangrijke rechten aan den concessionaris verzekert, althans in hoofdzaak bij de wet bepaald wordt.

Art. 32. Art. 31 behandelt het geval dat een delfstofafzetting ontdekt is, tengevolge van een van gouvernementswege ingesteld onderzoek; dit artikel heeft het oog op het geval dat van geen ontdekking in den zin van het ontwerp sprake kan zijn, hetzij doordien de afzettingen reeds voldoende bekend waren, slechts toevallig ontdekt werden of dat de ontdekker zijn aanspraak niet geldend heeft willen maken.

Toewijzing na openbare mededinging in deze gevallen komt in onderscheidene wetgevingen voor, o. a. ook in de mijnwet voor Annam en Tonkin van 16 October 1888. [1])

De woorden „behoudens de rechten van derden" zijn overbodig omdat art. 31 dit voorbehoud reeds gemaakt heeft.

Art. 33. De woorden „hij aan de gestelde voorwaarden voldoet en" zijn overbodig te beschouwen en kwamen dus te vervallen.

Blijkens het sub. 7 der algemeene beschouwingen aangeteekende, mag de in de hierbedoelde gevallen verschuldigde heffing de normale bij de wet vastgestelde niet overtreffen. Zooals art. 35 is geredigeerd bestaat trouwens voor zoodanige opvatting geen aanleiding.

Artt. 35 en 36. Omdat het kan voorkomen dat de termijn, waarvoor vergunning tot opsporing verleend was, verstreken is vóórdat op een door den ontdekker ingediend verzoek om concessie beschikt is, en omdat art. 29 dien ontdekker de bevoegdheid verleent om inmiddels zijne werkzaamheden voort te zetten, zijn in het eerste lid van art. 35 opgenomen de woorden „en van ontdekkers die opsporingswerken voortzetten overeenkomstig art. 29."

Na hetgeen ten aanzien van deze artikelen sub. 7 der algemeene beschouwingen is in het midden gebracht, vereischen deze bepalingen slechts eene korte toelichting. Duidelijkheidshalve zij herinnerd, dat voor den cijns slechts in aanmerking komt de waarde van het gewonnen product zoodra het aan het licht gebracht is, verhandelbaar is en dus eene waarde vertegenwoordigt; derhalve niet het product zooals het bereid en verwerkt in den handel wordt gebracht.

De cijns is thans matig gesteld, de berekening is zoo eenvoudig, dat het niet noodig voorkomt aanvankelijk vrijstelling van cijnsheffing te verleenen. Wegens die eenvoudige berekening is evenmin noodig eene bepaling dat wanneer zich meer dan één concessie in dezelfde hand bevinden, zij voor de toepassing van deze artikelen, zullen beschouwd worden als één. (Voorloopig Verslag blz. 21). De ontginningskosten, met het oog waarop zoodanige bepaling wenschelijk werd geacht, doen bij een bruto-cijns niet ter zake.

[1]) Zie Aguillon vd I, II nos. 12. 57, 61, 167, 1018, 1022.

Artt. 37, 38 en 39. De termijnen in art. 38 genoemd zijn verlengd met het oog op de mogelijkheid dat de concessionaris in Europa zou kunnen zijn.

De woorden „in de sub. *b* bedoelde gevallen" voorkomende in het tweede lid van art. 38 van het gewijzigd ontwerp-Bergsma kwamen te vervallen, omdat het, evenmin als in het in lid 1 sub. *b*. bedoelde geval, zou aangaan om in het geval bedoeld sub. *a*. den concessionaris niet vooraf bekend te maken met het voornemen der Regeering.

De wijziging van het zevende lid van artikel 38 houdt verband met het tweede lid van art. 4, en het tweede lid sub. *e*. van art. 30.

Ten aanzien van het negende lid van artikel 38 verdient vermelding dat slechts in het geval dat verzoeken om verkoop bij den raad van justitie zijn ingekomen, mededeeling hiervan aan de Regeering van den griffier kan worden verlangd. De Regeering die zelf de noodige beteekeningen laat verrichten, zelf de relazen daarvan ontvangt, behoeft niet beducht te zijn dat iemands rechten zullen worden benadeeld. Eene verklaring van den griffier met toezending van de relazen als bedoeld in het vierde lid van art. 40 kan hier dus worden gemist. In art. 40 handelt de concessionaris zelf, moet hij dus het bewijs leveren dat niemand benadeeld is; hier handelt de Regeering, kan zij alles contrôleeren en desverlangd informaties inwinnen van den griffier.

De gevallen dat het recht op concessie en de concessie van rechtswege vervallen zijn in een afzonderlijk artikel (39) opgenomen. Dit scheen regelmatiger. Het artikel behoeft overigens geene toelichting na hetgeen in dit opzicht onder de artt. 4 en 11 sub. *b* en *c*, is aangeteekend.

Art. 41. Heeft de laatste concessionaris op eenigerlei wijze eigendom gekregen van stukken grond waarop zijne gebouwen staan, dan is er geen reden voor waarom hij verplicht zou worden die gebouwen weg te halen, omdat de grond noodzakelijk de zijne blijft. Is die door een lateren concessionaris benoodigd dan moet hij die verkrijgen op de wijze bij de wet bepaald. Behoort de grond aan het Gouvernement en verleende dat slechts opstal, dan is het rationeel dat de grond weer ontruimd wordt. Met deze bedoeling is het artikel aangevuld.

Art. 42. De uitdrukking „vervallenverklaring" is gewijzigd omdat de concessionaris vóór den verkoop de kaarten wellicht zelf nog zal moeten gebruiken.

Art. 43. De in het tweede lid voorkomende opsomming is eene navolging van § 196 der Pruisische wet. Niet overgenomen is het eveneens in die wet gewilde toezicht op de goede zeden in verband met de inrichting van het bedrijf.

Ook in de Pruisische wet is de hierbedoelde bepaling eerst later opgenomen toen daaraan behoefte bleek te bestaan. Iets dergelijks zou voor Indië ook altijd nog kunnen gebeuren.

Men heeft in Indië te maken met arbeiders van Oostersche oorsprong, omtrent wier beschaving en begrippen van zedelijkheid andere begrippen gelden dan omtrent die van Europeesche werklieden. Een dergelijk voorschrift zou in Indië voorshands weinig of geen gevolg hebben.

De rechten en verplichtingen van van elders afkomstige koelies zijn omschreven in de zoogenaamde koelieordonnanties, die o. a. voorschrijven dat het werkcontract moet vermelden: de soort van arbeid, waarvoor de werkman is aangenomen en het aantal werkuren, hetwelk niet meer zal mogen bedragen

dan tien uren per etmaal, de wijze waarop de loonen worden berekend en betaald; het bedrag en de verrekening der genoten voorschotten; den duur der overeenkomst, welke den tijd van drie jaren niet mag te boven gaan; de dagen waarop niet gewerkt wordt; de verplichting van den werkgever om te voorzien in de huisvesting en geneeskundige verpleging van den werkman (zie bijv. voor Sumatra's Oostkust, art. 2 van *Indisch Staatsblad* 1880 no. 133).

Sub. 4°. der algemeene beschouwingen werd reeds in het licht gesteld, dat Staatsbemoeienis met den mijnbouw zooveel mogelijk behoort te worden beperkt opdat hij zich vrij kunne ontwikkelen. De bedoeling is om van dat beginsel in dit artikel te doen blijken. Het was evenwel niet mogelijk het Pruisische artikel geheel te volgen, omdat een verplichting van den concessionaris als genoemd in art. 14 van dit ontwerp in die wet niet voorkomt, en zij evenmin toelaat om bij het verleenen van vergunning tot het doen van opsporingen of van concessie bijzondere voorwaarden te stellen.

Zal het stellen van bijzondere voorwaarden ook al tot de uiterste noodzakelijkheid beperkt dienen te blijven, de mogelijkheid dat zij voorkomen maakt evenzeer noodzakelijk dat op hare naleving wordt toegezien.

Het artikel biedt het voordeel dat de met de uitvoering der wet belaste ambtenaren daarin een leiddraad kunnen vinden voor hun taak, en dat het den concessionaris waarborgt tegen ongewenschte inmenging in zijn bedrijf.

Het 3de, 4de en 5de lid vereischen geen nadere toelichting. Nu artikel 20 van het gewijzigd ontwerp-Bergsma kwam te vervallen, zijn deze bepalingen niet te ontberen. Soortgelijke voorschriften worden ook aangetroffen in de §§ 198, 199 en 202 der Pruisische wet.

Ook het zesde lid vereischt geen toelichting. De bepaling in het zevende lid opgenomen treft men ook aan in § 201 der Pruisische wet.

Van vele voorschriften der met het toezicht belaste ambtenaren zal zonder bezwaar hooger beroep zijn toe te staan, doch het is daarom niet noodzakelijk zulks ten aanzien van alle imperatief in deze wet te bevelen.

Art. 44. Deze bepaling, op voorstel van de Indische Regeering in het wetsontwerp opgenomen, geeft zekerheid ten aanzien van een punt, waaromtrent bij gebreke van een duidelijk wetsvoorschrift, twijfel niet zou zijn uitgesloten. Uit den aard der zaak zal het artikel geen toepassing vinden in die inlandsche rijken, welke er in toestemmen dat onze regelingen ten aanzien van den mijnbouw er *in haar geheel* toepasselijk worden verklaard. De Indische Regeering streeft er naar, door het sluiten van suppletoire contracten die toestemming te verkrijgen waar het wenschelijk wordt geacht.

Ten aanzien van verschillende zelfsbesturen ontmoette dit streven geen bezwaar, en het laat zich niet aanzien, dat zulks — misschien behoudens enkele uitzonderingen — in het algemeen bezwaren zal opleveren.

RESULTATEN VAN DE SPAARBANK VOOR INLANDERS TE MODJOWARNO OVER 1897.

De heer J. Kruijt te Modjowarno deelde ons het resultaat mede van de aldaar gevestigde spaarbank voor inlanders over 1897.

Wij hebben er reeds vroeger op gewezen, dat alle inleggers Javanen zijn. Dat maakt deze spaarbank in ons oog bijzonder interessant en we deelen

daarom de volgende cijfers mede. Vooraf zij aangestipt, dat het bestuur over 1897 bestond uit de heeren J. Kruijt als directeur en de heeren K. F. van Delden Laerne, Raden Temenggoeng Kromo Djojo Adi Negoro en G. A. Steendam als commissarissen.

Kapitaal diverse inleggers op Ulto. 1896			ƒ 25.562,03
Ingelegd in 1897.	ƒ 6.174,15		
Teruggenomen in 1897.	„ 1.823,45		
Meer ingelegd dan teruggenomen.			„ 4.350,70
			ƒ 29.912,73
Tegoed gedaan aan rente	ƒ 512,75		
Idem bonus.	„ 220,70		
			„ 733,45
Kapitaal diverse inleggers op Ulto 1897.			ƒ 30.646,18
Reservefonds op Ulto. 1896			„ 327,50
Gekweekte rente in 1897	ƒ 784,20		
Onkostenrekening	ƒ 5,75		
Rente en bonus	„ 733,45		
		„ 739.20	„ 45.—
			ƒ 372,50

Aantal inleggers op Ulto. 1896	377—47	= 330
Bijgekomen in 1897	15	
Afgegaan in 1897	6	
Meer bijgekomen dan afgegaan		9
Totaal aantal inleggers Ulto.		339

Het totaal der inlagen bedroeg ƒ 6.174,15 d. i. ƒ 1.009,84 meer dan in 1896; het totaal der terugnamen bedroeg ƒ 1.823,45 d. i. ƒ 4.573,09 minder dan in 1896. Dientengevolge overtrof de inlagen de terugnamen met ƒ 4.350,70 d. i. een verschil van ƒ 5.582,92⁵ met verleden jaar. Was in 1896 het kapitaal van diverse inleggers achteruitgegaan met een totaal van ƒ 515,78 thans mag het Bestuur met genoegen constateeren, dat die achteruitgang slechts van tijdelijken aard was. Dit boekjaar toch sloot met een voordeelig saldo voor inleggers van totaal ƒ 5.084,15. Heeft tot dit gunstige resultaat mede bijgedragen ééne inlage à ƒ 2000.—, desalniettemin is er, ook afgezien van dit buitengewone geval belangrijke vooruitgang te constateeren.

Het aantal nieuwe inleggers vermeerderde met 15, d. i. 22 minder dan in 1896 terwijl het aantal deelhebbers, dat hunne geheele inlage terug vorderde, gelijk bleef, t. w. 6. Daardoor steeg het getal inleggers tot 339, allen Javanen. De grootste terugname in eens bedroeg ƒ 400.—, de kleinste ƒ 1.

De financiëele toestand van de Spaarbank is iets gunstiger dan in het vorige boekjaar. De vastgestelde rente à 2% kon in de boeken worden bijgeschreven, terwijl bovendien een bonus kan worden uitgekeerd à 1% aan 212 deelhebbers, die daartoe een vol jaar hunne inlagen onaangeroerd hebben moeten laten staan. Op de reserverekening kon ƒ 45.— worden bijgeschreven. Ook voor het volgende boekjaar 1898 blijft de rente op 2% vastgesteld.

In het Bestuur van de Spaarbank kwam gedurende het verslagjaar geen verandering. De vroegere directeur, de zendeling-leeraar A. Kruijt, van verlof teruggekeerd, heeft met 1 Januari 1898 de directie weder op zich genomen.

Zij, die inlichtingen verlangen dan wel inlagen wenschen te doen, worden verzocht, zich voortaan weder te wenden tot den heer A. Kruijt.

Opnieuw roept het Bestuur de hulp in van allen, die daartoe in de gelegenheid zijn, om inlanders opmerkzaam te maken op de nuttige werking van deze Spaarbank en hen aan te sporen er gebruik van te maken.

Wij hopen met dit berichtje daartoe een steentje bij te brengen.

HET OFFICIEEL RAPPORT OVER DE AARDBEVING TE AMBOINA.

Door den resident van Amboina is een uitvoerig rapport ingediend over de ramp te Amboina.

De *Javasche Courant* ontleent daaraan het volgende:

Op 6 Januari te ongeveer 12½ uur 's middags, werden binnen den tijd van eenige minuten vier zeer lichte aardtrillingen, gepaard met onderaardsch gebrom, waargenomen. Het kort op elkander volgen dier bevingen wekte hier en daar bezorgdheid op — zoo lieten eenige onderwijzers reeds te kwart vóór één de schoolkinderen naar huis gaan — maar over het algemeen werden die schokjes met groote onverschilligheid opgenomen, daar men dergelijke wel meer te Ambon gevoeld had.

Niet voorafgegaan door eenige trilling of geluid — het geluid werd dezen keer tegelijkertijd met den schok waargenomen — deed zich te ongeveer kwart over één uur een geweldige verticale schok gevoelen, onmiddellijk gevolgd door zeer hevige snel op elkander volgende schuddingen in allerlei richtingen, waardoor op de aarde een draaiende beweging ontstond.

Volgens verschillende getuigenissen, zou dit alles niet langer dan 15 seconden geduurd hebben.

Als typische voorbeelden voor het aanwezig geweest zijn van beiderlei soort van beweging (verticale en draaiende en wel nà elkander) worden respectievelijk aangehaald, dat sommige lampenkappen of reservoirs het onderste boven op hunne plaatsen zijn aangetroffen, en het om een loodrechte stang geslingerd zijn van een der schalen van een weegschaaltje.

Veel, dat den verticalen schok doorstaan had, moest door de draaiende beweging bezwijken; de uitwerking was dan ook geweldig. Menschen werden als 't ware eerst eenigszins opgeheven, om daarna, toen zij eenige passen al vluchtende deden, tegen den grond geslingerd te worden; velen werden, zich naar de deur van een vertrek begevende, letterlijk daaruit geworpen, terwijl anderen, die zich aan een houten of ijzeren stijl vastklampten, al hunne krachten moesten inspannen, om niet van hun steunpunt losgerukt te worden. Tegelijkertijd vielen honderden daken loodrecht in elkaar, terstond gevolgd door het instorten van een groot aantal steenen gebouwen en zelfs van vele huizen van lichter materiaal. Dat het huisraad — ook der niet ingestorte woningen — niet gespaard bleef is te begrijpen.

Zeker 75% der kasten van allerlei soort en in allerlei standen geplaatst, zijn tegen den grond neergeploft, in hun val soms stoelen en tafels verbrijzelende,

en wat daarbij van den inhoud, voor zoover die uit breekbare waar bestond, is terechtgekomen, kan men gemakkelijk nagaan.

Onder lampen, waarvan sommige tegen den zolder stuk sloegen, en schilderijen is mede een vreeselijke ravage aangericht maar het meest nog onder beelden, vazen, pièces de milieu, pendules en allerlei soort van étagère voorwerpen, zoomede serviezen; hiervan is zoowat slecht $^1/_{10}$ gespaard gebleven.

Dat ambtenaren en officieren, met hun moderne en daardoor min of meer luxuriëuse inrichtingen, in bovenomschreven materieel verlies ruimschoots deelen, spreekt van zelfs, vooral als men daarbij in aanmerking neemt, dat het geredde meubilair thans toch niet veel waard is. Hunne werkelijke verliezen worden, na thans plaats gehad hebbende opnamen, op sommen, variëerende tusschen de ƒ 250.— en ƒ 2000.—, geschat. Ook een paar Europeesche particulieren en vele oude Chineesche familiën verloren veel, voornamelijk aan oud, kostbaar porceleinwerk.

Ook rapporteur sloeg tegen den grond en bezeerde zich zoo hevig, dat hij in het eerste uur in het geheel niet loopen kon.

Zoodra hij zich weder vrij goed kon bewegen, begaf hij zich naar de esplanade — omstreeks drie uur 's middags — alwaar hij, zoowel het garnizoen als bijna alle Europeesche ingezetenen, zoomede verscheiden Chineesche families aantrof.

Aldaar vernam hij dat er vele dooden en gewonden gevallen waren en overtuigde hij zich er van dat voor de laatsten, die nagenoeg allen op de esplanade werden aangebracht, behoorlijk werd zorg gedragen. Een officier van gezondheid (A. G. Sedée) was, met behulp van eenig hospitaalpersoneel en dames, bezig de gekwetsten te verbinden, terwijl vele andere dames bezig waren uit spreien en lakens windsels te fabriceeren. Ook constateerde hij, dat er geen gebrek aan drinkwater of voedsel (al was dat laatste niet overvloedig aanwezig) was.

Verder merkte hij op, dat de lijken zoo spoedig doenlijk begraven werden, zoowel door dwangarbeiders en matrozen van het Gouvernements stoomschip „Arend" als door familieleden der afgestorvenen.

Waren de militairen bezig een tijdelijk bivouak op te slaan, ook de Europeesche burgers en vreemde Oosterlingen repten zich om, geholpen door hunne bedienden, primitieve hutten in elkander te zetten. Aan materialen voor dit eerste onderdak was geen gebrek, daar de ingestorte bijgebouwen vlak in de buurt, daarvan genoeg opleverden. Aan werkkrachten kon ondergeteekende helaas niemand helpen, daar alle personen, waarover het Gouvernement beschikken kon, ander dringender werk te verrichten hadden.

De eerstaanwezend waterstaats-ambtenaar was vrij zwaar gekneusd en kon ik hem dien dag niet te spreken krijgen; den volgenden dag machtigde rapporteur hem om het eenige in 's lands voorraad zijnde dekmateriaal, bestaande uit 4000 ataps onder de meest hulpbehoevenden te verdeelen.

Behalve het Gouvernements stoomschip „Arend", bevond zich ter reede ook de „van Swoll" der Koninklijke Paketvaartmaatschappij, die den 6en des namiddags te zes ure zoude vertrekken en het spreekt van zelf, dat terstond de wenschelijkheid om dat schip aan te houden, besproken werd.

Het in eenige bladen voorkomende bericht, dat de gezagvoerder van de „van Swoll" zou aangeboden hebben om te blijven is geheel bezijden de waarheid.

De overweging, dat genoemd schip, stel dat de omstandigheden het verlaten van het eiland Amboina noodzakelijk zouden maken, waarop zeer weinig kans was, toch geen duizenden personen (de hoofdplaats telt 8000 zielen) zoude kunnen bergen en bovendien in zoo'n geval (bij vloedgolf) toch niet te bereiken zoude zijn, deed mij besluiten, het stoomschip te doen vertrekken, daar toch de „Arend" beschikbaar bleef tot het overbrengen van berichten naar Makasser, die met dien bodem veel eerder hunne bestemming zouden bereiken dan met de „van Swoll", die langs de Noord naar Makasser ging.

Bovendien was ook de mogelijkheid niet uitgesloten, dat de aardbeving haar oorsprong had in een uitbarsting van den vuurberg te Ternate, in welk geval daar meer hulp noodig zou zijn dan te Ambon.

Dat de inwoners zelve den toestand niet zoo gevaarlijk achtten, wordt bewezen door het feit, dat niemand met de „van Swoll" een goed heenkomen heeft gezocht.

Toen de 7e ook zonder bijzondere voorvallen verloopen was, zond rapporteur de „Arend" den daaropvolgenden morgen naar Makasser, om het eerste bericht omtrent de catastrophe over te brengen.

Dat die stoomer niet eerst naar Banka werd gedirigeerd om c. q. aldaar hulp te verleenen, kwam hierdoor, dat intusschen uit de van andere gedeelten van het eiland Ambon ingekomen berichten kon opgemaakt worden, dat de aardbeving van zuiver plaatselijken aard was en de beweging niet van of naar Banda gericht was.

Terstond toen bekend was, dat verreweg de meeste negorijen op dit eiland niets geleden hadden, liet ondergeteekende den hoofden daarvan aanschrijven, zoo spoedig mogelijk bouwmaterialen, als: bamboe, atap, gabba-gabba en klein rondhout, ter hoofdplaats te doen aanbrengen, aan welken last spoedig werd voldaan, waardoor het mogelijk is geworden, om de hulpgevangenis en later tijdelijke kantoren of scholen op te richten.

Terugkomende op den dag van den 6en Januari, kan verslaggever nog mededeelen, dat hij dien namiddag verscheiden op de esplanade aanwezige Europeesche families heeft bezocht en eenigen tijd bij den Gewestelijk Secretaris, wiens zoontje zwaar gewond was, vertoefde en met hem ettelijke zaken o. a. het bovenomschreven geval met de „van Swoll" besprak. Ook confereerde hij met den Chef van het postkantoor over het, zoo slechts eenigszins mogelijk, verzenden van een post met dien stoomer.

Den 7en, des morgens vroeg, bevond rapporteur zich weder op de esplanade en vernam daar, dat in den toen juist afgeloopen nacht Javaansche soldaten in de Chineesche kamp aan het plunderen waren geweest. De tokotjes, half of geheel ingestort dan wel zwaar beschadigd, waren door de houders verlaten, de goederen er in latende zooals de aardbeving ze op den vloer had verspreid; door de telkens terugkeerende schokken dacht elkeen aan zelfbehoud en van deze omstandigheden hebben eenige lieden misbruik gemaakt.

Men zegt, dat zij de eigenaren, die hen in hun maraudeurswerk wilden verhinderen, met het kapmes bedreigd hebben. Toch werden zij ten leste, onder vreeselijk geschreeuw, opgedreven en vielen verscheidenen hunner, met de corpus delicti, in handen der intusschen optrekkende militaire patrouille.

Met den Magistraat besprak ondergeteekende terstond de middelen tot voorkoming van meerdere dieverijen en, aangezien de gewone politiemiddelen

(de Magistraat zou intusschen ook zorg dragen voor het weder ontsteken van straatverlichting) daartoe niet toereikende waren, confereerde hij verder met den Commandant der schutterij, omtrent het doen circuleeren des nachts van schutterspatrouilles.

Het groote bezwaar was echter dat ook alle schutters geleden hadden en druk bezig waren have en goed in veiligheid te brengen of tijdelijke optrekjes voor zich en hun gezin te bouwen; verscheidenen hadden zelfs gekwetsten in huis of waren zelf gewond. Er werd besloten voor dien dag de schutterij nog niet op te roepen, maar te beginnen met den volgenden dag, alle schutters, wier huis door een ander mannelijk persoon kon bewaakt worden, voor de wacht en patrouilledïensten op te roepen.

Aan de gebruikelijke wijze van oproeping gaven slechts enkelen gehoor, waarop de Commandant der schutterij vergezeld van een tamboer, persoonlijk de schutterplichtigen aan de „Burgerwacht" heeft verzameld en hun aldaar door een passende toespraak op hun plicht gewezen. Sedert kwam men getrouw op en door de oordeelkundige wijze, waarop de wacht- en patrouilledïensten waren geregeld, werden verdere diefstallen (den 2en en 3den nacht nog gepleegd door particuliere Javanen en Binongkoreezen) voorkomen, terwijl de dienst toch niet te zwaar op de schutterij drukte en geen ontevredenheid heeft gewekt.

Hierbij dient vermeld te worden, dat in den nacht van 6 op 7 en een paar nachten daarna ook militaire patrouilles de plaats doorkruisten.

Met den Magistraat, die zich zeer onderscheiden had bij het opgraven en vervoeren van gewonden en lijken uit de puinhoopen der totaal ingestorte gevangenis en passerloodsen en het bewaren der orde onder de intusschen te voorschijn komende ongedeerde gevangenen, besprak rapporteur den spoedigen opbouw van een hulpgevangenis en gaf hem wijders volmacht, over zooveel geld te beschikken, als hij mocht noodig hebben, tot verkrijging van werkvolk en bouwmaterialen, zoomede tot het begraven der dooden, voeding en verpleging der gewonden en opruiming van puinhoopen; voorts stelde hij hem met den eerstaanwezend waterstaats-ambtenaar in commissie, om de voor de passage of belendende perceelen gevaarlijke gebouwen omver te doen halen.

Tezamen met den eerstaanwezend waterstaats-ambtenaar, die, hoewel gekneusd en niet kunnende loopen, zoo spoedig mogelijk voor den dienst beschikbaar was, nam rapporteur de schade aan de Gouvernements-gebouwen op, na met den Magistraat hetzelfde gedaan te hebben ten opzichte der geheele plaats.

Daarbij bleek hem, rapporteur, dat, hoe groot de verwoesting ook was, bepaald nijpend gebrek niet werd geleden.

Bij informatie bleek een genoegzame hoeveelheid levensmiddelen ter hoofdplaats aanwezig te zijn, terwijl ieder 's nachts onder dak kon.

Toch stelde hij de gespaard gebleven residentswoning (waarvan echter de bijgebouwen ingestort waren) ter beschikking van Europeesche familie's en liet den predikant der Inlandsche gemeente weten, dat hij voor des Residents private rekening aan behoeftigen financieelen steun kon verleenen.

Den 7en, toen het puin in rapporteurs goedang wat was opgeruimd, liet hij wijn en vruchten op water aan gekwetsten uitdeelen.

Bij den rondgang door de plaats maar vooral door de, voor een groot deel

persoonlijk door den ondergeteekende bewerkstelligde perceelsgewijze opname der materieele schade, bleek dat de verwoesting kolossale afmetingen had genomen en dat het Gouvernement de meest beschadigde was.

De burgelijke landsgebouwen hebben veel geleden; de kosten voor den opbouw van alles, op bescheidener schaal, worden geraamd op $2^1/_2$ à 3 tonnen gouds, terwijl aan de militaire gebouwen nog veel meer zal moeten besteed worden. Ook deze moeten bijna allen vernieuwd worden, aangezien de meeste der nog overeind geblevenen zoo zwaar beschadigd zijn, dat zij niet meer voor reparatie in aanmerking kunnen komen.

Van de particuliere woningen, magazijnen en winkels zijn betrekkelijk weinige on- of niet noemenswaard beschadigd geworden.

Vele stortten geheel in, terwijl alle voorname steenen Europeesche huizen, wegens zware beschadiging, onbewoonbaar zijn geworden.

Schijnbaar, als men althans zich bepaalt tot de beschouwing der voorgalerijen, hebben zij zich goed gehouden, maar de gevaarlijke scheuren in binnen- of zijmuren doen iemand spoedig van idee veranderen.

De groote ravage onder de gebouwen heeft plaats gehad in de wijk der Vreemde Oosterlingen, de handelswijk, bijna uitsluitend van steen opgetrokken. Van de 296 huizen, toko's en magazijnen stortten 76 geheel (met de bijgebouwen erbij) in, terwijl 59 wegens verregaande bouwvalligheid spoedig moeten afgebroken worden; 15 andere verloren hunne daken en 27 hunne bijgebouwen; slechts 41 zijn niet noemenswaardig beschadigd en van de overige is het voor een groot deel twijfelachtig of ze nog gehandhaafd kunnen blijven, vooral daar het vertrouwen in steenen gebouwen verdwenen is.

Steiger, kantoor en magazijnen der Paketvaart Maatschappij eischen mede, wegens te groote beschadiging, vernieuwing; evenzoo de missigit en hoogst waarschijnlijk de beide Protestantsche kerken.

Overgaande tot de kleinere en kampongwoningen: ook aan bijna alle van deze is de invloed der schokken zichtbaar. Zijn daarvan vrij veel ingestort, de meesten helden slechts min of meer over en konden weder overeind gebracht en gestut worden, waarna de gebroken deelen langzamerhand kunnen hersteld worden.

De zoogenaamde regelhuizen (steenen onderbouw en beschotten en planken of gabba-gabba, licht dak en lage zolder) hebben zich het best gehouden.

De geheele particuliere schade wordt, na vrij nauwkeurige opnamen, op ongeveer *f* 800.000 geschat, waarvan ± *f* 370.000 in de handelswijk alleen.

Huiseigenaren en hypotheekhouders behooren, uit den aard der zaak tot de meest benadeelden.

De instellingen, die alhier kapitaal op hypotheek of obligatie uitzetten, zijn het Protestantsche kerkfonds, het diaconiefonds, het Chineesche kerk- en armenfonds, zoomede de Spaarbank. Hebben de eerstgenoemde drie zeer zware verliezen geleden, de Spaarbank is er vrij goed afgekomen en zal zich waarschijnlijk weer geheel kunnen herstellen.

Het aantal te betreuren menschenlevens bedraagt, volgens zoo nauwkeurig mogelijke telling der wijkmeesters, 126 (2 Europeanen, 6 Vreemde Oosterlingen, 41 Amboineezen, 65 andere Inlanders en 12 gevangenen), terwijl in het fort Nieuw-Victoria, voor zoover bekend, behalve 7 militairen, nog 7 andere personen omgekomen zijn.

Het aantal gekwetsten wordt op ± 300 geraamd, waaronder 30 Europeanen. Al degenen, die onder behandeling kwamen van den geneeskundigen dienst, zijn hersteld of herstellende.

Dat er niet meer personen als slachtoffers van deze catastrophe zijn gevallen moet toegeschreven worden aan het bijzonder gunstige tijdstip, waarop die plaats had; de scholen waren uitgegaan en de middagsiësta was nog niet aangevangen. En toch, als men de kolossale verwoesting onder de steenen woonhuizen, vooral in de Chineesche wijk gadeslaat, begrijpt men nog niet, dat zoovelen den dood zijn ontsnapt.

De meest wonderbaarlijke reddingen hebben trouwens plaats gehad; zoo zijn vele Europeanen of hunne kinderen ongedeerd of slechts met lichte kneuzingen van onder het neergevallen puin opgehaald.

Men was dan ook over het algemeen zoo dankbaar over het behoud van zijn leven en dat van zoovele vrienden en bekenden, dat men de geleden materieele schade niet telde en zich onder de hoogst primitieve hutjes, zoo niet tevreden, dan toch gelaten gevoelde.

De zich herhalende schokken bedierven de stemming echter telkens in niet geringe mate en maakten, steeds aanhoudende, vele gemoederen weder zenuwachtig.

Dit kampeeren heeft voor de meeste civiele Europeanen ruim twee weken geduurd, waarna door hen huisjes, die den schok goed doorstaan hadden of slechts weinig beschadigd waren (allen zoogenoemde regelhuizen), tegen hooge huurprijzen werden betrokken.

Thans verblijven nog ettelijke Chineesche gezinnen en het garnizoen op de esplanade, terwijl men overal, zoo mogelijk op de erven zelve, tijdelijke optrekjes aantreft, alwaar de van hunne huizen beroofden zich opschieten. Ten opzichte van de Inlanders zal dit behelpen niet lang behoeven te duren, terwijl het voor de meeste Europeanen een aangenamer vorm heeft aangenomen en het garnizoen weldra het temporaire kampement te Batoe-Gadja, waarvoor een groot gedeelte van het residentserf is afgestaan, zal kunnen betrekken; maar de Chineezen met hunne gezinnen verkeeren ten deze in het ongunstigste geval.

Ter wille van de nering en ten einde een wakend oog te kunnen houden op hunne in primitieve magazijnen of bouwvallige gebouwen opgeslagen goederen, zijn zij gedwongen in de handelswijk te blijven en zullen nog langen tijd het geriefelijke, waaraan zij gewoon waren, moeten missen.

Nog geruime tijd zal er namelijk moeten verloopen, voordat al het puin der ingestorte en af te breken gebouwen zoodanig weggeruimd is, dat met den wederopbouw van permanente woningen en pakhuizen kan begonnen worden, ongerekend het financieele onvermogen van velen om tot opruiming of bouwen over te gaan.

Wat de verschillende takken van dienst aangaat, kan verslaggever constateeren, dat nagenoeg alles weer zijn geregelden gang gaat. Het residentiekantoor wordt in de voorgalerij van de residentswoning op Batoe-Gadja gehouden, waarheen ook een groot gedeelte van het archief is overgebracht. Het andere gedeelte bevindt zich nog in het oude gebouw in het fort, maar zal daar niet lang meer kunnen blijven, daar sommige muren van dat gebouw zich beginnen te begeven en het dak al meer en meer het regenwater doorlaat.

Ook de bijhouding der kasadministratie geschiedt thans op Batoe-Gadja, terwijl daarheen mede de zoogenaamde „kleine" kas is overgebracht. Bij den schok verliet het personeel ijlings het zwaar gehavende residentie-kantoor, waaronder dat van de geldkamer, de deur er van open latende, terwijl op den grond de inhoud van een omvergevallen geldkist, ten bedrage van ± ƒ 15000.— verspreid lag.

De 1e commies Scholte sloot echter niet lang daarna de deur met een gewoon hangslot, terwijl de Algemeene Ontvanger onmiddellijk een militaire schildwacht requireerde en verkreeg. Wegens de aanhoudende schokken, dorst niemand zich dien dag nog in het gebouw te wagen; den volgenden morgen echter, gelukte het den Algemeenen Ontvanger — na maatregelen genomen te hebben om eene spoedige ontvluchting mogelijk te maken — het op den vloer verspreid liggende geld weder in de kist te bergen en de geldkamer op de gewone solide wijze te sluiten. Aan een en ander is 't te danken, dat letterlijk geen cent van 's lands geld is verloren gegaan.

Met den Algemeenen Ontvanger werd overeengekomen, om een geldkist met ƒ 30,000 op de esplanade te deponeeren, onder toezicht der kampementswacht. Hierdoor werd voorkomen, dat telkens het gevaarlijke Gouvernements gebouw zou moeten worden binnengetreden.

Kantoor van Controleur en Magistraat, de Griffie, de Landraad, het Postkantoor en Waterstaatskantoor worden in speciaal daarvoor opgetrokken en ingerichte tijdelijke gebouwen gehouden; slechts het onderwijs is nog niet in zijn geheelen omvang hersteld. Het gebouw der 2e lagere school is hersteld en op 31 Januari jl. konden aldaar de lessen, ook die der meisjesschool, waarvoor één lokaal werd afgestaan, hervat worden.

Ook de kweekschool en een gewone Inlandsche school nam op dien dag weder een aanvang in daarvoor ingehuurde en, voor zooveel noodig, herstelde gebouwen. Voor de Ambonsche Burgerschool met ± 250 leerlingen is een hulplokaal in aanbouw en nadert — dank zij de voortvarendheid van den Eerstaanwezend Waterstaatsambtenaar, de Boer. — zijne voltooiing. Dan zal voor de meisjesschool dienen gezorgd te worden, daar die nu een plaats in het gebouw der 2e school heeft gevonden, ten koste van de aanvangsklasse (waarvoor trouwens ook geen hulponderwijzeres aanwezig is) van laatstgenoemde onderwijsinrichting, en eindelijk zal ook de 1e school aan de beurt moeten komen, indien namelijk daarvoor alsdan weder raison d'être zal zijn, hetgeen nu, wegens het vertrek van zooveel leerlingen, het geval niet is, om welke reden die school tijdelijk door rapporteur werd opgeheven en de 3 onderwijzers daaraan werkzaam, weder ter beschikking van den directeur van onderwijs werden gesteld; zij zijn thans allen op Java en Madoera herplaatst. De achtergebleven leerlingen dier school hebben allen een plaats op de 2e of de meisjesschool gevonden.

Hierbij vinde de vermelding een plaats, dat rapporteur den hulpprediker, belast met de opleiding van kweekelingen voor het Inlandsch leeraarsambt, gemachtigd heeft om zich met zijne 28 scholieren tijdelijk te Saparoera te vestigen, alwaar hij spoedig een geschikt lokaal tot het geven van onderwijs gevonden en ook bereids de lessen hervat heeft.

Zooals boven reeds vermeld is werden de eerste materialen tot het oprichten van zooeven bedoelde hulplokalen van het eiland Amboina zelf verkregen.

Toen echter bleek, dat zulks niet voldoende was, werd op last van den ondergeteekende, den Controleur van Saparoea aangeschreven, om atappen te doen aanmaken en eenigen tijd daarna de „Arend" derwaarts gedirigeerd, om die materialen te halen tegen contante betaling.

In twee reizen werden op die wijze 18000 stuks atap aangevoerd.

Intusschen waren ook bouwmaterialen, echter hoofdzakelijk voor de genie, door Hr. Ms. „de Ruijter" en eenige Gouvernements schepen aangebracht, zoowel van Makasser als van Batavia.

Het eerste stoomschip, dat alhier aankwam met het doel om assistentie te verleenen was de „Zeemeeuw" uit Ternate (12 Januari).

Van de aanwezigheid van dien stoomer werd gebruik gemaakt om zekere berichten uit Banda te bekomen; weldra kwam het schip terug en wel met de meest geruststellende tijdingen: men had aldaar op den 6en Januari te nauwernood een schok gevoeld.

Na de „Zeemeeuw" kwam Hr. Ms. „Emma" (Januari) ter reede aan, twee dagen daarna gevolgd door „de Ruijter", welke vele bouwmaterialen aan boord had. De komst en het verblijf dezer oorlogstoomers brachten eenige afleiding in den gedachtenkring der ingezetenen, hetgeen niet anders dan heilzaam kan gewerkt hebben. Ook heeft de bevolking daaruit moeten opmaken, dat de „Kompenie" de Amboineezen in bangen tijden zoo spoedig mogelijk te hulp komt.

Achtereenvolgens lieten verder de Gouvernements stoomschepen „Lucifer", „Reiger" en „Zeeduif" in de baai van Amboina het anker vallen, allen materialen voor het Departement van Oorlog aanbrengende.

„Reiger" en „Zeeduif" brachten dwangarbeiders aan, een zeer welkome versterking der arbeidskrachten.

Vermelding verdient wijders, dat de Controleur van Saparoea, op het vernemen van hetgeen te Ambon was voorgevallen, terstond vijf orembaaien derwaarts zond om c. q. families naar Saparoea over te voeren.

Van deze met zoo prijzenswaardige bedoeling bereide gelegenheid om van Ambon weg te komen, maakte evenwel niemand gebruik.

Eerst met de boot der Paketvaart, die op 25 Januari vertrok, verlieten vele personen de plaats.

De respectievelijk terugkeerende stoomers boden even zoovele gelegenheden tot het verzenden van berichten naar Java en Nederland aan, waarvan gretig gebruik gemaakt werd.

Uit de sedert van Java ingekomen brieven en nieuwsbladen werd met zeer veel genoegen vernomen, dat de liefdadigheid overal elders in Indië en ook in Nederland bezig was giften te verzamelen voor de slachtoffers van de ramp, terwijl de belangstelling der Koninginnen, ter zake betoond, zoowel door het telegram van deelneming als door het vorstelijk voorgaan wat de inteekening van gelden aangaat, onder de ingezetenen een dankbaren indruk achtergelaten heeft.

Van Banda werd de eerste som pl. m. *f* 2000 ter verdeeling onder de meest noodlijdenden ontvangen, waarop zich ter plaatse, onder rapporteurs presidium, eene commissie heeft samengesteld, ten einde de toegezonden giften in ontvangst te nemen en zoo onpartijdig mogelijk te verdeelen.

Dit Comité bestaat uit de heeren: J. van Oldenborgh, president; G. F. de Bruijn Kops (gewest. secr.), vice-pres.; Ds. R. W. F. Kijftenbelt (pred. Mal. gem.)

thesaurier; J. W. Meerburg (contr. magistraat), secr.; H. E. P. B. C. Baërmaijer von Barienkhofen (kapt. der art.); J. H. van Aart, particulier; R. A. de Boer, eerstaanw. waterstaatsambt.; J. A. Tanasale, hoofd-djaksa; Njie Seng Bie, kapt. der Chineezen; Sech Hadie bin Salim Basalama, kapt. der Arabieren.

Ten einde zijn taak naar behooren te kunnen volbrengen, werd door het Comité besloten, dat elke twee leden, de voorzitter daaronder begrepen, met de betrokken wijkmeesters de schade, zoowel aan gebouwen als aan roerende goederen, in een bepaald gedeelte der plaats perceelsgewijze zoude opnemen, hetgeen bereids is geschied. Enkele vergaderingen en opnamen van het Comité werden bijgewoond door den heer F. W. Fabius, afgevaardigde van het inzamelingscomité te Soerabaja.

Al wie bij die rondgangen in bepaald nooddruftige omstandigheden werden aangetroffen, onverschillig van welken landaard of godsdienst, hebben terstond ondersteuning ontvangen.

Ook zij die niet op de hoofdplaats Ambon, maar in de geteisterde strook gevestigd waren, zullen in de bedeeling begrepen worden.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

15 April 1898.

INHOUD.

Het *Algemeen Handelsblad* over een rede in de Eerste Kamer van den afgevaardigde van der Biesen en over de keuze van diens adviseur, wijlen den heer van Herwerden. — Beschouwingen over „'t Is maar een Koloniaal", in het *Vaderland*, in het *Nieuws van den Dag* en in de *Tijd*. — Het Indische mijnontwerp-Cremer, besproken in het *Algemeen Handelsblad* en in het *Nieuws van den Dag*.

Het *Algemeen Handelsblad* oppert het denkbeeld van een ultimatum aan Panglima Polim — Kritiek daarop door Alex. in *Insulinde*. — Repliek van het *Algemeen Handelsblad*. — „De voorgenomen tocht naar Pedir" door Max. in het *Algemeen Handelsblad*. — Het opstel van kolonel Hooyer over Pedir in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*.

Het is een verdrietig werk telkens te moeten wijzen op koloniale bokken, geschoten door sprekers in ons parlement, die geen begrip hebben van de toch zoo eenvoudige grondstelling, dat het wijzer is niet te spreken over onderwerpen, waarvan men niet op de hoogte is, en het is waarlijk niet voor ons genoegen dat wij van tijd tot tijd eens een scherp varium aan een onzer geachte afgevaardigden moeten wijden.

Ditmaal heeft echter het *Algemeen Handelsblad* ons van die taak ontslagen, ten opzichte van een lid der Eerste Kamer, die in dit opzicht het ongelooflijkste verricht heeft.

Wanneer het niet zoo diep treurig was, zou men er over kunnen lachen, dat op den 28sten December j.l. in de Eerste Kamer door den geachten afgevaardigden van der Biesen blijken zijn gegeven van zoo volslagen onkunde en begripsverwarring, toen hij het had over den verderfelijken invloed van den Islam en den plicht van onze „Christelijke" regeering, om dien invloed op Java te keeren.

In de *Locomotief* van 7 Februari is onder den titel „Wie heeft geen verstand van Koloniale zaken" en in datzelfde blad van 7 Maart j.l. onder het hoofd „Bedevaart naar Mekka verboden" reeds de aandacht gevestigd op den verregaanden onzin, door dit lid van ons parlement te berde gebracht.

Het *Handelsblad* van 24 en 25 Maart geeft als „Van dag tot dag" een preek over verdraagzaamheid. De toepassing van die preek is een kritische beschouwing over deze rede van den heer van der Biesen. Deze fonkelnieuwe koloniale specialiteit gaf als zijn „bescheiden meening" te kennen dat de Regeering moest „beginnen" met de bedevaarten naar Mekka te verbieden, of ten minste door een zeer duur passenstelsel zooveel mogelijk bemoeilijken. Hij gelooft namelijk dat elke hadji een heilig man is, die door zijn bedevaart

nu verder na zijn terugkomst in Indië „tot de priestererkaste" behoort. Verder deelt hij mede, dat de hadji's zijn „onttrokken aan en vrijgesteld van de diensten ten behoeve van de hoofden en van het gouvernement. „En ten slotte — een *comble* — meent hij „dat niets meer de kerstening van de Javanen tegenhoudt dan *verspreiding* van den Islam."

Het *Handelsblad* wijst er ten overvloede nog eens op hoe onjuist dit alles is. Op zeer enkele uitzonderingen na zijn alle Javanen sedert jaar en dag Mohammedanen, en dan te spreken over *verspreiding* van den Islam!

Dit wat de feiten betreft. Wat de strekking aangaat van de rede des heeren van der Biesen, zoo gelooft het *Handelsblad* niet dat de geschiedenis ons grond geeft tot de bewering, dat ons gezag gevaar loopt door het optreden zelfs van Mohammedaansche ijveraars.

Zeker, wanneer ergens opstand was uitgebroken, deed Mohammedaansch fanatisme zich gelden; maar hoevele redenen tot verzet hadden zich van te voren niet reeds opgehoopt!

De Java-oorlog van 1825—30 is *niet* ontstaan door fanatisme, maar wel door jaren lang wanbestuur; de Bandjermasinsche opstand van 1859, eveneens; de Bantamsche opstand van 1888 was voorbereid door een reeks van rampen, door opdrijving desniettemin van belastingen.

En hoe weinig weerklank vond die nog! Wanneer de bevolking *goed* bestuurd wordt, dan hebben wij geen Mohammedaansch fanatisme te vreezen. Dat heeft de geschiedenis geleerd!

Het geloof van enkele geloovigen in de reddende kracht van dwang en geweld is toch muurvast.

Meent één redelijk denker in Nederland dat belemmering en tegenwerking van de bedevaarten de dweepzucht in Indië bedwingen zouden?

Gelooft iemand dit, die Indië kent?

„Ja", zal de heer Van der Biesen antwoorden.

Want in de Eerste Kamer beriep hij zich op de getuigenis van den heer Van Herwerden.

Het *Handelsblad* zal daarom die getuigenis eens toetsen en onderzoeken.

Want het is van veel gewicht om predikers van onverdraagzaamheid, om hen die dwang zouden willen gebruiken tegen de Muzelmansche onderdanen van de Koningin, te beletten zich te verschuilen achter conservatieve staatslieden van weleer.

De heer van Herwerden nu klaagde in 1873 in een brochure, dat sedert 1852 — toen de zonderlinge belasting van *f* 110 voor elke bedevaartganger werd afgeschaft — „aan het fanatisme de vrije teugel is gevierd."

Men denke toch, zeide hij, „aan den vijfjarigen Javaschen oorlog en de rol die een dweepzieke priesterkaste daarin ten onzen nadeele met zooveel verbittering heeft gespeeld."

Maar vóór 1825 — het blad wees er reeds op — gingen toch betrekkelijk weinigen naar Mekka! Dipa Negara zelf, die zich het hoofd van den godsdienst noemde en het fanatisme aan zijn zaak dienstbaar maakte, was geen hadji!

Wanneer er in de Vorstenlanden destijds geen enkele hadji had vertoefd, zou de loop der zaken immers juist dezelfde zijn geweest, want de Java-oorlog was niet om redenen van godsdienst begonnen.

Eigenaardig is het zeker, dat de ijveraar voor de kerstening van den Javaan

den heer van Herwerden citeert, die *nota bene* een even grooten afkeer had van elke bekeering van Mohammedanen tot het Christendom, als van alle andere nieuwigheden.

Wij nemen dat den heer van Herwerden niet kwalijk. In zijn tijd dachten velen zoo; maar hij was toch wel een bijzonder verstokte oud-gast. Het belezen *Handelsblad* geeft op haar beurt citaten uit een brochure van deze koloniale specialiteit, van het jaar 1860, die den schrikwekkenden titel heeft: „Indië's verderf, Nederland's ondergang."

Met den Christelijken godsdienst; met de hadji's; met de uitgifte van erfpachtsgronden; met het loslaten van dwangcultuur; met de afschaffing van de rotanstraf; met den aanleg van spoorwegen.... „altijd is het refrein: zóó is verdere handhaving van het gezag onbestaanbaar, mijne heeren, de liberale politiek moet uitloopen op het verlies onzer bezittingen.

En welk een goeden blik in de toekomst de heer van Herwerden had, die 23 jaar in Indië geweest is, en *dus* de toestanden het best kon beoordeelen, zooals hij zelf herhaaldelijk zegt en, als zeer gewichtig, door zijn bewonderaars in de Eerste Kamer van 1897 wordt herhaald, vertelt ons het *Handelsblad* door ons nog een andere brochure van 1863 in de herinnering te brengen.

Niet om een achtingswaardig mensch als wijlen de heer van Herwerden belachelijk te maken, maar, natuurlijk, om aan te toonen, hoe onzinnig het is thans wijsheid over Indië te putten uit brochures van vijf en twintig, dertig jaar herwaarts, haalt het *Handelsblad* hier nu het oordeel van van Herwerden aan over spoorwegen op Java. En wij nemen het hier over, in de hoop, dat het den heer van der Biesen en anderen een les zal zijn om beter beslagen ten ijs te komen of, beter nog, te trachten naar zóóveel zelfkennis, om te zwijgen over onderwerpen, waarover zij absoluut niets weten en waarover zij de gave des onderscheids van waarheid en leugen totaal missen.

De heer van Herwerden meende dan in 1863, wat betreft de wenschelijkheid van spoorwegaanleg op Java:

„Een enkele aardschudding, één hevige regenmoesson zijn daar voldoende om werken, die millioenen schats gekost hebben, gedurende vele maanden onbruikbaar te maken."

„Voor het vervoer van producten waren geen spoorwegen noodig."

„Van personenvervoer kon nagenoeg geen sprake zijn."

„De spoorwegbouw zou nieuwen arbeid, nieuwe diensten van den inlander vorderen, daarmede zou voor de Javaansche bevolking zeker geen benijdenswaardig tijdperk aanbreken".

De ondervinding had, weinige jaren later, reeds de onhoudbaarheid van die argumenten bewezen, maar daardoor den heer Van Herwerden allerminst tot voorstander van spoorwegaanleg bekeerd! Integendeel! Nu de uitkomsten aanleiding gaven tot krachtigen aandrang om geheel Java van een spoorwegnet te voorzien, trad hij met grof geschut op tot bestrijding van dat deel der „ultra radicale politiek." Zoo schreef hij, in een brochure van 1872:

„En wat zullen voor Java, en in de eerste plaats voor het GEZAG aldaar, dus ook voor orde en rust, van een spoorwegnet de gevolgen zijn?

„Spoorwegen over Java zullen dat eiland openstellen voor zwermen vreemdelingen uit alle oorden der wereld. Gelukzoekers van allerlei slag en stempel, met een eenvoudige toegangskaart gewapend, zullen voor betrekkelijk geringe

transportkosten, het land afreizen, den sluwen Chineeschen speculant in den arm nemen, gronden uitkiezen, het volk misleiden en demoraliseeren; zelfs de *Squatters* van het naburig Australië, geruïneerde gouddelvers van Nieuw-Holland, een ras van avonturiers, niet ongewoon om op de oorspronkelijke bewoners van dat uitgestrekte Vast-land, waar ze hen in den weg treden, als op het wild der bosschen jacht te maken, zullen niet in gebreke blijven, de ruimte die hen van Java scheidt, over te steken om aldaar hun geluk te beproeven, en wellicht meenen in den Javaan een Nieuw-Hollander voor zich te zien!

„Wie zal den Javaan tegen den overmoed, tegen de knoeierijen en bedriegerijen van inhalige, vreemde indringers in bescherming nemen? De autoriteiten? Maar meent men in ernst dat — en men lette hierop wel — zóó als de toestand van Java dan worden moet, van hun gezag, van hunnen invloed op regenten en hoofden nog iets zal overblijven? Moet de bevolking zelve, door roof en moord, zich recht verschaffen? De arbeid aan den spoorweg zal haar daartoe een veeljarige oefenschool worden.

„Men zal wel doen, voorhands er op te rekenen, dat op de Indische begrooting ten gevolge van het spoorwegontwerp, jaarlijks eenige millioenen meer voor het bouwen van bentings en voor uitbreiding van krijgsmacht zullen dienen uitgetrokken te worden."

De ondervinding heeft nu voldoende geleerd, dat de door van Herwerden voorspelde gevolgen van den spoorwegbouw geheel achterwege zijn gebleven!

Het land is niet door vreemde gelukzoekers overstroomd, ons gezag is niet ondermijnd. Ondanks van Herwerden's verklaring dat „wel niemand, van nabij met de Javanen bekend, zal aannemen dat de spoorwegen in vrijen arbeid zullen worden gebouwd" zijn zij *geheel* door vrijen arbeid tot stand gebracht; het aantal „bentings" is niet vermeerderd; de krijgsmacht op Java ondanks de groote toeneming der bevolking, niet noemenswaard vermeerderd.

Het *Handelsblad* kan dus den heer Van den Biesen geen geluk wenschen met de keuze van zijn adviseur. Wij evenmin.

* * *

Ons varium in de Maartaflevering, blz. 302 „'t Is maar een Koloniaal" heeft de eer genoten eener buitengewone verspreiding in Nederland. Van de groote couranten vond het zijn weg naar de volkspers, die het in tienduizenden exemplaren over stad en land verspreidde.

Eenige beschouwingen naar aanleiding van dat artikeltje laten we hier volgen:

Het *Vaderland* gaf een commentaar op ons slot, dat aldus luidde:

„De Minister van Koloniën zou duizenden moeders aan zich verplichten, wanneer hij zich deze zaak aantrok; eenvoudig gelastte dat het Departement van Koloniën zelf bij den legerkommandant de gevraagde inlichtingen inwon, en streng verbood dat „Militaire Zaken" dien duren plicht van zich afschuift uit louter gemakzucht."

Volgens het Haagsche orgaan zou het nog beter zijn zoo de staten der overledenen enz. maandelijks uit Indië naar het Dep. van Koloniën werden opgezonden. Men kon dan altijd vrij spoedig belangstellenden geruststellen of hun de noodige inlichtingen geven. Een verplichting, om op elke aanvraag zelf te schrijven, zou het werk aan de militaire afdeeling nog al doen toenemen.

* * *

Het *Nieuws van den Dag* is, naar het schijnt, vooral getroffen door den langen termijn, vijf en dertig dagen, die er verliep tusschen het verzoek om inlichtingen en het verzenden van den gedrukten brief door Koloniën; zij spatieerde, zooals ze zegt, bij de overneming die woorden.

Een inzender wijst in ditzelfde blad (26 Maart) op de hartelijkheid, die *in Indië zelf* betoond wordt, wanneer uit Nederland inlichtingen worden gevraagd. Als tegenstelling met de ijskoude behandeling aan de afdeeling „Militaire Zaken" aan Koloniën, nemen wij dit hier over:

In Bolsward vernam een weduwe, dat haar zoon, een oppassende jongen, artillerist bij het Indische leger, wel de ongelukkige kon zijn, die bij het baden was aangevallen door een zeemonster, en dat ten gevolge daarvan zijn been was afgezet. De zoon zelf schreef niet, en de onrust der moeder was groot. Er werd geschreven, niet naar het Departement van Koloniën te 's Gravenhage, maar aan den Gouverneur-commandant van Atjeh, te Kota-Radja. Met grooten spoed kwam een zeer uitvoerig schrijven van den adjudant des Gouverneurs, waarin het vermoeden bevestigd werd en waarin tevens bericht werd, niet alleen hoe er liefdevol voor den „koloniaal" gezorgd was bij de verwonding, maar ook hoe door de officieren een som van ƒ 1000, voor hem was bijeengebracht, waarvan een deel hem was geschonken bij zijne evacuatie naar Padang en het overige zou gezonden worden aan den burgemeester van Bolsward, indien de geheel herstelde naar het vaderland mocht willen terugkeeren.

„Schrijver dezes, die bovenstaand bericht ontving, håd met een vroegere mail reeds een zeer belangstellend schrijven ontvangen van den predikant te Kota-Radja, waaruit duidelijk bleek, hoe ook deze vol ijver zijn taak vervult, ook bij gewonden, en hoe deelnemend de dir. officier van gezondheid zich het lot had aangetrokken van dezen „koloniaal".

„'t Is te begrijpen, hoe vertroostend zulke brieven waren voor de bedroefde moeder en welk een aanbeveling zulk een liefdevolle behandeling is voor.... de koloniale werving."

* * *

De schrijver der „Haagsche brieven" in de *Tijd* van 4 April wijdt aan deze zaak een beschouwing die wij hieronder laten volgen.

„Dezer dagen werd in de bladen nogal druk van gedachten gewisseld over een stuk van den heer van Sandick in de *Indische Gids*, waarin de schrijver wees op de onvoldoende inrichting van het bureau „Militaire Zaken" aan het Departement van Koloniën, in zooverre door dat bureau niet onmiddellijk inlichtingen worden verstrekt omtrent militairen beneden den rang van officier, die tot het indische leger behooren. Een moeder, die ongerust werd over haar zoon, welke als korporaal bij het indische leger dient, vroeg om inlichtingen aan het Departement van Koloniën, en, vijf en dertig dagen later, werd haar bericht dat zij, om haar doel te bereiken, zich moest wenden tot den legercommandant in Indië, en nog wel bij *gezegeld* request.

„U zult begrijpen, dat ik veel gevoel voor de teleurgestelde moeder. Zij maakte zich ongerust en vertrouwde dat men in Den Haag wel iets van haar jongen zou weten. En zie, nu wordt zij naar Batavia verwezen!

„Ik stem volkomen in met den wensch, dat hetgeen de bewuste vrouw

overkwam, en dat zooveel moeders, helaas! reeds moesten ondervinden, zoo mogelijk, reeds in de naaste toekomst niet meer gebeurlijk zal wezen. Toch wensch ik te constateeren, dat er met betrekking tot een hoogst belangrijke zaak, aan dezelfde bureaux van „Militaire Zaken" reeds veel humaner gehandeld wordt dan vroeger. Nog zeer goed herinner ik mij den tijd, dat omtrent het sneuvelen van „minderen" in het leger geen bericht werd gezonden aan de betrekkingen; dit deed men alleen aan de familie van officieren. Daarin kwam reeds verandering ten goede. Maar bij ons gaat alles langzaam, ook op 't gebied der administratie.

„Dit laatste constateerende, ook in verband tot de zaak, welke ons bezighoudt, moet ik niettemin op een verzachtende omstandigheid wijzen, die in 't voordeel van het Militair Bureau kan worden bijgebracht.

Volkomen de uitvoerbaarheid toegevend van hetgeen door den heer van Sandick wordt verlangd, moet ik nadruk leggen op het feit, dat thans aan het bureau in quaestie de werkkrachten zouden ontbreken, om de veelomvattende inlichtings-correspondentie te voeren. Het aantal ambtenaren zou moeten worden uitgebreid, terwijl vermoedelijk ook te Batavia aan het bureau van den legercommandant meer personen zouden behooren te worden aangesteld. Het ideaal zou stellig wezen, dat aan elk „nummer" van 't stamboek de grootste aandacht werd geschonken, met het gevolg, dat men aan Koloniën omtrent het „wedervaren" — ik borg de uitdrukking, in de gedrukte ministerieele beschikking voorkomend — ook van iederen mindere voldoende werd ingelicht; belangstellenden konden dan steeds het belangwekkende ten aanzien der „minderen" vernemen.

„Ik geloof intusschen dat ook met betrekking tot het „wedervaren" der meerderen bij het indische leger de aanteekeningen bij Koloniën niet veel te beteekenen hebben. De familiebetrekkingen van officieren zouden vermoedelijk ook wel eens iets meer omtrent hen bij Koloniën willen te weten komen.

„Wat van dit alles zijn moge, zooveel staat bij mij vast, dat het Militair Bureau van Koloniën thans niet sterk genoeg is bezet, om het verlangen van den heer van Sandick te verwezenlijken.

„Sommigen zien in den tegenwoordigen minister van Koloniën een buitengewoon energiek man. Welnu, deze quaestie biedt hem de gelegenheid om eens te toonen, dat hij iets voor den kleinen man — die tegenwoordig zoozeer op het liberale en radikale stembus-schild wordt geheven — wil doen. De raad-adviseur voor Militaire Zaken bij Koloniën, jhr. J. D. Six, dien men aan zijn afdeeling vrij wel baas laat, zal door den minister misschien kunnen bewogen worden, den vurigen wensch van duizenden te vervullen. In de christelijk-historischen stembusrede, door dien raad-adviseur in '97 gehouden, deed hij zich kennen als een zeer warm vriend van de eenvoudige lieden. Hij kan nu een doorslaand bewijs geven van die gezindheid.

„Laat ons hopen, dat wij spoedig vernemen: Bureau Militaire Zaken bij Koloniën is aanzienlijk uitgebreid; de stamboeken zullen zóó worden bijgehouden, dat vaders en moeders en ook alle andere belangstellende betrekkingen van minderen bij het indische leger steeds met bekwamen spoed omtrent het „wedervaren" van die krijgers in de verte kunnen worden ingelicht. Intusschen schaffe men den eisch van een gezegeld request dadelijk

af. Dat zal zeer goed zonder wetswijziging, enkel bij wijze van wetsuitlegging, kunnen geschieden. Mij dunkt toch, de bewuste aanvrage steunt niet op een gunst, maar op een recht."

Wij verwijzen nader naar onze rubriek „Varia" in de volgende aflevering, wat onze nadere opinie betreft over deze quaestie.

* * *

Het ontwerp Cremer voor een Indische mijnwet wordt besproken in het *Handelsblad* van 3 April, na nog even in herinnering gebracht te hebben dat een herziening der thans vigeerende Indische ordonnantie van 1873, wederom bij Indische ordonnantie, haar wenschelijker voorkomt. Daar deze reeds jaren achtereen geuite opinie echter weinig weerklank heeft gevonden, wordt de hoop uitgesproken dat de regeling bij de wet — sedert 14 jaar aan de orde — nu eindelijk eens tot stand kome.

Tegenwoordig worden de „vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen" verleend voor den tijd van vijf jaren. Die termijn, meent de Minister, is „buitensporig lang"; daardoor kan, indien de vergunning aan niet-ernstige opspoorders is verleend, ten nadeele van het algemeen belang een terrein geruimen tijd voor werkelijke opsporingen gesloten blijven. Overeenkomstig het advies van den chef van het mijnwezen in Ned.-Indië, wordt dus nu voorgesteld, de vergunningen te verleenen voor den tijd van *hoogstens twee* jaren, met bepaling dat zij voor *hoogstens een* jaar kunnen worden verlengd.

Het *Handelsblad* gevoelt veel voor het aangevoerd bezwaar, maar meent, dat het geneesmiddel erger zou zijn dan de kwaal en, ten nadeele van het algemeen belang, menige ernstig bedoelde opsporing onmogelijk zouden make.

Hoe is de gewone gang van zaken?

Iemand vermoedt, in zeker terrein de eene of andere delfstof te kunnen vinden, brengt met eenige vrienden een klein kapitaaltje bijeen, vraagt vergunning en stelt voorloopige onderzoekingen in. Geven deze voldoende uitkomst, dan tracht hij het verder benoodigd kapitaal bijeen te brengen, waarmede dikwijls vrij wat tijd verloren gaat. Is het geld beschikbaar, dan moet het noodige materieel besteld, het vereischte personeel gezocht worden, en tegen dat de exploratie flink zoude kunnen beginnen, zijn allicht de twee jaar om. De vergunning *kan* nog voor één jaar verlengd worden, maar ook weigering is mogelijk; en wanneer de exploratie in dat ééne jaar niet slaagt is van geen verlenging meer sprake, is onherroepelijk al het kapitaal verspild, alle gedane werk onnut. Welk kapitalist zal onder dergelijke omstandigheden zijn geld beschikbaar stellen?

Het hier aangewezen bezwaar zal kunnen worden ondervangen door een wijziging der voorgestelde bepaling in dien zin, dat de vergunning aanvankelijk voor twee jaren worde verleend, maar telkens voor een jaar wordt verlengd, wanneer de belanghebbende doet blijken, dat hij de noodige activiteit heeft betracht.

Dergelijke wijziging noemt het blad vooral noodig voor de petroleum-industrie; laat men de voorgestelde regeling onveranderd, dan zal het alleen aan bestaande maatschappijen, die dadelijk geld, materieel en werkkrachten beschikbaar kunnen stellen, mogelijk wezen nieuwe terreinen degelijk te exploreeren.

Een hoofdpunt, waarin het voorstel van den minister Cremer van dat zijner voorgangers verschilt, is zeker, volgens het Amsterdamsche blad, de weinig fiscale strekking daarvan. Zijn stelsel is, niet te veel te letten op het *dadelijk* belang van de schatkist, maar *den mijnbouw* te ontwikkelen; deze zal, indirect, de schatkist groote voordeelen bezorgen.

Dat stelsel is alleszins aannemelijk. Billiton, vroeger een lastpost, bracht in de laatste jaren van de werking van het voor de aandeelhouders zoo weinig bezwarend contract toch jaarlijks aan belastingen, pachten, in- en uitvoerrechten, vendusalaris enz. cc. *acht tonnen gouds* in de Indische schatkist!

De Minister vraagt dus, behalve een matig vast recht, *twee* procent van de bruto-opbrengst der mijnontginningen.

Hij geeft de voorkeur aan een heffing naar den grondslag van de bruto opbrengst, omdat dan de minste inmenging van het bestuur in den mijnbouw en in de administratie der ondernemingen gevorderd wordt. Er is vóór en tegen, — maar het *Handelsblad* heeft geen bezwaar, ten deze met den minister mee te gaan. Wat beteekent echter, in art. 36, deze bepaling: „als bruto opbrengst wordt aangemerkt de gemiddelde handelswaarde .... van de gedurende het afgeloopen *halve* kalenderjaar .... verkregen .... producten?" Als een *jaarlijksche* cijns wordt geheven, zal toch ook *jaarlijks* moeten blijken over welk product die cijns verschuldigd is?

Bij de tegenwoordig bestaande regelingen bedraagt de cijns van drie tot tien procent van de *netto* opbrengst. Wie voor verschillende maatschappijen nagaat, hoe groot het verschil tusschen bruto en netto opbrengst is, zal onmiddellijk inzien dat twee procent van de bruto opbrengst geen te lage heffing is. Om een voorbeeld te nemen stelle men dat een petroleumonderneming haar product voor *f* 2.00 per kist verkoopt en daarop *f* 0.40 winst behaalt, dan is *twee* pCt. van het product (bruto opbrengst) gelijk aan *tien* pCt. van de winst- (netto opbrengst).

De gevallen, waarin zonder onbillijkheid een hoogere heffing mogelijk wezen zou, komen te zelden voor dan dat de wet daarmede rekening kan houden. En dit is óók waar: *mining is chance*; sommigen kunnen groote winsten behalen, — vele anderen zullen nooit iets van hunne winsten zien. Wie met de laatsten geen medelijden heeft, mag ook van de eersten niet jaloersch wezen.

De door den minister Cremer gewenschte regeling heeft dit vóór, dat men een mijnconcessie aanvaardende, juist weet waaraan men zich te houden heeft; en dat de voordeelen, door overleg en beter beheer verkregen, geheel ten bate van den ondernemer blijven. Van die voordeelen trekt de Staat op zijn beurt toch weder zijn aandeel door de gewone belastingen. Men denke aan het antwoord dat gegeven werd aan iemand die „vooral de rijken" wilde doen betalen voor de behoeften van 's lands kas: „volkomen juist, — laat ons dus handel en nijverheid zóó ontwikkelen dat er vele rijken zijn".

Die ontwikkeling komt, ook afgescheiden hiervan, het algemeen belang ten goede: *elke* onderneming, die floreert, is een bron van welvaart voor hare omgeving.

Tot het ontstaan van vele dergelijke ondernemingen moge de nieuwe mijnwet krachtig medewerken.

* * *

Het *Nieuws van den Dag* wijdt aan hetzelfde onderwerp twee hoofdartikelen (30 en 31 Maart). Na een vrij uitvoerig geschiedkundig overzicht, dat wij na alles wat in dat tijdschrift over de achtereenvolgende mijnwet-ontwerpen gezegd is hier mogen overslaan, wordt het thans aanhangige project besproken.

Zooals te verwachten was van dezen minister, die lid was van de commissie van rapporteurs over het eerste ontwerp-Bergsma, heeft hij aan de in haar voorloopig verslag uitgesproken wenschen in ruimere mate gevolg gegeven dan geschied was in het gewijzigd ontwerp-Bergsma, waardoor tevens in menig opzicht is voldaan aan hetgeen werd aanbevolen in de belangrijke geschriften van den mijn-ingenieur Reinier D. Verbeek over de vroegere wetsontwerpen. Nog meer dan vroeger is thans de beproefde Pruisische mijnwet gevolgd, hetgeen toejuiching verdient, en ook ten aanzien van onderdeelen, die bij de behandeling van vroegere ontwerpen weinig de aandacht hebben getrokken, vertoont het ontwerp-Cremer, in vergelijking met zijn voorgangers, opmerkelijke verbeteringen. Daar vlugge wetgeving goed, maar goede wetgeving beter is, kan men zich den langen duur van het wordingsproces der Indische Mijnwet getroosten ter wille van hetgeen haar wezen daarbij gewonnen heeft, te meer, omdat niet gebleken is, dat de ontwikkeling van de mijn-industrie in Indië onder de bestendiging van de bestaande regelingen tot nu toe heeft geleden.

De voornaamste — lang niet alle — punten, waarin het ontwerp-Cremer zich van vroegere ontwerpen gunstig onderscheidt, zijn de volgende:

Terwijl de academische quaestie of het mineraal is een *regaal* of *res nullius*, in het duister is gelaten, is duidelijker aan het licht gebracht het eigenlijke doel der mijnwet: het recht van beschikking te regelen over bepaald aangewezen delfstoffen, wier aard medebrengt, dat dit recht gescheiden worde van het recht van beschikking over den grond. Dat eerstbedoeld recht van beschikking niet kome in de macht van vreemden, is beter dan vroeger verzekerd. Er is gezorgd, dat omtrent de toepassing der wet in inlandsche Staten met zelfbestuur geen onzekerheid zich kan voordoen. Hoe vergunningen tot het doen van opsporingen en hoe concessiën tot ontginning verkregen worden, zegt nu de wet zelve. Zij belet eenerzijds, dat met vergunningen tot het doen van opsporingen worde gespeeld, en waarborgt, anderzijds, dat de opspoorder, die goed en met vrucht werkt, alle kracht, waarover hij te beschikken heeft, aan zijn werk kan besteden, zonder gestuit te worden door een verbod om zekere grens tusschen opsporing en ontginning te overschrijden. Aan rechthebbenden op den grond en anderen, wier belangen met die van den mijnwerker in botsing kunnen komen, is minder dan vroeger gelegenheid gelaten om het mijnwerk door tijdroovende processen over schadeloosstelling te belemmeren; maar van den anderen kant is het recht op schadevergoeding beter en in ruimere mate verzekerd, daar niet meer gesproken wordt van schade aan den bovengrond en wat daartoe behoort, doch van schade, aan rechthebbenden op of belanghebbenden bij den bovengrond, enz., toegebracht, terwijl ook duidelijk is uitgedrukt, dat alleen het feit, dat schade is toegebracht, onafhankelijk van de schuld van den mijnwerker, hem niet tot vergoeding verplicht. Omtrent het regeeringstoezicht op de mijnwerken en de bevoegdheid van het mijnbestuur om in te grijpen, wanneer die werken gevaar doen ontstaan, zijn voorschriften gegeven,

die alleszins noodzakelijk zijn te achten, doch in vroegere wetsontwerpen ontbraken. En eindelijk bevat het ontwerp-Cremer omtrent de cijnsheffing een regeling, die stellig in een wet, strekkende tot bevordering van den mijnbouw in Indië, beter past dan eenige van de andere cijnsregelingen, in vroegere wetsontwerpen voorgedragen. De minister kan hier partij trekken van de omstandigheid, dat vijftien jaren zijn heengegaan over de Billiton-beweging.

Het ontwerp-Sprenger van Eijk vorderde, nevens een jaarlijkschen cijns van 2 percent van de bruto opbrengst der mijn-ontginning, een vijfde aandeel in de winst der onderneming boven 20 percent van het daarvoor gebezigde kapitaal. De ontwerpen-Van Dedem en Bergsma eischte 3 percent van de netto opbrengst der ontginning, te verhoogen met 28 percent, indien alle kosten van de ontginning in de voorafgegane jaren, met bijberekening van rente, door de bruto opbrengst der ontginning in die jaren, evenzoo met bijberekening van rente, werden opgewogen. Volgens het gewijzigd ontwerp-Bergsma zou geheven worden een jaarlijksche cijns, berekend over de netto winst der onderneming in het afgeloopen jaar, ten bedrage van hetzelfde percentage over die netto winst, als deze in ronde cijfers zou vertegenwoordigen aan percentsgewijze winst over het door particulieren of firma's in de onderneming gebruikte, dan wel door aandeelhouders van naamlooze vennootschappen daarin gestorte kapitaal; een cijns van 25 percent werd echter als maximum gesteld.

Al die hooge eischen droegen het kenmerk van te zijn gesteld onder den indruk van de Billiton-beweging. Nu die reeds zoo lang tot de geschiedenis behoort en de omstandigheden ten aanzien van de destijds als „schatgraverij" voorgestelde ontginning zoozeer veranderd zijn, mag bijval verwacht worden op het gezegde in de memorie van toelichting tot het ontwerp-Cremer, „dat de wetgever niet moet letten op een enkel speciaal geval, maar den blik op ruimer kring moet slaan," en, den mijnbouw willende bevorderen, daardoor gezonde levensvoorwaarden behoort te stellen. Er is inderdaad geen goede reden om winst uit het mijnbedrijf, waarbij altijd veel gewaagd, in de minste gevallen veel gewonnen wordt, meer of anders te belasten dan winsten uit andere bedrijven, die in exceptioneel gunstige omstandigheden even hoog kunnen oploopen. Terecht wordt dan ook thans geen buitengewone heffing van cijns bij groote winsten van mijn-ontginningen meer voorgesteld. Terecht ook is ingezien, dat het stelsel van het gewijzigd ontwerp-Bergsma, om den gewonen cijns te heffen van de bedrijfswinst, geen aanbeveling verdiende. Dat stelsel wordt in de memorie van toelichting veroordeeld om practische redenen: omdat het een groote inmenging van bestuurswege in het bedrijf noodig maakt en aanleiding geeft tot ontduiking, daar eene voordeelige onderneming gesplitst kan worden in eene van zuiveren mijnbouw (die alléén cijnsplichtig zou zijn) en een andere (niet aan den cijns onderworpen), die het ruwe product van de eerste koopt en daarmede de groote winsten maakt. Bovendien ware het ook in theorie toch kwalijk te verdedigen, van den cijns eene tweede bedrijfsbelasting te maken, terwijl hij een geheel ander karakter heeft, daar de cijns is aan te merken als eene retributie voor het recht van beschikking over zekere delfstoffen.

De bedrijfswinst als grondslag voor de heffing van cijns verwerpende, had

de minister te kiezen tusschen een cijns van de netto opbrengst of van de bruto opbrengst der ontginning. Met den practischen zin, die hem eigen is, veroordeelt hij de heffing naar de netto opbrengst, omdat zij aanleiding geeft tot bestuurs-inmenging in de boekhouding der onderneming en tot bemoeilijking van wenschelijke afschrijvingen op de waarde der zaak, en keert hij terug tot het ontwerp-Sprenger van Eijk, om 2 percent van de bruto opbrengst der ontginning als cijns te heffen. Het lastige vraagstuk, hoe duidelijke en bruikbare regelen te stellen voor de bepaling van de bruto opbrengst der mijn-ontginning, wordt in art. 36 van het wetsontwerp op bevredigende wijze opgelost. Ook zij, die bij opsporingswerken delfstoffen winnen, zullen den cijns te betalen hebben voor het gedeelte der gewonnen delfstoffen, dat een bij ordonnantie vast te stellen belastingvrij quantum overtreft. Bovendien zullen opspoorders $2^1/_2$ cent, concessionarissen 25 cent per hectare van het opsporings- of ontginningsterrein te betalen hebben. De hier bedoelde heffingen van opspoorders werden in vroegere ontwerpen niet bevorderd, doch passen geheel in het betere stelsel, ten aanzien van de opsporingen in het ontwerp-Cremer gevolgd. De vaststelling van het „belastingvrij quantum", waarvan zooeven sprake was, zal geen gemakkelijke taak zijn; maar men mag verwachten, dat de Indische wetgever zich daarvan, ten aanzien van de delfstoffen, die werkelijk gewonnen worden en dus alleen voor de toepassing van het hier bedoelde wetsvoorschrift in aanmerking komen, zal weten te kwijten. Eene regeling van gelijksoortigen aard werd reeds in 1889 (*Indisch Staatsblad* No. 242) gemaakt, toen bepaald werd, dat de opspoorder, die petroleum aanboort, de overvloeiende delfstof tot een maximum bedrag van gemiddeld tweeduizend liter per etmaal winnen en daarover ten eigen bate beschikken mag.

Behalve de hier genoemde, zullen nog vele andere regelingen door den Indischen wetgever te maken zijn, ingevolge opdrachten, in het voorgedragen wetontwerp vervat. Vertrouwd mag worden, dat aan die regelingen niet eerst de hand zal worden geslagen na het tot stand komen van de mijnwet, maar dat zij, zoo niet reeds in ontwerp gereed, althans reeds onder handen genomen zijn, opdat, na de vaststelling der wet, niet veel tijd meer behoeve te verloopen voor hare in-werking-treding, waarvan, volgens hare slotbepaling, eene ordonnantie het tijdstip zal vaststellen.

Tijdens de behandeling van de Indische begrooting voor 1898 in de Tweede Kamer heeft de minister van Koloniën het niet kunnen verzwijgen, dat de voorbereiding van de vernieuwde indiening der Indische mijnwet hem veel werk gaf. De uitkomsten van zijn werk mogen wel geëvenredigd worden geacht aan de verwachtingen, die hij, zeker zonder het te willen, door eene ontboezeming van dezen aard moest opwekken. Slechts ten aanzien van één punt, in het ontwerp-Cremer anders geregeld dan in de vroegere ontwerpen, zouden wij aarzelen te erkennen, dat het laatste voorstel als het beste is te beschouwen. De vroegere ontwerpen lieten niet toe, dat voor een in concessie gegeven mijnveld aan anderen eene vergunning tot het doen van opsporingen of eene concessie tot ontginning werd gegeven zonder toestemming van den eersten concessionaris. Het ontwerp-Cremer laat dit wel toe, mits de opsporing of ontginning slechts eene andere delfstof geldt, dan die, waarop de eerste concessie betrekking heeft, en de memorie van toelichting wijst

er op, dat ook in andere landen, waar veel mijnbouw gedreven wordt, o. a. in Pruisen, het bestaan van meer dan één concessie voor hetzelfde mijnveld wordt toegelaten. Maar wanneer in Pruisen twee of meer concessionarissen voor hetzelfde mijnveld het niet goed met elkander kunnen vinden, zal het bestuur wel overal krachtig genoeg zijn om botsingen tusschen hen en hunne werklieden te voorkomen of onverwijld te bedwingen. In menig gedeelte van Indië is de toestand eenigszins anders. Veiliger zou het misschien zijn, op dit punt, wegens het verschil van toestanden, de Pruisische mijnwet bij uitzondering niet te volgen.

In een artikel, tot hoofd hebbende „De toestand in Atjeh" in het *Algemeen Handelsblad*, van 18 Maart wordt bevestigend geantwoord op de vraag of wij in Atjeh op den goeden weg zijn. Dit blijkt uit verschillende feiten. Indrapoeri, Gle' Kambing en Samahani worden tegenwoordig door geen enkel schot verontrust. In de XXII Moekims, waar de tegenstand altijd het grootste was, heerscht volkomen rust.

Nu is Toekoe Oemar echter naar de VII Moekims vertrokken om zich te vereenigen met Panglima Polim, den pretendent-sultan en eenige hoofden der priesterpartij, met het doel om in het Pedirsche opnieuw het verzet tegen de Hollanders te organiseeren.

Die VII Moekims (ten oosten van den Goudberg) liggen in de Pedirvallei; maar zij behooren tot het gebied van Panglima Polim, en zijn door dezen altijd beschouwd als zijn laatste wijkplaats. Dààr heerscht hij onbeperkt; dààr werft hij uit de Pedirstreken benden aan; dààr kan hij de vijandelijkheden gaande houden. Verdrijven wij hem voor goed uit die streek, dan kan hij ons weinig kwaad meer doen, want dan moet hij zich terugtrekken in streken waar men zijn afkomst niet eerbiedigt.

Het *Handelsblad* oppert nu het denkbeeld, of thans niet het oogenblik gekomen zou zijn om een poging te doen tot het verkrijgen eener vredelievende oplossing, waartoe, zou men zeggen, Paglima Polim uit eigenbelang moet medewerken, als zijn vijandige gezindheid hem niet beheerscht. Hij heeft nu *ondervonden*, dat wij de sterksten zijn; hij heeft de XXII Moekims, *zijn* voorvaderlijk gebied, aan ons moeten overlaten, en moet wel begrijpen dat hij ook de VII Moekims niet behouden kan. Zou men hem niet een ultimatum kunnen stellen: onderwerp U nòg en kies voorgoed de zijde der Hollanders, anders raakt gij voorgoed al uw gebied kwijt?

* * *

In het weekblad *Insulinde* van 22 Maart schrijft Alex een artikel over den toestand op Atjeh, dien hij zeer bevredigend oordeelt. Te betreuren, noemt hij het dat het *Handelsblad* het denkbeeld geuit heeft om Panglima Polim, het hoofd van de XXII Moekims, een ultimatum te stellen.

Wat wil men daarmede? Hij kan zich onderwerpen, maar wat zal men daaraan hebben? Hebben we nog niet genoeg tol betaald met Toekoe Oemar?

Van bondgenootschappen met inlandsche hoofden ziet Alex het groote nut in, maar niet op groot Groot-Atjeh. De Atjehsche hoofden hebben zich genoeg laten kennen, en vooral zij, die dàn ons en dàn weer de tegenpartij ter wille waren. Het is dan ook te hopen, dat in een dergelijk voorstel niet getreden

zal worden. Panglima Polim heeft zich te lang en te heftig verzet om ooit weer in genade te kunnen worden aangenomen. Zijn onderwerping moge leiden tot een tijdelijke rust, de zekerheid dat hij ons dan in den vervolge altijd getrouw zal zijn, ontbreekt ten eenen male.

Het voorstel van den schrijver van het *Handelsblad* klinkt des te meer onverklaarbaar, omdat in hetzelfde artikel daaraan voorafgaat dat Panglima Polim nog slechts heerscht in het gebied, „dat door hem (Panglima Polim) „als zijn laatste wijkplaats wordt beschouwd. Verdrijven wij hem voor goed „uit die streek, dan kan hij ons weinig kwaad meer doen, want dan moet hij „zich terug trekken in streken, waar men zijn afkomst niet eerbiedigt".

Dit is volkomen juist; maar waarom dan voorgesteld om hem, Panglima Polim, een ultimatum te stellen: „onderwerp U nog en kies voor goed de „zijde der Hollanders, anders raakt ge voor goed al uw gebied kwijt".

Het is te hopen, dat de bevoegde autoriteiten dezen raad van het *Handelsblad* niet aannemen, maar zich meer houden aan den raad, die in hetzelfde blad van den voorgaanden dag (17 Maart) voorkomt: „De krachtige politiek, die na den afval van Toekoe Oemar is gevolgd, zal zeker wel niet worden opgegeven".

En op dien weg worde consequent voortgegaan.

* * *

Het *Algemeen Handelsblad* van 14 Maart repliceert op het bovengenoemd artikel van Alex in *Insulinde*. De verdediging komt hier op neer dat het ultimatum-denkbeeld slechts „ter loops" is neergeschreven; dat het zeer mogelijk is dat Alex gelijk heeft, dat reeds erkend is, dat aan het ultimatum voordeelen en nadeelen verbonden zijn, en dat in alle geval de beslissing aan de autoriteiten in Indië moet blijven.

Intusschen gaat Alex' vergelijking tusschen Panglima Polim en Oemar in geenen deele op. Oemar was een avonturier die alleen door goede huwelijken, door succes in zijne ondernemingen tot eer en aanzien geraken en deze behouden kon; Panglima Polim daarentegen is de drager van den titel der hoogste Atjehsche aristocratie, sinds vele geslachten. Aan de wezenlijke onderwerping van zulk een persoon zou het *Handelsblad* wèl waarde hechten, — de pacificatie des lands zou daardoor belangrijk kunnen worden bespoedigd. Maar geenszins wordt, gelijk Alex veronderstelt, eenig bondgenootschap bedoeld; en voorts is het niet gebleken dat Panglima Polim behoort tot de categorie van Atjehsche hoofden „die dàn ons en dàn weder de tegenpartij ter wille waren."

Wanneer Panglima Polim in onderwerping kwam, dan zou hij dat, volgens het *Handelsblad*, niet doen met verradelijke bedoelingen, maar wel uit erkenning van onze meerderheid en van zijn eigen onmacht. Zoolang hij kans ziet, zich nog te blijven staande houden, zal hij elk „ultimatum" afwijzen.

Maar wanneer hij die kans meer en meer zag verdwijnen, of uit eigen beweging zijn onderwerping aanbood; wanneer hij op ondubbelzinnige wijze toonde, den strijd te willen opgeven, zou het dan wenschelijk kunnen zijn dat onzerzijds de vijandelijkheden werden voortgezet, onder het motto: „menig Atjehsch hoofd heeft ons verraderlijk behandeld; dus vertrouwen wij niemand hunner meer, willen wij allen tot vluchtelingen of ballingen maken."

Dit laatste kan het blad niet toegeven. Er moest, in 1896, gestreden worden, en dan: hoe krachtiger hoe beter, óók uit humaniteit. Want, van

1874 af, is steeds gebleken dat elke „afwachtende houding", elk ongemoeid laten des vijands den oorlog verlengt. Maar het doel van geen oorlog is, het land te ontvolken of althans de invloedrijkste personen zonder uitzondering te verdrijven; het doel is geen ander, dan het volk, en de invloedrijken het eerst tot onderwerping te dwingen. Hebben deze zich onderworpen, dan kan met hunne hulp, de pacificatie des lands veel sneller geschieden dan anders het geval zou zijn.

Het *Handelsblad* zou geheel met de zienswijze van „Alex" instemmen, wanneer er sprake kon zijn om aan Panglima Polim, ingeval van onderwerping, eenvoudig het gezag over de XXII Moekims over te dragen en onzerzijds weder tot eene soort van „geconcentreerde stelling" terug te keeren. Inderdaad, dan zou met al de oorlogsoperatiën der laatste twee jaren weinig gewonnen zijn en zou men niet beter kunnen verwachten dan dat Panglima Polim zich gaandeweg weder op onafhankelijk, later op vijandig standpunt zoude plaatsen; het zou 't verdiende loon zijn voor onze zwakheid!

Maar geen bondgenootschap, geen herstel in zijn vroegere positie bedoelt het *Handelsblad*, wel *onderwerping*, zoodat hij slechts de uitvoerder wordt van *onze* bevelen en behoorlijk kan worden gecontroleerd: een verhouding dus, die eenigszins zou kunnen doen denken aan die der regenten op Java.

Kan men tot zoodanige solutie om de eene of andere reden niet geraken, ja, dan zal nog weder moeten worden gestreden, om hem ook uit de VII Moekims Pedir te verdrijven en verder van allen invloed te berooven. Maar men meene niet dat die taak licht is! Zeker, de expeditie zal wel succes hebben, maar hoeveel zal daarna nog moeten worden gepatrouilleerd? Zullen we misschien, om rust te verkrijgen, ten slotte niet moeten besluiten om ook die VII Moekims Pedir voor langen tijd te bezetten, wat voor ons zeker een blok aan het been zou zijn?

Kon het zijn dat onze troepen, door de tijdige onderwerping van Panglima Polim, die VII Moekims zonder tegenstand in alle richtingen konden doorkruisen, dan zou in onze oogen veel gewonnen zijn.

En, men vergete ook dit niet: wat zou de indruk zijn in geheel Groot-Atjeh en in de kuststaten, wanneer zelfs Panglima Polim zich overwonnen had verklaard en zich aan ons onderwierp?

Het was geenszins de bedoeling van het *Handelsblad*, *ontijdig* op onderhandelen aan te dringen; als er iets is wat de Atjeh-oorlog ons geleerd heeft, dan is het wel dit, dat de Atjeher, wil hij zich blijvend onderwerpen, overtuigd moet zijn dat hij in de Hollanders zijne meesters gevonden heeft. Maar wanneer Panglima Polim eens die overtuiging gekregen had, zou het dan niet de overweging waard zijn, hem de onderwerping niet moeilijker te maken dan noodig is?

Want, dit blijft óók waar: wapengeweld geeft alleen dàn blijvend succes wanneer het door een verstandige staatkunde wordt ondersteund. Met wapengeweld alléén komt men er niet; en is het niet altijd een regel van koloniale staatkunde geweest: wanneer gij wilt regeeren over een Aziatisch volk, trek dan de wettige hoofden tot u?

Het oogenblik, waarop dit geschieden moet, kan echter — daarop kan niet genoeg de nadruk worden gelegd — alléén beoordeeld worden door de autoriteiten in Indië.

* * *

In het *Algemeen Handelsblad* van 14 April trof ons een als hoofdartikel geplaatst opstel, onderteekend Max, over „De voorgenomene tocht naar Pedir," dat echter meer bijzonder geschreven blijkt te zijn om de rol te bespreken, daarbij te spelen door de genie en den topografischen dienst.

Vooreerst zullen de genie-troepen velerlei werkzaamheden te verrichten hebben bij de ageerende colonnes, maar bijna gelijktijdig zal het overige personeel der genie zich hebben bezig te houden met het aanleggen van wegen in het door ons binnengetrokken gebied van Pedir en met het bouwen van één of meer kampementen. Wij zullen dit in het kort toelichten.

Evenmin als zulks vroeger op Groot-Atjeh het geval was, worden in het Pedirsche goed begaanbare wegen aangetroffen. Het nut van goede wegen, uit een militair oogpunt beschouwd, zal wel niet behoeven te worden aangetoond; in den laatsten tijd is dat onder anderen overtuigend gebleken in Augustus 1896. Toen toch rukten onze troepen van uit Lambaroe de XXII Moekims opnieuw binnen en daarbij kon worden gebruik gemaakt van den weg, die vijftien jaar geleden door ons bestuur was aangelegd en die, niettegenstaande het weinige dat de Atjehers voor zijn onderhoud hadden verricht, nog in vrij goeden staat verkeerde. In zeer korten tijd waren de troepen tot Indrapoeri vooruitgerukt en kon daar een bivak, later een kampement worden betrokken. In die gunstige omstandigheden zullen wij in het Pedirsche in het begin niet zijn; maar wel zal onmiddellijk na het vooruitrukken van onze troepen, begonnen worden met den aanleg van een goeden weg, waardoor de ondersteuning, approviandeering enz. van die troepen veel gemakkelijker wordt.

Maar behalve dit groot, militair voordeel heeft het aanleggen van wegen nog andere voordeelen. Nu bij ons bestuur het vaste voornemen bestaat om Atjeh niet te verlaten en het later als een deel van onze Oost-Indische bezittingen te besturen, zullen de aangelegde wegen een machtige factor zijn om het land tot ontwikkeling, tot welvaart te brengen; en dan zal het geld nu reeds besteed voor het aanleggen van die wegen, ruimschoots vruchten dragen. Dat geld zal dus niet alleen voor oorlogsdoeleinden uitgegeven zijn.

Zelfs zij, die nu aanraden om Atjeh te verlaten, zullen een dergelijke uitgave moeten goedkeuren. Wordt eenmaal, op hun advies Atjeh verlaten, dan zullen zij medegewerkt hebben om de bevolking van Atjeh door het bezit van betere communicatie-middelen eenigermate schadeloos te stellen voor het, naar hunne meening, aan haar begane onrecht.

Er zal ten minste één weg noodig zijn, die van de kust (Segli?) naar het binnenland van Pedir voert.

Maar niet alleen deze weg zal noodig zijn. Ook zal een verbinding tot stand moeten worden gebracht tusschen de vallei van Groot-Atjeh en Pedir. Op dit oogenblik stoomt de locomotief van de stoomtram van Kota-Radja reeds tot ver voorbij Indrapoeri door de vallei van Groot-Atjeh en zal nog dit jaar Selimoen bereiken (dat is ongeveer halverwege Kota-Radja—Segli). Die stoomtram zal via Reng-Reng, dwars door het gebied van Pedir heen, te Segli zijn voorloopig eindstation moeten vinden. De pacificeerende invloed, aan het aanleggen van dezen stoomtramweg verbonden, zal door niemand ontkend worden; dat werk is voor de Atjehers het beste bewijs, dat wij op Atjeh zijn en blijven dat het thans uit is met elke verandering van de gedragslijn te hunnen opzichte.

En ook later zal die stoomtramweg zijn nut behouden, want hij doorsnijdt het vruchtbaarste gedeelte van de Atjeh-vallei over hare geheele lengte.

Behalve met het aanleggen van wegen, zal de genie zich hebben bezig te houden met het bouwen van kampementen. Was vroeger het systeem om na een slag geleverd te hebben, de troepen weer terug te trekken en ze te Kota-Radja te kazerneeren, nu is met dat systeem gebroken. De troepen blijven, waar zij terrein gewonnen hebben en gaan niet meer terug, voorzoover het geen reservetroepen zijn, maar worden zoo noodig nog meer vooruitgeschoven naar den kant, van waar het verzet komt.

Het zal dus wel noodig blijken, minstens op één gunstig gelegen punt, een kampement voor een gedeelte van onze troepen te bouwen.

En nu iets over den topographischen dienst. Van dit dienstvak is op Atjeh vroeger niet zooveel voordeel getrokken, als mogelijk ware geweest. Ongetwijfeld zullen thans bij de aanstaande expeditie naar Pedir opnemers (zoo mogelijk onder een chef) worden ingedeeld.

Pedir is nog zoo goed als een geheel onbekend land voor ons. Het groote nut, verbonden aan eenigszins betrouwbare kaart, kan niet te hoog worden aangeslagen. Het zal natuurlijk niet doenlijk zijn om gedurende de expeditie het geheele land op te nemen, maar er zal reeds veel gewonnen zijn, als van al het terrein, dat doortrokken wordt, goede schetskaartjes worden gemaakt. Nu wordt wel bijna bij elke excursie het terrein opgenomen, maar dan beschikt men niet altijd over personen, die zich in dat opnemen voortdurend geoefend hebben. Bij zulk een belangrijke expeditie behoort nu militaire opnemingsbrigades, liefst onder een chef, worden ingedeeld.

Max twijfelt ten slotte in geenen deele aan het succes der Pedir-expeditie. De vrees der Atjehers voor onze repeteer-geweren en onze marechaussée in verband met ons krachtig optreden heeft ons een groot moreel overzicht bezorgd. De personen, die thans de expeditie voorbereiden (Van Heutsz in de eerste plaats) zijn een waarborg dat zij goed zal zijn uitgerust en goed geleid zal worden.

* * *

De aanstaande Pedir-expeditie deed ons veel belang stellen in een opstel „Pedir" in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 8 en 9 April, van de hand des heeren G. B. Hooyer. Met zijn gewone, heldere, prettige manier van schrijven, geeft de gewezen kolonel een geschiedkundig overzicht van onze betrekkingen met Pedir en van onze (zeer gebrekkige) topographische kennis van dat landschap. In verband daarmee zijn de denkbeelden, door Max geuit, over de wenschelijkheid om tijdens de expeditie reeds naar een opname te streven (zie hierboven) alleszins gemotiveerd.

KOLONIALE LITERATUUR.

BRIEVEN VAN R. P. LE COCQ D'ARMANVILLE.

Brieven van R. P. Le Cocq d'Armanville, uitgegeven door Dr. Herman Ten Kate. Overgedrukt uit het Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

Voor hen, die zich in de laatste jaren met het eiland Flores hebben bezig gehouden, is de schrijver der bovengenoemde brieven geen onbekend persoon. Meerdere reizigers heeft hij op hunne tochten over dat eiland vergezeld, hun door zijne kennis van land en volk herhaaldelijk goede diensten bewezen, en waar mogelijk altijd met de meeste bereidwilligheid hulp verleend tot het bekomen van inlichtingen of het verzamelen van voorwerpen, die in eenig opzicht konden geacht worden voor de wetenschap van belang te zijn. Wat natuurlijker dan dat zij, die soms weken achtereen met hem in onherbergzame oorden samen waren, onwillekeurig een warme vriendschap opvatten voor den man, wiens belangelooze toewijding hunne taak zoo dikwerf verlichtte!

Eerst verplaatst naar de afdeeling Waroe op Oost-Ceram en later naar Kafaoer aan de Westkust van Nieuw-Guinea, bezuiden de golf van Mac-Cluer, had hij grootsche plannen opgevat om in de onbekende binnenlanden van dit uitgestrekte eiland door te dringen, toen de dood aan zijn werkzaam leven een einde maakte; te vroeg helaas om reeds van rijke ervaringen te kunnen gewagen of op resultaten van zijn bekeeringsarbeid te mogen wijzen.

Dat hij niettemin een open oog had voor hetgeen in de allereerste plaats te doen viel, blijkt voldoende uit de enkele brieven, door Dr. Ten Kate als een hulde aan zijn nagedachtenis in het Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap gepubliceerd; en het pleit zeker voor een helderzienden blik, dat hij wel zoo lief zich bewoog onder echte Papoea's, dan dat hij pogingen tot onderricht en leering aanving op plaatsen, waar de oorspronkelijkheid dier oerbevolking reeds door vreemde handelaren is bedorven. Misschien zal het nog lang duren voor een even krachtige persoonlijkheid wordt gevonden, niet minder bekwaam en voldoende geschikt om den aangevangen katholieken zendingsarbeid onder de bewoners van N. Guinea te bevorderen!

D.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

SPOREN VAN GROOTE VOETEN OP MALAKA.

Onder de vele bijzonderheden, door Dr. M. Bartels uit de papieren van H. V. Stevens over de bevolking van het Maleische Schiereiland in het *Zeitschrift für Ethnologie* gepubliceerd, vinden we eene verklaring van het ontstaan der legenden over menschen met groote voeten, die zeer aanneembaar is.

De moerassige en slikkerige strook lands ten zuiden van Pahang aan de oostkust was hem als de eenige plaats opgegeven, waar afdrukken van een meter lange voeten waren waargenomen; maar daar zijn berichtgevers hem ze nooit konden aanwijzen, omdat de geaardheid van den grond ze spoedig deed verdwijnen, wist hij eigenlijk niet wat te moeten denken van de hem daarover blijkbaar overeenkomstig de waarheid gedane mededeelingen.

Eerst later bleek hem, dat de hieromtrent verspreide geruchten toepasselijk waren op de in het oosten wonende Djakoen, die de aldaar gelegen moerassen van tijd tot tijd doorkruisen, hetzij om te jagen dan wel tot inzameling van boschprodukten; en dit alleen in hun vrijen tijd, na afloop van den padieoogst, vóórdat de nieuwe aanplant begint, hetgeen overeenstemde met de bewering der Maleiers, dat de menschen met groote voeten slechts bij tusschenpoozen zouden verschijnen.

Om nu de hoogst gevaarlijke en verraderlijke plekken te kunnen betreden, die den voet anders in een oogwenk en zonder dat men er op bedacht is doen wegzinken, bindt de Bënar onder zijn voetzool een of twee bladeren van den bërtampalm, welke dubbel gevouwen eene lengte van 2—3 voet hebben en iets breeder dan de voetzolen zijn. Door deze soort sneeuwschoen behoedt hij zich voor het inzinken op een gevaarlijke plek en werpt na gebruik het blad dadelijk weg, dat zoo noodig gemakkelijk andermaal te krijgen is.

Dit nu zijn de meter-lange voetstappen, die in het slijk gezien werden en wegens de spoedige verdwijning nooit nauwkeurig zijn onderzocht.

Ofschoon wij niet zoo ver zouden durven gaan als St. en in deze ervaring verband zoeken met de afbeelding in het op het Britsche Museum aanwezige handschrift van den geograaf John Mandeville, waar een op den rug liggende man zich middels zijn grooten voet voor de stralen der zon beschut, zoo kan zij niettemin worden aangemerkt als een nieuwe opheldering van het vele ongelooflijke, dat door Maleiers over de in het binnenland van Malaka wonende stammen wordt rondverteld.

BESTUURSKOSTEN VAN BRITSCH NIEUW-GUINEA.

Den 4en September van dit jaar eindigt de tienjarige periode, gedurende welke de koloniën Queensland, Nieuw-Zuid-Wales en Victoria zich verbonden hebben jaarlijks elk 5000 P. St. tot bestrijding der bestuurskosten op Nieuw-Guinea bij te dragen.

Onlangs heeft de eerste minister van Queensland, Sir Hugh Nelson, in het Lagerhuis aldaar medegedeeld, dat de drie koloniën overeengekomen waren dezelfde fondsen nog gedurende 3 of 4 jaren te verleenen; na dien tijd zou N.-Guinea vermoedelijk in staat zijn op eigen wieken te drijven.

De inkomsten van N.-G. toch waren thans reeds tot 10,000 P. St. gestegen.

Volgens de laatste berichten geschiedt de gouddelving er nog op kleine schaal en wordt toeloop van goudgravers naar het oostelijk deel van het eiland verwacht. Men beveelt het land echter ook aan tot cultuurondernemingen en meer bijzonder voor die van gomboomen en katoen.

GEZONDHEIDSTOESTAND VAN MANILLA.

Volgens een rapport van den heer Menaut, beheerder van het Fransche consulaat te Manilla, aan den minister van buitenlandsche zaken in Frankrijk, moet dit een der meest ongezonde steden in het oosten zijn. De kanalen, die haar doorkruisen, dienen tot ontlasting van alle mogelijke onreinheden.

De minst gezonde wijken zijn Malate, San Miguel, Paco en La Ermita, even zoovele ware broeinesten van cholera-epidemieën. Het zielental van Manilla bedraagt 196,769 inwoners, behalve 2000 doortrekkenden en ongeveer 45,000 Chineezen. De sterfte-verhouding is in 1896 drie à vier perc. geweest; maar de verslaggever vreest dat het in 1897 tot zes à zeven perc. zal gestegen zijn, zoowel wegens de toeneming der bevolking, als om reden de levensmiddelen er schaarscher en duurder zijn geworden.

DE HEER CHAILLY—BERT OVER ONZE KOLONIËN.

Den 4en Februari jl. hield de heer Chailly—Bert in het aardrijkskundig genootschap te Parijs een voordracht over het stelsel van beheer in de door hem niet lang geleden bezochte Nederlandsche koloniën, dat naar gelang van den aard van het land en het karakter der bewoners niet overal hetzelfde was.

Hij roemde zeer de ondergeschikte ambtenaren op Java, als geheel op de hoogte van hun ambt en volledig bekend met de koloniale wetgeving, die niet minder dan 80 boekdeelen omvat; maar hij ontzegt hun de eigenschap van tot minder ontwikkelde rassen af te dalen, een talent dat daarentegen volgens hem de Franschen in groote mate bezitten.

Na hun land in de koloniën gediend te hebben haasten de Hollandsche ambtenaren zich niet om naar het moederland terug te keeren; een bewijs, dat zij het dáár goed hebben, waar zij het grootste deel van hun leven doorbrachten. Zij leven er van de pensioenen hun door het gouvernement toegekend. De reiziger was getroffen van hun goed voorkomen bij een uitstekenden gezondheidstoestand. Al is het klimaat op Java warm, in de

hoogvlakten heerscht een frissche opwekkende lucht. Eenige duizenden gepensionneerden leven er op plaatsen van 5, 6 à 700 meters hoogte.

Behalve ambtenaren gaan nog vele andere jongelieden aldaar koloniseeren, maar deze nemen de voorzorg zich vóór hun vertrek voor hun beroep voor te bereiden. Deze komen dus geheel voor hunne taak berekend in Indië aan en wijden zich aan voordeel opleverende cultures als die van koffie, thee, peper, kaneel, tabak enz.

De spreker schetste een zeer verleidelijk tafereel van het leven dezer kolonisten, die, na een werkzaam leven, in het bezit zijn van landerijen van honderden, ja duizenden hectaren uitgestrektheid. Hij heeft een dier koffieplantages bezocht en rekende uit, dat het aandeel in de winst van den administrateur eener dergelijke onderneming somwijlen tot *f* 70,000 per jaar bedraagt.

Hoe heeft de kolonist dien grond gekregen? De heer Ch.—B. trad toen in bijzonderheden over het landelijk stelsel op Java, waarvan wel een der grootste eigenaardigheden is, dat de dorpsgronden om de 2, 3 of 5 jaren tusschen de verschillende gezinnen worden verdeeld. Er zijn echter ook landerijen in vollen eigendom aan Europeanen en Chineezen afgestaan. Het zwaartepunt van het stelsel is dit, dat bebouwde gronden aan de inboorlingen behooren en de onbebouwde aan het gouvernement.

De voorwaarden van een verblijf op Java zijn dezelfde als in de Fransche koloniën: het is een tropisch land, dicht bevolkt, en arbeiders zijn derhalve gemakkelijk te vinden. Hij vindt het daarom van het grootste belang, dat jongelieden zich derwaarts begeven, maar met eenig kapitaal en vooral landbouwkundig onderlegd, want landbouw is er de hoofdzaak. Handel en nijverheid komen slechts in de tweede plaats in aanmerking. Om te koopen hebben de inboorlingen geld noodig; men moet hun dus de middelen verschaffen dat te bekomen, en alleen de landbouw zal het hun verschaffen.

De voorzitter eindigde met een woord van dank aan den spreker: „De „lof van den heer Chailley—Bert behoefde niet herhaald te worden. Zijn „groote bevoegdheid in alle practische koloniale aangelegenheden is te bekend „om daarover nog in bijzonderheden uit te weiden".

CAOUTCHOUC.

In de „Tropenpflanzer" No. 3 schrijft Dr. Warburg, dat in den laatsten tijd in het buitenland, vooral in Engeland en zijne koloniën, maar ook in Noord-Amerika, Frankrijk, Duitschland en Centraal-Amerika, een toenemend streven is ontstaan tot het aanleggen van caoutchoucplantages. Tot dat doel hebben zich gedurende het afgeloopen jaar meerdere maatschappijen gevormd, als bijv. in Engeland, de India-Rubber Co. of Mexico met een aandeelen-kapitaal van 406000 pd. st. en 200000 pd. st. aan obligaties, de Colonial Rubber Estates (limited) met 100000 pd. st. kapitaal, de Columbian India Rubber Exploration Company (limited) met een kapitaal van $1^1/_2$ millioen dollars; daarentegen schijnt de British India Rubber and Exploration Company (limited) met 200000 pd. st. kapitaal niet tot stand te zijn gekomen. Voorts wijdt de Noord-Amerikaansche Mexican Gulf Agricultural Co. met een kapitaal van

100000 dollars zich thans ook aan de cultuur van caoutchouc; en eindelijk is in Hamburg een caoutchouc-maatschappij opgericht, terwijl vele andere ondernemingen in Oost-Afrika en de Fransche en Engelsche koloniën tegenwoordig caoutchouc als schaduwboomen aanplanten. De regeeringen houden zich ook ernstig met deze cultuur bezig; de Mexicaansche regeering betaalt aan de planters in Llano de Juarez 3 cts. voor elken boom bij zekere hoogte als premië; Nicaragua heeft verbodsbepalingen uitgevaardigd tegen den uitvoer van wilde caoutchoucboomen; ook de Engelsche regeering van Ceylon en Queensland laat hieromtrent door hare adviseurs een grondig onderzoek instellen. Om kort te zijn, overal treedt de kwestie dezer cultuur op den voorgrond. Overigens schijnt de moeite tot verkrijging van deugdzaam zaad de al te snelle uitbreiding voorloopig tegen te gaan; en heeft zelfs het gebrek aan zaad van Para-caoutchouc een Fransche handelsfirma geleid tot de uitzending van een inzamelaar naar het Amazone-gebied, ten einde goed zaad en krachtige zaailingen van Hevea-soorten bijeen te brengen.

DUITSCH NIEUW-GUINEA (1896/97).

De besturen der Neu-Guinea-Kompagnie en der Astrolabe-Kompagnie zijn in Augustus 1896 overeengekomen, dat het geheele overzeesche beheer der laatste door de N.-G. Kompagnie derwijze werd overgenomen, dat de hoofdadministrateur van deze ook de opperste leiding der Astrolabe-Kompagnie in handen kreeg. Als hoofd der beide administraties is sedert 1 November 1896 een directeur-generaal opgetreden, die te Stephansort verblijf houdt. Hierdoor is deze plaats de hoofdzetel van het bestuur geworden, evenals zij vroeger het middenpunt der tabakscultuur was, die echter niet zoo schitterend is vooruitgegaan als men uit de resultaten der eerste jaren meende te mogen hopen.

De in 1894 en 1895 opgedane ervaring heeft aangetoond, dat de planttijd, van het afnemen van den regenmoeson af tot aan het droge jaargetijde, in de omstreken van Stephansort korter duurt dan in andere landen, waar tabak geteeld wordt, voornamelijk in Sumatra. Hier geschiedt het aanleggen van kweekbeddingen van Februari tot het einde van Juni, het uitplanten van Maart tot het einde van Juli. In Nieuw- Guinea worden kweekbeddingen aangelegd van het einde van Januari tot April en wordt er van Februari tot Mei overgeplant. Om gedurende dat korte tijdsverloop grootere hoeveelheden over te planten zijn meer handen noodig dan met de rentabiliteit is overeen te brengen. In ieder geval ontstaat er voor vele maanden een overschot van arbeiders, die bij de tabak niet werkzaam kunnen worden gesteld.

Hierom werd in overeenstemming met den directeur-generaal besloten, de teelt van tabak tot 120 à 150 velden te beperken, en vast te stellen dat met het overplanten in Januari begonnen en in Mei geëindigd werd. Voorts zou de reeds ontgonnen grond voor de tweede maal over een grootere uitgestrektheid met tabak worden beplant en behalve opzichters als werklieden alleen Melanesiërs gebezigd, maar aan den tabaksbouw onttrokken gronden dienstig worden gemaakt voor het verbouwen van koffie, katoen en kokospalmen. In dezen geest is men thans begonnen te werken, terwijl een proefstation is opgericht en een proeftuin word aangelegd.

Tot de vestiging te Stephansort behoort als bijpost Erimahafen, waar het scheepsverkeer plaats vindt en een veldbaan van ongeveer 10 K.M. eindigt.

De post Konstantinhafen, die als bijpost van Friedrich-Wilhelmshafen beheerd werd, staat nu ook onder Stephansort. De nederzetting te Herbertshöhe (Bismarck-Archipel) vervalt in drie onderdeelen: Kokopo aan de kust, Bunatali en Kaliwuwur op de daarachter gelegen heuvels.

Het goederenvervoer van en naar het buitenland bepaalt zich in Kaiser-Wilhelmsland hoofdzakelijk tot de Neu-Guinea en Astrolabe-Kompagniën en de aldaar gevestigde missies. Daar alleen van alcoholhoudende dranken invoerrecht wordt geheven, ontbreken nauwkeurige cijfers. Met inbegrip van Herbertshöhe werd van 1 April 1895 tot 31 Maart 1896 ingevoerd voor een waarde uit Europa van 161,637.00 en van elders voor 276.681.12 Mark en van 1 April 1896 tot 30 September 1896 uit Europa voor 101,046.40 en uit elders voor 86,258.37 Mark. Uit den Bismarck-Archipel werden uitgevoerd: 2,437.2 ton kopra, 145.3 ton tripang, 13.400 pond parelschelpen, 1.074 pond schildpad. 99.954 pond katoen, 75 ton ivoornoten en 104.000 stuks Green snail shells. De waarde van den invoer voor de vier andere hoofdfirma's en der missies wordt op 605.000 Mark geschat.

1897. Met de inkrimping der vestiging te Friedrich-Wilhelmshafen ten voordeele van Stephansort werd voortgegaan. Behalve tot den aanplant van kokospalmen langs de kust zal men ook een proef nemen met overjarige cultures op gemakkelijk te bewerken terreinen, vooral met die van tabak in het nabijgelegen Jomba. In Stephansort waren de vooruitzichten van den tabaksoogst niet gunstig wegens langdurige droogte, maar het product behaalde toch hoogere prijzen dan men verwacht had. Van den oogst van 1897 wordt bericht, dat 79,300 ponden verkregen zijn. Op het einde van Mei bedroeg het aantal kokospalmen 27000 en langs alle wegen zijn kapokboomen aangeplant. De proefnemingen met de ramiecultuur werden voortgezet. Van voedingsgewassen worden hoofdzakelijk maïs en padie verbouwd, benevens taro, bananen, bataten en ananas. Met katoen waren 240 H. A. beplant. Voorts heeft men er koffie, pisang, caoutchouc, Kassia, Isonandra, peper en cacao. De uitvoer van nuttige houtsoorten bleef beperkt tot dien van Afzelia bijuga, waarvan 149 stammen werden verscheept. In het geheel waren 926 kleurlingen arbeiders werkzaam, nl. 167 Chineezen, 159 Javanen, 105 Javaansche vrouwe en 495 Malanesiërs. De laatsten zetten zich na afloop van hun contract dikwe in den omtrek van Erimahafen neder en verhuren zich dan als dagloone Sommige Chineezen wijden zich evenzoo aan den kleinhandel en enkele Javanen worden waschlieden of bedienden.

De stoomer Stettin van den Noordduitschen Lloyd voorziet door een tweemaandelijksche lijn in den dienst tusschen Singapore en het Schutzgebiet; op de heen- en terugreis wordt tegenwoordig Makasar aangedaan. In de plaats van het in October 1896 te Sydney verkochte stoomschip Ysabel is het te Bremen gebouwde stoomschip Johann Albrecht door de Kompagnie in dienst genomen.

De gezondheidstoestand moet zeer verbeterd zijn.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 15 Maart—15 April 1898.

De houding der Tabaksaandeelen was verdeeld; eene gunstige uitzondering maakten de aandeelen der Serdang Tabak Mij., wier Tabak bij de gehouden inschrijvingen een zeer goeden prijs opbracht. Ook de aandeelen der Petroleum-maatschappijen gingen flink vooruit. Overigens was er weinig affaire.

Hooger werden genoteerd:

		pCt.
Aand.	Javasche Bank	2½
Cert. v. Aand.	Ned. Handel Mij.	2⅛
Aand.	Suikerfabriek Badas	1
„	Amsterd. Sum. Cult. Mij.	4½
„	Deli Cultuur Mij.	2¾
„	Tabak Mij. Franco Deli	5½
„	Langkat Cult. Mij.	4¼
„	„ Tabak Mij.	2
„	Medan Tab. Mij.	4½
Pref. Aand.	Ned. As. Tab. Mij. v/h. Herrings	7½
Aand.	Padang Tab. Mij.	3½
„	Senembah Mij.	8½
„	Serdang Tab. Mij.	23⅜
„	Rott. Lloyd	4½
„	Dordt. Petr. Ind. Mij.	2½
„	Java Petroleum Mij.	6
„	Kon. Mij. v. Petr. bronnen	30
„	Petr. Mij. Moeara Enim	7½
„	Sum. Palemb. Petr. Mij.	4
„	Droogdok Mij. Tandj. Priok	8
„	Bat. Ooster Spw. Mij.	10
„	Serajoedal St. tr. Mij.	1½

Lager werden genoteerd:

Aand.	Cult. Mij. d. Vorstenl.	4
„	Int. Cred. & Handelsver. Rotterdam	1½
„	Koloniale Bank	1½

		pCt.
Pref. Aand.	Koloniale Bank	3¼
Cert. v. Aand.	Liq. Barge & Moormann	4
Aand.	Ned. Ind. Escompto Mij.	3¾
„	Javasche Cult. Mij.	6
Cert. v. Aand.	Tab. Mij. Arendsburg	30
Aand.	Besoeki Tabak Mij.	5¼
„	Deli Batavia Mij.	19
„	Deli Maatschappij	14
„	Stoomvrt. Mij. Nederland	8½
Pref. Aand.	Oost-Borneo Mij.	25
Aand.	Mijnbouw Mij. Soemalata	15½
„	Malang Stoomtram Mij.	2
„	Ned. Ind. Tramweg Mij.	3
„	Oost. Java Stoomtram Mij.	4
„	Probolingo „ „	6

DIVIDENDEN.

Amsterdamsche Chininefabriek	13	%
Cultuur-Mij. Soember Remis	3	„
West-Java Kina Cultuur Mij.	f 11.75	
Landbouw-Mij. Ngoepit (slot divid.)	9	„
Serdang Tabak Maatschij. Aandeelen A.	11	„
„ „ „ „ B.	2½	„
Tabak-Maatschij. Arendsburg	40	„
Bataviaasch Prauwenveer	8	„
Brandverz. Mij. Mercurius	11	„
Norddeutsche Lloyd	5	„
Amsterdam Deli Compagnie	36	„
Rotterdamsche Lloyd	8½	„
Koffie-Cultuur Mij. Soember Kerto	3	„
N. Ind. Administratiekantoor en Hulpbank te 's Hage	4	„
Pharmaceutische Handelsvereeniging	9¼	„
Incasso-, Spaar- en Hulpbank te Soerabaja	8	„
Stoomvaart Mij. Nederland	11½	„
Koffie Cultuur Mij. Soember Djeroe	6	„
Cultuur Mij. Soember Sengkaring	20	„
Koffie-Cultuur-Mij. Soember Bokor	6	„
Koffie-Cultuur-Mij. Kali Klepoe	3	„
Soerabajasche Hulpbank	5	„
Nieuw Samarangsch Prauwenveer	f 48.—	
Mij. t. Expl. der Petroleumconcessie Tinawoen	f 70.—	

Volgens het Weekblad voor Incourante fondsen werden verhandeld:

Aand. Ned. Ind. Mijnbouw Mij. . . . . 106 %
„ Passoeroean Stoomtram Mij. . . . . 95 „
6 % Obl. Singkep Tin Maatschij. . . . . 101 „
Aand. Billiton Mij. 1e rubriek . . . . . f 840.— „
„ „ „ 2e „ . . . . . 570—580 „
5 % Obl. Crediet- en Handelsver. Banda . . . . . 99 „
Aand. Koffieondern. Gendogo Ardjosarie . . . . . 20 „
„ Ned. Ind. Gas Mij. te Rotterdam . . . . . 135 „
„ Nieuw Samarangsch Prauwenveer . . . . . 170½ „
„ Telephoon Mij. Insulinde, Serie A. . . . . 85 „
„ Batav. Zee- en Brand Assur. Mij. . . . . 92½ „

Volgens het Weekblad van de Commissiebank:

Aand. Cultuur-Mij. Pondok Gedeh. . . . . 105 %
6 % Obl. Singkep Tin Mij. . . . . 101 „
Aand. Ned. Ind. Mijnbouw Mij. . . . . 106 „
„ Manang Landbouw Mij. . . . . 91 „
„ Temoeloes „ „ . . . . . 123 „
„ Mij. tot expl. v. Rijstlanden Michiels Arnold. . . . . 86 „

Volgens de Rotterdamsche Beurscourant:

Aand. Cultuur Mij. Wonokoyo . . . . . 78 %
„ Amsterdam Sumatra Cultuur Mij. . . . . 99 „
„ Deli Cultuur Mij. . . . . 155—156 „
6 % Obl. Singkep Tin Maatschappij . . . . . 101 „
Aand Petroleum Mij. Moeara Enim. . . . . 127—129 „
„ „ „ Sumatra Palembang. . . . . 105¼—106½ „
„ Cultuur Mij. Pondok Gedeh . . . . . 105 „
„ Madura Petroleum Explor. Mij. . . . . 100 „
„ Medan Tabak Maatschappij. . . . . 274—275 „
Pref. Aand. Serdang Tabak „ . . . . . 166½ „

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. April 1	TE AMSTERDAM. April 15	TE BATAVIA. 7 Maart.
Cultuur-Mij. d. Vorstenl.....Aand.	46¼	43½	
id. ...Pref. Aand.	—	—	
Handelsv. Amsterdam.....Aand.	102¾	102½	100 laatst verk.
Int. Cred. & H. V. Rotterd.. „	69	68½	72½ „ „
Javasche Bank..... „	158½	161	157½ „ „
Koloniale Bank..... „	44	44	52 „ „
id. .....Pref. Aand.	61½	61½	
Liquid. Barge & Moormann. Cert. v. Aand.	40	41	
Ned. Handel-Mij..... „	143⅞	144¾	150
Ned. Ind. Escompto Mij.....Aand.	90	89¼	90 „ „
Ned. Ind. Handelsbank ..... „	81	80½	87½ „ „
Ned. Ind. Landb. Mij.....5 % Obl.	106	106¼	
Badas, Suikerfabriek.....Aand.	14	14	
Banda, Credt. & Handelsver. „	95	95	
Gend. Ardjos, Koffie-Ond... „	—	—	
Hansa, Koffie Plant.-Mij ....5 % Obl.	—	—	
Java Bosch Expl.-Mij.....Aand.	75	80½	
Java'sche Cultuur-Mij..... „	54	50	
Java's Oosthoek.....5 % Obl.	—	—	
Kalibagor, Suikerfabriek.....Aand.	19½	19½	
Kaliw. Plantaran Cult.-Mij... „	—	—	
Maron Cult. Mij ..... „	—	—	
Melattie, Landbouw-Mij..... „	90	90	100 „ „
Michiels-Arnold, Rijstl.....Cert. v. A.	—	—	
Ned. Ind. Cultuur-Mij.....6½ % Obl.	—	—	
Ned. Ind. Houtaank. Mij....Aand.	—	—	
Ngoepit, Landbouw-Mij..... „	247	247	
Ngredjo. Cult.-Mij..... „	—	—	
Oost-Java, Cult.-Mij.....5 % Obl.	—	—	
Penampean Cult.-Mij.....Aand.	—	—	
Pondok Gedeh Cult.-Mij..... „	105	105	
Suikerond. Sentan.-Lor ..... „	—	—	
Temoeloes, Landb.-Mij..... „	124	124	
Watoetls. Popp. Cult.-Mij....5 % Obl.	—	—	
West Java Kina Ct. Mij.....Aand.	—	21	
Wonokitri Cult.-Mij..... „	—	—	
Wonokoyo, Mij. t.Ex. v.h. land „	78	78	
Amsterdam-Deli Comp..... „	595	578½	
Amsterdam Sum. Cult.-Mij... „	103⅞	97	
Tabak-Mij. Arendsburg.....Cert. v. A.	631	620	
Balangan Tab. Cult. Mij.....Aand.	75	75	
Besoeki Tabak-Mij. .....Aand.	99⅞	98	
Deli-Batavia-Mij..... „	438	426	
Deli-Cultuur-Mij..... „	154	149¾	
Deli-Maatschappij..... „	465½	448	
Deli-Tabak-Mij.....Pref. Aand.	109½	108	
Deli-Langkat-Tabak-Mij.....C. v. „	—	—	
Tab.-Mij. Franco Deli .....Aand.	88½	85¾	
Langkat-Cult.-Mij..... „ A.	120	118¼	
„ Tab.-Mij..... „	141¾	141	
Medan-Tab.-Mij..... „	272	265	

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Maart. 1	TE AMSTERDAM. Maart. 15	TE BATAVIA. 7 Maart.
N. As. T. Mij. v./h. Herrings.Pref. Aand.	138	137½	
Padang Tabak-Mij .....Aand.	109¼	115	
Rotterdam-Deli-Mij..... „	123	120½	
Tabak Mij. Sakoeda ..... „	79	75	
Senembah-Mij..... „	477	464	
Serdang Tab. Mij..... „	168⅛	164⅜	
Ned.-Ind. Electr.-Mij..... „	74½	74½	85 laatst verk.
Kon. Paketvaart-Mij..... „	176	175¾	170 „ „
Rott. Lloyd..... „	123½	123	
Stoomv. Mij. Nederland..... „	172⅜	154	
Dordt. Petr. Industrie Mij...Pref. Aand.	126	125	
Java Petroleum Mij.....Aand.	145	151	
Petroleumbronn. in Indië... „	570	571½	
Petroleum Mij. Moeara Enim „	129½	132½	
Sumatra Palembang Petr. Mij. „	106⅝	108½	
Petrol. Expl. Mij. Tegal..... „	—	—	
Oost Borneo Mij..... „	—	—	
id. .....Pref. Aand.	25	25	
Singkep Tin-Mij.....Aand.	—	89	
Mijnbouw Mij. Soemalata.... „	223½	210	
Droogd.-Mij. Tandj. Priok.... „	168	168	
Bataviasche O.-Spwg.-Mij.... „	—	127	112½ „ „
Deli-Spoorweg-Mij..... „	179	180	170 „ „
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij..... „	207	206	200 „ „
Bat. Electr. Tram-Mij..... „	84½	84½	
Kedirie Stoomtram-Mij..... „	117	116¾	120 „ „
Madoera „ „ ..... „	100¼	100	
Malang „ „ ..... „	109	108	112½ „ „
Modjokerto „ „ ..... „	98	97	
Ned.-Ind. Tramweg-Mij..... „	132	130	130 „ „
Oost-Java-Stoomtram..... „	118	114	110 „ „
Probolingo Stoomtr.-Mij..... „	104	100	112½ „ „
Semar.-Joana Tramw.-Mij.... „	203½	204	195 „ „
Semar. Cheribon St.-Tr.-Mij.. „	129½	130	128 „ „
Serajoedal St.-Tr.-Mij..... „	133½	135	127½ „ „
Ned.-Ind. Hypotheekbank... „	—	—	100 „ „
id. L.verz.- en Lijfr.-Mij. „	—	—	380 „ „
id. Gas-Mij..... „	—	—	110 „ „
Ned.-Ind. Cred.- & Bank-Ver. „	—	—	95 „ „
Padangsche Handel Mij..... „	—	—	125
Scheepsleverantie Mij..... „	—	—	180 „ „
Batavia'sch Prauwenveer.... „	—	—	130 „ „
Batavia'sch Nieuw-Prauwenv. „	—	—	150 „ „
Tagalsch Prauwenveer..... „	—	—	155 „ „
Nieuw Semarangsch Pr.vr... „	—	—	180 „ „
Samarangsch Stoombootveer. „	—	—	325 „ „
Prauwenv. te Soerabaya.... „	—	—	100 „ „
Oost-Java Prauw-Mij..... „	—	—	90 „ „
Nieuw Soerab. Pr.-veer..... „	—	—	175 „ „
Nieuw Pad. Prauwenveer... „	—	—	140 „ „
Nieuw Probol. en Java Oosth. Pr.-veer..... „	—	—	150 „ „

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE BATAVIA, 7 Maart.	
Jav.'sch. Zee & Br.-Ass.-Mij	Aand.	100	laatst verk.
Bat. Zee & Br.-Ass.-Mij	„	100	„ „
O.-I. Zee Br. Ass.-Mij	„	100	„ „
Nederl. Lloyd	„	105	„ „
N.-Ind. Zee & Br.-Ass.-Mij	„	160	„ „
2de N.-I. id.	„	140	„ „
Koloniale id.	„	150	
2de Kol. id.	„	135	
Brand-Verz.-Mij. Mercurius	„	180	„ „
Brand-Ass.-Mij. de Oosterling	„	150	„ „
Brand-Ass.-Mij. Insulinde	„	220	„ „
Brand-Waarb.-Mij. Ned.-Ind	„	170	„ „
Brand-Wrb.-Soc. Securitas	„	100	„ „
Brand-Ass.-Mij. Unitas	„	100	„ „
Ned.-Ind.-Brandw.-Mij	„	105	„ „
Sam. Zee- & Br.-Ass.-Mij	„	125	„ „
2de id.	„	100	„ „
Brand-Ass.-Mij. Padang	„	60	„ „
id. de Merapi	„	95	„ „
id. de Oosthoek	„	80	ex div.
id. de Westhoek	„	40	„ „
id. Noordhoek	„	30	laatst verk.
Brand-Verzek.-Mij. Kalimaas	„	30	„ „
Brand-Ass.-Mij. Veritas	„	130	„ „
id. Ardjoeno	„	130	„ „
id. Sumatra	„	85	„ „
Ned.-Ind. Telefoon-Mij	„	190	
Intercomm. Telefoon-Mij	„	100	„ „
Telefoon-Mij. der Vorstenlanden	„	100	„ „
Preanger Telefoon-Mij	„	140	„ „
Bagelen-Thee & Kina-Mij	„	70	„ „
Maatsch. Onderlinge hulp	„	50	
Suikerf.-Mij. Tjoekir	„	150	
Cultuur-Mij. Pagottan	„	100	„ „
„ Tjiogreg	„	102½	„ „
id. Perbawatie	„	250	„ „
Winkel-Mij. Eigen hulp	„	102½	
Kina-Mij. Kertamana	„	80	„ „
Kartasoera Cult. Mij	„	75	„ „
Cultuur-Mij. Goalpara	„	200	„ „
„ Boenga Meloer	„	75	„ „
„ Artana	„	110	„ „
Assam Thee Ondern. Gedeh	„	140	„ „
Mij. t. E. v. Rijstlanden	„		
N.-I. Mijnb. Mij.	„	107½	
Mijnbouw Mij. „Martapoera"	„	82½	„ „
Mijnbouw Mij. „Belang"	„	100	
Algem. Exploratie Mij.	„	150	„ „
Mijnbouw Mij. „Matinan"	„	175	
Mijnbouw Mij. „Totok"	„	190	
Goud Exploratie Mij. „Redjang Lebong"	„	1200	
Exploratie Mij. „Riam Kanan"	„	112½	
Exploratie-Mij. Balangan	„	85	„ „
Batavia Japara Petrol.-Expl.-Mij.	„	100	„ „

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:			TE BATAVIA, 7 Maart.		
Exploratie-Mij. Kolchis	Aand.		700	laatst.	verk.
Diamant-, Goud- en Platina- Expl. Mij. Padang Loembah	"		50	"	"
Goud Exploratie Mij. Benkaijang	"		200		
Algemeene Exploratie-Mij.	"		150	"	"
Goud Exploiratie-Mij. Kehajang	"		200	"	"
" " Pinogo	"		125		
" " Batjan	"		100		
Mijnbouw Mij. Monano	"		120		
" " Soepajang	"		350		
Samarangsche Mijnbouw Mij.	"	A.	125		
" " "	"	B.	105		
New Singap. dist. Water Ice Cy	"		200	"	"
Java Veem	"		125	"	"
Mij. Rijtuigf. en handel in paarden, Fuchs	"		92½	"	"
Koffie. Pel- en Sorteer Inr. Kalimaas	"		110	"	"
Goud Exploration Mij. Bone	"		122½		

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

Wijnkoopsbaai Exploratie-Maatschappij.

(*Javasche Crt. No. 15, van 22 Februari 1898*).

Zetel. Op Java, ten kantore van den directeur.

Doel. Het verkrijgen en exploiteeren of verkoopen van vergunningen en concessiën tot mijnontginning, en van gebruiks-, eigendoms- en mijnrechten, een en ander in Nederl. Indië. De vennootschap vangt hare werkzaamheden aan in terreinen, in de residentiën Bantam en Preanger-Regentschappen.

Kapitaal. *f* 100.000, in 800 aandeelen à *f* 125.—.

Inbreng. Door den heer R. A. Eekhout voor 200 aandeelen: zijn vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in bovengenoemde terreinen.

Bestuur. 1 directeur: de heer H. J Th. Netscher; 2 of 3 commissarissen: de heeren G. C. F. W. Mundt, E. Baron van Heerdt tot Eversberg en J. C. van Son; 1 vertegenwoordiger van de directie op de terreinen der maatschappij: de heer R. A. Eekhout.

Winstverdeeling. Eerst 10% voor een reservefonds. Van het overblijvende komt: 5 % aan den directeur, 5% aan de commissarissen, 2½ % aan den vertegenwoordiger, 87½ % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan *f* 50.000.

Mijn- en Landbouw-Maatschappij Batavia-Borneo.

(*Javasche Crt. No. 17, van 1 Maart 1898*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het verkrijgen en exploiteeren van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige onderzoekingen en opsporingen; van concessies tot mijn-

ontginning voor alle soorten delfstoffen, daaronder begrepen aardolie, petroleum of andere bitumineuse zelfstandigheden, het exploiteeren, — voor alle cultures van producten voor de Europeesche en Inlandsche markt, voor houtaankap en winning van boschproducten, — van gebruiks- en andere rechten.

Kapitaal. *f* 300.000, in 3000 aandeelen à *f* 100.—.

Inbreng. Door den heer J. J. H. Kater, voor 250 aandeelen en *f* 25000.— in contanten: 1°. eene concessie voor eene landbouwonderneming, alsmede tot de exploitatie van de bosschen, daaronder begrepen het inzamelen van boschproducten en het recht van reboiseering op gronden, gelegen in het Rijk van Sambas; 2°. eene vergunning tot het doen van mijnbouwkundige onderzoekingen en opsporingen in dat terrein.

Aan den heer A. L. Peter worden 50 aandeelen uitgereikt ter zake van de door hem tot totstandkoming dezer vennootschap verrichte werkzaamheden.

Bestuur. 1 directeur: de heer A. L. Peter; 4 commissarissen: de heeren A. Mohr, H. Margadant, mr. E. H. Winkelman en S. Preuyt.

Winstverdeeling. Na aftrek van event. uittekeeren percenten aan het personeel en van reserve voor werkkapitaal: 10% aan den directeur, 15% aan de commissarissen, 75% aan aandeelhouders.

MAATSCHAPPIJ HÔTEL VAN HORCK.

(*Javasche Crt. No. 19, van 8 Maart 1898*).

Zetel. Garoet.

Doel. De overname en verdere exploitatie van het thans te Garoet, res. Preanger-Regentschappen, bestaande Hôtel van Horck. Desgewenscht kunnen ook andere logementen overgenomen en in exploitatie gebracht worden.

Kapitaal. *f* 100.000 in 400 aandeelen à *f* 250.—.

Inbreng. Door den heer Ch. van Horck voor 216 aandeelen: de hem toebehoorende perceelen in de res. Preanger-Regentschappen; en voor *f* 40.000 in contanten: alle meubilaire en andere inventarisgoederen en alle roerende goederen van het Hôtel van Horck en de daarin zich bevindende bedrijven, meer speciaal de handel in paarden. Deze *f* 40.000 zullen worden gevonden uit eene op het ingebrachte te vestigen 1e hypotheek tot gemeld bedrag.

Bestuur. 1 directeur: de heer Ch. van Horck; 3 commissarissen: de heeren S. J. W. van Buuren, jhr. W. J. Westpalm van Hoorn van Burgh en H. G. Vaupel.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overige komt: 15 % aan een reservefonds, 15 % aan commissarissen, 15 % te verdeelen onder den directeur en het Europeesch personeel, 55 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 10.000.— bedraagt, zal worden beslist of verdere reserves noodig zijn.

CULTUUR-MAATSCHAPPIJ GARAHAN.

(*Javasche Crt. No. 21, van 15 Maart 1898*).

Zetel. Djember.

Doel. De exploitatie van een erfpachtsperceel, genaamd Garahan IVa, gelegen in het vroegere distr. Soekokerto, thans distr. Majang, afd. Djember, res. Besoeki, en het aanvragen of aankoopen en ontginnen van meerdere erf-

pachtsrechten als ook om alle met dit doel in verband staande landbouw- of handelsoperatiën te verrichten.

Kapitaal. *f* 100,000 in 80 preferente en 20 gewone aandeelen à *f* 1000.—.

Inbreng. Door den heer J. Butijn voor de 20 gewone aandeelen: het boven omschreven erfpachtsperceel.

Bestuur. 1 directeur: de heer C. A. Koning; 2 commissarissen: de heeren J. Butijn en P. Lammers.

Winstverdeeling. 20% voor een reservefonds, 70% aan aandeelhouders, 10% aan directeur en commissarissen.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 60.000 bedraagt, komt het daarvoor genoemde winstaandeel aan aandeelhouders.

Semarangsch Stoomboot- en Prauwenveer.

(*Javasche Crt. No. 22, van 18 Maart 1898*).

Zetel. Semarang.

Doel. De uitoefening van scheepvaart, hoofdzakelijk op de reede van Semarang; het vervoeren van goederen en personen van den wal naar de schepen, liggend op de reede van Semarang en omgekeerd, door middel van stoombootjes en prauwen; het verhuren van vaartuigen, het beladen en lossen van schepen; en het sleepen van schepen en vaartuigen; het aanbouwen van vaartuigen en voorts al hetgeen met een en ander in verband staat.

Kapitaal. *f* 400.000, in 1600 aandeelen à *f* 250.—

Inbreng. Door het „Semarangsch Stoombootveer" voor 1560 aandeelen: 97 prauwen, 5 perceelen en verder toebehooren.

Bestuur. 1 directeur: de heer B. van Delden; 1 onder-directeur: de heer J. van Rijn van Alkemade; 3 à 5 commissarissen: de heeren mr. C. W. Baron van Heeckeren. H. van Marken, G. F. van Maanen en A. C. van der Wilde.

Winstverdeeling. Eerst wordt voor een vernieuwingsfonds gereserveerd een bedrag van minstens 5 % der boekwaarde van alle stoomschepen en prauwen, bij het begin van het boekjaar. Van het overblijvende komt 12½ % aan den directeur, 7½ % aan de commissarissen, 70 % aan aandeelhouders, 10 % aan het reservefonds.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 100.000 bedraagt, komen de daarvoor genoemde 10 % aan aandeelhouders.

Mijnbouw-Maatschappij Bwool-Lonoe.

(*Javasche Crt. No. 23, van 22 Maart 1898*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen, het aanvragen van mijnconcessie, het verkrijgen van gebruiks-, eigendoms- en mijnrechten in een terrein, in het land Bwool, afd. Noordkust van Celebes; zoomede het verkoopen of aan derden overdragen van de verkregen vergunning, concessie of andere rechten afzonderlijk, dan wel in combinatie met

derden, mits tegen vergoeding van niet minder dan het voor exploratie uitgegeven bedrag, vermeerderd met *f* 250.000, waarvan de helft in aandeelen en de andere helft in contanten.

Kapitaal. *f* 150.000 in 1500 aandeelen à *f* 100.—, waarvan 500 geplaatst.

Inbreng. Voor de helft van het geplaatste of nog te plaatsen kapitaal door de firma Dircks en Cie., de bovengenoemde vergunning.

Bestuur. 1 directeur: de Mijnbouw-Maatschappij Belang.

Winstverdeeling. 90 % aan aandeelhouders, 10 % aan den directeur.

„Bawang" Petroleummaatschappij.

(*Staats-Crt. No. 71, van 25 Maart 1898*).

Zetel. 's Gravenhage.

Doel. Het verkrijgen van vergunningen en concessiën tot onderzoek naar delfstoffen, en meer in het bijzonder naar petroleumhoudende terreinen in Ned. Indië, alsmede van eigendoms-, gebruiks- en mijnrechten op den grond, het opsporen en voor de markt bereiden van petroleum en bijproducten, het handeldrijven daarin, en het exploiteeren dier concessiën voor rekening van of met anderen, het afstaan aan derden van verkregen concessiën, het deelnemen in de oprichting en het bedrijf van andere dergelijke vennootschappen. Zij denkt hare werkzaamheden aan te vangen met de exploratie en exploitatie van een terrein binnen de bekende grenzen van het district Bawang, afd. Batang, res. Pekalongan.

Kapitaal. *f* 1.500.000, in 1100 aandeelen A en 400 aandeelen B, elk à *f* 1000.—. Er worden 500 oprichtersaandeelen uitgegeven.

Bestuur. 1 of meer directeuren: de heer J. J. Dijkstra; 3 à 5 commissarissen: de heeren M. G. van den Arend, J. H. W. graaf van den Bosch, M. A. du Croo, H. P. Gerritsen en J. W. T. van Schaik.

Winstverdeeling. Eerst hoogstens 25 % voor afschrijvingen en tot vorming van een reservefonds, daarna 6 % dividend aan de aandeelen A, vervolgens 6 % dividend aan de aandeelen B. Van het overblijvende komt: 70 % aan de aandeelen A en B, 10 % aan commissarissen, 10 % aan de directie, 10 % aan de oprichtersaandeelen. Wanneer 2 achtereenvolgende jaren aan de houders der aandeelen A en B, elk 6 % dividend van het kapitaal ad *f* 1.500.000 is uitgekeerd, zullen de rechten der beide soorten gelijk worden. Bij liquidatie zal eerst aan de houders der aandeelen A zoo mogelijk het volle bedrag hunner aandeelen worden uitgekeerd, daarna eveneens aan de houders der aandeelen B. Van het overblijvende komt 90 % aan alle aandeelhouders, 10 % aan de oprichtersaandeelen.

Indigo-cultuur-maatschappij „Soekoredjo-Banaran",

(*Staats-Crt. No. 73, van 28 Maart 1898*).

Zetel. Amsterdam, met bijkantoor te Soerabaja en event. op andere plaatsen.

Doel. De exploitatie van alle mogelijke gronden gelegen in Nederl. Oost-Indië, behalve van huurlanden in de Vorstenlanden. De vennootschap kan

ook commissiehandel drijven in indigo en andere producten en daarop voorschot geven.

Kapitaal. *f* 500.000, in 1000 aandeelen à *f* 500. Het bestuur is gemachtigd eene hypothecaire geldleening te sluiten ad *f* 250.000.

Inbreng. Door de heeren J. P. M. Jolly en W. P. van Gennep: drie indigofabrieken met toebehooren, waarvan 2 in de dessa Banaran en 1 in de dessa Kemirie, distr. Soekoredjo, afd. en res. Kedirie.

Bestuur. 1 directeur: de heer T. van den Pen; 3 commissarissen: de heeren J. F. van Sandick, Mr. A. W. Jacometti en C. W. R. van Renesse van Duivenbode.

Winstverdeeling. Eerst 20 % aan het reservefonds, daarna 5 % dividend. Van het overblijvende komt: 5 % aan den directeur, 10 % aan commissarissen, 10 % aan het Europeesch personeel, 75 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot *f* 100.000.

AMSTERDAM-LANGKAT TABAK-MAATSCHAPPIJ.

(*Staats-Crt. No. 80, van 5 April 1898*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het telen en kweeken van tabak in het rijk Langkat, het voor de markt bereiden van het product en de verkoop daarvan; voor andere cultures dan tabak is, indien men meer dan eene proefneming daarmede beoogt, de machtiging van de algemeene vergadering van aandeelhouders noodig.

Kapitaal. *f* 1.000.000, in 4 serieën elk à 250 aandeelen van *f* 1000.—, waarvan voorloopig 2 serieën worden uitgegeven. De vennootschap geeft nog uit 250 oprichtersbewijzen, welke alleen recht van voorkeur geven tot het nemen van aandeelen à 100 % bij iedere uitgifte van meerdere serieën of bij eventueele vergrooting van het kapitaal.

Inbreng. Door den heer J. H. Marinus voor 350 aandeelen: de vergunning, voor 75 jaren, tot het drijven van eene landbouwonderneming op eene oppervlakte woesten grond, groot ± 4000 bouws, in het rijk Langkat.

Bestuur. Hoogstens 2 directeuren: de firma H. G. Th. Crone en de heer J. H. Marinus; 3 à 5 commissarissen: de heeren jhr. J. A. Hoefft, M. P. Th. Damalvy Molière en G. Kramer.

Winstverdeeling. Eerst 10 % voor een reservefonds, daarna 6 % dividend aan de houders der aandeelen eerste serie, daarna 6 % dividend aan de houders der aandeelen tweede serie. Van het dan overblijvende wordt 1/3 gereserveerd voor onkosten op de uitgifte van aandeelen vallende, 1/3 uitgekeerd aan directeuren en 1/3 aan commissarissen. De eerste winstuitdeeling zal slechts plaats hebben na realisatie van den 2en oogst. De winsten van volgende jaren worden na afschrijving en reserve ad 10 % verdeeld als volgt: eerst 6 % dividend over het geheele gestorte kapitaal; van het overschot komt: 10 % aan de directie, 20 % aan commissarissen, 70 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot 1/4 van het geplaatst maatschappelijk kapitaal.

MAATSCHAPPIJ „SIMANALAGI", FABRIEK VAN INDISCHE EN HOLLANDSCHE VERDUURZAAMDE LEVENSMIDDELEN.

(Staats-Crt. No. 84, van 12 April 1898).

Zetel. 's Gravenhage.

Doel. Het bereiden en verduurzamen van alle Indische rijsttafelbenoodigdheden, het handel drijven daarin en in alle grondstoffen, voor die bereiding benoodigd; mitsgaders oliën en gereedschappen voor de Indische keuken en het vervaardigen van prima qualiteiten Hollandsche verduurzaamde artikelen.

Kapitaal. *f* 30.000, in aandeelen à *f* 250.—. Er worden nog uitgegeven 12 oprichtersaandeelen.

Inbreng. Door de heeren F. Becker en C. G. C. F. Greiner voor *f* 12.000.— in aandeelen: de handelsmerken, recepten, geheimen en relatiën der firma Simanalagi.

Bestuur. Hoogstens 2 directeuren: de heeren Greiner en Becker; 1 à 3 commissarissen: de heeren J. W. Groenemeyer en P. B. Kool.

Winstverdeeling. Eerst 5 % dividend, van het overblijvende komt 10 % aan het reservefonds. Van het dan resteerende komt 45 % aan aandeelhouders, 25 % aan de directie, 15 % aan commissarissen, 15 % aan oprichtersaandeelen.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit 20 % van het kapitaal bedraagt, wordt de afzondering voor de reserve gestaakt.

CULTUUR-MAATSCHAPPIJ „KALI KLATTAK".

(Staats-Crt. No. 87, van 15 April 1898).

Zetel. Rotterdam.

Doel. Het exploiteeren door beplanting van koffie en andere producten van de gronden, bekend onder den naam van Kali Klattak en Kali Sebani, gelegen op de zuidoostelijke helling van den Merapi, op een uitloop van het Idjengebergte, res. Bezoeki, afd. en distr. Banjoewangi, en van nader te verkrijgen gronden, met uitzondering van gronden in Djokjakarta en Soerakarta; en het voor de markt bereiden der verkregen producten en de verkoop daarvan.

Kapitaal. *f* 300.000, in 300 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door den heer L. A. van den Bergh van Heynenoord voor 24 aandeelen en eene som van *f* 25.— per bouw: zijne erfpachtsrechten; door den heer D. W. F. Maxwell voor *f* 25.— per bouw: zijne erfpachtsrechten.

Bestuur. 1 of meer directeuren: de firma's M. & R. de Monchy en Mees & Moens; 3 à 5 commissarissen; de heeren J. L. L. Berghuis, J. P. Schalkwijk en mr. W. Suermondt Lzn.

Winstverdeeling. De directie kan uitkeeren als tantièmes 10 % aan de(n) administrateur(en) en 5 % aan den super-intendent. Van het overblijvende komt minstens 10 % aan het reservefonds, daarna 6 % dividend. Het dan resteerende wordt, tenzij de algemeene vergadering anders mocht bepalen, verdeeld als volgt: 80 % aan aandeelhouders, 10 % aan de directie, 10 % aan commissarissen.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot *f* 150.000.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

BATAVIASCHE OOSTER SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten over de maand Feb.	1897 (zuiver)	1898 (telegrafisch)
Lengte in exploitatie	57 K.M.	57 K.M.
Aantal personen	64.968	61.800
„ tonnen goederen	4.644^{025}	3.550
Opbrengst personen	*f* 11.023.43	*f* 98.50
„ goederen en diversen	„ 12.103.91	„ 84.50

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Semarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).

Febr. 1898.					1897.
Reizigers (91.700)	*f*	39.700.—	(75.700)	*f*	36.100.—
Goederen (17.900 ton)	„	101.200.—	(19.300 ton)	„	106.900.—
Diverse ontvangsten	„	8.000.—		„	7.900.—
Totaal	*f*	148.900.—		*f*	150.900.—
Per dag-kilometer	„	25.94		„	26.29
Van 1 Jan. af	„	313.400.—		„	317.800.—
Per dag-kilometer	„	25.91		„	26.28

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers (73.600)	*f*	24.700.—	(71.000)	*f*	24.900.—
Goederen (8.800 ton)	„	33.700.—	(9.500 ton)	„	32.400.—
Diverse ontvangsten	„	2.200.—		„	2.100.—
Totaal	*f*	60.600.—		*f*	59.400.—
Per dag-kilometer	„	38.64		„	37.88
Van 1 Jan. af	„	127.600.—		„	127.600.—
Per dag-kilometer	„	38.68		„	38.62

Stoomtram Djocja—Brossot. (Lengte 24 kilom.).

Reizigers (22.000)	*f*	2.500.—	(18.000)	*f*	2.100.—
Goederen (400 ton)	„	800.—	(900 ton)	„	1.200.—
Diverse ontvangsten	„	100.—		„	100.—
Totaal	*f*	3.400.—		*f*	3.400.—
Per dag-kilometer	„	5.06		„	5.06
Van 1 Jan. af	„	7.900.—		„	7.100.—
Per dag-kilometer	„	5.57		„	5.01

SEMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-Opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Mrt. 1898	ƒ 53.600	ƒ 7.20	242
„ 1897	„ 49.000	„ 6.50	
Verschil meer	„ 4.600	„ 0.70	
Van 1°. Jan. tot ult. Mrt. 1898	„ 153.500	„ 7.—	242
„ „ „ „ „ „ 1897	„ 145.400	„ 6.70	
Verschil meer	„ 8.100	„ 0.30	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Mrt. 1898	ƒ 15.200	ƒ 12.60	39
„ 1897	„ 14.500	„ 23.40	20
Verschil meer	„ 700	„ —	
Verschil minder	„ —	„ 10.80	
Van 1°. Jan. tot ult. Mrt. 1898	„ 43.900	„ 15.90	31
„ „ „ „ „ „ 1897	„ 38.100	„ 21.20	20
Verschil meer	„ 5.800	„ —	
Verschil minder	„ —	„ 5.30	

Lijn Modjokerto-Ngoro.

Mrt. 1898	ƒ 5.200	ƒ 4.10	41
„ 1897	„ 5.500	„ 4.30	
Verschil meer	„ —	„ —	
Verschil minder	„ 300	„ 0.20	
Van 1°. Jan. tot ult. Mrt. 1898	„ 13.400	„ 3.60	41
„ „ „ „ „ „ 1897	„ 14.600	„ 4.—	
Verschil meer	„ —	„ —	
Verschil minder	„ 1.200	„ 0.40	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-Opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Maart 1898	ƒ 12.500	ƒ 3.—	133
„ 1897	„ 4.500	„ 5.80	25
Verschil meer	„ 8.000	„ —	
Verschil minder	„ —	„ 2.80	
Van 1°. Jan. tot ult. Febr. 1898	„ 34.600	„ 2.90	133
„ „ „ „ „ „ 1897	„ 9.800	„ 4.30	25
Verschil meer	„ 24.800	„ —	
Verschil minder	„ —	„ 1.40	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-Opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aaatal kilom. in exploitatie.
Mrt. 1898	f 10.700	f 6.40	54 meer
„ 1897	„ 7.800	„ 6.50	39 minder
Verschil	„ 2.900	„ 0.10	
Van 1°. Jan. tot ult. Mrt. 1898.	„ 22.500	„ 4.60	54
„ „ „ „ „ „ 1897.	„ 14.500	„ 4.10	39
Verschil meer.	„ 8.000	„ 0.50	

DELI SPOORWEGMAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Feb. 1898 f 110.000, tegen f 111.500; per dagkm. f 38.52 tegen f 38.86, sedert 1 Jan. f 229.000 tegen f 226.200.

PASSOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Maart 1898 f 1.300.— (telegr.); dito 1897 f 531.50. Vermeerdering f 768.50.
Sedert 1 Januari 1898 f 3.800.— (telegr.); dito 1897 f 938.90. Vermeerdering f 2861.10.

PROBOLINGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Maart 1898 f 4.400 (telegr.); dito 1897 f 914.65. Vermeerdering f 3485.35.
Sedert 1 Januari 1898 f 14,400 (telegr.); dito 1897 f 1.925.65. Vermeerdering f 12.474.35.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Maart 1898 f 3700 (telegr.); dito 1897 f 3,582.42. Vermeerdering f 117.58.
Sedert 1 Januari 1898 f 11,500 (telegr.); dito 1897 f 10.734.98. Vermeerdering f 765.02.

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEGMAATSCHAPPIJ.

Opbrengst Maart 1898 f 26.000 tegen f 27.200 in 1897.
Sedert 1 Juli 1897 f 236.500 tegen f 237.800 in 't vorige jaar.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

(25 K.M.) Ontvangsten Maart 1898 f 1.750.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

(78 K.M.) Ontvangsten Maart 1898 f 7.000.

H. J. Bool

herdacht in zijne werkzaamheid op koloniaal gebied.

Hendrik Johannes Bool werd bij Koninklijk besluit van 27 Juli 1863 benoemd tot ambtenaar voor den burgerlijken dienst in Ned.-Indië en vervolgens gesteld ter beschikking van den Gouverneur-Generaal om te worden benoemd tot Sous-chef eener op te richten Afdeeling Statistiek ter Algemeene Secretarie. Hij was toen Commies bij het Ministerie van Binnenlandsche Zaken en 35 jaar oud. In zijne jonge jaren had hij waarschijnlijk nimmer gedacht aan eene Indische carriere; want in die dagen, en nog lang daarna, werd Indië meestal beschouwd als het land voor maatschappelijke schipbreukelingen.

Bool werd 27 Februari 1828 geboren te Schoondijke, een klein plaatsje in Zeeuwsch-Vlaanderen. Hij was de eenige zoon van onbemiddelde ouders, die in een eenvoudig bedrijf een redelijk bestaan hadden, maar zich gaarne opofferingen getroostten om hun zoon eene opleiding te geven, die hem in staat zou stellen het in de wereld verder te kunnen brengen dan henzelven gegeven was.

Na de dorpsschool te hebben afgeloopen ging hij naar IJzendijke, waar gelegenheid bestond „om wat Fransch te leeren"; een jaar later werd hij gezonden naar de Ecole Evangélique te Rijssel (Frankrijk), waar in die dagen verscheidene Zeeuwsche jongelui hunne opleiding kregen. Hier bleef hij ruim drie jaren en leerde hij wat er te leeren viel. Omstreeks September 1843 was de cursus afgeloopen en keerde hij als een voor dien tijd flink ontwikkeld jongmensch huiswaarts. Wat nu?

Voor verdere opleiding in een speciale richting ontbraken de middelen; de jonge Bool moest zelf den weg zoeken om vooruit

te komen. Met hart en ziel legde hij zich toe op het verkrijgen van allerlei kennis, die hij op school niet had kunnen opdoen, maar begreep toch noodig te hebben. Hij vond eene plaatsing als klerk op het kantoor van den ontvanger der registratie te Middelburg Jkh. Rethaan Macaré, en deed daarmede zijn intrede in de maatschappij. In die betrekking bleef hij ruim vijf jaren werkzaam tot bijzondere tevredenheid van zijn chef. Hij deed er zijn eerste kennis op van belasting- en finantiewezen en had veel te danken aan de kennismaking met den op hetzelfde kantoor werkzamen surnumerair der registratie A. van Eck, door wien Bool ook in aanraking kwam met diens broeder, den advocaat te Middelburg Mr. D. van Eck. Ofschoon vrij wat ouder in leeftijd trokken beiden zich Bool aan en levenslang zijn zij trouwe vrienden gebleven [1]).

Ondanks ijver en bekwaamheid hadden in die dagen onbemiddelde jongelieden zonder protectie geen vooruitzicht opgenomen te zullen worden in het corps der registratie-ambtenaren. Bool had fortuin noch invloedrijke voorspraak. Hij besloot daarom in 1849 gebruik te maken van de gelegenheid om geplaatst te worden bij een nieuwen tak van dienst, toen, na langdurig beraad, op sterken en herhaalden aandrang van verscheiden leden der Staten-Generaal, niet het minst van Mr. D. van Eck, die inmiddels tot lid van de Tweede Kamer was verkozen, en na een welgeslaagde proefneming besloten was tot aanstelling van stenografen bij de Staten-Generaal [2]). Na met glans afgelegd examen werd Bool voorloopig benoemd en een paar jaar later definitief aangesteld als stenograaf van de Staten-Generaal.

Deze betrekking was voor hem een nieuwe uitmuntende leerschool, waaraan hij veel te danken heeft gehad, omdat zij noodzaakt en in de gelegenheid stelt veel algemeene kennis op te doen.

In 1853 had hij zijn deel in de samenstelling van het stenografisch verslag der beraadslaging over het Ontwerp van Wet tot vaststelling van het Reglement op het beleid der Regeering van Ned.-Indië, en van dien tijd dagteekent waarschijnlijk zijne belangstelling in koloniale aangelegenheden, die niet weinig zal zijn aangewakkerd door mannen als Van Hoëvell, Cornets de Groot,

---

[1]) Bool schreef op verzoek van het Bestuur der Maatschappij van Letterkunde te Leiden het Levensbericht van A. van Eck voor den bundel van 1890, dat van Mr. D. van Eck voor dien van 1895.

[2]) Steger. De openbaarmaking van de Handelingen der Staten-Generaal, in *De Gids* 1889. III, bl. 313.

Robidé van der Aa en andere personen van beteekenis, met wie hij in aanraking kwam.

In 1854 bezorgde hij eene uitgaaf [1]) van het Regeeringsreglement met toelichting, maar zonder zijn naam te vermelden. Niet lang daarna riep Thorbecke voor de uitgaaf zijner *Parlementaire redevoeringen* [2]) de hulp van Bool in, zooals hij dit later ook deed voor zijne uitgaaf van Hogendorp's *Bijdragen tot de huishouding van staat*. Meermalen gaf Thorbecke zijne ingenomenheid met het werk van Bool zoo duidelijk te kennen, dat deze door velen als de particuliere secretaris van dien grooten staatsman is beschouwd.

De stenografen der Staten-Generaal waren allen, evenals Bool, jonge mannen in de kracht des levens. De kans op bevordering bij dit corps was dus niet groot en, nadat Bool in 1858 gehuwd was, nam de behoefte aan vermeerdering van inkomsten sterk toe. De instelling eener Rijks-commissie voor Statistiek gaf hem aanleiding om te dingen naar het Secretariaat dezer commissie, maar, ofschoon krachtig ondersteund, moest hij achterstaan bij Jkh. Mr. W. Six, Commies bij het Departement van Binnenlandsche Zaken. Zeer groot was Bool's teleurstelling, doch zij werd spoedig niet weinig verzacht door het aanbod om bij het Departement van Binnenlandsche Zaken de plaats van zijn gelukkiger mededinger in te nemen. Gretig werd het aangenomen. Met ingang van 1 April 1859 werd hij benoemd tot Commies op eene bezoldiging van *f* 1500— 's jaars; den voorafgaanden dag was hij op hoogst eervolle wijze ontslagen [3]) uit den dienst der stenografie. Hij trad op als Chef der Afdeeling *Nijverheid* en was met deze verandering van positie gelukkig „tot in de wolken".

---

[1]) Wet houdende vaststelling van het reglement op het beleid der Regeering van Nederlandsch-Indië (toegelicht uit de tusschen de Regeering en de Vertegenwoordiging gewisselde stukken, alsmede uit de daarover gevoerde beraadslagingen). Zalt-Bommel. Joh. Noman & Zoon. 1856.

[2]) *Parlementaire redevoeringen* van Mr. J. R. Thorbecke. 1840—1 November 1849. Te Deventer bij A. ter Gunne 1856.

[3]) De beschikking der gemengde commissie voor de stenografie uit de beide kamers der Staten-Generaal luidt als volgt: De gemengde commissie enz....
Verleent aan H. J. Bool eervol ontslag uit zijne betrekking van Stenograaf der eerste klasse bij de beide Kamers der Staten-Generaal, en voegt daarbij de verklaring, dat hij in zijne genoemde betrekking voortdurend loffelijke bewijzen van bekwaamheid en dienstijver gegeven heeft.

Zoodra Bool op de hoogte was van zijn nieuwen werkkring, wist hij ook weder tijd te vinden voor anderen arbeid. In 1856 was hij reeds lid geworden van het Indisch Genootschap, en, na in 1858 te zijn verkozen tot lid van het Bestuur, werd hij nu in 1860 benoemd tot Secretaris. In ditzelfde jaar werd hij aangezocht mede te werken aan de *Koloniale Jaarboeken*, die ten doel hadden „een beknopt maar volledig overzicht te geven zoowel van „het belangrijkste, dat in de koloniën voorvalt als van hetgeen „dienaangaande in het moederland hetzij door de regeering hetzij „door de volksvertegenwoordiging werd verricht" [1]). Bool nam de zorg op zich voor laatstbedoelde rubriek en gaf als inleiding in een zestal artikelen een *Geschiedkundig overzicht van het aandeel der Volksvertegenwoordiging aan de wetgeving voor de Koloniën*. De Hoogleeraar Veth [2]) vestigde de aandacht op deze „verdienstelijke" artikelen van den toen nog onbekenden schrijver, die nog de lezing waard zijn.

Bovendien werd Bool, die vroeger reeds had medegewerkt [3]) aan de *Middelburgsche Courant*, nu ook medewerker van het weekblad *De Indiër*, maar zonder als zoodanig bij het publiek bekend te zijn. Wat hij in dit blad leverde, is niet gebleken.

In 1861 werd Bool lid en niet lang daarna tweede Secretaris van het Koninklijk Instituut voor de Taal- Land- en Volkenkunde in Ned.-Indië, waaruit opnieuw blijkt van zijn belangstelling in koloniale aangelegenheden. Onbewust bereidde hij zich voor tot den Indischen werkkring die hem wachtte.

De in 1861 opgetreden Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië Sloet van den Beele was een wetenschappelijk man en achtte het noodig, dat ook in Indië de statistische gegevens onder wetenschappelijke leiding werden verzameld en bewerkt. Hij verzocht daarom uitzending van een ambtenaar, aan wien deze taak kon worden toevertrouwd. Dientengevolge werd besloten tot toevoeging van een Afdeeling Statistiek aan de Algemeene Secretarie te Batavia.

Bool, die inmiddels met den Secretaris der Rijkscommissie voor Statistiek Mr. Six de voortzetting had ondernomen van eene in

---

[1]) *Koloniale Jaarboeken*. Jaargang 1861— 1862. W. Thieme te Zutphen.

[2]) De Gids 1861, II bl. 128.

[3]) H. P. Abrahams. *De Middelburgsche Courant* van haar ontstaan tot de oprichting der Vennootschap tot voortzetting harer uitgifte, 1758—1874. Niet in den handel. 1898, bl. 89.

1830 gestaakte en in 1859 hervatte, maar het volgend jaar op nieuw gestaakte uitgaaf eener *Staatsalmanak* [1]), werd van wege den Minister van Koloniën aangezocht om als Sous-chef van het op te richten bureau te worden uitgezonden. Dit aanbod gaf hem het vooruitzicht zijne maatschappelijke positie, althans finantieel, belangrijk te verbeteren.

Na het voor en tegen van het aanbod met zijne naaste betrekkingen rijpelijk te hebben overwogen, en gerust gesteld, dat van die zijde geen afkeuring te wachten was, al zou de scheiding hard vallen, ging hij uit op nadere inlichting omtrent voorwaarden en vooruitzichten, in de eerste plaats bij Mr. Six, die met Bool bevriend en na de ontbinding der Rijkscommissie voor Statistiek Hoofdambtenaar bij het Departement van Koloniën was geworden. Van dezen vernam hij verschillende bijzonderheden, die het aanbod des te aantrekkelijker maakten. Hij won echter ook nog het gevoelen in van anderen, die hem van goeden raad konden dienen, maar algemeen werd hem aangeraden het aanbod aan te nemen. Alleen Thorbecke zei niet veel. Hij liet blijken, dat Bool's positie eerlang een verbetering zou ondergaan, te gering echter om op het te nemen besluit van invloed te kunnen zijn, en wenschte hem overigens toe „een spoedig en gelukkig besluit". Na dit onderhoud begaf Bool zich naar den Minister van Koloniën en verklaarde hij zich bereid zijn voorstel aan te nemen.

Mr. W. T. D. IJssel de Schepper, Chef van de Afdeeling Statistiek ter Provinciale griffie van Gelderland werd aangewezen als Chef, en Bool, zooals reeds is medegedeeld, als Sous-chef van het in Indië op te richten Statistiek bureau. Op een diner, waartoe zij door den Minister van Koloniën Fransen van de Putte werden genoodigd, maakten de aanstaande ambtgenooten kennis met elkander, en die kennismaking beloofde eene aangename verstandhouding.

Bool ging met zijne vrouw en hunne twee kinderen scheep aan boord van de „Ouderkerk a/d IJssel", kapitein Swart, en kwam in Januari 1864 aan te Batavia, waar Mr. IJssel de Schepper, die

---

[1]) Bij besluit van 29 Januari 1861 verkregen Jhr. Mr. W. Six, Secretaris der Rijkscommissie voor Statistiek en H. J. Bool, Commies bij het Departement van Binnenlandsche Zaken vergunning tot het voortzetten der van Regeeringswege gestaakte uitgaaf van den *Staatsalmanak* en daarvoor officiëele opgaven te mogen ontvangen van de Heeren Secretarissen-Generaal bij de verschillende Departementen.

de reis met de Overland-mail had gemaakt, inmiddels de inrichting van het bureau had voorbereid, die na Bool's aankomst spoedig werd vastgesteld [1]).

Bool maakte op iedereen, met wien hij in aanraking kwam een aangenamen indruk en werd, naar de gewoonte dier dagen, overal hartelijk ontvangen. Zijne geldelijke positie bleek echter spoedig veel minder gunstig te zijn dan hij zich had voorgesteld. Zijn tractement was gesteld op *f* 450 's maands, met jaarlijksche verhooging van *f* 45 's maands tot een maximum van *f* 900— 's maands. De toekomst was dus vrij goed, maar voor het oogenblik was er reden tot bezorgdheid. Behalve aan de gewone korting voor het Weduwen- en Weezenfonds en voor pensioen is het tractement van den gehuwden Indischen ambtenaar bij indiensttreding onderhevig aan eene korting van tweemaal het bedrag van het maandelijksch tractement, dat in den loop van twaalf maanden wordt ingehouden. Bovendien hebben de meeste ambtenaren, die uit Nederland worden uitgezonden, voorschot genoten op het aanstaand tractement, dat eveneens door maandelijksche inhoudingen moet worden aangezuiverd. Waarschijnlijk kreeg Bool in den eersten tijd niet veel meer dan *f* 300 's maands in handen, en dit inkomen is voor een ambtenaar, die voor een gezin heeft te zorgen en overeenkomstig zijne maatschappelijke positie te Batavia behoort te leven, verre van voldoende. Maar ook Bool zou ervaren, dat in die dagen in Indië nog de leus mocht worden gehuldigd: Alles komt terecht!

Bool ging met moed aan het werk. Tot de werkzaamheden der Afdeeling Statistiek was o. a. gebracht de bewerking van een Register of Almanak, bestemd om het toen bestaande Naamregister te vervangen. Deze taak was toegedacht aan den gewezen redacteur van den Nederlandschen Staatsalmanak, wien bij zijne aftreding door zijn mederedacteur openlijk [2]) oprechte dank was betuigd „voor de uitnemende zorg door hem aan dien almanak gewijd."

Het was geen gemakkelijke taak van alle takken van dienst en van de voornaamste instellingen eene beknopte, maar tevens,

---

1) *Indisch Staatsblad* 1864 no. 21.

2) In de voorrede van den Staatsalmanak voor 1864.

zooveel mogelijk, volledige beschrijving te geven, als inleiding van de onderscheiden afdeelingen van het naamregister. Maar Bool volbracht haar zooals van hem te verwachten was. De Regeeringsalmanak, dien Bool voor het jaar 1865 samenstelde, werd door hem zóó ingericht, dat hij, op de door hem aangegeven wijze vervolgd, naar het oordeel van den Hoogleeraar Mr. J. de Louter, „welhaast als een officieel compendium van Indisch Staatsrecht kan worden beschouwd" [1]).

Inmiddels was in de finantieele omstandigheden van Bool eene belangrijke verbetering gekomen door de opdracht [2]) van de redactie van de *Javasche Courant*. Aan deze opdracht was verbonden eene toelage van *f* 200 'smaands, een voor iedereen, maar vooral voor een ambtenaar in de omstandigheden van Bool hoogst welkom buitenkansje. En hij had zich onder de ambtenaren der Algemeene Secretarie reeds zoo gezien weten te maken, dat het hem door niemand werd misgund. Wel tijdroovend, maar zwaar was het werk van den redacteur der *Javasche Courant* niet. Hij had te zorgen voor een kort uittreksel uit de Nederlandsche Staatscourant, voor ordening der hem door de Algemeene Secretarie verstrekte opgaven van benoemingen en der mededeelingen uit de verschillende gewesten, en verder tweemalen 's weeks voor eene zorgvuldige correctie ter Landsdrukkerij, waarmede op den dag der verschijning van de courant eenige uren gemoeid waren. Bool zorgde intusschen wel, dat het bureauwerk er niet onder leed.

De Algemeene Secretaris had spoedig ingezien, dat van Bool's werkkracht meer partij kon worden getrokken dan bij de Afdeeling Statistiek mogelijk was. De leiding van die afdeeling was bij Mr. IJssel de Schepper in goede handen. Het werk van den Sous-chef kon, althans in den eersten tijd, worden toevertrouwd aan ieder bekwaam en ijverig bureau-ambtenaar.

In November 1864 kwamen er ter Algemeene Secretarie vacatures in den rang van Referendaris, en van de ambtenaren, die op bevordering aanspraak hadden, was de een nog niet lang in dienst, terwijl de tweede voor een anderen werkkring meer geschikt geacht werd. Het werk, dat Bool reeds geleverd had, was een

[1]) Handleiding tot de kennis van het staats- en administratief recht van Ned.-Indië. Vierde uitgaaf, bl. 177, noot 1.

[2]) 20 Juli 1864.

waarborg, dat zijne benoeming een belangrijke aanwinst zou wezen voor den administratieven arbeid der Algemeene Secretarie, en op voordracht van den Algemeenen Secretaris werd in de eerste vacature voorzien [1]) door de benoeming van Bool tot Referendaris. Hij mocht de redactie der *Javasche Courant* en de daaraan verbonden toelage behouden. Van dit oogenblik af was voor Bool het uitzicht geopend op eene voorspoedige Indische carrière.

De referendarissen waren in den regel geen chef van eene afdeeling, maar belast met het bewerken van belangrijke onderwerpen, waaraan in de afdeelingen, zonder vertraging der dagelijksche zaken, geen voldoende tijd en zorg konden worden besteed.

Welke stukken door den referendaris Bool zijn bewerkt behoort voor het meerendeel tot de bureau-geheimen. Veel buitengewoon werk gaf in dien tijd de voorbereiding der invoering van de Comptabiliteitswet en van de reorganisatie der Departementen van algemeen bestuur. Aan Bool werd bij voorkeur de behandeling van zaken van financieelen aard toevertrouwd. Onder zijne papieren berust een particulier schrijven van den Gouverneur-Generaal Mijer, waarin deze aan Bool zijne „bijzondere tevredenheid betuigt wegens de voortvarendheid en zorg, waarmede eene regeling der gouvernements suikercultuur door hem overeenkomstig de inzichten van den Gouverneur-Generaal volbracht was en waarin deze een nieuw bewijs had gevonden van zijne bijzondere bedrevenheid in de behandeling van gewichtige zaken." De Gouverneur Generaal Mijer verzekerde hem „zoowel van zijne hoogachting als persoonlijke toegenegenheid."

Toen die aangelegenheid later bij de Staten-Generaal in behandeling kwam, verklaarde Thorbecke in de Tweede Kamer [2]) dat de regeling, zooals zij door den Minister de Waal was voorgesteld, in het wezen was die van den heer Mijer; eene opmerking, die zeker ook Bool niet onaangenaam zal zijn geweest.

Eene andere belangrijke zaak, welke door den referendaris Bool is behandeld, was de verhooging van de bezoldiging der inlandsche Hoofden en ambtenaren op Java en Madura, een vraagstuk, dat groote behoedzaamheid vorderde, omdat het verband had met de indertijd door den Gouverneur-Generaal Sloet van den Beele en

---

[1]) 20 November 1864.

[2]) Zitting van 31 Mei 1870.

den Minister van Koloniën Fransen van de Putte aanhangig gemaakte, maar op voorstel van den Minister van Koloniën Mijer geschorste hervorming van het inlandsch bestuur op Java en Madura. Ook dit werk van Bool werd door den Gouverneur-Generaal zeer gewaardeerd.

In het begin van 1867 werd Bool door den Directeur van Financiën en den Raad van Indië voorgedragen voor de betrekking van Inspecteur van Financiën, maar de Gouverneur-Generaal behield hem liever voor de Algemeene Secretarie en benoemde hem eenige maanden later [1]) tot Gouvernements-Secretaris. Als jongste Secretaris had volgens gewoonte Bool den Secretaris van den Raad van Indië moeten vervangen, die toen ter tijde door den Gouverneur-Generaal aan dien Raad werd toegevoegd, maar deze achtte het beter van den regel af te wijken en bestemde Bool voor de taak van den tweeden Secretaris ter Algemeene Secretarie. Deze hoofdambtenaar is in zekeren zin verantwoordelijk voor de redactie der besluiten van den Gouverneur-Generaal en heeft toe te zien, dat geen beschikkingen worden genomen in strijd met wettelijke verordeningen of andere voorschriften, een hoogst belangrijke, maar tevens omvangrijke en afmattende taak.

Niettemin werd Bool verscheiden malen nog belast met het uitwerken van belangrijke voorstellen of beschikkingen van den Gouverneur-Generaal, o. a. van een voorstel tot reorganisatie der Preanger-Regentschappen. Tengevolge van deze opdracht had Bool het voorrecht eenige dagen in dit gewest door te brengen op het buitenverblijf van den Gouverneur-Generaal te Tjipanas, waar deze van tijd tot tijd komt genieten van de koele berglucht. Dit uitstapje, dat ook Bool eene aangename afwisseling en ontspanning bezorgde, had voor hem te meer waarde omdat hij daardoor in de gelegenheid kwam plaatselijk eenige kennis op te doen van de eigenaardige toestanden in dit gewest, en niet minder omdat de Gouverneur-Generaal Mijer te Tjipanas, waar de eischen der etiquette minder streng zijn, ongedwongen gezelligheid op prijs stelde, gaarne uit zijne rijke ervaring belangrijke en minder belangrijke mededeelingen deed, en veel wist te vertellen van den door hem beleefden tijd, toen van den Bosch en Baud Indië regeerden.

---

[1]) 21 October 1867.

In 1869 werd Bool bevorderd [1]) tot Eersten Gouvernements-secretaris. Na deze benoeming legde hij de redactie van de *Javasche Courant* neder.

In zijne handen kwam nu de dagelijksche leiding van het bureau. Hij had te zorgen voor de afdoening der zaken, die zonder voorafgaande beslissing van den Gouverneur-Generaal in behandeling kunnen worden genomen; voor de aanschrijvingen, die van Regeeringswege aan de autoriteiten worden gericht, en voor de nota's, die, hetzij op last van den Algemeenen Secretaris of van den Gouverneur-Generaal omtrent voorkomende quaestiën worden opgesteld, of opmerkingen bevatten, waartoe de bewerking van eenig stuk den daarmede belasten ambtenaar aanleiding heeft gegeven.

Meermalen kwam echter ook een deel der correspondentie van den Gouverneur-Generaal met het Departement van Koloniën voor rekening van den Eersten Gouvernements-secretaris. De Gouverneur-Generaal Mijer zag zich gedurende het grootste gedeelte van zijn bestuur geplaatst tegenover Ministers, die, naar het hem voorkwam [2]), geen blijk gaven, dat zij in de uitoefening hunner ambtsplichten aan den invloed van persoonlijke tegeningenomenheid wisten te onttrekken en wier depêches dus met dubbele omzichtigheid moesten worden beantwoord. Deze taak rustte, voor zooverre zij niet door den Gouverneur-Generaal persoonlijk werd vervuld, op den Algemeenen Secretaris, maar werd ook dikwijls toevertrouwd aan Bool, die het onbeperkt vertrouwen van den Algemeenen Secretaris genoot, en bij uitnemendheid het talent bezat om de denkbeelden van den Gouverneur-Generaal uit te werken en de opmerkingen van het Departement van Koloniën waardig, bondig en met den vereischten takt te wederleggen.

Een nog gewichtiger taak stond Bool te wachten. Langzamerhand waren de uitgaven voor Ned.-Indië belangrijk toegenomen, doch de inkomsten niet in gelijke verhouding gestegen. De Gouverneur-Generaal Mijer achtte zich daarom verplicht te trachten

---

[1]) 18 December 1869.

[2]) Rede door den aftredenden Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië, Mr. P. Mijer, uitgesproken in de vergadering van den Raad van Ned.-Indië, op Maandag 1 Januari 1872, bij de overgave van het bestuur aan den benoemden Gouverneur-Generaal, Mr. James Loudon. (Niet in den handel) Utrecht, Kemink & Zoon, bl. 7. Later ook gedrukt als Bijlage A van het Koloniaal Verslag van 1872.

eene meer gewenschte verhouding te verkrijgen. Met dit doel besloot hij eene herziening en verbetering der verschillende belastingen te doen ontwerpen en droeg hij aan Bool op[1]) daartoe de noodige voorstellen uit te werken. Eene toelage van *f* 500 's maands was aan deze opdracht verbonden.

In het Voorloopig Verslag omtrent de Indische Begrooting voor 1871 werd de opmerking gemaakt, dat „er geen deugdelijk ontwerp eener herziening van de belastingen kan worden verkregen, wanneer het moet worden opgemaakt door een ambtenaar, die zoozeer met werk is overladen als de eerste gouvernements-secretaris, tenzij hij zijne ambtsplichten om der wille van de buitengewone taak verzuime, wat zeker ook in 's lands belang niet wenschelijk is. Bij eene opdracht als deze wordt het" — zoo luidt het in het Verslag — „wanneer de toelaag voortduurt, het belang van hem, aan wien zij gedaan is, om het vervullen daarvan zoo lang mogelijk uit te stellen. En dit verdient geene goedkeuring."

Deze opmerkingen maakten te Batavia een allerongunstigsten indruk. In een particulier schrijven[2]) van daar komt o. a. het volgende voor: „Dat de Tweede Kamer zich tot het orgaan van „dergelijke lasterlijke insinuatiën maakt, is waarlijk wel wat erg. „Zij, die zoo iets in eene hooge vergadering durven uitspreken, „moeten al zeer weinig achting voor zich zelf hebben.

„Men maakt zich hier nog meer boos, omdat de beschuldiging „volkomen ongegrond en de insinuatie volkomen valsch is. Wel „verre van weinig werk te willen leveren voor veel geld, heeft „Bool den Gouverneur-Generaal verzocht de hem voor dit buiten„gewone werk verleende toelage te schorsen voor den tijd, dat „hij wegens ziekte van een der gouvernements-secretarissen diens „werkzaamheden had waar te nemen en dus met het buitengewone „werk niet zooveel vorderde als hij zelf verlangde."

De eer, dat hij in elken werkkring hard heeft gewerkt en nooit iets heeft uitgesteld, dat voor afdoening vatbaar was, zal ieder, die Bool heeft gekend, hem zonder voorbehoud geven. Maar in Nederland moest Bool deelen in de ongenade, waarin de Gouverneur-Generaal Mijer was gevallen.

In de eerste plaats nam Bool de Landrente ter hand. Deze

---

[1]) 24 Maart 1870.

[2]) Opgenomen in *Het Vaderland* van 14 Januari 1871.

belasting, afkomstig van het Engelsch tusschenbestuur, was na de herstelling van het Nederlandsch gezag gebleken, wegens „volslagen gebrek aan kennis van de ware uitgestrektheid, gesteldheid en vruchtbaarheid der velden in bijna alle residentiën", onmogelijk naar „een regelmatigen en alzoo billijken maatstaf" geheven te kunnen worden, waarom de Regeering besloot[1]) tot een jaarlijkschen aanslag bij overeenkomst met de Hoofden en de oudsten van elke dessa.

In artikel 59 van het Regeeringsreglement is bepaald, dat de grondslagen voor den aanslag in de landrente worden vastgesteld bij algemeene verordening, maar ondanks herhaalden aandrang, vooral van de zijde der liberale partij in Nederland, die voor het budget der toekomst in de eerste plaats hooge verwachting koesterde van toenemende opbrengst der landrente, zoodra zij behoorlijk geregeld zou zijn, en niettegenstaande velerlei onderzoekingen, tal van opmetingen en plannen was het admodiatiestelsel gehandhaafd geworden.

Bool bestudeerde het onderwerp zoo grondig hem mogelijk was en had na eenige maanden de voldoening een ontwerp tot regeling te kunnen indienen, dat behoudens één enkele uitzondering en afgezien van bemerkingen op ondergeschikte punten, de instemming verwierf van alle geraadpleegde hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura, en na overeenkomstig hunne adviezen en die van den Raad van Indië te zijn gewijzigd, door den Gouverneur-Generaal aan de beslissing van het Opperbestuur werd onderworpen. De toenmalige Minister van Koloniën, E. de Waal, bracht in zijn rapport aan den Koning hulde aan de wijze, waarop deze zaak was ter hand genomen en volbracht[2]). De gevraagde machtiging tot uitvoering werd gereedelijk verleend.

De Gouverneur Generaal Mijer vleide zich nog vóór zijne aftreding de vereischte verordening te zullen zien opgenomen in het *Staatsblad*, maar onverwacht waren door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur, die vroeger Bool met zijn succes had geluk gewenscht, bezwaren tegen de ontworpen regeling ingebracht en zelfs wijzigingen in de grondslagen voorgesteld. Na nieuwe raadpleging der Hoofden van gewestelijk bestuur en den Raad van Indië werden echter de bezwaren ongegrond en de voorge-

---

[1]) *Ind. Stbl.* 1818 No. 14.

[2]) Rede van den Gouv.-Gen. Mr. P. Mijer bl. 55.

stelde wijzigingen onnoodig geacht en stelde de opvolger van den Gouverneur Generaal Mijer, de Gouverneur Generaal Loudon, de door Bool ontworpen regeling vast [1]).

Bij de voorbereiding der uitvoering kwamen echter verschillende moeielijkheden aan den dag, die vroeger door de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur waren voorbij gezien, en het begin waren van eene lijdensgeschiedenis, welke Bool het verkregen succes bitter vergalde.

De Directeuren van Binnenlandsch Bestuur Levyssohn Norman, Fitz Verploegh, Bosscher en Henny stelden achtereenvolgens nieuwe regelingen voor, maar geen van deze allen voldeed. Later is aan den Hoofdinspecteur der cultures Dr. Sollewijn Gelpke opgedragen onder zijne leiding in alle gewesten, waar landrente wordt geheven, gegevens te doen verzamelen voor eene nieuwe regeling en eene nieuwe verordening te ontwerpen. Het resultaat ook van dezen arbeid is bekend. Nog altijd is men op Java bezig met het verzamelen van gegevens en het nemen van proeven. Billijkheid vordert te erkennen, dat met de toen beschikbare gegevens Bool geen beter ontwerp had kunnen leveren dan hij geleverd heeft.

Behalve tot regeling der landrente werden door Bool achtereenvolgens ontwerpen ingediend, betreffende: het recht van zegel, de belasting op sterke dranken, de verponding, de belasting op het bedrijf, het hoofdgeld der Oostersche vreemdelingen, het recht van successie en overgang onder Europeanen en met dezen gelijkgestelden, de belasting op paarden en rijtuigen, die op den verkoop van tabak, en de ankeragegelden. Ten aanzien der opiumpacht ontwikkelde Bool in een speciale nota het denkbeeld om den pachttermijn op drie jaren in stede van één jaar te stellen. Al deze stukken waren in Indië nog in behandeling toen de Gouverneur-Generaal Mijer het bestuur overgaf aan zijn opvolger. Zij bleven onafgedaan in afwachting van het resultaat der zending van den Inspecteur Generaal Motké, waartoe op voorstel van den Minister van Koloniën Van Bosse in overleg met den benoemden Gouverneur-Generaal Loudon was besloten.

De laatste opdracht, die Bool van den Gouverneur-Generaal Mijer ontving, was het samenstellen van een verslag van zijn

[1]) *Ind. Stbl.* 1872 No. 66.

bestuur, dat in den vorm eener afscheidsrede bij de overgave van het bestuur in den Raad van Indië zou kunnen worden voorgedragen. Zoodra Bool met dezen arbeid gereed was, werd hij naar Buitenzorg ontboden om het stuk den Gouverneur-Generaal voor te lezen, en een paar dagen later ontving Bool een particulier briefje met vernieuwde en hartelijke dankbetuiging voor de bijzondere zorg aan de samenstelling der Rede [1]) besteed. Toen de Gouverneur-Generaal bij de overgave van het bestuur verklaarde het te betreuren, dat verschillende zijner voorstellen om den bijzonderen ijver en de geschiktheid van sommige ambtenaren door eene onderscheiding te erkennen, bij het Opperbestuur nog geen ingang hadden gevonden, was daarin ongetwijfeld begrepen de Eerste Gouvernements-secretaris Bool.

De tijding der zending van den Inspecteur-Generaal Motké bracht in Indië de gemoederen niet weinig in beweging. Particulieren en ambtenaren voorzagen vermeerdering van belasting en vermindering van inkomsten. In gezelschap vermaakte men zich met een berijmden *Welkomstgroet*, die, in de *Java-Bode* afgedrukt [2]), ook in Nederland bekend werd. Een der coupletten luidt als volgt:

Wien haat de Rekenkamer nu? Motké!
Wiens naam alleen reeds maakt haar schuw? Motké!
Wie stooft een ouderwetsche kool
Aan onze genialen Bool?
Motké! Motké! Motké! Vivat papa Motké!

De heer Motké vond hierin aanleiding Bool, met wien hij tijdens hun samenzijn in den Haag vriendschappelijk had omgegaan, een blijk te geven, dat hij hunne vriendschappelijke verhouding nog niet had vergeten. Hij schreef hem o. a. het volgende:

„Uit den „Welkomstgroet", dien de *Java-Bode* aan mij heeft

[1]) Vermeld in de noot op blz. 654.

[2]) *Curiositeitshalve* volgt hier de *Welkomstgroet* in haar geheel:

Wie zendt van Bosse ons op 't dak? Motké!
Wie komt naar hier met pak en zak? Motké!
Wie speelt den boel in eens hier klaar
Of 't kruit door hem gevonden waar?
Motké! Motké! Motké! Vivat papa Motké!

Wie is een doorn in Rutering's oog? Motké!
Wien geldt zijn toornig monoloog? Motké!
Wie stoort zich niet aan al 't lawaai
Van d'ouden financieelen paai?
Motké! Motké! Motké! Vivat papa Motké!

gewijd (en waarmede wij ons hier hebben geamuseerd, schoon de dichterlijke vrijheid op een enkele plaats wel wat ver is gedreven), uit dien welkomstgroet, zeg ik, heb ik gezien, dat men te Batavia het er voor houdt, dat ik u „een kool zou hebben gestoofd". Ik weet nog niet in welk opzicht, want mij dunkt, er zal in Indië wel werk en plaats voor ons beiden zijn. Maar wat men ook hiervan zegge of denke, mijnerzijds heb ik niet het minste gedaan en ligt het ook niet in mijne bedoeling om iets te doen, wat voor u onaangenaam of nadeelig zou kunnen wezen."

Bool verkeerde in gelijke stemming en begroette Motké bij zijne komst te Batavia in Februari 1872 recht hartelijk. Maar een der autoriteiten, die de zending van Motké het minst kon verkroppen, was de Directeur van financiën Rutering. Niet lang na Motké's aankomst nam hij zijn pensioen. Tot zijn opvolger werd benoemd de Eerste Gouvernements-secretaris Bool[1]).

Wie haat de Rekenkamer nu? Motké!
Wiens naam alleen reeds maakt haar schuw? Motké!
Wie stooft een ouderwetsche kool
Aan onzen genialen Bool?
Motké! Motké! Motké! Vivat papa Motké!

Wie is de schrik van Soendanees? Motké!
Javaan, Maleijer en Chinees? Motké!
Wie komt hen villen als een dief,
Totdat ze roepen Oranjelief?
Motké! Motké! Motké! Vivat papa Motké!

Wie die zijn leed niet overziet? Motké!
Wien stuurt men met een kluit in 't riet? Motké!
Wie komt studeren hier kwanswijs
Maar gaat naar huis weer even wijs?
Motké! Motké! Motké! Vivat papa Motké!

Wien roemt men als een knappen vent? Motké!
Maar die de kaart van 't land niet kent? Motké!
Wie eens gezond hier weg wil gaan,
Moet vast in den Buiksloter staan.
Motké! Motké! Motké! Vivat papa Motké!

Kom aan ons kloppend hart, o kom? Motké!
Wij zingen u het wellekom, Motké!
En geven, zij het niet te spa,
Het heilige kruis u achterna.
Motké! Motké! Motké! Vivat papa Motké!

Reeds spoedig na zijne komst op Java bleek Motké een geheel ander man te wezen dan men zich daar had voorgesteld. Zijn nauwgezet onderzoek, zijn helder oordeel en zijne scherpzinnigheid, gepaard met Brabandsche gemoedelijkheid, wekten de sympathie van ieder, met wien hij in aanraking kwam. Zijn spoedig en onverwacht overlijden werd algemeen betreurd.

[1]) 14 April 1872.

Had Bool zijne carrière in Nederland vervolgd, dan zou hij zich waarschijnlijk nimmer speciaal in financieele richting hebben bewogen, maar in Indië leidden de omstandigheden daartoe, en, daar Bool meer dan anderen met het belastingwezen zich had bezig gehouden en ook andere financieele aangelegenheden ten genoegen der Indische Regeering had behandeld, was zijne benoeming tot Directeur van financiën zeker geheel gerechtvaardigd, te meer nog omdat hij bewezen had volkomen berekend te zijn voor de leiding van een groot bureau. Intusschen is het twijfelachtig of Bool niet liever zijne carrière bij de Algemeene Secretarie zou hebben vervolgd, en zeer waarschijnlijk is het, dat hij dan van zijn ambtelijken loopbaan nog meer voldoening zou hebben gehad dan het geval is geweest. Maar het was te voorzien, dat zijn voorganger als Eerste Gouvernements-secretaris, de toenmalige Directeur van Binnenlandsch Bestuur Mr. Levyssohn Norman, zoodra de betrekking van Algemeen Secretaris mocht vacant komen, ook zou wenschen, zooals later ook gebleken is, daarvoor in aanmerking te komen, vooral omdat in die dagen een departementschef zoo goed als geen kans had op eene bevordering tot lid van den Raad van Indië, welke voor den Algemeenen Secretaris in den regel is weggelegd. Onder deze omstandigheden had de betrekking van Directeur van financiën voor Bool veel aanlokkelijks. Zijn aftreden als Gouvernements-secretaris werd ter Algemeene Secretarie door iedereen betreurd. Bool was algemeen bemind, en de ambtenaren gaven daarvan blijk door de aanbieding van een sierlijk aandenken, eene onderscheiding, welke op dat bureau hoogst zeldzaam is.

Bool trad als Directeur van financiën op met moed, maar tevens in het volle besef der moeielijkheden van de taak, die hij had aanvaard. Na de inwerkingtreding der Comptabiliteitswet en de reorganisatie der departementen van algemeen bestuur liet de administratie bij alle takken van dienst veel te wenschen over. Het meerendeel der bureau-ambtenaren, als klerk in dienst getreden, miste in die dagen de ontwikkeling, onmisbaar om zich gemakkelijk in eene nieuwe orde van zaken in te werken, en al was speciaal tot voorbereiding der invoering van de comptabiliteitswet een Hoofdambtenaar uit Nederland naar Batavia gezonden, toch was die voorbereiding niet naar den eisch geslaagd. Bij alle departementen was in het werk een belangrijke achterstand ontstaan, die zelfs door tijdelijk beschikbaar gesteld personeel niet was

kunnen worden bijgewerkt. Ook in Nederland bestond groote ontevredenheid over den gang van zaken in Indië. Vooral de partij, die van de uitvaardiging der comptabiliteitswet en van de vaststelling der Indische begrooting bij de wet hooge verwachting had gekoesterd, weet de teleurstelling aan fundamenteele gebreken in het financieel beheer in Indië. De Minister van Koloniën Van Bosse verklaarde in de Memorie van toelichting der ontwerpbegrooting voor 1872 [1]) „de oorzaak van het kwaad „te zoeken in de omstandigheid, dat de waarde van een ordelijk „en geregeld beheer in Indië niet hoog gewaardeerd werd, en dat „het beheer der geldmiddelen hier en daar te veel als bijwerk „werd beschouwd." Al werd in deze beschuldiging de directeur van financiën niet uitdrukkelijk genoemd, lag het toch voor de hand, dat op zijn beheer scherp zou worden toegezien en van hem dubbele waakzaamheid werd verlangd.

Ongelukkigerwijze had er kort na Bool's optreden als Directeur van financiën een voorval [2]) plaats, dat, zij het ook ten onrechte, hem het grievend verwijt van nalatigheid berokkende. Aan den Directeur van financiën was eene dagvaarding beteekend in zake den eisch van den opiumpachter te Soerabaja tot vergoeding van geleden schade wegens ten vorigen jare betaald, maar niet terstond geleverd opium. Het afschrift van het exploit dier dagvaarding geraakte in het ongereede en de zaak ontging daardoor aan de aandacht van den directeur Bool, die misschien het stuk zelf niet had gezien, maar anders zeker het gesteld had in handen van den Secretaris van het departement ter bijvoeging van de stukken, die tot de zaak betrekking hadden. Dientengevolge verzuimde de Directeur van financiën den Procureur-Generaal aan te schrijven om de belangen van den Lande waar te nemen, en het gevolg was, dat de Regeering door den Raad van Justitie te Soerabaja bij verstek werd veroordeeld tot schadevergoeding. Bij onderzoek in de bureaux van het departement bleken zoowel het afschrift van het exploit als de bescheiden betreffende de verstrekking van opium aan den pachter te Soerabaja spoorloos te zijn verdwenen. Later is het afschrift van het exploit toevalligerwijze teruggevonden [3]) en zijn ook de andere stukken, maar eerst na verloop van maanden, terecht gekomen. De schuldige

[1]) Handelingen der Staten-Generaal 1870/1, Bijlage 142 nº. 6 bl. 8.
[2]) Kol. Verslag 1873, bl. 176.
[3]) Kol. Verslag 1874, bl. 153.

aan het te zoek raken is echter niet kunnen worden ontdekt, ondanks het scherpst onderzoek, ook uit Nederland bevolen. Bool had den indruk, dat de secretaris, wiens activiteit niet bijzonder groot was, had verzuimd de door den directeur opgevraagde stukken hem tijdig voor te leggen en daarom ze had zoek gemaakt. Maar het bewijs was niet te leveren en door velen, vooral in Nederland, werd de door den Lande geleden schade geweten aan nalatigheid van den directeur.

Belangrijk was de schade niet. Wel had de Regeering de kosten te betalen van het proces in eersten aanleg en in hooger beroep, maar in het proces over het bedrag der schadeloosstelling, hetwelk gevoerd moest worden na de weigering van den opiumpachter om het aanbod hem van Regeeringswege gedaan aan te nemen, werd het bedrag der schadevergoeding, waarvoor eene som van ruim *f* 150000 was geëischt, bepaald op *f* 1372—, terwijl de pachter werd verwezen in kosten van het proces [1]). Maar was al deze afloop bevredigend voor den Lande, Bool heeft van deze zaak dikwijls veel meer moeten hooren dan billijk was en heeft zich haar levenslang zeer aangetrokken.

Hoogstwaarschijnlijk moet daarin ook de reden worden gezocht van de minder welwillende stemming, die de in 1873 opgetreden Vice-President van den Raad van Indië O. van Rees ten aanzien van Bool liet blijken, en die er niet beter op werd toen hij in den Hoofd-Inspecteur van financiën Sprenger van Eijk, aan wien na den dood van Motké opgedragen was voorstellen te doen tot verbetering der comptabiliteitswet, den man naar zijn hart had gevonden voor de behandeling van financiëele aangelegenheden.

Bool deed intusschen wat hij kon. Hij bracht orde en regel in de afdoening van zaken, deed een aanzienlijken achterstand bijwerken en had de hand in verschillende belangrijke regelingen.

In 1873 maakte hij, om zich plaatselijk op de hoogte te stellen o. a. van de inrichting der tolkantoren en van de werking der opiumpacht, eene reis over Java, bij welke gelegenheid het hem gelukte een einde te maken aan den kunstmatigen druk, waaronder in Midden-Java door belanghebbenden de pachtsommen werden gehouden.

De bij de Wet van 17 November 1872 vastgestelde Tarieven van in-, uit- en doorvoer in Ned. Indië vorderden het ontwerpen

[1]) *Kol. Verslag* 1875, blz. 153.

van een Algemeen reglement op de heffing en werking dier rechten en van de accijnsen. Zoodanig reglement werd vastgesteld overeenkomstig de door den directeur ingediende voorstellen [1]).

Bool werkte niet zonder voldoening en werd door den Gouverneur-Generaal Loudon zeer gewaardeerd. Maar onder de aanhoudende inspanning begon zijne gezondheid te lijden. Bovendien drukte hem op den duur de afwezigheid van zijne naaste betrekkingen, die hij zich verplicht had geacht ter wille van de opvoeding der kinderen naar Holland te laten vertrekken. Het viel hem dan ook niet moeijelijk gevolg te geven aan den raad van zijn geneesheer en verlof naar Europa te vragen. Bij zijn vertrek vereerden de ambtenaren van het departement hem als aandenken een exemplaar der kostbare photographieën van de oudheden van Java, vervaardigd door Van Kinsbergen. Eenige ambtenaren van den dienst der in- en uitvoerrechten zonden hem op den dag van zijn vertrek een telegram, waarin zij hem een voorspoedig en volkomen herstel toewenschten en de hoop te kennen gaven, dat hij bij terugkomst andermaal hun chef mocht worden. Zijn opvolger Sprenger van Eijk verklaarde later, dat Bool het departement van financiën met succes gereorganiseerd en in uitstekende orde achtergelaten had.

Het verlof deed Bool goed. Bij gelegenheid van een tijdelijk verblijf in zijn geboorteplaats werd hem door het Bestuur der Vereeniging tot bevordering van Volksonderwijs eene candidatuur voor de Tweede Kamer aangeboden. Met waardeering van dit blijk van vertrouwen bedankte Bool echter in het belang van den candidaat der liberale kiesvereeniging en ter voorkoming, dat de liberale partij in het district het onderspit zou delven ten gevolge van versnippering van stemmen.

Er bestaat grond om aan te nemen, dat hij in 1876 veel kans zou hebben gehad om te worden voorgedragen voor de toen opengevallen betrekking van Secretaris-Generaal bij het Departement van Koloniën, ware de ongelukkige dagvaardingshistorie van 1872 hem hier te lande minder zwaar aangerekend.

Tijdens zijn verlof kreeg Bool van den uitgever van zijne sinds lang uitverkochte uitgaaf van het Regeeringsreglement de uitnoodiging om zich te belasten met de zorg voor eene, ook door

[1]) *Kol. Verslag* 1874, bl. 162. *Ind. Stbl.* 1873, No. 241.

een bevoegd beoordeelaar als Mr. Heijligers was, wenschelijk verklaarde [1]) nieuwe uitgaaf, waaraan hij met genoegen gevolg gaf. Hij vermeerderde zijne toelichting met aanteekeningen, ontleend aan zijne verkregen kennis der praktijk en van de officieele verklaring van verschillende voorschriften, voor zooverre deze door de Regeering was openbaar gemaakt. „Daar van een nieuw regeeringsreglement — hoe wenschelijk in sommige opzichten ook" — zoo schreef hij in het voorbericht der nieuwe uitgaaf — „nog wel in langen tijd geen sprake zal zijn, vertrouw ik, dat de tweede uitgaaf met gelijke belangstelling zal ontvangen worden als aan de eerste ten deel viel" [2]). In dit vertrouwen is hij niet beschaamd.

Bool stelde zich voor eene volgende uitgaaf aan te vullen met eene vergelijking van de laatste zes regeeringsreglementen, maar toen dit werk grootendeels voor de pers gereed was, bleek hem, dat Mr. Grashuis over de uitgaaf van dergelijk werk [3]) in onderhandeling was en stond Bool aan dezen zijn werk af, met vrije beschikking over zijne aanteekeningen.

In het begin van 1877 kwam Bool van verlof in Indië terug en werd hij op wachtgeld gesteld. Reeds spoedig echter werd hem onder toekenning eener toelage opgedragen een ontwerp samen te stellen voor de reeds lang hangende herziening van het Reglement voor het Weduwen- en Weezenfonds van burgerlijke ambtenaren. Blijkens mededeeling van den schrijver der geschiedenis [4]) van dit fonds kon Bool reeds na een viertal maanden het resultaat zijner werkzaamheden der Regeering aanbieden in een verdienstelijk Concept-reglement, vergezeld van eene toelichtende Nota, welke stukken door de Directie van het fonds bijzonder waardeerend werden beoordeeld. Het is niet de schuld van Bool, dat niettemin de herziening nog steeds is uitgebleven.

In de dagen toen hij zich met dien arbeid bezig hield, werd de Algemeen Secretaris Mr. Levyssohn Norman benoemd tot Lid van den Raad van Indië en vleide Bool zich voor de opengevallen betrekking in aanmerking te zullen komen. Bitter teleurgesteld gevoelde hij zich door de benoeming van zijn opvolger aan het

[1]) *De Gids* 1876. I, bl. 602.

[2]) Verschenen in 1876.

[3]) Mr. G. J. Grashuis. De regeeringsreglementen in Ned. Indië. 1893.

[4]) P. H. van der Kemp. Het weduwen- en weezenfonds van 's Lands Europeesche ambtenaren in Ned. Indië. Batavia, Landsdrukkerij. 1893. I bl. 137.

departement van financiën Sprenger van Eijk tot Algemeen Secretaris en diens vervanging door den Inspecteur van financiën Michielsen.

Persoonlijk kon de in 1875 opgetreden Gouverneur-Generaal Van Lansberge over de bekwaamheden en verdiensten van Bool niet oordeelen, en de invloed van den Vice-president van den Raad van Indië O. van Rees was in die dagen, als altijd, zeer groot. Gelukkig echter mistte Bool niet allen steun in den Raad van Indië, maar vond hij, wanneer het noodig was, een warmen verdediger in het Lid van den Raad, zijn vroegeren ambtgenoot en trouwen vriend Mr. Van Harencarspel.

Spoedig bleek, dat de Gouverneur-Generaal Bool had bestemd om orde te brengen in een departement, dat sinds jaren aanleiding had gegeven tot ernstige klachten. Onverholen werd het uitgesproken, dat het departement der Burgelijke Openbare Werken een broeinest van knoeierijen was en millioenen (?) wist zoek te maken, hetzij door oneerlijkheid van mindere ambtenaren, hetzij door gebrek aan toezicht van boven. De Gouverneur-Generaal Van Lansberge had de overtuiging, dat „van een ambtenaar uit het corps Ingenieurs geen verbetering te wachten was, omdat het corps een aaneengesloten geheel vormt, welks leden elkander niet verraden". Daarom was hij vast besloten bij de eerst voorkomende benoeming van een Directeur der Burgerlijke Openbare Werken iemand van buiten af te nemen, die goed administrateur was en geheel vrij tegenover Ingenieurs en opzichters. Toen die benoeming in 1877 moest worden gedaan, bepaalde de Gouverneur-Generaal zijne keuze [1]) op Bool, vooral ook omdat hij wist te kunnen rekenen op zijne strikte eerlijkheid, hetgeen zijns inziens hier de hoofdzaak was.

Deze benoeming viel natuurlijk niet in den smaak van de ingenieurs en de ambtenaren van het departement en werd door velen toegeschreven aan het bloot verlangen van den Gouverneur-Generaal om Bool te herplaatsen.

Spoedig echter zou Bool toonen de ware man op de juiste plaats te zijn. Hij bracht orde in het bureau en tucht onder het personeel. Zelfs zijn mededinger naar de betrekking van Directeur, de Hoofdingenieur Schram, als technisch adviseur den Directeur toegevoegd, verzekerde niet lang na Bool's optreding aan den Gouverneur-Generaal, dat de gang van zaken bij het departement

[1]) 5 Juni 1877.

zoo zeer verbeterd was, dat er geene vergelijking met vroeger mogelijk was.

De Directeur der B. O. W. Bool had veel voldoening van zijn werk, en toen hij in 1879 zich verplicht zag opnieuw verlof naar Europa te vragen, betuigde de Gouverneur-Generaal hem daarover zijn leedwezen en verzocht hij hem de Regeering te willen voorlichten omtrent de keuze van een opvolger.

Na zijne terugkomst in het Vaderland vestigde Bool zich te Leiden, ten einde zijne zoons in de gelegenheid te stellen eene academische opleiding te verkrijgen.

Nauwelijks een jaar te Leiden gewoond hebbende werd hij verkozen tot lid van den gemeenteraad. Van toen af wijdde Bool zich met hart en ziel aan de belangen van de stad zijner inwoning.

Toen het lid der Tweede Kamer Jkh. de Jonge in 1881 ontslag had genomen als afgevaardigde voor Middelburg werd Bool aangezocht zich in dat kiesdistrict verkiesbaar te stellen, welk aanbod hem, vooral ook als Zeeuw, zeer welkom was. Hij werd verkozen, maar bij de verkiezing had eene informaliteit plaats gehad, die de Tweede Kamer deed besluiten Bool als lid niet toe te laten. Bij de herstemming verkreeg zijn antirevolutionaire mede-candidaat de vereischte meerderheid.

Te Leiden werd Bool achtereenvolgens gekozen tot lid van verschillende Commissiën en Instellingen, o. a. reeds in 1882 tot Curator van de gemeente-instelling voor de opleiding van Oost-Indische Ambtenaren. In dit zelfde jaar verzocht hij zijn ontslag uit den Indischen dienst, dat hem werd verleend [1]) onder toekenning van een pensioen van *f* 6600— 's jaars, en werd hij te Leiden benoemd tot Wethouder, in welke betrekking hij herhaaldelijk is herbenoemd.

Toen in 1885 door eenige leden van den gemeenteraad, onder welke de hoogleeraar Buijs, het voorstel was gedaan om de even vermelde Indische Inrichting op te heffen, verklaarde Bool zich een beslist tegenstander van zoodanigen maatregel. Hij achtte voor de opleiding van Oost-Indische ambtenaren eene Rijksinstelling de meest wenschelijke, maar zoolang de Rijksregeering van het groot belang van zoodanige instelling nog niet was doordrongen, beschouwde hij het behoud der gemeentelijke instelling te Leiden

[1]) 17 Mei 1882.

van overwegend belang wegens het groote nut, dat door de leerlingen kon worden getrokken van het universitair onderwijs. De betrekkelijk geringe kosten der instelling mochten, naar Bool's meening, geen overwegend bezwaar zijn voor den Raad eener gemeente, die als stad van onderwijs bij uitnemendheid alles mocht en moest doen om zoovele inrichtingen van onderwijs als mogelijk was, binnen hare muren te bezitten. Het resultaat eener langdurige en herhaalde beraadslaging was, dat het voorstel werd verworpen, maar met de meerderheid van slechts ééne stem.

Een slecht voorteeken! Eenige jaren later is de Indische Inrichting te Leiden dan ook opgeheven; zeker niet ten voordeele van den Indischen dienst, die aan haar verscheiden zijner beste ambtenaren te danken heeft.

Van de in 1885 in den gemeenteraad gevoerde beraadslagingen is door Bool onder de initialen M. C. een uitvoerig verslag gegeven in het *Tijdschrift van Ned.-Indië* [1]).

Herhaaldelijk liet Bool door verschillende geschriften blijken van zijne voortdurende belangstelling in Indië. In *De Tijdspiegel* gaf hij een overzicht van *De Oost-Indische Compagnie en hare Gouverneurs-Generaal* [2]), dat eenige jaren later gevolgd werd door eene korte geschiedenis van *Oost-Indië na den val der Compagnie* [3]). Na zijn overlijden verscheen nog een artikel van dezen aard: *Hoe Java in ons bezit is gekomen* [4]).

In datzelfde tijdschrift [5]) vestigde hij de aandacht op het scheef oordeel, dat sedert jaren over ons koloniaal regeeringstelsel werd uitgesproken in een in Engeland hoog gewaardeerd werk *The Statesman's Yearbook*, dat op het voetspoor van de *Almanach de Gotha* in een beknopt bestek een overzicht geeft van den toestand van alle staten der beschaafde wereld. Bool wees verschillende daarin voorkomende onjuiste voorstellingen aan en zond den uitgever eene vertaling van zijn artikel, in de hoop, dat zijne beoordeeling een einde zou maken aan, zooals hij het noemde „dezen wanklank uit den vreemde". Deze hoop werd verwezenlijkt. De uitgever van *The Statesman's Yearbook* noodigde Bool uit

[1]) Jaargang 1886. I, bl. 81.
[2]) Jaargang 1883. III, bl. 133.
[3]) Jaargang 1888. I, bl. 71.
[4]) Jaargang 1898. I, bl. 171.
[5]) Jaargang 1883. III, bl. 431.

voortaan zelf de rubriek Nederland en zijne koloniën te bewerken en deze nam het aanbod gaarne aan. Verscheiden jaren verrichtte hij dit werk totdat hij het aan jeugdiger krachten toevertrouwde.

In de *Economist* [1]) publiceerde hij eene omvangrijke studie: *de koloniale wereld*, behelzende een overzicht van alle toen bestaande koloniën, dat zijne waarde nog niet heeft verloren.

Een onderwerp van geheel anderen aard was de militieplichtigheid van in Nederland verblijfhoudende zonen van Oost- of West-Indische ambtenaren en officieren met verlof. Onder dien titel schreef hij in dit tijdschrift [2]) een artikel, waarin hij de noodzakelijkheid aantoonde, dat in de militiewet op dat punt eene verandering werd gebracht.

Zijn vrijen tijd besteedde Bool bij voorkeur aan studie over Indië en Indische belangen.

De Grondswetsherziening van November 1887 had ten gevolge ontbinding der Staten-Generaal en algemeene verkiezingen voor de Tweede Kamer. In het kiesdistrict Leiden had tot dusver de liberale partij het onderspit gedolven. Langzamerhand echter was zij zoo toegenomen, dat zij zich met de overwinning mocht vleien, mits een populair man candidaat werd gesteld. Na eenig overleg viel de keuze op Bool, wiens oude vriend A. van Eck, toen hypotheekbewaarder te Leiden en niet zonder invloed, Bool's candidatuur met onvermoeiden ijver krachtig steunde. Omtrent den uitslag der verkiezing bestond eenige spanning. De Vrijzinnige Kiesvereeniging, die uitnemend georganiseerd was, verzuimde niets om de kiezers tot stemmen aan te sporen en had het geluk haren candidaat als overwinnaar in den politieken strijd te mogen begroeten. De 6de Maart 1888 was voor Bool zeker een der gelukkigste dagen van zijn leven; een lang gekoesterden wensch zag hij toen vervuld; 2 Mei d. a. v. nam hij zitting als lid van de Tweede Kamer, die hij in zijn jeugd als Stenograaf jaren lang had gediend.

Ofschoon niet bepaald gekozen als koloniale specialiteit werd Bool in den regel toch als zoodanig beschouwd. Ook voerde hij bij voorkeur het woord over koloniale aangelegenheden. Na eene korte maidenspeech, die hier buiten beschouwing kan blijven, hield hij bij de behandeling der Indische begrooting voor 1889

[1]) Jaargang 1884, II bl. 693 en 779.

[2]) Ind. Gids 1884, II bl. 571.

zijne eerste rede, waarvan de volgende passages Bool's standpunt doen kennen:

„Indië heeft behoefte aan meer zelfstandigheid; het is in meer „dan één opzicht te zeer afhankelijk van het Opperbestuur. Om „daarin naar behooren te voorzien dient het Regeeringsreglement „herzien en de Staatsinrichting van Indië zoodanig gewijzigd te „worden, dat de kolonie die autonomie verkrijge, welke voor „eene doeltreffende behartiging harer belangen onmisbaar is.

„Wanneer ik het woord „autonomie" gebruik, wensch ik niet „verkeerd verstaan te worden. Men meene b.v. niet, dat ik den „band tusschen het moederland en de kolonie zou willen ver- „breken. Dit zij verre. Neen, ik wensch den band integendeel „op betere grondslagen te vestigen en daardoor hechter te maken. „Ik wil toenadering bevorderen, waar zich kiemen van verwijdering „vertoonen. Mijn wensch is eenvoudig, dat aan het Indisch „bestuur meer vrijheid van handelen gegeven worde, maar onder „de noodige waarborgen, dat die meerdere vrijheid inderdaad „zal strekken tot nut der koloniën [1]) . . .

„Het is mijne vaste overtuiging dat (zonder radicale hervorming) „bijna alles wat men voor Indië wil doen, slechts betrekkelijk „nut zal opleveren; een nut, dat misschien in vele gevallen niet „eens zal opwegen tegen de verwarring, die er in het geheel zal „gebracht worden als men niet geleidelijk te werk gaat [2]) . . . .

„Er is geen wezenlijke regeling (van den financieelen toestand) „denkbaar of zij moet de financieele eenheid van Nederland en „Indië verbreken, maar daarom behoeft zij nog de belangen van Nederland en Indië niet te scheiden. Die belangen zijn één; wat Indië benadeelt, benadeelt ook Nederland" [3]).

Nader verklaarde hij zich met deze woorden: „Ik blijf van „oordeel, dat elke regeling van de geldmiddelen tusschen Nederland „en Indië, die slechts eene administratieve afscheiding van de „financiën beoogt, een wassen neus zal zijn. Zal zoodanige regeling „beteekenis hebben, dan moet zij de financieele eenheid verbreken „en ten gevolge hebben, dat de Indische begrooting worde vast- „gesteld door eene andere macht dan de Nederlandsche wetgever" [4]).

---

[1]) Hand. 2e Kamer, 1888/89, bl. 178.
[2]) Ibidem bl. 179.
[3]) A. v.
[4]) A. v.

Buiten de Kamer zette Bool zijne denkbeelden uiteen in verschillende tijdschriftartikelen. In 1889 verscheen een artikel over „Koloniale hervormingen" [1]). Als noodzakelijke hervormingen wees hij daarin aan de instelling van een kolonialen raad in Nederland en uitbreiding van den Raad van Indië, wier leden uit eene voordracht van den Gouverneur-Generaal worden benoemd, voor de kleinste helft door den Koning en voor de grootste helft door de Tweede Kamer. Voorts achtte hij noodig vermindering van het aantal departementen van algemeen bestuur en wijziging der indeeling hunner atributen; belangrijke inkrimping der Algemeene Secretarie, waardoor de Gouverneur-Generaal zich verplicht zou zien om meer rechtstreeks te werken met de departementschefs; verdeeling van Java in drie gouvernementen en in verband hiermede belangrijke vermindering van het aantal residenten. Bovendien vestigde hij de aandacht op verschillende maatregelen van ondergeschikten aard.

Gedurende het tijdperk, waarin Bool zitting had in de Tweede Kamer, waren achtereenvolgens Minister van Koloniën Mr. Keuchenius, Mr. baron Mackay, Mr. baron van Dedem en Mr. Bergsma. Als liberaal volksvertegenwoordiger had Bool de meeste sympathie voor den Minister van Dedem, maar hij was niet genoeg partijman om niet ook een minder liberaal of anti-liberaal minister zooveel mogelijk te steunen. Zelfs den Minister Keuchenius, wiens optreden slechts aan zijne partijgenooten welgevallig was, had hij met genoegen [2]) zien optreden, en ondanks diens maatregelen, waarmede hij zich niet kon vereenigen, stemde hij nog in 1889 voor Hoofdstuk X der Staatsbegrooting, omdat hij de hoop koesterde van dezen Minister de hervorming te mogen verwachten, die hij voor Indië in de eerste plaats noodig achtte [3]).

Hoe Bool over politiek dacht blijkt uit een artikel, dat hij onder het pseudoniem Corvinus publiceerde in *De Tijdspiegel* [4]). Eerlijkheid stond ook op staatkundig terrein bij hem op den voorgrond. Niet onduidelijk gaf hij dit te verstaan aan den Minister Keuchenius, toen deze in zijne Memorie van beantwoording van het Voorloopig verslag over de Indische begrooting

[1]) *Vragen des Tijds.* 1889. II, bl. 71.
[2]) Hand. 2e Kamer. 1889/90 bl. 745.
[3]) Ibidem bl. 746.
[4]) Jaargang 1896. III bl. 152.

voor 1889 [1]) aan eene herinnering van hetgeen door den Gouverneur-Generaal Mijer in zake opium was gedaan, eene opmerking had vastgeknoopt, die den indruk gaf alsof de Minister eenig verband wilde brengen tusschen diens opiummaatregelen op Sumatra en den aanvang van den Atjehoorlog.

„Ik kan of mag niet veronderstellen" — aldus sprak toen Bool — „dat men hier nog zoude staan tegenover een overblijfsel „van de antipathie, welke de heer Keuchenius als Kamerlid „tegenover den Minister Mijer heeft aan den dag gelegd. Mocht „dergelijke onderstelling juist zijn, dan zou ik den Minister kunnen „zeggen, dat die antipathie destijds wederkeerig was, maar dat „de heer Mijer de zijne veel vroeger heeft laten varen. . . . Ik „zou den Minister wel willen verzoeken om zich eens te laten „voorleggen de kabinetsbrieven, die over de Atjehsche zaken „door den Gouverneur-Generaal Mijer aan den toenmaligen Minister „van koloniën zijn gericht. Ik houd mij verzekerd, dat hem dan „zal blijken, dat de aanvang van dien noodlottigen krijg hier ten „onrechte is bijgehaald" [2]).

Kenmerkend voor Bool's standpunt is ook het antwoord, dat hij eens gaf aan Mr. Van Houten:

„De heer Van Houten meent, dat, wanneer hier te lande een „liberale politiek wordt voorgestaan door een liberaal kabinet en „een liberale meerderheid in de Kamers, dat ook in Indië behoort „te geschieden, en men daar dan geen conservatieve politiek mag „voeren."

„Die verklaring miskent eene voorname zaak. Het is een groot „onderscheid, dat er tusschen Nederland en Indië bestaat. Hier „eene beschaafde en ontwikkelde maatschappij en daar een zeer „primitieve maatschappij, die nog tot een zeer primitieve ont„wikkeling is gekomen. Om die redenen zou ik meenen, dat er „altijd verschil zal bestaan tusschen de staatkunde, die hier en „die welke daar gevolgd moet worden" [3]).

Van deze zienswijze gaf Bool ook getuigenis, toen hij als Vertegenwoordiger van het Koninklijk Instituut voor de Taal- Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië deel nam aan het Congres colonial et international te Parijs in 1889 gehouden, bij welke gelegenheid

---

[1]) Hand. 2e Kamer. 1889/90 Bijlage B 4 n°. 40, bl. 27.
[2]) Hand. 2e Kamer. 1889/90, bl. 224.
[3]) Hand. 2e Kamer. 1892/93, bl. 219.

hij eene voordracht hield over *les Indes Orientales Neerlandaises* en in de 4e zitting van het congres o. a. zeide:

„Tout gouvernement qui colonise doit s'inspirer de cette idée huma-
„nitaire, qu'il faut administrer les populations indigènes, non d'après
„nos propres conceptions, mais comme leurs intérêts l'exigent.".....

„Répandons la civilisation, élevons petit à petit à notre niveau
„les peuples dont nous avons assumé le perfectionnement; mais
„de grâce, ne précipitons rien. Soyons patiens et attendons
„l'heure. Elle sonnera tôt ou tard, alors nous pourrons faire
„asseoir ces nouveaux convives à la même table que nous" [1]).

Herhaaldelijk, om niet te zeggen bij de behandeling van elke Indische begrooting, drong Bool aan op wijziging van het Regeeringsreglement en van de Comptabiliteitswet. Hij erkende, dat langzamerhand het besef is doorgedrongen, dat Indië als een staatsgebied behoort bestuurd te worden, doch beweerde, dat bij de vaststelling van Regeeringsreglement en Comptabiliteitswet zeer grooten invloed had gehad het van ouds gehuldigd beginsel, dat Indië een domein van Nederland is, dat rente behoort af te werpen. Om de nawerking van dit beginsel voor goed te vernietigen was het, zijns inziens, niet voldoende de Bijdragen van Ned.-Indië aan de middelen tot dekking van 's Rijks uitgaven, te vervangen door Vergoedingen aan het Rijk voor uitgaven in het belang van Ned.-Indië, welke ten laste van de Staatsbegrooting komen, zooals door den Minister Van Dedem werd voorgesteld, maar behoort de vaststelling der begrooting voor Ned.-Indië door de Staten-Generaal te worden overgedragen op het Indisch bestuur, behoudens goedkeuring van het Opperbestuur. Aan de Staten-Generaal behoort slechts te verblijven de haar toekomende contrôle. In een drietal tijdschriftartikelen [2]) heeft Bool dit denkbeeld nader uiteengezet. Maar zoolang eene radicale hervorming niet verkregen kan worden, wenschte hij althans eene Wet, houdende verklaring van afstand der wel is waar niet meer bestaande, maar in de toekomst nog zeer wel denkbare batige sloten van Ned.-Indië, evenals Engeland reeds had gedaan bij eene Parlementsakte van 1779. In een kort vóór zijn overlijden verschenen artikel, het laatste van zijn hand in dit tijdschrift [3]), beval hij dat denkbeeld nogmaals

[1]) Congrès Colonial International à Paris. Bibliothèque des Annales économiques, 1890 bl. 154.

[2]) *Ind. Gids*, 1892 bl. 1815; 1893 bl. 213. *Vragen des Tijds* 1894. II, bl. 313.

[3]) Jaargang 1897 bl. 1541.

met warmte aan, ook als „een huldeblijk van groote beteekenis en hooge waarde, wanneer de Koningin bij het aanvaarden der „landsregeering zou kunnen zeggen wat de Koningin van Engeland „zeide bij het aanvaarden van het rechtstreeksch bestuur van „Britsch-Indië: We hold ourselves bound to the natives of our „Indian territories by the same obligations of duty, which bind „us to all our other subjects."

Bool was aanhanger van de leer, dat ook voor Indië in buitengewone uitgaven behoort te worden voorzien door leening.

„Eene oorzaak van Indië's ongunstigen financiëelen toestand is „gelegen in de verderfelijke gewoonte om alle buitengewone uit„gaven, zelfs de meest buitengewone, toch maar uit de gewone „middelen te dekken [1]) . . .

„Al wat is uitgegeven voor de haven van Tandjong Priok, voor „de spoorwegen en, last but not least, voor den oorlog op Atjeh „is uit de gewone middelen in Indië gedekt. Ik vraag of dit „billijk en ik vraag ook of het voorzichtig is [2]) . . . .

„Indië kan zeer goed in al zijne behoeften voorzien, mits de „Nederlandsche politiek het niet belet goede financiën te maken. „Ik weet wel, dat er zijn, die dezen weg niet op willen; die, als er „gesproken wordt van leening, dan terstond gewagen van duizenden „te korten, welke ten slotte zouden komen ten laste der Neder„landsche belastingschuldigen; maar ik geloof, dat de onder„stelling niet gewaagd is, dat zij, die aldus durven spreken, ook „degenen zijn, die zonder gewetensbezwaar al de batige sloten „van Indië voor Nederland gebruikten en Indië den Atjehoorlog „hebben laten betalen" [3]).

Met deze opmerkingen trachtte Bool steun te verleenen aan den Minister van Dedem, die scheiding van de gewone en buitengewone uitgaven wenschte in te voeren.

Bij de behandeling der Indische begrooting voor 1898, de eerste, welke verdedigd werd door den Minister Bergsma, liet Bool zich aldus hooren: „Ik vrees geen tegenspraak, wanneer ik beweer, „dat wij ten opzichte van Indië eene politiek gevolgd hebben, „die in hooge mate baatzuchtig is te noemen. Wij hebben Indië „geëxploiteerd ten behoeve van Nederland [4]).

[1]) Hand. 2de kamer 1893/4 bl. 181.
[2]) Ibidem bl. 182.
[3]) A. v.
[4]) Hand. 2de kamer 1894/5 bl. 130.

„Dit verkeerd beginsel van koloniaal beleid is gevolgd zoolang „mogelijk, tot er namelijk geen batige saldo's meer waren, en wat „heeft men sedert gedaan? Toen heeft men niet ingezien, dat dit „grootendeels het gevolg was van een ander verkeerd beginsel, om „namelijk Indië uit zijne gewone inkomsten niet alleen zijne gewone, „maar ook zijne buitengewone uitgaven te laten voldoen, ja, het „zelfs uitgaven te laten betalen, die eigenlijk nooit te zijnen laste „moesten gebracht zijn, en men is ook in dit nieuwe systeem „blijven volharden [1]) . . . .

„De Minister wil wel leenen, maar alleen als het hoog noodig „is, en dit is, naar mijn inzien, als er uit de gewone inkomsten „niet meer te halen is. Dit is een onverstandig leenen . . . . „dit is een leenen uit noodzakelijkheid, omdat het geld op is, „en niet om de buitengewone zaak, waarvan men de kosten juist „niet op de gewone middelen wil laten drukken. Ik weet niet „of de Minister dit onderscheid wel juist voor den geest heeft „gestaan. Zoo wel, dan kan ik mij met dit beginsel van zijne „finantiëele politiek niet vereenigen" [2]).

Naar aanleiding van de bekende Memorie van mr. Brooshooft [3]) wijdde Bool in de *Vragen des Tijds* [4]) een artikel aan de opiumpacht.

In dit artikel geeft hij een overzicht van de geschiedenis van dit belangrijk middel van inkomsten voor Ned. Indië. Hij erkent, dat het opiumverbruik een kanker is voor de bevolking, maar meent dat rekening moest worden gehouden met het feit, dat, evenals de Nederlander zich den jenever tot prikkel heeft gekozen, de Oosterling zijn heil zoekt in opium. Doet men dit, dan kan bezwaarlijk ontkend worden, dat de opium in Indië een even geschikt voorwerp van belasting is als de jenever in Nederland. Bool zag in verpachting van het recht tot den verkoop van opium in het klein vooralsnog de beste wijze van belastingheffing. Op den voorgrond stellende, dat alles moest worden gedaan wat den den sluikhandel kan tegengaan, wenschte hij *tijdelijk* onbeperkte verstrekking van opium aan de pachters ten einde den omvang van het gebruik te leeren kennen. Was die omvang eenmaal bekend en de smokkelhandel voldoende bedwongen, dan zou,

---

1) Handl. 2de Kamer 1894/5, bl. 130.
2) Ibidem bl. 167.
3) Mr. P. Brooshooft. Memorie over den toestand in Indië. Samarang, 1888.
4) Jaargang 1889. I bl. 75.

vleide hij zich, door verhooging van den debietprijs, vermindering der aan de pachters te verstrekken hoeveelheid opium en langzame beperking van het aantal verkoopplaatsen met vrucht kunnen worden gewerkt „aan de grootsche zedelijke taak" om het gebruik van opium geleidelijk te doen afnemen. Deze denkbeelden werden ook in de Tweede Kamer door Bool herhaaldelijk ontwikkeld en aanbevolen. Ernstig waarschuwde hij tegen den toenemenden aandrang tot invoering eener opiumregie, en hij had de voldoening, dat de Minister van Dedem, ofschoon in beginsel voorstander van dit stelsel, de beslissing daaromtrent afhankelijk stelde van welgeslaagde proefneming. Het onvoldoende resultaat der eerste proefneming was voor Bool reden om zich tegen invoering van regie te blijven verklaren. Toen het voorstel daartoe in behandeling kwam was hij geen lid meer van de Kamer.

Dat Bool in beginsel geen voorstander was van het stelsel van verpachting blijkt uit eenige artikelen [1]) over de verpachte middelen in Nederlandsch-Indië, maar hij meende, dat men verkeerd zou handelen, indien men in dezen al te doctrinair wilde zijn. Die pachten, welke uitsluitend of hoofdzakelijk door de inlandsche bevolking moesten worden opgebracht, wenschte hij vervangen te zien door eigen perceptie, maar overigens meende hij, dat door eene herziening zou kunnen worden te gemoet gekomen aan rechtmatige bezwaren tegen verschillende pachten.

Bedachtzaam financieel beleid was, naar Bool's innige overtuiging, eene eerste vereischte ook van Koloniale staatkunde. Daarom kon hij zich niet vereenigen met het voorstel der Regeering om den inkoopsprijs van de koffie te verhoogen van *f* 14 tot *f* 15 de pikol, en nog minder met de motie van Mr. van Houten, waarin, op grond, dat het koffiemonopolie de ontwikkeling der vrije koffiecultuur van de inlandsche bevolking in den weg staat, de noodzakelijkheid werd uitgesproken om geleidelijk te streven naar opheffing van dat monopolie.

Verhooging van den inkoopsprijs der koffie achtte Bool niet geraden om de ongelijke werking van dien maatregel in de verschillende gewesten en wegens de ondoenlijkheid om bij daling van den marktprijs weder over te gaan tot verlaging [2]).

---

[1]) *Vragen des Tijds* 1892 II, bl. 25, 97.

[2]) Hand. 2e Kamer 1888/89 bl. 305.

Omtrent de motie van Mr. van Houten zeide Bool het volgende: [1])

„Ik ben ook geen voorstander van monopolie of dwangcultuur; „maar ik betwijfel zeer of wij verstandig zouden doen met op „dit oogenblik, in de financieele omstandigheden, waarin Indië „thans verkeert, de intrekking van de gouvernements koffiecultuur „te decreteeren.....

„Men kan niet aan de financiën van Indië denken zonder tevens „te denken aan de koffiecultuur, want zij is een der hoofdschotels „van den Indischen dienst. Alles wat naar dwang en monopolie „zweemt zal mettertijd moeten verdwijnen. Hoe eerder dit kan „geschieden, hoe aangenamer het ook mij zal zijn, maar ik wensch, „dat het gepaard ga met verstandige maatregelen, en vooral, dat „men voorzichtig zij. En nu beweer ik, dat men op dit oogenblik „nog volstrekt niet aan intrekking van de gouvernements koffie-„cultuur kan denken. Men moet eerst zorgen, dat de financiën „van Indië zoodanig gewaarborgd en verzekerd zijn, dat men die „hervorming kan aanbrengen met gerustheid omtrent de gevolgen, die zij voor Indië en Nederland zal hebben".

In dien zelfden geest sprak hij ook later:

„Zoolang de begrooting nog altijd een belangrijk te kort blijft „aanwijzen, kan men jammeren en klagen over de afhankelijkheid „van de koffie, maar zoolang zal het practisch en verstandig zijn „hare cultuur te versterken en uit te breiden, de streken, waar „zij niet loonend is, natuurlijk daargelaten. Wij hebben geen „middel, dat daarvoor in eens als equivalent kan dienen" [2]).

Als goed financier, die alle noodelooze uitgaven afkeurt, ontried Bool de aanneming van het Regeeringsvoorstel om het Indisch Militair Weduwen- en Weezenfonds gedurende een onbepaald aantal jaren bij te staan met eene subsidie van drie ton 's jaars. Hij wees op het gevolg, dat het fonds het karakter van onderling hulpbetoon verloor; toonde aan, dat het met eene geringere bijdrage afdoende kon worden geholpen en diende in die richting een amendement in [3]). Maar het militaire hart der Staten-Generaal was in die dagen onder den indruk van het Lombokdrama zoo warm, dat een beroep van den Minister op de Tweede Kamer om door zijn ontwerp goed te keuren een bewijs te geven van waardeering van het Indisch leger, voldoende was om de aanneming

[1]) Hand. 2e Kamer 1888/89 bl. 305.
[2]) A. v. 1893/4 bl. 182.
[3]) A. v. 1894/5 bl. 91.

te verzekeren. Bool nam de vrijheid den Minister te doen opmerken, dat hij niet minder dan deze het leger welgezind en een goed hart toegedaan was, en de Minister moest dit erkennen.

Zijn begrip van rechtvaardigheid deed Bool later zijne stem geven [1]) aan de motie van het lid der Kamer Farncombe Sanders, waarin de wenschelijkheid werd uitgesproken van regeling der Indische Weduwen- en Weezenfondsen bij de wet. Nu door de genomen beslissing het militaire fonds in zekeren zin een staatsfonds zou worden, verwachtte hij van het billijkheidsgevoel der Kamer, dat deze het strijdig zou oordeelen met de billijkheid het civiele fonds aan zijn lot over te laten en dit niet in gelijke mate te steunen, wanneer het bleek gelijken steun te behoeven. De Minister zag de billijkheid hiervan niet in.

De motie Farncombe Sanders werd verworpen, en sedert is tot verbetering van den toestand van het Weduwen- en Weezenfonds voor de burgerlijke ambtenaren voorgeschreven verhooging der contributie van de ambtenaren boven het bedrag, dat wordt gevorderd van de officieren, die, wat de contributie betreft, reeds bevoorrecht waren boven de vele ambtenaren, die niet in het genot zijn van vrije woning of vergoeding daarvoor.

Even groot tegenstander als Bool was van in zijn oog onnoodige uitgaven was hij voorstander van alles wat leiden kan tot ontwikkeling van Indië. Hij wees op den rijkdom aan boschproducten, op de schatten, die de bodem geacht wordt te bevatten, en was van oordeel, dat het gouvernement behoorde mede te werken, desnoods door aandeelhouder te worden, tot de oprichting van ondernemingen om een en ander te exploiteeren [2]). Hij was een warm voorstander van de particuliere industrie, en wenschte, — zooals hij zeide bij de behandeling van het voorstel tot vernieuwing van de Billitonconcessie — „dat het alle particuliere onderne-„mingen in Indië wel mocht gaan; zij werken op krachtige „wijze mede om den band tusschen de kolonie en Nederland „nauwer toe te halen en te versterken" [3]).

Voor het gezag in Indië achtte Bool een goed inlandsch bestuur onmisbaar, en daarom betreurde hij het, dat het gezag der

[1]) Hand. 2e Kamer 1894/95 bl. 1080.
[2]) Hand. 2e Kamer 1890/91 bl. 176.
[3]) Hand. 2e Kamer 1891/92 bl. 642.

Inlandsche Hoofden langzamerhand zeer verzwakt is. Strenge handhaving van het beginsel om de inlandsche bevolking zooveel mogelijk te laten onder de onmiddellijke leiding van hare eigen hoofden is, zijns inziens, een der hechtste steunpilaren van ons gezag.

Bij de behandeling der Indische begrooting voor 1896 [1]) ontwikkelde Bool, ook met het oog op de steeds klimmende uitgaven voor het Europeesch ambtenaarspersoneel, beschouwingen, die bij verscheiden leden der afdeeling, waarin zij werden te berde gebracht, instemming vonden, en niet onwaarschijnlijk den stoot hebben gegeven tot het besluit der Regeering om in de eerste jaren het aantal uit te zenden ambtenaren belangrijk te beperken.

Het in de Indische begrooting van 1897 opgenomen plan tot reorganisatie van het boschwezen deed Bool opmerkingen maken van gelijke strekking.

„Reorganisatiën gingen meestal gepaard met uitbreiding van „Europeesch personeel. Hier doet zich eene uitstekende gelegen„heid voor om ook eens iets te doen voor de inlandsche ambtenaren.

„Voor de adjunct-houtvesters, die de tegenwoordige opzieners „zullen vervangen en dus het nooit verder zullen brengen wil „de Minister ook al Europeanen bezigen. Mij zou het eene uit„stekende regeling voorkomen, indien deze betrekking werd „gereserveerd voor inlandsche jongelieden, die met goed gevolg „de school voor zonen van inlandsche hoofden hebben afgeloopen" [2]).

Voor dit en dergelijke denkbeelden moge Bool gedurende zijn achtjarig lidmaatschap van de Tweede Kamer weinig instemming hebben gevonden, wanneer zij in goede aarde zijn gevallen zullen zij te rechter tijd ook ontkiemen en vrucht dragen.

Den grootsten invloed kunnen de leden der Staten-Generaal uitoefenen in de afdeelingen en ongetwijfeld heeft Bool van die gelegenheid ijverig gebruik gemaakt. Met welk succes is slechts aan zijne medeleden bekend.

Toen in 1897 de algemeene verkiezingen voor de Tweede Kamer op handen waren begreep Bool, dat voor hem de tijd was gekomen om zich uit het parlementair leven terug te trekken. Bovendien, het bevredigde hem niet langer. Meer en meer was hij overtuigd

---

[1]) Hand. 2e Kamer 1895/96 Bijlage B 4 no. 36 bl. 7.
[2]) idem 1896/97 bl. 191.

geworden, dat zelfs bij belangrijke beslissingen 's lands belang meer met woorden dan met daden wordt gehuldigd.

Onder dankbetuiging voor het genoten vertrouwen verzocht hij het bestuur der Vrijzinnige Kiesvereeniging te Leiden hem niet meer in aanmerking te brengen.

Met Bool's heengaan verloor de Tweede Kamer een volksvertegenwoordiger, die, althans uit koloniaal oogpunt beschouwd, zeker onder de besten mag worden gerekend. Hij stelde zich nooit op den voorgrond, maar deed zich gelden, wanneer dit noodig was. Nimmer liet hij zich leiden door zucht op den ministerieelen zetel plaats te nemen. Hij was oprecht voorstander van bezadigden vooruitgang; stelde voor deugdelijk staatsbeleid goed financieel beheer op den voorgrond en huldigde het beginsel, dat Indië niet mag worden geëxploiteerd, maar behoort te worden geregeerd. Over de toepassing van dit beginsel kan verschil van gevoelen bestaan, maar ieder, die het wel meent met onze Indische bezittingen, zal de zegepraal van dit beginsel van harte wenschen. Dat Bool echter omtrent die zegepraal zich geene illusie maakte, gaf hij meermalen duidelijk te verstaan.

In de Tweede Kamer sprak Bool alleen dan, wanneer hij iets te zeggen had; vooral in den laatsten tijd las hij dikwijls liever voor wat hij wilde meedeelen dan dat hij voor de vuist sprak.

Zijn voordracht was sober; van hartstochtelijkheid had hij een afkeer; zijne stem was helder, maar zacht en soms zelfs te zwak om op de tribunes goed verstaan te worden; de aandacht der leden van de Kamer werd hem echter niet onthouden.

Zijne geschriften zijn meer van populairen dan van wetenschappelijken aard; zijne artikelen over actueele vraagstukken kenmerken zich door duidelijke uiteenzetting der quaestie en geleidelijke ontwikkeling van eigen meening. Zijn stijl is onopgesmukt, maar vloeiend.

In het maatschappelijk leven was Bool een aantrekkelijke figuur; aanmatiging was hem vreemd; zijne hulpvaardigheid en hartelijkheid, zijne eerlijkheid en goede trouw bezorgden hem vele vrienden.

In 1889 vielen hem twee onderscheidingen ten deel. Eerst toen werd hij vereerd met de Ridderorde van den Nederlandschen

Leeuw, maar in ditzelfde jaar schonk de Fransche Regeering hem het Commandeurskruis van de Cambodja-orde.

In het laatst van 1891 heeft Bool Leiden metterwoon verlaten en zich gevestigd te Deventer, waar zijn oudste zoon Secretaris der gemeente was geworden. Toen deze in 1896 was benoemd tot Secretaris der gemeente Utrecht volgden zijne ouders hem spoedig ook derwaarts.

Bool stelde zich voor zijne verdere levensdagen te slijten in het genot van een gelukkig familieleven, en vleide zich eindelijk werk te kunnen maken van velerlei studie, waarvoor hij in zijn bedrijvig leven geen tijd had kunnen vinden. In het begin van dit jaar verheugde hij zich in het vooruitzicht weldra zijn 70sten verjaardag en den 40sten jaardag van zijn huwelijk te zullen mogen vieren.

Maar dit heeft niet mogen zijn!

Den 22sten Januari jl. stierf Bool na een kortstondig lijden ten gevolge van eene hevige longontsteking. Op zijne schrijftafel lag zijn laatste werk voor de pers gereed ter verzending.

Den 25sten Januari d. a. v. werd zijn stoffelijk overschot in plechtigen eenvoud ter aarde besteld op de begraafplaats te Utrecht. Een paar bloemstukken dekten het lijkkleed. Op de begraafplaats wachtten eenige vrienden de lijkstaatsie af; eene kleine schare volgde de lijkbaar tot de groeve en bracht daar den laatsten groet aan den diepbetreurden doode. Er werd niet gesproken.

Die eenvoud was geheel in overeenstemming met het karakter van den overledene. Maar toch, had de plechtigheid plaats gehad niet te Utrecht, waar hij nog niet lang had gewoond, maar te Leiden, waar hij jaren lang werkzaam was, zeker zou een groote schaar uit alle rangen en standen hebben blijk gegeven van de hooge achting, waarin Bool stond bij rijk en arm, bij oud en jong.

Elders [1]) wordt van hem gezegd: „Door eigen kracht en in-„spanning heeft deze verdienstelijke man zich uit eenvoudigen „kring een eervollen weg door het leven gebaand." Mogen ook de lezers van deze schets zijner werkzaamheid op koloniaal gebied van Bool getuigen

BENE MERUIT.

---

[1]) F. Nachtglas. Levensberichten van Zeeuwen. 1890, I bl. 53.

Een Keurkorps.

DOOR

J. F. H. SCHULTZ.

In vroegere jaren werden de korpsen controleurs bij het binnenlandsch bestuur, zoowel op Java en Madura als op de bezittingen daarbuiten, wel eens keurkorpsen genoemd.

Was en is die benaming nog verdiend?

Alvorens die vraag voor de Buitenbezittingen te beantwoorden zullen wij eerst nagaan aan welke vereischten de controleurs bij het binnenlandsch bestuur aldaar zouden moeten voldoen om eenige aanspraak te kunnen maken op de eer van te behooren tot een keurkorps, d. w. z. een korps uitgelezen ambtenaren.

De controleurs op de Buitenbezittingen zijn gewoonlijk geplaatst op zeer geisoleerde plaatsen, nagenoeg geheel aan zich zelf overgelaten, zonder omgang met menschen van gelijke intellectueele ontwikkeling als zij, ja dikwijls zelfs zonder eenigen omgang met Europeanen, gespeend van alle maatschappelijke genoegens, dikwijls moetende missen zaken, die zij te voren als noodzakelijke behoeften beschouwden, meestal ver verwijderd van geneeskundige hulp voor hen en hun gezin en zonder onderwijs voor hunne kinderen.

Wat moet hen onder zulke omstandigheden staande houden om hun werk met lust en ijver te verrichten en zich niet te laten ter neêr drukken door de zorgen voor zich zelf en voor hun gezin?

Vooreerst een gezond en krachtig lichaamsgestel, een opgeruimd gemoed, de liefhebberij in planten en in het houden van pluim- en ander vee, een goed voorziene leestrommel en bovenal geestdrift voor of althans belangstelling in hun vak.

Zij moeten er van doordrongen zijn, dat geen andere tak van dienst zulk eene schoone gelegenheid aanbiedt om in het belang van de ontwikkeling en den vooruitgang van Nederlandsch-Indië werkzaam te zijn als het binnenlandsch bestuur.

In die overtuiging behooren zij den economischen toestand van het land, dat zij besturen, met aandacht te bestudeeren, en na te gaan welke beletselen de ontwikkeling van die landstreek in

den weg staan, ten einde te trachten die met alle middelen, die hun ten dienste staan, uit den weg te ruimen.

Hoeveel tegenwerking zij ook hierbij mogen ondervinden, zij moeten zich daardoor niet laten ontmoedigen, en dan zal het blijken dat vooruitgang meestal mogelijk is.

De zelfvoldoening, die zij ondervinden bij het welslagen hunner pogingen, zal alsdan hun grootste en helaas! dikwijls hun eenige belooning zijn.

Want hoe zelden wordt het streven van een controleur om zijne afdeeling vooruit te brengen naar waarde geapprecieerd en wordt hij daarvoor beloond door eene voorspoedige carrière!

Ten einde echter deze taak naar eisch te kunnen vervullen moet een controleur behoorlijk opgeleid zijn voor de werkzaamheden die hij te verrichten heeft, even goed als een ingenieur, een technisch ambtenaar bij het boschwezen, enz.

Is die opleiding nu voldoende?

Volmondig zal het antwoord op deze vraag ontkennend moeten luiden.

Een controleur toch is geroepen om in zijne afdeeling de cultures en de veeteelt der Inlandsche bevolking aan te moedigen, de communicatie te verbeteren door het aanleggen of het verbeteren van wegen en het bouwen van bruggen, in tijden van epizoötiën den aard der ziekte te herkennen en de noodige maatregelen te nemen tot bestrijding daarvan en — indien er op zijne standplaats geen Europeesch of Inlandsch geneesheer bescheiden is — de eerste heelkundige hulp te verleenen door het aanleggen van een verband.

Is hij nu tot dit alles in staat?

Een ervaren controleur zal in den loop van zijn diensttijd veel van deze zaken, die hem aanvankelijk geheel vreemd waren, geleerd hebben, doch hoe is die kennis verkregen?

Alleen door de ondervinding, door afzien van anderen, door probeeren en wellicht door het bestudeeren van populair wetenschappelijke werken.

Doch deze langs den empirischen weg verkregen kennis is hem niet bijgebracht dan ten koste van tal van misslagen!

Wanneer men in de binnenlanden reist, trekken dikwijls verlaten groote wegen en vervallen bruggen de aandacht.

Bij navraag blijkt het dan, dat een controleur een weg heeft laten aanleggen, die later bleek voor transport niet bruikbaar te zijn.

Een opvolger liet daarop naar een beter tracé zoeken en daar langs een nieuwen weg aanleggen.

De oude weg moest toen vervallen en evenzoo de daarin reeds gebouwde bruggen.

Later bleek echter, dat ook de nieuwe weg niet deugde en werd er weder een nieuw tracé gezocht, waarlangs weder een weg werd aangelegd.

Zelfs werd somtijds een der oude wegen opnieuw in orde gebracht omdat het bleek, dat die eigenlijk nog beter was dan een der nieuwere.

Waaraan is nu het mislukken van al die werken te wijten? Uitsluitend aan het gemis van technische kennis van de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur.

Deze toch zijn gewoonlijk totaal onbekend met landmeten en waterpassen en dus niet in staat om een goed tracé te zoeken, dit op het terrein uit te zetten en in kaart te brengen.

Zij laten daarom het zoeken van tracés over aan Inlanders, die als goede wegenzoekers bekend staan, laten als deze een naar hun idee goed tracé gevonden hebben, dit uitkappen en gaan te voet er langs om te zien of het goed is.

Van eene behoorlijke opname der hoogteverschillen is echter gewoonlijk geen sprake.

Op goed geluk wordt de weg langs het door den controleur goedgekeurde tracé aangelegd en het blijkt dan soms, dat de weg eerst zeer vlak is en dan plotseling te steil wordt, zoodat hij voor karrenweg niet deugt.

Er moet dus naar een omlegging van het te steile gedeelte gezocht worden en soms na jaren, nadat voortdurend beweerd werd dat er geen betere weg te vinden was, wordt er eindelijk een bruikbaar tracé gevonden, zoodat daarlangs dan ten lange laatste een goede weg tot stand komt.

Met het bouwen van bruggen gaat het eveneens.

Van bouwkunde en waterbouwkunde hebben de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur geen verstand, evenmin hebben zij kennis van bouwstoffen, daar zij dit bij hunne opleiding niet hebben geleerd.

Moeten zij dus een brug bouwen, dan voorzien zij zich van een goeden toekang, aan wien de bouw daarvan wordt opgedragen.

Is deze nu betrouwbaar en werkelijk kundig, dan zal er een tamelijk goede brug gemaakt worden.

Is het echter een knoeier, dan levert hij prulwerk en slaat de brug bij de eerste de beste groote bandjir weg of verrot spoedig wegens de slechte houtwerken, die er voor gebezigd zijn.

Al doende leert men en dus krijgt een ijverig controleur ook ten laatste eenig verstand van wegen en bouwwerken en leert hij ook het slechte van het goede hout onderscheiden, zoodat hij op het laatst niet meer afhankelijk is van den goeden wil en de kunde van inlanders.

Sommige controleurs hebben dan ook op het gebied van wegen en bruggen verdienstelijk werk geleverd, doch ten koste van hoeveel nutteloos verspilde dagdiensten van heerendienstplichtigen en van weggeworpen geld is die kennis verkregen?

Met de kennis der controleurs van landbouw, veeteelt en de het meest voorkomende besmettelijke ziekten onder het vee is het even treurig gesteld.

Zij zijn derhalve gewoonlijk niet in staat der bevolking — zooals het toch eigenlijk behoorde — deskundigen raad te geven betreffende hare cultures en het telen van vee en evenmin om de verschillende besmettelijke ziekten onder het vee van elkaar te onderscheiden en dus met eenige zekerheid te kunnen beslissen met welke ziekte zij te doen hebben en of de ziekte wel de besmettelijke ziekte is, die zij — afgaande op de kenmerken daarvan — vermoeden.

Hierdoor worden soms ten onrechte de voorgeschreven maatregelen tot tegengang van besmettelijke veeziekten toegepast en de bevolking dus noodeloos last berokkend dan wel de maatregelen, die noodig zijn, niet tijdig genomen, waardoor eene besmettelijke ziekte groote uitbreiding verkrijgt en de veerijkdom der bevolking geheel of gedeeltelijk verloren gaat, terwijl dit door het tijdig nemen van de juiste maatregelen had kunnen voorkomen worden.

Ook in dit opzicht hebben sommige bestuursambtenaren door de ondervinding geleerd of door latere studie eenige kennis opgedaan, zoodat zij in staat zijn in het belang van den Inlandschen landbouw en den veestapel der bevolking nuttig werkzaam te zijn.

Doch ook deze kennis is te laat verkregen en dikwijls niet dan na mislukte proefnemingen.

Uit dit alles blijkt dus, dat de bevolking maar al te dikwijls de dupe is van de onkunde van de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur in zaken, die tot hunnen werkkring behooren en waarvan zij dus verstand behoorden te hebben.

Laten wij nu nagaan of de controleurs altijd de andere eigenschappen bezitten, die noodig zijn om ten volle berekend te zijn voor de vervulling der taak, die hun is opgedragen.

Daarvoor is in de eerste plaats noodig een gezond en krachtig gestel.

Tegenwoordig worden de ambtenaren, die voor den Indischen dienst worden uitgezonden, in Nederland streng gekeurd, zoodat zij geacht kunnen worden voor den werkkring bij het binnenlandsch bestuur lichamelijk geschikt te zijn, doch in Indië heeft geen keuring plaats van de ambtenaren, die daar bij dezen tak van dienst geplaatst worden.

Het gevolg is, dat er in het geheel geen waarborg bestaat dat deze voor dien werkkring wel lichamelijke geschiktheid hebben.

Zelfs moet het gebeurd zijn, dat personen, die in Nederland voor den Indischen dienst waren afgekeurd, op eigen kosten naar Indië zijn gegaan en hier bij het binnenlandsch bestuur geplaatst, niettegenstaande zij dus volgens het oordeel der medici daarvoor physiek ongeschikt waren.

Zulke personen nu kunnen op den duur geene goede diensten bij het binnenlandsch bestuur verrichten, daar zij niet bestand zijn tegen de vermoeienissen, verbonden aan den werkkring van een ambtenaar bij dien tak van dienst.

Zijn zij ijverig, dan begaat men een moord door hen daarbij te plaatsen, doordien zij te veel van hunne krachten zullen vergen en eindelijk het slachtoffer moeten worden van hunnen dienstijver.

Zijn zij onverschillig voor hun werk als bestuurs-ambtenaar, dan zijn van hen geene werkelijk goede diensten in het belang van de ontwikkeling der landstreken, waar zij geplaatst worden, te verwachten en worden er aldus zeer ongeschikte elementen in het corps ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur gebracht, waarmede men jaren lang opgescheept blijft zitten, totdat zij eindelijk — gewoonlijk eerst door pensionneering — daaruit verwijderd worden.

Het is dus zeer noodig, om de personen, die in aanmerking komen voor eene plaatsing bij het binnenlandsch bestuur, te voren aan eene gestrenge keuring te onderwerpen en alleen hen, die een gezond en krachtig lichaamsgestel hebben, bij dien tak van dienst te plaatsen.

Verder moet een controleur opgeruimd van aard zijn, ten einde

de noodige veerkracht te hebben om weerstand te kunnen bieden aan de invloeden, die nêerdrukkend op zijn geest inwerken.

Daarvoor is het noodig, dat een ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur op niet te laten leeftijd bij dien diensttak worde geplaatst.

Het weerstands- en aanpassingsvermogen is toch bij jeugdige personen veel grooter dan bij lieden van meer gevorderden leeftijd.

Al ware het alleen daarom zou het dus wenschelijk zijn als stelregel aan te nemen, dat een ieder van meet af aan bij het binnenlandsch bestuur moet beginnen en wel op niet te laten leeftijd, dus in geen geval ouder zou mogen zijn dan 25 jaren om bij dien tak van dienst te kunnen worden geplaatst.

Thans wordt dit in het geheel niet in het oog gehouden.

Niettegenstaande de slechte vooruitzichten, ten gevolge waarvan men er op moet rekenen, dat een ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur eerst na 20 jaren dienst assistent-resident kan worden, worden toch personen van ver over de 30 jaar nog bij dien tak van dienst geplaatst.

Men heeft dus de zekerheid, dat zulke personen eerst op een leeftijd van tusschen de 50 en 60 jaar assistent-resident kunnen worden en derhalve in de 2e helft van hun controleurstijd eigenlijk ongeschikt voor hun betrekking zullen zijn.

Bovendien zal een jeugdig persoon, die nog al zijne energie en levenslust bezit en met de illusiën der jeugd zijn werkkring bij het binnenlandsch bestuur begint, eerder gewennen aan de eenzaamheid der binnenlanden dan iemand van meer gevorderden leeftijd, die reeds een groot deel van zijn diensttijd als bureauambtenaar achter den rug heeft en in dien tijd geleefd heeft op eene groote plaats in eene beschaafde omgeving.

Deze *moet* zich in de eenzame binnenlanden der Buitenbezittingen misplaatst en dus ongelukkig gevoelen en wat is er van zoo iemand als bestuurs-ambtenaar te verwachten?

Al is er ook een enkele, die hierop uitzondering maakt en als bestuurs-ambtenaar voldoet, waarborg dat dit het geval zal zijn heeft men volstrekt niet en is eerder het tegendeel te verwachten, zoodat de plaatsing van zulke personen bij het binnenlandsch bestuur niet in het belang van den dienst is.

Bovendien worden de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur, die van het begin hunner carrière af bij dien tak van dienst zijn geplaatst geworden, door zoodanige inschuiving van niet tot hun korps behoorende ambtenaren, zeer benadeeld en

daardoor ontstemd, zoodat dit zeer ontmoedigend op hen werkt, waardoor de dienst zal lijden.

Men moet bij ondervinding weten, welke verbittering de inschuiving van bureau-ambtenaren in hun korps bij de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur te weeg brengt, om het verkeerde hiervan ten volle te kunnen beseffen.

Voldoet een ambtenaar op eenig bureau niet, laat men hem dan op een ander bureau plaatsen, waar de eischen minder streng zijn of de eene of andere administratieve betrekking geven, maar men plaatse hem niet bij het binnenlandsch bestuur, waarbij hij bijna altijd *mis*plaatst zal blijken te zijn, omdat hij op zijn leeftijd en na geruimen tijd reeds op een groote plaats te hebben gediend zich niet meer zal kunnen gewennen aan het eenzame leven in de binnenlanden der Buitenbezittingen en ook weinig belangstelling meer zal hebben voor zijne omgeving aldaar.

Daar — hoewel niet zoo vaak meer als vroeger — toch nog altijd bureau-ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur worden geplaatst en na een zeer korten proeftijd tot controleur bevorderd, hoewel zij in de verste verte daarvoor niet geschikt kunnen zijn, worden hierdoor ook elementen in het korps ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur gebracht, waarvan gezegd kan worden dat zij niet berekend zijn voor de hun opgelegde taak.

Eindelijk zijn er ook onder de ambtenaren, die op jeugdigen leeftijd bij het binnenlandsch bestuur zijn geplaatst, hoewel in Nederland goedgekeurd en dus physiek geschikt bevonden, nog velen, wie het leven in de binnenlanden is tegengevallen en zich met geen mogelijkheid daarin kunnen schikken.

Zij blijven zich ongelukkig gevoelen en daar zij weten, dat er voor hen geen kans is om een andere betrekking te krijgen, worden zij onverschillig voor hun werkkring, zoodat van hen geene werkelijk goede diensten te verwachten zijn.

De zekerheid, dat zij — hoe weinig zij ook doen om hunne afdeeling tot ontwikkeling te brengen — toch niet ontslagen zullen worden, ja het zelfs tot assistent-resident zullen brengen, immers van passeering van een controleur 1ste klasse voor bevordering tot dien rang en pensionneering als controleur 1ste klasse is bijna nimmer sprake, werkt er toe mede om zulke ambtenaren in hun gebrek aan belangstelling voor hun dienstvak te stijven.

Enkelen hunner weten zich nog tijdig een goed heenkomen te verschaffen door overgang bij een anderen tak van dienst, doch

hoevelen blijven als controleur voortsukkelen, totdat zij eindelijk den dienst kunnen verlaten en hoeveel kwaad is in al dien tijd door hen gesticht door onverschilligheid voor de belangen, die hun waren toevertrouwd!

Uit het bovenstaande komen wij dus tot de conclusie, dat het korps controleurs bij het binnenlandsch bestuur — op de Buitenbezittingen althans — geen aanspraak mag maken op den eerenaam van *keurkorps*.

Daar het echter in het belang van de ontwikkeling dier bezittingen hoogst wenschelijk is dat dit korps wel een keurkorps ware, zullen wij thans nagaan wat er zou moeten gedaan worden om daartoe te geraken. [1])

Hoewel de werkkring van een ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur in vele opzichten zeer verschilt van die van een bureauambtenaar, is thans de opleiding voor alle administratieve ambtenaren, onverschillig of zij bestemd zijn om bij het binnenlandsch bestuur of bij de bureaux te worden geplaatst, dezelfde.

Dit nu kan in het belang van den dienst niet goed zijn en het is daarom wenschelijk, dat ieder der beide categorieën van administratieve ambtenaren eene opleiding ontvangt, in overeenstemming met den werkkring, waartoe zij wordt geroepen.

Uit het bovenstaande blijkt al dadelijk, dat de toekomstige ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur kennis behoort te bezitten van landmeten, waterpassen, wegenaanleg, bouwkunde, waterbouwkunde, bouwstoffen, landbouw, veeteelt, ziekten en geneesleer der huisdieren en verbandleer, welke kundigheden bij een bureau-ambtenaar kunnen worden gemist.

Het zou dus noodig zijn, om aan degenen, die bij het binnenlandsch bestuur wenschen geplaatst te worden, als voorwaarde tot toelating tot het afleggen van het groot-ambtenaarsexamen te stellen het bij de wet op het middelbaar onderwijs bedoelde

---

[1]) Dat de eisch, dat het b. b. een keurkorps vormen moet, geen anderen grond zou hebben dan „belachelijke zelfverheffing", zooals de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* heeft beweerd (zie blz. 1946, jaargang 1896 van de *Indische Gids*) kunnen wij niet toegeven.

Het b. b. toch is ontegenzeggelijk een der meest belangrijke dienstvakken, daar op de daarbij dienende ambtenaren nagenoeg alles aankomt en zij belast zijn met de uitvoering van bijna alle regeeringsvoorschriften.

Het is dus in 's Lands belang zeer wenschelijk, dat die ambtenaren zoowel physiek als intellectueel volkomen geschikt zijn voor de vervulling der hen opgelegde schoone, maar dikwijls zware taak.

eind-examen van de landbouwschool of van de polytechnische school [1]) dan wel het examen, dat wordt afgenomen van hen, die onderwijs hebben genoten in den voorbereidenden cursus aan de rijkslandbouwschool, bedoeld bij het Kon. besluit van 9 Januari 1891 No. 10 (*Ind. St.* No. 104) [2]) en bij de aflegging van het groot-ambtenaarsexamen — voor zoover zij daarin niet reeds examen hebben afgelegd — bovendien van hen te vorderen kennis van bouwkunde, waterbouwkunde, bouwstoffen, wegenaanleg en verbandleer, voor zoover die voor de uitoefening hunner toekomstige betrekking noodig is.

Deze kennis toch kunnen zij zich aan de Polytechnische School en de Indische Instelling te Delft gevoegelijk eigen maken, terwijl zij die van de overige vakken op de rijkslandbouwschool kunnen opdoen.

Aldus zouden de toekomstige bestuursambtenaren toegerust zijn met de noodige kennis van al hetgeen zij in hunnen werkkring behooren te weten en zou er dus waarborg zijn, dat zij berekend zullen zijn voor de taak, die hen in Indië wacht, terwijl — daar zij zich ook met kennis van zaken in hunnen vrijen tijd zouden kunnen toeleggen op het kweeken van gewassen en de teelt van pluim- en ander vee — zich veel afleiding zouden kunnen bezorgen, waardoor het leven in de binnenlanden veel dragelijker voor hen zou worden en zij tevens in het belang der hun toevertrouwde bevolking nuttig werkzaam zouden kunnen zijn.

In dit tijdschrift is vroeger [3]) reeds gewezen op de onvoldoende opleiding der Indische ambtenaren, maar toen werd uitbreiding der voor hen noodige kennis verlangd in eene geheel andere

---

[1]) Degenen, die dit examen hebben afgelegd, zouden — hoewel zij geen kennis hebben van landbouw, veeteelt en ziekten en geneesleer der huisdieren — toch uitstekende diensten bij het b. b. kunnen bewijzen ten opzichte van wegenaanleg, irrigatie en de uitvoering van bouwwerken.

[2]) Hoewel bij dit examen geen kennis van veeteelt en van de ziekten en geneesleer der huisdieren wordt gevorderd, zullen degenen, die bedoelden cursus hebben gevolgd, toch door hunne daarbij verworven kennis goede diensten bij het b. b. kunnen bewijzen.

Het is dus billijk, dat hun — indien zij te oud zijn geworden voor eene verdere opleiding tot technisch ambtenaar van het boschwezen — het vooruitzicht wordt geopend op eene plaatsing bij het b. b.

[3]) In het stuk van den heer Tendeloo over de opleiding der Europeesche ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur in N.-I. in de *Indische Gids*, jaargang 1893, pag. 2053 en volgende.

richting, nl. de studie van Latijn, Grieksch, Arabisch, Sanskriet, enz. als voorbereiding voor eene wetenschappelijke beoefening van de in N.-I. inheemsche talen en van de Moslemsche instellingen. [1])

O. i. is éene uitbreiding van de studie der aanstaande Oost-Indische ambtenaren in deze richting geenszins wenschelijk.

Het binnenlandsch bestuur is een practisch vak; de werkzaamheden van een daarbij geplaatsten ambtenaar zijn over het algemeen eenvoudig en vereischen meer gezond verstand dan geleerdheid.

Het zou dus verkeerd zijn aan de ambtenaren van dat dienstvak eene geleerde opleiding te geven en zou deze hen veeleer minder geschikt maken voor hunnen toekomstigen werkkring.

Men make derhalve van hen geene geleerden en nog minder

---

[1]) Ook de assistent-resident P. J. E. van Heutsz is blijkens zijn brochure: „Reorganisatie van het b. b. op Java en Madura, wenschen en werken door een oud-controleur B. B." de meening toegedaan, dat een studie der oude talen op het gymnasium de voorkeur verdient boven een voorbereidende studie op de H. B. S. en verlangt daarom, dat alleen het getuigschrift van bekwaamheid tot de studie aan een Ned. Universiteit en de examens, genoemd sub *c*, *e*, en *b* in art. 2 van de bepalingen betreffende het groot-ambtenaarsexamen voor den Indischen dienst, behoorende bij het Koninklijk besluit van 20 Juli 1893, afgekondigd in *Stb.* 1893 no. 257, met uitzondering van het bij de wet op het middelbaar onderwijs bedoelde eind-examen van de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus, toegang zou verleenen tot de Indische Instelling.

Wij hebben echter zelden ambtenaren bij het b. b. ontmoet, die hun gemis aan kennis van de oude talen, althans van het Grieksch, betreurden, maar wel gevoelen bijna allen het gemis aan landbouw- en aan technische kennis; zoo ook de op Lombok vermoorde controleur 1ste klasse R. O. van der Hout, die die leemte zelfs trachtte aan te vullen door gedurende zijn verloftijd een cursus te volgen aan de Rijkslandbouwschool te Wageningen. (Zie zijn levensbeschrijving onder den titel „In den dienst gevallen" in No. 42 jaargang 1897 van *Eigen Haard*).

Wij zien ook niet in waarom degenen, die het eind-examen van de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus hebben afgelegd, geheel zouden moeten uitgesloten worden van de toelating tot de aflegging van het eerste gedeelte van het groot-ambtenaarsexamen.

Als bureau-ambtenaren toch zullen zij — zooals door de praktijk is gebleken — niet minder voldoen dan degenen, die de andere in art. 2 van de bovengenoemde bepalingen genoemde examens hebben afgelegd.

Alleen voor het binnenlandsch bestuur is de kennis, verkregen aan een H. B. S. — zooals hierboven is aangetoond — onvoldoende, zoodat degenen, die het eind-examen der H. B. S. met vijfjarigen cursus hebben afgelegd evenmin als dezulken, die de examens sub *a*, *d*, en *e* hebben afgelegd, voor eene plaatsing bij het b. b. zouden behooren in aanmerking te komen.

halve geleerden, doch vergenoege zich met eene zoodanige opleiding, dat zij in alle opzichten voor hun werk bekwaam en voldoende ontwikkeld zijn om der wetenschap des gevorderd diensten te kunnen bewijzen door het geven van inlichtingen aan geleerden en het samenstellen van beschrijvingen, enz.

Ook zonder voorbereidende kennis van Arabisch, enz. hebben de ambtenaren tot nu toe de inheemsche talen kunnen aanleeren en kennis van de Moslemsche instellingen kunnen opdoen, voor zoover dit voor hunnen werkkring noodig is.

Men bepale zich derhalve tot de mate van kennis, die daarvan zonder bepaalden wetenschappelijken grondslag te verkrijgen is en vordere van de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur geene diepzinnige taal- of andere studiën,[1]) waartoe hen — als zij hun dagelijksch werk met ijver en belangstelling verrichten — gewoonlijk den noodigen tijd ontbreekt.[2])

---

[1]) Het spreekt van zelf, dat wij niet bedoelen, dat deze ambtenaren zich niet zouden behoeven toe te leggen op de kennis van de taal en van de zeden en gewoonten van het volk, dat zij te besturen hebben.

Dit blijft een hunner eerste plichten, doch daarvoor is o. i. geen breede wetenschappelijke grondslag noodig maar wel dat zij zich veel onder het volk bewegen. De vroegere bestuursambtenaren op de Buitenbezittingen, de eerste pionniers der beschaving aldaar, hadden over het algemeen in het geheel geen wetenschappelijke opleiding genoten en spraken toch de dialecten, terwijl zij uitstekend op de hoogte waren van de zeden en gewoonten van de volkeren, die zij bestuurden.

[2]) Wij zonderen hierbij uit de enkele controleurs, die in zeer onbeduidende bestuursafdeelingen zijn geplaatst, doch deze afdeelingen behooren dan ook hoe eer hoe beter opgeheven te worden.

Er zijn nog enkele zulke afdeelingen, waar de controleur nagenoeg niets te doen heeft. Zij zijn in der tijd ingesteld ter pacificatie van pas geannexeerde landschappen, maar hebben reeds lang hun reden van bestaan verloren.

Een in zulk eene afdeeling met eene bevolking van slechts ± 6000 zielen geplaatste controleur schreef ons eens, dat hij na zijn optreden aldaar den ongeveer 15 palen langen, door zijne afdeeling loopenden grooten weg voor zooveel noodig had in orde gebracht, de daarin voorkomende bruggen had gerepareerd en de stijlen en leuningen daarvan netjes had laten opschilderen, het controleurs-erf had verfraaid door den aanleg van eenige rozenperken, in alle riviertjes en kreken had gevischt en in alle richtingen had gejaagd, maar dat hij nu ook niets meer te doen wist!

Een zijner voorgangers, die bekend stond om zijne geringe werkzaamheid, zeide ons dat hij het in die afdeeling 2 jaar had uitgehouden en toen nog tijdig was overgeplaatst, want dat indien hij daar nog langer gebleven was hij zich misschien in een vlaag van verveling voor het hoofd geschoten zou hebben.

Deze studiën nemen toch zooveel tijd in beslag, dat bestuursambtenaren, die zich daarop toeleggen, dikwijls hun eigenlijk werk verwaarloozen.

Voor zulke studiën heeft men dus afzonderlijke ambtenaren, werkelijke geleerden, noodig; mannen als Matthes en van der Tuuk en mocht een enkele keer een controleur werkelijk geschikt blijken voor wetenschappelijke studiën, zooals Wilken b.v., men stelle hem dan in de gelegenheid zich geheel daaraan te wijden, zonder zich door de dagelijksche beslommeringen van den dienst daarvan te behoeven te laten afleiden.

Hierdoor toch zal zoowel de wetenschap als de dienst gebaat worden, want ook hierin geldt het spreekwoord: „men kan moeilijk twee heeren te gelijk dienen."

Wordt de bovenbedoelde opleiding van de aanstaande bestuursambtenaren gevorderd dan ligt het voor de hand, dat het binnenlandsch bestuur voortaan een afgesloten dienstvak moet vormen evenals b.v. het boschwezen, dat alle ambtenaren bij dien tak van dienst van meet af aan moeten beginnen en derhalve geen vreemde elementen daarbij kunnen ingeschoven worden.

De aanstaande Oost-Indische ambtenaren zullen dus reeds vroeg moeten kiezen tot welk dienstvak zij willen behooren. [1])

Hebben zij met een gezond en krachtig lichaamsgestel voorliefde voor beweging in de vrije lucht, zien zij niet op tegen een eenzaam leven in de binnenlanden en zijn zij bezield met de zucht om in het belang der ontwikkeling onzer Oost-Indische

---

In die afdeeling is een landraad gevestigd, die bijna nimmer een zaak te berechten heeft en dus gevoegelijk zou kunnen opgeheven worden.

Ook is er een Eur. beambte voor de inning der belastingen bescheiden, zoodat, — indien deze daar bleef geplaatst — die afdeeling zonder eenig bezwaar bij de aangrenzende zou kunnen worden gevoegd en daardoor heel wat aan bestuurs- en justitie-kosten zou worden bezuinigd.

Men bedenke voorts welk zedelijk nadeel aan een controleur, die geen lust of aanleg tot het maken van wetenschappelijke studies heeft, wordt toegebracht, door hem geen behoorlijken werkkring aan te wijzen en hem dus in de binnenlanden prijs te geven aan hopelooze verveling.

Hij wordt daardoor geregeld werken ontwend en wellicht voor goed ongeschikt voor drukke bezigheden.

[1]) Aldus wordt ook vookomen dat een ambtenaar — zooals nu somtijds gebeurt — tegen zijn zin bij het b. b. wordt geplaatst, waardoor ontevredene en daardoor ongeschikte elementen buiten het korps ambtenaren van het b. b. worden gehouden.

bezittingen werkzaam te zijn, zoo moeten zij naar de Rijks landbouwschool gaan als voorbereiding voor de studie voor ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur.

Hebben zij daarentegen meer lust in bureauwerkzaamheden of zien zij op tegen het eenzame leven in de binnenlanden, dan voleindigen zij den vijfjarigen cursus eener Hoogere Burgerschool of den cursus aan een gymnasium.

Wel is waar zullen dan in Indië geene ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur meer kunnen gevormd worden maar dit is o. i. geen nadeel.

Bij eene splitsing van de administratieve ambtenaren in ambtenaren bij het b. b. en bureau-ambtenaren, ieder met eene afzonderlijke opleiding, waarvan die voor de eerste categorie van ambtenaren niet in Indië te verkrijgen is, zou er natuurlijk geen plaats meer zijn voor de afdeeling B van het Gymnasium Willem III te Batavia.

De Indische Instelling te Delft biedt echter ruimschoots gelegenheid aan tot opleiding van de noodige Indische ambtenaren, zoodat de bovenbedoelde inrichting te Batavia overbodig is.

Wel is waar zouden de Indische jongelieden, die zich willen voorbereiden tot de aflegging van het groot-ambtenaarsexamen dan genoodzaakt zijn zich daartoe naar Nederland te begeven, maar het kan om voor de hand liggende redenen [1]) niet anders dan in het belang van Nederland en Indië zijn, dat degenen, die later wellicht geroepen worden om in Indië gewichtige betrekkingen te bekleeden, hunne opleiding althans gedeeltelijk in Nederland ontvangen.

De opheffing der afdeeling B van het Gymnasium Willem III te Batavia zal dus geen verlies voor Indië zijn en de ingezetenen hier te lande zouden meer gebaat zijn met de oprichting van een werkelijk gymnasium of progymnasium, waardoor zij niet genoodzaakt zouden zijn hunne zonen reeds op jeugdigen leeftijd naar Nederland te zenden voor de opleiding voor het een of ander wetenschappelijk vak, als geneesheer, rechterlijk ambtenaar, enz.

Ook zou de al te groote toeloop van jongelieden, die voor administratief ambtenaar studeeren, hierdoor gekeerd worden,

[1]) Deze zijn uitvoerig in het licht gesteld in de hierboven aangehaalde brochure van den heer van Heutsz.

hetgeen zeer wenschelijk is, omdat er nu meer zulke ambtenaren worden aangesteld, dan er voor den dienst noodig zijn, zoodat zij dikwijls lang moeten wachten voordat zij bij b. b. of op een der bureaux kunnen invallen en hunne carrière daardoor reeds bedorven zien voordat deze eigenlijk is aangevangen.

Wordt de opleiding der aanstaande ambtenaren bij het b. b. op de hierboven aangegeven wijze hervormd, dan zal deze moeilijker en kostbaarder worden en is het dus zeer noodig, dat de vooruitzichten bij dien tak van dienst worden verbeterd en wel zoodanig, dat jongelieden daardoor worden aangelokt om zich die loopbaan te kiezen.

Van zelf zal dit reeds geschieden doordien geene inschuiving van vreemde elementen bij dat dienstvak meer mogelijk zal zijn en — omdat zich niet zoovele candidaten als thans meer zullen aanbieden — deze dadelijk als aspirant-controleur zullen kunnen geplaatst worden, in stede van, zooals thans, soms eerst eenige jaren als ambtenaar ter beschikking te moeten dienst doen.

Bovendien zal er ongetwijfeld meerdere opschuiving komen onder de controleurs, doordien sommigen bij zulk eene opleiding lichtelijk eene voordeelige plaatsing zullen kunnen krijgen bij landbouw-ondernemingen en daarom den dienst zullen verlaten.

Verder zal het noodig zijn het binnenlandsch bestuur op de buitenbezittingen zoodanig te reorganiseeren, dat er minder controleurs en meer assistent-residenten zijn, zoodat laatstgenoemde rang na niet al te langen tijd zal kunnen bereikt worden.

Indien de bezoldiging dan verder zoodanig werd geregeld dat een ambtenaar bij het b. b. er op kon rekenen dat hij na 8 jaren dienst een tractement ontvangt van *f* 400 en na 15 jaren dienst een van *f* 500, terwijl het maximum-tractement van een assistent-resident op *f* 800 werd gesteld, welk maximum zou moeten te bereiken zijn na 6 jaren dienst in dien rang, en er voorts werd gezorgd voor eene voortdurende verjonging van het korps door tijdige verwijdering daaruit van ongeschikte en versleten elementen, dan zouden hierdoor de vooruitzichten voor een ambtenaar bij het b. b. ongetwijfeld zeer verbeteren, vooral als ook eene billijke verhooging der pensioenen van de lagere ambtenaren tot stand kwam, waardoor een controleur en een assistent-resident na 20 jarigen diensttijd toch nog met een redelijk pensioen den dienst zouden kunnen verlaten.

Met zulke vooruitzichten zullen voorzeker genoeg jongelieden zich — ook indien de hierboven omschreven opleiding van hen gevorderd werd — willen bekwamen voor ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur.

De tot dat dienstvak behoorende ambtenaren zouden dan alleszins voor hunne taak berekend zijn en de noodige bekwaamheden bezitten om te kunnen medewerken tot de ontwikkeling onzer Oost-Indische bezittingen.

Zij zouden dan in werkelijkheid aanspraak kunnen maken op de eer van te behooren tot een **keurkorps**.

Benkoelen, 12 December 1897.

Reliefworks en landbouwcrediet.

In enkele streken der residentie Krawang, waar door het mislukken van den rijstoogst in den aanvang van dit jaar hongersnood dreigde te ontstaan, werden ter tegemoetkoming van de bevolking eenige reliefworks uitgevoerd. De opdracht om ter plaatse een onderzoek in te stellen naar den economischen toestand der bevolking bood mij de gelegenheid om de werking van reliefworks van nabij te leeren kennen. Het kan zijn nut hebben daarover de volgende beschouwingen te geven in verband met landbouwcrediet.

Hoewel reliefworks ingeval van hongersnood den voorkeur verdienen boven het verstrekken van rijst aan de bevolking, zijn daaraan bezwaren verbonden die moeilijk te vermijden zijn. Het voornaamste is wel dat de bevolking door reliefworks van de bewerking harer sawah's wordt afgehouden, wat in streken waar de rijstcultuur geheel van regen afhankelijk is, zeer nadeelige gevolgen kan hebben voor den te verwachten oogst. Bovendien hebben de verafgelegen desa's, waarvoor staatshulp in den regel het meest noodzakelijk is, door den grooten afstand waarop taakwerk moet worden verricht, daarvan het minste baat, daar de bevolking dan verplicht is bij het werk te blijven overnachten en er van het weinige dat uit den aard der zaak bij reliefworks te verdienen valt gewoonlijk niet veel overblijft voor het onderhoud van hun gezin.

Voor den Staat hebben reliefworks het nadeel, dat gelden worden uitgegeven voor werken die in den regel niet urgent zijn.

Bovendien is het in twijfelachtige gevallen zeer moeilijk te beslissen of en zoo ja wanneer reliefworks moeten worden toegepast. Een nauwkeurige grens is niet te trekken. Wat de een noodzakelijk vindt, acht de ander overbodig.

Een betere vorm van staatshulp, waarbij de genoemde bezwaren niet bestaan, is het verleenen van landbouwcrediet.

Aan welke wijze van toepassing van dit beginsel men ook de voorkeur moge schenken, alleen de praktijk kan mijns inziens

hierin een beslissend antwoord geven; en nu is ongetwijfeld het nemen van een proef met het verleenen van landbouwcrediet het meest doeltreffend in streken, waar hongersnood dreigt te ontstaan. Mislukt de proef, dan heeft men daarmede tenminste hongersnood voorkomen.

In streken waar geen particuliere industrie bestaat en de bevolking dus bijna uitsluitend van haar eigen landbouw moet leven, bestaat alleen dan gevaar voor hongersnood wanneer de grondbezitters door het mislukken van den oogst of door andere omstandigheden geen voldoende middelen bezitten, om den veldarbeid behoorlijk te beloonen. Daardoor zijn de niet-grondbezitters en de grondbezitters die geheel onbemiddeld zijn en uitsluitend van koeliearbeid moeten leven, door den nood gedwongen veldarbeid te verrichten tegen een loon, dat ontoereikend is voor eene voldoende voeding. Stelt men dus de grondbezitters door het verleenen van crediet in staat normale koelieloonen te besteden, dan is het gevaar voor hongersnood geweken.

De heer Fokkens geeft, meen ik, als een der voorwaarden voor het slagen van landbouwcrediet aan, om de burgerlijke wetgeving in dien zin te wijzigen dat ook op gronden van inlanders in communaal of individueel bezit, hypotheek kan worden verleend. Voor het nemen van een proef is mijns inziens dergelijke voorziening overbodig. Ook de geldschieters verleenen crediet zonder hypotheek op sawah's te kunnen vestigen. Bovendien heeft het Gouvernement een machtig wapen in handen, om onwilligen te dwingen hunne verplichtingen na te komen nl. de pressie der inlandsche hoofden. Onwil tot vestitutie der verstrekte voorschotten zal mijns inziens groote uitzondering blijven. Het eigenbelang en de goede trouw der bevolking zijn daarvoor voldoende waarborgen.

Wanneer men de exorbitante woekerrenten in aanmerking neemt die de geldschieters voor het verpanden van buffels en sawah's durven eischen en die van 60 % tot 100 % en meer percent bedragen, daar de vraag naar crediet het aanbod ver overtreft, behoeft het wel geen betoog dat de inlandsche grondbezitters, wanneer zij van het Gouvernement tegen matige rente crediet kunnen verkrijgen, al het mogelijke zullen verrichten om hunne verplichtingen na te komen en de proef niet te doen mislukken.

Hoofdzaak is dat de proef zoo eenvoudig mogelijk worde ingericht, en dan komt mij de volgende wijze het meest geschikt en doeltreffend voor.

Op bepaalde dagen houdt de controleur in commissie met het betrokken districtshoofd zitting op de districts- en onderdistrictshoofdplaatsen, ten einde de bezitters van bouwgronden in de gelegenheid te stellen geld te leenen tot een bedrag van b.v. *f* 10 per bouw sawah en *f* 5 per bouw tegalveld.

De uitbetalingen geschieden door de Commissie aan de aanvragers in tegenwoordigheid van het betrokken desahoofd en enkele leden van het desabestuur, nadat deze eene verklaring hebben afgelegd omtrent de persoon van den aanvrager en van de uitgestrektheid van zijn bouwgrond, welke uitgestrektheid gecontroleerd kan worden uit de desastaten voor de landrente. De aanvrager teekent voor den ontvangst op een staat, waarop de geldleeners desa'sgewijze voorkomen. Terugbetaling geschiedt na den oogst tegen betaling van zeker percentage 's maands. Bij wanbetaling wordt het verschuldigde zoo mogelijk op zijn boedel verhaald en hem bovendien gedurende eenige jaren geen crediet verleend.

De desahoofden worden met de inning belast en genieten daarvoor het gewone collecteloon.

Door eene dergelijke regeling zouden dus tevens de wettige inkomsten van deze hoofden op rationeele wijze aanzienlijk worden vermeerderd.

Resumeerende zijn dus de nadeelen aan reliefworks verbonden,

dat de sawahbewerking er door wordt vertraagd;

dat de meest geisoleerde desa's, die gewoonlijk het dringendst staatshulp noodig hebben, er het minst door worden gebaat en

dat belangrijke sommen voor werken worden uitgegeven die in den regel niet urgent zijn.

Daartegenover staan de voordeelen verbonden aan het verleenen van landbouwcrediet nl.

dat de rijstcultuur er door wordt aangemoedigd;

dat de maatregel voor alle desa's gelijkmatig werkt, ook voor de meest verwijderde;

dat de bevolking uit handen blijft van woekeraars;

dat de uitgaven voor reliefworks worden uitgewonnen en

dat men bij het slagen van de proef over voldoende gegevens zal kunnen beschikken tot regeling van deze zeer belangrijke aangelegenheid voor geheel Java.

G. F. K. VAN HULS.

Naar aanleiding van de benoeming van den heer F. Fokkens tot waarnemend resident van Timor en Onderhoorigheden.

In de *Javasche Courant* van 8 Maart jl. las men onder de officieele berichten:

„Belast met de waarneming der betrekking van resident van „Timor en Onderhoorigheden de ambtenaar op non-activiteit F. Fokkens, laatst inspecteur der cultures."

Deze benoeming is voor de assistent-residenten op de Buitenbezittingen eèn bittere pil, om niet te zeggen een onverdiende achteruitzetting.

Onverdiend, omdat het te dwaas is om te beweren, dat er niet één assistent-resident van de Buitenbezittingen geschikt zoude zijn voor resident van Timor; het gewest op de Buitenbezittingen dat den naam heeft van het gemakkelijkst te besturen te zijn, en waar zich zelden gewichtige incidenten voordoen.

Trouwens uit de benoeming van den heer Fokkens blijkt al voldoende, dat de Regeering het bestuur van dat gewest als niet bizonder gewichtig beschouwt. Immers dat ambt wordt toevertrouwd aan een ambtenaar *van Java*, die daarenboven de laatste jaren altijd buiten het eigenlijke Binnenlandsch-Bestuur heeft gestaan en belast was met speciale betrekkingen.

En dat er juist nu in dat gewest iets belangrijks af te doen viel, ook dat kan men niet aannemen, want dan zou de resident van Wijk, die er sedert Februari 1896 was, en die gunstig bekend staat, niet van daar zijn overgeplaatst naar de Lampongs; men zou dien hoofdambtenaar dan daar wel hebben gelaten.

Toen in December 1897 het ambt van resident in de Westerafdeeling van Borneo vacant kwam, dat als vrij moeilijk bekend staat, ontzag zich de Regeering niet om den als zeer bekwaam

bekend staanden resident van Hoëvell, uit de Lampongs, waar hij pas ruim een half jaar was, en waar, na het bestuur van den aldaar gepensionneerden resident van Hengst, wel een flink bestuursman noodig was, daar weg te nemen, en hem tegen zijn zin naar Pontianak over te plaatsen.

Zoo zoude ook nu de Regeering, als zij het bestuur van Timor als zeer belangrijk beschouwd had, wel een keuze hebben gedaan uit de zeer bekwame en bijzonder geschikte residenten van de Buitenbezittingen, en niet den heer Fokkens, een vreemden eend in de bijt, benoemd hebben.

Wij zeggen dit niet om de verdiensten van den heer Fokkens te verkleinen; verre van dien. Gaarne erkennen wij dat die vele zijn, maar zij zijn niet van dien aard, dat zij de gedane benoeming kunnen motiveeren.

Als bestuursman op de Buitenbezittingen heeft de heer Fokkens zijne sporen niet verdiend.

Erg hard is het derhalve voor de assistent-residenten op de Buitenbezittingen zich te zien voorbijgaan, want de heer Fokkens is pas sedert 1873 in dienst en was bovendien ook nog maar gelijkgesteld met assistent-resident. Hoofdambtenaar was hij nog niet.

En niet alleen voor de assistent-residenten, voor het geheele korps ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur op de Buitenbezittingen is die benoeming ontmoedigend. Zij benadeelt hun de promotie, die toch al niet schitterend is, zij schokt hun vertrouwen in de behartiging hunner belangen door de Regeering; zij ontneemt hun het *feu sacré*, dat zij vooral zoo noodig hebben, om altijd opgeruimd hun plicht met ijver te kunnen vervullen.

Want vele ambtenaren van B. B. op de Buitenbezittingen hebben een treurig bestaan, en waar moet het dan heen als er geen feu sacré is.

En er komt nog iets bij, dat deze benoeming voor hen nog grievender maakt. Zij diende om het aantal residenten weder voltallig te maken, waaraan sedert 10 December 1897, toen de resident Tromp te Pontianak overleed, één ontbrak.

Van 10 December 1897 tot begin Maart 1898 heeft men in die vacature niet voorzien, om ten slotte, na twee dure overplaatsingen van Timor naar de Lampongs en van de Lampongs naar de Wester-afdeeling van Borneo, er een ambtenaar van Java van te doen profiteeren. (Wie weet hoe lang die waarneming duurt). Het tractement van resident over die maanden, dat eigenlijk

toekwam aan den oudsten assistent-resident van de Buitenbezittingen, die als geschikt voor resident te boek stond, (en er zal toch wel één zijn, naar wij hopen) is onbenut in 's Lands kas gebleven.

De belangen der ambtenaren van B. B. op Java worden beter behartigd. Toen o. a. onlangs de resident van Batavia, de heer de Kock, onverwachts, zijn pensioen vroeg, was *in no time* een ander benoemd. Onder het lang onvervuld laten van eene betrekking, lijden alle lagere ambtenaren; dat wekt ontevredenheid. Waarom met bevordering gewacht, wanneer er gelegenheid bestaat om te bevorderen?

En vooral voor de Buitenbezittingers is dat lange wachten schadelijk, daar zij gewoonlijk, in tegenstelling met hun collega's op Java, door den grooten afstand van Batavia, bij bevordering er meestal één maand verhoogd tractement bij inschieten.

Dit is een gevolg van de bepaling, dat het nieuwe tractement eerst ingaat met de maand na het afleggen van de bij *Staatsblad* 1827 No. 115, art. 1 voorgeschreven eeden. Deze bepaling is onrechtvaardig, omdat zij ongelijk op de ambtenaren drukt. Een ambtenaar geplaatst te Batavia, of daar niet ver vandaan, wordt zoodoende bevoordeeld boven iemand, die toevallig ver van Batavia werkzaam is.

Waarom niet eenvoudig vastgesteld, dat het nieuwe tractement ingaat de maand volgende op die der benoeming. Dat is voor allen hetzelfde. Het geld voor dat verhoogde tractement is immers toch beschikbaar, anders had er geene benoeming plaats gehad.

Waarom dat aan rechthebbenden te onthouden?

Van harte hopen wij, dat in den vervolge de belangen der ambtenaren van B. B. op de Buitenbezittingen beter mogen behartigd worden, dan geschied is door de benoeming in begin Maart jl. van een *out-sider*, die nota bene voorzag in een op 10 December 1897 ontstane vacature.

* *

VARIA.

DE AFSCHAFFING DER KORTINGEN TEN BEHOEVE VAN PARTICULIERE SCHULDEISCHERS OP TRACTEMENTEN EN PENSIOENEN VAN AMBTENAREN.

De *Staatscourant* No. 94 bevat een hoogst belangrijk Koninklijk besluit, dat een zucht van verandering zal ontlokt hebben aan menig actief of gewezen Indischen ambtenaar, wien steeds het zwaard van Damocles: korting voor schulden, boven het hoofd hing.

Het bevat de volgende 6 artikelen:

Artikel 1. Het koninklijk besluit van 19 Januari 1861 no 50 wordt ingetrokken.

Ten behoeve van particuliere schuldeischers zullen op de inkomsten van landswege genoten wordende door landsdienaren en gewezen landsdienaren uit de Overzeesche bezittingen, zoomede door hunne weduwen en weezen, voor zooveel die inkomsten in Nederland door het departement van koloniën worden gekweten ten laste van de koloniale geldmiddelen, geen kortingen worden verleend.

Artikel 2. Ingetrokken worden:

a. artikel 34 van het reglement vastgesteld bij koninklijk besluit van 24 November 1859 no. 70 (*Ind. Stbl.* 1860 no. 27), zooals het luidt krachtens het koninklijk besluit van 5 Januari 1873 no. 15 (*Ind. Stbl.* no. 67), voor zooveel daarbij is geregeld het verleenen van korting op de pensioenen van officieren en met hen gelijkgestelde militaire personen, zoomede op de van landswege genoten wordende pensioenen van hunne weduwen;

b. artikel 27 van het reglement vastgesteld bij koninklijk besluit van 1 December 1879 no. 34 (*Ind. Stbl.* 1880 no. 22);

c. artikel 19 van het reglement vastgesteld bij koninklijk besluit van 10 April 1881 no. 11 (*Ind. Stbl.* no. 142).

Artikel 3. Artikel 22 van het bij koninklijk besluit van 1 Augustus 1889 no. 14 (*Ind. Stbl.* no. 214) vastgestelde reglement, betreffende de toekenning van pensioenen en onderstanden ten laste van de begrooting van Nederlandsch-

Indië aan de weduwen en kinderen van Europeesche en daarmede gelijkgestelde officieren en mindere militairen van de landmacht in Nederlandsch-Indië en van de met laatstgemelden gelijkgestelde militaire personen, wordt gelezen als volgt:

Op de krachtens dit reglement toegekende pensioenen wordt slechts korting verleend, wanneer dat op grond van een rechterlijk gewijsde wordt gevraagd, ten behoeve van het onderhoud van een of meer kinderen der gepensionneerden, in welk geval voor de proceskosten die krachtens het gewijsde ten laste van den gepensionneerde komen, almede korting kan worden verleend.

De korting mag de helft van het pensioen niet overschrijden.

Indien de minister van koloniën — of voor zooveel in Indië betaalbaar gestelde pensioenen betreft, den gouverneur-generaal — overtuigend blijkt, dat eene stiefmoeder in gebreke blijft te voorzien in het onderhoud van een of meer kinderen, gesproten uit of gewettigd door een vroeger huwelijk van den echtgenoot wiens overlijden aan het pensioen ten grondslag ligt, dan kan — naar bevind van zaken — korting, almede ten bedrage van hoogstens de helft van het pensioen, worden bevolen ten behoeve van het stiefkind of van de stiefkinderen.

Overigens wordt noch op de pensioenen noch op de onderstanden, krachtens dit reglement verleend, ten behoeve van particuliere schuldeischers korting toegestaan.

Artikel 4. Dit besluit treedt in Nederland in werking op 1 September 1898, met dien verstande, dat verzoeken om korting, die vóór 16 Augustus 1898 bij het departement van koloniën zullen zijn ontvangen en op eerstgenoemden datum door het departement van koloniën reeds verleende kortingen, nog zullen worden afgedaan en zullen afloopen op den thans bestaanden voet.

Artikel 5. Door het departement van koloniën wordt geen uitvoering gegeven aan Oost- en West-Indische besluiten, waarbij korting ten behoeve van particulieren is verleend, wanneer zij een later dagteekening dragen dan 31 December 1898.

Artikel 6. De gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië bepaalt den datum, waarop de artikelen 2 en 3 van dit besluit in Nederlandsch-Indië in werking treden.

NOG EENS: 'T IS MAAR EEN KOLONIAAL.

Het is ons een aangename taak, er op te kunnen wijzen, dat het officieele formulier, dat wij in onze Maart-aflevering op blz. 303 afdrukten, na het schrijven van ons artikel een belangrijke wijziging heeft ondergaan. En wel in dien zin, dat het fiscale karakter, daarin bestaande, dat zij die inlichtingen vragen aan het Departement van Koloniën over een Indisch militair worden uitgenoodigd om zelf maar een gezegeld request te schrijven aan den legercommandant te Batavia, thans geheel is verdwenen.

Wanneer nu iemand aan Koloniën om inlichtingen vraagt, krijgt hij, *binnen vier dagen*, het volgende antwoord:

AFDEELING C, No.

DEPARTEMENT VAN KOLONIËN.
Litt. C.
No. .

's-Gravenhage, den.....189 .

Namens den Minister kan ik U het volgende mededeelen, naar aanleiding van Uw.....

De daarin bedoelde koloniale militair maakte, blijkens uit Indië ontvangen opgaven, op den laatsten.....189 nog deel uit van het leger aldaar, en bij het Departement van Oorlog te Batavia was tot.....189 geen bericht van overlijden omtrent hem ingekomen.

Evenmin is bij het Departement van Koloniën eene dergelijke tijding ontvangen [1]).

Waar hij zich op dit oogenblik bevindt, is hier niet bekend.

Het spoedigst zult Gij uitvoerig bericht omtrent hem kunnen krijgen door U tot hem zelf te wenden, en wel onder het volgende adres:

Aan
den kolonialen militair
.....
(Algemeen Stamboek, No.....)
op..... 18 naar
Nederlandsch-Indië vertrokken per
stoomschip.....
te
Batavia.

Visie C.
S. fo.

Bevindt hij zich niet aldaar, dan worden aldus aan hem gerichte brieven door tusschenkomst der militaire overheid tot hunne bestemming gebracht.

De Raad Adviseur,
Chef der afdeeling „Militaire Zaken".

Aan
.....
.....
te

[1]) Van het overlijden van militairen wordt onmiddellijk bericht gezonden aan het Departement van Koloniën, en wel, wanneer de dood is veroorzaakt door of ten gevolge van verwonding, bij het uitoefenen van den dienst, bij groote rampen, enz, in den regel telegraphisch (door bemiddeling van den Gouverneur-Generaal); in alle andere gevallen schriftelijk, per eerstvertrekkende mail (rechtstreeks uit het garnizoen). Deze tijding wordt zoo spoedig mogelijk ter kennis gebracht van die naastbestaanden, welke daarvoor door den betrokken militair zelf, vóór zijn vertrek uit Nederland, zijn aangewezen.

Wij ontvingen verder, op het Departement van Koloniën, van den Raad-Adviseur voor Militaire Zaken Jhr. J. D. Six, inlichtingen waaruit bleek, dat ook vroeger binnen vier dagen de verzoeken om inlichtingen werden beantwoord. Wij vertoonden toen het origineel van den in de Maart-aflevering opgenomen brief, waarin vermeld staat, dat hij geschreven is: ter beantwoording van een adres dd. **18 Juni** 1897, en door het Departement van Koloniën gedateerd is: **22 Juli** 1897, d. i., goed geteld, 35 dagen later.

Men verklaarde ons, dat de eerstgenoemde datum dan niet anders kon zijn dan een fout van den copiïst. Als een bewijs daarvoor toonde men ons de minuut van den brief en het origineele adres.

Wij willen dit nu gaarne gelooven, maar wij moeten toch opmerken, dat de volgens bijvoeging behoorlijk gecollationeerde, origineele brief van Koloniën, die wij reproduceerden, de door ons vermelde tijdruimte van 35 dagen, tusschen vraag en antwoord, bevat. Wij zouden niet hebben durven veronderstellen, dat aan Koloniën in een gedrukt stuk, waarin slechts enkele woorden en cijfers geschreven zijn, zoo slordig kon worden gecollationeerd. Daarenboven is, tegenover het publiek, niet de aan Koloniën berustende minuut, doch de door haar verzonden missive, het origineele stuk.

Het doet ons echter veel genoegen, dat wij ons hebben kunnen overtuigen, dat, aan de afdeeling Militaire Zaken, met zorg gewaakt wordt voor de vlugge behandeling van dergelijke adressen.

Ten slotte is het onze plicht mede te deelen, dat de door ons gewraakte raad aan adressant om zelf aan den leger-commandant te Batavia te schrijven, in alle geval een buitengewoon snel resultaat geeft. Wij verzonden voor de moeder, die in de Maart-afl. genoemd wordt, den 21sten Februari 1898 een dergelijk request en zij ontving daarop, in den kortst mogelijken tijd een brief van haar zoon. Een briefkaart, gedagteekend „Hoofdkwartier Batavia 18 April 1898", werd door haar met een latere mail ontvangen, van dezen inhoud:

> „In antwoord op Uw adres, gedagteekend 21 Februari 1898, wordt U medegedeeld, dat de..... Algemeen Stamboeknummer..... van het .....ste Bataljon Infanterie in garnizoen te..... op aansporen van zijn chef een brief aan U heeft geschreven."

De zorg van de koloniale werving sluit dus, en dat behoort ook zoo, in zich, dat, èn aan Koloniën èn in Indië aan Nederlandsche nabestaanden van een Indisch militair zoo spoedig mogelijk de door hen gevraagde informatiën worden verstrekt.

De gewijzigde vorm van het formulier van Koloniën heeft zeer onze sympathie en wij apprecieeren het zeer van den Minister van Koloniën en den chef van Militaire zaken, dat zoo spoedig is overgegaan tot wegneming der grieven, waarvan de *Indische Gids* zich in de Maart-aflevering tot tolk maakte.

v. S.

DE ETHNOGRAPHIE EN ARTIS.

Wij hebben in de April-aflevering een onjuistheid neergeschreven, die wij zelf willen signaleeren.

Onder den titel: „Hoe hoog de ethnographie in Nederland staat aangeslagen", vermeldden wij op bl. 447 de benoeming van een commissaris van politie als waarnemend directeur en secretaris van een ethnographisch museum en wij noemden, als een maatregel van dezelfde orde, het feit dat het ethnographisch museum van Artis onder beheer staat van een zoöloog.

Als zoodanig noemden wij verder abusievelijk Dr. Vosmaer, die echter nimmer met Artis iets te maken heeft gehad, doch de betrekking bekleedt van lector aan de rijksuniversiteit te Utrecht. De opvolger van den heer Pleyte als beheerder der ethnographica van Artis is niet Dr. Vosmaer, maar Dr. J. C. H. de Meyere, *ook een zoöloog*.

De combinatie van zoölogie en ethnographie schijnt echter niets buitengewoons te zijn en komt in het buitenland herhaaldelijk voor. Zoo werd ons gewezen op het Staatsmuseum van Saksen, een der beste musea op het vasteland van Europa. Dit museum heet „zoölogisch-anthropologisch-ethnographisch museum." Het heeft tot directeur een volbloed zoöloog, dr. A. B. Meyer, die desalniettemin een ethnographische verzameling onder zich heeft, die veel uitgebreider is dan die van Artis.

De combinatie dierkunde en ethnographie is ook als studievak van één persoon niet zoo uiterst zeldzaam. Een hoogleeraar in de zoölogie, Dr. Hadda, behoort tot de voornaamste *ethnographen* van Engeland. En, om in ons vaderland te blijven, ook Prof. Dr. Max Weber, die ieder toch wel een zoöloog zal noemen, heeft ethnographische studiën gepubliceerd.

Een zoöloog, die gewend is in een museum te werken, die opgeleid is voor *beschrijvende* wetenschap en die, uit den aard van zijn studie, een open oog heeft voor morphologie, is in 't algemeen genomen zeker minstens even geschikt als een predikant of een ambtenaar B. B. in ruste, om maar eens twee gewone categorieën van sollicitanten voor zulk een betrekking te noemen. Vooral wanneer het alleen te doen is om een ethnographische verzameling in orde te houden, haar te beheeren en, wat het wetenschappelijk gedeelte van de taak betreft, de beschrijvende d. i. *ethnographische* wetenschap te beheerschen. Een *ethnographisch* museum, zooals Artis heeft, van een zeer eenzijdig karakter, mag niet vergeleken worden met een alles omvattende verzameling, die aanleiding kan geven tot *ethnologisch* onderzoek. In het laatste geval kan er reden zijn om een litterator of linguist te wenschen, die daar *ethnologisch* kan werken. In het eerste geval is iemand, die gevoel heeft voor beschrijvende wetenschap, voldoende en dan is zeker een zoöloog nog zoo'n rare keuze niet en we hadden dien in geen geval in één adem mogen noemen met een politie-ambtenaar.

Artis is ons dus — wij erkennen het gulweg — op een ongelukkig oogenblik uit de pen gevloeid. En dat ook nog om een andere reden. Artis is volstrekt niet een *zuivere* wetenschappelijke inrichting, en *dat* hebben wij in ons artikel uit het oog verloren. Artis is een vereeniging met vele leden, die contributie betalen en die waar voor hun geld willen hebben. Onder die waar bekleedt de zuivere wetenschap een zeer kleine plaats, en op dat kleine plekje wetenschap staat dan nog het verzamelen van levende dieren vooraan. Daarna

komen de dierkundige collectiën en heelemaal achteraan komt het ethnographisch museum, dat zeker al heel weinig bij het publiek in tel is. Een groot deel der Artis-bezoekers heeft het waarschijnlijk nimmer bezocht en stelt er in alle geval weinig belang in. Zeker zou een ideale toestand deze zijn: dat Artis een geleerd ethnoloog als beheerder zijner collectie bezat. Maar waar moet Artis dien man vinden? en waar zijn de leden, die voor dien man, stel dat hij gevonden wordt, een met zijn bekwaamheden overeenstemmend jaarlijksch tractement beschikbaar zullen stellen? Wij gelooven dat een eigen Artis-orchest-directeur bij de leden meer kans zou hebben.

Men kan zich Artis uitstekend voorstellen zonder haar ethnographische collectie, en we mogen Artis waarachtig nog dankbaar zijn dat ze daar betrekkelijk zóó goed verzorgd wordt. Want Artis is een particuliere dierentuin, waarvan men lid wordt voor zijn genoegen, zeker niet om de ethnographie te dienen. En als men daar *één* beheerder van *alle* musea aanstelt, ligt het voor de hand, dat men een zoöloog kiest.

Wij bedoelen dus geen blaam te werpen, noch op het bestuur van Artis, noch op den verdienstelijken zoöloog, die zeker alle verzamelingen van Artis, (en daarmede ook de ethnographische) beheert op voortreffelijke wijze. Maar wij blijven de strekking van ons artikel handhaven, dat ethnographie en ethnologie beide in Nederland stiefkinderen zijn: en wij hebben dan voornamelijk het oog op dat deel dier wetenschappen, dat zoo eigenaardig Nederlands gebied is: onze eigen koloniën.

v. S.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

15 Mei 1898.

INHOUD.

Jhr. Mr. J. K. W. Quarles van Ufford, in de *Bijdragen tot de Taal- Land- en Volkenkunde van Indië*, over Academische proefschriften over koloniale onderwerpen.

Het Indische mijnontwerp-Cremer, door den heer Reinier D. Verbeek besproken in de *Indische Mercuur*. — Hetzelfde onderwerp behandeld door den Soerabajaschen correspondent der *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. — Opmerkingen van P. H. in hetzelfde blad. — Bespreking in *De Standaard*. — Het *Algemeen Handelsblad* over staatsspoorweg-exploitatie in Nederlandsch-Indië, naar aanleiding eener opmerking van Prof. Mr. M. W. F. Treub in de *Vragen des Tijds*. — Het *Algemeen Handelsblad* over de vervanging der Chineesche officieren door bezoldigde wijkmeesters. — Dr. V. van der Plaats in *Zonneschijn* over „Hygiëne in de tropen". — Het *Algemeen Handelsblad*, uit berichten van het jaar 1889 concludeerende, dat het concentratiestelsel in Atjeh destijds reeds slechte resultaten gaf. — De *Standaard*, uit den zeeslag van Cavite lessen puttende voor de Indische verdediging.

Een belangrijke bibliografische studie is zeker die van de academische proefschriften aan onze universiteiten, betrekking hebbende op koloniale onderwerpen. Jhr. Mr. J. K. W. Quarles van Ufford gaf in de *Bijdragen van het Kon. Ned. Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Indië*, in 1880 (4e volgreeks, 4e deel, 3e stuk) een lijst van 153 dissertatiën en professorale oraties, op dit gebied liggende, zich uitstrekkende over een paar eeuwen. Sedert die uitgave verliepen 18 jaar. Wij beschouwen het als een groot voorrecht, dat de schrijver zelf ons nu een vervolg op zijn proefschriftencatalogus geeft. In de *Bijdragen* van 1898 (6e volgreeks, 3e deel, 2e aflevering) komt deze aanvulling voor; zij bevat wederom 112 nummers, die verdeeld zijn over de volgende dertien hoofden:

1e. Koloniën in het algemeen; 2e Ned.-Ind. bezittingen in het algemeen en haar geschiedenis; 3e. Koloniaal beheer en koloniale wetgeving; 4e. Deportatie; 5e. Weeskamers en toeziende voogdij; 6e. Zeeroof; 7e. Landbouw, handel en nijverheid; 8e. Wetenschappen; Natuur- en taalkunde; 9e. Mohammedanisme; 10e. Chineesche zaken; 11e Ziekten en geneesmiddelen; 12e. Slavernij; 13e. Ned. West-Indië.

De waarde van dezen bibliografischen arbeid wordt verhoogd, doordat zooveel mogelijk ook de recensiën van proefschriften vermeld zijn, en belangrijke mededeelingen over de onderwerpen en de schrijvers worden medegedeeld.

* * *

Wij maakten in onze vorige „revue" melding van een paar artikelen over de ontwerp-mijnwet-Cremer. Het was wel te verwachten, dat de heer Reinier D. Verbeek, die steeds op de bres was bij de vorige mijnwet-ontwerpen, ook thans zijn oordeel zeggen zou. Dit geschiedde dan ook in de *Indische Mercuur*

van 23 April. Na een uitvoerig geschiedkundig overzicht, geeft de heer Verbeek — wien het publiek steeds voortgaat te verwarren met zijn naamgenoot, den chef van het mijnwezen in Ned.-Indië, Dr. R. D. M. Verbeek — zijn indrukken over de mijnwet-Cremer.

Zijn aanmerkingen zijn van verschillenden aard. Zoo wil hij, bij de in artikel 1 genoemde delfstoffen, „steenzout" veranderen in „keukenzout", of er anders uitdrukkelijk bijgevoegd zien, dat uitsluitend keukenzout, geen andere minerale zouten bedoeld zijn.

Ingrijpender is zijn grief tegen de pogingen die dit ontwerp doet om buitenlanders er uit te houden.

Buitenlanders en buitenlandsche vennootschappen waren reeds in vorige ontwerpen van het verkrijgen van vergunning tot onderzoek of van concessie uitgesloten. Die regeling is nu verscherpt door de bepaling, dat bij vennootschappen in Nederland of Nederlandsch-Indië gevestigd de eenige bestuurder of, als er meer zijn, de meerderheid, alsook de meerderheid van commissarissen, en bij vennootschappen onder een firma, indien er twee vennootschappen zijn één van hen, of anders de meerderheid, Nederlanders moeten wezen, woonachtig in Nederland of in Nederlandsch-Indië.

Waarom toch die verscherping? — vraagt de heer Verbeek. Waarom is die geheele bepaling noodzakelijk en dat juist alleen bij den mijnbouw en niet bij den landbouw, den handel en alle andere bedrijven?

„Overal elders lokt men zooveel mogelijk het buitenlandsche kapitaal, om de hulpbronnen van een land tot ontwikkeling te helpen brengen en hier is het mogelijke gedaan om het te weren. Wanneer dit artikel, zooals het daar luidt, tot wet wordt, dan is het te voorzien, dat het zeer spoedig gewijzigd of daarmede door de Indische Regeering de hand gelicht zal moeten worden. Ten gevolge van de vele exploratie-maatschappijen, die in de laatste maanden ontstaan zijn, kan het niet anders, of meer en meer zullen er op verschillende punten van den Archipel rijke delfstof-afzettingen aan het licht gebracht worden.

„Veel kapitaal wordt er vereischt om de ontdekte afzettingen behoorlijk te openen en tot ontginning te brengen. Het kleine Nederland kan die kapitalen niet alleen fourneeren en de ondernemers zullen zich dan wel genoodzaakt zien zich tot het buitenland te wenden, wat overigens nu reeds op ruime schaal geschiedt. Het is niet te loochenen, dat de bepalingen van art. 4 van het ontwerp niet beantwoorden aan die steeds dringender wordende behoefte. Men mag ze willen verdedigen, in het geloof daardoor mogelijke internationale verwikkelingen buiten te sluiten, welbezien staat het te vreezen, dat deze daardoor juist uitgelokt zullen worden".

Wij zijn het in dezen eens met het ontwerp-Cremer, niet met deze kritiek. Afkeerig zijnde van protectionisme, gelooven we toch dat het zeer wenschelijk is bij onze Indische mijnontginningen, die gewoonlijk gedreven worden in streken waar zeer weinig Europeanen zijn, de echte buitenlandsche companies er buiten te sluiten. Practisch is het kapitaal internationaal, en evenzoo de mijnbouwkundige wetenschap. Vreemd kapitaal en vreemde deskundigen zullen door het ontwerp-Cremer niet worden geweerd. Maar het is ten minste een poging, om het verdringen onzer nationaliteit, wat het beheer der onderneming betreft, tegen te gaan. En als zoodanig zijn wij vóór de bepalingen in het ontwerp-Cremer.

Een tweede grief oppert de heer Verbeek, waar hij, in deze dus samengaande met het *Algemeen Handelsblad* (zie de „Revue" in de vorige aflevering blz. 614) den fatalen termijn van twee jaar, verlengbaar met één jaar, voor een vergunning te kort vindt. Bovendien keurt hij het vaste recht van *f* 0.02^5 per H. A. voor vergunningen af. Ook hier heeft ons de kritiek niet kunnen terugbrengen van onze gunstige meening, uitgesproken bij de behandeling van het ontwerp op blz. 553, gegrond op de motieven, die wij vinden in de memorie van toelichting van het wetsontwerp.

De heer Verbeek heeft verder een principieel bezwaar in de wijziging, die dit ontwerp brengt in artikel 8 van het ontwerp-Bergsma: het beginsel dat in een en hetzelfde concessieveld het beschikkingsrecht over verschillende delfstoffen aan verschillende personen kan verleend worden.

Dit beginsel is ontleend aan de Pruisische mijnwet.

Volgens den schrijver heeft men, dit uit de Pruisische mijnwet overnemende, niet behoorlijk in het oog gehouden het groote principieel verschil tusschen dit ontwerp en die wet.

De Pruisische mijnwet kent geen uitsluitend recht van opsporing aan één persoon toe voor een bepaald omgrensd terrein, en het ontbreken van die bepaling vormt ongetwijfeld de voornaamste leemte in die wet. Bij het ontwerpen van de Pruisische mijnwet van 1865, had men echter met bestaande toestanden en gebruiken rekening te houden, en het bij opsporingen toen aangenomen stelsel bracht mede, dat toegestaan werd ook in reeds bestaande concessievelden naar andere delfstoffen dan de bereids verleende te laten zoeken. Talrijk zijn nochtans de gevallen niet dat deze bepaling toepassing vindt. Hoofdzakelijk vindt men dergelijke gevallen in het mijnambt Dortmund, waar afwisselend onder den bodem lagen van ijzersteen en steenkool worden aangetroffen. De ontginning van verschillende belanghebbenden binnen dezelfde ruimte heeft in die streek dan ook tot veel ongerief aanleiding gegeven. Zulke toestanden kunstmatig in Indië te scheppen zou zeker niet raadzaam wezen en door niets gemotiveerd.

„De geologische wetenschap is ver genoeg gevorderd om aan te geven, welke delfstoffen doorgaans binnen een zelfde terrein te zamen kunnen voorkomen en de aanvrager om concessie kan dus reeds aanstonds er voor zorgen, dat hij voor al die delfstoffen concessie aanvraagt. Mocht er werkelijk, buiten de in de acte van concessie genoemde, nog later blijken de een of andere delfstof in het terrein aanwezig te zijn, die in een afzonderlijke afzetting gevonden wordt, en geheel zonder bijmenging is van de reeds in de acte van concessie genoemde delfstoffen, dan zullen zulke gevallen niet alleen *tot de uiterste zeldzaamheden behooren*, maar zonder twijfel is ook de eerste concessionaris, of een der door hem aan het werk gestelde personen, wel degeen die ze dan het eerst zal ontdekken. In dat geval zou de ondergeschikte, door de bij de wet gestelde formaliteiten eerder te vervullen dan de concessionaris zelf, het beschikkingsrecht kunnen erlangen, dat in billijkheid toch aan zijn meester toekomt. Dat zou in hoofdzaak alleen het gevolg kunnen wezen van den nu voorgestelden maatregel, dien wij hopen dat de Minister bereid zal wezen uit het ontwerp te verwijderen. Te meer bestaat daartoe aanleiding, omdat de veronderstelling niet juist is die tot deze regeling, volgens de M. v. T., aanleiding heeft gegeven, n. l. dat een geconcedeerd mijnveld *vele* andere gereserveerde

delfstoffen kan bevatten dan de in de acte van concessie genoemde, en dat door het niet maken van de hier bedoelde bepaling de ontginning er van dus tegengegaan zou worden.

„Zijn er zulke afzonderlijk liggende delfstofafzettingen voorhanden, die met voordeel te ontginnen zijn, dan is de eerste concessionaris de aangewezen persoon om dit doen. Het zou verkeerd wezen om dit, ook in de nog bestaande regeling gehuldigde beginsel, te veranderen.

„De eersten die last zouden krijgen van een bepaling als de nu voorgestelde zouden wellicht de houders van petroleum-concessies zijn, wanneer ze ten minste niet bijtijds voorzorgsmaatregelen namen. Er zouden anders waarschijnlijk al dadelijk concessieaanvragers voor keukenzout in hun mijnveld zich voordoen, en dit niet met de bedoeling om dat zout werkelijk te ontginnen, maar alleen in de hoop zich later door den oorspronkelijken concessionaris te laten uitkoopen."

De schrijver vergunne ons ook dat bezwaar niet te deelen. Wij gelooven met hem dat het uiterst zeldzaam zal zijn, dat een dergelijk geval zich zal voordoen. Wanneer het zich voordoet, is er echter geen reden om van te voren aan den concessionaris *per se* de beschikking te geven over die delfstoffen, waarop hij nimmer gerekend had. Ten rechte is dus hier, naar onze meening, weder de Pruisische mijnwet gevolgd.

De heer Verbeek keurt verder de tijdelijkheid af der concessie voor 75 jaar en verkiest afstand in eigendom. Gegeven de toestanden in Indië, waar voor landbouwperceelen erfpacht op lagen termijn evenzeer in gebruik is, terwijl afstand van grondeigendom aan Europeanen enz. daarbij uitgesloten is, vinden wij het logisch voor den mijnbouw op soortgelijke wijze te handelen.

Wanneer men intusschen let op den bepaald vernietigenden kritiek, die de heer Verbeek op de vorige ontwerpen uitoefende, dan komt dit onderwerp er bijzonder goed af. Men zal uit onze bespreking dien indruk niet gekregen hebben. Maar dat komt, omdat wij kortsheidshalve niet vermeld hebben den lof, dien de schrijver aan sommige bepalingen, afwijkende van het ontwerp Bergsma, toezwaait. Wij blijven echter bij ons oordeel, dat wij van amendementen op deze mijnwet in 't algemeen een afkeer hebben, en wij drukken nog eens de hoop uit haar zoo weinig mogelijk gewijzigd, weldra in 't *Staatsblad* te zien. Wanneer echter de Tweede Kamer voortgaat met zóó weinig bekwamen spoed te maken, als ons dit zittingsjaar te zien gaf, dan zal onze hoop stellig vooreerst nog wel niet vervuld worden.

* * *

De Soerabajasche correspondent der *Nieuwe Rotterdamsche Courant* gaf in het nummer van 3 Mei een zeer waardeerend oordeel over de mijnwet-Cremer als „de algemeene opinie in Indië." Vooral de heffing van een vast recht van 2.5 cent per hectare voor vergunningen zou met algemeen genoegen vernomen zijn, wijl er thans zooveel speculatie bij die aanvragen is. Er was zelfs iemand, die aangeboden had om, wegens de scherpe concurrentie, voor slechts *f* 5 een geheel stel aanvragen te vervaardigen.

* * *

In het nummer van 10 Mei komt P. H. tegen het bovenstaande op. Den schrijver gewerden uit Indië geheel tegenovergestelde indrukken.

In de eerste plaats wordt opgemerkt, dat mijnbouw steeds speculatie is, en dat het *vervaardigen* van aanvragen nog in het geheel niet gelijk staat met het *verkrijgen* daarvan.

Bijna geheel Indië, voor zoover onder rechtstreeksch bestuur, was vóór den aanvang van dit jaar reeds door verschillende personen aangevraagd, zoodat voor bepaalde speculatieve aanvraag op groote schaal niet de minste vrees meer behoeft te bestaan, en iedereen, bekend met personen en toestanden, weet dat op Java, dat als voorbeeld kan dienen daar het bijna geheel reeds uitgegeven werd, bijna alles werd uitgegeven aan afzonderlijke personen, die niet als stroomannen, maar voor eigen rekening en risico handelden.

Op Sumatra werd eens op groote schaal door één persoon aangevraagd, doch de resident verleende de vergunningen toen ook voor slechts twee jaar. Deze maatregel zou ook voortaan in die gevallen zonder bezwaar toegepast kunnen worden en zeker afdoende te groote speculatie bij aanvragen verhinderen, vooral als men in aanmerking neemt dat vóór het eerste jaar verstreken is de houder der vergunning een begin met het onderzoek gemaakt moet hebben, wat vooral bij de groote afstanden zeer veel kosten veroorzaakt, terwijl indien hij daarmede in gebreke blijft, de vergunning onmiddellijk ingetrokken wordt.

Er zijn dus voldoende waarborgen tegen speculatie en met de heffing van een recht per hectare zou men het doel voorbijstreven.

Tot dusverre was de gewone loop van zaken dat iemand, die, afgaande op geruchten van Europeanen of inlanders, vermoedde dat voor zekere streek nader onderzoek naar een of meer mijnprodukten mogelijkheid gaf op eenige uitkomst, alsdan voor dat stuk vergunning aanvroeg; na verkrijging daarvan, voor eigen rekening of wegens de groote risico er aan verbonden in connectie met derden, een serieus onderzoek liet instellen en bij gunstig uitvallen daarvan voor de verdere exploratie een naamlooze vennootschap oprichtte, zijnde zulks ook blijkbaar de door het gouvernement meest gewenschte vorm voor uitvoering eener exploitatie.

Nu mag het zijn dat zulk een aanvrager daar soms aardig mede verdiend heeft, doch waar men ook rondziet, overal vindt men bij mijnbouw hetzelfde, zoowel in Zuid-Afrika als Californië of Klondyke, en nu zijn er misschien enkele personen, minder energiek en ondernemend die hem dat misgunnen, doch dat kan moeilijk anders dan als jaloezie beschouwd worden. Juist door die ondernemers, eerste aanvragers, die, geprikkeld door de hoop op groote winsten, den archipel afreizen, overal inlichtingen inwinnend, onherbergzame oorden intrekkend dagen en weken lang, zonder eenige vaste zekerheid van succes groote kosten makend, is de mijnindustrie in Indië op de hoogte gekomen waarop zij thans staat en zal zij, mits niet gehinderd door belemmerende bepalingen, tot nog grooter uitbreiding gebracht worden.

De gemakkelijk te genaken, bekende streken zijn reeds alle voor onderzoek afgestaan, en te meer reden is er dus om juist nu, nu de risico steeds grooter wordt, milde bepalingen te doen gelden en niet door maatregelen als de voorgestelde heffing per hectare die krachten te treffen en te ontmoedigen, die als pioniers voor den zoo gewenschten meerderen bloei van den mijnbouw vooral in zulke uitgebreide koloniën als de onze onontbeerlijk zijn.

Een soortgelijke oppositie is gevoerd tegen aanvragers van woeste gronden

op Java, doch de regeering heeft zeer terecht nimmer getoond door het maken van belemmerende bepalingen, daar gehoor aan te leenen, en de uitkomsten hebben bewezen dat zij juist gezien had, en thans, voor den mijnbouw, mag men dus hetzelfde van haar verwachten.

Bij een heffing van een vast recht per hectare van vergunningen, zal het dus voor particuliere personen vrijwel ondoenlijk worden als aanvragers op te treden, wijl de kosten dan behalve de bijzonder groote risico nog enorm hooger worden. Hierom zullen deze personen zich terugtrekken, en alleen groote maatschappijen die reeds op verkregen resultaten kunnen wijzen en daardoor krediet hebben, zullen het monopolie krijgen voor het doen van aanvragen, of wel enkele zeer gefortuneerde buitenlandsche mijnbouwspeculanten, die alsdan eenvoudig een Nederlander als strooman moeten gebruiken.

Men zal dus krijgen òf buitenlandsche inmenging op groote schaal, iets waar de regeering toch blijkbaar veel tegen heeft, òf een monopolie van enkelen, zooals b. v. in Amerika de *Standard Oil* en daarmede zal ontegenzeggelijk een toestand ontstaan, nadeelig voor de snelle ontwikkeling van den mijnbouw in het bijzonder en van onze koloniën in het algemeen.

Ten slotte wenschte de schrijver nog een opmerking onder de aandacht ook van onzen bekwamen minister van koloniën te brengen.

De bepalingen luiden dat bij het indienen van aanvragen om vergunning tot mijnbouwkundig onderzoek, deze met den meesten spoed behandeld dienen te worden. Vele residenten doen dat en toonden door een vlugge afdoening op juiste wijze het belang van hun gewest in te zien, doch enkele residenties maakten daarop een uitzondering. De schrijver kan niet nagaan in hoeverre de betrokken residenten of anderen daarvan de schuld zijn. Zeker is het echter, dat op Java eerst in December l.l. vergunningen gegund werden, welke reeds in November 1896, dus ruim een jaar te voren, met juiste grensomschrijving enz. geheel in den vereischten vorm waren aangevraagd Ook zijn verscheiden aanvragen op Borneo, ruim een jaar geleden ingediend, nog niet afgedaan.

Het zou nu grievend onbillijk zijn deze aanvragers, die door minder vlugge behandeling door het gouvernement, dus zonder hunne schuld, benadeeld zijn en daardoor reeds ten zeerste teleurgesteld, bovendien nog te treffen met enkele voor hen bepaald nadeelige bepalingen der nieuwe wet, waar andere aanvragers, die veel later een request indienden, dit op den ouden voet zagen toegestaan. In overweging wordt dus gegeven dat het verbod om, vóór de nieuwe wet is behandeld, aanvragen toe te staan, opgeheven werd voor die aanvragen, welke gedaan zijn vóór een bepaalden datum, bijv. 1 Juli 1897, dus in de eerste helft van het afgeloopen jaar, en tevens bijv. bij een bepaling in de nieuwe wet, een uitzonderingsbepaling vast te stellen, die de bedoelde vergunningen vrij zou stellen van de heffing per hectare, zoo de minister deze voor vergunningen in het algemeen gehandhaafd zou willen zien.

Dat de bepaling omtrent deze heffing in de nieuwe wet van terugwerkende kracht zou kunnen zijn, wordt trouwens betwijfeld. Want, hoewel enkele vergunningen werden afgestaan met de conditie dat zij ook onderworpen zouden zijn aan later te maken bepalingen, zoo zijn er verscheidene waarbij dat niet bepaald is. Deze laatste zouden alle kans hebben bij oppositie tegen nieuwe bepalingen door de rechtbank in het gelijk gesteld te worden.

Concludeerend, zou de schrijver het zeer betreuren, indien eenige hinderende bepalingen, waaronder voornamelijk de bovenbesproken heffing van een vast recht per hectare voor vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige onderzoekingen en opsporingen, de pas ontluikende bron van welvaart zouden gaan belemmeren en zoodoende moedwillig een equivalent afbreken, nu voor de baten uit suiker- en koffiecultuur de eerste jaren eer op vermindering dan vermeerdering gerekend moet worden, vooral als Amerika doorgaat met uitbreiden van zijn beetwortelaanplant en de vele jonge koffieaanplantingen, de laatste jaren in Brazilië, Mexico, Africa en elders aangelegd, in productie zullen komen.

* * *

De Standaard, (23 April) maakt een eere-saluut aan den heer Cremer, een practisch man, wiens optreden aan het hoofd van het departement van koloniën goede hope geeft, dat de wettelijke regeling van de mijn-onderzoeking en de mijn-ontginning in Nederlandsch-Indië dan toch eindelijk zal tot stand komen.

Wat vooral aan het nu ingediende ontwerp aantrekkelijkheid leent, is een niet te miskennen bezieling, die er zich in uitspreekt, om niet maar formeel te regelen, maar om de mijn-ontginning in Indië aan te moedigen en te bevorderen; een motief, dat er vanzelf toe leidde om vooral op practische regeling bedacht te zijn.

Men moet den speurgeest aankweeken. De activiteit tot het indalen in den bodem moet geprikkeld worden. En daartoe is noodig: 1°. duidelijke, practische regeling van recten; en 2°. het waarborgen van profijt aan den gelukkigen vinder.

Onder dit opzicht nu geeft dit ontwerp al wat de exploratie en exploitatie billijkerwijs vergen kan.

De regeling van het percentage, dat aan den staat uit de opbrengst zal ten goede komen, niet naar het netto, maar naar het bruto, is evenzeer als een verbetering te beschouwen.

Alleen rijst de vraag, of een vast recht hier de voorkeur verdient. Twee procent van de bruto-opbrengst zal voor menige weinig loonende onderneming zwaar genoeg zijn, maar ook, voor een bijzonder gelukte onderneming verre onder het billijke blijven.

Van de regeling der beschikking over onder- en bovengrond — al is zij ook niet anders mogelijk — worden veel moeilijkheden gevreesd.

Of het toekennen van verweersrechten hier altoos voldoende zal blijken wordt zelfs betwijfeld. Particuliere winstzucht heeft voor de rechten van den inlander dikwijls bijster weinig eerbied, en de inlander is lang niet altijd de man, om zijn rechten te kennen en te kunnen handhaven. Toezicht zal daarom allicht onmisbaar blijken.

Intusschen lette men er op, dat het ontwerp feitelijk geen onderscheiding tusschen boven- en ondergrond maakt, maar alleen de delfstoffen, die art. 1 opnoemt, onttrekt aan de beschikking van den rechthebbende op den bovengrond. Dit nu kan bij delfstoffen, die bij gewone bewerking of omspitting van den bodem gevonden worden, tot hardheid leiden; en het zou het rechtsgevoel meer toespreken, zoo de grens voor mijn-rechten gezocht werd in

zekere te bepalen diepte, die geacht kon worden voor alle cultuur voldoende te zijn.

Voor de belangen der te gebruiken werklieden toont de minister een open oog te hebben, al acht hij het niet geraden, desaangaande bepalingen in dit ontwerp op te nemen. Hier is voor en tegen te zeggen. In het algemeen kan toegegeven worden, dat het hier een belang geldt, dat in geen speciale wet thuis hoort, en valt onder de algemeene regeling. Maar evenmin mag worden voorbijgezien, dat mijnarbeid den mijnwerker afhankelijker maakt van de goede voorzorgen en het vereischte toezicht van den ondernemer, en dat het gevaar voor ongelukken en zelfs voor levensverlies hier grooter is.

Zelfs in Europa, met een veel meer zelfbewuste en energieke mijnbevolking, blijken de ondernemers nog telkens in die voorzorgen te kort te schieten; en welk verweer tegen schuldige zorgeloosheid is dan te verwachten van een arbeidersbevolking als in Indië, die nog aan geen Trade-unions denkt?

Men zal dan althans dienen te weten, op wat wijze buiten dit ontwerp, door de regeering in de hier bestaande behoefte aan regeling zal voorzien worden.

In het algemeen is het standpunt der Regeering ook dat van de *Standaard*. Alleen komt het Billiton-spook, dat constant verschijnt bij elke Indische mijnwet, ook nu weer eventjes voor den dag.

Alleen ware het misschien niet overbodig geweest, zegt de *Standaard*, met het Billitonsch tin, ook de petroleumbronnen in de verbeelding ietwat terug te dringen. Ook bij aardolie hoort men toch cijfers van millioenen noemen, die wel geschikt zijn, om het Billiton-sentiment weer wakker te roepen.

Al zijn er dus nog enkele „haken en oogen" aan dit ontwerp, toch wordt ten slotte de hoop uitgesproken, dat minister Cremer het wetsontwerp er door zal krijgen.

* * *

In de April-aflevering van de *Vragen des Tijds* schreef Prof. Mr. M. W. F. Treub een zeer lezenswaardige aanbeveling van staats-exploitatie van de Nederlandsche spoorwegen, dat ook afzonderlijk het licht heeft gezien. In een noot kregen ook onze Indische spoorwegen een beurt. De heer Treub zegt:

In onze koloniën in O.-I., waar wij het gemengde stelsel hebben, deels staats-, deels particuliere exploitatie, plukken wij daarvan dezelfde wrange vruchten die dit halfslachtige stelsel voor de Europeesche landen, welke het hebben gehuldigd, afgeworpen heeft. Als algemeen verschijnsel heeft zich daarbij voorgedaan, dat de particuliere maatschappijen de vette lijnen voor zich houden en de magere aan den Staat overlaten. In Indië is het niet anders. Volgens het K. V. van 1896 maakten de Staats- en de particuliere spoorwegen aldaar, dooreen genomen, in 1895 een netto winst van 5.15 pCt. over het aanlegkapitaal. *De winst der Staatsspoorwegen echter was slechts 1.90 pCt.* [1])

„Het is te hopen dat men, om aan dezen toestand een einde te maken, bij ons het door andere landen gegeven voorbeeld volgen zal, en het gemengde stelsel voor het zuivere stelsel der Staatsexploitatie zal doen plaats maken."

* * *

Deze noot geeft het *Algemeen Handelsblad* (26 April) aanleiding tot een

1) Wij cursiveeren.

artikel getiteld „Staatsspoorwegexploitatie in Indië". Toegegeven wordt het nadeel gelegen in een gemengd stelsel.

Ook op Java is men, gelijk overal, begonnen met den aanleg van de meest belovende lijnen; en bij de toen heerschende begrippen omtrent de onmacht van den Staat om zulke ondernemingen ten uitvoer te brengen, vielen die lijnen — Samarang-Vorstenlanden en Batavia-Buitenzorg — in handen van een particuliere maatschappij.

Dat neemt echter niet weg dat ook die Nederlandsch-Indische spoorwegmaatschappij, die in 1863 haar concessie kreeg, niet steeds op rozen gewandeld heeft. Want in 1869 ging ze bijna failliet. De spoorweg Samarang-Vorstenlanden was het eerste, groote werk op Java dat in vrijen arbeid werd uitgevoerd, en daarbij is veel leergeld betaald. De ondervonden teleurstellingen maakten zelfs een zoo machtigen indruk dat het kapitaal voorloopig niets hebben moest van den verderen particulieren spoorwegbouw op Java. En dat was eigenlijk wel de reden dat de Staat die taak op zich nam, en van 1875 tot 1896 97 millioen daaraan verwerkte, tegenover 27½ millioen die de particulieren — Nederlandsch-Indische en Batavia-Ooster — aan spoorwegen beurden.

Na hulde gebracht te hebben aan het uitmuntend beheer der Nederlandsch-Indische wijst het blad er op dat een gemiddeld rente-cijfer van 1869 (toen de 4½ pCt. rente-garantie van den Staat verviel) tot 1896 van 6.3 pCt. niet overdreven is. En als dat cijfer in de laatste jaren klom tot 8 à 9 pCt. ligt dat ook aan het voordeel dat de lijn Batavia-Buitenzorg heeft getrokken van de Staats-Preanger lijnen.

Onjuist wordt genoemd de bewering van Prof. Treub dat de staat alleen de „magere" lijnen heeft: ze heeft wel degelijk ook „vette".

Dit bewijst de uitkomst.

Onjuist zijn dan ook de door Prof. Treub genoemde cijfers: rente van het aanlegkapitaal der staatssporen p. 1.90 pCt., idem van alle spoorwegen 5.15 pCt. Ware dit zoo, dan zouden de zaken der particuliere spoorwegen inderdaad schitterend gaan. Immers alle particuliere spoorwegen in Indië (zie *Koloniaal Verslag* van 1896) kosten 146½ millioen, waarvan 110 millioen staatsspoor en 36½ millioen particuliere spoor. Als die staatsspoor nu 1.90 pCt. maakt en alle sporen 5.15 pCt. leert een eenvoudige berekening dat de particuliere sporen 14 pCt. zouden hebben gemaakt. Maar — zegt het *Handelsblad*, de Semarang-Vorstenlanden maakte gemiddeld 7.66 pCt., Batavia-Buitenzorg 11.47, Bataviasche Oosterspoorweg 5.60 en Deli spoorweg 10.07 pCt. En als geen der lijnen 14 pCt. maakt, kunnen zij het te zamen ook niet doen.

De door den heer Treub geschoten bok zou deze zijn: hij heeft de opbrengst der Westerlijnen aangezien voor die van het geheel! In werkelijkheid toch hebben de staatssporen in 1895 opgebracht: Oosterlijnen (519 K.M.) 8.48 pCt.; Westerlijnen (604 K.M.) 1.905 pCt.; Sumatr.'s Westk. (177 K.M.) 1.928 pCt.; tezamen 4.59 pCt.

De Staats-Oosterlijnen met hun gemiddeld rentecijfer van 8.48 pCt. zijn zelfs zeer vette lijnen, en zouden zelfs zonder het profijt dat de Staats Preangerlijn gaf aan de particuliere lijnen Batavia-Buitenzorg in productiviteit boven alle spoorwegen op Java staan. Die Oosterlijnen zijn tevens het bewijs dat de Staat voordeelig kan exploiteeren, wat wel eens ontkend wordt.

De juistheid der beschouwingen van den heer Treub wordt door het bovenstaande niet aangetast. Vooral op Java, waar de Staat nu reeds vijfmaal zooveel K.M. spoorweg bezit als de particuliere maatschappijen te zamen, is het ook ter vermijding van strijdige belangen wenschelijk, dat men, als de gelegenheid daartoe gunstig is, de Staatsexploitatie bevordert en aan de particuliere industrie de lijnen van meer locaal belang, de voedingslijnen, de secundaire spoorwegen, de stoomtramwegen overlaat.

Den voorgestelden aankoop van den Bataviaschen Oosterspoorweg wordt daarom ook een stap geacht in de goede richting.

* * *

Het Algemeen Handelsblad van 1 Mei breekt een lans voor de door Mr. Margadant, in diens standaardwerk over het Regeeringsreglement, en den ambtenaar van Chineesche zaken P. Meeter in de *Javabode*, reeds jaren geleden bepleitte vervanging der onbezoldigde Chineesche officieren door bezoldigde wijkmeesters. Daaraan wordt vastgeknoopt een snufje uit de koloniale doofpot

Wij weten uit de Koloniale Verslagen der laatste jaren, dat de hoofdambtenaar Fokkens van advies heeft gediend omtrent de vraag, of de inrichting van het Chineesch bestuur veranderd moest worden. De strekking van dat advies is ons allen geheel onbekend; alleen blijkt dat het, na eerst bij den Raad van Indië te zijn behandeld, nu sinds langen tijd bij den directeur van binnenlandsch bestuur berust. Van medio 1894 tot heden is de zaak dus feitelijk blijven rusten.

Wij gelooven met het *Handelsblad* dat het tijd wordt dit advies eens in die doofpot op te zoeken en het er uit te halen. En wij hopen ook dat de ambtenaren voor Chineesche zaken er dan hun oordeel eens over zullen mogen zeggen.

* * *

Wij willen hier de aandacht vestigen op een artikel in *Zonneschijn*, een blad gewijd aan het verzekeringswezen. Het is in de hand van Dr. V. van der Plaats en behandelt het voor ons zoo interessante onderwerp „Hygiëne in de tropen". Wanneer wij dit korte opstel vergelijken met de onbeteekenende redevoering over dezelfde materie, in Februari j. l. te Amsterdam gehouden, onder de auspiciën der redactie van het internationale medische tijdschrift *Janus*, door den inspecteur-général e. r. du service médical des colonies françaises. Dr. G. Treille, dan is het alweer opvallend, hoe slecht deze overigens beminnelijke Franschman ingelicht was, en hoe onvolkomen hij zijn onderwerp meester was. Zoo ooit, dan was het hier beter geweest door een Nederlandsch-Indisch medicus dit onderwerp te doen bespreken.

Dr. van der Plaats wijst er op dat Nederland op het gebied van onderzoekingen over tropische hygiëne, en over de oorzaken en het wezen van tropische ziekten nog steeds een eervolle plaats inneemt.

Een Europeaan, die in tropische gewesten komt, heeft te kampen met de verzengende stralen der zon en met verschillende al of niet besmettelijke ziekten, en zal dien strijd zeker het best kunnen volhouden, zoo hij zijn lichaam tracht te gewennen aan de verschillende invloeden, die een tropisch klimaat en een veranderde leefwijze hierop soms in vrij sterke mate uitoefent, Ook van de constitutie van een mensch hangt het nog al af, of hij binnen

korteren of langeren tijd acclimatiseert, en men heeft waargenomen, dat menschen van meer zuidelijken oorsprong, zooals b.v. Spanjaarden en Joden, spoediger acclimatiseeren dan die van meer noordelijken oorsprong.

Het is een door velen waargenomen en vrij wel algemeen aangenomen feit, dat blanke rassen, zoo zij in de tropen blijven, en zich niet met andere rassen vermengen, langzamerhand minder krachtig worden en soms reeds bij het 2de of 3de geslacht uitsterven. Het heete klimaat schijnt dus voor blanke menschen tot ontaarding en tot onvruchtbaarheid van blanke vrouwen aanleiding te geven. Voor de inheemsche menschenrassen is dit het geval niet en men ziet integendeel, dat deze dikwijls de Europeanen in spierkracht en scherpte van zintuigen overtreffen. Voor geestesontwikkeling schijnt het tropisch klimaat echter minder gunstig te zijn en slechts weinig onder de tropen geboren en levende volksstammen kunnen op die mate van intelligentie aanspraak maken, die men over het geheel bij blanke rassen aantreft.

Wat in hoofdzaak het tropisch van het gematigd klimaat onderscheidt, zijn de warmte, de dikwijls vochtige lucht en bodem, en de infectiekiemen in lucht, water en aarde. Op deze factoren berusten in hoofdzaak alle stoornissen, die een blanke bij het verblijf in de tropen kunnen overkomen; een inboorling echter lijdt noch door de hitte, noch door de vochtigheid der lucht aan zijne gezondheid schade en schijnt ook voor sommige smetstoffen onvatbaar te zijn. Meer in het bijzonder schijnen hunne lever en huid hunne functies op een andere en voor het klimaat meer passende wijze te verrichten, dan dit bij blanken het geval is, „Le foie est le poumon des pays chauds" zegt een Fransch onderzoeker. Hij meent dat de ademhaling door de longen onvoldoende plaats vindt, omdat de door de warmte uitgezette en met waterdamp sterk bezwangerde lucht op een bepaalde hoeveelheid te weinig zuurstof bevat, en dat in plaats daarvan de lever met de afscheiding der gal het oxydatie-proces van het bloed gedeeltelijk overneemt. Een gekleurde huid transpireert minder dan een blanke; daarentegen beweert men, dat de gaswisseling, de zoogenaamde ademhaling der huid, bij de meer of minder donker gekleurde rassen sterker is dan bij de blanke.

Bij de Europeanen, die in de tropen wonen, kan een vergroote lever en een vermeerderde galafscheiding als normaal worden aangemerkt. Daar deze toestand niet steeds aan malaria of een andere door besmetting ontstane ziekte noch aan het gebruik van alcohol of prikkelende spijzen kan worden geweten, kwam men tot de verklaring, dat het organisme met die verhoogde galafscheiding zich zelf helpt, en stoornissen derzelver goede werking daardoor voorkomen worden. Met de verandering in de werking der lever, welk orgaan een zoo belangrijken invloed op de bloedmaking heeft, gaat tevens een verandering in de huid gepaard, het dikwijls blozend uiterlijk van Europeanen gaat verloren en een geelachtige, min of meer vale huidkleur komt daarvoor in de plaats. De hartwerking wordt dikwijls zwakker, de pols kleiner, en er ontstaat dikwijls bleekzucht. Wanneer een Europeaan zoodanig in uiterlijk is veranderd, mag men aannemen, dat hij het proces der acclimatisatie heeft doorgemaakt, ofschoon deze veranderingen natuurlijk niet bij allen en bij sommigen slechts in geringe mate plaats hebben. Uit de vorming van het huidpigment en de daardoor ontstane donkere huidkleur der blanken kan voorts het vermoeden worden geopperd, dat bij de inheemsche

rassen oorspronkelijk een dergelijk proces heeft plaats gevonden en zij langzamerhand hunne donkere huidkleur hebben verkregen.

Daar de lever bij in de tropen wonende Europeanen een zoo gewichtige rol speelt, is het zeer begrijpelijk dat er, zoo de functie van dat orgaan bij voortduring verhoogd en veranderd blijft, ziekelijke veranderingen komen, die een slechten invloed op het geheele lichaam hebben, en waaronder het kan bezwijken. Zulke menschen moeten ten spoedigste naar een ander klimaat verhuizen, of naar Europa terugkeeren, om buiten de schadelijke invloeden van het warme klimaat te geraken.

Een in de tropen sterk heerschende ziekte is de malaria, en hoewel betrouwbare gegevens ontbreken, schijnen de meeste ingeborenen van nature hiervoor minder vatbaar te zijn. Enkele rassen maken echter een uitzondering, zooals de in de tropen wonende Chineezen. De grondoorzaak dezer ziekte is zoo goed als zeker een door Laveran in het bloed van malaria-lijders gevonden plasmodie, en hangt het lichtere of zwaardere verloop vermoedelijk af van hun aantal of soort. De zware vorm van malaria is een der gevaarlijkste vijanden voor den acclimatiseerenden Europeaan en menigeen gaat hierdoor ten gronde.

Het moet dus als een eerste eisch der Gezondheidsleer gelden, malaria zooveel mogelijk te voorkomen. Zooals algemeen bekend is, ontstaat malaria in moerassige, laag gelegen gronden. Waar op zoodanigen bodem woonhuizen moeten zijn, moet deze opgehoogd worden, de huizen goede fundamenten hebben en door een behoorlijke ruimte van elkander gescheiden zijn, opdat de grond in den omtrek van het woonhuis zooveel doenlijk uitdroogt. Bij het bebouwen van gronden in een moerassige streek, zooals b.v. bij rijstvelden, moeten deze terrasvormig worden aangelegd, om bij vallende regen het overtollige water gelegenheid te geven, naar beneden af te loopen. Er moet dus steeds gezorgd worden, dat de bodem in en bij woonhuizen zooveel mogelijk droog wordt gehouden.

Behalve malaria, heerschen in de tropen vooral darmkatarrhen, cholera en dysenterie, welke beide laatste tot de door een smetstof veroorzaakte ziekten behooren. Meer bepaald wat de cholera betreft, mag men aannemen, dat deze door het water verbreid wordt, en moet dus voor goede waterafvoer en vooral voor goed drinkwater gezorgd worden.

Ofschoon in ons O.-Indië ook door inlanders bijna algemeen berg- of putwater als drinkwater gebruikt wordt, wordt toch nog steeds in sommige plaatsen, b. v. in Soerabaja daarvoor rivierwater gebezigd en men schrijft het hieraan toe, dat de cholera-epidemie, die daar nog slechts korten tijd geleden heerschte, zoo veel slachtoffers maakte. Rivierwater behoort dus niet meer tot drinkwater te dienen, tenzij maatregelen worden genomen, dat voor de gezondheid schadelijke ziektekiemen of onreinheden hieruit worden verwijderd. Ofschoon goed gefiltreerd rivierwater in den regel wel een smakelijk drinkwater kan geven, zal toch steeds het water uit diepe putten ten opzichte van de zuiverheid meer vertrouwbaar zijn, en verdient dus het maken van goed water gevende putten aanbeveling.

Van andere in de tropen voorkomende ziekten verdient nog de beri-beri een afzonderlijke vermelding. Dat ook deze ziekte door een smetstof veroorzaakt wordt, mag wel voor zeker worden aangenomen; dat de oorzaak der beri-beri,

zooals de heer v. Dieren beweert, in het gebruik van afgewerkte en in zekere mate bedorven rijst moet worden gezocht, is nog zeer twijfelachtig.

De debatten hierover zijn nog niet gesloten, maar tot dusverre wordt de meening van v. Dieren door misschien wel 80 pCt. der in O.-Indië practiseerende geneesheeren niet gedeeld. Latere gegevens en onderzoekingen zullen allicht ook over de oorzaak der beri-beri meer licht verspreiden, en zal men dan ook beter in staat zijn tot maatregelen, om deze ziekte zooveel doenlijk te voorkomen.

De schrijver wijst nu op het belang eener doelmatige voeding, waarbij hij waarschuwt tegen sterk gepeperde kost; op de nuttige rol voor een goede huid-functie, die de koude baden spelen, waarbij al te sterke afkoeling te vermijden is; op den invloed der toegepaste hygiene, blijkbaar uit het sterftecijfer van 170 man in 1828, tegen 26 man in 1888 per duizend man Oost-Indische militairen.

Hoe goed overigens ook een blanke in de tropen mag acclimatiseeren, hij zal het allicht nooit zoover brengen, dat zijn organisme op gelijke lijn met dat van een inlander kan worden gesteld. Het voortdurend verblijf in de tropen schijnt zoowel op het individu zelf, als op dat zijner nakomelingen degenereerend te werken, lichamelijk zoowel als geestelijk.

Het is intusschen door de sterke ontwikkeling der stoomvaart dikwijls niet meer zoo noodig, dat een Europeaan gedurende een zoo langen tijd als vroeger het geval was in de tropen blijft, en zal hij, zoo dit voor zijn gezondheid noodig is, goedkooper dan in vroeger tijden een zeereis naar een gematigd klimaat kunnen maken. Een zeereis en een verblijf in een gezonde streek met een gematigd klimaat zijn wonderbare geneesmiddelen voor een in de tropen verzwakt en ziekelijk mensch. Niet altijd echter is een terugkeer naar een land met een gematigd klimaat noodig, maar is in lichtere gevallen dikwijls het oponthoud in een hoog gelegen bergstreek tot herstel van zijn gezondheid voldoende. In ons O.-Indië zijn tegenwoordig reeds verschillende gezondheids-inrichtingen voor bovengenoemd doel aanwezig.

* * *

Het *Algemeen Handelsblad* van 5 Mei heeft haar exemplaar der *Indische Tolk* goed bewaard. Dit stelt haar in de gelegenheid uit een nummer van November van het jaar 1889 een serie berichten aan te halen waaruit nog eens voor de zooveelste maal blijkt dat het toen $4^1/_2$ jaar lang toegepaste concentratie-stelsel werkelijk niet deugde en dat thans de toestand belangrijk beter is en zelfs uitzicht geeft op beeindiging van den oorlog. Het schijnt noodig te zijn, om dit nog eens te zeggen, want er zijn nog steeds bewonderaars van de geconcentreerde stelling.

* * *

Het spreekt van zelf dat de Amerikaansch-Spaansche oorlog, die in hoofdzaak ter zee gevoerd wordt, de aandacht trekt van alle natiën, die er een marine-budget op na houden. De superioriteit der Amerikaansche marine, op zoo ondubbelzinnige wijze gebleken bij den zeeslag bij Cavite, is een welsprekend pleidooi voor het dure zeemonster, het slagschip met zwaar, verdragend geschut. 't Was voor de zwaar geharnaste Amerikaansche oorlogsschepen in hoofdzaak slechts een ongevaarlijke, interessante sport om de geheele Spaansche vloot tot splinters te schieten.

* * *

Laat die zeeslag van Cavite voor ons een les zijn! — zegt de *Standaard*.

Zeker, de Spanjaarden hadden zich niet aldus onvoorbereid moeten laten overvallen. Ze mogen dapper gevochten hebben, en hun eere als militair volk hebben gered, maar van vooruitziend beleid was geen sprake.

De meest primitieve voorzorgsmaatregelen waren verwaarloosd.

Doch al ware dit anders geweest, zou *de uitslag* daarom een andere geweest zijn? En bewees ook de slag bij Cavite niet opnieuw, hoe alle worsteling op zee zoo goed als geheel *gematerialiseerd* is, en almeer hangt aan louter *stoffelijke* factoren?

Ook voor onzen Archipel wordt het daarom steeds twijfelachtiger, of men er met kruisers zou kunnen volstaan, en of men er zonder slagschepen, zij het dan ook van klein kaliber, voor zijn veiligheid verantwoord is.

Want het is wel waar, dat tegen een groote zeemogendheid toch niet meer valt op te roeien, daar deze tegenover uw zwaarste schepen er altoos nog zwaardere kan stellen, en tegen elk half dozijn, dat gij in het gevecht brengt, harerzijds met een heel dozijn en meer kan komen; maar ook in het bangste geval vindt men ons dan toch niet onvoorbereid, en zou een letterlijk wegblazen van heel het eskader, als thans in de baai van Manilla is gezien, ons bespaard blijven.

Doch dan worde het type ook zóó gekozen, dat op de eischen, aan zulk een schip voor Indië te stellen, in niets ter wille van algemeenen dienst of dienst hier te lande beknibbeld worde.

Bij wat voor Indië gebouwd wordt, moet het belang van Indië den doorslag geven, en het hinken op de twee gedachten van het *double usage* moet buiten rekening blijven.

Meer nog, niet alleen het type moet door wat Indië eischt beheerscht worden, maar ook het *aantal* schepen van dat type moet voor de verdediging, zij het ook voor de geconcentreerde verdediging, van onzen Archipel, naar billijken maatstaf, voldoende zijn.

Tegen een *coup de main* althans van de zeemogendheden van den tweeden rang, moeten we op Java volkomen beveiligd zijn.

Daarover verheugt de *Standaard* zich, dat de heer Van Alphen, namens de Anti-revolutionaire partij, ditmaal alleen aan de Marinebegrooting als *credietwet* zijn steun bood.

De beslissing in zake ons Indisch eskader valt eerst later.

KOLONIALE LITERATUUR.

Ahmed ibn Hanbal and the Mihna, by Walter M. Patton, B. D., Ph. D. Professor in the Wesleyan Theological College, Montreal, Canada. — Leiden, 1897.

De schrijver van het hierboven vermelde werk, — onlangs benoemd tot professor aan het Wesleyan Theological college te Montreal, nadat hij ter voltooiing zijner studiën eenige der bekende universiteiten in Europa had bezocht, o.a. die te Leiden, waar het hierbedoelde werk onder leiding van prof. De Goeje werd geschreven, — heeft ons eene nieuwe bijdrage geleverd tot de kennis der geschiedenis van den Islam, en wel in den vorm eener biographie van Ahmed ibn Hanbal, den bekenden Mohammedaanschen geleerde, aan wien de Hanbalieten, één der vier thans nog bestaande orthodoxe scholen, hun naam ontleenen.

Voor de samenstelling dezer biographie werd door den schrijver hoofdzakelijk gebruik gemaakt van drie handschriften der Leidsche bibliotheek: de *Hiljat al-aulijâ'* van Aboe No'aim, de *Tabaqât al-Sjâfi'ijat* van al-Sobhî en Makrizi's *Manâqib Ahmed-Ibn-Hanbal.* Talrijke uitvoerige Arabische citaten uit deze handschriften aan den voet der pagina's verhoogen de waarde van zijn werk.

Men vindt hier eene nauwkeurige uiteenzetting van het leven en karakter van Ibn-Hanbal, diens opvattingen aangaande verschillende onderwerpen der moslimsche wetgeleerdheid en godsdienstwetenschap, zijne betrekkingen met verscheidene bekende personen van dien tijd en de groote achting waarin hij bij zijne tijdgenooten stond. De schrijver geeft ons eene duidelijke voorstelling van de ingetogen, bijna ascetische levenswijze van Ibn-Hanbal, voor wien niets onaangenamer was, dan toen de chalief al-Motawakkil hem aan zijn hof trachtte te verbinden. (Patton, p. 139 s qq.) Vrome geleerden als Ahmed ibn Hanbal vreesden door zulke nauwe relatiën met de grooten der aarde hunne onafhankelijkheid te verliezen. (Vlg. Dr. Snouck Hurgronje, *Ind. Gids* 6e jaarg. 1884, I. blz. 799). Immers zij, die zoo voortdurend onder den invloed van 's chaliefs hof waren „were afraid to do that which would „deprive them of their stipends from the Khalif, and, possibly, bring upon „them much worse consequences" (Patton, p. 146). Zelfs verzette Ibn Hanbal zich er tegen, dat zijne familie giften van den chalief aannam. (Patton, p. 150).

Bij de bespreking van Ibn-Hanbals werken worden over zijn hoofdwerk, den *Mosnad*, uitvoerige aanteekeningen gegeven (p. 19—27), voor welke de schrijver reeds een rijk materiaal bijeen vond in Goldzihers opstel in het

tijdschrift der D. Morgenl. Gesellsch. deel I. Deze Mosnad is een der bekende moslimsche traditie-verzamelingen, ettelijke duizende overleveringen bevattende, welke door Ibn-Hanbal als de eenig werkelijk ware van de tallooze bestaande tradities werden beschouwd en als zoodanig zonder eenig systematisch verband in dit werk werden bijeenverzameld.

Eene groote plaats in Ahmed-ibn-Hanbals biographie wordt ingenomen door de beschrijving van de geloofsvervolging, waaraan hij en vele andere orthodoxe wetgeleerden in dien tijd waren blootgesteld van de zijde der Abbâsidische chaliefen. Deze vervolging, door de Arabische schrijvers de *Mihna* genoemd, — een woord, in onze taal het best weer te geven met „inquisitie", — wordt door den schrijver besproken in het 2e hoofdstuk (p. 47—130) waarin vooral de rol, daarbij door Ibn-Hanbal gespeeld, in helder daglicht wordt geplaatst.

Een der hoofdmotieven dezer geloofsvervolging was de onder de moslims gerezen twistvraag, of de Koran al dan niet als ongeschapen moest worden beschouwd.

De eerbied der Moslims voor den Koran, reeds van den aanvang af groot, was na Mohammeds dood nog in belangrijke mate gestegen. Naar aanleiding van eenige Koranplaatsen had zich reeds in de eerste eeuw de overtuiging gevestigd, dat er een hemelsch origineel van Mohammeds openbaring moest bestaan. Zoo had immers Allah in Koran 85, vs. 21—22 gesproken van „een welbewaarde tafel", waarop de Koran zou te vinden zijn — of, volgens eene andere lezing van „een tafel waarop de Koran welbewaard" zou zijn —. Deze uitdrukking had Mohammed stellig aan het spraakgebruik der Joden ontleend, onder wie de voorstelling algemeen verbreid was, aan Exodus ontleend, dat Mozes met de tafelen der Wet door Gods hand beschreven van den Sinaï tot het volk was gekomen. Vooral trok ook Koran XIII, vs. 39 de aandacht, waar Allah met de woorden: „moeder des boeks" (ommo'l-kitâbi) toch blijkbaar op eenig origineel des Korans scheen gedoeld te hebben. Stellig had Mohammed noch met het één, noch met het ander iets bepaalds willen leeren, maar na zijn dood begon men op dit thema te phantaseeren en het nader uit te werken. Overleveringen ontstonden, dat de Engel Gabriël met Mohammed jaarlijks in de maand Ramadhân den Koran met het hemelsche origineel vergeleek en dat dit in het jaar, waarin de Profeet was gestorven, zelfs twee malen was gschied. (Zie de tradities uit Bochârî's verzameling geciteerd bij Sprenger, Leben Moh., II, S. 462—463).

Een nieuw element kwam hierbij door den omgang der Moslims met de Christenen in het Oosten. Bij de veelvuldige aanraking van den Islam met het Christendom moest het al spoedig in het oog vallen, dat het laatste eene veel hoogere opvatting omtrent Jezus en het Evangelie had, dan de Mohammedanen omtrent Mohammed en den Koran. Het Christendom immers verklaarde zijnen Logos, het woord Gods, voor „eeuwig", ja gelijkwezend met den Vader, en ook Jezus als het woord Gods voor „ongeschapen". [1] Nu ging het voor den Islam niet aan om wijziging te brengen in de opvatting omtrent Mohammed, maar wel in die omtrent den Koran, en zoo schijnt

1) Vgl. Ma'moens 3en brief bij Patton, p. 67, waar de chalief zegt, dat de orthodoxe geleerden zijn „like the Christians when they claim that Isâ ibn Maryam (Jezus) was not created because he was the Word of God."

zich reeds gedurende den loop der eerste eeuw de opvatting der Christenen omtrent het „eeuwig" zijn van Gods woord ook onder de Mohammedanen verbreid te hebben, in samenhang met de voorstelling, dat de Koran een copie van den hemelschen oer-tekst was. Scherp geformuleerd werden de begrippen aanvankelijk niet voordat ernstige tegenspraak in de moslimsche wereld zelve zich daartegen had verheven.

Die tegenspraak kwam reeds in het begin der tweede eeuw. Zoo vermelden de Arabische schrijvers, dat, in de laatste tijden der Omajjaden, al Dja'd ibn-Dirham en Djahm ibn Safwân de orthodoxe opvatting bestreden en de leer verdedigden, dat de Koran, geschapen was. Voor de Motazilieten werd dit een hunner hoofdbeginselen. Hoewel erkennende, dat in den Koran werkelijk Allahs openbaring was vervat, meenden zij toch, dat deze slechts op menschelijke en dus onvolkomen wijze in den Koran was overgebracht. Zij wezen bijv. op grammaticale fouten en herhalingen in den Koran, enz. Uit aesthetisch oogpunt beschouwd stond de Koran niet hoog, meenden zij, sommige Arabische gedichten waren naar den vorm veel beter. En wat den inhoud betreft, die was naar sommiger oordeel ook niet zoo verheven, dat het menschelijk verstand nooit van zelf daartoe had kunnen komen.

De Motazilieten formuleerden nu hun verzet tegen de al te groote Koranvereering door, in strijd met de algemeen gangbare, orthodoxe voorstelling te leeren, dat de Koran „geschapen" was. Evenals bijv. de mensch geschapen, maar toch niet volmaakt was, evenmin was het de Koran. Hoe konden trouwens twee eeuwige wezens, Allah en de Koran, naast elkander bestaan, vroegen zij; dat moet immers tot polytheïsme leiden!

Tegenover deze „ketterij" der Motazilieten formuleerde voortaan de traditioneele school, daarin gesteund en gevolgd door de populaire opvatting, haar meening door te leeren, dat de Koran, „ongeschapen" was, iets wat door sommigen zoo weinig werd begrepen, dat zij dit niet alleen op den inhoud des Korans, maar ook op de Koran-exemplaren zelf en op den band en het foudraal daarvan toepasselijk achtten. Bovendien waren er geloovigen, die de geheele twistvraag als eene kettersche nieuwigheid bleven veroordeelen, op grond dat noch de Profeet, noch diens vrome gezellen en eerste opvolgers zich over dit punt hadden uitgelaten, en daarom oordeelende dat het deputeeren over deze quaestie als ten eenenmale overbodig moest worden beschouwd.

Toen nu de Motazilitische geleerden aan het hof van al-Ma'moen, dezen hadden weten over te halen tot de opvatting hunner partij, dat de Koran *geschapen* was, begon deze chalief in het jaar 218 de anders denkenden te vervolgen.

Na enkele, zeer korte, inleidende woorden over „the historical development of the Mihna", begint prof. Patton zijne beschrijving dezer geloofsvervolging al dadelijk met eene karakterschets van den chalief al-Ma'moen (p. 50). Vervolgens worden de officieele aanschrijvingen, die deze naar aanleiding der inquisitie uitvaardigde, in haar geheel medegedeeld, vertaald uit Tabari's annalen (Patton, p. 56 sqq, 64, 65 seqq. en 74 sqq.) Uitvoerig wordt dan vermeld, hoe de vrome geleerden, door 's chaliefs gouverneurs en stadhouders ondervraagd en op proef gesteld, vragen trachtten te ontduiken, maar ten slotte voor het meerendeel zich toch aan al-Ma'moens wensch onderwierpen en althans voor het uiterlijk tot de meening toetraden, dat de Koran geschapen

was, maar hoe Ibn-Hanbal en enkele anderen standvastig bleven volhouden, dat de Koran ongeschapen was. Een der hoofdmomenten bij de behandeling dezer stof vormt de driedaagsche ondervraging van Ibn-Hanbal voor den chalief al-Mo'tasim, al-Ma'moens opvolger, welke daarop uitliep, dat Ibn-Hanbal op den 3en dag werd gegeeseld (Patton, p. 93—113.).

De van weerszijden bij deze twistvraag aangevoerde argumenten en redeneeringen worden telkens door den schrijver, ter sprake gebracht zooals bij de ondervragingen van Ibn-Hanbal en de andere wetgeleerden, bij de bevelen en aanschrijvingen der chaliefen, enz. Ook in dit opzicht is het boek dus leerzaam.

Moge prof. Pattons boek in handen komen van velen die belangstellen in den ontwikkelingsgang der Mohammedaansche beschaving en de schrijver zich opgewekt gevoelen nog vele dergelijke bijdragen te leveren ter vermeerdering onzer kennis des Islams.

Malang, 1 Maart 1898. Dr. Th. W. Juynboll.

TWEE WERKJES OVER DE CULTUUR EN DE BEREIDING VAN THEE OP JAVA.

I. Assam-thee; haar cultuur en bereiding op Java door Ch. van der Moore (No. 1 van de Indische Landbouwbibliotheek). — Batavia en 's-Gravenhage. G. Kolff & Co.

II. De cultuur en de bereiding van thee of Java door W. R. de Greve, Geïllusteerd, (Overgedrukt uit „Eigen Haard"). — Haarlem. H. D. Tjeenk Willink.

Het is zeker een merkwaardig teeken des tijds, dat, ongeveer tegelijker tijd, twee zeer beknopte werkjes over de Java-theecultuur verschenen zijn. Het boekje van den heer Ch. van der Moore is een belangrijk aangegroeide bewerking van den schrijver der „Aanteekeningen betreffende de theecultuur in 1885" geplaatst in den *Indische Opmerker*. Na een inleiding, waarin wij kennis maken met de Assam-thee, die eerst in 1873 naar Java werd overgebracht, doch die druk bezig is, sedert den invoer van Assamszaden in 1877 op groote schaal begon, om de Chineesche thee geheel te verdringen, begint het eigenlijk beschrijvende gedeelte, verdeeld in de volgende hoofdstukken: 1 ontginning; 2 kweekbeddingen; 3 het planten; 4 het onderhoud der tuinen; 5 het aanaarden; 6 de bemesting; 7 ziekten en plagen van de theeboomen; 8 het plukken; 9 het snoeien; 10 de bereiding van de thee; 11 het proeven van de thee; 12 het sorteeren en uitzoeken; 13 de verpakking; 14 geschiedkundig overzicht. Een laatste hoofdstuk bevat eenige woorden over den bekenden strijd tusschen Amsterdam en Londen als theemarkt.

Het boekje van den heer de Greve is een overdruk van een artikel uit *Eigen Haard*. dat zeer de aandacht trok en dat door de firma Tjeenk Willink

op verzoek van den heer A. A. Berkhout, leeraar in de Indische hooglandcultures aan de Rijks-Landbouwschool te Wageningen, afzonderlijk is uitgegeven. In een voorrede wordt het boekje door dezen deskundige „veilig aanbevolen aan ieder, die voornemens is naar Indië te gaan, ten einde zijn geluk in de cultures te beproeven. Wat de theecultuur betreft, komt hij dan behoorlijk georiënteerd aan. De bijgevoegde afbeeldingen dragen er toe bij, om den leek een juist idee te geven van de hoofdzaken".

Het moet ons van het hart, dat de reproductie der plaatjes ver beneden de eischen staat, die men in dat opzicht stellen kan. Het is zonde en jammer, dat van een behoorlijke verzorging der illustratiën in ons land zoo weinig werk gemaakt wordt! Men legge naast deze grauwe, groezelige zinco's eens de prachtige, scherp omlijnde plaatjes uit „Java, the garden of the East," van Miss Scidmore, die ook overgedrukt zijn uit een geïllustreerd tijdschrift (Century magazine).

Men leest het boekje van den heer de Greve met veel genoegen. Men gevoelt, dat hier iemand aan het woord is, die de theecultuur van Java niet alleen uit de boeken heeft geleerd.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

DE SUIKERINDUSTRIE OP FORMOSA.

(*Met een schetskaart.*)

De Vice-Consul der Nederlanden te Yokohama, de heer de Reus, geeft het volgende zeer belangwekkend overzicht, in het jongste nummer van 5 Mei der „Consulaire Verslagen" van een suikerindustrie, die ten rechte of ten onrechte beschouwd wordt als Java's groote concurrent der toekomst.

De cultuur van suikerriet bepaalt zich bijna geheel en al tot het zuidelijke en westelijke gedeelte van Formosa. Dit gedeelte is verdeeld in twee districten, waar de twee handelsvarieteiten, n.l. de Takow- en de Taiwanfoo-suikers worden geproduceerd. Het land in het zuiden wordt meestal door landbouwers bebouwd onder het pachtstelsel. In het noordelijke of Taiwanfoo-district is het landbouwersvolk meer onafhankelijk en daardoor welvarender dan dat in de Takow-afdeeling, dat is ten minste voor hen die in het Takow-district gedurende langen tijd gedwongen waren te werken onder zware en niet meer te delgen schulden, voorgeschoten door eenige weinige kapitalisten. Deze bebouwers zijn in werkelijkheid niet veel beter dan lijfeigenen, die alleen werken voor het levensonderhoud, en daar zij over het algemeen zeer onontwikkeld zijn en geen administratie op eenige wijze houden, zijn zij een welkome prooi van geldschieters, van wie men dan ook kan zeggen dat zij het geheele Takow-district in handen hebben. Gedurende de laatste acht à tien jaren is de grootste woekeraar langzamerhand zoo machtig geworden, dat men feitelijk kan zeggen dat hij een „corner" voor zich zelf in Takow gevormd heeft, daar hij het aanplanten regelt en zoodoende den geheelen oogst in handen heeft, ten einde daarmede zijne financieele operaties op de aangewezen markt (Japan) te kunnen uitvoeren. Door een stelsel van samengestelden en woekerinterest, loopende van 18 tot 36 pCt., loopen schulden beginnende met $ 50 tot $ 300 zeer snel op, om eindelijk geheel buiten het bereik van delging der schuldenaars te komen en ten laatste worden deze dan onverschillig en laten Gods water over Gods akker loopen. In het Taiwanfoo-district heeft dit kwaad echter niet zulke afmetingen aangenomen en daarom is de concurrentie tusschen de verbouwers vrijer en brengt deze een redelijke verhouding tusschen hetgeen voor het product betaald wordt en den marktprijs.

Terwijl niet anders dan betreurd kan worden het stelsel, waaronder in het Takow-district gewerkt wordt, dwingt het bewondering af te zien wat voor uitstekende organisatie en administratieve bekwaamheid getoond wordt om over de ongelukkige slachtoffers en hunne rietvelden te waken. Een volmaakte

dienst van veldwachters is georganiseerd, die met geregelde tusschenpoozen schattingen doen en daarover rapporten uitbrengen aan hunne superieuren.

Zoodra het nieuwe riet boven den grond begint te komen, worden voorschotten gegeven op de geschatte waarde van den te verwachten oogst, waarbij een groote marge wordt in het oog gehouden voor mogelijke verliezen, of waardevermindering door overstroomingen, winden en andere kansen. Na afloop van den regentijd, wordt een nieuwe schatting gedaan en opnieuw voorschotten verstrekt, terwijl zoodra het riet gesneden is en de suiker gefabriceerd, het restant der afbetaling gestort wordt.

Het behoeft wel niet vermeld te worden, dat die betalingen juist immer zoo groot worden genomen om de menschen van de hand in den tand te laten leven. De verbouwers verklaren dan ook, dat, zelfs in de beste jaren, de kapitalisten zelden meer dan $ 1.— à $ 1.20 per pikol betalen. Het bedrag, waarmede zij dan door de kapitalisten gecrediteerd worden, delgt slechts weinig de schuld, die niet alleen voortdurend vermeerdert door samengestelden interest, maar waartoe minder faire handelwijzen en zoogenaamde onkosten het hunne nog bijbrengen. Het is toch een feit, dat de geldschieters, om licht te bevroeden redenen, volstrekt niet op het delgen der schuld gesteld zijn, het grootste gedeelte daarvan toch is namelijk denkbeeldig en een gevolg van bedrog. Het beroep van geldschieter levert dan ook een prachtige bron van inkomsten op, bij een zeer kleine belegging van werkelijk kapitaal. Een goed bewijs daarvan is, dat wanneer de kapitalisten in de havens de suiker van de hand doen, zij er nooit over zouden denken, dat voor minder dan $ 2.50 à $ 3.00 per pikol te doen, hetgeen zelfs met bijrekening der transportkosten van de suikerfabriek af, toch nog een directe winst van 100 pCt. oplevert. De grond in de verschillende afdeelingen heeft lang niet dezelfde geschiktheid voor suikercultuur. Zoo is, ofschoon niet meer zorg aan de cultuur van het riet en aan de fabricatie der suiker in het Takow-district dan in het Taiwanfoo-district besteed wordt, de suiker in het eerste district veel rijker aan kristallijne suiker en dus graad voor graad van veel meer waarde.

De rietsoort, die verbouwd wordt, is bekend als het Chineesche riet, dat weder door de verbouwers in drie onderqualiteiten verdeeld wordt naar mate der dikte en der kleur van den bast. Het wordt nu wel gezegd, dat de Sorghum of het suikergras verbouwd wordt in Formosa, maar voor zooverre men verzekerd heeft, is dit niet het geval in het zuidelijke gedeelte van het eiland. Door slechte zorgen bij het verbouwen, bereikt het riet slechts een geringe hoogte, de omtrek der ringen is gemiddeld slechts van 1 tot $1^1/_2$ duim en weinig of bijna geen zorg wordt voor het geheel slechts gedragen bij het planten.

Zelfs voor bewatering, die in tijden van geringen regenval of droogte van groot voordeel zou zijn, wordt niet het minste gedaan. De aanplanting van stekken gebeurt eens iedere drie jaren. Deze worden gedurende een twintigtal dagen in water te weeken gelegd, totdat de kiemen beginnen uit te schieten. Zij worden dan scheef in den grond geplaatst, min of meer in een lijn, met het eene uiteinde naar voren; de groeven, waarin zij geplant worden, worden met de hand gegraven. Een weinig mest wordt in de aarde gebracht, maar behalve dit wordt naar de plant niet meer omgezien. Bij uitzondering wordt door sommige buitengewoon zorgzame verbouwers nog gewied. De oogst voor

de eerste twee jaren wordt uit de zoogenaamde „Ratoons" gefabriceerd; aan het einde van het derde jaar worden de wortels uitgegraven en verbrand. Het verbrijzelen van het riet geschiedt tusschen steenen walzen, die in beweging worden gebracht door twee, somtijds door drie buffels. De molens worden in het Takow-district opgericht door en zijn het eigendom van agenten der woekeraars. Een zeker aantal, gewoonlijk 12, der producenten hebben recht, of liever het wordt van hen verwacht, dat zij hun riet naar den molen brengen, waaraan het kookhuis is verbonden. Iedere deelnemer moet twee buffels leveren, wanneer hij ten minste verlangt dat slechts 7 pCt. der suikerproductie van het riet als fabrikagekosten gelden. In de meer zuidelijke gedeelte van het eiland worden de buffels geleverd door de molens en worden de ongelukkige verbouwers belast met een 30 à 40 pCt. aftrek voor productiekosten. Deze molens worden aan het begin van elke campagne opgericht, meestal begin December, en worden afgebroken als de werkzaamheden zijn afgeloopen en de walzen onder den grond begraven, ten einde ze in goede hoedanigheid te bewaren. De buffels werken met tijdruimten van een tot anderhalf uur, al naar gelang van den tijd, die noodig is om twee pikols sap te produceeren. In het algemeen zijn er in een molen vier kokers en vier oprichters voor den molen zelf, dag en nacht afwisselend werkende, benevens de lieden die voor de buffels zorg dragen.

Het volgende is een beschrijving van de in gebruik zijnde molens op Formosa, wat wel bewijst hoever men er nog van af is aan de meest noodzakelijke vereischten te voldoen, een feit, dat natuurlijk groote hoeveelheden product doet verloren gaan. De walzen van graniet, 25 duim in diameter tegen 30 duim hoog, zijn naast elkander geplaatst. Op het bovengedeelte van elke wals is eene rij insnijdingen uitgehouwen, waarin kammen van hard hout zijn geplaatst. Door middel van deze laatsten wordt de beweging van de linker wals op de rechter overgebracht. Houten tappen zijn in het centrum van boven en van onderen in de walzen aangebracht. Door de ondersten van deze passen de walzen in een granieten of somtijds houten vergaarbak, terwijl de bovensten door een houten verbindingsstuk tezamen gehouden worden, zóó, dat een van de tappen verlengd is tot verbinding met den hefboom, waaronder de buffels zijn gekoppeld. De plaatsing der walzen in verhouding tot elkander geschiedt door en hangt af van de bekwaamheid van den molenmaker en daar het houten verbindingsstuk voortdurend slijt en daardoor de afstand tusschen de twee walzen elk oogenblik verandert, is de persing van het riet zeer onregelmatig en ongelijk. Ten einde nu de slechte gevolgen daarvan te voorkomen, laten de inlanders het riet driemaal door de molens gaan, maar de ondervinding leert, dat de resultaten daarvan toch niet volkomen zijn. Bovendien geven dus het voortdurend oponthoud voor het weder in orde brengen en het repareeren der molens elk oogenblik last en kosten. De houten kammen moeten ook dikwijls vernieuwd worden, zooals trouwens ook het geval met alle andere houten deelen der machine is, die den moleneigenaar eene voortdurende uitgave veroorzaken. De minimum eerste uitgave van een van zulke molens, daarbij het gebouw niet mederekenende, is $ 150, en behalve dat, vereischen bij het begin van elke champagne het vernieuwen der houten inrichting, het wederbouwen van eene loods en het opstellen van den molen ten minste $ 100, en vervolgens komen de onkosten der voortdurende

reparatie gedurende den werktijd. Uit zorgvuldige proefnemingen, genomen met inlandsche molens in vergelijking met die van gelijke Europeesche constructie, is gebleken, dat op iedere 100 ℔ riet, driemaal uitgeperst, door den Chineeschen molen 60 ℔ sap uit het riet was gehaald, terwijl één persing door ijzeren molens reeds 68 ℔ sap gaf, waardoor een voordeel van ongeveer 18 % per 1000 ℔ riet wordt verkregen. De inlandsche kokers geven allen toe, dat het sap hetzij direct geperst uit het riet door den vreemden molen of uit de „ampas" van hun eigen molen, even goed is, zoo niet beter, dan zij door hunne eigen primitieve methoden verkrijgen. Niet ondienstig is het, eens na te gaan wat op deze wijze aan winst wordt gederfd zelfs bij de kleine oogsten waartoe de woekeraars in hun belang in de afdeeling Takow in de laatste jaren de productie gereduceerd hebben, n.l. 300 000 pikols. Daarbij alleen rekening houdende met hetgeen door niet-inlandsche bodems verscheept wordt, vindt men dat 37.600.000 ℔ sap elk jaar met de ampas verbrand worden, dat wil zeggen 108.000 pikols gefabriceerde suiker, en dat tegen een prijs van $ 2.50 per pikol, geeft een totale winstderving van $ 270.000, alleen door eene gebrekkige inrichting der molens. In het kort kost dus de brandstof ongeveer $^1/_2$ van de geheele productie van 300.000 pikols. Ten einde te trachten dezen toestand aan het volk bekend te maken, stelde een zekere Dr. Meijers indertijd een eenvoudige handleiding samen voor den verbouw van het riet en de fabricatie van ruwe suiker, die door den waarnemenden inspecteur der Keizerlijke Chineesche douane werd vertaald, maar zelfs zij wier belang het was het meest dit vraagstuk te bestudeeren en wier intellectueele ontwikkeling veroorloofde kennis te nemen van het geschrift (hier worden bedoeld de overheerschende geldschieters en hunne trawanten de moleneigenaars), konden niet tot belangstelling in de zaak gebracht worden en schenen inderdaad zelfs te vreezen, dat deze nieuwigheden, hetzij door onderricht, hetzij door mechanische hulpmiddelen, konden ingrijpen in hunne arrangementen, die, wat hen betreft, hun voordeelig genoeg uitkwamen. De omgeving der molens is bijzonder smerig, en het sap vloeit tusschen de walzen uit door een lekke bamboe buis, die onder den grond verder loopt, totdat het sap in de eerste pan komt of wat eigenlijk de eerste zuiverende vergaarbak moest zijn. In het Takow-district worden de toppen van het riet in brand gestoken en branden af, terwijl de plant nog te velde staat. Meer of minder verkoold materiaal zit dus aan het riet en kleurt het sap, dat nu en dan zoo zwart ziet als inkt. Er ontbreken dan ook alle pogingen tot reinheid, de smerigste handen gaan door en in het sap en terwijl groote stukken afval, geheel en al doordrongen van suikersap, er ruw uitgehaald en weggeworpen worden, doet men niets om de kleinere stukken (de zoogenaamde cushcush) te verwijderen. Ten einde het sap te zuiveren, wordt er nu kalk aan toegevoegd, de hoeveelheid daarvan wordt overgelaten aan de luim van de kokers. De te gebruiken ongebluschte kalk bevindt zich in den hoek van een der smerige lokalen, voortdurend blootgesteld aan de inwerking der atmosfeer en aan alles wat vuil is en niet met de kalk in aanraking behoorde te komen.

Er worden geen pogingen tot filtratie aangewend, wanneer het sap van de tobben in de eerste kookpan loopt door middel van schepplanken. De kookbatterij bestaat gewoonlijk uit 5 kookpannen en onder elke bevindt zich een fornuis. Wanneer de koker denkt (waarom, dat kan men niet ontdekken), dat

het sap in de eene pan den voldoenden graad van condensatie heeft bereikt, laat hij het in de volgende pan afloopen enz. Daar het natuurlijk zeer wel mogelijk is, dat het vuur onder de onderste pannen minder sterk is dan onder de bovenste, gebeurt het nogal, dat, ofschoon het sap in de eerste pannen gekomen, een laag percent van invertsuiker aantoont, de hoeveelheid naderhand, wanneer de massa in de laatste pan komt, verdrievoudigd is. In het noordelijke district, waar speciale pogingen worden aangewend om op groote korrel te werken, is het verlies nu en dan zeer groot door inversie; het doel van die pogingen is de zoogenaaamde „lao-tsai" te krijgen, waaruit dan door middel van klei de witte suiker wordt verkregen.

Wat betreft de verdere bruine varieteiten van suiker, op Formosa gefabriceerd is het nog volkomen duister waaraan het ligt, — of dat het slechts louter toeval is, geholpen door eenige ondervinding, — dat altijd nog òf een soort van korrel òf een zekere graad van kristallisatie verkregen wordt niettegenstaande de ruwe bewerking, die het sap ondergaat. Gekleide of witte suiker wordt, als reeds vermeld, verkregen uit „lao-tsai". Elke pot bevat van 133½ tot 200 ℔. De klei of modder wordt geplaatst boven in de potten en wordt verkregen van den bodem der grachten, kanalen en vijvers, en de inlanders, rond Taiwanfoo beweren, dat de modder der grachten juist buiten de muren der stad, waar ze eigenlijk groote mestvaalten vormen, juist die is, waardoor de suiker den besten smaak verkrijgt.

Dit is echter waarschijnlijk minder daaraan toe te schrijven, dan wel aan het feit, dat die grachten met de zee in verbinding staan en de modder daardoor eenigszins een zoutgehalte heeft. Het volgende is de verhouding tusschen de verschillende graden witte suiker, verkregen van een pikol lao-tsai.

De bovenste laag, ongeveer 5 % van het geheel vormende, is No. 1 wit, de tweede laag 15 % No. 2 wit, de derde laag 25 % No. 3 wit, de vierde laag 25 % No. 4 wit, terwijl de overige 30 % melasses zijn. Deze melasses worden weder opgekookt en daaruit wordt weder 60 % suiker verkregen, welke als cha-soa bekend is en nogal gevraagd wordt in Noord-China.

Uit het voorafgaande is wel af te leiden, in welk een primitieven toestand de suikerindustrie zich nog op Formosa bevindt. Men hoopt echter, dat nu de Japanners regeerders over het land zijn geworden, zij door de invoering van machines en betere methoden zoowel voor de cultuur als voor de fabricatie, de Formosaansche suikerindustrie een ander aanzien zullen geven. Eene groote verandering zal er zeker plaats grijpen en dat is, dat de misbruiken, door woekeraars en hunne handlangers gepleegd, wel den langsten tijd zullen gehad hebben. Hunne groote macht en tyrannie sproten toch voort uit het feit, dat de ambtenaren, met wie zij te doen hadden, zeer gemakkelijk waren om te koopen, en gelukkigerwijze komt zoo iets onder de Japansche ambtenaren zeer weinig voor.

Een alcoholische drank, genaamd „Samshu", wordt in het ruw uit de melasse gedistilleerd, n.l. uit die welke niet meer bruikbaar is voor de kookhuizen; deze fabricatie is vrij en kan door een ieder worden uitgeoefend, die melasse wil koopen. Het schuim en andere suiker-residus, afkomstig van de molens, worden algemeen aan de varkens gegeven en aan het denkbeeld het voor den grond te gebruiken, is nooit gedacht.

De verspilling dezer overblijfselen is zeer te betreuren.

De productie der twee districten in Zuid-Formosa was in een zeer goed jaar voor Takow 530.000 pikols en voor Taiwanfoo 310.000 pikols. Deze cijfers zijn natuurlijk slechts approximatief. De Takow-suiker is een gewone bruine soort, en vormt het ruwe niet uitgeloopen product, dat uitgevoerd wordt, zooals het van de kookpannen komt. De eenige verschillen in qualiteit, waarmede de handel rekening houdt, zijn die voortkomend uit het groote gehalte aan melasses (nl. invoersuiker veroorzaakt door de slechte fabrikage) of uit het aanwezig zijn van vocht, te wijten aan atmosferische invloeden, afwisselende al naar gelang van den tijd van het jaar, waarin de suiker geëxporteerd wordt. Onbetwistbaar is het evenwel, dat niettegenstaande de vele nadeelen, die deze ruwe fabricatie van suiker aanbiedt, de hoedanigheid van het riet zoo uitstekend schijnt te zijn en de grond zoo uitermate geschikt, dat de zoogenoemde „Takow brown" eene hoeveelheid kristallijne suiker bevat, die gerust vergeleken kan worden met andere soorten, die onder veel gunstiger voorwaarden geproduceerd worden. Lettende op deze suiker als saccharine grondstof, zouden de West-Europeesche raffinaderijen het gaarne bekomen, maar de groote vermenging met andere bestanddeelen maakt dat het niet geschikt is om daar verwerkt te worden. Daarom en ook wijl de gemiddelde kostprijs in Formosa hooger is geweest, dan wat Europeesche fabrikanten zouden wenschen te besteden, zijn de West-Europeesche en Amerikaansche markten als débouché voor deze soort suiker gesloten.

Uit het bovenstaande blijkt, dat de twee eenige markten voor deze suiker zijn Japan en Noord-China. In deze beide landen nu is de volkssmaak nog lang zoo verfijnd niet als in andere deelen van de wereld. Het staat, wat dat betreft, gelijk met Europa in de middeleeuwen. De grootste massa der verbruikers geeft er niet om, ja wenscht zelfs niet-geraffineerde suiker of liever gezegd kristallijne suiker, die geheel van de melasse bevrijd is. De Chineesche smaak staat in dit opzicht echter hooger dan de Japansche, want ofschoon zij beide overeenstemmen in hun weerzin voor geraffineerde suiker, is er toch niet aan te twijfelen, dat in Noord-China ten minste een groot aantal verbruikers, ofschoon verkiezende suikers met eenige melasse, niet alleen geneigd zijn, maar zelfs soms verzoeken, dat dit tot het minimum, van wat men ruwe suiker noemt, gereduceerd wordt. Zoo vindt in Noord-China de Zuid-Formosa-suiker door primitieve zuiveringsmethode met klei gereinigd, een zeer willige markt, terwijl er in Japan geen vraag naar is. De Japanner daarentegen vraagt eene „brown" suiker, in alle geval van zulk eene kleur als weergeeft de benaming bruin, maar weigert absoluut de suikers te gebruiken, die gezuiverd zijn geworden, al zijn zij nu niet wat men helder wit noemt, maar die men in den handel „Taiwanfoo white" noemt. De Japanners en ook de Chineezen zijn nog niet voldoende ontwikkeld om de wezenlijke hoedanigheden van het product als voedingsmiddel voor den mensch te beoordeelen. Om datgene te bevredigen wat eigenlijk een idee is, vragen zij eene grootere hoeveelheid melasse, die niets geen voedsel geeft, en verminderen dus juist datgene wat het meest tot de voeding van het lichaam bijdraagt, nl. de kristallijne suiker. Takow-suiker, bevattende eene grootere hoeveelheid kristallijne materie dan de andere in verhouding tot de gevraagde hoeveelheid melasse, wordt door de Japanners boven de bruine soorten van het Taiwanfoo-district geprefereerd, omdat zij waarschijnlijk, ofschoon het niet beseffende,

de grootere voedingskracht er van bij ervaring kennen. Om de geheele vraag van Japan te voldoen is de geheele oogst van het Takow-district onvoldoende en tengevolge daarvan, tevens door de redenen reeds hiervoren vermeld, worden de prijzen op de plaatsen van productie op eene hoogte gehouden, die het onmogelijk maakt ze voor raffinage-doeleinden naar Westersche landen en Amerika te zenden. Dit verklaart ook, waarom geene locale raffinaderij, in den Europeeschen zin des woords, met winst in Formosa kan gedreven worden en dat zelfs, indien de Westersche markten, waarheen de productie moest gaan, voordeelig genoeg waren, de concurrentie der nabijgelegen landen te sterk zou zijn. Opmerkelijk is het, dat de raffinaderijen in Hong-Kong flinke en misschien geen vergeefsche pogingen in het werk stellen, om de verbruikers van met melasse vermengde suiker tot het gebruik van geraffineerd te nopen. De raffinaderijen hangen toch grootendeels van de vraag in Australië af en het is voor deze van het grootste belang te trachten de bemiddelde klassen in China en Japan tot hare klanten te krijgen. Maar tegenwoordig wordt daar alleen het surplus der productie afgezet. Vier soorten of liever qualiteiten worden in het Taiwanfoo-district geproduceerd, een van welke, de lao-tsai, niet uitgevoerd wordt, maar dient ter bereiding der witte suiker. Uit de melasse, bij die bereiding overblijvende, wordt een vijfde produkt getrokken door herkoking, genaamd cha-soa. De andere drie soorten bruine suiker, in dit district gefabriceerd, zijn respectievelijk bekend onder de namen sheung-tao, tiong-tay en ka-pan of shipo. De sheung-tao is eene heldere, fijne, korrelige, droge suiker, terwijl de ka-pan vol ongelijke kristallen en melasse is.

De eenige markten voor Taiwanfoo-suikers, zoowel voor witte als bruine, zijn de havens langs de Chineesche kust van Foochow af tot Tientsin en Newchang in het Noorden. Shanghai, Chefoo en Tientsin zijn de grootste plaatsen van afzet. Er dient hier echter opgemerkt te wordon dat, terwijl de cijfers vermeld in de douanestatistieken alleen spreken van suiker verscheept in Europeesch getuigde bodems, een zeker en lang niet onbelangrijk gedeelte verscheept wordt met inlandsche jonken naar havens langs de geheele kust.

Het is zeer moeielijk eene nabijkomende schatting te krijgen van de hoeveelheid die per jonk, in verschillende kleine havens op de westkust van Formosa die niet voor den algemeenen handel geopend zijn, ladende, verscheept wordt. De verlading per jonk van Takow is gering, waarschijnlijk omdat de grootste vraag naar de suiker van dat district uit Japan komt, waarheen het alleen in Europeesch getuigde vaartuigen verscheept wordt. Met het oog op de eens aangenomen houding der verschillende suikergilden in China en de vasthoudendheid, welke zij toonen, bij het boycotten van vreemde verkoopers, die trachten in dezen tak van handel te gaan, hebben de vreemdelingen, na groote verliezen bij die pogingen te hebben geleden, van verdere moeite afgezien. Hun blijven alleen de suikerhandel voor Japan en die in het Takow-district over. En toch zijn hunne zaken, nog daargelaten het minder zekere er van, voor een groot deel afhankelijk van den goeden wil van eenige inlandsche kapitalisten, die, zooals reeds vermeld, den geheelen Takow-oogst controleeren. In dit district woont bijvoorbeeld een rijke Chinees genaamd „Hong", die er zich op beroemt op zijn minst de halve

jaarlijksche productie te kunnen controleeren, en de overigen kunnen door hun rijkdom en positie gemakkelijk de beschikking over de andere helft in handen houden. Dit is grootendeels juist, want het is een feit, dat er slechts een tweede inlandsche koopman is, die eenigermate onafhankelijk van genoemden „Hong" werkt. Het is een feit, dat de groote meerderheid der vreemde kooplieden zich tot Hong moet wenden om suiker te koopen, zelfs tot het regelen der stoombootvrachten. Men zal het eigenaardig vinden, dat deze firma zich wil inlaten met vreemdelingen, waarvan zij weet, dat zij voor eigen rekening de suiker naar Japan verschepen, waar zij een filiaal hebben.

De onkosten der inlandsche kapitalisten zijn zeker geringer dan die der vreemden, om nog niet er van te spreken, dat zij de ladingen veel goedkooper hebben. Zij hebben daardoor steeds een overwicht en kunnen hunne zaken door middel der vreemdelingen eindigen, wanneer zij dat wenschen. De vooruitzichten voor vreemde kooplieden in den Formozaanschen suikerhandel zijn dan ook niet bemoedigend. De eenige vraag, die er voor de vreemde kooplieden met flink kapitaal nog overblijft, is: kunnen personen met groote middelen te hunner beschikking het ruwe product opnemen, zooals het eiland het nu oplevert, en met eenige bewerkingen een artikel produceeren geschikt voor de vereischten zoowel van de Chineesche als van de Japansche markt, een artikel dat door supérieure bewerking de voorkeur bij de verbruikers moet genieten boven het tegenwoordige inlandsche product? Zoo iets is niet geheel onmogelijk, vooral niet in het Taiwanfoo-district, waar de verbouwers niet zoo onder de verdrukking der inlandsche woekeraars en kapitalisten zijn, maar de eerste pogingen om de rietbouwers met de oude sleur te doen breken zullen zeer moeielijk zijn, vooral daar de vreemdelingen hunne onderhandelingen door middel hunner compradores zullen hebben te doen, daar zij de taal meestal niet machtig zijn. En deze compradores zijn het nu juist, die de baas zijn, want zij zijn het aan wie de suiker meestal behoort en die de voorschotten geven. Zij traden indertijd alleen in dienst der vreemdelingen, wijl zij bij ervaring wisten, dat bij zaken met vreemdelingen zij niet aan afpersingen der Chineesche autoriteiten blootstonden, maar nu het eiland Japansch geworden is, verbetert de staat van zaken en kunnen zij zelven de leiding van de geheele handelstransactie op zich nemen. Daarom ziet de toekomst, wat betreft den Formozaanschen suikerhandel, er nu juist niet zoo rooskleurig uit en gaan de Chineezen meer en meer met de afnemers direct handelen.

Eenige inlichtingen, die ik van een Europeesch koopman op Formosa verkreeg, betreffende bijzonderheden die met de suikercultuur zeer samenhangen, worden met het oog op de suikercultuur op Java hieronder vermeld.

De temperatuur in de streken op Formosa, waar suikerriet verbouwd wordt, is de volgende:

	Max.	Min.	Verschil.	
Januari	79	55	24	Noord-Oost moesson.
Februari	81	56	24	
Maart	83	55	28	
April	84	66	18	

	Max.	Min.	Verschil.	
Mei	89	72	17	
Juni	86	79	7	
Juli	91	77	14	Zuid-West
Augustus	89	77	12	moesson.
September	87	80	7	
October	86	71	15	
November	84	60	24	Noord-Oost
December	82	63	19	moesson.

De regenval heeft plaats gedurende den Z.-W. moesson, de N.-O. moesson is gewoonlijk het droge seizoen, maar somtijds vallen hevige regens. De regenval per jaar bedraagt ongeveer 80 duim. Er is weinig onweer. De winden waaien geregeld, gedurende den Z.-W. moesson komen stormen en typhonen echter dikwijls voor. Het suikerriet wordt verbouwd in groote alluviale vlakten, bewaterd door snelle stroompjes en beekjes, die van de bergen afkomen en naar zee vloeien. Behalve aan de alluviale kust wordt het riet ook in het binnenland verbouwd. Juist het tegenovergestelde van hetgeen op Java plaats grijpt, gebeurt op Formosa. De westkust-districten rijzen vrij snel en vergrooten de kustlijn zoo, dat gedurende de laatste tweehonderd jaren verschillende mijlen kustland bijgewonnen zijn. Dit grijpt plaats door alluviale ophooping, ofschoon zonder twijfel de onderaardsche krachten er een groote rol in spelen.

De oppervlakte, waarop suiker verbouwd wordt in de Taiwanfoo- en Takow-districten, is ongeveer 18490 acres. Terwijl er uitgestrekte landstreken met zeer zandigen bodem ook in het zuiden zijn, zijn de vlakten, waarop het riet groeit, grootendeels gevormd uit een alluvium van posttertiairen oorsprong, een rijke leemsoort, gedeeltelijk afstammende van de leiaarde der centrale gebergten, gedeeltelijk van de zandsteenbergen in het zuiden en van de kalksteenheuvels, welke zich hier en daar boven de laagvlakten verheffen. De grond is zeer vruchtbaar; wat de bewatering betreft hebben de Chineezen een geregeld stelsel ingevoerd voor sommige velden. In het algemeen is het gemakkelijk de gronden te irrigeeren, alleen het draineeren is in sommige districten lastig, maar niet van dien aard om een beletsel te zijn voor de suikercultuur. De wateraanvoer heeft plaats door beekjes en stroompjes, die afgedampt worden en geleid in kleine kanalen. In het algemeen is door de verbouwers nog weinig aan irrigatie gedaan.

Met den overgang van het eiland onder Japansch bestuur is de Japansche regeering geen eigenares van den grond geworden. Het grootste gedeelte behoort indirect aan Chineezen, die Japansche onderdanen zijn geworden. Van die Chineezen zou dus de grond onder voorwaarden verkregen moeten worden.

De wegen zijn met uitzondering van die, welke door de Japanners gemaakt zijn, slecht. De militaire en hoofdwegen worden in orde gehouden, maar de andere moeten door de eigenaars, door wier districten zij gaan, worden onderhouden. Als vervoermiddel worden groote tweewielige karren gebruikt met ossen of buffels bespannen, veldspoorwegen zouden echter zeer gemakkelijk aan te leggen zijn, wijl het land bijna vlak is. De werkkrachten zijn goed, maar het is noodig eerst contracten voor de loonen aan te gaan, in

het algemeen is 20 cents Mex. per dag voldoende. Als bazen zou het misschien niet ongeschikt zijn daarvoor Japanners, als onafhankelijk zijnde, te gebruiken.

De hulpmiddelen tot bouwen van fabrieken, als baksteen, timmerhout, bamboe en brandhout, zijn in voldoende mate aanwezig. Ook jute voor zakken wordt er verbouwd. Daar er van tijd tot tijd lichte aardbevingen voorkomen, is het noodig stevige schoorsteenen voor de fabrieken te bouwen.

Tegenwoordig zijn de suikermolens alle nog in de nabijheid der havens, dus voor zware ingewikkelde machinerieën is het transport niet al te lang. Voor de irrigatie is er genoeg frisch stroomend water, maar overvloed is er niet van.

Op het oogenblik bestaat er nog slechts ééne suikerplantage op Formosa, die gedreven wordt door een Japanner. Zij is gelegen te Shukinryo in de prefectuur Fengshan en behoort aan den heer Seiichii Tsuda. Deze streek is op 't oogenblik wel een van de minst gunstige van Formosa, daar men gedwongen is geworden zich geheel en al militair te versterken tegen overvallen der bandieten. Gelukkig zijn de gevolgen daarvan goed geweest en genieten landbouwers en werklieden er nu voldoende zekerheid. De terreinen omvatten 300.000 tsubo's[1]) waarvan 18.000 nu onder cultuur zijn. Daar de hoeveelheid gesneden riet echter te gering is voor den molen, wordt van inlandsche planters de oogst van een 30.000 tsubo's nog opgekocht.

Gedurende de eerste zes maanden 1897 werden uit Formosa geëxporteerd:

25.709.160 catties bruine suiker ter waarde van Yen 975.608
3.473.457 „ witte „ „ „ „ „ 227.003

Andere gegevens over het afgeloopen jaar, ook wat aangaat de plaats van bestemming der suiker bij uitvoer, ontbreken.

Bij de statistieken der Japansche douane moet wel gedacht worden aan het feit, dat de import van Formosa-suiker daarin niet meer voorkomt; men moet dat wel in het oog houden, anders zou men allicht geneigd zijn aan eene vermindering van verbruik van bruine suiker in Japan te gelooven.

Voor de ligging der suikerdistricten op Formosa, zie het hierbij gevoegde kaartje.

Ik vlei mij, dat door de voorafgaande kleine schets de belanghebbenden bij de suikercultuur en industrie in Nederl.-Indië eenigszins een denkbeeld zullen gekregen hebben van den primitieven toestand, waarin die cultuur en industrie op Formosa nog verkeert.

[1]) 1 tsubo = 4 vierk. yards.

DE VOEDINGSMIDDELEN IN NOORDWEST AUSTRALIË.

De heer I. Coghlan schrijft het volgende over de voornaamste voedingsmiddelen der noordwestelijke stammen van de Georgina-rivier. Gelijk andere australische rassen nuttigen zij alles wat tot dat doel bruikbaar kan heeten en verorberen uit het dieren- en plantenrijk al datgene, wat tot voedsel kan strekken. Beide seksen eten den *emu*, behalve zij voor wien die vogel een totem is. Men vangt hem op verschillende wijzen. Op zekere tijden van het jaar wordt op een doelmatige plaats een kringvormige omheining van

Pak-kang

E-ô

3000 acres
170.000 picols

PONG-O

Sin-kang

Po-a-ka

1770 acres
100.000 picols

FANG-AN

Kien-chin-hang

Ma-tan

Hsiao-long

Toa-wa-long

1600 acres
90.000 picols

SIAN-WAN

TAIWANFOO

Amping

890 acres
50.000 picols

TA-LI

Si-chang-hang

Toa-ô

Poa-to-tilh

A-kong-tiam

3360 acres
200.000 picols

TA-KOU

2840 acres
160.000 picols

Akan

Ku-sia

TAKOW

Pithau

1770 acres
100.000 picols

Lam-a-ki

Han-tan

KI-LONG

Tang-kang

3000 acres
170.000 picols

HENG-CHUN

Lang-kuan

Districtgrenzen

grenzen van onderafdeelingen

wegen

Lith J.H de Bussy. Amst.

kreupelhout gemaakt, met eene opening waar een holte van 4 voet diepte en 2 in diameter is uitgegraven. In het midden van den kring is een holte, die groot genoeg is om 3 of 4 personen te verbergen. Rondom dit gat plaatsen de inboorlingen uitgeholde houtblokken van 3 voet lengte, waarmede zij een eigenaardig geraas maken, dat den emu moet lokken en, op het geluid afgaande, valt de vogel in de holte van den ingang, die met groen is toegedekt. Een andere wijze om hem te vangen bestaat hierin, dat men van het water een net uitspreidt en in de verlenging een heg van kreupelhout aanbrengt; gaat nu de emu te water, zoo wordt hij door een verborgen inlander opgeschrikt en snelt naar den veronderstelden uitgang om in het net verward te raken en daar door den jager gedood te worden. Kleine vogels, als javaansche musschen, vinken en papegaaien worden bij honderden gevangen.

Bij lagen waterstand plaatsen de inboorlingen een rij stokjes horizontaal langs den waterkant, met eene opening waarin op handige wijze een vogelnet is bevestigd. Degene die dit doet, heeft het geheele lichaam met gras bedekt en kruipt daarna in een holte, waar hij soms uren lang op de vogels blijft wachten. Onder de vele middelen tot het vangen van vogels, zag ik nimmer den strik, die aan de Maranoa in gebruik is. Pelikanen vangen zij door gras op hun hoofd te leggen en rustig en loerend rond te zwemmen in een kring, dat zij hen kunnen treffen. Veel vogels worden ook door den bumerang gedood. De inboorlingen zijn zeer verzot op kraaien, door hen *woc-eddie* geheeten, en vragen den blanke telkens ze voor hen te schieten. Uilen vallen eveneens zeer in den smaak en beide seksen zijn erg verlekkerd op eieren. Van deze worden groote hoeveelheden, vooral eendeneieren, in den regentijd verkregen.

Kangaroe's zijn niet talrijk. Zij worden in den regentijd, als de grond week en drassig is, met tamme dingoe's gejaagd. Deze honden zijn er altijd vlug bij, daar hun een groot deel van het vleesch wordt afgestaan. Opossums zijn schaarsch. Stekelvarkens komen nog al veel voor en ook dingoe's worden als een lekkernij beschouwd, daar de jager gedurende de hitte van den dag hun spoor door de zandheuvels volgt en hen met zijn lans doorsteekt als zij slapen. De inboorlingen zijn dol op kruipende dieren, die een belangrijk deel van de vleeschvoeding vormen; het meest zijn gezocht slangen, leguanen en lillende hagedissen.

Visch vangen zij met netten, maar ook door stikking, na omroering van den modder, in gedeeltelijk uitgedroogde waterplassen. Ik heb hen nooit visch met de lans zien dooden. Zoetwaterschelpen worden in groote hoeveelheden gegeten. Om deze op te zamelen gaan zij in de meren loopen en pikken de schelpen met hun toonen op, die ze daarna met de rechterhand aanvatten en in de *cooliman* doen, welke naast hen op het water dobbert. Bij regen na den drogen tijd vormt het water in de beddingen van meren en plassen overal kanalen, die vol zitten met schelpen.

Er zijn veel soorten van plantenvoedsel. Eén, *pappa* genaamd, wordt gemaakt van de zaden van een gomboom. De met zaad overladen takken worden neergehaald en in de zon opgehoopt, waarna binnen een paar uren de doppen openbarsten en het zaad op den grond valt. Daarna wordt dit in een cooliman gedaan, naar het kamp vervoerd en gezuiverd door het in een cooliman te ziften. De benoodigde hoeveelheid wordt dan in een cooliman vochtig

gemaakt en gewreven op een platten steen, welke men krijgt van een plaats die onder toezicht staat van een ouden inboorling, wiens toestemming tot het weghalen men moet vragen. Het zaad wordt fijn gewreven met een steen, dien men in den hand houdt en een bijzondere beweging doet het meel over den rand in een nabij geplaatste cooliman vallen. Die weeke massa wordt of rauw gegeten, of tot een onoogelijke hoeveelheid samengevoegd en in heete asch gekookt. Met zaden van vele grassen doet men hetzelfde.

Nardoo wordt op moerassige plaatsen ingezameld, in een cooliman gedaan en evenals pappa tusschen twee steenen verbrijzeld, waarna de schil wordt weggeworpen en het zaad gekookt of rauw gegeten.

Mungaroo is een ander geliefd voedsel: het lijkt op hazelnoten en groeit op zandbanken. De noot is slechts enkele duimen onder den grond en wordt rauw of geroosterd gegeten, daar zij in beide gevallen smakelijk is. De wortelen van een waterlelie zijn zeer gezocht en stellen geroosterd een goed voordeel daar; men vindt ze echter lang niet overal. Ook een soort paddestoelen, waarvan het zoeken in de zandheuvels nog al moeielijk schijnt. Onder de kruipende gewassen hebben zij een soort klaverblad met als een kurketrekker gedraaide ranken, die men na stortvloeden op de vlakten vindt; de inboorlingen verzamelen hiervan groote hoeveelheden en eten die gewoonlijk rauw, maar soms geroosterd in heete asch.

Op een klimplant, die *allilooĉha* heet, groeit een peervormig gewas, ter grootte van een kippenei, dat zich jong goed laat smaken. Zij bevat veel melksap en de inboorlingen eten ook de jonge spruitjes. Deze plant groeit in menigte in Queensland en de droge zaden hebben een vederachtig verlengsel, dat de verplaatsing door de lucht bevordert.

Aan het strand groeit een zouthoudend onkruid, waarvan het zaad, *walloo*, als pappa bereid, wordt gegeten.

Nardoo en mosselschelpen maken het voornaamste voedsel uit van de bewoners van Pitcherie-Creek, den Boven-Mulligan en het midden der Georgina-rivier.

De cooliman wordt vervaardigd van het hout van den koraalboom, dat in water geweekt met een steenen beitel wordt uitgehold, waarna men er door schuiving tusschen gespannen koorden den vereischten vorm aan geeft.

EEN ENGELSCH OORDEEL OVER CHINA.

Vrij algemeen is men van oordeel, dat China een zeer arm land is met een kruiperige inhalige bevolking, dat ver beneden Indië staat, hetgeen over het geheel genomen niet juist is. In Indië toch voedt zich een tamelijk groot percentisch gehalte van het volk min of meer onvoldoende, terwijl in China inderdaad iedereen goed gevoed is. In Indië met zijn droge jaargetijde heeft men een mager ras met spillebeenen, vaak door honger tot een verachtelijke en lafhartige houding veroordeeld; terwijl men in China een stevige, gespierde, goed gekleede en goed gevoede, bewegelijke bevolking aantreft, waar ieder een eigen meening bezit en in weerwil van zijn volkomen onverschilligheid voor groote politieke kwesties ook voor die meening durft op te komen. In Indië hebben de landbouwers een zware taak om een geringe opbrengst uit

hunne stoffige akkers te trekken, waar tegenover staat dat in China een tevreden boerenstand voor zich een goed bestaan vindt en tevens ruimschoots kan voorzien in de behoeften der andere maatschappelijke klassen. In China zijn alom scholen, duizenden studenten, een zeer uitgebreide ambtenaarswereld, tallooze letterkundigen, landheeren, een sterk vertegenwoordigde hoogste klasse, een menigte gegoede bankiers en kooplieden en een aantal werkelijk rijke lieden. In Indië zou men kunnen zeggen dat geen enkele dezer cathegorien wordt aangetroffen, met uitzondering der besturende klasse en in zooverre europeesche invloed en contrôle zich hebben kunnen doen gelden. De reden hiervan is eenvoudig, dat de winst van den landbouw in China per hoofd heel wat meer bedraagt dan in Indië.

Neem b.v. het Kiashing district met zijn kanalen en waterwegen, die over een lengte van twintigtallen van mijlen geschut worden door groote blokken van gehouwen steen; zijn rood gedekte huizen, te midden van boomgaarden van perziken en oranjeappels; elke vrouw en kind gekleed in wijde broeken van roode zijde en groenzijden kabaaien; het vruchtbare vlakke land schaaksbordsgewijs doorsneden van dijken, en elken duim bebouwd, de dijken met gesnoeide moerbezieboomen en de lagere gedeelten met een steeds welig tierende afwisseling van gewassen, en daarbij een vroolijke belasting betalende bevolking; — wordt een vreemdeling bij het aanschouwen hiervan niet onwillekeurig genoopt uit te roepen: „Wat een prachtig land om te besturen!"

Nu moge het Kiashing district in zekeren zin eene uitzondering zijn, niettemin kunnen dozijnen van andere districten als bijna even rijk worden aangemerkt. Het geheele geheim bestaat in de groote vruchthaarheid van den grond, het gansche jaar door. Met een kleine staking wellicht in het koudere seizoen volgt de eene oogst op den anderen, zoodat van die krielende menigte ieder een goed maal heeft, of hij werkt of niet en in weerwil van het gemis aan allerlei gemakken en de ruwe werkwijzen. De districten, welke van tijd tot tijd door de Gele rivier overstroomd worden, maken natuurlijk eene uitzondering; maar in dit geval is de geteisterde streek slechts een deel van het rijk en als China's leed er in berust in vrede voort te leven, is welvaart allerwege zichtbaar. Met doelmatige landbouwwerktuigen, stoombooten, spoor- en tramwegen, dorschen door middel van stoomrijstpelmolens, enz. zouden aan den eenen kant de kansen voor een voordeelige kapitaalsbelegging uitstekend zijn, en tevens heel wat handen vrij komen om zich aan anderen arbeid te wijden. Uit den vreemde aangevoerde werktuigen zouden zelfs de teugellooze Gele rivier spoedig in bedwang houden en zekere voorspoed zou in de plaats treden van toevallige onheilen.

Gelijk bekend is zijn er in China bovendien talrijke mineralogische hulpbronnen, die slechts wachten op de afwending van den tegenwerkenden invloed der mandarijnen, om aan geschikte mijnwerkers aanzienlijke schatten af te werpen.

Dit is nog niet alles; waar een europeesche natie vasten voet verkrijgt, moet de overneming van het bestuur van dat district onvermijdelijk volgen. De verdorvenheid en hebzucht der mandarijnen zijn spreekwoordelijk en niet alleen dit, maar als zich een belangrijke rechtszaak tusschen europeanen en chineezen voordoet, daar nemen zij uit instinkt een voor de eersten ongunstige beslissing, om reden de aard van wat zij hun wetboek

noemen hen voortdurend met de europeanen in botsing brengt. Hun recht tot toepassing der foltering verwekt afkeer en geeft den laster vrij spel, zoodat de kring van het europeesch bestuur onder de leiding van europeesche ambtenaren zich voortdurend zou uitbreiden.

Twijfelt er soms iemand aan, of Kiao-chiao niet binnen een jaar tijds minstens twintig ambtenaren zal bezitten, en of niet binnen een tiental jaren zij gelegenheid zullen gehad hebben hun invloed tot de aangrenzende districten uit te breiden? Het aantal ambtenaren zal dan het dubbel bedragen en gezagsuitbreiding zal volgen op dezelfde wijze als zulks in Britsch-Indië geschiedde.

En dan stelle men zich eens voor, hoe voordeelig het moet zijn maar ééne provincie van China in vollen eigendom te bezitten met zware heffingen op den invoer van artikelen uit andere landen! Hierop moet eene belangrijke toeneming van eigen invoerartikelen volgen, gepaard aan een winstgevende belegging van kapitaal in allerlei werken en de vestiging van honderden of duizenden europeanen uit het overheerschende land. Men zou er opzichters, directeuren, superintendenten, schrijvers en een twaalftal andere ambten vinden, om niet te spreken van het ambtenaarspersoneel, dat in alle takken van dienst werkzaam werd gesteld. Daarbij denke men zich de arbeidende klasse in de bestuurde streek, zich onledig houdende met het aanbrengen van verbeteringen op landbouwkundig gebied, de toepassing der werktuigkunde, den aanvoer van manufacturen en van zooveel anders, dat zij die daar zetelen noodig hebben!

Er was nooit of nimmer ergens een land, dat zoo'n behoefte had om te worden ingepalmd, als China op dit oogenblik. De streken van den Boven-Nijl mogen in een ver verschiet een toekomst vertoonen en de nieuwere gedeelten van Zuid-Afrika beloven ook veel; maar China is het land, waaraan Groot-Brittanië al zijn aandacht moest wijden, daar het rijkdommen bezit, die alles overtreffen, wat op de bewoonde wereld elders van dien aard wordt aangetroffen *(B. N. B. H.)*.

Dr. Mathaut over de geneeskunde in Japan.

Japan heeft tegenwoordig bij eene bevolking van bijna 40½ millioen inwoners 31000 geneesheeren en 8 geneeskundige scholen, hetgeen voldoende aantoont dat de geneeskunde niet achteruitgaat bij hen, die men wel de Franschen van het uiterste oosten heeft genoemd. Wilt gij een oordeel vellen over het gehalte der Japansche geneesheeren op het punt van geleerdheid, zoo denk slechts aan Dr. Kitasato, die het eerst den bacil van tetanus heeft gevonden. Van de practische wetenschap der donkere bende, die de geneeskunst beoefent, kan men zich slechts rekenschap geven door ter plaatse de jeugdige geneeskundige school te Tokio te bestudeeren. In 1872 werd 10 professoren uit Duitschland opgedragen de verschillende takken der geneeskundige wetenschappen aan de universiteit van Tokio te onderwijzen en moesten jaarlijks 12 jongelieden naar Duitschland gaan om zich aldaar te bekwamen. In 1892 vinden wij slechts 2 Duitsche professoren te Tokio werkzaam, ofschoon de studeerende jeugd nog altijd naar Duitschland trekt. Derhalve hebben de Japanners langzamerhand de vreemdelingen verwijderd en zich zelven bekwaamd tot het geven van onderricht in de Europeesche wetenschappen. Niet alleen zijn er kundige Japansche professoren, geheel op de hoogte der nieuwste ontdekkingen, maar zij hebben in hooge mate bijgedragen tot den vooruitgang der wetenschap en leveren belangrijke verhandelingen over persoonlijke ervaringen; men behoeft slechts de uitgaven van de hoogeschool te Tokio door te bladeren om zich hiervan te overtuigen. Is dat alles? Zeker niet. De Japanners hebben een aantal laboratoria opgericht, naar het voorbeeld der Duitschers, wien zij niets te benijden hebben. Zij hebben klinieken en vrije cursussen tot stand gebracht en de Japansche tijdschriften, die geneeskundige onderwerpen behandelen, zijn even rijk in kritische overzichten als in oorspronkelijke artikelen. Moeten wij, gelijk dit onlangs op technisch gebied geschiedde, verklaren, dat binnenkort Japan ons den weg zal wijzen? Men zou dan stellig

verdacht worden zich aan overdrijving schuldig te maken, maar daarom kon het nog wel eens blijken geen onwaarheid te zijn. Het is zeer wel mogelijk, dat binnen niet al te langen tijd Japan meetelt onder de vernuftige volken, die de meeste en belangrijkste ontdekkingen op technisch gebied hebben geleverd; vooral deze, want ieder die met oosterlingen bekend is zal moeten toegeven, dat de wetenschap alleen in die richting door hen kan bevorderd worden.

De geest van den Japanner richt zich bij voorkeur op detailwerk en analytischen arbeid en verheft zich met moeite tot synthesis en een algemeen overzicht. Zoo zal een Japansche jurist bij voortgezette studie zich hoofdzakelijk op de procedure toeleggen en een Japansche geneesheer bij voorkeur op de bacteriologie en aanverwante wetenschappen, maar verreikende wetenschappelijke gezichtspunten en vruchtbare hypothesen zullen hem vreemd blijven. Wij kunnen hierover niet klagen; het oude Europa levert aan de wetenschap in voldoende mate theoretici en wijsgeeren.

Eene bijzonderheid mag niet vergeten worden: de geneesheeren hebben in Japan een aangenaam leven en kennen niet, als in Europa, den hopeloozen strijd, waartoe de zorg voor den openbaren gezondheidstoestand hen daar veroordeeld heeft. In strijd met hetgeen men in Europa aantreft, heeft de geneesheer in Japan een ruim bestaan en wordt zelfs rijk, zonder daarom specialiteit te zijn of zich met kwakzalverij op te houden. Een andere eigenaardigheid, niet minder belangrijk voor een volk dat zich nog zoo kort op de Europeesche wetenschap toelegt: de professoren maken geen gebruik van hun titel om cliënten te lokken; de professor blijft er professor, de gewone geneesheer practicus. Zou Japan dan het eldorado voor geneesheeren zijn? Helaas niet, want evenals elders heeft deze betrekking hare schaduwzijden en teleurstellingen en staat de geneesheer bloot aan de aardigheden van dagbladschrijvers en de bespotting van onkundigen.

Als volk van artisten leveren de Japanners ook artisten-geneesheeren, hetgeen wil zeggen, dat zij buitengewoon uitmunten waar het op vingervlugheid aankomt en de lenigheid der handen een beroepsvereischte is. De Japansche tandmeesters doen wonderen en zoo zij, door een onbegrijpelijke onrechtvaardigheid van de openbare meening, minder naam hebben dan de Amerikanen, wordt dit alleen daardoor veroorzaakt dat zij zich niet buitens-

lands begeven. De handigheid der Japansche dentisten is bekend genoeg en hun vaardigheid in het vervaardigen van een kunstmatig verhemelte door de oude manier van het kloppen van bladgoud is in het oosten klassiek. Lang voor dat men haak of tang kende, trok de Japanner met zijn vingers tanden uit, na voorafgaande oefening in het uittrekken van ivoren tanden uit min of meer harde houten schijven, waarin ze al dan niet stevig bevestigd waren.

Zoo hij naar het buitenland wilde gaan, zou de Japansche tandheelmeester spoedig den Europeeschen in de schaduw stellen. Uiterst zindelijk, zorgvuldig op de geringste kleinigheid acht gevende en begaafd met een onuitputtelijk geduld, speelt hij als het ware met alle moeilijkheden en geneest bijna altijd zonder haast ooit te trekken. De Niponsche schoonen hebben dan ook, tegen dat zij op een meer gevorderden leeftijd komen, een fortuin in den mond; haar kaken zijn versierd met gouden sterretjes en haar glimlach is de opening van het hol van Ali-Baba!

Maar ook als orthopaedisten, als masseurs en als heelkundigen onderscheiden zich de Japanners. De masseurs zijn vooral merkwaardig door de toepassing hunner kunst in gevallen, waarbij wij massage niet aangewezen achten. Zoo laat de elegante wereld zich van een migraine door massage genezen en roepen de smulpaap, die aan maagoverlading lijdt, en de geconstipeerde eveneens den masseur, die overigens in elke welgestelde woning een dagelijksch bezoeker is.

Men laat zich masseeren, zooals men in Frankrijk een purgatie neemt. Des avonds zijn de straten vol van masseurs, die door de stad trekken met een dubbelslaand fluitje, dat hun wel iets op boschgoden doet gelijken. Massage, warme bijna kokende voetbaden en het prikken met naalden zijn in Japan de meest populaire geneesmiddelen. Het laatste is wat verminderd, maar was het zwaartepunt der geneesheeren van de oude school en men kan er van zeggen, dat het vóór vijftig jaren gelijk stond met het aderlaten in Frankrijk ten tijde van Broussais. Men stak naalden in het lichaam van zieken en zelfs in dat van hen die niet ziek waren, naar het heette om schadelijke vochten te doen uittreden. Molière zou alle onderwerpen voor een medisch tooneel in Japan gevonden hebben, behalve wellicht den ingebeelden zieke.

En toch komt neurasthenie in Japan veel voor. De studenten in de geneeskunde bijv., die veel werken en zich slecht voeden,

leven in nauwe woningen zonder vuur slechts van enkele stuivers rijst per dag en geraken spoedig in een toestand van overprikkeling, welke in ziekte ontaardt. Men zou van hen kunnen zeggen, dat zij het socialisme in den vorm eener woordspeling als *sochialisme* kennen. De „sochi" nl. zijn rustverstoorders, die op de colleges veel lawaai maken en het voortdurend met de policie te kwaad hebben. Aan de twee einden der wereld derhalve dezelfde afdwalingen onder de studeerende jeugd.

Eenige jaren geleden gaf een leeraar der medische faculiteit te Parijs op een reis door Japan reeds zijn verbazing te kennen, van in de nabijheid van het afgesloten Chineesche rijk een vernuftig en arbeidzaam volk aan te treffen, dat zich in gelijke mate naar boven werkte als zulks in Europa geschiedt. Bij een bezoek aan de tentoonstelling te Tokio had hij daarvan de inrichting bewonderd, den ijver der studenten geprezen en voor de keuze der professoren slechts een woord van lof gehad; zelf heelkundige, had hij beter dan iemand anders de bekwaamheid der Japansche operateurs naar waarde kunnen schatten,al wist hij ook dat hun naam in dit opzicht reeds lang en goed gevestigd was. Zoo was om een voorbeeld te noemen, de punctie van het hart in Japan reeds lang aangewend, toen die van het pericardium in de praktijk der Europeesche geneesheeren nauwelijks op den voorgrond trad. De schets, die hij van de Japansche geneeskunde gaf, had echter een schaduwzijde: den openbaren gezondheidstoestand.

In tijden van epidemieën was het hooge sterftecijfer een doorloopende beschuldiging tegen den staat der gezondheidspolitie. De veelvuldigheid van epidemieën, o. a. van cholera, werd volkomen verklaard door het gebrek aan doelmatige hygienische voorzorgen, door de rangschikking der woningen, den onvolmaakten toestand der wegen en de onzekere reiniging der groote steden. Verbranden van ongezonde en besmette wijken was zoowat het eenige middel tot openlijke ontsmetting en de kraaien waren de eenige voddenrapers, die het volk kende.

Sedert de reis van dien Franschen geneesheer is de staat van zaken in Japan veel veranderd. Rondom de groote steden zijn sanatoria voor besmettelijke ziekten opgericht en in de stations ontsmettingskamers bijgebouwd. Men moet overigens wat toegevend zijn tegenover de Japanners als men bedenkt, dat eerst door de epidemie van 1884 het gemis van spreekwoordelijke

reinheid in Zuid-Frankrijk is gewijzigd en ten dezen opzichte eenige verbetering valt waar te nemen. Bovendien schijnt het land buitengewoon rijk te zijn aan microben.

Zonder twijfel dankt de Japansche geneesheer aan deze verwaarloozing der hygiene een gemakkelijker leven dan zijn ambtgenoot in Europa. Hij behoeft in elk geval geen rekening te houden met sommige soorten van ontvolking, want het bevolkingscijfer neemt in verbazende verhoudingen toe. Overeenkomstig aloude overleveringen van den adel blijft de Japansche geneesheer waardig de twee sabels te dragen, het onderscheidingsteeken der vroegere Japansche aristocratie.

Om slechts een voorbeeld aan te halen, wordt herinnerd aan zekeren Japanschen dokter, die, ongeveer drie jaren geleden door den keizer belast was verslag uit te brengen over een veel voorkomende ziekte, op een goeden morgen met opengesneden buik werd aangetroffen, een brief naast zich, waarin hij de redenen van dezen zelfmoord uiteenzette. „Ik maak een einde aan mijn „leven," schreef hij, „om reden ik bij het eindigen van het „verslag, dat mij door mijn keizer was opgedragen, het wel „goed afgewerkt maar toch niet mijner waardig vind." Men zal zoo iets niet licht in Europa aantreffen. Dergelijke barbaarsche handelingen zullen de Japanners echter spoedig nalaten, als zij voortgaan onze wetenschappelijke en vooral onze staatkundige gewoonten na te volgen!

De weggeslagen brug van den Heer De Munnick.

Toen ik in de October-aflevering van de *Gids* (1897) het artikel van den heer De Munnick las, dacht ik niet dat het daarin vermelde voorval van de weggeslagen brug tot verdere gevolgtrekkingen aanleiding zou geven, en merkte de daarin voorkomende onjuistheden als 't ware slechts ter loops op. Nu dit in de Novemberafl. van de *Indische Gids*[1]) toch het geval blijkt te zijn, wensch ik die onjuistheden aan te toonen, door, zeer in het kort, de geschiedenis van dit werk mede te deelen.

De Ingenieur in quaestie namelijk was de ondergeteekende.

Reeds vele jaren voor ik in 1878 als eerstaanwezend Ingenieur in de Residentie Menado optrad, was de bouw van een brug over de Ranojapo in den weg van Amoerang naar Wakan en Motoling in behandeling. Volgens berichten had de bevolking hare krachten al eens beproefd aan een kabelbrug (kabels van rotan) hetgeen in elk geval van tijdelijken aard is geweest.

Mijne voorgangers hadden een brug aangevangen met steenen pijlers en landhoofden, waarover een doorgaande houten traliewerk volgens systeem Town zou komen.

In 1878 was er echter alleen een landhoofd. Een der pijlers was in der tijd bezweken, hoe en door welke oorzaak kan ik niet met zekerheid mededeelen.

Ik had de opdracht een nieuw ontwerp te maken, en stelde voor houten overspanningen van 20 à 25 M. op steenen landhoofden, waaronder het bestaande, en pijlers, ik wees er daarbij op dat kleinere openingen niet wenschelijk waren wegens het drijfhout dat bij bandjirs veelal werd medegevoerd.

De directeur der B. O. W. gaf nochtans den voorkeur aan een brug van ijzeren liggers op schroefpaaljukken, en gaf aan hoe de constructie der jukken zijn zou, ten einde die zooveel mogelijk bestand tegen het drijfhout te maken.

Aangezien men op de Directie volkomen op de hoogte van den toestand was, meende ik geen tegenwerpingen tegen die constructie te moeten maken, die toch van een nog zeer jong Ingenieur wel niet aangenomen zouden zijn. Maar bovendien was de samenstelling der jukken sterk, en, zoover ik beoordeelen kon, tegen drijfhout bestand.

Het ontwerp werd dus alzoo opgemaakt, geautoriseerd en door mij uitgevoerd. Er waren 7 jukken, dus 8 openingen elk van 11 M.

De brug was voltooid vóór den westmoesson 1881/82, en heeft stand gehouden tot einde Januari 1884, dus bijna drie westmoessons, niettegenstaande in dien tijd vele bandjirs met drijfhout waren voorgekomen. Er waren echter voorzorgen genomen, om bij die gelegenheden steeds werkvolk bij de hand te hebben, om met haken, touwen, enz. het drijfhout door te voeren.

---

1) „Decentralisatie in N. Indië". Het artikel van den heer De Munnick in de *Gids* is gerefereerd in onze November-aflevering 1897, bl. 1443. In onze rubriek „Varia" schreven wij naar aanleiding daarvan een stuk getitel „Van een weggeslagen brug" (id. bl. 1439.).

v. S.

Wel bleek het werk eerst een ander gebrek te hebben, nl. dat door uitschuring van den bodem de palen oorspronkelijk niet diep genoeg waren ingeschroefd. Zoodra dit gebleken was, werden echter alle palen dieper ingebracht, en dit was gereed gekomen vóór den westmoesson van 1883/84.

Tegen het einde van Januari 1884 had er echter een bizonder zware bandjir plaats, die zeker als een catastrophe kan aangemerkt worden.

Nagenoeg alle bruggen, in de affluenten van de Ranojapo werden door bandjir medegesleept, desa's werden verwoest, menschen kwamen er bij om.

In de Ranojapo had zich eene verbazende hoeveelheid drijfhout verzameld, dat met snelle vaart door den stroom tegen de brug werd aangevoerd, daar stuitte en eindelijk op één juk na de geheele ijzerconstructie mede nam.

De te Amoerang geplaatste opzichter zond mij dadelijk bericht van het gebeurde en toen ik twee dagen later daar aankwam (de afstand tot mijn standplaats Menado was ruim 60 KM., en slechts te paard af te leggen) waren de rivieroevers nog bezaaid met drijfhout en aan de mond van de rivier had zich daarvan een geheel eiland gevormd.

De steenen landhoofden waren blijven staan, en de ijzerwerken werden successievelijk allen teruggevonden, even als het dek, nog aan de ijzeren liggers verbonden. Had men dus de brug weder op willen bouwen dan had dit betrekkelijk weinig gekost, en zeer waarschijnlijk zou de brug dan nu nog bestaan, want een catastrophe als de omschrevene komt wellicht slechts ééns in een eeuw voor. Inlandsche hoofden en bevolking verklaarden dan ook eenstemmig, dat zoo iets bij menschenheugenis nog niet was gebeurd.

Maar de resident de Munnick zag het nut van een brug niet in en vond een overvaart voldoende. Voor zoover ik weet, heeft men zich daar tot nog toe mede beholpen, waaruit het onnutte van een brug echter nog niet blijkt.

Destijds waren hoofden en bevolking zeer met het werk ingenomen, en de laatsten lieten zelfs op hunne kosten er een gedenksteen voor maken en photografieën van nemen.

Toen de brug ontworpen en gebouwd werd, was ze ook van groot belang voor het koffietransport: de overzijde produceerde toen nog duizende picols; in de dagen van den heer De Munnick was die cultuur echter reeds sterk achteruit gegaan.

Op het verslag, dat ik aan den Directeur der B. O. W. van het ongeval zond, volgde wel eene berisping, maar ik heb reden om aan te nemen dat ik mij nader voldoende verdedigd heb, want ik ben nimmer voor een hoogeren rang gepasseerd, zooals de heer De Munnick ten onrechte beweert.

Evenmin was er reden om den Resident, voorganger van den heer De Munnick dit geval te wijten. Ik weet niet zeker, onder welken Resident het werk is voorgesteld geworden, maar door de drie laatste voorgangers van den heer De Munnick zeker niet.

Zoo blijkt dat dergelijke verhalen, al worden ze gegeven door de meest vertrouwbare personen, als ze uit het geheugen worden opgeschreven, zooals bij den Heer De Munnick blijkbaar het geval was, dikwijls geheel onjuist worden weergegeven.

Tjandi, Maart 1898. H. J. Verdam.

Een Huwelijksreis.

(Naar het Engelsch-Indisch)

DOOR

FLORA ANNIE STEEL.

Natuurlijk waren ze neef en nicht. In het geslacht van den Panjab heeft de neef altijd recht op de nicht, als de bloedverwantschap maar bestaat door den broeder der moeder of de zuster van den vader, daar het tegenovergestelde, wegens een geheimzinnige reden, *Anathema Maranatha* is.

Nânuk's moeder, de vrouw van den grooten Suchêt Singh, den overste van het dorp Alu Wallah, was de zuster van Dhyan Singh, den wapensmid, die zijn bedrijf uitoefende op het kleine pleintje, dat verborgen lag, diep in het hart der groote stad. Een machtig man was hij, knap en scherp van trekken, sterk van wil ook, als het staal, dat hij zoo kunstig bewerkte met goud. Eevenwel beheerschte hem de mollige, poezele Mai Gunga, zijn vrouw, door een sluwheid, waarvan zijn zachte, eenvoudige natuur geen denkbeeld had. Toch was hij niet te zacht om het te betreuren, dat deze vredestijden zoo verbasterd zijn. Die verbasterde tijden en de wet op de wapenen hadden er hem toe gedreven om, in plaats van gevesten van degens en helmen, schilden en harnassen, borden en inktkokers, kandelaars en aschbakjes te maken; in plaats van verweermiddelen, versierselen voor de salons der overwinnaars. Niet dat hij eenigen wrok koesterde tegen hen. Zij waren dapper en, sedert de overwinning, hadden de zijnen hen moedig geholpen om te behouden wat zij hadden. Maar zijn werk was vervelend, en daarom wreekte Dhyan Singh zich, nu en dan, door een vouwbeen te maken, in

den vorm van een of ander bloeddorstig wapen, en hij deed er zooveel mogelijk zijn best op, alleen maar om het niet te verleeren.

Kleine Pertâbi, zijn dochterje, placht naar haar vader te zitten kijken, bij de kleine smidse, die op het plaatsje gezet was. Het was aardig om het afschaafsel van het staal te zien opkrullen tegen het graveermes, welks golvende lijnen door niets geleid werden dan door oog en hand, nog aardiger om gade te slaan hoe de gouden draad zich zoo gehoorzaam neervlijde in de gleuf, het aardigst van alles om den blaasbalg te trekken, als de tijd daar was om den blauwen weerglans aan te brengen op het voleindigde werk.

Daarna placht Pertâbi, naakt tot aan het middel, het zachte bruine haar op haar voorhoofd gevlochten in de kleinste vlechtjes tot het een neerhangende franje vormde, een klein filagrein gouden bekertje boven op haar hoofd, een lange vlecht met kwasten op den rug hangend, haar korte beentjes met het roode broekje zeer ver vaneen te planten, en te blazen en te stoomen en te lachen en nog eens weer te blazen, tot groot genot van haar zelve en haar vader, want daar Dhyan een paar flinke zoons had om het hart van Mai Gunga te verheugen, veroorloofde hij zich om dit kind van zijn latere jaren te aanbidden.

Maar, zelfs als zij den blaasbalg trekken kon, vond Pertâbi het leven in de stad niet half zoo prettig als het leven buiten bij haar tante, met haar neefje Nânuk als speelkameraad — Nânuk met wien ze later zou gaan trouwen. Dat was bepaald toen ze nog gedragen werd, want in dien tijd, en vele jaren daarna, waren Suchêt Singh's vrouw en Mai Gunga zulke groote vriendinnen geweest als schoonzusters maar zijn kunnen. Dat wil zeggen: er waren bezoeken gebracht aan het dorp voor verandering van lucht, vooral in den tijd van het suikerkoken; terwijl zij, als er boodschappen gedaan moesten worden, of als zij wat gezelligheid wenschten, natuurlijk bij den wapensmid kwamen. De wereld gaat zijn gang op dezelfde manier in het Oosten en in het Westen, vooral onder vrouwen.

Zij zullen een mooi paar zijn! „God beware hen voor den gelukkigen dag", zeiden de vrouwen van buiten met haar zware stemmen, vromelijk; dan begon Mai Gunga een beetje te gichelen, en zei dat, als Nânuk zoo hard groeide, zij Pertâbi den volgenden keer thuis zou moeten laten, waarop de moeder van den knaap opvloog en den neus optrok, zooals men op het land doet over

steedsche begrippen. In haar familie waren zulke praatjes nooit noodig geweest, daar de jongens en meisjes samen opgroeiden en de moeders hen niet wijs maakten vóór den tijd. Misschien was dat de reden, waarom zoowel mannen als vrouwen rijzig waren en sterk, want zelfs Mai Gunga moest toegeven, dat Dhyan een knap slag van man was. Zoo werd er gepraat, om den tijd te verdrijven, vóór de mannen terugkwamen uit het veld; en buiten, onder de lommerrijke moerbeienboomen waren Pertâbi en Nânuk aan 't vechten, waarna ze weer vrede sloten, zoo als gezonde kinderen doen. Van hen beiden sloeg Pertâbi misschien het hardst; zeker schreeuwde zij het luidst, daar ze een eigenzinnig persoontje was. Nânuk placht haar te smeeken om de heilige pauwen niet te plagen, als ze statig in troepjes kwamen drinken aan de dorpspomp, terwijl de zon rood onderging over de grenzenlooze vlakte van jong groen koren. En dan hurkte ze plotseling neer op haar hielen met roode kousen, met de handen op den rug gevouwen, en beloofde zoo stil te zitten als een grijze kraai, als ze maar kijken mocht. Dan begon natuurlijk een ijdele pauw met zijn staart te pronken; elke staart was voor Pertâbi's gretige oogen de mooiste van de wereld en zij moest noodzakelijk een veer, een klein veertje maar, er uit hebben als gedachtenis. Wat Pertâbi hebben wou, dat kreeg ze, als Nânuk er ten minste iets in te zeggen had. Dan speelde het kleine tirannetje vijf minuten met de veer en wierp ze weg. Maar Nânuk, ernstig en nauwgezet, zette in 't geheim de helft van zijn avondeten van zure melk apart en sloop er, na zonsondergang, als een zoenoffer mee naar den geheimzinnigen dorpsgod, die in een rood gespikkelden steen woonde onder den kokosboom; anders zouden de vertoornde pauwen misschen niet om regen schreeuwen en wat zou er dan worden van het groene koren? Nânuk was een geboren landbouwer, trouw in de meeste dingen, vooral aan de moederaarde. Niettegenstaande de pauwenveeren, was hij echter niet zonder een eigen wil, want toen, op een zijner bezoeken aan de stad, Pertâbi absoluut het eekhorentje in handen wou hebben, dat hij meebracht onder zijn hoogen tulband, en het haar beet, lachte hij en zei dat hij het haar vooraf gezegd had; ja toen zij daarop, om wraak roepend, het angstige diertje boos achterna liep, viel hij op haar aan en gaf haar een flinke oorveeg, zeer tot Mai Gunga's ongenoegen.

„'t Kan me niet schelen," snikte Pertâbi. „Ik zal hem erg

bijten den volgenden keer. „Ja, dat zal ik Nâno, dat zal je eens zien."

Op één punt had Mai Gunga echter gelijk: Pertâbi was een bijzonder mooi kind. De buren, die 's middags een praatje kwamen maken over geboorten, huwelijk en sterfgevallen, begonnen het hoofd te schudden en te zeggen, dat zij eene betere partij had kunnen doen dan Nânuk, die, zooals iedereen dacht, zijn levenlang wel kreupel zou blijven, ten gevolge van dien val van den bovensten tak van den rozenhoutboom, waar de eekhoorntjes hun nestjes bouwen. Niet erg kreupel misschien, maar wie wist niet dat als een been gezet was door een dorpsbarbier het dikwijls een beetje korter was dan het andere, al werd het ook even sterk als te voren. Mai Gunga's gevuld en schrander gelaat nam eene harde uitdrukking aan, maar ze zei niets, zelfs niet toen een nieuwe bekende, de vrouw van een rijken handelsagent, uitziende naar een bruid van goede familie, het openlijk betreurde dat er al vroegere rechten op Pertâbi bestonden.

Toen echter de schoonzuster den volgenden keer in de stad kwam en, bij het heengaan met eindelooze pakken in Manchestersche doeken gewikkeld, vol vertrouwen sprak over hun samenkomst op den tijd van het suikerkoken, opperde Mai Gunga bezwaren. Zij had het te druk om zelf te komen en, daar Nânuk al half ziek was, zou haar schoonzuster met hem al moeite genoeg hebben. Bovendien, daar Pertâbi al bijna acht jaar was, vond zij het tijd dat dorpsgewoonten nu plaats maakten voor grooter decorum. In 't kort, zij wilde haar dochter niet uit haar oog laten gaan. Zooals men denken kan, namen de twee vrouwen afscheid met veel plichtplegingen en hartelijkheid, maar nauwelijks was Suchêt Singh's vrouw op het ruime dorpsplein gekomen, of zij barstte los. „Let op mijn woorden", zei ze, terwijl zij haar pakken om zich heen wierp, „er broeit onraad bij die vrouw uit de stad. Ik was dwaas, dat ik u en Dhyan heb toegegeven, in plaats van den barbier [1]) te gebruiken, zooals bij vreemden; niet dat ik die kleine feeks liever wil hebben dan een andere bruid, maar ik wil niet dat Nânuk geminacht wordt".

Suchêt Singh lachte.

„Twintig mijlen loopen heeft je hoofd in de war gebracht, vrouw. Wat praat je toch? Ze hooren bij elkaar".

---

[1]) De barbier wordt altijd gebruikt bij verlovingen.

„Kom, dat is nog zoo zeker niet, „antwoordde zijn vrouw; „laat den barbier komen, voor alle zekerheid".

Ondertusschen zat Pertâbi te schreien op het kleine plaatsje, tot groot verdriet van den grooten Dhyan, met het weeke hart.

„Laat haar voor ditmaal nog maargaan", verzocht hij, „waarlijk je bent al te bezorgd en ze is nog maar zeven jaar, al is ze zoo wijs."

„Zeventig of zeven, iedereen weet hoe onnoozel je bent", zei Mai Gunga bits. „Ik wou dat ik nooit geluisterd had naar jou en je zuster, hoewel de kinderen zoo goed bij elkaar pasten. Maar een moeder kent haar dochter beter dan de vader, ofschoon jij al wel haast het bruidskleed zoudt willen bestellen. Het zij zoo, maar tot dien tijd, gaat Pertâbi niet naar Nânuk, het past niet."

„Ik wil Nânuk niet hebben", huilde Pertâbi.

„Ik — ik wil versche suikerstroop hebben, dat wil ik."

Maar het hielp haar alles niets, daar haar eigen koppigheid maar een erfenis was van haar moeder. Dus bleef zij knorrig in den zonneschijn zitten en weigerde de onhandige liefkozingen van den wapensmid of het genot van den blaasbalg te trekken, terwijl zij zich, met al de levendigheid der woede, voorstelde hoe Nânuk alleen — alleen — er naar ging kijken, hoe de groote platte pannen, met haar schuimend, sissend, geurig sap, minder en minder werden, in de donkere, lage hut, waar men bijna niets zien kon, behalve de vlam van het fornuis. Welk een genot, om in stilte een kop te scheppen uit de ziedende, donkere stroop en dan vlug te ontsnappen naar dat duistere schuilhoekje bij de bron en ernstig de vraag te overwegen of het bijna genoeg gekookt had. De geheele wereld door heeft noga maken een geheimzinnige behoorlijkheid voor kinderen en dit was noga maken op reusachtige schaal. Pertâbi zag het gansche tooneel, als ze de oogen dicht deed. De uitgestrekte vlakte, de schaduw der boomen, die den zonneschijn verduisterde, het gekabbel van stroomend water uit de bron, het geknars der persen, het mengelmoes van stemmen, en, door en boven alles, die heerlijke, heerlijke geur van noga.

Toen het voorjaar den grooten Suchêt naar het dorp bracht om belasting te betalen op het kantoor, waren hij en de wapensmid, zooals altijd, op den besten voet. Maar hun volgende bijeenkomsten, met de vrouwen er bij, waren minder aangenaam.

„Je bent erger dan een pauw, die schreeuwt nadat er regen gevallen is," zei de groote dorpsbewoner eindelijk stekelig. „Wat

kunnen mij die vrouwepraatjes schelen? Dhyan is een man van zijn woord en die durft."

Maar in zijn hart wist hij toch zeer goed, dat de wapensmid in zulke dingen niets meer te zeggen had op zijn klein stadsplaatsje dan hij, op het groote dorpsplein, waar de koeien in rijen stonden en Nânuk's duiven nooit gebrek hadden aan graan om te pikken.

Mai Gunga's toorn begon zich eindelijk luide te uiten, toen Dhyan een zijdelingschen wenk gaf, dat, als zij niet meer naar het dorp ging, de menschen misschien denken zouden, dat Pertâbi versmaad werd. Versmaad! terwijl al de moeders van het dorp barstten van nijd. Versmaad, terwijl als die kreupele er niet geweest was — ja Dhyan behoefde haar niet aan te kijken alsof hij haar op wou eten — zij zei: kreupele en zij meende het. Hij had zijn been gebroken, en dat was bij een verstandig mensch, voldoende verontschuldiging voor het verbreken van trouwbelofte.

Dhyan Singh zwoer vele dure eeden, deed vele plechtige geloften, dat hij niets te doen wou hebben met dat vrouwenwerk. Zelfs niet, als het bleek, dat, zooals zijn vrouw te kennen gaf, zijn kleine Pertâbi niet welkom zou zijn in het huis van zijn zuster. Maar zijn gezicht nam een dreigende uitdrukking aan, bij dat denkbeeld en hij trok aan zijn baard en zag er heel woest uit en toen, een paar maanden later, Suchêt Singh's vrouw zijn flauwe verontschuldiging voor de afwezigheid van Mai Gunga beantwoordde met blijkbare minachting en de koele opmerking, dat het haar wezenlijk niet schelen kon — Nânuk kon bepaald wel een betere bruid krijgen — ging hij thuis met een vreeselijke woede aan zijn aanbeeld staan smeden. Dat hem zoo iets gezegd kon worden, zelfs in scherts, terwijl hij, om zijn zusters wil, het over het hoofd had willen zien dat Nânuk kreupel was.

„Wel ja kreupel! schreeuwde de moeder van den jongen, toen Suchêt op een keer terugkwam uit de stad, met de opmerking van Dhyan, vermeerderd en verbeterd door allerlei buurpraatjes. Hoor eens man! Nu is het uit. Wiens schuld is het, dat hij mank gaat? Dat zou ik wel eens willen weten. Van wie anders dan van die onbeschofte, ondeugende, slecht opgevoede, kleine feeks? Was het niet om voor haar een ander eekhoorntje te vangen, omdat zij het zijne zoo graag hebben wou, dat hij in den boom klom? Laat ze haar dochter maar houden; wij zullen schadevergoeding vragen".

Toen de tijd van het suikerkoken weer daar was, stonden Suchêt en Dhyan, eigenlijk tot hun eigen verbazing, tegenover elkaar als eischer en beschuldigde in een zaak van verbreking van trouwbeloften, wegens de teruggave van vijftienhonderd ropijen, besteed voor voorloopige uitgaven. Maar, niettegenstaande hunne verbazing, waren zij beiden buiten zichzelf van woede. Dhyan wegens dien gewetenloozen eisch, terwijl er geen penning was uitgegeven, Suchêt wegens de smet, geworpen op de rechte ledematen van zijn zoon.

Het was op een prachtigen, helder blauwen dag in December, dat Suchêt de stad binnenreed op zijn merrie, met Nânuk vóór zich op zijn zadel om voor de rechtbank getuigenis af te leggen van diens ongeschonden ledematen. Een mooie knaap van een jaar of tien, met zachte oogen, die veel plezier had in het ritje, maar wien het speet om, zelfs voor één dag, afscheid te nemen van het suikerkoken in het dorp, met een groot stuk rauwe suiker in zijn tulband verstopt, om hem eenigszins te troosten. Voor 't overige had hij een kinderlijke, maar toch ernstige berusting. Pertâbi was blijkbaar ondeugend geweest en Mai Gunga was nooit lief geweest. Maar de *jej-saheb* zou misschien zeggen dat ze toch getrouwd waren, daar Nânuk even hard loopen kon als vroeger. Tshu! Hij zou Pertâbi wel eens willen laten zien, dat het zoo was.

Het gerechtshof was vol cliënten en vliegen, de zaak van Suchêt tegen Dhyan stond achter op de lijst, dus beval de eerste aan zijn zoon de merrie vast te binden in den versten hoek achter den muur, in de schaduw van een lommerrijken boom en er de wacht bij te houden, terwijl hij van de eene groep naar de andere ging om zijne grieven te bepraten met verschillende oude vrienden, daar dit het halve genoegen was van naar de rechtbank te gaan. Ernstige groepen van eerbiedwaardige, gebaarde gezichten bogen zich naar het midden toe; ernstige, langzame stemmen spraken wijze spreuken in den nauwsluitenden cirkel van reusachtige tulbanden en wijde blauwe en witte gewaden.

Ondertusschen at Nânuk suiker, tot het hem tegen begon te staan en toen zat hij te kijken naar het stuk dat over was en zich voor te stellen, niet zonder eenige boosaardigheid, hoe Pertâbi er van genoten zou hebben. Toen kwam er eensklaps een klein bruin handje achter hem te voorschijn en greep het.

Een stemmetje deed zich hooren, een klein figuurtje, met wraak-

zuchtige oogen op den knaap gericht, danste om hem heen, al etende. „Deed het erge pijn, Nâno? Het spijt mij zoo! En moeder wou niet hebben dat ik het eekhorentje hield, Nâno, maar ik huilde, huilde als — als een *bhut* (duivel)."

De echtheid der beschrijving scheen het verleden te doen herleven en Nânuk's gezicht ontspande zich.

„Vader is in 't gerechtshof en moeder is naar de vrouw toe, die wil dat ik met haar zoon zal trouwen", verklaarde Pertâbi, „maar ik wil niet. Ik wil met niemand trouwen dan met jou, Nâno. Ik houd van jou, Nâno". Nâno's gezicht ontspande zich nog meer.

„Jij hebt suikerpersen, Nâno, en de andere jongen niet. Is er veel suiker dit jaar, Nâno?"

„Meer dan verleden jaar. Wij hebben de beste velden in —."

„Geef me dan nog een stukje", viel Pertâbi hem in de rede.

„Ik heb niets meer meegebracht". Er was eenige angst in Nânuk's stem en hij keek smeekend naar het kleine figuurtje, dat naast hem gehurkt zat.

„O, hoe gek van je! maar het doet er niet toe. We kunnen nog wel wat gaan halen. Daarom ben ik weggeloopen. Ik wist wel dat oom je mee zou brengen, dus kunnen we gemakkelijk naar het dorp gaan. Kom, Nâno!"

„Naar het dorp gaan, Pertâbi! O, hoe bedenk je 't?"

't Is gemakkelijk om deugdzaam verontwaardigd te wezen bij het eerste voorstel om kwaad te doen, maar wat te doen als ge zijt overgeleverd aan een klein persoontje, dat alles aandurft. Overredingen, aanhalingen, kussen, tranen, beloften alles gebruikte zij. Ten minste dan maar een ritje op de oude merrie, om der wille van vroegere tijden! Ze konden gemakkelijk wegsluipen, zonder dat iemand hen zag; ginds lag de weg naar het dorp, ze konden één mijl en misschien twee rijden en terug zijn vóór Chachcha-ji nog klaar had kunnen wezen met zijn vrienden. Zij kon afstijgen aan den hoek en daar, al had Chachcha-ji hun afwezigheid ontdekt, kon Nâno zeggen, dat hij de merrie had laten drinken of dat de vliegen lastig waren. Verontschuldigingen waren zoo gemakkelijk.

Tien minuten later, de voeten nauwelijks reikend tot aan de groote platte stijgbeugels, draafde onze jonge held het gerechtshof uit, met zijn bruid achter zich.

„We moeten terugkeeren bij de kromming van den weg, Pertâbi", zei hij om zich wat te versterken in zijn besluit.

„Natuurlijk moeten we terugkeeren", antwoordde Pertâbi, de oude merrie haar kleine hieltjes in de zij zettend. „Kun je dat domme dier niet gauwer laten rijden, Nâno? We moeten maar zooveel plezier maken als we kunnen."

Dus ging de oude merrie sneller door de hoog gewelfde laan van flikkerend licht en schaduw, en Pertâbi's kleine, roode beentjes spartelden heen en weer, alsof ze van 't paard zou vallen. Maar ze gilde van 't lachen en hield zich stijf vast aan haar cavalier.

„Laten we nog niet omkeeren, Nâno," smeekte zij „de oude knol is heelemaal buiten adem en Chachcha-ji zal zien dat je haar hebt laten galoppeeren en je slaan. Ik zou niet graag willen dat je slaag kreeg, lieve Nâno en 't is zoo heerlijk."

Heerlijk was het zeker. Ze waren nu op den open weg, tusschen de uitgestrekte vlakten van jong, groen koren en uit gindsch boschje kwam het bekende knarsen van de pers. Neen, meer! — gedragen op de zachte koelte, de heerlijke, onweerstaanbare geur van suikerkoken — andere menschen waren aan het suikerkoken!

„'t Is tijd om terug te gaan," zei Nânuk stoutweg.

„Tchu!" riep Pertâbi, achter hem „we gaan niet terug. Zie, ik heb jou sjerp aan mijn sluier vastgebonden. Als ik dat met mijn poppen doe, zijn ze getrouwd, dus nu is het bepaald. Ga voort, Nâno! 't is alles in orde! 't zou ook niets meer helpen of we nu teruggingen, ze zouden ons maar slaan, omdat we getrouwd zijn. Ga voort Nâno — of ik knijp je."

Misschien was het wezenlijk omdat hij bang was voor 't knijpen, misschien was het de overtuiging dat ze te ver gegaan waren om terug te keeren, die er eindelijk onzen jongen held toe bracht om de oude merrie den thuisweg te laten volgen. Maar zijn gezicht werd al ernstiger en langer.

„We kunnen niet getrouwd zijn, vóór we de zeven schreden gedaan hebben", zei hij eindelijk.

„Zie! ze hebben kruiden gebrand in het veld. Laten we afstijgen en het doen, of de goden zullen boos zijn."

Pertâbi klapte in de handen. „'t Zal in alle geval grappig zijn, kom dus maar mee, Nâno."

Zij bonden de oude merrie aan een boom, terwijl zij, de handen vast ineengeklemd, om het heilige vuur heen liepen.

„Dat is beter," zuchtte Nâno; nu geloof ik dat we wezenlijk getrouwd zijn."

„Tchu!" riep Pertâbi met groote wijsheid, „ik kan je van

allerlei vertellen. Wat onze poppen doen, als we tijd hebben; onze poppen trouwen altijd in de stad. Maar eerst kunnen we een eindje verder rijden en als we er moe van worden, kunnen we weer afstijgen en op een andere manier trouwen. Dan rusten wij weer uit."

Zoo reden ze voort door de zich verlengende schaduwen en trouwden, reden weer door en trouwden weer, tot Pertâbi's hoofd met vlechtjes, tegen Nânuk's rug aanbonsde en zij slaperig zei: „We zullen het *gur-rori* (werpen met suiker) tot morgen bewaren Nâno; dat zal aardig zijn".

Maar toen, in de duistere schemering, de oude merrie uit zich zelve stil bleef staan voor het hek van den grooten dorpstuin en Nânuk, in zijn slaperigheid, zich juist genoeg herinnerde van hetgeen er gebeurd was om zijn bruid over den drempel te beuren en met veel gewetenswroegingen te mompelen: „Dit is mijn vrouw", werd Pertâbi in eens wakker om haar kleine, roode beentjes stevig op den grond neer te zetten en, al knikkende te zeggen, „Ja, en we zijn getrouwd op alle manieren, die we maar bedenken konden, niet waar Nâno, behalve het werpen met suiker, omdat we die niet hadden, maar — nu — zullen we — een massa — hebben, nietwaar Nâno?" De tusschenpoozen werden aangevuld door geeuwen.

't Was middernacht vóór Suchêt Singh en Dhyan, die, in hun alles overheerschenden angst, hunne vijandschap vergeten hadden, op het tooneel verschenen. De schuldigen waren toen vast in slaap en de dorpsbewoonster, met haar zware stem, had zich hersteld van den schok en kon haar verhaal moeilijk zonder lachen vertellen. En ook haar hoorders konden langzamerhand het lachen niet laten.

„Ha, ha, ha", barstte Suchêt eensklaps uit, „en dus vergaten zij zelfs het teeken op het voorhoofd niet. Ik wed dat het Nânuk was, die schelm."

„Ha, ha, ha!" volgde de wapensmid hem na „'t was zeker Pertâbi. „Die slimme, kleine feeks."

„Wel, in alle geval, 't is nu eens gedaan. Ha, ha, ha! Ge hadt ze moeten zien. „Dit is mijn vrouw," zei hij. „En we zijn getrouwd op alle manieren, die we maar bedenken konden," zegt zij — „niet waar, Nâno." Zoo'n aardig paartje. — Heer. Ik kan niet ophouden van 't lachen".

„ En — en Gunga?" stamelde de wapensmid.

„Gunga is niet gek", gaf zijn schoonzuster scherp ten antwoord. „Zij zal haar eigen glazen toch niet ingooien. Wat gebeurd is, is gebeurd. Wij moeten onmiddellijk het bruidsmaal gereed maken, den barbier halen en verder den mond houden.

Dus vóór er vele dagen verstreken waren, stonden Pertâbi en Nânuk, als bruid en bruidegom, te kijken naar de vuurpijlen, die opstegen in de wolkelooze diepte der purperen lucht. De jongen keek er beschroomd naar, en toch met ademlooze belangstelling, want werd niet, door de richting die zij namen, de gunst of ongunst der goden aangeduid?

„De voorteekenen zijn gunstig," zei hij voldaan, maar Pertâbi haastte zich met het suikerwerpen, waarin zij hare bruidsmeisjes zóó krachtdadig hielp, dat Nânuk verscheiden dagen een blauw oog had.

„Al vroeg je me nog zoo dikwijls om je weer op de oude merrie te beuren, dan zou ik het toch nooit weer doen — nooit" verklaarde hij wraakzuchtig.

„O ja, dat zou je wel, Nâno," antwoordde zijn vrouw, met de grootste overtuiging. „Je zoudt het wel doen, als ik het je vroeg; en je wou toch ook graag trouwen, dat weet je wel. En bovendien was er versche stroop."

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 15 April—16 Mei 1898.

Door den voortdurend gunstigen afloop der Tabaks-inschrijvingen konden de meeste Tabaksaandeelen betere koersen bedingen. Overigens valt geen nieuws te vermelden.

Hooger werden genoteerd:

		pCt.
Aand.	Handelsvereeniging Amsterdam	2
„	Suikerfabriek Kalibagor	2½
„	Landbouw Mij. Ngoepit	13
„	Amst. Deli Cie.	2½
Cert. v. Aand.	Tabak Mij. Arendsburg	23
Aand.	Deli Batavia Mij.	10
„	Deli Cultuur Mij.	6½
„	Deli Maatschappij	15½
Pref. Aand.	Deli Tabak Mij.	13
Aand.	Langkat Cult. Mij.	5¾
„	„ Tabak Mij.	4¾
„	Medan Tab. Mij.	3
„	Tabak Mij. Sakoeda	7½
„	Senembah Mij.	24
Pref. Aand.	Serdang Tab. Mij.	2⅝
Aand.	Stoomvaart Mij. Nederland	4
Pref. Aand.	Dordt. Petr. Ind. Mij.	3
Aand.	Java Petroleum Mij.	16¾
„	Petr. Mij. Moeara Enim	2½
„	Semarang—Joana Tramw. Mij.	6

Lager werden genoteerd:

Aand.	Ned. Ind. Escompto Mij.	3¼
„	Tabak Mij. Franco Deli	3¾
Pref. Aand.	N. As. Tab. Mij. v/h Herrings	9½
Aand.	Padang Tab. Mij.	2¾
„	Rott. Lloyd	13⅝
„	Sum. Palemb. Petr. Mij.	3¾
„	Singkep Tin Mij.	2
„	Mijnbouw Mij. Soemalata	4
„	Bat. Ooster Spw. Mij.	2
„	Malang Stoomtram Mij.	2
„	Modjokerto Stoomtram Mij.	2
„	Oost Java „ „	2

DIVIDENDEN.

Cultuur-Mij. Tjiogreg		9½ %
„ „ Perbawatie		25½ „
Deli Courant, Aand. A.		6 „
„ „ „ B.		f 20.—
Kartasoera Cult.-Mij.		„ 24.—
Preanger Telephoon-Mij.		5½ „
West-Java Kina Cult.-Mij.		„ 17.75
Passaroean Stoomtram-Mij.		4 „
Senembah Mij. (*slot*)		27 „

Medan Tabak Maatschappij	15	%
Ned.-Ind. Exploratie Mij.	„ 156.47	
„ „ „ Opr. Aand.	„ 62,75	
Cultuur-Mij. Penampenan	3	„
Deli Batavia Mij	18	„
Landbouw Mij. Temoeloes	„ 80	
Ned-Ind. Landbouw Mij.	4	„
Langkat Cultuur-Mij. Pref. Aand.	9 4/10	„
„ „ Gew. „	2 4/10	„
Soerabajasche Prauw Mij.	„ 59.—	
Semarangsche Hulpbank	5	„
Amsterdamsche Chininefabriek	13	„
Deli Maatschappij (*slot*)	17 1/2	„
Cultuur-Mij. Tjikapoendoeng	6 6/10	„
Mij. t. Expl. v. h. land Widodaren	5	„
Amsterdam Sumatra Cult. Mij	5	„
Cultuur Mij. Kali Bakar (*slot*)	„ 170.—	
Mij. Koffieland Soember Aroem	„ 15.—	
Mij. t. Expl. v. d. Koffieondern. Soeko Ramé	„ 60.—	
Cultuur Mij. Soember Kareng.	„ 140.—	
Suikerfabriek Tjoekir (*slot*)	7	„
Ned. Ind. Brandwaarb. Mij	8	„

Volgens het Weekblad voor Incourante fondsen werden verhandeld:

Pref. Aand. Batjan Expl. Mij	20	%
Aand. Billiton Mij. 1e rubriek	*f* 840.—	
„ „ „ 2e „	„ 575.—	
Opr. bew. Singkep Tin Mij	„ 30—35	
Aand. Mijnbouw. Mij. Totok	178	„
„ Ned. Ind. Mijnbouw Mij.	103 1/2	„
Obl. Suikerfabr. Kalibagor	45	„
Aand. Sumatra Cult. Mij	110	„
„ Padangsche Handal Mij.	140	„
„ Tabak Mij. Sakoeda. serie B	80	„
Winstbew. N. I. Landbouw Mij.	*f* 8.—	
Obl. Koffiepl. Mij. Hansa	50	„
2e Hyp. Obl. Suikerfabr. Kalibagor	50	„

Volgens het Weekblad van de Commissiebank:

Aand. Mij. tot expl. v. Rijstlanden Michiels Arnold.	86	%
„ Sumatra Cultuur Mij.	110	„
„ Billiton Mij. 2e rubriek	*f* 575.—	
„ West-Java Kina Cult. Mij	21	„
„ Indigo Cult. Mij. Soekoredjo Benaran	100	„
Pref. Aand. Cult. Mij. der Vorstenlanden	110	„
Aand. Crediet & Handelsver. Banda.	95	„
„ Ned. Ind. Mijnbouw Mij	103	„

Volgens de Rotterdamsche Beurscourant:

Aand. Amsterdam Sumatra Cult. Mij.	97	%
Cert. Deli Cultuur Mij	152—156	„
„ Medan Tabak Mij.	268—273 1/2	„
Aand. Mij t. Expl. v. Rijstl. „Michiels Arnold"	86	„
„ Singkep Tin Mij	89	„
Pref. Aand. Dordtsche Petroleum Industrie Mij.	124 1/2	„
Aand. Ned. Ind. Exploratie Mij	415	„
„ Vereenigd bezit v. Ind. fondsen, te Rotterdam.	80	„
„ Cult. Mij. Sekar Gadoeng.	20	„
„ O. I. Exploratie Mij.	123	„

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Mei 1	TE AMSTERDAM. Mei 16	TE BATAVIA. 18 April.
Cultuur-Mij. d. Vorstenl.....Aand.	44	44	
id. ...Pref. Aand.	—	—	
Handelsv. Amsterdam.....Aand.	104	104 1/2	100 laatst verk.
Int. Cred. & H. V. Rotterd.. „	68 1/2	68	72 1/2 „ „
Javasche Bank..... „	161	161 1/2	162 1/2
Koloniale Bank..... „	42	44	50 „ „
id. .....Pref. Aand.	61 1/2	61	
Liquid. Barge & Moormann. Cert. v. Aand.	41 1/2	41	
Ned. Handel-Mij..... „	143 3/4	144 1/2	150 „ „
Ned. Ind. Escompto Mij.....Aand.	89 1/2	86	90 „ „
Ned. Ind. Handelsbank ..... „	81	81 1/2	82 1/2 „ „
Ned. Ind. Landb. Mij.....5 % Obl.	106 1/4	105	
Badas, Suikerfabriek.....Aand.	—	—	
Banda, Credt. & Handelsver. „	95	96	
Gend. Ardjos, Koffie-Ond.... „	—	—	
Hansa, Koffie Plant.-Mij.....5 % Obl.	—	—	
Java Bosch Expl.-Mij.....Aand.	80 1/2	79 1/2	
Java'sche Cultuur-Mij..... „	50	50	
Java's Oosthoek.....5 % Obl.	95	95	
Kalibagor, Suikerfabriek.....Aand.	19 1/2	22	
Melattie, Landbouw-Mij..... „	—	—	100 „ „
Michiels-Arnold, Rijstl.....Cert. v. A.	—	—	
Ngoepit, Landbouw-Mij.....Aand.	—	260	
Pondok Gedeh Cult.-Mij..... „	—	—	
Suikerond. Sentan.-Lor..... „	—	106	
Temoeloes, Landb.-Mij..... „	—	—	
Watoetls. Popp. Cult.-Mij....5 % Obl.	97	97	
West Java Kina Ct. Mij.....Aand.	21	21	
Wonokitri Cult.-Mij..... „	—	—	
Wonokoyo, Mij. t.Ex. v.h. land „	—	—	
Amsterdam-Deli Comp..... „	539 1/2†	545	† ex. div.
Amsterdam Sum. Cult.-Mij... „	93†	91	† „ „
Tabak-Mij. Arendsburg.....Cert. v. A.	625	643	
Balangan Tab. Cult. Mij.....Aand.	—	—	
Besoeki Tabak-Mij. .....Aand.	98 1/8	98 1/8	
Deli-Batavia-Mij..... „	415	436	
Deli-Cultuur-Mij..... „	144 3/4	156 1/4	
Deli-Maatschappij..... „	465 1/2	463 1/2	
Deli-Tabak-Mij.....Pref. Aand.	111 1/4	121	
Deli-Langkat-Tabak-Mij.....C. v. „	—	—	
Tab.-Mij. Franco Deli.....Aand.	82	82	
Langkat-Cult.-Mij..... „ A.	117 1/2	124	
„ Tab.-Mij..... „	142 1/4	145 3/4	
Medan-Tab.-Mij..... „	260	268	
N. As. T. Mij. v./h. Herrings. Pref. Aand.	125	128	
Padang Tabak-Mij.....Aand.	114 3/4	112 1/4	
Rotterdam-Deli-Mij..... „	117 1/2	119	
Tabak Mij. Sakoeda ..... „	78	82 1/2	
Senembah-Mij..... „	473 1/2	488	
Serdang Tab. Mij.....Pref. Aand.	159 1/4	167	
Ned.-Ind. Electr.-Mij.....Aand.	—	—	85 laatst verk.

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Mei. 1	TE AMSTERDAM. Mei. 16	TE BATAVIA. 18 April.
Kon. Paketvaart-Mij. ..... Aand.	174½	174	175 laatst verk.
Rott. Lloyd ..... „	110	109⅜	
Stoomv. Mij. Nederland ..... „	155	158	
Dordt. Petr. Industrie Mij ... Pref. Aand.	125	128	
Java Petroleum Mij. ..... Aand.	152½	167¾	
Petroleumbronn. in Indië ... „	558	570	
Petroleum Mij. Moeara Enim „	134½	135	
Sumatra Palembang Petr. Mij. „	104½	104¾	
Petrol. Expl. Mij. Tegal ..... „	—	—	
Oost Borneo Mij. ..... „	—	—	
id. ..... Pref. Aand.	—	—	
Singkep Tin-Mij. ..... Aand.	87	87	
Mijnbouw Mij. Soemalata.... „	195	206	
Droogd.-Mij. Tandj. Priok.... „	—	—	
Bataviasche O.-Spwg.-Mij.... „	127	125	125 „ „
Deli-Spoorweg-Mij. ..... „	178½	180	170 „ „
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij. ..... „	202	205	200 „ „
Bat. Electr. Tram-Mij ..... „	84½	84½	
Kedirie Stoomtram-Mij ..... „	115	115	120 „ „
Madoera „ „ ..... „	100	100⅜	
Malang „ „ ..... „	108	106	112½ „ „
Modjokerto „ „ ..... „	94	95	
Ned.-Ind. Tramweg-Mij ..... „	130	130	130 „ „
Oost-Java-Stoomtram. ..... „	111¾	112	110 „ „
Probolingo Stoomtr.-Mij ..... „	100	99	112½ „ „
Semar.-Joana Tramw.-Mij.... „	210	210	200 „ „
Semar. Cheribon St.-Tr.-Mij.. „	131½	129	129
Serajoedal St.-Tr.-Mij. ..... „	136	136	132½ „ „
Ned.-Ind Hypotheekbank ... „	—	—	100 „ „
id. L.verz.- en Lijfr.-Mij. „	—	—	380 „ „
id. Gas-Mij. ..... „	—	—	110 „ „
Ned.-Ind. Cred.- & Bank-Ver. „	—	—	95 „ „
Padangsche Handel Mij. ..... „	—	—	125 „ „
Scheepsleverantie Mij. ..... „ A.	—	—	180 „ „
Batavia'sch Prauwenveer.... „	—	—	130 „ „
Batavia'sch Nieuw-Prauwenv. „	—	—	150
Tagalsch Prauwenveer ..... „	—	—	155 „ „
Nieuw Semarangsch Pr.vr... „	—	—	160 „ „
Samarangsch Stoombootveer. „	—	—	350 „ „
Prauwenv. te Soerabaya .... „	—	—	100 „ „
Soer. Prauw-Mij. ..... „	—	—	127½ „ „
Oost-Java Prauw-Mij. ..... „	—	—	90 „ „
Nieuw Soerab. Pr.-veer ..... „	—	—	175 „ „
Nieuw Pad. Prauwenveer ... „	—	—	140 „ „
Nieuw Probol. en Java Oosth. Pr.-veer ..... „	—	—	150 „ „

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE BATAVIA, 18 April
Jav.'sch. Zee & Br.-Ass.-Mij	Aand.	100 laatst verk.
Bat. Zee & Br.-Ass-Mij	„	100 „ „
O.-I. Zee Br. Ass-Mij	„	100 „ „
Nederl. Lloyd	„	105 „ „
N.-Ind. Zee & Br.-Ass.-Mij	„	160 „ „
2de N.-I. id.	„	140
Koloniale id.	„	150 „ „
2de Kol. id.	„	135 „ „
Brand-Verz.-Mij. Mercurius	„	180 „ „
Brand-Ass.-Mij. de Oosterling	„	150 „ „
Brand-Ass.-Mij. Insulinde	„	220 „ „
Brand-Waarb.-Mij. Ned.-Ind	„	170 „ „
Brand-Wrb.-Soc. Securitas	„	100 „ „
Brand-Ass.-Mij. Unitas	„	100 „ „
Ned.-Ind.-Brandw.-Mij	„	105 „ „
Sam. Zee- & Br.-Ass.-Mij	„	125 „ „
2de id.	„	100 „ „
Brand-Ass.-Mij. Padang	„	60 „ „
id. de Merapi	„	95 „ „
id. de Oosthoek	„	80 „ „
id. de Westhoek	„	40 „ „
id. Noordhoek	„	30 „ „
Brand-Verzek.-Mij. Kalimaas	„	30 „ „
Brand-Ass.-Mij. Veritas	„	130 „ „
id. Ardjoeno	„	130 „ „
id. Sumatra	„	85 „ „
Ned.-Ind. Telefoon-Mij	„	190 „ „
Intercomm. Telefoon-Mij	„	100
Telefoon-Mij. der Vorstenlanden	„	100 „ „
Preanger Telefoon-Mij	„	65 „ „
Bagelen-Thee & Kina-Mij	„	125 „ „
Maatsch. Onderlinge hulp	„	60 „ „
Suikerf.-Mij. Tjoekir	„	150
Cultuur-Mij. Pagottan	„	100 „ „
„ Tjiogreg	„	102½ „ „
id. Perbawatie	„	230 „ „
Winkel-Mij. Eigen hulp	„	102½ „ „
Kina-Mij. Kertamana	„	80 „ „
Kartasoera Cult. Mij	„	75 „ „
Cultuur-Mij. Goalpara	„	200 „ „
„ Boenga Meloer	„	75 „ „
„ Artana	„	110 „ „
Assam Thee Ondern. Gedeh	„	140 „ „
Mij. t. E. v. Rijstlanden	„	160 „ „
Assam Thee Ondern. Malabar	„	100 „ „
N.-I. Mijnb. Mij.	„	105
Mijnbouw Mij. „Martapoera"	„	82½ „ „
Mijnbouw Mij. „Belang"	„	100
Mijnbouw Mij. „Matinan"	„	100
Mijnbouw Mij. „Totok"	„	180
Mijnbouw Mij. „Redjang Lebong"	„	110
Exploratie Mij. „Riam Kanan"	„	100 „ „
Exploratie-Mij. Balangan	„	100
Batavia Japara Petrol.-Expl.-Mij	„	100

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:			TE BATAVIA, 18 April.		
Exploratie-Mij. Kolchis	Aand.		1000	laatst. verk.	
Diamant-, Goud- en Platina- Expl. Mij. Padang Loembah	„		45	„	„
Goud Exploratie Mij. Benkaijang	„		225		
Algemeene Exploratie-Mij.	„		150	„	„
Goud Exploiratie-Mij. Kehajang	„		200	„	„
„ „ Pinogo	„		115		
„ „ Batjan	„		100		
Mijnbouw Mij. Monano	„		110		
„ „ Soepajang	„		350	„	„
„ „ Batavia Borneo	„		200	„	„
„ „ Sonder			110		
Sumatra Batavia Mijnbouw-Mij.			115		
Samarangsche Mijnbouw Mij.	„	A.	105		
„ „ „	„	B.	125		
New Singap. dist. Water Ice Cy	„		200	„	„
Java Veem	„		125	„	„
Mij. Rijtuigf. en handel in paarden, Fuchs	„		85	„	„
Koffie, Pel- en Sorteer Inr. Kalimaas	„		100	„	„
Goud Exploration Mij. Bone	„		120	„	„

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

NAAML. VENNOOTSCHAP TOT HET DRIJVEN VAN HANDEL IN RIJWIELEN EN AANVERWANTE ARTIKELEN „VELODRÔME".

Zetel. Soerabaia.

Doel. De handel in rijwielen en wat daartoe gerekend kan worden te behooren, benevens in overige sport- en andere artikelen; de aanmaak en het herstel dier zaken; de aanleg en exploitatie van race- en speelterreinen.

Kapitaal. *f* 100.000, in 1000 aandeelen à *f* 100.—.

Inbreng. Door mevr. Eerdmans, geb. Brenkman en den heer J. F. Spier, voor 250 aandeelen en *f* 10.000 in contanten het magazijn met den voorraad rijwielen en accessoires, de werkplaats met machinerieën enz., de huurrechten op die beide lokalen, het race-terrein met baan, tribune, tenten enz. met de huurrechten op den grond en de bestellingen op door de inbrengers aangevraagde goederen. De waarde van den aanwezigen winkelvoorraad, werktuigen en gereedschappen en de aanleg der racebaan wordt op ± *f* 25.000.— getaxeerd; dit alles zal voor eene nader te taxeeren som aan de inbrengers worden vergoed.

Bestuur. 1 of 2 directeuren: de heeren J. F. Spier en C. J. F. Brest van Kempen; 3 commissarissen: de heeren mr. A. Paets tot Gansoyen en J. H. Scholten.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend; van het overige komt 10 % aan een reservefonds, 15 % aan elken directeur, 15 % aan de gezamenlijke commissarissen, 45 of 60 % aan de aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 10.000.— bedraagt, komt de daarvoor genoemde bijdrage uit de overwinst aan de aandeelhouders.

MIJNBOUW-MAATSCHAPPIJ SONDER.
(*Javasche Crt. No. 24, van 25 Maart 1898*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het exploiteeren van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen; en van concessies tot mijnontginning, van gebruiks-, eigendoms- en mijnrechten.

Kapitaal. *f* 300.000, in 3000 aandeelen à *f* 100.—.

Inbreng. Door den heer A. J. N. Graafland voor 2000 aandeelen: de vergunning voor een terrein, uitmakende het district Sonder, afd. Amoerang, res. Menado. Indien in dit terrein van exploratie wordt overgegaan tot exploitatie zal van de netto winsten daarvan 10 % moeten worden afgestaan aan den vertegenwoordiger der gezamenlijke inlandsche rechthebbenden op de vergunning voor ± 15.000 bouws van genoemd terrein.

Bestuur. 1 directeur: de firma Palm & van Amstel; 3 commissarissen: de heeren mr. J. Schoutendorp, S. J. W. van Buuren en P. S. L. Kalenkongan.

Winstverdeeling. Na eventueele uitkeering onder „Inbreng" bedoeld: 75 % aan aandeelhouders, 15 % aan commissarissen, 10 % aan den directeur.

GOUD-EXPLORATIE MAATSCHAPPIJ BONÉ,
(*Javasche Crt. No. 25, van 29 Maart 1898*).

Zetel. Soerabaja.

Doel. Het exploiteeren van vergunningen, mijnrechten en concessiën, in Nederl.-Indië.

Kapitaal. *f* 250.000, in 2500 aandeelen à *f* 100.—.

Inbreng. Door den heer J. Caffin en mevr. wed. J. A. Winckler, geb. Weydemuller voor 1500 aandeelen: de vergunning voor 2 terreinen in het distr. Boné, afd. Gorontalo, res. Menado.

Bestuur. 1 directeur: de heer H. E. Levert; 3 commissarissen: de heeren mr. W. Birnie, J. J. Benjamin en mr. D. C. J. H. Kropveld.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overblijvende komt: 10 % aan den directeur, 10 % aan commissarissen, 80 % aan aandeelhouders.

SUMATRA-BATAVIA MIJNBOUW-MAATSCHAPPIJ.
(*Javasche Crt. No. 26, van 1 April 1898*).

Zetel. Batavia.

Doel. De exploitatie van concessiën, mijnrechten en vergunningen in Nederl.-Indië voor alle soorten delfstoffen.

Kapitaal. *f* 450,000, in 4500 aandeelen à *f* 100.

Inbreng. Voor 2500 aandeelen: de vergunning voor eenige terreinen in de res. Padangsche Bovenlanden.

Bestuur. 1 directeur: de firma E. Dunlop & Cie., 3 commissarissen: de heeren J. H. T. Zimmerman, A. C. van der Hout en M. W. N. Steenmeijer.

Winstverdeeling. Van den eventueelen prijs van realisatie van één of meer der vergunningen en/of concesssies, voor zoover die in contanten wordt betaald, zullen hoogstens 25% worden bestemd tot versterking van het werkkapitaal. De winst wordt verdeeld als volgt: 75% aan aandeelhouders, 15% aan commissarissen, 10 % aan den directeur.

MIJNBOUW-MAATSCHAPPIJ TILAMOETA.
(*Javasche Crt. No. 27, van 5 April 1898.*)

Zetel. Batavia.

Doel. De exploitatie van vergunningen, rechten en concessiën voor mijnontginning in Nederl.-Indië.

Kapitaal. *f* 150,000, in 1500 aandeelen à *f* 100.

Inbreng. Door de firma de Lange & Cie. voor 900 aandeelen: de vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in een terrein, in het distr. Boalemo, afd. Gorontalo, res. Menado.

Bestuur. 1 directeur: de firma Reiss & Cie; 3 commissarissen: de heeren Jhr. A. A. A. Ploos van Amstel, T. A. F. de Bruïne en S. Preuijt.

Winstverdeeling. 10% aan den directeur, 10% aan de commissarissen, 80% aan de aandeelhouders.

ASSAM-THEE-ONDERNEMING DJAJA-WATEE.
(*Javasche Crt. No. 27, van 5 April 1898.*)

Zetel. Batavia.

Doel. De exploitatie eener thee-onderneming op een erfpachtsperceel in het distr. Singaparna, afd. Tasikmalaja, res. Preanger Regentschappen, en eventueele uitbreiding door aanvrage van aangrenzende of naburige erfpachtperceelen.

Andere gewassen dan thee zijn niet uitgesloten.

Kapitaal. *f* 85.000, in 170 aandeelen à *f* 500.

Inbreng. Door den heer C. G. Kan voor 34 aandeelen en *f* 1000 in contanten: het erfpachtsperceel, boven omschreven.

Bestuur. 1 directeur: de firma van Buuren & Co.; 2 commissarissen: de heeren J. P. Tetterode en W. L. E. Weinberg; 1 superintendent: de heer C. G. Kan.

Winstverdeeling. Eerst 6% dividend. Van het overige komt 25% tot een maximum van *f* 2000 aan het reservefonds. Van het dan resteerende komt 20% aan directeur, commissarissen en superintendent, gelijkelijk te verdeelen, 15% aan den administrateur, 65% aan aandeelhouders.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot *f* 25.000.

ASSAM-THEE-ONDERNEMING „GOENOENG SOESOEROEH".
(*Javasche Crt. No. 28, van 8 April 1898*).

Zetel. Batavia.

Doel. De oprichting en exploitatie eener thee-onderneming op het erfpachtsperceel „Goenoeng Soesoeroeh", in de res. Preanger-Regentschappen, afd. Bandong, distr. Radjamandala, dessa Poeteran. Andere gewassen dan thee zijn niet uitgesloten.

Kapitaal. *f* 140.000, in 280 aandeelen à *f* 500.—.

Inbreng. Door de heeren D. C., C. A. J. en T. Boutmy voor 20 aandeelen: het boven omschreven erfpachtsperceel.

Bestuur. 1 directeur: de heer E. G. Müller; 2 commissarissen: de heeren mr. J. Gerritzen en J. P. A. A. van Houtum; 1 administrateur.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overige komt 25 %, tot een

maximum van *f* 2000.— 's jaars aan het reservefonds. Van het dan resteerende komt: 10 % aan den directeur, 10 % aan commissarissen, 10 % aan den administrateur, 70 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot *f* 25.000.—.

ASSAM-THEE-ONDERNEMING PASIR SALAM.
(*Javasche Crt. No. 29, van 12 April 1898*).

Zetel. Batavia.

Doel. De oprichting en exploitatie eener theeonderneming op de thee- en koffie-onderneming Goenoeng Sari, distr. Djampang Tenga, afd. Soekaboemi, Preanger-Regentschappen.

Kapitaal. *f* 100.000, in 200 aandeelen à *f* 500.—.

Inbreng. Door de heeren Gumprich & Strauss voor 40 aandeelen: bovengenoemde onderneming met inventaris en aangevraagde uitbreiding.

Bestuur. 1 directeur: de firma J. Peet & Co.; 2 commissarissen: de heeren G. P. M. van Weel en L. P. K. Straeter; 1 super-intendent: de heer W. C. van der Moore; 1 administrateur.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overige komt 25 %, tot een maximum van *f* 1500.— 's jaars aan een reservefonds. Het restant wordt als volgt verdeeld: 20 % aan directeur, commissarissen en super-intendent, 15 % aan den administrateur, 65 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot *f* 10.000.

TJENAKO-STEENKOLENMAATSCHAPPIJ.
(*Staats-Crt. No. 89, van 18 April 1898*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het winnen van steenkolen en andere delfstoffen binnen Nederl.-Indië, en het drijven van handel in de verkregen producten.

Kapitaal. *f* 1,000,000 in 1000 aandeelen à *f* 1000- De vennootschap geeft nog uit 1000 oprichtersbewijzen.

Inbreng. Door den heer J. M. H. van Oosterzee voor 315 aandeelen: de concessie tot het winnen van steenkolen in een gedeelte van het rijk van Indragiri.

Bestuur. 1 of meer directeuren: de firma Mesritz & Co.; minstens 3 commissarissen: de heeren G E. V. L. van Zuilen, Jhr. J. P. J. van der Does de Bije, J. B. Meijer, H. H. Salomons en G. A. Römer.

Winstverdeeling. Eerst 6% dividend. Van het overige komt 20% aan de houders der oprichtersbewijzen, 10% aan de directie, 10% aan de commissarissen, 10% voor het reservefonds, 50% aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit 50% van het geplaatste kapitaal bedraagt, vervalt het aandeel uit de overwinst aan aandeelhouders.

BORNEO EXPLORATIE- EN MIJNBOUW-MAATSCHAPPIJ „PASANGAN".
(*Staats-Crt. No. 92, van 21 April 1898*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. De exploratie en exploitatie van vergunningen en concessiën voor de ontginning van edel-metaal en delfstofhoudende gronden in Nederl.-Indië, de handel in het verkregen erts, metaal of delfstof.

Kapitaal. *f* 2,000,000, in 1000 preferente en 3000 gewone aandeelen à *f* 500. Er worden nog uitgegeven 700 oprichtersbewijzen, welke echter ingetrokken kunnen worden.

Inbreng. Door de heeren M. de Wil en E. L. von Zernicke voor 2100 gewone en 70 preferente aandeelen: de vergunning in 2 terreinen in het onderdistrict Boven Kahaian, afd. Daiaklanden, en Doesonlanden, res. Zuider- en Oosterafd. van Borneo.

Bestuur. 1 directeur: de heer Jhr. W. C. de Geer; 3 à 5 commissarissen: de heeren W. P. Groenevelt, Mr. W. F. van Leeuwen, J. L. van Verre, A. Roland Holst Jr. en C. W. R. van Renesse van Duivenbode; 1 vertegenwoordiger in Nederl.-Indië de heer Mr. J. J. van Troostenburg de Bruijn.

Winstverdeeling. Eerst 25% voor een reservefonds, daarna 6% dividend voor dé preferente aandeelen. Van het daarna overblijvende komt 10% aan den directeur, 15% aan commissarissen, 75% pondspondsgewijze aan preferente aandeelen, gewone aandeelen en oprichtersbewijzen. Bij deze verdeeling worden de gezamenlijke oprichtersbewijzen gerekend als *f* 350,000 te vertegenwoordigen.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot het nominaal bedrag der geplaatste preferente aandeelen.

Mijnbouw-Maatschappij Pagoejaman.

(*Javasche Crt. No. 32, van 22 April 1898*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het exploiteeren van vergunningen, concessien en andere rechten voor mijnontginningen in Nederl. Indië.

Kapitaal. *f* 200.000, in 2000 aandeelen à *f* 100.—.

Inbreng. Door vrouwe C. E. Bax, wed. den heer C. P. J. van Koetsveld, voor 1250 aandeelen: de vergunning voor een terrein in het distr. Pagoejaman, afd. Gorontalo, res. Menado.

Bestuur. 1 directeur: de firma Zimmermann & Cie.; 3 of 4 commissarissen: de heeren J. A. H. Joosten, J. P. Boissevain, T. A. F. de Bruine en J. F. J. Karthaus.

Winstverdeeling. 10 % aan den directeur, 10 % aan commissaristen, 80 % aan aandeelhouders.

The Preanger Plantations Company Limited.

(*Javasche Crt. No.* 32, *van 22 April 1898.*)

Zetel. Tjitalahap.

Doel. De exploitatie voor de cultuur van assam-thee, koffie en andere gewassen van het erfpachtsperceel Tjitalahap, gelegen dessa Bodjongdjengkol, distr. Djampangtengah, afd. Soekaboemi, res. Preanger-Regentschappen, voorts van een perceel in het distr. Djampangkoelon en van eventueel later in dezelfde residentie te verkrijgen perceelen.

Kapitaal. *f* 190.000, in 380 aandeelen à *f* 500.—.

Inbreng. Door den heer Jhr. W. Th. Boreel voor 40 aandeelen en *f* 20.000 in contanten: de cultuur-onderneming Tjitalahap.

Bestuur. 3 directeuren, waarvan de 1e hoofd-directeur: de heeren R. C. Wright, Jhr. W. Th. Boreel en R. N. G. Bingley.

Winstverdeeling. Na eventueele afzondering voor reserve- en vernieuwingfondsen, komt de winst aan aandeelhouders.

TABAK-MAATSCHAPPIJ „LANGKAT-SOEKARANDA".

(*Staats Crt. No. 95, van 25 April 1898*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het exploiteeren van gronden op Sumatra, door het planten van tabak, koffie, cocospalmen, gutta perchaboomen en dergelijke.

Kapitaal. *f* 1.500.000, in 1000 preferente en 500 gewone aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door den heer dr. H. Dohrn, bestuurder der Soekaranda Pflanzung in Stettin, voor 700 pref. en 500 gewone aandeelen: de ondernemingen Soekaranda, Soekaradja en Serapit met alle gebouwen, inventaris, koffieaanplant van ± 50,000 boomen, ± 1000 cocospalmen, 5000 guttaperchaboomen, en de geheele tabaksoogst van het jaar 1897.

Bestuur. 1 directeur: de heer T. T. Gleichman; 5 à 7 commissarissen. de heeren: C. Kolff Aqzn., H. A. van Nievelt, W. Jiskoot, W. C. de Vlaming, E. M. Ostwalt en dr. H. Dohrn.

Winstverdeeling. Eerst 7 % dividend aan de preferente aandeelen; van het overblijvende komt: 10 % aan den directeur, 10 % commissarissen, 15 % aan het reservefonds, 75 % aan de preferente en gewone aandeelen.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit 100 % van het maatschappelijk kapitaal bedraagt, wordt de 15 % der overwinst verdeeld als volgt: 7½ % aan de houders van preferente en gewone aandeelen, 3½ % aan den directeur, 4 % aan commissarissen.

MIJN-EXPLORATIE-MAATSCHAPPIJ BATAVIA.

Javasche Crt. No. 33, van 26 April 1898.

Zetel. Batavia.

Doel. Het overnemen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in terreinen in Ned. Indië, het realiseeren van de rechten en verplichtingen daaruit voortspruitende, de oprichting van of het deelnemen in zoodanige vennootschappen.

Kapitaal. *f* 30.000, in 240 aandeelen à *f* 125.—.

Bestuur. 1 directeur: de firma Palm & van Amstel; 3 commissarissen: de heeren mr. C. A. Henny, J. M. de Lange en J. A. H. Joosten.

Winstverdeeling. Na aftrek van *a.* hetgeen noodig is, om het kapitaal weder op het oorspronkelijke bedrag te brengen, *b.* hoogstens 10 %[1]) van het dan resteerende voor een reservefonds, wordt de winst verdeeld als volgt: 10 % aan den directeur, 10 % aan de commissarissen, 80 % aan aandeelhouders.

---

1) Alleen krachtens besluit met *algemeene* stemmen ter algemeene vergadering kan dit bedrag op hooger dan 10 % worden gesteld.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

BATAVIASCHE OOSTER SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten over de maand Maart	1897 (zuiver)	1898 (telegrafisch)
Lengte in exploitatie	57 K.M.	57 K.M.
Aantal personen	72.482	73.400
„ tonnen goederen	3.995[180]	3.250
Opbrengst personen	f 11.220.25	f 116.50
„ goederen en diversen	„ 8.989.37	„ 80.50

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Semarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).

Maart 1898.				1897.
Reizigers (94.800)	f 44.000.—	(95.800)	f	43.800.—
Goederen (23.200 ton)	„ 138.200.—	(22.800 ton)	„	136.400.—
Diverse ontvangsten	„ 9.400.—		„	8.900.—
Totaal	f 191.600.—		f	189.100.—
Per dag-kilometer	„ 30.15		„	29.75
Van 1 Jan. af	„ 505.000.—		„	506.900.—
Per dag-kilometer	„ 27.37		„	27.47

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers (76.700)	f 25.800.—	(83.900)	f	29.600.—
Goederen (10.100 ton)	„ 37.300.—	(9.000 ton)	„	33.300.—
Diverse ontvangsten	„ 2.400.—		„	2.000.—
Totaal	f 65.500.—		f	64.900.—
Per dag-kilometer	„ 37.73		„	37.38
Van 1 Jan. af	„ 193.300.—		„	192.500.—
Per dag-kilometer	„ 38.35		„	38.19

Stoomtram Djocja—Brossot. (Lengte 24 kilom.).

Reizigers (22.000)	f 2.600.—	(23.200)	f	2.800.—
Goederen (700 ton)	„ 1.200.—	(1.100 ton)	„	1.700.—
Diverse ontvangsten	„ 100.—		„	100.—
Totaal	f 3.900.—		f	4.600.—
Per dag-kilometer	„ 5.24		„	6.18
Van 1 Jan. af	„ 11.800.—		„	11.700.—
Per dag-kilometer	„ 5.46		„	5.42

SEMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-Opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
April 1898	f 56.600	f 7.80	242
„ 1897	„ 53.100	„ 7.30	
Verschil meer	„ 3.500	„ 0.50	
Van 1°. Jan. tot ult. April 1898	„ 210.100	„ 7.20	242
„ „ „ „ „ „ 1897	„ 198.600	„ 6.80	
Verschil meer	„ 11.500	„ 0.40	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
April 1898	f 14.700	f 12.60	39
„ 1897	„ 11.600	„ 19.40	20
Verschil meer	„ 3.100	„ —	
Verschil minder	„ —	„ 680	
Van 1°. Jan. tot ult. April 1898	„ 58.500	„ 14.90	33
„ „ „ „ „ „ 1897	„ 49.700	„ 20.70	20
Verschil meer	„ 8.800	„ —	
Verschil minder	„ —	„ 5.80	

Lijn Modjokerto-Ngoro.

April 1898	f 4.400	f 3.60	41
„ 1897	„ 3.700	„ 3.—	
Verschil meer	„ 700	„ 0.60	
Verschil minder	„ —	„ —	
Van 1°. Jan. tot ult. April 1898	„ 17.800	„ 3.60	41
„ „ „ „ „ „ 1897	„ 18.200	„ 3.70	
Verschil meer	„ —	„ —	
Verschil minder	„ 400	„ 0.10	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-Opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
April 1898	f 11.300	f 2.80	133
„ 1897	„ 2.400	„ 3.20	25
Verschil meer	„ 8.900	„ —	
Verschil minder	„ —	„ 0.40	
Van 1°. Jan. tot ult. April 1898	„ 45.900	„ 2.90	133
„ „ „ „ „ „ 1897	„ 12.100	„ 4.—	25
Verschil meer	„ 33.800	„ —	
Verschil minder	„ —	„ 1.10	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-Opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aaatal kilom. in exploitatie.
April 1898	ƒ 9.700	ƒ 6.—	54
„ 1897	„ 4.700	„ 4.—	39
Verschil meer	„ 5.000	„ 2.—	
Van 1°. Jan. tot ult. April 1898.	„ 32.100	„ 5.—	54
„ „ „ „ „ „ 1897.	„ 19.200	„ 4.10	39
Verschil meer.	„ 12.900	„ 0.90	

DELI SPOORWEGMAATSCHAPPIJ.

In exploitatie 102 k.M. tegen 102 k.M. in 1897.

Ontvangsten Maart 1898 ƒ 122.000, tegen ƒ 121.000; per dagkm. ƒ 38.58 tegen ƒ 38.26, sedert 1 Jan. ƒ 351.000 tegen ƒ 347.200.

PASSOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

April 1898 ƒ 2700.— (telegr.); dito 1897 ƒ 503.72. Vermeerdering ƒ 2196.28.

Sedert 1 Januari 1898 ƒ 6.500.— (telegr.); dito 1897 ƒ 1.442.62. Vermeerdering ƒ 5.057.28.

PROBOLINGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

April 1898 ƒ 3.900 (telegr.); dito 1897 ƒ 429.85. Vermeerdering ƒ 3470.15.

Sedert 1 Januari 1898 ƒ 18,305.70 (telegr.); dito 1897 ƒ 2.355.50. Vermeerdering ƒ 15.950.20.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

April 1898 ƒ 3500 (telegr.); dito 1897 ƒ 3,414.22. Vermeerdering ƒ 85.78.

Sedert 1 Januari 1898 ƒ 15,000 (telegr.); dito 1897 ƒ 14.149.20. Vermeerdering ƒ 850.80.

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEGMAATSCHAPPIJ.

Opbrengst April 1898 ƒ 25.600 tegen ƒ 25.200 in 1897.

Sedert 1 Juli 1897 ƒ 262.100 tegen ƒ 263.000 in 't vorige jaar.